

עבודת הקדש

פעמים בשנה
הוצאת ארבע

העורך: דוד פרישמן המוציא: אברהם יוסף שטיבל

ניסן - סיון, תרע"ח

ספר שני

מהזורה רביעית

הוצאת א. י. שטיבל

תל-אביב, תרצ"ד

כל הזכויות שמורות
נדפס בארץ-ישראל
Printed in Palestine

90
4
74
100

נדפס באמהית
בדפוס 'ספרי' תל-אביב

תכן הענינים

ס פ ו ר י ם :

צמ' 3	— — — —	מאת בוקי בן יגלי	דון קישוט מאסטרוֹפּוֹלי.
33	— — — —	א. שטיינמאן	סחור סחור רומן, ספר ראשון, חלק שני
135	— — — —	ה. ייבין	חלום פלא, אגדה
141	— — — —	ד. שמעונוביץ	מבעד לערפל, רשימות (I-III)
164	— — — —	ח. ש. בן-אברם	עננים, ספור
215	— — — —	דוד פרישמאן	עיר המקלטי, מעטה

מ א מ ר י ם :

225	— — — —	מאת י. ח. סניוב	החדור במדרש הכתובים
244	— — — —	ש. רוזנפלד	רבי מנשה איציר
283	— — — —	ד"ר ש. ביחובסקי	מחלות העצבים והאבגניקה אצל היהודים
302	— — — —	אליעזר ברדינגר	תוכן וצורה
311	— — — —	ד"ר שמעון מילנר	בב ותורחו
327	— — — —	הנרי ברנסון	מכוא לתורת המטפיסיקה
361	— — — —	פנחס מינקובסקי	פסקי הטעמים
377	— — — —	ראלף וואלרו אמרסין	תורת השלומים
395	— — — —	יעקב מאז"ה	לזכר הרמן כהן, נאום

ת ר ג ו מ י ם :

403	— — — —	תרנום דוד פרישמאן	ים הצפון, מחזור ראשון, מאת הנריך הינה
431	— — — —	ד. שמעונוביץ	שירים
451	— — — —	י. ליבטנבוים	משירי יוליוס סלובצקי
454	— — — —	משירי מ. קונופניצקה
463	— — — —	שירים
480	— — — —	דוד פרישמאן	ספר יורם

ש י ר י ם :

509	— — — —	מאת שאול סטרניחובסקי	סוניטות עכורים (II) (I)
514	— — — —	ד. שמעונוביץ	שירים
532	— — — —	י. ליבטנבוים	נגיגות לילה (I-XIV)
550	— — — —	י. רברבי	אזרסמון
555	— — — —	מ. ה. וולסובסקי	שירים
559	— — — —	א. ג. בן-ישי	נכאים (א-ד)

ב ק ו ר ת :

565	— — —	מאת ד. א. פרידמאן	מנדלי מוכר ספרים
587	— — —	נחן ברינגבלאט	ג. שופמאן
598	— — —	י. ה. ייבין	הרש וישן, הרהורים
610	— — —	ד. א. פרידמאן	למשפחת השילוקים

ב י ב ל י ו ג ר פ י ה :

663	— — —	כאת מ. גן-אליצור		„אבק“	
				„מפי העם“
				„העבר הקרוב“
667	— — —	ג. ברינגבלאט		„הזכר“	
				„בנכד“
				„על נהרות בכל“
				„ספרות“	

מ ת ק ו פ ה ל ת ק ו פ ה :

673	— — —	כאת איסידור לזר	מן הסערה (I-II)
-----	-------	-----------------	---	---	---	---	-----------------

דוֹן קִישוּט מֵאַסְטֵרפּוֹלִי

דברי ימי חייו ומפעליו

I

שם הכנוי של גבור ספורי — דון קישוט. ואולם יהודי כשר הוא מלדה ומבטן, יהודי על-פי דתו ויהודי בכל הליכותיו, וגם נולד בעיר ואם בישראל — באסטרופולי.

חושב אני לי לחובה להודיע זאת גלוי בראשית ספורי, יכן כי, כגודע, חי לפני שנים רבות בארץ ספרד פרש נודד אחד, אשר גקרא גם הוא בשם דון קישוט ואשר את כל מעשה תקפו וגבורתו חקק בספר לזכרון לדור אחרון הסופר המהולל סרוונטס הספרדי. כל בן תמותה המכיר את ערכו ידאג אמנם לכבוד נפשו, אבל לא יחפוץ להתהדר בכבוד אחרים. ועל כן לא יחפוץ גם גבורי, כי יחליפו אותו אף רגע אחד עם בן גילו הספרדי. גבור ספורי, ישמרהו האל, הוא יהודי פשוט מאסטרופולי, וגם יתגאה, כי בעורקיו לא תולד אפילו טפה אחת קטנה מדם הספרדים, אף-על-פי שאבותיו חיו ימים רבים בארץ ספרד. גם לא היה גבורי מעודו פרש נודד, אף כי שבע נדודים כל הימים. ואם יסכים אתי הקורא החביב לחשוב, כי איש אשר לא שפך דם אדם מעודו ואשר לא ארב לעוברי דרך לגזול את הונם, ורק הקדיש את כל ימי חייו להלחם עם רחיי-רוח, — אם יסכים אתי הקורא לחשוב, כי גם איש כזה יוכל לרכוש לו את כנוי הכבוד „גבור-חיל“, או גבורי-לוג יהיה האחרון להקרא בשם זה. פרש, אמנם, לא היה, על סוס לא רכב מעודו, גם ירא היה לגשת אל ארבע אמותיו של סוס. אבל עם רחיי-רוח נלחם בעוז ובעצמה לא פחות מבן גילו הספרדי.

חושב אני לי לחובה להעיר עוד על דבר אחד: בין קוראי אולי ימצאון אנשים, אשר יתפלאו לראות את תואר הכבוד „דון“ לפני שם איש יהודי מאסטרופולי, — תואר אשר זכו לו רק בני מרום, עם הארץ בספרד, ויחשדו

את גבורי, כי אוהב הוא להתהדר בנוצות זרים. חלילהו כבית גנוי שמורה מגלת יוחסין של גבורי, ובה נמשכת רשימה ארוכה של „דונים“ יהודים וביניהם שמות משוררים נפלאים, פילוסופים מהוללים, וגם שרים גדולים שישבו ראשונה במלכות. אמת הדבר, כי מהמאה השש־עשרה יועם זוהר הכילה, ותחת המשוררים, הפילוסופים ושרי המלכות נמשכת, לדאבון לב גבורי, רשימה ארוכה של „דונים“ חנונים מוגייעין וגם מלוי־ברבית. גבורי האימלל נכון היה להקריב נפשו, לו נתן לו למחוק את שמות כל האנשים האלה ממגלת היוחסין, שככה יתגאה עליה. אבל אההו מה שחוקק על לוח לא ישא הרוח. ואף גם זאת נשים אל לב: על אודות הגבורים אנשי־השם לא ישאל איש ליהם אכותם, די להם ביהוס עצמם. על־פי רוב נעשים הם בעצמם לראשי בתי־אבות לניניהם ולנכדיהם אחריהם, המתחילים מהם אח מגלת יחוסם. וגם דון־קישוט גבורי יכול היה להיות ראש בית־אב למשפחת „לוחמי ברחיירוח“ לו ברך אותו אלהים בבנים ובבנות. אבל, אהה! כבר בא האיש בימים, כבר הלבינו שערותיו ככסף, והוא עודנו הולך ערירי. הוא, אמנם לא יחפוך, כי במוחו יחד דור הלהמים ברחיירות מן הארץ. הלווחמים האלה, יאמר דון קישוט, הם התבלין בחיי העם, בלעדיהם החיים הם כתפל בלי מלח או כביצה עומדת אשר לא יכה בה הרוח גלים, ועל־כן תבאש ותעלה אדי רקנוך. ועל־כן ישאף גבורי להקים זרע על סני הארץ. אנשים כדון קישוט לא יאמינו בוקנותם. כמו בימי געוריו הוא חולם גם היום חלומות בהקיץ, ועוד לא גואש מתקוהו לאהוב ולהאהב. הוא לא ישים לבו, כי הנשים והעלמות בזמן הזה (ואולי עשו ככה גם אמותיהן בימים שעברו) לא תבטנה אל רוח הגבר ואל סגולות נפשו, כִּי־אם אל חוות פניו וצבע שערותיו, והן נותנות את היתרון לוחב הבחרות מכסף הוקנה...

למען לא יחד דור הקישוטים מקרב הארץ יש אמנם תרוסה אחרת, שאיננה תלויה בשרירות לבן של הנשים והעלמות. כאשר ינדעו בקהל מפעלי דון קישוט בכל הודם ותשארתם, אז אין כל ספק, כי ימצאון בקרב עמנו צעירים לימים אשר יתמצו לחקות את מעשיו ולנחול כבוד כמוהו. אבל לדאבון לבי התהלך הגבור הזה עד הגה בהושך, וכל מעשי תקפו וגבורתו לא נודעו בקהל. אכן באמת זה הוא ענין רע מאד. לפני ימים אחדים אמרתי אליו:

— התחפוץ, ידידי, כי אספר תהלתך בקהל רבו

— הוי, ידידי היקר, ענת דון קישוט בהושיטו לי את ידו בחבה יתירה:
היי, ידידי, רק האהבה העדינה, אשר ירחש לבו הסהור אלי, רק היא לבדה יכלה לגלות לך את עשתונותי הצטונים עמוק עמוק במסתרי נפשי! זה ימים רבים אשר ידכאני הרעיון המר, כי כל מעללי וגבורותי, כל תלאותי ונצחונותי אחי יחד יחלפו וינדפו כעשן מעל סני האדמה, מבלי להעיר רגשי כבוד אלי בלבות בני הדור ההולך ומבלי להעיר רגשי תודה לשמי ולזכרי בלבות בני הדורות, אשר יבואו אחרינו; זה ימים רבים, אשר ישעשעני החלום הנעים, כי יבוא יום ויקום אוהב דבק מאח ובורע עוון יפור את הערפל הגורא, אשר ישופני, ואן ינדע בגוים...

רוח המליצה חדל פתאום לפעם את ידידי. זרם נאומי הנשגב ססג ויכלה בדברים ששוסים :

— אנכי, כמובן, לא אסרב, אבל מתירא אנכי פן... פן יחשבוני הבריות לצלם דמותו של דון קישוט הספרדי, הלא ידעה?...

נשאתי את עיני אל ידידי, ובראותי את החבורות הכהולות מסביב לעיניו נבוך לבי בקרבי. בפעם הראשונה אמרתי, כי גם בתכונת רוחו וגם ברוע מזלו דומה ידידי באמת לדון קישוט מלאמנכה : שניהם יחד שאפו תמיד בעקשנות נמרצה להלהם ברחיירות, ושניהם יחד יצאו תמיד כשן ועין מכל נצחונותיהם. אבל עד מהרה הבלגתי על מבוכתי ואחל להוכיח לידידי, כי לשוא הוא מתירא, פן יחשבוהו לצלם דמותו של דון קישוט הלאמנכי. כי הישוא או הידמה איש יהודי מאסטרופולי בימים האלה לפרש נודד ספרדי בימי הביניים? ראשית דבר, אמרתי לו, דון קישוט של סרוונטס היה בבחינת משוגע לדבר אחד, לו היתה שאיפה אחת לחדש בימיו את נעורי הפרשים הנודדים של ימי קדם, שכבר הדלה להיות להם אחיזה בחיים. ואחא, ידידי, החלפת את שאיפותיך עשרת מונים לפי רוח הזמן וזרמיו. מחסיד היית למשכיל. ממשכיל למתבולל, ממתבולל לציוני, מציוני לאוגנדיסט וכו' וכו'. זאת ועוד שנית : האשם אחא בדבר, כי נולדת שלש מאות שנה אחרי דון קישוט הספרדי, שבשביב זה תקופת תהלתך? הנה שער נא בנפשך, כי נולדת שלש מאות שנה לפני דון קישוט ההוא, הנמנע נמנע בגלל זה סרוונטס לכתוב את ספרו, שזכה לאלמות? חלילה לו היתה כזאת, כי עתה היה הרבר הזה מעציב מאד. ולאחרונה: הלא בולנו נוצרנו בצלם דמות אלהים. הלחרפה תחשב זאת לנו אם לכבוד?

עצומותי אלה הרגיעו את רוח ידידי, ולאות, כי הסכים לדברי, מסר בידי את כל הכתבים והתעודות, המפיצים אור על חייו ומפעליו. ומדעתי את האחריות הגדולה, אשר אני מטיף על עצמי בעבודתי זאת, אשתדל להיות נאמן להכתבים והתעודות, אשר נמסרו בידי. והנני מקוה, כי הדורות הבאים יתנו לפעלי צדק, בגלל אשר נשמרתי לבלתי נטות מן האמת עד כמלא השערה.

II

מי שראה את היילד שמעון (כן נקרא שמו של דון קישוט ביום הכנסו בבריתו של אברהם אבינו) מתגולל יחד עם בני גילו בערמת האשפה אשר קטשו לפני ששים שנה, ואולי מקשטות גם היום, את הוצות אסטרופולי, לא היה יכול להגיד מראש, כי היילד הרך והצנום עם פניו החודרים והמלוכלכים ועם עיניו השחורות והיפות - כי היילד הזה נוצר לגדולות בארץ וכי עתיד הוא להלהם מלחמת גבורים כל ימי חייו, לנצח ולספוג יחד עם נצחונותיו מכות רעות ונאמנות עד אין מספר. לו נמצא אז איש אשר יכול היה לנבא זאת מראש, כי עתה היה מגלה בהילד סמני עתידותיו הגדולות, ובידו היו עתה חבילות חבילות של ספורים נפלאים על-אודות שנות ילדותו של דון קישוט.

כאותם הספורים, מעוררי תהוון, אשר ספרו החסידים ימים רבים אחרי-כן על-אודות, ינוקא קדישא' אחד, נצר מזרע צדיקים. אבל דון קישוט לא היה נצו מנוע צדיקים, כ"אם חוטר מנוע חנונים פשוטים, ועל-כן לא שם אליו איש לב. אמנם אמו, ואתה יחד כל דודותיו הרבות, החליטו פה אחד, כי הילד הוא חכם מחוכם. אבל הלא כל הילדים הם חכמים מחוכמים, עד כי יקשה להבין, מאין באו כל השוטים הרבים הנמצאים בעולם.

רק דבר נפלא אחד ספרו זקני העיר ימים רבים אחרי-כן. הילד החל לפשט בהיותו רק בן שנה אחת, וכאשר מלאו לו שמונה - עשר ירחים לא הרכין גם פעם אחת את ראשו לשדי אמו, מבלי לברך תחלה את הברכה, שהכל נהיה בדברו". אמו, ואתה יחד כל דודותיו, החליטו אז פה אחד, כי הילד ירא הסמים הוזה היה יהיה, כאשר יגדל, לצדיק מפורסם. ובמים ההם היה עוד כבוד הצדיקים והרכנים חדש עמהם, וכאשר תחלוס היום כל אשה עבריה, כי יהיה בנה לדוקטור או לעורך-דין, כן חלמה או כל אשה עבריה, כי יהיה בנה לצדיק או לרב בישראל. אמת הדבר, כי משרת הצדיקים מתנחלת מאבות לבנים, ועוד לא ראה איש, כי יקום צדיק בארץ מבלי אשר היו גם אבותיו צדיקים. אבל - הלא נולד הצדיק הראשון לא מצדיקים, ומדוע יבצר מאת שמעון להיות ברבות הימים ראש בית-אב למשפחת צדיקים חדשה. ואם צדיק יהיה הילד, אז אין לדאוג לעתידותיו, לא בזעת אפים יאכל את לחמו כמונו; הוא ימצא את פרנסתו בכבוד. מכל קצוי ארץ ינהרו אליו חסידים וחסידות, איש איש ותשרתו בידו, והוא יקבל פדיונות, יגרש קלפות, יפקוד עקרות ויחלק, שמירות". מלאכי השרת יעמדו לפניו הכן למצותיו כאנשי היל לפני סקידתם. ומפני שמו יחת השטן ויברח לארץ גזרה...

אהיה מכל הנבואות הטובות האלה לא נתקימה אף אחת.

ובכן אסוא על-דבר ילדותו של דון קישוט יודעים אנו אך מעט מאד. יודעים אנו, כי הוא גדל בלי אומנות ופרגוונות, ובכל-זאת, ואולי בגלל זאת, נשאלו כל אבריו, אשר חלק לו אלהים, שלמים ותמימים כמו ביום צאתו מבטן אמו. בהיותו ילד קטן, נענעה אחותו הבכירה את עדיסתו, וכאשר מתה אחותו, והוא גדל מעט, צוו גם אותו לנענע את עדיסת אחיו הצעיר ממנו. זה היה סדר קבוע ועומד בבית אבותיו. לאמו לא היה פנאי לסמל בילדיה. בהיותה עקרה בשנים הראשונות אחרי נשואיה, נשאה את גפסה להיות, אשת חיל", למצוא את לחמה בזעת אפים ולפרנס את אישה, למען יוכל להקדיש את כל עתותיו ללמוד תורתנו הקדושה, וחנאי החנתה עמו, כי יחלק לה במחיר עבודהה את מחצית שכרו בעולם הבא. או"ם חפקיד של אשת חיל מצא חן בעיניה מאד, ועל-כן, גם אחרי אשר ברך אותה צדיק אחד ואלהים פתח את רחמה, ותחל ללדת מדי שנה בשנה, לא חדלה לסבת בחנותה כל הימים, אשר נתן לה הוכש באת המילדת, ואת טיפול ילדיה ככרה בידי הון ומפרנס את העולם כלו מקרני ראמים ועד ביצי כנים".

הבאורע הראשון, אשר השאיר אחריו רושם חזק בוכרונו של דון קישוט עצמו, קרוה בהיותו כבר לומד בחדר. ידידי זה, אשר מלפנים היה לו הרגל

יפה מאד. הביע תמיד את רחשי לבו במליצה נשגבה (לשוא ישתדל עתה לעזוב את דרכו זאת), בספרו לי את המאורע הזה, התחיל כך:

„כמו האלילה וונרוס, בגיחה מבטן האפס, התנשאה בכל הודה והדרה יחד עם שבלולה מבינות לגלים הקרים של הים הסוער ומבינות לקצף משבריו, ככה גם דעתי-את-נפשי, שנרדמה עד אז בירכתי לבבי, הקיזה פתאום והתנשאה אתי יחד מבינות לגלים הקרים של העביט של שופכין, שכמעט טבעתי ביון מצוליו...“

ואמנם כן, כל אשר עבר על הנער עד המאורע ההוא, השאיר בזכרונו רק תמונות מטושטשות של ציורי תוהו ובוהו, בלי כל קשר וחבור ביניהן, אולם למן הרגע, אשר התרומם מן העביט על שופכין, שנפל לתוכו בלי צדיה, התברר והתלבן לפניו כל הנעשה אתו, וגם הדברים אשר נקרו מסביב לו, נחקקו בזכרונו בכל פרטיהם ודקדוקיהם.

III

בית קטן וצר, שכולו אינו אלא לשכה אחת, עם כתלים עקומים, שנראו כאלו נוטים לנפול, זה היה החדר, שבו נתחנך הילד בן שבע שנים לתורה ולתעודה. את הבית האירו שני חלונות נמוכים וצרים, שמשותיהם היו מכוסות אז בשטיח עב של כפור מחוספס. כמעט את מחציתו של הבית תפש תנור רוסי רחב ידים, שהוסק עוד בפקר השכם, אבל תחת להחם את החור, הפיץ על כל סביביו אד קיטור מרעל, להכאיב ראש כל יושבי הבית. על התנור ועל המטה הסמוכה לו התגוללו ילדים וילדות מלוכלכים וכמעט ערומים, אשר בבכים וצפצופם הרימו לרגעים קול שאון נורא מאד. על שפת התנור ישבה בתו הבכירה של המלמד, כפופה כקשת, ורגליה תלויות למטה ונעות הנה והנה — עלמה שחרהורת עם שפתים עבות, לסתות בולטות ועינים גדולות, המביטות נבחן בשויון נפש, כאלו דבר אין לה עם כל הנעשה מסביב. דון קישוט אהב להסתכל בפני העלמה הדוממה והנוגה. היא היתה כחידה בעיניו, והוא חפץ לדעת את מקור יגונה. הנה המלמד, אשר יכה בלי חמלה ובלי הרף לא רק את תלמידיו, כי-אם גם את ילדיו הקטנים, לא יגע בה לרעה, ומדוע היא ככה עצובת רוח?

לעומת התנור על יד החלונות עמד שלחן ארוך, ומסביב לו על ספסלי-עץ ארוכים ישבו כשנים-עשר נערים משבע עד תשע שנים. הם ישבו צפופים איש על יד אחיו, כנפזים בגויותיהם הצנומות אל השלחן ואל ספרי התלמוד הפתוחים לפניהם, וכולם יחד קוראים במקלה את דברי הספר שאינם מובנים להם. קוראים וצועקים בקול ענות ריב, כאלו יחוקטטו בחזקה עם צר ואויב נעלם, אשר ישים סתר פנים לו. כל אחד מהם יביט בעינו האחת בספר אשר לפניו, ובעינו השנית יתור אחרי תנועות המלמד היושב בקצה השלחן, וכמנצח על נגינת מקלה ניף לרגעים את רצועת העור אשר בידו, כמו חפץ להעיר בה ולעורר את שימת לבם של תלמידיו.

זה היה המלמד קלמן הליטאי, אחד מן המעולים באסטרופולי, שמלבד ידיעתו הרבה בתלמוד, היה נודע לבקי במילי דעלמא ומעורב עם הכריות. הוא היה איש כבן ארבעים שנה, גבר צנוט וכפוף עם גרגרת בולטת. עם סאות מסולסלות, עם זקן מחולק לשתי קיצות ועם עינים קטנות ונוצות המפיקות ערמה והריצות גם יחד. בחזות פני מלמדו נדמה לרון קישוט, שגם הוא נכון להשתער על צר ואויב נסתר ויחזק להכניעו. מי היה בעת ההיא האויב הזה? הילדים אשר לא חסצו או לא יכלו לקלוט אל מוחם הרך את שיעור התלמוד הקשה אשר הטיף להם? או העלמה השחורה שם על התנור עם שערותיה הפרועות, אשר בכל ערמתו לא עלתה עד הנה בידו לתת לאיש? או האויב הזה היתה חברתו ואשת בריתו — מקור לא אכזב לכל מצוקותיו הנגלות והנסתרות?

זאת היתה אשה גבוהת קומה, צנומה ובעלת שרירים תזקים. חזות פניה היתה חזות פני גבר, וגם קולה היה קול גבר. היא ישבה עתה על הרצפה, המשותה בטיח של חמר, רוכבת על אוז גדול, שלחצה אותו בין ארכובותיה החזקות. בידה האחת כפפה לאחור את צווארו הארוך, ובידה השניה הלעיטה אותו לביבות גרש עגולות מקערת עץ גדולה אשר על ידה. הלעטת אותם לשומן לפסט — זאת היתה משלח ידה זה ימים רבים, והיא עשתה את מלאכתה זאת בחריצות נפלאה מאד, מבלי שים לב למחאת אישה, אשר לא חדל מהוכיח לה, כי צער בעלי חיים חטא גדול הוא, ומבלי שים לב אל מחאת האוו — מחאה בלי אומר ודברים, כי אם כמכטי עיניו העגומות, אשר הביעו רק רעיון אחד: הוי, מה מאושר הייתי, לו גתנו לי רק טעם אחת למות ברעב...

כזאת היתה תמונת הסכיבה, שבה זרחה לראשונה קרן אור דעת-את-נפשי בגלגולת שמעון. מאחרי שהיה הנער על-פי כשרונותיו הטוב בכל תלמידי החדר ומאחרי שהיה ילד מקשיב גם בלי עזרת הרצועה, על-כן ישב תמיד בקצה הססל על יד הדלת אצל העבים של שוואכין. יחד עם חבריו צעק בקולו הדק את המלים הנסתלות, אשר הקריא לפניהם המלמד, מבלי להכין את חכנו. הענין אשר עליו נסבו חקירות התלמוד ביום ההוא, היו חוקי מציאת האבדות: איזו אבדות יוכל המוצא אותן לקחת לעצמו ואיזו הוא חייב להכריז עליהן. באיזו אופנים ובאיזו פעולות יוסלם קנין האבדות, ועוד דברים דקים כאלה, אשר יוכלו להיות ענין לשופטים מלומדים ולעורכי-דין לענות בהם ולא לילד בן שבע שנים. והנה מתחיל סרק חדש:

היה רוכב על גבי בהמה וראה את המציאה...

המלמד מתרגם את הדברים בססה היהודית, שבה, כנודע, השם, בהמה" הוראתו — פרה. וסתאום עלה הרוח על שמעון לשאול:

— רבי! האמנם ירכב אדם על גבי פרה?

— פרה אתה בצורת אדם! ענה המלמד: שוטה שבעולם! הלא זה הוא

רק דרך משל. פרה או סוס — מה נטקא מינה?

— אבל רבי! הוסיף דון קישוט לשאול: הוילג גם יהודי לרכוב על גבי

טוס? הלא רק הקיזקים והצוענים בימי השוק רוכבים על גבי סוסים. האמנם מותר גם ליהודים לרכוב על גבי סוסים?

— ירכבו שדים עליך מן הבקר עד הערב! שוטה שבעולם, הלא זה היא דרך משלו יהודים אינם רוכבים על גבי סוסים!

— אם כן, הוסיף הנער בעקשנותו: אם כן, רבי, נתנה תורתנו הקדושה לצוענים ולקיזקים!

הנער העקשן גדש הפעם את הסאה. המלמד שנלחץ בין המצרים, לא מצא דרך אחרת ללמד את תלמידו בינה, בלתי-אם בעזרת רצועתו. הוא הניף אותה בועט, אבל, אהה! תחת לרדת על כתף התלמיד הסורר, נפלה הרצועה על הצוואר הנמתח של האונו האומלל. סבלנות האונו הגיעה עד קצה גבולה. מכת הרצועה עוררתהו, הוא אסף את שארית כחו ויתנער, ויתפרד מבין ארכובות אויבתו האכזרית, ובפרשו את כנפיו המעוכות התרומם אל תקרת הבית ויעף...

מהומה ומבוכה. שואה ומשואה בבית. מן היציע אשר על יד התנור נופלים בשאון קערות, קדרות וכל כלי-חרס ארצה ומתפוצצים לרסיסים... אשת המלמד אותות באצבעותיה החזקות את שער ראש אישה, כמו תחפוץ לפרפרתו עד היסוד. חילדים על התנור ועל המטה הרימו למרום קולם וצועקים מרה. התלמידים הנכהלים קמים פתאום ממקומם. מן הססל אבד שוויי-המשקל, דון קישוט התמוטט ויצנח ויפול אל תוך העביט...

כמה רגעים או כמה שעות שכב הנער בערשו הלח, ומה נעשה בעת ההיא בבית, זאת לא ידע דון קישוט עד היום. רק זאת הוא נזכר היטב, כי אחרי גיחו מן העביט, כולו רועד מלח וקור, הבין את כל אשר מסביב לו, עד כמה שיוכל נער בן שבע שנים להבין. עתה ידע גם כן כי תורתנו הקדושה נתנה לא לצוענים ולא לקיזקים, כי-אם לבני-ישראל, אף כי מעודו לא ראה, כי בני-ישראל יושבי אסטרופלי ירכבו על סוסים או על פרות.

IV

ידעתי כי רבים מקוראי יחשבו את המאורע, אשר ספרתי בפרק הקודם, לדבר קטן ערך מאד, אשר איננו שוה בנוק הנייר והדיו, שהוצאתי עליו. אמנם אָנוס אנו ליהדות, כי אין ערך פוליטי למאורע הזה, כי הוא לא השפיע במאומה לא על חיי עם העברים בכלל, ולא על חיי יושבי אסטרופולי בפרט, ובכל-זאת מצאתי לנכון לספח את הספור הזה על תולדות גבורי, בגלל הרושם האדיר, שעשה המאורע הזה על תכונת רוחו, ובגלל השפעתו על תנוכו במשך שנים אחדות. המאורע הזה עצר בעד תשוקתו, אשר חונן בה מאת הטבע

להותו, להציע שאלות נעתרות, שאין להן פתרונים... ככל יתר בני גילו בימים ההם התעתד דון קישוט להיות במשך שנים רבות בתוך ספירה עתיקה ומשונה, שנאצלה מתוך עלי ספרים עתיקים, ספרי התלמוד, ודבר אין לה עם החיים הנוכחים. ככל יתר בני גילו צריך היה דון קישוט לעצום את עיניו לבלתי ראות את הנגוד שבין הספר והחיים. ועוד יותר מזה: הוא חשב לתומו, כי הספר הוא הוא החיים, וחיים אחרים מבלעדיו אין.

הוא היה מתפלא, ואולי גם מאמין לא היה, לו אמר לו איש, כי הוא רחוק דיחוק מקום וריחוק זמן מן הערים והאנשים, שהיו לו שיח ושיג עלי אודותיהם כל הימים. גיאוגרפיה והסטוריה לא למד בחדר, ועל-כן לא היתה לו גם אמת מרה למוד את המרחק שבין אסטרופולי, היושבת בתחום המושב ברוסיה, ובין נהרדעא שבארם נהרים. הוא אמנם ידע, כי החכמים הגדולים רב ושמואל, רבא ואבוי, כבר נפטרו, עליהם השלום, אבל מתי? לפני שנה או שנתיים? לפני משה או אלף שנים? בנוגע לזאת לא נתן דין וחשבון לנפשו. רבי יודל העגלון, שמעמים בשבוע הוא עוזב את החצר, שגרו בו אבותיו, עם עגלתו, נוסע אתם לא לזיטומיר, כאשר יחשבו רבים בשגנה, כייאם לפומבדיתא. הם בלי ספק קונים שם צמר הנמכר בעיר ההיא בחצי חנם (הלא כה יאמר בפירוש בגמרא!) ומוכרים אותו באסטרופולי ובסביבותיה פי שלשה במחירו. שנה תמימה למד בחדר את חוקי האכדות והמציאות ויקלוס כמותו את כל הסברות המוחכמות ואת כל הפלפולים החריפים עלי אודות החוקים האלה, ועל-כן חשב, כי תמציאות בכלל הן ענין נכבד בחיי בני-האדם, וכי לכל הפחות מחצית יושבי אסטרופולי מתפרנסים מזה, שהם מוצאים מה שאבד לאהרים, ובתקותו כי יקרה אלהים גם לפניו איזו מציאה טובה, התרגל דון קישוט ללכת תמיד בראש כפוף למטה, — הרגל לא נעים, אשר לא השתחרר גבורי ממנה עד היום הזה. שנה תמימה למד אחרי-כן את חוקי שור נגח, חוקי שור תם ושור מועד, עם כל פלפוליהם השנונים. ויחשוב לתומו, כי גם שור נגח הוא ענין נכבד בחיי בני-האדם, ועל-כן מאז ועד היום כמעט יראה דון קישוט פרה חולבת שבה מעדרה הביתה, הוא בורח ממנה הרחק כמטחוי קשת. ונפלא הדבר: פחדו מפני כל החיה ההולכת על ארבע לא סר ממנו גם אחרי-כן, כאשר נוכח על-פי הנסיון כי בין הולכי על שתיים נמצאים נגחנים יותר מסוכנים, ובכל-זאת לא חת דון קישוט ולא זע מפניהם, כי אם השליך את נפשו מנגד ויערוך אתם מלחמה בכל עת מצוא.

אמת הדבר, כי בתלמוד נמצאו גם עבודת האדמה וקנין נחלאות: עלי דבר כרמי גפן וגני זיתים, עלי דבר זרע וקציר, בצירה ומסיקה, עלי דבר חזקת קרקעות ושעבידון וכו' וכו'; וגם את החוקים האלה למד דון קישוט בשקידה רבה; ויש אשר התעורר ספק בלבו: מה זאתו הנה היהודים באסטרופולי, מלבד שדה הקברות, אין להם כל נחלת שדה מגבול העיר וחוצה. גפנים וזיתים לא יסעו, דגן וחסה לא יורעו ולא יקצרו; הזורעים והקוצרים הם האכרים יושבי הכפרים אשר בסביבות העיר. האמנם נתנה תורתנו הקדושה רק בעד האכרים יושבי הכפרים? אבל כמעט נולדה כמותו שאלה זו, מיר קמו מתוהם

הנשיה ותתיצבנה לפני תמונת מלמדו עם הרצועה אשר בידו ותמונת האוזן עם כנפיו הפרושות — והוא הרגיש, כי בשרו סמר מקור, כמו יצא זה מעט מן העביט של שופכין, וימהר ויגרש מעל פניו את התמונות ביחד עם המחשבות הזרות וישב לארץ חמתו, לארם נהרים...

בן שתיים-עשרה שנה היה דון קישוט, וכבר הדל מלכת אל החדר. באסטרופולי לא נמצא אז גם מלמד אחד, אשר יוכל היה להתחרות עם הנער בידיעת התלמוד. כשנה אחת למד הנער בבית הרב דמתא, אשר התגאה בתלמידו זה ויטיף לו לקח חנם אין כסף, אולם עד מהרה נוכח הרב, כי עמס על כתפיו משא לא יוכל נשוא, כי הצק הציק הנער בקושיותיו השנונות, אשר לא מצא את ידיו ואת רגליו להשיב עליהן, ועל-כן ביום אשר הגנו ברוב פאר את חג „בר מצוה“ של דון קישוט, הודיע הרב גלוי, כי מעתה אין הנער וקוק עוד לעזרתו והוא יוכל ללמוד בפני עצמו בבית-המדרש בהשגחתו.

למן היום שהוא עמד הנער ברשות עצמו ויכול היה לעשות את כל הישר בעיניו, אולם הוא לא השתמש בחופשו לרעה, ומאהבתו את לימוד התלמוד, לא התסיר את שקידתו עד מה, והיה למופת לכל בני גילו. מכל הנערים באי בית-המדרש בחר דון קישוט לחבר לו את שמחה-פינחס, בן אחד הקצבים, ועמו התרועע כמו עם אחיו בן אמו. שמחה-פינחס היה ההפך מדון קישוט בכל עניניו, בחומר כמו ברוח. דון קישוט היה בעל פנים ארוכים, יפים וחורים, דק בשר וצנום, — מה שקוראים בשם „בחור משי“ שמחה-פינחס היה בעל פנים רחבים ואדומים עם שפתים צבות, כתפים רחבות ומסורבל בבשר, — מה שקוראים בשם „מגושם“. את כשרונותיו ואת תכונת רוחו של דון קישוט הלא ידענו. שמחה-פינחס היה, להפך, בעל מוח גס ומטומטם, לא חש בנפשו כל נטיה ללמודים ועסק בתורה רק כמי שכפאו שד; אבל תחת זה היה בקי בעניני העולם ולעת מצוא ידע להשתכר גם אגורות כסף אחדות. על-פי כל הדברים האלה הלא יכולנו לחרוץ בצדק משפט, כי נוצר הנער להיות עור לאביו הקצב באטליו, כי שם מקומו, ולא ללחוץ בגויתו הכבדה את ספסלי בית-המדרש. אולם אחרת חשב מיכאל הקצב, אבי שמחה-פינחס. הקצבים ובעלי המלאכה היו נכזים ושפלים בעיני העם בימים ההם. לקצב, ולו גם יהיה עשיר כקורח בשעתו, לא נתנו לעמוד בבית-הכנסת אצל הכותל המזרחי בשורה אחת עם הרב דמתא. ומיכאל שהיה אותה כבוד מטבעו, לא ידע שלו בנפשו, ואש קנאה אכלתו תמיד. וכאשר נואש מתאותו כי יזכה לעמוד בעצמו אצל הכותל המזרחי השליך את כל יתבו על בנו יחידו, כי יכירנו שם מקומו. „יהי בני לרב או לשוחט, ואז ינחל כבוד מן העם“. הוא לא חס על כספו וישכור לבנו מלמדים להלעיטו גמרא ופוסקים. באונס או ברצון סגג שמחה-פינחס אל קרבו מעט מן הגמרא, אבל לא פלפול ההלכה לקח את לבבו, כיאם לקח האגדה, ויען כי אהב שמחה-פינחס לתבל את שיחתו בפתגמי האגדה, ובהייני דאמרי אינשי, חשבוהו קצבי העיר והחייטים ללמדן מופלג והתימרו בכבודו. לא כן התייחסו אליו הנערים באי בית-המדרש, ששמה שלחו גם אביו ללמוד בפני עצמו. המה שקדו תמיד להראות לו, כי עם הארץ גמור הוא, וישביעוהו חרטה וקלון כל

הימים. ורק דון קישוט לבדו ברוך לבו לא יכול לראות במנוחה את עלבונו. ויקרב אותו אליו, גם באר לו את כל הקשה לו בלמודו. כל חבריו, כאשר ראוי תמחו על הצמד הנפלא הזה, אבל חדלו מתלעבי את שמחה־פינחס, כי גדול כבוד העלוי בעיניהם, ושמחה־פינחס גם הוא ידע להכיר טובה למחוננו, ויהי מסור לו ככלב נאמן לארוניו, וכאומנת הרוצה סמר עליו מכל משמר לבל יאונה לו כל רע, כי היה דון קישוט כילד בן שנה לכל הנוגע לעניני החיים, ולולא שמחה־פינחס שהיה לו, אוי היה אובד בתומתו. ואף גם זאת: הנערים השובבים מילדי עם הארץ ארבו תמיד לילדים העברים בלכתם מן החדר או מבית המדרש ויהתלו בהם, ויש אשר חלקו להם גם מהלומות אנושות עד שפך דם, רק בשמחה־פינחס לבדו, אשר לא אחת ולא שמים הראה להם את אגרופו הקשה, לא התגרו לרעה. ועל־כן חשב לו לחובה ללוות את אוהבו, את דון קישוט, בכל יום על דרכו מביתו לבית־המדרש ומבית־המדרש לביתו, למען היות לו למנן.

ובאחד הימים בא שמחה־פינחס אל דון קישוט בפנים צוהלים משמחה וגיל ויבשר לו בשורה טובה, כי מצא מציאה יקרה מאין כמוה, שבעזרתה יוכלו שניהם לעשות נפלאות גדולות, אשר יעוררו תהוון בלב כל באי עולם. את הסוד הזה הוא מגלה רק לדון קישוט, אשר אהב כנפשו. ממנו לא יכסה דבר ובדברו משך אותו לעזרת הנשים, ששם לא היה איש בעת ההיא, ואחרי אשר סבר את הדלת אחריהם הוציא מצלחתו שני ספרים קטנים: שם האחד — ספר זכריה ושם השני, מפעלות אלהים.

— את הספרים היקרים האלה נחל דודי, אחי אמי, מאת אבי זקני, שהיה בעל־סם מפורסם ועושה נפלאות. הוא לא היה צדיק, ובכל־זאת נהרו אליו מכל הערים מסביב לראות את מופתיו ואת אותותיו. אם אבד לאיש איזה דבר או נגנב ממנו, ובא אל אבי זקני והוא גלה את מקום התסף הגנוב או האובד, גם רפא חולים ממהלות שונות על־ידי לחשים וקמעות. עתה ידעתי מאין שאב אבי זקני את כחו ואח גבורתו... דודי נתן לי את הספרים היקרים האלה במתנה, במתנה גמורה... דודי אינו יודע מהיר מתנה זאת, הוא אינו יודע את הגדולות, שנוכל לעשות על ידי הספרים האלה... לו ידע, כי עתה לא נתנם לי... היום לא נלמד גמרא, היום נלמד את הספרים האלה.

את הדברים האלה דבר שמחה־פינחס בלחש ובחפזון, כמו ירא לנפשו פן יקדמנו אחר ויגזול ממנו את החררה, שהוא מהפך בה.

דון קישוט פתח את הספר, מפעלות אלהים, והנה עולם חדש נגלה לפניו, עולם מלא פלאי פלאות, אשר ילא הדמיון להכיל אותם: סגולות, לחשים, קמעות והשבעות עם שמות מלאכים, שמות מזורים, אשר בכבודת ינשאו על דל שפתים, ואשר בעזרתם יוכל איש לעקור משרשם את כל סדרי הטבע ולשלוט בהם ככל אוח נפשו.

הנה, סגולה להוציא יין מן הכותל. כסכין העשוי לשם זה נוקבין חור באחד הכתלים, ואחרי השבעות שונות כחחיל יין לזרום מן החור אל הקערה, שמעמידים תחתיו.

— פלא יפה הוא עד מאד. ננסה־נא לעשות אותו הציע שמחה־פינחס.

— לא! ענה דון קישוט: הפלא הזה אמנם יפה מאד, אבל, כאשר אתה רואה מתוך דברי הספר, קשה מאד לעשותו. ראשית דבר: הנה הסכין צריך להיות נעשה לפני עלות עמוד השחר על ידי חרש ברזל יהודי ירא-שמים אחרי טבילות והשבעות רבות. איפה נמצא חרש ברזל כזה באסטרופולי? שנית: לו גם נמצא פה חרש ברזל כזה, הן לא טוב לגלות את סודנו לאיש בטרם יצא לנו שם על פני הארץ כי עושי נפלאות אנחנו. ושלישית: לא טוב הדבר להטריח את המלאכים על הנם. פן יחדלו לשמוע לנו, ולהארונה: הנה פה נאמר, כי מחויבים אנחנו לשלם את מחיר היין לבעל-המרתף, שממנו יקחו המלאכים את היין, ואם לא נשלם, אז סכנה גדולה נשקפת לנו, ואיפה נקה את הכסף לשלם בעד היין?

— צדקת, שמעון, צדקת מאד, ואמנם את המלאכים לא נטריח להנם. אנכי אוכל לשנות לא קערה אחת של יין, כי-אם שלש, וראשי לא ילך סחרחר. אבל כסף! איפה נקה כסף לשלם בעד היין? זאת היא שאלה חמורה מאד. אבל ראה-נא, שמעון, הנה פה סגולה אחרת יפה מן הראשונה — סגולה להיות "רואה ואינו נראה".

דון קישוט העיף עין על הדף הפתוח לפניו ויאמר:

— אך זאת היא באמת סגולה נפלאה, וגם קלה ופשוטה מאד. לדבר הזה אין אנו נזקקים לעזרת בני-אדם אחרים. די לנו לעמוד לפני עלות השחר, לטבול במקוה ולקרוא בכונה פסוקים אחרים והשבעות אחרות, והנה אנחנו נעשים "רואים ואינם נראים". ומלבד זאת: סגולה זו תוכל להביא תועלת גדולה לא רק לנו, כי-אם לכל נערי בני-ישראל בעירנו, כי בהיותנו רואים ואינם נראים, נוכל לבוא אל הנערים השובבים בני עם הארץ, האורבים לנו יום וילהתרות בהם, כי-אם לא יחדלו מארוב לנו, אז נחלק להם מהלומות קשות ונשבר את עצמותיהם.

ביום הראשון בשבט עשו שני החברים את הנסיון. בבקר השכם קמו שניהם משנתם וילכו אל בית-המרתף לטהר את עצמם במקוה. אחרי-כן נכנסו אל עזרת הנשים ובעמדם בזויות רחוקות זו מזו, כדי שלא יבלבל איש את מחשבת אחיו, קראו בכונה גדולה ובדחילו ורחימו את הפסוקים ואת ההשבעות על-ימי הסדר, ככתוב בספר. אחרי כלותו את מלאכתו חש דון קישוט בנפשו, כי נהפך לאחור. נדמה לו, כי הוא נעשה קל כנוצה, ואם יחפוץ להתרומם ולעוף, אז יוכל לעוף כצפור עד העננים. הוא נגש אל שמחה וישאלהו:

— הרואה אתה אותי, שמחה-פינחס?

— כן, רואה אני אותך. הנך עומד כמו חי לפני. ואתה, שמעון, התראני?

— כן, גם אנכי אראך, ענה דון קישוט בקול ענות חלושה.

רגעים אחדים עמדו שניהם נדהמים איש מול רעהו.

— האמנם התל יהללו בנו הספרים האלה? שאל שמחה-פינחס בקול

נואש.

— תלילה! ענה דון קישוט אחרי רגעים אחדים, כשוך סערת רוחו:

חלילה, הספרים הקדושים לא יהתלו, לא יכובו ולא ישקרו. הדבר הוא פשוט מאד, וגם ילד קטן יוכל להבין זאת. עליידי סדר ההשבעות נעשינו בבחינה ידועה דומים למלאכים, רק בבחינה ידועה. כי הרואים ואינם נראים אוכלים ושותים כבני-אדם, ישנים ומרגישים כאב בבטנם כבני-אדם, ורק אינם נראים לאחרים, ובבחינה זו הם דומים למלאכים, אבל גם המלאכים רואים איש את אחיו, ומדוע לא נוכל גם אנחנו לראות איש את רעהו?
— וחושב אתה, שמעין, כי אחרים לא יראו אותנו?

— בטוח אני בזה. הספרים הקדושים לא יכובו ולא ישקרו.
— הבה ואנסהו הבטיח, שמעין, בעד החלון. הנה שם מתהלך הכלב של הסריץ, כלב רע ואכזרי. הנני ואחגרה בו, ואז אוכה, הראני הכלב אם לא? ובטרם יספיק דון קישוס לענות אותו דבר, והנה קפץ שמחה-פינחס מן הבית החוצה וימהר וירץ לקראת הכלב. והכלב גם הוא, אשר למדו אדוניו להתנפל על כל הלובש שמלה ארוכה, לא שהה הרבה, וישלח את מלתעותיו החדות בשוק הנער, גם קרע לגזרים את כנף שמלתו החדשה.

אבל וחפוי ראש שב שמחה-פינחס לעזרת הנשים.
— הראית, שמעין, את אשר עולל לי הכלב?
— ראיתי וצר לי מאד על שוקך ועל שמלתך החדשה.
— הכלב הוא ראני, ואם כן יוכלו גם בני-אדם לראות אותי.
— אין הנדון דומה לראיה, השיב דון קישוט בניגון הגמרא. הדבר פשוט מאד. אם בבחינה ידועה דומים אנחנו למלאכים, אז לא נתנה הרשות לעין האדם לראות אותנו, אבל בהמות והיות יכולות לראות אותנו. הלא תזכור את המעשה בבלעם הרשע. בשעה שהלך לקלל את ישראל נצב מלאך אליהם לשטן לו בדרך. בלעם הרשע לא ראה את המלאך ואתנו ראתה אותו. ההוכחה הנמרצה הזאת הרגיעה כולה את רוח שמחה-פינחס, אף כי לא חדל למשמש לרנעים בשוקו הפצוע ובכנף בגדו הקרועה.

בכל יום הראשון בשבת יתאספו נערי עם הארץ, השובתים ביום ההוא ממלאכתם, במגרש העיר להכתעשע יחד. פעם יחצו לשני מהנות וערכו קרב אלה מול אלה, ופעם יאחדו לצחק יחד במיני משחק שונים. בקרוב אליהם דון קישוט ומרעהו, התעתדו לצחק ב.סרה עורתי. על עיני אחד מן החבורה, שנפל עליו הגורל להיות סרה עורת לראשונה, ישימו מחתולת של מספחה, יעמידו אותו בתוך, וכל הנערים כסביב יתעללו בו, ימשכו אותו הנה והנה או יכו אותו בלי חמלה, ורק כאשר יצלה בידו לתפוש את אחד ממעניו, אז יהיה הנתפש לפרה עורת תחתיו, והוא יצא לחסטי. בהיות עינם ולבם אל הגורל, לא התבוננו אל שני הנערים העברים ההולכים אליהם, וכאשר נגשו אליהם מקרוב, השתאו כלם למראה עיניהם ויתמהו איש אל רעהו, כמו חפצו לאמר: איככה זה הרהיבו היהודים האלה בנפשם לגשת אלינו, והם הלא ידעו את ידנו הקשה?

ושמחה־פינתס, אשר ידע מעט לדבר בשפת עם הארץ, פנה אליהם בשפת עלגים ויאמר:

— אנחנו באנו אליכם לכרות אתכם ברית שלום. אם תאותו ותחדלו מארוב לנו ומרדוף אותנו— מוטב, ואם לא, אז נרבה מכותיכם וכל עצמותיכם נשבר...
 ...

— ובמה כחכם גדול? — שאל אותו ראש ההבורה בלעג: כי אתם השנים תתקוממו אל השלשים ממנו?

— במה כחנו גדול? לנו נקל להכותכם, יען כי אנחנו רואים אתכם ואתם לא תראונו. אנחנו רואים ואינם נראים!

— רואים אתם ואינכם נראים? טוב הדבר, אז נעשה אתכם לנראים ואינם רואים. חברים! חדלו לכם מן הגורל! מהרו ותפשו את שני היהודים האלה ושימו מטפות על עיניהם, והיו לנו שתי פרות עורות תחת פרס עורת אחת.

כשעה תמימה התעוררו ונערים השובבים בשני גבורינו, אשר מכף רגלם ועד ראשם לא נשאר מהם מתום...
 ...

דוממים ונעצבים התהלכו שני הנערים בשוכם הביתה מבלי לדבר דבר, ורק מרגע לרגע נאנח דון קישוט מלב עמוק.
 -- מה אתה נאנח, אחי? שאל שמחה־פינתס בדאגה: האם ככה תכאבנה עליך עצמותיך?

— לא, אחי, לא על כאב עצמותי אני נאנח. כי־אם על כאב לבי ונפשי, הן הספרים הקדושים לא יכזבו ולא ישקר, ומדוע זה עלתה לנו כך?

— אנכי לבדי אשם בדבר, ענה שמחה־פינתס ברוח נבאה, כי בהתאמצי לדבר את דברי ההשבעה בכונה גדולה, עלתה פתאום מחשבה זרה על לבי, כי כאשר אהיה, רואה ואינו נראה, אז אוכל לקחת ממתקים מארון אמי מבלי אשר יראני איש. ומחשבה זרה הלא פוסלת בהשבעת מלאכים.

— אהה! ענה דון קישוט: לא טוב אני ממך, גם אנכי נכשלתי במחשבה זרה, כי בהוציא מפי את ההשבעה, נזכרתי פתאום בכת הרוקח אשר ראיתי אתמול בבית־המרקחת. היא יפה מאד, אבל בושתי להביט בפניה...
 ...

VI

... מלאו לשמעון חמש־עשרה שנה, והוא לא היה עוד לחתן. תהלת העלוי מאסטרופולי מלאה כל הארץ. מכל עברים נתנו כבוד לשמו, ויקו כי עתיד הוא להיות רב וגדול בישראל, עד כי בלאו השדכנים למצוא לו באוסטרופולי וסביבותיה פלה הגונה, אשר די כסף לאביה לרכוש לבתו חתן

כזה. דומים היו אבותיו למי שכל רכושו היה שוהם נפלא ויקר מאד שלא נמצאה ממלכה בעולם, שתוכל לשלם את מחירו, ובעל השוהם אנוס היה למות ברעב או למכור את סגולת חמדתו בכחיר זכוכית מלוטשה. אבל אמו של דון קישוט ידעה את כחיר סגולת חמדתה. וכחוננית חרוצה ידעה גם כן, כי עת לכל הפך תחת השמש, כי סחורה הגונה, אם לא תמכר היום, תמצא קופצים עליה מחר. בני, אמרה אסתר, לא צמה לו עוד הזקן, למה אחפזי אם בני לא יקח את הכלה היותר עשירה בתבל, או לא אדע, למה ברא אלהים כלות עשירות בעולמו! אבן חן כזה לא אמכור בעבור נעלים!"

— סנדר, שואלת היא את אישה: כמה דמים גמרא, יודע שמעון בעל פה?

— כמה דפים? איני יודע, אבל הרבה, הרבה מאד, ענה סנדר בקול עגום מאד, בהחליקו את זקנו הארוך, תפוש במחשבותיו הנוגות. כנראה לא היה האיש מלא תקוות טובות כאשתו.

— אינך יודע? ומה אתה יודע? אינך יודע מאומה מכל אשר צריך אתה לדעת! כל סחורה אוהבת חשבון. מדוע אני יודעת תמיד, כמה אמות רקמת משי או רקמת ששתן בחנותי? כמדומה לי, שמחיר דף גמרא הוא גדול הרבה ממחיר האמה של איור רקמה בלה! מקוה אני, כי בניך יהיה הרוץ ממך. אבן חן כזה לא תתקלקל אם נמתין מעט. וזכרו את דבריו לא יקרא שמי אסתר, אם לא יוקח בני לחתן לבית אחד מגדולי הגבירים אשר בארץ.

וכמו להכעיס לא נמצאה או בכל בתי גדולי הגבירים גם נערה בתולה אחת, שהגיע לפרקה; והאם האמללה, אף כי התפארה למראית עין בכסחונה, הרגישה כאב עצום מאד בסתר לבה. ובשפכה שיה לפני אלהים בכל שבת מברכין בבית הכנסת, ולגו עיניה דמעות קודחות, כמו ממעין לא אכזב. מעורה לא התפללה בלב נשכר ונדכא כמו בשנה הזאת: מתי, הוי אליו! מתי אוכה גם אנכי להבק בזרעותי נכד שעשועים מחלצי בני מחמד נפשו! היא ידעה, כי הקנאה היא עון פלילי, אבל היא לא יכלה להתאפק מהתקנא ברעותיה הרבות, שאין להן בנים מלומדים כבנה, ובכל זאת כבר קוראים להן בשם אמות זקנות, והיא... הוי אם אמללה!

לא פחות, ואולי גם יותר ממנה, התעצב אל לבו אבי גבורי, אבל מטעם אחר. אין חכם כבעל הנסיון, והוא ידע, כי הילדים הגאונים, או העלויים ישארו גאונים ועלויים רק כל זמן שהם ילדים, וכאשר תגיע גאונותם עד מרום קצה יחדלו מצעוד לפנים והיו כאחד האדם. ועל-כן נגיד פרזלא כד רתיח. כל עוד כבוד הנער חדש עמו, כל עוד לא נפגמה תהלתו הוא יוכל לקבל נדן יפה עם ארוחת נצח על שלחן חתנו, וכאשר ימות חתנו או יתרושש, אז יהיה לו די כסף לשלוח במסחר ידו או לקנות מאת יורשי איזה רב שהלך לעולמו את החזקה אשר להם למשרת הרבנות בקהלתם. אולם אם יגדל הילד ויהרל מהיות עלוי, אז יקבל כסף נדוניה במדה זעומה מאד, ואז שתי דרכים אחרות לפניו: לפתוח חנות קטנה לצרכי אוכל או להיות מלמד

בישראל - שתי פרננות, שאינן נותנות ערובה, כי ישבע הוא וביתו לחם.

אמנם נמצא בעיר חיט אחד, אשר העשיר עושר רב, כי היה לו מלאך מליץ אחד בין שרייהחיל ויהי לקבלן לפקודת הצבא. החיט הזה שלח שדכונים לאבות שמעון, לקחת אותו אחר כבוד לבתו, שלא היתה כמוה ליוסי בכל העיר. אולם אסתר גרשה את השדכונים בחרפה מביתה, ואחרי־כן בכתה כל היום: האמנם כה נפלנו פלאים, כי ירהיב בנפשו חיט בזוייעם לקות כי נתחנן בו? תהלה לאל, עוד לא נמצא עד היום גם בעל־מלאכה אחד במשפחתנו...

רק איש אחד יכול היה לחלץ את משפחת דון קישוט מנבוכתה, הלא הוא מודענו משכבר הימים, ר' קלמן המלמד, שהיה גם אמן נפלא לזוג זוגים. ממנו לא נבצרה להפור בתחתיות ארץ ולמצוא שם כלה הגונה לחתן שלנו. אבל על שמי ר' קלמן דרך כוכב ההצלחה וביא תמורה גדולה ונמרצה בחייו, ולתוגת אסתר וסנדר אישה סלק כבר את ידו מן המלמדות והשדכנות גם יחד. הוא נעשה בעצמו לגביר. בידו עלתה למצוא כלה נאה וחסודה לבן אחד השליטים במכס היין השרוף (אקציו נקרא אז), ומלכד המנה היפה אשר קבל בשכרו, נצא חן בעיני השליט לספחהו אל אחת הכהונות במכס היין. ידיעתו המעטה בשפת עם הארץ, אשר הסתיר עד הנה מאבות תלמידיו כדבר פגול, היא שעמדה לו להמציא לו במהרה משרה נכבדה באקציו. אנשיט יודעי שפת עם הארץ לא התגוללו בחוצות בימים ההם.

מכס היין הוא אבי השכלת ישראל ברוסיה. המכסנים או האקציונים היו הראשונים לפרוץ את קיר הברזל, אשר הבדיל בין ישראל לעמים. הם היו הראשונים לשנות את פני החיים אשר קרשו וקפאו, כמו שהיו לפני הרבה מאות שנים. אבל יען אשר היו משכילים לא לשם השכלה, כי אם לשם פרנסה, על־כן סלח המון העם לקלות דעתם ושחצנותם, ומעט מעט קבל מהם את ארחות חייהם ואת הבנית מלבושיהם האירופאים. לא כן התיחס אז המון אל המשכילים האמתים בני־ליטא, שקבלו את השכלתם מברלין. ההמון הרגיש, כי האנשים האלה עם פאותיהם הארוכות ועם בגדיהם הארוכים באו לשנות את השקפתו על החיים, להרוס את אמונתו בצדיקים ובנפלאותיהם, - אותם שנא תכלית שנאה, ויהי למלה בפיו, כי הליטאי הוא בעל שתי וערב במוחו...

ר' קלמן היה ליטאי. פרנסתו, פרנסת נכסני, גרמה לו לקצר מעט בעליונים ולהאריך בתחתונים (כך היו אומרים אז על הלוכשים בגדי אירופה). אכן לא בגלל זה רננו אחריו: בשביל פרנסה הכל מותר, אולם למן העת אשר נעשה בלתי תלוי בדעת הבריות, החל להרשות לעצמו להתל מעט בצדיקים, לספור בשדים ומזיקים ולקרוא את התפלות בבית־הכנסת כליטאי גמור על־פי כללי הדקדוק העברי, וזאת לא יכלו סלוח לו. באסטרופול, ששם זכרו עוד את מעילו הארוך ואת פאותיו הארוכות כגלות ישראל, שם לא היה נעז להראות את אפיקורסותו גלוי לעין כל. אולם הוא ישב עתה בברדיטשוב, במקום שלא היו מכירים אותו מלפנים, - שם לבש שחורים ועטף שחורים ועשה מה שלבו חפץ, כאחד הנבירים. ברכה, אשהו החרוצה, ידעה לתת לביתה הואר בית

גבירים עתיקים משנות דור ודור. על היציעות בבית המבשלות עמדו סירים וקלחות עשויות מנחושת קלף ובמגדלים בהדר האורחים התנוססו כלי זכוכית ביהמיות, מנורות כסף עתיקות לשבת וחנוכה, ארגז כסף מפותח צעצועים לאתרוג ומגדל כסף קטן עם מיני בשמים להבדלה, — הכל כמנהג הגבירים.

גם על ברכה בעצמה, על תואר פניה ועל מבנה גוה, עברה תמורה גדולה מאד. היא איננה עוד האשה הצנומה והארוכה כלפנים: היא עשתה פימה עלי כסל ופימה עלי סנטר ודומה עתה למטרוניתה כבודה ממש. ולולי ההרגל המשונה ללכת בכל יום הראשון בשבת אל השוק ולשאול לבהיר כל אוזן ואוזן מבלי קנות אותם, כי עתה יכלו לחשוב אותה לגבירה מלדה ומבטן. ונפלא הדבר. היא גם חרלה להתקוטט עם אישה, כי מאז רבתה פרנסתה, הוקם השלום על כנו בביתם, ויחיו באהבה וריעות כזוג של יונים, ובכל אלה היה הצמד הוה רחוק מאושר. הן הפכפך וזר הוא מזלו של אדם: כל זמן שהיתה פרנסתם מצומצמת, וילדיהם לא אכלו לחם לשובע, צמחו צאצאיהם ככמהין ופטריות אחרי גשמים מרובים. ועתה כאשר נהפך עליהם הגלגל, וכיתם נעשה לכוס רויה, היו כל ילדיהם, חוץ מבתם הבכירה, טרף לשני מגפה רעה. בתם הבכירה והיחידה נעשתה אפוא מסרה לכל אהבתם ולכל תקותם בחיים.

מאז ראה אותה שמעון על שפת התנור לא הזקינה הנערה ולא שונו פניה אף כמלוא השערה. היא היתה שחורה כמלפנים, שפתיה היו עבות כמלפנים, ורק שערות ראשה לא היו עתה פרועות. כראם סרוקות עליפי המודה האחרונה בימים ההם, וצוארה הנמוך היה קצר להשתרע בו חרוני הפנימים היקרים, סגנונת קסמים להם לתת לזית תן לנושאות אותם ולהפוך בתולות שחורות לשחרחרות. מהיותה בת יחידה להורים עשירים היתה לה הצדקה לקנות, כי יפול לה לחבל אחד מבחירי החתנים. ואמה אינם דחתה ימים רבים בשאט נפש את כל הנכבדות, שהציעו לפניה השדכנים. לא היה חתן, אשר לא מצאה בו ברכה דבר פגול לא ירצה ללכה הסודה כבתה. מה לנו למהר? דברה בכל פעם להשדכנים; ילדה כבתי לא חשב עד שילבין ראשה. בכל מדינתנו לא תמצא עקרת בית כמוה. אם בתי לא תהיה לאיש לעלוי היותר מפורסם בארץ, אז לא אדע למה ברא אלהים עלויים בעולמו?

אולם כל זה היה רק דבר שפתיים, ובמסתרים בכתה נפשה כאמו של דון קישוט. ובקראה את תחנוניה בכל שבת מברכין, רבו אגלי דמעוניה ממספר הפנינים שעל צוארון בתה? כאם שמעון ערגה גם היא בכליון עינים לחבק נכד או נכדה ילודי בתה היחידה, וכמוה התקנאה גם היא ברעותיה, שאין להן לא סירים ולא קלחות של נחושת קלף ולא מנורות כסף בבתיהן. וכבר הן נקראות בשם אמות זקנות, בשעה שהיא... הוי, אם אמללה!

אבל מדוע לא ישא הבחור שמעון בן אלכסנדר כנדר את הבתולה רבקה בת ר' קלימן?

הרעיון הזה, שעליפי הסקירה הראשונה הוא פשיט בתכלית הפשיטות, שוש בכלי-זאת מכשולים רבים על דרכו, בצאתו לפעולת אדם; ורק בידי ר' גיזמן, השדכן המפואר בערמתו ובפיו המסיק מרגליות, רק בידו לבד עלתה

להביא את הענין הנכבד הזה אל התכלית הרצויה, כאשר יראה הקורא הסבֵּלן מן הפרקים הבאים.

VII

למן העת אשר עזב ר' קלמן את אסטרופולי, היה ר' נחמן קרוקודיל השליט היחידי בגורלם של חתני העיר וכלוחיה. בשם קרוקודיל, כנודע, יקרא התנין הגדול הרובץ ביאור מצרים – חיה רעה טורפת, אשר לשמה ולזכרה ירעד כל אשר נשמה באפו. לו הפצנו לשפוט על תכונת רוחו של ר' נחמן על-פי הכנוי הנורא שנתן לו, כי עתה שנינו מאד. ר' נחמן היה יציר צנוע ורך לבב, אוהב שלום ורודפתו. אולם הוא היה איש בעל מומות וערמה מעט, וגם בעל לשון שנונה, יודע לעות דבר בעתו ולנצח כל לשון שתקום אתו למשפט. איש אשר אלה לו הן נועד מרחם להיות שדכן בישראל; ובכל-זאת לא בדרך ישרה הגיע האיש לתעודתו המועילה, כי-אם אחרי תעותו ימים רבים בארחות עקלקלות. רוע מזלו גרם, כי הקדיש את ימי נעוריו למלאכת סופר סת"ם ושנים רבות כפף את שדרתו על הקלף המתוח לפניו ויכתוב ספרי הורה, מזוזות ותפליין. כנודע, שכר עבודה קדושה זו הוא מצער מאד ולא יספיק גם ללחם צר. ואף כי ידע ר' נחמן לעטוף את מלאכתו במעטפה של קדושה יתרה, ועל-כן רבו מאד הקופצים על מעשה ידיו, בכל-זאת רעבו ילדיו ללחם. בזכרו את מאמר התלמוד, כי קלה רובצת על ראשי מלמדי הינוקות וסופרי כת"ם, שלא יעשירו לעולם, עלה על לבו רעיון משונה ומלא תחתים – לספח אל מקור פרנסתו עוד מלאכה אחת, מלאכת מגיה ספרים; ולא ידע ולא הבין כי בנפשו הוא. מלאכת מגיה יכול להיות ענין לליסאי, אבל לא לחסיד ירא שמים. בהור בעל מגיה נוקק ר' נחמן ללמוד מעט דקדוק לשון עבר ולעייין לפעמים בספר הקונקורדנציה של בוקסטורף, שקנה על-יפי מקרה, ומי לא ידע, כי הדקדוק היה ראשית הטאח משכילי ברלין וההולכים בעקבותם. החסידים הקנאים, שחוש ריחם גדול מאד, הריחו מיד את התמורה שנעשתה בנשמתו של ר' נחמן בהשפעת הדקדוק, והתחילו לרגן אחריו. וכאשר תפשו יום אחד את ר' נחמן עם הקונקורדנציה, נעשתה העיר כלה כמרקחה על-דבר השערוריה הזאת. שני עדים כשרים ונאמנים העידו, כי ראו בעיניהם ממש את הקונקורדנציה. מראשה ועד סופה היא מלאה פסוקים מן התנ"ך הקדוש, מעורבים עם מלות רומיות, רחמנא לצלן, שאדם מישראל לא יוכל להבינן, וכיון שמחבר הספר היה בלי ספק נזיר קתולי, על-כן יש לשער, כי המלים הרומיות הן תרגום או פירוש של המלים העבריות, והוא מתרגם בודאי כמו שמתרגמים הברליינים תלמידי משה הדיסאי – בראשית – השתמד, ברא – השתמד; אלהים – השתמד וכן הלאה. המאורע הזה היה לשיחה ימים רבים לאנשי העיר, והשם קונקורדנציה, בהמסרו מפה לפה, החקלקל והשתבש כל-יך, עד שבסוף ספרו הנשים אשה לרעותה בפחד ורעדה כי את ר' נחמן תפשו עם קרוקודיל. ולמן העת ההיא קוראים לו ר' נחמן קרוקודיל.

כמלפנים בן עתה הוא טובל כמה טבילות בכל יום, כמלפנים בן עתה הוא נוסע שלש רגלים בשנה אל הצדיק לימים הטובים, ובכל־זאת לא היתה דאל ידו להשיב לעצמו את כבודו כמקדם. מעשי ידיו חדרו למצוא קופצים עליהם, וכמעט היה הוא וביתו בכל רע, וללא נצנצה מחשבה הרח ברכה במוחו — להיות לשדכן. האמת נתנה להאמר, כי גם מלפנים עסק מעט בשדכנות, כי איזה יהודי איננו עוסק בשדכנות בשעת הכושר? אבל מלפנים עשה זאת רק אגב אורחא וכלאחר יד, ועתה הקדוש ר' נחמן אח כל נופו ונשמחו לאומנות נקיה ולא קלה זו, שבכל אופן תביא תועלת גדולה למין האנושי, ועד מהרה עשה לו שם כשם השדכנים הגדולים אשר בארץ.

אפס כי הקללה אשר רכזה על ראש ר' נחמן בעוד היותו סופר סתים לא חרלה מהעיקר עליו גם עתה, ולא מאשר חסר לו הכשרון לקרב כותל אל כותל, כמו שאומרים הכריות על שדכן השואף תמיד לזאח את אשר לא יאוחד ולזוג את אשר לא יזוג. הלילה! יותר נצדק אם נאשים אותו בגלל אשר אהב לשדך במשפחות המתאימות זו לזו ככל ענייניהן. ושדוכים כאלה על־פי רוב הם קשים להבנות כקריעת ים־סוף ונוחים לההרס כמשחיל ביניתא מחלכא, ולו נהרסו אחרי כתיבת התנאים, כי אז לא היה ר' נחמן מפסיד מאומה: הוא כבר בא על שכרו, והחתן והכלה נשארו פנוים והיו יכולים להיות חומר לבנין שני שדוכים אחרים. אבל הם נהרסו המיד, בשעה שהבנין כבר גבנה מן המסד עד הטפחות ולא נשאר מאומה, בלחייאם לכתוב את התנאים, וסתאום, והנה מפח נפש.

בכל מעלותיו המצוינות לא נקה ר' נחמן גם מחסרון אחד שהיה בעוכריו. מפני שהיה ראשו מלא תמיד מזמות גדולות, שכה על־פירוב ענינים קטנים, ורק שהם נחוצים מאד. בכל מכתביו הוסיף תמיד אחרי החתימה, עיקר שכתי', וסוף כל סוף שכח תמיד את העיקר. הנה עמל ר' נחמן שנה תמימה בזאת אפיס, עשר פעמים נסע ממחותן למחותן, עשר פעמים נשא ונתן עם האחד ועם השני, עד אשר עלתה בידו להביאם לידי השואה. ובאמת: שני המחיתנים שוים בעשרם, שניהם שוים ביחוסם, לשניהם אין פגם במשפחתם. ומה לנו עוד? לאחרונה הנה נקבצו שני המחיתנים יחד בדרך במלון בין שתי הערים, שלא יגדל כבוד החותן האחד על משנהו. בימים ההם נהגו לכתוב תנאים שלא בפני החתן והכלה. — הם יתודעו זה לזה אחר החופה. ר' נחמן משפשף את ידיו מרוב שמחה. עוד מעט ויבא על שכרו, והוא מביט בגעגועים אל השלחן, שכבר ערוכים עליו כוסות יין ומגדנות.

לחיים! מחותני החביב, לחיים! קרא אחד המחיתנים בהריכו כוס יין בידו, לחיים טובים ולשלום! יענה השני: כה יוכני אלהים לשתות, כאשר תבוא עם בנך החתן אלינו אל החתונה!

עם בני החתן? מה אתה דובר, מחותני? הלא בת לי ולא בן.
אבל הלא גם לי בת ולא בן.

שניהם קמים ממקומם עם כוסות היין בידיהם, משהאים ונדהמים הנה מביטים רגעים אחדים איש בפני רעהו.

— ר' נחמן! ר' נחמן! איה הוא ר' נחמן? איהו הקרוקודיל הארור הזה?
אבל ר' נחמן השתמש במבוכה ששררה בבית ויתחמק ועקבותיו
לא נודעו.

לאחרונה התפרץ שחוק אדיר משפתי שני המחוננים יחד, ואחרי אשר
הטיבו את לבם ביין ובמגדנות אשר על השלחן, פנו איש איש לדרכו, בהוכחם
עתה על-פי הנסיון, כי אין תוחלת מאיש, המטמטם את מוחו בדקדוק ומדקק
לקרוקודילים.

* * *

אל שדוכו של שמעון דון קישוט עם בתו של ר' קלמן נגש ר' נחמן
בזהירות יתירה, ואף גם בחריצות נמרצה. ר' קלמן קבל את הצעתו בסבר פנים
יפות. הן אמנם קבל הנער חנוך מקולקל, לא לפי רוח הליטאים, אבל דבר
זה יתוקן על נקלה אחרי בואו לביתו. ברכה, אשת ר' קלמן, נסתה לסרב מעט
למראית עין, אבל ר' נחמן שידע את סוד דמעוטיה בכל, שבת מברכין,
הודיע לה גלוי בלי הקדמות יתרות, שאם תשליך אחרי גנה שדוך הגון כזה,
או ינער את הצנו ממנה ולא יוסיף לדרוך על סף ביתה.

— אל נא נעשה בנפשנו שקר! הן אמנם בתך השחרורת היא נערה
מלאת חן וגם עקרת בית חרוזה, אבל לו היתה צעירה מעט ממה שתיא,
לא היה דבר זה חסרון לשדוך... טוב אשר נזכרתי: הגידי לי, ברכה, כמה
שנות בתך הילדה, עד מאה ועשרים שנה? שאל ר' נחמן בתופסו באצבעו על
הנרתיק של אבק הטבק, שהוציא מצלחתו.

— שמונה-עשרה שנה, ענתה ברכה בשפה רפה.

— מלבד שבתות וימים טובים — גמגם ר' נחמן בלחש מתחת לנחיריו
בהריחו מן הטבק אשר הגיש אל חוטמו: בנות שמונה-עשרה שנה מטפחות
ילדים על ורועותיהן.

אולם בראות ר' נחמן כשני אגלי דמעה על הלחיים הרחבות של בת
שיחתו, נכמדו רחמיו עליה, ויחל לנחמה, בהוכיחו לה, כי בעצם הדבר כחה
הילדה איננה אשמה, אם אחרה מעט מן המועד, ואשם בדבר רק המלאך לבדו,
שהכריז שם בשמים ארבעים יום קודם ליצירתה. בת ר' קלמן לשמעון דון
קישוט, מבלי אשר נוכח תחלה לדעת, אם כבר נולד שמעון זה אם לא. ובכל-
זאת חייבת ברכה תודה למלאך ההוא, כי חתן יותר הגון לבתה הן לא ימצא
בכל הארץ.

מלאכה יותר כבדה היתה לר' נחמן אצל מרת אסתר אם שמעון. סרבנית
קשת-עורף כזאת לא ראה ר' נחמן מעודו. ובראותו את המכשולים הרבים
ואבני הנגף אשר שמה אשה זו על דרכו, התחיל בעצמו להסיל ספק בדבר,
אם באמת הכריז המלאך ארבעים יום קודם ליצירת בת ר' קלמן, כי היא נועדה
לשמעון דון קישוט.

VIII

— ברוך הבא, ר' נחמן! ברכה אסתר את השדכן. שבא לשחר את פני אבות שמעון בשבת חוליהמועד של פסח אחר סעודת הצהרים. מן הילדים לא היה איש בבית. כולם יצאו לטייל או לצחק באגוזים, ורק אסתר עם אישה ישבו לבדם על יד השולחן והתיעצו על-אודות שדוכים שונים, שהציעו לפניהם בשביל בנס העלוי. — ברוך הבא, ר' נחמן! הכבד ושכ פה על הכסא. לאורח טוב כמוך אנו שמחים תמיד! אבל פשוט גא את אדרתך מעליך. בביתנו, תהלה לאל, רב החום מאד.

ר' נחמן הושיט את ידו בחבה לר' סנדר, ואחרי ברכו את אסתר בברכת החג, כנהוג, ישב על הכסא לעומתה, אולם את אדרתו, אדרת משי מרוסדת בעור סנאים, לא פשט מעליו, אף כי גדול היה החום ביום ההוא בבית כמו בחוץ. הוא ידע, כי אדרתו הישנה עם זנבות הסנאים אשר עליה יש לה סגולה נפלאה לתת לזית הוד והדר לנושאה, ועליכן לא הסיר אותה מעל שכמו בכל פעם אשר חפץ כי יתנו אוזן קשבת לרבריו.

— מדוע לא ראיתך, ר' נחמן, בימי החג הראשונים בבית הכנסת? שאל ר' סנדר, כנראה, רק כדי לפתוח בשיחה.

— מדוע לא ראיתני? האינך יודע, כי נוסע אני לכל חג וחג אל הצדיק שיחיה? הבין לא אוכל, איך יוכל אדם מישראל להשאר בביתו בימי החג ולחסר את גפשו מהעונג הרוחני לראות את רבנו בערכו את הסדר? הלא עין בעין אתה רואה אז את השכינה השורה על ראשו בערב ההוא. בכל לבי הייתי מבלה אצלו גם אה הימים האחרונים של פסח, לולא אצתי ללכת לברדיטשוב להראות את פני הגביר ר' קלמן.

ר' נחמן השתדל בכל מקרה שבא לידו להראות, כי הדקדוק אשר למד להותו, לא התעה אותו מדרך הישר, וכי עם קדושים הוא נאבן גם היום כמלפנים, ואסתר נכונה היתה ברגע ההוא לסלוח לו גם הטא הקרוקודיל בגלל שם ר' קלמן, שיצא כפי ר' נחמן כמו אגב אורחא. זה ימים אחדים אשר השם הזה לא יתן לה מרגוע.

— האם היית, ר' נחמן, בבית ר' קלמן?

— והגביר הזה קבלני בזרועות פתוחות, כאשר יפגוש איש את אחיו אשר לא ראה ימים רבים. לו ראייה את כבודו ואת עשרו לו ראייה את בית האבנים אשר בנה לו! הפלא ופלא! לו ראייה את כלי הבית הנאים, את הזהב ואת הכסף אשר ימלא את הבית! עומד אתה משתאה למראה עיניך, ולבך מלא סכהה על הברכה אשר ברך אלהים אנשים טובים כמוהו וכרעיתו הצנועה. ולו ראייה את הסדרים הטובים השוררים בבית! אמנם בדבר הסדרים הטובים לא יפלא מאימה. בת יש לו לר' קלמן, והיא עקרת בית, שאין כמוה בכל המדינה. זאת היא באמת ילדה נפלאה מאד. על פיה ישק כל הבית. אמה לא תדע אמה גם כזאת — הוסיף ר' נחמן בהראותו על קורט אבק הטבק שבין ראשי אצבעותיו, אשר הגיש לו ר' סנדר. — הנני גשבע בזקני ובפאותי,

מאושר יהיה הנער, שסגולת החמדה הזאת תפול לו לחבל, מה החשבי את, אסתר? הלא אשה חכמה צאת.

אסתר חשבה למותר להתחפש, כי לא תבין את הרמז אשר רמו לה ר' נחמן, ותשא:

— ומה מכסת הכסף אשר יתן ר' קלמן נדה לבתו?

— מה מכסת הכסף? שאלה גדולה תשאל, אסתר! מה לבתו ולנדה? הלא יחידה היא לו, יחידה, כאיש אשר רק עין אחת לו בראשו. למי כל חמדת עשרו, אם לא לבתו יחידתו? גם הבית גם הוזהב גם הכסף, הלא רק לה לבדה יהיה!

— בדבר הזה אינני מסכמת, אתך, ר' נחמן. לו הציעו לפני בני כדבר הנה, כו עתה לא הייתי חפצה, אשר ישב בני ויחכה, עד כי יואיל אלהים לקחת את חותנו השמימה. את גורל המכסנים הלא ידענו: האנשים האלה יש אשר יגביהו לעוף. אבל גם ישפילו לנפול. חפצה אני, כי ידע בני את אשר לו. ר' נחמן חגג בלבבו את חג נצחוננו. היא הקלה לו את משלחתו בהעריכו את בנה מול ר' קלמן כחתן מול חותנו. ולכן מהר וידבר:

— מה שנוגע לבנך העלוי, זה הוא דבר אחר לגמרי. כנראה מדבריו חושב הוא לתת לבנך שלשת אלפים דינרי זהב.

— שלשת אלפים דינרי זהב! הא, חץ, הא! צחקה אסתר בקול גדול: ואתה ר' נחמן, השדכן הנודע לתהלה בכל הארץ, תרהיב בנפשך להציע לפני כדבר הזה! לא פללתי לשמוע כזאת מפוך. בפחות מחמשת אלפים דינרי זהב לא אתן את בני. לו נחשב מחיר כל דף גמרא, שיודע בני בעל פה, רק בדינר זהב אחד, גם אז בודאי יעלה הרבה יותר משלשת אלפים. למה תחשה, סנדר! כמה דפים יודע שמעון בעל פה?

— שלשת אלפים שבעים וששה, ענה ר' סנדר, מבלי חשוב גם רגע אחד.

— הנך רואה ר' נחמן, הרבה יותר משלשת אלפים.

אבל אסתר, ענה ר' נחמן: הלא אשה חכמה את ובקיא בעניני מסחר. זלא הברל גדול יש בין חנוני לסיטון. החנוני מוכר את סחורתו לפרוטרוט ומרבה במחירה; הסיטון מוכר אותה בבת אחת ופוחת ממחירה. האף אין זאת? על עצמתו זאת לא מצאה אסתר מה להשיב, ובכל זאת לא חפצה להכנע ותאמר:

— אם כן אפוא, למה זה לנו להאיץ בבננו? תהלה לאל, עוד לא יצמח קננו. ישב נא עוד שנה אחת וילמוד עוד אלף דפים; ממנו לא יכבד הדבר. — זאת לא יוכל בנך לעשות בכל הפצו ובכל התמרתו; יותר משלשת אלפים שבעים וששה דפים אין בגמרא כולה.

— חדל לך, חדל, ר' נחמן, קראה אסתר כנעלבת: אתם הזכרים תחשבו, כי בשים לא מלומדות אנחנו וחוכלו להונות אותנו. עוד לא נולד האיש אשר יוכל להונות אותי! יודעת אני, כי תורתנו הקדושה אין לה קץ ותכלית, ואתה אומר כי יותר מזה אין. למה תחשה, סנדר, הגידה, היש אם אין?

— יותר מזה אין, ענה ר' סנדר ויאנח בשבורן מתנים. כנראה התאונן גם הוא בלבו על מסדרי התלמוד, על אשר לא הוסיפו עוד אלף דפים בנמרא; הם לא היו מפסידים בזה מאומה, ובנו היה מרויח בזה אלף דינרי זהב יתרים. קשה היה לאסתר העלובה לצרף במוחה את המשפט העתיק, כי לתורתנו הקדושה אין קץ ותכלית, עם המספר הקצוב של דסי הגמרא. אבל האנחה הכבדה של אישה הוכיח לה, כי אף אם ישב בנה עד שילבין ראשו, לא ירויח מאומה.

— טוב הדבר, מסכמת אני לשלשת אלפים. הן לא בכסף אושר הארם. יש דבר היקר מכסף. אתה, ר' נחמן, הלא ידעת את סדר יחונונו מעולם לא נכנעו צדיקים גדולים ורבנים להשתדך עם משפחתי ועם משפחת אישי. הנוכל להשתדך עם מתנגד גלוי כר' קלמן?
— ומה את דורשת אפוא?

— דורשת אני, כי יהיה ר' קלמן חסיד לכל הפחות למראית עין, כי יסע פעם ושתיים אל הרבי שלנו.

ר' נחמן, שהבין כמה מן הסכלות בדרישה זו, החריש רגעים אחרים בנסכו בין שניו את קצות ספמו הארוכות, ככו חפץ לינוק מהן תרופה נכונה, איך לצאת מן המצר. לאחרונה קם על רגליו ויאמר:

— הבריות אומרים, כי אשה חכמה את, אסתר. גם אנכי חשבתי תמיד ככה. עתה כלחתי לי, אסתר, אם אומר לך, כי יפה אמרו חכמינו, עליהם השלום, כי אין חכמה לאשה אלא בפלך. שערי נא בנפשך, כי ר' קלמן יסכים לדרישתך: הוא יתחיל לנסוע אל הצדיק שלנו, אתו יחד תסע גם ברכה אשתו. שערי-נא בנפשך, כי היא תבקש מן הצדיק, שיברך אותה בבן-זקונים לימי זקנתה. וצח הלא ידעת את נפש הצדיק. לכו הטוב לא יתנהו למונע את ברכתו ממנה. וסוף דבר מה יהיה? דר' קלמן יולד יורש, ובנך ישאר בלי בית, בלי כלי כסף ובלי כלי זהב ובלי כל מאומה. הונאת לחכמה תחשב?

חכלילי בושת כסה את לחיי אסתר עד אזניה, היא לא יכלה סלוח לנפשה, איך לא עלה על רעתה דבר פשוט כזה. אולם ר' נחמן, כשר צבא מלחמה, אשר לא ידע רחם אחרי נצחו את אויבו, השתמש גם הוא במבוכת אשת ריבו להציע לפניה תנאי שלום קשים מאד ויוסף ויאמר:

— ויען כי ר' קלמן לא יהיה לחסיד וכל הונו ורכושו עם כלי הכסף והזהב יהיו למורשה לבנך, לכן צדק לדעתי ר' קלמן בדרשו, כי חתנו יהיה לא רק עלוי, כי אם גם מושלם.

— מושלם הוא גם בטרם ידרוש כזאת ר' קלמן, ענתה אסתר בגאווה: הוא יודע לכתוב אדריסה בשפת רוסיה אפילו לפטרבורג; בכסף מלא שלמתי בעד הדבר הזה לכתבן רוסי.

— בדבר הזה הטיבות לעשות; אבל רו' קלמן ידרוש יותר מזה: הוא חפץ, כי ידע חתנו, בהקראו למפטיר, לקרוא את ההפטורה בקול ובהברה נכונה. — האמנם לא ידע זאת שמעון? ענתה אסתר בתמהון. למה אתה מחשת

סנדר? בני אינני יודע לקרוא את ההפטורה! ההתל תהתל בי?

— דקראו אמנם יודע, אבל ר' קלמן חפץ כי יקרא בקול ובנעימה על פי כללי הדקדוק.

אסתר, שידעה את סכנת הדקדוק לא סחוט מכל הנשים בעיר, נבהלה לזכר השם הזה ותקרא בקול פחדים מהול בקצף:

— דקדוק! אוי לי ואוי לראשוי דקדוק! בני היקר, אשר טפחתי ורבייתי מבלי לישון בלילות, ילמד דקדוק? אולי ידרוש הליטאי הארור הזה, כי ידבק בני גם בקרודיל?...
— בקונקורדנציה, תקן ר' נחמן הנבון.

— בקונקורדנציה, בקונקורדילציה... הרוח יודע את הליטאים הארורים עם כל עניניהם המשונים... לא, ר' נחמן! אבותי ואבות אבותי לא ידעו את הדקדוק ויתן השם וגם ילדי לא ידעו אותו. חדל לך, ר' נחמן, מן השדוך הונו! לא אחבר עם ליטאי, ולו ימלא ביתי זהב.

דממה מעיקה רבצה בכל הבית. ר' נחמן ראה, כי במלחמתו עם אסתר היחה תבוסתו שלמה. להחזיק מעמד אין לאל ידו, ועל-כן חשב מחשבות, איך לשוב אחור בסדר נכון, אבל הוא לא קם ולא זע ממקומו, כ-יאם נשך בחזקה את קצות שפמיו, כמנהגו תמיד, בבקשו תחבולות, איך להחליץ מן המצר שנלכד בו בבלי דעת.

האם לא שמעת, ר' נחמן, איזו חדשות? הפסיק ר' סנדר את הדממה המעיקה: הלא נוסע אתה מעיר לעיר וממדינה למדינה, השמעת דבר על-אודות נפוליאון?

השמעתי על-אודות נפוליאון? גם זאת היא שאלהו הילדים בעריסותיהם מדברים עתה על-אודות נפוליאון. אומרים כי התחבר עם מלכת אנגליה, ושניזום יחד אומרים להלחם בנו. אבל בפעם הזאת נראה להם את זרוענו הקשה... מספרים, כי כבר יצאה דת מטעם הממשלה, כי יקראו לצבא כל הצעירים מבן חמש-עשרה שנה ומעלה, ורק אלה, אשר להם אשה ובנים, רק הם לבדם יהיו נקיים לביתם.

ר' נחמן הפסיק את דבורו, למען התבונן אל הרושם אשר עשו על שומעיו דבריו האחרונים, שיצאו מפיו שלא במתכוין ורק שהיו דברים בעתם. הרושם היה באמת חזק מאד. בעינים מסיקות פחד ובהלה הביטה אסתר אל אישה, כמו חפצה לשאול: למה תחשה, סנדר?

— אבל את שמעון לא יקחו לצבא, נסה ר' סנדר להניע את רוח אשתו. הקהל לא יתן לו ללכת אל הצבא. עלויים! כמוהו לא רבים הם בקהלנו.

— גם אנכי חושב, כי את בניכם לא יקחו לצבא, התחפש ר' נחמן, כמו יחפץ גם הוא להרגיע את בני שיהתנו אמנם להגיד זאת בבטחון גמור אי-אפשר. הלא תזכרו עוד אשר עוללו, החוטפים לפני שנים אחדות להנתפשים? עוללים ויונקים נחטפו אז מזרועות אמותיהם ונמסרו לעבודת הצבא בתור קנטוניסטים.

אסתר ירבה כמו על גחלים לחושנות... אמנם כאשת חיל חרוצה ידעה

לשית עצות בנדיה, איך לצאת ממבוכתה, ובהמנותה את פניה אל השדכן, אמרה אליו בצחוק חכה על שפתותיה:

— אבל, אוי, מה היה לי, ר' נחמן? אורח הגון וחביב כמוך יושב כשעה תמימה בבייתנו, ואני לא נפניתי להציע לפניך כוס יין לכבוד יום טוב. למה תחשה, סנדרו?

בעוד רגעים אחדים היה השולחן ערוך בסוללה שלמה של בקבוקים מלאים שקווי פסח שונים, וקערות מלאות מגדנות שונות.
— טעום גא, ר' נחמן, מן המנדנות האלה והלל אותן. הלא כולן מעשי ידי הן, למה תחשה, סנדרו? מוזג לר' נחמן מיינך הטוב!

— נחמן לא היה מן הסרבנים — לחיים, ר' סנדרו! לחיים, אסחרו יתן ה' ונשתה מהר ביום התנאים של בנכם היקר!

— יתן ה'! אבל לרבר הוה משתמש הקדוש־ברוך־הוא תמיד על־ידי שליח טוב. ואנכי אינני יודעת שליח טוב ממך, ר' נחמן — ענתה אסתר בצחוק ושפת חלקות.

— אנכי עשיתי את כל אשר יכולתי. אוהב ומכבד אני אתכם בכל לב. אבל הלא גם אנשים כר' קלמן אינם מתגוללים על פני הוצות, ואתם הנכם מקשים את ערפכם ולא תחפצו להתחתן בו רק בגלל אשר הוא ליסאי. האם לא לעלבון תחשב זאת?

— חס וחלילה! אנהנו חושבים לנו לכבוד להתחתן באיש מלומד כמוהו. האם הליסאים אינם יהודים? נכונה אני למסור לו את בני בשתי ידי, ואם יתעקש ר' קלמן, כי ילמוד בני הפטורה בדקדוק, מסכמת אני גם לזאת; אבל דורש אני ממך, ר' נחמן, שתבטיח לי בהן צדק שלך, שהוא לא יכריח את בני להספיל אל... איך קוראים אותו? אל הקרוקו...

— אל הקונקורדנציה, בא ר' נחמן לעזרתה.

— להספיל אל הקונקורדנציה... שים גא אל לבך, ר' נחמן! הלא אם אנכי, כמה צרות סבלתי, כמה לילות לא ישנתי, עד אשר עזר לי אלהים לגדל בן נחמד כזה, וסגולה יקרה כזאת רוצים לקחת ממני ולמסור...

היא לא כלתה את דבריה ותבך בכי תמרורים... ר' נחמן, שהיה בעל רחמים מסבכו ולא יכול לראות במנוחה דמעות נשים, נשבע לה בזקנו ופאותיו, כי בבית ר' קלמן — לא תראה ולא תמצא הקונקורדנציה, וכל אסון לא יקרה לבנה שם, ואז שבה נפשה למנוחתה.

IX

הספר, צהר התבה, שנתן ר' נחמן להנער דון קישוט ללמוד ממנו את דקדוק השפה העברית, הביא מהסכה גדולה במחשבות הנער, ומן הספר הוה מתחלת תקופה חדשה בדברי ימי חיו.

מי יכול היה לשער מראש, כי הכללים היבשים על נסיות השמות והפעלים העברים יעירו סופה וסערה בלב הנער הרך? לא שער זאת גם ר'

נחמן, שידע את לוח הפעלים בעל־פה פנים ואחור, אבל הלוח לא ננע עד נפשו, והוא נשאר שלו ושאנן, ולולא הקונקורדנציה, שהיחה בעוכריו, כי עתה לא ידע כל רע. הנער דון קישוט, שידע את התלמוד כולו בעל־פה והתחיל ללמוד גם את ספר הזהר ושאר ספרי הקבלה, לא ידע דבר על־אודות המקור הראשון של דת ישראל – על־אודות התורה והנביאים. אמנם למד בילדותו בחדר בכל שבוע את הפרשה הראשונה של כל סדרה וסדרה, ואולם הפרשות המקוטעות האלה, שלא היה כל סדר להן וכל קשר ביניהן, שהיו מלבד זה מתובלות בפירושים שונים הרחוקים ממשוטו של המקרא, לא השאירו כל רושם במוחו. אמת הדבר, כי בלמדו את התלמוד פגש על כל צעד וצעד קטעי פסוקים מן התנ"ך ואת הקטעים האלה ידע בעל־פה, אבל הם לא יכלו לתת לו מושג כל־שהוא מן הספר בכלל. הוא פגש שם תדיר שאלות כאלה: מדוע נכתב פסוק זה כך ולא באופן אחר? מדוע כתובה מלה זו באות פלונית ולא בלעדיתה? ומעולם לא עלה על דעתו, כי לו היה נכתב פסוק זה באופן אחר, כי עתה היה זה נגד דקדוק הלשון או נגד דרישת הטעם הטוב והסגנון היפה. בעיניו היה התנ"ך כולו כמין ערמה גדולה של צרופי אותיות, מבלי כל קשר ויחס ביניהן.

והנה התחיל הנער לקרוא את התנ"ך על הסדר. כללי הדקדוק כמו נפחו רוח חיים בערמת האותיות. האותיות הבודדות התחילו להצטרף למושגים, המושגים לרעיונות, הרעיונות לתמונות חיות מלאות זיו ומפיקות נוגה. מערפלי ימי קדם קמות לפניו תמונות מחיי בני־האדם הראשונים על פני הארץ, תמונות מלאות תום ילדות ומרהיבות נפש הנער, המלאה גם היא תום ילדות. אחריהן נגלות לפניו תמונות מלאות שירה נשגבה מחיי האבות, והוא סופג אל קרבו את נוגה השירה הזאת; הוא מתחיל להרגיש, כי כן הוא לא רק לאסתר ולסנדר אישה, כי־אם גם לעם שמוצאו מקדם. וכי הוא הולך ומשתלשל מדור לדור עד אסתר וסנדר אבותיו. הוא מתחיל להרגיש, כי יש קרבת בשר וקשר אחיה בינו ובין כל היהודים הרעבים והשבעים, אשר באסטרופול ואשר בשאר הערים מסביב.

אולם בימים ההם היה הרגש הזה עומם בקרבו, עוד לא נופח לשלהבת, להאיר את דמדומי נפשו. הוא התענג רק על יפי הספורים מחיי האבות, ממפעלי השופטים והמלכים, אתם יחד נלחם באויביהם, צר לו בצרתם ושמה בשמחתם. כיד הדמיון הטובה עליו חש בנפשו, כי הוא הוא הנלחם והמנצח, ולבו נמלא אז רוח גבורה, עוז ועצמה להדוף את כל מתקוממיו. החיים ההווים לא התנגדו ליצירי דמיונו. הוא היה רחוק כל־כך מתבאי החיים ההווים ומסיבותיהם, עד כי לא נבצרה ממנו לחשוב, כי כמקרה גבוה התנ"ך אפשר שיקרהו גם הוא.

יש אשר הוא יושב ברד בבית־המדרש ולומד גמרא בקול ובניגון, כאשר הסכין לעשות. ופתאום והנה לאות נעימה אחזה את כל אברי גופו. הוא מרים את ראשו מן הספר לנח מעט, ורוח דמיונו ישא אותו על כנפיו הרחק מן הגמרא, הרחק מבית־המדרש לעולם שכולו הוד ויפי, קסמים ופלאות... הנה באים ישמעאלים וגונבים אותו מבית אבותיו, כמו שגנבו את יוסף הצדיק. הישמעאלים

מובילים אותו לארץ צרפת ומוכרים אותי לאחד מסריסי נפוליאון. תהלת חכמתו הגיעה עד אזני המלך. והנה מלאך שלוח מאתו לקרוא לדון קישוט לבוא אל היכלו, אדונו הסרים וכל עבדיו ממהרים לשום לו סאר והדר, כיאות לאיש אשר המלך חפץ ביקרו. קוצצים את פאותיו (אמנם ידאב לב דון קישוט על אבדן פאותיו המסולסלות, אבל מה יוכל לעשות?), מלבישים אותו בגדי תכלת וארגמן ומביאים אותו אל המלך. נפוליאון מושיט לו את שרביט הזהב אשר בידו ומציע לפניו שאלות שונות ורבות כעניני הממלכה (את השפה הצרפתית כבר למד הנער בבית אדונו), והוא עונה על כל השאלות בטוב טעם ודעת. נפוליאון מתפלל על רוב חכמתו ועושה אותו למשנה. – הוי, היש קץ וגבול לכל הטוב אשר אוכל לעשות או בקרב עמי? ראשית דבר אכלכל את אבותי ואת אחי ואת אחיותי בלחם, ולא תהיה אמי הטובה מוכרתת לשבת כל היום בימי קור וקרה בחנותה, למען החיות את נפשות ביתה. וזאת שנית: כמה אנשים עניים בשכונתנו, אשר מן הבקר עד הערב יסובו בעיר, אולי ימצאון להשתכר איזו אגורות כסף, למען השביע את נפשות ילדיהם העטופים ברעב – את כולם, את כולם אכלכל או בלחם. הוי, מי יתן ויגבונני וימכרוני...

האמנם לא יהיה כדבר הזה גם בימים האלה? האם לא יגבנו גם עתה ילדי עברים עניים? האם לא ימכרו איתם לקנטיניסטים הלף ילדי העשירים? עודני זוכר, כי בהיותי ילד קטן, טמנה אותי אמי ירח ימים בעלית הגג: שב בני, שב פה, אמרה אלי: ואל תלך אל החדר פן יקרך אסון, שב בדומיה ואל תשמיע קולך לאיש. יש אנשים רעים, הוספסי' יקראו, והם אורבים לגנוב אותך ולמכור אותך לעבודת הצבא. מי היו האנשים הרעים ההם? הם בודאי היו ישמעאליים. יהודים לא יעשו כדבר הזה. הלא דבר זה אסור מן התורה. הלא נאמר בפירוש: וגונב איש ומכרו מות יומת. ובכל זאת צר לי מאד, כי לא גבונני אז. מי יודע אם לא הייתי כבר משנה למלך... אומרים כי אנסו את הילדים על ידי יסורים שונים לסור מאמונת היהודים, ורבים מהם לא עצרו כח וימרו את כבודם... אה! אותי לא יקרה כדבר הזה! כיוסף הצדיק אוכל גם אני לעמוד בפני כל נסיון...

או יש אשר ידמה הנער בנפשו, כי הוא שמשון הגבור. בדמיונו הוא חש בנפשו, כי רוח גבורה נפרזה תפעמהו, והוא לא יחת מפני כל. הוא איננו בורח עתה הצדה מפני כל כלב אשר יפגוש בדרכו. הוא הולך בלי חת לקראת אריה טורף ושואג... עתה יקום, עתה יקם מן הפלשתים הארורים את נקמת סצעיו ואת נקמת סצעו שמחה פינחס רעהו... את הפלשתים יצייר לו בדמיונו בדמות הנערים השובבים ילדי הנוצרים אשר יארבו יום יום לילדי בני ישראל להתגרות בהם מלחמה... הוא לא ישים עוד מסוה של, רואה ואיננו נראה על פניו; הוא ילך לקראתם קוממיות, בפנים גלויים, ואם יערכו אתו קרב, אז יכס שוק על ירך. הוי, מה מתוקה הנקמה!... ואם יגבנו אותו הישמעאליים לסכור אותו לצבא וישימו כבלי ברזל על רגליו, אז יראם את כחו. כשמשון הגבור ינתק גם הוא את כבלי הברזל, כפתיל הנעורת בהריחו אש...

ודון קישוט מוסיף להרהר ולחלום בהקיץ.

ואם כשמשון הגבור יעלה על דעתי לקחת לי לאשה אחת מבנות פלשתים...? אמנם אסור הדבר הזה על-פי דין, אבל מדוע עשה זאת שמשון הגבור? והוא הלא היה צדיק וירא שמים, כי לולא זאת, לא מנו אותו לשופט בישראל, או אולי עשה זאת על פי הדין של „אשת יפת תואר“? ואשת יפת תואר הלא התירה החורה... אנכי הייתי בוחר לי את בת הרוקח, אשר ראיתה לא פעם ולא שנים, בשלוח אותי אמי לקנות שמן קיץ או משחת דיאחילון, היא באמת „יפת תואר“. נערה יפה כפלשתית הזאת לא ראיתי מעודי — האמנם תקרא גם היא דלילה? לאו לא דלילה! דלילה היתה אשה גדולה, גבוהת קימה עם פנים נועזים, ובת הרוקח היא נערה קטנה ועדינה והיא גם טובה לב; חוות פניה הנעימים ועיניה היפות והבהירות תעדנה על טוב לבה. לולא בושתי, כי עמה לא שבעה עיני להביט בה כל היום מן הבוקר עד הערב. צר לי מאד, כי לא עלה הנסיון להיות „רואה ואינו נראה“; אז הלא יכולתי להסתכל בה כל היום מבלי להתבייש...

שמעתי אומרים, כי הרוקח ובתו היפה לא פלשתים הם, כי-אם יהודים כמוני... היה לא תהיה! הם גם יהודית אינם מדברים, כי אם שפת לא ידעתי. מלבד זאת ראיתי אותה תמיד עליוה ושכחה, מצפצפת ומעופפת כצפור — בת ישראל לא תעשה כזאת. פעם אחת נגשה אלי בפנים צוהקים (את הצחוק הזה לא אשכח אף רגע) ותהפוך לדבר אחי. ראיתי כי כצאתי חן בעיניה להכירני, אבל אנכי בושתי לחרים עיני אליה ואברח מפניה. לא הטיבותי לעשותה כל היום קצפתי או על נפשי, על אשר לא נועזתי להודיע אליה. היא בודאי תחשבני לפרא אדם... אבל יהי אלהים ענה, עם הפלשתית הזאת, מה לי ולה? לו חפצתי לקחתה לי לאשה, כי צהה היתה גם אמי אומרת לי את אשר אכרו אביה שמשון הגבור לבנוס: „האין בבנות אחיך ובכל עמי אשה, כי אתה הולך לקחת לך אשה מבנות הערליכזי“. ונזכר זאת, הלא לפי דברת אמי כבר יש לי כלה נאה מאד: בת ר' קלמן בנרדיטשוב. אין כל כפק, כי בת ר' קלמן איננה נופלת ביפיה סבת הרוקח. אמי אמרה לי תמיד, כי היא תכבא לי כלה אשר תזהיר כשמש בצהרים.

אליעזר שטיינמן

סתור, סתור

רומן

ספר ראשון

חלק שני

פרק א

בחררו של שמעון היפה והמקושט מתהלך פסח שליט ולבו עלו בקרבו. החדר מופנה, כאלו מוכן הוא לקבלת אורחים, העששית דולקת ומפיצה את אורה בנחת, כאלו הועלה האור בידיה הענוגות של בעלת־בית רכה בשנים ויעלת חן. ארגו הקטן של שליט נצב צנוע על יד ארגו הכרסני של שמעון ומתחכך בו, כשמח על שמצא לו לבסוף מקום מקלט בעולם בתוך החדר הנאה ושכן מכוונו לו – ארגו חבר זה.

כשאדם פוסע יחידי בחדר, מתרוצצות בקרבו כמה וכמה מחשבות. ימי ילדות, יום המיתה, הברים ואיבים, עגילי עשן בודדים המתמרים מארובה של בית־חומר על אם הרך, סלסולי ניגון של חונן בשבת־בראשית בעירת מולדתו וכרוז משונה של שכור באחד מן הכרכים – כל הדברים האלה עולים לפניו צפופים. אולם יש שעל כולם מנצח הרהור תפל אחד, שיוצא ונכנס חליפות כפזמון לוֹצֵי: כמה היא השעה? כלומר, באיזו שעה משעות חיו הוא עומד עכשיו? ואף־על־פי ששאלה זו אינה נוגעת כלל ברגעים אלו לגופו, מכל מקום הוא נספף אליה כמה וכמה פעמים, ודוקא משום תפלותה. הנה אני ילד קטן ומטפס על ההר ומעלה עמו לשם עלבון צורב, שהוצאתי מבית רבי... כמה היא השעה?... הנה פלטה ריבה אחת בשנה שעברה דבור קל, לאמר: „אדם משונה אתה כהליכותיך, אולם...“ וה„אולם“ הזה תובע ממנו דוקא ברגע זה פתרון. אל מה נתכוונה ריבה זו, שהיתה פקחית ביותר? – „אולם“ זה כלול סוד גדול ופתרון לתמיחה ותשוקת בשרים וויק של אהבה ונחמה ללילות אופל... וכמה היא השעה?. „השעה הששית“, השיב לעצמו שליט, אחרי שהיה מצליף את השאלה ההיא בקרב לבו שעה מרובה בלי הפסק. הנה השעה הששית בערב, ובשמינית יהזור שמעון אל החדר. יחזור...

שליש נגש אל הנכור התלוי על הכותל, מעביר את אצבעותיו על המיתרים, צופה בו שעה מרובה, עד שעולה לקראתו מחוכו פרצופו של שמעון. הוא צופה לחזירתו של שמעון כמו למאורע חשוב של היום. בכל ערב וערב הוא צופה לחזירתו של שמעון כמו למאורע חשוב של היום. מה מצא בבחור זה, שנתקשרה בו נפשו כל כך? את השלמה שאינה בו, בשליט, אכן תמוה הדבר: מוצא אתה בני אדם החשובים מאד בהליכותיהם, ברבורם, בצחוקם, בשיעולם ובארשת פניהם. אבל במה דברים אמורים? כשהם בין הבריות. ואולם כשאתה מתיחד עמהם טָרְדוּ, והנה סר מעליהם הקסם. רואה אתה אותם פתאום דלים וריקים. כאלו הם פושטים מקרבם את נשמתם ביחד עם גלימת הכבוד שהם פושטים מעליהם בביהם ומלובשים בה רק בצבור. וכנגדם יש אלה, שאין ישותם ניכרת כלל ברבים, ורק פורתת היא ועולה לנגדך מזהירה, כשאתה שוכב עמהם מטה כנגד מטה, פשוט בגרים, ושיתחכם המשתפת קולחת לה בתוך התשכה. הארם הוא מה שהיא על מטנו, תחת השמיכה, בשעה של חשכה. הנשים היפות יפות כביתן יותר מברחוב. לסוג זה היה שייך גם שמעון. היה בעיניו האפורות שביב, שלא היה מתגלה אלא ליחידים. העיניים היו נוגית ופרושות מן הבריות וכבויות, כעיניו של אדם שכבר כלו לו כל מאוייו. אולם שכיב של חדרה ונחמה היה מהבהב לפעמים בחביוניהן, כאלו נחתמה שם נקודה של שקיעה מתוך משחק גונים. הפירוש:— יש שני חופים, אחד של צער ואחד של נחמה שלווה. שוט, שוט אל החוף השני. אליו שוט בדרך עקלקלות ובין חתחתים ועלבונות. אולם סוד השיטת אל חוף האמת צפון בי, ולך לא אגלה אותה, ואין לך תקנה אלא להתכפש עם היותך הלוהטת באשה בתוך אפר המקלה של הוימי הכבויה. התקשר נא עם המבוע שבנשמתך, חתור נא אליו, שוט, שוט, התבטל נא בחוכו. ואתה כורע לפניו ומתחנן אליו לאחוז בידך ולהובילך אל השביל הישר, ואולם עיניו האפורות, הנוגות, הפרושות מן הבריות והכבויות מציצות כך כעיניו של אדם, שכבר כלו לו כל מאוייו, ואף היותך היא בין אותם המאויים. זה הוא סוד השלום של צער והגעגועים של מכאוב, שמעוררים בני אדם כאלו באנשי הסער. הם מתרפקים עליהם, שואפים להתאחד עמהם ולהתבטל בחוף ישותם ולבנות על ידם את השלום. ואולם הם מתקשרים בהם כמו בתחלת ממושכה.

שלום של צער זו נסכה תמהון גדול על היותו של שליט. הוא היה צופה לחזירתו של שמעון כמו לרמז מן החוף. צפה אליו והיה מתהלך לסי שעה בחדרו היפה והמקושם של שמעון.

מוֹאֵר, מוֹאֵר החדר, המעטפות שעל הכרים צחירות. בבית-אמו ובבית רבו לא ראה דוגמתן. על הקולב תלויה מגבעת הקיץ של שמעון, המעלה פתאום על הלב זכר סירות דוגה על פני הנחל. המכונה עומדת לה בקרן ווית. על גבות הספרים, המסודרים בטעם על הגוזזטרא, נוצצים שמותיהם של סופרים וראשי תיבות של השם ושם המשפחה של בעל החרר. רצונך גש, קח לך אחד מן הספרים, דפדף בו וקרא מעליו דברי חכמה, התפרקד על הספר וקרא. דף מכאן ודף משם. כל החכמים מדברים בסגנון אחד. חטף ואכול או: ירא, בני,

את האלהים. יש גורסים כך ויש גורסים כך. אולם העיקר, שבן חורין אתה. אינך בעל רכוש. הנה מעטפות של כרים, קולב, מכונה, נזוטרא, ספרים עם גבית וארנוים. יש לך זיקה קלה אליהם, זיקה של חבה, ואולם אין אתה מייזר. בשרשם. שייכים הם לאחר. ודוקא משום כך אתה נהנה מהם הנאה שמה, בלא פגם ובלא בבוז. של פחד המרחפת על כל הדברים של בעלי הרכוש. יכול אתה להיות נוטל מהם לרצונך. הנה יחזור שמעון, והכנור הזה הוא מנגן או לא יהא מנגן והמכונה הזאת תהא דולקת וקומקום המים יהא רותח, והוא יהא יושב כלפי שמעון, מציץ לתוך עיניו, מניח את ידו על שכמו של שכנו ושואל:

— שמעון? שמעון, מה?

— מה הפירוש של כרוזים אלו?

— הפירוש: שמעון, רע לי. שמעון, הלב נתון במצור. הכדאי לו לאדם לצבד את עצמו לדעת?

שמעון מציץ בו בשתיקה.

שליט חש עיפות קלה מפני הליכתו. הוא התפרק על הסופה. וברגע זה נצנץ במוחו הרהורי: הכל, כל מה שמתרחש בי ומסביבי ברגעים אלו, כבר אירע לי לפני תקופה, שנגזרה כבר. אירע ממש בצורה כזו ובתוך סביבה כזו. הוא היה מוטל באותם הימים על הסופה הזאת וכנדרו היה תלוי כנור, ובוז גלמוד היה מתלבט בחללו של החדר ומתעבב על המנבעת, והוא היה צופה לתזירתו של שמעון. אז ירד מעל הסופה, ישב על השלחן וטבל את הקולמוס בתוך הדין. ולפיכך מוטל עליו גם עכשיו לדת, לשבת אל השלחן ולטבול את הקולמוס. הנה הוא יושב ומשרטט על נליון הנייר שלפניו אותיות ותיבות: פייגין, האהובה פייגין, הנחמדה, הרצויה, אחותי היקרה ובלתי מכובדת. כך משרטטת היד על הגליון, וכך שרטטה עליו לפני יובלות שנים, כשהאחות היתה מתעללת בו, כמו שמתעללת בו עכשיו, והוא היה רץ כמטורף בין שדרות האילנות שבגן.

כך נתגלגלו הרהורי העצבות והתנגבו לתוך לבו של שליט והתפרצו לתוכו, כדרכם, כנשרים קלים, והיו זוחלים בתוכו כשפסיונים, ותיכף אחר זה התחיל המשא ומתן הנהוג שם תדיר. פייגין זו מהי לי? כלום מוצאת היא חן בעיני? האהבנה או אשנאנה? האשקנה או ארמסנה ברנלי? במאזנים... כך, כך... הן היא התעללה בי. הן היא... אולם זו היא נקמת אהבתה. זה הוא נחש האהבה שבלבה. הקבצורנא חכמים ותמומי-לב, רצי ושונאי, רבי הישיש ומשה רין, הקבצורנא וטכסו לי עצה. גלרנא את סודי. האוהב אני או שונא? השואף אני שצושי אשה או תגרות? געועים-מכאובים אלו מה טיבם? ודמים אלו מה שאנתם? זו היא שאנתה של חית הטרף לטרופ או אנת הכבשה...

יד קשקשה בדלת. נתן עמד פתאום על ידו של שליט וקרא:

— שלום עליך, פילוסוף וחכם רזים, החוקר עד כל תכלית ומעלים עין מבשרו, אדוני וירידי מר שליט, אהוב לבה של כחולת-העינים, ובודאי ים

של בת ישראל כרה מלכה, בקיצור: שלום, מר שליט! דבר חשוב יש לי להשמיעך.

— שלום, ר' נתן! מהיכן יהודי בא? ומה מעשיו? וכה הוא הדבר החשוב, שיש לו למר נתן להשמיעני?

— אדם אחד שאני יָרָךְ, שליט! אמר נתן בקול מלא כודות.

— מי הוא האדם הזה? — שאל שליט והשהדל להעלים מנתן את סקרנותו הפוגמת בכבודו.

— לא אדם, כי אם אשה, אשה נעלה! — השיב נתן ופניו נעשו מלאים כודות עוד יותר.

— מי היא האשה הנעלה הזאת?... שאל שליט.

— היא אשה חשובה. יפית, אשה עברית. מבנות יהודה הקדמוניות. היא... היא... ארבה, הגע נא בצ'כך מי היא.

— אנא, נהן, דבר -- התחיל שליט מתהנן אליו מקצר רוח.

— נתפשת, פילוסוף — קרא נתן — גם רוחך קצרה, סימן שבעל נפש אחת, זו היא אשה נעלה, זו היא הגברת אייזמן — סיים נתן כנצח.

— והגברת אייזמן מי היא ומה טיבה? שקר שליט תחלה ואחר כך הוסיף: את השם הזה, כמדומני, כבר שמעת.

— וראי שמעת. הן אני עצמי הזכרתיו לפניך לפני ימים מועטים.

— לא, קודם לזה שמעתיו. קודם לזה — זה כבר שמעתיו.

— כבר, וראי כבר. הן סחתי לך עליה, ולה סחתי עליך. וראי סחתי.

הגברת אייזמן היא אשה כבודה ויפת הואר — התלהב נתן — ומושלת באוצרות הלשון העברית, שכוועטת כמותה בישראל. עיניה — הכלת, תכלת, אולם שונה

היא מאותה תכלת של בה עירי. שונה. וראי שונה. קימחה זקופה, קולה נאה, הן היא מומרת. וראי, קולה נפלא. אני תנה מאד, שלא נעשתה למשחקת

באופירה. אופירה היא אופירה. שליט! — נתן תפשו בידו — חיך, היא כולה אומרת: אהבני, אהבני בין ששמך נתן ובין ששמך פסח שליט. בין שהנך

בחור ובין שאינך. כי מה בכך? היא אומרת: אהבני! — היא מצוה, היא גוזרת. וכשהיא מצוה, כעל-כדחך אתה נשמע לה, הן היא בת יהודה קדמוניה, כי

אלמלא גרש טיטוס הרשע את עם ישראל מארצו היו כל בני-ימינו דומות בקומתן וכמראיהן לבת יהודה זו, בת זו, אשר בה ישראל מתגאה. אלו שמעת,

קפטיקן שכיותך...

— לא סככטיקן אני — הפסיקו שליט. נתן לא הרגיש כלל בו והוסיף:

— אלו שמעת את דבריה על עם ישראל, על גדולתו, על תקיתו! הן

דבר אחד החוזים מעל הרי יהודה תדבר דבריה! היא שמעה את שמך...

— שמעה? ומפי מי? — שאל שליט מתוך חדוה של תקוה סחומה.

— מה תשאלו עוף השמים הולך אליה את שמך, הרוחות והסערות

והגלים הוליכו אליה את שמך. מפיו של אדם שמעה את שמך — דבר נתן

בנשימה אחת — היא שאלה, אם דרומי אהה.

— ואיוו דרך נתלגלה השיחה עד שהגיעה אליו

— דרך שיחה, דרך בני אדם. הנה אני יושב ומסית עם אשה כבודה זו — ואני יודע, ברי לי הדבר, שבעולם חי אדם אחד ושמו שליט. ולמה לא אעלה גם את האדם הזה במצודתי ובשיחתי? — ולמה לא אעלה אותו מתהום הנשיה ואשאהו ואביאהו אל בת שיחתי ואומר לה: הרי לך, גברת כבודה, אותו פסח שליט. הביטי נא בו, הביטי נא. כי אם נדיבות לב אין בו, הרי יש בו קשיות עורף. עקשן נפלא הוא. ולפיכך כבדי נא את הסקפטיקן.

— לא סקפטיקן אני — הפטיקן שוב שליט.
— אתה אומר, שאינך סקפטיקן, סימן שאתה סקפטיקן — השיבו נתן וחזר לענינו — בפירוש אמרתי לה: כבדי נא אותו.
— נמצא, שאתה הזכרת הראשון את שמי בפניה — חזר ושאל שליט — אָה, אָה, עכשיו מובן. אתה הזכרת את שמי באזניה, והיא שאלה, אם דרומי אני.

— כן, כן, שליט. דומה הדבר, כאלו היית באותו מעמד.
— ומנין אתה יודע, אם שמעה את שמי?...
— אני מצייר לי כך. ודאי שמעה. מצייר לי כך. כן, שטעה.
— ויותר לא שאלה כלום? —
— שאלה? אתה? לא. כמדומה, לא. לא שארה. הלא כך היא דרכך של שיחה: מתגלגלת ועושה את דרכו קפיצות קפיצות. אין מדרכם של בני אדם בהכרה להשהות את שיחתם בענין אחד, כלומר, באדם אחד. נוגעים ואינם נוגעים. כך דרכם של הבריות.
— ואולי לא שמעה כלל את שמי! — אמר שליט פתאום ונשתתק. הוא התפלא על עצמו על שהקיף בשאלות רבות כל כך את נתן בשל ענין תפל כזה. שמעה או לא שמעה — מאי נפקא מינה? אילם בלבו היה מצטער, על שמדבריו של נתן היה נזכר, שלא שמעה את שמו. היא שאלה רק על פי מקרה אם מן הדרום הוא.

— הראית היום את כחולת־העיניים? — שאל פתאום נתן.
— גם אתמול וגם שלשום לא ראיתיה — השיב שליט.
— שלשום הייתי בחדרה. אתמול פגשתי ברחוב —
— בן מזל אתה, נתן, ובאיזו רחוב פגשת אותה? —
— ברחוב המלכים.
— הלכה שם לטייל?
— טיילה. ודאי טיילה.
— וטיילתם שניכם? —
— לא — דבר נתן בלא חשק.
— מפני מה? — שאל שליט.
— היא לא היתה יחידה.
— היתה בחברת חברה?
— בחברת המבקר שיינר.
— כדאי היה לראות...

- את הכבקר שיינר ? -

- לא, את היפה.

- בת יהודה? ודאי, אשרי האיש, שזכה לראותה בעתיו. רצונך, אציגך לפניה - חזר נתן והתלהב בהזכירו את השם הנה.
- הא כיצד ?

- פשוט: אביאך אליה ואציגך לפניה.

שליט הסתכל בנתן בתמיהה. הן הענין פשוט הוא כאמת. הוא יסור לביתה בלוחיתו של נתן. זה יציג אותו לפניה. אחר כך תזמין אותו לבוא אל ביתה לעתים מזומנות. ואחר כך... אולם הפשטות שבדבר זה הפליאה מאד את שליט והפחידה אותו. נמצא, שהדבר קרוב כל כך ופשוט וישר, ואין על דרכו נעצורים. מה תמוה! מה המוה! -

- רצונך? - שאף נתן את שליט, שהיה שקוע בהרהוריו.

- לא, אין צורך! - השיב שליט שלא מדעתו.

- היא תבוא אל הנסך של ה"שפה ותרבות".

- היא אמרה שתבוא? - נפלטה מפיו של שליט שאלה, שהתחרס

עליה מיד, ולפיכך החליט באותו רגע להמנע מהליך אל הנסך, הן היא תחקור אחר כך את נתן הפטפטן, והוא יגלה לה, שבדבר עמו, עם שליט, על דבר הנסך ועל החלטתה לבוא אליו. אמנם הרהור זה נראה לו מיד נלעג מאד. שטות! שטות! כלום תתן את דעתה עליו? והוא הן בטוח בדבר זה. שטות! שטות! כמה עקמומיות של טפשות בלב! **וברא** כבודה ויפת תואר תחקור את נתן על אדותיו, והוא היה זריז להגן על כבודו ולחמנע כהלוך. שטות! שטות!

- והעסקים שלך מה הם? שאף שליט פתאום, כדי להסית את עצמו

ונאת נתן מן השיחה הראשונה.

- טובים עד בלי די, ידידי! - השיב נתן.

- נחעשרת?

- אכן נבואה נורקה מפין, ידידי. אני אגלה לך בכבוד: יש לשער,

ששעורי יכניסו לי כדי ארבעים רובל לחודש. לא, יותר מזה. הרבה יותר. המסים. ודאי, ואם כך הוא, או אשלח בכל חודש חמשה עטר רובל לאבי. הן בני ביתנו נתונים ברחקות, בדחקות גדולה. ואת גרשון בני, הצמחוני, אביא לוו' ואפרנסו בריות. הוא עדין פעוט. כבן שש עשרה. אולם למדן מופלג הוא. אפריש לו מהוני שנים או שלשה שעורים. לעולם יתישב אדם בכרך וו'. ראה: כךך נאה הוא ומרחיב את דעתו של האדם. התישב בו כטוב בעיניך ואין מפריע. התענג. הנה נהנה מן החיים, למוד, הנה בספרים, טייל בגן הזקסי והיה לך צמחוני כאות נפשך. כי הנה להוי ידוע לך, שעור חדש נטפל אלי, שעור הגון. ושמא רצונך לדעת, כיצד נתגלגל אלי? הרי לך ספור מעשה: סר אני שלשום אל אולם הקריאה של ה"שפה ותרבות", יושב אני לי ומדפדף בגליונות, החיים". כנגדי יושב יהודי נשוא פנים, אדוני ודאי מורה עברי הוא! - מדבר אלי פתאום היהודי הזה. "אכן נבואה נורקה כפי אדוני!" - אם כך הוא, יואל נא אדוני לסור לביתה של הסוחר וויינשטיין. הוא מכרי הטוב.

יואל נא אדוני לדבר בשמי. וויינשטיין מבקש, כמדומני, מורה. הלכתי, ישבתי ושוחחתי עם בני הבית, עם האדון וויינשטיין, עם הגברת וויינשטיין ועם האורחים, בענינים שונים. האדון וויינשטיין חובב מאד את הספרות העברית, הוא כואב על גורלה. הוא אדם נכבד ופזרן, כנראה. והיא אשה צנועה וטובת לב. האדון וויינשטיין חבר לחברת „עזרי המסחר“. אם רצוני בכך, ימציא לי אפונימנט לקריאה, והוא יהיה לי לערב. אולם לתכלית זו עלי לחזור ולסור לביתו.

– ובדבר השעור? שאל שליט.

– השעור? – גמגם נתן – כך, שכחתי. האדון וויינשטיין דחה את הענין לפי שעה. עוד יתישב בדעתו. התינוק עודו רך בשנים. כשתמלאנה לו המש שנים...

– ובן כמה הוא עכשיו? שאל שליט מתוך צחוק.

בן כמה? ראיתי אותו. וראי ראיתיו. הלא תינוק גדול הוא, בן שנים בלי עין-הרע ובעל בשר. וראי, גדול הוא. גם איני טועה, עומד הוא סמוך לשנה הרביעית...

כך? – זהו ענין אחר! ענה שליט כמצחק – ובדבר האפונימנט?

– האפונימנט? כמונה בקופסא שלי. וראי. עלי לסור היום לביתו של וויינשטיין, והאפונימנט כאלו מונח בקופסא שלי. הן הוא מזומן בשבילי. מוטל על השולחן מזומן. בשעה השביעית יהא מוכן. בשביעית בדיוק. כמה היא השעה? כבר הגיעה השעה השביעית. ולפיכך אני נחפז. מר שליט, אני בהול מאד. שלום.

ידו של נתן כבר היתה פשוטה לברכת פטורין. כך היא דרכו של אדם זה: בסערה הוא בא ובסערה הוא יוצא. שליט הצטער על פרידתו, ואולם לא נסה כלל לעכב אותו, לפי שידע, כי הוא לא יותר על החלטתו. ואולם אחרי שיצא נתן, הזדרז שליט, לבש את מעילו ורדף אחריו כדי ללוותו. הוא לווה את נתן עד ביתו של וויינשטיין, הביט אחריו בהתחמקו בתוך החצר, הקשיב לקול פסיעותיו על גבי השלבים, שהיה הולך ומשתחק, עמד רגעים על יד השער והביט על סביביו.

– שלום, הדרומי – שמע פתאום קול מאחריו והש בחביטה קלה על שכמו. הקול והיר היו של אשר. אשר פשט את כסיתו הלבנה מעל יד מימנו, העביר את הפרטפיל לידו השמאלית, והשתחזה לשליט.

– שלום, מר וול! – השיב בלא חשק.

– אני בא מביתו של הפרופיסור טרובצקי – אמר אשר כנשאל – הפאריטון שלי הוא דגול מרובה, לפי דבריו של הפרופיסור. היום לוחץ את ידי שעה מרובה. שמא צריך אתה, דרומי, לשטר בן שלשה?...

אשר הוציא מכיסו שטר של נייר ועסה אותו בין אצבעותיו.

– תודה. אין לי צורך! – השיב ופניו התעוו מגועל.

האדון שליט כבר נתעשר? שאל אשר בערמה.

– ומי זה בשר לאדוני, שעני אני? – השיב שליט בתמרורים.

- כך ציירתי לי בדעתי.
 - טעות היתה בדעתו - השיב שליט בכעס כבוש,
 - טעות? - ענה אשר בקול רך - ומה בדבר הדירה? - הוסיף בצחוק
 של ידירות.
 - כבר מצאתי לי דירה.
 - נאה?
 - כן.
 - ויתר הדברים הנאים המרחיבים דעתו של אדב?... שאל אשר בקול
 כרובה כוונות.
 - אדוני מנבל את פיו.
 - אדוני צנוע יותר מדי - אמר אשר בתוכחה של סליחה.
 - נניח את השיחה הזאת.
 - אדוני מר נפש הוא ואינו נח לבריות. גאותן הוא יותר מדי.
 - דבר זה ידוע לי מכבר.
 - ואיפה הוא חדרוי - שאל אשר שוב מתוך צחוק של חבה גלויה,
 שהחניפה בחלקות לשליט והכניסה בלבו הרהורי הרטה על ההתמרמרות שבקולו
 ובתנועותיו.
 - חדרוי של שמעון ידוע לו? - השיב שליט בצחוק, שנראה לו לעצמו
 מיד נלעג מאד.
 - ולהיכן אדוני הולך? שאל אשר בחיוך של ערמה ובקורבה
 נפשית.
 - אל המספר... אל המספר... השיב שליט מתוך היחול בלי
 טעם.
 - אל המספר עשרים ושלושה?
 - לא! - קרא שליט בקול הוגג.
 - ככלל שהן! - אמר אשר בעזות.
 שליט הושיט את ידו לאשר לשם פרידה, ואולם אשר עצר בעדו
 והתחנן מלפניו לטייל עמו עוד שעה קלה.
 - אמת קצת גאותן אתה, סינא בלבך על הבריות. קצוץ כנפים ושואף
 לעוף. רוצה אתה במה שאינך. תמים אתה ומאמין כוטה, ומכל מקום יש כך
 דבר-מה, המעלה אותך על בחור כנתן או כשמעון או רבים משאר כתורי
 ישראל, הטובלים ברפש, רודפים אחרי הוראות שעה, כגדיהם קרועים, נעליהם
 מטולאות, אישישקיים מלדה ומבטן, ואם אינם אישישקיים, הרי הם בוברויסקיים
 או וויטבסקיים או באים משקלוב הבירה, ובפיהם לשון מזה של נביאים והוויים,
 מסוגעים ומטורפים, שהיו תמיד בצערים בעפר על המלך והמלכה, אשר שמעו
 אז דברי שגעונם לשם צחוק ובכדי לעכל את המזון...
 - שלום, אדוני!...
 - אשר עצר אותי והתחנן מלפניו, שימתין לו שעה קלה. הוא יסור אל
 הבית הזה לרגע. ימתין-נא שעה קלה.

שליט התרצה לו ויחכה יותר משעה קלה. אולם רק יצא אשר מן השער של החצר ונהקף במכר אחד. שליט נגש אליו, ואולם אשר משך את מכרו אל הצד והתלחש עמו. שליט השתמט גם כן אל הצד, ואולם עשה את עצמו כאלו לא הרגיש כלל בדבר והמתין לו שוב. אבל אשר התרחק לשעה קלה גם מן המכר הזה, לפי שנתקף במכר שני. בקש את הראשון להכות לו שעה קלה והתלחש עם השני, עד שנודמן לו שלישי והעמיד את השני לשעה קלה מן הצד. כך עמדה שורה של אנשים לארכה של הרחוב והכתה לאשר, שהיה מחליף מרגע לרגע את אוניו בשביל לחישותיו. התרחק שליט מאשר בלא ברכת פטורים.

— אי, ספי, כמה גאותן בחור דלפן זה! — קרא אשר אחר־כך מכעס, כשפשפש בעיניו את שלים לארכה של הרחוב ולא מצאו. — כזב לי בן־אדם זה. לעשרים ושלושה! —

אשר חבט בידו על כיסו ואמר:

— שטר בן שלשה. עלה!

הוא סר לבית קונדיטוריון, קנה ממתקים ושוקולדה, שנצטררו לו לצרור קטן התלוי על גבי חוט. הכניס את אצבעו בשליבת החוט והיה פוסע ברחוב בגאווה ומטלטל באויר את הצרור, ברר במבטו את הגבירות בעלות הבשר שבתוך השורות הצפופות של העוברים והשבים והיה נתקף בכתפותיהן מתוך חביטה, שלא במתכוין לכאורה. הגיע עד הבית העשירים ושלושה שברחוב הברזל, עלה אל הקומה הרביעית, נכנס לתוך החדר ומסר בשתיקה ומתוך קידה את הצרור לפיינין, שהיחה בשעה זו מוטלת על המטה ליד חנקין והן מספרות זו עם זו בקול.

— ישב־נא מר על הכסא שם! — אמרה פייגין הורתה באצבעה על הכסא שאצל הכותל, רהוק מן המטה וסמוך לחביון הרבש. אשר נכנע וישב על הכסא. להבת האש המושפלת הפיצה אור כהה על פני השלחן והחדר. שיחתן של פייגין וחנקין קלחה לה כדרכה, כאלו לא היה איש זר בחדר.

פרק ב

פייגין אטרה:

— השעמום, מלכה, השעמום עולה ושוטף את העולם כנהר זורם. השעמום, מלכה, רודף אחרי בעיר וביער, בבית ובצבור, ברחוב ובבית הספר.

— היום למדו בבית־הספר, מרת פייגין? שאל אשר.

— עד השעה השביעית! — השיבה חנקין. פייגין חזרה לדבריה:

— שעמום בבית־הספר ובכל מקום. אני שונאת את הגברים. אני מתעבת אותם. הם רכים ככבשים, פחדנים כסרטנים והתאוה נשקפת תמיד מתוך עיניהם. אָה, אני יודעת את דרכיהם! — המה כולם אנשי ציד... — ולמה פסקו היום הלמודים בשעה השביעית? — שאל אשר.

— הספקר שינוי לא בא היום לבינהונסר — השיבה הנקרא.

— ואולם אמר, מלכת אמר בזה על השר הנחל אמר יבא ידעני על המעשה הרמה של ההרים הנשאים הוא הבור העשה לפני חם אבן רוב ואבן סוף, עינו לפי זה הוא בא בא וכו' עם חליתוהמבטח ומכרעני מה הרבה אל הבור הזה מניסת אמר.

— רצוני של מי בשוטלדה ובליסאאות — טאל אשר.

קולי של בליל החרד בלא הר.

— ואני — נבאה הנקרא המכה את פיון — אני בשוקטה לילת לארץ ישראל. ביה אבר קטן, לכן אני והוא. עיניו בשדה נבליים ביה סדיה את הברית אני והוא.

— שלום לא סר היום למשונב? חפיק אשר את דבריה.

— מיל — אמרה פיון.

— שלום.

— בי הוא שלום היל —

— זה הוא... אמר... אמר... — אמר אשר ולא מיל.

— השקן — אמרה הנקרא.

— אלה את המען — אמרה פיון.

— הוא סר היום אליקן? הור אשר יעאל — משהו ברחוב הוא אמר לילת לרחוב הברזל.

— האמור — קראה פיון.

— המפורש אמר לך כך? — טאלה הנקרא.

— מניסת — השיב אשר.

ברגע זה דפקה יד ברת.

— יבוי — קרא אשר.

— האם כאן מעונן של ברת פיון ועוד ריבה אהל? טאל הנבא.

— כאן — השיב אשר מה המענה והדקף ביה קימה.

— סבי דרפקן — אמר האורה — יאמן מלחה לוי המאן פיון די ברת פיון ועוד ריבה אהל?

— כאן — השיב אשר.

— מלחה לוי — הור האורה ואמר — שהרעתי. באתי לבקש את הארון שלי.

— יחס בא הארון הרעתי — אמרה הנקרא יודיה מל המכה הנשנית בב אה פיון.

— את הארון שלי באתי לבקש. כבר החל לבי המענע עלה תלמי

לבקש. סרתי אל דירתי ברחוב הרה ונרשתי בליחוי. ידקה בפע

יאמה שהחויבה כבר יבא בן הדירה הוא. מה היה? טאל אני הרה היא

הרה את הארון שלי, וברא דברי שטות יסרה את הילת כפי ברעש. כבר דאנתי לילי. ומאום נזכרתי פעם אתה היינו מתחילים שרת, אני ורמי שלי, יבאנו עד הברית עשרים ושלשה שברחוב הברזל, איתה פעם סה לוי

שליט שכאן הוא מעונן של מרת פייגין ושל ריבה שניה, ששמה נשתכח ממני. ועתה הגה עלה כברק במוחי רעיון של פדות. סרתי לדירתכן. סלחנה לי על שהפרעתיכן. איפה היא דירתו החדשה של שליט ומה קרה לו? שאל דרבקין בראגה.

— לא קרה לו דבר — השיבה חנקין — בעלת ביתו היא אשה מטורפת.

— ודאי שהיא מטורפת! — קרא דרבקין — צדקה גברתי, יפה אמרה: מטורפת. אני הסחכלתי היטב בפניה. והם הלא פני מטורפת. עיניה — העיקר: עיניה! והן הלא מבולבלות. נשקף מתוכן מין דבר, מין דבר... ואיפה היא דירתו של מר שליט?

— את מר שליט מבקש אדוני לראות? — קרא אָשר ופנה ושאל את העלמות — איפה היא דירתו? הלא בחדרו של שמעון הוא דר. איפה הוא חדרו של שמעון?

— ברחוב הפושקיני, אם איני טועה — אמרה חנקין — בית ארבעים ואחד.

— גם אני הולך — אמר אשר לדרבקין — אלך עמך בדרכי עד הבית הזה. ואולי גם הגבירות תלוינה אלינו?

— גם אני הולכת — אמרה פייגין וקפצה מעל המטה, נגעה בדרך קפיצתה באָשר ודחפה אותו בכח, עד שנחלק דרבקין ודהף גם אותו. דרבקין צחק בצחוק של תינוק, צחוק תמים.

— גם אני, גם אני! — קראה חנקין — כולנו. גם אשר ילך עמנו לשם. אנו לא ראינו עוד את דירתו החדשה של מר שליט.

— ומתנה נביא לכבודו של הכעסן את הצרור הזה — אמרה פייגין ונטלה את הצרור בידה. חנקין לקחה את הרידיקול שלה וכולם יצאו מן החדר.

כל הדרך היתה חנקין עליזה ודברה בקול רם, באותו קול שהיה שגור בפיה בודאי כשהיתה יוצאת בימי ילדותה עם התלוכה של בית-הספר אל מחוץ לעיר. וכך היתה גם תכונתה של העליוות אשר לבטה אותה עתה. ואולם משעברה את המפתן של חדר שמעון נפל עליה לבה. היא הושיטה תחלה את ידה לשמעון ואחר-כך לשליט ודברה בקול נמוך כמצטדקת:

— הלכנו ללנות את רעו, את מר דרבקין, שבא לבקש את מר שליט. מר דרבקין מתגעגע מאד עליך.

שליט שחק בשמחה ועזר לפייגין לפשוט את מעילה. אחר-כך סייע גם לחנקין, שהיתה מתקשה בהפשטת מעילה. פייגין משכה את שמעון לקרן זווית, הביטה לתוך עיניו, נטלה את ידו והניחתה על כף ידה. אחר-כך אמרה:

— שמעון מתענה אתה בעגויים קשים!

שמעון הביט בפניה בתמהון.

פייגין הזיזה בעין פרוכת של מרה שחורה על גבי עיניה ואמרה:

— שמעון, לבך כואב; אני רואה ללבך. ואני הגורמת ברבר.

שמעון צנה על הכסא והיא יסבה על ידו מהרישה והז כלה בניניו
 כאהובה, שימים וסערות היו בפסיקים בינה ובין אהבת, ועכשיו אחר שה נגבר
 על מכשולים-איתנים, הם שותקים, כי נעתקו דברים מפהם.
 נכמרו רחמיו של שמעון על האהובה ואמר בהתרגשות:
 - אל"נא תביטי בי כך, אל"נא תביטי...
 - מדוע, שמעון? - שאלה פייגין כאחות המשתתפת באבלו של אחיה,
 שמתה עליו אשת נצוריו.
 - הלא מבינה את, הלא את... כי אני... אני..
 היא חזרה והגיהה את ידו על כף ידה ואמרה:
 - כן, שמעון. אני מבינה - אני רואה ללבך.
 - ואתה, מה בלבך את? - גמגם שמעון במבוכה.
 - אני, שמעון? אני?... כלום אינך יודע, שמעון?... ופתאום קראה:
 רבותי, מי מכנס ראה את נתן היום?
 - אני-השיב שליט, שבקש להנצל מהברתה של חנקין-אני-
 חזר שליט וקרא, עמד, נגש אל פייגין והגיש אליה את המלה, אני, שהיתה
 נלעגת מאד.
 - אדוני ראה אותך? - אמרה פייגין בהתרשלות הבאה מתוך בסול -
 ואימתי היום? - דבר נהוץ לי אליו.
 שליט חש בולוויל שבקולה ונתעל אחוריו עלוב ונגרש. לא חק ירו בו
 והוא נפצע. אכן ככה היה מעודו. על אם הדרך עמד, מטרה להצים. זועות
 ולגלגים, כנפיו הרצוצות היו פרושות לקראת כל הרוחות כנפי ריחים של
 רוח. ככה היה מעודו. ואולם הבאמת ככה היה?... הן הוא ברזל, הן קובתו
 היתה זקופה ולא חל בה עדיין סדק כל שהוא. להתפורר ולא להסבר, אש
 קודש או אפר מקלה. הוא שאף אל התפארת או אל התריון. הוא היה כנור,
 שכל רוח הנוגעת במיתריו מוציאה ממנו קול. הוא נשא בחבו מתוך הכנעה
 ובושה כחות איתנים. הוא כפף את קימתו, כדי שלא תהא נראית גבוהה מן
 האחרות. ואולם הבאמת ככה היה?..
 פייגין הפנתה ממנו את פניה, העבירה את כף ידה על ראשו של שמעון
 ואמרה בלחש:
 - שמעון, הלא ילד טוב אתה. האין כך, שמעון?
 שמעון הניע בראשו.
 - אני מבינה אותך, שמעון! - אמרה פייגין והציצה לתוך עיניו
 ברחמים.
 שמעון הציץ בה מתוך צפיה.
 : התהיה שקט, שמעון? - שאלה פייגין.
 מעון הניע בראשו כמסכים.
 - התבסיה לי כי תהיה שקט? - שאלה פייגין.
 שמעון, התינוק רחב הכתפים, הניע בראשו כמסכים.
 - אתה אומר כן, ואני שמחה מאד. הנחת את דעתי, שמעון? אמרה

פייגין, התרחקה מעליו והתחילה כתהלכת בחדר שקועה בהרהורים. פתאום התעכבה אצל הכנופיה של חנקין, שליט, אָשר ודרבקין ואמרה לשליט:

— איפה ראה אדוני את נתן? —

— הוא היה בזה.

— בחדר הנה? הוא מבקר את אדונו לפרקים תכופים?

— כן.

— ואני חשבתי שנתן לא ראה עדיין את אדוני.

— הן ראית את נתן בחדרך וגם בשעת הנשף של השפה ותרבות?.

— דבר זה נשכח ממני לגמרי — תפסה פייגין את עצמה ונשקעה שוב

בהרהוריה. — ואימתי יחזור ויראה את נתן? — שאלה כשנחעוררה אחרי שעה

קלה לרגע. — דבר נחוץ לי אליו.

— רבותי, מי מכס רוצה בממתקים ובשוקולדה? — קראה חנק

— אָה, אָה, גלוסקאות, שוקולדה, פייגין ושאר בני החבורה! — שלום

עליכם, רבותי, שלום! — קרא נתן, שסר בשעה זו גם הוא אל החדר. —

מה טוב! אכן לכי נבא לי, והוא שהביאני לכאן. תחלה אמרתי לכור אל

הבית עשרים ושלישה שברחוב הברזל, ומשכני לבי לכאן. אמרתי: אסור

נא ואדרוש לשלומי של אדוננו מר-שליט נושא הכלים של המרה שהורה

וכת דילה. פנים חדשות אני רואה כאן, רבותי, אדם בלתי ידוע לי מתמול

שלשום ומבני הכנופיה. ודאי אדם חשוב הוא. מה שמו? — שאל והורה באצבעו

על דרבקין.

— מר דרבקין — אמרה חנקין — ידידו של מר ש... — היא הורתה באצבע

על שליט — וזה הוא נתן, נתן המפורסם. התודעו-נא איש לאחיו.

— כן, נתן. בלי שום ספק! — קרא נתן וקפץ לקראת דרבקין.

נתן עמל באמצע החדר, כולו שקוע בעבודה. כירו האחת אחו גלוסקא

שלמה ובידו השניה פתותים ופרורים של הגלוסקא שבפיו. שניו היו לועסות

בלי הפסק.

— מדוע אין אדוני טועם כלום? שאל נתן את דרבקין.

— מרת פייגין שאלה לך! — אמר אָשר לנתן והרהר בשעה זו:

גרגרן הוא אדם זה, לועס ואינו פוסק.

— שאלה לך? — קרא נתן בהתלהבות — ודאי שאלה. ואין לתמוה: כי היום

לא ראינו איש את אחיו.

— דבר נחוץ למרת פייגין אליך! — אמר אָשר והשמיט את צרור

הגלוסקאות מיד נתן.

— באמת? — קרא נתן בהשתוממות של חדוה ומחא כף — הנני! בואי,

מרת פייגין, ונמתיק סוד.

נתן משך את פייגין בידה. שניהם פרשו לקרן זוית.

— דברי, בת עירי, דברי, כי שומע אני. כולי עשוי אפרכסת! — קרא

נתן, כשידה של פייגין היתה נחונה בהיך ידו.

פייגין גמגמה והתקשתה בדבורה.

— הפצתי להגיד לך... הפצתי להשמיעך... כלומר, לשאול את פיך...

- מי הוא האדון הזה בעל השפס הקצר - היא רמוזה על דרבקין ופניה נתעוזה מגועל - טעו, פניו אינם נראים לי. מאוס הוא עלי.
- הלא זה ידיר נפשו של הדרומי - השיב נתן.
- מי הוא הדרומי? - שאלה פייגין בתמהון.
- הוא הבחור שליט.
- מי? מי? מי זה שליט?
- זה, הבחור, בעל העינים...
- אה, אה, השחקן?
- הרשונינא להטפל אליכם לשיחה! - נשמע קול אשר שעוב את חנקין, שליט ודרבקין ונטפל לפייגין ולנתן. - במה אנשים מסיחים?
- אנו מסיחים בוג שרבקה נפשם זה בזה באהבה - אמרה פייגין.
- מי הם?
- שא עיניך וראה.
- אשר הפנה דת ראי
- הבחור הזה מתור אחרי כצל. הוא אוהב עד מות! - לחשה פייגין לנתן, בשעה שראו של אשר היה מופנה צד אחר.
- אתם מסיחים באותה ריבה? - אמר אשר והחזיר את פניו אל פייגין ונתן - הלא היא יפהפיה. טעו - אשר ירק פתאים מלוא לוגמו מכעס.
- יריקה זו למה? - שאל נתן - על מי אתה כועס?
- עליה, על ריבה זו אני כועס. הציצו נא, רבותי, כיצר זה מעוזה אשה לגדל בעולם גוף כזה ושפתים עבות כאלו. היתכן? - הלא זו היא חוצפת. הלא היא פוגמת ברגש האיסטטי שלי.
- פייגין עשתה את עצמה כאינה שומעת. התחילה מתהלכת בחרר.
- מרת חנקין אינה חסרה אלא הידוק קל - אמר נתן - והכל שוב יעלה יפה.
- חסרה, חסרה - אמר אשר - אף-על-פי שבעיקרו של דבר היינו הן... וכי לא כך, שמעון? - שאל את שמעון, שהתעכב בדרך הליכתו בינתים על ידם.
- מה? - שאל שמעון בקול הריטי ועמום, כאדם הנעור על-ידי אחרים משנתו העמוקה ומשמיע, מה? ממושך ועצלני שלא על מנת לקבל תשובה. אשר הסביר לו את ענינו.
- מדברים אנו בריבה? אחת, שיש בה סרה עודף, קצה יותר מדי, ואינה מסוכלת עדיין. היא טעונה, לפי דבריו של נתן, חיטוב, פיסול ושכלול מרובה, כדי שתהא מעשה אמנות.
- על שפתיו של שמעון לא נצנץ אפילו צחוק כל-שהוא. הוא התרחק מעליהם לקולה של פייגין, שעמדה בשעה זו באמצע החדר.
- שמעון, האין בידך מספריו של איבסן? - שאלה פתאים פייגין, שעמדה מתוך הלוצה המרוכז תפושת מחשבות.
- רבותי, מי מכם יש בידו ספרי איבסן? - קרא שמעון.

— ספריו של איבסן? — השיב נתן כמנצח — אני.
 — ואיפה הם, שמעון? — שאלה פייגין ועיניה היו תלויות למעלה.
 — הרי! — קרא נתן, שכבר נגש אל פייגין ושמעון מתוך קפיצה —
 גרי אַבונימנט והרי ביבליותיקה ואיבסן כמונח בקופסא.
 — ונתן יביא לי את הספרים, שמעון? — שאלה פייגין את שמעון.
 — יביא. ודאי יביא — השיב נתן — מחר יביא.
 — אם כן הלא נתן ילד טוב הוא, שמעון? — אמרה פייגין ועברה גם
 מהם ויספה להתהלך, ורק אנב אורחא הוסיפה:
 — אני מעריצה מאד את איבסן.
 — את מעריצה את איבסן? — חזר שמעון על דבריה מתוך הערצה
 וירצת הרוממות.
 — הגברת מעריצה את איבסן? — שאל אָשר מתוך התול קל.
 — הלא חבר את, ברנד? — קרא דרבקין בהתלהבות — ספר זה ישנו
 בין ספריו. ישנו. יש לי ביבליותיקה של ספרים. יש לי.
 — כולכם משעממים אותי! — קראה פתאום פייגין ועזבה את
 התבורה.

נתן משך את דרבקין לקרן זוית ולחש לו על אָזנו:
 — שמענא, אדוני, הן רואה אני בך, שמומחה אתה לענינים אלו, צנא
 מלא ספרא. ולכן אשאל ממך שאלה אחת קטנה. הלא תסלח לי. הנה איבסן
 זה ודאי חכם הוא, חכם גדול, ודאי, אולם אל־נא תלעג לי. שאלה אחת לי
 אליך: איבסן זה מי הוא?... כלומר: מי הוא? — סופר הוא? — ובן איוו
 אומה? — ובן איוו מדינה? — והעיקר: אדם גדול הוא איבסן זה?
 ובשעה זו עצמה, שאָשר ונתן טפלו בסרח העודף של חנקין, ישבה
 חנקין מרוחקת קצת משליט ונפשה היתה מפרפרת בה כצפור פצועה. היא ראתה
 את עצמה כל־כך עלובה ודלה. למה שותק, אדם זה? — למה הוא יושב כל
 הערב ושותק? — ולמה הוא יפה כמלאך? למה? ולמה אין כולם מרקדים מסביב
 והוא באמצע? למה? ולמה הוא רע מעלליט? למה הוא רע? ואכזר. קשה־לב.
 וכשהוא שותק, אין אור לנשימה. אין. היא איננה. היא מצטמצמת. ולמה לא
 סר אליה אפילו פעם אחת אחר־אותו המאורע?... זה הוא עול. עול וגאווה
 וקשיות לב. כן, מר שליט — דברה לעצמה — גא ואכזר אתה. היום בערב הזמין
 את עצמו ללכת, כפי שסח אָשר, ולא הלך. ודאי נתעכב בדרך. ולמה לא סת לה
 על־דבר הליכתו? למה? עול כזה אדם שותק ימים רבים אתרי אותו המאורע.
 היא החליטה בדעתה לקום ולהשמיע באזניו דברי קנטור. הוא מתעלל בה,
 בנשמתה... היא קמה והזיזה את כסאה אל כסאו, הציצה לתוך עיניו
 יאמרה:

— ילדי, בארץ־ישראל! בית קטן ולבן... כך?...

שליט העמיד עליה פנים תמהים, כאדם שאינו מבין מה תכרו סה. וחנקין
 חכתה לתשובתו.

ברגע זה נשמע קולו של נתן שנגש פתאום אליהם. הוא שאל:

- על שום מה פניה של הגברת מלכה בת אברהם וועפים היום מיומים? -

- כנגד זה פניו של אדוני מצהיבים היום יותר מדי! - השיבה חנקין מתוך כעס כבוש על נתן זה, שהיה בשעה זו אורח לא קרוא.

- באמת? - אמר נתן ומחא כפיו משמחה - אני שמח מאד.

- שמח? - על מה? - שאלה חנקין בכעס.

הלאי שיתרחק מיד ואשמע את תשובתו של שליט - הרהרה חנקין בלב דופק.

- אני שמח על שאני שמח - ענה - וכי לא כך, אָשר? שאל נתן את אָשר, שנגש בשעה זו אליהם.

- במה אנשים מסיחים? - שאל אָשר.

- במה אנשים מסיחים? - שאל גם דרבקין, שנגש בשעה זו אל התבורה אף הוא. ואָשר הסביר:

- נתן אומר, שהוא שמח על שהוא שמח.

- כלומר, הוא שמח על שהוא שמח ומשמח גם אחרים - הוסיף דרבקין משלו וצחק בקול רם מתענג - השמעת, מרת פייגין?

- את השטות? - אמרה פייגין, שנטפלה גם כן עם שמעון אל הכנוסיה ובאזני שמעון לחשה:

- נברח!

- נברח? - שאל שמעון נבהל.

- כן. מפניהם...

- מפני מי?

- מפני כלם - ענתה והורתה באצבע על הכסוכים - הם משעממים אותי. אל המרחב... אני שואפת אל המרחב, שמעון. אני נהנקת פה.

- לא טוב פה, לא טוב? - אמר שמעון בקול ילד תמים.

- ואולם אתה, שמעון, הלא תבין אותי! - אמרה פייגין ועיניה היו כחולמות - התביין...

שמעון הניע בראשו כמסכים והציץ בה ברחמים.

פייגין לחצה את ידו ואמרה:

- אתה תבין אותי קצת, שמעון. כמדומני אתה היחיד, ואלי גם שיינר.

אדם נפלא הוא שיינר זה. אף הוא מלא געגועים. משתוקקת אני לראותו. דבר נחץ לי אליו.

היא רמזה לנתן באצבעה. נתן נגש והיא אמרה:

- אולי ידוע לך מקום דירתו של שיינר? - דבר נהוץ לי אליו.

- של המבקר שיינר? ודאי. אָה? - לא.

- אם כן לך לך! - אמרה פייגין.

- אינני! - ענה נתן ונתע לאחוריו בבהלה. הוא נטפל בדרך הליכה לדרבקין וחור לחקור אותו לטיבו של איבסן.

אשר משך את חנקין בידה אל הצד ושאל אותה:

– גברתי הנקין! כחור זה מהו בעיניך?
 – איזה?
 – אותו, המשוחח עם ה... הציוני...
 – מי הוא הציוני?
 – המורה העברי.
 – נתן?
 – כן. ומה שמו של השני?
 – דרבקין.
 – כן, דרבקין. מהו בעיניך?
 – אני רואה אותו בפעם הראשונה.
 – כנראה, חכם גדול הוא.
 – חכם? ... שאלה הנקין בתמהון.
 – בלשון סגי נהור – השיב אשר.
 בשעה זו העתיק דרבקין את כסאו לכסאו של שליט. הסתכל לחוץ עיניו בארבו ואמר:

– בעל הן אתה, חביבי.
 – קופלימנט... שאל שליט, כדי להפקיע את עצמו מן הצחוק האילני, שהצהיר על פניו אחרי החנופה הזאת.
 – את, שליט – נרתע דרבקין וגנח, כאדם שפגעו בכבודו של דבר הקדוש לו, והפס לשליט בידו, כמבקש לעצור בעד זה, שלא יוסיף, הלילה, להכשל בלשונו – שליט, למה עלבת אותי? – אמר דרבקין אחרי שתיקה קלה מתוך קורבה נפשית – למה? עדיין לא עמדת על טיבי. ולפיכך אתה פוגע בכבודי.
 – לא כונתי כלל לעלוב אותך – הצטדק שליט.
 – לא כונת. ודאי לא כונת. שוגג אתה. לפי שליט אתה, לכן שוגג אתה, ולפיכך אני סולת לך. לאחר לא הייתי סולת, ורק לשליט אני סולת.

השם, שנשנה כמה וכמה פעמים על ידי דרבקין, עורר גועל בלבו של שליט, ומכל מקום החניף לו במקצת. טפש הוא קצת – הרהר שליט ברגע זה – ואולי לא טפש, כייאם טבעו כך הוא. שונים בני האדם באופים וכנוסח דבריהם. אולי תמים הוא קצת יותר מדי. ודאי. תמימות היא זו.
 דרבקין הגיש את כסאו סמוך לכסאו של שליט, לחץ את ידו ודבר בחנונים:

– האם לא תעלבני יותר? אמור: לא!
 – לא.

– אם כך הוא, כי עתה טוב לי, ושמה אני, אין לי עליך כלום. לא כלום, חביבי שליט. ואם יש עליך בלבי דבר, ואם חושב לבי עליך דבר – ודאי לא רעות הוא חושב עליך, שליט. לא. בהתצדקי. ימיס יגידו. הלא אתה מאמין לי. והן בטל זה אני אוהב אותך, לפי שמאמין אני באדם. ודאי אחרים נתנו אותך לסקפטיקן. קצרי ראות הם. אלא שדבר אחד אתה חסר, כמדומני.

ומהו הדבר? היודע אתה מה? גאות אין לך, כמדומני. שאם לא כך, מה לך ביניהם, בין אלו, אלו... מה? — הנה הבחור הגבוה הזה עם השורטפיל, האם הוא יוצא ונכנס לבייתך? — קרא דרבקין בקובלנא, כאדם החובע את עלבונו של חברו על שבני־אדם שאינם מהוגנים מבקרים בביתו. — מי הוא? — הוא מגן לפי דבריו.

דרבקין חזר והסתכל באשר, שעמד בשיחה עם פייגין, והעוה את פניו מתוך העוב.

— צדקת! — אמר שליט, שהרגיש בהעיות פניו.

— הרגשת בחעובי? — התלהב דרבקין — הרגשת?... דבר זה משמחני. גם לי יש עין בדקגית. יש לי חוש. הנה, למשל, ריבה זו היא טהורת גפוש היא. אמת, יופי אין לה. היא בעלת בשר יותר מדי. אבל תן ודאי שיש לה. עצבות נשקפת מעיניה. זהו החן. אולי זהו הנה. אולי...

— צדקת! — אמר שליט וחש בלבו ברגע זה הבה אל האדם הזה.

— וכנגד זו השניה — הוא רמז על פייגין — השניה, טפו, היא רעת לב. נחש. מכפיתחו של נחש. אני מתעב אותה. יש לי עין בדקגית. כשאני מציץ בפניה, לבי בי נגרש כים מועם. מצער ומועם. רק נתן הוא היחיד בין אנשי החברה. אף הוא קצת טפש. בזה אין ספק.

— ומה שלומך, נתן? — נגשה חנקין ושאלה את נתן, כדי לפיסו על שעלבתו תהלה.

נתן הצהיל את פניו באמת. כולו היה סליחה ומחילה. חנקין כמעט שבכתה משמחה.

— שלום לי, מלכה, וטוב לי.

חנקין לחצה את ירו ברחמי אחות ושאלה:

— ומה בדבר השעורים? —

— צצים ורבים כחול היס. אני מטופל בשעורים, הם יכניסו לי כששים רובל, ואולי שבעים. עד מאה בלי ספק, אביא את הצמחוני שלי ואשיבו בו, אביאו.

ומתוך הרחבת לב גתן ולחש לחנקין:

— אולי ידוע לך, גברתי, במה, למשל, מתפרנס בחור כשליט? במה —

— במה? — איני יודעת הן הוא בן עשירים. וכי לא כך?

— אם איני טועה הוא רעב.

חנקין ספקה כסיה מצער. היא קראה מכאב לב:

— מה אתה סח? —

— ודאי. עלינו לטכס עצה! — קרא נתן מתוך השתתפות בצער.

— רבותי, הגיעה השעה. אנו יוצאים! — קראה פתאום פייגין.

נתן קפץ ממקומו. נטל את המעילים והלביש את כל המסובים זה אחר זה, תהלה את העלמות ואחר־כך את הגברים.

חנקין לחצה שעה מרובה את ירו של שליט ולחשה על אונן מתוך התעוררות:

— אני מכירה לך תודה!

— תודה, בעד מה? — שאל שליט בתמהון.

חנקין השיבה מבולבלת:

— על שנתכוונת לבקר בתדרנו היום. הן נתכוונת? — אשר הגיד לי

את הדבר. סור נא לחדרנו. גם אני אסור לחדרך.

אולם שליט לא השיב כלום על דבריה. עינו דבקה בפייגין, שהיתה לבושה את מעיליה ונכונה לעזוב את החדר. ברגע זה התחמק מחנקין עד כדי פסיעות אחדות ותפס בידו של נתן, שנודמן לקראתו. כסירת הצלה היה לו נתן ברגע זה, והוא חתר להאבק על ידו עם הגלים הסוערים ולהבקיע לו דרך עד פייגין. הנה תצא פייגין את החדר ולא תדבר אתו מטוב ועד רע, כאשר עשתה כל הערב. ואחר־כך לא יעמוד בו רוח לעולם להסתכל בפניה ולברכה עוד בשלום באיזה זמן מן הזמנים. כל הימים ישנא אותה בגלל הערב הזה וישאף את דמה. לב קנא ונוקם ברא לו אלהים. קלון העטחה עליו במעמדם של כל המסובים הללו. אות קין על כל חייו יהיה הערב הזה. ולפיכך אתו בידו של נתן להיות לו למטה משען. את נתן נטל בידו כמטה נודדים לצאת עמו לחפש את תיקון חייו. לארכו ולרחבו של החדר טלטל את גופו ואת נתן טלטל עמו, כאדם שמחפש מרגלית שצנחה מידו, והוא מחפשה לאורה של חמה שוקעת לעיניו. ופתאום התעכב אצל פייגין, שהיתה עסוקה בדברים עם אשר, תקע לה את כפו מתוך קריאה נלהבה של חדות:

— שלום עליך, מרת פייגין החשובה, שלום, גברתי! —

פייגין נעצה בו עיני תמהון, עינים חולמות, והזיזה מיד עליהן את הפרוכת של המרה שחורה שלה להיות תוצאת ביניהם. אשר הציץ בו מתוך לגלוג, בינתיים נגש דרבקין ומשך את שליט בידו אל הצד ולחש לו:

— את, מה קשה, מה קשה! אין אויר לנשימה. אני יוצא מדעתו

ושליט עמד והוא כמו נתון בתוך עב ענן. ובחך עב הענן הנה הבהבו פרצופים, הושטו ידיים ופיות לחשו דברי שלום. הוא לא זז ממקומו. ואחר־כך, כשראה דר ריק לפניו, צנח על המטה והיה מתגעגע על דרבקין. על הגעגועים הללו הכה אותו לבו. „הוא קלס אותך וקנה אותך בדברי חנופה“.

לא, לא בשל זהו — קרא בקול — אלא לפי שקרא את זו, את הרשעה, בשמה הראוי לה.

פרק ג

אחרי שיצאו האורחים מן החדר, שכבו שמעון ושליט מתוך שתיקה על מטותיהם. גם שליט מנע את עצמו בערב זה מן הדבור. שואף היה להתחזד עם עצמו ועם הרהוריו. אלו היה יחידי בהדר הזה, היה רץ בו אנה ואנה מתוך שירות ונמירות והיה מהרהר לו את הרהוריו, היה משתטח על הרצפה ותומך את מצחו בקרקע ושולח את חכת מוחו לתוך הגלים השוטפים של העובדות. כי שטפו, שטפו המעשים לפניו כמים עזים. יש שהיו איתנים ושחורים וחורשים

רעות, כחותרים להטביעו, ויש שהיו מזהירים ונוגהים זרמים חמים ומשיביי נפש, ומתוך המים השוטפים היו מבצצים ועולים פרצופים של בריות, פרצופים מטושטשים, בהירים, מזהירים, מכים גלים ומאימים. הוא היה נאבק עם הגלים, חותר, חותר. כנחש המים היה עולה עליו אשר ומאיים על ספינתו, ודרבקין היה לו שרטון ונתן העלה קצף על פני המים, וחנקין היתה מגדל אור צנוע ומיותר, ואחרי פייגין היה רודף, אחרי פייגין הכורחת ורומזת לו: רדפני! – פעמים היו ידיהם של נתן וחנקין משולבות ומאהילות עליו כאפריון, ופעמים היה עומד עם סירתו ונתן על יד אהלו של דרבקין, שלחש לו על אוננו איזה דבר נעים לו. אלו היה יחידי בחדר הזה, היה יורד ויושב על הקרקע בקרן זוית כאבל ומניד על עצמו ראש. היה מניד ראש על האדם הרודף כשהוא מפנה עורף, רודף כבורח. כי הנה היתה דממה, דממה עזה, ומתוך הדממה עולה קול פסיעות. ואהר"כ היתה תערובת של ראשים וגופים, והוא היה נשא בנייהם, לבדד היה נשא. ולא היתה שם כנף פרושה לעוף, לעוף כחיה טורפת, כנשר אביר, ולא טס כמלאך זך כנפים. הוי, רבקה, רבקה, רועה-צאן, כמעולפת בצעיף, הנשקפת לי מתוך קדמות ימות הדורות! רק זאת מלכת דמיונותיו והנה פתאום זאת, אשר היתה פוטעת על ידי בינות הכתלים האלה, והיא זרה ורחוקה ונתעבה, נתעבה היא ונתעכות הברותיה, כל אלה העוברות ושובות בחוצות ובשוקים ומסייפות וקוראות לתענוגים, לנצחון בן-רבע, לחשוף בהרף עין ולבחול, כי עיקר העיקרים כבר נחשף ונתנבל על-ידי מלאכת החיטים החרוצים התופרים שמלות ועל-ידי המשוררים בשירים והצרים צורות, שהוקיעו את האשה על הניר ועל הבר והטובה מתוך האבן והציגוה ערומה וגלויה ומגועלת – פייגין, פייגין, את המלכה, את הנחש, נחשי!

ואחרי-כך, כשעיניו של שמעון כבר היו סגורות ומסוגרות על ידי שנה, ישב שליט על הקרקע בקרן זוית והרהר את הרהוריו בישוב הדעת. הוא הביא בחשבון את המאורעות. הגיש לעיניו בדממת הכדידות את כל פרצוף ופרצוף אשר ראה היום בין החברה: נתן, חנקין, דרבקין, אשר וכל הנותרים. על פרטי הערב לא התעכב. דחה מרגע לרגע את הטפול בהם. אחר-כך... אחר-כך... מתוך עיניה של חנקין נשקף דבריכה: נשקפה מרה שחורה. יפה אמר דרבקין: זו היא הנה. יופי נשכח נשקף מתוך עיניה, יופי עלוב. והנה פייגין... אולם הוא דחה את הטפול בה, אהר"כ... אחר-כך... לפי שעה השהה את מחשבותיו אצל סוניה, זו שישבה על ידו...

ואחרי-כך עלה על ערשו לא בגאות מלך, שכל העולם אינו אלא הדום למסתו, ולא בצדקת חבוש בבית-האסורים, המושל הנסתר השופך את ממשלתו מחדר כלאו על העולם כולו, כייאם כמנודה, שאין לו חלק ונחלה. הוא היה שפל מאד בעיני עצמו ולא העיז להשכיך באהלו את דיוקנה של פייגין. מחר... מחר... הוא כבש את פניו בכר, התכרבל בשמיכה ונתנמנם.

וכשנעזר, לא ידע אם נתנמנם רק רגע או כבר עבר עליו הלילה. והוך כדי יקיצה חש כויה בלב. מה אירע לו? – הן ברור הוא, שנפשה נקעה ממנו, לא לכבודו סרה היום אל חדרם. כי יעביר-נא בזכרונו את כל פרטי הערב

הוא. דרבקין - כחור ששמו דרבקין. לא בלום. כן, כך היה שלשול המאודעית. דרבקין סר אל חדרו. דרש לשמו. ושתייהן רק נלוו אלינו. חנקין היתה ודאי הראשונה, שעוררה אותם לבוא. פיינין באה לראות את שמעון. באה פיינין לבקש את שמעון. הלך דרבקין לבקש את המכר, שנודמן לו אצל תלי הטיס. השתמשה מרת פיינין במאורע זה והלכה לבקש את שמעון. השתמשה מרת חנקין גם היא והלכה לבקש... ואלה הם פרטיו של הערב! ואלים היא לא דברה עמי ל-טוב ועד רע. היא התלהזה כל הערב עם שמעון. אבל אלו נכנסתי עמה בדברים, היתה מושכת אותי אחריה והיינו יוצאים מן החצר ומן הכרך והיינו מסתחרים בתוך היערות יובל אחד של שנים. הנה היא מתהלכת בתך החדר. בדרך הליכתה אני מעכב אותה, חוסם בפניה את הדרך ברגלי או כתיך הנועת יד - לא! וזהי תנועה המונית - נטפל אליה כדרכה ופוסע על ידה כתיך דברי הלצה. חוצץ את האויר בידי בשעת הליכתה ופוסע בנחת ובנימוס. הליכה זו היתה מעוררת אפקט. שטויות! - כמה היא השעה? ודאי החמישית. ואולי הראשונה. ירדנא, ידליקנא גפרור ויציק בשעון. לא! עלידי זה יפקיע את עצמו משנתו לגמרי. חנקין היתה הראשונה שעוררה אותם לבוא. כשתחזור ותסור אל חדרי, כשתחזור והפסע פה חפושת הרהורים, יחסום בפניה את הדרך בתנועת יד של נחת, בנימוס, בנימוס. הוא שלשל את ידו אל פתחת השמיכה ונפנף בה באויר, כמאמן אותה לדבר. כך. כך. ובשעת מעשה יציק לחוך עיניה הצצה זו, שמוכרת את הנשמה. ומה בעצם קרה אמש? ולמה לא צחק אמש בקול רכ? למה לא הניח את ידו על שכמו של דרבקין ולא צחק בקול רם? - ועל שום מה דוקא על שכמו של דרבקין? - שכמו של דרבקין עשוי לכך, שיניחו עליו יד מתוך חביטה של חבה ויציצו לחוך עיניו ויצחקו בקול רם. הוי, אלמלי רק יכול היה להתנמנם! טוב היה אלו החנפנח מיד, כבר חש בראשו, בצדו. שליט נסה לשכב אפרקדן, ונצנץ לפניו פתאום פרצופו של הנער בעל השערות של פשתן. אופן דבורו של הלז. עוות. עוות! - עם שימקין, למשל, לא היה מעין לדבר בנוסח כזה, לפי שמראה פניו של זה מעורר כבוד. תמוה הדבר: יש בניאדם שתוכם ריק, ואולם עמידתם חשובה, וכל הרואה אותם, נזהר ככבודם. ואמנם עיקר האדם הלא הוא הכבוד; והו תכנו של האדם. ומכיון שהללו מעוררים כאחרים דגש על כבוד, הרי הם ממלאים בזה את הפקירו של האדם. וכנגדם אלו, שהם סער וחכמה, אהבה ומרד, ומכל מקום הם נחשבים בעיני הבריות כבניאדם במרכאות כפולות וכעין מאמר המיסגר. בניאדם במרכאות כפולות! אולי הם השאיר. ואולם גם השאור הוא נלעג ומעורר ולוול. ואולי הם היין. ואולם אחרים מתנהגים נשמה כמו עם היין החדש, שאינו ראוי עדיין לעלות על השלחן, והוא רק עתיד להיות חשוב ומשמת. בניאדם אלו יש להם גם סימניהם החיצונים, המיד פניהם צעירים מלפי שנותיהם. עד למעלה מעשרים שנה אינם זוכים להתימת זקן. חמיד הם נחשבים על כח ה"עתידיים" וה"מבטיחים", והם נושאים חן בעיניהן של נשים מסורבלות בשר, שכבר הגיעו לשנות עמידה. עם דמעותיהם אין בניאדם מתחשבים, וסכרותיהם נשמעות ואינן מתקבלות, לפי שהאנשים האלה מוחוקים

לכתחלה לנושאים של „פרדוקסים“. בני-האדם הללו חיים על-פי רוב חיי כעס, לפי שחיהם מויקים לאור נפשם ולתורה שבאו להטיף לעולם. האנשים הללו חיים בעולם לבטלה. הם גופם „פרדוקס“ חי ומתהלך.

לפני עיני רוחו נצנצו פתאום פניו הוא כעצמו. וגועל נפש תקף אותו, איך זה לא התבייש בפני עצמו לטלסל עד היום בחלל העולם את הפרצוף הזה ולהראות בו לפייגיין? – הוא מצויר לו לפני עיני רוחו את פרצופו, את המצח המשוקע, את עיניו הקטנות והמתרוצצות אנה ואנה, את רגליו המעוקמות ואת גופו, שנראה לו פתאום קטן ורל מאוד! הוא ראה את עצמו כגוף זר ונודעוץ מפני הכיעור שבו וחש גועל בנפשו. הוא התכרבל יפה בשמיכתו, כמבקש להצניע בה את הגוף הזה ולשכב כך עד שיתנו לו נוף אחר. אחר-כך הוא קם, יורד, מתהלך הוגג, צוחק בקול רם, מתנהג בגדולה כאדם חשוב וסר לחדרה של פייגיין. היא יוצאת לקראתו מאירה ומזהירה. מורה לו באצבעה על הכסא אשר על ידה. הוא יושב. הנחמא את ירך כאן על חלקת הצואר החשופה שבין השערות ובין הבלוזה. שבינא ושמע לקולי. לא את דברי תקשיב, כייאם את קולי. את הרטט שבו ואת המשקל הפגום. כי הנה חפשתיך, ירד לבבי, חפשתיך בעיר וביער, על פני גבעות ובעמקים. בכפר ובכרך חפשתיך, בתוך חדרו של שיינר ובתוך חדרו של שמעון ועל ספסל בית-הספר ובתוך האולם של ה„ספה והתרבות“, על גבי סלעים והרים שבעירתי הייתי מטפסת ומהפשת אותך. אולם ידעתי, שכשאבוא לעיר זו ואסור אל החדר שבבית העשרים ושלושה ברחוב הברזל, ידעתי, אהובי, שאעייף שם את עיני ואחזה אותך יושב על הכסא אצל תביונת הדבש. שב, אהובי, ותהיי נא יד זו מונחת על חלקת הצואר החשופה. כי הנה חבוייה היא מפני עיניהם של כל שאר הבריות וחשופה היא רק לכבודך. אמש שאלתי לנתן וכוונתי אליך. ואתה אינך חכם, אינך, כי על כן לא נבא לך לרץ את כל זאת. ולפיכך היית מתהלך וזעף ונלעג ונרגו, כחלמיד בית-הספר בשעת קלקלתו. למה אינך קולע את מקלעת קווצותי? קלע, קלע, ואלינא יהיו פניך זועפים כי אני עמך. אהבתי מתהלכת עמך. היא מרחפת אל ראשך. האשר על כן פניך זועפים? בשלי? – הבינותי, הבינותי, אח ויקיר. אתה עיף ודואג ושבע עלבונות. הנה הנער בעל השערות של פשתן. וכתב ירך, כתב נשמתך, גיילי חיך נפסלו, כי נבער לבם מדעת אשר אתה הוא הוותר, אתה הוא אור שמשות. ואין עיניהם יכולות להציץ באורך הגדול. סופרי, הכמי ומשירי! הן אתה הוא המשורר. כשאני מתהלכת בתוך החדר, הן שמך הוא ההד העולה מתוך פסיעותי. וכשאני תפוסה בההורים מה היא היד המסתורה האורגת את מסכת דמיונותי אם לא אתה, התכס? וכך הן מחשבותי עליך: רבוני הגדול אתה. למה אתה מתהלך וזעף? עיניך כבולבלות ואחוות שנה. עליכן אין אתה מסתכל בי. ימים רבים שכבת על מטילי הברזל, אתה חס בגופך? – שכב ונות. אני אלחש לך על אונך...

עיני שליט התדבקו ונאחזו בשמורותיהן. חולשה גדולה חס בכל גופו. החולשה פעפעה בכל אבריו. מתוך לחס מתוק על אונו התנמנם.

ואחר־כך עמד לפני ככר רחב ושומם. מדורת אש גדולה היתה דולקת שם והיא היה שרוי באופל. הוא פיסע לקראת הלהבה הבוצרת, והיא מתחמקת ממנו. החושך אפסו. רגליו נצבות על צוקו של כף, מסביב לו תהום פתוחה וסערה על פני החלום. הוא מתחזק בחזק הסערה, החותרת להפילו, רגליו נאחזות בצוקו של הכף וגופו מרחף באויר. הוא חש, שנידון לעמוד ימים רבים בהוך הסערה על צוקו של הכף, ולבו בוכה בקרבו. הוא רואה את פניו, את עיניו, את גופו, והוא לוחש לגוף לוחש הזה: מזה! ברח מזה! ברח מזה! הרגלים מתמוטטות, חצי גופו נטוי, גל של דמים הציף את מוחו. האמנם יצנח לתוך התהום ותתפרקנה כל עצמותיו — הוא מרגיש, כי לא יציל את גופו סנופול. פלצות אחזה אותו. הוא מתפלל על עצמו: אהיה־נא נתון כל ימי בהוך הסערה ולא אעקר משרשי ולא אצנח לתוך התהום! — ואולם בעוד שרגליו מתחזקות בקרקע הצוק, והנה גופו פורח באויר ונטוי אל התהום...

ברגע הזה נעור מתרדמתו. הוא שמח מאד על גופו, שלא נתפורר. אין זאת אפוא כי חלום הוא, או התהפך על צדו השני, חזר והתנמנם.

ושוב הככר השומם לפניו. מתהלך הוא על פני הככר ושואל את נפשו: תמונה זו מה סיבה? — ותמונה בצורת אשה עטופה מטפחת שחורה וצוחקת כנגדו צחוק של הכנעה ועזות. אתה כאן? — שומע הוא קול ורואה כעין מקל שלוח כנגדו, הרואה אתה את הקב הזה? — מדבר אליו הקול, שבו הוא יושב על הספסל. נעלמה התמונה. מסביב לו יושבים אכרים ומעשנים מחורקה. הוא חש את הריח המחניק של המחורקה ומודעוץ. מבין הישנים על הרצפה מתעורר אחד ושולח אליו את רגלו המחותלת חתולית מטליות. הרהור חלף במוחו: עד אימתי אהיה יושב פה וממתין?... הן עלי לעמוד על צוקו של הכף. כשתגש פייגין תחפס את מקומי ביניהם, ואני אחמק מכאן. לך, לך! — שומע הוא קול והד לו במרתקים. הוא מפנה את ראשו לצדדים. אין איש. ופתאום שבה והבריקה לפניו התמונה, והיא מנפנת לו באצבע: גש, גש! — הוא עומד. היא בורחת. הוא רודף אחריה, היא עומדת והוא איננו משיגה. בכל כחו הוא רודף אחריה, עד שמשיגה על יד באר מים. היא רומזת לו בעינה זבתנועות יודים: רד, לכאן! הוא משיב: אני אוהב את סוניה. קומתה של התמונה מזדקפת. היא מנפנת לו בקב שבידה. רעיון מנצנץ בטוחו: רמיתיה. לא את סוניה אני אוהב, כי אם את פייגין. את פייגין וחנקין. הוא רודף אחריה, מדביקה ולוחש לה על אונה: את פייגין. הוא מורה לה באצבע על פייגין, המוסלת על הרצפה אצל האכרים ומתלחשת צמחם. אחר־כך הוא עובר על פניה חרש ומתחמק ממנה. ססתו — קוראה פייגין ומשיבה עשן מן הפפירוסה שבפיה, אבי שלחני אליך! — קוראה פייגין, והוא בורח. הוא רץ, רץ, מחבק את פייגין בזרועותיו ונתקל באבן. אצל האבן ישיבה אחותו ובכתה בכי תמרורים על אביו שמת. אחותי, למה עיניך נוולות דמעות? — שואל הוא וסופג בשפתיו את דמעותיה. — הן אבינו מת ואתה אינך בוכה! — משיבה אחותו בכי תמרורים. שב, שב, אחי, עלידי ונכדי! — האם היום מת אבינו או תמול או שלשום? — שואל הוא את אחותו בתמהון — הלא עוד ילדים

קטנים היינו, כשאבינו היה מוסף על הקרקע ונרות דולקים למראשותיו. ילדים קטנים היינו אז ובכינו הרבה. - אולם היא הנה מתפלשת סה בעפר - אמרה פתאום אחותו בקול שוכר לב והורתה כאצבע על האם המתפלשת לפניהם בעפר! - הוא כירע על ברכיו לרגלי האם, המוטלת בתוך השלג. הוא מרים אותה מעל הארץ ומשפסף את ידיה הקופאות. יד אחת הוא משפסף והיד השניה נהונה בהרך ידה של פייגין. משכה אותה פייגין בידה ולהשה לו על אזנו: קום לך! ברה, ברה! רדוף אחרי, או אחוז בידו! - הוא נרתע לאחוריו ועוקר את ידו מתוך ידה. פייגין נעלמת והוא רדוף אחריה עם דמדומי הסתר המפציצים לעיניו. הדרך ארוכה וגלי מיט רבים שואגים באזניו.

כשנעור משנתו, היה גופו מכוסה בזעה קרה. עלה בזכרוננו בית אמו: - הנה השמיע השעון את השעה השניה בלילה. בשעה זו הבית מאז אכרים שכורים, הקנקנים ריקים והכוסות חצין יין. האכרים מסובים אל השלחן, על החלונות ועל המטה שבחדר האוכל. אחותו יושבת ביניהם כנכנסת ונעורה בכל רגע שמגיה אליה קשקוש כוסו של אחד המכוסמים. יכנס הרוח באבי אבי אבי... הנה זה שר' יהודית ארורה, יינך מהול במיט, יכנס הרוח באבי אבי... א, צע-מאשקע. הלא אני אדם ישר, ישר, ישר. יד ירדה על השלחן בססירה כבדה והכוסות מצלצלות. אדם ישר אני או לא, מאי סימיון? - למה אתה מחריש, כלב? - נשיקה, נשיקה - יכנס הרוח באבי אבי - נשקני, מאי סימיון - שני האכרים המכוסמים מצייעים בשפתיהם מתוך נשיקה כפולה וממושכת, וגם פיה של טרוחמה באמצע, כשעיניה נוולות דמעות וידה מצליבה על לבה. א, צע טעלעלאיך! הנה זה אדם טוב. סימיון, מאי סימיון. אני, מה אני? - לא כלב, סימיון. הבה את ירך. הבה, הלא אהה אחי, אחי, שתה, עד גמירא שתה. טרוחמה, שתי - כך, כך. הלא אני כלב ואת כ'בתא. לא, טרוחמית, את אשה בת'טובים. ציילנית וצלבנית, מאי טרוחמית. בחיי איתתא שלי - בחיי ס' הכומר, וסיב ירדה יד כבדה על השלחן ברעש. הוא מתנפל על צואריה של טרוחמה ולוחש לה על אזנה: את מהפלה? וזכרים את איהבת? - אחר'כך הוא צועק בקול - הלא אני אדם ישר, כלב ישר. ובשעה זו עולה קולה של אמו הישנה בחדר הכני והיא שואלת מתוך נכנום: הערלים עודם יושבים... ואסתרקה הקטנה הישנה עם הסבתא, עד שאמו שוכבת ומשכיבתה כמטתה, נעורה גם היא, והיא מתיפתח. האם מנענעת אותה ושרה לה סיר. אף האחות שרה לה סיר מתוך הדר'השכורים עם הצוהה העליונה והמופקרת של האכרים. יישני, אסתרקה - קוראת האחות בקול - כחר יבוא הדוד פסה ויביא לך מעיל חדש. הלא את אוהבת את פסה. יישנינא. - הוי, יישנינא, אסתרקה הקטנה, יישני נא. מחר יבוא הדוד פכת ולא יביא לך מעיל ולא בובה ולא עריסה, שנגולה מן היכף ליציאתך לאויר העולם, כי אם כתבי ידו, שנפסלו במערכת העתונים, יביא לך, ישב על ירך ויקריא לפניך. יישני, יישני, אסתרקה הקטנה, ותהא שנתך מתוקה!

סליט ירד מעל המטה, ישב על אדן החלון, הדביק את מצחו בזוגיות הקרות של החלון. הוא הקשיח את לבו מבית'האב, מאסתרקה הקטנה. הוא

שלח את אנית רמיונותיו על פני המים העזים, ופייגין היתה קברניטה של האניה. יושב הוא על יד פייגין ונוגע בידו בבוהן ידה הקטנה. במרכבת הטרם הוא יושב על ידה או בתוך החורשה, הוא סומך את מצחו על זוגיות החלון ומכוין את המקום בראשו ששם קולחים. כנראה, ההרהורים בבית-האם. הוא עוקרם מלבנו. ואולם ראשו מתחיל לכאוב עליו. העינים מתדבקות. והוא נים ולא נים.

ושוב נגלית לעיניו התמונה בעלת הקבים. התמונה מטלטלת בקושי את גופה בין הקבים. קופה של צדקה בידה, והיא מחייכת. שוטר וועף בעל שפט ארוך מגרשה. הבי לי, אם, את הקופה – אומר הוא לה – אני אטלטלנה תחתך. היא מחייכת חיוך מטומטם וידה פשוטה. למה את מחייכת, אשה? – קורא הוא בכעס – הן את המטבעות אתן לך. חיוכה אינו פוסק. הוא פושט את ידו ומחפש את המטבע, שהיתה מוטלת לפניו. הבחין בשתי מטבעות. אחריהן באה השלישית, הרביעית, וכך עד אין סוף. תמה מאד על המטבעות הרבות. והיד פשוטה כנגדו. הוא שלח את ידו, נטף את המטבע, בקש להרים את ידו ולא יכול. בקש לחזור ולהרימה ולא יכול. היד איננה זזה. האם מחייכת כנגדו, רומזת אליו בקב אחד ומומינה אותו ללכת אחריה. הוא קם, רודף אחריה והיא בורחת. הוא רץ, רגליו מתמוטטות. הוא מבקש את המטבעות ואינו מוצאן. נתקף באבן. נופל, נעור ורואה, שכל זה אינו אלא חלום. אלא תוך כדי יקיצה עיניו דבקות שוב. תרדמה עמוקה נופלת עליו. וחוזרים ונשנים כמעט דברי ההלום. אלא שעכשיו הנקין עומדת לקראתו, מרימה אליו את פסת רגלה הערומה: נשוק אותה! – גורת היא עליו. הוא נושק אותה. מתוך כך הוא בוכה ונעשה הרום לרגליה של סוגיה, שמתלחשת עם אחותו, ושתיהן מצחקות בקול. הוא כועס על אחותו על שצוחקת בצחוק פרוץ. מציץ בפניה ונגלה לפניו פרצופה של פייגין...

הוא נעור וכל גופו מזרוע. בשעה זו כבר הכסיפו פני החלונות. בדמדומי האויר ראה את שמעון, שיושב כנגדו במטתו עטוף בשמיכתו הלבנה ומשמיע מרגע לרגע גניחות עמוקות.

שליט ירד מעל ארן החלון, ישב גם כן על המטה, התעטף בשמיכה ומפני הקור ושאל:

– שמעון, למה אתה גונה?

– על מה אין לי לגנוח, פסח? – היתה תשובתו הקצרה והברורה של שמעון.

בלהותיו של החלום אפפו את שליט והוא בקש חסות מפניהם.

– שמעון, הרשאי אני להדליק את העששית?

– דמדומי היט יקראו עליך תגר, פסה – השיב שמעון.

ואחרי-כך נשתתקו שניהם.

– פסח! – קרא שמעון פתאום.

– מה, שמעון?

– כלום אינך ישן, פסח? –

– ישן אני. לא, לא ישן אני.

- ולהתלבש, פסח? — שואל שמעון, כאדם שהוכך בדבר ומתכה לגורתו של חברו.
- להתלבש, שמעון.
- כדאי הדבר?
- כדאי.
- ומיד?
- מיד.
- אכן צדקת, פסח.
- אם כן אנו קמים — קורא שליט
- קמים?
- כן, קמים.

שליט ירד הראשון מעל המטה. שמעון מושיט לו את ידו ומסייע לו לרדת. אחר-כך נבקע האור אל תוך החדר ונשמעה קריאת תרנגולים. הקומקום רתח על גבי המכונה, וברור היה שהאכרים המבוסמים כבר עזבו את הבית הקטן, ומנוחת תרדמה שורה בשני התדרים. וגם שנתה של אסתרקה הקטנה מתוקה עליה. שליט חש קלות בנפשו — אחר-כך ישבו שניהם, שמעון ושליט, למשתה הסה. שליט דפדף בספרו של רייכשטיין, שניתן במתנה מנתן לפייגין ונתגלגל אל בין הספרים שעל גבי הנוזטרא שבחדר זה. הוא עבר על מאמרו של הסופר הזה הכתוב בפקחות על-דבר מצבה של ספרות ישראל. מלגלג הוא על המקוננים, ולא כל שכן על שכורי הנצחון, המכריזים על תקופה זו ואומרים שהיא תקופת התחיה בישראל. ברגע זה האמין שליט, שיגיעו ימים ושתי הנשים שבעירת מולדתו תנחנה מעמלן. תתרוממנה סוף סוף משפל מדרגתן... ומשוררים יקומו לעם, שיש להם באמת יתרון רוח. כי הדור הבא ילעג לגאונים כשניאורסון, למשוררים כשימקין ויכוז למבקרים כשיינר. והוא, הוא, פסח שליט, מה הוא ומה טיבו? — אדם, אדם מישראל, אדם סתם, לא משורר. ואולם אדם הוא, שבו למחללי הקורש, אף-על-פי שאינו חולק על החולין שבחיים. אדם, שחורש לו את תלמו ונוטע לו את כרמו ומארש לו אתו ושותה לו מכוסו ומסתכל לפעמים בחשאי לתוך כוסו של חברו, לפי שכוסו נפגמה קצת על-ידי אותו אחר או על-ידי חברו. והעיקר, שכוסו מוכנת לפניו, ועקרת ביתו צופיה את הליכות הבית הזה על ידו ומעבירה את כף ידה על שערות ראשו בלילות או בשבתם באולם האורחים, ובשאר ימות החיים הם תפלים זה לזה ונמאסים זה על זה, והיא מוכנה לשרתו, היא מציעה לו את מטתו וגומעת מכוסו ומנענעת את עריסת התינוק שלהם ושומרת על מפתחותיו ונרשמת בתעודתו ומדברת בלשון "אנחנו" ומורטת את הנוצות מן העוף השחוט לארוחת-הצהרים, כי זקוק הוא למרק של בשר עוף, לפי שכבר נצנצה בו מחלת הריאה והוא משתעל בלילות. אָח, כלום הוא כזו לאושר מעט ועלוב זה, שיש בו הרבה מן הכשרות והרבה מן הגנבה ואונאת הדעת והרבה מן הקבוע והמוצק כחוק הגורל? — לא, לא. אינו כזו. והוא אינו שונא לשום דבר ולשום איש. אדם סתם הוא, — אדם ישר. אינו חורש רעה לשום איש. וגם אהבה יש בלבו, אהבה לכל אדם. וגם לאותו

הבחור שמעון, הגומע מכוס הטה ופניו מביעים תמימות. ולפני שעה קלה הן גנח. למה גנח ולמה נאנח כר שמעון? על אם שנתאלכנה בעודה רכה והניחה בעירה נדחת, או על אחות, בתולה זקנה? — על הכל הבלים שבהויה או על פצע של אהבה שבלבו — הכן, שמעון? כן? — והוא מניח את ידו על שכמו של שמעון ואומר:

— בעיקר הדבר, שמעון. הענין, בכלל, אינו רע כל־כך.
— איזה ענין? — שאל שמעון בתמיכות ונועץ בו עינים חמהות.
— כך — משיב שליט: — כל אהו הענין, כל הפנטומיכה הזאת. הגע בעצמך, שמעון: אלמלי ישבת עכשו בתחנה נדחה של איוו מסלת ברזל, אתה עומד, למשל, בשעה השתיים־עשרה בלילה, והרכבת, שאתה כהכה לה, חצבור דרך ההחנה הזאת בשעה האחת־עשרה בבוקר, לא קודם. נמצא, שעליך לשבת אהת־עשרה שעות רצופות ולהמתין לרכבת מתוך תוחלת ממוסכה, המכאיבה לב. והעיקר, שתבורות של אכרים צפופות על סביביך. אינך בז להמונות, הלילה. אטור, אולם ריח המחורקה אינו כלל וכלל לאפך. הנה הם מתגוללים על הרצפה הספוגה מי שופכין ומבויס את כבוד האדם, ואף אתה מתגולל ביניהם ובווי בעיני עצמך. ושוטר בעל שפס ומדורבן כתנודד לפניך ומכריהך בכל רגע לכוון את הסרה של אחת הרגלים, שהובלטה מבין הסוככים ומפריעה את ההרמוניה שבכולם. ובכן הגע בעצמך: אלו היה האדם נענש, יתקף ליציאתו לאויר העולם, לרדת לתהנה בעין זו ולהכות שם ימים רבים עטרים שנה, שלשים, ואפילו כל ימי חלדו, לרכבת, שתעבור שם קודם יציאת נשכתו ותובילהו אל קברו — כלום היה האדם מסתכס כלל הענין הזה, מכל הפנטומיכה הזאת? ... כלום לא היה נקבל על עצמו באהבה את ענשו, ובלבד שתהא נפשו כסורשה עם גזע החיים, ובלבד שיהא נושם אל הוכו אויר עולם — אה? — עכשו, כשאתה מסב לך בחדר כואר והם, על אדן החלון או על הכסה, ומכורבל בשמיכתך ואצריך מסב בחור כשמעון ומפקה, והמכונה הומה, והמים רותחים ואתה לוגם כוס טה אחר כוס טה, כלום יעני מי שהוא להתאונן? — ואחרי־כך והנה האיר הבוקר, ואתה עיוב את הדרך ונודד ברחובות, ואפילו אם בלא מנמה, כי הן אתה מגכה, ואין אהרת מבלעדיך — והחשיך היום והאיר טוב השחר ושוב ההשיך היום — ומה בכך?

כך היה שליט מטיף לשמעון ולעצמו פרק תנהומים. ואולם שמעון כבר היה באותה שעה לבוס את מעילו העליון, כי השעון כבר הסמיע את השעה השמינית.

— שלום, פסח! — אמר שמעון ויצא מן החדר, כשהוא עומד עדיין באמצע דבורו. שליט הכהכל אחריו נעלב קצת, וכבר התחיל לחכות אל השעה השמינית בערב, שעת חזירתו של שמעון.

פרק ד

אחרי שיצא שמעון, עמד שליט רגעים בכסדרון ולא נע ולא זע. מן המסבב הגיע קול זמרה של השפחה. הקול היה הרישי, והזמרה היתה כעין יכבה.

המיה של בני רוסיה הקטנה. הקול העלה לנגד עיני רוחו וכרוך אביס על נחל סים. שליט החליט לפתוח את דלת המטבח, לסור שמה ולשבת לרגלי השפחה, אולם בגדיו לא היו מקבילים אל הזמרה ואל המזמרה, הוא לא היה מלובש בטעם רוסיה הקטנה כמו ה"דיד", ואלו היה בא והיה סח לה כי הוא הוא שבטשנקו, הכנור והתנים של אדמת רוסיה הקטנה, הן לא היו דבריו מתקבלים על לב. הוא חזר אל הדרו, השתטח על המטה, וכמו תרדמה באה עליו. היה חוזה תלומות וגלוי עינים. צנוע היה מוטל בין האביס, ובת הנסיך היתה מתהלכת בין שדרות הגן ולבה דופק בה. היא תפשה אותי בין השדרות. ואולם הוא התגלגל במורד אל תוך הנחל. מי הנחל היו עוים בראשונה, ואולם כרגע שקטו. כברבור היה שט על פניהם. המים היו מזהירים ושפכו זוהר על גופו. כולו היה קרנים. ואחר־כך עלה ויתעופף. הוא מתנשא וחוצה את גלי האויר. עד שמגיע אל כף גבוה. על הכף יושבת הגברת איזמן והיא עטופה צעיף שחור כאלסנה צעירה. – פה אני יושבת ומחכה לך שנים רבות! – לוחשת היא לו. ומיד, כמו על ידי קסמים, צנחו מעליה בגדי אלמנותה, והיא נגלתה לעיני עטופה בגדי ארגמן וזוהר. הלא אני השפחה – לוחשת היא לו – אשר שרתי באזניך משירי רוסיה הקטנה – ואני הגברת ברגמן המטורפת. בצורות רבות ושונות כבר נגליתי אליך. גליתי אתריך לכל מקום שהיית גולה, וגם בצורה זו איני נגלית אליך אלא לשעה... כי מנודה אני ממך לימים רבים. וגם הרגעים האלה גבובים הם לנו. ואתה השמר לנפשך והזהר מקרוא אותי בשמי, כי אורכים לנו. חתום נא את דמות דיוקני בקרב לבך, כי עוד נגלה איש לאחיו על פני כפים ובבקעות, בין אבי הנחל ובמרתף של בית חומה אשר בכרך. ואולם הזהר והזהר, כי אני לך סוד, אני לך קסם ופלא. אם תעיף עינך כי – אינני. – במשק נפיים צללה פתאום במי הנחל.

שליט בעור לקול זמרה רם, אשר התגלגל על פני כל החדרים. ירד בחדרה, יצא לתוך המסדרון וראה את דלת אולם האורחים פתוחה. באולם האורחים לא היה איש. השפחה עוד במטבח. שליט עבר את כל החדרים ולא ראה איש. אין זאת כי אם יצאו כל אנשי הבית. הוא סר אל המטבח, עשה את עצמו כמחפש דבר. נגלה לו פרצופה המוחטט של השפחה, וירק לפניה ויצא מן המטבח. ושיב עבר את אולם האורחים, לרגעים התעכב אצל אחד האלבומים, פתח אותם, הסתכל בתמונות ובכתבות שעליהן. הוציא את המכתבים מתוך המעטפות וקרא אותם, אף־על־פי שלבו היה מקניטו על המעשה הזר הזה. הרגיש בגליון. ההשקפה של היום. פסח על המאמר הראשי ה,אני הלאומי של פיסר ועל האנקיטה של אותו הסופר בדבר ה"שמר", אשר פנה בה לצעירי ישראל. הוא קרא את הטלגרמה בדבר המלך האלבני, שברה, וכדבר פגישתם של שני מלכים, הרוסי והאשכנזי, שאכלו את סעודת הבוקר באניה. עבר כמרפרף על המודעה בדבר הנשף הספרותי העומד להיות ערוך באולמה של חברת השפה והתרבות. בנשף הזה ירצה המבקר שייגר על־דבר הסופר שניאורסון, והסופר שניאורסון יקריא פרק אחד של "בעולמות העליונים". אחר־כך נודמנה לעינו הידועה בדבר מטיפי השלום העולמי הקוראים לקונגרס עולמי. ובבית החרושת של פ' הכריזו על השביתה, אלה הם הענינים החשובים, שהביא

לו גליין הבורק היום. וכנגד זה לא הודיעו כלום, למשל, על שני בני-אדם, שנדה שנתם בלינה הזה ואחד מהם ישב על המטה מעוטף בשמיכתו וגנח. ולא הודיעו כלום, למשל, בדבר נתן, שכבר השיג לפי דבריו, שעור שלישי. והוא עתיד להרויח ממון קורה. פדנק קורא לאספה כללית של החברים של חברת השפה והתרבות". שביטה בבית-חרושת וקונגרס של מטיפי השלום. הקיסר ווילהלם נשא נאום על הפרוגרס. פישר מטיף על האני הלאומי. הלאום הוא לפי דבריו של מר פישר, קבוצה של יחידים. ואין בכלל, כידוע, אלא מה שבפרט. כל יחיד, למשל, עובד לטובת גופו ומעשיר ממילא את הלאום, כך כל אומה עובדת וטורחת לטובתה ומעשירה ממילא את האנושיות. אולם העיקר, שמאמר זה אינו אלא סרק אחד משורה שלמה של מאמרים, שעתידי הסופר הנכבד מר פישר לפרסם ב"השקפה" וכולם יטפלו בתיקון האומה. הנה אתם כולכם הכואבים על שבר האנושיות, על שבר הכלל והפרט, על שבר הפועלים בבית החרושת של פ' ועל שבר האומה, שהדרת השיבה וצרעת השיבה חופפת עליה – אתם כולכם אל-נא תבכו ואל-נא השימו את הדברים אל לבכם, קראו, קראו את דבריו של הסופר הנכבד מר פישר מעל עמודי ה"השקפה": קראו, קראו את הדברים היוצאים מן הלב של מושל כביר השופך את ממשלתו ואת נדבת לבו על אירופה. וחץ מזה הן נשא אחד הלורדים האנגלים נאום חריף ומזהיר בפרלמנט, ובדאי תצמח טובה גדולה לכל האנושיות. אף התיאש. רעי משה ריין, אל התיאש. עם ענני שמיא בא הפרוגרס, בוא וראה, כמה מרובים דרשי טובתה של האנושיות, כי הלא אין בכלל אלא מה שבפרט, כידוע, והיא, האנושיות, הן הולכת ומשתכללת, והן קרוב קץ החזון, קרוב, קרוב. אל התיאש, רע, ואולי יגיעו ימים יבואי אנשירות נלהבים ונבורים למות ויעמדו בשורות לארכם של רחובות הכרכים ויניחו את ראשיהם בין המסלות של מרכבות הטרם בשעת מרוצתן. עד כאן חללתם את צלם האדם. עד כאן – ואולי יגאלו אלה לבסוף את האנושיות מבעלי טובתה ומדרושי שלומה, אולי! – כי נתנול האדם, רעי, משה ריין. ריח של מחורקה מסביב. ועל-זכרונו עלה המשל בדבר התחנה של מסלה נדחה. תקפתו תשוקה לסית לפייגין את המטל הזה. אלו נודמנח לקראתו, היה סח לה את המשל: כלפי מה היה סח לה את הדברים האלה? כלפי הריחות הרעים הנודפים מכל בני הסביבה. פייגין, ביודים אנו שנינו, אני ואת. יפים היינו כשהיינו שנינו ביהדות. הבי לי את ירך. למד תתנכרי אליז – למה? – הן ירדתי לתוך הנחל וטבלתי בו. אל תראיני, שאני נתין ביניהם בטל ומדולדל ומכווער הדמות. אלו רק היו שופכים מסביב חבית של בשמים ואפרסקן, כך היה סח לה, אלו היו נוסעים שניהם, למשל, במרכבת הטרם או אלו נודמנו שניהם בתוך חורשה, הוא והיא יחידים. שעה מרובה היה שיתק. אחר-כך היה לוחש לה פתאום:

– חבית של בשמים, גברתי פייגין! –

– מה? – שואלת סייגין ונועצת בו עינים תמהות.

– ריח רע מסביב. רע, גברתי הנכבדה, רע. חבית של בשמים.

– מה? – שואלת היא באותה התמיהה – כלפי מה אתה מתכוין...

– אני מתכוין, גברתי, אני מתכוין... אכן נתנול האדם, סר מעליו צלב

אלהים. אני סתבייש. גברתי. אני מתבייש לחיות בעולם זה. רואה אתה אדם
 חי עובר בחוץ, סימן שמנוול הוא. חי הוא – מנוול הוא. שאם לא כך, היה
 צולל במים רבים, היה מנסף את ראשו אל הסלע, היה יוצא מדעתו. היה
 רעה הוא האדם, היה טרפה. חית השדה הוא הגבר. והוא צד ציד. והאשה
 היא נחש, גברתי פייגין, נחש. הוא טורף, והיא נושכת. כשאחזור לשם ואבוא
 לפני בית-דין של מעלה, אתבע ממנו דין וחשבון על מעשי בריותיו ואקבול
 עליו על שהורדני לכאן. אבד, אבד האדם. כל מימי הנחלים והימים לא יטהרו
 אותו. אפילו המשיח שלו מצורע הוא. הנה את, למשל, את, גברתי הנכבדה,
 אני לא אגע בך אפילו באצבעי הקטנה, כי טמאה את. חסרה את את חוש
 הבריור. אין בך כשרון הבריור. הכל שוים בעיניך. כל בחור. ואני אסטנס
 אני, גברתי. ומלאה את תרמית, גברתי.

– אני?...

– כן, את. הנה בחור כשמעון – ואת מתעללת בו...

הוא מתמלא שנאה, כעס ומשטמת תמרורים. ווילהלם, שניאורסון, הלורד
 האנגלי, פוטר, הנער בעל השערות של פשתן, המבקר שינר, אשר, שימקין
 ופייגין, זו הקטנה והמרשעת, זו הפיזיה המתרוצצת בין הנערים ולוחשות סוד
 על אזנו של כל אחד ואחד מהם ומתעללת בשמעון – כולם מתכנשים לתוך
 חדרו הקטן, צובאים עליו והוא נאבק עמהם ומתאמץ להפילם.

הוא רץ בחדר, מאיים עליהם באגרופיו, רוקע ברגליו, יורק, יורק –
 יורק על כולם ועל הגוף הדל הזה המתרוצץ בחדר, והוא רואה את עצמו
 כלוחם...

קול צלצול של פעמון הדלת מגיע לאזניו. קול אשה השואלת שמו.
 הוא כסוח, שפייגין היא השואלת. היא באה לכרוע לרגליו והוא יורק בפניה.
 ישליך אותה מעל המדרגות. הוא איננו. והוא תופש את מעילו העליון ומתלבש
 בו. לא יקבל את פניה מחריש. לא, הוא לא יתרעם עליה, לא ילול
 בכבודה. ימהר לה במחילה גמורה. יצהיל את פניו אליה, יקרא אותה בשמה.
 תסור-נא אליו. תעמוד-נא לפניו. הוא יניח את ידו על שערות ראשה באהבה.
 והוא נגש בקפיצה עד דלת חדרו, מבקש לפתחה ועוצר בעד המנעול.

ואחרי שנפתחה הדלת הוא רואה בעיניו המבולבלות פרוץ ואינו
 מבחין בו.

– אפשר? – שואל הקול.

– לא – צועק הוא – כן, לא, כן, כן. תבוא.

– שלום, אדוני – מגמגמת חנקין – באתי לבקש את סליחתו.

היא הרגישה פתאום בשליט, שמלובש הוא את מעילו העליון ושאלה:

– הארון שליט יוצא מן הבית?

– כן! – גמגם שליט – לא, כן, לא, לא – הוסיף בלשון מבולבלת
 שונה.

– מר שליט יוצא מיד? – חזרה ושאלה.

– לא דוקא! – השיב.

- לאו דוקא? - אמרה מתוך כבי כבוש בקולה - אני לא אעכב אותו.
 חנקין עמדה רגע והסתכלה בפניו בצפיה.
 - הלא אדוני בהול לדרכו! - אמרה ונרתעה / איווה יי זג הדלת,
 - לא, אדרבא, שבי שעה קלה.
 - אדרבא? - הזרה חנקין על מלה זו, שנחרחה בזכרונה משעת בקורת
 הראשון בחדרו ושגרמה לה גם אז מכאוב לב - אדרבא - לשבת שעה קלה.
 אדוני מרשה לי לשבת שעה קלה? - אמרה בהתחיל מר ובלבה הרהרה:
 - אני הפתיה באתי להתנצל לפניו על שכעסתי עליו בלבי. הן הוא
 שונא אותי. לא, לבו נוטה אחרי, אלא שהוא בורח מלפני ככונה, כדי לשעבדני
 אליו שעבוד גמור. אתנגד, אאבק, אלחם בכל כחי, אעזוב את חדרו מיד. -
 ובקול אמרה:
 - הלא אדוני בהול לדרכו, אף אני בהולה.
 - מאד? - שאל שליט.
 - כן, אני רק בקשתי...
 - מה בקשתי?
 - בקשתי לשאול בדבר הנשף... לא, אין צורך. בקיצור: אנחנו הולכים
 אני בהולה מאד.
 שליט חבש את מגבעתו ואמר:
 - ובכן...
 - ובכן אנו יוצאים.
 - יוצאים, יוצאים.
 על יד השער עמדו רגע מחרישים. היא הושיטה לו את ידה ואמרה:
 - הן אדוני הולך לצד... לאיזה צד אדוני הולך...?
 - לצד ימין.
 - ואני לצד שמאל. שלום
 חנקין תקעה לו את כפה, לחצה את ידו שעה מרובה, הציצה לתוך
 עיניו דומם ונשכה את שפתה התחתונה. לבסוף שאלה:
 - ואין אדוני משתוקק כלל לדעת את הדבר, שהביאני היום אליי?
 - משתוקק, ודאי משתוקק אני.
 - ולמה לא שאלני...
 - הלא שואל אני.
 - שואל? - אה, אה - אמרה כסרקסמוס - אדוני נוגש בי, אלא שאני
 מסרבת להשיב. כך? אה -
 - ומה? - כלום לא כך?
 - אדוני מדבר באמת את אשר הוא מדבר?
 - באמת. למה תשאלני? - והן גברתי כבר התחילה את דבריה. כדבר
 הנשף... הלא כן היו, כמדומני, דבריה, לאיזה נשף היא מתכוננת?
 - אה, הנה - אמרה בתלונח צער, הרגילה בפיה של אשת נעורים -
 כלום באמת תמים אדוני כל כך ומאמין בתמימות הלב, שבדבר הנשף...
 ..

— הלא נברתי בעצמה אמרה כך? — ענה שליט בכעס כבוש על העלמה הזאת, שבאה עליו בטענות, כאלו חייב הוא לה איוה דבר. ואולם דוקא מפני הכעס הכבוש שבדבריו רכך את קולו והצהיר אליה את פניו, שלא להעליבה.

— אני בעצמי אמרתי כך? — אמרה בתמיהה היסטירית, כאלו טפלו עליה עלייה של רשעות. הוא תופפה באגרופה על לבה ובעיניה נצנצו דמעות.
— אני בעצמי אמרתי כך? — חזרה על שאלתה והציצה לתוך עיניו, כתובעת ממנו את עלבון חייה.

— את, חנקין! — אמר בתלונה רכה של אדם, שרוצה ואינו יכול להשיב אהבה על אהבתו של יצור שני. סגנון זה בקולו, שיצא מפיו כשגגה, גרם לו צער, לפי שהיה בו הרבה מן הגאווה העריצה של הנץ המחזיק את טרפו בפיו ומשתעשע בו. אולם הן לא התכוון כלל לעשות מעשה תועבה זה, כי מעיקרו של דבר אינו חושד אפילו באהבתו של יצור זה. הן זרים הם זה לזה. הוא העמיד לנגדה פנים זרים.

חנקין נודעוזה. היא הסתכלה שעה קלה בפניו כמתחננת לפניו על נפשה. פתאום אמרה:

— אתה כועס?

— אני?...

— אתה מחייב אותי?...

— אני? — בשל מה? — אני מבין. בשל מה? —

— ואיך כועס?

— ודאי אני כועס.

— אפילו לא ניצוץ של כעס? לא ניצוץ? — קולה רעד בדברה — לא ניצוץ?...

הרעד הזה עורר בלבו איבה וגרה אותו להתקס ממנה. אולם חס עליה ובקש להגן עליה מפני איבתו, ולבסוף אמר:

— אדרבא, כלום אני כועס? — אדרבא, הלא את כועסת.

חנקין המליטה גניחה עמוקה מלבה.

— לא עלי, אלא... שאל שליט בסקרנות של טורף, שיודע את הסוף,

אלא שמבקש לשמוע מפיה של היונה.

— על עצמי — השיבה היונה את התשובה השגורה בפי נשים, שכבר הגיעו עד לעברי פי הפחת והן גולות את אזנו של איש צידן, שיפילן אל תוכה.

— למה? — שאל שליט את חנקין, שראה אותה כמו פרי אשר בשל כבר ועומד להנשל, אלא שהוא מתעצל לשלוח את ידו ולהפילנו, הוא בקש לראותו נושל מאליו לעיניו.

— אתה אינך יודע? — השיבה בקול רך של חולה והציצה לתוך עיניו בהכנעה ומסירות נפש.

ידו כבר היתה פשוטה לעבור מתוך ליטוף של חבה על הרידיקול שלה, לפי שנפשו היתה מתרגשת בו מפני קול דבריה והיא עוררה בו המון רחמים.

ברגע זה התגברה חנקין, תקעה לו את כפה, ברכה אותו בשלום והתחילה מתרחקת בבהלה.

שליט גם כן התרחק כבר מן השער כדי פסיעות אחדות. אולם מיד שמע את שמו. הקול היה קולח של חנקין, שרדפה אחריו, וכשהחזיר את ראשו לאחור, נפגפה לקראתו ברידיקול שלה. היא אמרה:

— סליחה, אדוני, לרגע קל, מלה אחת בלבד. בקשתי להגיד לך איזה דבר.

— בבקשה — השיב שליט.

— רק בלא התולד!... התחננה הנקין.

— כלום מהתל אני?

— אָה, אָה... אני המהתלת... אני?...

— גם אני אני מהתל.

— ובכן שמע.

— אני שומע. ההיית מתרצה לקבל על עצמך משרה?... בבית-מסחר...

— אני? — שאל שליט ברגש של עלבון, שהיה מתעורר בו תמיד, כשהיו

אחרים מצרפים את שמו עם עבודה מעשית שהיא.

— כן, אתה — ענתה בהחלטה מוצקה.

— אני?... חזר שליט על מלה זו בתמיחה של מחאה.

— ראה, כיצד אתה חי... אמרה ברחמי אחות.

— איך לי פנאי — השיב שליט בצחוק של ידידות וחקע לה את בנה,

— אולם חנקין לא נעלבה על-ידי כך. הפעם סלחה לו, לפי שחוש

נסתר וסתום גם לה לעצמה לחש לה על רגש העלבון של יקיר לבה, של האסטנט הזה, ולפיכך תפסה אותו בידו ואמרה בעקשנות:

— אנא אל-ינא תשתמט מדבר זה. הן חייך תלויס בו. דברתי עליך היום

עם וויינשטיין. אדם חשוב וסותר. נתן יודע אותו. גם אשתו היא אשה חביבה

מאד ואוהבת את הבריות. שניהם הבטיחו לי להשתדל לטובתך.

— הבטיחו? — להשתדל לטובתי? — באמת? — אמר שליט בהתול ועלבון.

— הבטיחי בפירוש — השיבה חנקין בתמימות, שלא תפסה את ההתול

שבקולו.

— עוד נדבר בענין זה — השיב שליט וידו כבר היתה פשוטה לחנקין.

— אולם עליך להכנס.

— להיכין? — שאל שליט בתמיחה.

— לבייתו של וויינשטיין, הם פצרו בך. הם הבטיחו. הם פצרו מאד בך,

שחזור עליהם.

— לא! — קרא שליט קריאה ודאית, שאין עוד לחלוק עליה.

— לא. תסור. תסור. אנא... אנא... — התחננה חנקין אליו כמתחננת

על נפשה.

ברגע זה נגש אליהם דרבקין, שיצא מתוך החצר, אחרי ששאל לשליט

בחרו.

- שלום, רבותי! לא פללתי — קרא דרבקין בהתלהבות — לא פללתי. הלכתי לי לתומי והנה...
- שלום, אני הולכת!.. אמרה חנקין ותקעה לשניהם את כפה.
- שלום, גברתי. — ענה דרבקין בהתלהבות של חסידים — שלום, שלום רב, עוד נראה איש פני אחיו, ודאי נראה.
- חנקין הציצה בו ובשליט חליפות, כמצפה לרבר.
- הלא נראה איש פני אחיו! — הוסיף גם שליט מפני הנימוס.
- אימתי? — שאלה חנקין.
- ומתי? — שאל שליט.
- בכל עת שאתה רוצה — השיבה חנקין מבוישת ונעלבה ובעיניה נצנצו דמעות של הזזקת טובה.
- אכנס! — גמגם שליט, שראה אותה במבוכה.
- הכנס-נא — אמרה חנקין על-פירוב אנו בחדרנו למן השעה השביעית או השמינית בערב.
- היא הרגישה בכונה את המלה „אנו“, כדי לעקצו.
- וכל היום? — שאל שליט.
- כל היום? — כלומר בבוקר? — פייגין מצויה על-פירוב גם בבוקר בחדרה. אולם אני... כן, גם אני מצויה פעמים בבוקר בחדרי. כן, סור פעם בבוקר. אם אין אני בחדר, הרי יש איש אחר — סימה חנקין בכונה לעקצו.
- אולם שליט עשה את עצמו כלא שומע.
- שלום, רבותי.
- שלום, אמר דרבקין ולהץ את ידה בשתי ידיו — אני דרבקין שמי — אל-נא ישתכח השם הזה מזכרונה של גברתי. חלילה וחלילה. אַת, אַת, אני ופסח שליט הגנו ידידים — דרבקין ספק לשליט על גבי שכמו — עתידים אנו להיחח ידידים, אַת, אַת! — דרבקין שמי. אל-נא תשכח גברתי.
- שלום, רבותי! — חורה חנקין על הברכה ועמדה שוב רגעים אחדים.
- אַת, למה אני עומדת? — קנטרה את עצמה בקול והתחילה בורחת מהם בבהלה.
- מה שמה של ריבה וז? — שאל דרבקין אחרי שהתרחקה חנקין.
- חנקין.
- אה, אה — חנקין. אכן נפלא הוא. הגע-נא בעצמך: שאלתי את הבחור אשד וול, את המשחק, לשמה. שכה. „ריבה“ אמר — וחלל! אכן נפלא הדבר, ואני הייתי בטוח, ששמה חנקין, אף-על-פי שמעולם לא שמעתי את שמה. לא שמעתי, ודאי לא שמעתי.
- היית בטוח? — שאל שליט בחוק של פקמוק וסליחה.
- ודאי, ודאי. — השיב דרבקין — רצונך לסייל עמי קצתו רק קצתו? ..
- תבנייש ללכת עמי ברחוב המרשליסן — שאל דרבקין בתמימות של ילד.

פרק ה

רגעים אחדים הלכו שניהם, שליט ודרבקין, מחרישים, ראשו של שליט היה כבוס בקרקע ועיניו היו נעוצות במרצסת האבנים. קומתו של דרבקין היתה זקופה וראשו היה תלוי לשמים. דרבקין עמד סתאום והעמיד גם את שליט. אחר־כך בטא בלחישת שלש פעמים את שמה של חנקין. שליט חיך ועקר את רגליו לססוע הלאה, דרבקין תססו בידו, והוא עצמו נרתע לאחוריו וקפץ פעמים כסוס עקשן הדוהר אל מול פני הר.

— חנקין. חנקין. חנקין! — חור ולחש דרבקין שלש פעמים את השם הזה. — אכן נפלא הוא, יש דבר־מה בשם הזה... דבר מה... אני איני יודע לכנותו. יש... יש... מין... מין סדק... מין בקע... אתה יודע... אני נותן ממשיות לשם... ממשיות רבה... רבה... יש דבר־מה... כה... בה בעצמה... בסרצושה... כן, בסרצושה... הלא נפלא הוא... הראית את סרצושה? אני ראיתיו בפעם הראשונה עכשיו... הן כבר ראיתיה פעמים... ראיתיה? לא, חלילה. תחלה לא הרגשתי בה כלל... כלל וכלל... אולם היום סרצושה הצליף על לבי... אני לא אשכח אותו... לא אשכח אותו... הן ראיתיו היום בפעם הראשונה... בפעם הראשונה... יש בסרצושה דבר־מה... את, נורא, אתה יודע, מר שליט... אתה יודע?... אני מתירא להעלות על שפתי... לא הכל אני מעלה על שפתי... יש בסרצושה... יש... הראית את מצחתי?... הוא משוקע... לא מצחתי... עיניה... עיניה... ים של עצבות... ים... ומסכיב לצוארה... ומסכיב לצוארה... ההרגשתו... הן יש סימן... ודאי יש. סימן... כעין זר... כעין חבל... כן, חבל... יש בני־אדם שעל גבי צוארם כעין חריץ, כעין סימן של חבל... הם מוזמנים לתליה... כבר נגמר דיגס... נגמר, חנקין... חנקין... חנקין... — דרבקין קפץ שוב כסוס עקשן הדוהר אל מול פני הר — אכן נפלא הוא! השם הזה מכיא עלי רטט... יש דבר מה בשם זה... אני נותן ממשיות לשם... ממשיות רבה, רבה... יש שם המקסקס כווג בענבל... יש שם כזה... ויש שם המתגלגל ככרונו למלחמה... ויש, שנותן הד כפעמון של בית־כנסיה... יש... ויש שם המצליף כשוט... ויש שם המעלה על הלב זכרון יד אביון פשוטה... הנה דרבקין... ספור... אני מתעב את שמו... וכי לא כך... שם זה מה מעלה על לבך?... מהז... זהו שם של חולה נוטל... וכי לא כך... חנקין... חנקין... חנקין... נפלא... נפלא... יש בסרצושה דבר־מה... לא, לא אשכחנה... לא... חלילה... אתה יודע... חוץ מן הפרצוף המקובל יש לאדם פרצוף שני... מין פרצוף מדומה... מין פרצוף של מעלה... פרצוף בלתי נראה לעין כשר כיאם לעין רוח... פרצוף הרוח מקיף את פרצוף הבשר כיציע של רוח... על־פירוב הפרצוף השני אינו דומה כלל על־ישי תכנו ומהותו אל הראשון. אדרבא... על־פירוב הוא מתנגד לו ניגוד גמור... ההפך הנמור... הנה אתה אינך מה שהנך... לא כפי שאתה נללה... כלל וכלל לא... חלילה... דיוקנך אחר הוא לגמרי... כפי שהנך נלה אינך נראה לי כלל... אני איני מסכים לצורה זו של החוטם שלך... הוא בעל־ביתי יותר מדי. על פיו ניכר, שאבי זקנך היה בעל דירה. דירתו היתה מתנוססת בטבירה של

העיר ולבסוף פשט את הרגל. כך מזכיר חוטמך... חוץ מזה לא הייתי רוצה לראות בכל יום מבוקר ועד ערב את הצבע הזה של עיניך... כלל וכלל לא... וחוץ מזה... לא... השם אינו נשכח מלבי... הנקי... הלא זה נפלא, חביבי, אגב: היום בבוקר נזכרתי פתאום בה, ואולם שמה נשכח ממני. הרבה התלבטתי בדבר זה. היודע אתה... פעמים צף פתאום על מוחי שמו של אדם והנני משהה עליו את דעתי שעה מרובה. אני מתעמק בו. אני חורש אותו. למה? לשם מה? לשם איזו תכלית? כך, סתם, זהו מעין רגש מיסטי. אני נוטה לתת ממש בדברים אלו: נוטה, ודאי נוטה. הנה צף השם הזה על מוחי, ודאי יש טעם לדבר, ודאי צף ברגע הזה גם שמי על מוחו של האדם הזה, אולי ברגע זה עצמו הנקי לחשת את שמי בלי הרף... אולי... ודאי... השמת את לבך אלי... אולי עדיין לא מצאתי את הבטוי... מסביב לעיניה יש מין דבר... יש... מין דבר... מסביב לעיניה... ודאי יש... אני כשהצצתי בזה נדעזעתי. כל גופי נודעזע... ובתוכו גם נשמתי נודעזעה... ואולי היא משמיעה ברגע זה את שמי... אולי... הנה כך, למשל, אני נזכר תמיד, כשרוח רעה שורה עלי... תמיד... אה, חביבי, שליט! – דרבקן חפסו בידו והניחה על לבו – הלב אוי, הלב! קשה כל-כך... קשה כל-כך... הסביר-נא לי, חביבי, למה אני חי? – למה... הן מוטב אלו לא נוצרתי, ודאי מוטב, פעמים בשעת עבודתי בקונטרה, תוקפתני פתאום תשוקה לעמוד, לגשת בקפיצה אל הפטרון שלי, לתפוש אותו בזקנו הארוך, הוא כמעט לבן, לגעועו בזקנו ולשאול אותו: מר פינקלקרוט, על שום מה אני חי? על שום מה?... למה לי חיים?... ולמה לי הכאב?... הדיר הזה שקבע לו זירה בלבי... קבע, קבע... הלא אינו מש משם... הוא טמון... כאן... כאן... ואף-על-פי שאיני יכול לפדוש בשמו, מכל מקום ישנו... ישנו... אלינא תחשוד בי, שמשקר אני... שמדבר אני בשמו של דבר, שלא היה ולא נברא... אלינא... חלילה לך... תחטא לי אם תעשה כך... ולהכאב תחטא... עדיין לא מצאתי לו שם... לא מומחה אני לחדש שמות ולא אמן-הבטוי אני... ואולי כחו הוא בזה, שאין לו שם... ואולי – חלף ברגע זה ההרור במוחי – וא לי אין זה אלא חלול הכאב. הוכרתו הוא חלול... כי הן הוא שלי ועלי להוקירו... לנהוג בו כבוד... ולחבבו... ואפילו יתנו לי בעדו כל הון העולם לא אותר עלי... חלילה... רכושי הוא... רכושי... ודאי גם דעתך כדעתי לענין זה... הנה אני מדבר, שדרכי בכך, אה, לא תמיד דרכי בכך... חלילה... רק לפעמים... לפעמים... בפני רעי זן אני מדבר פעמים ובפניך... כן, בפניך... אתה מעורר בקרבי מחשבות רבות ומביאני לידי דבור... כחך הוא... קסם בך... ודאי כבר אמרו לך גם אחרים את זה... אני מדבר ואתה שותק, ומי השוטה?... הוה אומר: המדבר. השותק הוא תמיד החכם, חכם מסוכן. אני מתירא מפני השתקנים. הם מסוכנים, אתה ודאי אינך שתקן. לפי שעה אתה שותק, אולם הן סופך לדבר... ודאי... הנה גם זן שתקן הוא... אבל מפניו איני מתירא... אפילו אם היה ברימין – דבר דרבקין בכבוד ראש – לא הייתי מתירא מפניו... אתה יודע... אני לא הייתי מתירא להתייחד עמו בלילה בבית הקברות – ואפילו אם הייתי יחיד... ואפילו לתוך קברו הייתי יורד ולן עמו... אני מתירא מאד מפני השתקנים... השתקן זורק אבן מאחורי הגדר... אולם אתה אינך

שחקן... חלילה... אתה אינך אלא מכסה את כאבך, לפי שחכם אתה... אתה חכם נדול. בזה אין ספק, ולמה אתה עובר בשחיקה על כאבך? לפי שאתה מכבד את עצמך, לפי שאתה גא... לפי ששמך אינו דרבקין... אה, שמך הוא אתר... אחר... לגמרי... הוא גא... יש לו כנף... יש שמות, שמתוכם נשמע משק כנפים... אתה הוא בעל שם שכוה... ודאי... אני איני תונף לך... לא עם החונפים חלקי... אני שקרן ככל השקרנים, ככל בני האדם... גם אבי ואמי משקרים... ביתור אמי... ולמה זה אעלה עליהם? אני עולה עליהם בדברים הרבה. עילה... ודאי עולה... אולם לא בכל הדברים... בדברים רבים אנחנו שוים... שוים עם כל התנים... עוד תעמוד על אפיי ותכיר את מהותי... והעיקר, שאביאך אל ביתי אבי. תכיר אותם... כדאי... אני לא אגיד לך תחלה כלום בדבר טיבם... לא כלום... אני אחכה... יש לי פנאי... דבר זה הוא קו חשיב אחד מאפיי. סבלן אני. אף-על-פי כששתרצה אני סבלן כלל וכלל... אדרבא... הכל תלוי בענין... ואולם הסתנו את דעתנו מן העיקר... בדבר הכאב... הן גם אתה מתעמק בכל הענין הזה... ודאי מתעמק... שאם לא כך, לא היו עיניך יפות כל-כך... לא, ודאי לא... עינים כאלה אינן משקרות... ואם הן משקרות חייב אדם לאבד את עצמו לדעת. חייב. כי למה הם החיים? אתה מתעמק בכל הענין הזה. וראי. אלא שאתה אינך נוהג להפריד לבטלה בין השפתים המודבקות. אם אינך אוחו במנהג זה מטפשות, הנך אוחו בו מחכמה... איזה מכוווד? המכבד את כאבו. כסוי הדם... איזה חכם? זה שמצניע את כאבו עמוק עמוק, ואפילו מעיני חברו. העיקר: מעיני חברו. אולם אני הנני טפש בעל כרחי, מיום הלידה. גם אבי ודאי כך הוא. אני משמיע באוזני זן הרבה דברים. כמעט הכל. לא הכל. אני מצניע מקצת... רק מקצת... ואולי מקצת זה הוא העיקר... ונמצא, שאיני משמיע כלום. בכל אופן עדיין לא השמעתי לך הכל. עדיין לא השמעתי לך כלום. אה? – דרבקין נשהקע לרגעים בהרהורי, כנמלך עם לבו – כלום אפשר שאיני משמיע כלום? לא. חלילה... מקצת אני ודאי משמיע ומקצת איני משמיע. חצוי לי וחצוי לך. או: גם לי וגם לך לא יהיה. אני מגמגם קצת בלשוני, חביבי. תזון זה ארעי הוא אצלי. אני איני דיפלומט. חלילה וחלילה... אני אדם פשוט... אפילו השקר שלי הוא פשוט... בתכלית הפשיטות... הוא תפור בחוטים לבנים... חוט אני ממדרגה שניה או שלישית... כשהייתי ילד, שקרתי פעם אחת. אבדתי מטבע ולא גליתי להורי... אולם מהיום הזה והלאה אני איני משקר, כשאני מאבד, ורק כשאני מוצא... ואולי להפך... אולם העיקר, שאיני יודע את חכמת הכיסוי, ועל כן שוטה אני. אולם על פי האמת אני שואף אל הכסוי, שואף בכל כחי... הה, אני מזלזל מאד במשוררים ובסופרים... מאד... הם מגלים את הכל... הלא הם אינם נכנסים לחופה תחת תכלת השמים בחורשה, כי-אם רק על גליונות הנייר או על הברד... ואפילו את טולסטוי איני מכבד. הוא היה נלחם עם יצר הרע שלו בפרהסיא, וכל בני העולם היו עדי הראיה... זו היתה מלחמת הבינים עם יצר הרע שלו. דעתי, שאדם המכבד את עצמו אינו צריך לערוך את רעיונותיו על הנייר, ולא כל שכן את הרגשותיו. רואה אני בך שאינך מסכים לדברי. אתה מחייך מתוך התול. אתה, כמדומני, מלגלג לי. הנה אדם עומד אובד עצות ושואל ממך את

פתרון חייו. את פתרונו של כל הענין הזה, ואתה מלגלג לו... אתה אינך עושה כלום. אינך דן אותו, חלילה, דיני נפשות... אתה אינך אלא מחייך... אתה דן אותו בצחוק... אולם לו ידעת... לו ידעת... הן פעמים יש, שגיהוך כל שהוא... הן פעמים יש...

— אני לא גחתי כלל — הצטדק שליט, ואולם הצחוק כמעט שהתפרץ מפיו בעל כרחו — אדרבא... אדרבא...

— אדרבא... אתה אומר: אדרבא... נמצא שטעיתי... דבר זה משמחני מאד... ואם אני עומד ושואל לטיבו של כל הענין הזה... אם אני אלוהש לך, שפעמים האדם עומד על עברי פי פחת, ושפעמים האיבוד עצמו לדעת... אם אני עומד ושואל לטיבו של כל הענין הזה...

— לדעת, כל הענין הזה אינו רע כלל וכלל! — אמר שליט, כדי להעלים מבן-שיחו את הלגלוג, שהיה אורב בעל כרחו מסיבי לשפתיו.

דרבין תפס לשליט בידו, התנועע בהתרגשות ונגעע את שליט בכל כחו, כאדם הטובע ואוחז באיזה דבר שנודמן לו. דרבין דבר בהתלהבות של התרגשות וקפץ קפיצות אחדות למעלה:

— נמצא, שלפי דעתך אין הענין רע כלל וכלל... לא רע... לא?... אלו הם דברייך? — ובפירושיך? ומדעתך זו לא תזוז?... לא?... אלו היה בידך להסביר לי את דברייך, כפי שהם מוסברים לך... אלו עלה בידך... אלו מצאת את הבטוי הנכון... הן כחך בבטוי... אלו... אלו... הן היית מציל נפש... נפש... הן היית מציל אפילו בן אדם כדרבין... כי אולי צפון בי מעין נובע... מעין... כי אולי צפונים בי כחות... כחות איתנים... דבר-נא... השמיעני-נא... — מה יש לי לדבר?... מה יש לי... לדעהי... מה יש לי לדבר...

אולם דרבין היה מרקד מהתלהבות, כאלו צפוי הוא לשמוע מאמר של גאולה.

— דבר-נא... דבר... השמיעני-נא... הבאמת אתה מדבר את דברייך... הבאמת אתה אומר? — או שמא אינך אלא משטה?... לא רע? לא רע? — חזר דרבין פעמים אחדות על המלים האלה, כאדם ששומע דבר תמוה מאד, המתנהג לכל חוקי ההגיון והרגש — או שמא אינך אלא משטה? שמא אתה משתמט ממני?... אדם עומד ומתמזמז לעיניך ביגונו ואתה משתמט ממנו?... שיחה זו נדאתה בעיני שליט מלאה להג יותר מדי, בקש להחליץ ממנה ולפטור את בן שיחו בתשובה קצרה, פתח ואמר:

— לא, מר דרבין, חלילה, איני משטה בו ואיני משתמט. מדבר אני דברי אמת, והרי משל...

— משל?... הפסיקו דרבין — והו מענין. על-ידי כך הולכים הדברים ונעשים ברורים, ואולם דבר-נא דברים ברורים.

— דברים ברורים, ברורים — ענה שליט בכעס כבוש ובגועל נפש — הרי משל. הגענא בעצמך: השעה היא השתיס-עשרה בלילה ואתה יושב בתחנה נדחה של מסלת הברזל. בשעה האחת-עשרה בבוקר עתידה המרכב לעבור דרך תחנה זו. לא קודם. על הספסלים ועל הרצפה מתגוללים אכרים, המעשיים

מחורקה, אכרים על הספסלים, על השלחנות ועל הרצפה. הללו מחירים את החתולים שעל גבי רגליהם במקום פוזמקאות, והללו משיבים עליך תמרות מחורקה, ואתה יחיד ביניהם. ורוחך קצרה. אולם אתה יושב ומצפה למרכבה עד אור הבוקר בחריקת שנים וכאב לב. ועתה הגע בעצמך: אלו היו אומרים לאדם קודם לידתו... לא! אלו היו אומרים לאדם: מות או שכינה בחנה כזו עשרים שנה, שלשים שנה, כל ימי חיך שב והוה מצפה לרכבת, העתידה לעבור דרך חנה זו, — כלום היה האדם משתמש בעבור זה מן החיים... ואולם אנחנו, אדוני דרבקין, אנחנו לא בתחנה נדחה כזו הגנו יושבים כל ימי חיננו. לא. אדרבא: שערי העולם פתוחים לפנינו. אם לא שערי הכבוד, הרי השערים השניים פתוחים. לך לך. דרך שער הכבוד או דרך המטבח. אחת היא. בעצמו של דבר אין שום חלוק. העולם פתוח לפנינו. ובינתים פנישת רעים, רעיות, אהובות יפות, ויפות במקצת ואפילו מכווערות... כלום ניתן לכל אשה יפיה שלי... סייגין, למשל... או של הגברת אייזמן?...

— אייזמן?... מי היא אשה זו?...

— לא! טעיתי. מר דרבקין לא ראה אשה זו... וכי משום שלא כל הנשים יפוח הן חייב אדם להיות קץ בחייו, לאבד את עצמו לדעת, להתיאש או לאכול את בשרו סעליו מכעס? ואם בינתים חש האדם קצת בראשו וקצת בשיניו או בקיבתו ושנתו גודרת לפעמים בלילות ולפעמים מטריד חלום בלחות את שנתו, ויש שדמות דיוקן של אם או של אחות מחשיך לפניו את אור השמש... מכל מקום, מר דרבקין... ואולם העיקר, מר דרבקין... אין העולם חסר אלא מעט אור זך... חבית של בשמים... בעלי הנפש העדינה הם הצנורות של האפרסקן... הם מקשרים את העולם הזה עם עולם אחר, טהור מזה... ואם האויר מסביב... ואם... אנו אין לנו על מי להתרעם... ובכלל... דברים אלו הקול פוסל אותם... העיקר, שמי שלבו טהור, זה מסהר גם אחרים...

דרבקין הקשיב בכל לבו, הוא לחץ באהבה את יד שליט ואמר:

— אכן דברי חכמה השמעתני. חומר למחשבה... אתעמק בו ביחידות. אני חש, שהוקל לי קצת. ברגע זה הוקל לי קצת... חמיד יש בדברייך... יס... איני מדבר עליך דברי חנופה... אלגא תחשוד בי... מה?...

— חס וחלילה! — אמר שליט וחשד בו בלבו.

— אנא, אלגא תחשוד בי... אשר עם לבי זה על לשוני... אני איני מן החונפים, אתה לא עמדת עדיין על אפיי. מדבר אני לבני-אדם תמיד את האמת. גם לך אומר את האמת. אולם בראשונה הגד לי אם מאמין אתה בי. שליט הניע בראשו כמסכים. ולפי שלא בקש לשקר, העמיס גם על לבו את האמונה הזאת. הוא דאסין באמת בדבריו של אדם זה. ודרבקין הוסיף:

— אני הגיתי בך שעות רבות. הרבה התעמקתי בך. אני כצאחי בך קו אחר... קו יסודי... חשוב מאד...

שליט הסתכל בדרבקין בסקרנות. דרבקין תפס את המבט הזה ועל שפתיו יצאה בבואה של חיוך, חיוך מסותר מאד. החדוה הכמוסה שבלבו, חדות הנצחון, העלתה את החיוך הזה, והוא נשתחק.

– ומה?... שאל שליט אחרי שתיקה קלה,
 – מה? – השיב דרבקין גם הוא לתמוה.
 – הקו הזה מה טיבו? – שאל שליט.

– טיבו?... הקו הזה... הוא... הוא... אגא, חביבי, אל-גא תפצר בי – אמר דרבקין וחבק את שליט – אל-גא תפצר בי לגלותו לך?... עדיין לא הגיעה השעה... עדיין חוכך אני בזה... לא קבעתיו כראוי ולא נתתי לו את הצורה הנאותה... הצורה לא בשלה עדיין בלבי... הוא חשוב מאד... לפעמים נדמה לי, שתפסתי אחד מן העיקרים החשובים שבך... בפעם אחרת... כשנפגוש איש את אחיו בפעם השניה או השלישית או הרביעית... ואולי אחרי שנה... הלא נפגוש איש את אחיו, מר שליט... פגישתנו היא לי צורך נפשי, אף-על-פי שאיני יודע, אם היא גם לך כך... אלו ידעת... חביבי... אלו ידעת... הן אתה האדם היחיד... יודע אתה – דבר פתאום דרבקין וקילו רעד – לפעמים... כן... לפעמים אני מוטל על הסופה... כשאני מוטל על הסופה ומאתורי עולם כולו, עולם בטל, בלי חן... כן, עולם בלי חן! – קרא בשמחה גלויה – פתגם זה מוצא חן בעיני מאד, הוא יפה. שלי הוא הפתגם הזה, לא גנבתיו... אני איני גנב... יש לי משלי, דיי, אני איני מדבר אלא מלבי... אה, אה, הרבה פתגמים יפים אני מחדש מדעתי, ורק שאני מתבשר לתעלותן אפילו על שפתי... כן, לפעמים אני מוטל פרקדן, ומאתורי עולם בלי חן ויש לי בו ארס ועפנית, שהייתי מוטל בתוך מעיה תשעה חודשים, אולם מיום שיצאתי משם, פרשתי ממנה לגמרי, כי מה לי ולה, אדוני שליט?... מה לי ולה?... וכי משום שאם היא, אני דומה לה בצורתה, ברחשי לבי, בהגיגי ובכאבי, וגם בכאבי? בכל?... לא! חלילה... היא שונאת את אבי, אני יודע. היא שונאה לו. עוד כשהייתי ילד, הכרתי כשנאה זו... ואגב אלחש לך: אולי בגדה ב... אולי... היא אמי, אולם זרה היא לי... זרה לגמרי... ואני מיחס לה את כל המחשבות הרעות שאני מיחס לאחרות... בטוח אני, שבגדה באבי, ולפיכך אני שונא אותה... ואולם איני דומה לה בשום פנים, אגא, כשתראה את אמי, אל-גא תדון ממנה עלי... אל-גא... מאבי יכול אתה לדון עלי קצת... רק קצת... כשהיה יהודי בא בשנים, יהיה וקני וראי דומה לשל... בלי ספק... יקירי. חביבי – התלהב פתאום דרבקין – הלא אתה... הלא אתה... הלא אתה שליט... הלא יש בך... הלא יש בך... אור יש בך... בי אינו... אני נר של חלב ששלהבתו מתפצלת לצדדים ומתיכה את החלב... אני... אני... ואולי לא כך... ואולי אני משפיל את עצמי יותר מדי... אני... אני... אולם אני אינני אתה... אינני... אני הייתי רוצה לבקש אותך... לבקש... אל-גא חשיב את פני... אני הייתי מבקש אותך, שנלך שנינו אל התיאטרון... אל האופירה... המוסיקה תאחד את נפשתינו... המוסיקה תהיה המליץ ביני ובינך... המוסיקה תגרש מלפני עיני את יצורי הבלהות... בשעה שאני מקשיב צלילי מוסיקה אין לי אב ואם... אין לי בשר... אינני נר של חלב... אינני... אני עולה... אני מתברך... אני נולד... אני משתוקק להולד מחדש... אתה מצוין בי בתמוהן, חושדני בך, שגם אתה רחוק ממני... רחוק... ודאי רחוק... סלח-גא... לא רחוק... לא... שנינו נלך. לבדנו. למה לנו עלמה?... למה? שנינו... טובה לי אהבתך מאהבת נשים.

אתה לי עלמה. שום עלמה לא תאהב אותך כמוני. אה, אה, אני כרוך מאד אחרי האשה... אחרי כל אשה שאינה דומה לאמי. אמי היא אשה קטנה ודלה. ספר התהלים תמיד בידה, והיא שונאת את אבי... אני כרוך מאד אחרי האשה... עוד תעמוד על אפיי. אני מוצלת קצת בחברתן של הנשים... אולם על פניך אין לי צורך באשה... אנחנו שנינו. לכדנו. כן?...

— כן, מר דרבקין.

דרבקין מחא כפיים משמחה.

— אם כך, טוב. אם כך, אני מאושר, יש לי תקוה בחיים. אחכה עד היום הזה. אני אביא לך כרטיס. אל-נא תטפל בענין זה. אל-נא, הנח אותו לי. אולי לא לרצון לך דבר זה? — אנה, הגד... לא אחרעם עליך ולא אעלב... — ארבא, תגרום לי קורת רוח, כמו שרגיל נתן לומר — השיב שליט בהחל, — טוב. אם כך, טוב. טוב מאד. ובהתיאטרון נדבר מלב ללב, כאנשים קרובים קצת. משהו... וגם...

— וגם בדבר הקו?...

— בדבר הקו? — כן ודאי. ואולי בפעם אחרת. ואולי לשנה הבאה. אל-נא תדון אותי לרעה על זה... לפי שעה אני נפטר ממך, חביבי. לצערי. אנוס אני. לבית-המסחר של האדון פינקלקרויט אני הולך, אף-על-פי שבעיקר הדבר אין כל הענין הזה שוה בעיני אלא רוק... יורק אני, אדוני שליט, יורק אני על הפטרון שלי. בעל הזקן המגודל והמסורק, ועל המשרתים שלו. אני איני משרת. אני? מי? מה? חלילה. רצוני — אני כורת מהם, וחטף. אני יושב לי בבית וקורא ספרים. יש לי ביבליותיקה של ספרים. שתי ביבליותיקות. אחת של אבי והשניה — שלי. הוא בספרי יראים ואני במטרלינק ובאמרסון ובסטרינדברג. שני הארונות של ספרים נצבים זה כנגד זה, אני מעיין לפעמים גם בשלו, אולם הוא בשלי אינו מעיין. לכשתרצה, יכול אני לפרוש לגמרי משלי ולהכנס ראשי ורובי בשל, אלא שנכנע אני מדבר זה, לפי שבחלה נפשי בו. ואיני רוצה לבוא לידי ערוב תחומים. כשאראה לך את אבי ואמי, אראה לך גם את הביבליותיקה שלי. שלום. אני נפטר ממך.

דרבקין נפטר משליט, ואולם מיד חזר על עקביו. נגש לשליט, שלא זו עדיין ממקומו, ואמר:

— מר שליט: בקשה אחת לי אליך.

— שומע אני.

— בקשה אחת... בקשה קלה... אולם אל-נא תהא קלה בעיניך. חלילה וחלילה. רצוני לבקשך... אל-נא תעלה אותי על זכרונך כל הימים עד פגישתנו השניה... ולא כל שכן שלא תשהה הרבה את מוחך עלי... רצוני, ששוט איש לא ירהרר בי כל אותם הימים... אתה מסכים לכך?...

— אני מסכים — השיב שליט מהוך צחוק.

— אתה מבטיח? שלום! —

דרבקין התרחק. שליט עמד על מקומו רגעים אחדים ועבר מיד על הבטתו. מי הוא בן אדם זה? — שאל את עצמו — חכם? שוטה? רמאי? תמיץ?

— נוכל או ישר? — כן, ישר? — החליט בלבו — ודאי ישר, ואולי גם תמים. תמים. יכלבו שמח שליט על הפגישה השניה, הצפייה לו באחד הימים הקרובים עם אדם זה. הוא שמח, שגזל ממנו מקצת מיומו הבטל, שהפריד לשעה בינו ובין פייגין וכנה את פייגין בשמה הראוי לה, ואולם הנה היא, הריקנית... הוסיף בלבו, כשראה פתאום את סוניה באה לקראתו — אתרחק ממנה. אברח, אולם סוניה כבר עמדה על ידו והכניסה את כף ידו אל בין שתי ידיה ולחצה אותה שעה מרובה.

פרק ו

סוניה דברה בהתעוררות, כאלו פגעה בידיד ידוטה.

— אדוני שליט, אני שבה על שפגשתיך. באד. אין אני יודעת, אם גם אתה שמח כמוני, ואולם אני שמחה מאד עליך. מתהלכת אני לי יחידה, מתהלכת, והלב — בית עולם! סתו בא לעולמי, מר שליט. הלא אני אשה זקנה, כבר זקנתי, מר שליט. אל-נא תדבק נפשך בי לאהבה. עסק זה רחוק משכר וקרוב להפסד. מה שלומך, מר שליט? — ומה העסקים שלך?
— שלום, שלום! גמגם שליט.

— אתה אומר שלום, ולי אין שלום. בקרבי אין שלום. קצתי במחט והוט. היום בבוקר השכמתי לקום, לבשתי את שמלת הכיטץ ואת הבלווה השקופה הזאת, שכבר נמאסה עלי, וברחתי מביתי אל הרחוב. מתררי ברחתי, מן המכונה בביתי, מעצמי ברחתי. וכך אני מתהלכת ברחובות. להיכן? — להנכין ולפייגין? — הלא הן עסוקות בלמודיהן. הן אמנם פייגין אינה עסוקה כל-כך בלמודים. ואולם... אל הדרו של חברך-לדירה הייתי סדה בעונג גדול, אבל הוא הן בודאי כבר יצא מן הבית. הן עסוק הוא. ואותך אין אני מכירה עדיין כראוי. לא עמדת עדיין על אפיי, במה היינו מסיחים? אלו התסרצתי פתאום בבוקר השכם לתוך חדרך, הן הייתי בעיניך כמוורה. וכי לא כך? איך היית מתיחס לענין שכזה? — אני אמנם בת-חורין. איני נותנת ממש לענינים קלי-ערך כאלו. אני בת-חורין. המאה העשרים. אני מתהלכת יחידה ברחובות ואומרת כלבי: מי יודע איך מתיחסים אלי העוברים והשבים, רואים הם אשה הולכת שבה יחידה כבוקר השכם ברהוב. אמת, אשה זקנה היא, אבל... ואני הולכת והרהור מנך במוחי: אלו היה לי בעל עשיר, הייתי היה בתענוגות. הנני יושבת לי באוטומוביל ועפה על פני חוצות. כלום אותן הנשים, שבעליהן הם רוונים ומוטלים באוצרות כסף, כלום אותן הנשים, אומרת אני, הן מבשר אחרז או משורש אחרז... כולנו אחת... יש בהן מה שיש בי. וכי לא כך הוא?
— מה? — אה?

— ודאי... השיב שליט בשפה רפה, כשראה שהיא מעמידה עליו מבט תובע ומחכה לתשובה.

— אתה אומר: ודאי, שמע מינה, חכם אתה. ובכן: כשבעלי הוא איש עשיר, ואוטומוביל שלו נתון ברשותי, הן טוב לי, יפה לי, אני עפה לי על פני

תוצות ואחר-כך על פני השדות מחוץ לעיר, מתרחקת אני מיושבי כרכים, משאונם והכונס. אני אוהבת את המרחק, מר שליט, ולא את המחט והחוס. וחוק מזה הן הייתי מושיבה על ידי בתוך האוטומוביל בחור כמותך או כחברך לדירה. אני הייתי בוחרת בחברך לדירה, לפי שעולה הוא עליך בהרבה דברים. פעמים הייתי מושיבה גם אותך. והיינו עפים. עפים. סבור אתה, שהיית מעיז, למשל, להניח את ירך על שכמי או אפילו על זרועי, ואסילו לנגוע בכף ידי בשעת טיסה? חלילה וחלילה. אני הייתי נסיכה והייתי מוקירה מאד כל מגע יד, כל כבט עין. אני הייתי קרושה. עכשו - ענין אחר. מה ערך יש לי? אחרים אינם חולקים לי כבוד, ואף אני אינני חולקת כבוד לעצמי. לא כן, אלנו... ואת בעלי הייתי מניחה דוקא בכיתו. סוף סוף כל אדם נתון לנפשו וכל אדם נושם את האויר בחירות. כלומר... מתכוננת אני... שסוף סוף כל אדם כנוב... וחוק מזה הייתי עורכת הלולא גדולה לחבריני הקבצנים, ישישו וישמחו ויתענגו על כל טוב. ואף ברקודים ובמחולות היינו יוצאים. כך אני מהרהרת לי בשעה שאני מתהלכת יחידה ברחובות, והחוט והמחט כמו נגררים אחרי ומשתלשלים לארכם של הרחובות. אה, מר שליט - קפצה פתאום ממקוה ומחאה כפיה - המצא-נא לי בעל עשיר וייסב לכולנו, לכל חברינו הקבצנים. הלא עכשו כולנו בשפל המדרגה. כולנו לוחכים עפר, כלום בני-אדם הננו? - מה ערכנו? מה? מה?...

- הכיצד? - מפני מה?... אדרבא... ערכנו גדול... הכיצד? - אררכא... מי שהוא גא... מי שהוא... נסה שלים להגין על נפשו, שהיתה מרה מאד עליו מפני רגש השפלות שבאשה זו, המשתפת גם אותו אליה. כרגע זה נצנץ בו פתאום דיוקנו המתרפס של דרבקין, השולח בו תמיד קרני מייסוס ומתאמץ לקשר את שתי נשמותיהם. הוא בו לדרבקין ובו גם לעצמו על שהוא משתף את חייו עם כרואים נבזים כאלה. צפרדע' - הלף הרהור במוחו, והרהור זה התפזר כרגע מסביב לשם, דרבקין. אולם סוניה הסיחה אותו בשטף דבוריה מהדהוריו.

- אכן יש לקנא בך, מר שליט. בחור שכמותך ממש עונג לנסש הוא. תמיד רוחך טובה עליך. ותמיד אתה שבע רצון. כבר דכרנו עם פייגין עליך, שעליו אתה תמיד. היא אומרת: ודאי אין לך דאגה ואני משיבה: דבר אי אפשר הוא!

- מדוע? אפשר ואפשר...

- לא, לא, לא, לא תכטל את דעתי. לא, לא, המאה העשרים. אנחנו בני המאה העשרים, אי אפשר הוא. ודאי יש לך גם דאגה איזה שהיא. אלו ידעתי, שאינה לך, לא הייתי מדברת עמך למטוב ועד רע. לא היית כדאי. ישנה לך, מטמא ישנה. היום בכוקר עלית פתאום על זכרוני. עד היום לא נזכרתי בך אפילו פעם אחת. ואפילו בחלומי לא ראיתך עדיין. ודבר זה סימן רע הוא לך. סימן הוא, שלעולם לא אשגה באהבתך, שתחלה מודיעים לי בחלומי, באלהים איני מאמינה, אולם בחלום אני מאמינה מאד. מאד. אולם היש בכוקר עלית פתאום על זכרוני. כשהייתי מתהלכת ברחובות ומבקשת לי

איזה בית לסור אליו, מבקשת ואיני מוצאת. רבים הומיננו אותי. כן, כן! אֵל־גא תאמר, שגלמודה אני פה בו'. הלילה וחלילה. בית עולם גדול הוא ו'. הרבה מצבות כבר הצבתי בחוכו. רבים מזמינים אותי אל ביתם ונוגשים בי, ואפילו אתה, שלא נגשת בי עדיין, כלום לא היית שמה עלי, אלו בקרחך במעונך? לא... אני אשה ענותנית ומכירה את ערכי. ובכל־זאת לא שפלתי עדיין ער לידי כך. יודעת אני, שבכל מקום שאני באה שמחים עלי. בכל אופן רבים מתענגים על שיחתי, לפי שמומחית אני לכך. וגם אתה היית שמה עלי. בטוחה אני בדבר זה. וכי לא כך? — מה? מה? —

— מה אענה ומה אומר?... כלומר... נדאי... מה אענה ומה אומר?...

— אתה מגמגם בלשונך, לפי שצנוע אתה יותר מדי ואינך יכול להניד שבחו של אדם בפניו. הנה כשבאתי לקראתך, הכרתי מיד. ששמח אתה על פגישתנו. ראיתי את עיניך הנוצצות והכרתי מיד. הן לא תכחיש בדבר זה. וזכר אחד יש לי. הוא מנהל חשבונות. הוא איננו פרמצבט. חלילה וחלילה, ורק שהוא שוטה קצת. שוטה של המאה העשרים. ואולי אינו שוטה כל־כך. ואולי אפילו משהו טפשות אין בו. מכונת אש של „ספירטוס“ יש לו בחדרו. והוא שותה חלב בכל יום. את העתון של היום הוא קורא תמיד בבוקר של היום השני. הוא התלוי לקנות לו פרה חולבת ולהבטיח אותה באחריות אצל החברה לעסקי אחריות. וכלום מפני זה שוטה הוא? אין זו שטות כלל. קיצור הדבר: שם משפחתו הוא ברודסקי. אולי מפני השם הזה בלבד הוא באמת קצת שוטה. לא מצא לו שם משפחה אחר, חוץ מברודסקי. ראשית, מי שאין לו מיליונים, למה לו השם ברודסקי? וחוץ מזה: למה ברר לו דוקא שם משפחה זה? איך שיהיה: עני איננו. יש לו משרה הגונה בבנק. תמיד, כשהוא פוגשני, הוא מאיץ בי: סורינא, גברתי רויטר, למעוני. מכיר הוא אותי זה ימים רבים. ובכל־זה אני מונעת את עצמי מן ההליכה. אָה, אָה, הוא כרוך מאד אחרי. אלמלי היו נותנים לו כל הון העולם בעדי, היה בו לו. הוא גם חברו של המשורר שימקין. הוא שהציגני לפניו. אלמלי הייתי מוציאה הנה מפי, היה נושאני לאשה. למה אני לך? — שואלת אני אותו — ולאיוו תכלית אבקר בחור בחדרו? — הן אשתדאישי ואם לתינוק אני. אף־על־פי שבאמת לא דבר זה מעכב אותי, שלכך הרי יש תקוה. הוא עשיר. כבר צבר הון גדול, ולכשתרצה: מה הוא הדבר המעכבני באמת? המחט והחוט? — אולם לבי אומר לי: סוניטשקה, קבצנית נולדת וקבצנית עתידה את להיות כל ימי חייך. ענין אחר הוא בחור כשמעון. לו יש הן מיוחד. אני איני נוהגת כלל לכסות על רגשותי. בעלי כבר עמד על אצני כראוי. הוא אומר עלי, שהרבה דברים מתגלים ללשוני קודם שמתגלים ללבי. הוון מזה הוא הומד עלי, שקל־דעת אני. אני איני מכחישה כלל. אין אחר האמת כלום. אולם בעלת דעה אני, אין מי שיכחיש בזה, ויש לי חוש להכיר בו בני־אדם. כבר עכזהי כראוי על אפיו של שמעון זה. הלא הוא אדם נפלא. אין כמותו. גם בעלי אדם חביב הוא, ואני אוהבת אותו. אולם שמעון זה אדם נפלא הוא. כמעט בכל מכתב, שאני כותבת לבעלי, אני סחה לו על שמעון. חללי לבסוף — כותב הוא לי במכתבו האחרון — לָדבר אלי בשמעון זה.

שאם לא כך, סופי לבוא לידי קנאה. אמת, עיניו של שמעון אינן אומרות כלום, אם לעינים הרי אתה עולה עליו, אולם הוא, שמעון... יש בו דבר אחר... הוא מבין את האדם. הן, הוא שותק ומבין. גם פייגין אמרה לי, שאין שום אדם מבין אותה חוץ משמעון וממ...
- ומ...

- ממך? - כך סבור אתה? - טעות היא! אתה מטושטש קצת. כך הם דבריה. ובכן: חוץ משמעון, - משיינר, מן המבקר שיינר, שיינר מבין רק משהו. אזו התודעה לשניאורסון - אומרת היא - היתה סחה לו קצת מלבה. אני הבטחתי לה להציגה לפני המשורר שימקין. פייגין זו אדם נפלא הוא. יש לה מעוף. לי אין מעוף. אני מכירה את ערכה. היא זרה ועמקנית. אני אינני עמקנית. מלבי לפי עובר מסע מהיר, אני מכירה את ערכי, פרצופי, אמנס, מושך עליו קצת את העינים. לפעמים - גם את הלב. מושך לשעה, לרגעים, לימים קצרים, יושב אדם ומשוחח עמי שעה - מיד אני מכירה בפניו, שכבר שבע אותי. לא תמיד. לפעמים. וכשהוא מתרחק ממני, יש שנדמה לי, שהוא מתרחק ממני בצרוף צרור קטן שבידו: זהו לבי הטפש. פטפטנית אני, מר שליט. מודה אני, שמדה זו ישנה בי. הן אשה אני. אשה קלת דעת. תשעה קבים אינם שמונה. הלא אני פטפטנית. וכי לא כך, מר שליט? מה? אה?

- קצת...

- בפוך אתה אומר: קצת, ובלבך אתה אומר ודאי: הרבה! - רצונך נדאי להפטר ממני. כן? - אלזנא תחבייש. דבר גם מקצת אמת. לכל הפחות מקצת.

- למה את חשדנית כל-כך?

- לא, לא, סליחה. אני משטה. לא חשדתיך כלל. יודעת אני, שמקשיב אתה על דברי בעונג. הן סוף סוף לא אשה פתיה אני. אלא שפטפטנית אני קצת. ולמה? מפני השעמום. הכל עישה השעמום, מר שליט. הכל. הן הוא אבי כל שטות. אתה אינך יודע לידי מה יכול השעמום להביא את האדם. אני, למשל, מסוגלת לאבד את עצמי לדעת בשל השעמום.

- באמת?

- יודעת אני את הרהורי לבך ברגע זה. אתה אומר בלבך כך: מי שאומר, אינו עושה! - אולם טועה אתה, מר שליט. כלל זה, כמו כל הכללים, צור מוטל בספק גדול. ואני מבטיחך, שאני לא אקיים את הכלל הזה. האמן בדברי. תחיה ותראה.

- כלומר, תמותי ואראה...

- יסה אמרת. רצונך ואשבע לך. רצונך ואדור נדר. רצונך ואכריז על זה בקול רם באזני כל העוברים והשבים. עדיין לא תפסת את טיבה של סוגיה, של הגברת רויטר או של סוניטשקה, כפי שקוראים לי הרמאים והחנפים. יש לי מכר אחד, שקורא לי בשלשה שמות: מרת רויטר, סוגיה וסוניטשקה, הכל לסי הסביבה ומצב הדברים. מפני אנשים כאלו אני יראה קצת. מר שליט, האמן! נא בי מקצת. משהו. לכל הפחות. כל מה שאני מדברת הוא כזב ושקר,

אולם מקצת אמת יש בי, האמנא בי - היא תפסה אותו בידו - קשים החיים בלא אמונה. אתה לא עמדת עדיין על אפיי. אני סובלת מאד על-ידי שני דברים: על-ידי השעמום ועל-ידי השקר. אנא, האמנא בדברי. אין אני סובלת את השקר. הן אנו חיים ונושמים בו, תמיד, בהקיץ ובחלום. ובודדים אנו. תמיד אנו בודדים. לפעמים אנו מתקבצים, בני חבורה אחת, כדי לשקר קצת בצבור, וחוזרים ומתפזרים אחר-כך איש איש לאהלו ולקברו... ואני מבקשת את האמת, רק את האמת. ואת האהבה אני מבקשת. ואולי שני הדברים האלה אינם כלל בעולם. לא היו ולא נבראו. הן בעלי מאמין בי, שצדיקת גמורה אני, שמלאך זך וטהור אני. ועל-פי האמת... ובכל-זה יש, שגם אני מבקשת את האמת ואת האהבה, כי קשים החיים בלעדיהן. ואפילו אלו הייתי נשואה לבעל עשיר, הייתי מחזרת אחרי האמת והאהבה. ואולי אינן כלל בעולם. לפני האמנתי בהן... אולם עכשו... תש כחי... תש כח האמונה... עכשו איני יודעת כלום... איני מבינה כלום... לא כלום... ובאמת איני מבקשת כלל וכלל אהבה. דברי שטות דברתי. אם לאהבה, יש לי את מי לאהוב. יש לי בעל, שאני אוהבת אותו. הוא מסור לי. כל חייו נתונים לי. לא אהבה אני מבקשת. לא. אלא מה אני מבקשת? רע אני מבקשת. גבר רע, את בעלי אני אוהבת בכל נפשי. הן הוא מגן לי. אבי של תיגוקי היקר לי מחיי, של מישקג שלי, בעל העינים האפורות. עיניו הן ממש בעיניך... ולפיכך אני אוהבת כל-כך להציץ בעיניך. מיד, כשהצצתי בהן בפעם הראשונה, סחתי לחנקין עליהן. אולם מבקשת אני להנשא לשני נשואין פיקטיביים. לעשיר בעל אוטומובילים, שימסור בידי את כל טיבו. בו בעצמו אין לי צורך כלל וכלל. אני הייתי חיה לי על-פי דרכי חיים עליונים. אולם חוץ מזה אני מבקשת לי רע, היקר מאהב ומבעל, מאב ומאח. את המשורר שימקין אני מכבדת. הוא אדם ישר. אולם רק כבוד בלבד. לא יותר. זהו מעט מאד. לכתחלה הייתי סבורה, שיעלה בידי להתרועע עם חברך לדירה. הייתי יכולה להתרועע עמו. כך אני חשה. אתך... לא. מה? אה? הן? - לא. ואולי הן? - לא. חלילה וחלילה. ומה דעתך? מה? אה? -

גם דעתי כדעתך.

— הוא אשר אמרתי. אָח לדעה אתה לי. אָח לדעה יותר מדי. ולפיכך לא נתרועע איש אל אחיו. מכר קרוב אתה לי ולא יותר. רחוק אתה לי מהיות רע. מפניך אני יראה קצת. לא יראה, אלא... כך... אתה לא נשאת עוד פגעי בני-אדם. ולפיכך אני שונאת אותך קצת... כל הדברים האלה רחוקים עדיין ממך. תמים אתה קצת. ולמה אני סחה לך את כל הדברים האלה רחוקים עדיין לפי שתמים אתה. אולם העיקר, שרחוקים אנו איש מאחיו, רחוקים מאד. ואולי היינו יכולים להתרועע קצת איש אל אחיו. רק קצת. לא כמו עם חברך לדירה. אלא... כך. הבט נא, מי זה הולך כנגדנו? —

אשר וול! —

— הבחור עם הפרוטפיל. טפו, אין אני סובלת אותו. הוא ציניקן. אף אני הנני צינית במקצת. ודוקא מפני כך אני שונאת אותו. נתחמק-נא. סוניה נתנה את זרועה בזרוע שליט ומשכה אותו לצד שמאל. אולם אָשד

הדביקם. עמר לקראתם שעה קלה פנים אל פנים והציץ בהם מתוך חשד, כאדם שמציץ בפני ווג החשוד על האהבה. אחר־כך אמר:

— האתם מתנים אהבים?...

אחר־כך השתחוה בהכנעה, פשט את נעל ידו הלבנה וברכס בשלום. לום, מר וול — קראה סוניה בעליצות — כבר החגעעתי עליך.

פרק ז

— מהיכן ולהיכן, מרת רויטר? שאל אשר, כשהעמיד על סוניה מבט ממושך ותאוני וחבט לה על שכמה.

סוניה השיבה לאשר הביטה על שכמו גם היא ואמרה בקוקסיות של ילדה:

— אני איני רוצה לגלות, האגלה, אדוני שליט? — וסוניה שלטלה את ידה מסביב לצוארי שליט ותתפסק עליו — לא! אתה אינך מרשה?

— אכן דבר סתר יצוק בכם שניכם! — קרא אשר והציץ חליפות לתוך עיני סוניה ושליט במבט בדקני וסקרני.

— אנחנו כרתנו ברית! — אמרה סוניה ונתנה את זרוע אשר בורועה. — ובכל־זאת — הוסיפה אחרי שתיקה קלה — אם תפזור בי הרבה, אם תפזור בי, אני אגלה לך. קצת אגלה לך.

— אפזור כך, אפזור, אנא, סוניטסקה — דבר בקול של תינוק — אנא, הנה אני פוצר כך, הלא אני אבכה.

— פאזרינא בי עוד קצת — עוד. עוד קצת — אמרה סוניה גם כן בקול של תינוק המתחטא.

— סוניה! סוניטסקה! ראי הנה אני מתתןן אליך, כורע אני לפניך. נופל על ברכי. בישחטח לפניך. אנא, אנא, בבקשה. אחלי סוניה! סוניטסקה!

כרת רויטר! אנא! — דבר אשר בסגנון משחק על הבימה, השתחוה ורקלם.

— ומה תתן לי בשכר זה? מה? — קראה סוניה.

— מה את מבקשת ממני? מה? נשיקה? — הנני, מצדי אין שום מניעה.

— נשיקה? — אכן דבר גדול הוא! לא מצא ענין יותר חשוב בשבילי. נשיקה? — ענין גדול מאד? — מה בא זה ללמדני? נשיקה? — מי שם עכשיו

לב לקטנות כאלה? לבי נס בכמו אלה. מי נותן עוד כמש בדבר של מה בכך כזה? — קראה בסגנון המשחקים הקרתנאים המחקים את דבורן של הנשים הקרתנאות מבנות ההמון, והסגנון הזה צורם אח אונם של השומעים כפני הזיוף שבו, לפי שהמשחקים באים לחקות אותו ובאמת טבעי סגנון זה בפיהם, מאחרי שהם הם ההמון עצמו.

— ובכל־זה השמיעיני את סודך, סוניה. ואם לא — זכרי, סוניטסקה! — נחמני באחריתך — אשר נמני לה באצבע כמאיים עליה, אחר־כך תפסה פתאום

בידיו ונענע את גופה - השמיעני, סוניה, ובשכר זה... בשכר זה גם אני...

- גם אחה תשמיעני דבר סוד? - שאלה סוניה ובעיניה התלכח שכיב תאוני וסקרני, - באמת? - גם אתה הולך בדרך, בדרךנו? ... באמת? - שאלה סוניה ופניה קרנו מתקוה.

- ודאי, נדאי - ענה אשר - הענין הוא פיקנטי מאד. כדאי לך לדעת ספור מעשה זה. תה, חה! - ואשר צחק בקול, כאלו כל הדברים אשר קרו, חזרו וצפו ברגע זה על פני מוחו ומהנים אותו הגאה משונה.
- האם זה הוא מעשה שהיה? באמת? - שאלה מרת רויטר
- היה. נדאי. היה -
- ואתה הוא גבור המעשה?
- אני ולא אחר.

- ובכן: האשמיענו את סודי? - קראה סוניה - האשמיענו, אדוני שליט? - מה דעתך? - סוניה פנתה לשליט וקרצה לו בעין כמחגנת, כאלו באמת היה ביניהם דבר-סתר, ועכשיו, כשהיא באה לפרסם מקצת ממנו, היא במלכת בשותפה לענין זה.

כך עמדו שני האנשים, סוניה ואשר, והיו מכזבים בדבוריהם, בצחוקם, בתנועות גופם וברמזיהם, ושתפו גם את שליט להם. שליט עמד והיה כנלעג בעיני עצמו. מפני הנימוס ומפני איוה נדווד של רחמים שבלבו לא מתה כנגד עלילותיה של סוניה והיה מכסה בצחוק קל שבפיו על רגש הגועל שבקרבו.

ובכן מסכים אתה? - קראה סוניה ותפסה לשליט בידו - לא, לא, רואה אני בך, שאין הדבר נוח לך, אתה אומר כן? רק מפני הנימוס. לא, הוא אינו מסכים. הוא קרץ לי בעיניו. ואולם את תחלתו של המאורע אספר לך. הלא אתה מאיץ בי, ואני איני רעת-לב. ומבין שאתה מאיץ בי...
- נדאי, הלא את אינך רעת-לב? - אמר אשר וקרץ בעינו לשליט. אולם שליט עשה את עצמו אינו מרגיש בכל זאת.

- ובכן שמע - קראה סוניה ונתנה ורוע אחת בזרועו של אשר ואת השניה בזרועו של שליט - נלך-נא. אני אספר. ואתה, אדוני שליט, היה לי לעד. מעשה שהיה כך היה: - קמה אני היום בבוקר השכם. אמש בערב אמנם שרתי והייתי עליוה. הן יש שאני עליוה כילדה. בשעה זו אני מטורפת החושים. אה, אה, הזהרו מפני, גברים, כשאני עליוה. הזהרו והזהרו. בשעה זו אני מסוכנת. אני מרקדת, אני מקפצת, אני משתגעת. יהירה אני יוצאת במחולות. את צלם החייטים שלי אני מלבישה פרק ואומרת עליו: זה גבר, קולירי שלי, ושנינו יוצאים במחולות, וכך עשיתי אמש בערב, אולם כלילה היחה שנתי מטורפה. וגם חלומות בלהות ראיתי. את מישקה שלי ראיתי כל הלילה בחלומי. הוא עדיין פעוט. ממש עולל, הלא הוא, כבן שבע שנים, כן, שבע. כפי שרואים אתם, אשה וקנה אני. אמת, איני וקנה כל-כך. כשנשאתי, לסאשה שלי לא מלאו לי עדיין שמונה-עשרה שנה, נחפזתי קצת יותר מדי להנשא לאיש, פזוזה

אני מסבעי ובהוללה ועושה לפעמים מעשי שטות. והראיה: הנשואים שלי. אבל מישנקה שלי, תינוק טהור זה, מה חטא? מה? תינוקי, יקירי ממשושי תיי. הן ענין אחר אין לי בעולם. כי מה אתם כולכם, כל הגברים, בשבילי? — קלפת השום. סאשה שלי זהו ענין אחר. הן בעלי הוא. הלא נתחייבתי. אני מכבדת אותו. אמת, הוא אדם המעלה. מעטים כמותו. בעל כבעלי אינו שכיה. הברותי היו תמיד מקנטרות אותי ואומרות: למה נתקשרת אשה זו כל כך בבעלה והיא כרוכה אחריו כמו אחרי אוהב? — אני משיבה: טבעי הוא בכך. איני אוהבת את חצאי הדברים. בשאני מוסרת את נפשי, אני מוסרתה כולה בלי שיור. וכך אני בנוגע לאחווה ורעות. ולא כל שכן שנתקשרתי עם בעלי כולי אחרי שבא מישנקה שלי לעולם. אחר-כך נתגלגלו הדברים באופן אחר קצת, ואנחנו היינו כוכרחים להפרד זה מזה לתקופה קצרה. לבי כבר גם בפרידה זו שנפרדתי מבעלי, ואולם מישנקה שלי, תינוק טהור זה, מה חטא? הלא זהו תינוק נפלא, חכם מחוכם. יודעת אני: כל אם מקלסת את תינוקה ורואה בו עולם כולו, אני איני שייכת לסוג זה של אמהות. אדרבה, עיני פקוחות. הנה, למשל, בעלי אינו פקח ביותר. למה אכסה? — טוב-לב הוא, יפה-תואר הוא, אולם חכם ביותר איננו. מה שאין כן מישנקה שלי. הוא חכם מחוכם ומראהו כמלאך אלהים. לא כל התינוקות שוים. הכל מודים שהוא יוצא מן הכלל. הכל מתברכים בו. ולפיכך הוא מתרד על-פי-ידוב את שנתו. וגם בלידה הנה לא נתן לי מנוחה. אני רואה אותו תמיד ערום כבשעה שהייתי רוחצת אותו באמבטי וידיו ורגליו מפרפרות. והיום קמתי משנתי והסתכלתי בעד החלון והנה סתו. בית עולם. התלבשתי בבהלה. יצאתי לרחוב. אני מסתכלת בשעון העירוני: השמינית. ולחזור לביתי, אל החוט והמחט, אין לי שום חשוקה. גועל. מתהלכת אני ברחובות אנה ואנה יחידה, כאלו שתייתי כל הליכה לשכרת. גברים רבים הביטו אחרי. ואני מהרהרת בלבי: אלו נודמן לקראתי אחד מחבריני הקצונים: למשל, אתה, מר וול או מר שליט, הלא הייתי מאושרה. אוהו בו ולא ארפנו. ועד שאני מדברת כך בלבי והנה הבחור שליט לקראתי. הוא גם כן שט כמוני ונראה כמדודל בעולם. ואולי, אומרת אני בלבי, חולה אהבה הוא. הוא רץ, רץ, ואני רצה אחריו, מדביקה אותו ובכל פעם אני נרתעת לאחור. הוא אינו מרגיש בי כלל. נראה, אומרת אני, מה יתא בסופנו. הוא רץ ואני רצה, הוא רץ — ואני אחריו. עוברים ושבים רבים כבר הרגישו בנו. חוכא ואטלולא. כזה הוא הבחור שליט. מבולבל קצת. כמוני. הרבה יותר ממני, אם אהיה רודפת אחריו כך, אמרתי לבסוף בלבי, הן סופי שיגלגלני לבור שחת, לגיא בן הנום או שירידיני להיך הוויסלה ויטביעניי במימיה. לא. הגיעה השעה להעמידו — החלטתי בלבי — וכך היה. סטופ! עמוד, מר שליט! — קוראת אני אחריו בקול. הוא החזיר אלי את סניו המבוהלים. לו הסתכלת בשעה זו בפניו. הם היו נלעגים כל-כך. דומה היה כאלו נתסס בדבר עברה. הוא מסתכל בי כאלו אינו מכיר בי. אני מצחקת אליו בקול, והוא עומד נבוך ועיניו תועות לצדדים. בחיי! — אמרתי בלבי — הוא ודאי חולה אהבה. ואולי דבק דוקא בי לאהוב אותי. ופגישתנו מטעם זה לא היתה לו לרצון. ואחר-כך. ואחר-כך... אני דולגת על ענינים

רבים, איני רוצה לבייש אותו. ראה, איך פניו מצהיבים. הם מתאדמים, הסתכלו-
 נא בו. אני אגלה לך רק דבר זה, הוא הניח פתאום את זרועו בזרועי הן
 דרכו אינה כך. הלא הוא פרוש מן הנשים, ועד שאנו מתהלכים אילך ואילך
 והנה כף ידי בין שפתינו... הוא נשק את כף ידי. נשק. נשק. חה, חה. הוא
 היה נלעג כל כך בשעה זו... כל-כך... כתינוק. ואף גם היה כתינוק...
 כמישנקה שלי... הוא אינו רגיל כלל, כנראה, אה, בדברים אלו. תם הוא עדיין.
 את, אומר הוא, הראשונה, היחידה... איני יודע מה זה היה לי - אמר אלי -
 אולם... אולם... - ובין כך וכך ידי נתגלגלה שוב אל בין שפתי. חה,
 חה... ואחר-כך נשבע לי... נשבע לי... ראה, הנה פניו מתכרכמים מבושה...
 תם הוא... ועל-כן אני אוהבת אותו... כָּאֵח קטן ממני אני אוהבת אותו...
 אולם מה נלעגים היו פניו בשעה זו... לו ראית את פניו בשעה זו...
 חה, חה...

סוניה ואשר צחקו בקול רם. שליט עמד נבוך ופניו היו באמת מאדמים
 ומלבינים חליפות והוא לא ידע אם לירוק בפני הכובנית המחוצפה
 הזאת או ישתף את צחוקו אליהם, כדי שלא יהיה נלעג בפניהם. לא ידע -
 וצחק גם הוא. קולות צחוק שלשתם התגלגלו בחלל האויר. ברגע זה נעשתה
 עמידה זו ברחוב נמאסה מאד על שליט. בקש לברוח וכבש את תשוקתו זו,
 ולכן שמה מאד בראותו מרחוק את נתן הולך וקרוב גם הוא.
 - הנה נתן! - קרא שליט בשמחה והתעורר לרוץ לקראת הבא.
 - איי, הברחן הזה. קצתי בו!... אמר אשר ומשך את שליט ואת סוניה
 הצדה. ביניהם נגש נתן אליהם, ברח את כולם בשלום בדעה רחבה
 ובדוחה וקרא:

- היודעים אתם, רבותי, במי פגשתי לם. * * * קלה? -

- במי? - שאלה סוניה.

- בשימקין.

- במשורר שימקין? - קראה סוניה בעליצות, ובעיניה התלפק השביב
 התאוני והסקרני - מה טוב, כבר התגעגעתי עליו. רבותי, גרוץ-נא אחרי
 ונדביקנו. איפה עובתו?
 - ברחוב המלכים.

- רבותי, בואי-נא כולכם! - קראה סוניה ותפסה ביד שליט והניחה
 את זרועה סביב לצוארי אשר, וגם לנתן חבטה בידה על שכמו - אני אציג את
 כולכם לפני.

- וגם המבקר שייגר עמו! - הוסיף נתן - שניהם עומדים אצל שער
 אהת החצרות. כנראה, שקועים הם בשיחה חשובה. בטוח אני שלא זזו עוד
 משם.

- ואני איני מכירה עוד את המבקר שייגר. אומרים, שאדם מעיין
 הוא. הוא פסימיסטן - אמרה סוניה וסטרה לשליט על חטמו.
 - ואני מכיר את המבקר שייגר היטב - אמר נתן - מכרים קרובים
 אנחנו. ידידים נאמנים. פעם אחת ישבנו כל הערב בביתו של אחד מירידינו
 ושוחחנו כירידים נאמנים,

- רבותי, אני נפטר מכאן - אמר שליט.
 - מר שליט, אנחנו לא נתן לך להפטר ממנו. לא נתן. וכי לא כך,
 רבותי? - קרא נתן ותפס לשליט בידו.
 - הארון שליט כבר קץ כחברתנו! - אמר אשר כמהתל.

- האמנם? - קראה סוניה ואת המלה בטאה באותה ההטעמה
 השגורה תמיד בפי פייגין. גם החיוך שבזויות שפתיה רמה ברגע הזה לחיובא
 של פייגין, כשהיא שומעת דבר שאינו דצוי לה. לכו של שליט רטט למשמע
 המלה הזאת. הוא נגרר אחריהם מחריש ומדוכדך, מאוין קול דברים, אולם לא
 הבחין בפירושם של הדברים. הנה סוניה זו. בריה משונה היא - הגה בו לכו,
 וכמעט שלא השמיע את הדברים האלה בקול - בריה משונה היא. היא מדברת
 שקר מתוך תמימות. מהי סוניה זו? מה סיבה? - שני שמות-תואר היו
 באכזים זה עם זה במותו, כשהיה בא לברר לעצמו את מהותה של אשה זו.
 שני שמות המתנגדים זה לזה מן הקצה אל הקצה. האחד כלול במלה היותר
 נאה שבשפת האדם, והשני - במלה היותר מנוולת. תמימות קדושה יש בה
 אר... מתירא היה להגות אפילו במוחו את המלה השניה.

בשעה זו הניעו עד רחוב המלכים. אצל חצרו של אחד הכתים עמד
 שימקין יחידי.

- אדוני שימקין? - קראה סוניה, בחרדה לקראתו, בשעה שבני לזיתה
 נשאו עדיין בריחוק מקים.

שימקין הסתכל בה שעה קלה בתמוה.

- מה שמה של הגברת? - שאל.

- הלא אני... אני... לא, לא אני... להכעיסו - לא אני.

- הגברת רויטר! וכי לא כך? - אמר שימקין כאדם שעלה בידו
 לדלות מזכרונו שם נשכח - שלום, גברת רויטר!

- אכן משורר אתה! - אמרה סוניה - לכן מרחף אתה בעולמות
 העליונים ואינך משגיח כלל בדרי מטה, בנו הבריות הקטנות הטעונות חמלה ... ובכל
 זאת, אדוני המשורר, נכונה אני להציג לפניך גם את חברי הקבצנים, אחי,
 איפה אתם? - החכרים נגשו אל המשורר - הרי מר וול, בחור מנגן.
 - וגם שוטה? - שאל שימקין.

אשר זקף את קומתו ונתן לעצמו פנים חשובים, כנכו לקרוא את האיש
 הזה למלחמת-יבנים ולהכריעו תחתיו, ואחר-כך חייך מתוך בת-צחוק של
 חנופה ואמר:

- וזהו הבחור נתן!

- וזהו מר שליט - אמרה סוניה ורמוזה באצבעה לשליט לגשת, מאחרי
 שהוא היה עומד עדיין מרחוק ומסתכל בחלון החנות הסמוכה.

- מי הם היהודים הללו? שאל שימקין.

- הם קבצנים! - השיבה סוניה.

- אם כך, למה הם לוי? - שאל שימקין.

- לא כולם קבצנים אמר אשר.

— הרי למשל מר... מר יהודי זה — אמר שימקין והורה באצבעו על נתן, שהיה מלובש מעיל ממורט וחדל-גון.

— ולמה מר שימקין עומד פה? ויחיד? — שאל אשר בכונה מסותרה לעצמו, לפי שעינו החדה הבחינה מיד בשימקין, שדבר עמדתו פה הוא לו למורת רוחו.

— אני עומד ומחכה למנוול אחד: לשיינר,

— למבקר שיינר? — שאלה סוניה.

— כן. לאידיוט זה.

— ואיפה הוא? — שאל אשר.

— הוא סר אל הבית הזה לשעה קלה. מנוול שכזה

— ודאי כבר עברה שעה מרובה משעה שעזב את אדוני יחיד? — שאל אשר.

— ומה מלאכתו של האדון הזה, מר יהודי זה? — שאל שימקין והורה באצבעו על נתן.

— מורה עברי אני! — קרא נתן כמתגאה.

— ובכן אינו עשיר כרוטשילד? — אמר שימקין.

— ואדוני יקרא עבדית? — שאל שימקין פתאם את שליט — מי מכס, רבותי, קרא את שירי „תכלת“? מי מכס, רבותי, אוהב ממתקים? — הראתה הגברת רוטר את הנשר, הטס, טס מעל לגבעות והרים, גאיות ועמקים, וצונח פתאום לארץ? — ומחירה של ליטרה ענבים כמה היא עכשיו? —

— רצונו של אדוני בענבים? — אמר נתן — הנה עברתי זה עתה על-

יד חנות של פירות. הנה... מיד... אני אביא —

נתן התהמק וירץ.

— ובמה עוסק עכשיו אדוני? שאל אשר את המשורר.

— פואימה גדולה אני כותב! — אמר שימקין. הענבים אשר הבטיתו לו

המתיקו קצת את הרוגו שהיה רובץ על פניו.

— פואימה? — שאלה סוניה ביראת-הרוממות — היש לי רשות לשאול

לשמה? —

— האשה! — אמר שימקין — זו היא פואימה בפרוזה.

— ושניאורסון כבר קרא אותה? — שאל אשר.

— קרא! — ענה שימקין קצרות.

— ומה דעתו? — שאלה סוניה.

— הוא... בטלה...

— באמת? — קראה סוניה בתמיהה גדולה — לא. רק משטה אתה בנו!

— כן, משטה אני — אמר שימקין.

— ומה באמת דעתו של שניאורסון?

— הלא כבר השמעתי! — ענה שוב בגאווה.

— ואולם על-פי האמת? שאלה סוניה שוב בתחנונים.

— אם לאמת... אם לאמת... רואה אני כי רצונה של גברתי בכל

איפן שהוא להליבין פני ברבים.

- בישן שכמותך? - הגדנא לנו את האמת. שניאורסון וראי הלל את הפואמה, הוא וראי בא לידי התפעלות. אנא הגד, הגד לנו מלה במלה.
- מלה במלה? - דבר זה איאפשר.
- מדוע?
- לפי... לפי שלא אבר כלום, מרת רויטר.
- אהה משטה בנו, הוא אבר ואבר... בבקשה, הנורנא על דבריו מלה במלה.
- הלא כבר הגדת: דבר זה איאפשר.
- מדוע?
- לפי שאין למסור את הדברים מלה מלה אלא נשיקה בנשיקה.
- הוא נסקן? - סאלה טוניה בהתלהבות. הירד! - הכשורר הגדול שניאורסון נכק את המסורר הגדול שימקין. על כצחו נסקו? -
- על כצחי - אמר שימקין ופניו היו שלויים ולא הביעו התעוררות כל שהיא, כאלו היו הדברים מיוחסים לאחד.
- הייד, רבותי! - אכן צדקת, אדוני שימקין! דבר זה לא נתן להמסר. לא נתן. ואולי נתן. אולי... אולי... אלו היה מר שימקין כאיץ בי הרבה... הנה מר שליט זה לא האיץ בי, לפי שחכם הוא, ולא שאל תחלה... לא נטר רשות... תהיה... מר וול הוא עדי...
- ברגע זה יצא שיינר מהוך הצרו של הבית. גם נתן שב ותכריך גדול של ענבים בידו.
- כמה ליטראות של ענבים קנית, נתן? - שאל אשר וצחק בצחוק גדול.
- לא הרבה. חמש ליטראות: כנגד חמשה בניאדם - ענה נתן.
- נתן הושיט את התכריך לשימקין, אולם שימקין הציץ לתוכו, העה את פניו, מסך את ידו ואמר:
- רק מורה עברי מסוגל לקנות באושים כאלה!
- הנה מר שיינר! - קראה פתאום.
- האדון שיינר יודע את החברה הזאת? - שאל המסורר את הכבקר.
- מי הם בניאדם אלו? - שאל שיינר כלאחר יד.
- זו היא הגברת... רויטר, כמדומני, וזה הוא...
- זה הוא מר וול? - אמר נתן - וזה פסח שליט, ואני נתן. נתן ולא יותר. הארון שיינר כבר ראה את פני.
- איסזה - שאל שיינר בזלזול.
- פה בבית הזה - אמר נתן - בביתה של הגברת צייזמן.
- כלום לא הכרת את האדם הזה על-פי חסמת? - אמר שימקין - חוטם זה... כבר ראה מי מכס יהודי בע" חוטם כזה? - הוסיף וצחק בקול.
- אולם שיינר, שהתנהג עם שימקין דרך שררה, לא צחק.
- פרצופו של צעיר זה דוקא ידוע לי - אמר שיינר ורמז באצבעו ישליט, שיגש אליו.

שליט נגש.

— הלא אתה זה אשר סרת לפני ימים אחדים אל בית-המערכת שלנו עם כתיבך משונה.

— סרתי— השיב שליט.

— הלא דיקדנטך אתה—אם איני טועה—ומרעיש עולמות.—שלום, רבותי! ואתה הולך עמי?—פנה שיינר לשימקין דרך זלזול—אם אליהם אחת נלוה?

— אני הולך עם מר שיינר!— אמר שימקין בהכנעה. המשורר והמבקר התפטרו מבני-החבורה בברכה משהפנתה. שליט פנה ללכת גם הוא ונתן נלוה אליו. — ואולם את הענבים הנח לנו!— קרא אשר וחטף את התכריך מיד נתן.

— סוררונא לחדרי לפעמים— קראה סוניה אחרי שליט ונתן— רחוב העירוניים. הבית: מאה ותשעה-עשר. חדר קטן, מכונה, חוט ומחט. קרן זוית. שם אני... סוררונא, רבותי...

פרק ח

כני-החבורה נפלגו לשלש פלוגות: שיינר הלך עם שימקין, נתן עם שליט וסוניה עם אשר. כל פלוגה פנתה לה לצד אחר. סוניה טפפה שלובת זרוע עם אשר, ופניה היו, כאלו יצאה לטייל בלוחית של בחירה באחד מן הימים הראשונים של שבעת ימי המשטה. היתה נפטפטת בלי הרף.

— יסלח נא לה האדון וול למדה מגונה זו, שיש בה, ואולי אין זו מדה מגונה כלל, כי הן שכחה היא אצל כל בנות חוה, ואפילו אצלכם, בני המין היפה, כלומר, אצלכם הגברים. פטפוט זה יפה הוא לנשמה, ואפילו לגוף, כי בא הוא תמיד במקום המעשה. אם אין אנו עושים כלום, נפטט, לכל הפחות. כי כלום חיינו קרוים חיים? הן אנו נובלים, נובלים, אנו מתכוזים וניצטמצמים. הוי, חיים!— קראה סוניה פתאום בהתלהבות.

וכאן התחילה שוב לפטפט על דברים וענינים, שהיו ושלא היו בעולם, ועל בני-אדם, שבאה עמם במגע ובמשא ושלא באה. היא בלבלבה כאחד מעשים שאירעו ומעשים שלא ראתה אותם אלא בהלומה או בחזון.— מישנקה שלה, התינוק הסחור, הרך הזה עם עיניו האפורות והמתרועעות; בעלת סאטה, ששמו יצא תמיד מפיה מתוך גניחה; המשורר שימקין מי שעתיד להיות מפורסם בכל העולם; המבקר שיינר, נתן, המורה העברי, המורה בבית-הספר אקים טריפאנוביץ, שהיה נוהג לטפח לה בכף ידו על גבי מצחה, והיא אז ילדה עדיין, שאינה מבחינה בין טוב לרע; בין-לוא ארעי, שאירע לה במרכבת-הברזל בין חלם ובין לובלין ונשק בחשכת הלילה את ירכה; הוא אשר, הג'נטלמן, ופסח שליט. מה הוא פסח שליט? מה טיבו? בני-אדם משונה הוא! וכי לא כך?— וחברו

לדירה, העיקר, חברו לדירה, זה השתקן המצוי, שיש בו כח שרירים והוא אתליט גמור, אלמלא היתה אשה נשואה, היתה נכנסת עמו תיכף ומיד לחופה – כל האנשים האלה יחדו יצאו מפיה בלולים ומטורפים, כאלו היו כל הגופים האלה, הרחוקים זה מזה במקום ובזמן, גוף ענקי ומוצק אחד, שאמנם הרבה ראשים לו, אלא שנשמה אחת מחיה אותו. הנה המשורר שימקין: כלום אין עתיד מוהיר נשקף לו? הן משורר גדול הוא. הכל מקלסים אותו. כשאפגוש אותו בפעם שניה, אפצור בו, שיקחני לו לאשה. הן עתיד מוהיר נשקף לאדם זה! – ומה דעתו של מר וולף – מה? מה? –

– דעתי... דעתי – השיב וולף – ודאי – סופו שיקח לו אלמנה זקנה ועשירה עם נדוניא מרוכה.

– גם נתן ספר לי פעם אחת מעין זה – הוסיפה סוניה.

– אָה, נתן זה – הפסיק אותה אשר נצבט לה בקיבורחה – הן הוא

סנן שמש בבית נכנסת של עירה קטנה!

– ליצן שכמותך! – ומה טיבו של כחור גאה זה שליט?

– הוא מין כוחילנא, מין עוף הרוצה לדלות במקורו את מי היים – ענה

אשר וחזר וצבט לסוניה בקיבורחה.

מנוול שכמותך! – קראה סוניה וסטרה לאשר על גבי ידו – שמע

נא, מנוול, נוכרתי מעשה שאירע לי היום בבוקר, היום גוסעת אני במרכבת-

הסרס. בבוקר היה הדבר. המרכבה ריקה. ישבתי בה. מה לי במרכבה ומה לי

מחוץ לה? – אני מסתכלת כה וכה. בינתיים עולה בן-אדם אחד. הצצתי בפניו.

לא מצא הן כעיני, אני לא הייתי שוגה באהבה לאדם זה. ראשית, הוא גלוח

זקן, ואני אוהבת דוקא בעלי-זקן. כי מה גבר אם אין לו זקן? מר וולף, שמענא

בקולי וגדל זקן, אפשר שאוהב אותך. אפשר. אף-על-פי שלבי אינו פנוי כלל

וכלל. אולם קרן ויית אחת... אלו הייתי מפססשת יפה יפה, הייתי מוצאת

כשכילך עוד קרן זוית מצומצמת אחת. העיקר: גדל זקן. ובן-אדם זה גלוח

הוא. ובכן מה לי וולף? – אולם הוא יושב ונועץ בי עיניו. מנוול שכמותו!

יושב ואינו גורע עין ממני. מנוול שכמותו! אף אני הצצתי בפניו. מנוול

שכמותו! – אנו יחידים. ספסל כנגד ספסל. והוא אינו גורע עין ממני. גם

אני מציצה בפניו ואיני פוסקת. מנוול שכמותו! – עמד וחייך לי בפני. מנוול

שכמותו! אף אני חייכתי לו בפניו. מנוול שכמותו! כשירדתי, ירד גם הוא

אחרי ונתן לי פרח. נטלתי את הפרח וברחתי ממנו. מנוול שכמותו! הוא הלך

אחרי, אלא שאני לא החזרתי אפילו את ראשי לאחורי תוך מפעם אחת.

מנוול שכמותו!

– ואיפה הוא הפרח? – שאל אשר והעמיד עליה מבט תאוני

– בחדרי – ענתה סוניה – וגם אתה מנוול!

– ואיפה הוא הנודר?

– בבית מאה ותשעה-עשר.

– ואיפה הוא הכית הזה?

– ברחוב העידונים.

— אָה, אָה — אמר — אשר — בחדר שבבית מאה ותשעה-עשר ברחוב
העירונים שם הפרח...

— מגוול שבמותן — קראה סוניה וטרה לו על גבי ידו — ובכל-זאת
אני נפסרת ממך מיד. ודאי רצונך לסור אלי ולבקרני בחדרי. אולם לא בשעה
זו. ולא היום. וגם היום בערב לא תסור אלי. כי אני עסוקה. כיום אחר. שלום
אשר נפטר ממנה, כשצבט לה בקיבורתה, וסוניה דחתה אותו מפניה בכה.
בשעה זו נפטר גם שיינר משימקין.

— להיכן? — שאל שיינר ותקע את כפו לשימקין.
— אל הזקן! — השיב שימקין, שהכין את עצמו ללכת לשניאורסון.
— אל המטרף? — הלא הוא שקוע בעולמות העליונים.
— הוא כבר הקריא לפניך את הפרקים הראשונים? —

— מאה פעמים ואחת.
— אף לי הקריא.
— ומי היא בתולה זו שבאה בלוייהם של שלשת הבחורים? —
— לא בתולה היא, אלא...
— נשואה? —

— כן.
— אם כך לא כל שכן... ומה שמה? —

— מאדם רויטר,
— ומה ששייך לענין...
— מה שייך?...
— המזנו? —

— נעלה.
— נדיבת לב? —
— ודאי...
— סברא היא?...
— חלילה.

— ובכן: בפירושי —
— בלי שום ספק.
— מעשה שהיה? —
— וכי סלקא אדעתך שלא?...
— ובכן יש לסמוך?... קרא שיינר וחבט לשימקין על שכמו וצחק

בצחוקו של זקן מנאף.
— עלי ועל צוארי, מר שיינרו — קרא שימקין — אגב... מה שמה של
האשה הדרה בבית הזה? —

— הגברת אִייזמן... העוסק אתה עכשיו באיזה מעשה יצירה?
— כן — השיב שימקין בקול של ענוה — ומה טיבה של...?
— במעשה יצירה חשוב
— פואימה.

- מה שמה של הסואימה? --
 - מלכת שבא. ושמה של הגברת הוא צ'יז...
 - לא. שפירא. מה אמרת? מאדאם רויט...
 - מאדאם רויטר.
 - עה, אה!
 - ומה טיבה של הגברת אייז. שפירא?
 - כך.
 - והפריץ? --
 - אשה המחזרת אחרי בחורים ומעמידה פנים, כאלו אינה אוהבת את בעלה, אבל על-פי האמת היא כרוכה אחריו ככלבה...
 - בכל-זאת כדאי היה להתודע אליה... חליפין - אמר שימקין בקול טל תקיף: אני לך - מאדאם רויטר, ואתה לי... הגברת שפירא...
 - לא. צ'יזמן.
 - ובכן יציגני מר שינר לפניו?
 - כן. כן.
 - ואימתי? היום? - כן, היום.
 - ברביעת... בחמישית. כן, ברביעית! - הוסיף שינר בלחש.
 - ובאיזה מקום?
 - ברחוב המלכים בקרן פריחודניה. אחר-כך אוליכך אל הגברת צ'יזמן.
 - ואחר כך...
 - טוב. שלום!
 ובשעה זו היו שליט ונתן, שחבילה עבה היתה נתונה בידו מתהלכים ברחוב המלכים בקרבת הגן הסכסוני ושליט היה מתחנן לנתן, שיסביר לו את טיבה של נשמה זו, השוכנת בתוך הגוף הארוך הזה, הנקרא סוגיה. יסביר-נא לו את הפירוש של פרצוף זה. היש לב אדם לסוגיה זו אם לא? האם כל דבריה הם כזבים או שמא להיפך? היש בה נשמה או אין בה? - ואולי יש בה נשמה יתירה? כולה היא תרמית או שמא אדרבא... זיק של יוטר יש בה, ודאי יש בה. וכי לא כך, נתן? - וכלום אפשר לחיות בעולם, כשעל ירך, בצדך, שכס בשכס, מתהלכת בריה כמותך, שנבראה בצלמך, בעלת רמיח אברים ושס"ה גידים כמותך... הכל יש בה ממה שיש בך. אלא שאתה מפסק בעצם העיקר... בעצם העיקר... והן בריה זו אינה, לכאורה, אלא עלמה טפשית סתם, מן השכיחות... עלמה סתם... ומכל מקום... ומכל מקום אפשר מאד, שעלמה טפשית זו מתעללת בך, שהיא מאחות את עיניך, שהיא פורשת רשת לרגליך, שהיא מלגלת עליך בלבה דוקא בשעה זו עצמה, שעיניה התמיכות והחולמות נעוצות בך, כאלו אתה המעין והיא הצפור השוברת בו את צמאונה, ודוקא בשעה זו עצמה, שפניה מאדימים ומלבינים בהוכירה את שמך, ודוקא בשעה זו עצמה, שהיא אשה בוגרת, שכבר ראתה הרבה בחיים, והיא מדברת אליך על היושר ועל האמת ועל האהבה ועל יסורי נפשה... ואולי אין בה אפילו ניצוץ מכל הדברים האלה, שאתה מיחס לה, ואינה משמיעה לך אלא את תורתה,

שלמדה מתוך הכריסטומטיה ומפי יאקים טרופימוביץ המורה, שהיה סוטר בכף ידו על מצחה בילדותה. ואולי אין היא משמיעה לך רק את התורה, שלחש על אונה הסטודנט בערביי־קייץ בשדרות־האנחות... ואולי היא משמיעה לך רק את התורה, שלחש על אונה סימא הגימנויסטן, כשהיו, הוא והיא, חברים של האגודה לחינוך חוזר לתלמידים... ואולי היא משמיעה לך רק את התורה, שקנתה מפיהם של אנאטול קאמיונסקי, וורביצקאיה ואחרים... ואתה עומד ופוער את פיך ובוֹלֵעַ כֵּף דבור ודבור היוצא מפייה ומלהיב לקראתה את עיניך ומאיר לנגדה את פניך... והיא... מדברת כובים... ובכן עומד וקבל על עצמך, שאתה גולם, אידיוט גטור, מטומטם הדעת והלב, שכבר אבד לך חוש הברור וההבנה, שנתן לאדם להבחין בו בין אויביו ואוהביו. ולמה אתה מתפאר בחוש הפסיכולוגי שלך, שכל אחד מאתנו מתפאר בו? ואם יבוא אחר ויפקפק בחוש הזה, הן נכונים אנו תמיד להתנפל עליו, כאלו בא לגזול ממנו את כלי־החייון שלנו או לחתור חתירה תחת היסוד והשורש של מהותנו. והן בריה זו מהלכת על ירך, יושבת בצדך, מווגת את כוסך ובוהשת את הכוס בכף ומוציאה בעל כרחך את הפמירוסה מפיך, לפי שהטבק מוזיק לריאתך... והן בריה זו נקראת על שמך ומדברת בשם „אנחנו” וכבודה ככבודך ושניכם אורגים ביחד את ארג הדורות... טפו! טפו! יכול אדם להחנק... ירוקנא, ירוקנא, נתן! הבה, נתן, ונירק שנינו יריקה אחת גדולה ועבה... ואולי, נתן, דוקא בעלי הנפש היפה הם נוחים לטעות ולהאחו ברשת, אין עינם מבחינה באותה הזוהמה אשר בלב הבריה השכנה, המתהלכת על ידם ושרויה במחיצתם, לפי שאין עינו של האדם הנתון בחדר מואר מבחינה בדברים שבחדר האפל שכנגדו. האם לא כן, נתן? — מה? — ואם לבה של עלמה טפשית סתם תתום לפנינו, איך נעזו לקרוא מעל הספר הגדול של ההויה? — איך נעזו? — ובכן מה אנו, נתן? — מה אנו — למה אני מפרפרים פה, בין תכלת השמים ובין הדשאים והעשבים ושורצים ורומשים? — והעיקר שטימן־שאלה זה, שאנו מעמידים בצדה של בריה שניה שכנתנו, הן סוף כל סוף תחלתו נעוצה בנו, כי מה אנו בעצמנו? — אנו, המציבים סימנים, הבוחנים ובודקים באחרים, אנו מה אנו? — מה הם הדברים היוצאים ברגע זה מפי? ולשם מה אני מדבֵּר את דברי? — ומה הוא הכאב הצובט את הלב? — שמא יסודו ממין אחר, אחר לגמרי? — שמא גם בי, גם בנו אלפי מומות מסולפות, והשקר הגדול ניבע מקרבנו. הגה אני מבכה את אבדן היושר והאמת, ואני בעצמי הארהי־שקרן. כי לא את כאב העולם אני כואב ואין אני קושר מספד על הסתלקותו של היושר מן העולם. את כאבי הקטן אני כואב, את כאב בשרי, כאב תאוה הקטנה, שהוצבו לה גדדים... ואני מתלכש בטלית קרועה, כאלו אני מתאבל וקורע קריעה על ברימינן חשוב, שאבד מן העולם... ועד שאני עומד וחוקר לטיבה של סוניה, של האשה־מרת סוניה שברחוב העירוני, מוטב שאשאל את פיך, נתן, אני מה אני? — מה בי אמת ומה בי תרמית? מה בי גברת רויטר ואשר ויל ודרבקין, ומה בי חנקין ו... מרת פייגיין... מה בי תולעת ומה בי צפור כנף?... מתי אני כואב את כאב העולם ומתי אני שולח את העולם כולו לאברון? תתמוטטנה נא כל אשיותיו, ימוגר וינופץ ויתפורר

לרסיסים, ובלבד שאבנה אני על משואותיו את אשרי הקטן, את ביתי, את מסתי, את כוס התה ואח ספר-השירים החביב עלי. נתן, למה אתה שותק? — הן לך גלויים רזי עולם ואתה שותק. נתן, נתן, גלה נא לי את סיבי. כאר גא לי אותי, הסביר נא אותי לי לעצמי — ואולי מוטב שנאחו באשיות הארץ וכמוסדות הרקיע וגנפצם ונפילם עלינו...

כך דבר שליט בלב נרגש לא לנתן, כי אם לפייגין, למרת פייגין, שהיתה בודאי מקסיבה לדבריו. ולמה זה צחקה המרשעת בהחול מרז... אותה המרשעת, שהיא משאלת-לבו וממנה יצא הקצף על כל ההויה? —

נתן שמע את דברי שליט בפנים נוחים ושלוים, כאלו שמע איזה ספור מעשה, שכבר נא בו. שליט ראה פתאום את כל הגיחוך שבמעמד זה ונשתתק. טהר ותקע את כפו לנתן ובקש להתחמק ממנו, ואגב ראה את עצמו עומד על סער ביתו וכבר היה מתגעגע על הברידות. אולם נתן נספל אליו ואמר.

— הרשני נא, חביבי, לסור אל חדרך לשעה קלה. הגה החבילה הנאת... של ספרים היא. כל כתבי איבסן. בשביל פייגין הכינותי חבילה זו. רוצה אני להניחה לפי שעה בחדרך. אני בהול לשעורי, ובחזירתי אקבל את החבילה ואביאנה לפייגין.

— תן לי את החבילה — אמר שליט בשמחה של תקוה — אני זכניסנה לחדרי. רצונך, אמסרנה למרת פייגין...

— טוב, טוב — ענה נתן, אך תיכף ומיד חזר מדבריו וקרא: — לא. אין הדבר כדאי. הא לך את החבילה, אך אתה אל-נא תמסרנה ליד פייגין. אני בעצמי אמסרנה. חוץ מזה... חוץ מזה עלי לסור מיד לחדרך, לפי שדבר לי אליך. רצוני לספר לך דבר... מה ברוחב אי-אפשר... חלילה. אסור... גסור אל החדר...

— בבקשה! — אמר שליט, כי חכה לשמוע מפיו דבר על-אודות פייגין. אולם כשסרו אל החדר, ישבו שניהם שעה מרובה והיו מחרישים.

— מה סיבו של הרבר? — שאל שליט בסוף בהלצה — שעור חדש?

— כן — השיב נתן — ודאי, אולם לא. לא זה העיקר. העיקר, טר שליט — התלהב נתן וגמגם בלשונו — פרח מצאתי. פרח חי. יפה ונהדר. הוי אל אלהים חיים! רעה אחותני, אסרת: אשתגע, אכנע, אכך, אשאג ואשוע. שליטו חביבי שליטו — קרא נתן והיה מקפץ בתוך החדר — חביבי שליט! אין מלים בפ. עלמה — שליט, עלמה יפה. גערה תמימה — גערה. ילדה תמימה. חביבי שליטו אלו — כך אמר לי לבי בשעה שישבתי לסניה וזכיתי ליהנות מזיו פניה — אלו ירדתי מן השמים ברכב אש, אז הייתי נגלה אל בני הבית — לא יחידים הייגו, שליט — בענן הסערה, והייתי מטאטא את כולם במסאטא השמד. את כולם הייתי מגרש מן הבית — ילכו להם, ילכו להם לנוע ולנווד בעולם, יעלמו-נא מעינינו — ורק אני והיא, רק אני והיא. שליט, חביבי שליטו! — ואחר-כך, חביבי, אחר-כך... אתה יודע איך הייתי מתנהג אחר-כך? — אני הייתי מסב כנגדה, לרגליה הייתי מסב, היא על הכסא ואני לרגליה על שרפרף קטן. כך הייתי מסב כנגדה, חביבי שליט, וגם אתה היית מסב עמנו מרחוק. מחריש הייתי

יושב כנגדה ימים רבים, שנים, יובלות שנים, דכמה גדולה מסביב. היא לא חפריע אח הדממה. ואחריכך הייתי קופץ ממקומי ו... ונוגע נגיעה קלה בקצה אצבעה הקסנה - וגם אחריכך לא היה איש כמנו כפריע את הדכמה..

- ומה שמה? - שאל שליט בצחוק קל.

- שמה? - שמה?... יובלות שנים הייתי כסב... הייתי כחריס... חכיביו אלו הסתכלת גם אתה בפניה... אלו זכית כמוני... חכיביו... הנה אני כורע ברך לפניה... כרע גם אתה, שליט, כרע. היא יפה ככוכב, שליט. היא מוכה את כולנו, היא מטרת את נשמותינו. היא נר התמיד של ההויה. היא... אני בהול חכיביו... שמה? - אתה שואל לסמה? - רבקה לפידות - זה שמה!

נתן יצא בבהלה מן החדר. עיף היה שליט מן ההרפתקאות הרבות. נפשו היחה מדוכדכת ואשלה עסחה אותו. השתטח על הסופה. ומן החשכה היה שופע לנגדו זרם עכור של רגשות טמאים והוא טובל במי הזרם ונשא עמו, והזרם העכור קולה בינו ובין סוניה דויטר.

פרק ט

בסעה הסניה בצהרים נגש שימקין עד לפני הבית השליטים ושבעה ברהוב האזרחים, ששם דירתו של הסופר שניאורסון. שימקין עלה על השלבים בבסחה, משך בפעמון שתי מסיכות תכופות, סכך היה מקובץ בידו: לעולם תהיינה פסיעותיך נאמנות וצלצולך איתן.

בחדר האזרחים ישב ישפה, ידיד נפשו של שניאורסון, יחידי. סיכן הוא שבחדר הקבינט הסמוך היה שניאורסון מעלה בסעה זו על הניר דברי יצירה, כך היה סדר החיים בבית הזה זה עשרים שנים רצופות. אין רוה היצירה סורה על שניאורסון, עד שלא יהא ירדו ישפה יושב בחדר הסמוך. באותה סעה היה שניאורסון מתבודד בחדר הסני לאור המ ורה הדולקת. תריסי החלון היו כוגפים. אין השכינה סורה על שניאורסון אלא לאור המנורה. על גבי שלחן הכתיבה היה נסוי קדקד הראס, שסערותיו כבר הלבינו פה ושם. ספר התנ"ך היה מוסל שתוח על השלחן, ושניאורסון היה קם מרגע לרגע והיה מתעכב אצל אחת נתמונתיו, תמונות על גבי בד ופתוחי אבן, מעסי ידי אמנים שתיים, והיה מעיין בפרצופו, עומד על כל תג ותג ומתעמק, כדולה מהן המון רעיונות, או היה מתעכב אצל האספקלריה הגדולה שבין החלונות ומציץ סעה מרובה בפרצופו, ופתאום צוחה אנוסה יוצאת כפי שניאורסון, ואחריה יבבה כמורסכה, ואחריה קול דממת דקה. שניאורסון משתטח על הסופה, נשען על אדן החלון, רץ אנה ואנה בחדר, כנפנף בידו, מנענע בראסו, מעות את פניו ומסתולל להצללות לפני עיני רוהו כמו חי את היהודי המצויר בספרו - כך היה שניאורסון יוצר את נפשותיו, את הגלריה השלכה של ספוסים יהודים, הכוללת, לפי דבריהם של המבקר שיינר ופינחסוביץ, את כל העם היהודי מגדוליו ועד קטניו, רבניו, חזונו, פרנסיו, מנהיגיו, עשיריו ואביונו, הן בשבת והן בחול, הן בשוק

והן בבית המדרש, הן בבית והן במרחץ. פעמים היה שניאורסון פותח את דלת הקבינט, המופנה לחדר האורחים ומכניס אליו את ידיד נפשו ישפה. פניו של שניאורסון מזהירים בשעה זו, ידיו תועות בחלץ החדר ורגליו מתרוממות מאלוהין והיו כמו מרקדות. שניאורסון צוחק בקול גדול וישפה מקשיב לקול הצחוק. והוא אינו תמה כלל על הדבר ואינו שואל לטעמו של הצחוק. זו היא שעה של עלית הרוח לשניאורסון, שעה של כבוש. המצאה גניאלית הוהירה במוחו. הוא עלה עד ראש הצוק של כשרוננו. הוא חפש את היהודי, גבורו, בציציות ראשו והביא אותו שלף גם לידירו ישפה, הנה הוא — חה הנה חה — הנה הוא, היהודי שלי, הנה הוא בדמותו ובצבינו — קורא שניאורסון ומתנועע מרוב צחוק. כאלו יצא אותו היהודי בעצמו לרקד לפניו והוא מרמז לידירו ישפה באצבעו: ראה-נא, הבטינא בן, הצצינא בן וישפה ידירו רואה גם-כן את היהודי הלו כמעט בעיני בשרו ושני קולות הצחוק מתגלגלים בחלץ החדרים.

בשעה שכוו נכנס שימקין לחדר הביאה של הסופר שניאורסון. הוא שמע את קולות הצחוק, שעלו מן החדר הרחוק, ועבר בפסיעות בטוחות את כל החדרים, עד שהגיע למפתן הקבינט.

— קול פסיעות של אדם — לחש שניאורסון באזני ישפה — שוב בא איזה שמעיה להטרידני. — אינני!

אולם דלת הקבינט כבר היתה פתוחה. שימקין תקע אה כפו לשניאורסון ולישפה.

— מר... — אמר שניאורסון ודאי יש לו שם למר...

— ובדבר זה בטוח שניאורסון? — שאל ישפה באותה המתיקות שבקולו של אדם הרוצה להראות כי הוא מתון, מתון מאד.

— כן, בדבר זה אני בטוח! אמר שניאורסון ונפנף בידו בהדרת מלך. ישפה חיך לאט ובנעימות. והצחוק הקל הזה לא סר מעל שפתיו שעה מרובה והיתה מכוונת כלפי שניאורסון, כאלו המאמר, בדבר זה אני בטוח! היה מין המצאה נפלאה.

— שמי הוא שימקין. — ענה הנכנס, כאדם שאומר: בין שתרצו ובין שלא תרצו, שמי הוא שימקין, ולפיכך הזהרו בכבודי. — ומה בקשתו של אדם, ששמו שימקין? —

— הפרעתי, סליחה, רק לרגעים אחדים. קבלתי מכתב מאת נירנברג...

— מאת המשורר נירנברג? — שאל ישפה והציץ בפניו של שניאורסון.

— כן. הוא מבקשני לדרוש בשמו בשלומו של שניאורסון.

— בפרוש? — חה, פרחח זה! — ובכן מזכיר הוא בפירוש את שמי? —

חה חה! מנה יפה קבל ממני בשעה שראיתי באחרונה. פרחח שכוה! ואיפה המכתב? —

— אמור שלום, כותב נירנברג, לבן העולמות העליונות.

— חה, חה. פרחח שכוה! ואיפה המכתב?

ברגע זה נכנסה אל החדר אשה עטופת צעיף. בחשאי נכנסה. היא היתה אורחה שכיחה בחור הזה. שעה רבות רצופות היתה יושבת בכסא העומד

בוזית ומקשיבה בנשימה כבושה את קול פטעותיו של שניאורסון, המתהלך ברגש בתוך החדר.

— מי הוא בן אדם והוא? שאלה האשה והורתה באצבעה על שימקין.

— גם בן אדם זה סופר הוא... כמדומני... — אמר שניאורסון בכזו.

— באמת, שניאורסון? — שאלה האשה עטופת הצעיף.

— הלא הרפיס שירים, ב, החיים — העיר ישפה, כאדם שמורה הלכה בסני רבו.

— שירים? ולא ספורים? ולא דרמותי — תרפ"ט דרמות אין בנרתיקו? לא? — חה, חה. פינמן, אדם זה הוא פינמן. בחור יהודי-ואינו כותב דרמות-חה חה... צחק שניאורסון בהדרת מלך. ואחר-כך הוסיף: — ונירנברג אינו אלא מזכיר את שמי בלבד? — ופתאום פנה אל האשה עטופת הצעיף ואמר: המשורר נירנברג דורש בשלומי, פרחח שכוה! —

— ואדוני אינו מקבל מכתבים מנירנברג? — שאל שימקין — הלא נירנברג הוא ממעריציו. כשהייתי דר בנ, בשכונתו של נירנברג, היה נירנברג סח לי הרבה על שניאורסון. בלילות קיץ היינו מתהלכים, ונירנברג היה מדבר על ההשפעה של שניאורסון, שהשפיע על שיריו, על רוחו ותכונתו.

— הלא הוא תלמידי? אמר שניאורסון אל האשה עטופת הצעיף — הלא אני... הלא הוא... אלמלא אני שעמדתי לו באותם הימים... פעם אחת-חה, חה.. עלם נפלא היה — פעם אחת בא אלי בליה — בליה... בשעה השתים-עשרה בליה, נפל על צוארי ובכה בדמעות שלישי. הוא קרא את פיבוש שלי ופיבוש זה הרעיש אותו עד יסוד נשמתו, שעה מרובה היה בוכה לפני. רבי אהה, מאור עיני ומשוש חיי — כך היה בוכה ומדבר, בוכה ומדבר, הוא היה עלם נפלא. באיתה תקופה כתב את שיריו המצוינים ביותר.

— הלא שניאורסון היה הראשון, שעורר את הקהל על כשרונו של נירנברג-אמר ישפה מצדו.

— ודאי-ודאי... אני קייתי לגדולות ממנו... אני קייתי... האמנתי... רצייתי להאמין-אמר שניאורסון והתחיל מתהלך בהדר ברגש.

— הלא אני זוכרת את כל זה-אמרה האשה עטופת הצעיף-הלא שניאורסון היה הראשון... שניאורסון היה תולה בו תקוות. ועכשיו, שניאורסון, כלום לא נתקומו התקוות, שתלית בו?

— לא נתקיימו כל צרכן-אמר שניאורסון ולא פסק מהתהלך אנה ואנה בהדר — לא כל צרכן... אני קייתי לגדולות סאלו...

— סבורני שגרם לדבר זה — אמר שימקין — גרם לזה... אמת, מודה אני בגדולתו של נירנברג... ואולם סבורני, שנטה קצת מדרך השירה.

— נטה, נטה, נטה. ודאי נטה! — קרא שניאורסון בכעס ונפנף באגרופו — נטה, נטה, נטה. מדרך השירה נטה. מי שהיה תלמידי נטה. מדרך השירה נטה. צדקת, אברך.

— שניאורסון — אמרה האשה עטופת הצעיף — הן אלה היו דבריך מאז. תמיד אתה אומר, שהמשורר נירנברג נטה, נטה מדרך השירה. גם אני

מרגישה כי נטה, ביחוד כשאני קוראת את שירי האחרונים—הן בימים האחרונים לא פרסם שירים רבים... לא רבים...

— לא רבים? — קרא פתאום שניאורסון בכעס ועשה פסיעות גדולות מרוב התרגשות—לא רבים? כלל וכלל לא כתב שירים... כלל וכלל לא! כלום אלו הם שירים? — קסרקטין ולא יותר!

— חושבני בכלל — אמר שימקין—שכל אותם הקלוסיים... כל אותם הקלוסיים המרובים, ששפכו מבקרינו החביבים, פינחסוביץ ושיינר ואחרים, על ראש המשורר נירנברג...

— פינחסוביץ ושיינר! — הפסיק אותו שניאורסון באמצע — הלא המה חמורים! סוסיס וחמורים, בהמות! זה הכלל: כל מבקר הוא נבלה. כלום עמדו אלה על מהותי?— הם נקרו בי, נקרו ונקרו— הלא הם חמורים!

ישפה רמו בעיניו אל האשה עטופת הצעיף, היא קמה ממקומה, נגשה לשניאורסון, חסמה לפניו את הדרך והתחננה אליו:
— אנה, שניאורסון, א'ינא תתרגש, א'ינא... אתה מניק לבריאותך. א'ינא

נא, א'ינא!

— הניחו אותי, עזבוני לנפשי. כולכם עזבו אותי — קרא שניאורסון בכעס — אתם אוסרים את רוחי בכבלים, אתם מקצצים בתלתי. לכו לכם כולכם, עזבו אותי!—

ישפה והאשה עטופת הצעיף חייכו בנעימות: כזה הוא החביב שניאורסון, כזה הוא האגון ומשובת לבו. הם נשתתקו ושניאורסון אמר פתאום: ישפה, טוב תעשה אם תחתוך את גליונות הנייר האלה לעמודים ותסדרם. יואתה, אברך שב'נא על ידי.

שניאורסון הושיב את שימקין על ידו, הניח את כפו על סכמו, הציץ לתוך עיניו באהבה ואמר:

— כך, כך, אברך. כך, כך.

שניאורסון קם מעל הכסא, תזר ופסע לאורך החדר, עד שהתעכב שוב על יד שימקין ואמר:

— כך, כך. אתה אומר שנסה — נטה, נטה. צדקת, אברך. החמורים הללו טפלו באמת שבחים מפוזרים על נירנברג.

— הוא אשר אמרתי — ענה שימקין — והעיקר, שבשירי האחרונים אין עוד אותו כח האיתנים, שהיה שופע מתוך שירי הראשונים. הן כבר עברו כשנתים מיום שפרסם את שירו האחרון — סימן שהמעין שלו פסק. והעיקר, שבשירי האחרונים אין אותו העוז והמעוף של השירה האמתית, כמו, למשל, כ'עולמות העליונים', שבתם החרומם שניאורסון למדרגה היותר גבוהה...

— 'עולמות העליונים' הרעישו גם אותך?—שאל שניאורסון ופניו להטו.

— שטיטא! גם אני מסכים, ששלמה המלך חכם גדול היה.

שניאורסון צחק בקול רם וקרא לישפה ולאשה עטופת הצעיף.

— חה, חה! מלה מחוכמה השטיע האברך. מלה מחוכמה. אני שאלתי, אם מוצאים הן בעיני, 'עולמות העליונים', והוא השיב: גם אני מסכים, ששלמה

המלך חכם גדול היה. חה, חהו מלֵה מחוכמה. מה אומר היהודי שלי באחד מספורי? – גם אני מסכים, שאני, שמואל בן מאיר, חי וקיים – הלא כה הם דברי היהודי שלי באחד מספורי, ישפה? – מה שמו של הספור הזה? – שמואל בן מאיר – השיב ישפה.

– הגידו: כלום כתבתי באיזה זמן מן הזמנים ספור כזה? ואולם אין לערער על דבריה של האנציקלופדיה שלי – אמר שניאורסון והבט בידו על שכם ישפה.

– ודאי שכתב שניאורסון ספור כזה. גם אני קראתיו – אמר שימקין – ספור נפלא.

אני זה כבר בקשתי לי דרכים להכנס לשניאורסון ולהודות לו בתור קורא... בתור קורא... בכלל... בעד העונג הגדול... אולם לא העזתי להטריד את אדוני...

– הלא מטרידים אותך כל־כך, שניאורסון? – אמרה האשה עטופת הצעיף. שימקין שמע את דברי האשה, ואולם זקף קומה עמד וקר רוח והוסיף: – לא העזתי להטריד את שניאורסון שלנו... לא העזתי. הן רבים ככה באי ביתו

– הוא אומר: רבים! – חה, חה – צחק שניאורסון. – הן רבים ככה באי ביתו. והוץ מזה בקשתי להקריא לשניאורסון שלנו שירים... רק שנים, שלשה שירים... ואולם לא העזתי. וכן כתבתי גם לגירנברג במכתבי, שהשיבותי לו על מכתבו.

– הכבר הדפסת איזה שיר? – שאל שניאורסון. – בירחון, החיים, באותה החוברת עצמה, שבה נדפסה ההתחלה של בעולמות העליונים – השיב שימקין.

– המצא חן בעיניך, בעולמות העליונים של שניאורסון? – שאלה האשה עטופת הצעיף.

– הלא זו היא יצירה אלוהית... – השיב שימקין בקול ישר ושקט. – אולם העיקר הוא החלק השני. שם, שם. אחרי־כך... אח. לא וה... הסוף של הספור... התלתו לא שלי היא – התלהב שניאורסון – שקר הדבר. לא שניאורסון כתב אותו. טועים התמורים הזקפים אותו על חשבוננו. טועים הם, התמורים. תן להם תבן ויאמרו: מספוא הוא – הסוף הוצב להבות אש. אלהים נגלה לי בסופו.

– הסוף עולה גם על תחלהו? – שאל שימקין בתמימות כמשתומם. – הלא הסוף נפלא הוא. וכי לא כך, ישפה? – פלא פלאים! – אמרה האשה עטופת הצעיף. ישפה חייך בכת־צחוס טובה, כמו שנחייכים לתינוק שובב ובעל כשרונות.

שררה רממה קלה.
– אַח, שניאורסון! – התפרצה פתאום קריאה הוסטירית מפיה שֵׁשׁ.
אשה עטופת הצעיף – למה? – למה אתה פוגע בכבודך? – למה?... הלא

החלק הראשון מזהיר כזוהר הרקיע... הלא יש בו יופי שאין דוגמתו... יופי שאין דוגמתו... למה אתה מקטרג עליך?... טבעך בכך הוא. אָח, שניאורסון.

- חמורים הם! - צעק שניאורסון - הנה הם משכחים את החלק הראשון, גומרים עליו את ההלל, הלא זה עול, שיינר זה הוא חמור, חמור גמור, שקרן, ופינחסוביך הוא שוטה, שוטה,

- אָח, שניאורסון! - חזרה והתפרצה קריאה היסטורית מפיה של האשה - אתה חולה, חולה מסוכן

- אני חולה הצמאון! - קרא שניאורסון.

- לשניאורסון אין ספוק נפשי-אמר שימקין - זו היא מחלתם של כל הגאונים,

- אולם שניאורסון! - קראה האשה בהתרגשות ועמדה מעל כסאה -

אחה חולה מסוכן, אתה בוער, אתה שלהבת... אתה מעין נובע של אש... שניאורסון... גרש נא את כולנו מעל פניך... אתה זקוק למנוחה...

- לא אני היחירי החולה מחלת הצמאון! - השמיע שניאורסון, כמקבל

על עצמו את דינו,

- אלו הן מצוקות העלומים, העלומים - אמר שימקין.

- שניאורסון - קראה האשה - אתה קודח יותר מדי, אתה אינך חס

על בריאות גופך, שניאורסון, עתיד אתה ליתן את הדין... וכי לא כך, מר ישפה למה אין מר ישפה עוצר בעד שניאורסון? - מבוקר השכם שניאורסון

מתהלך נרגש... וכי לא כך, אברך -

- ודאי, ודאי - השיב האברך.

- כלום אין שניאורסון מצווה על שמירות גופו, אברך? - כלום אין

אנו כולנו מצווים על שמירות גופו, אברך? -

- ודאי, ודאי, גם דעתי כך היא... כולנו מצווים על שמירות גופו של

שניאורסון שלנו, שאין לשניאורסון הרשות לחבל את גופו... כלום גופו הוא? - הלא הוא שייך במדה ידועה לכלל... לכלל ישראל... לכלל האנושיות...

- חה, חה - צחק שניאורסון בקול רם ואף ישפה צחק - נמצא, שאני

לא אני, כי אם הכלל... אני הכלל... חה, חה - לא שניאורסון שמי, אלא כלל ישראל שמי... חה... חה...

- שניאורסון! האברך מר... מה שמו?... אמרה האשה.

- שימקין.

האברך מר שימקין צדק - אין לך רשות לחבל את גופך, הנה כבר

הגיעה בודאי השעה השלישית... כמה היא השעה כמה, מרז... מר...

- שימקין - ענה הנשא - בודאי השלישית.

- השלישית? - ושניאורסון עוד לא טעם כמעט היום - כשאין איש

נותן את דעתו עליו...

- אני יוצא - אמר שימקין - מיד אצא, אלא שבקשתי...

- מה בקשת, אברך

- להקריא לשניאורסון - אם לא עכשיו, הרי בפעם אחרת - להקריא

לשניאורסון דוגמאות קצרות של שירי... רובם כתובים חחת ההשפעה שלי...

— של נירנברג?... שאף שניאורסון בתלונה קלה,
 — לא! של סופר אחר — השיב שימקין — סופר אשר את פניו... את
 פניו אני מתכבד לראות עתה.
 — אדרבה, קרא, אברך! — אמר שניאורסון.
 — שניאורסון! — התפרצה שוב קריאה היסטירית מפיה של האשה
 עטופת הצעיף — הלא אתה הולך. אל־נא! — אתה זקוק למנוחה. בשעה אחרת...
 לא עכשיו...
 — הניחו אותי, כולכם עזבו אותי! — קרא שניאורסון — הספרות העברית
 הצעירה יקרה לי מכל, מכל...
 ישפה רמז לאשה עטופת הצעיף, שתרף משניאורסון. ישסה הציץ בפניה
 הצצה זו, האומרת: הלא יודעים אנו את שניאורסון שלנו ואת דרכיו. טוב לנו
 לכוף את ראשנו, כי נטל עלינו.
 — ומה בידך, אברך? — שאף שניאורסון — ושםך מה?
 — שימקין.
 — אה, אה, שימקין. ושירים בידך?
 — כן, שירים. פרגמנטים של פואימה גדולה, שעלתה על דעתי ושאני
 סוק עכשיו בכתיבתה...
 — פואימה? — בת תרפ"ט דפים של דפוס? — שאף שניאורסון בקנטור.
 — לא! פחות... הפרגמנטים אינם מעובדים עדיין...
 — אינם מעובדים? — אמר שניאורסון בכעס — ואם כך, למה הבאתם
 אלי? — אם אינם מעובדים עדיין, לך והדפיסם. ואלי תביאם, כשהיו מלוטשים
 ומהוקצעים מעשה אמנות, אמנות, רק אמנות, אברכים! — קרא שניאורסון
 ודחה בתנועת יד את מחברת השירים.
 — יש גם מלוטשים — אמר שימקין.
 — אם כך, שב אברך, והשמיע מה שיש בפיך — אמר שניאורסון.

פרק 9

שניאורסון, שעמד כפוף אצל השלחן, החזיק בידו את מחברת השירים
 והיה מדפדף בה, מאהיל בידו השמאלית על עיניו ומשרבב מרגע לרגע את
 שפמו התחתונה לסימן של עיון. מרגע לרגע נעשה גופו כאלו מזדעזע מתוך
 הרגשות של חמה או של חבה, הוא היה מתלהב כנגד ניצוץ כל־שהוא של
 שירה, וכך היתה חמתו בוערת בו עד להשחית גם בשל פגיעה קלה בחוקי
 היופי שלו. הוא היה מרומם עד לכוכבים איזה ניב או בטוי מוצלת, או היה משפיל
 אותם עד לעפר. כמה וכמה פעמים היה משליך את מחברת השירים על הארץ
 מכעס. היה יורק בכזו רוקע ברגליו, וכמה פעמים היה סוטר אצבע באגודל
 שלו והיה מנגן ניגון של חסידים מרוב התלהבות או מרוב חדוה שתקפה אותו.
 הנה השם, רחב הזונה, שהמשורר הצעיר שימקין קרא בו לאחד משיריו. רק

הרגיש שניאורסון בשם זה, ומיד רתח כל גופו מכעס. צוחה גדולה ורחבה התפרצה מפיו: – עם הארץ! בור! נס! המור! – מעיד אני עלי שמים וארץ, שאדם הקורא שם כזה לשירו, אין בו אפילו נדנוד של שירה. עקר הוא האיש הזה ואין לו חלק ונחלה לא ביופי ולא באמנות. אמנות אני דורש מכא! – יופי הבו לי! – קרא שניאורסון בקול – אני לא למדתיכם להיות זוחלים כשרצים, למה אחם מטים עלי קלון? – מה זה? – צבעים? פרספקטיבה? מלאכת מחשבת? – סרקטיין!... אך הנה ברגע זה חל מבטו על איזו פראזה בשיר שני, שהניחה את דעתו, ומפיו בתפרצות כרגע קריאות של חבה לאמור: גאוניותו יופי! אמנות! ריה פרחים! – אה? – עם הארץ! – טפז! – כך חיים! – חיים! – טפו, מנוול! – נבלה! – פרח! – נשקו אוחו! – טפו! – יופי! – יופי שביופי! – אהי, הוא כבר קלקל את הכלי קלקל, הרס, השחית. הנה ריח שדה! – ים גועש! – שירה זו נכתבה ביד אדם מטורף, טפו! – טפו! – י'שמין! – מי קולוניה! – כלום אין ריחותיהם של בשמים מגיעים לאפכם! – טפו, שרצים! – אי, טפו – מנוולים אחם את האמנות!

כאלה היו הקריאות הסותרות זו את זו, שיצאו בלילות מפי שניאורסון בשעת קריאת המחברת. כזה היה שניאורסון, שהיה מפורסם כאיש־הרגע וככנור ערוך־מיתרים, שכל רוח קלה הפוגעת במיחורו, מוציאה מהם קילות. האשה עטופת הצעיף יסבה בקרן הזווית וכבסה את נשימתה. ישפה חתך לאטו גליונות של ניר ועטאם עונדים מסודרים זה על גב זה. שימקין עמד לפני שניאורסון זקוף קומה והעמיד את מבטו התריף על מצחו של שניאורסון, כתובע ממנו פסק דין ברור ודוקא לזכות.

שניאורסון הניח את המתברת מידו, עצם את עיניו כנשקע בהרהורים. אחר־כך פסע שעה מרובה לאורך החדר בהתרגשות, החעכב מרגע לרגע על יד שימקין, שעמד על מקומו בלי נוע ומציץ הצצה של חוצפה בבחיצחוק של בטחה. רגע נודמנו כאחד שני המבטים החריפים, של שניאורסון ושל שימקין. במוחו של שניאורסון הבהב הרהור:

– בחור זה, בעל הקומה הזקופה, הכחפים הרחבות והמבט התצוף והתובע, יכבוש לו מקום בספרות בין שאחפון ובין שלא אחפון. מוטב שיכנס לחוך ההיכל ברשותי!

רגע עמד שניאורסון מחריש על יד שימקין, ואחר־כך, כמו מחוך התעיררות פנימית ופתאומית, חבט לשימקין על שכמו ואמר:

– אתה משורר! – משורר! אתה משורר!

ברגע זה נמשח שימקין למשורר. האשה עטופת הצעיף נודעצה וקמה מעל כסאה. ישפה הניח את האולר מידו, עמד ותקע את כפו לשימקין בצחוק של נחת וזמתיקות. ישפה לחץ גם את ידו של שימקין שעה קלה, ולחיצה זו היחה החותם של שניאורסון, הגוספנקא שלו. לוחץ ישפה את ידו של משורר צעיר, סימן טוב הוא למשורר.

– ישפה – קרא שניאורסון – תן לו במחנה קומץ של עמודי ניר. תן לו בשמיי. וילך לו האברך. מה שמו של אברך זה? – שאל שניאורסון את ישפה.

- מר שימקין! - השיב ישפה.
 - ילך לו - אמר שניאורסון ופרש לקרן וזית.
 - סררי בראשית לא ישנה בחור זה. - אמר שניאורסון כביטול, אחרי
 שיצא שימקין מן החדר - הננסים הולכים! - הוסיף פתאום בצער והתחיל פוסע
 בחדר לארכו ולרחבו.

ושימקין יצא לו זחוח לב כולו, הזקן הוא עובר ובטל" - הרהר בלבו
 - ומכל מקום אהיה זהיר ואשתמש בו לטובתי.

היתה השעה הרביעית בצהריים. בחצי השמינית יחכה לו שישינר ברחוב
 המלכים, כפי שהתנו ביניהם. הרעב היה מציק לו. החליט לסור למרת רוטר
 ולדרוש ממנה מעט אוכל. אולם כשכא לשם, לא מצאה. הניח על השלחן פתקא
 ובקשה, שתשב בכיתה היום בערב, כי באו עליו הגעגועים הגדולים. בינתים
 הגיע חצי החמישית. אולם שימקין כבש את פסיעותיו בשעת הליכתו כדי
 לענות קצת את, החמור" שיניר. בשלשת רבעי החמישית הגיע לקרן רחוב
 המלכים ולא מצא שם את שיניר. בליעל! קרא שימקין בקול, בכונה התאחר.
 בכונה. כעסו של שימקין היה כעס באמת, אף על פי שגם הוא נתכון לאחר
 את השעה הקצועה, ואולי הקדימיני? - נצנץ הרהור במוחו של שימקין - ודאי
 הקדימיני אותו, החמור". ועכשו הוא יושב בכסא על יד היפהפיה ומסיח בי,
 ודאי הוא מבוני כעיניה, שועל שכמותו! - שעה מרובה היה שימקין נמלך בלבו,
 אם להכנס אל הבית ואם לא. משתוקק היה לסור מיד אל הבית ולהפריע את
 השועל ממעשיו, ואולם היה מתירא ממנו גם כן, שלא להקניט את המבקר, שבו תלוי
 עתידו. ואולי נתאחר הלה במקרה! שימקין החליט להמתין עד השעה החמישית. ועד
 שהוא עומד נבוך, מתלבט בספקות ונמלך בלבו, שמע קול מאחוריו. מישהוא
 קרא אותו בשמו, שימקין החזיר את ראשו לאחוריו. לפניו עמד נער עם שערות
 של פשתן.

- אדוני הוא המשורר שימקין, אם איני טועה! - אמר הנער.

- אני שימקין המשורר!

- כך, נמצא שלא טעיתי. לעולם אין עיני מטעה אותי - אמר הנער
 בהכרת תודה לעצמו - שמעתי, שכתב פואימה גדולה בשם מלכת-שבא, שהספרות
 העברית עתידה להתפאר בה - דבר הנער בעזות - האמת השמועה?

- אמת! - השיב שימקין.

- ומה דעתו של הגאון שניאורסון, של שניאורסון שלנו? - ודאי
 ששניאורסון שלנו מוקיר מאד את שימקין המשורר ומקדו ומכבדו, כי מי
 כשניאורסון מוקיר את הספרות העברית וסופריה? - אומרים, שיותר שהוא
 משורר גדול ואמן נפלא, הצר צורות, הוא חובב נפלא של הספרות ונכון
 למסור עליה את נפשו, אומרים, שבשעה ששניאורסון קרא את הפואימה של
 המשורר שימקין, זלגו עיניו דמעות, לבסוף קם ונשק שניאורסון שלנו את
 המשורר שימקין על מצחו. האמת בפי השמועה הזאת?

- אמת! - השיב שימקין.

אמת? - קרא הנער וימחא כפיו - סחתי דבר זה לחברי, צעיר אחד,

לורברבלט שמו, ציוני נלהב ומוקיר את הספרות העברית, סחתי לו ולא האמין ומפני כך העזתי פני והעמדתי תחתיו את שימקין המשורר, שהרי גם אני חובב נלהב של הספרות העברית וממעריציו של כשרונו של שימקין המשורר. אדוני ודאי מחכה פה למישהוא שיבוא. ודאי לשיינר, ודאי התנו ביניהם שימקין המשורר ושיינר המבקר...

— ודאי?— דבר זה מניין לך?— — שאל שימקין.

— ודאי. שימקין המשורר ושיינר המבקר ודאי התנו ביניהם להודמן יחדו בשעה קבועה במקום זה. אולם שימקין, שמשורר הוא ודעתו מסחמא פזורה, כדעתם של כל המשוררים עם שניאורסון בראשם, ודאי ערבב את השעה ואחר את המועד — דבר הנער בכטהה.

— דבר זה מניין לך?— — שאל שימקין נדהם.

— מניין? שאלה זו מהי?— הרי עכשו השעה החמישית, לא! סליחה, טעיתי. שלשת רבעי החמישית בדיוק, שעוני דייקן הוא, חבר יש לו לשעוני המכוון את מהלכו ומשגיח עליו: זהו שעוני של בוריס יפימוביץ.

— מי הוא זה בוריס יפימוביץ?

— פרנק, הנדיב פרנק. אני יוצא ונכנס בביתו. אני מזכירו בעיני הציוניות, בקי אני ככל הענינים הפנימיים של התנועה הציונית. שעוני מדויק היא. בשלשת רבעי הרביעית בדיוק ראיתי את המבקר שיינר במקום זה עצמו ושימקין המשורר הן בא בשלשת רבעי החמישית. סימן הוא, ששניהם התנו ביניהם, אולם שימקין המשורר ערבב את השעה כדרכו...

— ובכן בשלשת רבעי הרביעית בא לכאן שיינר?— בא ועמד פה שעה מרובה?—

— לא. רק רגעים. הוא העיף מבטו לכאן ולכאן והחחמק מיד,

— ולהיכן התחמק?— הידוע לך?

— ודאי ידוע: אל הבית הזה.

— המרובע?

— כמוכן, בבית הזה הוא מעונה של גברת אחת יפה, זקופת קומה. אומרים שהיא אשה נפלאה, ציונית נלהבה, יודעת היא לשון הקודש ומוקירה את הספרות העברית. אומרים, שהיא מכרתו וידידתו של שיינר, הם מתוכחים תמיד בעיני האדם. פגשתי את שניהם ברחוב.

— היום?

— לא. בפעם אחרת, באחד מן הימים, אני נטפלתי אליהם... מאחוריהם. מפני מה מועטות כל כך בנות ישראל, המוקירות את עממן אולם אשה זו הרהיבתני. שיינר יוצא ונכנס באותו בית ארבע או חמש פעמים ביום. אח אדוני לא ראיתי אפילו פעם אחת בחצר זו. זו היא לו הפעם הראשונה, שהוא מכוון, כנראה, את פסיעותיו לשם.

— כן. אני מכין את עצמי לסור לשם. הזמינו אותי. אולם שכחתי את שם משפחתה של אשה זו...

— שם המשפחה? אייזמן, הגברת אייזמן. מה יש פה לשאול? ודאי. הלא

היא דרה כמעון החמישי, והרי הטבלא... הנער הוליכו עד הטבלא שאצל שער החצר - הרי הטבלא, המעון החמישי, אייזמן... שימקין פרש מן הנער והתחמק אל החצר, אולם הנער רדף אחריו והדביקו. - ובכן, שימקין המשורר! - קרא הנער - אנו נפטרים זה מזה, אתכבד נא... שמי הוא בהן. ציוני וקורא ותיק של הספרות העברית, שלומי שימקין עלה על השלבים בפסועות בטוחות. עמודי הנייר, מתנתו של שניאורסון, היו בכיסו, ישפה לחץ לו את ידו, ואהבתה של הגברת אייזמן, הנכונה לו לימים הבאים, כבר המתיקה לו בדמינו את השעות, שיבלה על ידה. הוא משך בפעמון הדלת כאוהב השב לנוו.

- הגברת אייזמן... האדון שיינר בבית? - שאל שימקין.

- האדון שיינר - השיבה המשרתת, שפתחה את הדלת בצחוק - כן.

- ואיפה הם? - שאל שימקין, אחרי שסר לחדר האורחים.

- הנה הם... מן המטבח הם יוצאים! - השיבה המשרתת בצחוק, ופניה הסמיקו.

פרק יא

בעלת הבית ושיינר, שיצאו מן המטבח, נתקלו בשימקין, שנכנס בשעה זו לחדר האורחים.

בעלת הבית טלטלה בידה טס, ושיינר היה כרוך אחריה: מוליך ביד אחת את סימקה הקטנה ובשניה כוסות ואליגנטית.

- הריהו... קרא שיינר למראה שימקין בהתמרמות כבושה בלב. הן הוא משורר קטן - נצנץ ברגע זה הרהור במוחו של שיינר - המוטיבים שלו נושנים הם, רבים לקוחים מאת נירנברג. במאמרי עליו אעיר, כמובן, על זה.

- היכן נעלם מר? - שאל שימקין בקול, שנראה לשיינר חצוף מאד.

הלא הוא חסר כשרון לגמרי? - החליט שיינר ברגע זה בלבנו, אולם זכרונה של הגברת רוטר צף על לבו, ולפיכך הצהיל את פניו ואמר:

- חכיתי לו עד הרביעית...

- עד הרביעית? - אכן נתערבבה לי השעה. מפוזר אני בדעתי ממש כשניאורסון שלבו. אני שימקין! - קרא פתאום שימקין בטעמה של דיקלכציה ותקע את כפו לגברת אייזמן - וזו היא הגברת אייזמן המפורסמת? - וזו היא סימקה! - אמרה בעלת הבית, שפניה הסמיקו מבושה, כדי להסיח את דעתו ממנה ולהסב אותה על סימקה.

לבה של הגברת אייזמן התחיל נוקפה, אולם מיד לחשה לעצמה:

- לא הוא! - לא! - אחר... ואולי... נצנץ פתאום ספק במוחה ולבה חור ונקפה. - הוא גבה קומה, עז נפש - משורר הוא! הרהרה בשעה זו ושאלה:

- כמה היא השעה?

- השעה החמישית - השיב שימקין.

- בדיוק? - שאלה בעלת הבית ואמרה ללבה: אני מצאתי חן בעיניי.

- שעוני מכוון על פי שעונו של פרנקו - השיב שימקין ובדמינו ראה את עצמו מחבק את צוארה של בעלת הבית.
- הארון שימקין הוא משורר? - שאלה בעלת-הבית אחרי דומיה ממושכת.
- אני משחק על הבמה - השיב שימקין וראה בדמינו את הגברת אייזמן, כשהיא משחקת עמו על הבמה ומתעלפת על-פי תפקידה והוא נושא אותה בורעותיו אל החדר השני.
- מהיכן, מר שימקין? - שאל לבסוף שיינר שהיה יושב כל השעה מתריש ווועף, כאדם שהקנדיטורה שלו נפסלה.
- מן הזקן -
- במה הוא עוסק?
- ביצירה! - ענה שימקין והגביה את קולו.
- ודאי בשכלולם של העולמות העליונים? ההקריא אותם לפניך?
- לא. רק מקצת. כן, הקריא.
- ומה הם בעיניך?
- ובעיניך מה הם? - שאל שימקין.
- סמרטוט...
- אמי - לחשה סימקה הקטנה לאמה - האיש הגבוה הזה איננו יפה, איני אוהבת אותו.
- וקנה - ענה שימקין אחרי דבריו של שיינר, בשעה שסימקה התלחשה עם אמה.
- מה זקנה? - שאלה הגברת אייזמן, שדעתה הוסחה מן חשיחה על-ידי הערתה של סימקה.
- מדברים א' בוקנה הקופצת... על כולנו - השיב שיינר.
- כן, הזקנה! - ענתה בעלת הבית בגניחה, עמדה ונגשה אל האספקלריה, הציצה בה ודעתה נחה עליה קצת. ואחרי דומיה קלה הוסיפה בגניחה:
- כן, החיים עיברים ובטלים!
- פילוסופיה! - אני שונא פילוסופיה! קרא שימקין וקם מעל כסאו, זקף את קומתו והשתטח על הסופה.
- בעלת-הבית מרשה? - שאל אחרי שכבר התפרקד על הסופה.
- אמיו! - קראה סימקה מתוך מחאה והורתה באצבעה על שימקין, המוטל שטוח על הסופה.
- נווד קצת?... אמר שימקין - המשוררים הם אומה משונה בהליכותיה! -
- הלא אדוני הוא משחק ולא משורר - העירה הגברת אייזמן.
- כלום כך אמרת? - שאל שימקין תמה, כאלו ספלו עליו עלילה.
- ודאי -
- זה היה לפני אלף שנים! - האם בשעה שישבתי על הכסא השמעת את הדבר הזה? - כבר חלפו יובלות שנים מסעה שהשמעתי את הדבר הזה! - ועל צד האמת אדוני מה הוא, משורר או משחק? - שאלה הגברת אייזמן ונשקה את סימקה על מצחה.

- הוא לא זה ולא זה!—השיב שיינר.
- כזו היא דעתו של המבקר שלנו?—שאלה הגברת אייזמן.
- שיינר לא השיב כלום, אולם אחרי שתיקה ממושכת העיר בגניחה:
- כך, כך; החיים עוברים ובטלים. פתגם זה מי השמיע?—
- מר שיינר מלגלג עלי... כדרכו...—אמרה הגברת אייזמן בקובלנא—
- כלום אני טפשית כל-כך באמת?—הוסיפה ונעצה בשיינר מבט, התובע תשובה, ומבקש רחמים.
- אני איני מלגלג, תלילה, אמת-ההיים אני משמיע—אמר שיינר, שהיה נהנה מאד מן העינויים, שגרם לאשה יסה זו, שסוף סוף היא טפשית קצת.
- כל זה אמת—אמרה הגברת אייזמן בתחנונים—ואולם במבטו של מר... מר הציץ בי כך... לא בפעם הראשונה הוא מציץ בי כך... כאלו... ברור לי מאד פשוטו של מבט זה... כאלו אני טפשית מאד... הבאת אני טפשית כל-כך?—
- דבור זה שגור גם בפיו של האדון אייזמן. "היא טפשית את ואינך מבינה את הבריות?"—רגילה הוא להשמיעני, האמת הדבר הזה?
- אמת ולא אמת!—השיב שיינר, שהיה נוהג תמיד לדבר עם אשה זו דברים הנשמעים לכמה וכמה פנים, דברים הגורמים צער רב לגברים המימים וסקרנים ולא כל שכן לנשים.
- אמת ולא אמת? הכיזד?—שאלה מרת אייזמן.
- אמת של הסכיבה, אם אפשר לומר כך, ולא אמת נפשית!—השיב שיינר בשפת הרמזים—כלומר: יש בגברתי חכמה מרובה. בדבר זה אין שום ספק, אולם כנגד זה יש בה גם מעין דבר זה... מעין דבר... שאפשר אין לו שם... שם ודאי יש לו, ואולם העיקר, שיש לו כמה וכמה שמות... אצל הגברת דבר זה נגלה בכמה וכמה צורות... וכל צורה שונה מחברתה... ורק לעין החדה ניתן הברור... אבל עינו של האדם חדה יותר מלשונו, ומה שניתן לעין לא ניתן לשפתו... ולפיכך אני מתקשה... אולם העיקר... הלא הגברת היא פקחית במדה ידועה... דבר זה ישנו... ודאי ישנו... ולפיכך אני מציץ לפעמים בה ותמה... ממש תמה...
- באמת?—קראה מרת אייזמן ומחאה כפיה מתוך תמיהה, צער וסקרנות
- דבר זה יעסיק את מוחי זה ימים רבים, כבר העיר אותי פעם אדם אחד על דבר זה. הוא יעסיק את מוחי זה ימים רבים—נתת לי חומר למחשבה...
- קול הצחוק, שהתפרץ מפיו של שימקין, הפסיק את השיחה.
- מר שימקין מצחק! אפשר שישתף גם אותנו לצחוק?—שאלה בעלת הבית והושיבה את סימקה מצדה.
- אותו הבחור... תה, תה, תה!—קרא שימקין וקול צחוקו לא פסק—
- ווכר הוא מר שיינר את הבחור הזה—עם החוטם... תה, תה!—
- איזה בחור? איזה חוטם?—שאל שיינר.
- הבחור בעל החוטם הלז... תה... תה... כזה...
- שימקין תמך את כוהן ידו בחטמו ושרבב באוויר את פסת ידו עם האצבעות המפושקות, כדי לתת סימן לשעור החוטם.

– מה בחור? – מה חוטם? – חור ושאל שיינר, אף בעלת-הבית הציצה בשימקין בצחוק של תמיהה...
שימקין התחיל להסביר להם את טיבו של הצחוק.
– היום בבוקר אנו מהלכים ברחוב... אני ומר שיינר... באיזה רחוב, מר שיינר?
– איני זוכר.

– ברחוב הברזל, כמדמני, כן, ברחוב הברזל. ופתאום באה לקראתינו אשה אחת... גזוזה... אשה, שלפי דבריה, יש לה בעל – שימקין צחק בקול רם להלצה זו-מבקש אני להתחמק ואין השעה מספיקה לי. אני מתירא תמיד מפני הנשים, שמעירות על עצמן, שיש להן בעל-הוסיף שימקין בהנאה יתרה ושרבב את שפתו התחחונה, שהיתה רועדת שעה קלה במש כשפתו של שניאורסון – נתפסנו! – מהרהר אני. מבקש אני להתחמק והשעה אינה מספיקה לי... ובין כך וכך והיא ושני בחורים עמה, נושאי כליה, עומדים על ידינו... לא שנים, כיאם שלשה... אחד מהם נראה כמטורף קצת... מהרוצץ...מציץ בחלונות החנויות... הוא, כנראה, סופר... אחד מאלה שנראים כסופרים להכעיס... להכעיס את כל המבקרים והעורכים ואת בני דורם, שאינם מכירים בכשרונם הגאונים...
– זה הוא, כמדומני, אותו הבחור המטורף למחצה, שהיה אצלי

ב"השקפה" – העיר שיינר – אני כבר סחתי לגברת איזמן עליו.
– כמדומני, שליט! – אמרה איזמן והתחרטה מיד על שהזכירה בקול את השם הזה, אף-על-פי שלא יכלה להסביר לעצמה אה טיבה של חרטה זו.

שימקין המשיך את הרצאתו:

– כן, זה המטורף למחצה. השני: בחור עם פורטפול, והשלישי: זה, זה, זה... כזה... החוטם... כזה... זה... זה...
– מה שמו של בחור זה? – שאלה הגברת איזמן מפני נימוסה של בעלת בית.

– מה שמו של בחור זה? – שאל שימקין את שיינר.
– מה שמו של בחור זה? – שאל שיינר את שימקין.
כך נתק שמו של אדם, שכל המסובים כבר העלו אותו על שפתותיה – כמה וכמה פעמים. אולם השם "נתן" היה מתלבט בחללו של האויר ומשיק ככנפיו כזבוב המתלבט בתוך הכוס ההפוכה עליו,
שררה דממה ממושכה. הגברת איזמן לא צחקה אחרי ספור המעשה הזה. שיינר נהנה בלבד הנאה גדולה, ושימקין הפך את פניו אל הקיר מעס.

– ומה שלומה של אהובתי? – שאל שיינר,

– מי היא אהובתי? – שאל שימקין.

– הגברת איזמן מכירה אותה.

– הצגינא גם אותי לפניך – אמר שימקין וירד מצל הסופה בקפיצה.

– היא קסנה עדיין יותר מדי-אמרה הגברת איזמן בצחוק ובלבה

אמרה: אני הייתי מתיראית לשבת עם משורר זה ביחידות. הוא, ודאי, גס. אולם מיד אחרי זה תקפתה תשוקה להתיחד עמו ביער.

— וצבע עינייה מהו? — שאל שימקין — אין יופי באשה אלא עיניים! — בעלת הבית הציצה חרש לתוך האספקלריה.

— וצבע העיניים הוא הצבע של האם — השיב שיינר.

עיני יפות הן? — הרהרה הגברת איזמן בעונג ואמרה:

— שטויות! — מוטב שנסיח בעיניים אחרים, מי מכס יודע את היום, שבו חל הנשף של חברת, השפה והתרבות? —

— את היום, שבו חל המתזה הראשון של הקרקס אני יודע! — השיב שיינר.

— בהשתהפותו של האתליט היהודי ב... — העיר שימקין — השמעתם על דבר גבורתו של אתליט זה... אכן לא אלמן ישראלי, כשאני רואה אותו, יש שאני רוצה להאמין, כי הרקב לא אכל עדיין את בית ישראל עד תומו — התלהב פתאום שימקין.

— המעריך אדוני כל־כך את הקרקס? — שאלה הגברת איזמן בצחוק של נימוס ותמיהה, אולם בלבה חשה, שכל נפשה מוחה כנגד הערצה זו.

שימקין קרא בהתלהבות:

— ודאי, שרירים הבו לנו! — שריריכם! — למה גזלתם ממנו את השרירים? — את כל תורת ישראל אני נותן לכם במחירם של שרירים חזקים. שרירים הבו לי ואתן לכם אמנות ויופי! — קרא שימקין בקולו של שניאורסון והתחיל פוסע בתדר בהתרגשות. — ירבו אתליטים בישראל, עדיין אין אני יודע מי חשוב ממי: המשורר נירנברג או האתליט ב... — וגם דעתו של מר שיינר כך היא? — שאלה בעלת־הבית והציצה בו במבט המבקש רחמים והצלה. — מר שימקין, כמדומני, מגזם קצת. הוא משורר, וכי לא כך, מר שיינר?

— מה? — שאל שיינר, שעשה את עצמו תם, כאלו לא שמע את דבריה של הגברת איזמן, הגברת איזמן חזרה על דבריה:

— שואלת אני את המבקר מר שיינר, אם גם דעתו כדעתו של מר שימקין? מר שימקין, כמדומני, מגזם קצת, כי על כן הוא משורר. ומה דעתו של מר?...

— דעתי... דעתי... מי האיש אשר יכבדני בכוס טה, וחיה את נפשי, ואם לא, אמנת לעיניכם — השיב שיינר שלא ממין השאלה.

— את, צדקת. הגה אורחים בביתי ואני מבדחתם כללי. הן המיחם רותח. בואי נא, סימטשקה, ונכבד את אורחינו החביבים בטה ובמתקים.

— גם ממתקים יש? — קרא שיינר בהתלהבות — בחיי! את כל תורת משה ואפילו את כל ספרותנו הצעירה ו,עולמותיו העליונים" של שניאורסון נכון אני לתת במחיר בוס טה וביסקביטים מתוקים בטעמים.

— הכתם לבב אתה מדבר את דבריך? — שאלה הגברת איזמן בצער.

— הגברת איזמן! להוטה תמיד רק אחרי האמת! — העיר שיינר בסרקסמוס,

- ואחרי הפילוסופיה! - העיר שימקין.
 לבה של הגברת אייזמן נקפה מעלכון זה.
 - אמי, הבי ונמוגז כוסות טה! - אמרה סימקה הקטנה, שהסתכלה בפנית
 של אמה ברחמים, כאלו הרגישה בעלבונת, וגשקה לה על מצחה.
 - בואי, בתי - אמרה בעלת הבית ויצאה מן החדר בלויחה של סימקה,
 ואחרי רגעיים לא מרובים כבר ישבו בעלת הבית וסימקה עם האורחים
 ולגמו מכוסות הטה. דממה מעיקה היחה שרויה בתוך החדר, לעיסתו הבהולה
 והקולנית של שיינר, שלעס את הביסקביטים, כאלו הצילם מפני השרפה,
 צרמה את האוזן. מרגע לרגע היה שימקין משמיע בהטעמה של דיקלמציה
 חרוזים בורדים של שיר.
 - של מי הוא השיר הזה? - שאלה הגברת אייזמן.
 - של מסורר אחד - השיב שימקין תשובה, שנשמעה לשני פנים.
 - ודאי של אדוני! - אמרה הגברת אייזמן.
 - אני איני כותב שירים,
 - אינו כותב? - תמחה הגברת אייזמן - הכיצד? אמנם שכחתי, שאדוני
 משחק הוא. וכי לא כך, מר שיינר? -
 - ודאי, ודאי.
 - מה ודאי? - שאלה הגברת אייזמן.
 - ודאי, שהביסקביטים מתוקים מאד, ודאי - השיב שיינר.
 - הביסקביטים הם ממש מלאכת מחשבת! - קרא שימקין, שכבר כלה
 לשתות את כוס הטו והטיל את עצמו מיד על הסופה.
 - אמי!... לחשה סימקה, כשהטילה מבט בודק בשימקין, שהשתטח על
 הסופה, והתזירה ממנו את פניה בהעויה של תרעומת.
 - מה, בתי? -
 - רצוני ללחוש לך דבר לתוך אוניך! - אמרה הילדה.
 - לחשינא, בתי! -
 הילדה חבקה את אמה בכח, כמערה עליה שטף רחמיה ולחשה לה לתוך אונת
 - אמי, איני רוצה לשבת כאן. אלך לי לתוך הדרי. איני רוצה לשבת
 כאן. הטוב, אמי? -
 היא ירדה מעל כסאה ויצאה מחדר האורחים.
 - הכינא, אהובתי - אמר שיינר - גם אני אחרין. הבי נא ונשתעשע קצת.
 הוא רץ אחריה, כשהיה מדדה על רגלו האחת.

פרק יב

הגברת אייזמן מי היא?
 נולדה.

בביתה של אב זקן, יהודי יפה תואר, עשיר, חסיד נלהב נצור ממשפחה
 של רבנים גדולים ומופלגי תורה, יוצאי ברודא, הכיב על כל החושבים של

עיר הפלך ג', עיר מולדתו וישיבתו, ומקובל על היהודים ועל ה"אדונים" שאינם יהודים, גולת הכותרת של כת החסידים הסדיגוריים, הכת התקיפה בעיר זו, הממנה רבנים, שוחטים ופרגסים.

כל ימות החורף היה האב הזקן מלוכש בכגדי שבת וב"זופיצא" של משי כרבי של חסידים. כל היום לא פסק ניגון מפיו ופניו הנחמדים הסיקו נדיבות-לב ויראת-שמים והיה דומה לשר וגדול בישראל.

הסביבה:

אס־זקנה, אשה העוסקת בצרכי העיר ומפרנסת עניים ואביונים, מתפללת שלש פעמים ביום ומאמרי חז"ל שגורים על פיה.

כובעים של סמט, קפוטות של אטלס, טליתות עם עטרות כסף וזהב, צלצול זוגיהם של סוסי "פריצים", שהיו באים במעוף נשרים ומתיצבים על יד האכסדרה של בית האב הזקן במצהלות חדה ומחכים לאדוניהם, באותה שעה שהילדה הקטנה היתה עולה בינתים ויושבת מעט לתוך המרכבה והזהה.

ניגוני חסידים בשעות הסעודה השלישית של שבת, בימי חנוכה ופורים, בויניא דפגרי, בערבי הילולות וחגגות ובליילי שמחת תורה. ריקודים, זמירות, חקפות, עיגולים, קצף של יין, התלהבות הרוחות עד כדי התפשטות הגשמיות, נקישות חסאיות של אצבע צרדה וספורי מעשיות נפלאים במלאכים, שדים, דוכסים, באכרי רוסייה הקטנה ובר' ישראל בעל שם טוב, מלך המשיח, העני הרוכב על החמור, אליהו הנביא, אברהם אבינו, היושב על פרשת דרכים ומכניס אורחים כמו כביתו של האב הזקן. שרה אשתו היא יפת-תואר. אמרי נא אחותי את". כותל המערבי. האם רחל מבכה על בניה. פחד הפרעות, שפרעו רוצחי אדם בישראל בשנות השמונים, שכנפו זעמן קשקשו גם בשנות התשעים, האימה מפני כלביהם של ה"גוים" השכנים ומפני אבנים של ה"שקצים", שהיו זורקים בה בשעה שהיתה מהלכת לתומה על יד גנו של הכומר.

חנוכה:

על כרכי הסבא למדה "עבריי", ופרשה חומש עם רשי לומדה מפיו של ה"רבי" גדליה, בעל הזקן הלבן-כתום, שבבות עיניו היו מעוררות תמיד רחמים בלבה, שהאימה הנשקפה מבין ריסי עיניו נטעה בתוך לבה תוגה עמוקה יותר מזו שנטע בה הפחד מפני הכלבים וה"שקצים", תוגה זו, שאינה פוסקת מלבה כל הימים, ואפילו בשעה שהיא מרקדת וולסה, ואפילו בשעה שהיתה מרקדת עם אופיצר רוסי אחד והלה היה מסובבה עד כדי טירוף החושים, כאלו בקש לעקרה מתוך הגלות.

מפיו של מורה אשכנזי, דק־כשר וארוך־קומה, למדה בילדותה את הלשון האשכנזית. הוא היה לבן פנים, וידיו היו רזות וחורות, אצבעותיהן — מארכות וחדות. המורה הזה היה יפה מה"רבי" בתארו ולא היה מטיל עליה אימה. אולם כשהיה נוגע במקרה באותן האצבעות החורות והדקות במפרקתה, היה כל גופה מזדעזע ותשוקה היה חוקפתה להתייפה ולנשקו על מצחו.

ימי נעוריה:

מותו של הסבא — עלבון קשה מצד אלהים, שנעשה יסוד ושורש לחינוך, מחלה ממושכה של הסבתא. כל הימים היתה גלמודה ובלי חברות. אב סוחר, העוסק בהיות העולם וקובע עתים גם לתורה. פניו נועפים תמיד. קפדן. שתקן. רק תבנית וקנו דומה לזו של הסבא. האב לבוש „קפוטא“, שהיא קצרה קצת מכפי השעור, מעיין בספרי חסידים ובספדי חקירה, חותם על העתון „ידיעות הברירה“ ולוקח לפעמים מאת שכנו בהשאלה את „הצפירה“. כשהאב יוצא לדרך לרגלי עסקיו, הוא חובש „קפליוש“, וכשהוא שב לביתו, הוא עונד את כובע המשי לראשו.

על-פי דוב שרוי האב בדרך, והאם מנהלת את עסקי החנות, שרוב קוניה הם „אדונים“. האם עונדת „שייטל“ על ראשה וחובשת גם קורסיסה לגופה. היא מתפללת בכל יום בחנותה. אמת, שתפלתה חטופה וגם אין היא נזהרת מלתקוע כפה ל„פריצים“ — כמובן, להחשובים שבהם — וכחייכת בפניהם בצחוק שאינו רגיל כלל אצלה לא בית ולא בשעת משאה ומתנה עם היהודים. אבל עם כל זה היתה האם מקפידה מאד בקריאת שמע ובברכת המזון ובברכות בכלל, וגם היא, הנערה בת שתיים-עשרה, כבר נתחייבה בכל המצוות. אולם המורה של הלשון הרוסית הוא אנטושא, בנו של הכומר, והמורה של הלשון העברית הוא בחור ליטאי, משכיל, מי שהיה בן ישיבה והיה בודאי יוצא מכלל ישראל, אלמלא ספר הספרים שנחנה אומה בזויה זו במתנה לעולם.

היניקה:

יול וורן, מיין-ריד, אוהל חם, אהבת ציון של מאפו, אמנון ותמר, שירת הרועים, גאומיהם של הנביאים, המוסבים אל שלחנו של ירדיה בירושלים. רובינזון קרווא ושירת אוקריינא. אומה שנחרבו לה שני בתי מקדשיה. פסה התפארת מישראל. באוארוב של טורגניוב. „בן האצילים“, סוכה קלועה, שבה מתלחשים הנאהבים והנעמים ברומנים הרוסים. ובישראל אין מלך ולא שר ולא כהן ולא דוכס ולא אזרח ולא גאון לאומי ולא קומה זקופה ולא רכיבה על גבי סוס, הנכאים הם הזמירות. התקיעות לאיים על השטן הם קול ענות המלחמה. המטפחות האדומות שבהקפוטות הן הרגלים. מילואה של הלבנה הוא להם שלמות, יופי והדר. הכל, הכל, מה שחי ופורת וזומר ומנגן, ואפילו מתפלל, הכל שם, שם מחוץ לתחום, בשכנותם של הזרים. ואם יש שהקומה מזדקפת והעורקים מתמלאים עסיס, דוקא ברגעים אלו היא חשה, שנתונה היא באויר, שאין משען לגאותה ולא שמי-חכלת על ראשה ולא אדמה ירוקה תחת רגליה.

על-דבר הרעיון הציוני שמעה בפעם הראשונה מפיו של רב דרשן בדברו בניגון ליטאית-למודי, — הה, גוגול, גוגול הנפלא! נפלא הדניפר, בשעה שהאיר שקט. ובימים האלה כבר היתה אהבה עזה אוכלת את הלב, אהבה צנועה, חרישית ונואכה אל המורה של הלשון הרוסית, אל אנטושא, בנו של הכומר, אהבה נחנקה ומפכה ומתפרצת וגירוי היצר לברוח מן האב, מן האם, מברכת-המזון ומקריאת-שמע ומעיר הפלך, בשעה שהיר נתונה בידו של

אנטושא האהוב, הרצוי, האסור, הרחוק, עם הצלב על לבו, הרוכב על סוס, שט בסירת דוגה יחיד בלילות קיץ ומרקד ודאי וולסה.

ימי המעבר:

אחד אחד מתמעטים יהודי המשי, שוחתות קפוטות האטלס, נעדרים כובעי הסמוט, עטרות הכסף והזהב ושערות הזקן הארוכות.

כל החיים מסביב לה אינם אלא שלשלת אחת של סתירות, סתירה בין חכוכע של סמט של האב בין ה"קפליוש", שהוא חובש בשעה שהוא יוצא לדרך, סתירה בין סדור קרבן המנחה שביד האם ובין ה"קורטיטה", סתירה בין הררי יהודה ושירת הרועים ובין חיי עיר הפלך והיהודים המקומחים, שעוברים לפניו, בשעה שהיא יושבת על יד החלון, ומציצה בו: עוברים עסוקים, מעלים אבק של חולין וגראים כנושאים מטות של מתיט. סתירה בין צחוקה של אמה בפניהם של המאדונים" ובין הזעף התדירי הרובץ על פניה כל הימים. סתירה בין חזון, משאת נפש וחלומות בהקיץ ובין ימי סתו מרבי רפש, ערבי שעמום של חורף, בשעה שהיא יושבת על ספרי ה"ניווא", או ימי קיץ חמים, שבהם היתה משהכשכת עם בנות השכנים במימיו הדלוחים של הנחל, נחל של עיר פלך יהודית, ששפתו היתה לתל, אשר כל הוזהמה והחלאה פוגה לשם, כאלו מתכוונים תושבי העיר להטיל זוהמה גם בזדר הסכע. סתירה בין הדר קומתה היא ובין שפלות הרוח של יהודי עיר הפלך. סתירה בין המורה העברי, בנו של השהט, שנעשה למשכיל והיה כופר באלהים בשעה זו עצמה, שהיה מסלסל באצבעותיו הקמוצות את פאותיו, העשויות עגילים עגילים, ובין אנטושא, שכבר נעשה לתלמידה של המחלקה הששית של בית-הספר התיכוני והיה מתארה מדי קיץ בקיץ בעיר מולדתו והיה פורח משנה לשנה בהילוכו הגא וביפיו והיה עובר על יד חלון ביתם כשהוא רכוב על סוס. אנטושא זה, שהיה בא בחלום חזון לילית אליה ומנשקה בזהירות על שפתיה, נשיקה של "גוי", ואחר-כך היו שניהם, שני ילדים, משתעשעים על ברכיו של הסבא ומסלסלים את זקנו הלבן, והסבא היה מלטף את שניהם ומחליקים על לחיהם. סתירה בין אהבת אחות שבלב ובין הבוז אל האח הגדול ממנה בשתי שנים, הלומד חורה אצל רב העיר והיה מילדותו סמאס בלמודים, הן בעברים והן בחיצונים, המלוכש "סירודוט" כל ימות החול, נושא שרשרת על לבו כבחור-חתן, מנגן בכנור, מדבר רוסית משובשת ומעשן בפניה בשבתות אחרי סעודת הצהרים, כשאבא, המורו על פרקי אבות, מנמנם לפי שעה, ותמיד את זה לועס סוכריה במיו.

ואחר-כך:

ימים של שעמום, של עיון בספרים, של הדבורי הטא, של ישיבה תפלה על יד החלון, כשהכבט מלוה בכליון-לב את העוברים והשבים, וביהוד את אנשי הצבא, לפי שיש בהם מן הכת ומן הנכריות ומשפרכת הדמים, שקסמים בהם למשוך את לב העבריה, לפי שאין להם לא שורש ולא ענף בישראל ובתורת ישראל, וגם האשה אין לה בתורת ישראל לא שורש ולא ענף. ואתר-כך ימים של עמידה בשדוכים, וחתני-ישראל באים לראות ולהראות ומדברים

בטולסטוי בלשון רוסיית באקצנס פגום ומסורס ומתאוננים על החיים התפלים שבעירה ללא ענין וללא תיאטרון. והיא רק ככת שמונה-עשרה.

ולבסוף מאסה ב„הראיונות“ ובחרתה, שלא מלכה, בו, באביר היהודי, באביה של סימקה, לפי שבא במרכבתו, הרתומה לשני סוסים אמוצים, שהיו מעלים על הלב זכרון עולם זר ורחוק, זכרון חדרים גבוהים ימרווחים... הנשקפים אל פני אילנותיו של פרדס ישן, והדר טבע, וארות סוסים ודשא ואחר... ולמי שעמד בערב של קיץ אחד על יד האכסדרה של ביתם, שעבר אליהם בירושה מאת האב הזקן, והסוסים היו מנחרים במצהלות חדוה, שהיתה מצלצלת באזניה מילדותה. וגם הלבנה היתה זורחת אז כשמים והיתה מכסיפה את עורם הכחום של הסוסים ואת הגגות והיחה נוסכת חוגה ותקוה ובדידות אל תוך הלב.

שעה מרובה עמדה על האכסדרה והיתה מעיינת בשני הסוסים האמוצים. חרש התחמקה מן החדר, בשעה שהוא, החתן, היה מסביר לאמה את הרעיון הצינוני והיה מוכיח לה, שמוחר הוא גם עליפי דין תורה. האם היתה מקשיבה, מניעה בראשה ומחייכת באותו חיוך של „פריצים“.

שעה מרובה היתה עומדת על האכסדרה והיתה מסתכלת בסוסים, כאדם המסתכל בגלי המים השוטפים וגורפים עמהם טבעת היקרה לו מכל יקר, גורפים ונושאים אותה לתוך התהום. בשעה זו חזר השׁוֹיב הוקן מבית-המדרש והיה מקיש במקלו על הקרקע. היא התחמקה מיד וחזרה אל הבית. הציצה בחשאי במפרקתו של החתן, הקשיבה ברוח מפוורה לדבריו והיתה מנענעת בראשה על כל דבור ודבור.

והוא נשא את מדברותיו על מנדלי מוכרספרים ועל הפועלים בארץ ישראל ועל הדׁר הרצל ועל אהדיהעם, יוצרו של המרכז הרוחני, ועל שלום עליכם הפקה, זה מרק טוון היהודי, ועל טוביה החולב ומנחם מנדל. הן כאלה הם חייו של היהודי. כזה הוא מסחרו, ביתו, מעמד עסקיו, שבתו וימות החול שלו. כזה הוא שלום עליכם הפקה הגדול. וגם נחום סוקולוב הוא פקה. והעיקר דבר על הקרע שבלבו של היהודי, הקרע שבין האדם והיהודי, בין היהדות והאנושיות. היה יהודי באהלך ואדם בצאתך – היו המשכילים אומרים. אולם הצינונים חוללו מהפכה גדולה בארץ. הם הם מחולליו של ההיניסנס העברי. התחיה, התחיה הולכת! קרא הסופר הגדול פינחסוביץ. אולם ההמונות, ההמונות – אלו האוכלסים המרובים – כיצד אמר טוביה החולב, הפקה היהודי? אלה ברכב ואלה בסוסים: כל אדם בשלו. וכל יהודי יש לו צרור צרותיו וכו' –

והסוסים בחוץ היו מנחרים במצהלות חדוה, והוגג היה מקשקש. בין כך וכך נשברה פינכא.

ואחריכך עברו עשרה חדשים. הוא חתן וממילא היא כלה. הוא שלח לה במתנה את שירי ביאליק ואת כתבי מנדלי ורשם על השערים של הספרים: לכת ישראל! ואח המלים האלה הטעים בכמה וכמה נקודות מאחריהן. ובחול המועד של ססח בא להתארח לביתם לימים האחרונים של החג. והוא

הזר ודבר על מנדלי מוכר ספרים, אישיות ספרותית גפלאה זו, שאין אתה מוצא דוגמתה אצל שום אומה ולשון. היא סחה לו על המורה האשכנזי, שהיה אדם מוזר מאד, רמוה לו גם על אנטושא, האדם היחידי בעירם הרוכב על סוס. החתן שב לביתו. היה שולח לה מכתבים ארוכים, והיא – מכתבים קצרים. הוא שלה לה פירוש ארוך ומפורש על השיר „הכניסיני“, והיא השיבה לו מכתב קצר ברוסית. וסופו של דבר, שהחתונה נקבעה לשבת נחמו.

חתונתה:

שבועות רבים קודם לה היו דנים על הדבר: להסתפק בחופה לבד או להקדים לה גם יום של ריקודים וכלי זמר. האם שאלה חתונה יהודית כהלכה, כי בת יחידה היא לה. הבת היחידה מחתה כנגד זה. פעמים נצחה הבת – ולגו עיניה של האם פלגי דמעות. ופעמים נצחה האם – היתה הבת מתיחדת מיד אחרי זה בקיטון שלה לשעות רבות, נצחה הבת. וביום החופה גזר עליה האב, שתתענה כל אותו היום. האם התירה בצנעא לסעום משהו. אולם היא צמרה בהבטחתה שהבטיחה לאביה, התענתה כל היום בשמחה והתענגה על צער גופה ועל המיחוש בראשתה. מעין נקמה, ולפנות היום התגבר המיחוש בראש הולב ראב, היא לגמה יותר ממשו מכוס היין על לב ריק. הראש התחיל סובב עליה ודעתה היתה חלשה מפני הרעב, היין וכליין הלב, והיתה בשעה זו נוטה כל-כך לוותר ולהכנעה ולגמול לתוך זרועותיו של מי שהוא ולהטיל עליו את משא חייה עם הריקניות הכבדה, המעיקה על הלב. ובשעה זו הושמה הטבעת על אצבעה ופיו של העומד על ידה לחש לה „הרי את“ והיא נתקדשה לו לצמיתות כדת משה וישראל ונתאלמנה מיד מכל אשר לה תחת החופה.

ואחרי כלות ימי המשתה ישבה בתוך המרכבה ועלתה לעירו. הבעל היה בהול לביתו לרגלי עסקיו – והסוסים היו מנהירים במצהלות חדוה.

היא היתה שמחה על שעזבה עיר זו – קברם של ימי נעוריה – והצטערה על שהיא עולה לעיר זרה, לשבת תחת קורתו של זר עם גבר זר. היא חשה, שהזר הזה הטיל זוהמה בחייה ואין לה שוב טהרה עולמית. ואם תבוא להתרחץ מוזהמתה, אין לה אלא לשפשף את הויתה ברפש החיים, לכאוב מכאובי אשה, אם, עקרת בית וגם בוגרת וסוטה ולחלות בכל נגעי בני-האדם עד שתבול ותסתאב. נענעה בראשה לקראת הורם העכור, ששטף את חייה, סגרה על סודה ותבנו... אולם אף-על-פי שנעצה שרשים לתוך הטחב והוכל, מכל מקום שלחה גם גבעולים לקראת שמש עולה ובמעמקיה קותה וצפתה...

ישבה בתוך ביתו שנים מועטות באותה העיר הקטנה על ספרי „גיווא“ ועל „הצפירה“, ילדה לו את סימקה וקברה בתוך לבה את כליון הנפש ואת בנו של הכומר, את התוגה, שהיתה שופעת לתוך חייה מבין ריסי עיניו של ה„רבי“, את תחלומות ואת החזון, את המאוויים הצורבים ואת נגוני החסידים ורקודיהם, את קשקושי הזוגים של סוסי ה„פריצים“, הנקישות באצבע צרדה של חסידים ונקישות הרבונים של אנשי-הצבא, את חלום האהבת ואש התאוה, שהיו עוממות בה גחלים גחלים.

ישבה ימים רבים על יד החלון ככנעוריה בכית אביה והיתה רואה לפניה שמים גבוהים ודחבים ועולם שנתרוקן מכל תוכן, עד שמסכות הומן הביאו אותה ואת משה לוורשא. והיא עודה צעירה בשנים – כבת עשרים וחמש – אשתיאיש, אמילדה, ענונה לחזון ולמשאת נפש, יפתתואר וקופת קומה, כאחת מבנות יהודה וירושלים, לפי מבסאו של נתן. היא לא נעשתה עדין כלי על ידי הבעל. עוד רב היה בה השטח של קרקע בתולה. והסוד הגנוז בלבה עטה עליה צעיף של עלמה היושבת בבתוליה. היתה בה מן האש הצורבת של אשתיאיש, מן הקסם של עלמה תמה, מן הפריצות של בת-כפר ומיגונה של בתישראל המתאבלת תמיד על מי שהוא: על בעלה של אחותה, שנפטר מן העולם, על ימי נעוריה או על צרות ישראל. והן סוף כל סוף אינה אלא אשה כשרה החרדה על בעלה מפני כל שעול קל, שהוא משמיע בהשכמה, וקשורה בנפשה של סימקה שלה, סימקה הקטנה, סימקה זו, שהיא מראה עליה לפעמים באצבע בנתיחה, כלומר: את, התוכן היחידי של חיי, את פתיל שלהבת! והן סוף כל סוף גם גורל עמה נוגע עד לבה ומדי בנה אותה תתרפק עליו, ומשאת נפשה לראותו עולה וגורל ומתרוכם ונוזל כבוד, מולדת ומלכות ובין עמים יתחשב. ואילו היה הוא, משה, מתרצה לה, היתה נכונה לעזוב את הארץ הזאת והיתה עולה לארץ-ישראל ומתישבת בבית חומר קטן שבקולוניה ביהודה והיתה חורשת אדמה וחולבת את הפרה, וגם את סימקה היתה מחנכת ברוח הכפר. אלא שהוא מקשיב להזויתיה אלו בגחון של התיל. ואולם שיריו של נירנברג שגורים על פיה וספוריו של שניאורסון הם לה לשעשועים, ובשעה שקראה את העולמות העליונים של שניאורסון, באה מתוך התלהבות לירי התפשטות הגשמיות כבשעת רקודיהם של החסידים בימי הילדות. ויש שהיתה רואה את עצמה בחזון במסבתו של המשורר נירנברג, משורר הצער, נאד הדמעות של עם ישראל ושופר תחיתו. ויש שהיתה רואה את עצמה, כשהיא מסרה רוח-הקודש על אחד מן המשוררים הצעירים בישראל.

לא עברה עליה אלא שנה אחת בוורשא והנה היא יושבת במסבתו של המשורר הצעיר שימקין, זה הכוכב העולה על שמיה של ספרות ישראל, זה שעתידי לפרסם פואימה נשגבה בשם מלכת-שבא, זה ששניאורסון נשקן במצחו ויש בקומתו הזקופה ובהלכו הגא דברימה של אנטוואן, בנו של הכומר.

פרק יג

בנו של הכומר, שימקין, קעץ מעל הספה והתחיל פוסע בחדר. לבה של הגברת אייזמן נקפה. נדמה היה לה, שרגלו דרכה על טרם שמלתה והיא נסחבת אחריו. כל פעם, שהיה עובר על יד הכסא, שישבה עליו, היה גופה מדועע מפחד. אולם אחרי שפסע שעה מרובה, נרגש וחפוש מחשבות, ישב לבסוף על הכסא אל מול בעלת-הבית. ישב מאריש. ופתאום התחיל מדקלם שיר.

– של מי הוא שיר זה? – שאלה הגברת אייזמן.

– של משורר אחד – השיב שימקין בהטעמה, הנשמעת לשני פנים.

— של מר? ... — שאלה הגברת אייזמן, והחליטה בשעה זו לצאת בקיץ
הבא למועון-קיץ.
— של? — ההו חה? — צחק המשורר בקול רם כצחוקו של שניאורסון —
אני איני ממדברי שיר.
— אדוני אינו משורר? — שאלה הגברת צייזמן בתמיהה — באמת? — אדוני
נדאי משטה.
— דברים כהויתם! — השיב שימקין, שיצר עז תקפו בלבו להפיל את האשה
הזאת, אשת זר, על הספה.
— דברים כהויתם? הכיצד? הלא אדוני הדפיס שירים!
— הדפיס, אבל לא מדפיס —
— לא? — נסתלקה ממנו המוזה? — שאלה הגברת צייזמן, שאמרה בלבח:
אולי אהיה אני המוזה? שלו. — מתוך הרהור זה ההרומס לוח לבה.
— כבר יצאתי מתקופת החרוזים! — השיב שימקין ושרבב את שפתו
ההחטונה, שרעדה משהו כשפתו של שניאורסון.
— מה פירושו של זה? — שאלה הגברת אייזמן שתמהה מאד על תשובתו
של שימקין. — על שום מה? — אני תמוה! ...
— לפי שהשירה בחרוזים, השירה במלים — הלא גברתי מבינה — השירה
על-ידי צרופי מלים, צורה תפלה של קדמונים היא, שכבר הגיעה שעתה להבטל
מן העולם.
— אני איני מבינה כלום — דברה הגברת צייזמן רוסית — אני ... אדוני
אנט... — כמעט שלא השמיעה את השם אנטושא — הנה אני מקשיבה את דבריו
ואיני מבינה כלום — הוסיפה הגברת אייזמן בקובלנא, ובין זויות-שפתיה רפרף
חיוך סודד — הלא אדוני משורר הוא. משורר בישראל. אומרים, שעתיד הוא
להיות משורר גדול. גירנברג השני... הלא ספרות ישראל עניה היא לשי שעה
ווקוקה לבונים ולמקוממים את הריסותיה ולכהנים נאמנים ומסורים לה בכל
לכם ונפשם — הלא אדוני...

כך דברה הגברת אייזמן ובלבה אמרה ברגעים אלו:
— לטייל עמו ברחוב שלובת-זרוע, שנינו, הוא ואני, זקופי קומת
ונאים.

שימקין קם על רגליו ודבר בהתלהבות:

— הנה גברתי תמהה על דברי, לפי שגברתי לא ירדה לדעתי. לפי,
לפי, שכולם הם... חמורים. גברתי צייזמן! למה לי אמנות? — למה לי יופי...
שבכתב?... את יפי החיים הבו לי! את אמנות החיים הבו לי! — למה לי היופי
שעל גבי הניר, שהיום הוא כאן ומחר באשפה?... חמורים, קסרקטין! — לערות
כליון לב, משאת נפש, געגועים, אש אהבה ותאוה, את הקדוש והיקר, את
ההכנעה והמרד, את החסד והרחמים, לערות את כל אלה על גבי גליון של
ניר, כדי שהגליון הזה יתגלגל אחר-כך בבתי-מרוח ובבתי-מדרשות, כדי שכל
הידים הגסות תהיינה ממשמשות בו, ופינחסוביץ יבדוק אותו לאור הפילוסופיה
שלו, ושיינר יכשיר או יפסול — טפן! — טפן! — גירנברג! — המשורר! גירנברג! —

עתיד אני להגיע למדרגתו של נירנברג - ספו - להיות משוררם של בני העמק, שליח צבורם של זכובי המורד - ספו! - אמנם גדול הוא נירנברג, ואולם אני מושך את ידי מן הגדולה הזאת, הבו לי חיים! - אמנות של חיים הבו לי - קרא שימקין והפשיט בדמיונו מעל רגליה של הגברת אייזמן את סומקאותיה.

הוא גדול ועו נפש, הרהרה הגברת אייזמן בלבה ובקול אמרה:
- לא, מר שימקין, אני איני מסכימה לדבריו, באמת לא ירדתי לסוף דעתו, אולי גבוהים הדברים מהשגתם של בני אדם פשוטים כמוני. הנה טולסטוי, שקספיר, בירון, נירנברג ושניאורסון...

אולם שימקין צחק בקול רם ולא השיב כלום על דבריה.
- רצונה של הגברת אספר לה מעשה יפה! - אמר שימקין.
- מעשה? - אני אוהב מאד מעשיות.
- לא! מעשה שהיה, חה, חה, חה, אני איני אוהב מעשיות, הללו ניתנו לילדים ולנשים טפשיות.

- כך... אמרה הגברת אייזמן מתוך עלבון קל. אדוני גם הוא קצת, האם כל המשוררים דרכם בכך?

- נירנברג, למשל, דומה בבחינה זו במדה ידועה אלי.
- באמת? - אדוני יודע את נירנברג?
- ידידי ורעי.

- אה, אה! וספור המעשה מהו?
- כבר הסחתי את דעתי ממנו לגמרי - תפס שימקין את עצמו - כלום נתכוונתי לספר מעשה שהיה?
- אם איני טועה...

- אה, אה, אמת, נזכרתי, מעשה שהיה כך היה: היום בבוקר אני נוסע במרכבה ב"שדרות ירושלים", אוהב אני טיולים אלו של בוקר ודוקא במרכבה, הצוברים והשבים מועטים, יושב לו אדם ומסתכל בכרך.
- מסתכל ממרום... כדרכו... - העירה הגברת אייזמן.

- כן, כדרכו, אויר הבוקר מצונן, אני יושב לי בנחת-רוח, משיב עשן סן הספירוסה, מאהיל בידי על גבי עיני ומציץ בעולם, אני נושא את עיני ורואה, מה אני רואה? ווג נחמד עובר גם הוא במרכבה, הוא - יופי, שיש, מלאכת-מחשבת, והיא עטופה צעיף. אילו ראה אותה שניאורסון, היה יוצא מדעתו, אני סצוה: רכב! יד על יד! - אני מסתכל אל המרכבה ואיני מוין את מבטי משם, הודקף הגבר, זקף את שפמו, סתח ואמר:

- למה מסתכל האדון?..
- רצוני בכך? - משיב אני.
- לשם מה? - שואל הלה ונחיריו מתנפחים ורועדים מכעס.
- מציץ אני באותה הגברת היושבת על ידך! -
- אתה? - מי! מה! מנוול!..
- מנוול אתה - ואני מסתכל!
- לשם מה? - שואל זה בכעס שנשתכך קצת.

- חושד אני ב... משיב אני.
 - במין - שואל הלה וסניו מזדעזעים מכעס,
 - בה...
 - בהז - אתה? מנוול?...
 - אשתי היא היושבת על ידך...
 - משקר אתה! - קורא הלה בחרי-אף.
 - אשתי היא - טורא אני כנגדו - הראנינא את פניה. רק הצצה אחת.
 - לא,
 - הראנינא את שכמה!
 - לא!
 - את חטמהו -
 - לא!
 - את פסת ידהו!
 - לא!
 - אצבע אחת! -
 - לא! -

שולף אני את האקדה מכיסי, מעמיד אני את פיו כלפי האשנב, בעל
 השפס נזדעזע ופתח לרוחה את אשנב המרכבה.
 הגברת אייזמן צחקה בקול, אף-על-פי שמצאה את עצמה ואת כבוד-
 הנשים שבה נעלבים מאד על-ידי ספור המעשה הזה ועל-ידי אופן
 הרצאתו.

שעה מרובה התלגלג קול הצחוק של בעלת-הבית על-פני החרר, אותו
 צחוק שבאשה, שהוא שרביט המושט בידה וקצהו טבול בסם מות - צחוק שבאשה,
 שיש לו כמה וכמה בנות קול. במסבתו של הבעל בירחי הרבש עולה מסנו
 בעין הד של צלצול טבעת הקדושין, של הקערה, שנתפוצצה בשעת ה"תנאים",
 צלצול שלשלאות של ברזל, אויקי הנשואין - וכשאינן הבעל בבית עולה ממנו
 ההד של השלשלאות המתפוצצות, של כוסות-יין המנופצות בכתימתה ובקברטים
 בשעות מאוחרות בלילה בשיביה עם קהל של עוגבים אל מול פי התהום של
 החסא... הצחוק הזה הוא הגושר גשרים ראשונים בין האשה ובין האהוב לעיני
 הבעל עצמו, והבעל מבחין אותו באזניו והנה הוא איננו כתמול שלשום ולא
 כלפני שעה, עד שסר אותו הגבר הור לתוך הבית - ואפילו אם אשה זו היא
 כשרה וצנועה, היא צחוקה זונה תמיד תחת הבעל אחרי זרים - אותו הצחוק
 קורא ואומר לגבר: חפשני תמיד, חפשני ותמצאני. אם לא בבית, הרי ברחוב,
 אם לא בחדר האורחים, הרי בחדר המטות. אם לא בשוק תמצאני, תמצאני
 בחורשה הצנועה, ואם לא במלון אורחים, הרי אני במעון-קיץ. אם לא בעיר
 תשיגני, חפשני ביער, שם אתן לך את חסדי. ואם לא היום, הרי לאחר זמן
 חכה, חכה! תגיע שעתך. אסתאב על בעלי. אמאס בו, אמאס, חכה, חכה -
 הנה ילד יולד ואנענע אותו בעריסה, ואתה תעמוד מנגדי וראשי יהיה כפוף
 ממעל לעריסה ושפתין תהיינה חותמות על הראש אשר ממעל לעריסה של בני
 בכורי את הנשיקה הצורבת. חכה, חכה, כי צרעת ממארת אני לבעלי, כי שמורה

עברתי לו על שעטאני כלי, והנה כבר העלה הכלי סדק. חכה, חכה, כי לוחט אני באש וביגדת, ואם יש לפני נוחים ושלמים וגופי מרושל כמו יום קיץ לוחט והליכתי דומה אל ההליכה על פני חלקת הקרקע שבין המטה ובין כלי-הרוחצים וצנה שופעת ממבטי וכרוכה אני אהרי בעלי כתינוק אחרי מינקתו – ואולם הצחוק שלי הוא ערש הצבור ומן הערש הזה אני מתחילה לתת לכם חסד. חבי, חכו...

וכשנשתק צחוקה של הגברת אייזמן, שררה דממה ממושכה בחדר. שימקין התהלך אנה ואנה בהתרגשות. אחר-כך עמד לפני הגברת זקוף-קומה, ידיו היו מכונסות בכיסיו ועיניו המגרות ומצודרות עם שני השביבים המכריזים נאסופים שבהם היו תלויים בפניה.

– כך, כך – אמרה הגברת אייזמן אחרי שתיקה ממושכה – אדוני הוא משורר. ומזור הדבר! הרבה מדבריו אינם ברורים לי כל צרכם, ובכל זה...
– מה? – בכל זה... מה? – שאל שימקין ולא הויו את מבטו מספיה.

– בכל-זאת – גמגמה הגברת אייזמן, שדבריה נסתתמו מפני התרגשותה – בכל-זאת... לא! היום אני נוגה יותר מדי. היום... איני יודעת מה זה היה לי – שקרה אך רק כדי לדבר איזה דבר.

– הגברת היא נוגה? שאל שימקין ובת-צחוק של נצחון רפרפה על שפתי.

– כן – השיבה בגניחה עמוקה – וגם... הנה... איה סימקת?... סימקת-ניו, אץ-?

ברגע זה שב שיינר לחדר האורחים ואמר ככצוה:

– אנו יוצאים, מר שימקין!

– ודאי! – אמר שימקין ותקע מיד את כפו לבעלת-הבית.

הגברת אייזמן עמדה שעה קלה נבוכה, לחצה את ידו של שימקין, באדם שמחשבה קשה מטרידה את מוחו.

– שלום, גברתי! – קרא בינתיים שיינר.

– אָה, שלום, מר שיינר! – אמרה הגברת אייזמן בחיור של חבה – אדוני עזב אותי היום. הוא מאס בי.

– שלום, גברתי! – חזר ואמר שימקין ונתן לה את ידו. היא חזרה ולחצה את ידו והציצה בו במבוכה כבראשונה, ופתאום קרנו פניה. היא אמרה:

– ובדבר הקרקס, רבותי? – האם מסכים מר שיינר לבקר אותו במוצאי השבת?

– כדברייך! – השיב שיינר בדעה קרה.

– ומר... המשורר? – שאלה בעלת-הבית.

– אני... -- השיב שימקין קצרות – איני יודע.

– ומי הוא היודע? – שאלה בעלת-הבית.

– זה תלוי ב...

– ברצונו של איש...

- כלומר, של אשה? - אמר שימקין והציץ בפניה בחוצפה.
 - של איש או אשה...
 - לא, גברת,
 - ובמי תלוי הדבר? -
 - לא בי -
 - אלא - שאלה בעלת-הבית, שראתה את עצמה שפלה מאד על-ידי
 התחנונים האלה, ואולם לא יכלה להבליג על עצמה.
 - זה תלוי ב... ברוח, שתשרה עלי באותו הערב.
 - אה... אה! - אמרה הגברת אייזמן, בהיותה מלוח אוהב עד הרגל -
 אה, אה! - אמרה, כשכבר הגיעו שני האורחים עד הדלת, והציצה בפניו של
 שימקין, כמחכה לרבור. ופתאום התחילה מתחטאת כתינוק ועושה את עצמה
 כבוכה:
 - למה אתם עוזבים אותי? - יחידה אני. בעלי עזבני והלך לו. ישוב
 וראי בשעה העשירית. וגם אתם עוזבים אותי. קחוני ונטייל, ואם לא -
 אבכה -
 - אם רצונה של הגברת לטייל, תואילנא להחליף את שמלותיה... תלבש
 גא... תלבשנא... החתיל שיינר ולא סיים.
 - גזורנא עלי, מר שיינר, ואני אקיים, איזו שמלה? - איזו? -
 אחרי משא ומתן ארוך ברר שיינר את אחת השמלות. או תזרו לחדר
 האורחים, האשה נעלמה בחדר הסמוך, פשטה את בגדיה, עמדה כלפי הראי,
 הציצה בגופה הנאה והגתה במשורר הנאה והמזור ושרה בקול רם, ושני הגברים
 שבחדר-האורחים שמעו את קול זמרתה וראו אותה בחזון כמות שהיא עומדת
 שם כלפי הראי,

פרק יד

אחרי חצי-שעה יצאה הגברת אייזמן מן הבודואר שלה כלילת-יופי.
 השעון השמיע את השעה השמינית. היא יצאה תרישית, שלא יגיע הקול לאוני
 סימקה ותעכב בעד הטויל.
 - רבותי, ההולכים אנו? - אמרה בעלת-הבית - הנה השמינית!
 - למה? - שאל שימקין, שהיה מתהלך בחדר ועמד פתאום, כאדם
 שנעור מהרהורים עמוקים.
 - לטייל! - ענתה הגברת אייזמן.
 - אה, אה - אמר שימקין - ואני נשכחתי. דבר זה נשכח מלבי לגמרי.
 - החלש כל-כך כח זכרונו של אדוני? - אמרה הגברת אייזמן באותו
 הנוסח הרגיל בפיה של אשה, שתמיד עולה מתוכו משמעות אחרת מכפי עצם
 הדבור - הכל המשוררים בעלי שכחה הם? -
 - כלם. המשוררים משולים לנשים - אמר שימקין.
 - והשירה? - שאל שיינר.
 - לאשה! - ענה שימקין בקול הוגג.

– וככך... אנו – השירה? – שאלה אייזמן והורחה כאצבעה על הבלווה כלסי שדיה.

ושימקין דקלם:

– האשה היא בת־השטן, אם החטא ואחוז השירה.

– כך? – שאלה הגברת אייזמן מתוך החזקת־טובה והניעה בראשה כמשחקת על הבימה, בשעה שהיא מודה לקהל על קבלת־הפנים הנהדרה.

– טפשית היא, אמר ברגע זה שיינר בלבו – ואולם מה בכך? – הן גיף לָהּ הראוי להתכבד!

– כך כותב אלי נירנברג במכתבו האחרון! – השיב שימקין בנצחון.

– האשה היא בת־השטן – חזרה הגברת אייזמן על הדברים – אה, אה, דבר זה מענין הוא. ואדוני יודע את המשורר נירנברג?

– יודע, יודע.

– פנים אל פנים

– לב אל לב.

– הוי, עד כמה הייתי רוצה לראות את...

– לבו?...

– את פניו.

– כדאי, כדאי! – אמר שיינר ספק מחוך לגלוג ספק מתוך כובד־ראש.

– כדאי? – שאלה הגברת אייזמן והציצה בפניו של שיינר כמתחננת,

שיפרש לָהּ את כונתו, המשטה הוא? –

– חלילה – ענה שיינר – [דאי כדאי, כדאי.

– הייתי רוצה מאד לשבת אל שלחנו בביתו בשעה שהוא מטוהח עם

הבריות, אומרים, שהוא נהדר באותה שעה.

– והעיקר, שהדגים המוכנים על ידי אשתו והיא מקבלת בס את פני

האורחים, נפלאים הם. מלאכת־מטבח. מומחית היא לכך – העיר שיינר.

– מר שיינר שוב בא בשלו... כדרכו – אמרה הגברת אייזמן בתרעומת

של אשה, הקובלת על אחובה, שחרד יותר מדי על שלומה. – אנו הולכים,

רבותי! –

וברגע זה צלצל הפעמון. „משה! – הרהרה בעלת־הבית – הוא! – לא

הוא! – היא התפללה בלבה, שלא הוא יבוא כיאם אחר. ואולם נפתחה הדלת

והארון משה אייזמן נכנס עם פפירוטה בפיו.

– אה, משה־ניו! – קראה הגברת אייזמן – למה כה אחרת היום?

– אדרבא, הן הקדמתי.

– הלא הגיעה התשיעית.

– לא, השמינית.

– השמינית? – באמת? – כן. התודעו־נא איש לאחיו: המשורר שימקין

... הארון אייזמן!

– נעים לי כמדו אדוני הוא אותו שימקין, שחבר את הסיר הנפלא

„תכלת! – שאל הארון אייזמן בהערצה גלויה.

- אני.
- משה'ניו! - אמרה האשה אייומן - אנחנו לא נלך לטייל. לא נלך! - אמרה והישירה את מגבעתה על ראשה - לא נלך!
- לכו, לכו, רבותי. האויר יפה מאד.
- לא, משה'ניו! - התחטאה בעלת-הבית - אנחנו לא נלך. הן אתה לא תלוח אלינו. אני חשכתי תחלה שנפגוש אותך בדרך - אמרה וטפלה בינתים בהידונית.
- הלוך תלכו. העיקר הוא, כי פאשה תתן לי למלאות את קבתי הרעבה. ואתם לכו לכם.
- ללכת? - ללכת? - שאלה בעלת-הבית והסירה את מגבעתה מעל ראשה.
- אני מבקש אתכם מאד, רבותי: לכו לכם, ואני פה אשב לי עם סימקה'ניו. איה סימקה'ניו?
- לא אלך, משה'ניו, לא, איני רוצה - התחטאה בעלת-הבית ונטלה את מגבעתה לתוך ידה.
- ברגע זה נכנסה סימקה אל החדר. הרגישה באמה הלבושה לצאת ובאביה, ספסה על זרועותיו של אביה וחבקה אותו שעה מרובה. אחר כך ירדה, נגשה אל אמה, תפסה אותה בידה ובקולה נשמע כעין בכי.
- אמי - התחננה הילדה - אל-נא. איני רוצה. אל-נא תלכי, א-מי, איני רוצה.
- האם נטלה את הילדה בזרועותיה ונשקה לה על מצחה נשיקה כפולה ומכופלת, שנשמע מתוכה ציוץ השפתים.
- סימקה'ניו! - היודעת את מי הוא האיש הזה? - אמר האדון אייומן והורה באצבעו על שימקין.
- סימקה התכוצה כולה ונלחצה לאביה, כמבקשת בו הגנה מפני האיש הנה.
- סימקה'ניו - אמר האב - הוא משורר. הוא סופר בישראל.
- כשניאורסון? - שאלה סימקה.
- כן, כשניאורסון, בתו! - השיבה האם.
- ושניאורסון את אוהבת? - שאל שינר.
- הילדה נענעה בראשה הכבוש בהסכס.
- כמה את אוהבת אותו? - שאלה האם.
- כטוקולדה! - השיבה סימקה והניחה את האגודל שלה אל בין זויות שפתיה.
- על שום מה את אוהבת את שניאורסון? - שאלה האם.
- והילדה השיבה:
- לפי ששניאורסון אוהב את עם ישראל.
- ואיפה הוא עם ישראל? - שאלה האם.
- והילדה השיבה:
- בגלות.

- ואת נירנברג את גם כן אוהבת? - שאלה האם.
 הילדה נענעה בראשה הכבוש בהסכם.
 - ומי הוא נירנברג? - שאל האב.
 - מטורר ישראלי! - השיבה סימקה.
 - ועל מה הוא שר? - שאלה האם.
 - על השחיה! - (התחיה).
 - ואיפה תהי התחיה? - שאל האב.
 - בארץ ישראל! - השיבה הציונית הקטנה.
 - ואת ציונית? - שאלה האם.
 סימקה נענעה בראשה הכבוש בהסכם.
 - ומה זה שלחן? - שאל האב.
 הציונית הקטנה השמיעה את התרגום הרוסי של המלה:
 - ומה זה כסא? - שאלה האם.
 - אמא - לחשה סימקה'ניו - תני לי את אזנך.
 האם הרכינה את ראשה, עמדה על ברכיה והגישה אליה את אזנה.
 - אמא, אל-נא תלכיו! - לחשה סימקה בקול על און אמא - ואם
 לא - אבכה -

סימקה משכה בידה את שרוולי המעיל אשר לאמה. האם פשוטה את מעילה ואמרה כמתחטטאת:
 - סימקה'ניו, את רעה.
 בינתים קפץ המשורר שימקין, נפל על ברכיו לפני סימקה, פתח ואמר:

- אני כורע על ברכי לפני החוס. אני אוהבת אותך, סימקה הקטנה!
 סימקה נרתעה לאחוריה מפתח. המשורר שימקין הסיר את מעילו.
 - גם מר שיינר ישב אתנו - אמרה בעלת-הבית ומשכה בידה את שרוולי מעילו של שיינר. שיינר התעקש לכתחלה, ולבסוף אמר:
 - אם גזרה היא - נקבל.
 לא עברו רגעים מרובים ובעלי הבית והאורחים כבר ישבו מסובים אל השלחן.

בעלת-הבית הוציא מכיסו את גליון ה"השקפה" של אותו יום ופרש אותו על השלחן. אחר כך העמיד עליו שני נרתיקים, אחד של טבק ואחד של ספירוסות. מלא את הספירוסות בטבק בזהירות יתירה, כשהיה מדקדק בכל שריג של טבק קל.
 - מר שימקין מעשן - שאל בעלת-הבית, כשהושיט לו ספירוסה והיה מעכבה בידו.
 - אני? - לא. לפעמים כאשר תשרה עלי רוח...
 - אולם אני שואל אם אדוני מעשן תמיד - אמר בעלת-הבית ועכב את הספירוסה בידו.
 - דבר זה למה הוא לך? - אמרה בעלת-הבית בתרעומת.
 - הלא איני רוצה שיקלקל, אם אין דרכו לעשן - השיב בעלת-הבית.

— אָח, משה... פלטה בעלת־הבית נהימה של התמרמרות והצלִיפה על בעלה מבט מרוגז.
 — הוא אינו מעשן — אמר שיינר.
 בעלת־הבית החזיר את הפפירוסה לתוך נרתיקו, כרך בשביל עצמו פפירוסה ואמר בשעת מעשה:
 — רבותי, הלא אתם... הלא אתם... קרובים, אם אפשר לומר כך אל החלל... כלומר... אל האבנים, הלא אתם סופרי ישראל... מה דעתכם? — ספרות ישראל יש לה עתיד נשגב, מזהיר? עתידה היא להחללות? — להיות גם לגוים? אה?

פרק טו

אחרי זה היתה דממה ממושכה ואחרי־כך התחילה השיחה.
 — כך, כך — אמר אייזמן — אתה הוא המשורר שימקין, בכבודו ובעצמו.
 — כפי שעניו רואות — השיב המשורר קצרות.
 — קראתי את שירך, תכלתי. רבים אומרים, שהוא שיר נפלא. אני רק בעלת־בית פשוט. ואולם בכל זה... אני מעיז... גם אני הקטן מסכים... והנני מחוה את דעתי, שהשיר הזה... השיר הזה...
 — משה'ניו — !... השמיעה בעלת־הבית נהימה של מחאה, שלא יכלה לראות אותו כשהוא משפיל את עצמו,
 — השיר הזה... כליף יופי הוא — סיים בעלת־הבית, שלא הרגיש כלל בהערתה של בעלת־הבית — ומה דעתו של רבנו שיינר המבקר? —
 — משה'ניו! — אמרה בעלת־הבית — קראתי באחד ממאמריו של פינתסוביץ פסוק כעין זה: מיום שחרב בית־המקדש לא היתה לעמנו תקופה כבירה של יצירה בכל המקצועות וביחוד במקצוע הספרות היפה מתקופתנו. האמת הדברים האלה? —
 — הן המבקר שיינר בכבודו ובעצמו יושב פה עמנו, ואת, פתיה, שואלת את פיו של בשר־ודם פשוט כמוני! — אמר האדון אייזמן — וכי לא כך, שיינר המבקר? — מה דעתו של מר?
 — אני... אני... הבו לי קצת ייִש. בקיצור, לא כלום. הבל הבלים — השיב המבקר.
 — משה'ניו — אמרה הגברת אייזמן — האדון שימקין יודע את המשורר נירנברג פנים אל פנים.
 — את המשורר נירנברג בכבודו ובעצמו? — קרא האין, ייִזמן בתמיהה של התפעלות.
 — אותו בכבודו ובעצמו! — השיב שימקין.
 — משה'ניו! הם ידירים נאמנים, — הוסיפה בעלת־הבית.
 — ידירים? — מחא האדון אייזמן כפיו מתוך השתוממות.
 — ידירים, ידירים! — העיר שיינר באירוניה כבושה.

— אם כך... אם כך... — דבר האדון אייזמן ופניו הוהירו בחיך של איש מתרפס — יואל-נא מר שימקין להשמיעני... הן מר שימקין הוא במדה ידועה.. אם אפשר לומר כך... הוא במדה ידועה קרוב אל... קרוב אל המלכות... ולפיכך יואל-נא מר שימקין להשמיעני, למשל, מה היתה כונתו של המשורר הגדול, של גאון המשוררים, של נעים זמירות ישראל, כפי שמכנה אותו הסופר מינחסוביץ, של הכנור והתנים של עמנו בזה, שהוא... בשירו, שהוא...

ברגע זה הפסיק שיינר את האדון אייזמן באמצע דבריו ואמר:

— היודע מר אייזמן להיכן אנו מזמינים את עצמנו ללכת? —

— להיכן? — שאל בעל-הבית,

— אל הקרקס,

— להתגוששות האתליטים! — העירה בעלת-הבית — וגם האתליט היהודי ב, בתוכם! אומרים, שהאתליט היהודי מרומם את קרן ישראל ונותן לעמנו כבוד רב — הוסיפה כעין המלצה על עצמה בפני בעלה על שהיא נותנת את לבה לדברי שטות כאלו. — ומה דעתך, משה'ניו, הכדאי ללכת? —

— למה זה תשאלו? פשיטא! — ענה האדון אייזמן.

— אולם אני ריצה, שתלווה גם אתה אלינו — אמרה בעלת-הבית והתחטאה

בפני בעלה כתינוקת.

— גם אני? — באמת? — למה? — ומה כונתו של אותו שיר, מר שימקין? —

מה כונתו, מר שימקין? —

— משה'ניו, מי תכן את רוחו של המשורר? — השיבה בעלת-הבית תחת

הסופר — המשורר רוצה לפעמים כך, והוא יושב וכותב כך!

— צדקת, צדקת, זוגתי!

— ואולם שניאורסון שלנו כותב עתה על ימין ועל שמאל — העיר

שיינר פתאם.

— יותר מדי, אמר שימקין.

— יותר מדי? — שאלה הגברת אייזמן ונעצה בשימקין מבט של תמהון —

הן הוא מעשיר את אוצר ספרותנו וראוי הוא לברכה.

— ראוי! ראוי! — השיב שימקין בהיתול כבוש וגחך לשיינר מתוך לגלוג

המובן רק לשניהם.

— אומרים, שהחלק השני של „עולמותיו העליונים“ כבר נסחרר לדפוס,

האמת? — שאלה בעלת-הבית.

— דבר זה לא ידוע לי — ענה שיינר באירוניה.

שימקין צחק בקול ואתריכך אמר:

— לא רק מר שיינר, שהוא איש סודו של שניאורסון, כי אם גם אני

כבר זכיתי להתכבד בפרק שלם של „עולמותיו“, מה לעשות? — כרעתי תחת

עול קריאתו ושמעתי כי נסל עלי.

— ואני אודה על האמת — אמר האדון אייזמן — רק בשרודם פשוט

אני, ודאי העולמות העליונים הם נשגבים, הפלא ופלא מה יש לומר לי?

בנין עדי עד, הן אפילו בספרויותיה של אומות העולם אין דוגמתם, לפי

דבריו של סינחטוביץ. אולם אני... אני... לא הכל מובן לי... אולי אני טועה... רבותי. הן בשרודם פשוט אני. הוא מדבר בחכמה ו... רגש... אולם אין דבריו מובנים...

— שניאורסון הגהו בכלל סופר עמקן... העירה בעלת־הבית, — אף אני איני תולה את החסרון אלא בקוצר המציג — אמר האדון אייזמן.

— ואני לא קראתי עדיין אפילו את החלק הראשון של העולמות העליונים — אמרה הגברת אייזמן מתוך תוכחה לעצמה.

— באמת? — שאל שימקין בתמיהה גדולה.

— דברי שירה לא ניתנו לנשים — אמר אייזמן.

— מפני מה? — שאלה הגברת אייזמן.

— לפי שהאשה היא השירה עצמה... — השיב בעל־הבית.

— משה'ניו, אה, דברי שטות! — אמרה בעלת־הבית ועל פניה נתגלה

כעין קמט קל שנשתלשל לארכו של המצח ופירושו היה תמיד: כוז כבוש.

— שמעונא, רבותי, — אמר האדון אייזמן — היום בשר לי מכר אחד

בשורה טובה מאד. אוימים, שכל כתביו של שניאורסון נתרגמו לשפה הרוסית

והם עתידים לראות אור בימים הקרובים. היש ממש בשמועה זו? —

— משה'ניו, הן כבר יצא הקובץ הראשון! — אמרה בעלת־הבית.

— הבאמת, מר שיינר — ומה דעתן של אומות העולם על מאור ספרותנו?

— כלום מסוללים בנוי של עם אחר להבין את הנפש הדוויה של היהודי,

שהאמן הגאני שניאורסון צייר את כאבה והטעים לנו את טעמו של הכאב

הזה? — אמרה בעלת־הבית בגניחה עמוקה.

— צדקה הגברת, צדקה, הידד! — קרא שיינר ומחא כפיו.

— מר שיינר מלגלג לי — אמרה הגברת אייזמן בקובלנא.

— אניז מהז חלילה! — כלום דרכי בכך? — ענה שיינר בקול. שממנו היה

נשמע, שהוא מלגלג על־פי האמת.

— אם איני טועה — אמר שימקין בהתול כבוש — קראתי את הדברים

האלה במאמרו של סופר אחד.

— אמת, אמת — אמרה הגברת אייזמן — אף אני קראתי את הדברים

האלה במאמרו של סופר אחד, סיפר מפורסם מאד. אם איני טועה היה זה

מאמרו של הסופר רייכשטיין. אני הובבת מאד את רייכשטיין.

— רבותי, מי מכס קרא את מאמרו של רייכשטיין, על החותכים תיים?

זה הוא מאמר נפלא, לפי דעתי. אמת, הוא מבטל את כולם על פי דרכו —

איים הוא אינו שפס כפל וכלל — אמר אייזמן.

— הלא הוא חכם מפורסם בישראל — אמרה הגברת.

— הניתו לו לרייכשטיין זה! העדיין לזה בעולם? — קרא שימקין בבטול.

— הוא כבר עבר ובטל! — העיר שיינר.

— מר שיינר מגוס קצת... אמר בעל־הבית.

— וגם מר שימקין הוא ממתנגדיו של הסופר רייכשטיין? שאלה הגברת

אייזמן ובדמיונה חבקה בן, ששערותיו שחורות כשערותיו של שימקין.

— כלום מתנגדים לתולעת? — ענה שימקין.

הוא גם מאד — אמרה הגברת אייזמן בלבה, ודוקא מפני כך חייכה לו לשימקין בכת-צחוק של בעלת-בית, המקבלת את אורחיה בפנים יפות, באותה בת-צחוק של אשה, שאינה אלא בכואה קלה של הצחוק הרם והחצוף, העצור כל ימיה בעצמותיה ואינו מעזו להתפרץ כמים עזים השוטפים במורד: — אותה בת-צחוק הלוחשת ואומרת: מדוע לא נגלית אלי או, כשהייתי נערה בת שש-עשרה עם שתי קוצות כדרקונים המשתלשלים ומתפתלים? אני הייתי מתפתלת מסביב לנשמתך והייתי מיניקה אותך מתלבי ומלשדי — ועכשיו אני אלא משתלשלת מסביב לנשמתך כנחש. לפי שהחלב והלשד כבר נתונים לאחור, ומדוע לא נגלית עלי או, כשעמדתי תחת החופה עם בחיר הורי אשר רצתה נפשם בו, ולא הפלת את הכוס מידי ולא ספכת את היין ארצה. עכשיו אני מחיכת מאחרי שכבר סלחתי לבעלי, לך ולי ולחיי, שכלו בתהו ובהבל, סלחתי, סלחתי...

שימקין חזר על דבריו.

— כלום מתנגדים לתולעת? חתו חתו — הוא התמרקד בשעה זו על הספה — כיצד אמר סופר רוסי גדול אחד? שכחתי מה שמו — שכחתי! — כן, פיאודור מיכאילוביץ דוסטויבסקי הוא. כן, תולעת אסתטיה — כך אמר פיאודור מיכאילוביץ דוסטויבסקי. כזה הוא רייכשטיין.

— והו דבר חכמה — מחא שיינר כפיו וצחק בקול רם — כדאי היה להסיתו לשניאורסון שלנו. הוא יהנה מאד ממנו.

— כבר סחתי לו — השיב שימקין — אגב: עת ללכת, אדוני שיינר.

— ודאי! — שלום, רבותי!

— משה'ניו, למה אורחינו בהולים כל כך? — שאלה בעלת-הבית.

— מדוע באמת אתם בהולים כל כך, אורחינו החביבים? — שאל האדון

אייזמן, אולם ידו של שיינר כבר היתה פשוטה לברכת שלום, ואחריה הושטה גם ידו של שימקין.

— ובכן אל הקרקס... בשבת בערב — אמר שיינר.

— הלא עוד נתראה ודאי קודם השבת — השיבה בעלת-הבית.

— אולי — אמר שיינר.

ובעל-הבית אמר:

— אדוני שימקין... פנים חדשות אתה כביתנו, חדשות ממש. אל-נא תוקיר

את רגליך מביתנו, אנו מזמינים אותך, מר שימקין, סור-נא לביהנו, וגם את,

בתי, הלא תזמיני את מר שימקין? — כן? — אני הובבים כאד אורחים, ומה גם אורחים הגונים כמותכם...

— אפילו שימקין'ניו שלנו חובבת אורחים — הוסיפה בעלת-הבית —

אמנם היום לא היתה דעתה בדוחה עליה כל צרכה. בריאות נופה לקויה

קצת. אולם נפשה נקשרה מאד גם היא בנפשו של מר שימקין. גם הוא

מטורר ישראלי? שאלה אותי הילדה, אני דואגת קצת לבריאותה — אמרה

בעלת-הבית בגניחה.

— שלום, מר אייזמן! —

— שלום, מר שיינרז — השיב בעל־הבית ולחץ שעה מרובה את ידו — שלום! סורינא לביתנו! וגם את המשורר שימקין הבאנא עסך לביתנו! — הגיעו שנים טובות לספרותנו. כן, מר שיינר, אפילו ארס פשוט כמותי רואה דור עולוז, דור של ברכה ושובע, אבל רק על שאין לנו עדיין רומן עברי, חסרים אנו את הרומן העברי. זה הרומן הכולל, המקיף, המכה גלים, לפי מבטאו של מר פינחסוביץ.

— כן, חסרים אנו עדיין את הרומן — אמר שימקין וחבש את מצנפתו. — אבל, אבל, משוררים גדולים יש לנו, ורק הרומן איננו — תור בעל־הבית על דבריו.

— גם הרומן יבוא — אמר שיינר ונטל את כף המנעול שבדלת לתוך ידו, — מר שיינר מאמין בהרומן העברי? — שאל אייזמן, — ודאי, ודאי, הרומן יבוא, יבוא — סיים שיינר וחייך לשימקין כחיוך ציני — בקצור: לא כלום, אבל הבלים...

שיינר כבר פתח את הדלת ומשך אחריו את שימקין, האדון אייזמן הלך אחריהם, תפס לשיינר בידו, העמידו ושאל:

— כן, כדאי היה לדעת, כמה, למשל, קבל שניאורסון שלנו בעד התרנום הרוסי של ספריו? ודאי קבל מנה יפה, האם לא כן?
— קטנות, משה'ניו! — לחשה הגברת אייזמן ומשכה אותו בידו, — שלום! — קרא שיינר, שני החברים ירדו מעל המדרגות בבהלה.
— סורינא, רבותי, לביתנו! — קראה אחריהם בעלת־הבית.

פרק טז

שני החברים הלכו שעה קלה מחרישים, אחר כך שאל המבקר שיינר את המשורר שימקין:

— ומה?

— בדבר...? — שאל שימקין.

— אה, שעמום! — השיב המבקר.

— והגברת?... — שאל שיינר את שימקין אחרי שעה קלה.

— חתיכה הראויה להתכבדו — השיב המשורר.

— והפרצוף?

— זה הוא פרצוף של יפהפיה שבעיירה קטנה, שכל בחוריו של בית־המדרש מתרפקים עליה בחוץ על יד גמרותיהם הפתוחות וכנו של הכומר רודף אחריה במוצאי השבתות, מדביקה בין השיחים, מנשקה ומוצץ מתוך הפרצוף את הדם היהודי. בתולה כעין זו, אם אינה בורחת באחד הלילות עם נושא המכתבים הנכרי או עם הבלבר של ה"וולוסטה", סופה להנשא לאלמן עשיר, העומד במיטב שנותיו, קצת יש בפניה מעין זה, שהיו מביעות פניה של ידוויגה שלי, אותה, שקצה תאונית, שהיתה חורקת כשגיה בלילות הירח, כשהייתי מהבקה

על שפת הנחל בכפר, זו ששרתי אחר־כך לכבודה את השיר הנפלא, אל בת הנכר". שהביא את נירנברג לידי התפעלות.

שיינר שתק, אחר־כך העיר:

— שעמוס!

— שעמוס ו... געגועים — קרא שימקין.

— היא חובבת ספרות! — אמר שיינר,

— ורוקא ספרות ישראל? —

— הלא היא לאומית גלהבה.

— היא, כנראה, בעלת מרץ...

— לא. היא מחכה...

— ואתה? —

— אני? ... שטות... הלא היא זקנה...

— קר שיינר מגזם קצת...

— עט... שעמוס! —

— ובכל־זאת? ...

— בקיצור: לא כלום, הבל הבליים, אני פשוט, חס עליו.

— על מי?

— על השוטה...

— על מר בוורי...

— לי ולך טוב, מר שימקין.

— באמת?

— הן לא נשאנו אשה, כל הנושא אשה הוא אידיום גמור.

— יפה אמרת,

— עט, שעמוס — ומה ברבר האכילה?

— לבית־המזון האנגלי?

— ומזומנים יש?

— שימקין טפח בידו על כיסו.

— ולהיכן אפוא? —

— לבית־המזון האנגלי.

— איני סובל את הכרסנית המתלבטת שם בין חרגלים.

— לאקווריום —

— קצתי במלצר המעלה תמיד גרה, זה עם החוטם המסומק.

— ובכן להצפוני?

— ואולי לסוניה? — אמר שיינר, כמדבר מתוך נמנום וגרד בידו את פדחתו.

— לסוניה? — אחר־כך... בפעם אחרת... לא היום... סגשתיה לפנות ערב...

היא חולה קצת.

— אולם... חבר... חבר שימקין... המשורר שימקין... אם לא היום, הנה

ביום אחר — הנה, הנה — חיו — החבר שימקין, וכור ואל תשכחו... נתתי עיני

בה — חיו — אל תרמה, אברך!

– עלי ועל צוארי.

– אני רעב ככלב.

– הנה מרחף... מאכלי אסיה. יפה, יפה.

– וכמה השעה?

שימקין הוציא את שעונו מכיסו.

– החשיעית על פי שעוני... הוא מפגד... היום שוב לא נספיק בכל

אופן לסור לביתה של סוניה, ובכך נרדה!

הם ירדו אל המרתף. על השלחן הושמו דגים מלוחים, בקבוקי יי"ש ובקבוקי שכר. המשורר מוג לו כוס אחרי כוס והמבקר היה גומע במתינות עד שתקפו שעול חזק. הוא נמע, השתעל, צחק וירק בקול, ומתוך הצחוק, השעול והכית, עלה מרגע לרגע שמה של הגברת אייזמן.

– שימקין הלא אתה... מה אתה? – דבר שיינר ולשונו היתה מתלבטת

בתוך פיו – מה אתה? מה? – בחור... השר שירים... והגברת בתיה... בת – יה

מה היא בעיניך? מרת בתיה מה היא בעיניך? – כאן... כאן... תאומים... תאומי

צביה... הלא היא יפהפיה... עט... שטויות... בקיצור: לא כלום, הבל הבלים. מרת

בתיה – והוא מר בוורי... היא על הספה... מוטלת... אפרקדן... השירה על הספה...

גוש של שירה על הספה... ואני על הכסא על יד הספה... אני מסתכל... זהיר

וזהיר... נגיעה? חליצה וחליצה! – סוניה הגוזה – כן וכן – לא כן מרת בתיה.

היא קדושה. אדקור אותך, שימקין. אדקור במאכלת, אם תעז. זהיר וזהיר...

היא קדושה, אדוני... אדוני הבחור המשורר... תאומי צביה קדושים... אל חביאנה

לשניאורסון... הוא זקן אשמאי... צבעים, פרספקטיבה, בתוך העולמות העליונים.

עט, שעמום והבל הבלים ואינו כדאי... אל תגע, אדוני המשורר, בשני התאומים...

אדקור במאכלת. אקצץ את היר, אקצץ. אני אפיר... אביר נורא... ועל כן הולכיני

נא, תיכף ומיד הולכיני אל הגוזה, כי חשקה נפשי בה. שעמום! אי, טפו.

שעמום. ריח של שעה עולה מן הגוזה... שעה צהובה... ראשה ודאי תמיד

מופשל מעל הכר... מן הצד... וקצף עולה מפיה... מוזהם... אי, טפו! – אני

ירק! – טפו! – לא היום בערב... בערב אחר... תולכיני אליה... אל הגוזה... אני

אזכירך לטובה... בשכר זה... הלא אתה אברך ומשורר, השר שירים וחורז

חרוזים... יעמוד מר חרוז... יעמוד! – עלי ועל צוארי... אקלס אותך... אכתוב

מאמר... מאמר גדול... הראש הולך סחרחר... עוד כוס... מוגג... מוגג... לכבוד...

לכבודו של המשורר הגדול והגבור, המרחף בעולמות העליונים... לחיי שניאורסון...

זקן אשמאי... ולחיה של ה"שקצה" שלך, שהבקת על שפת הנחל בליל ירח...

ולחיה של הגוזה... המהנה תלמידי חכמים... סופרים עברים... המנודים מן

הקהל... אי, טפו... סופר עברי – עלה נדף, כלב נובה... שירת הצרצר. הבל הבלים

ואינו כדאי... קול קורא במדבר... נביחתו של כלב זקן... שירת הסופר העברי...

פועל בטל הסופר העברי... הוא מגודה... מוגג, ידידי, – מוגג... לכבוד... לכבוד...

של הכלב הישן הגובח... ולכבודה של... של... דונה בתיה... זוגתו של מר... בוורי...

לכבודה של היפהפיה... תחיה ימים רבים... יובלות תחיה... תשגשג ותפרח כתבצלת...

כח-ב-צ-לת, חביבי-ח-בי-בי-א-ב רך ת-בי-בי-הלא היא... היא...

מה היא, מר חרזון? ... היא היא חכ-צ-ל-ת-ח-ב-ב-צ-ל-ת... - קרא שיינר בקול ונפנף לפי שימקין באגרופו - אמרתי ח-ב-ב-צ-ל-ת. ולמה אתה מחריש? - נו - כל - נוכל אתה ורמאי וחונף - נוכל... למה אתה שותק? - אתה בן-אדם קטן, שהשגתו - זרת. ז-ר-ת, שומע אחת? ז-ר-ת! - ואני לא כן. אני אדם גדול, גדול. אני מבקר, המבקר העברי. בה"א הידיעה! - שיינר הקיש באגרופו על השלחן - בה"א הידיעה! אני ולא אתר... אני - הבקורת העברית - ופינחסובין הוא שוטה בן שוטה וכן בנו של שוטה. ברצותי: אתה, אתה אדוני המשורר, אתה נירנברג... גדול ממנו... גדול... וברצותי: אתה חרזון, חרזון! - השמעת? - אי, ספו... אני יורק... חטמה של הגוזה... ספו, חטמה של הגוזה מסומק. רק פעם אחת... רק פעם אחת... אחר כך אמאס בה... אמאס בה לעד ולנצח נצחים ולרורי דורות... אמאס... אמאס... מאסתי... היא אשתך? - השמיעניו - השמיעניו - נוכל - למה אתה שותק? כמה הן נשותיך? ... השמיעניו, נוכל... כמה בנות ישראל הדחת מן הדרך הישרה? - כמה מהן סבבת בכונף... כמה? - כמה הן קרבנותיך? ... נוכלים אנחנו... צידים... צידים אנחנו, מר חרזון-מסורר! - נפשות נקיות אנו מריחים מן הדרך הישרה... מדיזים... יכנס הרוח באבי אבי... אבי... אביך... ובאבי... באבי... באבי... כולנו נוכלים, רמאים, שקרנים, אנשי עולה... זדים... צידים... שוחרי טרף... ואני שוחר את הגוזה... הוליקני-נא מיד... תיכף ומיד הוליקני לביתה... הוליקני... מזוג, חבר... מזוג את הכוס... שחה נשתה... לחיים... לחיי... לחייה של השירה העברית, הקבצנית בעלת-התרמיל... חפרח וחששג... ות-שג-שג וחפ-רח-הקבצנית... לחיים, חבריז - ולחייה של דונה בת-יהו - הראש... הראש סחרחר... והשעול תוקף... הוי, הוי, הוי... אני חולה... בסודי סודות אני מגלה לך, חברי, אני סוס הול... נוטה ל... להפת את נשמחי... אני חולה במחלת השחפת... אל תגלה להגוזה... ולדונה בתיה אל תגלה... היא אחת חבר... יקר ונאמן - שיינר חבק את שימקין - היא אחת... היא אחת... היא שנינו שני כלבים... שני חזירים באשפה אחת... שני חזירים אסתיסיים... היא אנחנו... יכנס הרוח באבי ובאביך עד תחלת הדורות... מזוג, חבר, מזוג... הבל הבלים! -

שיינר הפשיל את ראשו על הכסא. סניו המכורכמים הביעו לאות כבדה, שימקין סלק להמלצר את המגיע לו, הרים את שיינר והוציאו לרחוב, הושיבו ברכבת והובילו עד ביתו. ואחר כך שרץ שימקין את דרכו ברחובות וסמטאות געקלים עד שהגיע אל הבית מאה ותשע-עשרה שברחוב העירוניס, הוא סר לחדרה של הגוזה.

פרק יז

כבר היתה השעה סמוכה לחצי האחת-עשרה בערב, כשטר שימקין לחדרה של סוניה.

- מרת רויטרן הבביתך אף - שאל שימקין בכניסתו בקולו של אדם הנרגש מאד.

— אני בכיתי — השיבה סוניה וקמה מפניו ביראת הכבוד, כשפניה הביעו השתוממות גדולה.

— תסלחנא לי מרת רויטר על שההרדתיה — דבר שימקין בהתרגשות ומיד הטיל את עצמו על הספה בפישוט ידים ורגלים — אמת, השעה מאוחרת. חצי האחת־עשרה על פי שעוני. אמנם שעוני כהול יותר מדי. ואולם אמת, השעה מאוחרת, מרת רויטר. אכן תסלח לי הגברת. סוניה הנכבדה, סלחי לי! אני נרגש מאד, מה טוב שכביתך את בשעה זו, מרת רויטר. מה טוב, סוניה הנכבדה! — קרא ותפש אותה בידיה — מה טוב. אלמלא מצאתיך בחדר, הייתי... הייתי... אי, טפו! — טפו! — כבר יצאתי מתקופה זו. יצאתי, הבל הכלים. אי, טפו! — קסרקטין — בלא צבע, מרת סוניה הנכבדה. מחוסר צבע, סוניה. חורון, שדפו! — אי, טפו! —

סוניה הסתכלה בפניו בתמהון והשתתפות. הבקור הזה שלא יחלה אליו הפתיע אותה מאד. לבה שמח והלם. בפעם הראשונה סר המשורר שימקין אליה. — ישבנא האדון שימקין! — אמרה בתחנונים.

— שב! את אומרת, שב! — השיב שימקין מורגו וחזר' להתהלך בחדר בסערת רוח, כאדם שנעשה לעיניו עול גדול — אי, טפו, לכל השדים! — לא. לא. אני מוחזן! — אי אפשר! — אי אפשר! — איני מסכים. אני, החרון שימקין, איני מסכים. אני, המשורר הגדול שימקין, איני מסכים. חח, חח! — חי, חי, חי! — המ-שו-ר-ר הג-דול — —

— אדוני שימקין! — אמרה סוניה ברטט בקולה, שלא יכלה לראות את המשורר הגדול, המשפיל את עצמו ומבזה את כבודו בעיניה. שימקין הרים את קולו וקרא:

— חמוריס! אמנות! — למה לי אמנות? — צבעים, פרספקטיבה. למה לי יופי שבכתב? — יופי הכרוך בגליונות של ניר? — מרת רויטר, סוניה — הלא כך שמך — סוניה המכובדה! למה לי יופי של גוילים? — אמנות החיים הבו לי! ברק הבו לי! נשגב הבו לי! — כליון לב, משאת נפש, געגועים! את האהבה והתאוה, את הקדוש והיקר, את ההכנעה והמרד! הכל אנו מערים על גליון הניר, שהיום הוא כאן ומחר באשפה, או לכל היותר הוא מתגלגל בבתי מרוח ובבתי־מדרשות, וכל הידים ממששות בו, ופינחסוביץ בודקו לאור הנר של הפילוסופיה שלו, הפילוסופיה הדלה, שהשנתה זרת. הן הוא אדם קטן והמבקר שינר מחטט בו בצרניה. הן כולם הם קטנים, דלים, דלים ואביונים וזבובי עמק. אי, טפו, לכל השדים! נירנברג, המשורר הגדול והנורא מר נירנברג, יעמוד המשורר מר נירנברג, שליחו של צבור של נמלים, של קהל חובובים שבמורד. לא, אני מושך את ידי מן הכבוד הזה. חיים הבו לי! תפארת הבו לי! — בדידות ותפארת. חיים הבו לי! — שימקין הקיש באגרופו על השלחן — או לא! — לא! — לא! — לא! — מרת רויטר — שימקין עמד בדרך הליכתו לשעה קלה על יד בעלת החדר, הציץ לתוך עיניה ודבר פתאום בלחש: — שמא יודעת מרת רויטר, שמא יודעת היא את טעמם של כל הדברים האלה, של... ש... למה לי חיים? — סיים לבסוף בקול היסטירי.

סוניה עמדה על ידו מתרישה והציצה בפניו מתוך אימה. הדבור
ניטל ממנה.

– סוניה, סוניה החביבה והסובלת! הן את סובלת, לוי גלוי דבר זה –
אמר שימקין ברחמים ולתן את ידה – הסבירינא לי, הסבירינא, סוניה
המכובדה, מה טעם לכל הענין הזה לכל הקפוניה הזאת? – מה, סוניה –
גם אדוני שואל לטעם חייז – אמרה סוניה בתמיהה של כבשה הרואה
אה הזאב בשעת פחדו.

– תה, תה... חה... גם אני, אני מר שימקין השר בשירים וחורזו חרוזים,
שואל... חה... חה... גם אני...

– אדוני, שכל ימיו הם... אמרה סוניה.

– תה, חה -- שכל ימיו הם סערה של יצירה... אמר שימקין באירוניה.

– כן, סערה של יצירה ומאווים – אמרה סוניה בתמימות – אדוני, שכל
ימיו הם...

– תה... חה... שכל ימיו הם שירה... – אמר שימקין בצחוק מר.

– אדוני, שכל ימיו הם... – אמרה סוניה.

– תה, חה... שכל ימיו הם אמנות: – אמר שימקין בלעג מר.

– אה, אצינא – התחננה סוניה – אדוני, שכל ימיו הם יצירה, שירה,
אמנות, אהבה ונצחון – דברה לבסוף סוניה בהתרגשות – גם אדוני מבקש טעם...
שימקין צחק בצחוק סרקסטי ממושך. הוא התחיל פוסע לאורך החדר,
כאדם שהגיעה לו בשורה המדכאת את רוחו. הוא הניע באגרופיו, לטש עיניו
בזעם, כעיניו של מטורף ודקלם:

– תה, חה... אמנות, שירה, יצירה, כלב גבוה... תולעת אסתיטית, שני
חזירים אסתיטיים הנוברים באספה... אמנות, שירה, חולדה שחורה, כרסט...
טיסת נשרים, כאב בטן, שלוח אפית. אי, טפו, אי, טפו, הבל הבלים, לכל
השדים – הוא עמד באמצע החדר תפוש מחשבות שעה קלה, שרשב את
שפתו התחננה לחץ, ואחרי שהשהה אותה רגעים באויר, החזירה לפנים,
ואחר כך עמד על יד החלון, כבש את הראש, עמד מחריט, ולבסוף התחיל
מדקלם שיר סתום ומטורף. אחר כך תור והלך, עד שעמד על יד סוניה, התחיל
מתופף באגרופו על לבו ומתחנן בפני סוניה:

– חוסינא על משורר עני, נע ונד, על כלב גבוה, חוסינא עליו,

הן יש שכנשר ימריא ויגביה עוף. חוסינא והגמאי אותו כוס של טה ויוכרך
בעבור זה לטובה כל וזימים.

סוניה קפצה ממקומה בחדרה, כששמעה את בקשתו של המשורר. מהרה
והעמידה את הקומקום על-גבי המכונה, שנדלקה ושלחה לשונות אש על-פני
החדר הכהה, ערכה על השלחן לחם, גקניקים וגלוסקאות. שימקין לא פסק
מפסוע לאורך החדר.

– לא, מרת סוניה – דבב ולא חדל – רע... רע... קשה... כאן... כאן...

הלב... הלב... אין תרוסה... אין מרפא... כאן... כאן... רע... רע...

סוניה הציצה לתוך עיניו באין אונים במבט של רחמים כאומרת: א
מותו יכאב, מי ירפא לו?

— אדוני שימקין — לחשה פתאום ברטט קל בקולה — איני יודעת...
 אני מתיראה מפניך... היום...
 — מה? מה?... קרא שימקין וצחק בצחוק של מטורף — כלום יצאתי
 מדעתין חי, חי? — זהו... כלום... כלום אני מטורף?... ושימקין חשף את שניו
 הקדומות, החוקות והמעוקמות.

סוניה נרתעה לאחוריה מפחד, ומיד חייכה לו בחיך של אשה פרוצה.
 בינתיים רתחו המים. סוניה פרשה מפה על השלחן הקטן שעל יד מכונת
 התופרים. פלחה פלחים של נקניקים, סדרה אותם על פרוסות הלחם והקריבה
 אותם לשימקין. המשורר העמיד את פיו הפעור למוץ ידה של סוניה והיא
 היתה זורקת את הפרוסות לתוך פיו. לאחר שגמע שימקין להנאתו את כוסות
 הטה והשקים את רעבונו, חזר וצנח על הספה, כאדם שעבודה קשה הוגיעתו.
 שימקין היה מוטל על הספה כחולה, וסוניה היתה משוטטת בתוך החדר
 אנה ואנה לרגלי עסקי הבית. כבתה את המכונה, פנתה את הפחוחים, שיורי
 האכילה, אחר־כך השיבה את יתר הנקניקים, הלחם והסכין אל הארגו, הדיחה
 את הכוסות, יצאה מן החדר, כדי להעסיק את יריה למראית־עין. אחר־כך
 פורה את שערתיה וסרקתן כלפי הראי, בשעת שפיה השמיע את, אחד הנגונים
 השגור בפייהם של הקיצנים בנשפי הקיץ, כשהם מתהלכים כנופיות כנופיות
 על פני המשעולים והרמוניקה בידם. אחר כך יצאה מן החדר והיתה סוככת
 שעה קלה במסדרון. פתחה את הדלת היוצא אל הרחוב, הציצה לחץ ולבה
 היה ריק, חזרה אל החדר והתחילה לטפל במכונת התפירה, אחר כך עמדה
 מבלבלת באמצע החדר.

— כאן! — אמר שימקין בקול של חולה מתחטא והורה באצבעו על הכסא,
 שהעמידו על יד הספה, בשעה שסוניה עמדה במסדרון.
 — אי אפשר! — אמרת סוניה ופתאום ירבה על הכסא.
 — הלב! — כאן — אמר שימקין בקול של חולה.
 — הלב? — שאלה סוניה חרש בקולה של אחות רחמניה.

שעה מרובה שררה דממה בחדר. מן הרחוב עלה קול קשקוש של מרכבה
 בודדה, אותו הקשקוש, שכשעולה מתוך דממת הלילה, משליט את הדממה על
 הלכבות עוד יותר ומכניס את הלב הבודד והשוואף או את שני הלכבות העורגים
 אל תחת שפירי הלילה ומשתף אותם עם המאויים של כל החוטאים, הפושעים,
 הדורפים ומה, הנזירים והמתפללים. הגיע עד לאוזן חריקתו של השער בהסגרו,
 השוער השתעל ונהם נהימה יגעה של אדם, אשר הבהילו אותו מתוך שינה
 מתוקה. בתוך החדר נשמע הד ומומם של חסילי התאווה, המרקדים מסביב
 לשני גופים כחסילי הקיץ במדפסת בית־הקיץ מסביב לאבזור של הנר
 הדולק...

ברגעים כאלה הנשמות שבגופים נרתעות, מתכווצות ומצטמצמות כיונים
 הנבעות מפני הסער ומשתחקות מפני הכרוזים היוצאים מן הגופים. כרוזים
 הקוראים להתבוללות הדמים, להתבטלות הישות, להתפשטות מן השררות, כדי
 להשעות עבר ושפחה, כלי שרת בידו של המין, לכרוז זה בפני זה בתוך
 הרפש והזוהמה.

- הלב! - אמר שימקין, נטל את ידה של סוניה והניחה על לבו.
 - הוקל? - הוקל? - שאלה סוניה אחרי שעה קלה, שראתה את עצמה
 כאותה הצרפתייה, שנתנה מקום ללון בבית-החומר הקטן שלה לנפוליון הגדול,
 שנפצע במלחמה, והיא השכיבה אותו על מטתה וחבשה את פצעיו.
 - הוקל? - ...? שאלה סוניה שוב.

- כן. קצת - ענה המשורר הפצוע - העינים... האור גדול יותר מדי...
 קצת... רק קצת... השפילי את הלהבה...
 היא עמדה, השפילה קצת את להבת המנורה, העלתה אותה, חזרה
 והשפילתה. אחר כך חזרה וישכה על הכסא שעל יד המטה.

- אָח סוניטשקה! - לחש שימקין חרש, משכה בידה בגבורה. ראשח
 צנח על גופו. הוא חזר ומשכה וגופה נתק מעל הכסא, רפרף רגע באויר
 וצנח על המטה, כשכולת תחת מגל הקוצר.
 היא התחננה:

- אל-נא... אסור... אני אוהבת... אותו... את... מישא שלי... אני אָם...
 אַנא... אַל-נא... אסור... בלחש... הספה חורקת... אַל-נא... חכה-נא... חכה...
 והיא מפרפרת וגונחת כאדם שגונח כתוך כאב.

חלום פלא

(אנדה)

א

...בחביון לבו של העלם פרח גן נהדר, גן־קסמים — פרדס החלומות. רבבות פרחים עלו בו: פרחי פרג, פרחי תאנה אדומים כלהבת אש ופרחי זכריה של חכליל רכה ועצובה, הבצלות לבנות ואיריסים משכרים בריחם, ועוד פרחים רבים אחרים, אשר לא נראה כמוהם על פני כל האדמה, פרתו בו — פרחים אשר צבע להם כעבי השקיעה וכצללי אפלת הערב. ובין הפרחים מתעופפים פרפרי זהב עשירי צבעים ומגוונים, מלקטים את עסיסם, מפוזים ויוצאים במחול, וצפרים שובבות עפות מבד לבד...

ותכונה נפלאה היתה לגן־הקסמים: כל אשר ראה העלם בעיניו, את השמש ואת ההרים ואת זיו גלי הנהר, כרגע נחתם כל זה בסתר גנו ופרח חדש צץ ופרח שם. וכל אשר המה בנפשו, אם יגון בלי מצרים ואם שמחה הומיה ומפכה, והנה פרפר חדש עשיר־צבעים נברא בגן, והפרדס האיר בעתרת זהב חדשה.

והעלם היה צמא לחיים. עינים זכות, עיני ילד תמימות, היו לו, והוא היה סופג בהן את הכל — את תכלית השמים ואת אודם שקיעת החמה ואת יסורי האדם. עיניו כשאוץ לא ידעו שבעה. ומכל אשר ראתה עינו — והנה יציאים חדשים כגן ועושר קסמיו הלך וגדל...

ובכל שעה ושעה פרפרים נולדים, מפוזים ומכרכרים בין הפרחים הנהדרים ופרחים חדשים פיתחים את גביעיהם...

ובכל שעה ושעה מלקט העלם פרחים כגנו, מאסף פרפרי זהב ומוציאם החוצה. אל העולם הגדול שולח הוא אותם, להיות בין אנשים. והם שמחים לצאת ולראות מדינות רחוקות ושמי תכלית חדשים.

פה, בגן הפלאים שלו, היה העלם האדון שגיא־הכח. לפי חפצו היה רוקם ומרקיד פרפרי זהב, נותן להם חיים ומחזירים לתהו ובהו. והם, הפרחים, התרשקו פה עליו, לטפו אותו, כרעו לפניו ודבקו אחריו — אחרי אדונם אחרי הקוסם הנפלא...

ובגן היה ציץ אחד. הציץ הזה לא היה עשיר כל כך בגוניו, כיתר הפרחים, ורק איזה רוך מיוחד היה בפטורי ציציו... בפנה נסתרה היה הולך ומתרקם. לציץ הזה היו קוראים „בחיר החלומות” של העלם, ויתר הפרחים והפרפרים קנאו בו, כי אדוני הגן היה פוקדו לרגעים, היה משקו תמיד מדם לבו ומעסיס רוחו, היה מטפל בו ומטפתו שכם אחד על כל הפרחים האחרים...

יומ אחד פרח בגן פרח גדול וריהו מלא את כל הגן: באותה שעה אהב העלם...

אבל לא ארכו ימי הפרח: במהרה כמש ונבל; ובאותה שעה עלה פרח חדש בין, פרח קטן ושחור. זה היה ציץ הצער של העלם.

• ככה היה העלם, הקוסם הנפלא, מאסף מכמנים בגנו וחוזר ומפזרם ביד נדיבה. יורד היה שמה ואורה פרחים ככל אות לבו, זורע ציצים חדשים ומשתעשע בפרחו-חמודו, בבחיר חלומותיו. והמה, הפרחים, היו מתלחשים לבואו, מצפים היו כולם, אולי יפקדם היום ויוציאם לחפשי... וצפרים היו שרות לכבודו — הלא פה הוא היה האדון שגייאהכת, אשר הכל יכול...

ב

באותה שעה היתה מלחמה בעולם. אויב חמוש מגן וברזל התנפל על ארץ קטנה, על ארץ מולדתו של העלם. ובני הארץ היתה להם רק אחת—אש אהבה לחירות בערה כלבם; אבל לאויב היו חרבות וחצים רבים ומספרו היה רב ועצום מאד. נצחו חרבות הברזל את לבות החירות—גבר האויב וכבש את הארץ. ואולם אנשי מלחמה היו בארץ, גבורי נפש, אשר הוסיפו גם אחרי-כך להלחם באויב—וביניהם היה גם העלם.

ונפלא הרבר: העלם לא ידע מה פחד. הוא היה מביט בשחוק חרישי אל החצים אשר התעופפו מימינו ומשמאלו, ובכל התגרות אשר בהן אכלה חרב האויב ימין ושמאל עמד הוא לבלי חת ועיניו התמימות, עיני הילד, הפיקו אור. מלא זוהר היה כולו בין רעיו, שופי שמש וסער, בתרזה רכה בין ארוזים חסוכים, ובאשר שאלו אותו רעיו, אנשי המלהמה, איך זה לא יירא עד מה לנפשו, וענה העלם בבטחה, ועיניו התמימות הזהירו: הוא לא יכול למות. הן הוא נושא בחבו אלפי פרחים, גן קסמים פורח בקרבו, ובגן ההוא יש לו פרח נהרר—בחיר חלומותיו. ואם הוא ימות, מה יעשה עם מחמדי פרחיו? לא, אחי! לא אוכל למות...

ואלהי המלחמה הפנה להם עורף. האויב עשה שמות במולדתם. רק מעטים נשארו עוד עויני-נפש, והם התחבאו במערות ולעת מצוא היו כגיחים על האויב מן המארב, ובין עזי-הנפש האלה היה תמיד העלם הנפלא, והחרב באמת כאלו חסה עליו, והוא היה יוצא שלם...

יש אשר רעיו, אלה אשר נשאר בחיים, היו מתאוננים על רוע גורלם, על שהם מסתתרים במצרות כחיתו יער וכינשופים. אבל הוא, בעל-החלומות, מאושר היה. מה חסר הוא? בצאתו – והנה עולם-יה גדול ורחב והררי תכלת יפרשו לפניו שרשרתם, ובלילה אפריזון כוכבים נוצץ ממעל לראשו ורוחות מתלחשות מסביב והאפלה רומזה לו. אלפי סודות תלחש האפלה על אזנו וצל כל עץ ידבר עמו... ובהשתתק הכל מסביב בדמי הליילה, אז ירד העלם לגנו, לגן הקסם שלו. שם מתוך הדממה יקשיב בהתמלא פרחיו, פרחי נפשו, עסיס יבשטוף הלשד בציציו. הוא שומע כנשרש גביעיהם הנפתחים ורואה בהנלד פרתים ופרפרים חדשים... בליילה בליילה יצאו פרפריו ממחבואי הגן, וכנפיהם מכוסות טל לבן, ישוטו החוצה, כצאת עדת דגי זהב ממצמקי הנהר לאור ירח לשוט על פני המים – ומה לו אז לסער, ומה לו למלחמה, אם בקרבו צצים פרחי אביב? את, מה עשיר הוא ומה רבו מכמניו? הוא אוסף שלל פרחי זהב, צד הטון פרפרים-חלומות ומפזר לרעיו, ביד רחבה הוא מפזר לרעיו ממיטב עשרו, ואז אור קל יאיר גם את פני חבריו המצוטים בפצעים ובצללקות...

הרבה מרעיו אנשי המלחמה כבר מצאו להם קבר. האויב הקיף את המצרות מכל העברים ושם עליהן מצור. עתה חושב האויב, כי נטל ממנו גם את השמש ואת הכוכבים... אך הם לא ידעו, כי יש לו גן-תפארה, שם גם שמש מאירה לו, גם אודם שקיעת חמה יש שם, גם כוכבים ניצצים ומעינות בגיל מפכים, שם צפרים מגוונות באות ואוכלות מידו ופרפרים-חלומות מתרפקים עליו. שם מחכה לו בחיר פרחיו והוא משקה אותו ממיטב נפשו ומתענג עליו, ובראותו אותו וסר צל כל דאגה ממנו ונפשו תמלא שקט... הלא בגן הקסם שלו היה, והוא אדונן ורבונון של רבבות נשמות אלו...

אז יש שמתוך האפלה היה שולח פרפרים לאויר העולם ומוציאם מגנו אך בחיר חלומותיו נשאר כמוס אתו בזוית חבויה בגן. אותו, את אוהב רוחו, לא יוכל להוציא... יש שהיה הפרת מתחבט בכחלי גנו, והוא היה מרגיש אז תנועותיו בקרבו כאשר המרגישה תנועות עיברה. חפץ היה אז לתת דדורו גם לציציו זה – אבל לא יכול; הוא לא ידע את הפתח לגנו... כצפור בכלוב כן היה אוהב רוחו בקרבו – והוא לא יכול לשחררו. כל רעיו נהרגו במלחמה והיא נשאר אז לבדו, לבדו. עוד מעט וגם אליו יגיע האויב, ואז קמט חרש, קמט דאגה נולד לו על מצחו הרחב וצחוק ילד תמים ידום בזויות שפתיו – וימות...

מה יהיה אם אחרי כל זאת יתקפה המות? כל חבריו עזי-הנפש מתו, עיניהם כבו ובשרם קפא. הוא מהם?

על הייו לא יחום – הן בעד מולדתו ימות. אבל מה יהיה לגנו הנהדר, לפרפרי הזהב, ומבחר פרחיו, בחיר-חלומותיו, מה יהיה אז? כן, חובתו היא להוציאם החוצה, לקרוע סגור לבו ולשלח לתפשי את כל צפריו ופרחיו...

אך פתאם חרד. הוא הרגיש, כי אבדה לו המסלה לגנו. אבד לו המפתח — והוא לא יוכל לבוא שמה...

אוייה! הוא, אדוני הגן, השלים הגדול, עמד עתה כאין אונים לפניהם. לא, הוא לא היה שליט בהם, הוא לא יוכל להצילם... עתה יגועו בלבו כולם, כל עולמות הקסם, וגם בחיר פרחיו אהוב רוחו יגוע, כגוע עבור במעי אשה בבוא עליה המות...

והאויב הולך הולך וקרב ועוד מעט והתנפל על מערתו. פתאם ראה עין בעין כי אין תקוה. קץ בא לחיים — עוד מעט ויפרד מן העולם ומן השמש ומן הכיכבים.

אך לאחת התפלל או: רוח השירה, זאת אשר נחה עליו לפני, תבוא — נא זאת הפעם האחרונה, תמלאהו-נא כנבל יין, תרעידנא את כל לבו למען ידבר שיר — זאת הפעם האחרונה.

תפקדנא את עיניו ותנלה לו את המסלה לגנו אשר אבדה לו — לגן חמודותיו — למען יתן חיים לכל פרפריו וצפריו וישלח את כולם לחפשי — ואז במנוחה ילך ויעבור...

תכאנא הרוח, זאת אשר נתנה לו אושר זה כמה פעמים, תכואנא לרגע אחד ותתן דרוך לגנניו — זה היום האחרון...

אך רחמי השמים התאכזרו לו ורוח אלהים סר ממנו. לנוכח פני המות הבא, אל מול האבדון הקרוב, נשארה פתאם נשמתו ריקה ואלמת... זר היה לגנו, שכח את שפת צפריו, את הכל שכח. וגנו היה סגור לפניו ותהום חשכה נפתחה בקרבו...

הוא יצא מן המערה לראות בפעם האחרונה את ההרים ואת השמים — ולהגיח אל האויב...

עצמי יער ורוחות שדי! אלה רעיו מכבר, אלה אשר ברעני בדידותו היו מתלחשים עמו ואלפי סודות גלו לו, יגלו-נא לו הם את הסוד האחד — את המסלה לגנו... כוכבי אל ממצל! הנה תמיד היו נוצצים לו באהבה — ישלחו-נא לו קרן אחת עתה ובה יליתו את סודו...

אך נסתמה שפתם ממנו — נאלמו הרוחות והעצים והכוכבים... וברגע הזה התחוללה בקרבו סערה. כקן צפרים מורגזות בחץ ציד — התעופפו הפרפרים, התחבסו בכנפיהם הרכות אל דלתות כלובם — גאולה שאפו, גאולה, גאולה ממר המות...

וכלם כתרו עתה את אדונם, את הקוסם רב האיתנים, והם מתחננים אליו, כי האמינו בו, באדונם השליט, וידעו כי הוא שניא-כח... והוא מביט אליהם והנה אין אלה פרפרים — רבבות עיני ילדים סביטות עליו בתפלה... רבבות נשמות, אשר נדונו לגוע, מתרפקות עליו, באלפי קולות בוכות הן, רבבות נפשות מיחלות ממנו גאולה...

והוא שובע את קולות ילדיו המבקשים עזר — הוא רואה ידים קטנות, פרושות בתפלה, מבקשות לחיים — והוא רואה את החרב הנשואה עליהם, ולא יוכל, לא יוכל להצילם...

זאת ילדיו הוא רואה נרצחים לעיניו—ועומד על דמם ודבר לא יוכל לעשות... הוא, אשר כל ימיו היה מלא אושר וזוהר, נתמלא פתאם יאוש מאין מוצא... באותה שעה נגמל בלבו ציץ הצער, הצער השחור... השליט הגדול עמד לפנייהם באין אונים... נתקו פתאם כל תקותיו, והוא נשאר דל וריק לנוכח פני המות. ובכוא האויב וחץ פתאם פלח את לבו וקפא על פניו מראה היאוש והגיהנום—והנה נחתם כל זה לנצח על פניו...

ג

אבל הפרח הגדול, בחיר חלומותיו, לא אבד. כי בעצם הרגע אשר פלח החץ את לב המשורר, יצא הפרח האסיר, ויהי לפרפר בעל כנפים מגוונות. בצאתו נתקל בפרח הצער, וכנפיו טבלו בעסיסו השחור—ותחשכנה מעט.

וככה יצא להפשי ופרח לאויר העולם.

קל וכמו אויר היה בצאתו והוא שם בין אנשים ולא היה נראה להם. ובהיותו שוכן בלב אדם, היה בוקע שם מעינות יופי וזוהר. אכן נפלא הדבר: כל היופי הזה לא היה מעורר שמחה בלב, כי אם עצב טמיר, איזו שאיפה לברוח לעולמות לא נודעו, כי יחד עם ציץ היופי, בחיר החלומות, היתה על כנפיו טפת עסיס שחור, טפת הרעל מפרח הצער...

ובהיות הפרפר בא לתוך איזה לב, היתה טפת הרעל תוססת, תוססת שם חרש, ואיזה רגש מכאיב-מתוק היה ממלא את הלב.

וכאלו היה הפרפר מלחש בסתר... על יפי העולם היה מלחש ועל חיים רכים שנקטפו בלא עת ועל המון חלומות זהב נרצחים באבם ועל איזה עון, עון ההויה, לחש החלום, כאלו קובלנא אלימת היתה בו.

אבל לא זומן רב היה מקנן בלב אדם. כצפור נודדת אהב לשנות את קנו. עולמות חדשים נתגלו לאדם, המון רגשות זוהר ועל המו בלבו—והנה נגזו הפרפר והלך לו, ולא ידע איש מאין בא ואנה פנה.

והחלום—מעין יפיו נשאר חתום, וככה היה נודל, פרפר אלם, מלא נגהות וצל. כאורת נסתר היה משוטט בין בני האדם.

ותוצה היה הפרפר דורות, כנשמה באין גוף, מנוחה לא מצא לו. כצפור שובבה וקלתידות היה נודד מלב ללב, להתנדע בפתע פתאם לאיזה אדם ולמלא את רוחו—ולעובו בעוד רגע וללכת הלאה. ואולם טמיר ולא נראה היה משוטט בעולם, ואיש לא ידע לתפשו ולאמר: הנה הוא!

צר היה לנשמת המסורר על בנה-חלומה אשר נדון לנרודים, ותחנן לפני בוראה אשר יביא גואל לו למען ימצא לו מנוחה באחד הלבבות. הלא פלאי הוא הולך בעולם, ואיש לא יכירנו. יתן אלהים אדם, אשר יקראהו בשם... ומן השמים ענה לה קול:

— החפצה את למחות את שמך את ושם אחר יקרא על ילידך?
והנשמה ענחה: הלא חפצה האם כי בנה ינחן לאחר—ולו רק ירחיה. יהי
גא חלומי לאחר, ורק ימצאנא לו גאולה, יבואנא לו מרגוע...
ויוסף הקול לדבר:

— "דעי לך, כתי, כי חלום אשר נולד בנשמה לא יציץ ולא יפרח
בלתיאם לבדה ואין לב אחר מבלעדיה אשר בו ישגשג ויהפתח. ואם נקטפו
חיך—לנצה ישאר חלומך כמוס וגואל לא יהיה לו.

אך למה זה צר לך ולמה תתחנני? איפה הם חלומותיך אשר יצאו מלבך
בחיך? הם קפאו זה כבר. בצאתם להיות נודדים בין אנשים פרוחה מהם נשבתם
והם נשארו קופאים ודוממים. דעי לך רק האחת: גלוי החלומות—זה הוא מותם.
כל החלומות, שנתגלו לך ויצאו לשוט בתבל, נעשו זרים לך, כעלים יבשים
הנושרים מן האילן. חלומות הזהב באו אל בין בני האדם, ובני האדם הסירו
מעליהם את עדימ, התיכו את זהב חלומותיך למטבעות, לשקלים עוברים
לסוחר, לפרוטות מצלצלות היה זהב פרפריך.

כל החלומות אינם שלך. רק אחד נשאר עחה לך, בחיר חלומותיך, והוא
עודנו חי. לפרפר זה נכון גורל אחר וחיי־עולם נתנו לו. הוא ישאר לעולם
חלום כמוס ולא מובן, כי רק חלומות פלא מחממים את לב האדם ונושאים
אותו לעולם האפל. ואם כל הפרחים יקפאו, ואם כל הפרפרים יגועו—בן
אונך זה עוד ירגיש לב האדם ויהמה ברוחו...

אלה הם השלומים אשר נתנו לנשמתך—תחת המכאובים אשר סבלת,
בוֹחֶמך זה תחיי גם את ותחיי לנצח.

וככה נשאר הפרפר כמוס ונסתר ולא מובן. ככה היה משוטט מלב
ללב—לבבות לבבות יפים היה בוחר ושט היה כאשר היה משוטט מפרח
לפרח ואינו מוצא לו מנוחה. אך רגע אחד שוהה הזרפר בלב הפרח עם
העיסים אשר בנביעו, אך זכרו נשאר לנצה בפרח, כי הפרח עושה פרי
אחרי־כן. כן היה לב האדם אחרי בוא החלום הכמוס, צץ ציצו ונתן פריו.
אלפי גונים היו לו. יש שצלצולים אחדים ממנו תצוד און קשבה, ונחה
עליה הרוח ואמרה כל הנשמה שירה, ויש שעם קרן אורה היה חודד ללב
עלמה, והמון געגועים תקפוה פתאם ולכה נמלא אהבה. זוהר החיים עם שחר
המות היו בחלום הנודד, והוא היה מחדש כנשר את נעוריו.

הם הפה הרגשות המתעוררים בין הערבים בלב ואנחנו לא נדע מאין
באו, ירעידו אותנו וספה רעל מתוק יטילו אל לבבנו. וככה הם נעלמים כלעמת
שבאו ולא נדע אנה הלכו—פרפריים שובבים אשר רק רגע אחד מתעכבים בכוס
פרחיהם. הם המה חלומות ההולכים עזירים, אורחים לרגע אחד המפריס את
לבבנו, חלומות שאין להם פתרונים. צללי נפשות הם אשר נדמו לנצח,
שירים כמוסים אשר באוי אין להם...

מבעד לערפל

רשימות

בתולת המים

ביחוד היה נחמיה היתום יודע לספר בדבר בתולת המים. אמו לאה מרים היתה אשה ענוגה ורפת־כח, וכמעט שלא היתה נראית על פני חוץ. למחיתה היו שולחות לה בנותיה הנשואות, אשר ישבו בערים אחרות, — בנות אלה, שהיו מפורסמות לִיפהפיות מצוינות בכל הגליל: נשאו לאנשים אמידים ומהוגנים, אף כי נדוניה לא היתה להם. אני לא ראיתין גֵּעוּדִי, אֵלֶם הייתי בטוח, כי באמת הן יפית מאד. בבית הישן והמרווח, שבו ישבה לאה מרים האלמנה, היה הכל יפה מאד, לא כמו ביתר הבתים שבעירנו. אמנם היה הבית ישן מאד מבחוץ, על גבי הגג צמח אוזב, הכתלים היו שחורים ועקומים, וגוניהו החלונות ירוקות והתריסים סדוקים ונשמטים מציריהם, אך בכית פנימה ריחה הכל יפה ומקושט. מכרכובי החלונות השתלשלו וילוניות ארוכים של סלסלה לבנה־צהובה, הכתלים היו מכוסים ביריעות ניר, שעליהן מצוירת יונה עם צלֵה זית בפיה ואיזה עץ נפלֵא, שאין לו עלים וכלו משתוחח תחת סבל פירות זהב. בזויהו עמדו שלחנות קטנים וגבוהים משוחים בצבע שהור מזהיר ועליהם צעצועים שונים, ארגזי עצים וקופסות ניר, צנצנות בדולח ובקביקי זכוכית בצבעים לונים. על אדני החלונות האדומו והצהיבו פרחי ניר וממעל לארון המזון תלו קרני צבי עבותות. בחדר הגדול הזה שררה כמעט תמיד דטמה, כי לאה מרים היתה שוכבת רוב היום על מטתה בחדרה הקטן ורק בבוקר היתה יוצאת לשפוט את הסיר ולהעביר את האבק, ובחרר זה, על הסופה הדכה והנמוכה, שעמדה בין החלונות, הייתי יושב לצתים עם נחמיה ומקשיב למעשיותיו. הוא היה מספר בדממה, שלא להעיר את אמו אשר ישנה או נחה על מטתה בחדר הסמוך. וקילו החרישי היה משהו אינו רצינות של אמת לדבריו המופלאים. הנצר הזה היה משונה קצת, בלמודיו לא עשה חיל, בשקדנות לא הצטיין, אך גם שובב לא היה כלל וכלל ואת אמו אהב מאד. מאהבתו אותה היה יושב כמעט כל העת הפנויה מלמודיו בביתו, אך לא על ידה, כי אם בחדר הגדול, על הסופה הנמוכה. שם היה משתעשע שעות ארוכות על הצנצנות הצבועות ועל יתר החפצים, שהיה לוקחם מעל השלחנות הקטנים, שעמדו בזוית, ומהזירם

אחר־כך על מקומם ומעמידם כסדרם הראשון. אני הייתי בא אליו לעתים יחד עם זקנתי, שהיחה באה לבקר את לאה מרים, ואז היה מספר לי מעשיות שונות; אך ביחיד אהבתי לשמוע אותו על־דבר בתולות המים.

נחמיה היה נער חרישי ובתולות המים היו עליונות המיד, מתהוללות ומשתובבות תמיד, אבל דוקא בעליוותן וביפין היתה כרוכה הסכנה. ידוע לכל, כי בלי־ה, כשהיו מפזרות את צמות זהבן, היה כל הנחל מזהיר ונוצץ מנבעת החול אשר על החוף האחד עד חורשת הלבנים אשר על שפתו השנייה. ידוע גם־כן, כי לפעמים היו עוזבות את הנחל במקלה והיו משוטטות בשדות וביערים, משפסות על העצים ומתקבאות בנקרות האילנות, כדי להחריד את סחרי היערות העוברים בער באישון לילה באפלה. אכנס שאלתי, איככה זה לא ייראו מפניהן הגולנים המסתתרים ביערות (נלבר סיחרים וגולנים לא ידעתי אנשים אחרים, שיש להם דריסת רגל ביער), אך על זה ענני, שהגולנים יודעים בודאי לחשים המגניים עליהם מפני בנות המים. יש אפילו גולנים, שנשאו להם נשים מקרבן. אמנם נראה לי דבר זה מופלא קצת, הגם בגדר האפשרות, ואולם צר היה לי על בתולות המים, שנשאו לאנשים לא־הגונים. כן, למרות כל האימים שספרו על אידותיהן, לא נראו לי בריות אלה רעות כל־כך. סוף סוף הלא היו רק ילדות ושובבות. שאהבו להתהולל ולחמוד להן לצון בנוגע לקולן, הלא אין איש אשר יוכל להגיד כי יש יציר אשר ייטיב לשיך מהן. אמנם לטובע בנחל לא נעים ביותר, ואולם בבתי־הבדולח אשר בעמקי חהום, בבתי־הבדולח אשר לבתולות המים בודאי יפה מאד. מבעד לכתלים השקופים אפשר לראות כל מיני דגים וחיות המים. הרצפה מכוסה בחול זהב ועליה יוצאות במחולות הבתולות הנאות השרות שירים עליונים לבחירי לבן, המשתרעים להנאתם על כרים רכים ממולאים בעשבי מים. ממין אחר לגמרי הן בתולות המים השוכנות בבארות. להן צמות שחורות, והן שרות שירות עצובות. קולן דק ונמוך ונוגע עד הלכ, ואז יש אשר יעבור ילד רך על־יד הבאר ושכע את הנגינה החרישית והעצובה והשתוחח מעל לבאר לראות מי המתנפח שם, ונפל למטה. באר כזאת ידעתי, באר ישנה מאד על אם הדרך אשר בין עירתנו ובין הכפר הסמוך, אשר אליו היינו יוצאים לסגל בליג בעומר עם הרבי והריש־דוכנא. לבנה זקן ועבות פרש את דליוהיו עליה, קורותיה היו הרוסים למהצה ועל פיה היו מונחים קרשים אחדים. קילון וגלגל לא היו לה, ונראה היה, שזה כבר לא שאבו מים ממנה. נחמיה ספר לי, כי בלילות לבנה תשמש במקום הזה בכיה חרישית, ומעשה בבחירי־שיבה ששב מבית המוסטן אשר בכפר ונתפש... למי נתפש ואיך נתפש—לא הכינתי כראוי, אך בחורי־השיבה האמלל יצא מדעתו. מעשה גם בתיש, שבתולת המים חשבה אותו בסעות לבן־אדם ומשכה אותו אליה, אל הבאר. התיש היה של זקן העיר הנוצרי, ומאז הונחו קרשים על פי הבאר. מובן מאליו, שאין זו סגולה בדוקה מפני בתולות המים. הללו עושות בל־הטיהן—ומה יועילו נגדן איוה קרשי עץ? ואולם מלבד כל בתולות המים, שעליהן ספר לי נחמיה, מלבד בתולות הנחלים והבארות, היה עוד מין אחד של בתולות מים, שעליהן לא ספר לי

כלום, ואני חפצתי כל-כך לשמוע דבר על-אודותיהן. אני אמנם שאלתי את נחמיה, אם יש בתולדות מים אשר בכתיב תחיינה והן תתנהגות כבנות-אדם לכל דבר וגם מדליקו: נרות בערבי שבתות, ואולם הוא אמר לי, כי כאלה אינן ידועות לו. נחמיה לא היה מכהיש מעולם דברי חבריו, אלא היה שומע להם בשוט-לב ומהרהר בהם שעה ארוכה ועל מה שלא שמע, היה אומר לא שמעתי. אז שאלתי אותו: מה הוא חושב על בילה בת שלמה הרעפן ואיך היא נראית בעיניו. נחמיה החריש רגעים אחדים והיה מסתכל בי יפה יפה, ואחר-כך אמר לי: "ומה? כלום אתה יודע לספר דבר על אודותיה?" אני כבר פתחתי פי, ואולם נשתתקתי, כי נוכחתי פתאום, שאיני יודע לספר על-אודותיה כלום, ודבר זה הפליאני מאד. לי נדמה תמיד, כי אני יודע על-אודותיה הרבה כל-כך, הרבה כל-כך, ופתאום נוכחתי, שאיני יכול לספר עליה כלום. ואולם באותו לילה עצמו, כששבתי להרהר בבילה, נדמה לי עוד הפעם, כי אני יודע על-אודותיה הרבה, הרבה מאד.

חצרו של שלמה הרעפן אבי בילה היתה בקצה סמטא ארוכה, הנמשכת עד הסגרש הגדול, ששם תרעינה הבהמות בקיץ. חצר זו היתה רחבת-ידיים ומלאה כפיסי עץ ונסורת. באחת הוויות של החדר היו נערמים קורות, קרשים ורעפים. הקרשים והרעפים היו מסודרים בשורות גבוהות זו אצל זו, זו על גב זו, ובין חשורות האלה היה טוב להתקבא, ולפיכך שמש מקום זה מקום משחק לא יק-לתלמידיו ר' זלמן טוביה מלמדי, שדר בחצר זו, אלא גם לבני תלמוד תורה הסמוכה. הללו היו אירחים קבועים בחצר זו והיו באים הנה לא רק להשתעשע, אלא גם למצוא כאן מפלט מחמת הסרגל של גינזל, מורה שפת המדינה ב"תלמוד תורה". למיד זה, שכל החדרים נצלו ממני, ב"תלמוד תורה" נעשה חובה, והגבאים לא יכלו לעשות כלום נגד הגזרה. גינזל זה היה בחור מפותם וגלוח, שהיה בא לבית התפלה רק בימי הנוראים, כובעי היה לו נר קטיפה ועל הור קוק-דה. הוא היה בא ל"תלמוד-תורה" אחרי הצהרים, ואז היה נשמע בעד החלונות הפזוחים שמעבר השני של הסמטא קול בכי וצעקה, ואנחנו היינו יודעים כי גינזל מכה את תלמידיו בסרגל. כך היה נוהג להלקותם, לא ברצועה, כאשר יעשו כל המלמדים, כי אם בסרגל על כף היד, ומכות אלה היו, כנראה מצעקות המוכים, מכאיבות מאד, ולא נער אחד מנעדי תלמוד תורה היה מסתדר בשעה זו המסיגלה לפירעניות, שעת אחרי הצהרים, בין נדבכי הקרשים שבחצרו של שלמה. אמנם היו הנערים הללו, נערי תלמוד תורה מבני החברה הלבנה, שובבים ומש להים, אך אמיצ-לב היו ועליוס. גם בשעה זו, שהיו מסתתרים בין הקרשים לא היו יושבים בטל והיו משחקים בכפתורים נוצצים או בעטים הלודים, ואנחנו, תלמידיו של ר' זלמן טוביה הזקן, היינו מצטרפים לחבירתם ומשתעשעים עמם עד שהיה מתעורר הרבי או עד שהיתה פורצת בינינו מריבה, שסופה מהלומות ושיטות ובכי וצעקה. מלבד הערמה היו בחצר זו עוד מקומות יפים, שהיו חביבים עלי. חכה גדולה היתה לי לגן הירקות, שבו צמחו קשואים, תפוחי אדמה, צנון ושאר ירקות. השמשיות הגמישות נושאות כלפי שמש את ראשיהן הצהובים והגבעולים

הדקים של הבצלים, הירוקים עומדים זקופים וצפופים בערונות המרובעות, כגלגלה של חיילים קטנים המתעתדים לדרך. דבורים מזומזמות בין הפרחים, פרפרים מבהיקים באויר ופה ושם ינתר ויצפץ סוס או אנקור. ביחוד אהבתי את הזוית הרחוקה של הגן, ששם היתה פרצה בנדר, ובעד פרצה זו אפשר היה לראות מה שנעשה בעולם הרחוק. כאחרי הגדר התחיל עולם חדש; חשוב כשהוא לעצמו היה, כמובן, גם המגרש הגדול, שבו רעו הבהמות. במגרש זה אמנם היה החול מרובה על ידשא, אך סוף סוף היה נעים מאד להביט מבעד הפרצה על הפרות והעוים ועל הרועה הקטן, שהיה עסוק תמיד או בפיצול איזה מקל או באכילה; אך חשוב הרבה מזה היה המרחק הגדול שמאחרי המגרש, מרחב זה שהיה מגיע עד קצה השמים ושהיה סמוי מעיני; רק שריקות רכבת רחוקה ספרו לי על-אודותיו וצנני עשן כחולים שהיו נמוגים ונדפים בחלל המזהיר של צהרי קיץ היו רומזים לי עליו. תחנת מסלול הברזל היתה לא רחוקה מעירתנו, אך עוד לא זכיתי לראות בעיני את הקרונות המופלאים, המתרוצצים במהירות הברק בין ערים ומדינות, בין יערים והרים, ממעל לנהרות ומעורה, אותם הקרונות המופלאים שבהם היו באות אהיותי היספהיות של נחשיה לבקר את אמן החולה, ובהם גסע פעם גם נחמיה לוילנה הגדולה אל אחותו הבכירה. אני עוד לא ראיתים בעיני, אך לסי שעה מצאתי סיפוק בשריקות העליונות והרחוקות, שהיו תמיד פתאומיות ותמיד כאילו התחילו מאמצע, בשריקות העליונות ובתמרות העשן, שלכתחלה היו שחורות ואחר-כך הפכו לתכלת ולבסוף הלבינו וגמגמו בקצה השמים.

אוצר כל חמדה היה גם דיר העצים, שבו היה שלמה עושה את הרעפים. בדיר זה היה הפרוץ מרובה על העומד, דלתות לא היו לו, בכתליו חסרו הרבה קרשים, ואולם בחדשי הקיץ, כשהחום היה כבד מנשוא, אפשר היה למצוא בו איזה מחסה מן השמש. אני הייתי נכנס לדיר זה לפרקים קרובים זה אל זה. שלמה והשוליא שלו, מתתיה הארוך, בחור צנום עם שערות מדובלצות, שפניו היו מכוסים כלם בבהרות קיץ, היו מקבלים אותי תמיד בסכר פנים יפות ושואלים אותי, מתי אעזוב את ר' ולכן טוביה ואת רצועתו ואכנס לדיר שלהם בתור עוזר קבוע. שלמה היה יהודי כבן ארבעים, קומתו לא גבוהה, גבו כפוף, שערות ראשו וגבות עיניו שחורות כזפת וקלנו הקטן לבנוני. על רגליו היו גם בתמוז מגפים גבוהים, ואולם לבשרו היה רק חלוק וטלית קטנה. עיניו הכחולות שתקן תמיד ובשעת העבודה היה מזומם איזה גנון. של הימים הגוראים או היה שואל אותי לפרשת השבוע ובוחנני בחידת הפירוש של רש"י. מתתיה הארוך מרים ומוריד את הגרון על קורה עבה, שלמה מוליך ומביא את המעצד על קרש ארוך, כפסיס וצרורות מבהיקים באויר וריח נעים של עץ רטוב וזפת נודף בדיר. כשלמה היה צריך לנסר את הקרש לחלקים, היה מצרף אותי לפעמים לעבודה, ואז הייתי נעסה רציני מאד, ואולם מתתיה הארוך היה נותן פתאום קולו בצחוק ופונה אלי:

— לא, אוריאל, לא כדאי לך להיות לבעל-מלאכה. יותר טוב שתהיה ירב, ואז תתרה בילה להיות לך לכה. היא אינה רוצה בבעל-מלאכה.

כך היה אומר מתתיה הארוך ופרץ שנית בצחוק. שלמה היה גם כן מחייך בדממה, ואני הייתי מתאדם ונביך כבושה. בילה זו, בתו של שלמה, היתה בתוליה בת שמונה-עשרה, ואני הייתי מתעכב לעתים אצל התרוה, שצמחה אצל אכסדרת הבית. כן, את המקום ההוא אהבתי מכל המקומות הנאים שבהצרו של שלמה הרעפן. מתחת לתרוה עמד שלחן לבן ועל שולחן זה מכוונת תפירה, שבה תפרה בילה שמלות וכלי לבן לבנות הננידים. כן, אני אהבתי לעמוד אצל התרוה ואהבתי מאד לראות בשעה שסובבה בילה בידה האחת את גלגל המכונה, כשהיא מכניסה ומציאה בידה השניה את הארג מתחת למחט במהירות נפלאה. אהבתי להביט על צמתה הארוכה והעבה, צמת הזהב, שהיתה מרקדת על שכמה והייתי אוהב לשמוע את נגוניה היפים, נגונים עליונים וצוהלים, שהיתה משוררת תמיד לזמזום המכונה. אהבתי להתבונן בעיניה התכולות, שהיו דומות לעיני אביה, אלא שהיו גדולות מהן הרבה ופוחות לרנחה, ושחוק עליו ומרטט, שחוק חי וסוער הבהיק בהן תמיד, הבהיק ורתח תמיד כמצולותיהן העמוקות והמושכות, ורק לפעמים היה מתפרץ ממצמקים, כזמיר מכלובו, והיה מצלצל וזורם ונוצץ וסוחף את כל אשר מסביב, ואנכי עומד אצל התרוה ואיני מסיר עיני ממנה. ברי היה לי, כי אם רק תופיע בילה מתהום המים ופזרה את צמת זהבה, והוצת אז כל הנחל משפע זהרורים והבהיק ונוצץ מגבע: החול אשר על החוף האחד עד חורשת הלבנים על שפתה השניה. אני עודני מביט בה, והיא קמה ממקומה, נגשת אלי, אוחות בידי ושואלת אותי: ומה, אוריאל, הרוצה אתה, שאהיה לך לכלה? ושחקת שוב, ובאותה מדה שמבוכתי הולכה וגדולה הולך שחוקה הלך וגבור, ופתאום היא שמה את ידיה על מתניה ומתחילה להתחולל מסביב לעצמה, כשכולה מרטטת מצחוק ושמתה. אני לא ידעתי שמחה זו אי מזה באה פתאום, ואולם גם אני לא יכולתי להתאפק משחוק, עד שהיה מגיע אלי קולו של הרבי, הקורא לי לשוב החדרה. לי כבר מלאו אז תשע שנים וכבר ידעתי שלבחור גדול שכמותי לא נאה להרבות שיחה עם הילדות, ואולם בילה הן היתה עלמה גדולה, כלה, ואולי לא היתה עלמה כלל כי אס... ברי היה לי כי אם תשמיע בילה בין סבכי היער את שחוקה הפרא והמושך, — ונמשכו לקולו כל עוברי ארחות, כל הסוחרים וכל הגזלנים, וכל לחש לא יעיל כנגדו. מי יודע, מי יודע? הן לכל אותן בחולות המים, שעליהן ספר לי נחמיה, היו גם כן צמות זהב כזו של בילה וגם הן היו משחקות כמוה, ותמיד כשהיה נחמיה מספר לי את ספוריו על-דבר בתולות הנחלים, לא הייתי מפקפק בהם אף רגע, ותמיד שויתין כמו היות לנגד עיני: הן היו דומות לבילה בת שלמה הרעפן.

הימים הלכו וגדלו, החום כבד מנשוא והישיבה בחדר משעממת. בראש השלחן המקועקע והסדוק יושב הרבי ושומע לקריאתנו. אנחנו קוראים את ספר התהלים והוא מתרגם לנו כל פסוק ופסוק. למה עברנו תיכף אחרי החומש אל התהלים—איני יודע, אך ר' זלמן טוביה היה מלמד את תלמידיו רק, עברי, חומש ותהלים. הוא היה זקן מופלג, אך שערות ראשו וזקנו עוד היו שחורות, ורק פה ושם זרקה בהן שיבה. ואולם פניו היו מקומטים מאד ועיניו היו סמל

העיפות. עינים עיפות כאלה לא ראיתי טוב. וגם התלמידים הסרכנים ביותר היו משתתקים תיכף, כשהיה הרבי נותן בהם את עיניו. האמנם קריאת התהלים במשך כמה עשרות שנים הלאה אותו כל-יכך? הוא לא היה מכה אותנו, וגם לא היה גוער בנו, ואנחנו אמנם היינו מתרשלים בלמודינו, ודי היה לרבי לעצום לרגע את עיניו, כדי שנעזוב תיכף את החדר ונתפור על פני כל החצר. השלחן הגדול מאור כלו מאור השמש הפורץ בעד החלון הפתוח והאותיות הגדולות של „ברכי נפשי“ צפוח בוהר. החום לוהט ומחניק ובנגעגעים אני מוריד לרגעים את עיני אל תחת השלחן, אל הצל הקריר אשר על רצפת האדמה. באיזה עונג הייתי משתסה עכשיו כחתת לשלחן, על רצפת האדמה הקרירה! סם הייתי מצודד איזה זבוב סרחני, מגישו אל אוני כדי לשמוע יפה יפה את זמזומו המזור ושולחו אחר-כך לנפשו. אני לא הייתי כקצץ את כנפי הנובכים, אלא אהבתי להגישם אל אוני, ואו היה זמזומם מתגבר על אחת שבע, ואני דמיתי לשמוע איוו בשורות נעלמות על כרים ומרחבים רחוקים, ששם כפכים חיים אחרים, מלאי קסמים ונצורות. אני מרגיש עלי פתאום את עיני רבי העיפות והנני מרים עיני אל הספר וקורא שנית „ברכי נפשי“. מבעד לחלון הפתוח כגיע קול המשורר מדיר העצים, נקיסת המכונה מתחת לתרזה וצחוקה המצלצל של בילה, ואף-על-פי כן נדכה לי, כי הדממה עמוקה כאד מסביבי, ורק הנחל הקטן הוך, שאליו הייתי הולך לתשליך, הומה בלט בין הערבות. הערבות פירשות את צלן על המים, והם נראים אפוליים וקרים, ואולם באמצע הנחל מזהירה השמש, ושם המים מבהיקים כזהב נתך, ועל חלקת המים צפה בילה, כשצמתה פורה ועיניה התכולות שוחקות צחוק עצור וסוער. מבית הבדולח אשר בתהום הנהל התרוממה למעלה כחום היום לנער באויר את צמותיה הרטובות וליבשן בחמה. בחור הישיבה האמלל עומד בין הערבות ועיניו נבהלות וכולו מרטט, ואולם אני יודע כי לכוא כל פחדו, כי בילה היא טובת-לב ועליוזה, וביתה, בית הבדולח אשר בתהום, לא יקרה לו כל אסון. היא רק תשיר לו שם את שיריה העליונים והיפים, כשידה האחת מניעה את הגלגל של מכונת התפירה ובידה השניה היא מכניסה ומוציאה את הארג מתחת לכחט במהירות נפלאה. בילה צפה על חלקת הזהב אשר באמצע הנחל ועיניה התכולות שוחקות את שחוקן העצור והסוער כלפי תכלת השמים, והאויר מסביבי צח ולכן ולוהט והערבות לא נעות ולא ועות, וביניהן עומד גינזל וסרגל בידו, הוא מחייך כלפי בילה והיא יוצאת אל החוץ, נגשה אליו ומחבתק אותו. אני מרגיש עלי שנית את מבטו הכבד של עיני רבי העיפות, והנני משתקע שוב ב„ברכי נפשי“, אך פניו המגולחים של גינזל מרחפים כל העת לפני ואיני יכול להפטר מהם.

זה ימים אחדים, שפרצופו של גינזל אינו נותן לי מנוחה. הרגש שהרגשתי היה לא שנאה ולא קנאה, כי אם דבר-מה יותר צורב ויותר מכאיב. זה היה עלבון כבד מנשוא, מין תמיהה המוצצת את הנפש, תמיהה על איזה עוות הדין, או מין נאקה אלמת: „היכן היושר?“ ויחד עם זה גם איוו הכרה אכזרית, כי מה שנעשה נעשה וכי אין בכחי לשנות וכי איני כבין דבר ואיני יכול להבין.

לפני ימים אחדים בשעת בין-השמשות, כשהלך הרבי להתפלל מנחה, עמדתי כדרכי בזוית הגן והבטתי מבעד לפרצה של הגדר, ופתאום ראיתי, כי בקצה המגרש עומדת בילה ומשוחחת עם גינזל. הוא אחז בידה, החליק את צוארה ופתאים גחן ונשק לה. אני מהרתי לברוח מן הגן, וכשכור ממראה עיני נגשתי אל התרזה ואעמוד תחתיה. בעוד רגעים אחדים באה בילה, ישבה אל המכונה והתחילה לעבור כחמול שלשום. פניה האירו, הצחוק העצור שבעינייה סער ורתח עוד ביתר עוז, וצמת הזהב רקדה בחדות על שכמה, כמו להכעיסני ולהגדיל צערי. אמנם העברה שבדבר לא היתה ברורה לי כל צרכה, ואולם איך זה, איך זה בילה נותנת לו, לאוחז מנוול מפוטם, לאותו רשע גלוח המכה את תלמידיו מכות רצח, שישק לה? איך זה, איך זה?—אני הפצתי לשאול את פיה, אך היא כבר הרגישה בי והרי היא קמה ממקומה, נגשת אלי, אוחזת בידי ושאלת אותי: "ומה, אוריאל, הרוצה אתה שאהיה לך לכלה?" ומשתפכת כצחוק. אני התפרצתי מידה, ואולם צחוקה העליון רדף אחרי, ובהפנותי את ראשי ראיתי, כי היא מתחוללת מסביב לעצמה, כשכלה מרטטת מצחוק וחדות. לא ידעתי מה היה לי, ואולם מאז לא יכלתי להסיח דעתי מגינזל, ויותר משהרהרתי בבילה, הייתי טהרהר בו. פעמים היה נגלה אלי בדמות גולן מיצר הלוקח לו אשה מתולדות המים, ופתאום נדמה לי, כי הוא נסחב לתוך היאור על-ידי בתולת מים משחקת, ושם הוא טובע בכוח או בטיט. כי גינזל ינוח לו בשלום באחד ממשכנות ההומות, כשהוא שומע לנגינות כנות המים ומתענג על רקודיהן, לא יכלתי לצעיר לעצמי גם בדמיון, אך על בילה היה צר לי מאד. אמנם גם כעס כעסתי עליה, ואולם מעי המו לה, רחם רחמתי, וגם לעצמי הרגשתי מעין המלה. יום-יום הייתי עובר על התרזה, ואולם לא הייתי מתעכב שם ולא הייתי נכנס בשיחה עם בילה, אך לעצמתי זה תכפתי את בקורי כדיר: באותה מדה שגברה שנאתי לגינזל, הלכה אהבתי למתתיה הלוך וגדולה. הוא היה שואל אותי תמיד אם כבר יש לי סמיכה, יען כי בילה תחמוץ רק ברב, כבעל-מלאכה אינה חפצה. בשעת שאלה היה פורץ בצחוק, ושלמה היה גם כן מחייך בדממה, ואף-על-פי כן נדמה לי, כי שניהם עצובים קצת. שאלותיו של מתתיה היו מביאות אותי במבוכה, אך נעים היה לי לשמוע את שמה יוצא מפורש מפיו, וגם קוה קויתי, כי אשמע פה איזה דבר, שיגלה לי את הלוט הלוט על כל הענין הסתום ויביא תנחומים לי.

ותנחומים אמנם באו לי, ואת הבשורה הטובה שמעתי לא בדיר, כי אם מתחת לערמת הקרשים מפי תלמידי "תלמוד תורה", שספרו לי, כי גינזל עוקר את דירתו לעיר הגדולה. לא עברו ימים מועטים ומעבר לסמטא, מבית "תלמוד תורה" לא היו נשמעים עוד בשעת הצהרים קולות הבכי וצעקה. גינזל נסע ולקח עמו גם את הסרגל. ואולם גם קולות השיר טתחת לתרזה נדמו. המכונה נקשה כמשפטה, צפרים צפצפו, ואולם בילה הדלה לשיר, וגם אם שרה, היו זמירותיה נונות מאד. ובערב אחד נכנס לביתנו שלמה הרעפן לשוחח ארוכות וקצרות עם הסבתא שלי. את רבי אלחנן, כלומר, את זקני הרב, אינו רוצה להטריח בשטויותיו, ואולם גם הסבתא היא אשה חכמה, הלוואי שתרבינה כמותה בישראל,

וכדאי לשאול בעצתה, בפרט שהיא ידעה את המנוחה, את אמה של בילה עליה-השלום... הה, אלו היתה דבורה כיום הזה, כי אז לא הגיעו הדברים לידי כך, כי אז לא היה צריך להטריח את הרבנית, ואולם מה לעשות? בודאי ובודאי שקשה לו להטריח, אלא שסבור הוא, כי רק היא יכולה לעזור. תחלה – אלהים יתברך, ואחר-כך – היא. שלמה נאנח עמוקית והוסיף לדבר קטועות, כשהוא מפסיק לרגעים את דבורו וחוזר פעמים אחדות על מלה אחת. הן סוף סוף הוא רק גבר, ואולי אינה יכולה הנערה לספר לו את הכל בהתגלות לב, אך אפשר שלה, לרבנית, תגלה את כל לבה, ואז יקל לה. דאנה בלב איש ישחנה – אמר שלמה המלך. ואולי גם תשפיע עליה הרבנית, שתשכח את המופקר ההוא, את הרשע המרושע, ימח שמו וזכרו. קולו של שלמה רעד מקצף, ואני נבהלתי בפנתי, נבהלתי והשתוממתי, כי לא יכלתי לצייר לי, ששלמה יוכל לכעוס. אולי תדבר הרבנית על לבה ותוכיח לה, כי מתתיה הוא בחור הנון מאד, בעל מלאכה מצוין ואיש ישר וירא שמים, הלאוי שלכל בנות ישראל יהיו חתנים כאלה. אדרבה, תקחנא הרבנית דברים עמה, תשאלי נא אותה, איזה חסרון מצאה במתתיה, ואם לא מתתיה, אז יהיה אחר, כלום מעטים הקופצים עליה? הן זוהי נערה, שמעטים כמותה, יפהפיה וחכמה וטובת לב ממש בלי מרה, ותמיד עליזה, תמיד מתרוננת, תמיד משחקת. הן זו היתה מתנת אלהים, ועכשיו... הוא יוצא מדעתו, אינו יכול לראות בצעדה, אינו יכול לראות, כיצד היא דועכת כנר, ובפרט שהוא מרגיש, כי גם הוא אשם בדבר... הן הוא ידע, שאותו נחש מתקרב אליה, והוא החריש ולא הניא אותה... אך כלום הוא אשם? הן היא כל נחמתו בחיים, ואיך יוכל למרות את רוחה? הוא ראה, שהיא אוהבת אוהו, את עוכר ישראל זה, כנפשה, והוא חשב כי הנה גם בין החדשים, בין המשכילים, יש שהם אנשים הגונים, ואולי מאלהים יצא הדבר, ובפרט שהילדה היא יתומה, ונפשו קשורה בנפשה, והוא לא יכול להגיד לה דבר ולא רוחה... כן, הוא אשם, בודאי שהוא אשם, אלא מה לעשות עכשיו, מה לעשות? המנוול, עוכר-ישראל זה, נסע ולא ישוב עוד. הוא בעצמו אמר לה לפני נסעי, כי לא ישוב עוד, כי יש לו כבר ארוסה בוויילנה וכי כאיש ישר הוא חושב לנחוק להודיע לה את זה... המנוול – איש ישר! לו נפל בידו, כי אז היה קירעו כדג. ואולם מה לעשות עכשיו, מה לעשות לביילה? הן היא גוועת לעיניו, הולכת ודועכת כנר... רק אלהים יכול לעזור לה, תחלה אלהים, ואחר-כך הרבנית. אולי תדבר על לבה, אולי תנחמה, אולי תוכל לה בדברים...

כן, שלמה דבר אמת: בילה גוועת, בילה דועכת כנר, ובעיני ראיתי זאת מדי עמדי אצל התרוה. אמנם כתמוץ שלשום עסקה בתפירה, כתמוץ שלשום הניעה את הגלגל, ואולם כצולות עיניה התכילות קפאו פתאום, ורק לפעמים התחיל מפרכס בהן איזה ניצוץ נהל, מפרכס רגע וחדל, כדג תכה, שצלה רגע מנקרת הקרח וקופץ שנית למצמקו בחפזו. עיניה התכילות היו כקופאות, ורק עצב מבלי שם ומבלי גבול פכה ממצל לחלקה הקופאת, חלקת הכטור שבעיניה. ושם השחפך ונגר ארצה, ננה על התרוה ועל השלחן ועל כל אשר מסמיב, כאשר יגרו המים מצל חלקת הראי. קופ שירה גדם זה כבר

ורק לפרקים דהוקים, כמו מבלי רעת, היתה פותחת באיזה נגון ועצוב ומסיימת באנחה חרישית או באנקת שבר. את גינול שכתתי זה כבר, שכחתי את חפצי לקרעו כדג, ורק לבי היה מתפקע מעוצר רחמים וכאב. בליטה הייתי שומע בכי בתולת מים עלובה המתיפחת בתוך הבאר, ואנכי מרכין את עצמי על פי הבאר ומקשיב היטב. בתולות המים העליזות שוכנות הנהלים לא העסיקו עוד את דעתי וכל מעיני היו ככנות הבארות, אשר להן צמות שחורות ועינים נוגות וקול דק ונמוך הנוגע עד הנפש. אמנם שערות הזהב אשר לביטה לא השחירו עדיין, אך אני ידעתי, כי היא מכנות הבארות: נוגות כל־כך עיניה וקולה דק ונמוך כל־כך ונוגע עד הנפש, ובלילות בשנתי הייתי מרכין את עצמי על פי הבאר ומקשיב היטב ולבי הומה ומפקע מעוצר רחמים וכאב.

ובבוקר היפה הוא, בוקר מזהיר ושלי ורך של חצי אלוף, כשכל החצר של שלמה הרעפן היתה מלאה אנשים נבהלים וחמהים, עמדתי גם אני שם ולבי התכווץ וברכי רעדו, ואולם השתומם לא השתוכמתי כלל, שנסו את בילה מתוך אותה הבאר הישנה אשר על אם הדרך שבין עירתנו והכפר הסמוך. הן היא היחה משוכנות הבארות! ואולם האנשים והנשיכ, שמלאו את החצר לא ידעו דבר, ולכן המה והשתוממו מאד. שלמה ישב על מפתן ביתו, הביט נכחו ולא דבר דבר, ורבי זלמן טוביה עמד על ידו, ולא הסיר ממנו את עיניו העיפות. בבית פנימה טפלו הנשים עם המתה, ומבעד לרוח שבין הדלתות ראיתי את שערות בילה הארוכות, שהתפזרו על פני התכריכים הלבנים, שערות ארוכות ומבהיקות כזהב, ואני יצאתי שנית אל החצר ושם הרעידני קול ילל נורא: זה היה בכי שלמה בשבתו על המפזן, כשכל גופו מרטט ומתפלץ. ורבי זלמן טוביה עמד על ידו, לא דבר דבר ורק את עיניו העיפות לא הסיר ממנו. זקנתו אמרה: „ברוך השם, הוא התחיל לבכות עתה ירוח לו! ומחתה במטפחתה את הדמעית הגדולות, שנולו מעיניה ונקו בקמטי פניה. גשב רוח צה של חצי אלוף, השמים היו טהורים מבלי עב קל עליהם, פה ושם התגלגל עלה צהוב, שנשר מן התרזה, ועל המטה השחורה הכבוסה שחורים, שהוציאו מן החצר, רצדו קרנים שלוות וחמות. נערי תלמוד תרה הלכו לפני הנושאים ובאיר הזך צלצל קולם הדק והבהיר: „צדק לפני יהלן“, ושלמה התנועע כשכור בהיותו מובל ביד זלמן טוביה וביד זקני. אנכי ומתתיה הארוך הלכנו יחדו כמאספים לכל המחנה, כשאנו אוחזים זה ביד זה ומחשים, ואולם בהביטי בעיניו הקמות והמעורפלות נוכחתי פתאום, כי גם הוא יודע את סודה של בילה, ופתאום הרגשתי, כי הוא האחד והמיוחד אשר יאות אלי לסור עמי באחד הלילות הלכנה אל אותה הבאר הישנה אשר על אם הדרך ולחכות שם בערפל מתחת הלבנה הזקן עד אשר תשמע ממעמקים נגינה חרישית ועצובה...

II. על יד הבאר

בקץ הייתי אוהב לשבת על יד הבאר, אשר גדר רקובה הכדילה בינה ובין חצרנו. רק אקום משנתי - ואני נוטף את ידי, קירא את הכרכות וממהר

אל החצר, הנני פותח את הפשפש— והבאר לפני. הכר הרחבה, שבאמצעה משחירה הבאר, שטופה כולה באור חלילי חם. פז ושם מבצבצות רצועות דשא ושיחי חרולים כאיים ירוקים בתוך החול המזוהר. על יד הגדר מצהיכים פרחי הקמיליה. על הכל, וגם על החול, מבהיקים רסיסי טל. בחריצים, שחרשו אופני העגלות, מטפלות חפושיות שחורות ונוצות. דלתו של האהל הקטן אשר על הבאר סגורה, ואינם החבית העומדת מתחת לצנור מלאה. מנדיץ, שואב המים, מתפלל עכשיו שחרית בבית המדרש. עוד מעט יבוא, יפתח את דלת האהל, יוציא משם את האסל ושני הדליים, ימלאם מים מן החבית, ישימם על כתפו ויפסע בפסיעות מתונות, בהיותו מבליט את גבו וכופף את ראשו. הוא אינו נחפז מעולם. ראשית כל הוא כביא מים לבית המדרש, ששם הוא שופך מקצתם לחבית העומדת בקרן זוית של הפלוש האפל ומקצתם לכיור הנחשת, אשר בבית המדרש פנימה, על יד הדלת. אחר־כך הוא שם פניו לחצרו. לאחר שהוא ממלא את החבית הגדולה העומדת במטבח מים עד פיה, הוא נכנס לחדר האוכל, אומר „צפרא טבא“ בקול רם ומוזג לו כוס חמים מן המיחם הגדול המזומזם ובפפפע על השלחן. אחרי שתותו כוס שניה ושלישית הוא נכנס בשחה עם סבתא, שגמרה זה עתה את הפלחה, והרי היא מסירה את משקפיה וכניחתם ב„קרבן־מנחה“ העב, הכרוך בעור צהוב. בכל ביקר ובוקר אני שומע שיחה זו, ואני כמעט יודע אותה על פה: זלמן הקמחן רוצה לזכור לו את סוסו, ואינם יש לחשוש, שסוס זה לקוי בשניו. אלו היה לו סוס, הוקלה עבודתו עד מאד ושכרו היה מרבה, אלא שהוא צריך לחכות עד שישוב הצועני הסובב עכשיו בכפרים במפוחיו ובדודיו ומתקן שם כל מיני כלי ברזל ונחושת. צועני זה הוא מומחה גדול לסוסים וידידו של מנדיץ הוא, ואם יהוה דעתו בדבר סוס, אפשר לסמוך עליו. מנדיץ היה ממשיך עוד את שיחתו זו, אלא ששכנתנו חיה לאה החנונית נכנסת החדרה ברעש ומהנפלת על מנדיץ בכל לשון של הירוף ונידוף. התנוד מיסק זה כבר ובחבית אין אפילו טפה אחת של מים, והלה עומד כאן ומפטפט עם הרבנית, כאלו אין לרבנית שום עסקים אחרים. בנוגע לכשעצמה הרי הוא יכול לפטפט עד שהיבש לשונו, אלא שהרי מן היושר, שיביא קודם מים, ואחר־כך יוכל לעשות כל מה שלבו רוצה, ולו גם למות מיתה משונה. חיה לאה היא איכה עקרה כבת ארבעים, צדקנית גדולה וגנאית לכל דבר מצוה, אלא ש„מענה לשון“ שלה מהלך אימים על כל העיר. על לחיה השמאלית יבלת חומה צומחת שערות, וחמיד כדי הסתכלי בה בשעת דבורה, נדמה לי, כי קילה הגם הולך מיבלת זו. מנדיץ נמחר להתחמק כן הבית, כשהוא ממלמל הטופות: „מה ככך... בסך הכל רק השעה הסמינית... כלחך השור...“ וסבתא, הרבנית הגביהה והשבה, משקיטה את החנונית, כשהיא כציעה לה לשותת כוס חזין. אני יוצא בעקבות מנדיץ ומה אותו עד הבאר ומקשיב, איך שהוא מרטן במתינות: „מים הבא לה... קודם עלות השחר הקדם והבא לה מים.. כלחוך השור...“ אני אוהב את מנדיץ, אוהב את הבאר ואת האהל הקטן אשר עליה. אהל זה מקרוב בא ויש בו עוד הרבה כן החדש. לפנים היתה הבאר פשוטה ולא הציטינהמאום מיתר הבארות. היא היתה פתחה יכל דורש, פתוחה לרוחות

ולנשמים ולאבק, לצפרים שהיו יושבות לנוה על הקילון ולהיניקוה שהיו משהצטיט על שפתה. ואולם בשההחילו השמים לקבול, כי היום נצטים כרופסים יוהר ויותר, ומסאירע אותו בקרה לא טהור בפגר החתיף, שהועלה בדלי למעלה, התאספו בצליהבתים לאספה וזכרו להקין כדליה לבאר זו ולבנית אוהל עליה. לתכלית זו הביאי בן העירה הסמוכה את אהרן דיד הזקן, עיטה הסדיות הכפורסס, שהיה חופר בארות ומתקין בדליות באהזו היהם על כל ה"פריצים". את פניו קבלו בכבוד, אף כי היה רק בצליל-לאבה, קבצי לו דירה ב"הדר שני" של בית המדרש, וכנדיל היה מסמט אתי כעבד את רבו. ההכונה היה רבה וענין רב ניתן לו לצנית בימים ההם. אהרן דוד הקר ויצא, כי את הבאר נחץ להעמיק לכמה וכמה אמות, כי יש צורך בדבר לנקות, לקרותה כהדש בקורות אלונים. ימים אחדים היו פעלות יוצאות ועגלות באית, מביאית קורות וקרשים צהובים-לבנים, שטרף שקוף היה נוטף מהם. גרזנים הרים ומבזיקים היו ננצצים בקירות, כפיסים לבנים ורטיבים היו נתזים באייר ומבזיקים בטמט האביב. באחד הימים האלה קרה הדבר, אשר נדדיל בעיני עד לאן-צריך את אהרן דוד: הוא ירד אל תוך הבאר בעביט הקשור אל קצה החבל, שהיה כרוך מסביב לקילון. הקצה השני היה נתון בידי כנדיל, שהיה מרכין את עצמו פסם בפסם על פי הבאר וקרא למטה: "עוד? עוד?" אהרן דוד היה עונה לו בקול עמום קצת, ורק שהיה חזק ובוטח, וציבדה זו הפליאתני מאד. כשעלה אהרן דוד מן הבאר היה בעיני כאדם הטב בגסיעה רחיקה, וכבטט שהייתי נכון לתקוע לו כף ולאמר לו "שלום עליכם". כבאית מצולם רהוק וזר ומופלא היו בעיני גם הקירות השחורות והרקובות, שהועלו מהבאר. עליהן נוצצו אנגי מים, ופה ושם הריקה עליהן הלודה שמנה ומבזיקה. בצליהבתים, שהיו כתפלים בבית-המדרש של הרב (שכבר יחד עם הבאר הייתה שייכת לבית המדרש), היו מהכנסים על יד הבאר בין מנחה למערב, מסתכלים יפה יפה בקורות הרקובות ואומרים מהוך נענוציראש: אך אלה היו קורות! רק לפנים אפשר היה לנצוא קורות כאלה! בימינו קורות כאלה אינן בנמצא כלל... לטעם הדברים האלה הייתי גם אני כתבונן בסוסילב בקורות ובא לידי ההלטה, כי הקורות האלה הן באמת מיוחדות במינן. ראשית הן סהורות כליל, שנית: היא ההלדה הירוקה והמבריקה המכסה אותן, ושלישית: — ואחרון אהרון הביב — נוצאן. אותה עובדה, שהן נמצאו כמה וכמה טנים בהוך הבאר, שונה עליהן הן ביוחד בעיני. כן, קורות כאלה אינן עבטיו בנמצא. הייתי מהרהר ברהסי-כביד.

כשכלתה המלאכה, לאחר שהזתקנה הגדליה, והבאר ציפתה מלבעלה בקורות עבות הרגשתי פתאם, כי חסר לי דבר מה, כי חסר לי פי הבאר לפנים, כשהבאר עוד הייתה באר פשוטה ככל הבארות, הייתי איהב לפעמים, כשלא היה איש מסביב, להרכין את עצמי על גבה ולהסתכל בתהיטה. בצהרי הקיץ, כחום היום, הייתי שואף מלוא ריאתי את הצנה הרטובה, שנדפסה בפעמקיה האפלים, ובלילות לבנה לא טבעו עיני כראות את הזהרורים הקרים והאזורים, שדבדמו על הלכת המים. הלכה זו נדמתה לי כחלון בדולה מלוטט של ארכך קסמים. המגיע עד טבור הארץ. מבעד לחלון המלוטט, הקורץ לי בזהרורים

מתרוצצים, הייתי מתאמץ לראות את הנעשה פנימה. עכשיו, כשהבאר כוסתה גסתם הגולל על ארמון הקסמים, ואולם כעין פצוי על אבדה זו היה לי האהל הקטן, שעל קרקעו היה טטות חציר וקש ובכתליו תלו הדליים והאסל, ילקוט בד עם לחם ובצללים, שק הטלית והתפלין וקתן של פה. באהל זה היה מנדיל מנמנם כחום היום, לאחר שהיה גומר את עבודתו, לשם היה מכניס את אורחיו ההגונים, את האכרים בני הכפרים הסמוכים, שהיו סרים אל הבאר להשקות את סוסייהם ומשלמים למנדיל פרוטה בכל פעם, ושם היה משוחח אתם על צנינים שונים, על יבול השנה, על מחיר שבולת שועל ועל איזו מלחמה שהיתה או שתהיה. לפעמים היה מנדיל משאירני לבדי באהל זה, כשהיה הולך לראות בשלום בנו, שוליא דנפת. אז הייתי נועל מבפנים את הדלת, משתטח להנאתי על החצר היבש והריחני ומסתכל שעה ארוכה בקרן השמש, שהיתה כוקעת מבעד לפרצה הקטנה שבכותל האהל וברצועת האור היורדת באלכסון והמגוונת, שהיתה מרפפת כחלל של האהל כגשר אורירי המכוסה באבקת זהב. כזה בודאי יהיה הגשר, שעליו יעברו בני ישראל לארץ הקדושה, לכשיבוא מלך הכשיח הייתי מהרהר. מסביב דממה ומבעד לפרצה הצרה שבכותל האהל אני רואה את הככר הרחבה שטיפת הנגוהות השקועה בשנה. בית המדרש הישן סחוף גם הוא באור השמש ועל גנו המכוסה אוב מנתרים אנקורים. הדודבניות הענפית הצומחות בחצרנו שולחות את דליותיהן מעבר לגדר ואני סופר עליהן את הגרגרים המאדימים מבין הפנפים. הנה נראה על איש על החול המבהיק, הצל הולך וקרב, קול דפיקה בדלת האהל, אני פותח ורואה לפני את המתמיד הבריסקאי הנכנס לבית זקני במוצאי שבתות. זהו בחור חסון ורחב־כתפים, פניו רקובים מזה, מגבעתו מופשלה על גבהתו וצוארון חלוקו פתוח. הוא מסיר מעל הכותל את קתון הפה, מעמידו מתחת לצנור, מרים ומוריד פעם ושתים את המטלית ומים זכים נשפכים בהמולה. הוא מברך בלשש "שהכל", מריק את כל הכלי, משיבו למקומו והולך לו מבלי דבר דבר, ואני רואה את גבו הרחב המתנועע הנה והנה עד העלמו בסלוש של בית המדרש. דממה ואורה חמת. טפות זכות מטפטפות חרש ארצה מפי הצנור. מבעד לחלונות בית המדרש מתפרץ נגון עצוב ומלא כליון נפש. גל אהבה חמה לתורה הקדושה שוטף את לבי ואני שוקע בהרהורים על האבות הקדושים, שהיו חופרים בארות בכל מקום בואם, ונוכר בבארה של מרים, שהיתה יוצאת אחרי בני ישראל בכל זמן תעותם במדבר. את כל הדברים האלה ידעתי מסי זקנתי, מצאינה וראינה, שהיתה קוראת מדי שבת בשכתה אחר הצהריים. ידעתי, כי במדבר לא יצמח שום דבר, לא אילן ולא פרח, וכי כולו מכוסה כתול. אין זאת, כי הוא דומה מאד לככר זו של בית המדרש, אלא שהוא גדול ממנה הרבה. מהרהורי אלה מוציא אותי זקני הפיתח פתאום את דלת האהל ומתיך לעומתי, כשהיא מתויק בידו אגס גדול, תאוה לעיניים. אגס זה הוא מגנו של לוגר, אחד מחסידי אומות העולם, הנכנס לפעמים אצל זקני להועץ בו בענינים שונים. גן זה גדול מאד ובו צומח כל עץ פרי, ואמת מים עוברת לרחבו, ונתיכו סוכת נצרים, מסוככה מכל עבר בגפני בר. אני הייתי בו פעם אחת עט זקני, אך כלב גדול הנפל אז עלי.

ומהיום הוא יראתי להכנס לשם. אך זקני, שהרופא צוה אותו לשאוף אויר צה, מטייל בו לפעמים ומביא לי משם פעם בפעם אגס או תפוח. את זקני אני אוהב מאד ואיני ירא ממנו כלל. מנדיל אומר, כי כל העיר יראה מפניו, השוחטים יראים, הדיינים יראים, בחורגי הישיבה יראים, ואולם אני איני ירא כלל. הוא אמנם גבה־קומה ועיניו עמוקות וזועמות וזקנו הלבן כשלב ארוך מאד, ואולם כשהוא מחייך, אני בטוח, כי הוא טוב לב לא פחות ממנדיל בעצמו. אני לוקח את האגס, יוצא מן האוהל ואנו הולכים הביתה לסעודת־הצהרים. הסבתא מקבלת את פנינו בנדנוד ראש וטרוניה. הוא עוכר את החינוק בידיו ממש! בטוהה היא, שסוף סוף או שאטבע או שאהיה לשואב מים. סבתא יודעת את חולשתי לבאר, גם המבשלת ריזה יודעת חולשתי זו, וכשהיא רוצה להקניטני, היא קוראה לי „שואב מים“.

עברו שנים ואנכי כבר נער בן שתיים־עשרה העסוק בלמוד התורה על הימים וגם בלילות. דממה בבית־המדרש הישן, רק נרות הנשמה מפעפעים חרש ומרקידים צללים משונים על הכתלים המסוידים, שכהו מרוב ימים. אברהם החגר, קבצן וזקן מן הקנטוניסטים, ישן ב„חדר השני“, ואני מרגיש בעין הכרת תודה לנחרתו הקטועה, שהיא מעמיקה עוד את הדממה אשר מסביב. יישן נא לו ר' אברהם, יישן נא לו העולם כולו, יישנו להם במנוחה: עוד יש שומרים לעולם העיף והחוטא אשר לא יישנו ולא ינומו. האורלוגין הצתיק מנקש את נקישותיו המרדדות, מברז הכיור שאצל הדלת מטפטפת לפעמים למטה אל תוך בית־הקבול איזו טפה רשלנית, מסביב למנורה שעל שלחני מפוז פרפר בזמזום בלתי פוסק, אני רואה פתאום בקלקלתי, שאני מסיח את דעתי מלמוד התורה והגני מתחיל להנוצע ביתר עוז על הספר שלפני מתוך נגון עצוב ועמוק, מוצץ ובוקע לפעמקים. תנו רבנן, תנו רבנן — והחיים יפים כל כך, והתורה מתוקה, ורובנו של עולם הוא אב הרחמים! תנו רבנן, תנו רבנן... אני מתלהב יותר ויותר, ולבבי כת־לא רחמים לעולם העיף והישן, שאינו יודע ממתיקותו של תלמוד תורה בלילות, ולזקני העורך־עכשו „חצות“ בביתו, זקני זה, שהוא הליך וחלש מיום ליום, ולמנדיל שואב המים הישן עכשו באוהל של הבאר. תנו רבנן, תנו רבנן... בית־המדרש כבר נתרוקן, הישיבה נתפורה, מתמידים אינם עוד, וזקני נאנח בלילות על ימים רעים לתורה הקדושה. תנו רבנן, תנו רבנן... צללים משונים מתנועעים על גבי הקירות. מאריכים לשון, שולחים יד ורגל ופתאום מתארך צלי מאד ונעלם אחרי ארון־הקודש. גרוני נחר מצמא, חם לי עד מאד, ואני קם ממקמי וכותח את החלון. כפת תכלת קרירה משובצה בכוכבים רטובים ומרטטים פרושה מפלל ללידה האפל והריחני. גונה המנורה נופל על גג האוהל שעל הבאר ובשטח המואר צץ צל חור של צמרת אילן. מעבר לגן מנשב רוח צה ומבושם. אני יוצא מבית המדרש ונגש אל הבאר, שואב מלא־חפני מהחבית המלאה ושותה בעונג מיוחד את המים הקרים לנוגה הכוכבים הרטובים ולנשיבת הרוח הצה. מה רבים הכוכבים,

מה אפלה ועמוקה כפת השמים ממעל למדבר, ובני ישראל צועדים חרש בחור העמוק והרטוב מטללי לילה, ורצועת מים זכים, רצועה שחירה ומבהיקה בחשכת הלילה נמשכת בעקבותיהם בין החולות...

עלי באר ענוֹלָה

באר חֲסִידָה שְׁרִים,

קרֹה נדיבי עם

במחוקק במשענותם

וממְדָבֵר כְּתָנָה...

פתאום עלה אלי קולו של מנדיֵל מתוך האוהל.

— מי כאן?

— אנכי: אוריאל.

בלילות הקיץ החמים נוהג מנדיֵל לישון באוהל הכאר. כאן, לפי דבריו, האויר יותר צח מאשר בביתו. הוא פותח את הדלת וכוציא את ראשו המדובלל המכוסה בכפת קטיפה מעוכה.

— מה, אוריאל, אתה רוצה לשתוח? למדת? שב, שב, כן, הסבא למדן, האב ז"ל למדן וגם הבן למדן. למוד, למוד, אוריאל. תגדל ותהיה לרב גדול, כסבא שיחיה. משטאי שלי אין לי נחת. אכנס יש גם בעלי-מלאכה הגונים, אבל הוא סר כן הדרך... גם להתפלל אינו רוצה...

עוד שעה ארוכה אני מדבר עם מנדיֵל. הוא זקן הרבה, בזקנו זרקה שיבה וכתפיו הרחבות והאמיצות נכפפו ונחעקמו. ואליס באז וכעתה עודנו טוב לב ותם נפש ואיהב להסיח דאגתו בשיחה בִּשְׂפִי. בין כה וכה והשמים מהוירים ומתיך הגן שבחצרנו נשמע צפצוף צפרים מעירות שחר. מנדיֵל יוצא כן האהל, רוחץ את פניו ומסיר מעל היתד את שק־הטלית שלו; הוא הולך להתפלל ותיקין. צמרות הדובדבניות מתנועעות לאט לרוח הבוקר. ציצים לבנים נופלים פה ישם ארצה. על הגדר השחורה מזהירים רסיסי טל.

קול הצפרים הולך וחזק. באויר החור משתפכים צפצופים מלאי התעוררות, הקוראים לחיים ולפעולה.

אני מרים ומוריד פעם ושתים את הכסלית, קלוח קר נשפך בהמולה מפי הצנור, אני רוחץ את פני ואומר ברכות.

רוח צח של לפנות בוקר כנשב על פני ומקרר את פני הרטובים מן הרחיצה. לי נדמה, שהנני נזיר צעיר, העולה מן הטב ליה.

קרן חלילית הפוה את גג האוהל. אגלי המים, שהיו תלויים ועומדים בסי הצנור, התחילו פתאום כזהירים כאבני הן.

והסנים חולפות. כבית המדרש הישן לא ישמע עוד בלילות הנגון העצוב והעמוק המוצץ את הנשמה. מנדיֵל שואב המים כבר זקן מאד וכבר חדל לישוב

עַל דְּבַר קִנְיַן הַסּוּס. הַאֲוֹהֵל שֶׁעַל הַבָּאָר נִתְמַטֵּט קֶצֶת וּפֶה וּשְׁם נִרְאוּ בַקְעִים
בְּכַתְּלָיו וּבִנְגוּ, וְאוֹלָם אֲנִכִי עוֹדֵנִי אוֹהֵב כְּקֶדֶם אֵת מְקוֹם שְׁעִשׂוּעֵי יִלְדוּתִי.
אֲנִכִי כִבֵּר בַּחֹר גְּדוֹל. אֲכַסְטְרֵן עִם הָאֲכַסְטְרָנִים, וּסְפָרִי מִיָּנִים נוֹשְׂרִים
מַחֲקִי, וּבֵין הַסְּפָרִים הֵתֵם יֵשׁ סֵפֶר אֶחָד הַמוֹשֵׁךְ אֵת לְבִי מֵאֵד, וּבִסְפָר זֶה
יֵשׁ שׁוֹרוֹת אַחְדוֹת, שְׁאֵנִי יוֹדֵעַ אוֹתָן עַל פֶּה:

מְדֵי יוֹם בְּיוֹמוֹ הַלֵּקָה

בַּת הַשׁוֹלֵטָן הַיִּפְהֵפִיָּה

אֵל הַבָּאָר לְפָנוֹת הָעֵרֶב,

שֶׁם מְקַלְחִים מִיָּמֵי כֶסֶף...

זְקֵנִי כִבֵּר שׁוֹכֵן עִפְרָיִם, וּבֵבֵית הָעֵלְמִיָּן שֶׁל עִירְתָנוּ עוֹמֵדֵת מִצְבַּת אֲבָן, שְׁעֵלֶיָּה
חֲרוֹת בְּאוֹתִיּוֹת זֶהָב: פֶּה נִטְמָן הָרֵב רַבִּי אֶלְחָנָן. הֵרֵב הַחֲדָשׁ, שְׂבָא לְכַהֵן
בְּמִקְוֵמוֹ, הוּא מִן הַ"צְעִירִים" וּמִדְּפִיס בְּ"הֵרֵהֵר" מֵאֲמָרִים גְּדוֹלִים בְּשֵׁם "יִשְׂרָאֵל
וְאוֹרֵיתָא", הַחֹטֵט הַמֶּשׁ לִשְׁ"י, "כִּי לֹא דִרְכֵיהֶם דִּרְכֵי". בְּמֵאֲמָרִים אֵלֶּה הוּא
מוֹכִיחַ, כִּי הַצִּיּוֹנוֹת מוֹתֵרֵת מִן הַחֲזוֹרָה, וְכִי הַקּוֹנָה אֶתְרוּ מֵרֵאשִׁיז לְצִיּוֹן
הוּא כְּמִקְיִים נֶפֶשׁ אַחַת מִיִּשְׂרָאֵל. וְלֵרֵב בַּת —

מְדֵי יוֹם בְּיוֹמוֹ הַלֵּקָה

בַּת הַשׁוֹלֵטָן הַיִּפְהֵפִיָּה

אֵל הַבָּאָר לְפָנוֹת הָעֵרֶב,

שֶׁם מְקַלְחִים מִיָּמֵי כֶסֶף...

הַיְהִיָּה זֶה בְּמִזְרָח אִם בְּדוֹרֵם? תַּחַת שְׁמֵי גִרְנֵה אוּ בְּגִדְד? — אֲנִי נֹזֵחַ
בִּיהוּדָה הַלְוִי וּבִשְׁלֵמָה אֲבָן גְּבִירוֹל וּבִאֲבֵרָהִם אֲבָן עוֹרָא וְנוֹתָן אֵת מִשְׁפֵּט
הַבְּחוֹרָה לְסִפְרָד. שֶׁם יִפּוּזוּ תְּפוּהֵי-זֶהָב וְאֶתְרוּגִים, וְהַאֲוִיד מֵלֵא רִיחֹת שׁוֹשְׁנִים,
וּבֵין עֲרוּגוֹת הַשׁוֹשְׁנִים צוֹעֵדֵת לְאֵטָה אֵל הַמְזוֹרְקָה בַּת הַשׁוֹלֵטָן הַיִּפְהֵפִיָּה. פְּנֵיהָ
שׁוֹפִים וְעֵדִינִים וּמְעַל לְעֵינֶיהָ הַגְּדוֹלוֹת גְּבוֹת מִשִּׁי אֲרוּכּוֹת, נִטְוִיּוֹת כְּקִשְׁתוֹת.
צִמְתָּה הַעֲבָה וְהַשְׁחוֹרָה יוֹרֵדֵת עַד מִתְּנִיָּה וְלוֹת לְבָה הָרֵם מִתְרוֹמֵם יוֹרֵד; עַל
כַּתְּפֵיהָ הַחֲטוּבוֹת מִטְּפַחַת תְּכֵלֶת הַמִּתְנוּעֵצֵת לְרוּחַ הַעֵב. אֲנִי הֵייתִי רוֹאָה
אוֹתָהּ בְּבֵית אֲבִיהָ הָרֵב וּפּוֹגֵשׁ אוֹתָהּ לְפַעֲמַיִם עַל יַד הַבָּאָר, לְפָנוֹת עֵרֶב,
כְּשֶׁהִיא בָּאָה לְשֹׁאֵב מַיִם.

מְדֵי יוֹם בְּיוֹמוֹ הַלֵּקָה

בַּת הַשׁוֹלֵטָן הַיִּפְהֵפִיָּה...

לֹא מְדֵי יוֹם בְּיוֹמוֹ, אֵלֶּא בְּמוֹצָאֵי שְׁבִתוֹת. אִזּוּ הֵיוּ כְּמַעֲט כֹּל גְּרֵי הַרְחוּב
מֵתֵאֲסִפִּים אֶצֶל הַבָּאָר לְשֹׁאֵב מַיִם לְ"הַמַּיִם" שֶׁל ח. ל. הֵיירַח שִׁפְךְ אֵת אוֹרוֹ עַל
פְּנֵי הַכֶּכֶר הַמְלֵאָה שְׁאוֹן. גִּשְׁיִם וּגְבָרִים, בַּחֲזוֹרִים וּבַחֲלוֹת, יִלְדִים וִילְדוֹת. אֲנִכִי
עוֹמֵד בַּתַּחַת חֲצָרָנוּ וּמִתְבּוֹנֵן בְּקֶהֶל וּמַחֲפֵשׂ אוֹתָהּ בְּעֵינַי. אֲנִי רוֹאָה אֵת פְּנֵיהָ
אֵךְ הַנְּנִי מְכִיר אוֹתָהּ עַל פִּי צִנְתָּה הַעֲבָה וְהַשְׁחוֹרָה וְעַל פִּי מִטְּפַחַת הַתְּכֵלֶת

אשר על כהפיה החטובה. ואולם הנה הפנתה את פניה, והיא דורשת בשלומי מתוך צחוק נעים והרכנת ראש. איני יודע מה היה לי, אך איזה גל חס שוטף את לבי על גדותי, ואני ממחר להכנס אל החצר ומשם אל הגן, ועת רבה אני יושב כחולם תחת עץ דובדבנים

יום יום עָמַד עבד צעיר
על הַבָּאָר לַפְּנוֹת הָעֶרֶב,
שֶׁם מְקַלְחִים מִיַּמֵּי-כֶכֶף.
עַם קָל יוֹם יַלְבִּינֵנוּ פָּנָיו.

בכל יום ויום לפנות ערב אני מתהלך הנה והנה על יד הבאר. זקנתי חושבת, שאני חוזר כאן על צמודי, מכיון שהבחינות הולכות וקרובות, והיא נאנחת על שעזבתי מקור מים חיים לחצוב לי בארות נשברים, על שהמירותי את התורה הקדושה בלמודי חול, ואולם אינה אומרת לי דבר. אך על זאת יבא לבנה, שפני הולכים ומלבינים מיום ליום ובבשרי בא רזון.
— אוריאל, הן עוד לא סעדת פת-ערבית. יש מרק ירקות, יש קשואים כבושים, יש המאה וכותה. הספרים שלך לא יברחו ממך. טיף את ידיך ושב אל השלחן.

ואני מתהלך דומם הנה והנה ליד הבאר. אני מחפש את עקבותיה על פני החול, אני מחכה לנס, אולי תבוא הנה, אף כי לא מיצאית שבת היום. השמים הולכים ומאפילים, לילה של סוף חודש, הכוכבים נוצצים בוהר עז וחד, מבער לחלונות הפתוחים של בית-המדרש אני רואה את האלונטיח הלבנה המנפנת לרוח הלילה. מן הגן עולים סלסולי הזמיר, שיחי החרולים שעל יד הגדר מדרשים, כאילו הצללים המתטתחים מהם מתלחשים כדממה:

— מי זה העלם?

— עבד שבוי.

— כלום זה לא אוריאל, נכדו של הרב המנוח?

— לא, והו עבד ערבי, שהובא ממרחק, טירכתי תימן לשרת לפני השולטן.

— ולמי הוא מחכה סה?

— לַבַּת הַשּׁוֹלְטָן.

— ומה לו ולה?

— הוא אוהב אותה.

— אבל כיצד הוא מעיז? עבד פשוט שכמותו...

— לא, איננו פשיט. הוא מגוע היחוס. ידי רב לו בכל חכמה ומדע.

הן נם אבן עזרא סבב ימים רבים בארצות ובמדינות כמסכן בווי, אף כי היה מלך המשוררים... הוא אוהב אותה עד מות.

— והיא?!

סלסולי הזמיר מרעימים מצמרות הדוכדבניה העבותה שבתוך הגן ונמוגים בעט בעט בהמיה עזונה, כמימי כסף המקלחים חרש. אני פוחח אה דלת

האוהל, נכנס פנימה ומסתחט על רצפתו, על צפוי הבאר. חציר אין פה פוד, מנדיל חדל זה מכבר ללון פה, הוא חולה את רגליו וירא מפני הצנה. קרן כסף בוקצו מבעד לסדק של הנג, משתחזת על הכותל ומכסיפה את התרמיל התלוי על יתד. מנשבת רוח קלה, רוח הצחות. התרמיל התלוי בקיר אינו תרמיל אלא כנור, כנורו של דוד המלך, עליו-השלוש, ורוח הלילה מרעידה את מיתרי הכסף שלו, ושירה נפלאה משתפכת אל נפשי. ושם בבאר פנימה ארמון קסמים המגיע עד טבור הארץ. לארמון הקסמים הלון בדולח מלוטש. ומאתרי החלון יושבת בת השולטן היפהפיה, יושבת נחמה בת-הרב.

ויהי ערב והנסיכה

אליו פנתה וברקש:

שמך מה הוא, קה ארץ?

ימה בוצף כי ארץ?

באחד הערבים לפנות קיץ נכנסתי אל הרב לקחת עמו דברים בנוגע לאגודה הציונית ולא מצאתיו בביתו. בחדר המרווח והנקי ישבה נחמה ועסקה ברקיעה. היא בקשתני לשבת ונכנסה עמי בשיחה. שאלה אותי למעשי וללמודי וספרה לי אנב אורחא, כי גם היא מתכוונת לבהינות, היא רוצה להיות מורה. אני בלעתי כל מלה ומלה כבכורה, אך בעצמי כמעט שלא הוצאתי הגה מפי. אז אמרה לי, ששמעה, כי כותב אני שירים, והיא רוצה מאד לקרוא איזה שיר משירי. היא רוצה לדעת את תוכן שירי.

אז העבד ענה אותה:

שמי הוא מוחמד, ארצי תימן

ומוצאי מבני עזרא

שימותה, עת יאקבו...

על אושר סחב את רגלי, אך דברי לעו ואני החשיתי. מה יכולתי להגיד לה? כעבור ימים אהדים, ביום חול, פגשתיה לפנות ערב על יד הבאר. היא אמרה, שהיא מחכה עד שיצא אביה מבית-המדרש אחרי ה"מעריב". מאז החלונו להפגש על יד הבאר לעתים קרובות. לילות תמוז הנפלאים... אלה לא עצי דובדבנים הצומחים כנגנו כי אם אתרוגים ותפוחי-זהב, והפרחים שעל יד הגדר לא פרתו הקמיליה הם כי אם שושנות יפהפיות. הבאר היא באר שיש הזורקת את מימיה אל על, מימי כסף המקלחים ברנה חרישית.

שמי הוא מוחמד, ארצי תימן...

והיא מאמינה לי, מאמינה לכל דבור ודבור שלי בשעה שאני נוגע בירי אל דה. רק בידי אני נוגע אל ידה, אך איני מתבקה ועל אחת כמה וכמה

שאני מנסקת. עדים רשמים האפלים והכובסים המוחורים ואגלי הלל, כדים בתלי ביהודההדרש ופצי הדיברבנים והבאר, כדים האתרוגים והפחיתוההב וכרונות השישנים ובזרקת השיש...

ומיצאי בבני צנא,

שיסוהי עת יאבהו.

העצים כבר התחילו להסיר את עליהם הלילית נעשו צוננים, אך אני הייתי בתהלך על יד הבאר עוד יותר כבראסונת. הייתי בתהלך לבדי כביכה הבחון, וזקנתי הייתה פיתחה פעם כפעם את הפחשש וקוראת לי ואינה בקבלה הטובה מפני על יד הגדר רשרשו גלים נובלים, הכובסים הקרים של שלהי אלול הסיכו במעלה כבתים, ואני עומד על יד הבאר וכפחשש את שקבותיה, נזכר בלתיצת ידה החפש ובקילתה הערב. כה זה היה לינו כה זה פיליו לינו הרב נקרא אחרי כבוד לפני ואם בישראל ויהד עמו טובה גם נחכה את פירנו. ואני נשארתי לבדי, אני עם הבאר.

ומיצאי בבני צנא.

שיסוהי עת יאבהו.

נראת, שאיני בבני צנא, אני לא מתי. אך כשקרתני את עיר בולדתי לאתר שנים רבות הייתה ראשית דרכי אל הבאר.

III היה יאבה...

אני מהפטי בכל הררכים ובכל הנתיבות, באההה לא עבר גם אדכו. ובכפלות הכבוסות. עד פסגית הררי עד ובפחתות פמוקות, בים וכיסות. אני בתפשו ביום ובלילה, עם צאת השמש ועם בואה, בהיות הדכנה ובנהים הספרה. אני כחפשו כחוקף לילה, בלסיפות הנצרה, כדברי הכבים, בחולצות לצים. אני פוקר יפרים כסורט, אולי אמצאנו בתחתם, אני גוסע מהדש, אולי יצכה לי פתאום מים. אני איתב את כל עננה ומהקקה של הליפותיה והבורותיה, אולי אראנו באהת כבורותיה; אני חוקר את זרבת החשף לרוח גישבת, אולי יגלה לי כרשש בני גלים בתרגסיו. אני רובו אליו כמציקה אלמה, קורא בהפללה לוהטת, שיאג בקצף העצין, ויש גם אשר אתהפס לטוהוגפש, למען משהו אלי כשרבת.

והיא איננה.

ולי רק ידעתי את שבו כי אז אולי היקף לי, אך גם שמו נשכה כבני. כבר נצקם גמי מרוב שכה כפיף של גוללים שתיקים וספרים חדשים, אולי אמצא פתאום את רשש הנשכה. ככל יבש מוהי מרוב השם נוטרקין ומיסמדיאות אולי התבא כצירופיהם השם הנשכה.

והוא איננו.

ולו רק ידעתי את מראתו—אך גם מראתו איננו ידוע לי. בלשתי לפנים אני דואג, איולי השארתינו מאחורני, ובסובי אהורגית נדמה לי, כי הוא לפני. עת שוני האחת עוד כפיסה ימינה, כבר פנתה לפסאף פני הסניה. ואני ירא הכיד אולי הקדמתי או אולי אחרתי, וכל בקום לא בקובי וכל זמן לא זמני.

ולו רק ידעתי מה הוא, ולו רק ידעתי מתי אבד לי—אבל זה איננו ידוע לי. אך זאת ידעתי: היה היה לי ואבד אבד, ולא אדע מה ומה. ולו רק יכולתי להפקיר את אבדתי, להסתלק ממנה—אך יום ולילה אשכח קול קורא: אל הסקוט ואל הנוח; לך ובקס, לך והפס.

לך ובקס, לך והפס... כבר בצקו רגלי וכבר נחר לבי ואין בליה בלשוני להנות את הנגתי. ואין הונך בי ואין סוכך לי, כי איך יעורוני, ואני לא אדע בכה אזור. איך יראו לי את הדרך, ואני לא אדע לאן פני בודדות, איך יהנו לי את מבוקסי, ואני לא אדע מה אבקס. היה היה ואבד אבד—אלה הם כל הדברים אשר בני, ואם יסאלני איש מה היה ומה אבד, לא אדע מה להשיב לו והייתי כמתהבב...

הנה זמון זמון לפתאום בהדרי בעצם יום חורף, בצהרי יום. איך זה נפקח זה לטוב ספר אחיו אשר הבו לגתע במתו, ואיך זה בא הנה לתדרי,—פלא הוא. בצעם יום חורף, בצהרי יום התחיל לזמון, ואני מקסים היכס אולי יגזוב אולי דבריהם... אך הנה נאלץ הזמון, הזמון קפא שנית על הסותל הססיד, ושנית מפרססת מופסי אותה החסיה שאינה פוסקת: היה היה ואבד אבד. על הרחוב הרחב והיפה פרושים דמדוכי ערב אביב. קרנים אחרונות כפונות על פרסובי הנגות, מטפסת רוח חזקה, רוח של סלחי אדר. ביפרים הצרובים מטתקקים עתה בודאי הסגפים השתורבים, אשר מפעם לזמנים עננים נסגרים. פלגים צעירים מתמקקים ומתאפלים ועל תלחלי זרמם. טאות צערי ערב המתלפפות ברוח ומחפשות את קניהן. בשיבת החוקות דוהרים סוסים פראים, שואפים אל קרבם את ריח האדמה שהשחירה, ריח רטוב ורענן, אשר עם ערב הוא הריף ובטיסם שבערוב. וכל זה כספרות לי לא הנסרות האביביות המסחרות לעביר, כשתן כחוקית בידיתן את קצות מגבוליהן, פן ישאן הרוח, ההדק את ספליהן לפרסותן ומבלים את רגליהן הרקות והאביצות; כל זה כספרות לי לא התרונות המוקפות שבמתיכיהם אשר מטיגי עברי הרחוב, כי אם התנגות המסחרות, ונביית החלונות הפורחים אשר בדיוטית העליונה. מטפסת רוח חזקה ונדמה ברחוב, פלחה רגל צובר רטב, רק קרנים אחרונות כפונות על פרסובי הנגות, והתדויות נסובות בהרובות הנה והנה מוצרות ונדעבות הישיבה, וההרות עמוקים מתלקקים וכסוב בוגותות הנעות הנה והנה לרוח ערב האביב, ערב של סלחי אדר. אני סומך בסתותק לפקובי ומדביק את מבטי המוצק אל הלנות הקטנים ונדמה לי רגע כי כד אחת בעט יכולה הרוח הרוח על סוד ישיני, אך כבר כבר קרנים אחרונות פנסי החשמל שיפכים את אירם החור על כרצפת האפסים, כאחד תלונות

הפתוחים נשמעה מנגינת פסנתר, נשאת כרכרה מרקדה, אשר רכב לבוש ארגמן כנצח עליה, וכנפשי מפרכסת שנית ההמיה שאינה פוסקת: היה היה ואבד אבד...

מה היה ומה אבד? לא אדע, לא אדע. אך יודע אני, כי כל אשר לי לא זה הוא, כי נפשי היא כנרתיק ריק אשר נשמט מכנו הכנור, כי כל ת הם רק הד עמוק של זה אשר היה ואבד. היה ואבד, היה ואבד... כאשר תהכוכך ותתקמט השלחופית, שיצא מתוכה אוריה, תחת המועקה של אותו אור עצמו, כן מתכוצת ומתקמטת גם נפשי שנתרוקנה תחת המועקה של זה. אשר היה ואבד לה. אך האם אפשר להכיר את הכנור על פי הנרתיק? האם אפשר להבחין את הקול על פי ההד? ועל פי הריקניות של נפשי איני יכול לדעת מה היה הדבר אשר מלא אותה, ועל פי המועקה, שתחתיה תשוחחתי, איני יכול לדעת מה הדבר המעיק עליה. רק יום וליילה תשוחחתי ותתענה, תתענה ותליה מעצוים נצלמים לאבדתה הטמירה. מה היה ומה אבד ומתי זה היה? לא אדע, לא אדע. נרתיק כבלי כנור, הד מבלי קול, על מבלי גוף. הגוף אבד לפתע פתאום, אך נשאר צלו התועה ברחבי העולם כווד ומחריש ומור, תופה ומחפש.

סופת קיץ מתחילת בחוף, והליילה הסוער נשקף בחלון, שעל פניו האפלים והכרסטים מקלוחי הגשם מתלקחות וכבות לרגעים עינים מבהיקות באור כחול. לאור העינים המתלקחות נראים לרגע סולמות של נוזלים בין השמים והארץ והם מתנדנדים ברוח ומסתערים לעברים, וקצם התחחון מתנפץ בלי הרף על הקרקע, ורסיסים מזהירים נפוצים על כל צד. מתנדנדים הסולמים ומסתערים לעברים, אך נפול לא יפלו, כאילו היו קשורים לשמים בחבלים אשר לא ינתקו. ממרחקים עולה שטטה כבדה של פרסות סוסים, כאילו גדודי פרשים ירדו למטה בסולמות התלויים בין השמים והארץ, אך הדום לרגע שטת הפרסות ואז תשמע מן הגן שיחת הרקלים, שיחה סוערה ורבת קולות. הליילה לילה לאין שנה ופתאום יגונבו אלי מן הסערה איוו קולות, הידועים לי משכבר. מי זה יורד בסולמות ארצה, ומי זה טס על פראי סוסים, ולמה רגשו דקלים בגני העוזב? אך הנה מחוירות פאתי קדים, הגדר של הגן שחורה מטחבו, שליליות ככוסות קצף לבן משתלשלות בהצר והקוצים הצוכחים בקצהו גדלו ונתעבתו עוד יותר. כתוך סבכי הקוצים נראית תרנגולת היוצאת ממחבואה במתינות ופנערת את כנפיה ודוגרת בתמיהה. הדקלים בגן שקועים בשנה אחרי לילה בלחות, לא ינועו ולא יזועו, והם נראים לי רגע רעננים ומחודשים ומשנהו – עיפים ונדהמים, דממה וחורון, ואלונגהי התלויה על הקיר נראית לי חירה כאד, חורה ונבהלת, והיא לוחשת לי בדככה, מתוך פחד כמס: היה היה ואבד אבד...

מה היה ומה אבד? – בוקר קיץ. אבק לבן רובץ על הרחובות המעוקלים של הציר העתיקה. השמים כחולים וטהורים עד להפליא, השמים הצעירים נצח אשר כמעל לעיר העתיקה, וצפרים עפות כמעל לבצעות הרחוקות. כל בשרי לוחט בחום החודר בבעד לבגדים, והרשרוש היבש של האבק הלבן צורם

את אזני ומוביש את לשדי, אך השמים הגבוהים צעירים ורעננים והם מרעיפים טל לא־נראה על עצמותי החרוכות. אני צועד במהירות, אני נחפז מאד, כאשר לא נחפזתי זה ימים רבים, ואיני עומד לנוח בצלו של אילן או כותל. בכית־החוליים שוכבת הנערה אשר צבע עיניה כצבע ים כנרת ומראה שערותיה כמראה הלוּלבים אשר נחרכו קצת ויאפילו מלהט שמש. בחדר דממה וצל נעים, הוילאות מופשטות על החלונות, מבעד לסדק הוילון פורץ אלי קול שמש עליו, חידר לבקבוק הוכוכית הלבנה העומר על השלחן ומפלס במים נתיב פתחול המרטט בשלל צבעי קשת. על חספא אצל מטתה צנצנת ברולח מלאה מים, ובה צפים פרחי השטה הצהובים, דמויות אחדות מהרי יהודה ודליה ירוקה של תפוחי־הזהב, דליה ירוקה ומבהיקה כמשוחה בששר. החולה ישנה ופניה אל הקיר והם מכוסים בצעיף דק לסתרה מזבזבים ויחושים, ואני עומד בפתח בלי גיד, מיראה פן אצירנה. אך הנה רטטה פתאום, הפשלה את ראשה, הצעיף נפל מצל פניה, ועיניה הגדולות רחבו ופחדו פתאום כים כנרת בהיות הסער... בזרועותיה החמות והענונות שוכן ראשי העיף, והיא רוחצת אותו מאבק הדרכים בנשיקותיה הרעננות. „איככה זה נודע לך שם, בגלילי הרוחק שלך, כי חליתני האכנס לכן גלה לך זה, כאשר נחש לי גם לבי, כי בוא תבוא?" והיא שמה את ידי על לבה להראות לי עד כמה דופק זה משמחתה, שמחת פתאום, ואודם ענוג משתפך על פניה אשר חרו קצת. דממה בחדר. קרן השמש מתעלסת כבקבוק המים ועושה שם בלטהיה, פרפר לכן מרחף ומזמזם קרוב לתקרה, מזמזם ומתרוגן חרש על אושר חרישי וכשכר, אושר רגעי ונצחי. בזרועותיה החמות והענונות שוכן ראשי העיף, לוח לבה מתרוגם בסערה ומכה גלים בדמי, הגלים הומים וצליליהם ברורים ככה וכיוסים גם יחד, והם קרובים לי כל כך, והם באים ממרחק. והם סוחפים את לבי ופורצים גבול, מקעקעים יסודות ומשנים סדרי עולמי, וחדשות נמחות, והנשכחות עולות וצפות למעלה, אך השם הנשכח מרותק כבראשונה לאיזה חלמיש צנקי, אשר שום רוח לא תוזהו משם ושום גל לא יעקרנו... ובעצם האושר הלוהט מפרכסת בנפשי ההמיה שאינה פוטקת: היה ואכד, היה ואכד...

ככרמים דממה. איזה טפטוף מרוד ועמום סופר את רגעי הלילה. האם זה יזל הטל? או אולי אלה דפיקות לבו של לילה? או אולי נסדק הכד אשר בשומרתי וחרש נגרים ארצה אגלי המים היקרים? ממדברות הכחול־אפולוים תוצות אורחות לא נראות ואבוקות בידיהם להאיר את דרך הישימון. אך הנה נגלה הסהר מעל להרי יהודה ואשכלות ענבים ישנים, הרוחצים בטלי לילה הזעפו פתאום באור בהיר ורך. תורו אבוקות הזהב אשר לאורחות הגודדות במדבריות השמים והטפטוף המרוד והעמום התרחק ונשתתק. אני דופק בסוסי, יוצא ממשעול הכרמים וממהר לרוץ על אורחי. הסהר בא שנית בעבים, האבוקות התלקחו ביתר עוז, ואני טס בין שדמות קמה, צולה גבעות ויורד בקעות, ומסביב לי דממה ושנת, ומסביב לי נושם המרהק נשימה עמוקה ומלאה, נשימה בת־חרון שקיית בשמי שדי ורנת טללי על. אני סיבב את המי־שבה הנמה, אשר אני שומר עליה, עובר דרך חורשות זיתים, הולך שדות

וכרים ומסביב הרים לי, הרי יהודה. אני שכור כהור הלילה, מקריצות הכוכבים, מזהרורי הטללים, מריחות הבושם, ממרחב החופש. אני טס באויר, כוכבים מימיני ומשמאלי, כוכבים כמעל לראשי ומתחת לי. ליל התקדש חגו הלא אלה הם כוכבי מולדת, אשר אליה שאפתי בנכר, אשר אליהם התגעגעתי ימים ושנים, אשר אליהם התפללתי ממרחקי ארץ, ואני חפץ להשיגם בידי, להקריבם אל עיני; אך כרגע ראיתי, כי אלה הם פרחים, פרחים לבנים, פרחי השקדים העוטרם את כרמי, על עליהם הענוגים, הצחורים, רועדים רסיסי לילה, ואני כגישם למו פי לשבר צמאוני, וכה מתוק עוד כרסיסי לילה על עלי שקדים, שקדי מולדת? גלמוד אני זור וערירי ויתום, אך מה מתוקות ענבי מולדת רטובות מטללי לילה, ולא כדאי להתפח בחצות הלילה, לא כדאי לבכות... הגני מבליג על בכיי, מוחה בידי את דמעותי, וברגע הזה אני נעור, כשאני עימד נשען על רובי בין הגפנים. דממה מסביב, קריצת כוכבים וזהרורי טללים וקול התיפחות הרישית, קול בכי מתאפק, אך כרגע אני בבין, כי זה אותו הטפטף המדוד והעמום, אשר ישגני לפני שעה. האם זה יזל הטל, או אלה הן דפיקות לבו של לילה, או אולי נסדק הכד אשר בשומריה וחרש נגרים ארצה אנלי המים הקרים? איוו געימה קרובה לי אני כבחין בטפטוף זה ואני מקשיב היטב ואני מכיר. הלא זו נפשי המתפחת. היה ואבד היה ואבד...

...השמים אדומים-עכורים כמעל לנהר הגדול המכוסה בכפור ושלג. עוד מעט ופנה יום, ובאויר הקר והמערפל מנפנים דגלים אדומים, ככנפי צפרים אנדיות. שירת ענות ופדות, שירת קרב ונצחון בוקעת כבעד לערפל השב, אך לא נראים המשורים, לא נראים גושאי הדגלים העטופים בערפל, רק הדגלים האדומים קורעים את מכך הערפל וננפנות באויר ככנפי צפרים אנדיות, שירדו ממרומים נעלמים ושירת פלא בפה. קרה האדמה וקופאת; השחקים עכורים-זועפים; קודרים ואכזרים החיים, אך הנה ירדו ממרומים, נעלמים צפרי דיגור וצורחות את צריחתן הגואלת כעברי הערפל המאדם מדם, ואני מאוין ומצרף צליל לצליל: מתי נשמע לי זה? מתי נשמע לי זה? אך הצפרים נדמו, כנפיהן צללו באפלת הלילה ובנפשי כפרכתת ההמיה שאינה פוסקת: היה ואבד, היה ואבד...

מה היה ומה אבד? ומאי איכפת לי אם אבד, ככיון שאיני זוכר, מה היה? אך נפשי לא תתן דמי לי: לך ובקש, לך וחפש, ואני לא אדע אפילו מה אבקש ומה אהפשי. רק אדע, אשר אם אפגוש אותו, אכירנו כרגע, ונפשי תחדר לקראתו ובלאה אותו נפה לפה כאשר יחרד הקנה הנבוב שנתווקן מאוירו לקראת זרם אויר חדש ומלא אותו נפה לפה. אף אדע, כי אם רק יעלה על זכרוני שמו הנשכח, אז אף נכוחה דצליליו המופלאים כאשר ילך הלבאי לקול טרפי. ובנדודי הרבים כבר האמנתי לא אחז ושתים לשמוע אותם הצלילים, אשר כהם יצטרף השם הנשכח. האמנתי לשמעם בנשיקת הנערה ובהמית ים כולדת ובנגינת הדרור וביליל הישימון, אך כפעם בפעם נכובה תקותי, ואני תיעה בלי הפוגות ובאפס הקה, הועה ותועה...

היה ואבד, היה ואבד... התחילו מנשבות רוחות חמימות, המכרסמות את השלג ומרעידות את הנשמה. משחירים אילנות: העורבים קוראים הרדות; בלילות מיללים החתולים ולבוקר האויר רטוב וחם ומעורפל כפני הנערה, אשר לא ישנה כל הלילה מגעגועים לבחירה. ביום יש אשר תציץ השמש, ואז ברור הדבר, כי אשר היה לא ישוב, וכי הצדק עם השלוליות הדלוחות והעליות אשר להן העתידות. לפנות ערב יצלצלו הפעמונים בצלצול זך וחודר וארגמן השקיעה על הצמרות השחורות מזכיר תפלות לזהות בבית-מקדש עזוב. השלג ההולך ומסתאב מעיר רחמים: סוף סוף אינו אשם כן-כן. אך עיני לא תשבע מראות את האדמה השחורה והדשנה, והמועקה הגדולה הולכת וגדולה פי שבעה, כאילו גדלה פתאום פי שבעה האדמה אשר אבדה לי. "היה ואבד, היה ואבד" - מתיפחת נפשי בלי הפוגות בלילה ללא-שנה חדשה מבעד לחלון החשכה הכחולה. אני קם ומוציא מתחת מטתי את מקלי הריחני, מקל הדובדבנים ומנער מעליו את האבק. בהאיר הבוקר אני לובש את בגדי, פותח את הוילונות, משיב מעל הקיר המסויר את פגד הזבוב מעיף מבט פרידה על התנור והולך לחפש שנית את זה שהיה ואבד... .

עֲנֵנִים

ס פ ו ר

1

נפתלי מתחנן:

— רק אחת...

אך אני נוטל את קופסת הפפירוסות וזורקה החוצה בעד החלון הפתוח
אחר כך אני קורא למשרתת וגופר בה בנויפה: על תהיין לקנות עוד את הדוב
הזהו השמעה? אל תהיין!
— למה?

השעור אינו נותן לו לנפתלי לדבר. הוא מתלבט במטתו כדג בחרבהן
לוחץ ימינו אל לבו וכחפש בשמאלו את העביט לרוק. אני מגישו לו וטוחה
במגבת את הזעה מעל כצחו.

כשהשעור פוסק ממנו, הוא מנסה לצחוק שני דברים אין בכחי לשאת:
את כתיצחוקו המהחטאת, הנכלמה, שלאחר השעור, ואת מבט עיניו. שד
משחת! איזה תפתה נשקף מתוך עינים הללו, הטובית והפקחית, ומחתת בת
צחוק זו, העקומה והגוססת! יושב אני על מטתו ועיני מורדות. אי אפשר לי
להביט לתוך עיניו שלו. הוא שותק ונושם ארוכות וכבדות.
ושוב:

— למה כל זה? למה אתה מתכס? הן אין שום נפקא מינה עוד...

איני מהמם. יודע אני: ימיו של נפתלי ספורים. איני כתימא. אולם באופן
אחר אי אפשר לי. אני מתירא מפני הסוף. ירא אני. אני בנסה להאבק, אף
על-פי שידוע אני, כי כל זה ללא-העיל. שנינו יודעים. יש שאני מחפש
ועושה את עצמי במקוה, אך את נפתלי אין לרמות. עינים פקוחות לו. אבל
איני מאכין לו. איני מאמין להן. לעינים הללו. גרמה לי, כי מאהרי ראישונים
שלהן מהכהב עוד איזה זיק, זיק קטן של תקוה. עוד נשאר בשבילו ודאי
איזה קט של הצלה קלושה, שהוא איחזו בה אופן אחר הרי אי אפשר! אופן
אחר... אין מוחי מסיגל להבין את האופן האחר. הוא יודע, יודע הכל, ואף-על-

פיכך ודאי שהוא דוחה את הקץ. אולי עוד חודש... ואולי יותר! ואולי יותר... מעצמי אני למד. הרי גם אני יודע וגם אני דוחה.

אני מטפס ספות של קריאוזוטל לחוך הכוס, מגישה לו ומתקן את השמיעה. על שאלתו אני משיב לו דבר.

שפתיו וסנטרו העלו ספיח של זקן, אוניו בולטות, ומחוך צוארו הכחוש בולט כפתור הקנה. השתיקה, כפי הנראה, מעיקה לו, והוא מבקש, שאקריא לפניו מעט. אני נוטף את הספר וקורא. הוא מקשיב בענין מרובה. לרגעים מפריע השעול את הקריאה, אך שנינו אין אנו שמים לב לזה.

על פי בקשתו אני מקריא לפניו את "המות" של מטרלינג. הוא מתענין בזה מאד ובפסיקני מזמן לזמן.

— ושמא, דוד, הצדק אתו?

שכח הוא, כנראה, לנחמה כל־שהיא. אך פתאום משתנה מצב רוחו

והוא מרים ראשו:

— לעזאזל! הרי נחמת שוא היא. מה לי ולכל התורות הללו? אני

הן אמות. אני— זה המוטל כאן על המטה. החיים הללו יפסקו. היים אלה, שאני יודע ואוהב. למה לי אותה הויה, שאיני מכירה? מה צורך לי בכל שיי העולמות? רצוני לחיות כאן. כמו שחייתי. אי אפשרי בשמים, אי אפשרי בחדשות! נתגע. מן הדין הוא להוכירו באיסור הדבור החל עלינו— ואיני יכול.

ואולי אין הוא כלל מן הצורך. באמת— הרי אחת היא.

— מה הגיוני הוא מטרלינג! מה שוקט הוא! אכן כדאי היה לראותו

שעה לפני מותו. הישאר שוקט? האם אפילו פעם אחת לא יהרוק את שנינו אף פעם אחת לא יקפוץ את אגרופו?

ולאחר הפסקה ארוכה של שעול:

— סלחנא לי, דוד, הנני גורם לך יסורים... אך מה לי לעשות?

ואני ירא את המות. פשוט: ירא.

ולאחר הפסקה שניה:

— הנח את הספר. רצוני לשוחח מעט. זוכר אתה את מכתבי הראשונים

מאיטליה? אז האמנתי עוד לרופאים. ירחים תמימים הייתי חי על פי הסדר, שקבעו לי. קשה היה. שעמום... אולם הכל נראה כדאי ובלבד שאאריך קצת את החיים הללו, שכבר אז התחיל סופם. ובלבד שאאריך... אך טוף טוף פקעה סבלנותי. התחילו ספקות מענים. חשבתי בערך כך: ימי ספורים, אם כך

ואם כך. היי הולכים וכלים. נשאלו לי איזו ירחים, איזו שבועות— לשם מה אני אומר לבלותם במטה? ימים מספר ניתנו לי לחיות— וכי שכיבה במטה ושתיית גוולים עכורים קרובים חיים? ואני חפצתי לחיות. הן רק פעם חי האדם ורק ימים יחיה הוליה השחפת— ובוקר אחד שברתי את מודד־החום, שהיה קבוע מהת בית־שחיי, נטלתי מקלי לירי ויצאתי לחיות. החלתי מהלך ברחובות, מטפס על ההרים, מבלי לזילות בתיאטרות ובתי־קהל, חוזר אחרי עלמות ורוכש לי

מאות מברים— בקצור: שרפתי את שארית ימי חפצתי ליטול מן החיים כמה שאפשר, יותר סמה שאפשר. לו יכולתי לבלוע את כדור הארמה כולו, הייתי

בולעו... הצליתי מדורה גדולה, ויום אחרי יום, שעה אחרי שעה נשרפו עליה, לעיני, חיי הדלים. עד שפתאום—והנה אין עוד כח להמשיך את השרפה. חסר כח בידים לזרוק לתוך השלהבת את השארית האחרונה... ועכשיו צר לי. מצטער אני על הימים שנשרפו. עכשיו הייתי נאות לשכב כבול עץ, ובלבד שלא... ובלבד שלא אעבור להתם. עכשיו, כשרגעי ספורים—איני רוצה כלום. אין לי צורך בדבר. רצוני להיות, להמשיך את ההייה, ותו לא...

בקוצר רוח אני מחכה לשעול, שיבוא ויפסיק שטף מלים זה. לא חדש לי היום נפתלי דבר. כל זה ידוע לי, אבל קשה, קשה לי לחזור ולשמוע דברים אלו מפיו. אולם השעול אינו בא,

לו בא, לפחות, מי-שהוא! עיניו של נפתלי מפחידות, בעינים הלחות הללו, ששקעו בתוך חוריהן שהתעמקו, מרטטים כידוני אש חדים ואיומים. כך מביט בודאי הפושע מעל הגרדום, כך מביט מי שדעתו נטרפת, הולכת ונטרפת עליו, למעלה מכחותי לשאת מבט זה. אני קם ונגש אל החלון.

— טרפי האילנות שבגן מצהיבים כבר, מצהיבים ונושרים, נושרים ומתנלנלים שם רוח על פני שבילי החול. הדשא אינו רענן כלפנים ואינו נוצץ בירקו. הגן הלכין כולו וגדרו השחירה. השמים לבד נשאר כחולים וטהורים, צעירים, קיציים. מחנות של אנקורים ודרורים מנחרים במשובה על צמרות האילנות ו"שולטן" הוקן הקשור בשלשלת אל מאורתו מכבשש בזנבו ונאבק עם זבובי הבציר הטורדים והעוקצים.

כמה ימים עברו טיום שבאתי לכאן? שלשה. רק שלשה ולי נדמה כי שנה, שנה תמימה אני מתענה כבר בין כתלי חדר זה, על-יד מטתו של נפתלי. אני מנסה לנוח, לראות רק את הגן הצהוב ואת השמים הכחולים, להזין רגע עיני מצבעי הבציר הבהירים, לשוב ולהיות רגע אחד ציר, אמן—ואיני יכול. זבוב טורד וארסי התכנס לתוך לבי ומזמזם שם, מזמזם בלי הרף: עוד מעט, עוד מעט ונפתלי... עוד מעט... עוד מעט... עוד מ ט!

פתאום תוקפני פחד גדול. שמא ברגע זה, שאני משקיף בחלון... ואני אף לשוב אל המטה, בא ונתקל בכבטו התמה. אני נכלם ומסמיק כולי. נפתלי הבין ודאי. אני רוצה להתנצל ומבקש טוצא, מוצא כל-שהוא.

— קראת לי, נפתלי?

— לא.

ושוב נסיון של בת-צחוק. אני רואה: הוא המיר בפחדו, הוא הבין.

בשעה שנפתלי ישן, אני מעמיד את הכסא המכוסה בקטיפה רכה למראשותי מסתו ומבקש להרדם, אך התרדמה אינה באה אלי. ינעתי מבלי שגיר, שרשי שערותי נעשו דוקרים ולוהטים—אך השנה אינה באה בתוך המוח הוצת דבר-מה. גלגלים גדולים וקטנים התחילו סובבים. ואין לאף ידי להפסיק מהלכם. מנסה אני לעצום עיני ולבלתי לחשוב דבר—והדבה אינו עולה בידי. הגלגלים המתנועעים חורקים. המוח דולק והגלגלות אומרת להתפצץ.

גוונים שונים לחיים. האח הצעיר להוט אחרי הששון שבהם. כולו שקוע בעצמו. מהלך הוא על פני עולם יה, מבקש להצמיח לו כנפים חדשות ולהריע תרופה גדולה. והאח השני גומר אותה שעה את חייו. האח השני, הבכור, רפו כנפיו, אפסה ממנו תקוה. קמעא קמעא הוא רוקק את שארית ריאתו הנמקה, מוטל על ערשו וטובע בזעת שחפת קרת... האח הצעיר צוהל, רן וקושר כתרים לטבע ולשמש: אך אנימאליאם! אד נאטוראם! אל השמש והחם! ומה היה עונה אחריו אחיו הגדול, לו שמע את צעקת ששונגו? אל השמש, נפתלי! יסער נא ויועץ נא גביע החיים!

ובצילי השחפת?— האח הבכור אינו מרבה דברים. היא מרכין קצת ראשו ויורק לתוך הצביט חתיכת ריאה. ותו לא. ותו לא! אלם זה מספיק. קולו של האח הצעיר אינו צוהל עוד. השמים ממעל לראשו שוב אינם בהירים כבתחלה. הכנפים רפות. הראש נעשה כבד, הכל נעשה כבד. באים ועולים על הזכרון דברים אחרים, פקפוקים נושנים. צללים רחוקים, שנדמה היה, כי נעלמו והלכו לבלי שוב, חוזרים ומתדפקים על הדלת. תולעים חרישנים, רמשים קרירים וחללקקים, שהיה דורסם בעקב, שבים לתחיה. הנה הרים האחד את ראשו, הנה שני והנה עוד... ועוד... ועוד... חולשה היא זו. יודע אני. אין כל סבה להתיאש. הרי לא אירע דבר. וכי לא ידעתי קודם, שיש שחפת? אלא נפתלי... אין זו אלא רגשנות! נפתלי הולך למות— אך העולם הרי אינו משתנה על ידי כך, אינו הוזר לתהו וכוהו. אמנם יש להם סוף לחיים— אבל כל עוד האדם חי— יחי נא. יסער ויועץ הגביע! והתולעים? עוד יש לה כח לרגל עד כדי רמיסה הגונה. די כח עוד! ונפתלי?

יקברו המתים את מתיהם!— אני נעקר ממקומי ורץ איך ואיך בחדר. מה זה? למה נוכרה לי מימרא אידיוטית זו? איזה שד לועג לי? איזה שד חדר לתוך נפשי? נפתלי יקירי! סלח נא... סלח נא... עיפתי ככה ואיני מבין דבר. איני יודע כלום.

וכמו תיגוק, תיגוק ממש, אני מתחנן:

—יש לך צורך בחיי? נפתלי אהובי! יש לך צורך בחיי? קחם נא, קחם— אל תפקפק, אל תרבה לחקור. אל נא תשים לב לאותו לץ, לאותו שטן, נפתלי היקר, נפתלי האומלל...

אולם השטן אינו פוסק אף הוא. חשוב הוא לשמוע מה בפי ההגיון. כל אחיזת-עינים היא למותר. יש להביט ישר בפני האמת. הקרבן הרי לא ירצת. למות תחת נפתלי אי אפשר. אי אפשר! על כרחך תהא צריך לשוב ולחיות, להמשיך...

אני מחכך את מצחי ומניע ראשי ימין ושמאל. איאפשי בכנון דא, אי אפשי! מה זה היה לי? אי אפשי בהגיון. לעזאזל כל ההגיון! הרי נפתלי הולך למות... שד משחת! נפתלי הולך למות...

הרופא הזקן שכח רגע אחד את תכסיסי המדיצינה.
 — בהביטות אין עוד כל צורך. עכשיו אינן מעלות ואינן מורידות.
 אטנם מיד הוא מכיר בשניאתו ומבקש לזמחות את רושם הדברים.
 — כיון שמדת החוס ירדה...
 אך למה לנו תכסיסי הורחך, רופא חביבי? שוב אין אנו תינוקות.
 יודעים אנחנו...

הוא מרכיב משקפים על חטמו ומשתקע בראשו ורובו ברשימת החוס.
 אחר־כך הוא מנקס בפטישו על הלג, בורק את הרוק שבצבים, מציין ברשימת
 הסמים מאתמול וכותב פתקא חדשה.

הבקור נגמר, אך הזקן נשאר על מקומו ומנסה להאיר קצת פניו.
 — האצטימבא, אומר אתה, כתקינה? הריני שבע רצון, היום אני שבע
 רצין. בקרוב תקום ממטתך, מד כנורי! שעה שעה תמוזג לו כף יין, והשאר
 הכל כמלפנים. את הנוזלים לפני האכילה ואת האבקה לאחריה.
 במטפתו הוא משפסף את זכוכית המשקפים ופוחח בעיניו חדש.
 — כפי הנראה מן הטלגרמות הלונדוניות שבעתין הביקרי מסתבך והולך
 המצב הפוליטי בחצי האי הבלקני...

אך אין איש ימנו מחענין בפוליטיקה הבלקנית, והזקן קם מדיקיסו.
 ועד שהפיקה לי השעה לסגור אחריו את הדלת, פוחח נפלי בחרופיק.
 — מה כתב שם שוטה זקן זה?

הוא קורא את רשימת הרופא. מקפלה וזורקת אל תוזת השלחן.
 — סבור הוא ודאי, כי בלי האבקה שלו לא אוציא נשמתו.
 השועל חונקו, פניו נעשים צהובים, פני מת. כשהוא פוסק. צונח ראשו
 באין אונים על הכר וזעה מכסה את כולו.
 — כסה־נא עוד את רגלי קר...
 אני מניח עליו שמיכה שנייה.

— יודע אתה, דוד, במה חשבתי בלילה הזה? בשנעון. ודאי שאתה
 זוכר את הסבא שלנו ר' צבי? הרי זה אישר: למות בלי דעה צלולה! יש
 אשר מחלות הנפש עוברות בירושה. לכה לא נחלתי אני כלום מזקני זה?
 כיון שנחלתי את השחפת מאבינו, היה עלי לקבל מזקננו את שגעונו. הפסדה
 של האחת היה יוצא או בשכרו של השני.

אחות רחכניה גרועה אני לאחי החולה. תחת לנחמו ולעודדו, אני יושב
 לפניו כבול עץ, שהדבור אין בפיו. שעות ארוכות וקודרות נמשכות, נמשכות...
 נפתלי מפרפר, מתבוסס ברמי, טובע במי מצולה וקורא לעזרה... מים ממלאים
 את גרונו והוא צועק לעזרה... אצבעותיו הוחרות לעלות בשארית כחותיהן —
 ואני מביט, יושב מביט ושותק. חובה עלי להגיד לו דבר מה ואיני יכול.
 אין הפה נפתח. ומה אומר לו? מה אומר?

הוא מחעפף מכאב, נחנק מחוסר אויר לנשימה — מה אומר לו? בכה
 אנחם? איני יודע כל נחמה. אני רואה כי אין כל הצללה. אין... אין...
 סוגר אני יפה יפה את שפתי וגושכן — שלא לפרוץ בצעקה.

ושוב נשמע קולו הקלוש.

— דוד, למה דעתי צלולה כל כך ?

אני נוטף את כף ידו הקרירה, מחליק את אצבעותיו, מסלסל ופתקן את שערות ראשו השמנות מרוב זעה ומבקש לסחוט ממוחי מלה, הנה כל-שהוא. אך בגרוני תוקפתני עוית ואני אנוס להתחמק אל החדר הסמוך. אלמלא כך, היה נפתלי רואה גם את דמעוטי.

בשובי אני מוצא על השלחן שלפני מטתו את רשימת הרופא, שהריסמה נפתלי כן הרצפה. הוא מרגיש במבטי, שאני שולח על פסת הגיר ונכלם. אך כעבור רגע הוא מבליג על כלמתו.

— שלה-נא להביא את הסמים.

ומתנצל :

— אם לא יועיל — לא יזיק !

II

בעירה ליטית קטנה ורחוקה, על חוף נחל שוקט וצלול, חי לפנים יהודי זקן. כמשפט יתר היהודים בני גילו ובני מעמדו היו גם חייו שוקטים ותמימים. בכל בוקר ובוקר — שחרית ותיקין, שיחת רעים בשעת קפול התפלגין, כוס-טה רותחת, להמניות ריחניות ומתיקות, פרק משניות. יום יום — סעודת-צהרים דשנה וערבה בהברת זוגתו השוקסה וזקנה כמותו, שנה מתוקה ומעורדת לאחו יהוערב ארוך כבית-המדרש, ערב שכול: תורה, משא ומתן בעניני קהל ושיחת חולין בפוליטיקה העולמית. בלילות-תקון חצות. עצב עדין ודמעות חמימות ורכות בקמטי הפנים. גענועים נוגים והמית צער נוחה ומפרה. — שלווה של זקנה חסרת דאגה. יש אשר ממרחקים בא נכד ומתארח שבוע או שנים בבית הסב. פני הזקן צוהלים אז ועיניו מאירות. הוא ממעט לשבת בבית-המדרש ומחזר עם אורחו על בתי הקרובים שבציר. שעות שלמות הוא מחזיק את ידו הקטנה של הלו בתוך ידו הקמוטה והחמימה, מסתכל יפה יפה בעיניו, מבקש ומוצא בפניו את תוי הירושה מ"של האב" ומ"של האם" ומנס אחד לאחד. סדרי הבית והשלווה שבתוכו אינם משתנים.

וכך יום ליום, שנה לשנה. חיים פשוטים. שבת. שבתא אריכתא. שלות זקנה ומנוחה ערבה.

אכן כל זה רק כלפי חוץ. למראית עין. מבפנים, בתוך הראש השב אין זכר לאותה שלווה. שבתא אריכתא — מאן דכר שמה. המוח אינו פוסק עבודתו. הוא נלחם ונאבק. הולצת קטנה יושבת בין קמטי המוח ומכרסמת. יום וליילה, יום וליילה בלי הרף. שנים חדות לתולעת, שנים חדות ושאלות על שאלות. שאלות שאינן פוסקות. למה? מדוע? ושוב למה? העיקר: משום מה אין עולמו של הקדוש-ברוך-הוא מתנהג בצדק?

ביום הוא מנסה להשתיקה את התולעת. הוא עושה עצמו כלא שומע. אך בלילות... מה יעשה בלילות הארוכים? אנה מפניה יסתר בלילות השחורים, הקודרים? המוח העיף מתעלף באין-אונים, וזו תוקעת צפרנים עקומות ומרעלות...

לילה. הכל יטנים. עשית קטנה ומעוטנה מרקידה צללים על גבי הכתלים והכפון. רוח זועפת שורקת ונוהבת תכופות בארובה... השעון מצלצל חצוה, ודבר-מה כבר ומרגזו מתלבט בין קירותה חדר. עם צלצול השעון מקיץ הזקן כדרכו יום יום. אך קודם שיושיט כפו אל ספל המים, המוכן לנטילת ידים, וקודם שישיריד רגליו מעל המטה, שוכב הוא בעינים פקוחות, מקשיב לנחרת הזקנה ומשפסף בידיו את מצחו. היתוש הרע שכח לשקט ולבדידות סמסביב ומנקר ועוקץ באכזריות כפולה. בפעם האלף מנסה הזקן להשתיקו, לגרשו— ולשוא. אינו רוצה, ירא הוא להודות לעצמו, אך אליבא דאמת הרי ניצה כבר. היא:ש הונג את חג נצחוניו ותוקע בשופר. האצבעות הקרירות אין בכחן להפחית את האש היוקדת בראש. והתולעת שיחקה, שיחקה לאיד. הוי, שיחוק זה לכה הוא בא? את הכל יכול הוא לשאת, הכל, חיץ משחוק מנוייל זה.

— ירא אתה, ר' צבי? מפחד אתה? חה, חה, חה... — השחוק הולך וגדול, הולך וחוק. מנסה הוא שלא לשמוע, איטס אזוניו — אך לשוא. הלה נוקב את האזניים והגלגלת יחד.

— מן האמת אתה נס ר' צבי? כפחד אתה?

יותר אין הזקן יכול לסבול. הגיעה שעה לעשות. מוכרח הוא לקום ולפעול. מה הוא שוכב? לא עת היא להיות סרוח עם הערש כמפריץ. ספל המים מנסה להזכירו דבר-מה. תקיח-חצות? הזקן מגיע ראשו בסלידה. לא, לא זאת. מתחלה עליו לגבור את זה. יש לברר את הענין. הרי צדק יש בעולם. צדק אחד ואמת אחת. אדרבא! יוכיח שהוא הצדיק. היא, צבי ברי ישראל, לא יהיה לו נגד זה ולא כלום. להיפך, שמוח ישמה. ובלבד שיהיה הכל ברור ולא יהיה פתחוקיפה לתולעת הארורה. בלבד שיהיה הכל ברור!

השעון מצלצל שוב והוא אינו מרגיש בו. הזקנה נאנחה מתוך שנתה וכתהפכת על משכבה, עכבר עובר בכרוצה על-פני רצפת הקרשים — אינו שוכע כלום. עיניו פקוחות. ידי רועדות, כפות רגליו מכחילות מצנת הלילה, והדלקה בתוך הראש הולכת ומתלקחת, הילכת וגדולה. לישונות אש עולות ויורדות, עולות ויורדות, עמודים, שעוד לפני שעה נראו חזקים ומוצקים, התחילו מתמוטטים ונופלים.

בלבד שיהא הכל ברור! — נזכר שוב הזקן ומרגיש כי הכל מטשטש, מתערפל והולך. אם ימשך מצב זה עוד כמה רגעים, יבוא לילה שחור, ליל צלמות. מתאום קורעם איוו צעקה, צוחה רחוקה, את דכמת הלילה. רטט עובר בעצמותיו של הזקן. מה זה? הוא עושה אזנו אפרכסת, לוטש עיניו ופוער פיו — אך לשוא. מי זה צעק? מי צעק בתוך נשמתו העיפה, בתוך נשמתו החולה? מי צעק? הד הצוחה הרי מתלבט עדיין באזניו הנדהמות...

בליל שבחצר הוריד התרנגול כנפיו, הרכיז ראשו ותזר ונרדם על מוטו. אך בנשמתו היגיעה של הזקן לא פסקה הצוחה והדה לא חדל כל אותו הלילה. הוא אנד כמחשכים. מפלט ומנוס לא היו לו עוד. לרגעים בההיקה איוו מחסבה עקשנית וחסרת טעם כשביב אור כתפה על-פני שדה סתיו. דרך לא היתה. מחד צלמות וערפל באין סוף שיטו בנפש. האור המזעזה קרא, הבטיח מוצא.

על קרקע הנשמה בהבב ניצוץ אחרון של הכרה טרם כבותו, נסה למחות ולהחרות: המוצא הוא מוצא שוא! אולם הוקן היצוץ נמשך אחרי שביב האש, ושארית ההכרה נכנעה ודעכה באין אונים. היתוש העמיד פני תם ונחש: הפחרון עתיד לבוא. כך, כך, עכשיו עתיד הוא לבוא.

הוקן האמין לנחמה וצהל לקראת הסוף. בעינים גדלקו אורים חדשים, נקודות קודחות, תועית ואיומות. נקודות אלו לא כבו שוב כל עוד שהעינים היו פקוחות. עד יומו האחרון היו דולקים האורים הארוכים הללו, ומי שנתקל מבטו בהם, היה צחוקו ניטל ממנו כל אותו היום.

הוא קם, נוטל ידיו ומתלבש. אחר כך הוא מוציא כתוך ארון הספרים את, חושן המשפט, בכריכת העור הישנה, יוצא אל החצר, מבקש ומוצא סולם רצוע וזולה ומטפס, עם, חושן המשפט בידו לצלית הגג. שם הוא עומד ומניח את הספר על גבי קורה סדוקה התומכת במעשנת הלבנים, פותחו ומזמין לדין תורה את הקדוש ברוך-הוא בכבודו ובעצמו. הלה, כביכול, אינו בא, אך הוא אינו אומר נואש. יום ולילה, יום ולילה הוא עומד לפני ספרו הפתוח, קורא לאלהים, ותובצו לדין. הוא לא יחדל ממנו. לא יחדל! אדרבא, תשפוט התורה הקדושה ביניהם. יעמוד נא כביכול לפני בית דינה של תורה. מי שאינו בא מרצונו כופין אותו!

ומה הללו רוצים? מה להם כאן? לדחות את יום המשפט? לא ולא. הגיעה השעה. אין להמחין עוד. אין כל אפשרות להמתין עוד. אך הללו, כלומר אשתו וקרובי הנפחדים, אינם מבינים לו. על כרחו הם מורידים אותו מן העליה וסוגרים את דלת העץ. כובן מאליו, שאין הרבר מועיל. כעבור ימים מועטים הדלת שבורה והוקן נצב על מקומו הקודם. המהלה אינה ניתנת להרפא. על עלית הגג מוציא הוקן נשמתו ומאצל ארובת העשן, וחושן המשפט הפתוח מעלים אותו על שלחן הסהרה. בצירה ליטאית רחוקה, לפני כמה וכמה שנים, היה לי אב וקן, ר' בני בר' ישראל, ודעתו נטרפה עליו.

בלירות לא-טנה על יד מטחו של נפתלי הגוסס אני נזכר בו, בסבי זה. בלי כל טעם אני נזכר בו. אלמלי האמנתי בו. "ארת הנפש, הייתי אומר כי נשמתו מרחפת מעל לראשי. משק כנפיה משרה עלי אימה, כאילו הוא מנבא לי דבר-מה. מה הוא מנבא לי?

III

בשעה מאוחרת בלילה מקיץ נפתלי משנתו ויושב. הישיבה אסורה עלי, אבל אני איני רוצה להזכיר לו זאת. בלי דבר דבר אני מניח כר גדול מאחורי גבו. הנשימה בעד האף קשה לי, כפי הנראה. הוא פותח את פיו, שואף לתוכו איר ונושם תכופות וקצרות. פניו צבע האפר להם. — כמה היא השעה?

של נפתלי, הנה אני מביט מתוך הכרה צלו'ה אל קופסת הרוק שעל הכסא, הנה אני פונה לאחורי והולך אל החלון, איהם? איהם?
 בו אני להם. עדיין איני חלש כל כך. יומם לא בא עדיין. ופתאום
 אני נזכר: הרי נפתלי מת!

דממת חצות בחדר. מעבר לכותל נשמעת נחרת המשרתת הישנה. אני
 יושב ומקשיב לדפיקות האורלוגין, כמו שהורגלתי לעשות בלילות הקודמים.
 מקשיב רגעים מעטים מתוך קהות מדכאה וסוכח שוב כי נפתלי זה המוטל
 כאן אינו שומע את קול השעון ואינו חש כי שמיכתו צנחה לקרקע.

אמנם כך הוא הדבר, כך. אף על פי כן הרי זה מעליב.
 וכי אין לי לב? למה הוא מחריש אפוא? גנין קהות זו? טמטום זה?
 הרי נפתלי מת! אולם הצוחות הללו שוב אינן מעלות ואינן מורידות. בחוך
 ההזה מוטל במקום לב – ספוג רטוב, סמרטוט רקוב, שאינו חלי ואינו מרגיש.
 באים בני אדם, פרצופים זרים, ועוסקים בנפתלי, בזה שנשאר מנפתלי,
 כאדם העוסק בתוך שלו, ואני יוצא אותה שעה אל החדר השני, עומד אל
 החלון ומתופף באצבעותי על-פני הזוגיות. אין כל כאב ואין כל צעה.
 מרגיזים אותי רק לחשם של הזרים: חריקת הדלת בהפתחה לרגעים.
 שמשי חברה קדישא מתקינים עצמם להלוויה. אני עומד וכביט ואיני
 מרגיש דבר מלבד רעב. רק מתוך בושה בפני הזרים הללו ופאות זקנם
 הארוכות אני מתאפק ואיני פורס לי פת לחם. איזה איש אחוז בזרועי
 ומוציאני החוצה, אחרי הנושאים את הארון.

המושב הרחב במרכבה, שהוליכתני לבית-העלמין, היה אדום וגרה את
 עיני העיסות. הדרך נראתה רחוקה ונושאי המטה התנהלו לדרכם לאט לאט.
 רגע אחד באה לי תשוקה לקרוא להם ולזרום. הטמטום לא עבר. רק ברגע
 שנראה לעיני פי הקבר הפתוח דקרה פריפה חדה את לבי. אך משהתחילו
 מורידים בחבלים את ארון העץ נשכחה גם דקירה זו ובנפשי לא נשאר כלום
 מלבד גץ של סקרנות. בנערותי הייתי אוהב לראות את סנקה הבארות בהיותו
 תלוי בהבל בבאר המים העמוקים.

לא עבר הטמטום המכוער גם לאחר כך. קדקד העופרת הכביד על
 הכתפים, הידים היו תלויות כמחוסרות עצמים ובתוך אישוני העינים נשתמר
 פרצופו הנלעג של הגבאי הישיש. אפשר כי כן מחויב להיות. אלמלי ראני
 היום איזה שילוסוף, אפשר שהיה טופח לי על כתפי – אף על פי כן הרי
 זה מעליב.

הנה אני חוזר לביתי. ונפתלי? שד משחת! למה אינך צועק? למה
 אינך מתמרמר? או שמא מצאת נחמה במאמר הנבער: „ברוך דיין האמת!“,
 שנשא כל היום בחלל האויר מסביב?

מכל הזויות הביטו בי בכואי בגדיו וחפציו השונים של נפתלי, אך
 עיני השקטות, השקטות עד כדי תרפה, הרגישו בכל זאת חיכך לכניסתי

בספה הרכה והכר לבראשותיה. מהרתי ושכבתי עליה שמת לקראת השנה והמנוחה.

אמנם כך הוא.

היה לי סב שנשתגע. אבי מת בשחפת. שלשום מת נפתלי. אך היוצא מזה? היום בערב אני יוצא את העיר. אני צורר את צקלוני ויוצא את העיר כל עוד לא נשתגעתי.

לא נשתגעתי ונס לא אשחגע. שומעים אתם? את מ. אל לכם להטריח עוד את עצמכם. הביטו וראו — אני חזק וצעיר. היום בערב אלך לי לדרכי ואשכח את כל הימים האלה. גם את נפתלי אשכח, צעיר אני, בריא אני ויודע לשכוח.

בריא אני — ובמרחקים יש חדר עבודה מואר. יערות זוהר, שדות רעננים, הרים כחולים ונערות משחקות קוראים לי ממרחקים. עוד היום בערב אני שב אליהם.

V

את משק כנפי המות לא שמעתי, את נפתלי הרי שכחתי, כמעט ששכחתי לגמרי — ומנין לי פחד זה?

עודני צעיר, עודני בריא. עוד מכחילים לי השחקים, עוד משחקים לי ימי-אורה נאים — וכנין הוא בא אלי. הפחד? למה הוא צובח את לבי בצבתו הקרה? מה הוא לוחש על אזני? איני שומע. אינו חפץ לשמוע. מנגינות קברים שגאה נפשי. ידך לו, בבקשה, כלעומת שבא. ידך לו!
אולם הוא אינו נחפו לדרכו. נשימתו הקרה, המרעילה, נוגעת בנשמתו — וראה! — העולם שמסביב אינו צוהל עוד כשהיה. ועוד לחשו הערום, הארוד, מוסיף והולך, מוסיף והולך, ויש בו כדי לרצוע את האוזן ואח המות...

ערב. הרחוב ההומה מדליק את אוריו. צללים רכים וקלים כובשים את חדר עבודתי המרווח. ידי מטפלות בצור הפרחים המוכן אתי בשביל ג'ניה, ג'ניה זו השוחקת והשובכה, שעוד מעט, עוד מעט ותדפוק על הדלת. לבי הומה כבר לקראת דפיקה זו. אך הלה עדיין עומד מאחורי ערפי ומטילי ידיו הכבדים מעיקים על כתפי.

אבל אני איני אומר להכנע. אני ווקף קומתי ומצחק. צחוקי הרם, הכלא עסיס, אינו לפי רוחו — והוא, פחד תפל זה, חמק. ובעוד שעה קלה מוטל על ברכי ראשה המסולסל, ראשה השובב של ג'ניה, וכפות ידיה הרכות, הלבנות, קוטפות אחד אחד את טרפי הפרח שבידה: — אוהב, לא, אוהב, לא...

העולם חוזר: נעשה צוהל כלפנים. הראש בהיר, הלב מחרוגן והדם שבעורקים מכה גלים. רגעים עוברים, שעות חולמות ולאושר אין סוף.

אולס רבע אחד מגיע לחש לאזני, לחש זר ומאיים.
 — עוד נשוב נתראה בליילה...
 מכיר אני את הלחש, את לחשו של הלה, וממהר להשמידו מקרב לבי,
 אני נושק את שפתיה הקטנות והמתוקות של גיניה.
 גיניה כופסת על שהפסקתי את מעשה הנחש שלה באמצע. נוטלת פרח
 שני ומתחילה מחדש.
 — אוהב, לא, אוהב, לא...
 והלה חוזר ומאיים.
 — בליילה, בליילה..

ביום מאירה החמה וחדרי מלא נגוהות. עומד אנכי על-יד יריעת הברד,
 מכחולי בידי האחת, לוח הצבעים בשניה ואני עובד. בערב מזהיבה שקיעת
 חמה רחוקה את ראשי הגנות, חדרי הנאה מקושט, ואני יושב וכפפסט עם
 גיניה. עבודתי מתקדמת והולכת, גיניה משחקת וזרועותיה הרעננות חובקות
 והן משכרות. אך בליילות מתחילים גשמים, גשמי סתיו ראשונים. חדרי מקדיר,
 וחלונני הגדול, הנשקף אל הרחוב, יהיה תוף לדלף הטורד. חלונני משחיר
 וגיניה גיניה, הולכת לה.

צעיר וצוהר אני ביום, שכור-אהבה ולוהט בערב, אך בליילה... בררר!
 מה זה היה לי בליילות?

הנשם הצורר בא עם סתיו ועם מנגינתו האבלה ומזכיר לי נשכחות.
 גיניה, גיניה אל תעוביני לבדי בליילות!

וכי איני יודע? תחת כל עור חלק רענן יש שלד עצמות וכל צחוק
 סופו להשתק. הימים, ימי העלומים, הולכים לבלי שוב; היה נפתלי ואיננו,
 ואבי זקני, ד' צבי, נסתהרה בינתו לפני מוחו. יודע, יודע אנכי. אולס את כל
 זה עלי לשכוח. למה זה בא להזכירני? מה הוא מתופף על לוחות החלון?
 לא אשמע לו; איני רוצה. הסוף והשלד עודם רחוקים. את נפתלי ואת ר'
 צבי הזקן שכחתי. חובה עלי לשכוח. דייני בשקיעת החמה היפה, בבת-צחוקה
 של גיניה ובשעות היפות של היום. איני דואג לעתידות. איני רוצה לחשוב
 כל-עיקר. הרי בריא אני, בריא, שד משחת!

אני מגיף את התריסים, מוריד את הוילון הכהה ומקשיב מתוך הגאת
 נצחון לדממה שבחדר. קול התוף נשתתק. אפשר כי סתיו בחוץ, גשם וסתיו,
 אך אצלי, בחדרי, אין לו זכר.
 אל יהי לו זכר!

בליילה הוא נכנס ויושב על ידי, על קצה המטה. אני מרים את ראשי.
 — מי אתה?
 אין תשובה.
 — מה לך כאן?
 מחייד. שם ידו על כספי ומצחק.

— באתי לשהח מצט.
 — מי אתה? כלך לך מזה. הדיני רוצה לישון.
 איני רוצה לשוחח אתו. איני מכירו. איני ירא כפניו.
 — אל נא באפך! אם כך ואם כך לא תישן בליילה הזה. בקשני נפתל
 למסור לך...
 — נפתלי?
 אני מסיר מעלי את השמיכה ויושב. אורחי מצחק.
 — למה נבהלת? נפתלי בקשני למסור לך..
 — מה?
 אני אוחזו בודועותיו ושומר את שפתייו.
 — כי הענין כולו אינו כדאי.
 — איזה ענין?
 איני מבין כלום. יבאר-נא, יבאר-נא, בבקשה ימיו. אך האורח מחשה.
 האורח איננו. נעלם ואיננו. לבדי אני יושב על קצה המטה בתוך חדרי
 האפל. ידי הרועדות מהפשות על הזלחו את גרתיק הגפרורים. ולאור
 השלהבת הצהובה, הצטנה, העולה ויורדת, אני סוקר את כתלי הדרי הריק:
 הדלת סגורה ואין איש. לא היה כאן איש.
 וכי חולה אני? הרי געצמי דאיתיו, דברתי אתו. עודני מרגיש את
 נגיעת כפו בכתפי.
 „הענין כולו אינו כדאי” — מה פירושו של זה, נפתלי? מה פירושו?
 פעמים אין מספר אני הוזר על דבריו הסתומים ואיני מבין דבר. אגב, רצוני
 לזכור את שרטוטי פניו של נפתלי ואיני יכול. איזה הוטם היה לו לאחי
 הבכור? ואיזו עינים? וזכרני כי קשה היה לי לעמוד בפני גבטו בימו
 האחרונים, אבל מה היה צב עיניו? איני זוכר כלום.
 והנה פתאום, לפתע פתאום, נעשה לי ברור הענין כולו. נפתלי ירש
 את השחפת מאבי ואני את השגעון מזקני.
 צמרמורת עוברת על בשרי. אני קופץ ויורד ממטתי, מעלה אש בעששית,
 ומתחיל לובש את בגדי הלילה כחריש. ידי דועדות ואינן מוצאות את פי
 השרוול. כך רעדו ידי, כשהעירני פעם בחצות הלילה ואמרו לי כי גג הבית
 דולק. אף עתה דולק. אף עתה. ושוב התחילה הבצרה מן הגג. אני מתופף
 באצבעי על מצחי ומצחק. אין טעם לצחוקי, אבל איני יכול להתאפק ומצחק, ומצחק.
 שוב מן הגג!

VI

בקלוב-האמנים הקטן מרגישים כל האורחים את עצמם כבני-בית ושום
 זה מדובים בו השאון ואי-הסדרים. במדה ידועה גורם לכך גם ימי שנותיהם
 של האורחים, שכולם צעירים וצעירות. כולם מלבד בראטינסקי הזקן. אבל
 נשמזו של זקן זה צעירה גם היא. נשאר בו גם איזו סמני עלומים. אין
 תמונתיו נמכרות ואין לו פרסום.

מתוך פקחות של ילדות סוקרת גיניה את הקהל הצוחל, את התמונות הזרות במקצת טעל כתלי המסדרון ומקשיבה לבאורי. הכל מעניין כל-הך. עדיין לא הספיקה לנו השעה לפשוט אדרהינו, ועל צוארי נפל לפידות, שצבר במקרה על יד הדלת הפתוחה. בחזר טוב זה, במעיל הקטיפה שלו עם רביד המשי השחור ועם תלתליו הפרועים, שבח כל כך לבואי, שלא הרגיש אפילו בגיניה היפה.

— התודעו זה לזה!

אך הוא אינו שומע ואינו רואה. כלעזכת שבה כן הוא חוזר, בקפיצו אחת, אל האולם המלא והוא מכריז בקול רם:
— רבותי, כנורי בא!

גיניה נכנסת ראשונה ואני אחריה. כנופיה של צעירים המסובים אל השולחנות מקדמים פנינו בתרועה שיבבה. אני משתהוה על ימין ועל שמאל ומחפש שלחן פנוי. גיניה מסתכלת בסקרנותה הקודמת באנשים, המעניינים, וביהוד בנשים. בשיכת לב מיוחדת היא בודקת שמלותיהן ותסרוקותיהן של אלו ומשוה אותן אל אלו שלה. סיף-סוף נמצא שלחן פנוי באחד החדרים. כיד נספחים אלינו לפידות, חברו אבירם וארנסטינה ומקיפים אותי כשאלות. אימתי שבתי העירה? ההרביתי לעבוד? מה הכינותי לתערוכת הסתיו? אני משיב קצרות, לוחץ את הידים המושטות אלי, משתהוה וחוזר וכשתהוה. אני מבקש לקדם בפנים שוחקות את ההברים, הסובבים איהי, ואת הכלצרית הצעירה, שהעמידה בקבוק וכוסות על השלחן וקדמתני בברכה, כמו את

מכרה הישן:

— בואך לשלום, מר כנורי!

ואיני יכול.

רואה אני לפני את פניה היפים והעניינים של ארנסטינה, את ראשה וזיפה ושמלתה האפורה, עיני דבקות אל עיניה ואל שפתיה, שכבר נחרתה עליהן השאלה — ואני כמתין. יושב אני, ממתין לשאלתה וכרגיש אותה שעה, כי עיני אין להן ברק, מחרישות הן ודוממות.
הכוסות מורמות. אבירם שותה לחיי ולחיי הנאווה, שבאה זו הפעם הראשונה בצל קורתנו, ברת...

אני כוציאו בן המצר ולוחש לו את שמה של גיניה.

— ברת גיניה א.

כל העינים מוסבות אליה והכוסות מורקות בתרועה.
לפידות מתלהב.

— היכן אתה מוצא, בן-אדם שכמותך, בחורות נאות כאלו?

גיניה נביכה רגע, תולה עיניה בארנסטינה, כמבקש עצה, ומצחקת פתאום בקול רם. לפידות מציא מקטרתו מפיו ומקשיב לצהוקה. ארנסטינה מרימה גבותיהן של עיניה היפות והנבונות ופניה נעשים סריוזים. לבי חרד לקראה פיה הפתוח.

— רוד, למה פניך רעים היום?

רק. אני נרגע ומשיב :

— האמנם? אני מרגיש את עצמי יפה.

היא משתעשעת בגביע הבדולח שבידה ועיניה מסיפות להתבונן בי. נדמה שאינה מאמינה לי. כאילו היא מבקשת ואינה מוצאת בי את דוד של השנה שעברה, הידוע לה, הדומה קצת לנפת לי. כאלו נשתניתי כולי ואיני דומה כלל אליו. קשה, קשה לי לשאת את מבטה.

— ארנסטינה, אפשר שתנגני לי דבר־מה.

והיא אינה כסירה עינה ממני. ההבינה?

— זה כמה ימים, שלא שמעתי כל מנגינה.

קמה, ומאצל הקלוויר היא מפנה את ראשה הגא יהנאה.

— מה אנגן?

— מה שאת רוצה.

עם נגיעות אצבעותיה הראשונות במניעים נפסקות השיחות על־יד הטל־הגות, מזדקפים הראשים ונקודות־האש האדומות בראשי הסיגארות מתחילות דועכות. מן החדרים הסמוכים נכנסים ועומדים בפתחי הדלתות בני־אדם זקופי אזנים, וצלילי שירה פרוצה ושטופת יין, צלילים הומים ועליוזים של גריג שוטפים את האולם. על צלע הר צפוני מכוסה יער עבות עולה ומטפסת עם חצות ליל קיץ בהיר כנופיה של צעירים מבוסמים, עם מנגינת חלילי הרים, המית תופים, מחולות ושריקות. מקלצת של ציצי בר וטרפי אלונים על ראשיהם הלוהטים והמוזעים ורגליהם העצומות דוקעות. בתולותיהם הצנומות, כביכול, צווחות ומשתמטות מזרועותיהם הפרוצות והזורות ושבות אליהם מתוך צחוק ושיר. היערות הסבוכים שמסביב מחרישים, ראשי ההרים מצחקים פרע והמחנה השובב והחוגג שוכח עולם ומלואו.

אוני קולטת רק את הצלילים הראשונים. אחר־כך אני מקשיב לדממה שמסביב. כי מלבד מנגינת ארנסטינה, יש גם דממה בחלל האולם, דממה ידועה לי ומבהילה. היא מתרישה גם את צלילי הקלוויר ולוחשת לי את פזמונה ההמדי. אני נאבק אתה. לוגם מכוסי את היין המתוק והקריר ומוזג לי כוס שניה. אני מקמט מצחי וקופץ אגרוף החת השלחן, צובט אני את ברכי תחת השלחן ובעוד רגע, למרות הקושי הרב שבדבר, אני מרים ראשי ומתגבר על הכף, על הכף. אני מבקש לשוב ולהקשיב לשירת הקלוויר, אבל אחרתי כבר. השירה הפרועה מתרחקת והולכת, מתרחקת ואובדת ביערות הארנים הכחולים שעל צלע ההר. מרחוק מגיעה שריקה קלושה, צליל תוף מקוטע, בסבכי היער שורק צפור לילה, אחריו שני— והקלוויר גשתק. ארנסטינה חוזרת למקומה.

מוהאים כף וחוזרים אל הכוסות, אל השיחות ואל דפי השחמט. אני נזכר בחוקי הנמוס, לוחץ בתודה ידה של ארנסטינה ונוטל חלק בשיחה. אני שותה כוס אחר כוס וצובט תחת השלחן את רגלי הימנית והשמאלית חליפות. הרוח הרעה אינה סרה ממני. אך חברי המסובים אתי אינם מכירים בי כלום. להפך, אבירם חושב כי האירו פני.

—המוסיקה משפיעה עליך לטובה.
 לפידות חושב כי את ההשפעה הטובה יש לזקוף על חשבון המנגנת.
 ארנסטינה מראה על הכוס שבידי.
 — יין ישמח לבב אנוש.

במהרה הניחוני לנפשי. לפידות מפתה את ג'ניה, שתסכים לו לרתו לציר אותה. עטרה של ציצי שדה יענוד לראשה, מקלצות של עלי ערבות רעננים יקשור לה על ידה ומתחת להמונה ירשום: סיון. ג'ניה מצחקת. משום-מה סיון ולא אייר? לפידות מבאר: לאייר עיני תינוק גדולות ושואלות הוא סוקר סביבו ואינו מבין דבר. העולם כולו חדש הוא כשבילו והוא מפחד קצת מאושר הוא וכפחד. לא בן הסיון. עולם מרובה-זונוים פורח ומשגשג, הוא שופח מבטו למעמקי עצמו, זוקף אזניו להקשיב אל הפתרחס בפנים, אינו שואל ואינו כפחד, מאושר הוא, מטפח את אשרו ושימר זליו. אמנם אינו יודע עוד את סערות התמוז ושרב העץ זר לרוחו, אולם גם כתי-ציוקס של הנצנים הראשונים אינה לו כבר,

אבירם מבקש להפר עצת חברו. אל תאמין לו, לפטפטן זה. רואה היא את האנשים שבכאן? אין גם אחת ביניהן, שלא התחיל לפידות לציר המונתה. ואף אחת לא זכתה לראות את התמונה בהגמרה. עם פגישה ראשונה נראית לו כל ככרה כוונס ליופי, אך כעבור שנים שלשה ימיט באה ונוס חדשה והקודמת משתכחת מלב. אדם זה, שמבקרי הירחונים קוראים לו אכן סריוני, אין כמוהו קל הדעת ביחוסו לנשים. לפידות בוחה:

דבה, עלמה כבודה. דבה היא זו. הקנאה מדברת מתוך גרונו,

הקנאה לבה.

ארנסטינה חוזרת כל העת סחור סחור לנקידה המרכזית. מטעם בלתי מובן לי היא דוחה את הסאלה. האם מתביישת היא בפני? אך סוף-סוף נראת לה הדבר כנלענ ביותר. פתחה בלי עקיבין.

— מה שלומו של נפתלי? היכן הוא עכשיו?

— ג'ני פקוחות לרוחה. דכאני קצת קולה השוקס.

— מת.

שפתיה נפתחו קצת מתוך השתוכמית, אך לא אמרה כלום. נשארת יושבת דומם. ברגע הראשון היה נדמה, כי עוד מעט תקום והסאל עוד דבר-כה, אך היא לא שאלה דבר. כמו מבלי כשים נפלטת כסיה רק הברה אחת.

— כך...

ומבלי דבר דבר קמה ככסאה והלכה לה.

כיון שנשארתי לבדי, נטפל אלי אבירם.

— נשחק בשח'מט?

נאוהי לו. הובא הדף וסודרו מערכות הצבא. לפידות וג'ניה מטשיכים

שיחתם. ואני צובט לרגעים את ברכי ושמת.

איש אינו מביר בי כלום!

VII

שתי שעות, מעלות הבוקר, אני עומד לפני לבד ועדיין לא הוספת לי אף קו אחד שיהא בו טעם. יותר משאני מעלה עליו במכחול, אני מסיר במגרדה. כמו חמיד נשקפים לי מעל התמונה עבים צחורים וקלים ואדמת אביב כהה, רטובה ומשחקת. אולם מה זה היה לי?

יום יום, בשעת הבוקר הקדושה והרעננה, בגשתי לעבודתי, היו משחקים אלי העבים הקלילים הללו, הספוגים קוי שמש צעיר, היו מרעידים בתוך הלב נימה של אביב ומכניסים לתוכו קדחת של יצירה. הידים היו נעשות זריזות והעינים חדות ופקוחות. בתוך המוח היו צפים ועולים קוים וכתמי אור מגוונים ועוברים משם דרך קצה המכחול הרוטט והחי אל הדב. כל נגיעת מכחול, כל טפה של צבע היתה מוסיפה לזה עורק חדש של חיים, ניצוץ חדש של רוח. בנשמה היה הולך ונארג מטה מבהיק ונוצץ בשלל צבעים, והידיים החרוצות, הבוטחות והגמישות, היו עוקרות ממנו חוטים חוטים ומעבירות אותם לתוך התמונה. כך היו חולפות שעות העבודה, שעות מתוקות, פוריות ומשכרות. ובהחזירי, עם פנות יום הסתי, את המכחול למקומו והנה אין כבר בחדרי אותו בד, שעמד כאן בבוקר, וחדש עומד במקומו. בתוך הראש צפים ועוברים הרהורים קלים, הסיגארה יש לה טעם מיוחד ובעינים נוצצים שביעי יצירה גאים.

אולם מה זה היה לי היום?

עיני כבדות, כהות, ואינן פקוחות כל עיקר! מוחי ריק, עקר. אין שלהבת, אין רשפים ואין גחלת לוהטת. הידים צונחות למטה יגעות ומרושלות. המכחול קשה ביותר, והצבעים שעל לוח הפץ אין להם ברק. העבים האוריריות אינן נוגעות בכל נימה, כל המיתרים נשתתקו. המכחול מטיל כתמים משעממים, חסרי טעם, שהנפש סולדת בהם. שוב אין נארג כלום בנפש, ובינה ובין המכחול נתקן כל החוטים. טמטום זר מעיק על ההכרה ואדישות מדכאת באה וטוחנת מן הלב את רטט היצירה האחרון.

הכל נעשה מיותר ותפל. מה צורך יש בלבד זה? מה טעם לצחוק העבים

הנואלות?

לעזאזל!

למה לי כל זה? אני נוטף את מקלי ויוצא החוצה.

עולה בזכרוני התערוכה האחרונה וארבעת המספרים הבולטים, מאירי העינים, מתחת לארבע תמונות, שהיו תלויות ממול החלון. קכ"א, קכ"ב, קכ"ג, קכ"ד. נדמה, כי השלטים הצעקנים הללו נקרו את העינים והשיכוו מה שלמעלה מהם. נזכרתי בקהל, בכנופיות המבקרים, עם הרשיכות הפתוחות בידיהם, ההוצעים אילך ואילך באולמים המרווחים, מפשילים ראשיהם ומסתכלים בשימת לב נפרזה. מסתכלים, מסתכלים ומוצאים לנחוך להשמיע קבל עם את פסק דינם לשבת או לחסד. מה נלעג הוא הענין כולו! ומה נואלות הן הפיקות הלב, הפיקות

הצפיה והפחד לקראת מאמרי הבקורת בעתונים! המית הלב בשל כתבנותם הנלצנה של הבריות המתועבות, הגסות והחצופות, הנקראות „עתונאיכ” — מה מעליבה הוא!

„צהרי הקיץ” של דוד כנורי ימצא להם קונה או לא; פלוגי הירתון יזכור את שמו ויטפל בו על גבי שטח של עשרים שורות או לא יזכירנו כלל; מטרוניתא אלמונית תעכב עליהם את משקפתה במסגרת הכסף המגוהזה שני רגעים רצופים או לא תשים להם לב כל עיקר; — מה לי ולכל זה? מה לכל זה ולדוד כנורי זה, ששנתו נודדת בליילות ועולמו עטף שחורים? קר לי. רוח סתיו וזעמת ותקיפה טופחת על פני. עננים עכורים, מטליות רטובות, נשאים על-פני שחקים ולועגים להם לעבים הקלים, הצוהלים, שעל הבד. תולעים רעים, חלקים עד כדי תעוב, מכרסמים שוב את המוח. משא כבד, מטיף ברזל, הררי מתכת נופלים עלי לדכאני. אין רעננות בהם, אין און בשרירים, אין אש בנשכה.

תקפתני בחילה, שאין לה סבה ואינה נוהגה לי לעבוד. עומד אני לפני הבד, המכחיל וליח ה. בעים בודי, ומורז את עצמי — לשוא. באין סבה מוחשת, בלי טעם, מעוררת בי התמונה, שלא באה עדיין לידי גמר, גועל נפש, ובלבי עולה וצפה, אלהים יודע מהיכן, נלידה קרירה של שלג או של שומן שנקפא, מתגולגלת שם אילך ואילך וגורמת לחולשה מנוערת שתתפשט בכל הגוף. חולשה ובחילה כאילו תקפוגי פעם בעמדי לפני גויות של שעה, עדומות וצהובות, כמוזיאון אנטומי להמון. אני מניח את כל-הציור ועומד לפני החלון. מה זה היה לי? מה זה היה לי שוב?

שויון נפש, שלא ידעתי דוגמתו זה ימים רבים, בא ומכניסני תחת ממשלתו המדכאה. עוד תספיק לי השעה לטפל בבד זה, עוד תספיק, מלבד זה יש גם לשוב ולעייין בדבר, אם כדאי לבזבז על תמונה זו כחות וזמן מרובים כל כך. יש לעיין.

אולם אין גם שום חשק לשוב ולהרהר בדבר. יודע אני שלא אטפל יותר בעבודה זו. מרגיש אני, כי דבר-מה נשתנה בי, וכל זמן שלא ישוב הדבר להיות כמו שהיה — לא אטפל בד לא בה ולא באחרת. מדוכא וזועף, מתמרמר על עצמי ועל ולחתי, כך אני עומד אל החלון. מה זה היה לי שוב?

מתוך שויון נפש ולאת מרגיזה נשאות ומתחוללות אט אט באויר נוצות שלג רכות ועצלוח. בני אדם רכים ועצלים כמותם זוחלים על-גבי המפסעות המושלגות. עגלות חירף נגררות אחרי סיסים מיכי סנורים משפעת הלובן והאור האפור המתנתן משמים בעד הדיסא של השלג. משעממת ויגעה ה נוצה מלכטה ובשעממים הגנות עם תכריכיהם החורים והשמים האפורים שעל גביהם. רגע אחד נחלות העינים בחומה גבוהה המכסה את האופק ומנסה לנחמני: ב מ ר ח ק י ס...

אולם באורי רגע סר הודה המדומה של המלה הכוזבת, והחומה הגבוהה מגלה את סודה. אין כל מרחקים. יש מחנות של גנות מושלגים ומעשנות של פבריקות, יש מגרשים עזובים, שדות שוכמים, ושוב ערים עלובות, מגרשים, שדות, ופה ושם נאנחים ביניהם אילני יער אומללים. וטעם אין לאנחות היער ולרוחות השדה, טעם אין לשלג ולשעמום הכרכים, לשממון העולם. המרחקים אינם אלא התעושי דמיון כוזב, ענין לענות בו לערים ונערות, שלא בגרו ושלא נכזבו עדיין תקוותיהם. ואולם לפי האמת... לפי האמת, אי יש ארץ על פני האדמה, אי יש אי בין איי הים, כפר אחד קטן, נזה אחת מועטה — ולא ישרוט שם השממון? שממון החיים ללא טעם ותכלית, ויהי שיש עוד יערות קדומים בהודו ובאיי אוסטרליה, שבטי אדם המימים, נהרות איתן, אוקינוס משכר ומלא תעלומות, הררי ענק וכוכבים כחוליים, פרחים צנועים ונערות לוויתן... ויהי שיש עוד בעולם אינו פריס צוהלת וחוגגת, אינו לונדון טורחת וכנירה, וינה מקושטת, וויניציה דמיונית, ניויורק כובשת, בומביי קדושה וטוקיה בת צעצועים... ויהי שיש גם יופי בעולם, אמנות, שירה, צחוק תינוקות! — אנה ילך אדם? ומה המעשה אשר יעשה? והוא אינו יודע מה טעם יש בזה ולמה כל זה. עכיר, רחב ידים הוא העולם — והאדם עני ואביון, ופנה אין לו אשר בה יסתר מאסון היותו.

בערב באה ג'ניה.

צוהלת ורעננה כררכה הכניסה אתה לחוך חדרי השומם, שאינו מואר, שאון מעודד וריח חרוף של חורף וכפור. קמתי לקראתה מעל הדרגש, שהייתי מוטל עליו פרוע שער ומדוכא, ובקשתי לתקן בידי את בלוריתי ולהעלות צחוק על שפתי. אך הנסיונות לא הצליחו. הבלורית נשארה פרועה, וצחוקי יצא עלוב ועקום. לשמחתי, לא הרגישה הנערה בכך. ישבה על הפסגה והמהילה מספרת לי דברים רבים ושוניים. לא התענינה בדבר, אם שומע אני ואם לא. טוב היה לה לשבת עליידי ולפטפט, בהיותה יודעת שעוד מעט אפסיק את שטף דבריה ואצטיר עליה עתרת נשיות. המתינה והקשיבה לאושר המתוק המתרחש בתוך נפשה. סיון.

שמחה הנערה למגע-ידי החמה והרכה והצמידה בי עינים תמהות, כאשר

הפתעתי בשאלתי הזרה, שלא מן העיני:

— ג'ניה, כפחדת את מפני המות?

מחלה לא ידעה שיש להשיב על זה. קפצה ועלתה על ברכי, חבקה

צוארי, ונשכה את אזני השמאלית. אך כאשר נשקתי לה פעמים על חיקת צוארה ושמתי ראשה הקטן על לבי וחזרתי על שאלתי באוהה נעימה סריווית עצמה צחקה הנערה צחוק גדול.

— הרי צעירה עודני!

לחצתי בכח את ראשה היפה והחביב אל לבי והסתרתי את כולו תחת

כנף מעילי, ראש יפה זה מרגיש אז עצמו בטוב במחבואו החס. נדכה לה כיו אומרות לישנה. שבה והיחה תינוקת קטנה ומפונקת, כוטלת בחיק אוכניה.

„הרי צעירה עודני“. תשובה היתה שלילית. אחרת לא יכלה כלל להשיב ילדה יקרה זו. אי אפשר לה שהפחד. מה טוב, מה טוב, שאינה יודעת פחד! אלמלי היה אפשר להסתיר ראש זה עד עולם, להגן עליו מפני הצללים האיומים המשוטטים בחלל העולם ומענים את נפשות בני האדם! לו היה אפשר להגן עליה ועל אשרה שלא היא כנוחתה כורגוה ולא היא נפשה לטרף למחנות התולעים הזוחלים על פני האדמה, מכרסמים ואוכלים כל מה שיש בו חיים, שלא תדע לעולם את היסורים הנואלים הללו—סאני כורע תחתיהם!

אולם—ילדה כסכנה! „צעירה—שני משכעות למלה זו. עוד רבים הימים בחיק העתיד. ולהסתירך, להגן עליך—אין ביד אדם. עתידה אף לפגוש עוד על דרכך את כל הנוראות... וגם אחר. גם ממנו לא המלטי. יעברו ימים, יעברו הימים והוא יבוא וידפיק על דלתך. לא, לא ידפוק—כל הדלתות פתוחות לפניו, והוא נכנס ובא בלי דפיקה קודמת. ג'ניה! ג'ניה! חובק אני את התינוקת האהובה ומאמצה אל לבי—אך רגע אחד נדמה לי, כי הלה בא כבר והוא מבקש להוציאה כחיקי.

שעה ארוכה שנינו מחרישים, פנס, שהודלק ברחוב, שולח רצועת אירו אל החלון ומכריז על היללה. היא מיטלת בלי גוע, ספק נרדמה ספק ערה. אני נוהר שלא להצירה על ידי איזו תנועה, וממשיך בעל כרחי, באשר אין לי כל אפשרות להסתלק מזה, את החוט הנטוה בקרבי. החוט נמשך, נמשך, ואני מתחיל כבר מסתבך בו, כדג שנפל ברשת. מבלי להרגיש בדבר, אני מפריע את הרממה.

—ואני ירא.

הילדה מריכה ראשה.

—עדיין אתה מהרהר בזה?

נכלם אני, חוזר ומכניס ראשה אל תחת כנף בנדי. לא נרדמה הילדה! אני גוחן אליה ונושק לה על צווארה. אומר אני לפייסה בנשקתי. לפייסה ולנחכה.

VIII

שוב אין כל אלה אלא הבליים, כי בן חורין אני. בן חורין והכל תלוי בי וברצוני.

אכנס לספרים, הנשקפים אלי מעל דפי הארון, דעה אחרת בגידון זה. מסתכלים הם בי מגבוה, אינם אימרים כלום, כאילו לא לפי כבודם הוא להתוכח עמי, וכצחקים. צחוקם פירושו: הדבר נוסל עדיין בכפק.

אבל לי הוא ברור. אין כל מקום לספקות. בכדי הם כצחקים. רצוני—הכל נכנע לי. הכל!

הספרים מחרישים ומצחקים טוב. סבלנותי מתפקעת.

—צחוק מה זה עושה? וכי לא כך הוא הדבר?

—לא כך.

קולם שוקט ומחון, כזה של פרופיסור מעל־גבי הקתדרא. וכאותו פרופיסור ממרום הקתדרא שלו הם מביטים רגע מגבוה על הקהל שמסביב, כלומר, עלי ועל צלי שעל גבי הכותל ומוזכרים לי:

— והגורמים מן החוץ? וסבל הירושה?

ולאחר שהם רואים בי, שכבר הורדתי ראשי ונסתתמו כל טענותי, הם מאריכים ומסבירים דבריהם:

— על דבר היריה אתה סת? על דבר החירות הגמורה? והרי איזו אנלי מים, איזו טפות של גשם משעבדות להן את נשמתך ומדככות אותה. רוח דופקת על לוח חלונך — ורוחך אתה משתנה עד היסוד. אינך רוצה לדעת כל זאת? מתגאה אתה בחירותך... ואינם אומרים די.

— וסבל הירושה? השכחת כי אלמלי היה אביו־זקנו של אביך־זקנך מקנת חטמו באופן אחר משהיה רגיל לעשות, ודאי שהיו חיך אתה אחרים לגמרי. אפשר מאד כי דבר קטן זה היה גורם לך, שבמקום הבדים הללו היתה נהוגה עכשיו בחורך מכוונת תפירה של חוט. על איזו חירות אתה סת?

ועוד.

— יש לקנא בבני אדם הללו המוצאים נחמה בכל מיני הכלים, חירות, כח, רצון — מרמים הם את עצמם ושמהים בחלקם. סבורים הם, כי אין גסתר מהם, כי הכל ברי ויודע. לא כן אנו. וידיעותינו מעטות וקלושות ואין בהן אף טפה אחת של נחמה. חירות — מאן דכר שמה. תחת זו נשקף לנו מרחוק, מתוך מרחקי הערפל של איך־סוף, איזה כח בלתי מושג, רצון זר בלתי מוגבל ובלתי מובן, המכניע ומשעבד לו את הכל. רואים אנו והנה העולם כולו, העולמות כולם, סובבים במחול למנגינת חלילו, מבלי לדעת, מבלי להבין, מבלי לשאול. אין אפילו יודעים ומכירים בו. וכי אל הוא זה? אין אנו יודעים. שמא שטן? אין אנו יודעים. הגורל? אין אנו יודעים דבר. ומה ברצונו? אינו אומר כלום. שותק הוא ואף על פי כן סרים הכל למשמעתו. שתיקתו מעליבה היא — האם לא כן? אלמלי דבר, אלמלי צחק לכל הפחות. אלמלי היה מצחק! אולם הוא שותק. הרשות ניתנה לך לצעוק ולבכות, לצחוק ולהתמרמר. היכולת בידך לנפץ ראשך אל הקיר, לקלל — מרשותו לא תצא. אף בזה תמלא את רצונו הוא, את רצונו האכזרי. הכל אפשר לך לעשות — רק למרוד בו אי אתה יכול.

הספרים משתתקים. שפעת דבריהם הממתני, אולם כעבור זמן נ... סכחתינו. זולת שלש המלים האחרונות. המלים הללו נחרתו עמוק עמוק בכל ייִותי.

על איזו חירות יש לדבר, אם גם למרוד, למרוד איני יכול? עבר, עבר כנעני, כן־חורין הוא כל־פירידי, שהדי אפשרות יש לו למרוד. לו יש ולי אין. — ממה וליצה. הספרים בתוך הארון העמידו פנים תמימים — ומחשים עכשיו הם שותקים. הרעילו את הנשמה ונשתתקו.

הפסי כצפור דרור הייתי לפני שעה ועכשיו אני חש עלי כבלים ככדים ומחנקים. כנפי, שהיו כמריאות למרום, צנחו, צנחו חסרות-און ועלובות. עם הכל יכולה נפשי היגעה להשלים, את הכל יכולה היא להשיג, להבין, אך את אי-אפשרות המהאה, אי-אפשרות המרד אינה תופשת. ויהי שאין להמלט ממנו, ויהי שאין להאבק אתו, יהי שהקיף הוא כל-כך, שאין אפילו לריב אתו — אולם הבו לי לכל-הפתות את האפשרות לירוק לו בפניו. לירוק לו רק פעם בפניו!

אין איש מצחק בחדר. אין איש מצחק. אף-על-פי-כן קול צחוק אינו שומע. צחוק של רעג, של בוז. הליילה מצחק לי. העולם כולו מצחק לי.

ואתו גרעין רך בתוך קליפת החרצן הקשה התלבט רוח האדם אלפי שנים בתוך הכבלים שסביב שתי עליו. חלודת הטבעות העיקה והרעילה את החיים. אומלל היה האדם המשועבד בעיני עצמו. כפות ונכנע, בקש לו גאולה, מוצא מכלאו האפל והצר

והנאוה באה. קיסעא קיסעא התחיל רוח האדם להשתחרר. אחת-אחת הסיר מפליו עבותות שפברו. יום אחד עמד וגרש את השטן עם צבא המחבלים עושי רצונו; בפעם שנית פרק מפליו עול האלהים; לא עברו ימים רבים וימרוד גם במלך, ובהיותו כשוחרר התפרץ התוצה ויחונ חנ חרותו. הסתכל בשמים הכחולים שקדמיהו בברכה, באופקים המוהירים, בקשטי האדמה המבהיקים, בשלל צבעי הקשת ובקרני השמש הטובות והנדיבות — ויבהר לשבור את חוליות השלשלת האחרונות. אף הסלע הראשון, שנמצא לו על דרכו, נפץ את חשוקי המוסר שהקיפיהו ואח מזנחותיו המרובים והשונים שרף יחד עם אליהם. בן-חורין, גא ויהיר על חירותו ועל כחותיו המתפרצים, ככה עמד האדם על פתח כלאו שנפתח וצחק. צחק האדם — ושות ירוקים, גנים פורחים, בעינים לוחשים ואשדות מים הומים נענו לו כהד. צחק האדם — והשמש בשחקים, הגלים בימים, הרעם בעבים והרוח בערבה צחקו אתו. צחק האדם — ולבו, סכרה כמנו מועקת הדורות, שאף אויר לרוחה, וראשו, אחרי שהוטל כשא העול מצוארו — הורם אל על, ותרועת נצחוננו נשאה כבת-קול באויר למרחביה והציפה תבל ומלואה בגלי שטון וחרוה.

אולם צחוקו של אדם לא ארך. נפסק באמצע החג הגדול. כי הביט האדם על סביבו והנה אין חירות ואין גאולה. שברי הכבלים שהוסרו, מוטלים לרגלי העבד המשוחרר וצחוקו קופא מעצמו על שפתיו: הכבלים שנשארנו מרובים כאלו שהוסרו. אין עול מלכים ואליים על הצואר, אין חבלים על שרירי הידים והרגלים, ואף-על-פי-כן אין לעשות טוב תנועה חפסית. הכיס האדם על סביבו וראה — והנה הוא אסור כולו בכבלים כבדים וחזקים מן הראשונים לאין שעור — וכפיט אין. שלשלאות חרשות, שאינן כעלות חלודה ואינן ניתנות להשבר, חבלים אשר לא ינתקו — חוקי טבע אכזרים וקשים כגמיש הקיפוהו ככל צד, ותקוה אין לפרוק את העול החדש. וגאולה אין.

בראשיתו נפסק החג. ראה האדם והנה הוא נתון על-פי תתום. שביל צר ומלא חלקלקות חייו, שביל צר על-פני לועה הפעור של תהום המות. ומחנות מחנות של אויבים, נוראים שבעתים וחזקים שבעים ושבעה כצבא השטן והאלהים גם יחד מכרכרים מסביב לו והודפים אותו מכל צד, מפנים ומאחור, הודפים ודוחפים עד שתמעדנה רגליו, עד שיכשל... ואין להלחם. עם אויב זה אין להלחם. כל נשק עליו לא יצלח. בוטח בגחונו—וכך הוא אותו בציצית הראש, מפשילו, מביט לתוך העינים החרדות ומצחק.

בקש האדם להיות חפשי בכל, למרוד בכל, לפרוק את כל עול ועול ולמלוך על עצמו ועל העולם כולו, והנה הוא מוטל מתבוסס בדמו. רק זה מעט הסיר מעליו כבלי השמים, ותקם עליו האדמה. קמה והצמיחה לו קוצים וברקנים ואסרה אותו בהם. קוצים שאין לתלשם ואין להחליץ מהם. נגש האדם אל היכל החיים, עמד על המפתן ודפק על השער—ויבוא לקראתו המות וחרבו השלופה בידו. חוקי הטבע! מה שמח האדם בהגלותם לו בפעם הראשונה! מה רבה גאותו! מי פלל לו אז, כי ימים יבואו והוא יאנח ויאנק תחת עול ממשלתם הקשה? ולמה אינו מורד בהם? למה אינו מגסה למרוד? הראש שהורס, צונה, והידיים אף הן צונחות. באין אונים הוא משרך דרכו בשבילו הצר הנשקף אל מחשכי התהום ומחריש.

אני מתהפך מצד אל צד ואיני יכול להרדם. מן החוץ עולות שריקותיהם הסקוסעות של שומרי הלילה. על השלחן מטקטק השעון. אני מכניס ראשי אל תחת השמיכה החמה והרכה וחוזר ומוציאו. בקרב הלב כמו בחילה מזוהה. לתוך העולם כולו ולתוך אברי גופי הוצקה עופרת כבדה וקרה. מורגש כאב ברקות.

על כסאו במרומים הוא יושב ומביט למטה. אין מספר ליצורים הקטנים והעלובים הרוחשים שם. הנה הם חיים, עושים ועוסקים בדבריהם, נופלים, קמים, צועקים מכאב, מתמרמרים. והנה הם מתים. רגע נדמה להם, כי אין קצה לגבורתם, ראשיהם זקופים ועיניהם מצחקות, רגע שני בא והנה הם עומדים על-פי תהום והם רועדים ואומללים. תועים הם בכל הדרכים המעוקלות, ממלאים את כל הימים והמדבריות, מעפילים אל על וצוללים למעמקים. מחפשים, שואלים, מבקשים, מתחננים—ואינם מוצאים כלום ואינם יודעים כלום. ברגע של אושר מדומה הם בוכים ומשנעוץ מצחקים הם. נדמה להם, כי הם מרבו כל היקום, הם המושלים, הם האדונים לעצמם ולזולתם—והוא, המושל, מביט אליהם מלמעלה, רואה מעשיהם, מונה אחת לאחת את דמעותיהם, רואה את תקפם וגבורתם, ששונם ויגונם, חייהם ומותם—ונהנה. המשמעת—מצוינה, כולם עושים שליחותם באמונה. כל אחד ממלא תפקידו ועושה את כל המוטל עליו...

מביט הוא מלמעלה למטה, רואה את נלגלי מכונתו, והנה כולם במקומם. ושם, מלמטה, יש אשר עוברת עוית בנפשו של אחד היצורים: הרגיש פתאום כי אינו אלא גלגל קטן מאד ואלם בתוך מכונה ענקית ומטינה. רוטט היצור,

ביכה ומתמרמר, צועק ומשתגע — ומכלא הפקידו ואינו פוסק. טובב חוזר הגלגל בכוכו המיועד לו — והמשמעת אינה פוסקת אף לרגע.

שמשות דועכות, כוכבים נצתים — לרצונו ולהנאתו. גרגרי הול נשאים ברוח, פרפר קיץ מתוך כנפיו בשלהבתה של מדורת שדה — לרצונו ולהנאתו. בן-אדם מתבוסס בדמו, בן-אדם רוצץ גלגלתו אל קיר האבן, בן-אדם שיקע לתהומות מאפליה — לרצונו ולהנאתו.

הרי זהו אדוני אלהי ישראל. והו. אולם טעה מי שאמר: אל א-ך אפים רוב חסד, טעה גם מי שאמר: קנא ונוקם. אין חסד, אין קנאה, אין נקמה לאותו עריץ „השוכן בערבית“. אין מקום לחסד, לרחמים, לקנאה וכדומה בנפש המכונאי ביחוסיו אל גלגלי מכונתו. יש רק יד תקיפה, שולטת במכונה, בעבודתה ותנועתיה, יד תקיפה ולא יותר.

הגלגלים והאופנים נכנעים כולם. ואם אחד מהם אינו רוצה להכנע, אינו יכול. אינו יודע כיצד וכמה למרוד. כדי למרוד יש לדעה מה היא רוצה, מה היא דורשת. אולם הירד התקיפה שותקת ולגלגל הדומם אין אזנים, אנב, ר' צבי הזקן מלא אף הוא את תפקידו, כרצונו הוא. טעה הזקן המסכן. מרדו לא היה בפלל מרד. מחאתו לא היתה מחאה. כגדרו לא יצא. הוא ראה את הזקן העומד לפני „חושן המשפט“ הפתוח ומתמרמר — ונהנה. אף זה מלא את רצונו. גם זה.

גם נכדו. אף גלגל קטן זה. הנקרא פה בארץ נכדו של ר' צבי הזקן, טובב הולך לפי רצונו שלו. יתמרמר לו כרצונו, יחרוק שנים ככל אות גפשו, יתלוש את כל שערותיו מקדקדו — למרוד אינו יכול.

היה אביב, אחריו קיץ, והנה בא הסתיו.

התרעומות הנואלות למה הן באמת? עולם כמנהגו נוהג. דגביע סופר ומעלה קצף, מעלה קצף — ומתרוקן. המדורה דולקת, דולקת — ודועכת. היו עזומים ואינם. אולם היוצא לנו מזה? וכי הייתי סבור כי בשלף ישתנו סדרי בראשית? סדרי בראשית אינם משתנים. קום ושאל את פי הספרים, הארון כולו, כאיש אחד. בלי כל חלוקי דעות, יקום ויעיד, כי סדרי בראשית אינם משתנים.

אכן לא לעולם ששון. לא לעולם צהלה. אך אין להפריז גם על כח הצפירים. אין מקים ליאוש. עליך רק להתחזק — וחסל.

ואולם שוכב אני ימים תמימים אפרקדן על הספה שלי, מקשיב לגשמים הטורדים בחוף ולחולצת הנקרת בפנים ואיני יודע לשמחה עלי להתחזק. אמנם כל-כה שנאמר על האביב והסתיו, על סדרי בראשית ועל דעתם הכזרעת של הספרים — נכון הוא. אולם מרכז הכובד במקום אחר, מקום אחר לגמרי הוא נתון. כי טעם הה לחיים וניטל מהם. ניטל ואיננו. ואין להשיבו.

למה אפוא להתאזר כגבורה? למה?

„למה“ זה אין לו תשובה. התולעת חורת על שאלתה פעמים אין מספר ותוגגת את נצחונה. יודעת היא, שתשובה אין. הספרים הפקחים מחרישים. התכנסו כולם לתוך הארון, כסו על ערותם בכריכות יפות ומוזהבות, העמידו פנים תמימים ועושים עצמם כלא שומעים. והתולעת לועגת להם. בנוגע ל„למה“ הרי אין כחם גדול. כחם רק לשאול. מומחים הם להקשות קושיות. אולם תשובות אין לבקש בארון הספרים. אם שהם מחשים ואם שהם מצחקים ממרום חכמתם, מראש הר-המדע הגבוה וממרומו שאינם מושגים הם מרעיפים נחמה:

— לעתיד פתרוני...!

והתולעת הארורה מתאכזרת

— חכה מעט, אדון נכבד, חכה מעט! הפתרוני לעתיד...

אני מוסר רצון. ההויה נעשית למשא. בין לגיונות של תולעים וצללי וועה ובין בן-אדם אחד חלש, בלתי-מוזין ועירום, נמשך קרב מכוער. תוצאות הקרב ידועות מתחלתו. יש לגבא מראש מי יהיה המנצח.
חוק ואמץ!

— לשם מה? — אינה פוסקת התולעת.

והצללים השחורים, הגדולים והקסניים, שנכנסו לתוך הגשמה, הורים אחריה כהד הרים.

— לשם—מה? למה?

ושד קסן, מתוך זיות נסתרה שבמוח, פורץ פתאום בצחוק.

— למען מלא את רצונו הוא.

עוד יש כה ברצל עד כדי רמיסה הגונה!

אני מבקש להפחיד את החולעים, הצללים ואת אורחי הלילה. אך אני בעצמי מסופקני מאד בכחותי. מרגיש אני, לחדדתי הגדולה, כי כח אין עוד. ירא אני להודות לעצמי, ואולם גם את ה־1919 און לרבות. אינם מפחדים. אינם שמים לב לאיומים, מצחקים הם, מצחקים ומתרבים. אני מרים קולי, ציעק, גוער בם, מעמיד פנים נועמים— אך אין שומע לי. כי הרי את דגלי איני מרים. ואיני רומס...

להיפך לכשהם רוצים, הם מפחדים אותי. וכשהם מרימים קולם, כשהם מחלילים באיומים, כשהם מרימים רגליהם— אני נס. מבקש אני להמלט על נפשי. אמנם לא תמיד עולה הדבר בידי. כי הרי גם לנוס איני יכול. הסדן המכסה את התמונה לא הוסר זה שבועים, וזה כמה וכמה ימים שלא שמעו קירות חדרי קול צחוק.

IX

בקורה של ארנסטינה בא לי בהסית-הדעת. הייתי שמח ותמה כאחד. קמתי לקראתה, סיעתי לה לפשוט אדרתה ולא הוצאתי את כף ימינה הארוכה וההורה מידי עד שישבה אל השלחן. מזויות עיניה היפות נשקפו חריצים שפ

קבטים חדשים, שעדיין לא הספיקה להם השעה להזדוג עם שאר תוי העור הדק והרענן. מלבד קבטים אלה לא נשחנה בהם כלום, בפנים הללו; אולם נכר כי קשה לה לנערה נבונה זו ולנפשה העשירה והרכה לשאת את היגון הרב, שהתכנס כולו לתוך זווית העיניים. על כן נכפפה קצת קומחה הזקופה והורדו משהו זווית שפתיה.

הרגעים הראשונים עברו עלינו בשיחה בטלה על דברים של מה בכך. הרגשתי את עצמי מאיוו סכה שהיא אשם וחוטא לפניה. אשם וחוטא על לא דבר. ואפשר משום שידעתי סכת יגונה מה היא – והחרשתי. ואפשר משום שידעתי את דברי יגונה כל הימים הרבים האלה – ושכחתי. כי בעיקר הדבר הרי ידעתי, כי בוא תבוא אלי ביום מן הימים עם נפשה המרה עליה ועם שאלתה. שאלה זו הכרחפת זה כמה על דל שפתיה. מעין מוסר כליות התחיל מציק לי, ולא ידעתי מוסר זה מנין הוא בא ומה הוא. רואה אני את אצבעית ידיה הדקות המטפלות בהנועות מהירות ביותר באמתחת המשי שלה הרקומה, רואה אני את שערותיה הרכות ואת שמלתה החלקה והאפורה, ואני נקוט בנפשי על שהייתי נתון כל הימים האלה בדברים של מה בכך ושכחתי אותה, את זו היושבת עכשיו למולי. מבקש אנו למרק קצת את חטאי הגדול.

– היה בדעתי להכנס אליך בימים אלו, ארנסטינה...

לא השיבה לי דבר. אפשר גם כן שלא שמעה. היא באה לחקור אותי ולטמוע, והנה היא יושבת, משיחה, מטפטה, מביטה לצדדני. אפשר שהיתה לה גם תקוה כל-שהיא, שבמשך השיחה אנע בעצמי, ראשון, בנושא ההוא, ואשיב לה טרם שהסאל. אבל אני נמנע מעשות זאת. בכונה אני משה את השיחה לצדדים. היא קמה ופוסעת פסיעות אחדות לאורך ההדר כאילו יש את נפשה לראות את הציורים שעל גבי הכתלים. וכיד היא חזרת ועומדת למולי.

– דוד, הרי יודע אתה מה היה לי נפתלי...

הנה אני עומד לפני גבוך ונכלם. כן, יודע אני מה היה לה נפתלי. לא ידעתי כמה תתחיל. איזו הקדמה תברר לה. עכשיו, כיון שהתחילה, כמעט שהוקל לי. כן, יודע אני. יודע אני את הכל, אף-על-פי שאיני מבין דבר. יודע אני מה היו יחסייהם של נפתלי וארנסטינה זה לזה שנים רבות, כמעט מעצם ימי ילדותה של זו. אולם איני יכול להבין מה ראה נפתלי על ככה, שנפרד ממנה לפני שנתים, הלך ממנה לבלי שוב.

– אין עלי להרבות דברים, הרי הבין לי, דוד... הוא הלך כמני. הלך זה כבר. לפני שנתים. הרי יודע אתה. אבל... אני לא האמנתי לו. נדמה לי, כי לא הרל לאהבני גם לאחר שהלך. נדמה לי... קויתי כי ישוב. חכיתי לו. ידעתי כי חוזה הוא, אבל כצבי הנכון לא היה ידוע לי. לשאל אותך עליו לא חפצתי. כתוך יהירות טפשית, מותו הפתיעני. לזה לא... אלמלי ידעתי... אף כי בה הייתי יכולה לעשות גם לו ידעתי? אולם לא לשם זה באתי. רצוני לדעת... באתי לשאל אותך... הרי היית אצלו בימי האהרונים שמה אתה יודע? אולי הזכיר את שמי? כמה נזכר בי פעם, לפני כוהו, דוד?

שאלה קצרה זו, שראייתה מרחפת כל אותה שעה על שפתיה היפות והסובלות והכיתי לה ימים רבים, הכיתי לה עוד באותו ערב בקלוב על-יד שולחן השיש הקטן, שאליה קצרה זו הפתיעתני עם כל זאת. לא ידעתי מה להשיב. עוד באותו יום שטפלה חברה-קדישא בכבודו האחרון של נפתלי ידעתי כי עתיד אני להשיב דבר לארנסטינה – ולא הספיקה לי השעה להכין תשובה כל-שהיא. עמדתי לפני נכון. נטלתי מאיוו סבה שהיא את כפה בכפי, לטפתיה פעם ושתיים וגמגמתי: – אי-אפשר לי להשיב לך דבר ברור, ארנסטינה. מבין אני כמה חשוב לך הדבר... אולם אני לא שמתי אז לב לדברים כאלה... ועכשיו אין אני זוכר, אין אני זוכר כלום.

ובקשתי לי סיוע בשקר:

– בכלל היה ממעט בדברים ביטוי האחרונים. איסור הדבור מטעם הרופא חל עליו...

חזרה וישבה על כסאה.

חזרה וישבה כנגדי. רכצה בינינו דמכה כציקה וחובעת, שלמרות כל הכבדות שבה נראתה נעימה וקלה מכל מיני השיחות האפשריות. הרגשתי שוב באשמתי הגדולה, אבל עכשיו ידעתי כבר אשמה זו מה היא. והו הטאו הגדול של נפתלי, שחטא לה, לארנסטינה, ושבא אלי בירושה. זר ותמיה הדבר, אבל אני הרגשתי את עצמי אחראי בער נפתלי. האחריות הבאה בהסח-הדעת כבר החליפה מציקה לי וקשה היה לעינים לראות את עקבות היסורים הרבים על פניה הענוגים. וקשה היה גם כן שלא להביט בפניה.

רצוצה ישבה הנערה, רצוצה ואומללה. פעם, לפני שנים, נפגש לה איש על דרכה והבטיח לה אושר גנוז, את האושר שאליו שואפים ואליה מתפללים כל הלבבות על אדמות – ותאמן לו ובהבטחתו. ותחן לו את אהבתה ואת נפשה. אך עברו ימים, והאיש הפך לה את ערפו והלך לו. לא שמר הבטחתו, לא קיים את דבריו, מנע ממנה גם ברכתו לשלום – והלך. לא חפצה הנערה להאמין באסונה. גאה היחה מקבלת יסוריה באהבה. עקשנית היחה ולא רצתה להשלים עם גורלה. בוטחת היחה בעצמה ואי-אפשר היה לה להאמין כי אין האיש זקוק לה יותר וכי הלך לבלי שוב. לא ידעה סבת לכתו מה היא ונדמה לה כי עוד שמורה בלבו אהבתו אליה, כי שוב ישוב. ביום מן הימים ישוב ואתו האושר הגנוז ועולמה החרב. האמינה וקוטה, המתינה וצפתה... והנה – לא שב האיש. נשכחה כליל מלבו, וגם על ערשו, לפני מותו, לא עלתה על זכרוננו. והנה – ענונה, ענונה ועזובה נשארה בעולם – ואין לה כל. והיא גאה וצעירה – ועם אסונה אי-אפשר לה להשלים, ועל אשרה, שנראה קרוב כל-כך, אינה יכולה לומר.

ישבה האשה רצוצה ואומללה, ואני ישבתי לפני כבד עון ונזוף.

צללי בין-השמשות התחילו נכנסים לתוך החדר, מתפשטים בזויות, מתחללים את רהיטיו וכעיו והעמידו אותי ואת אורחתי פנים אל פנים.

דרכם של גברים בכך, דרך כסף היא להם. בן-אדם מוצא על דרכו אשה, שנפשה ערה ותמימה ועיניה יפות,—כן. כן. העיקר שעיניה יפות—משתחווה אליה בחן ורומז לה באצבעו הקטנה, בעיניו או בבדוריתו. לאמר: בואי! בחיקי צפון אושר רב... האשה כאמינה, שמחה לקראתו, רצה ונמשכת אולי כמסמר ברזל אל אבן הכואבת. האיש נוטל את ידה, מלטפה ברוך ומהחיל תזוה לה עתידות. רכוננו של עולם! מה יש בעילמך ולא יבטיח האיש לאשה שנקרתה לו על דרכו ועיניה נאות? היא מקשיבה, ובתוך נפשה התמהה, בחך נפשה המתגעגעת, עולה ופורחת הקות-פלא. היא מקשיבה, כאמינה, והנה צימחות כנפים לנשמתה. העולם הדור כולו, האדמה—גנת אביב בשגשוגה והשמים—פלא היו להם עננים ולא יהיו. האיש בחויק את ידה בידו, כרבה להג על האושר הרב הצפון אתו, שעתידי הוא לחתו לה מחר, מחרתים, כעבור ימים שלשה, ולפי שעה הוא יונק את יפיה, עלומיה ולשד' חייה. כאותה הפושית המפליאה לזמזום באזני פרח השדה העני והענוג ויונקת כמנו באותה שעה את עסיסו המתוק. וכאותה חפושית הוא זוקף פתאים את כנפיו, מוציא את ידו מידה ופורח לו. האכה שולחת אחריו את מבטה הדואג ונפשה תמהה וחרדה. הרמה אותה? הכחש לה? ושפתיו נטפו דבש כדברו, עיניו זוהירו ככה והבטיחו. מגעידו היה רך ומתוק ככה והוא אהבה... והיא אהבה! אל הרחמים! ההלך לכלי שוב? והיא אהבתו כל-כך ובלעדיו למה לה חיים? נדהמה ופלגבה היא עומדת ובודדה על אם דרכים שוכמות, קצוצת-כנף וקצוצת תקוה. מה זועמים העננים ברקיע? העולם והחיים מה ריקים וקרים... לוייתי את ארנסטינה לכיתה ואני חוזר בצעדים מדודים דרך סמטאות שקטות וריקניות. שלג רענן ותהוה נאנח תחת רגלי וחלונות ביארים מבפנים מבקשים להרנות את העולם כולו ומכריזים על אידייליות בית ומשפחה. ולמען הסתר מציני העוברים המעסים את האונאה והשקר שבקרני אורם הורידו וילונותיהם שאינם שקופים ומחרישים.

נפתלי לא רק הטאו של זה מעיק עלי. זהו עון כל הרורות. חטאו הנצחי של המין האחד לשני. על כן נוקב ככה עצבן של הנשים, על כן כבדה ומציקה כל-כך תוגתן. על כן אומללות ועלובות כולן. על כן הן גראוח טהורות כילן, כולן,—ואיילו הפרוצות והקדשות שבהן. על כן צנועות כולן וקדושות. ומטעם זה גופא חשוד ככה שביב הניר בעין-הגבר, טמאים הקמטים שבזויות פיו ובת-צחיקו אינה נאמנה...

חדרות ועצובות הועות הנשים בעולם, וארנסטינה הנוגה והרכה עמהן. כינהן קודרים עלי אדמות. והלילות? מי יהגה זועת ליליתיהן?

והגברים? מאליה, על-פי חוק הנגודים, באה ההגדרה: גסי רוח ומנצחים, כן הם עוברים וצחוק ככוער על שפתיהם. צחוק הצידי שהצליח צידו בידו. אבץ מיד אני ככיר בטעותי. לא, נצחון וחגיגה אין כאן. אף שמהתם הם אינה שלמה ותרועת חגם גם היא פגומה. הצער נשקף גם מציניהם ויסוריהם מה רבים! אולם—וזהו העיקר!—יסוריהם יונקים כמקורות אחרים, כמקורות אחרים לגמרי. ולנשים חטאה נפשם, שאול חטאה!

הסימטאות העקימות והשקטות מוליכות אותי אל מגרש רחב ידיים, שבטבורו מתמר אל על מסגד נבוה וצלכ של זהב בראשו. האורלוגין המוצר שבראש המגדל, מתחת לכפת הזהב, מופיר לי, כי בחדרי יושבת וממתינה לי ג'ניה. אני קופץ לתוך עגלת הטרם הבאה מן הרחוב שמנגד וקונה לי מקום על ספסל העץ. מתוך צלצולי פעמון בלתי פוסקים נשא הקרון וטס על-פני רחובות מוארים והומים.

מחגענע אני אל ג'ניה. יושבת היא בשעה זו על הספה, מדפדפת בספר של שירים או בספר של תמונות וממתינה. עוד מעט יבוא...
 כאן אני מפסיק את עצמי. יבוא, יושיבנה על ברכיו וידבר על האושר, הלא? ואחר-כך? הדרך סלולה היא, סלולה וידועה.
 יעברו ימים. כמה? אחת היא. ג'ניה הקטנה תבקש את דוד כנורי ולא תמצאנו. כמו שבקשה ארנסטינה את אחיו. סלולה הדרך.
 אני מנסה למחות. שקר! שקר! וכי איני אוהב אותה? והאם אין אהבתי נאמנה? אולם מחאתי קלושה. האם אהבתו של נפתלי לא היתה נאמנה?
 בעיקר הדבר הרי לא חשבתי על זה אפילו פעם אחת. איני צופה לעתיד ואיני מבקש חשבונות רבים. אך הנה נראתה לי ג'ניה בודדה ועזובה. רצוצה ודוממה כארנסטינה. מה אעשה לה שלא תהא אומללה? מה אעשה לה? לכלל, לכלל אני נכון, ובלבד שלא תדע ידה זו, הממתינה לי בחדרי, תקוות כוזבות מה הן. ובלבד שלא תראה את עצמה יום אחד, והנה נתרוקן עולמה והוא מדבר שטמה, ללא נתיב בארץ וללא כוכב בשמים. אבל—איני רואה כל אפשרות להצילה. הרי אין אהבה עולמית בעולם. הנכרים אינם יודעים אהבה כזו. חוק הוא. חוק מחוקי הטבעו אוהב אדם ופוסק. יונקת החפושית עסיסו של פרח עד שבצה וטסה לה לבקש פרחים חדשים.
 חוק מחוקי הטבע! בר ר...

ג'ניה קדמתני כדרכה בפנים מאירים ועליונים. לא חששה לחוקי הטבע האורבים לה. שובבה ונחמדה הלכה לקראתם, הלוך ורנן, הלוך ורנן. והללו הכינו את הפח לרגליה, עמדו והמתינו...

X

ערב אחד בא ר' צבי הזקן לבקר את נכדו. קמתי ותליתי את אדרתו, אדרת-השער הכבדה, הגשתי לו כסא ומהרתי לחבוש מנבעתי לראשי, כמו שהייתי רגיל לעשות לפנים, לפני כמה וכמה שנים. הזקן הוציא מצלחתו קופסה של טבק, הריח לתיאבון ונגב את זקנו הלה מפרורי השלג הנמס. ישבנו איש כנגד רעהו ופתחנו בשיחה לבבית, משפחתית. שיחה רגילה ואפשרית רק בין אנשים הקרובים קרבת דם ומשפחה. הזקן התאונן על בריאותו. הכחות מתמעטים והולכים, השנה אינה כתקונה, בבקר טורד השציץ.

פניו של זקני כמעט שלא נשתנו. נוספו איזו קבטים בלסתית הצהיבית ולא יוהר. אותו הקיל ואותן העינים, בעלות המבט התועה והמפורז, תחת לגבותיהן השעירות והע ותית.
שאלתי לשלום זקנתי.

— חיה. בימינו אנו הרי יש גם על זה להודות ולהלל את שמו יתברך. בקשה אף היא ללכת עמי, אלא שהאזיר בחיץ רע הוא ביותר. רוח, שלג, ורגליה, כידוע לך, הרי לא הצטינו בגבורתן גם בימי עלומיה. דורשת היא בשלומך. לו באת לבקרה פעם!

מש-ם-כה באמת איני נכנס אצל הזקנים? לא טוב הדבר.

הזקן הוסיף:

— לכם, הצעירים, אין פנאי. טרודים אתם, עסוקים, — מבין אני. אבל יש לזכור גם את הזקנים. יושבים אנו כל הימים לבדנו. שעמום, בדידות. מילא אני, גבר, הריני מציין כספר, אבל היא? סרוגה היא פוזוקה, וחוזרת וסורגתנו— והימים ארוכים לה, ארוכים. ובה שלומך?

— תודה, בריא אני.

— ומה שלומי של נפתלי?

— נפתלי הרי מת לפני שלשה חדשים ומחצה. וכי לא ידעת?

— ברוך דיין האמת! לא ידעת. איש לא הודיע לי, יושב אני לי בעירתי הנדחה ואיני יודע דבר. ככתבים הרי לא היה כותב אלי — ומנין היה עלי לדעת? אף-על-פי שהידיעה המעצונה באה פתאום, לא עשתה, כפי הנראה, על הזקן כל רושם. ישב כמלפנים במנוחת ובפניו לא נשתנה כלום.

— כך, חילני היה מילדותו. מעצם ימי ילדותו. הן גם אביכם היה ידוע חולי. ריאתו היתה פגומה. כך. כך. ברוך דיין האמת!

בדלת דפקה המשרתת.

— מר כנורי, מבקשים איתו אל הטלפון.

בקשה סליחה בזקני ויצאתי.

מתוך השופרת הבקיע קולה של ג'ניה.

— אל-אנא תשכח, כי הולכים אנו היום לתיאטרון. אני מתלבשת וממתינה

לך. טוב העשה אם תצא מיד כביהך.

— יפה עשית, שהזכרתני, אבל לצאת תיכף איני יכול. בא אלי אורח.

השעה הרי עודנה קרובה.

— מהר והפטר מאורחך. איני חפצה לאתר את התחלה החזיון. בבקשה ממך

הבטחתי והחזרתי את השופרת למקומה.

לפני שובי לחדר, כרתי אל דמטבח ובקשתי את המשרתת להכין לנו

שתי כוסות תה ולהביא מן החנית תפוחים ושאר מיני תרג כא.

אבל על כפתן חדרני נשארת עיכוד נדהם ומכתומם. בחדר לא היה איש.

הסתלתי בקולב: גם האדוות איננה. התחיל מצחי מתקמט ועיני תועות ומבקעות

ופתאים נזכרתי כי צבי הזקן ית זה כבר, לכני כמה וכמה שנים. החלום הוא

זה? וכי הייתי ישן?

הרימוחי ידי אל ראשי בכונה להעבירה על חלקת שערותי, ונתקלה במגבעתי
שחבשתי. משמע שאין זה חלום. אם כן מה זה היה לי? למה הוא בא זקן זה?
למה בא? שנים רבות כל-כך עברו מיום מותי, ואותה עירה נדהה, שבה חי
ובה הובא לקברות, רחוקה כל-כך – מה ומי לו כאן? מה היה ברצונו להגיד לי?
ומפני מה לא הגיד? וכי אפשר הדבר, שלא יהיה לבקור משונה זה
שום טעם?

או שמא רמז הוא זה?

שוב דפיקה בדלת. נכנסת המשרתת ומעמידה על השולחן מיחס, שתי
כוסות, תפוחים, תופנים וסוכריות.
שמע-מינה אין לי כל תקוה עוד! בכדי הם כל פרפורי. לשוא אני
נאבק, לשוא.

אבי – היתה ריאתו ננועת שחפת, ובנו הבכור נפתלי מת בדמי ימיו. זקני,
צבי, נגעה בו יד אלהים, ואני, נכדו, נטרפת עלי דעתי. חוק הוא מחוקי הנבע!
החוקים הללו, החוקים הללו? אי אפשרי בהם! לבעוט בהם אני רוצה,
לבעוט – ויהי מה!

גיניה קוראת לי שנית מתוך שפופרת הטלפון. מה זה היה לי, שאינו
בא? העוד לא הלך לו האורח?
– סליחה, סליחה, גיניה חביבה, האורח כבר הלך לו, ואני לובש את
אדרתי. מיד אבוא, מיד.

ועוד קודם שאני מחזיר את השפופרת למקומה, אני מצחק בקול רם.
הנה, הנה אני בועט בחם, בחוקים האוילים! אין אני ירא! לא איכפת לי דבר.
יקומו כל המתים! אין הדבר נוגע לי. אני שם עלי אדרתי והולך אל
התיאטרון.

טרחתך לשוא, סבא יקר!

יא

כאשר הכרתי בלילה הקודר, שוהו ליילי האחרון, נודרתי וקראתי
לידתי הטובה ונצא שנינו, ידה בידי, אל השדה הרחוק. עמדי והעלייה
מדורות ולנגוגה אורן בקשתי להפוך את הלילה לליל תג והרועה.
– בואי, נחול מחול אחרון!

הלילה השהיר, המדורות לחשו רוח זועפת נהמה ושרקה. אילן מדולדל
ומעורטל הניע ענפיו, כפף צמרתו ובא להזכירני:
– תלין זריו מכין חבל...

אך אני לא שמעתי אליו. הבקתי את זרוע הילדה, החלתי בכרכר ומרקד
לפניה ולחשתי לה על אונה:

– ככה, ככה, בין המדורות, אל תשימי לב לעשן. אף אני את הכל
אשכח – כל הלילה נחול שנינו! כל הלילה, כל הלילה.. אי שפתיך? עודי צמא.
כל הלילה.. הן לא יזרח, הן לא יבוא אחרינו בוקר! נצח יארך הלילה הזה, אף

— שכוי שוטה, כלך מזה! ילדה, ילדה, אי שפתיך? הבה נחול פה אל פה.
 פה אל פה ולב אל לב...
 הד הלילה:
 — כבר תלינך מסבב חבל!...
 — אויה! אויה!

— הצעקתי? למדתי גם לצעוק ככאב?
 — ילדה, ילדה, אל תאמיני. לא צעקתי. אונך-חן רמוך, ילדהי. אני עומד
 גא והיגג. הבה נצחק:
 — חה-חה-חה...
 הד הלילה:
 — הכון! כבר מאדים השחר... הכון
 — את רואה, ילדה: איני נכנע!
 טרה-לה-לה וטרה-רה-רים!
 — את שומעת? אני דן. הבה נחול עוד, ילדתי. הבה עוד! הבה עוד! תלין
 מנומס לי: יחכה... ככה, ככה, הבה עוד!
 ההד:
 — הוא כבר בא, הנה הוא בא!
 עבר לי. כבו המדורות. אך המהל עודו נמשך.
 — ילדה, ילדה! הוא קורא כבר...
 — הוי, התלין! חכה מעט...
 — נוסי, ילדה, אל תקשיבי. הוא המצחק. נוסי, ילדה אל חביטי. ליצי עבר,
 מחולי נגמר. תליני בא, הוא המצחק.
 — ואני —

ברגע האחרון לא ההאפקה ג'ניה וצפקה. כקרן סהר מבין העבים הבקיע
 קולה את הערפל הכבד ומהנות הצללים התחילו נסוגים אחור. נשתתק ההד
 והצלטה מסביב חדלה לאיים.

וכעבור רגע שני הבטתי על סביבי, והנה ג'ניה איננה. לא ידעתי אימתי
 הלכה ולמה עזבתני. לא היה איש אתי. לבדי ישבתי אל חלוני. מצחי אל
 הזוגית הקרירה ועיני מבקשות לחדור ולראות בעד אפלת הליילה שבחוק.
 שריקות לוקמוטיבים מרוחקים, שריקות יללה תועות ושוממות הבקיעו מתוך
 דממת האפלה וגשכוני נשיכות-עלוקה עוקצות ומוצצות.

XII

ערב. שכחתי להעלות אש המנורה, ואני יושב דומם בחדר האפל למחצה.
 מאצל הכיתל נשקף אלי הסדין המכסה את הבד. מטפחת לבנה זו גורמת
 לרגשי הרטה, שיצמחו בלב, ומזכירה חטא. שאין לו תקנה. מעין זה הייתי
 טרגיש בימי ילדותי בשעה שהייתי מפליג עם חברי לשדות, טרם למדי פריקי.

עצב בין-היכשמות כתלבט בין הכתלים, כרכך במקצת את הנפש העיפה ומזכיר נשכחות. ימים רחוקים וטובים קמים לתחייה.

בנוחי צפים ועולים אחד אחד ימים של אישר רחוק. ימי הילדות האדוקים עם שפעת אורם, רחשיהם הבהירים וחלומותיהם הקוסמים. ימי הנוער וגעגועיהם המפריים, הזויותיהם הקודחות ושללבתם האיתנה. אופקים מפתים, עיני נערות משכרות ולילות קיץ מלאי סודות ומתוקים לוחשים ומנבאים אושר אנדי. ימים עוברים, ימים של תקוות גזילות, חלומות מזהירים וכליון-לב מעורפל ויוקר. האמנם עברו כבר הימים הללו?

וגם העלומים חלפו כבר? העלומים המבטיחים, עם כחותיהם העצומים, מטרותיהם המזהירות, כלחמתם הקדושה, מבטם האמיץ והבוטח ואמונתם התמימה, השלמה בעתיד.

נזכרות שעות של צפיה בשדרת צל מרוחקת של גן אביב ורטט הלב עם בואה. רטט הלב הצעיר, האוהב, המלא, שד משחת! וכי כל זה לא ישוב? בחוץ בניע הרוח את לבת הפנס שמנגד ההלון, ובחדר משוטטים אילך ואילך צללים רכים ושקטים. צללים רכים כמותם קמו לתחייה בלב המדוכא וכשיכחים שעה קלה את יסורי הימים האחרונים. לרגע אחד שבים לתחייה חלומות הילדות, געגועי הנוער ואון העלומים—יגון מתוק וכפרה בא ומוצץ את הנשמה.

האמנם עבר כבר כל זה? האמנם נגבר כבר הכל? כחות נרדמים, חלומות נשכחים תובעים עלבונם. עדיין לא נגמר כלום. עוד לא עבר המועד, ויש אפשרות להמשיך. הרי לא זקנתי עוד? בדפוק בעוד איוו ששה ג'ניה על הדלת, קדמתי פניה בשאלה לא מחוכמת. — מה, ג'ניה, זקן אני — האין זאת? ג'ניה צחקת עד כדי דמעות בעינים. — סב, ממש סב...

אחר-כך התרפקה עלי, הכניסה אצבעותיה לתוך בלוריתי ופטפטה עד-בלי-די. שלשה מכתבים כבר קבלה מלפידות. שואל הוא לצייר תמונתה. אולם היא חפצה, שאציירנה דוקא אנכי. אכן רע אני. הנה לפידות, איש זר לגמרי... וכי איני מיצא אותה כדאית לכך?

אני נושק את כפות ידיה הענוגות ומבטיח לה לצייר תמונתה, מיד לאחר שאפנה כבדי זה, העומד שם בזוית—ושוב צביטה בלב ותסיסה של מוסר כליות אחריה.

— אבל מתי תגמור תמונה זו? המתקדמת העבודה? המתור כבר לראותה? אני מניע ראשי בשלילה: איני מראה דבר שלא נגמר. ג'ניה נושקתני על צוארי וכמשיכה פטפוטה. ברחוב נפגש לה אבירם. סבורה היתה, שלא יכירנה, אולם הוא הכירה מרחוק והשתתוה אליה בחבה... הוא בנומס כל-כך, אבירם זה.

אני חובק את ראשה היפה והחביב, ממטיר עליו עתרת נשיקות, סופג "הוכי ריח שערוהיה וחום צוארה וסיגר לרגע את עיני. מה טוב לשבת כך,

לכפוג אש שפתיה הרעננות ולשכוח קימעה קימצא את העולם כולו! גפתחים מעינות סתומים ומציפים את הלב, והוא כהחיל הופה ורותח כמלפנים. שוב נמשכות שעות רוות-אושר, הראש סובב עליו מתוך שכרון ופתאום אני מרגיש כי הוקל לי וכי הצללים האיומים גוו ונעלמו. פרחו להם ואינם.

בקומי בבוקר, למחרתו של הערב ההוא, הייתי תמה ומשתומם. לא האמנתי לעצמי: הרגשתי את עצמי בריא וקל כמלפנים, לפני כמה וכמה ירחים. בחוץ התחיל החורף גוסס. מטמים נתך גשם, שחציו שלג, ועשה את היום ליום בציר קודר. כהלי הבתים היו רקובים ואבלים, הרחוב אפור כולו, סתוי — אוֹסֵם לי לא איכפת הרבר כל-עיקר. לא שמתי לב גם לאור הכהה והעגום שבחדר. הידים היו חזקות וגמישות כמלפנים, הראש בהיר, העינים חדות ובהירות. נדמה לי כי שבתי לאיתני אחרי מחלה ממושכה ומדכאת. הנפש היתה צבאה לתנופה, לשאון, לרשמים.

מתחלה היה בדעתי לעבור. הסירותי את הסדין מעל הבר, הקרבתי את הכן אל החלון, פתחתי את ארגו הצבעים והוצאתי את המכחולים, אך עוד קודם שהחלתי צבדתי חזרתי ביי. החזרתי הכל למקומו, התעטפתי בגלימת הגשמים ויצאתי לסיסט ברחובות דכיר, זה כמה שלא טילתי ברחובות!

הגשם המה והתיפת. סוסי הצגליים הורירו ראשיהם ונכנעו מתוך יאוש לשוטים הרטובים. עוברי הרגל, זופסיס יולם, נחפזו לדרכס עם מטרוגותיהם הפלובים, ערדליהם המקשקשה וזרי רפש בשילי אדרותיהם, גלגליהן של קרונות-הטרם התיזו על סביביהם גלי רפש יסירים. אפריוני האוטומובילים הוקמו ולוחות אשנביהם זלגו סוים. הנשים שנפגשי היו עלוכות וגלענות. את שולי שמלותיהן הפשילו למעלה מהוקי רנאום והיזי הצמידו לראיה את שמלותיהן התחתונות, שמתחתיהן הציצו כשהגנבות שרוכי פוזמקאותיהן, וגרו את עיני הגברים הנחפזים והרטובים ובקשו להשכיחם רגע את הגשם המיגע. במתינות טילתי לי ועברתי מרחיב לרחיב. מן האילנות המעורטלים,

הבתים המדולדלים, השמים העכורים והסלוליות הדלוהות הגיע כבר לאפי ריח האביב הרחוק ההולך ומתקרב. הסתכלתי כסוסיים העלובים והסובלים, בגני העגלונים, הכפופים והדוממים, והקשבתי בהנאה יתירה אל לבי היר, המתדינן והחי. כאילו ישנתי ותלמתי חלום בלהות, הלום ארוך ומיגע, והיה נדמה לי כי אין זה חלום אלא דבר שבמציאות. כל הדרכים אבדו, מוצא לא היה, משאות כבדים העיקו בלי תנינה, כבו המאורות, אפסו הכחות — ופתאום הקיצותי, והנה אין זה אלא חלום. הלום, שיש אחריו „בהקיק“. כאילו שבהי לתחיה. לא נגע אלי הגשם הטרוד, לא העיקו עלי שמי הסתיו הכהים והמשעממים, לא הרגזה אותי אף שריקת הרפש תחת הרגלים. הלב היה צעיר, הרגלים קלות והצינים הביטו בהנאה לעולם ההפוך והמזור, שגשקף מתוך שלוליות המים.

החלום הרע לא נשכה. אך בנפשי המחודשת געור האמן, זה ספל בוכרונות באופן מיוחד לו. על הכל השקיף מבעד למשקפת אחרת. כל מה שנפל בחוג ראייתה של משקפת זו הואר באור חדש ונראה „חוכר“. הומר ליצירה.

לא היה כל כאב, לא היתה כל כבודות. פנה המרירות ונשמת האמן שבי עשה לקראת האוצר הרב, שנאצר בתוכה. המות עבד.

עדיין נשאים ומרחפים בחלל הראש רק קטעי קויה, שכרי שרטוטים וערבוביה של צללים מעורפלים – והלב צוהר כבר. רואה הוא שצומדות להיות נרקמות מהם, מקוים מקוטעים הללו, תמונות חדשות, יצירות גדולות, מפתיעות וממהירות. רטט ידוע ומתוק, רטט היצירה, בא ממרחקים, שב סגלותו, מותח את שרירי הידים, מצית שביבים של זהב בעינים ולפיד כנשמה. החזר לכל הטעם החריף. לתוך הגוף היוצקה אש.

שבתי למצוני, התנפלתי על ארגז הצבעים ועבדתי כמו מתוך קדחת עד נטות היום.

„צילמי האביב“ מהקדמים והולכים. בשלשה ימים הצלחתי בעבודתי יותר משהצלחתי בכל החדשים הרבים שלפניהם. נשאר לי לתקן רק עוד איזו קוים, להבליט איזו פרטים. אמנם אל תערוכת האביב, העומדת להפתח בעוד שבועים, לא אספיק לתת אלא שתי תמונות. את „הצילמים“ ואת „כנפי רננות“, שכליתי עוד בסוף הקיץ שעבר. אך מלבד אלו הולכים ומתרחקים בראשי עוד מראות, והידים הזריזות והחרוצות מבטיחות-מבטיחות...

עיני וידי עסוקות בשלול התמונה שנגמרה, ונפשי מטפלת כבר בזו, שעדיין לא הכינתי בשבילה אף בד ומסגרת. תכנה הכללי קיים כבר במוחי ואיני עוסק עכשיו אלא בעבוד הפרטים בלבד.

האמן אינו חי את חייו ביהירות. גילו וכאבו, תקותיו ויאושו, נצחונו ושקיעת שמשו – הכל הוא מספר לזולתו, הכל הוא מוציא לרשות הרבים. יסורי האיומים, פחדו הגדול, חולשתי המכוערה, מלחמתי העלובה, כל מה שהייתי מצניע ונסתיר בימים המהפירים ההם, ולא העזתי לגלות שמך ממנו אף לאנשים היותר קרובים לי, כל זה אצרף עכשיו בכור האמנות ואוציא לרשות הרבים. וכל כאב, כל בושה אין באן. כאילו אגדה רחוקה וזרה אני מספר, כאילו איני מעבד אלא מאורע מן המיתולוגיה העתיקה.

XIII

יורד שלג ונכס.

ברהובות הרטובים גמשכים קרונות ככדים וחורקים, השלטים הצעקנים משחירים וזולגים דמעות. הרוח מתלבט בזלזליהם המדולדלים של האילנות הערומים, והעוברים ושבים מעמיקים להסתיר כפות ידיהם בצלחת אדרותיהם, וראשיהם בצוארוניהם הזקופים. התקיפים והאמיצים שבהם מביעים מחאתם הנמרצה נגד האקלים הפרוע כשם יורקים יריקות תכופות וזועפות. הבהים כאילו נשתתקו והורידו ראשיהם והלונות דיוטותיהם העליונות נראים אטומים ינעלבים. עליבות ביותר הן הגזוזטראות הקטנות עם עציצי הצמחים הריקים, שנשארו עליהן מן השנה שעברה. הארכה שבעציצים נהפכה לטיט ומשירה כפעם בפעם טפין של רפש למטה, אף המפסעה השחורה והנכנסת.

הכנסתי אף אני ראשי לתוך צוארוני, הורדתי שולי מגבעתי הרחבים, והרחבתי צעדי.

העבודה התקדמה היום מאד. למן הבוקר ועד עתה לא חדלה ממני קדחת עבודה מתוקה, והנה הפסקה נלעגה ומוכרחת זו, שבאה לי בהסח הדעת. הוד היתה נאמנה ומהירה, הצבעים התמוגו יפה כל-כך, והנה - הצטערתי מאד, אף-על-פי-כן צחקתי ביני לבין עצמי, הרי יש כאן חומר לנובילה, לכל-הפחות לפיליטון. ציר שחסר לו באמצע העבודה הצבע הלבן! הצד הנלעג שבדבר הפיג את כעסי. כותב תולדותי בעתיד יקדיש ודאי למאורע זה עמוד שלם. עמוד שלם בפרק, כנורי בשעת עבודתו.

בצעדים רחבים ומהירים אני נשא לאורך הרחוב, נעלי מתיוזות על כביבי מים ורפש ועוברי דרך נוטים מפני לצרדין, מרחוק אני דומה ודאי לקטר של מסע מהיר בעברו על תחנה קטנה, הדרך בחזירתי מן המחסן למעונו נראית עוד יותר ארוכה. מהוסר סבלנות אני גולה על שלבי הסולם במרוצה. לעבוד! לעבוד!

ברעבתנות ממש אני מהנפל על נחיקי הצבעים, שהכאתי אתי, קורע ומסיר מהם הכריכי הניר שלהם. לעבוד! לעבוד!

העולם כולו טפל מלבד התיכת בד זו שלפני, שהיא העיקר. מתוך רסט והנאה, שלא ידעתי דוגמתם, אני מוויך את מכחולי עליפני הבד המתוח. העינים החדות והחודרות היו למורי דרך לידי המקשיבה והחרוזה. זה אחר זה נוספים והולכים כחמי צבעים, מתמוזים ומתאחדים, ובמקומות שונים שעל התמונה נעשים בולטים שרטוטי הדברים, מה שהיה שמור אתי בדמויו, לובש צורה ויוצא לאויר העולם מלא עסיס, בולט וחי.

אין כל ספקות, אין כל שאילות. הכל ברור, הפקוקים שהיו נשכחו, דוד כנורי הקודם, זה שקבר את אחיו, ואביו מת בששפת וקנו נטרפה עליו דעתו, זה ששנתו נדרה עליו בלילות, דוד כנורי זה נעלם, הלך לבלי שוב, נשכה. דוד אחר בא במקומו. ציר, אמן, יוצר. לזה אין דבר לאחים מתים בששפת ולזקנים משתטים באחרית ימיהם, שנתו של זה מחיקה בלילות. עולמו של זה רחב לפניו. שמש נדיבה מאירה לו. נשמתו הזוקה ואמיצה, רוחו כביר. עזומים משכרים לו ועתיד מבטיח ומוזהיר, את הקודם, החולה - כן, הלה היה חולה - שוב אינו יודע, ואינו ככיר. אינו רוצה לדעת. הלא הוא ומחלתו חלפו לבלי שוב עוד, חלפו לבלי שוב.

דבר אחד השאיר לו הלב בירושה: הומר ליצירה. אכן ירושה יפה היא, ודוד זה החי והמתרונן שמח עליה והיה מכיר תודה לאותי שכיב-מרע, שהשאיר לו את זה אחריו. בשל ירושה זו אפשר שכדאי היה הענין כולו. כדאי היה לחלות לומן מה. דוד האמן שמח ונהנה; דוד החולה לא בא לעולם אלא בשבילו.

היה היה אדם אחד. היה אותו אדם הולך. וירא האיש בקדחת מחלתו את האדם על האדמה והנה הוא עלוב, והנה הוא אסור בככלים אשר לא ישברו. ראה החולה והנה כחיה נפש האדם בשעבוד הנצחי והיא תבקש לו

מוצא כלי-שהוא, מנסה הוא להתפרץ, למרוד, לפרוק עול, להתלץ מחוליות העבודת העולמית—וכל נסיונותיו מאפס. החולה הזו איננו, הלך לו לבלי שוב, אך אני, דוד כנורי האמן, אספר לעולם כל מה שראה אותו חולה, כי כשרוני הטוב. אראה לעולם את התהום, שנגלתה לרגליו של אותו איש, את היאוש הגדול שכשמתו, את הפלצות האכזרית. יודעו עזת בני-האדם, יחרדו רגע, אני שוב אין לי ולכל זה כלום. היה אדם חולה והשאיר לי בירושה את תהומו, והרי אני, הציר, מוציאה לרשות הרבים וכראה אותה לעולם כולו—ולא יותר. לא יותר, אמן אני, רק אמן, ותהום ואותו חולה אינם אלא תומר ליצירה. חומר ליצירה ולא יותר.

המכחל הזריו והעינים החדות עסוקים, המוח מפקד על הכלאכה, ולרגעים, בשעה שאין הקוים והצבעים על הבד מקבילים לריקוף אל אלה שבתוך הדמיון, מתקטט המצח. השתקעתי כלי בעבודתי ושיב לא נשאר מקום למחשבות אחרות, למחשבות זרות. אין לי פנאי לכל אלה. אין פנאי.

XIX

קבר של מאבד עצמו לדעת על יד-גדר של בית-עלמין. מצבה אין. גל אדמה תחוח ורענן, שלא הכפיק עוד להעלות עשב. קבר חדש. חצות לילה. מרחוק, משמאל, נראות שדרות עצים, וביניהן שורות של קברים. מצבות שיש, חלמית וברזל. בין המצבות כנוחה ודומה, ורק מסביב לקבר החדש של המאבד עצמו לדעת, טימן, אין דממה ואין מנוחה. הולכת ומתרחשת איזו תנועה. מתחלה אין המסהכל לבחין כלום, אולם מעט מעט, כשעיניו מתרגלות לצבעים שעל הבד ולאפולית הליפה השוררת עליו, צף ועולה לפניו פרצוף משונה ואזניו קולטות צחוק קולני, לועג וארסי, קול ענות גבורה. הוא מביט ומבקש למצוא מהיכן בא הקול ורואה, כי על הקבר הרענן עומד השטן, גבה-קומה וכחוש, רומס ברגליו הכבדה והמכוערה את העפר התוח, ופרצופו, פרצוף אשטדאי מבוער, בוחק. מסביב לקבר, בכעגל, עומדים שדים קטנים, דומים אל הראשון בפרצופיהם, ומצחקים עמו במקלה. קולותיהם מתלכדים ומזדונים לילפה אחת, והליפה, האדמה, העולם כולו מצחקים עמו, מצחקים ומתעוללים באומלל שבתוך הקבר העלוב והטבוח.

שם התמונה יהיה: הנקמה במורד.

מה טרובה העבודה! הצחוק מוכרח להיות בולט ומחריש את האזנים, הליפה מוכרח להיות מפחיד, שירניש המסתכל את כל חולשתו, את הכאב של „אין בוצא“, את האכזריות הקהה של „אין למרוד“. מן המוכרח שיסיח לו הבד את דבר כל הלילות ללא-שנה והימים ללא-אור ותקוה. מן המוכרח שיועזע הבד את נפש העומר לפניו, ידריכהו כנוחה, יקלקל, ולו חק ליום אחד, אח התאיבין שלו. הצחוק-הילפה מן המוכרח שייכית, ולו רק לשעה אחת, את הסוף, את גל העפר, את שני התולעים הזוללים. על התמונה להתאכזר אל המסהכל, להרעיל את החולין שבחיינו. מן המוכרח שקול ענות גבורתה

של הסטרא-אחרא יכה שרשים בנשמה, יהיה רודף אחריו כל הימים ולא יחדל ממנו.

אל הבה, שהכינותי וקבעתי על גבי מסגרת העץ הרבועה, הנצב אל הכוון וממתיך, לא נגעתי עדיין. כל הימים האלה אני עוסק בעבודת ההכנה. את כל החדר מלאתי גליונות של שרטוטים. מה שתעה בדמיוני תחלה חור ומצורפל קבל מעט מעט צורה בולטת וממשית. חולפים זה אחר זה ימים של עבודה פוריה, ימים בהירים ומלאים תודות יצירה. הקדחת שהתלקחה בנשמה לא פסקה שוב והשלהבת לא שקעה. כאילו ישגו מי שמוסיף אש על המדורה ויוצק שמן אל תוכה— היא הולכת וגדולה, הולכת וחזקה מיום ליום ומשעה לשעה. כחות ענקים מתלכטים בי ומתפרצים החוצה. אומץ ועצמה שפכו ממשלתם על כל ישותי והכל נראה לי קל ואפשרי. הצבעים נראים עשירים ומלאים עסים עד לאין שעור וגדמה לי כי יש להביע עולמות של רגשים ומחשבות מתוך נגיעת-מכחול אחת. הידים בוטחות בכחותיהן, זריזות ומצייתות. בפינים נצחו שביבי הידות עליונה: הולך אני לכבוש עולמות חדשים.

בחריצות ובבינה אני ממשך ברוח שוקטה את עבודתי. מעלה אני בזכרוני את רגעי הכאב היותר מחפיר, היאוש היותר קודר, הפחד היותר מעליב של הימים שעברו, שזה רק עברו, והם משמשים לי חומר ליצירה. אני מחטט ומוציא מסתרי לבי את התולעים הככוערים, מחזיר לתחיה את הצללים, שכבר התנדפו ומשתמש בהם כמו בצבעים שעל הלוח. שום אינם גורמים כל כאב, אינם מקדירים את האופקים הבהירים לאין סוף אף לרגע אחד. כל זה נעשה רחוק וזר.

בלילות, לפני הרדמי, הוגה אני בעבודה המתקדמת והולכת. או אני נזכר גם באותם הימים, שהמציאו לי את תוכן יצירתי החדשה. אולם גם הזכרונות אינם קשים לרוחי הצעיה שנשתחרר.

גאווה באה ושוטטת בלב: גאות האמן. הרי בזה עולה האמן על שאר בני-תמותה. בשעה שהם נכנעים ונופלים תחת משא יסוריהם, מכנים האמן את יסוריו לתוך יצירתו ומשתחרר.

אמנם נשאר העולם אותו שהיה. לא נשתנה בו דבר. הרצועות לא הותרו, בני האדם הצלובים נשאר כפוחים ומשועבדים, עורים ואומללים. השמים נשאר רחוקים ואכזרים. עריצות הבריאה לא נתמעטה אף משהו. החוקים הזדוניים, חוקי הטבע האכזרים בתקפם עומדים, קירות האבן לא נהרסו. אסון ההויה לא חדל; כל מוצא לא נמצא. השטן השש לנצחונותיו התמידים לא הורד מכסאו. אכזריותו שולטת כמלפנים וכחותיו אין להם גבול. שר העילים הרחוק והאיום, המושל באדם לרצונו, המצחק את צחוקו, המקפיא את הדם ומקצר את הנשימה— לא ירד מנכסיו. לא נשתנה כלום. אולם לי לא איכפת כל זה, יהי נא העולם נוהג כמנהגו. יהי שאין טעם ואין מוצא— איני מבקש כלום. איני רוצה לדעת דבר. לעזאזל כל החקרנות!

החיים יפים ומלאים ענין בכל אופן. במופלא כמך אל תחקור. הימים טובים כל-כך, הלילות רעננים ובהירים, השרירים מוצקים, הדם רותח - מה לי עוד? העולם גדול ככה, אני משתכר מרוב יופי - ואין את נפשי לדעת כלום. חי אני להנאה! יהי היום הג! על-דבר המחר אין ברצוני לחשוב כלל, מה לי ולימים הבאים? מה לי ולעתיד! מה לי ולמיטעזיוקה?
מצינות גיל הומים ומציפים את נפשי. הרי החיים שלהבת גדולה, שלהבת מאירה - לא רע להיות גם נשרף בה.

החיים הם נהר איתן הגורף ונושא אתו את הכל, את הכל... ישאג אתו גם אותי. לא אתנגד, לא אתעקש, לא אשאף להיכן ולמה. כנצר עיף בחרבוגי קיץ אתמכר לגלים הרכים והלוטפים. יש רוחות סערה בעולם וההומות וצורי מכשול - אולם איני חפץ להגות בהם. מה טוב להיות מוטף ככה על-גבי הגלים, להתעדן, להתפנק תחת קרי השמש הלוטפים ולהנשא, הנשא...

מה טוב להיות שוקט וחזק, רענן והמים! לא נכון הדבר: יש איסר בעולם, ישנו. ומרובה האור בעולם. אין קץ לאור. הארץ נאה ועשירה וטובה כל-כך לנפשי הערה. סופגת היא להוכה את העולם כולה, קולטת את כל היופי הרב, את מתק ההווה. את כל תכלת החקקים ודכן האדמה.

אח

התערוכה, תערוכת האביב, נסתדרה.

התמונות, שנספחו להן כרטיסי מספרים אל מסגרותיהן, באו על מקויותיהן אשר על הכתלים, ובנסדרון הקטן, על הרצפה, מונח גל של קונטרסי הרשימות. מהר תפתחנה הדלתות הכבדות ולתוך הטרקלינים שטופי האור יחפרץ הקהל עם העתונאים המקומיים בראש. השקט הנעים השורר עכשו בטרקלינים הללו יתנדף, ובמקומו תשתרר תנועת דמון מגוהץ, סקרני וקהה. היום עוד יש כאן משהו מן הקדושה, אולם מחר יפוג משהו זה והרוח שיהיה שולט כאן במקומו יכיר את הרוח השולט באולם הכוזבן של תיאטרון בשעת ההפסקה בין מערכה למערכה.

כל זה יהיה מחר. היום שוקטים עדיין הטרקלינים, אוירם הצח וחברהם של האמנים המעטים, המהלכים איך ואיך, קלה ונעימה. מרובות כאן התמונות היפות, הנוגעות ביד אמונה ורכה במיתרי הלב וטרעידות אותם. מספרות הן על-דבר כדחבי שדות קמה לפני קציר, על-דבר פרחי אָחו צנועים וריחנים, על-דבר גויות נשים לבנות, צעירות ומלאות חשק, על-דבר מרומי הרים ותכלת ים, על-דבר הגיהוך והטרנגיות שבחיים ועל-דבר נשמות הצירים העשירות. אני עובר מבד אל בד ורואה לפני את חברי הצירים הצעירים, שזומן לזמן אני מבלה בחברתם ערב בתוך הקרוב ההומה. אחד אחד הם עובדים לפני, הבחורים קרי-הדעת הללו, שהטמחה במעונם תמיד. אולם כאן הם נראים לי כבדיר-ראס, מענינים ועשירים יותר.

והנה הפתעה, בד גדול. יריעה שלמה בתוך מסגרת אדומה. על הבד עיר נוצרית. צלבי זהב של בתי-התפלה והמסגרים המרובים מבהיקים לנוכח החמה. יום של חג. התלונות, המעקות וגגות הבתים מקושטים במקלעות ירק, פרחים ודגלים, וכל הפעמונים הומים. על-פני מגרש רחב-ידיים נמשכה תהלוכה דתית. קהל רב גלוי ראש ולבוש הדר, ובראשו חבורת כהנים בטליותיהם המרוקמות זהב וכסף, איקונות נשאים באפריונות זהב ומשי ודגלי הכנסיה הנוצרית מתנוססים מעל לראשי ההמון. מקהלם כהנים וכמרים, ברובם זקנים וקרחים, פותחים בשיר והקהל הרב אחריהם. שירתם האדירה, החוגגת, מעין הללויה, גשאת בחלל הרחובות ונטפלים לה פעמוני הנחושת ההומים. אך עד שהספקתי לעמיר על כל התבונה הרבה שבתוך העיר, ועיני נמשכו אל היהודי גבה הקומה ורחב הכתפיים, אל זקנו השחור ואל עיניו הזועמות והמתלקחות. סנין, מהיכן צץ ובא יהודי זה? העומד הוא מאחורי הציר? התלוי הוא באויר? או מרחף הוא מעל למסגדים הגבוהים וצלביהם המהבהבים? אי אפשר היה למצוא את נקודת אחיזתו ועמידתו של אדם נורא זה, אך העינים, שנמשכו בכח אל פניו ואל החרב הגדולה והמוגפה שבידו, חדלו לחפשה ושכחו את הנקודה הלזו. העינים היוקדות, הטובלות והמפתידות, הקבועות כפניו החורים והכחושים, סחו על-דבר יסורים בלתי אנושיים ועל משנמה שאינה יודעת קץ וגבול. הרבו החדה, חרב הפיפיות הגדולה, הורמה. מרחפת היא מעל לעיר ונכונה לנפול. עוד מעט, עוד מעט ותרד, אף-על-פי שהידים רועדות קצת מרוב התרגשות והסתערות רוח. ככדה ונוראה ומישחזה יפה יפה ואינה יודעת רחמים וחגיגה, כך תפול חרב נוקמת זו על העיר השנואה והחוגגת. וברדתה — המסגדים הגבוהים עם צלבי הזהב שלהם נפול יפלו, היכלי התפארה, בתי החמדה המפוארים והמקושטים, פסלי השיש והכסף — הרוס יהרסו והמוני העם החוגג, אוכלוסי האומה השנואה — פגריהם יתגוללו על-פני חוצות הקריה ההרוסה. עוד רגע ותרד החרב המוגפה — וזכר לא היה לחג הגדול, להללויה הקורע שחקים. הפעמונים הומים, התהלוכה נמשכת בשיר ובזמר, הצלבים מבהיקים באור החמה, הדגלים מתנוססים באויר — אך הנה חרב, חרבו הנוקמת, גופלת... הנה... החג כאילו נשכח מלב, ובמקומו נראית עיר נחרבה, עיי מפולת, חורבן, שממה, וממעל להרס פני היהודי וחרבו העקובה מדם, השבעה, הרה... נשארתי עומד משחומם על כיקמי. מטביב לתמונה נחאספי שאר האמנים, חברי הקלוב, שהיו מהלכים באולמי התערוכה, ועמדו לפניה תמהים ומשחוממם כמוני. של מי היא תמונה מפחידה ומוזרה זו? הכל, התוכן המזור, אושן הציור, הצבעים, כל אלה חדשים הם ואינם מזכירים לי איש מן הצירים הידועים לי. גחנתי אל הבד ומצאתי בשוליו, סכוך למסגרת, חתימת יד ידועה: לפידות. זו היתה הפתעה שניה. הצירים, שעמדו בכנופייה, משכו כתפיהם. לפידות? על-גבי הכותל הסמוך תלויות בשורה ישרה ארבע תמינות קטנות. ארבעה ראשים של בלונדינות מצחקות, צעירות וקוקטיות. זהו לפידות. האומנם שגי מחלולים לזו ברגע זה נזכרתי בדבר-מה וחדלתי להתפלא. צחקתי. כך יהיו משחוממים גם כשתאה תלויה כאן, אפשר על כותל זה גופא, תמונתי החדשה,

— מה שמה של תמונה זו?
 נזכרנו כי אף יצירה זו זקוקה לשם. ברשימה מצאנו כתוב: ש נ א ת י.

בערב על כוס יין בקלוב, סח לי לפידות מאורע מענין המביא לידי צחוק.

הועד המרכזי של „החברה להטבת היחסים בין הנוצרים והיהודים“ מצא, כי תמונתו החדשה עלולה לקלקלם, את היחסים הללו, שהחברה דואגת ככה להטבתם. היא תגרום בלי ספק להתנפלות האנטיסימיטים בעתונות והקהל הנוצרי יזקוף את שנאתו הוא על חשבון עם ישראל כולו ועוד ועוד. נועד הועד לישיבה חכופה, שקלו וטרו בדבר ארבע שעות רצופות וגמנו וגמרנו, כי חוכמתם הקדושה היא להוציא את תמונתו מאולם התערוכה ופסחידט כעיני הקהל, כלומר: הקהל הנוצרי. היום בבוקר בא לבקרו יושב הראש של הועד המרכזי ומסר לו את בקשת החברה: להוציא את התמונה יגגזה. החברה נכונה לשלם לו גם במיטב כספה, ובלבד שלא יסבלו ה„יחסים“.

אחרי שצחקנו דיינו והריקונו כוסותינו, קמנו ויצאנו לטוטט מעט ברחיבות. על ספסל עץ רטוב בקצה בולוור מרוחק ישבנו לנוח משאון ליל האביב ברחובות הקריה ההומים.

— לפידות, מנין לך שנאה זו?

שאלתי הישרה והקצרה נראתה לי כרגע גסה קצת. התחרטתי עליה וחשבתי כי איש שיחי לא ישיב לי דבר. אך לפידות שמח, כפי הנראה, לשאלתי והשיב לי תשובה ארוכה ומפורטת:

— שנאה זו התחילה מפעפעת בלבי עוד בתחלת ימי ילדותי. בית אבי עמד בקצה העירה, ויום יום היו נפגשים לי על דרכי אל החדר ומן החדר בניהם של שכנינו הנכרים, היו נוטלים ממני פתי-שחרית שלי, היו מידים בי אבנים וטיט חוצות שגתיבש, משלחים בי כלביהם ומכים אותי מכות רצח. הייתי ילד עקשן ולא הפצתי להשלים עם המכות, אף-על-פי שידעתי כי אין מפלט מן השקצים, וכי על-כן שקצים המה, שימררו את חייהם של תינוקות בני ישראל. מוכה ופצוע הייתי בא ומתאונן לפני אבי על הכול הרב הנעשה לי, אך הוא היה פוטרני בלא כלום. עכשיו אפשר לי לחוש בצערו של אבי ובכין אני שאחרת היתה מן הנמנעות, אולם אז, בהיותי בן שמונה ותשע, היה לבי הקטן מתכוין בי מרוב עלבון, כל דמי היה מתפרץ לראשי ומכה בסנורים את עיני הדומעות. אותה שעה היתה ההמרמרותי על אבי כנדישה את סאת כעסי על השקצים, שלא באו לעולם אלא בכונה תחלה למרר את חיי. מתריש ונכלם הייתי מתיחד באיוו זוית מרוחקה ואפלה, בולע חרש דמעותי ומטפל במתיקות וזה ברעל העלבון והשנאה, שהתחיל ממלא את הנפש הרכה. הידים הקטנות מתכווצות לאגרופים והגוף הרך והחלש רועד כולו. שעות ארוכות הייתי יושב בזוית ומזכיר לעצמי את כל פגיעותי הרעות עם הנערים חרומי-האף ולבני-השער, את כל חרופיהם, כלביהם ואבניהם. פרצופיהם הקרים והנפוחים ושנאתם הכבושה,

השנאה הטבעית של תקפים ומרובים לאחד החלש לא היו מובנים לי והיו מטילים אימה והיה בהם כדי להרעיל את ההויה כולה. אמנם מרחוק, ממרחקים לזוטים בערפל, מחיק העתיד המוטל בספק היהה באה ומנהמת קצת קרן-אור מתוקה: נקמה!

נשכתי, נשמת התינוק, היתה כולה מחרות ארוכה של עלבונות, שגדלה והלכה מיום ליום. כבד היה המשא והילד היה כורע תחתיו. כח לקום הייתי מוצא שוב במלה המעודדה ומרעיפה נהומים:

נקמה!

כיצד? אימתי? בפה?—לא ידעתי. למלה היה חסר תוכן מסוים. אף-על-פי-כן היה בה כדי למתוח את השרירים הדקים והקלושים ולהצית שביבים החדשים באישון עיני. שביבים חדשים, רעים ואכזרים. במהרה חדלתי להאזין לפני אבי. פעם נשכוני כלביהם של שקצי הרחוב עד זוב דם, וכשבאתי אל אבי בוכה וטוען, השיבני תשובה, שהעליבתני והרגיזתני עד יסוד הנפש.

— הרגות בודאי ממנחתם את הכלבים הללו! הרי אף אני עוב ברחוב, למה אינם מתנפלים עלי?

נשתתקתי ונסתלקתי אל הטטבח. מאותו יום ואילך לא ראני אבי יותר בוכה ומתאונן לפניו.

לאחר זמן-מה, כשהחלתי קורא בכפרים, ניסף על עלבין ההוה גם עלבון העבר. הספרים הראשונים, שבאו לידי, היו במקרה ספורים מדברי ימי ישראל והכניסוני לעולם של דם וזועה. לכאורה היה עולם זה רחוק ושונה כל-כך מן המציאות, שבה הייתי נתון, אלא שכבר אז ידעתי לנצוא את הקיום המשוהים שביניהם והיה נדמה לי, כי עולם אחד הוא וכי נתון אני בתוך שלשלת ארוכה, שאין חוליותיה נפסקות במשך שנות מאות ואלפים. אותו הטמטום ואותה האכזריות והשנאה הכבושה, הסרת-הטעם של תקפים ומרובים למועט החלש מצד אחד ואותה החולשה וההרפה מן הצד השני.

כן, טפות טפות הלך הרעל הלך ורב בנשמת הנער, שנעשה שתקן ועצוב, ולבו לא הלך עוד אחרי חבריו ומשחקם. עם הכפר בידי הייתי מתיחד וכולע מתוך צמאון קדחת את הדפים הנוראים והמעליבים. במדה שהרביתי לקרוא ולספוג מתלומות, גדלה ורבחה השטמה שבלבי, התלקחה יותר המדורה הארורה. ובלילות על משכבי הייתי מוסיף עליה שכן בהזכירי לעצמי את שורת העלבונות הארוכה עד כדי שנעון ואת פ-סי פרטיהם של העונים והיסורים הידועים לי, לאור מדורה זו הייתי משחזר את ויני היחיד, שלא היתה לו עדיין כל צורה ואשר רק את שמו לבדו ידעתי.

נקמה!

אילם מעט מעט התחיל נשק זה לקבל בדמיוני צורה מוחשית וריאלית. בלילות על משכבו היה הנער מגרש את שנתו מעיניו, ודמיונו, שנעשה לזוהם ועשיר אחר הקריאה המרובה, היה מעבד תכניות, להוציא את מחשבת נקמתו הגדולה אל הפועל. זה אחר זה עברו בראש אופני נקמה שונים, אך בכל

פעם הייתי מוצא איזה לְקוּי, איזה פגם, ומתחיל את הכל מחדש. איני זוכר מתי היה הדבר, אבל סוף-סוף עלה לי לברר לעצמי כיצד, במה ואימתי אנקם את נקמתי הגדולה.

מובן שהדבר נראה לי פשוט, פרימיטיבי והמים ביותר. הכל נראה קל ואפשרי בדמיונו של הנער. בקירוב נראה הדבר כך: כאשר אנדל ואהיה לאיש, אבקש לי חברים, שואפי־נקם כמוני, ונתחבר יחד לאגודה. צבא נקם—כך נקרא לעצמנו. כולנו—גבורים, אמיצי־גו ורוח ולמידי קרב. כולנו מזוינים, מצופים ברזל מקדקדנו ועד כפות רגלינו, כאותם אפירי ימי־הבינים, שתמונותיהם נזדכנו לי לפרקים בספרים. כולנו רובים מצוינים ואין איש מאתנו מחסיא את המטרה. סוסים אבירים לנו ודוהרים, ששים לקראת קרב ומהירים כרוח בערבה. ממש כאותם הסוסים, שהרגונים החונים בעירנו היו כנהיגים ברחובנו לפעמים להשקותם מי נהר, ואני הייתי כתירא מפניהם ומפני רגליהם הבועטות יראת מות, ובעברם הייתי עומד ומסתכל בהם מרהוק. את מושבנו נסים ביער עבות, במערות ובמהלות, כשיודי לילה. באותן המערות עצמן תהינה ארוות סוסינו, אוצרות הנשק והצדה. כשודדים שבאגדות נבלה במערות את ימינו, מבוקר ועד ערב, ובליילה...

לילה לילה נצא כן היער בהיותנו רוכבים על סוסינו מזוינים ומהרישים. עם חצות נבוא לאיוו עיר או כפר ונשחער עליהם בניסות האויב. כשמצוין ולוי בשעתם נשמיד ונכרית ער בלתי השאיר שריד. הרבנו לא הדע רחם. את בחיה־הפלח עם פעמוניהם ההומים וצלביהם המוזהבים נשלח באש, ואת העם, את כל העם, אנשים, נשים וטף, נמגר לפי חרב שארית על תהיה לעמלקים! התנפלותנו תהיה פתאום, תבוא כחתף, ואיש לא יוכל לעמוד נגדנו. שבעי־נקם ומגואלים בדם אויבינו נשוב לפני עלות השחר למערותינו הנסחרות לנוח, להחליף כח, לנקות ולהשחיו אוננו לילה הבא. וכן לילה לילה... עד תים הנכריה כעל פני האדמה. בבוקר ינצאו עוברי דרכים עיי־כפלה חדש במקום שהיתה עיר פורחת או כפר שקוע בסבכי אילנות. כמטאטא השמד נעבור בארץ ואיש לא ידע מי ופח הוא, ואדם אין אשר יוכל לקדם את פני הרעה. מן הערים הסמוכות והכפרים הקרובים יבואו לראות את החורבן ולקבור את החללים ויקראו את הכתובת הקצרה: „נקמה לאלהים לישראל“ על דגלנו, אשר נשאיר אחרינו בכף עיר, לבטן ידעו למה באה עליהם הרעה הזאת. בנפש חרדה ובברכים כושלות, בעינים, עיניהם האכזריות והקרות, מלאות יאוש יחכו לביא תור עירם הם.

מובן מאליו, שאני אהיה בראש ואפקד את צבא הנקם. כבר־כוכבא בשעתו אנשא על סוס שחור על־פני כרחב שדות הארץ השנואה ואבוא כסער המדבר, חרס ואבדון, מות ובליון יהיו לי לכנפים, שנאתי הגדולה היתה לי לכפרש, חרבי האכל על ימין ועל שמאל, ולא היעף. רחם לא אדע.

סקצת הארס בנשמתו, ארס המשטמה המפעפע ומרעיל את הדם, היתה ניוונה מחזוית הללו ומנהמתי נהכה כל־שהיא. השעות שהייתי מתקפל תחת שמיכתי החמה והווה על נקמתי העתידה, היו מכתיקות קצת את הויתו ונותונת

לי כח לשאת ולסבול את העלבונות החדשים, שרבו והלכו מיום ליום. לא התאוננתי באזני אבי, הדלתי גם לבכות ולהתפתה. מתוך אורך-רוח וסבלנות מופלגים הכיתי לימים הבאים, הרחוקים והמתוקים, ימי השלום הדולפים, הייתי שש לקראת כל יום חולף, שהרי הוא היה מקרבני אל מטרתי, המטרה הרחוקה והאכזרית... מובן מאליו שטעות קטנה עלתה בחשבוני. הימים היו עוברים זה אחר זה, אבל תחת להתקרב, הלכתי והתרחקתי מאותו יום השלום, שיצר לי דמיוני. גדלתי, הייתי לאיש והבינותי, כי כל מה שבדה דמיוני בלילות הגדודים, תחת השמיכה החמה, אינה אלא הזיה. שנאתי לא קטנה, לא פסקה. סגיונותי עם הנכרים היו משאירות תמיד שרטת בנפשי, שלשלת העלבונות הארוכה לא נפסקה – אולם ברי נעשה לי, לצערי הגדול, להיות, כי אין כל אפשרות של נקמה ושל שלום.

רואה אתה אותי בא ביחוסים, ולפעמים גם ביחוסים קרובים, עם אחדים ממכרי הנוצרים. ומה בכך? אל היחיד יכול אני להתחסס בכבוד, בחבה, באהבה, אל היחיד אין לי כל רגש של שנאה. אולם את הכלל, את הכלל הנוצרי, הנכרי, את עמלק, את האלפים והרכבות אני עוין גם עכשיו לא פחות מאשר בימי ילדותי. ועוד יותר, כי עתה הרי שנאתי היא גם הנקמה היחידה האפשרית לי, ליהודי החלש. אותה פקעת הארס, שנתגלגלה לחוך נפשי בהור ירושת דורות, שהלכה וגדלה מימי ילדותי במשך כל ימי חיי, ממלאה את כל ישותי, מבקשת לה מוצא, מוכרחה להתפרץ החוצה, ואם לא-תשים מהנך לנפשי. שוב אני עכשיו תינוק רך והווה, כבר צמח זקני, הסתגלתי במדה ידועה אל החיים והסביבה, הנני איש בן תרבות אירופית, ניטלה ממני אי-אמצעיות ההרגשות, אולם-אפשר שיהיה הדבר רע וזר בעיניך-אולם יש רגעים, שאני מצטער צער גדול על שאותו „צבא הנקב“ אינו אלא הזיה.

אלה תולדות „שנאתי“. בשעות שהייתי צומד עם מכחולי בירי לפני הבד, חפצתי רק לגלם את המשטמה הגדולה, משטמת היהודי מדור דורות לעולם הנוצרי הרוחץ בדמו. לא לי הצדקה לשפוט אם הצליח הדבר בירי, אולם אני חפצתי להראות משטמה גדולה זו לעולם כולו, לעולם הנוצרי ביחוד. ידעו, כי התעללותם בנו במשך אלפים שנה עשתה פרי. ידעו, כי בנשמתו של היהודי גדל נחש, פתן צפעוני, שגם אם אינו יכול להזיק להם, הנה יש לו רעל. ידעו, כי אויבים אנו וכי לא סלחנו להם, והנה באה חברה אייטוית זו... וכי יכולים האדונים הללו להבין, כי אין את נפשי להסתיר יותר את אשר עם רוחי. בין שאני אוהב, בין שאני שונא-לעין השמש אני עושה כל אשר עם נפשי לעשות. לפידות גמר. עם סוף דבריו התחיל מתרגש וקולו נעשה מרוסק קצת, כאילו נחפו ובקש להוציא מפיו מלים מרובות בשעה מועטה. מזור היה לי הדבר. כיצד בן-אדם נושא בחבו שלהבת שכזו ומטפל ימים ושנים בראשיהן של בלונדינות, ברוניטות ושוב בלונדינות. נזכרתי בארבע תמונותי הקטנות, החדשות, התלויות על-יד התמונה הגדולה בתערוכה זו עצמה. ארבעה דיוקנים מצחקים של נצרות צעירות, ספוגות אור-שמש, מלאות לשד עלומים ורית אביב. לפידות, כנראה, ידע מחשבתי גם עד שאמרתי לו דבר.

— כל ימי הייתי מספר לו לקהל הנכבד על-דבר האהבתי, הראיתי לו את פניהן של הנשים היפות ביותר, החביבות עלי, הזינותי עיניו מיפי עלומיהן, רעננות צחוקן, אביבן ויפיצן. ראה הקהל את כתמי האור שבנפשי ונהנה. לא ידע, שכתמים הללו תופשים בה מקום מצומצם מאד, אך הנה השפתי לו עתה את מקום הצללים שבה, את הפצע, סוגתי לו כוס תרעלה— יריקנה ויתעות קצת.

בגנה המרוחקת שלטה דממה, דממת חצות, שהפליטה מתוכה איזה נגינה מבשרת, סתומה ובגרה, באזני התחילו הומים פעמוני כסף קטנים, פעמיני כסף וזכוכית, תלולים לא-נראים באויר והומים.
— עכשיו נשתחררת?— שאלתי את חברי.

ודאי האזין גם הוא להמית הפעמונים, כי החלה לא הבין לי והיה עלי לשוב ולבאר לו שאלתי.
— אחר התמונה נשתחררת מן הפקעת? פקעת זו שדברת עליה... לא מהר להשיבני גם לאחר שהבין, רק אחר שתיקה ממושכה הניע ראשו.

— הן, נשתחררתי.
אחר שנפרדנו איש מעל אחיו בקרן הרחוב, נתרבו הפעמונים באויר. המיתם רבתה והלכה וצלצולם בשר בשורת אביב. מאחרי כתלי הלילה, מעבר למסך עמד האביב ומשך כחבלי הפעמונים לפני בואו.
מה טוב! הנה בא האביב... וכל זה הלך לבלי שוב, נשתחררתי. אף אני נשתחררתי. מעתה אין שוב כל מקום לספקות. אפילו לספק בלי-שהוא.

בערב רב השאון באולמי הקלוב. מיד ליד עוברים העתונים עם הרגזות על התערוכה שנפתחה. האַמְנִים הצעירים נכנסים שנים-שנים ושלישה-שלישה לקרני הזוויות, מתוכחים ומתלהבים, מן הווכחים עוברים אל לוחות השח-כט, אל הספות הרכות ואל הסיגרות הריחניות, בימים האלה, ימי התערוכה שבימי האביב, עצבי כולנו גרוים קצת ועינינו מחותלות באד דק. הי לזה שני חגים לנו: התערוכה והאביב!

רק באראטינסקי הזקן לבדו אינו יוצא מגדרו, את מאמרי הבקורת אינו קורא. הרי דבר שבהסכם הוא, כי הזקנים הקנאים אינם רוצים להודות בכשרונות הדור הצעיר, זהו כמעט חוק מחוקי הטבע. לכשנזקק, נהיה אף אנו כמותם, אולם, חברים טובים, אל תשימו לב לתישים הללו, שחלשה דעתם קצת מוזקן. העתיד שייך לנו!

— שלנו הוא העתיד!

בלבו של איש שיחו הצעיר נוגעים רברי הזקן העלוב בנימה מכוזרה של רחמים. הוא קם ומכבדו בכיס יין או בסיגארה הזונית וממהר להסתלק ממנו. בידעות ועד התערוכה, שבאראטינסקי רגיל לקראן תיכף עם בואו,

אין הוא מוצא את שמו ברשימת שמות הצירים, שנמצאו להם קונים לתמונותיהם. אף-על-פי שהתרגל לכך במשך שנות עבודתו המרובות, אינו רוצה עדיין לוותר על תנועת הכוז, שבה התרגל להחזיר את "הידיעות" למקומן, ושלפנים בימים הראשונים לעבודתו, לא היתה באה אלא לכסות על הצער הרב ועל הקנאה בחברים המאושרים מכנו.

התרגלנו כולנו לזקן זה. והוא נראה לנו מוכרח בקלוב שלנו. האמנים הצעירים עם גאותם החולנית ואמונתם הנפרזה בכחותיהם וגדלם, שאין לה גבול, כל אחד והערצת כשרונו עצמו בגלוי ובטול כל הכשרונות וזלתו בסתר, עם אופן הסתכלותו מגבוה ושאיפתו התמידית להיות למרכז, היה נתקל באותה הפרצה, אותה גאווה ואתה שאיפה עצמה של חברו. התנגשות תמידית זו עלולה היתה לקלקל סוף-סוף את יחסי הידידות, אלמלא בארטינסקי זה העושה לאפשר את הרעות המצוינה בקטנותו, בזה שהוא עומד במדרגה נמוכה וכולנו סובלים אותו ואין אנו מצרפים אותו לחשבון, פועגים לו בפניו ושלא בפניו, בעת שנפשנו מדה עלינו, וחומלים עליו ומקרבים אותו כטוב לבנו עלינו.

יוצא מן הכלל קנטופולה, הצעיר שבחבורה. יוני זה קנאי הוא ואינו יודע כל ויתורים. מה לבצע מלאכה גרועה ולאמנות?—הוא צועק, למה נוחנים לתמונותיו מקום בתערוכה?—וכי "תקדש" היא האמנות בשביל כל עובר בטר? האמנות היא מקדש וכל הזר הקרב... ועוד ועוד... כיד התלהבות העלומים הטובה עליו, אין איש מאתנו משיב דבר לקנטופולה זה. בנוגע לאמנות וכו' הצדק אתו. אבל הפולני הזקן הרי הקדיש אף הוא את כל חייו הארוכים ל"אמנות" ולמי יזיק אם גם הוא פה?

אדרבא,

שעה אחת אנו נמלכים ומחליטים להפתיע את הזקן האומלל הפתעה של שמחה. מטילים אנו מס על כל הבא באותו ערב, ועל קנטופולה בכלל, מפלי להגיד למי ולשם מה נחוק הממון. ובבוא בארטינסקי ממחרת היום ונוטל, כדרכו, את "ידיעות" התערוכה לידו מלבינים פניו ומכסיפים, כמי שזכה פתאום בסכום עצום על פי שטר-הגרלה. ברשימת התמונות שנמכרו, הוא מוצא את שמו ושם תמונתו. הרבר היה בא לו פתאום ביותר והממו. לרגע אחד הוא מסתלק אל הפרוודור ומטפל שם שעה ארוכה בקנות חוטמו. אך כעבור הרגע הראשון הוא שב ומהלך במתינות אילך ואילך בתוך האולמים המוארים והשואנים, מבליט לבו ומפשיץ למעלה את ראשו היהיר.

למן היום ההוא מטייל הוא יום יום ארוכות וקצרות באולמי התערוכה הגדולים ושולח מבטים גנובים אל יצירתו, שערכה עלה וגדל בעיני עצמו: "החמה שוקעת מאחר היער". כפעם בפעם הוא כוצא וטגלה בה מעלות חדשות וכפעם בפעם ינוח מבטו על השלט הקטן, שנדבק למסגרתה: נמכרה.

השאון בקלוב רב מאד בימים הללו, שהמלצרים קוראים להם, ימי היריד הגדול. באיזה בית שוקט שבמרכז העיר נתלו עשירות אחרות של

בדים. האולמים הרחבים, שטופי האור, נשארו שוקטים כמקדם, על-פני הרצפה המכוסה ארג כהה ורך משיטטים איך ואיך בני-אדם, שראשיהם מופשלים למעלה, וכאן, בקלוב, הגיע הכל לנקודת הרתיחה. ובחוזן אביב.

בלילה, לאחר חצות, מקדמים את פני הרהובית המוארים והמתרוקנים בדמטה ערבה, ערבה ביותר לאחר רתיחת חודו שבקלוב. ג'ניה היפה מתרפקת על ימינו וכפפסת על קוץ וקוץ. אבני המפסעה נענות לצעדים הכתונתיים וכולידי הדי זעיר פה זעיר שם מהכהב שביב אור כחליץ. מן הפרורים הרחוקים עולים נביחות **כבו** על איץן גוון צמרת, שהתחילו פקציו צבים ומתנפחים, נעורה צפור: שומר לילה משתעל, ואני מרגיש את עצמי קל כחינוק, רך ורענן כמוחו. השעה המאוחרת, כתמי אור הפנסים על המרצפת, שגתרטלה כבר משמית השלג והקרת, סוסיים של העגלונים הנרדמים בקרני הרחובות, כפה החמימה של ג'ניה הנתונה בכפי — כל אלה מוזנים לחוך הדם טפות אחדות של יין, יין אביב חריף.

פתאום תוקפני רוח של שובבות ואני גוסל את ידה של ג'ניה ורץ אתה למורד הרחוב, רץ ומושך אותה אחרי. היא כפגרת, עיפה, קשה לה לשאוף רוח, ואני מוסיף לרוץ, מצחק ורץ, כאותם נערי הכפר הרצים מראש הגבצה אל הנהר. במורד הרחוב, על-יד פשפש הבולזור הירוק, עד שהספיקה הנערה לנוח קצה ולתקן את מגבעתה, שהמיט הרוח את שוליה, אני עומד על רגלי האחת, מרימה באויר בידי החזקות וסובב אתה בגלגל; היא כוחאה, כתברמרת, מבקשת להשתחרר, אך מטיילי ידי מחזיקים אותה בכח. וכשאני מעמידה סוף סוף על הקרקע, הולך ראשה סחרחר והיא מוכרחה להשען אל כתפי. אני מרכין ראשי אל ראשה ולוחש לה דברים מתוקים אחרים, וכשהיא עושה אזנה אפרססת, אני מפסיק את לחשי ונושקה על שפתיה נשיקה מצלצלת, שוב כאותם בחורי הכפר המנשקים בגבורה לבחולותיהם בקרני הגדרות. בלילות הקיץ הלוהטים.

— באמצע הרחוב — כועסת הנערה ומסמיקה.

מתרונן אני מריב אשרי, גלי עצמה ואון הומים בי. כחות קדומים, כחות נוצר ועלומים שבו ונעורו בי. באו ימים וליילית אשר אין הכלה לאשרם ואין קץ לשפעת אורם. העלו לפידים בנשמה ושפעת אורם מתפרצת החוצה. מדורות נדלקו בנפשי פנימה, והן משפיעות חום לעולם הגדול כולו, כאותה האח המבוערת המשפיעה חומה לחורי הבית. שירת גיל נולדה בלבי והיא נשאת ומרחפת על-פני תבל ומלואה.

יעבור הלילה ואשיב אל מכחולי. שוב תמכנה שעות של חדוה, חדות יצירה, ואחריהן לילה חדש... יום ולילה ואביב, וחורר הליילה. אין קץ לימים ולליילות. אין קץ לזוהר על אדמות.

XVII

כל הלידה טיילתי, וחורתי למצוני עם שחר. קוי שחר ראשונים הכניסו לתוך החדר אור אפור, רוטט ונע. על הרצפה, באמצע החדר, כוּטף דבר־מה מביק ומלבין לקראתי. אינני יודע כתם לבן זה מהו. אף־על־פי־כן איני טמח לבדוק בו. אני מסיר מעלי את ארתי ומגבעתי, תולן על הקולב, ורק אחר זה אני נגש לראות מהו הדבר המונח כאן. נמצא שזהו הסדין הלבן, שאני מכסה בו את „הנקמה“. אני נחפו אל כן התמונה. מי זה היה כאן? מי הסיר את הסדין והשליכו לארץ?

זמן מה אני צימד משתאה ומסתכל דומם בתמונה שעוד עלי לעבוד בה שנים שלשה ימים עד שאגמרנה, ועכשיו, לאור דמדומי הבוקר החור, הובלטו בה איוו כתמים וקוים כהים והוסיפו על אימתה. פתאום מגיע לאוזני, מאהורי, טן הוויית הסמוכה לחלון, קולו של זקני.

— אֶל־נא תכעס, דוד, אני הוא שהסירתי את הסדין...

אני מרים ראשי. שוב?

— באתי ואין איש. סקרנות של זקן... הרי לא תכעס עלי?

מה זה?

עכשיו, עכשיו מה לו כאן? רגע קטן אני צומד נגדו אובד עצות ואלם.

ר' צבי משתמש במבוכתי לפי רגע ורומז באצבעו כלפי התמונה.

— אגב, זו אינה תמונה כל־עיקר. אין זה חומר ליצירה דוד. הרי זהו פחדך. פחדך הגדול, ההולך בעקבותיך אל כל אשר תלך, וידו הגרומה והחניקת על צוארך. בזה חפצת להשתחרר מאויבך היותר ורא? תמימות! תמימות! חוסר נסיון ותמימות. הלה אה לו למשכן את נשמתך, ומי יוציאנו משם? מי גבור ויוציאנו משם? סמרטוט זה? וכי אין אהה שומע את קול צחוקו הגס והנוקב? טעות קטנה עלתה בכאן, בני, טעות. שונאך הנית לך לשעה קלה, ואתה מהרת וקראת לחג של חרות ושלום. אך הלא אין שלום ואין חרות. אין! השתעל וצחק.

אולם הפעם לא רמני. מבוכתי עברה בן־רגע. שוקט ואמיץ אני מרים את המטלית הלבנה מן הרצפה ומכסה בה את הכד, בזהירות, שלא למחוק ושלא לסטטש את הצבעים הלחים. אחר כך אני נגש אל הזקן ורומז לו בראשי כלפי הדלת הפתוחה.

— לך לך מכאן.

הוא מעמיד עלי עינים חמהות ומתוך זקנו הלבן והפרוע קצת מציצה בי תוכחה.

אך צימד אני על דעתי.

— בבקשה ממך, לך לך לדרכך.

בלי נמוס אני וגם. בלי רחמים אני מגרש את הזקן העלוב.

כי שעמו עברה. שכח בודאי הזקן כי הזמנים משתנים, סבור היה כי עדיין הכל על עמדו צומד, ונמצא שטעה. כי בינתים הכראתי. בינתים בא

האביב והעננים התנדפו וגזו. אין כאן מקום לאורחים מהתם. ילך לו. ילך לו.
לשוא הוא מתעקש.

בפעם השלישית אני מגביה קולי.

— צא!

באין לו ברירה, הוא הופך אלי ערפו ויוצא. נעלב וכועס הוא עובר
לארכו של החדר, למן החלון ועד הדלת, ואינו אומר כלום. בפתח הוא מרים
ראשו לרגע.

— עוד נשוב נתראה, בני! עוד נשוב נתראה...

מתחת לעקבי, מתחת לרגלי הדורסת, חזר והניח ראשה של התולעת.
אולם אני לא שמעתי. פתחתי את תלוני והוצאתי ראשי החוצה. האיר
כבר הבוקר והשוער הזקן יצא לטאטא את הרחוב.

— צפרא טבא, סבא!

הוא מפטיק עבודתו לרגע, נשען אל עץ המטאטא ומחפש בעיניו את
זה שקדם פניו בברכה בשעה קדומה כזו. כשהוא רואה את ראשי המוצא מן
החלון הוא מסיר מגבעתו מעל קרקדו ומשתחוה:

— צפרא טבא!

מוסקבה — תרע"ח.

עיר המקלט

ס ע ש ר *

אמי קבלה את הדברים מאמה ואמה מאמה, וקנתה מזקנתה וזקנתה מזקנתה, דור מפי דור — ואמי מסרה את הדברים לי. כאשר באו בני ישראל לעציון גבר, בשנת השלישים ושש למסעיהם במדבר, גראתה בקרב המחנה נערה צעירה, קטנת־קומה ודקת־בשר, אשר אם ראה אותה איש ואם עבר מעליה, לא זכר את תארה ולא זכר את מראהו ולא זכר דבר, ורק את עיניה לבדן זכר, ותהיינה משוטטות לנגדו, וידע כי גדולות הן בשני בטנים ושחורות כההום האַרְגוֹן ויוקדות כאש המזבח אשר לפני אהל מועד. לא ידע איש מי היא ומאין באה. כרוח פרצים סוערה פרצה אל המחנה פתאם בבקר יום אחד עם השלֵיִם יחד, ויהיו יודעים רק את שְׁמָהּ, כי יקרא לה נועה. ואם יש כי שאל איש את פיה לאביה או לאמה, ותהי עונה: אבי המדבר, אמי הערבה — ותשחק בקול גדול, ותהי לבנת שניה מצהירה רגע אחד ככרך אשר התלקח פתאם, ותצלצל בעגיליה הגדולים אשר באזניה, וכעוד רגע ברחו ותמלט. והבחורים ובני אצילי ישראל וכל איש מסביב ספרו עליה נפלאות: כאשר תנוח עינה על איש, והיתה כצבת מכה על חלקת הבשר אשר הביטה שמה, וכאשר תשב ברוח פיה, והיתה כרוח זלעפות אשר חלף פתאם מן הנגב, וכאשר חגע ידה ביד איש, והיו כל עורקיו בו כנחל שלהבת שוטף. ואף אמנם היתה הילדה כמו מדבר: פניה כנהושה חרוכת יקוד שמש, גרמיה כסלעים להוטים ותדים, והיא פרא אדם כמו הרוח הפושט מן הצפון. ואולם כחלקת האדמה החרבה אשר בין פארן ובין תפל, כן צמאה הנערה לנטפי טל מעט יומם ולילה — והיא מחכה...

בימים הרחוקים האלה והשמש היתה יוקרת ולוהסת עוד שבעתים מאשר עתה והמרבר היה נורא וגדול עוד שבעים ושבע מאשר עתה, והאהבה היתה עזה וסוערה עוד אלף אלפי פעמים מאשר עתה.

בנקרת מערה כאחת הפחתים נולדה נזקתה הקטנה לפני ארבע־עשרה שנה כשנת העשרים ושתיים לצאת בני ישראל ממצרים, בהיותם חונים ברמון פרץ. ולא במאכלת כרתו את שרקה כי־אם בצר, אמה היתה אשה כובסת ואביה איש מקושש עצים, ויהי מלקט בשדה ענבי פרנים אדמים ויהי שותט אותם אל הכף אשר עשה לו ושותה יום יום את משרת הגרגרים הורים ומשתפר, ובקברות התאוו מתו האיש והאשה יום אחד ביום המגפה הגדולה באכלם מן השלו עשרה חמרים. או גדלה הנערה ואיש לא ידע מי גדל אותה. מי מגדל את החתול השחור ואת האנגורה הלבנה אשר במדברו כדרדר אשר בשדה עלתה וכפתן אשר במאורה אצל הבצלת. בתצר האהל ועל סף הדלת אשר לנה שם הלילה האחד לא לנה גם בלילה השני, ומן הלחם אשר פרס לה איש יום אחד לא בא אל פיה גם ביום השני. במצאה מעט מן עלי־פני השדה ומעט זרע גד ומעט ענבי סמדר, ותאכל מהם וגם הותירה — והיא עליזה תמיד. עוד לא מלאו לה שתי־עשרה שנה, ככעט עויה ילדה, כאשר מצאה איש בשדה ויתפוש בה נזקתה — והיא לא שמה לב. כגלגל לפני רוח התגלגלה עלי־פני חוצות ממחנה למחנה, מן המושב האחד אשר ישבו שם בני ישראל ועד המושב השני.

ובבואה לעציון גבר, והיא קטנת־קומה ודקת־בשר, לא הביאה עמה בלתי אם את עיניה — ומקץ שלשה חדשים, והיא עלתה פתאם נתיף. כמעט בן לילה. בערב עלתה על רבצה לא תאר ולא תבנית, ובבקר והנה היתה פתאם הנערה בת ארבע־עשרה לתבנית אשה שלמה בכל וגדולה. כמו אד עלה על עיניה המסקדות להיות כקסך מבדיל בין הרואה ובין הברק המסתתר, ותהיינה העינים פתאם כמו חולמות תמיד. כל הרואה ועמר תחתיו והשתאה, לא היתה כמוה בכל גבול ישראל ועל סביביו, וכל המחנה מסביב, בחורים ובאים בימים, נדיבים ורשים, וקני עם ומן האספסוף כלם התגודדו עליה וישיגוה, ובאשר היתה והיו שם גם המה. ככוס תרעלה משפרת עברה על כל המחנה. ומקרוב ומרחוק באו, מכל הפנות אשר שם בני ישראל חונים, והנערה לא השיבה פני איש, את כלם הקריבה אליה יחד, את כלם, את כלם, ולא מלצה מאיש את חסד נעוריה — והיא רק משחקת בקול גדול. יומם כלהוּם השמש רבצה עלי־פני השדה בחול הקודח ותשתעשע בטני נחשים קטנים אשר אמצה לה. אז תגל את שדיה ואת נחשיה תרביץ על בשרה, והנחשים התפתלו על שדיה סביב ולא עשו לה רעה, והיא מביטה השמימה אל גוכח השמש והולמת בעינים פקוחות. ואולם בהיות הלילה באישון האפלה שכבה

על-פני השדה וצ'חד הנערים עמה – והיא לא שמה לב. ואת נעריה החליפה יום יום כאשר יחליף איש את הכתנת אשר לבשרו – והיא לא שמה לב. כחתול השחור אשר בערבה וכאנגורה הלבנה דבקה עם בן מינה ככל אשר יבוא לפניה, ולא ידעה רע ולא ראתה און – והיא רק משחקת בקול גדול.

יומם באכול השרב מסביב כמו תנור יסבה על-פני השדה עד להתעלף, ויש אשר אחזה בה פתאם תאווה כמו רגע ותמהר ותתפשט את כל בגדיה ותשליכם מעל פניה והלאה והשב על שני השדה ערמה כיום הולדה. ויש אשר שבה ותקח את שערות ראשה הארפות, אשר ירדו מעל קדקדה ועד ברכיה הגיעו, ותצנוף אותן לצנפה ותכס בה את כל בשרה, ותהיינה כשכבת עבים עבה אשר עלתה לכסות על השמש. ואולם בהיות הלילה בחרה לה ממאהביה את אשר תבחר, וילכו אחריה גם שנים וגם שלשה – והיא לא תשים לב. כזאכה אשר במדבר רעבה לטרף – והיא רק משחקת בקול גדול.

יומם בהיות התכלת בתוך הרקיע בעצם השמים הטהורים ירדה עד הנחל אשר עם ארנון לרחוק, וכעלותה מן הרחצה צחה ואדמה כלה, התיצבה ערמה לפני הנחל ותרא בו את תבניתה הנשקפה אליה מן המים ותבט ולא ידעה שבעה. אז ידעה כי יפה היא מכל אשה אשר היתה על פני האדמה. ויש אשר תשוקה עזה התלקחה בה פתאם לכרוע על ברכיה ולנשק למו פיה בךאי המים את כל בשרה יאת כל יצוריה ואת כל בדי עורו. ואולם בהיות הלילה גרשה מלפניה את כל בני הנדיבים ואת כל בני האצילים ואת כל אנשי המעלה אשר דבקו אחריה, ותבחר לה רק את הנערים מן האספסוף, את כל פוחזו ואת כל ריק ואת כל לבוש קרעים ודל, קהל גדול מאד, ותקח אותם עמה – והיא עליוה שבעתים. כשטף מים עזים השואפים אל המורד, כן שאגו בה דמיה וימשכוו: רק אל המורד, רק אל המורד – והיא משחקת בקול גדול.

והימים היו שוממים והלילות היו סוערים, משתים והלולים והוללות. ורק לרגעים, בהיותה לבדה מעט ואין איש עמה, קפא הצחוק על שפתיה ותאגז פתאם. קשיה ורקמתה וצמידיה אשר נתנו לה אתנן ואפריונה אשר עשו לה היו לה לתועבה. כל בחוריה ומאהביה היו לה למשא. אז תקח את השהם הגדול, אשר נתן לה קנז בן הנשיא למטה בנימין, ותשליכהו החוצה. ואת חשן אפודתה, אשר עשה לה רקמה אלידד בן הנשיא למטה נפתלי, תקח וקרעה אותה למצת קרעים. לבה היה ריק – והוא צמא, צמא... כחלקת האדמה המלחה בין פארן ובין תפל אשר לא גשמה עוד מעולם. ככה צמאה לנדבת טל – והיא רק מחכה ומחכה.

יום אחד באה עד לפני המשכן ותעמוד בפתח. פתאם באה לה התשוקה לבוא בו רגע אחד פנימה. והענן מלא את הקדש ויהי חשך אשר ימשש אותו איש בידים, ואימה רובצת על פני פנה ועולה מאחרי כל עמוד, והיא לא דאתה דבר. ורק כאשר הסבינו עיניה עם החשך מעט מעט, אז החלה להבדיל בין דבר לדבר. על המעלה אשר עם הבמה לפני הקדש עמד הכהן הצעיר המנצח על העבודה, כמעט עורו נער, והוא לבוש מעיל בד וחשן על לבו ולולאות אפוד, ותלתלים ארפים יורדים על ערפו מתחת למצנפתו, והכהן הצעיר מדבר אל הקהל – ותבט בו משפאה ומשתוממת אליו, הפנים היו חורים והתלולים שחורים, העינים היו תכלת והחשן אדום, ברגע הזה נשא גם הכהן את עיניו ויבט לנכחו בפתע ויראנה – ופניו החורים חרו רגע אחד שבעתים והתכלת אשר בעיניו העמיקה פתאם שבעים ושבע, אז אבד ממנו הדבר רגע אחד וידום. רק רגע אחד. וגם את עיניו עצם, אחרי כן התגבר; עיניו נמלאו ועם ומצחו לבש כמו עננה רועמת. והיא החל פתאם לדבר אל הקהל על הדבר אשר צוה משה לאמר: ,והיה מחניך קדוש, וירעם בקולו יזהר את העם מפני כל זמה יכל תועבה, אשר לא יראה בך ערות דבר... וימהר לכלות את דבריו וירד מעל הפך.

ואולם אחרי הצהרים, כנסות היום, תעה הכהן הצעיר על־פני השדה אנה ואנה. על הגערה לא סר אנגד ציניו לא בהיותן פקוחות ולא בהיותן עצומות. ובהיותו תועה בשדה וימצא אותו באחריתו, אז עמד תחתיו ולא נגש אליה ויכט בה מרחוק ונשב ויבט. ואולם נגש לא נגש אליה.

אכן יום יום אחרי הצהרים, כנסות היום, יצא אל השדה עד לפני הקפה הבנויה לתפארה, ויעמוד מרחוק ויבט, ובראותו את פניה הסב את פניו לאחור ויתחמק, ואחרי כן שב ויעמוד, ורק נגש לא נגש אליה.

אבל בהיות חרש או מועד או שבת והוא עומד על כנו אשר במשכן כפעם בפעם, אז הרעים בקולו וידבר אל הקהל ויצוהו, והיה מחניך קדוש, ויזהירו, ולא יראה בך ערות דבר – ורק מדי צותו ומרי פוהירו הוריד את ראשו לארץ כנכלם מפני נפשו, והוא נאנח.

ובאחד הימים מצא אותה תחת אחד השיחים, אשר התחבאה שמה, והלילה רבץ עליה מסביב. אז כרע לרגליה על הארץ ויהי נושק את שפת שמלחה, כאשר ישק העבר את שפת השמלה אשר למלכה. הן טמא הוא, טמא שפתים וטמא לב, והיא קדושה, קדושה, קדושה...

והיא רעדה בכל יצורי גוה – בפעם הראשונה בכל ימי הייה. הזה הוא – הן כחלקת הארמה הנשמה אשר בין פארן ובין תפל צמאה אליו כל הימים!

והימים היו נפלאים והלילות היו נחמדים, הלומות ודמיונות עם תקוה סתוקה – ובכל זה הכבידה את לבה אליו כאשר לא הכבידה עוד אל איש. את אשר לא סנעה מן האחרון מבני האספסוף, אותה מנעה ממנו. רק ממנו לבדו – והיא לא ידעה מדוע. ויש אשר גם גער גערה בו ויש אשר גם קצף קצפה עליו ותהי מדברת אליו קשות חמיד – והיא לא ידעה מדוע.

והוא בא מדי יום ביומו, ומדי יום ביומו כרע לפניו על הארץ וישק את שפת שמלתה ועיניו בערו בחוריהן – ויום יום גערה בו ותדבר אליו קשות ותשב את פניו ותשלההו. אבל בלילה, בהיותה שוכבת בורעות אחד מעוגביה ועיניה סגורות, ראתה רק אותו ותהגה רק בו. לא סר צלו מנגד עיניה גם בהיותן פקוחות וגם בהיותן עצומות.

ויום אחד אחז בידה וישבע לה לאמר: אשר התגלח יתגלה את שערו ואת מצנפת הקרש אשר לו יסיר מעל ראשו ואת חשנו ואת אפודו יעביר מעל בשרו והיה כאחד העם, ואז יעבור מן המחנה הרחק הרחק, בערבה רחוקה בתוך השקמה אשר לא תרכה עוד שם רגל אדם נשבע עמה, והיתה לו לאשה – והיא התאנפה בו בפעם הזאת שבעתים מכל הימים ותען אותו קשות ומרות. ואולם את נפשה לא ידעה, ולא ידעה מדוע. ופתאם ידעה: – הן את האיש הזה היא אוהבת...

והכהן הצעיר עוד כורע לפניו יום יום על הארץ ונושק את שפת שמלתה.

בימים ההם והשמועה נשמעה בעציון גבר, כי הבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן למזרח שמש, ערי מקלט הן, אשר תהיינה למקלט לכל רוצח המכה גפש בשגנה, ונס שמה מפני גואל הדם אשר ממשפחת ההרוג בפגעו בו, והתחבא שם וישב שם עד מותו הכהן הגדול, ואחרי מות הכהן הגדול יצא ולא יהיה עוד משפט לגואל הדם עד עולם לפגוע בו.

כמשלוש חדשים עבדו וקני העם להכין את דבר שלש הערים המבדלות ויקצבו את משפטן. מדרו בחבלים אל הערים אשר סביבות המחנה ומדרו מתוך לערים, תארו את הגבולים, תאו את הדרכים, ותהי התכונה רבה מאד. או יצאו להם שלש ערים: קצר אשר במדבר, ראמות אשר בגלעד וגולן אשר בבשן. ביום ההוא והזקנים באו ועמם כל הכהנים, כלם לבושי בגדי השרד עם החשנים ועם האפודים ועם מכנסי הבר ועם המצנפות ועם המעילים, ובשולי המעילים פעמונים ורכונים, והכהן הגדול עובר בראשם ובידו המטה הגדול, ואחריהם עברו הלויים, ואחריהם עברו בני הלויים, כלם לבושים את בגדי השרד לשרת, ואחריהם עובר עם רב, אנשים ונשים וטף, ופני כלם לקצר, כי היא העיר הראשונה משלש הערים. אז יקרא המפקד על המחנה לזקני העיר לצאת אליהם, ויצאו כל הזקנים.

שבעים ואחד במספר, ויעמדו בשער העיר, והכהן הגדול עלה על הבמה אשר עשי לו, ויש במטהו הגדול, ואחריו הטו כל הכהנים מסביב במטותם גם הם, וידבר הכהן הגדול באזני זקני העיר את משפט כל המעשה אשר צוה משה לעשות: — אם בכלי ברזל יכה איש את רעהו וימות, רוצח הוא, מות יומת הרוצח! — וענו כל העם ואמרו: „אמן!“ — ואם באבן יד אשר ימות בה הָקְהוּ וימות, רוצח הוא, מות יומת הרוצח! — וענו כל העם ואמרו: „אמן!“ — או בכלי עץ יד אשר ימות בו הָהוּ וימות, רוצח הוא, מות יומת הרוצח, גואל הדם הוא ימית את הרוצח בפנעו בו, הוא ימיתו! — וענו כל העם ואמרו: „אכן!“ — ואם באיבה יהדפנו או השליך עליו בצדיה וימות, או באיבה הָהוּ בידו וימות, מות יומת המכה, רוצח הוא! — וענו כל העם אחריו ואמרו: „אכן!“ — אבל... אם יהיה איש אשר יחטא לרעהו בשגגה, או בפתע בלא איבה הָפּוּ או השליך עליו כל כלי בלא צדיה, או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות וַפּל עליו וימות, והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו — והצילו העדה את הרוצח מיד גואל הדם ואספו אותו העדה אל עירם, עיר מקלטו, אשר נס שמה, וְיָשֵׁב בה עד מות הכהן הגדול, את כל מחסורו אשר יחסר יתנו לו, את הלחם אשר יאכל ואת המים אשר ישת ואת הבית אשר יֵשֵׁב בו, לא יחסר דבר, וְיָשֵׁב שם השונֵּה עד מות הכהן הגדול! וענו כל העם אחריו בקול גדול: „אמן ואמן!“ — אז גשא הכהן הגדול את עיניו השמימה ויפרוש את כסיו ויתפלל, קולו לא נשמע בהתפללו ורק שפתיו נעו, ובכלותו להתפלל ויגישו לו נערי הלויים את האגן ויז הכהן הגדול מן האגן מי חסאת על שער העיר לְקַדֵּשׁ אוֹתָהּ — ותקדש והכהנים פקטירים על־פני המחבות, ויעל הענן ויכס את כל העדה, והלויים ובני הלויים שרו מתוך הענן וירונו. — ככה עשו גם לראמות אשר בגלעד וככה עשו גם לנולן אשר בבשן.

והאנשים אשר בעציון גבר מן הקצה אל הקצה דברו איש לרעהו כל היום רק בשלש הערים המבודלות אשר הבדילו לרוצחים בשגגה. והעם כטוב לבם עליהם לענו איש באזני אחיו ויאמרו: — „אכן תִּשְׁמְנֶנָּה שלש הערים האלה ותִּתְּחַדְּנָה מן הארץ ותִּתְּחַיֶּנָּה מעל פני האדמה בטרם יבוא אליהן רוצח לִשְׁבֹּת בהן. הלא אין רוצח בישראל ולא יהיה בקרבן רוצח עד עולם.“

אך כערב היוט ההוא בהיות החשך מסביב רָבְצָה גֹעָה על רַבְצָה בתוך הקֶּהָה אשר על־פני השדה, והנער הכהן כורע לרגליה על הארץ. ככלב רכץ לרגליה ולא דָּבַר דבר. אבל הנערה כמעט אשר לא ראתה וכמעט אשר לא שמה לב. ולמַת היתה ורוחה מתשוטט למרחוק, פתאם התעוררה. אז תדבר אליו בשחוק ורק קולה קָעַד מעט, לאמר: „ראה, הנה אנכי ידעתי מי יהיה הרוצח הראשון יבוא לשבת באחת הערים ההן: הלא זה אשר יהרוג אותי או זה אשר אנכי

אהרונג אותו, ואנ אהיה הראשונה להקלט שמה... ואחרי כן שחקה בקול גדול וזהי עליזה ושחחה מאד, ורק כי החרישה פתאם לפתע ולא יספה לדבר עוד.

והכהן הצעיר חכה עד בוש, ואחרי כן פנה וילך לו לאטו — אך ברכיו רעדו מאד והוא הולך כשכור.

ימים אחדים לא נראה הכהן בכל המחנה, ומקץ ימים אחדים סר אל הנערה, בפעם האחרונה בא, והיא לא הכירה אותו: את נורו הסיר מעליו וראשו היה גלוח, את בגדי הקדש אשר על בשרו התפשט, את המעיל ואת האפוד ואת האבגס, ויהי לבוש בגד חול ועל ראשו צניף. אך פניו חורו שבעתים מבראשונה. וכל העם אשר מסביב דברו בו ויורו אחריו באצבע, וזהי הנאצה גדולה מאד, כי לא היה כדבר הזה למיום היות כהנים בישראל, אשר יחלל כהן את נורו. ואולם הנערה בראתה אותו לעגה לו על פניו, ובקול חוק ובשפה ברורה אמרה לו: לא אהיה לך לאשה עד עולם, ואתה דע, — והוא שמע ולא דבר דבר, ויצא מאת פניה שוקט ובצעדים בטוחים.

בלילה ההוא לא עלתה נועה על יצועה. עד לפנות בקר הלכה תועה בשדה, לבדד וגלמודה, הן לא אוכל, לא אוכל... אין לי דבר עוד לבעבור נתן לו בלתי אם את בשרי הסמא — ואת זה לא אוכל ולא אתן לו עד העולם. קדוש הוא לי גם אחרי הסירו את נורו, וקדוש יהיה לי לנצח...

ובלילה הזה בכתה הנערה בפעם הראשונה בחייה.

כאשה המסכה לפטר רחמה, כן חכתה אל הדמעה הראשונה הזאת. עשר שנים, המשעשרה שנה חכתה, ועתה הנה באה. או באה עליה מנוחת פתאם כאשר לא היתה לה עוד מעולם.

אך בבקר באה השמועה, כי משו האנשים מנחל זרר גופת איש נח, ויראו והנה הוא הכהן הצעיר.

ובהגיע הרבר עד לאזני נועה לא דברה בלתי אם את המלים: אנכי הרגתי — ואחרי כן נעלמה ולא יסף עוד איש לראותה. ימים ושבעות לא יסף עוד איש לראותה. בין ההרים, בשממות המדבר הנורא, אשר לא דרכה שם עוד רגל אדם, תעתה לברה יומם ולילה, ועל שפתיה רק המלים: הן לא יכלתי, לא יכלתי. ובשובה מקץ ששה שבועות לעציון גבר לא הכיר איש את פניה עוד. קומתה שחה עד החצי ותבניתה הראשונה לא היתה לה עוד.

ובהיות הלילה קרעה את כל שמלותיה ואת רקמותיה ואת יקרותיה, לא השאירה מהן חוט אל חוט, ואת אשר לא יקרע ואת אשר לא ישרף באש השליכה המימה.

ובחדש הששי באחד לחדש כשנת הארבעים לצאת בני ישראל ממצרים
 באה נערה יחפה וקרועת שמלה עד לפני שער גזר ותחפץ על השער:
 - „אספוני נא. איש הרגתי בשגגה“...

וזקני גזר נבהלו, ויבואו כלם ויביטו. הנה „הרוצח“ הראשון! ואת הנערה
 אספו ויתנו לה מקום לשבת בתוכם. ברחוב העיר בראש הומיות נהגו לה את
 המקום, אך הנערה התחננה אליהם כי יתנו לה פנה רחוקה, הרחק מאדם, אשר
 לא תבט פני איש. אז התחבאה חדר בחדר ולא יצאה עוד החוצה.

והנשים מביאות לה יום יום לחם ודבילת תאנים ומים, אשר תסעד בהם את
 לבה, והיא לא תאכל בלתי אם את הלחם היבש ככל אשר תדרוש נפשה.
 ואם הכהן הגדול מביאה לה מטעמים ומשמנים ומאזה תנור, לבעבור
 היטיב עמה, ולא תתפלל אל מות הכהן הגדול - ואולם הנערה שהקה שחוק חרש
 בשמעה כזאת ולא דברה דבר.

ואמנם פלא הוא: גם במזת הכהן הגדול ובפתחם לה את השער לבעבור
 צאתה, לא יצאה הנערה. ישבה הנערה בגזר בעיר המקלט עד יום מותה, ותמת
 שם ושם נקברה.

מאמרים

הַחֲדוּד בַּמְדַּרְשׁ הַכְּתוּבִים

המדרש, כלומר: פירושו של מקרא בדרך דרש, הוא, בעיקרו, הוצאת הפסוק (או חלקו) מידי פשוטו, ובבחינה ידועה: הפשט גשמיותו – הרחקתו מן השכל, פחות או יותר, והקרבתו אל הלב, אל הרגש, אל הדמיון. ועל כן אפשר להכניס את ה"דרשה" לסוג הפיוט העברי, לחלק הפואסיה. אבל מדרשו של כתוב הוא גם מפתיע אותנו תמיד, שהרי הוא מכניס בו כונה חדשה, כונה שלא עלנו כלל, ועל כן יש לחשוב את ה"דרשה" גם לאחת מצורותיו של החדוד העברי (כי ה"חדוד" הוא, כידוע, דמיון מפתיע, השואת שני דברים שאין לכאורה כל יחס ביניהם). וככל חדוד יש גם בדרשה המחודרת גוונים שונים, למן ההלצה המהודרה ועד הברחנות הגסה, אלא שחדודה של הדרשה (ובפרט של מדרש"א גד) אינו יוצא, עפ"י רוב, מן הראש, אלא מן הלב.

כמובן (או אולי אין זה מובן) אינני מתכוון למדרש-הכתובים עפ"י ה"מדות" שהתורה נדרשת בהן, אותן ה"מדות" הן, כידוע, או כולן הגיוניות (כגון קל וחומר), או כולן אי-הגיוניות (כגון "גזירה שוה"); וכאלה כן אלה אינן משיעו את הנפש. הדרשה עפ"י ה"מדה" ההגיונית, היא יבשה יותר מדי, אין בה שום להלכות של שירה וגם שום קורטוב של חדוד (שהרי מכיון שהיא הגיונית, מוכרחת, אי אפשר לה להפתיע אוננו). והדרשה עפ"י ה"מדה" שאינה הגיונית, היא 'אמנם מרחיקה מן השכל מאד, אבל אינה מתקבלת גם על הלב; באי-הגיוניותה אין אפילו הפתעה פשוט, כל בעל-שכל, או בעל-רגש, או בעל-טעם, אוטמים אונם משמוע אותה, וכדבר שאמר ר' אלעזר בן עזריה לר' עקיבא (מנחות פט): 'עקיבא אפילו אתה מרבה בשמן' בשמן' כל היום כולו איני שומע לך'.

אבל אני מתכוין לאותן הדרשות המוציאות את הכתוב מפשוטו לא ע"י ה"מדות" ולא ע"י רבויים, ומיעוטים ולא ע"י דיוק במלה מיותרת (המיותרת לפי דעתו של הדורש), לא ע"י שום אחד מן הדרכים המקובלים, הרשמיים, הכבושים והמשעממים הללו, – אלא ע"י דרכים חפשים, התבולות, אי-רשמיות, אם הורשה לאמר כך. אותן התבולות, יש שהן דקות מן הדקות: הן עושות את

האופירציה של הכנסת הכונה החרשה, בקלות נעימה; אין הפסוק ואין הקורא מרגישים כלל באופירציה שנעשתה; שהרי באמת לא נתהוה שום שנוי בצורתו של הכתוב, אלא שהדרש־הפייטן או הדרש־החריף, הת נב אליו בלאט ויוציא ממנו את נשמתו הישנה ויפת בו נשמה חדשה – ואתה נפתח ונהגה בראותך כי הנשמה החדשה מתישבת בו בהרוחה, כאילו היה מיועד לה מתחלת ברייתו.

ויש תחבולות שהן גסות מן הגסות. יש „אל תקרי“ ו„קרי וכתוב“ ויש גם סירוסי מלים. אך כאן יתכן לפעמים הכלל הישועי: התכלית מקדשת את התחבולות, דרשה יפה באמת אינה נסגמת כלל ע"י גסות התחבולה שלה, כאשר נראה בהמשך מאמרנו. ויש דרשות נפלאות (ברעינון) שנתהוו ע"י התחבולה היותר גסה: ע"י סירוסי מלים, ולעומת זה אנו מוצאים, כי הדרשות היותר תפלות (גם היותר גסות בותרות לפעמים בתחבולות היותר פשוטות. טבע הדבר מחייב, שמדרש־הכתובים לצרכי ההלכה (גם אם לא נוסד על ה„מדות“) אינו מצטיין לא בפיוט ולא בחדוד, ובאמת בין אלפי מדרשי ההלכה מצאתי רק כתיסר שיש בהם איזו הפתעה מעניינת, המכריחה אח הקורא לעמוד עליהם קצת. ומפני מיעוטם אפטור אותם חכף, כדי להתעסק אחר־כך רק במדרש־אגדה (שאמנם יש בהם דרשות אחדות המשותפות גם לאגדה גם להלכה).

הנה, למשל, דרשתו הדקה של ר' יהודה בר פזי (ירושלמי סוכה ג, א): לולב היבש ססוף, על שם „לא המתים יהללו יה“. אסמכתא יפה זו אינה עושה שום אונס בפסוק וכמעט שאינה מוציאה אותו מפשוטו, ובכל־זאת (או דוקא משום כך) היא מפתיעה אותנו הפתעה נעימה בהשוואת הלולב היבש אל המתים – השואה יש בה גם מן הפיוט גם מן החדוד.

הריפה וקריבה להלצה יותר, היא דרשתו של שמואל על דבר הלכה של רב (בבלי ברכות יא.): המתפלל, כשהוא כורע כורע ב„ברוך“ וכשהוא זוקף זוקף ב„שם“. אמר שמואל: מאי טעמא דרב? דכתיב „ה' זוקף כפופים“. ההפתעה גדולה כאן יותר, אעפ"י שגם אסמכתא זו לכאורה אינה מוציאה את הפסוק מפשוטו – אלא שהיא מפיטה את רוחניו, את מליצתו הכוללת, ומלבישה אותו דוקא גשמיות, דברים ככתבם, לצורך הלכה יבשה. ואולם אונס לא נעשה כלל בפסוק, ואנו מרגישים איזו הנאה איסטיטית על החדוד שנתהוה בתחבולה פשוטה כל כך.

יפה בפשטותה היא הדרשה שנמסרה בשם רב (כתובות יט: ועוד): „אם און בידך הרחיקהו זה שטר־אמנה, ואל תשכן באהלך עולה“ זה שטר פרוע, גובן מאליו, כי חברו של איוב לא התכוון בדבריו אלה למדרש־הלכה זה; ועל כן אנחנו נפתעים בראותנו כי הדרשה מתישבת כל־כך יפה על לשון הכתוב ומתאימה בדיוק מצוין לכל מלה ומלה („און“, „הב“, „אפס וריק, נמלץ יפה על שטר אמנה“, – שהרי לא הלוח עליו כסף כל עיקר – ו„עולה“ עולה יפה לשטר פרוע).

מליצה יפה אנו מוצאים במדרש־הלכה שבברייתא קדומה (סנהדרין סג. ועוד): ר' עקיבא אומר מנין לסנהדרין שהרגו את הנפש שאין טועמים כלום כל

אותו היוזם שנאמר: "א ת א כ ל ו ע ל ה ד מ". וזתי דרשה מן הסוג המעולה ביותר: היא מפשיטה את הכתוב את גשמיותו, את החוק היבש שבו, ומכניסה בו חוק אחר, אבל חוק המביע רעיון מוסרי מעודן. והפסוק היבש נעשה אסמכתא פיוטית מחודדת, בלי שום כפיה. דרשה נאה זו ראויה ביותר לשימת לב בשביל דרשה: שהרי ר"ע אינו כלל נאה דורש ברוב המקומות, להפך הוא בעל "מדות" מגונות (ביחוד בחבתו המשונה ל"רבוים" ו"מעוטים") כאשר שמענו כבר מתוך דברי ר' אלעזר בן עזריה וכאשר נשמע גם מדברי חברו, ר' ישמעאל: "וכי מפני שאתה דורש ב"ת" ו"בת" נוציא את זו לשרפה?" (סנהדרין נא):

הלצה הקרובה כבר לבדחנות אפשר לראות במדרש-הלכה שבברייתא אחרת (ב"ק יא): מנין שעל בעל הבור להעלות שור מבורו? תלמוד לומר כסף ישיב לבעליו והמת? (לשון הכתובים במשפטים היא כך: וכי יפתח איש בור – ונפל שמה שור – בעל הבור יולם, כסף ישיב לבעליו והמת יהיה לו). כאן עשה הדורש אונס גדול בפסוק, בחזק יד הפסיק אותו באמצע הענין כדי להסמיך עליו את ההלכה, ההפתעה גדולה מאד – כזו שבאה מתוך כל הלצה בדתנית – אבל הרגשה איסתיטית אין היא מעירה ואינה יכולה להעיר בקרבנו. אנחנו רק משתאים על ה – "בולשוויזם" של הדורש, העושה בפסוק כ-בולשוויק העושה בתוך של אחרים... ובכל זאת צריך להודות כי שנוי בחיצוניותו של הכתוב לא נעשה כלל, וע"כ אנו מתעניינים קצת בדרשה זו.

קרובה לה ברוחה וקרובה עוד יותר לבדחנות היא דרשתו של התנא ר' שמעון בן אלעזר בברייתא (קדושין לב:). על הכתוב, מפני שיבה תקום והדרת פני וקן ויראת מאלהיך" אומר התנא הנ"ל: מנין לוקן שלא יטריח את הצבור לעמוד מפניו אם הוא יכול ללכת בדרך אחרת, תלמוד לומר: "זקן ויראת" (מאלהיך)? אונסו של הפסוק גדול עוד מזה של הנ"ל, אך שנוי לא נעשה גם בו. ואמנם על דורש "מאנס" ממין זה אומר התלמוד (ב"ב קיא: ועוד), סכינא הריפא מפסקא קראי" (סכין חריף הכורת את המקראות לגזרים).

כמעט בדחנות גמורה צריכה להתשב הדרשה המשונה שבירושלמי (ברכות ב, א): "ודברת במ", מיכן שיש לך רשות לדבר במ (באמצע קריאת שמע). אך מיכן אין רשות לקרוא לחשוב, שהירושלמי מצטיין בכלל בדרשות משונות. נהפוך הוא, אמוראי ארץ-ישראל היו ברובם דרשים בעלי טעם ובעלי הרגשה פיוטית, ואת הדרשה הנ"ל הדגשתי דוקא מפני שהיא יוצאת מן הכלל. אבל הפתעה הלא יש בה.

אגב אעיר כי דרשה הנ"ל הובאה גם בבבלי בברייתא (יומא יט): בזו הלשון: תנו רבנן, ודברת במ", במ ולא בהפלה. הכונה, לכאורה, פשוטה: בק"ש אתה רשאי להפסיק אבל לא בחפלת שמונה-עשרה. אך רש"י וכל המפרשים ביארו את המאמר ביאורים דחוקים שונים, ולא ידעו או עשו את-עצמם בלא יודעים, שבירושלמי הנ"ל נאמר הדבר בפירוש כך. ואולם שם בבבלי (יומא הנ"ל) נמצאה עוד דרשה הלצית בברייתא באותו ענין, אבל ממש ההפך מהנ"ל: ר' אלעזר חסמא אומר: הקורא את שמע ומרמו בעיניו ומקרק בשפתיו ומראה באצבעותיו,

עליו הכתוב אומר: וְלֹא אוֹתִי קִרְאתָ יַעֲקֹב. כאן יש שעשועי־מלים מיוחד במלת „קראת“, וההפהעה שבה אינה פוגעת בטעם הטוב, כּוּו הַנִּלְיָ. ואמנם גם האמוראים הקדמונים, וגם אותם שבא"י, יש שהיו עושים בפסוקים כּטוב בעיניהם לצרכי מדרש־ההלכה. הנה דרשה אופית בבחינה זו (ערובין נב:): אמר ר' חנינא: רגלו אחת בתוך התחום ורגלו אחת חוץ לתחום (שבת) לא יכנס, דכתיב, אִם תִּשֵׁב מִשְׁכַּת רִגְלֶךָ רִגְלֶךָ כְּתִיב (לשון יחיד)... איכא דאמרי אמר ר' חנינא רגלו אחת וכו' יכנס, דכתיב, אִם תִּשֵׁב מִשְׁכַּת רִגְלֶךָ רִגְלֶךָ קרינן. אִם כֵּן, עַל אוֹתוֹ הַפְּסוּק עֲצָמוּ אֶפְשֶׁר לְהַסְמִיךְ שְׁתֵּי הַיְכֹת הַסּוֹתְרוֹת זֶה אֶת זֶה! (ואולם במדרש־אגדה אנו מוצאים גדולה מזו, כברייתא (כ"ב טו:): וְה' כִּרְךָ אֶת אַבְרָהָם בְּכָל־, ר' מאיר אומר שֶׁלֹּא הִיתָה לוֹ בַּת, ר' יהודה אומר שֶׁהִיתָה לוֹ בַּת. הֲרֵי דָבָר וְהַפּוֹכוֹ גִּדְרֵשׁ מִפְּסוּק אֶחָד. כְּמוֹכֵן דְּרִשְׁתּוּ שֶׁל ר"מ הִיא הַלְצִיתָ).

עד כה ראינו, כי מדרש־ההלכה מן הסוג המשובח שעליו אנו מדברים כאן, בכל זרותם לפעמים, אינם מסרסים את המלים וגם אינם משתמשים בשעשועי־מלים רחוקים ורחוקים. אך יש גם כאלה. ובתור קוריוזים (ריק מכל חדוד ופיוט) אביא רק דרשה אחת לדוגמא. על הכתוב בפ' משפטים, וְכִי יוֹדֵאִישׁ עַל רַעְוֵהוּ לְהַרְגוֹ וְגו' באה דרשה הלכית משונה כּוּו (סנהדרין טז:): דבי חוקיה תנא, וכי יוד איש, איש מויד ומזריע (מוליד) ואין קטן מויד ומזריע. ותכף אחרי זה: אמר ליה ר' מרדכי לרב אשי: מאי משמע דהאי מויד לישנא דבשוליי הוא דכתיב, ויוד יעקב נויד. אותו ר' מרדכי אינו מרגיש שום זרות בהעמסת דרשה משונה כּוּו על פסוק העוסק בענין אחר לגמרי (וכי מה ענין כח־הולדה של קטן לפסוק העוסק בהורג נפש?), אלא שהוא תאב לדעת אם „יויד“ הוא באמת, לישנא דבשוליי, ואחרי שמצא ספוק לסקרנותו זו נחה דעתו לגמרה (אך דעתו של רש"י, כנראה, לא נחה חיש מהר כל־כך; הוא משתדל להצדיק את הדרשה המשונה בדברים האלה: וכי יוד, מדאפקיה בלשון מויד ולא כתיב, וכי ירשיע איש, למימר דרוש ביה נמי האי מויד מבשל, ואולם על התנצלות ממין זה אומר פתגם צרפתי — שהיה ידוע אולי גם לרש"י —: מי שתנצל, מרשיע את עצמו -).

ובאמת היו בין האמוראים (ביחוד בדורות המאוחרים) אחדים — מעטים אמנם מאד — שמרוב השתקעם בפלפולים ובחדודי־דרשות, שכחו, או גם לא ידעו, כי מדרש לחוד ופשוטו של מקרא לחוד; הם חשבו לתומם כי אין בנקרא שום יונה אחרת מלבד זו שהכניס בו המדרש. מעניין מאד בנידון זה הוא מקרהו של רב כהנא והודאת־פיו. במשנה (שבת סג.) נאמר: לֹא יֵצֵא הָאִישׁ (כשבת) בסיף וכו', ר' אליעזר אומר תכשיטין הן לו. ועל זה בגמרא: מאי טעמא דר'אז דכתיב, חָגוּר חֶרֶבֶךָ עַל יַרְךָ גָּבוֹר הוֹדֵךְ וְהִדְרֶךָ (הרי הפסוק אומר בפירוש על חרב, הודך והדרך, וא"כ תכשיטים הם כלי־זיון, כדברי ר'א). אמר ליה רב כהנא למר בריה דרב הונא: הֲאִי כְּדַבְרֵי חוֹרֵה כְּתִיב! הֲלֵא כְּרוּר הִדְרַךְ וְגַלְוֵי וְיֹדֵעַ כִּי פְּסוּק זֶה מְכוּוֹן רַק לְדַבְרֵי תוֹרָה: הֲחֵרַב אֵינָה חֶרֶב, וְהִירַךְ אֵינָה יַרְךָ, וְהַגְּבוּר אֵינּוּ גָבוּר; כִּי הַנְּכוּר הוּא תַלְמִיד־חֵם, וְהַחֶרֶב הִיא פְּלִפְלוּזָא

דאורייתא, והירך היא, מסתמא, הישיבה בבית-המדרש וכיוצא בזה, – וא"כ איך זה אפשר להביא ראיה מפסוק זה לדברי ר' אליעזר ולסייף ממש? אתמהא! רב כהנא בתומתו אינו יכול להכין זאת, והוא עומד נדהם ומשתאה ומתרגש לשמע אזניו. אז מקלח עליו איש-שיתתו סילון של צונן להרגיע את רוחו הנרגשה: „אמר ליה, אין מקרא יוצא מידי פשוטו! כלומר: אותו הפסוק בודאי מתכוון לדברי תורה, אבל בכל-זאת הלא יש גם פשט פשוט בעולם, וגם לאותו פסוק יש בעיקרו פירוש פשוט, ובשעת הדחק אפשר להשתמש בו. אז קרא רב כהנא כאיש אשר יעור משנתו הארוכה: כד הוינא בר תמני סרי שנין (כשהייתי בן י"ח שנה) הוה גמירנא ליה לכוליה ש"ס (כבר הייתי בקי בכל התלמוד) ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו עד השתא! (ורק את הדבר הקטן הזה שאין מקרא יוצא מידי פשוטו לא ידעתי עד עתה).

ולא זו בלבד, אלא שגם במשניות קדומות אנו מוצאים שמדרשו של מקרא נחשב לפעמים כפשוטו. די להזכיר שהפסוק המפורסם „עת לעשות לה' הפרו תורתך" מובא כבר במשנה עתיקה (ברכות נב.) בכונתו המדרשית (ורק ר' נתן חושב לו לחובה, שם במשנה, לרמוז שהפסוק מובא כאן שלא כפשוטו, כי הוא מוסיף על דברי הסתם-משנה: „הפרו תורתך משום עת לעשות לה'"). ואמנם על הפסוק הזה (שכידוע היה לציטאט עד היום הזה בהוראתו הדרושיה) אומר רבא (שם סג.) האי קרא מרישיה לסיפיה מדריש, מסיפיה לרישיה מדריש (פסוק זה אפשר לדרשו ישר והפוך); מרישיה לסיפיה מדריש: עת לעשות לה' מה טעם? „הפרו תורתך" (פרש"י: עתים הם לה' לעשות משפט פורעניות בעוברי רצונו משום שהפרו תורתך; מסיפיה לרישיה מדריש. „הפרו תורתך" משום „עת לעשות לה'") (פעמים מבטלים דין תורה כדי לעשות לה', כדי לעשות סייג וגדר בישראל; ובהוראה זו, כידוע, מצטטים אותו). רבא קרא לשני הפירושים הללו „דרשה", אעפ"י שהראשון הוא, כנראה, פשוטו של מקרא (או אולי חושב רבא כי יש עוד פירוש שלישי והוא הוא הפשט העיקרי? או אולי חושב רבא – וזה אפשר מאד – שבכלל אין פירוש עיקרי קבוע ומוצק למקראות: המקרא הוא מין מן, כל אחד מוצא בו טעם אחר, ופשט פשוט אינו כלל במציאות. בכל אופן צריך להודות, כי פירושו הדרושי של הפסוק הנ"ל מתקבל כליכך יפה על לשון המקרא, בלי שום דוחק, עד שאין להתפלא כי רבים חשבו וחושבים שזהו פשוטו של מקרא (וכנראה ברור מהסתם-משנה בברכות הג"ל חשבו כך גם בעלי המשנה הנ"ל *).

בין הדרשות היפות המשותפות להלכה ולאגדה צריך לחשוב את הציטאט המפורסם: „אין חכמה ואין תבונה – לנגד ה'", כל מקום שיש בו חלול השם אין חולקים כבוד לרב (ברכות יט וש"ג). כאן הוצא הפסוק לגמרי מפשוטו, ובדרך דרוש מחודד הוכנסה בו כונה חדשה, אך בלי שום אונס ודוחק (רק שתי

(*) כזה קרא גם לציטאט המקראי „מכל מלמוי השכלתי". שהמ"ם לפי פשוטו הוא מ"ם היחיד, אך מאמרו של בן-יוזבא בפרקי אבות (איוהו הכס!) הלומד מכל אדם, שנאמר! מכל מלמוי השכלתי) גרם לו, שיתקבל בפירושו הדרושי היפה, ורובא דעלמא חושב שזהו פשוטו (וכנראה חשב גם בן-יוזבא בעצמו כך). ויש עוד כאלה.

המלים, ואין עצה פטרענות קצת את ההרמוניה) וע"כ הוא מתקבל גם על הלב גם על המוח.

וכן גם הדרשה היפה של התנא ר' יוסי בר' יהודה בברייתא (ב"מ מט.): מה תלמוד לומר (ויקרא יט, לו) הין צדק (יהיה לכם)? והלא הין בכלל, איפה? היה? אלא לומר לך שיהא הן שלך צדק ולאן שלך צדק. אגב אנו רואים כאן, בכמה כובד־ראש התייחסו (לכל־הפחות חלק גדול של הדורשים) אל מלאכת הדרוש, זה התנא אינו חוטף לו קרע של פסוק ומסמיך עליו את דרשתו, בלי דאוג ל"סביבה" של המלה הנדרשת, אם עולה הדרשה יפה לה, שכנים" או לא (כמעשיהם של הרבה דורשים, כמו שראינו וכמו שנראה עוד תיעובת גדולות מאלה). הוא מדייק, שואל שאלה הגיונית, ואחרי שהוא מוצא את המלה מיותרת לגמרה הוא לוקח לו רשות להכניס בה רעיון יפה חדש. כי ע"כ אין טעמנו נפגם כלל גם מן הפגימו; הקטנה שעשה הדרוש במלת "הין" – התנצלותו המוקדמת של הדרוש בצירוף הרעיון המוסרי שהוא מביע מחפזים על האונס הקל ואנחנו מרגישים הנאה איסתית של מ"ה.

אלה הם כמעט כל מדרשי־ההלכה שיש בהם – לפי טעמי – איוה הן, איוה חרוד, ובכלל איוה קו בלתי מצוי, ועכשיו הנני עובר אל מדרשי־האגדה, אל הדרשות המכוונות רק לעניני אגדה.

מדרשי־ההלכה, כמו שמחייב טבעו, מתכוון רק לתכלית אחת: ללמוד הלכה מן המקרא או להסמיכה עליו. ואולם מדרשי־האגדה מסתעף לכמה סעיפים: יש שכונתו להסמיך על המקרא רעיונות מוסריים או הערות פסיכולוגיות, עצות טובות בהיות העולם, הוראות מעשיות בעסקי הפרט והכללי; יש שהוא לומד מן המקרא או תולה בו מחקרים היסטוריים; ויש שכונתו באמת רק לבאר את הכתובים בדרך חרוד והלצה וגם בדרך סלפול או בדרך פיוסי מיוחד, מבלי אשר יצא מזה שום מוסר, כי הדרוש מתכוון רק להנות את שומעיו או קוראיו. (כי סוף־סוף הדרשנים הקדמונים הללו הם אבותיהם הרוחניים של הדרשנים והמוכחים והמגידיים והמסיפים שהיו לנו בכל הדורות ועד העת החדשה בכלל; שוים הם בכונתם ובתכליותיהם ושוים הם גם בדרכי־הדרוש, כאשר נראה עוד בהמשך מאמרנו).

צרכיו של מדרשי־האגדה מרובים, וגם (אוי מתוך כך) דרכיו מרובים ושונים. מדרשי־ההלכה (לא זה שמשמש ב"מדות" ו"רבוים ומעוסיים"), כפי שראינו מתוך הדוגמאות, אינו מעקם את הכתובים ואינו מסרס את המלים ואפילו בלשון נופל על לשון אינו משתמש כמעט כלל. ואולם מדרשי־האגדה אינו מואס בשום תחבולה, אם היא רק מביאה אל התכלית הנרצה.

כדרך התגרים, שמראים את הפסולת תחילה, אתחיל באותם מדרשי־האגדה שדרכיהם לא טובים.

הדרכים היותר מגונים הם: אל תקרי' וסתם סירוסי מלים. ואמנם הדרשות היוצאות מתוך תחבולות כאלה, ברובן היותר גדול, אינן מתקבלות גם על הלב, כי הרעיון המובע בהן אינו מצוין כלל, כפי שיהי בכחו להצדיק את מעשה האונס בפסוק ילחשות על כיעור הצורה. אך יש רעיונות יפים מאד שנסמכו על

מקראות דוקא בדרך מגונה, הנה, למשל, דרשתו המפורסמת של בר-קפרא (כתובות ה:): "ויתר תהיה לך על אונך" (דברים כג), אל תקרי אונך אלא אונך; שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו (זוהי ה"יתד") באזניו. אמנם, הכונה חחדשה שהוכנסה בקדע-המקרא תזה אין לה באמת דבר עם ענינו של כל הפסוק, וגם בלי האופרציה שב"אונך" יש כאן הפתעה מרובה יתר מדי בשביל הטעם היפה, אבל יפיו של הרעיון מכפר על הכל.

וראו נא איוו בפלאות יוכל דרשן אמן לחולל ע"י סירוס-מלה. הנה המאמר הנעלה שנמסר (נטין נו): בשם תנא דבי ר' ישמעאל: "מי כמוך בא לים ה'", "מי כמוך בא לים! וכי ב"אלים", בשירת הים, נכתב חסר יו"ד, ולכן הוא נדרש כמו ב"אלים", באלמים). כמה עו ותוקף ניתנה במלה המסורסת הזאת! טענותיהם וזעקותיהם של כל הנביאים - (ביחוד של חבקוק: עד אנה - אזעק אליך חמס ולא תושיע! למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו, ותעשה אדם כרגי הים וכר') - מצאו להם את הבטוי היותר קצר והיותר הריף בדרשה מסרסת זו: מי כמוך באלמים! (יש שם בתלמוד עוד דרשה מצוינה בנידון זה, אבל בלי שום תחבולת-אונס והיא נראית כפשוטו של מקרא: "מי כמוך חסין ית" (תהלים פט), מי כמוך חסין וקשה שאתה שומע - ושותק. אבל דוקא מפני פשטותה אינה עושה רושם, חסין" כזאתה המסרסת את המלה).

דרשה גמורה, "למדנית", ומחודדה מאד שנוסדה גם היא על סירוס-מלה, היא זו של ר' לוי (האמן הגדול במלאכת הדרוש) על מאמרו המפורסם של עקביה בן מהלאל במס' אבות: הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה: דע מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, והנה מצא ר' לוי (ירו' סוטה ב, ב') את כל המאמר המוסרי הוה עם כל שלשת הדברים האלה מרומזים ומרוכזים במלה אחת: "זכור את בוראך" (קהלת יב, א: בארך (מאין תבוא, מטפה סרוחה). בורך (לאן אתה הולך, הקבר). בוראך (לפני מי אתה עתיד וכר'). דרשה זו מראה את אומנותו הגדולה של ר' לוי, אך הדרשן הוה מצטיין גם בפיוטיותו וברעיונותיו הנעלים, כאשר נראה עוד להלן.

גם הפתגם המפורסם, גלגל הוא שחזור בעולם נוסד על סירוס מלה, ומיוחס גם הוא לתנא דבי ר' ישמעאל (בעלי המאמר הנפלא, מי כמוך באלמים). על הכתוב בדבר צדקה לעניים (דברים טו י) "כי בגלגל הדבר הזה" (יברכך ה' וכר') אמרו דבי ר' ישמעאל (שבת קנא: ג' ג' הוא שחזור בעולם, בגלגל נדרש כ"גלגל")*

ביחוד אהב ר' שמעון בן לקיש (ריש לקיש) את דרך הדרוש ע"י סרוסי-מלים. הרבה דרשות ממין זה נמסרו לנו בשמו, אבל כמעט שאין בהן אף אחת שתוכל להדמות לדוגמאות שהבאנו למעלה. חן היצוגי בודאי אין בהן, אבל גם שכל דב אין בהן. הנה, לדוגמא, שתים מדרשותיו היותר מעולות במקצוע

* דרשה זו הובאה בבראשית רבה (לא, יד) בשם ר' אחא. אך בכלל אין לדעת מחוך התלמודים והמדרשים בנידון מי הם בעלי האמיתים של איזה מאמר, כאשר העיריות על זה במקום אחר.

זה. במס' ערבין (טו): מאי דכתיב, זאת תהיה תורת המצור ע"ז? זאת תהיה תורתו של מוציא שם רע (נוטריקון דחוק של מצורע); כלומר: זה יהיה מוסרו של בעל לשון הרע שנגעים באים עליו. ובכס' ביצה י' וש"ג) נשמה יתירה ניתנה באדם בערב שבת ולמוצאי שבת נוטלין אותה ממנו, שנאמר, שבת וינפש' כיון ששבת (שעברה השבת) וי אבדה נפש (וינפש-וי נפש).

בין הדרכים שאינם מהוגנים צריך לחשוב גם את התחבולה של קרי וכת"ב. אך גם בדרך הזה (שאמנם אינה כעורה כסידוסי מלים) נאמרו דרשות יפות אחדות. למשל וו, שנמסרה בשם ההנא ר' שמעון בן יוחאי (ב"מ נט. וש"ג): נוה לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים, מנא לין מתמר, דכתיב (במעשה תמר ויהודה): היא מוצאת והיא שלחה וכו' (דורש מוצאת, כמוצת; אך גם כפשוטו, בלי שנוי המלה, עילה הדרשה יפה). — או זו על הכתוב בשכור (משלי כג, לא), כי יתן בכוס עינו' (בכיס' כתיב): הוא נותן עינו בכוס, וחנוני נותן עינו בכיס (ויקרא רבה יב, א) וסוף הפסוק, יתחלק במי שרים' נדרש שם ג"כ יפה: סוף דהוא עבד ביתיה מישרה — ריק כמי שור).

ולזה שייך גם דרך הנוטריקון והגיטריא וחלופי אותיות. גם בהם יש דרשות יפות אחדות המעוררות הפתעה נעימה, כגון (ב"ר פ"ט): וירא אליהם את כל אשר עשה והנה טוב מאד, זה אדם (כהפוך אותיות מאד). ואולם עמוק ויפה יותר, אך בלי שום תחבולה מפתיעה, הוא מדרשו של ר' שמואל בר נחמני על אותו הפסוק בעצמו, שם: והנה טוב מאד, זה יצר הרע' — כי בלי יצה"ר לא היה ישוב בעולם. רעיון נפלא! — או זו על הכתוב ג"כ בשכור (משלי לא, ה): פן ישתה וישכח מחקק, על זה נאמר במדרש (ויק"ר יב, ד): כל השותה יין סוף שהוא שוכח כרמ"ת אברים שבו (כי מחקק בגיטריא רמ"ח). —

דרך יפה נכלה הנ"ל ואם גם קרובה קצת אליהן היא דרך לשון נופל על לשון, ושעשועי-מלים בכלל, בדרך זו נאמרו הרבה דרשות מהודרות ומחודדות ביחוד ע"י חכמי ארץ-ישראל. והנני להביא בזה סקצת מאותן המפתיעות ביותר ע"י השחוק המחודד במלים הדומות ואינן דומות. הנה למשל מדרשו של הכנוי אברם העברי, מדרש כל"כך אי-בלשני וכל"כך נהדר ופיוטי. בבראשית רבה (פמ"ב, יג) ויגד לאברם העברי, ר' יהודה אומר: כל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר אחד. כלומר: כל העולם עובר אלי"ם, והוא המונותיאסט היחיד. הביאור הדרושי הנה שקול כנגד כל הביאורים הבלשניים של שם העברי.

או הרעיון החשוב המובע בדרוש קלמבורי זה על הכתוב (ישעיה א'), אם יהיו חסאיכם כשנים וגו' (ירוש' שבת ט, ג) רבנין אמרי: אם יהיו חסאיו של אדם כפי שניו — כשלג ילבינו, (כלומר: אם יחטא האדם כדרך הטבע: בנעוריו חטאות געורים, ובזקנתו חטאות זקנים או נקל לסלות לו; אבל לא כשהוא חוטא שלא כדרך הטבע). כמה יפה דרוש קלמבורי זה!

בענין זה יש עוד דרוש נאה בשעשוע־מלים של אמורא ארצישראלית (ב"ר כב, יא): „אשרי גשוי פשעי, אשרי אדם שהוא גבוה מפשעו ולא פשעו גבוה ממנו.

ומה נחמד הוא קלמבור זה (סנהדרין צו): „ותהי ראמת נעדרת (ישעי' גט, טו), אמרי דבי רב: מלמד שנעשית עדרים עדרים והולכת לה. (הכונה האמתית של דרש זה היא, כנראה, כך: האמת היא רק אחת, ומכיון שמתרבות כתות ומסלגות אשר כל אחת דוגלת באמת שלה, אזי היא כהולת לה ואינה עוד כלל בעולם).

רעיון מצוין מובע בדרשה קלמבורית של ר' יצחק נפחא (סנהדרין צד): „וחובל עול מפני שמן (ישעי' י), תובל עול של סנחריב מפני שמו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות — בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ — (זה מזכיר לנו את פתגמם של הגרמנים על מורה־הכפר שנצח על יד סידאן).

דרשה פיוטית קלמבורית קצת גמצא בשם האמורא הבבלי רב יהודה (שאינו רגיל כלל בדברים כמו אלה), על הכתוב ביונה, וימן אלהים רוח קדים הרישית שואלת הגמרא (גטין לא): מאי תרישית? אמר רב יהודה: בשעה שמנשבת (היא) עושה תלמים תלמים בים (חרישית מלשון „חרישה“). ציור פיוטי יפה כל־כך אי אפשר היה לחכות כלל מאמורא יבש זה. אמנם רבה אומר לו על זה באירוניה: היינו דכתיב, ותך השמש על ראש יונה ויתעלף?! (כלומר: אם הרוח היתה חזקה כציורך היפה, הרי לא היה חום השמש מורגש כל כך): אבל אף שהקושיא היא בודאי נכונה, אבל פירושו של רבה, שם, אינו פיוטי ואינו מהודד. ואנחנו מקבלים באהבה את דרשתו של רב יהודה בשביל יפיה גם אם אינה עולה יפה שם ביונה.

פיוט מרובה יש בדרשה זו של אמורא ארצישראלית, שנוסדה גם היא על שעשוע־מלים. על הכתוב (בתהלים): „סכוחה לראשי ביום נשק“ אומר ר' יוסי בר בון (יר' יבמות טו, ב): ביום שהקיץ נושק את ההרף (כי מוגר האויר קשה או לבריאות); דבר אחר: ביום ששני עולמות נושקין זה את זה, זה העולם הזה יוצא והעולם הבא נכנס (כלומר: יום המיתה). כמה שירה יש במליצה זו, יום ששני עולמות נושקים זה את זה! (ואמנם כל הדרוש השירי הזה אינו מרומו כלל במלה „נשק“ אפילו אם נבאר אותה מלשון נשיקה ובזה משונה דרשה זו מכל אותן שהבאנו עד כה לדוגמא).

סוף אדם למיתה וסוף קלמבור לבדחנות. ואף אמנם בין הדרשות הקלמבוריות יש גם בדחנות לא מעט (כלומר: הדרשה עושה עלינו רושם של בדחנות, אך הדרש בעצמו לא התכוון כלל לכך; — ובכל־זאת מי יודע? —). לדוגמא אביא את הדרשה המשונה הזאת, שנמסרה דוקא בשם ר' יוחנן, ראש אמוראי א"י: (נדה לא): מאי דכתיב (בראשית ל, טו) „וישכב (יעקב) עמה בלילה הוא“, מלמד שהקב"ה (הוא) סייע באותו מעשה, שנאמר „יששכר חמור גרם“ חמור גרם לו ליששכר (להולד); כי אותו הלילה של האחרות היה, וסייע הקב"ה שנטה חמורו של יעקב לאהל לאה; כך פרש"י). הקלמבור לעצמו

היא כבר בדחני יתר מדי, אך כל הענין נכנס כבר לנבול הגסות – ועוד ערבבו בו את הקב"ה בכבודו ובעצמו! –

ואולם הדרכים היותר יפים שבמדרשי-אגדה הם אותם שאינם עושים שום אונס במקרא, אלא שהם מוצאים בו מלה אחת שאפשר לתלות בה את הדרשה (מבלי לשנות את משמעותה של המלה), או שע"י דיוק קל, ע"י הטעמה מיוחדת, ע"י ה"גגון", וביהוד ע"י שתוף הרעיונות והדמיונות נהסך הפסוק לאחר לגמרי, והוא מביע פתגם רעיון שלא היה עולה על דעתנו לבקשו שם. וגם בדרכי-דרוש הגיונים כאלה יש, כמובן, גוונים שונים, ואני אשתדל להביא דוגמאות מן הדרשות המעולות שבמקצוע המשובח הזה, שבו בילט החוד המעורן, ביתר עז.

הנה, למשל, דרשה נחמדה ומחודדה בענין לשון הרע, שנראית בכ"ז כפשט גמור. במס' ערכין (טו:): אמר ר' יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא (אחד מגדולי אמני הדרוש בין אחרוני התנאים): מאי דכתיב (תהלים קכ) „מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה"? אמר לו הקב"ה לשון: כל אבריו של אדם זקופים ואתה מוטל, כל אבריו של אדם מבחוץ ואתה מבפנים, ולא עוד אלא שהקפתי לך שתי חומות, אחת של עצם ואחת של בשר, – מה יתן לך ומה יוסיף לך, לשון? (כלומר: איזו שמירה יוסיף עליך עוד? והן כל זה ללא הועיל!). כלום אין הפירוש הנפלא הזה נשמע כפשוטו של מקרא? ואף אמנם רש"י וביהוד בעל המצודות מפרשים כך את הכתוב לפי פשוטו. אך אנו מרגישים כי לא לכך כוון בעל המזמור, וע"כ אנו נהנים ביותר מן הדרוש המחודד ההולם את הפסוק יפה כל כך.

נאה מאד בפשטותה היא דרשתו של רב (ראש אמוראי בכל היה גם דרשן מצוין והרבה דרשות נפלאות המצטיינות דוקא בפשטותן, בחוסר כל תחבולות מלאכותיות, נמסרו לנו בשמו בתלמודים ובמדרשים) בעניני צדקה (כ"ב ח:): „ופקדתי על כל לוחציו" (ירמיה ל', ט), אמר רב: ואפילו על גבאי צדקה. האין זה רעיון מסתייע, להכניס בין „כל לוחציו" גם גבאי צדקה? איזו הרגשה דקה היתה לו לאמורא עשיר זה (רב היה עשיר גדול) לדעת את נפש האיש שגבאי צדקה דורשים ממנו נדבה, או תרומה קבועה, והוא רוצה ואינו יכול...

או רעיון יפה בדרוש פשוט כזה הנראה כפשט גמור (כ"ב טו:): אמר ר' יוחנן מאי דכתיב „ויהי בימי שפוט השופטים"? דור ששופט את שופטיו, אמר לו: טול קיסם מבין שיניך, אמר (זה) לו: טול קורה מבין עיניך; אמר לו: „כספך היה לסיגים" (ישעיה א'), אמר לו: „סבאך מהול במים" (שם). כמה יופי עממי יש בהרחבת הביאור של „שופט את שופטיו" (זה מזכיר לנו סצינות מ"אשמת שומרון" של מאפו). והלא זה נראה כפשט פשוט לפרש „שפוט השופטים" פירוש מחודד כזה.

חריפה היא דרשתו של רב אשי (סנהדרין ז:): כתיב „לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב" (שמות כ, כג); הא דעץ שרץ? (ושל עץ מותר?) אמר רב אשי: אלוה הבא בשביל כסף ואלוה הבא בשביל זהב (פרש"י: דין שהעמידוהו ע"י שנתן

ממון למלך על כך). ואין כאן, לשון נופל על לשון; כי, אלהים פרושי גם דיינים, כידוע.

מפתיעה מאד במקצוע הסימבוליזמוס היא דרשתו של ריש לקיש (סנהדרין צט:), גואף אשה חסר לב (משלי ו, לב) אמר ריש לקיש זה הלומד תורה לפרקים (פרשי: כמי שאין לו אשה ובוועל פעמים זו פעמים זו). זהו דמיון נועז, אשר רק, אנפאן טריבל" כריש לקיש יוכל להרשות לעצמו.

פשוט ומוכן יותר, הוא הדמיון ההלצי בברייתא (פסחים מט:), על הלוקה בת עם הארץ לאשה, עליו נאמר: ארור שוכב עם כל בהמה! ואמנם פסוק זה היה לדבור הלצי בכלל.

הלצה דקה מורגשת גם בביאורו הדרושי של ר' אליעזר (סנהדרין קי) על הכתוב (כמעשה קרח), ואת כל היקום אשר ברגליהם, זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו. עיקר הרעיון הוא אמנם אמת לאמתו, אך בתור באור מחודד הוא נשמע קצת כהלצה.

ואוהו ר' אליעזר עשיר מאד בדרשות נאות וכלי שום תחבולות מלאכותיות) ואינו בורח מן ההלצה גם כשהיא קרובה מאד לבדחנות. למשל דרשתו (יבמות סג:), כל יהודי שאין לו אשה אינו אדם, שנאמר: זכר ונקבה בראם ויקרא שמש אדם – נאמרה כנראה בדרך הלצה (דרשה אחרת שלו, שם באותו ענין: אעשה לו עזר כנגדו, וכה עזרתו, לא וכה – כנגדו, היא יפה ומחודדה ואמתית, בלי ליצנות). ואולם דרשתו על המגביה ידו על חברו (סנהדרין נח:), אין לו תקנה אלא קבורה, שנאמר (איוב כב), ואיש זרוע לו הארץ – וזהו כבר בדחנות מחודדת.

גם הדרשה ההלצית (תענית טז:), נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה (ירמיה יב, ח) זה שליח צבור שאינו הגון שמעמידים לפני התיבה – מיוחסת שם לר' אליעזר (ויש מיחסים אותה לרב).

הלצית בהחלט היא האסמכתא שהביא התנא ר' אליעזר להפתגם המפורסם: אין חכמה לאשה אלא בפלך (יומא סו:), כתיב: וכל אשה חכמת לב בידיה טו" (שמות לה, כה) – אך על דרש זה כבר הארכתי לדבר במקום אחר.

מעין הלצה יש גם בדרשתו של רב (ב"מ לג:), אפס כי לא יהיה בך אביון (רברים טו), שלך קודם לשל כל אדם (אבל הוא מוסיף תכף, כל המקיים בעצמו כך, סוף בא לידי כך – להצטרך לבריות).

יש גם דרשות מפולפלות, למדניות, המיסודות על חריפות וביקיות, והן יכולות להתשב לפרוטודוגמא של הדרשות המפולפלות שבפרשת דרכים" ו, אור חדש", וכדומה.

ביחוד מצטיין בדרשות הללו ריש לקיש. הנה דוגמא אופית מכתו וגבורתו במקצוע זה, שבאה בתור תוספת תבלין דרושי-מגידי" על דברי השיחה שבין כנסת-ישראל והקב"ה בפרשת, ותאמר ציון עובני ה' (ישעיה מט). במס' ברכות י"ב:), אמר ריש לקיש: ותאמר ציון עובני ה' וה' שכחי – אמר הקב"ה: התשכח אשה עולה ה', כלום אשכח עולות אילים שהקרבת לפני במדבר?

אמרה כנסת ישראל לפניו: רבש"ע, הואיל ואין ש כ ח ל לפני כסא כבודך שמא לא ת ש כ ח לי מעשה העגל? אמר לה: גם אלה תשכחנה! (רמז לאלה אלהיך ישראל) שאמרו במעשה העגל; אמרה לפניו: רבש"ע, הואיל ויש ש כ ח ל לפני כסא כבודך שמא ת ש כ ח לי מעשה סיני? אמר לה, ואנכי לא אשכחך! (זה מעשה סיני שנאמר בו, אנכי ה' אלהיך). דרשה זו היא טפוסית מבמה צדדים (לא רק משום פלפולה*): אנו שומעים מתוכה את קולו של ה, מגיד הקדמוני עם ה, נגון הכיבוד המקובל באומת המגידים, כנראה מימי החלמוד ועד הנה, – אגב אעיר, כי החדוד המפולפל במלה, אנכי נמצא בנדרש רבה ושיר השירים רבה א, גו כדרשה בפסוק אחר: נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה סלח (תהלים) אלולא שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו, כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע היה העולם מתמוגג וחוזר לתוהו ובוהו, ומי ביסמ העולם? אנכי, בזכות, אנכי ה' אלהיך תכנתי עמודיה סלח**).

פענין קיום העולם כשביד קבלת התורה יש לו גם לריש לקיש דרשה מחודדת מפולפלה, קצרה ויפה, בכס' שבת (פח, ועוד): אמר ריש לקיש, מאי דכתיב, ויהי ערב ויהי בקר יום השישי? ובשאר הימים אין ה' אלא יום שני, יום שלישי וכו', מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשי בראשית: אם ישראל מקבלים את התורה אתם מתקיימים, ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובהו (וכך הוא כירוש הכתוב: ויהי ערב ויהי בקר של גמר מעשה בראשית תלוי ביום השישי הידוע, הוא ששה בסיון שבו ניתנה התורה).

דרשה מפולפלת קצת ומחודדת הרבה דורש ר' יהושע בן לוי (כתובות נ). בפסוק, וראה בני ישראל בבידך שלום על ישראל (תהלים קכח), כיון שבני ישראל בני ישראל, דלא אחי לידי הליצה ויפוס, זהו ביאור יפה מאד, שלמרות פלפולו הוא נראה כמעט כפשוטו של מקרא – מה שכמובן איננו. דרך מיוחדת במדרש הכתובים היא, לעשות את המקרא אסמכתא למשל ולפתגם עממי, מבלי לשנות מאומה בפסוק ובלי להוציאהו מפשוטו אף במקצת, אלא ע"י העמקה יתירה בענינו של הכתוב, ומתוך כך יוצאת השואה מפתיעה ומחודדת. במקצוע זה מצוינת השיחה שבין רבא ורבה בר מארי (ב"ק צ"ב) שהראשון משיב לפני השני משל עממי והלה מוצא לו חכך אסמכתא מחודדת במקרא. לדוגמא: מנא הא מילתא דאמרי אינשי, מלחא גנאה דאית פך קדיש אמרה? (דבר מגונה שיש בך הקדש לאמר ולהודיעו); דכתיב, ויאמר: עבר אברתם אנכי (וכך התחיל אליעזר את דבריו עם בתואל ולכן. או זו: מנה"מ

* כראי להעיר, כי כל אותה השיחה המפולפלת הובאה גם בתרגום יבנה"ל שם בישעיה, ** דרשה עוד יותר תריסה בסגנון זה ובמלת, אנכי, נהרסמה בזכרוני (בשניל חזונה המיוחד) מימי נערומי, ואם לא אשנה הובאה בספר גליצאי בשם ה"א (אפ"י שאין היא לפי רובו בבאורי החילה), ואמר ברבקה: ליתרוצצו הבנים בקרבה ופרשי עפי המודש, כי כשהיתה עוברת על בית-הכנסת היה יפקב נדחק לצאת, וכעברה על בית עבודה ורה היה עשו בחסוק; חסבה רבקה שיש שתי רשויות, ותאמר את כן למה זה אנכי? (איתו, אנכי) שבעשרת הרבדות, הקובע את אמונת היהוד, ואלך לדרוש את ה'; כי יודע ששמוען העכבני שהיה דורש כל אתין שבתורה, כשהגיע לאלה ה' אלהיך תירא מירש, אבל רבקה, כאתרי שולחת שיש שתי רשויות, הלכה, לדרוש גם את ה', – זוהי לפי דעתי אחת הדרסות היותר מחודדות שבעשרות הדרסות המפולפלת, וביחוד בסביל שאינה עישה אונם כפסוק – אלא בהוסתריה.

דאמרי אינשי, מטייל ואויל דקלא בישא גבי קנא דשרכי? (דקל רע רגיל זילך - לגדל - בצד אילן סרק) - דכתיב: וילך עשו אל ישמעאל. - אך ביהוד חריפות שתי האסמכתות הללו (שעליהן הארכתי לדבר במקום אחר): מנה"מ דאמרי אינשי, שפיל ואויל בר אוואו ועיגוהי מטייפי (עיניו מצפות למעלה למרחוק למונותיו)? דכתיב, והיטיב ה' לאדוני וזכרת את אמתך (אלה סוף דברי אביגיל לדוד), זו אסמכתא הלצית חריפהו ועוד חריפה ממנה היא השנית, מנה"מ דאמרי אינשי, שחין תכלי מטייה לככי דקל חבריה שמע ולא אכל (ששים מאובות באים על שיניו של השומע קול חברו שאוכל והוא עצמו אינו אוכל) - דכתיב, ויביאה יצחק האלה שרה אמו ויקח את רבקה ותהי לו לאשה ויאהבה - וכתוב בתריה, ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה (פרש"י: נתקנא ביצחק). וזוהי העמקה יפה בענין הכתובים ובנפש האדם גם יחד!

למקצוע זה שייכת האסמכתא לפתגם העממי (סנהדרין כט), סהדי שקרי אאוגרייהו זילי? (עדי שקר נבזים הם גם בעיני שוכריהם עצמם), דכתיב (במעשה נבות), והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגרו' וגו' ואיזבל בעצמתה קוראה להם, בני בליעל'.

לסוג זה צריך לחשוב גם את הציטאט החרוף המושם בפי גבריאל כלפי הקב"ה (סנהדרין מד): במערבא אמרי: בשעה שאמר הקב"ה ליחזקאל לך אמור להם לישראל, אביך האמורי ואמך חתית (יחזקאל טו, ב), אמרה רוח פסקנית (גבריאל) לפני הקב"ה: - ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל! (למה תבוז את אברהם ושרה?). ואמנם לא לחנם שואלת על זה הגמרא בתמיהון: ומי אית ליה רשותא כולי האי? (כלום יש לו לגבריאל רשות לדבר תוכחות חריפות כאלה להקב"ה?).

ויש שהכתוב נדרש כאסמכתא מהודדת למעשה (או למעשים) מספורי המקרא. הלצה יפה מאד בנדון זה היא דרשתו של רב (מגילה יב): מאי דכתיב (משלי יג), כל ערום יעשה בדעת וכסיל יפרוש אולתו, כל ערום יעשה בדעת זה דוד דכתיב (מ"א א), יבקשו לאדוני המלך נערה בתולה (דוד לא בקש אלא נערה אחת) כל מאן דהוה ליה ברתא אייתה נהליה (כל אב הראה את בתו לשלוחי המלך אולי תיטב בעיניו), וכסיל יפרוש אולתו, זה אחשורוש, דכתיב (אסתר ב), ויפקד המלך סקידים ויקבצו כל נערה בתולה, מאן דהוה ליה ברתא מטמרה מיניה (רש"י בפרש זאת ב, נאטוראליזאט מעניינת: ואחשורוש כסיל צוה לקבץ את כולן, הכל יודעים שלא יקח אלא אחת ואת כולן יבעל, - לכן מי שהיתה לו בת התביאה ממנו). כי בדרשה חריפה זו לא הובע כבוד גדול גם לדוד - ואת ריגיש כל בעל טעם...

וכן יש שהדורש נראה כלומד רעיון מוסרי או הערה פקחית בהויות העולם מן המקרא, ע"י דיוק יפה, או ע"י ישוב סתירה בין שני כתובים ובכלל ע"י הבנה עמוקה בטעמא דקרא. ולא תמיד נקל לברר, אם הרעיון היה אבי הדרשה, או שבאמת נולד הרעיון מתוך התאמצות השכל לרדת לעומק כונת הכתובים ולישב את הסתירות. רוב הרעיונות היפים הנדרשים מן המקראות הם בודאי לא תולדה אלא אב של הדרשה (כאשר ביררתי בארוכה במאמרי על

המשלים והפתגמים שלנו¹ בה, כנסת² של ביאליק). אבל יש שהפסוקים מתישבים כליכך יטה ע"י אותו הרעיון (ורק על-ידו), שנראה כמעט ברור שהדורש בא לידי הרעיון רק ע"י העיון העמוק בפשוטו של מקרא, והמקראות באמת התכוונו לאותו הרעיון.

הנה, למשל, הדרשה המצוינת של תנא דבי ר' ישמעאל, (זה מקור הדרשות היוחר מהודרות בכל המקצועות) בדבר השלום (ב"מ פו וש"נ): גדול השלום שאפילו הקב"ה שינה בו, שנאמר (בראשית יח), והצחק שרה בקרבה - אחרי בלתי - ואדוני זקן³, והקב"ה אמר לאברהם (שם), למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנת י⁴ (שינה הקב"ה, כדי שלא תפול קטטה בין אברהם ושרה על אמרה, ואדוני זקן). כמה יפה ביאור זה, וכמה דקות ההרגשה צפונה בו, וכמה מחודד, ועם זה כמעט מוכרח, הוא ישוב הסתירה שבין שני הפסוקים! כאן נראה כמעט כודאות, שהדורש הוציא את רעיונו היפה מתוך עיונו העמוק בפשוטו של מקרא, ולא שהרעיון הוליד את הדרש. ואמנם הסתירה שבין שני הכתובים גלויה לכל, אלא שבעלי בקרת-המקרא מישבים אותה, בדרך שכבושה, ל"סיטים" הללו: פשוט, הפסוק האחד הוא של ה, יהיהיסיס⁵, והשני של - ה, אלהיסיס⁶ אך לאשרנו לא היו דבי ר' ישמעאל⁷ מכנסיה זו, מבעלי השיטה של חציו ליהוה⁸ וכו', וע"כ וכינו לדרשה פסיכולוגית-פקחית זו, שהיא מחויבת להיות פשוטו של מקרא.

וכן דרשותיו של ר' אלעזר (שם) במעשה אברהם עם המלאכים. כתיב, ואקחה פת לחם⁹, וכתיב, ואלה בקר רץ אברהם¹⁰ - מכאן שהצדיקים אומרים מעט ועושים הרבה, כלום אי אפשר שהדורש למד זאת באמת מתוך הסתירה שבין המקראות? - ושם עוד: מאי שנא גבי אברהם דכתיב, כן תעשה כאשר דברת¹¹; כך אמרו לו המלאכים ומאי שנא גבי לוט דכתיב, ויפצר במ מאד? אמר ר' אלעזר: מכאן שמסרבים לקטן ואין מסרבים לגדול. הפסוקים מתבארים ע"י זה יפה מאד, אך בכ"ז אינו מוכרח שהמימרא היא תולדת הביאור. גם במקצוע זה יש דרשות שמורגש בהן טעם של התול דק. למשל דרשתו של האמורא שמואל (שאינו מצטיין אמנם כלל בדרשות מחודדות) (יומא כב): כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור מתעשר; מעיקרא כתיב (ובשאלו, ש"א יא, ח), ויפקדם בבוק¹² (שברי חרסית) ולבסוף כתיב (בשאלו ש"א טו, ד), ויפקדם בטלאים¹³. הרעיון הוא כודאי נכון ואמת בכל הדורות, אך הדרשה ההלצית אינה בודאי פשוטם של המקראות.

הלצה הקרובה לבדחנות היא דרשתו של רב, חברו של שמואל, ג"כ במקצוע זה. בפסחים (סו): אמר רב: כל המתיהר - אם נביא הוא נבואתו מסתלק ממנו, (וראיה) מדבורה, דכתיב (שופטים ה, ז), חדלו פרוזן בישראל עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל¹⁴ (ווי הירות והתפארות) וכתיב (שם, יב), עוררי עורי דבורה¹⁵ (כי נשתתקה מפני שנסתלקה נבואתה). הדרשה מחודדת, אבל קרובה יותר מדי לבדחנות.

ויש דרשות, שאמנם מחודדות הן, ועם זה הן יכולות להחשב כפשוט נמור או כפשטים יפים. כי אמנם היו בין התלמודיים הרבה בעלי הרגשה דקה

מאד בלשון ובחשיטו של מקרא, ובקיאותם המפליאה עמדה להם להוכיח על נקלה את יושר דעתם בעניני הלשון והמקרא לכל מתעקש. (וכונת היו עושים כסגנון הדראסטי המיוחד להם בשעת מלחמתה של תורה. כמו, למשל ב"מ נו): מתקיף לה רבה בר ממל: כל היכא דכתיב ידו' ידו ממש היא? אלא מעתה הא דכתיב (במדבר כא, כו) ויקח את כל ארצו מידו' הכא נמי דכל ארעא בידיה הוה נקיט לה? איזה הומאך נחמד בקושיא מפוצצת זו).

כמו, למשל, הפירוש המצוין (דברים רבה ב, כד): ירא את ה' בני ומלך' (משלי), ומלך על יצרך (כלומר: אם תירא את ה', תהיה מלך על יצרך). מדוע לא נוכל לפרש כן את הכתוב גם בדרך הפשט, גם אם חציו השני של הפסוק (עם שונים אל תתערב') אינו מזדוג או יפה עם ראשיתו או, למשל, המימרא היפה בדבר התרעמותו של משה על הקב"ה (ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך, הרע לעם הזה והצל לא הצלת); על זה אומר המדרש (שמות רבה ג יג): ...ואף-על-פי-כן הטיח משה דברים כלפי מעלה, ועליו נאמר (קהלת) כי העושה י הו ל ל חכם" (כלומר: הקצף על עושה-משפט מעביר גם את החכם על דעתו). והו באמת הפשט העולה יפה ביותר לפסוק זה שבקהלת (וכמדומני שראיתי בין המבארים התדשים מי שביאר את הכתוב ככונתו של המדרש).

וכמו כן הלא ברור הוא, כי הכתוב, ולפני עוד לא תתן מכשול' מתכוון בודאי גם (אם לא רק) למחטיא את חברו, כמדרשו היפה (אעפ"י שהכותבים לא קבלו את הדרשה הנבונה הזאת, ע' גדה נו).

או דרשתו של ריש לקיש (סנהדרין ת): „כקטן כגדול תשמעו" (דברים א, יז), שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה. אין כל ספק שהרעיון החשוב הזה בא לו לר"ל מתוך העמקה כוונת הכתוב, ואפשר מאד שהפסוק מתכוון גם לזה.

ואפילו הפירוש הפולימי (המכוון להדיא כלפי הנצרות) של ר' אבהו (שמות רבה כט, סד) על הכתוב (בישעיה) „אני ראשון ואני אחרון, ומבלעדי אין אלהים": „אני ראשון", שאין לי אב, „ואני אחרון" שאין לי בן, ומבלעדי אין אלהים", שאין לי אח — מדוע לא נוכל לפרש כן את המקרא גם לתינוקות? הלא באמת הוא פשוטו של מקרא (וואם הנביא לא התכוון לפולמוס כלפי דת זו, הלא התכוון לפולמוס כלפי דתית שבימיו, שהרי גלוי לכל שאותו הנביא הנעלם הוא איש-מלחמות לכל מיני עבודה זרה).

או הדרשה הנפלאה של התנא ר' אלעזר הקפר על חטאת הנזיר' (נדרים י. ועוד בכמה מקומות בתלמוד): „וכפר עליו מאשר חטא על הנפש" (בנזיר הכתוב מדבר, במדבר ו, יא), וכי באיו נפש חטא זה? אלא שציער עצמו מן היין; והלא דברים קל-וחומר: ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא, המצער עצמו מכל דבר על-אחת-כמה-יוכמה! מכאן: כל היושב בתענית נקרא חוטא. כמה „ארציות" יפה, כמה אנושיות נהדרה מורגשת בפירוש זה! וגם אם אין זה פשוטו של מקרא (כי, כנראה, מדבר הכתוב בטומאת מת של נזיר), אבל יכול הוא להיות, — ובכל אופן לא היה פירוש כזה והרגשות כאלה

יכולות לעלות אלא על דעתו של איזה ר' אלעזר, כי כל זה הוא ברוחה האמתי של תורת ישראל, המתנגד כל־כך לרוח השנאה לחיים הבוקע ועולת מאותה הדת הקודרת, המכונה, בלשון סגי נהור, "דת האהבה".

העמקה יפה כ, טעמא דקרא נמצא גם בדרשתו זו של ר' שמעון בן לקיש (ירושלמי סוטה ה, ט): "במקום אשר תשחט העולה תשחט התטאת ויקראו יח, שלא לפרסם את החסאים וכי עולה היא קרבן נדבה, וחטאת מביאים עוברי עבירה, לכן כדי שלא לפרסם אותם היתה החטאת נשחטת במקום אשר תשחט העולה)". וכי אי אפשר שזה הוא באמת טעמו של דבר? (התלמודיים, וביחוד התנאים הקדמונים, אותם שהבת המנוולת הקמה באמת שקראה להם כבוד הבריות, ואפילו כבודם של עוברי עבירה, ראה מהודרה ומהודרה לזה מצא ר' יוחנן בן זכאי גם במשפט התורה על ה, גונב שור או שהוטבלו או מכרו, משה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השנה"; אמר ריב"ז (ב"ק ט): בוא וראה כמה גדול כבוד הבריות: שור שהלך בגליו וולא נתבזה בו הגנב) — חמשה, שה שהרכיבו על כתיפו — ארבעה (שה שהרכיבו הגנב על כתפו וזולו את עצמו בו, לפיכך היקל הקב"ה עליו בתשלומים; פירש"י). וכאן הגענו לאותן הדרשות הטפוסיות (שהן הפרוטוגמא לספרות־הדרוש המשובחה שבכל הדורות) המרחיבות את ביאור הכתובים ע"י השואות ומשלים, ומתוך כך יוצא פירוש מתודד ורעיון כללי יפה גם יחד. יש שהבאור הדרושי ממין זה מצמצם את ההשוואה המשלית במלה אחת של הפסוק. למשל (נ"ב ט): "אמר ר' אלעזר, מאי דכתיב, וילבש צדקה כשריון" (ישעיה גט, יז), מה שריון זה כל קליפה וקליפה מצטרפת לשריון גדול, אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול. ו השואה מפתיעה ומחודדת — המכניסה רעיון מוסרי חדש לפסוק זר *.

וכן הבאור המשליל הנה (יר' סוטה א, ח) "וירד ימשון ואביו ואמו תמנתה ויבואו עד כרמי תמנתה" (שופטים יד, ה), אמר ר' שמואל בר יצחק: שהיו אביו ואמו מראים לו כרמי תמנתה ואומרים לו: בני, כשם שכרמיהם זרועים כלאים כך בנוחיהם זרועות כלאים.

ויש שלרחבת הביאור מוסיפים משל מהויות העולם (וזה מקצוע הדרוש החביב ביותר על המון העם, ושהשתכלל ביחוד בדורות האחרונים ע"י המגיד מדובנא וכו'), צריך להודות כי לא כל המשלים הנאים בדרשות שבתלמודים ובמדרשים הם יפים ביותר ונחוצים ביותר; כרובם אין בהם שום יופי וחדוד וגם לא צריך גדול לעצם הדרוש. אך יש, מעטים מאד, שהם יפים כשהם לעצמם

* דרשה זו הובאה בבבלי (סוטה לב) בשם ר' שמעון בן יוחאי.

** כי ספרות הדרוש הנשובחת מלאה באורים מסויים כאלה — זה ידוע לכל הבקי קצת במקצוע זה. אך לאלה שאינם מצויים אצל ספרים כאלה הנני להביא דוגמה אחת מדרוש מציון מסוג זה ונ"ב בעניני צדקה (שב"י הרכסם בוכרוגי הובא בספר, מדרש שמואל לר"ם אוירה בשם חכם ספרדי); בתהלים נאמר, ה' צלך על יד ימיני, כ"ימר: כמו שהצל מחקה כל התנועות שאברי האדם עושים, כך הקב"ה עושה כל מה שירך עושה: אם אתה תפתח את ירך לצדקה גם הוא יפתח את ידו לך, ואם אתה תקפון את ירך, אף הוא יקפון את ידו. וזה פירוש דרושי יפה וטוב סעם, ונראה ממש כפשוטו של מקרא.

והם ממתיקים ומתבלים יותר את הביאור הררושי. ואחדים מהם, מן המצוינים שבהם, אביא לדוגמא.

יעקב אמר לעשו (בראשית לג, י) „ראיתי פניך כראות פני אלהים“; על זה אומר הדרשן המצוין ר' לוי (סוטה מא:): משל של יעקב ועשו למה הוא דומה? לאדם שזימן את חברו (לסעודה) והכיר בו (האורח הרגיש בכעל הבית) שהוא מבקש להורגו; אמר לו (האורח בערמה): תבשיל זה שאני טועם כתבשיל שטעמתי בבית המלך; אמר (בעה"ב בלכו): ידע ליה מלאכא! (הוא ידוע ומקורב למלך) מיסתפי ולא קיטל ליה (והוא נבהל ואינו הורג אותו). את הנמשל אין ר' אלעזר אומר לנו, אבל הוא מובן מאליה: יעקב רוצה לאיים על עשו והוא אומר לו בערמה: „ראיתי פניך כראות פני אלהים“, כדי להודיעו שהוא רגיל לראות מלאכים, ומתוך כך יירא עשו לעשות לו רעה, כאן יפה המשל כשהוא לעצמו, ובאור הכתוב נעשה על-ידו מחודד מאד.

כאשר התפלל משה בעד ישראל לאחרי מעשה העגל, התחיל תפלתו (שמות לב, יא): „למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים? על זה אומר המדרש (שמות רבה מג, ח): מה ראה להוכיח כאן יציאת מצרים? והקושיא קלושה מאד וגם אי-הגיונית, שהרי כל-עיקר נימוקו וטענתו של משה בתפלה זו היא רק „למה יאמרו מצרים“ וכו'; אך העיקר הוא התירוץ, והתירוץ יפה מאד) אלא אמר משה: מהיכן הוצאת אותם? (האם לא במצרים שהיו כולם עובדי סלאים? „אפסים“ כלומר: ואם כן למה אתה מתקצף על מעשה העגל?) משל לחכם שפתח לבנו חנות של בשמים בשוק של זונות: המבוי (המקום) עשה שלו והאומנות עשתה שלה והנער כבחור עשה שלו: יצא לתרבות רעה; בא אביו ותפסו עם הזונות, התחיל האב מצעק ואומר: הורגך אני! היה שם אוהבו, אמר לו: אתה איבדת את הנער — לא פתחת לו חנות אלא בשוק של זונות וכו'. כך אמר משה: רבש"ע, הנחת כל העולם ולא שעבדת בניך אלא במצרים שהם כולם עובדי סלאים — דע מהיכן הוצאת אותם — . גם כאן המשל יפה ומוטיף יופי ותבלין לביאור הכתוב, (אגב אעיר כי שמות רבה הוא מן המדרשים המאוחרים וע"כ הוא משונה הרבה בלשונו וסגנונו מן המדרשים האחרים; גם המשל הנה כתוב בסגנון מלא חיים — שאין דוגמתו ברוב משלי התלמוד ובמדרשים — וכדאי לשים לב לדבורים המיוחדים שבו: „המבוי עשה שלו, והאומנות עשתה שלה, והנער כבחור עשה שלו: יצא לתרבות רעה.“ יש בדבורים הללו הרבה עז וחרפות והומאר).

בדבר מעשה העגל יש עוד מדרש משלי יפה (קהלת רבה ו, יא): בתחלה אמר הקב"ה לְמֹשֶׁה (שמות ג', י), „לכה ואשלחך אל פרעה והוצאת את עמי“, ובמעשה העגל אמר לו: „לך רד כי שחת עמך!“ אמר משה: רבש"ע, כד אינון טכין אינון דירך, וכד אינון בישין אינון דיריך (כשהם טובים הם שלך וכשהם רעים הם שלי), בין טבין בין בישין דירך אינון! משל למלך שהיה לו כרם ומסרו לארסי לעמול בו, כשעושה יין טוב אומר המלך: כמה חמרא דכרמי טב! וכשעושה יין רע אומר המלך: חמריה דכרמא דארסי ביש! וכו'. כאן אין המשל נצרך כל כך לעצם הענין, אבל הוא יפה לעצמו.

אותן הדרשות מן הסוג האחרון (ביאורי מקראות מתובלים במשלים) הן היותר „עממיות“, כי הן היו נאמרות בבית-המדרש בקהל עם – ממש כדרשות של המגידים בדורות האחרונים. ויש מן הדרשות הללו שהיו מין „אימפרוביזציות“, דרשות לשעתן ולמקומן („געלעגענהייטס-רעדען“), המכילות ביחוד תוכחות ל„תקפים“ שבאותו הזמן (וכפרט לבית הנשיאים וראשי גלותא“). האימפרוביזציות הללו חריפות מאד, ואעפ״י שנבראו רק לשעתן, אבל הרעיונות היפים שבהן, המלוכשים בצורי באורי-מקראות מחודדים, יש להם ערך קיים לדורות. והנני להביא שתיים מן הדרשות-התוכחות הללו לדוגמא:

במס' תענית (כד), מסופר כי בימי בצורת גורו תענית מטעם הנשיא – ולא אתא מיטרא“; תני להו אושעיא זעירא דמן חבריאי: והיה אם מעיני העדה נעשחה לשגגה“ (כמדרב טו; כז) משל לכלה, בזמן שעיניה יפות אין כל גופה צריך בדיקה, עיניה טרוטות – כל גופה צריך בדיקה. את הנמשל לא הגיד „המוכיח“ החריף הזה, אבל הוא מובן מאליו: מכיון שעיני העדה“ (בית הנשיא) אינן יפות, הרי כל העם צריך בדיקה, כי כולם רעים, ולכן אין משגיחים מן השמים בתשלחם, המשל הנחמד הזה היה יכול לעלות בדמים מרובים לאותו החברה מאן אושעיא זעירא דמן חבריאי; כי – כפי שמוסיף התלמוד לספר – באו עבדי בית הנשיא והחלו לצערו“; אך אנשי העיר (המון העם) הצילוה מידם, באמרם לבני בית הנשיא: הלא הוא חרף והעליב גם אותנו, אבל מכיון שנוכחנו כי כל דבריו הם לשם שמים איננו נוגעים בו לרעה, ולכן גם אתם הרמו ממנו. – אמנם ביאור מקראות אין כאן, כי המיכה יסד את האימפרוביזציה שלו רק על הכוונה. עיני העדה“; אך אפשר שזה היה רק חלק קטן מכל הדרשה שלו, ויתר דבריו לא נמסרו לנו, מאיזו סבה שהיא נוש השמטות כאלה בתלמוד.

ביאורי-מקראות ארוך לשם תוכחה גלויה כלפי הנשיאים, נראה בדוגמא השניה. בירושלמי סנהדרין (סוף פרק ב') וגם בבראשית רבה (פס"ט, בשנויים) הובאה דרשה כזו: תרגם יוסי מעוני בכנישתא דטבריה וכלומר: יוסי מעיר „מעון“ דרש בבהכ"נ שבטבריה; שמעו זאת הכהנים והקשיבו בית ישראל ובית המלך האזינו כי לכם המשפט“ (כך מתחילה פרשה ה' בהושע, ומן הלשון נראה שהנביא פונה לשלשה מעמדים שונים) – „שמעו זאת הכהנים! למה לית אתון לעין באורייתא? לא יהבית לכוון כ"ד מתנתא? ומדוע אינכם עוסקים בתורה? – כי הכהנים הם תושבי התורה“ – האם לא נתתי לכם בשביל כך כ"ד מתנות כהונה? אמרו לו: לא יהבין לן כלום! (הכהנים עונים: בני ישראל אינם נתנים לנו מאומה). או פונה הנביא (וכשם אלהים) אל העם: והקשיבו בית ישראל! למה לית אתון יהבין כ"ד מתנתא דסקידית יתכון (שצויתכם) בסניף אמרו לו: אינון דבי נשיאה נסבו כולא! (יפה היא לשון

*) בירושלמי באה תשובת העם בלשון זו: מלכא נסיב כולא (המלך לוקח הכל); אך בכ"ד נאמר בלשון שהבאתי למעלה, וזו היא הנוסחא הנכונה, שהרי כל הדרשה מכוננת כלפי בית הנשיא. כמו שנראה להלן, אלא שהירושלמי רצה להחאים את התשובה עם לשון הכתוב: ובית המלך... והיינו הק.

עמית זו: אותם שמבית הנשיא לוקחים את הכל, או פונה הנביא אל הנשיא: ובית המלך האזינו! כי לכם המשפט! לכם אמרתי, וזה משפט הכהנים (וזה כבר שעשועים לים; ובביר נוסף לזה עוד שעשועים לים: לפיכך לכם ועליכם מדת-הדין - המשפט - נהסכת). כאן אנו רואים דרשה גמורה של מגיד דניידא (מטיף נושע), וגם אנחנו רואים את הקולות ואת התנועות שהוא עושה בשעת דרשתו החריפה (כמש הכניד מקעלם לפני י"ו מאות שנה). וגם לדרשה-שלידוסי, של בקרת ותוכחה זו, יש היסטוריה שלמה, המסופרת באריכות וביתר בהירות בביר (בירושלמי הדברים מקוטעים ובלתי מובנים - בנהוג). אותו יוסי המצוני היה בימי ר' יהודה הנשיא (ורבנו הקדוש), ולעירו, לטבריה, בא המוכיח הנועז הזה ודרש את דרשתו הבכוננת כולה כלפי בית הנשיא. שמע רבי ואיקסד, וכשרבי, ר' יהודה הנשיא, כועס, יכול כעסו להיות בסוכן מאד להאיט שהוא מקפיד עליו - כי בתור, נשיא היה קנא ונוקם, למרות כניו, רבנו הקדוש. וכדי להציל את המוכיח המסכן מידו, נכנס אליו ריש לקיש לפייסו, דברי פיוסו של ר' אינם מובנים כל צרכם, אך כנראה בא האנשאן טריבל' הזה מתוך פיוסו קצת לידי גנוהו של הנשיא, וכך נמסרו הדברים כב'ר: אמר לו ריש לקיש: רבי, צריכים לנו להחזיק טובה לאומות-העולם, שהרי בכניסים מופסים (כופס, זה Mimus) ש' היונים, מין לין, קלויין) לבתי היאטראות וקרקסאות ומשחקים בהם, כדי שלא יהיו משיחין אלו עם אלו ויבואו לידי קטנה בטלח - יוסי כעניגאה אבר בלה דאורייתא ואקמת עלוייה! (כנראה יש כאן גם קצת לעג על 'מיניוהו' של יוסי שנחשב בעיני ר' כ'טומס...)) אך כזה עוד לא שככה חמתו של רבי, עד אשר הובא אליו אותו יוסי העלוב, והתחיל רבי לנסותו בדברי תורה, וכשנזכח שהוא בר אוריין הרפה מבנו -

הנה העברתי פה את רוב טובה של הדרשה המתודדת העתיקה, זו שבהלמוד ובמדרסים. מאותן הדרשות העתיקות נפצה כל ספרות-הדרוש הרחבה בני ים - ולפעמים גם צמקה כים - שהיתה פרה ורבה מאד במסך יהור מאלף שנה עד ימי הדור הזה. באותה הספרות העשירה בכמות ובאיכות נצברו צרבות-ערמות של אבנים טובות ומרגליות, המחכות עדיין ל, בר אכוראי וריו ופקה, אשר ירד לנבכי הים הגדול הזה להעלותם לאור עולם. אין להעיר, כמה דרשות כחודרות ועם זה נעלות בימי רעיון מכל הסוגים שהזכרתי למעלה, מונחות כאן שאין לה הוסכים, באלמי סארי הדרוש למיניהם (ואפילו במקצוע הדרוש המסופר של הפרשת דרכים וסייעתא), שהדור הבא אהרינו בודאי לא ידע אף את נציאותן. מי יתן ותבוא תקותי, שהכעתי לפני כמה שנים, שיגשו המומחים לכך להוצאת אנתולוגיות מכל מקצועות ספרותנו הישנה, ובכלל זה גם במקצוע הדרוש - וראו בנינו כי יש הרבה חן ושכל טוב, הדוד ופיוט באוהם, הגילים הבליים שהם רוקדים כנגדם ואינם רוצים, או אינם יכולים לנגנב בם...

רבי מנשה איליר.

(בן פורת)

א

יחיד, ובשיליו המיוחד אשר כבש לו לבדו, הלך רבי מנשה כל ימיו, בני דורו לא הגיעו לסוף דעותיו, ויהיו אלה מזה רודפים אותו משנאה, ויהיו אחרים מזה גרועים ממנו מיראה, ויהי הוא עומד בתוך הקהל והוא כודד, מדבר את דברו לרבים ושומע אין לו.

ובקראנו עתה את הספרות של הימים ההם, שבה יסופר כל אשר אמר רבי מנשה לעשות לעמו ואשר בני עמו עשו לו — אז ימלא הלב רגשי-השתתפות בצרה של אותה הנשמה הגדולה, אשר כל ימיה בקשה גדולות ומצאה פעוטה, פורה שושנים ותמצא חוחים... וימלא הלב רגשות מרים כלפי אותו הדור החשוך, אשר מאהבתו את החושך כבה את האור שהושיט לו רבו הגדול, ולא עוד, אלא שדקר את רבו וחזר ודקר, ולא הרפה ממנו עד יומו האחרון. ויחיד היה רבי מנשה לא רק בדורו הוא, כי-אם גם בדורות רבים אשר היו לפניו ואשר באו אחריו — הן בכשרונותיו המצוינים, הן ברוחו הכביר והן בשאיפתו העזה למעשים חברתיים גדולים.

ומצוין היה רבי מנשה גם במרורות שבחייו אשר מררוהו בני-גילו ובאותה הסבלנות הרבה, בה סבל ונשא בלבו את כל החצים שירו בו שונאיו הרבים, ולא חדל להיות מטרה לחציהם ומדרכו לא נסוג ולאחוריו לא גרע.

והרי זאת מן הפלאות:

גאון תלמודי, אחד מאנשי השם היותר מפורסמים בין רבני דורו וגאונים, והוא כותב ספרים הרבה שאין בהם אף אחד מאותן הענינים ומאותן השאלות ותשובות, שהספרות הרבנית בכל הדורות מלאה מהמה.

איש שכולו בקורת, בעל-מח חריף ובעל-זכרון עצום, בקי גדול בכל ענפי התורה שבעל-פה לסעיפי-סעיפיהם, שכל ימיו עברו עליו בין כתיב בית המדרש, – ובכל-זאת ררבי הפלפול, שהיו אהובים ומקובלים בטעתו בישיבות ובבתי-המדרש, זרים לנפשו מכל וכל, ורצויות בעיניו רק דרכי ההגיון, איש שנו"ד וגודל וחי באותו החוג הצר המוגדר וסגור מכל עבריו, לבל תחדרנה לשם הרוחות המנשבות בעולם הגדול טעל סביבו, ואותו האיש שואף כל ימיו לפרוץ את הגדרים ולכנס – ולהכניס גם אחרים עמו – דוקא לאותו העולם הזר, שבזרותו הוא מקסים.

איש שכל ימיו חי בסביבה דתיר שכולה תורה, שכולה יראת-שמים ודקדקי מצות קלות כחמורות, באשר אין אדם נוקף אצבעו מלמטה עד שמכריוזים עליו מלמעלה ואין אחרי ההשגחה כלום, והוא מתענין כל הימים ביחוד בשאלות חברתיות: באי-הצדק שבסדר העולם, בחסרון יסוד איתן לחייהם הכלכליים של בני עמו ובתקונם של ההיים הלי.

איש שחונן מנוער וחי כל ימיו בסביבה יהודית, באשר הקבלה והמסורת הנן קדש קדשים, יסודותיה של היהדות ועמודיה התיכונים; הבקורת אם הוזהרה – הותרה רק במדה זו, שהיא מקימת ומחזקת את הקבלה ואת המסורת – והאיש הזה עומד בשערי העם ומבקר בקורת חפשית את הכל. איננו חת מפני הקבלה ואיננו נסוג מפני המסורת, איננו נושא פנים לשום ראשון אפילו א – הוא מנושאי כלי התלמוד, ולא לגאון שאימתו על הדור היתה מקובלת בזון וכאהבה... אך בכל בקרתו החריפה ידע תמיד להבדיל בין הדעה המבוקרת ובין האדם בעל הדעה. ויהי רבי מנשה זהיר בכבודו של כל אדם – לא כדרך המבקרים בימיו ובימים שבאו אחריו. א)

רבי מנשה היה רציונליסטן בכל עומק משמעותה של המלה הזאת, אשר רק במאה השמונה-עשרה אפשר היה למצא דוגמתו. ובכל-זאת היה מתיחס בחבה להחסידות ומוקיר את החסידים. איך שהוא – היה אומר – החסידים אנשים חיים המה: איש איש ורצונו, איש איש ונשמתו, איש איש ורוח החי אשר בקרבו, בעת אשר שונאיהם – המתנגדים – נפשות מתות הנה. הדת – קבלה מכנית היא בידם, והמה משוללי ה"אני" האנושי.

בכל לבו ונפשו מסור הוא להיהדות. התורה ותלמוד התורה – כל מעיניו, ובתוכחת פיו הוא מיסר קשה את "היושבים לפני ה'" רק משום שכתוב: "והגית בה יומם ולילה" – בעת אשר כאמת אין לבם הולך אחרי התורה ולא אחרי דעת התורה, ואין להם אותם הכשרונות הנחוצים לאיש המוסר את נפשו לתורה כליל. ב)

הוא נושא בלבו כמה וכמה הצעות גדולות להצלת היהודים והיהדות עמהם, ובאותה שעה איננו מטיח את דעתו גם מקטנות, ועובר הוא מחדר לחדר, באשר ילדי היהודים מתחנכים, ומעורר את לבם בדברי חן והשכל, כי ידבקו בתורת ד' וגם אחרי חכמה ומדע ירדפו לדעתה. וגם את בחורי ישראל

א) ראה בהקדמה לספרו "בנת מקרא" גרונא 1892

ב) "אפי מנשה" ח"א (וילנה תקצ"ב) כלל קכט.

בחן ונסה כשרונותיהם וידבר על לבם, כי יחברו אל למודם, אשר יטימו להם מוריהם, גם חכמת החשבון, כי אמר, אשר בחכמה זו, ישראל יעשה חיל גם בלי מורה, ולדבקים בה ויודעים נתיבותיה, הציע שאלות משאלות שונות לפתוח את לבכם ולהגביר תבונתם. (ג)

וכדרכם של הרציונליסטים מאמין הוא בכח שכלו של אדם כי הוא כל יכול, אם רק ידע את אשר עליו לעשות ויבין את החסר לו כדי להיות מאושר בחיים. הוא מחזיק בדעה שהביע אדם סמית, כי כל אדם עלול הוא מטבעו להגיע לרום המדרגה בדעת, ולגלות בה נצורות, אם רק תנאי חייו וחנוכו יהיו מתאימים למטרה זו להוציא את אשר בכחו אל הפועל. (ד)

ורואים אנו את רבי מנשה והוא עומד, במשך כחצי יובל שנים, משכמו ומעלה גבוה מכל הגאונים, הרבנים ואנשי המעשה שבדורו. ב, שבט פיר' ו, בעט סופרים' לחס הוא בעומה לכל עבר. ידו בכל יד כל בו, הוא מתנפל על הרבים: על הקבלות השונות אשר בידם, הנוגעות בכל ענפי ההינים; על העקמומיות אשר בלבם ובמוהם, המעבירות את האדם על דעתו; על הבטלה המקודשת שנשתרשה בתוכם, הגוררת דלות ועניות אחריה, - והרבים הללו הנפגעים מתנפלים עליו, מתאבקים עמו בכל עון, נלחמים על "הרכוש" אשר בידם. אך רבי מנשה איננו מתפעל מכל אלה - בהיותו נלחם לאמת, אמתו, לחרותו של האדם ב"הדעת ולבכורתה של הדעת ולחופש ממשלתה. הוא כותב ספרים, ומתנגדו הרבים עורכים למו מדורות"אש בפרהסיה, בחצרות בתי הכנסה, לעיני כל העם, למען יראו וייראו...

ה

רבי מנשה נולד בשנת תקכ"ז (1767) לאביו רבי יוסף הדיין, בעיירה הקטנה סמורגון, אשר בפ"ך וילנה. האגדה מספרת על מנשה בן הדיין, בעודו ילד, כל איתן הנפלאות, שהאגדה היהודית רגילה לספר על כל גדולי ישראל וגאונים האמתיים... וזה לשונה:

בעודנו ילד כבר התנכר כי למופת יהיה בעמו. את סדר התפלה הגיד את המלים לאחור, מסוף הסדור לראשיתו, ועד מהרה רץ דברו בלי משגה. בהיותו בן שבע או בן שמונה שנים כבר ידע לאשורם את כל שרשי חושן המשפט. וכאשר בא משפט לפני אביו, והדיינים אשר ישבו אהו למשפט, חלק לבם, או הגישו דברי ריבוחם לפני מנשה, ואשר חרץ בשכלו ידעו, כי זה משפט חרוץ, וואת מסילה ישרה למשפט, ויביאו עצה ויבאו אל עסק השוה. (ה)

בימים ההם והעירה סמורגון היתה מצוינת כסוחריה הגדולים, בעשרה.

(ג) בן סורת רבני סלונגיאן (ווילנא תרי"ח), דף 28-27

(ד) אלפי מנשה ח"א, כלל ק"י.

(ה) בן סורת ר"מ סלונגיאן, דף ו והלאת.

הרב וב'מדינה המטורסמים, כל אב לבנים השתדל להביא ממרחקים מלמד לבניו, כאשר אז גם התורה לסחורה מהלכת נחשבה, ובכל זאת, כאשר הגיע מנשה בן הדיין לשנתו העשירית, כבר אי אפשר היה למצא בסמורגון מלמד, אשר יהיה הגון ללמד אותו תורה (1).

הודות לזכרונו העצום ולשכלו הישר והחריף, כבר בשנותיו אלה, לא היה מנשה נצרך לעזרת מלמד. ויהי הילד יושב לבדו יומם ולילה על החורה, כבית-המדרש, כאחד הבחורים הגדולים (2), אך בשבע עינים הכיטו אחריו לבד ילך לבו אחרי למוד התנ"ך והדקדוק, המעבירים - לפי דעתם של החרדים בימים ההם - את האדם על דעת קונו. ויהי מנשה עוסק רק בתלמוד ובסוסקים ולא מש מאהלה של תורה בלתי אם לספוק צרכיו - באכילה, שתיה ולינה (3). אלה המה הסימנים החיצוניים, אשר בהם הצטיין הנער הקטן, מנשה בן הדיין, ואשר בהם משך אליו את עיני הגדולים, אשר ידעוהו, הוקירוהו אף נבאו לו עתידות גדולות.

אך הנער הקטן גם אז כבר נשא בלבו מחשבות גדולות על דברים העומדים ברומו של עולם, ואיש לא ידען. הוא ברא לו בנפשו ובעד נפשו עולם בפני עצמו. והעולם הזה מלא חידות וספקות, דאגות ושמות, אשר הגדולים לא שמו אליהם לב.

ובשעה שאלה הגדולים, מחנכיו ומדריכיו, השגיחו עליו לבד יט מן הדרך הסלולה, שסללו הקדמונים, סלל הוא לו, בעולמו הפנימי שהיה סמוי מעין זר, דרכים לעצמו ויחשוב מחשבות לעצמו, שאחו בהם ולא נטה מהמה כל ימי חייו, אמת, הדרכים הללו מלאות היו חתחתים ואבני מכשול, המכשולים הרבים הכבידו את הליכתו, אך לא עצרו כח להגותו מן הדרך שאחו בה, או להטייל ספק בלבו, אם זאת היא הדרך האמתית שעל האדם ללכת בה, אם הוא חפץ בתקונה של האומה הישראלית בתוך כלל האנושיות...

יסטר נא רבי מנשה בעצמו:

... עיני מעודי להתפלא על כל דבר חדש, ולא להמשך כסומא בארובה אחרי דברי מי שקדמני. וכד הוינא טליא, הוה אמינא כמה חדושים מדעתי - מה שהיה לפלא אצל לומדים מופלגים. וכן היה דרכי להתבונן בכל דבר, והייתי משתומם ומחפלא, והיה לבי דואג בקרבי: על חיי העולם הזה הכלה והעובר, ומה יהיה אחריתי, ולא היה שוה לי הענוני הזמן.

והוקשה בעיני על ענין הנהגת העולם - מה שדעת כל אחד נוחה בשלו; עשיר ובעשרו, חכם בתכמתו וגבור בגבורתו. וביוחר, מה שכל אחד מעמיד על דעתו, ונהגה מאד כשמנצח את חברו, ושמת בזה. ואיך סמויות עיניהם, כשאר בעלי חיים בלתי מדברים, שאינם מכירים רק לשעמם, וכשמפטמים אותם לשחיטה, שמחים הם בזה לשעמם.

ובהתבונני על זה, עמדתי מרעיד: על מה עשה ד' ככה בארץ - לגרוע

(1) ס.ס.

(2) אליפי מנשה ח"ב (ויילנה 1804) דף 7.

(3) בן פרת דף 1 והלאה.

כח האדם, שרובם ככולם הסרים צרכיהם, רעכים וצמאים, אין כסות בקרה, ונששם עליהם תתעטף. ואם אבות חטאו, בנים מה חטאו, שאינם משיגים לחם לפי הטף, ומה נשתנו אלה מאלה? מדוע איזה מחורי־ארך חיים חיי עונג ומותרות, ומן דאת יהיב, את משפע, ומן דאת מחי את מדקדק? ובאמת, כשמתבוננים קצת, אף העשירים חיהם תלויים להם מנגד בעולם התמורות הזה, ואינם בטוחים מתלאות ופחדים ותללים וזקוקים ח"ו.

ועל ידי זה באתי להתבונן בתכלית כונת הבריאה שמכואר בספרים, שהיתה כונתו להטיב לברואיו, וכי מה טובה היא זו? הלא מקודם לא היו חסרים דבר!

והייתי נבוכ בזה. ובכל עתותי הפנאי שלי, עברו על ראשי אלו המחשבות ולא הניחוני מזה, עד שמצאתי לסי דעתי דרך סלולה על פי דרך השכל והתורה (סמא דחיי" דף 15).

אלו הן השאלות שהעסיקו את מוחו הרך של מנשה בן הדיין ואשר התשובות עליהן, התשובות האחרונות, בקש רבי מנשה במשך כל ימי חייו.
בקש - והאמין שמצא.

ג

כהיותו בן שלש־עשרה השיא אותו אביו אשה - בת אחד מעשירי סמורגון. האשה ישרה בעיני האב, ובעיני הבן לא ישרה, ולא ארכו ימי שבתו בבית חותנו, כי אנוס היה אבי אשתו להסכים, שבתו תגורש מבעלה. אך עוד טרם גרש את אשתו זו, עבר איש אחד מנכדי עיר איליה דרך סמורגון ושמע, כי בקרוב ישתחרר מנשה מאשתו, ויבא בדברים עם רבי יוסף, אבי מנשה, על־אדות בתו היפהפיה, כי תהיה לאשה למנשה הגרוש. ויאות רבי יוסף, כעבור חדשים אחדים שב הנכבד מאיליה מדרכו לביתו, ויקח אתו את רבי יוסף ואת מנשה בנו ויביאם לאיליה. הנערה כצאה הן בעיני הנער הגרוש, ותהי לו לאשה. וישב האב לביתו, וישב הבן על שולחן חותנו, ומפני כבודה של האכסניה החביבה נשא את שם העיר איליה, נוכף על השם מנשה, כל הימים (ט).

אך את ההצלחה לא הביא רבי מנשה אתו לבית חותנו. לא ארכו הימים והורי אשתו נשאר בעירום וכחוסר גל, ולא היה סיפק בידם לפרנס את הזוג הצעיר. עוד ימים מעטים - והורי אשתו הלכו לעולמם. רבי מנשה בכל גאוויותו לא צלה לכל מלאכה המחיה את בעליה, להתפרנס מן הרבנות - לא אבה. ותהי אשתו, עקרת הבית שדאגה לפרנסת בעלה ובניה. דעת רבי מנשה לא היתה נוחה מן המצב המסונה הזה - שעל אשתו פרנסתו, אך לא היה יכול להסכים בלבד לעלות ולשבת על כסא־רבנות בשום עיר, שהציעה לפניו להיות לה לרב, מדעתו, שלא תעלה בידו להיות באמת פרא דאתרא - לנהל את בני עדתו על פי דרכו, כי עדיין לא אכשר דרא... לא רבים המה אשר

יוכלו - לפי תנאי החיים אז ולפי מושגי העת היא - ללכת אחריו, וכבר בימים הראשונים לשבתו באיליה, יצא לו שם כאחד הגאונים. כה העמקה וההתרכזות בענין אחד היה כל-כך גדול בקרבו, שבשעת למוזו כבית המדרש לא היה מרגיש כלום בכל אשר יעשה על סביבו. הוא עובדא, כי בחורש אלוף נאספו הבחורים לבית-המדרש, בשעה שהוא היה שקוע בלמודו, והתחילו לתקוע בשופר ותקעו זמן רב עד שנלאו מתקוע. ככלות הבחורים את תקיעותיהם נגש אחד בעליהבתים לרבי מנשה ושאלהו:

— הבחורים בתקיעותיהם בודאי הפריעו אותך מלמודך?

ורבי מנשה ענה לו בתמהון:

— האומנם תקעו פה בשופר, אנכי לא שמעתי (א).

רבי מנשה לא היה רב בישראל ולא ראש ישיבה, ואף-על-פי-כן היו לו תמיד תלמידים, שרצו ללמוד לדעת דרכי-למודו שהיו כבר ידועים במקצת. מן העירות שבסביבות איליה, וביחוד מסמורגון עיר מולדתו, היו הלמדנים נאספים בכדי לשמוע תורה מפיו ולהקנות לעצמם את דרכו ושיטתו בלמוד חתלמוד, וכיטתו מצוינה היתה בש ש ט ו ת ה. בכל בקש רבי מנשה את חפשת הפשוט, גם במקום שאחרים ראו טודות ורמוזים נשגבים אתם ענין מסובך, שכלו מוקשה. במקרים כאלה עמד לו זכרונו הבלתי רגיל. כי בהיותו זוכר את כל הנוסחאות השונות של ענין אחד במקומות שונים, הנקל היה לו להשוות גוסח לגוסח, מבטא למבטא ורעיון לרעיון, עד שהותרו לו כל הספקות, נמלס מכל הסתירות, ולא היה צריך לפנות אל העקמומיות שבפלפול בכדי, ליישר הדורים, כאשר אבות התלמוד והבאים אחריהם היו עושים.

את הרעיון, כי בכל ענין וענין צריך הלומד לעמוד על הפשט תחילה

(י ראה. אפסי מנשה" ח"ב, דף ח', מר נ. גא'גואו (בווסחוד לתורש נויכר שנת 1899) כותב, פי נמנע רבי מנשה מלקבל ע" עצמו משיח רב, יען כי בתור רב צריך היה להורות בעוניו דת על פי השלחן ערוך" גם במקום שאין דעתו נוחה מסקיו, ובשאלות, שלפי דעתו על כבד המה על העם הנבנה הזאת איננה אמיתית מכמה טעמים: ראשית אין גאונים ישראל מביטים ע" השלחן ערוך כעל קיבוץ של הלכות מסוקות שאין לזוז מהן... ובכל מקרה חשוב, שאין דעת הגאון, המוסק החי, נוחה מסקיו של השלחן ערוך, היא יודע למצא טעם וסמך ברובי גדול שקדמהו ומירה הלכה ע" פיו, שלא אליבא דהשלחן ערוך. ורי עובדא: פ"א הביאו בפני סא"ה באיסור והיה ר'רבונו יצחק אלהנו בקיבנה, ורוא תורה אך התייה שלא על פי השלחן ערוך. ישב אצלו כאותה שעה הרב גולסה (מי שהיה אחרי כן רב בנבוכה-רודוק), ולאחר שהלך לו השואל, אמר לו לרבי יצחק אלהנו בתמיה: היחבן שסמך רכנו על הריטכ"א, ודעתו דעת יודיר בזהו

— הריטכ"א יחיד — ענה לו הגד"א בניחותא — אך גם דעת י בדעתו, וכבר אנו שנים.

ושנים אפילו כנגד מאה...

וזאת שניה. בעולם לא הכיר רבי מנשה על השלחן ערוך ופסקיו כעל עול כבוד, סצריך לפרקו מעל שכס ישראל. הוא עצמו לא נטה מן השלחן ערוך כחוס הסערה, וכואו היה דורש גם מאחרים. ואם הוא הכיע את הרע, כי כשהטעה צריכה לכן, הישות נלונה לרבי ישראל שבכל זור התייר לפעמים את אשר אסרו הקדומים, עדיין אין זאת אומרת כלל, שמחננו היה רבי מנשה לצד המעשי של השלחן ערוך... וסליסית — הן סוף סוף שמש רבי מנשה ברכנות לעת וקנתו, והורה אליבא דהשלחן ערוך, מכלי עשות סקר כנפשי... (יא) בן פורת. דף 7 ד.

— את הרעיון הנה הוא שונה וחוזר ושונה בכל ספר וספר שיצא מתחת ידו. בכל מקרה שבא לידי היה משתמש למטרה זו — להראות על הנזק הגדול המגיע ללומדים בזה, שהפשט הפשוט איננו מניח את דעתם, ולבם נמשך דוקא אחרי המולפל והמסובך המכסה בעִי־הענן את שכלו הבהיר של האדם, ולא רק בנוגע לפלפול, שהיה חביב ומקובל בימים ההם בין היושבים על התלמוד, הפוסקים והספרות הרבנית, היה בא בהוכחתו הללו, כי־אם גם בנוגע לענינים אחרים הצריכים למוד.

למשל, הכל יודעים כיצד מביט היהודי על קריאת התורה, שנים מקרא ואחד תרגום עִלְמֵי טעמי־הנגינות מרכא טפחא וכו'. לא רק בכל נגינה ונגינה, כי־אם גם בכל קוץ וקוץ של נגינה, רואה היהודי, ובפרט הבר־אוריין עולם מלא של קבלה, סוד ורמז, שלא כל אדם זוכה לעמוד על אותן הכוונות, שהאבות ו, אנשי כנסת הגדולה הֵיטו באותם, הטעמים... והנה בא רבי מנשה ואומר: שתקנו תורת הפרשה, בכדי שיטצאו הרבה בקיאים בתורה עם פירושה, ועכשו — מי שיוכל לאמר בפיו שנים מקרא ואחד תרגום בנגון הטעמים — מה שעיקר הטעמים הוא: לירע על ידיהם עומק פשט הכתוב, כמו ה, תגין כנגינה — הרי זה תלמיד חכם ואינו צריך לידע עינם כלל, באשר — שה, טעמים נתקנו על פי הסוד וכו' וכו' (י).

הנקל לשער, מה גדול היה הסער שהקים רבי מנשה במחנה האדוקים בדעתו הזרה הזאת. להם היה הדבר ברור, כי האיש המעיו להשוות את הנגינות הקדושות לתוי הנגינה החולונית, בודאי כופר הוא באלהיו ואין לו חלק ונחלה בישראל...!

7

מעטים היו ירדיו האמתיים ולכן הוקירם ואהבם ויהי קרוב אליהם בלב ונפש. בין הקרובים אליו היה היותר חשוב הנדיב הידוע בשעתו ר' יוסף מול מוויאזין (או יוסף וויאזינער), עיירה קטנה הסמוכה לאיליה. לרבי יוסף זה היתה ביבליותיקה גדולה, שבכל נוף ליטא לא נמצאה דוגמתה בימים ההם. רבי יוסף מול היה נוהג לעתים קרובות לשלוח מרכבתו לאיליה ולהביא לביתו את רבי מנשה, שהיה נוסע בהפץ־לבב לרבי יוסף, כאשר הספרים הרבים ויקרי הערך, שנמצאו בבית ידידו, היו מושכים את לבבו ביותר. יש אשר היה יושב בביתו של רבי יוסף שבועות וגם ירחים ועוסק שם בפילוסופיה ובהגיון. אם כי הביבליותיקה של רבי יוסף היתה עשירה מאד, היה רבי יוסף מרבה תמיד לקנות ספרים חדשים, ביחוד לצרכו ולהנאתו של רבי מנשה.

על ירדיו המעטים נמנה גם הגביר החשוב רבי שמריהו לוריה ממוהילוב, גם בביתו היה רבי מנשה מתארה לעתים ידועות. ומדי שהות רבי מנשה במוהילוב היה נוהג לרוש ברבים, בבית מדרשו של רבי שמריהו. אך לא תמיד היו דרשותיו מנחילות אותו כבוד, ויש אשר שמע חרפות ונזולזים

(י) ראה בהקדמה ל"כנת סקרא", וב"אלפי כנשה" ח"ב, דף 60.

בפרהסיה מפי מתנגדיו. ופעם אחת קרה לו שם מקרה זה. בבית-המדרש ההוא למד בתמידות אברך אחד, למדן מופלג, אך קנאי מן הקצה האחרון. וכאשר שמע כי הזכיר רבי מנשה בדרשתו את ספרי הפילוסופיה של אריסטו ואפלטון בבית-המדרש, התחיל לצעוק בקול: הלא עון פלילי הוא להזכיר שמות אומות העולם לפני ארון הקודש. גבאי בית-המדרש גער בו באברך בנוזיפה. אך רבי מנשה הפסיק את דרשתו עד אשר חדלו הקולות, ואחרי-כן סיים את הדרשה ורוחו לא סר מעליו. ואחרי-כן, לא די שלא בקש המעיו הזה סליחה מרבי מנשה, אלא שעור שנה באולתו לאמר לו בפניו, כי לא ידרוש עוד דרשות כאלו, שאינן לפי רוחה של היהדות. רבי מנשה לא ענה לו דבר, ועשה את עצמו כאינו שומע. רבי שמריהו לוריה התפלא על זה, ובעת לכתו מבית המדרש אמר לרבי מנשה: תמה אני, איך יכול כבודו לסבול עזות כזוה ולבלי ענות דבר? שחק רבי מנשה. וכאשר הוסיפו ללכת, קפץ עגל על בגדו של רבי שמריהו ויפילהו ארצה. וכאשר קם, שאל אותו רבי מנשה בהלצה: למה יחשה כבודו להעגל הזה על עזותו והשיב לו רבי שמריהו: האם העגל בר דעת הוא? ואם מדעת עשה זאת? כן, ענה רבי מנשה, אך תהי נא תשובתך זאת מספקת לך גם על שאלתך.

והעובדה המעציבה הזאת קלת ערך היא בחייו של רבי מנשה. הוא סבל רדיפות יותר גדולות מצד אנשים יותר מסוכנים ויותר מפורסמים מאיזה צעיר קנאי שבמהילוב, וגם מאלה לא חת.

פעם אחת נתאספו עסקני הכלל, ובראשם העסקן המפורסם רבי יהושע צייטליס משקלוב, בעיר איליה להחיעץ על עניני הכלל. ויבא סופר הקהל אל האספה וילשין בפניה על רבי מנשה, כי מרשה הוא לעצמו לדבר סרה ברש"י והתוספות ואומר: כי לו הסירו מן מפרשי התלמוד הללו, מה שיש בהם מן המתרות, כי אז לא נשאר בהם אף החלק העשירי; כי שולח הוא את לשונו גם באמוראים הקדושים ואומר: כי המה קלקלו את הכונה האמתית שבמשנה ובברייתא, וכי כל בניניהם בנו על אדמת חול ואין להם תקומה לנגד השכל הישר.

נתמלאו בעלי האספה חמה ודאגה, על אשר בעיר מלאה לומדים ויראי-אלהים כאיליה מוצא לו מקלט בטוח אדם מסוכן המערער את יסודותיה של היהדות ואין משים לב. אחרי שקלא וטריא החליטו להכריז תרם על רבי מנשה. שמע רבי מנשה את החלטת האספה, ויאמר: כל מה ששמעתי מפי סופר הקהל הכל אמת, אך כל מה שאמרתי, לא אמרתי אלא בשביל בקשת האמת.

בין כה והשמועה על דבר החרם הגיעה לויאזין. שמע זאת רבי יוסף, אשר אהב את רבי מנשה והוקיר אותו, וימהר לבוא לאיליה, וינס לדבר על לב רבי מנשה — כי יכנע לפני האספה תרם יוכרו החרם. אך רבי מנשה מאן לשמוע בקול ידידו. כאמרו:

— איך יכול אני להתחרש על אשר עשיתי בעבר, ואני מוכן ומזומן להוסיף לעשות כן גם בעתיד?

בעמל גדול עלתה לו לרבי יוסף להטות את לב רבי מנשה לסור, אט לא לבית האספה, על כל פנים לביתו של השר וגדול בישראל¹, רבי יהושע צייטליס, וגם זאת בתנאי – כי יקדים רבי יוסף לבוא אל רבי יהושע לדבר עמו על הענין הבלתי־נעים הזה ולברר את יחוסו אליו, ורק אחרי כן יבוא גם הוא. וכך הוה. בא רבי יוסף לרבי יהושע והכין את לבבו לקראת רבי מנשה, וכאשר בא זה האחרון, קבלהו רבי יהושע בסבר פנים יפות, ויקשב לדבריו בשים לב. ורבי מנשה לא הצטדק בפני רבי יהושע ולא התאונן, כי שקר ענה בו המלשין. הוא רק הוכיח, שיש לו הדינות לטעון נגד הגדולים שקדמו לו ולבקר את דעותיהם, כשם שגם המה נהגו לטעון נגד הגדולים שקדמו להם ובקרו את דעותיהם המה. נוכח רבי יהושע, שגאון יושב עמו וכי הצדק אתו, ויפטר ממנו בשלום ובחבה, ודבר החרם בטל.

אחרי ירחים אחדים נאספו גדולי ישראל לאיליה שנית. ויוסף סופר הקהל לבא לפני האספה במלשינות על רבי מנשה. אך הפעם גער בו רבי יהושע על אשר הוא מעז להתחרות באיש, שגם לקרסוליו איננו מגיע. כראות הסופר, שדבריו לא יפעלו על לבבות הגדולים, וירף מרבי מנשה ולא הרגיוהו עור י².

אך ההוכחות ששמשו הצטדקות לגבי אדם גדול כיהושע צייטליס. לא שמשו כלום לגבי אנשים פחותים וקטנים, אשר ביניהם היה רבי מנשה חי ולעיניהם היה פועל כל הימים, ואחרי אשר רבי מנשה לא העלים את עיניו ואת דעתו לא הסתח מכל אשר יעשה כאילו פנה שהיא בחיי היהודים, ואחרי אשר החסרונות שבכל פנה ופנה היו מרובים, והוא לא נמנע מחוות את דעתו על כל דבר וענין הצריך חקון – ממילא רבו שונאיו מכל הצדדים. ביניהם נמצאו כאלה, אשר קנאו באמת לאותם הגדולים והקדמונים, אשר רבי מנשה כבקרתי חחרטה פגע, לדעתם, בכבודם, ויבואו לנקום את נקמתם ממנו... נמצאו כאלה, אשר לפי אמונתם התמימה, עלולה בקרתו של רבי מנשה לחתור חתירה תחת בנינה של היהדות המסורתית – יען שכלו של האדם יסוד רפה הוא לבנין, עלול לשגיאה ולטעות ולהתעות את הנמשכים אחריו מן הדרך הישרה, המקובלת מדור דור, ונמצאו גם כאלה, שהיו סתם מחרחררי־רב, אוהבי מחלוקת, ובאשר קטטה – אם לשם שמים ואם לשם דבר אחר – שם המה, ובהתנפלים על רבי מנשה הלא מצאו מקום להתגדר ביראת שמים ולהגן על הרבונגו של עולם שזקוק לרחמים מצד הבריות... ובין כה וכה ראה רבי מנשה את עצמו כשה בין זאבים.

ובעתים קשות, עתים של רדיפות, לא עמדה לו לרבי מנשה גם קורבתו להגאון מוילנה, שהיה נוהג לנסוע אליו מדי שנה בשנה ולשבת אתו שבועות רבים י³, לא הועילו לו גם הוכחותיו, כי ביחסו לדעות הגדולים שקדמוהו דעותיו מתאימות לדעותיו של הגאון, אשר בדרכו הלך באמת. כי גם הגאון הלך רק אחרי הפשט, רק אותו ראה כאמתה של תורה, והיה מורש את עצמו מן הפלפול.

יג) בן סורת, דף 48 – 44.

יד) בן סורת, דף 14.

רבי מנשה מספר, שפעם אחת הביע הגאון בפניו את הרעיון: כי טועים המה אלה המאמינים לעמוד על פשוטו של מקרא על-ידי הדרש, כי אפילו במשנה אנו מוצאים את שני אלה יחד והמה שונים זה מזה – הפשט לחוד והדרש לחוד (ט).

אך כל ההוכחות הללו לא הועילו לו. ואלה שמאנו להוכח, כי הולך הוא רבי מנשה בדרכו של הגאון, היה להם על מה להשען. צריך להודות, כי אלה, אשר ערכו מלחמה על רבי מנשה, היטיבו להבין את רוח הגאון ולרדת לסוף דעתו מרבי מנשה. ואלה אשר רדפו את רבי מנשה על מחשבותיו הזרות ודעותיו החדשות, עשו מה שעשו ברוחו של הגאון מילנה.

ה

בכרי לעמוד על אפיו של רבי מנשה, לחזור לתכונות נפשו ולהבינו כמו, עלינו לעמוד, דרך אגב, על כל פנים, על הגאון מילנה. בשנה שמת הגאון (1797) מלאו לו לרבי מנשה שלשים שנה. שנית גדלו והתפתחוהו עברו עליו אפוא באותה התקופה, שכל היהדות הליטאית נמצאת חחת השפעתו של הגאון, וממילא גם רבי מנשה לא היה יכול להסתלק מן החשפעה הזאת.

זאת השפעתו של הגאון על בני דורו, השפעתו האישית, אי אפשר להשוות להשפעת הסל המחיה ומפרה את כל אשר יפול עליו. אדרבא, הצדק יהיה עם זה, אשר ידמה את השפעת הגאון להשפעת רוח צפונית עזה, המקרישה ומאכנת את כל אשר תגיע עדיו, המצננת את הנשימה, וקרח וכפור תפור על כל אשר תעבור עליו.

דורו של הגאון היה דור של גאונים וחכמים. אך כולם הרגישו על עצמם את כבדה של תורת הגאון וחסידותו; איש מהם לא העז להרים ראש ולחוות דעתו, דעת עצמו, בפומבי; איש מהם לא היה יכול להביא את אישיותו לידי גלוי. כי ביחוד כבדה ידו על אלה, שמצאו און בנפשם להתנגד באיזה אופן למקובל, ושאינ דעת הרבים נוחה מהם.

כבר היא מן המפורסמות – אפשר לאמר: מן השקרים המוסכמים – שהתפתחות ההשכלה בין היהודים יושבי רוסייה, מונה את ימיה, מימות הגאון מילנה (ט). ולראיה נוהגים להציג את העובדא, כי הגאון הציע לפני רבי ברוך משקלוב, כי יתרגם עברית איזה חבור בחכמת ההשבון; נשענים בנידון זה גם על "עובדא" אחרת: כי בקי היה בחכמת הדקדוק, אסטרונומיה ומתימטיקה; מרבים להתוכח בשאלה הישנה: הדיבר הגאון סרה ברבנו משה בן מימון על אשר נגרר אחרי הפילוסופיה, אם לא דבר, וכדומה (י).

(ט) בקרמה לבינת מקרא.

(ט) ראה, למשל, ראשית התפתחות ההשכלה ברוסייה מאת א. ה. ווייס, בירחון "מזרח ומערב" כרך א' (ורין 1894).

(י) ר. בריינין "מזרח ומערב" כרך ד' (ברלין 1899). ביצ' בן במאסף הזמן, כרך ג' דף 18, ורבים אחרים במקומו שונים.

ובשעה שהסופרים המשכילים משתדלים להוכיח, שהגאון לא התנפל על הרמב"ם, מסיחים המה את דעתם בזה שבהיבט נחרי שהאנשים ביותר מקורבים אל הגאון, שמו דופי ברמב"ם על עסקו בפילוסופיה, הרי זאת הוכחה נצחה, כי להם ברי היה, שלדעתו יי הגאון המה מכוונים... ועוד יצא. הנה אשר האנשים הטובים הללו מאספים יחד את כל המלים הבודדות — שאפשר שיצאו מפיו של הגאון ואפשר שלא יצאו מפיו כלל — המקרים העראיים והעובדות המסופקות, בכדי להוכיח על ידיהן את חבתו של הגאון להשכלה, טוב עשו לו התעמקו יותר במהותו של הגאון בתור גאון, כלומר: בכל אותם הסימנים המובהקים השמים אותו לאשר הוא באמת, באין כל ספק, ואז היו רואים, כי רחוק הגאון מן ההשכלה כרחוק ארץ משמים.

חופש המחשבה וחופש הבעת המחשבה — תנאי מוקדם הוא לכל השכלה. צעדי ההשכלה הראשונים, מחייבים את הבקורת, את השקנות, במדה ידועה כפי פנים. אפילו בדעות שנקדשו מרוב ימים ואפילו בנוגע לאנשים שההיסטוריה העלתם למעלת קדושים. המחשבה הזו שכלת מחייבת את בכורתה של הדעת, של השכל, על האמונה. כל אלה המה תנאים שההשכלה מחייבת אותם למפרע, כי בלעדיהם אין מציאותה אפשרית כלל, ובהעדרם — נעדרה גם היא.

התמצאנו בכל סעוד קומתו של הגאון עץ דבי על לצאתו החופש — הושג הרעיון וחופש הבעת הרעיון חס מלהזכיר!

ועוד: נסו נא ושללו מאת הגאון את כל מה שיש לו אף איזו שיכות רחוקה אל ההשכלה וקשר דק מן הרק אליה — התרגישו, כי בהעדרם של כל אלה, יש גירעון קל, על כל פנים, פגימה דקה, בגדולתו של הגאון, באשר הוא גאון וקדוש? לא! הגאון ישאר גאון, בכל הוד רוממותו, גם בהעדרן של כל אותן המדות שהמשכילים משתדלים ליפותו בהן, ולא עוד אלא שגם מציאותם של כל אותם ההטרונות — לדעתנו — שהיו באמת חלק מנשמתו והכרתו, אשר ביסודם המה ההפך הגמור מן ההשכלה, לא יזיקו ולא יפחיתו מגדולתו אף כחוט השערה.

ולאידך גיסא: הפחיתו נא מן הגאון מעט מן המעט מרוב קדושתו, חסידותו ופרישותו הנפרוזה; פגמו נא פגימה דקה באיזה מצדדי היראה והטהרה שהגאון הצטין בהם, ותראו, כי רום מעלתו יופחת במדה ניכרת, ואש הקודש אשר הסובבהו תדעך קמעא... „גאון“ ו„חסיד“ — אלה המה השמות השנים שהם אחד המקימים לפנינו את הגאון בעצם מהותו. בפי המון בית ישראל, המעריך ומקדיש את הגאון מדור לדור, הוא נקרא עד היום בשם „חסיד“. ובולגנה גם התינוקות יודעים איפה הוא, בית תפלתו של „החסיד“ (דעם חסיד'ס קלוין).

הקשר שבין הגאון וההשכלה — לפי מובנו אנו — הוא מן הדברים שבדו המשכילים בכונה תחלה, ולא לכבודו של הגאון אלא לכבודה של ההשכלה, ולכבוד עצמם — נושאיה. אילו לא עלתה בידם למצא את הפירוים הקטנים

הללו תחת שלחנו של הגאון, ואילו לא היה חכם מרגיש בהם, בפירוורים הללו, טעם השכלה, גם אז היו בודים אותם מלבם. כי המשכילים הראשונים אנוסים היו ללקט את הפירוורים אשר לקטו ולמצא בנאון אותם סימני השכלה אשר מצאו ולהגוימם ולהפריז על חשיבותם – יען רק בזאת מצאו הצטרקות לעצמם על אשר גם המה, המשכילים, מרכינים ראשם בפני הדר קדושתו (ולנסות סמנו לגמרי לא יכלו, הדבר היה למעלה מכחותיהם הנפשיים, אחרי ששרשם היה בבית המדרש), ונחוץ היה להם להשכיל את הגאון, בכדי להקדיש את השכלה ולהכשירה בשעתם, באותם הימים, שהשכלה עדיין זקוקה היתה להכשר.

ואמת גם זאת, שלא רק המשכילים, כי אם גם המאמינים והאדוקים, המדברים בגאון, יודעים לספר, כי בקי היה בכל שבע החכמות, אשר היה מעיין בהן בשעת שלא יום ולא לילה ובמקום שאסור להרהר בדברי תורה... אך בכל המעשיות הללו, יותר משכונו לספר בשבתו של הגאון, כונו לספר בגנותו ומעוט ערכו של החכמות החיצוניות, שכנהן אין לגבי כבוד גאונותו, וכשהן לעצמן אינן כדאי, אלא שהגאון עמד עליהן מבלי אשר עמל בהן אפילו כמישחל ביניהן מהלכא, ומבלי אשר הקריב להן אף רגע יותר מעתו, שהיתה מוקרשת כליל לחיי עולם...

ברו, שהמשכילים והאדוקים מכוונים בספור אחד לדברים שונים, וצדקו האדוקים מן המשכילים, המקרים הבודדים, שהמשכילים דורשים אותם לשבחה של השכלה, לא רק שלא תפסו מקום בהכרתו של הגאון, אלא שנשאר מעבר לסף ההכרה שלו, וזרים היו למהותו. את זאת הסיבו להבין המאמינים, שהלכו באמת בדרכי הגאון, ומה שיהסו לגאון לא הרשו לבניהם. ובלי ספק כונו בזה לדעתו של הגאון ולרוחו – בלי כחל ושרק ששמו עליה המשכילים.

מעתה אין כל פלא, אם תלמידיו של הגאון, בין בחייו ובין לאחר מותו, היו רודפים בחימה שפוכה את המשכילים ואת ההשכלה, בפנה אחת, באשר פעל הגאון, מוצאים אנו לא השכלה, כי אם השפעה מושכלת על בני דורו, וזה – בנוגע לפשט ו"אפולו". אך דוקא הפנה הזאת שייכת כולה לדרך הגאון בלמוד התורה, בה רוממותו, בה גבורתו, ולאמתה של תורה כוון פה הגאון ולא לאמתה של ההשכלה...

ובנוגע להשכלה ממש, אף למקצת דמקצת ממנה, ראו תלמידיו והחולכים בעקבותיו מעשים ממש ולא פליסת דברים בעלמא, שהיו להם למופת וממנו ראו וכן עשו גם המה.

רבים יודעים, למשל, את אשר קרה לרבי מרדכי גלוסקר, אשר שבועות וירחים ענה בדרך כחו עד בואו לזילנה, ביחוד כדי לראות בעיניו את הגאון, והגאון אשר בעצמו למד, שאם ילך אדם בדרך הדרש, לא יעמיד לעולם על פשוטו של מקרא, וכי אפילו במקרא יש פשט ויש דרש, הגאון הזה עצמו צוה להלקות ארבעים את רבי מרדכי זה, ועל מה? על אשר אמר, כי פירושו

של המדרש ושל רש"י על המלה "ריצה" שבתנ"ך איננו מכוון אל האמת. ואחר שקבל עליו רבי מרדכי את הדין, צוה הגאון ויקשרו אותו לסבעת הברול, אשר במבוא בית הכנסת, וכך הבא ביום ההוא להתפלל, ירק לו בפניו, ויחרפהו, וינהג בו בזיון – כדון המלגלג על דברי חכמים י"ט).

וכאשר החלו לרדוף את החסידים ואת החסידות, ומקורבי הגאון יצאו מזויגים ומוכנים לקרב בכל מיני תחבולות ומזימות, ויעללו על החסידים עלילות שונות, לא אבה רבי מנשה לסמוך על עמא דבר" ועל מה דאמרי אנשי"י, וירם את עצמיו וילך לליאדי, כדי לראות בעיניו את החסידים וללמוד לדעת את החסידות במקורה. ירחים אחדים ישב רבי מנשה בליאדי, וכעדר-ראיה יכול היה להפיץ אור אמת על החסידות והחסידים; ועל אדם גדול שכמותו בודאי אפשר היה לסמוך, אך בשובו מליאדי לויילנה וימהר לבית-מדרשו של הגאון כדי להרגיע את רוחו, ולמסור לו, בנוגע לחסידות, דברים כהויתם, ויפגשו אותו מקורבי הגאון בפנים נועמים, והגאון עצמו נמנע מהוסיט לו את ידו ל"שלוש", אחרי שנים אחדות השלים הגאון עם רבי מנשה, אך הידידות שוב לא נתחדשה ביניהם עד יום מותו של הגאון י"ט).

ומי שאיננו רואה צורך בהשכלת הגאון ולא בהכשר" התשכלה, הוא צריך להודות, כי הגאון היה באמת רק גאון תורה, ורק כגון זה היה חי ונשאר חי בלב העם. את הגאון הקדישו, כאשר יקדיש כל בן ישראל את ספר התורה, וראו בו את קדושת התורה. אך בבית שמחזיקים ספר תורה, רואה היהודי עצמו ככפות לגבי דברים רבים, חסר חופש-התנועה, קטן ערך ואפסיו... וכל בית ישראל בדורו של הגאון, לבית שמחזיקים בו ספר תורה נדמה... מורם ונשא עומד הגאון מעל לדורות רבים, הרחק מן העולם, גזיר ופרוש מן האנשים החיים על סביבו ומצרכיהם – אפילו מצרכיהם הרוחניים. כאמור, הוא חי בדור של אנשים גדולים ומרומם על פני כולם כהר מונבלן, שרוכסי הרים הרום לרגליו... ובכובד האלף הוא מכבד, בבלי דעת, על סביבו, והעם הרגיש בעולו, הקדישו ויירא מפניו, וינעו ויעמדו מרחוק... גם תלמידים בתורה לא היו לו במובן הפשוט של המלה הזאת י"ט).

בגאונותו, צרקהו ופרישותו הפליא את היהודים שכימיו וגם כימינו

(יח) ראה "עליית אליהו", וילנה 1894, דף 47-50.

(יט) בן פורת, דף 28, וראה גם "שפת אמת" לנא. (נסנון [וורשה, תרמ"ו], דף 85.
 כ) רבי היים מוילנזין, אחד מן היותר מקורבים להגאון, היה אומר, כי "אך שקר יתהללו האנשים האומרים, כי תלמידי הגר"א מהו; כי כלבד הסעורים, אשר היה מגיר לסעמים בקליו יסוד לא למד תורה עם אדב"י ועל עצמו היה רבי חיים אומר, כי מעולם לא לקח תורה מסיו של הגאון, ורק הגאון היה מסיב לו על שאלותיו אשר סאל אומר. פעם אחת בקש סאתו שילמדנו תורה, ויען לו הגר"א: אם הפצך ללמוד חכמה, דקוק הלשון, השכון ותכונה, נכון אנכי ללמדך – כי אלה המה נחלת האדם בתבל, מתבל באו ובתבל ישובו, אבל התורה, אשר ליות חן היא לראש אדם אחרי טובו אל העפר אשר ממנו דקק, טוב כי תהיה לי לבד"י. ורבי חיים מוסיף על זה: בדבר הגאון את הרברים האלה הרבשתי, שאין כוננו אלא לדחותי כקש, כי כאמה לא היה חפץ לללות לי את דרכיו התדשים בלמוד התורה מפני שהדור עדיין איננו ראוי לכך, הגאון הסתפק רק בזה, שהשיא את הפלפול על לומדי התורה כימיו.
 ראה בן פורת, דף 21; קדיה נאמנה לרש"י מין, דף 261 בהערת סג; "שפת אמת" 22.
 נסנון הניכר, דף 27 וראה סמוקלר, תולדות רבינו חיים מוילנזין"

אלה. הוא שמש מופת לרבים: כי צד היהודי צריך להיות יהודי. אין פלא אפוא, אם בני דורו הביטו על כל אלה, שהיו נוטים הצדה מן הדרך שסלל הגר"א, כעל זמורת זר בכרם בית ישראל, ואת רבי מנשה, שהיה בטבעו ועל-פי דבריו ומעשיו ההיפך מן הגאון, היו רודפים עד חרמה — לשמו של הגאון וברוחו (א).

ן

הגאון מוילנא היה סגור ומסוגר בארבע אמותיו, חי לעצמו, ויחכם בחכמת התורה לעצמו, ועמו מתה חכמתו... ורבי מנשה חי היה כמו ברשות הרבים, חי לאחרים ואת חכמתו פזר לרבים. ולא רק את חכמתו, כי גם את נפשו וכל חושיו פזר נתן לעמו, ולא בו האטם, אם אפילו בין תלמידיו, שהיה מתהלך עמם לא כרב אלא כחבר, נמצאו רק יחידי סגולה, אשר בלב שלם הואילו ללכת בכל דרכיו ולחיות ברוחו וברוח תורתו. רובם לא הסתפקו בשכל הישר שברובי תורתו, ונפשם צמאה לעקלקלות ולעלפול, אשר מלאו בו כרסם עוד טרם ידעוהו. ורבי מנשה לא היה מתפלא על זאת, הוא היה אומר: הנקל ללמד תורה את האדם, אשר טרם למד מאומה, ובער מכל, מללמד את האדם, אשר תכמי דורנו הספיקו לשים את תורתם בפיו, כי כל עמלם של אלה הוא אך להרוס ולא לבנות. ועליהם היה קורא את הכתוב: חכמים המה להרע ולהטיב לא ידעו (ב).

ולא רק בתלמוד תורה לגדולים בלבד היה עוסק רבי מנשה. רבים היו העניים והמדוכאים מן ההמון הפשוט, אשר היו פונים אליו לשמוע בעצתו בנוגע למלי דעלמא, בעניני פרנסה, ולבקש מפיו תנחומים בעת צרה, והוא היה עוזר לכל אחד מהמה כפי יכלתו. הצד הזה שבמעשיו היה מביא אותו לפעמים קרובות לידי התנגשות עם כמה וכמה גבאים וביחוד גבאי-צדקה, אשר בערי ישראל, ויוספו גם אלה על שונאיו — כי לא תמיד היו הגבאים

(א) ער כמה זרה היתה ההשכלה, ואפילו פירחא, למקורביו של חגאון, יוכיח הספור שמספר מחנושי הגאון הנוגעים לגיאומטריה, אלגברה ואסטינומיה, והוציאן לאור בספר מיתחי רור ודורשיו, זה פשוטו:

אחרי כות הגאון יצא איש אחד מכעריציו, הרב רבי שמואל מלוקניק, שאסף כארבע מאות מחנושי הגאון הנוגעים לגיאומטריה, אלגברה ואסטינומיה, והוציאן לאור בספר מיתחי בשם "איל מכולס" (ויפנה 1834).

ובכוא רבי שמואל לוילנה, לכס הופסת ספרו של הגאון, ויסר לביח-תפלתו של הגאון, ויבוא כרברים על ענין זה, עם תלמידיו הגאון, שלמדו בקביעות בבית הזה, ויביטו אליו אלה התלמידים בבז, לא קרבו אותו ולא דברו אתו פסיוס...

גראה היה — סוסיף פין לספר — שלא היתה דעהם נוחה ממעשיו של הרב מלוקניק, שראו כרם חלול קדושתו של הגאון, אחרי שיקראו שמו על דברים בטלים... ולא עוד, אלא שתפחה, אין יתכן, שגדול בישראל, כהוב מלוקניק, ישים את לבו להכלים שבאלה ויסאז כראי לפניו לספר בהם:

ראה גם חוברת "הזמן" (1903) דף 18—20 במאמרו של מר כ"צ בן.

(כ) בן פירת 47—46, ובאלפי מנשה ח"ד נכמה מקיכות.

ראויים לאוהה איצטלא ולאותן המשרות שהיו נושאים, כנהוג, והוא לא היה נסמך מהראות לאלה על הקלקלה שתחת ידם.

וחרד היה רבי מנשה מאד על חנוך הילדים, והיה מקדיש לו חלק גדול מעותותיו. ולמען הילדים קסף את רחמיו מן המלמדים. גם אז כבר היו נוהגים הלא-יוצאים לכל מלאכה, לשלוח ידם במלאכה הנקיה והקלה – מלאכת המלמדות. והי רבי מנשה מדבר על לבס, לכל יעשו את הילדים הרכים א מ צ ע י להשגת פרנסה. כי, אם המה, המלמדים, אינם רואים ברכה בשום מעשה אחר, הילדים מה הטאו? והי מסייע בידי המלמדים, סאינם ראויים לכך, למצא מקור אחר להחיות נפשם ומשליחידי אחר. ואחרית הדבר היתה עפ"י רוב, כי הלא-יוצא' לא היה בצליה במעשי-ידי, והמקור החדש לא היה בו די ספוק צרכיו של המלמד... מובן כי גם זה נעשה שונאו של רבי מנשה, אחרי אשר המיט עליו רעה.

אך מעולם לא היה רבי מנשה דואג הרבה לעצמו. ובעת שמצבו החמרי נתמוטט לגמרי, ומכל עבר קמו עליו אנשים רעים למדר את חייו ולהתשיך עליו את עולמו, הוא עוזב את ביתו ומשפתחו – שגם בלאו הכי לא הוא היה מפרנסם – ויוצא ללכת חוצה לארץ לקנות לו דעת, איכר אליה צמאה נפשו, ולמצא לו מקום, באשר יוכל להפיץ מעינותיו חוצה, וכל דבור ודבור אשר יצא מפיו לא יעורר את חמת האנשים נגדו.

אך הוא חשב וטעה. שייך היה רבי מנשה לאלה האנשים המעטים, שעליהם יאמר, כי עומדים המה למעלה מן הזמן ומן המקום, ולכן לא ימצאו כנות לנפשם בשום מקום, ונפשם לא תדע מרגוע בשום מצב. בשביל אמתו טרם נמצאה אז פנה תחת השמים.

בבואו לברודי סר לבית הגאון המפורסם רבי יעקב'קע, ויציע לפניו את חדושו בתורה. בחדושו אלה בונן חציו אל השגיאות, ששגו מפרטים שונים, ראשונים ואחרונים, בפרושיהם לדברי התלמוד. וימאן רבי יעקב'קע שמוע לו, וישאלהו רבי מנשה: מדוע לא יטה אדוני אוזן לדברי, ולמה לא מצאו חדושי הן בעיני כבודי? ויען רבי יעקב'קע:

– הן את השם מנשה לא שמעתי בלתי היום; גם העיר בה תגור נברית היא לי, כי מצערה היא, ואיך תעיו להתחרות ברש"י ותוספות, אשר לפני שמש ינון שמש? היאמנו דברך נגד דברי מאורי ישראל?...

– אבל לא בשמי תליא מילתא – ענהו רבי מנשה – ולא בעיר מכורתי אתפאר, כי אם בטעמא תליא מילתא ואהיה מאשר אהיה!

וידום רבי יעקב'קע, ולא בא עוד עמו בדברים ויבוזהו בלבו (ג). ואחרי הגאון, המרא דאתרא, נמשכו גם יתר למדני ברודי ונכבדיה, ויחדלו כבוא במגע עם רבי מנשה. ויצר לו המקום, וישב לביתו בפחי נפש. ובחזירתו עבר דרך העיר בריסק, ויסר לבית הגאון ר' שאול קצנלנבויגן, אשר כבר שמע את שם רבי מנשה מאייליה, ויקבלהו בסבר פנים יפות ויאספהו אל ביתו, וימגה אותו למלמד לבניו וגם שכרו נקב לו,

אך תנאי התנה עמו: כי בלמדו את בניו גפ"ת לא יהרוס בפניהם את דברי רש"י ותוספות, כ"י"אם ישתדל לְקיים את דבריהם, אפילו במקום שיש לטעון נגדם ולישר העקלקלות שבפירושיהם, אפילו במקום שהם צריכים בטול גמור... הסכים רבי מנשה, אך לא ימים רבים קם בדבורו, כי סוף סוף אין אדם שליט ברוחו לכלא אותו. הגיע רבי מנשה בלמודו לדברי רבי פרנץ אמר רבי יוחנן (שבת י"ד) דאמר, "האוחז ספר תורה ערום, נקבר ערום". ובגמרא שם חקירות רבות בפירוש הדברי"ט. ויאמר רבי מנשה, כי בעיניי קרוב לפרש דברי רבי יוחנן. כי "האוחז ספר תורה ערום", היינו, כי האוחז את הספר תורה הוא ערום, והביא ראיה לדבריו מתרומות (פ"א משנה א), "התורם תרומתו ערום", ששם כולו עלמא לא פליגי, שהתורם הוא ערום... ויען כי חרפה היא לספר תורה להיות תפוש בידי אדם כשהוא ערום בלי לבוש, לכן יענש האוחז כגמולו — כי יקבר ערום ב"י חכריכים... שמע זאת הגאון קצנלנבויגן ויקצוף על רבי מנשה על אשר לא עמד בדבורו ולא שמר הבטחתו, וידחיקהו ממשרתו ומביתו. וישב רבי מנשה לאיליה (י).

כך עברו עליו על רבי מנשה שנים אחדות. בכל השנים ההן עבר מעיר לעיר, מעיירה לעיירה, ויחפש לו מקום באשר יוכל לשבת בשלוה, להפיץ דעותיו ו"יחיד י"ם זה למצא מקור למחיתו. והיה רבי מנשה דורש ברבים, ויעורר את השומעים על החסרונות הרבים בחיינו, הצריכים תיקון מלפנינו... פעמים רבות אירע לו, שבשעת הדרשה גרשוהו מעל הבימה, ולאחריה — חרפוהו וגדפוהו על אשר יבקר סרה בעמו, אשר אלהים בחר בו להיות למופת לכל העמים אשר על פני האדמה... הסיתו בו את ההמון הפשוט, אף רדפוהו בחימה. אך הוא מדרכו בו בחר לו לא טר (יח).

ישוב נולד בלבו הרעיון לבקש לו מפלט בחוץ-לארץ — כי צר לו המקום בין אחיו, בני ארצו ומולדתו. הפעם אמר לנסוע לברלין. ובזאת היו לו למופת בעל הפרי מגדים ובעל הנצח ישראל, אשר בצר להם ממתנגדיהם ורודפיהם, ברחו לברלין ושם מצאו להם מנוח. החליט — ועשה. אחרי נדודים רבים ותלאות רבות הגיע לקניגסברג. שם פגשוהו סוחרים רבים מליטא ומפולין, ובהם רבים אשר כבר שמעו את השם "רבי מנשה מאיליה". וכאשר גלה להם את הצעו — לנסוע לברלין ולהשתלם במדעים, מלאו חימה:

— הנשמע כדבר הזה — אמרו — כי איש אשר כמותך, יאמר להשתקע בארץ שבהפקירא נוחא ליושביה, אשר היהודים שבה לובשים קצרים, מגלחים את זקניהם ופאותיהם! הן כל באיה לא ישובו, כי בפח השטן ילכדו. הלא סוף סוף יקראו עליך חרם!

כל הוכחותיהם ודבריהם, גם אשר בנחת וגם אשר ברגזה נשמעו, לא פעלו על רבי מנשה. וכאשר נוכחו הסוחרים החרדים, כי הוא עומד במרדו ומדעתו לא יזוז, וילכו וישתדלו לפני הרשות לכל יתנו לו, לנסוע הלן, תעודת מסע, אשר בלעדה אי אפשר היה בימים ההם לעבור מקניגסברג לברלין. עמלם

עשה סרי. וישב רבי מנשה שנית לביתו לאיליה, שכע כעס ומכאובים יו). את מחשבתו הפרו, אך את תשוקתו העזה להשתלמות ולמדע לא יכלו להסיע מלבו. ובשובו הפעם לביתו הביא אתו הרבה ספרי־מדע והגה בהם בסתר. כי עוד לפני נסיעתו זאת האחרונה, עוד כהיותו בברודי, נפגש עם משכילים ויגל לפניהם את חדושי בחכמת החשבון. ויתמהו המשכילים על כשרונותיו ועוצם בינתו, אך הוכיחו לו, כי לו למד את חכמת החשבון על פי ספרות המתמטיקה שבימיו, או היה מוצא בנקל תשובות נכונות על כל השאלות, אשר העסיקו אותו. ועכשיו, שהוא משתדל לעמוד על הדברים מדעתו, הרי הוא בא ומגלה חדשות, אשר כבר גלו רבים לפניו. ויתעצב רבי מנשה מאד על אשר פור את כחו לריק. ובשובו הפעם לביתו אסף והביא אתו הרבה ספרי־השכלה אשכנזיים, פולניים וגם עבריים. פה החל ללמוד את שתי השפות הזרות: פולנית ואשכנזית, אך לא עשה בהן חיל; בלא ספר־מלים לא יכול לקרא בספרים אשר אהו, וגם הספרים עצמם כבר עבר זמנם והוא לא מצא עוד בהם חפץ.

וגם עתה נמצאו אנשים „כשרים“, אשר הביטו אחריו בחשאי, וגם מבעד לתרכי הדלת שלחו עיניהם, למען הוכח, במה עוסק רבי מנשה. ויראו כי בידו האחת הוא אוהו ספר קורא בו משמאל לימין, ובשנית – עטי־ופרת ומציין בו איו ציונים ורים, שלא כאלה שבמשנת „ערגוה“ – וראה זאת, דיה יהתה למעו הפיז בעם דבות רעות נגרו, ולעשותו מטרה לרודפיו יו).

ז

בראשית המאה התשע־עשרה, ראינו והנה העינים פונות לצרפת במדא עוד יותר גדולה, מאשר בסוף המאה השמונה־עשרה. המהפכה הצרפתית של סוף המאה ה־17 שנואה היתה לאירופה – כי מוראה היתה עליה, שהיתה תחת ממשלת־יחידים. וכדאמרי אינשי: כיון שניתן רשות למסחית, שוב אינו מבחין בין ארץ לארץ... אך אחרי שהמהפכה הצרפתית לא נגעה בממלכות אירופה לרעה, היו שונאים אותה לשמו של הסרינציפיון המונרכי, שנעשה חולין על ידה. המהפכה גודרה היתה בגבולות צרפת, והמדברים בשמה, והעומדים בראשה, לא גלו את החפץ להרחיב את חוג השפעתה. ממלכות אירופה היו אפוא בטוחות, כי צרפת לא תתנפל עליהן ולא תכריח את יושבי ארצותיהן לשנות את סדרי־ממשלותיהן. ואף הן, הממלכות האירופיות, לא חפצו לעלות על צרפת. לכבשה ולהשיבה לסדריה הראשונים. לכן היתה אחריתן של המלחמות הקונטרריבוולוציוניות, אשר החלו ממלכות אירופה נגד צרפת המורדת בממשלה־מונרכית, חרפה ללוחמים.

שונה לגמרי היה יחס אירופה לצרפת, מעת אשר נפוליון הפך את המהפכה על פיה, ויעמוד בראש צרפת, ויחל לעשות תיקונים בסדרי־ממשלתה

(י) ס. ס. דף 73.

(ז) בן פורת 77.

ברוח החופש המזרחי, כבר עלותו על מצרים ונצחוננו שם עשה לו פרסום גדול, כאחד הגבורים אנשי השם שכדברי ימי עולם, פרסומו גדל עוד יותר, אחרי אשר נצח את ממלכות הברית, אשר עלו על צרפת, ועש שלום עם רוסיה, אנגליה ואוסטריה. מעתה היתה אימתו מוטלת על כל עמי אירופה. אחרי שלום אמיען (1802) נוצרה באירופה, בכל לשון שהיא שומעת, ספרות עשירה המספרת בשבחיו של נפוליון ומרימה על גס את כל הנפלאות אשר הראה על שדה־קרב ככח יריו ובחריצותו. וחצרות אירופה, אשר ידעו בדיק את כל אשר הוא חושב עליהן, הביטו עליו באימה ובפחד. באוון קשבת הקשיבו לכל הגה אשר הוציא מפיו, ובעינים פקוחות התבוננו לכל תנועה ותנועה אשר הוא עושה. וכמעט החל נפוליון להתענין בשאלת היהודים, וכבר נמצאו לו מחקים ביתר ממלכות אירופה; מובן, כי גם רוסיה לא היתה מן הנחשלות בנידן זה. בשנת 1801 עולה אלכסנדר הראשון על כסא המלכות ברוסיה, ובשנת 1802 כבר הוא מיסד ועד מיוחד לשם שאלת היהודים. בשנת 1803 מפרסם הועד סיסמא: „למעט בהגבלות ולהגדיל את התופש“. בשנת 1804 מתפרסם כתב־מלכות בשאלת היהודים, שטרתו – לשנות מעיקרם את סדרי־החיים של היהודים יושבי רוסיה, בין ההברתיים והכלכליים ובין התרבותיים.

לפי כתב־מלכות זה, נותנת הממשלה ליהודים את היכולת ועוזרת להם כיד המלך: להתנחל בארץ ולשלוח יד בעבודת האדמה; לבעלי בתי־הרושה, לסוחרים ולבעלי־מלאכה ניתנה הזכות לגור גם מחוץ לתחום מושב היהודים, ואפילו בערי הבריה; לילדי היהודים הורשה להתלמד בבתי־ספר הכלליים של הממשלה, או בבתי־ספר מיוחדים ליהודים שנוסדים על־ידי הממשלה ומתפרנסים מקופתה של הממשלה, ולעומת זה אוסרים על היהודים (בשנת 1808 ו־1807) להתישב בכפרים, לסחור במשקאות חריפים, להתניק אכסניות בצדי־הדרכים לעוברים ושבים, וכדומה.

ואחינו, שלא היו מסוגלים למשלח־יד אחר – מלבד המסחר, ועבודת האדמה וזה היתה להם מכל וכל, ראו בכל פרשת־התקונים הזאת גזירה קשה, שאין רובא דרובא של הצבור היהודי יכול לעמוד בה. והרעה גדלה עוד יותר – באשר התקונים להיטיב רק ה ב ט י ח ו, והתקונים להרע החלו תיכף להוציא אל הפועל. כי ביד חזקה וברשעות עזה החלו לגרש את היהודים מן הכפרים ולהושיבם בערים ועיירות – באשר לא מצאו שום עבודה, ולא היתה לאל ידם לפרנס את עצמם ואת בני ביתה. ויאנחו בני ישראל מן הרעה הגדולה והחורבן הנורא אשר באו עליהם, ועסקי־הצבור היהודים החלו להתאסף לאספות, „לטכס עציה ולמצא תחבולה איך לבטל את הגזירות לגמרי, או לדחות אותן לזמן ידוע לכל הפחות כו“.

בשנת 1806 מקהיל נפוליון את כל זאטוטי בני ישראל אשר בצרפת לאספה רבה בפריז, ובשנת 1807 – את הסנהדרין, אשר גם יהודי ארצות אחרות נקראו להשתתף בישיבותיו.

כה) ראה קריה נאמנה לרש"י פ"ן, דף 29"26; סאמרו ס"י. געסען: „אלכסנדר הראשון“ באנציקלופדיה העברית פרק 1.

וממלכות אירופה, אשר בכל צעד וצעד שעשה נפוליון ראו כונה להרע למו, ראו גם באסיפת הסנהדרין מחשבות־מלחמה, אשר מלך צרפת חושב עליהם, וטרם צאתו למלחמה על אויביו הוא חשף לקנות את לב היהודים, למען יעמדו לעזרתו בכל ארץ וארץ, אשר חילותיו יגיעו שמה,

אין פלא אפוא, אם גם בחצר מלך רוסיה עוררה אספת הסנהדרין בפריז רעש גדול כט).

הפחד הזה, אשר פחדו ברוסיה מפני תחבולותיו של נפוליון הקשורות באספת הסנהדרין, בא לירי גלוי בכתיב־מלכות שנתפרסמו בעת ההיא. בחורף שנת 1806, עת החלה העליה השניה על צרפת (למען הציל את פרוסיה, שקיומה נמצא אז בסכנה גדולה), הוצאה פקודה, אשר קראה את ה„זמסקי אופולטשנייה“ להודיין ולהיות מוכן לקרב. כתנא דמסייע, הוציא אז „הסינוד הקדוש“ קול קורא אל העם ובקול הקורא הזה מעיר הסינוד את לבות המאמינים, כי „המלחמה הזאת היא מלחמת מצוה — כאשר מטרחה להגן על האמונה הפראכוד־סלביית נגד החושבים עליה רעה — נפוליון בברית עם היהודים“ (א).

„בשיבת־לב למעשה כנופריטה, אשר יסד בפריז אסיפת יהודים — שמטרתה הראשית ליסד אגודה אחת של יהודים הפזורים בכל רחבי אירופה“, מצוה הקיסר אלכסנדר הראשון בשנת 1806 ליסד שוב ועד מיוחד, אשר יתבונן בדבר, אולי נחוץ להשמש באמצעים מיוחדים נגד היהודים, למען קדם את פני הרעה הנשקפה מהם לכל ממלכות אירופה. וביום העשרים לחודש פברואר שנת 1807, שילח המיניסטר לענינים הפנימיים פקודה לכל שרי הפלך שבמערב רוסיה, ובה הוא מדבר בנוסח של ב ר י — כי „סכנה צפויה לכל ארצות אירופה מאספת הסנהדרין, שקרא נפוליון בפריז“ (א).

ובאותה עת יצא צו מאת המלך, כי קהילות היהודים אשר בתחום המושב, תבחדנה מקרבן דפוטטים, אשר יהאספו יחד כדי להמציא את האפשרות להוציא אל הפועל את התקונים בחיי היהודים, שעלו במחשבה ונערכו בסדר עוד בשנת 1804.

והפחד שפחדו ברוסיה מפני תחבולות־ערמה של נפוליון, הכריח את הממשלה לחדול מגרש את היהודים מן הכפרים וליסד שוב ועד חדש, לשם צאלת היהודים.

ובה עשה רבי מנשה בשעה הרת עולמות וחורבן עולמות זוז העמד גם הוא „מן הצד“, כאשר עמדו רבים אחרים, „גדולים“ וטובים? הקמד גם הוא אז בקשרי־מלחמה עם ההסידים, אשר הגאון מוילנא החלה והבאים אחריו לא הניחו ידיהם כמנהג או לבו נמשך אחרי עניני החיים, שדרשו גם המה עיון ופחרון ומלחמה כלפי חוץ לטובת עמו?

(ט) מה עצום היה הרושם שעשתה אספת הסנהדרין על כרי הנמסלה ברוסיה ראה בפסוק

הפירו של ש. גינבורג „Открытие войны и русские варяги“ מרף 14 והלאה.

(ז) חזון קץ הקירא הוז בשליחותו תמצא בספר הנזכר מרף 30 והלאה.

(א) י. אישנסקי: „המחוקקות הרוסית על היהודים“ רף 271.

ח

ידע רבי מנשה בהיות העולם, ובכל אשר יעשה באירופה, תרבה יותר מאשר ידעו אחרים מן היהודים יושבי רוסיה. ולא רק זאת אלא שהוא ידע והבין גם את היחס שבין המאורעות הגדולים, שאירעו באותה שעה באירופה. ובין גורלם של היהודים, הוא הטיב לראות, כי גורלם של היהודים, אם לטובה ואם לרעה, תלוי ואחוז במאורעות תבל אלו כטבעת בשלשלת, שאי אפשר לכולה להיות שלמה בלי טבעת זו, ואי אפשר לטבעת זו להתקיים לבדה, מבלי היותה המשך מהשלשלת כולה.

בשנת 1789 ואחריה, בשעת המהפכה הגדולה בצרפת, יצא במיץ לפרקים, עתון בשפה היהודית, ובו נדפסו כל פרטי המהפכה, סבותיה, מטרותיה ויטודותיה וכל אשר הסתעף ממנה – עד הסיסמא: "חירות, שוויון ואחווה" ביחס לכל העמים החיים על ארמת צרפת, וגם היהודים לא הוצאו מן הכלל. העתון הנה היה בארבע יוסף מויון, ורבי מנשה היה קורא בו.

בשנת 1797 וכו' את יהודי הולנד בזכות אזרחות, ובשנת 1799 יצא לאור בשפת עבר, ספר, דברי נגידים מאת הירש אילפלד, ובספר הזה נדפסו כל הנאומים שהשמיעו שליחי העם ההולנדי בבית־המחוקקים הבטבי (ההולנדי) בשבחם של היהודים ובזכותם. וגם את הספר הזה מצא רבי מנשה בשעתו בביבליותיקה של רבי יוסף מויון וקרא אותו בשים לב לב,.

וברוחם של הנאומים האלה והדומים להם, שנשמעו גם בבית־המחוקקים הצרפתי, התיחס רבי מנשה אל התקונים של שנת 1804, שאמרה מלכות רוסיה לתקן בחיי היהודים.

הוא עצמו תאב היה כל הימים להשתלמות ולדעת ולהבנה בחיים; גם סאת אחיו בני עמו היה דורש יגיע כפיס, וכי בזיעת אפו ימצא היהודי להמו ולא ישוטט ברוח לחיות מן הרוח – בכל זאת בישה אותו אותה הכונה הצפונה בתקונים האמורים, שמטרתה היתה – לחנק את היהודים, לעשותם בעלי תרבות תחילה בשביל שיהיו ראויים ליהנות מזכויות אדם. את הרעיון הזה לא היה יכול לנשא. האומנם בנוגע לתרבות פחותים המה אחיו היהודים מיתר תושבי הארץ שעל סביבם, הנהנים מן הזכויות הטבעיות, שאי אפשר לו

לב) את הספר "דברי נגידים" לא ראיתי. לנגד עיני היה רק "קול קורא ליהודים", אשר בו יקדים המחבר לבשר ליהודים – כי עתיד הוא להוציא לאור ספר אשר כזה. בקול הקורא בותב המחבר: "הפך אני למסד להקראים חוכן הנאומים, אשר נשמעו מדי יום ביומם בבית־המחוקקים הבטבי, ככדי לזכות גם את היהודים, ארחי הארץ, כחירות. הספר יכיא חועלת ליהודי איצות אחרות בזאת, כי יספר לנו מכל הישועות אשר עשה ד' לעמו, ולמען יוכלו להגיד לעמים, אשר בקרבם ישכנו: הביטו וראו, הנה רכרי אמת וצדק! הביטו וראו, את אשר הגיד העם הבטבי ליהודים, היושבים עמם: עד מתי עוד ימינו הרפה על ראשיכם? הן גם אתכם חנן אלהים ככל המעלות הטובות, אשר חנן אותנו בהן? ולכן חוק אחד ומשפט אחד יהיה לכלנו, אלה החוקים והמשפטים, אשר שם אותם אלהים כסכנו של כל אדם, באשר הוא אדם – חירות, שוויון ואחווה". ולמען ידעו היהודים, כי העם הבטבי יצר חוקים צדיקים וישרים, אשר כשום אופן אינם מתנגדים לרח ישראל ואינם נוגעים לרעה באם נתנו הקדושה, האקומפליאר היתדי מקול הקורא הזה (הוא נכתב עברית ויהודית, כטופס היהודי מתקת הצנוורת הרוסית, שכקרה בשעתה את כל הביבליותיקאות, וגם את הביבליותיקה של רבי יוסף מויון, את הפה "פרייהייט"), נשמר בין שרידי הביבליותיקה הנרולה של רבי יוסף הנובר. נכרו של ה"נ"ס כשר אותו ליר הביבליותיקה של הביבליותיקה הקיסרית בטטוונרד, מר ש. וויגר, אשר הואיל בטובו להרשות להשתמש בו.

לאדם בלעדיהן ומשום מה הצדק והחירות הניתנים לאדם צריכים להיות תלויים דוקא במדת ההשכלה שלו?

ורבי כנשה לוקח על עצמו את הסורח – להראות לממשלה ולשרים היושבים ראשונה במלכות, כי סוף סוף אין מדרגתם התרבותית של היהודים פחותה כל כך, כמו שמדמים אחרים; שההשכלה איננה זרה גם היא ליהודים, שגם ביניהם נמצאים אנשים בעלי התפתחות גבוהה, ואם עניוּתם מנולחם לפעמים – האשם באלה, השמים אבני מכסול על דרכם בחיים...

או יכתוב רבי מנשה ספר בשבח היהודים, הספר נערך בתבנית מכתב והיה מלא חריפות ועמקות רבה, גם הדושים שונים, במתמטיקה הגבוהה? לא היה חסר וגם על תכסיסי מלחמה ידובר בו, ועוד. הוא האמין בלב שלם, כי הספר הזה יהפוך את לב הממשלה לטוב ליהודים ויכריח אותה לעמוד על האמת שבחיי אחיו, לא היה הדבר חסר – אלא למצא איש, אשר ידע להרגם את הספר רוסית (מה שלא נקל היה בימים ההם) ולהגיש אותו לפני הסינט.

ממילא מובן, כי בלא ידיעתו והסכמתו של ידידו רבי יוסף, אשר היה גם למדן ובעל מושכלות, גם איש-מעשה ועסקן בעניני הכלל, לא קם רוח ברבי מנשה לעשות דבר רציני ומלא אחריות מרובה כזה – להגיש לפני הסינט ספר בשאלת היהודים, ואת פי איש ממנהיגיהם לא ישאל, ויבא וירא לרבי יוסף את הספר אשר ערך; ויגל לו גם את תכלית חבורו. כהחילום לקרא את הספר, נרעש רבי יוסף מאד... ויאסוף אליו אנשים נכבדים ויודעי דבר, ויקרא את בסניהם את הספר, אשר ערך רבי מנשה, והנה נרתעו גם המה מפניו, כולם היו ברעה אחת – כי כמעט יוגש הספר לפני הממשלה, ויצא ממנו אסון ליהודים. וטעמם: עד עתה לא אהבה הממשלה אותנו ולא דרשה מאתנו הרבה, מפני שראתה אותנו כראות חברת אנשים מחוסרי-השכלה, שחצים פתאים וחצים פראים, וכי מה אפשר לדרוש מאת הפחי ופראי-האדם? לא כלום! אך כמעט יבא הספר הזה לידי הממשלה, ואמרה: הביטו וראו, במתמטיקה ובתכסיסי מלחמה המה עוסקים, ולעבודת הארמה אינם חפצים לשלוח יד! או עוד תגבר עלינו חמת הממשלה.

אחרי רוב עיון ושקלא וטריא החליטו זאסוטי בני ישראל, כי צריך לבצר את הספר מן הארץ, וישלחו אותו באש בליל ג.

הטעמים האמורים לא הניחו את דעתו של רבי מנשה, כי ורים היו לרוחו לגמרי. הוא לא היה יכול להשלים עם המצב השפל – כי הממשלה מביטה עלינו בעיני בוז, בהיחזה חושבת אותנו לפתאים, וכי מוטב שנהיה שוטים בעיני השרים, ובלבר שלא ישתנו חיינו כמלא נימא, – את כל זה חשב לרעיון של הבל ומויק ליהודים. ואם הממשלה דורשת שיתרגלו היהודים לעבודת האדמה – אין בזאת, גוירה רעה? ואין כראי לבטלה. להיפך, יחללו

(ג) בן סורח, דף 74-70. אנשים, אשר ירעו את רוחב דעתו וגורל בינתו של רבי יוסף מויון, אינם זכורים בסגס אופן לקבל את הדבר, כי הוא נתן יד עם אלה, שניעו לרעיון מורה לספרו של ידידו ואהובו רבי מנשה, אך העובדה איננה זרה ממקוטה. והספר הזה איננו נמצא לא בין ספריו הנדפסים ולא בין כתב-היד, אשר הניח אחריו במותו.

נא היהודים באמת לעסוק רק בפרקמטיה, בובין וובין, בתגרנות ובחילופין, במסחר ובמשאומתן, שכל אחד מוציא בלעו מפיו של חברו, ואם דבריו אשר דבר לבני עמו לא הועילו, ואם על דבריו אשר אמר להגיש לפני הממשלה עלה הכורת, גמר להוכיח במעשים, כי מסוגל הוא היהודי להשקיע את כחו ואת מוחו גם בדברי חול ואפילו בענינים השייכים לעבודת הארמה.

קרוב לפני זה רכש לו רבי מנשה איזו ידיעות במיכניקה, ועכשו, כשהחלו לרבר על התפשטות עבודת האדמה בין היהודים, מצא רבי מנשה דבר בעתו לרכוש לו ידיעה יותר עמוקה בעשית מכוונות שונות המסייעות לאדם בעבודה זו. וכשאירע לו לראות אצל מי שהוא איזו מכוונה, לא היה זו ממנה עד הגיעו לדעת כל חלקי ההרכבה שבה, וכמה כחה גדול ועד כמה היא מקילה את העבודה.

בעת ההיא ואדון העירה סמורגון רכש לו מכוונה לדישה ולזריעה. ראה אותה רבי מנשה ולא חדל מהחבונן לכל חלק וחלק מחלקיה עד שעמד על תוך תוכה ויטוד תכונתה, אז אמר רבי מנשה אל לבו:

— אם אפשר לדוש ולזרות במכוונה, ובעזרתה לחשוך ולקמץ עמל האדם וטרתו, מדוע אי־אפשר גם לחרוש במכוונה? הבה ואנסה להמציא גם מכוונה לחרשה.

עברו ימים מועטים והוא המציא באמת מכוונה ש, חרשה בכח של עטרה זוגת שורים, כלומר, שחרשה ביום אחד, מה שעשרה צמד בקר חרשו ביום, את הצעתו הראה לבעל העירה סמורגון וגם לבעלי אחרות אחרים, כולם תמהו למכוונה החדשה, וימצאו אותה מכוונת למטרתה, אף עתידות הוֹלָה, אך לא האמינו בהמצאתו של איש יודי, אשר לא קרא ולא שנה בסערי הכמה במדה כזו, שימצאו כדאי לפניהם לקחת על עצמם את ההוצאה הנחוצה למען הכשירה לעבודה.

אז פנה בהמצאתו זו אל עשירי היהודים, אך אלה פגשוהו בחוק ותרעומות: „מה ליהודי ולמכונת־חרשה? כלך לך אל האכרים אשר בכפרים, אולי המה ימצאו חפץ בצעועים כאלה...”

ככה הלכה המצאתו לאבוד, ועמלו שעמל במכוונתו עלה בתוהו. אחרי ירחים אחדים המציא מכוונה קטנה למריחת טבק, והיהודים הלא מן המריחים המה! ויפן בהמצאתו זו אל אחד מעשירי היהודים והציע לפניו לבובז מעט מהוננו לעריכת המכוונה ואת הריוח יחלקו ביניהם לחצאין. אך העשיר ההוא הוכיח לו בסימני מספר, שחור על גבי לבן, כי ריווח יותר בכספו, אם ישקיע אותו במסחר — מכוונה שכבר מוכנה ועומדת היא לישראל מדור דור. ויד רבי מנשה לא השיגה לבובז: סכום כזה מכספו הוא, ותלך גם המצאתו זאת לאבוד לר.

ט

צר מאד היה לו לרבי מנשה לשמוע ולהקטיב לכל אשר ידוכר באחי

היהודים. אך עוד יותר דוה לבו לראות, איך היהודים מתיחסים לכל אלה הדברים הרעים, אשר ידובר בהם.

ברב קשב הקשיבו היהודים לכל רוח קל, אשר החל לנשוב ב,ספירות הגבוהות' בנוגע להם ולמצבם. כי הרוח מצפון תביא להם טובה, לא האמינו, ומפני הרעה בקשו להם תריס לעצמם בכל אשר מצאו. כצב הזה התכנסו והתכוצו היהודים לתוך קליפתם, הסתתרו מעין רואים, וכרואים ואינם נראים חכו במחבואם עד יעבור רוח הזעם; כי כל רוח - רוח-זעם היה להם. ובעתים כאלה השתדלו בכל כחם, לבל יגלו למראית-עין, וכל כיט זר עדיהם לא יגיע. רק בחפץ-לב האחד הזה חיו - להשאר גם לימים הבאים באותם תנאי-חיים, אשר חיו עד כה, ולבל יוציאו את הישן, שכבר התרנלו בו, מפני איזה חדשות, אשר טרם ידעו מה טיבן. לכן היו יראים מפני כל תמורה בחיים, גם בשעה שהיתה מביאה להם טובה לימים הבאים; כי טובה היתה להם שעה אחת של מנוחה בהוה מכל הררי זהב, שעדיין עין לא ראתם, בעתיד. וכבר למסרע ראו כל הכנה לחדשות כראוח גזירה רעה, שצריך לבטלה - ויהי מה. כי, כאמור, בכל ה'לוף חפשו ומצאו כונה להרע, ראו צרות מתרגשות וכאות והשתדלו להפטר מהן במוקדם האפשרי, מבלי שים לב לשנוי העתים וחלוף הזמנים.

צו היה לו לרבי מנשה לשמוע את האשמות והחטאים אשר ישימו מנדינו על ראשי אחיו, אך לא יכול להשתמט מן ההודאה על האמת. כי סדרי החיים של בני עמו רחוקים מאד מן השלמות הראויה והנחוצה לטובת היהודים עצמם... וצריך היה להודות עם זה, כי בחטרונות הללו אשמים במדה מרובה היהודים בעצמם.

הדלות היהודית והעניות האימה המנולת את האדם מישראל, ביראי ובודאי נוראה היא - אך האם תוכל להיות אחרת, אם הפיות האוכלים מרובים כל כך על הידים העובדות?! צעירי ישראל נושאים להם נשים, מרבים להוליד בנים, ואת כל יהבם ישליכו אם על המפרנס ביצי כנים ואם על אבות נשיהם, שהיו סמוכים על שלחנם... מחנות, מחנות של בטלנים, מבלי עולם, המתהדרים באצטלא דרבנן ובמסוה של לומדי-תורה - אם כי באמת דבר אין להם עם התורה ולא עם למודה - ממלאים את רחוב היהודים ומתפרנסים מן הצדקה ומקופת הקהל. ראה רבי מנשה, שאם הסדר הזה לא ישתנה, אז עוד תגדל הדלות וגבר העיני, וברבות הימים - וכבר אי אפשר יהיה עוד להלחם בה.

והצרה עוד גדלה בואת, שלא נמצאו בישראל אנשי רוח ולב אשר בעינים פקוחות יראו ברעה אשר מצאה את עם, ויצאו לעזרתו טרם עבר המועד, בעוד יש אפשרות להועיל לעם ולחיצו מן המיצר.

כי העשירים - לבם אל בצעם, רק את טובת עצמם ידרשו, ומה להם ולעמם ולצרת עמם? רבני ישראל וגדוליו - שקועים במחלוקת שבין החסידים והמתנגדים, וכ' אחד מהמה מבקש תחבולות, אשר בהנה ינצח את הצד שכנגד, ואין להם פנאי לפנוח לבם לדברי חול ולחיי חולין... עסקני-הצבור הולכים ונגררים אחרי ההולכים לפניהם מ,שרי התורה", שנהאלי

לשרי מלחמה, וכל דאגתם לעתות בצרה היא - בטול הגזירות, גם כאלו, אשר רוב טוב צפון בהן לתועלת היהודים. והעם בעצמו? העם הוא המון חשוך, שהחשיכו לו כל המאורות, וקשה לו להגזר ממנהגי חייו וסדריהם, שקבלה המה בידי מאבותיו. העם מרגיש אמנם, כי טובע הוא בים של דלות ובתהום של עניות מנוולת, אך דעתו קצרה ואין שכלו משיג איך ובמה לעזור לעצמו, כמו שאין החבוש יודע איך להתיר את עצמו, ובפרט שדברני האומה לא יתנו לו להרים ראש...

אם לא עלה לו לרבי מנשה נסיונו הראשון - לפעול על דעת הממשלה, ויאמר לפעול על היהודים עצמם, - אולי ידום, בצל זאת, תושיע למו. ובשנת 1807 הוא מפרסם את חבורו הראשון, פשר דבר, ומפיצו בערי ישראל וביחוד שולח הוא אותו לידיהם של הרבנים, לגדולי ישראל, העוסקים בצרכי צבור, וסתם נכבדים - למען יקראו וידעו וישימו אל לב, מטרת החבור הוא:

לפשר בין הכתות המתנגדות זו לזו, אשר גודלו בין היהודים; להראות כי הרעת איננה מתנגדת להאמונה; כי דמינות הוא מביאים אסון לחיים רק בעולם הדמיון; להוכיח, כי הבטלה גוררת אתריה דלית ומורידה את האדם עד שפל המדרגה; גם לעורר את העם לעבודה ולמלאכה ית.

בשער הספר כתוב: הנני קורא את הספר בשם, פשר דבר, כי חפץ אני לפשר בין הצדיקים. ואם הוא לא גלה בפירוש, למי הוא מכוון בשם צדיקים. ובכל זאת כרי היה לכל, כי כוון להגאון מוילנה ולרבי שניאור זלמן מליצרי. יותר נכון: להחולקים בעקבותיהם של שני הרועים האלה.

אך די היה כי יכנה רבי מנשה - ולו רק ברמז - את רבי שניאור זלמן בשם צדיק ויעמיד אותו בשורה אחת עם הגאון מוילנה, כדי להקים נגדו לא רק את וילנה ולמדנייה ומתנגדיה, כי אם גם את המתנגדים אשר בכל העולם היהודי.

אך האמת ניתנה להאמר, כי לא רק בשער הספר ראו פגיעה בכבודו של הגאון כי אם גם בספר עצמו. כי בפשר דבר הוא מדבר קשות עם הגאון - מבלי להזכיר שמו - ורואה בו חסא, על אשר הוא עוצם את עיניו מראות ברע אשר יעשה על סביביו, בשעה שהעושים יעשו, מה שיעשו, בשמו ונחלים באלין גדול. ואלה העומדים במדרגה נמוכה ממנו, יראים להרים קולם, יראים לחדש דבר מדעתם, לו גם יהיה חדושם מועיל לרבים, פן יעוררו בעם תרעומות נגדם ותחת חשבם להיטיב לעם, ירעו לעצמם, ואחרי אשר גדולה האהבת אשר יאהבו את עצמם מן האהבה אשר המה אהבים את עם, לכן המה עומדים בתוך העם ורואים את אשר יראו - ומחשים ואינם חוששים כלל למה שאמרו חז"ל על מי שיש בידו למחות ואינו מוחה, ובפרט שהתירוץ מוכן לפניהם: כלום יש בידינו למחות? הן מן העם שומע לא יהיה לנו?

ובין כה וכה והעם גשאר בלי דברנים, בלי מדריכים ובלי טורי דרך.

ואלה הגדולים בישראל שאינם יכולים לפטור את עצמם באמחלא: כי שומע לא יהיה להם; אלה, אשר אימת הקנאים ומחרחרי הריב לא תבעתם, ויש בהם רוח ואומץ לעמוד וגם להעמיד על דעתם - אלה, וכו' רק ללמוד, ולא זכו ללמד... ולא עוד, אלא שבכנפי נשר שלהם המה מגינים על מרבי מחלוקת ומחרחרי ריב לשם שמים, כביכול, מבלי שיש לב לכל הרעה שהמה ממיטים על ראשי בני ישראל.

והכל ידעו והבינו, כי דברימוסר אלה מכוונים אל הגאון מוילנה, ותהי סערה גדולה לו.

וכראשי העם פונה רבי מנשה אל העם עצמו. בהוכחות ידועות וראיות נושנות, שעתה כבר נפגם טעמן, משתדל רבי מנשה להוכיח, כי הדעת לא רק שאינה מתנגדת להאמונה, אלא שעוד יצא ממנה חזק להדת. רואה הוא רעה בחסידים, החיים רק בדמיון, ומשתמטים מן השב"ץ הישר לגמרי - בשעה שהדמיון צריך להיות רק מעורר לדעת, לשכל שישקול ויבחין וישפוך אור אמת על הרעיון, שנוגד בדמיונו של אדם,

הוא רואה רעה גם במתנגדים, אשר, להיפך, גם ליחס, והמה מתרחקים מכל דבר שבדמיון ונשענים רק על השכל הקר והיבש ונשארים אפוא כאובנים כפסילים. וגם בשעה התפלה, בעבודת אלהים, לא תמצא בהם אפילו ניצוץ אחד של רגש, גם צל של דמיון ושירה או התרוממות הרוח, כל מה שהכה עושים, יעשו רק ככחות אנשים מלומדה, ולבם בל ענם, כאילו אין בהם רוח חיים העלול להפעל, אלא רוח של מכונה מתה, מעסי ידי אדם. המה חושבים, כי בעקמת שפחים גרידא, בלי כונה שבלב, ומבלי אשר ישימעו לעצמם את אשר הנה מוציאים מפייהם, יצאו די חובתם נגד האלהים הבוחן לבבות. בכל בקר הם משכימים לבית התפלה, לעבודת הבורא, כשכירי יום, השבעים רצון בשעה שיכלו את עבודתם ויפסרו מכנה לו.

- הרבה - הוא כותב הלאה - צריך להשתנות. אך אף לו לאיש פרטי, לאדם אהד, לו גם יהיה גדול הדור, לשנות דבר מדעת עצמו ולפי שקול דעתו. התורה מצוה אותנו לשמוע לכל אשר יצוו לנו השופטים, אשר יהיו בימים ההם - דור דור ושופטי, דור דור וחכמו. לכן צריכים גדולי הדור להתאסף יחד מדי שנה בשנה, למען התייעץ על הנחוצות ולתקן את התקונים, שהחיים דורשים מאתנו.

בעת שרבי מנשה הכין את ספרו „פשר דבר“ לדפוס, שרת בצנזורה היהודית בוילנה יוסף רוזנסון. קרא רוזנסון את הכתב-יד של הספר האמור

(10) ראה בן סורת דף 91.

(11) ודף ככ"ב „אלפי כנשה“ (תיב דף כה): „הנה בענין התפלה נפגם גם כן זה השב"ץ שנספס בעסק התורה, שיעלו על דעתם, אשר כאמירה בעלמא סני להם, ונשתכס עור יותר, שאף שאינם מינינים לשון כזל, ולא ידעו מה שיאמרו, וכו' וכו' וסמכו עצמם על מה שהורגלו מסיחת רילדים, שאף שהוא אינו מנין מה שהוא אומר, אבל יש מלאך, הירוע בשמו, שהוא קו"ד כתרים מחסלות ישראל ומשבעים, שינוחו על ראש יוצר כראשית, כיון שאמרו התפלות, ססרו אנשי כנה"ג, שהיאמוסר על שמת הקרוסים (ואף שנתרבו ותרו ונתרבו מתקני תפלות ופיוטים בעלי צחות ובלעגי ישון) ולא מר בר רב אשי תמוס עליה, שיאמינו לדבר זה כזה וכו', גם יקשה עליה אמירה זו למה ייתור סירור התפלות פתוח לפני המלאך והוא יקסיר מזה בתרים, אטו אמירה דהני, מירו משסא אית כרוו רזו: מה נעשה רסה שאמר כנמרא: ואלו נאמרין ככל לשון ק"ש ותסלה וכהמ"ז. ואם כן איה יהיו השמות הקרוקים וכו' וכו'.

ביחד עם אחד היהודים המלומדים, שבמקרה נמצא בשעה זו בביתו של חמבקר. כאשר כלו לקרא, אמר אותו המלומד לרוזנסון המבקר:

— מקנא אני כגאוני ישראל! הם יכולים להרשות לעצמם לדבר גלוי ככל אשר יחשבו בלבבם; את מחרחרי-הריב לא ייראו — כי התורה היא מגינם, וחמת הקנאים לא תכעתם — כי מורמים המה מהם. הן גם אני חושב בלבי ככל אשר קראנו פה בכתב-היד, אך ירא אני מהביע את מחשבותי — כי הרבנים יקראו עלי חרם, והעם ירגום אותי באבנים.

— אל תקנא בגאונים — ענהו רוזנסון — יודע אני את דרכי העם, ונהירין לי שבילי מדריכיו, ויודע אני, כי האיש אשר יבא ויבקר דבר הקדוש בעיני העם, או גם בעיני מקצת מן העם, אם יביע בפרהסיה מלה חדשה, אשר עוד טרם התרגל בה השומע — או כל גאוניות שבעולם לא תסתירהו מחמת העם ורדיפת דברניו.

וכך היה.

כאשר נתפרסם חבורו זה הקטן של רבי מנשה, הרימו הרבנים קול רעש גדול במחנה ישראל: רעם וברקים ואש אורכלת! יש אשר ראו בו און על דרשו חדשות, אשר עד כה און לא שמעה, ויש אשר לא יכלו לסלוח לו את העון, כי פגע בכבודם של גדולי ישראל וביהוד בכבודו של הגאון מוילנה, ויעשו היראים יד אחת — לבער את הספר מן הארץ ככל אשר ימצאוהו, למען אשר לא יתפשט בעם ולא יבא כרעל בקרבנו. וגם את המחבר, כמובן, לא נקו: — הסיתו בו את ההמונים, וידרשו בבתי-המדרש כגנותו, למען הבאיש ריחו בעיני עמי-הארציים העומדים תמיד הכן להגן על הקדוש-ברוך-הוא מפני המתנקשים בו... ואם לא קראו עליו חרם — הוא רק מפני שסוף סוף יראו מפני רוב תורתו, ומפני הכבוד והיראה לא ערכו מדורה לספרו בפומבי לה.

אך את הספר בערו מן הארץ, ולא נשאר לו זכר בלתי אם אקומפליאר אחד שמור בלונדון ב, בבריטיש מוזזאום.

5

והנסיון המר שעלה לו לרבי מנשה בפרסום חבורו הראשון לא הפיל את רוחו ולא הרפה את ידיו, לא פעלו עליו דברי אוהביו ושותרי טובתו, שיעצו אותו לתדול מהתנזרות בחקיהם ממנו, וכה הוא אומר:

„וכמה מתעסקים במצות מאוהבי ורעי שמניאים את לבי והם רכי הלבב וחוששים על כבודי ורוצים להמס את לבבי כלבבם... ואני על משמרתי אעמודה, כפי שהקדמתי, שטובת עצמי אין נחשב בעיני נגד טובת הכלל, ומכל שכן בעולם העובר הזה — שכל חיי להבל יחשב בעיני, רק מה שאקוה, שיהיה לתקון העולם. ובעזרת השם יש תקוה לפי רוב ידיעות חדשות וברורות, שיוכני ד' אחר רוב יגיעתי וחיפושי, שיש בהם רוב התועלת, אלא שרביס

מתעקשים, שאלו שלא ראו אור מימיהם, ורק עסקם בפלפול והמצאות להתנדר - אלו אומרים שאין צורך כלל לשום ידיעה. והם בעיניהם כדבקים בה' ובתורתו, אף שלפי האמת נוכל לקרא עליהם ד'לא ידעי צורתא דשמעתתא'. והם כרגילים זה לזה, ובעיניהם המה כמחדדים זה את זה בהלכה... (ש)
 רבי מנשה נגש לערוך לדפוס את חבוריו האחרים. ואחרי אשר רבתה ההתנגדות נגדו בליטא, אחרי צאת ספרו הראשון לאור, והמדפיסים נמנעו מהיות מסייעים במלאכת הקודש שלהם לדבר עבירה, רהמנא ליצלן, פנה רבי מנשה לוואהלין, בתקוה, כי שם ימצא מדפיס לספרו השני והראשי: אלפי מנשה'.

ותקוהו לא נשארה מעל. נמצא לו מדפיס, ועלים אחדים מן הספר כבר נדפסו, והנה איקלע להתם אחד הקנאים, שהיה חביב מאד על המדפיס והיה מציית לדבריו. קרא ה'חביב' את העלים הנדפסים, ולבו מלא קנאת ד' צבאות ויתנפל על המדפיס:

— היתכן — קרא — יי...י כשר שכמותך יעסוק בהדפסת ספר החותר חתירה תחת יסודי היהדות!?

נבהל המדפיס ויאמר לדברי חביבו — יישר. ולמען כפר על חטאתו שרף באש את העלים הנדפסים וגם את הכתביד כולו, שהיה שמור אהו. ומכל עמל רבי מנשה, שעמל שנים רבות כסדרן, אפשר לאמר: מיטב שנתו, נשאר רק מה שנשאר בזכרונו...

וישב רבי מנשה בפחינפש לביתו, ויגש לערוך את ספרו לדפוס שנית. באותה עת עצמה כתב גם חבורים אחרים והכין אותם לדפוס. כל ספריו, שכתב במשך העת ההיא — עשר שנים בקירוב — מוקדשים כולם לסדרי החיים הפנימיים של היהודים — וביחוד החיים החמריים ותקוניהם. כי 'בהביטי מסביב — כותב רבי מנשה בהקדמה לספרו 'תקון כללי' — רואה אני, שלבד החמס הנעשה בעולם, שכל הגדול מחברו חיים בלעז, אבל עיקר ורובי הרעות הנמצא בעולם, הוא מחוסר פרנסה, שרובא-דרובא מבני אדם רצים אחרי פרנסתם ואינם מגיעים, ומעטים המה מאד ובטלים ביותר מאלף, אשר פרנסתם מזומנת להם, ורוב העולם עניים כטופלים, חסרי לחם, רעבים וצמאים, ערומים בלי לבוש ובלי כסות בקרה, ולא בית לדור בו. נוסף לזה — יסורים טבעיים וחללים רעים וכו' ולא ברא הקב"ה את עולמו לנקמה ורעה חס ושלום, ועל כל זה הכנסתי צער בלבי וכו' וכו' במה שלנגד עיני תמיד הצער והלחץ שבעולם, ועיני כלות על זה כל היום ואין לאף ידי, ואני מתהפך בתחבולות, ואהפכה ואתהפכה כאופן בתוך האופן במלי — אולי אוכל ליצא בע"ה איוה תיקון לזה, שיתגלגל על ידי זכות וריוח בעולם.' ומזלי דידי חזי לי — להכניס דאגה בלבי ע"ו ולאחריני לא חזי להו, כי רוב העולם, כל אחד משתדל רק להשיג טובות פרטיים לו ולביתו ולורעו. ואף המשתדלים ביראת שמים, בכדי להשיג עי"ז חיי עד, כל כונתם רק להועיל לעצמם ולחיות ורעם. וכו' וכו'. והנה ידוע שלצורך תיקון איוה דבר כללי או פרטי צריך מקודם לידע ולהקיף

במוח כל תוכן הענין, קלקולו ותיקונו. ובענין כללי כזה, הכולל כלל אע"פ, צריך רב הישוב לזה, אך יגעתי ומצאתי תאמין – כללי כלליות מענין סדר העולם והצרכותו וצערן, במה הם נזונים ומתפרנסים וכו' וכו' (ט). בין כה וכה ובספירות הממשלה לא חדלו מהתענין ומחשוב על התקונים הנחוצים להעשות בחיי היהודים, אחרי מפלת נפוליון בשנת 1812 רפתה אמנם ההתענינות בשאלת היהודים, אך לא הסיחו אותה לגמרי מלב. בשנת 1814 צוה אלכסנדר הראשון, כי שליחי היהודים יתאספו לפטרבורג. השליחים צריכים היו להבחר מאת קהילות היהודים (על פי צו-מלכות משנת 1817), אך צריכים היו לאשור וקיום מצד הרוממות. בשנת 1818 נבחרו השליחים בוויילנא על ידי אכנסת הגדולה, אשר השתתפו בה באיכחו של היהודים היושבים בשנים עשר פלכים.

ולשנה זו, שנת 1818, הכין רבי מנשה את ספריו, למען אשר כנסת ישראל זו תשים לב להצעותיו בתקוני החיים. אך מסכית, שאינן ידועות לנו, לא הוציא את מחשבתו אל הפועל, ואת ספריו לא הוציא לאור לזמן הזה. ולעת עתה – הוא כותב בהקדמה לספרו „בינת מקרא“ – עד אשר יוסרו המכשולים להדפסת הספר הגדול יפרסם מחברת קטנה בשם „בינת מקרא“ (בשנת 1818).

במה שקדם כבר הבאתי מקומות אחדים ממחברתו זו, אשר העירה עליו חמת בני דורו, אביא נא עוד קטע קטן אחד, והוא: כי בכל מקום במקרא, שאנו מוצאים שתי נגינות במלה אחת, והגיעה זאת לנו מפני שמסמן הנגינות לא ידע אל נכון להיכן שיכת המלה על פי משמעותה, אם למה שקדם לה, ואם לבא אחריה...

המחברת הזאת עוררה חמת בני דורו, כאמור. אך ההתעוררות הזאת והחמה העזה הזאת היתה כאין, אם נעריך אותה מול הסערה שקמה בישראל אחרי צאת ספרו השני לאור, הספר „אלפי מנשה“ (וויילנא 1822). ולא יפלא: במחברת הראשונה נמצאו רק דעות חפשיות: תיאוריות, שאין מסקנות חיוביות, או יותר נכון, מעשיות יוצאות מהן. מה שאין כן ב„אלפי מנשה“, שכולו קרא למעשה על פי שיטתו, והיא חפשית מאד, לדעת בני דורו.

פרנסי העדה הוויילנאית ורבניה, כבר עמדו על המשמר ושמרו כל מוצא פיו של רבי מנשה כין בכתב ובין בעל-פה. הסערה החלה עוד לפני צאת הספר מבית הדפוס, עוד טרם ראתה אור עולם. הפרנסים כבר ידעו, כי במקום אחד בספרו זה הוא אומר: „להרבנים שבכל דור נתנה הרשות להתיר מה שאסרו אחרים לפניהם, אם לפי חות דעתם, תנאי החיים דורשים כזאת מהמהם.“ יי רבי מנשה חשב לאמת, שאין אמתיות נצחיות בעולם – בין טובות בין רעות, כי הרבה תלוי בזמן ובתנאי החיים של אותו הזמן (יא).

והגאון רבי שאול קצנלנבויגן, מי שהיה בימים ההם רב בוויילנא, הזמין את רבי מנשה לבייתו והזהיר אותו:

(ט) על פי מה שהובא ב„אלפי מנשה“ ח"ב עמוד ה', דף א, ב.

(כא) ראה „אלפי מנשה“ ח"א דף ח', ס"ה, ס"ז וע"ר.

— אם לא תמחוק מספרך אשר כתבת את המאמר, כי הרשות לרבנים שבכל דור להתיר את האסור, וידעת, כי אצוה לשרוף את ספרך באש, אשר תערך בחצר בית־הכנסת הגדול לעיני כל העם. עד היום לא נמצא בין שלומי אמוני ישראל איש אשר יעזו להשמיע דברים כאלה.

ורבי מנשה, אשר הטיב לדעת את תקפו של בעל־דבביה, וכי כאשר יגזור אומר, כן יקים, החליט למחוק את הרבנים האלה מן הספר (מ). האותיות פרוחו, אך הרעיון הנה נשאר ובולט מכל פרק ופרק שבספר (ג), הן אי אפשר לגרש את הרוח המחיה וחודר את כל הספר, כל עוד הספר עצמו נשאר קים.

יא

ומה היתה מטרת רבי מנשה בספרו הראשי? מה היה חפץ להוכיח לבני דורו ב„אלפי מנשה“ שלו?¹

בספרו זה הוא נוגע בכמה וכמה מצדדי החיים בין אנושיים כלליים ובין יהודיים — בראותו את האחרונים כטבעת אחת בשלשלת גדולה, המקיפה את כל העולם וסדריו, ואפילו את בעלי־החיים איננו מוציא מן הכלל הגדול הזה, פה הוא מדבר על הכלל ועל הפרט ועל היחס שבין זה לזה; על הגוף ועל הנפש, על החומר ועל הרוח ועל היחס שבין שני אלה. הבריות אומרים: „העיקר באדם — הוא הנפש, והנפש אין לה צרכים“, כן, אומר רבי מנשה, הנפש אין לה צרכים, אך צריך להתיחס בוהירות מרובה אל הגוף — בית־גניוחה של הנפש ושומרה (מ).

ואם הגוף בעי שמירה, אין פלא כי בראש ספרו יבאו דבריו על צדדי החיים החמריים וצרכי הגוף, ושוב ידבר על המטרה והאמצעים המובילים אל המטרה; על הטוב ועל התענוג, על ההכנה והדעת ועל אמונתו של האדם המאמין כי יודע הוא; על השכל ועל הרגש, ועוד ועוד. וכבר פה, בראשית הספר, הננו פוגשים רעיונות בודדים, הנראים כורים — בשמעך אותם מפי גאון בישראל, ובדעתך, כי הדברים הללו היו אמורים לפני מאה שנה.

ביסוד דבריו הוא כניח, ש„עיקר טובת הפרטים תלוי בטובת הכלל“, ו„עיקר התכלית — במעשה בני־אדם — הוא: השגת הטוב והרחקת הנוק, ושהרחקת הנוק הוא קודם בזמן להשגת הטוב“ (מ), ואם הגורמים הראשונים למעשי בני האדם המה הרחקת הנוק והשגת הטוב, הנה „עיקר התכלית האחרונה הוא: בקשת טובת עצמו, ומי שטבעו להיטיב לאחרים, שטובתן והנאתן של אחרים הוא גם כן אצלו טובת עצמו... כמו שהוא אצל כל אדם, שנהנה מאד בטובת בניו ובני ביתו“ (מ). והיינו הך מה שאומרים

(מכ) בן סורה, דף 97-100.

(מג) ראה „אלפי מנשה“ ח"א דף מ"ח, עמוד א'
(מד) ראה „שלישי כנשה“ ח"א, דף ס"ב, ע"ב.

(מה) א"מ ח"א, דף ל"ז, ע"א.

(מו) א"מ ח"ב, דף כ"ט.

כמה מחכמי האומות, וספנסר בראשם, כי גם האלטרואיסמוס מקורו הוא באיגואליסמוס, כי רק מאהבת האדם את עצמו הוא מוכן לנהנות גם את חברו, בכדי שלא יראה בחסרונו ובצערו, כי הראיה הזאת תסבב צער גם לו... והמשכיל עוד יותר ומצייר בנפשו ענין הנאת הטוב וקושי הסבל של איזה צער וכאב, ירצה בטובת כל המרגישים אפילו מבעלי החיים¹⁰¹. ולכן, צער בעלי חיים דאורייתא¹⁰². אבל מיטיב האדם לאחריו רק מפני שיש בזה הנאה לעצמו.

ומוסיף רבי מנשה לחזק את דעתו זו במאמר חז"ל: שכל המתאבל על ירושלים, זוכה ורוגה בשמחתה, וכל מי שאינו מתאבל, אינו זוכה וכו'. שלא אמרו זאת דרך שבר ועונש, אלא שכן הוא בטבע¹⁰³, כי מי שמתאבל על ירושלים זוכה ורוגה בשמחתה, פירוש: שנהנה בשמחתה, מה שאין כן מי שלא התאבל עליה אף שרואה בשמחתה, אבל אינו זוכה בזה כלל (פה צריך להבין את המלה זוכה מענין קונה, כמו שאומרים: זוכה מן ההפקר¹⁰⁴). כלומר אינו נהנה ממנה, כי לפום צערא-הנאה... (מ).¹⁰⁵

ואחרי שבודאי עיקר הכונה של כל אחד בעבודתו הוא טובת עצמו¹⁰⁶, לכן כל הענין של, עובד לשמה¹⁰⁷, ושלא על מנת לקבל פרס¹⁰⁸ מקבל אצלו פנים אחרים וצורה אחרת לגמרי. וכך הוא אומר:
שני מיני טובות והרוחות בעולם: (א) העושה איזה דבר להכירו שישתמש בו חברו ולא הוא, ותכלית כונת עשיתו בזה הוא לתקות השכר, שישלם לו חברו. (ב) העושה איזה דבר לעצמו, לצורך שישתמש בזה, שלא יקוה לשום שכר על זה אלא שכרו אתו, ופעולתו מן הדבר שהוא עושה ובאמרם, הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס, אין הכונה שלא תהיה לו תועלת מזה כלל וכלל - כי מי יעשה דבר ללא תועלת והנאה לנפשו? אלא הפירוש הוא, שלא יעשה לתקות קבול שכר - מן החוץ, - אלא שעצם (עשית) הדבר הוא טובתו והנאתו. ועל כל פנים עקר האהבה והיראה האמתית הוא השגת הטוב והעונג, והשמירה מכל צער וזק. וכשהיא ע"ד האחרון שהבאתי - שיש לו לאדם העושה, הנאה מעצם המעשה - אנו יכולים בקל ללמוד וללמד ולעשות לשמה בכל ימינו ולשם שמים, ולא מעבר לים הוא כמו שאמרו בענין לשמה המדומה שלהם... שלואי שיזכו שעה אחת בכל ימיהם לקים כן. אבל לא יוכלו זאת אף רגע קטן, כיון שאין זה במציאות כלל בעולם¹⁰⁹ (מ).

ואחרי אשר בכל מה שיעשה האדם, ישנה הכונה הטמירה - טובת עצמו והנאת עצמו הכרוכה בה, לכן מהראוי, שכל אחד ואחד מן האדם, יקמץ מעיסתו לטובת הכלל, וממילא היה משיג על ידי זה גם טובת עצמו. והרבה תקלות יוצאות מזה, שלא כל אדם וזכה להבין טובתו האמתית. כי הנה דרך כל איש בענין הוצאותיו, מה שהוא נותן עיניו לזה, ומחשבה בצורך הוצאותיו, מוציא על זה כפי יכלתו, בעין יפה, ולא יכבד עליו כלל. ומה

(101) ס"פ ע"ב.

(102) ש"פ.

(103) באפי מנשה ח"ב, וף כ"ט.

שאינו משער על זה בתחילה, ורק שבכל זאת הוא מוכרח לזה, הוא בעיניו כגזלה יחשב ונותנה בעין רעה^ז. ומחוסר הבנה זו הוא מוציא כמה הוצאות יתרות ובכל זאת הכל הולך לאבוד והענינים אינם מתקנים בטוב^ח. למשל: השדים הקטנים לא יספיק להם כפי צרכיהם, ולא יוכלו להיות נאמנים במלאכתם, רק לעשות ברמיה, להרבות שכרם וכו' ומציאים להם איזה דרך לא נכונה להתפרנס משוחד ועלילות שקרים וכו' וכו' וסוף סוף הכל משל צבור...^ט.

וכן מענין צרכי צבור הנוגע לדת היהודית, אשר אם היו רוצים, שיהיו כל הענינים הולכים ע"ד שלמות האמת, והיו ממנים מורי הוראות ודינים אמתים, ולהרויח להם כל צרכם, בכדי שיהיה להם פנוי לחפש בכל דבר אחרי עומק האמת, היו גם כן צריכים להשתתף בזה כל הצבור ולהפריש חלק גדול לזה... ובוהו המעט שהבאתי בזה, יוכלו בעלי היכולת להיות יודעים, שאינם יודעים, היינו, שהיו מרגישים בחסרונם לכמה ידיעות הנצרכות להם לצרכי חיותם ולצורך חיי הצבור, שהמה סוף סוף אהוזים ושלובים יחד נא^י.

ראה רבי מנשה במה היהודים עוסקים וממה המה נזונים; ראה את הדלות ואת העוני הנפרו בין אחיו המעבירים אותם על דעתם ועל דעת קונם, ומכלים אותם מנפש ועד בשר ומשחיתים גם את מדותיהם הטובות — והכל מפני שרבו אצלנו האוכלים על העושים, ורבים מתפרנסים מן הצדקה, והנה הוא מאשים בכל אלה את דברני האומה: אלה, שהיכולת בידם לעשות לטובת אומתם ואינם עושים. כי בעלי היכולת ובעלי הידיעה, צריכים היו לשים לב להחמון, החסר ידיעה ויכולת^א ולסדר לו הנהגה מסודרת, איך יתנהגו במעט אשר להם, איך שיוכלו להתפרנס באמונתם ואומנתם^ב. וכשיראו, שציקר חייהם תלוי באמונתם וזריוחם, יומשכו ממילא להנהגות טובות ומסודרות^ג, ועל ידי שיתרצו לקבל ידיעות הנצרכות לפירנסתם, על ידי זה נוכל בנקל להמשיכם לענינים עקריים, המועילים לכלל כולו^ד. אך דא עקא, כי בעיני הידיעה, שצריך לזה השכל הישר, בזה אף הסכל שבאנשים יחשוב עצמו לירוע הגמור, ולדעתו היה מן הראוי, שהכל יהיו נשמעים לו ולעצתו ולהתנהג על פיו, כמרגלא בפומיהו דאינשי: לו היו שומעים לעצתי וכו', וביהור בכל עיר ועיר ודוקא בעיני הקהל וצרכי הצבור, כל אחד מרמה בנפשו שכונתו לטובת הצבור ובקי בעיני טובתם... וההמון החסר עושר וחסר ממשלה נעזב לנפשו יר^ה.

אומרים: אם כל אדם ואדם יוכה לשלחן עצמו, אם יחדל אביון מקרב הארץ, אז כל ענין הצדקה יבטל מן העולם, והמצוה של עזר דלים וחזון אביונים מה תהי עליה... על זה משיב רבי מנשה:

(ז) ש"מ ח"ה, דף ל"ז, ע"ב.

(ח) א"מ ח"ה, דף ל"ח, ע"א.

(ט) ס"ס, דף מ"א, ע"ב.

(י) ס"ס, דף מ"ב, ע"א.

(יא) ס"ס, דף מ"א, ע"ב.

מה שהרבו בענשו של המעלים עין מן הצדקה, שנקרא בליעל וכו' כל זה נאמר כלפי העשירים... אבל לאלו המתפרנסים מן הצדקה, להם מצוה גדולה היא זו, שיעלמו עיניהם ממנה. העיקר – שיראה כל אחד לחפש בכחותיו איזה דרך, שיוכל להתפרנס ממעשה ידיו להתפאר. ואם לפעמים מן ההכרח הוא לו לקבל צדקה, יהיה עליהם לטורח ולמשא כבד, ורק כדי חיי-ההכרח הנוגעים עד הנפש (י). ועוד: כל הקלקולים שב עולם באים מזה – שנותנים עיניהם ומתרחים להתפרנס על ידי מתנת בשר ודם, איש איש מקרובו ומכרו, ועל ידי זה אינם מכירים לחפש בנפשם איזה כח מחלקי הידיעה והיכולת שיוכלו להרויח לעצמם, ולהרבות טובת הכלל. ויגעתי ומצאתי תאמין – שבודאי כשברא את האדם, נתן בו איזה דרך בכח, שירוויח כדרכיו. וזה כל יגיענו להוציא מה שבכחנו לפועל (י), ורק אז יוטב להכלל כולו.

כי, בעלי השכל האמתי במושכלות, שמקיפים בשכלם, איך שכל העולם ועיניהם קשורים ותלויים זה בזה, ושעיקר הטובה היא – טובת כלל החבור, ועם כל זאת צריכים להזהר במעשיהם גם כן, שלא יבא, חס ושלום, על ידי מעשיהם איזה קלקול לשום איש פרטי. חדא, שאין רצונם להזיק לשום חי ומרגיש, וגם – בכדי שלא יתקלקל כל הענין על ידי זה, על כן הם מתונים במעשיהם ונראים בעיני העם והמונו כפחותי השכל (ז). לכן רק הגסים, הקופצים בראש, המה הדברנים של האומה, והמשכילים והמתונים אין קולם נשמע, אף לכן אין סדר בחיי היהודים.

יב

שוב הוא תזור לענין זה של טובת הפרט התלויה בטובת הכלל ולהיטך, ושכל אחד משלים את השני, גם מצד אחר:

כל העולם הוא ענין אחד מחובר מחלקים רבים. תכלית כוננת הבריא היא שלום, כשיסודר הכל על מכונו, וינהה כל אחד מחלקי הבריא, מבלי רצונים, כפי הדרגתו (ח). ובנוגע לחיי החברה יאמר: צרכי האדם וחיייהם נחלקו בין רבואות אישי מין האדם. והנה יש ענינים פרטיים, קטנים מאד, שיוכלו לעשות ולהגמר על ידי איש פרטי, על ידי היחיד – ואף גם זאת, כלי ההכנות לזה יוגמרו על ידי ריבואי אנשים. למשל, מלאכת החיטות. איש אחד יכול לתפור בגד שלם ביום או יומים, אבל כלי-הכנתו, היינו: המחט שתופר בו, ידוע, שכמה מלאכות קודמות נצרכות בענין כלי מתכת מעת הוצאתה מן הארץ, עד שיעשה ממנה כלי-אומנות. והוא הדין בחומר לבגד, בצמר ופשתים וכדומה, אין מספר לרביי האנשים הנצרכים לזה. ויש כמה מלאכות שאי אפשר להגמר כלל על ידי האחד – אף אם יהיה חיי מתשלח ויעסיק תמיד בזה. ולא רק שהרבר יעלה ביוקר גדול, אלא שלא יספיקו לו לאדם

(ה) שם, דף מ"ב, ע"א.

(ו) שם, מ"ב, ע"ב.

(ז) שם, דף כ"ט – ל'.

(ח) שם, דף ס"ו, ע"א.

כל ימי היוו להחל ולגמור, כמו, למשל, בנין בית גדול בעל קומות אחדות וכו' יט), כאלה וכאלה ראיות והוכחות, שהאחד צריך לעזרת חברו, וכי היחיד איננו יכול לחיות לבדו בלי עזרת החברה, הוא לוקח מספרי חכמי הכלכלה, כמו צדס סמית ואחרים, ומניח אותן ביסוד בנינו.

אך לא רק על המלאכה לברה יחיה האדם, כי גם הדעת נחוצה להשלמת האדם ולהסבת חייו, בתלמוד נמצא מי שאמר: תשעים ותשעה מתים בעין רעה ואחד בדרך ארץ, וזאת אומרת, כי התשעים ותשעה מתו משום שלא ידעו לשמירת גופו ובריאותו. ולו עמדו האנשים על כך, לו ידעו שאינם יודעים, כי אז היו מסתדלים לקנות להם את כל אלה הידיעות, וגם לחווק הדעת והפצתה היו שמים לב. ואז לא היו מרשים לרופאי-אילל לעשות את האדם החי חומר לנסיונותיהם ולהעמיד את עצמם בסכנה.

ומדי דבר רבי מנשה במדע, איננו נמנע, כמובן, מהביא את הראיות הירדועות — כי חכמת הרפואה לא רק שאיננה מתנגדת להדת, אלא שיש לה יסוד בתורה ואסמכתא באמונת היהודים... (ט).

ושוב הוא מדבר על גבאי ישראל, פרנסיו ומנהיגי האומה. בנוהג שבפולס — הוא אומר — הכל רצים אחרי התמנות על הצבור, משתוקקים לגבאות וכל תקותם לעמוד בראש קהילה ולהיות פרנס לה'. אך לא ידעו האנשים ולא יבינו, מה כבדה העבודה הזאת, אם יאמר האדם למלא אותה באמונה. כי בכדי להיות מנהיג אמתי לעדה ידועה, צריך, קודם כל, לשים לב אל הכלל — כלל האומה, וגבוה מעל גבוה — כלל האנושות, כלומר: המנהיג צריך לשים לב אל ההרמוניה הכללית והטובה הכללית הנובעת ממצבם של הפרטים. וזאת תושג, אם המנהיג ידע לנהג את עצמו באופן כזה, אשר טובתו של הפרט לא תהי מתנגדת לטובתו של הכלל, ולהיפך. צריך לשים תמיד עין לכך, כי הדברים יסודרו באופן כזה, שטובתו של הפרט ממילא תוביל לטובת הכלל. ומי זה אשר יוכל להחליט בלב שים, שיש לו השכל והבינה הצריכים לאדם, האומר לגשת לעבודה קשה ורבת-אחריות כזו? ובכל זאת, הכל רואים את עצמם מוכשרים לעמוד בראש עדה, וגם בראש העם כולו, כאילו אין להם דבר קל יותר מזה (יא).

ואחרי שכבר מונח בסבועו של העני — להיות כפיף להעשיר ולציית לו, סמילא בא בעל-הכסף ולוקח מושכות ההנהגה העדתית בידו, וחושב כאמת שאין דומה לו בדעת צרכיה של העדה ואיך לנהג אותה. אף כי באמת, דוקא העשיר איננו מרגיש בחסרונם של המוני העם, אחרי שהוא עצמו ולנפשו, איננו נצרך לכלל אדם הדברים, שרובי בני האדם, והמה העניים, צריכים להם. כדאמרי אינשי: אין השבע מרגיש ברעבונו של ההסר-לחם ועוד זאת, כי כל חכמת העשיר — עשות כסף הרבה (יג), ולו חכמו השכילו העשירים

(ט) שפ, דף ס"ו.

(ט) שפ, דף כ"ח.

(טא) שפ, דף כ"ח — כ"ט.

(טב) שפ, דף מ"ב — מ"ג.

דבר מה גם מלבד זאת, כי אז היו רואים, ש, אינו מצוי כלל, שיחקים העושר עד דור רביעי לערך. ואנו רואים לרוב, שהעושר איננו מתקים אפילו לדור שני, ובומננו אין מספר להעשירים הגדולים שירדו מנכסיהם, ובניהם באו עד הדיוסא התחתונה: עבדים על סוסים, ושרים כעבדים על הארץ. אבל העשירים אינם מעלים זאת על לבם, בחשבם, כי דיה לצרה בשעתה, ומה להם לעשות, אחרי שהכל תלוי במזל והשגחה פרטית... ועל כן המה מתיאשים מהתבונן בדרכיהם^{טג}, ולהקדים רפואה למכה. ואם קצרה דעתם במקום שהדבר נוגע לעצמם ולביתם, מה יש לסמוך עליהם במקום שהדבר נוגע לאחרים?

ובין כה וכה נתמעטו הלבבות. מחוסר פרנסה רפו ידי העושים וחרבו כל מעינות החיים בין בהומר ובין ברוח. די לו לאדם אשר הוא חי ואיך שהוא חי ומסתפק בחרובין ובפירוורים, אשר הוא מלקט תחת שלחנותיהם של אחרים. ואין לו לאדם, מן הרור החי, התפץ ולא הכח להתרומם עד כדי השתדלות בדבר-מה, להגיע לאיוו מטרה בכחות עצמו וביגיעת עצמו, בחפץ לב הוא מקבל את אשר יושיטו לו אחרים, ובאמונה שלמה הוא שומע לכל אשר יאמר לו וילתו, אם רק צורבא מרכנן הוא האומר. ולא יעלה המקבל השומע על לבו, כי עלול הוא אותו הוולת גם לטעות, וכי צריך, להעביר את דעתו בכור בחינת-השכל^{טז} טרם יקבלו... כן המצב בדברים החמריים, כן גם בנוגע לתלמוד-תורה, וכך הוא המצב אפילו במקום שהדבר נוגע לתפלה. בכל אשר אתה פונה, תמצא, כי הקבלה והמסורת – הכל, ושכל-עצמו והבנה מעצמו – אפס וגם לאסון וחסרון יחשבו. ואם ימצא ענין, שהטעות והשבוש שבו נראים ממש בחוש, אז ימצא למו תרוץ קצר ומספיק: „פה טמור סוד!“ ובזה הכל אתי שפיר,

ובכדי לאמת את דבריי, מביא רבי מנשה, למשל, את תפלת „כל נדרי“, שכל בית ישראל מתיחס אליה בקדושה יתרה, ואומר: כי הטעות בנוסח הדברים בולס ודוקר את העין כל כך, עד שאנו מפטטים בה כילדים חסרי-בינה האומרים: „אני אכלתי מהר“, „אני אץ אתמול“ – כל כך נשתבשו בו הזמנים עבר ועתיד, ואם נבוא לתקן את הטעות ולפשט את השבושים, כמו שצשו הספרדים, הלא צריך יהיה לשנות קמעא גם בנוגן, ובזאת, ישמרנו הבורא, הלא נלקקל כמה קלקולים בעולמות עליונים, כי הנגון של „כל נדרי“, יאמרו לך, נתחבר על פי רוח הקודש והוא למעלה מן השכל... ולו חפצתי – יאמר – יכול הייתי להביא עוד כמה וכמה ראיות מעין אלו, אך ירא אני פן אמשך אחרי הדברים ולא יהיה להם סוף סי^{טז}.

ואין כונתי – הוא כותב שם הלאה בענין זה – לשנות ממנהגי ישראל ולתקן תקונים לפי ראות עיני, או להסכים על השנויים שיעשו אחרים לפי רוחם הם, חפצי – כי גדולי ישראל ורבניו העומדים בראש האומה, יתאספו יחד ובהסכם כולם יתקנו את כל הצריך תקון, ורק אז גלך בדרכיהם, והמה יהיו לנו לעינים על דרכנו סי^{טז}.

טג) אימ ח"ר, פרק צ"ט.

טד) שם, דף ע"ה.

טו) שם, דף ע"ה, ע"ב.

ושוב הוא תוור ומדבר על חניך הבנים העוזב אצל היהודים, אין כל סדר בו, ולכן אין ילדי ישראל רואים ברכה בלמודם, שהמה מבליים בו שנים רבות (טו), ועל תלמידי החכמים מבלי-עולם, שאין בהם לא תלמוד ולא חכמה (טז), ועל החכמים המשתתים ועל השוטים המתחכמים ומעבירים את בני ישראל מן הדרך הישר, שהיה צריך לפי דעת רבי מנשה ללכת בו. ופעולתם של כל הדברים האלה – כי רכש לו רבי מנשה אויבים חדשים על הישנים; מעתה התחילו להביט עליו כהבים על מי שעומד במרדו, ולפי דרך בני עמנו בימים ההם, החלו להרגיו מנחתו עוד יותר מאשר קשה זאח יביב.

כי לא עמדו בני דורו על סוף דעתו בכלל ועל הדעות המובעות ב"אלפי מנשה" (פרט טז).

לזאת לא קוה רבי מנשה, ואחרית כזאת לא חוה לספרו. אדרבה, בכל ענותנותו הרבה היה מאמין – כאשר יאמר בהקדמה לספרו זה – כי דוק: הספר הזה יהיה מצוי אצל כל אדם, ויהיה שגור על פיו, כמו סדר התפלות; הנה קוה, כי אם ירד הקורא בו לתוכו ולכונתו, אז יבקשו ממנו כי יוסיף להעלות את מחשבותיו על ספר..."

אך תקותו נשארה מעל, ותהי להפך. כי מעתה השתדלו לבלום את פיו ולבלי תת לו להוציא את מחשבותיו, אשר הוא חושב על היהודים לפני הקהל.

וגם בראותו, כי המובחר שבספריו לא הביא לעם את התועלת, אשר הוא בקש, לא נפל עליו רוחו ולא רפו ידיו, ובשנה שאחרי הופעת הספר "אלפי מנשה" הוא מפרסם (1823) שני ספרים אחרים: "סמא דחיי" ו"שקל הקורש".

יג

המחברת, "סמא דחיי" היא, כמדומה, הנסיון הראשון מצד גאון התורה וגדול בישראל, לדבר אל העם יהודי. אין ספק, כי אחרי אשר אמר נואש לתקומו: כי ראשי האומה יהיו לעינים לעם על דרכו, אמר לפנות ישר אל זהמונים, אשר שפת עבר זרה היתה למו גם אז, בלי אמצעי ובלי מתווך, בתקוה אולי שומע יהיה לו מהם... ויכתוב להמון העם בלשונו.

המחברת הזאת נכתבה יהודית ועברית יחד, דף כנגד דף: ביהודית

(טו) סמ, דף ט"ז, ע"ב.

(טז) סמ, דף ע"ז, ע"ב.

(סח) ולא רק בני דורו בלבד. אחד המו"לים הירועים, אשר הוציא לאור ספרים בסם הכולל: "חכמת ישראל", דוד סלוצקי, הו"ל (ורשווי 1800) קצור מן הספר "אלפי מנשה" יבקצור הזה הביא רק את "חורשי התורה" של רבי מנשה, כי רק לזאת יש ערך, אומר הטו"ל בהקדמתו, וכל השאר איננו ראוי לתשומת לב... ובשנת 1871 י"ל בוטומיר מחברת בסם "רבנות אפריס" אשר המחבר, שהעלים את שכו, מתנסף על הספר "אלפי מנשה" ועל מחברו בחרסות וגדומים.

נקראת המחברת בשם, לעבענס-מיטעל, ומטרתה: הנהגות ישרות ומועילות לחיי העולם הזה, ולחקון ההנהגה לתועלת כללי ופרטי.

וכא רבי מנשה כמהדש גם באופן הוצאת מחברתו זו, היא היתה צריכה להיות הראשונה למחברות הבאות אחריה, שכולן יחד תצטרפנה לספר שלם, ומענינת היא גם השקפתו המרלית כביכול. וז"ל בהקדמה לסמא דחיי:

... ויעלה לכמה עשירות נירות (גליונות), אבל אדפיסם נייר גייר לבדו, מב' פנים. הפן האחד מוכן לכל, שהוא כולל המוכר והקונה. להמוכר – מפני הוצאת הדפוס, ואולי לא יקפצו עלוהי זבינא... ולהקונה גם כן קשה להוציא כמה והוכים בפעם אחת, והפן הב' הוא גם כן עיקר גדול, מפני שעל הרוב, כשקונים איזה ספר, מניחים אותו בקרן חשכה ואינם משגיחים בו כלל, מפני הטורת. אבל גייר אחד, יהיה קל והביב על המעיין. וכיותר שאקוה שיהיו הדברים ערבים, שיתענג עליהם הקורא, ויחזור על הדברים כמה פעמים, ויהיו עיניו ולבו תלויות להשיג הנגיר שלאחריו... וכשישיגנו, יהיה אצלנו כמים קרים על נפש עיפה. וכשימוכרו הראשונות, אזי תיכף, בשנוע שאחריו ישיג השניים. ודעתי שלא להדפיס רק גייר אחד בכל שבוע, בכדי שיצא הדבר יותר מתוקן בע"ה.

אך כבר איתרע מזליה, וגם מחשבתי זאת לא יצאה אל הפועל; נראה, שלא קפצו זביני גם על הגליון האחד, הראשון, ויותר מן האחד לא הוציאו לאור.

ואין פלא. המחבר יאמר בהקדמה לספרו, סמא דחיי, כי כותב הוא את הספר בלשון קלה, למען יהי דבר השווה לכל נפש ומוכן לכל, גם לאנשים פשוטים, אך נלחן אל האמת אם נאמר, כי הקורא הפשוט בודאי לא הבין הרבה מכל אשר מצא במחברת זו. גם בעברית אין רבי מנשה נחשב על בעלי הסגנון הטוב. וטופסה היהודי של המחברת, שאינו אלא תרגום (בהרגום שי המחבר בעצמו), איננו משיבוע רצון כלל וכלל.

ויותר ממה שכבר ידוע לנו ממהלך מחשבותיו של רבי מנשה, לא נמצא בסמא דחיי מאומה.

גם בגיירו זה, כמו בספריו ומחברותיו שקדמו לו, הוא מרבה לדבר על הפרט ועל הכלל ועל היחס שבין זה לזה; על ההימצא אחד והדומם מצד השני; כי מלבד מה שהאדם מדיני הוא מטבעו, הנה גם הנאי-חיי מסכיחים אותו להיות בחברה, מפני שכל אחד ואחד מבני החברה האנושית מסייע בדבר-מה להספקת צרכיו של חברו וסועיל לבני-אדם, הידועים לו ושאינם ידועים לו, להשגת אותם הצרכים, שהיחיד, בלי עזרתם של רבואית אחרים, לעולם לא היה משיגם וכו' וכו', כי העיקר הוא טובת הכלל וכל אשר יוטב להכלל, ממילא יוטב גם להפרט בכללו, ולהיפך; כי הדעת נחוצה היא מאד לאדם שאי-אפשר לו להיות חיים של כבוד בלעדו; כי בכל צריך האדם להתנתג על פי שכלו הוא, ולא להסתמך רק אכתפי דאחריו; כי השם יתברך הוא נשמתו של העולם כולו, וכל הבריאה כולה הגוף ושעור-קומה שלו, שרק האדם שקנה

דעת יכול להשיג כללות הבריאה ופרטיה... והלמוד הזה חו"ב הוא לאדם, שכן נמצא ב"פרקי היכלות": שאמר הקב"ה, אין לי הנאה בעולמי, כמו בשעה שבני עוסקים בשעור-קומה שלי... וכו' וכו'.

איוה רושם עשתה המחברת הזאת בשעתה על הקהל העברי - לא נדע. קרוב לשער שלא עשתה שום רושם. אך אם ה"סמא דחיי" מאוס לא פעל, הנה חברו, שבא לעולם בשעתא חדא עמו, המחברת, שקל הקודש, הקימה שאן ורעש גדול בישראל. ותהום וילנה, ותהום כל מדינת ליסא, ותהי המחברת הזאת לרבי מנשה קינת שירתו האחרונה... ואחריה לא הוסיף עוד להפיץ את דעותיו בדפוס, ולא פרסם עוד שום דבר מכתביו.

ועל מה רגזו היהודים?

אחרי שנת 1818 עוד הורע מצבם של היהודים יושבי רוסיה מאשר היה לפנים. גרוש היהודים מן הכפרים שוב נתחדש וירושש עשרת אלפים משפחות, שבאו על ידו עד ככר לחם. המשפחות המגורשות באו בהמוניהן לעירות המלאות יהודים, והגרים מקרוב באו התחילו לקפח פרנסתם של היהודים התושבים, ורבו מחוסרי-לחם בישראל. שליחיהם של היהודים, אשר נועדו לפטרבורג מאוס לא עשו לטובת אחיהם הנתונים בצרה, משום שלא היה סיפק בידם לעשות דבר. כאותם פלכי פולין שקמו ברשותה של מלכות רוסיה, אסרו על היהודים לחכור את אחוזהיהם של הפריצים הפולנים, והעוני והדלות גברו בין היהודים מיום ליום.

ובעונה זו בא רבי מנשה במחברתו, שקל הקודש ודורש מאת היהודים, כי יתאמצו להשתחרר מעולם של אלה הדוחקים ומצירים להם מן החוץ - בחקנם בעצמם את סדרי חייהם מכפנים, ואז ממילא יוטב מצבם ולא יהיו תלויים כל כך בדעתם ורצונם של אחרים.

אנו רואים - הוא כותב במחברת האמורה - קטנים הסמוכים על שלחן אביהם, ואף כאשר יגדלו, והם ראויים לחפש בנפשותם איוה דרך להתפרנס על ידי מעשי ידיהם ויגיע כפם, לא יחשבו על אודות זה ולא יסתכלו על סופם, כי הוא משענת קנה הרצוף, להיות פרנסתם תלויה בדעת אחרים, רק כשתגיע העת, אשר בעל כרחם נדחים משלחן אביהם, אז הם נצרכים לחפש אף דרכים לא טובים, על פי הרוב אז הוא בעל משפחה, אב לילדים קטנים, ואי אפשר לו לחפש דרך ישרה לפרנס עצמו ובני ביתו, רק באיוה מסחר, שרובו אומנות לסטות, אונאת ממון ודברים. ובודאי אילו היו סוחרי ארץ רק הראויים לזה, כל אחד לפי ערך עשרו, אז היו יכולים לעסוק במסחרם באמונה. אבל מפני רבות אנשיה, לא יוכלו על ידי זה כי אם לעסוק ברמיה. ועל כל אחד לשים לב בילדותו לבקש עצות בנפשו, ובודאי ברא ד' בכל אחד איוה כח בנפשו שיוכל להתפרנס מזה" (ס).

אין פלא אפוא, אם אחרי שנשמעו הדברים האלה, קמו עליו, על רבי מנשה, גם הסוחר (ומי מן היהודים בימים ההם לא נמנה על קהל הסוחרים?) העוסק באומנות לסטות, אונאת ממון ודברים. גם החותן המחויק את

(ס) שקל הקודש, דף ג, על פי מה שציטט את הדברים מר"צ כן בהזמין כמר

שלישי (פטרבורג 1803), דף 31.

חתנו התלמיד-החכם ואת אשתו וילדיו על שלחנו, וגם החתן הסמוך, הוא וביתו, על שלחן המיו - כולם היו מלאי-חמה על האיש המרגיו מנוחתם ואומר להעביר אותם על דעתם ולהביאם מפנינותיהם הצרות אבל המות לשוק להעסיקם במלי דעלמא ולהביאם בעול דרך ארץ...
מלכד זאת היו רבים יראים באמת, כי יגיעו דברי רבי מנשה לאלה העומדים בחוץ, ואמרו:

- הן גם רב וגדול בישראל ישים דופי באחיו, יעיד בס, כי ברמיה יעשו מסחר, יתקומם נגד נשואי-הבוטר הנהוג ביניהם וכו'.
ואו עוד יוסיפו להתעלל בנו, ללחוץ אותנו ולרדפנו עד תרמה.
או קבצו את המחברת הזאת מכל אשר מצאנה, הביאו את המחברות כולן לווילנה ובמזותם של פרנסי העיר ודברניה ערכו להן מדורה בפומבי -

למען יראו וייראו...!

נשבר לב רבי מנשה בקרבו, בראותו את אשר עוללו על-ידי-הלב אשר בין אחיו, ולא הוסיף עוד לבוא בדברים עם קהל ישראל ולבוא לעורחם, אחרי אשר שומע אין לו.

ומן הימים ההם והלאה הוא שוקד יומם וליילה על התורה ועל הדעת ומתאונן על השבר, אשר עמו השבר כחומר וברוח.

ופעם אחת סר לביתו אחד מנכבדי העדה, שנחשב על מתנגדיו של רבי מנשה, וימצא אותו שוכב על ערשו ועינו נמסות מבכי על שפלות עמו, כי אין מרים. נגע הדבר אל לב מתנגדו, ומאז נהפך האויב לאוהב ע.

בעת ההיא שב רבי מנשה לסמורגון על מגת להשתקע שם. אז היה נוהג להקהיל בכל יום הששי בערב את המון העם מבני העיר לביתו והורה להם למודים שונים, וביחוד: יסודי הדקדוק העברי, למען אשר יקראו עברי כהוגן, ולא יהיו לצחוק בעיני "תלמידי החכמים" וזוהי הלב, השומעים את תפלותיהם... ובכל מוצאי שבת, היה שוב מקהיל אותם ומלמדם תורה, ראשית דעת ויסודי מוסר ע. גם על החדרים היה טובב ובא בדברים עם המלמדים והתלמידים על הענינים הקרובים ללבבם.

כך אירע, שעל תושבי סמורגון, עיר מולדתו, היה רבי מנשה אהוב וחביב, למרות כל הרדיפות שרדפוהו בליטא וזוט, ולמרות כל הדבות הרעות אשר הוציאו עליו שונאים בפנים שונים. ולעת זקנותו, בשנת 1827. בטל את רצונו מפני רצון עדת סמורגון וישב על כסא הרבנות, אשר שנא כל ימיו. ובמשרתו זו נשאר רק שנה ומחצית השנה ויחפטר ממנה.

כי הימים ימי ה"חוטפים" בישראל, ראה רבי מנשה בצערם של האבות ובצערם של ילדי ישראל הנלקחים מזרועות אמותיהם ומובלים לשבי - לשמד ולהרג; ראה בדומיתם של מדברני דאומתיה, שאינם עומדים להם לישראל בצר להם, ויש אשר גם ידם תכון עם ה"חוטפים", ויכאב עליו לבו ולא יכול להתאפק. אז יחל לדרוש ברבים את גנותם של ה"חוטפים", ואמר כי על אלה

ע) כן סררת. דף 133.

עא) שם, דף 68.

„החוטפים ילדי היהודים“ צריך להביט כעל אנשים שיצאו מכלל ישראל, כי ישראל „רחמנים בני רחמנים הם“ והחוטפים אכזרים המתה ולחיתו יער נדמו.¹⁰

שמעו זאת פני העירה ואוהבי רבי מנשה ויפול עליהם פחד – מן יתפש רבי מנשה למלכות, כמטיף למרד ולהתקוממות בפני הרשות. החלו האנשים הטובים הללו לדבר על לבבו, לבל יוסיף לטפל עוד בענין הרע הזה בפני קהל ועדה, כי את נששו הוא מעמיד בסכנה,

– אם על רעה רבה אשר כזאת ועל גנע כזה אינני יכול לדבר ככל אשר עם לבבי, אז אינני יכול להשאר מרא דאתרא... ובאותו היום התפטר מרבנותו (ע).

ובמשך שלש שנות חייו האחרונות לא מש מעירו, וכמעט אשר גם מפתח ביתו והוצה לא יצא. ובלי הפסק ישב והעלה את מחשבותיו ורובי תורותיו על ספר וישם אותם בארון למשמרת. כי בכל הימים ההם לא הראה דבר מכל אשר כתב לאיש, אף להיותר קרובים אליו.

לא כתיב כל אדם, חי זה החושב הבודד, ולא כמות כל אדם מת. כי בשנת 1831, והוא אז כבן ששים וארבע שנה, מת בחלירע שפרץ בעה ההיא בליטא.

יותר מחמשים שנה עברו אחרי מותו ולא נמצא איש שיואיל לגשת אל הארון הסגור, להתבונן אל כתיב־היד אשר השאיר רבי מנשה אחריו, למען הוציא אותם, או על כל פנים חלק מהם, לאור עולם...

ובשנת 1854 בשעת השרפה הגדולה בסמורגון נשרף גם הארון עם הכתבים (ע), ולא נשאר מהם בלתי אם מקצת דמקצת... ואת המקצת הזאת הוציא נכדו מ״ם ספלטר (ר״מ וד״צ בסמורגון) לאור בשם „אלפי מנשה“ חלק ב, (וילנה 1904). אשר נסמכתי עליו במאמרי זה פעמים אחדות.

ככה חשב וחי, עונה ומת זה האדם הגדול, אשר בני דורו לא הניעו לסוף דעותיו ולא הכירוהו, והדורות הבאים אחריו לא העלו אותו על לב – וישכחוהו...

(עב) מ. ספלטר, בהקדמה ל„אלפי מנשה“ ח״ב דף 10.
ענ ספלטר – שם דף 18.

מחלות העצבים והאבגניקה אצל היהודים*

מנייה וגמורה היא בין חכמי הנברופתולוגיה, שהיהודים עלולים ביותר למחלות העצבים, אבל באמת לא נוסדה דעה זו על בסיס מוצק, ואם נעיין בה, נראה שטעונה היא בדיקה, והרבה עוד יש להרהר אחריה ולפקפק בה. לרגל עבודתי הצבורית ובמשך הזמן שהתעסקתי במקצוע רפואת חולי-העצבים נפגש הייתי לפעמים קרובות ל- כ" הנפתולים והעקמומיות המכאיבות הברזים אחרי שאלה זו, במדה שהוספחי לחשוב עליה. המדה שהיטתי לאסוף חומר ספרותי ולהסתכל בעובדות שונות הנוגעות בה, במדה זו היו נולדים בלבי ספקות והרהורים: האם באמת נכון הוא אותו הפתרון, שמצאו לשאלה זו? כי אחרי שנתעמק בה ונחקר אותה בכובד-ראש, נראה, שאיננה כלל פשוטה כל-

(*) בשם אבגניקה קוראים לאוהו חלק מן המדע, העוסק בחנאי בריאות הגזע ושכלולו ומבקש את הרכיבים איך לשמר ולהשכיח. תורה זו נוסדה על ידי המלומד האנגלי גלסון; אחריו בא החוקר פרסון והוסיף לשכללה ולפתחה. אם ההיגיינה חוקרת את חנאי קיומו של היחיד ואת האמצעים לשמור על בריאותו, הנה האבגניקה מקדישה את כל כחותיה לחקר חקירה שלמה ומקפדת את חיי הכלל - חיי עם או גזע שלם; בוחנת היא את כל הנורמים המשפיעים על אסוי של העם, המביאים אותו לירי התנוונות וירייה או, להפך, לירי טריחה והתפתחות. לאחר שגזע את כל הנורמים האלה כל צרכם, נוכח, כשנכיר באיזה גזע מימינו כמישה וזקנה, למצוא את התחבולות הנחוצות, כדי לשבח ולהרים אותו. בלונדון נמצא אינסטיטוט, המוקדש כולו לגטרה זו - לקבץ את החומר הנוגע לשאלות אלו. את החומר הזה, המיוסד על הרבה מספרים ועובדות שונות, מסדרים על פי מחבולות הנרסיות, שהמציא לצורך זה החוקר פרסון. במשך עשרים השנים האחרונות קמה סדרת שלמה דבת-הכמות העוסקת בשאלות אלו בשפות האנגלית והגרמנית; גם ירחונים יוצאים, המוקדשים לשאלות אלו. בית מדרשם של האנגלים עוסק עד היום בקבוצ חומר ועובדות שונות בשביל המדע האבגני מענין מאד הירחון "The treasure of the human inheritance", היוצא בלונדון; בו נמצא יריעות רבות על דבר המחלות והתחבונות השונות העוברות בירושה; יריעות אלו נאמטו על ידי חקירה פפורטת מסי בני המשפחה, בכל "שאלת היחס" שלה כרך אחד של הוצאה מהודרה זו מוקדש כולו לשאלת ההימופיליה [העיר הכשרון של הדם להיות נקיש], שיש לה ערך מיוחד בשביל היהודים כענין המילה). דרך אחת בחרה לה הספרות הגרמנית: היא עוסקת בשאלות כלליות, שיש להן ערך כדיני, כמו השאלה בדבר הבריאות של הנודרי לקולוניות היהודיות; השאלה בדבר נשואי התערובת בין הגזעים השונים, השאלה בדבר הצבגני ביחסה לעבודת הצבא, השאלה האיך נוון העם וכיוצא באלה.

כך, כמו שנדמה לנו לכאורה, במאמרי זה אנסה להפיץ מעט אור על שאלה מסובכה זו ולעורר את הלבבות לחקור אותה באופן אובייקטיבי. כי, כמו שיתברר בהמשך הדברים, יש לה עכשו לשאלה זו ערך אבגני גדול במובן בריאות הגזע; ביתוד רב ערכה בזמננו זה.

דעה זו, שהיהודים נוטים להלות במחלות העצבים יותר מכל אומה ולשון, וממילא, שכל הגזע העברי הולך ומתנונה התנונת הגוף והרוח – דעה זו פשטה לא רק במאמרים סובליציסטיים סופולריים, גם בחבורים מדעיים סריוויים פוגשים אנו השקפות כאלה בתור דעות מקובלות, שאין עוד לפקפק בהן כלל. משפט זה מצא לו אישור על-ידי החוקרים היותר מפורסמים במקצוע תורת הנברולוגיה, כמו קרסס-עבינג, לומברוזו, נרדוי ודומיהם. כך הורה גם אביה של תורת המחלות העצבים המודרנית, החוקר הגדול שרקו. החוקר הזה התענין ביתוד במחלות העצבים שבין היהודים, כך הראה באחד משעוריו לשומעיו יהודי יליד טוניס, שהיה חולה במחלת טומסון^{*)}. בין יתר דבריו אמר שרקו, שהגזע העברי הוא שנתן לאנושיות הרבה גאונים גדולים; והוא בעצמו נתן לנברופתולוגיה את מקרי המחלות היותר מענינים, כידוע, הרחיב לומברונו ופתח רעיון זה ושם אותו ליסוד תורתו על-אודות הקשר שבין הגאונות והשגעון. כיהוד היה מין מיוחד של חולים יהודים, שעורר הסתוממות ותמהון בלב שרקו. הרופא המפורסם הזה רגיל היה לראות על-פי רוב את בני העליה של הצבור הפאריזי ואת סלחה ושמנת של אירופה כולה, והנה ביתוד עם הקהל העשיר והמנומס הזה פנו אליו לבקש עזרה גם יהודי פולין וליסא, עניים מרודים וקרועי בגדים. מנקודת המבט הקלינית אי אפשר היה למצוא במחלתם כל ענין מיוחד, המקרים היו מקרים רגילים של אנשים מרוגזי עצבים, בעלי מרה-שחורה מאותם החולים, שכל רופא עצבים יש לו עסק עמהם בכל פסיעה ופסיעה. אבל שרקו מצא לו ענין לא בסוג מחלתם המיוחדת של החולים הללו; הוא שם לבו אל אופן התגלותה של המחלה ואל אותו היחס המיוחד, שהיו החולים מתיתסים אליה. מבלי לדעת את השפה הצרפתית או בכלל איזו שפה אירופית שתהיה, היו חולים אלה מכתחים רגליהם ובאים לפאריז, והיו פונים דוקא אל שרקו בעצמו^{*)}. לפניו שפכו את מרי לבם והתאוננו על מחלתם האנושה, אבל מתוך הבדיקה והחקירה הקלינית הוברר, שאין למצוא אצלם כלום מלבד כאבי-ראש פשוט או נברולוגיה, מתוך שיחתם נודע לו, שחולים אלה בדרך מסעם לפאריז בקרו את כל הרופאים הגדולים שבאירופה; וגם באזניהם היו מתאוננים באותה הלשון עצמה, ועל סניהם חותם אדישות גמורה של אנשים, שהשלימו עם רוע גורלם והתיאשו מן הישועה, הם היו בקיאים כבר בכל אמצעי הרפואה וירעו בעל-פה את כל תחבולותיה השונות ורק שנואשו מתועלתם. אף-על-פי שמחלתם היתה נמשכת שנים רבות, לא השתמשו מעולם בשום רפואה באופן מסודר וסיסטימי, אלא היו קופצים כל

^{*)} זו היא כחלה בלתי נכחה של תכסירי השרירים, הנקראת על שם יומא אנגלי שבעצמו ככל הרבה על ידי מחלה זו, והוא היה הראשון שחזר אחר כסימניה.

אותו הזמן כתחבולה אחת לשניה. אם הציעו לפניהם להשאר בקליניקה לזמן ארוך, היו דוחים את ההצעה והיו הולכים שוב לנדוד. כל אחד מהם היה לו בכיסו המון רצפטים שונים ופקודות רופאים, הם היו שומרים אותם בצלחתם בזהירות מרובה, אבל מעולם לא היו ממלאים אחריהם, מובן כי כל אותה ההתנהגות של החולים ודרכיהם המשונות עוררו תמיהון בלב שרקו, שהורגל לחולים אחרים — להמון מנומס מקרב שדרות הצבור העליונות, או בא שרקו וצרף את החולים הללו לקבוצה נווגרסית מיוחדת, כלומר הוא מצא אצלם מחלה מיוחדת במינה, ויקרא לה בשם מצלצל "le juif errant", "היהודי הנודד", לאמר: הנה לפניך יהודי הנודד ממקום למקום, נושא אתו סבל צער ומכאוביו, ומנוחה לא ימצא לו בשום מקום. שרקו, כידוע, היה יודע פרק באמנות הציור, ולפיכך כשהיה מסתכל בתמונות העתיקות המצירות את "אחשוורוש", אותו הנודד הנצחי הידוע, מצא בתמונת האיש האגדי הזה איוו דמות ושיוון לחוליו המשוניים. הוא ראה גם שם אותו הגוף הכפוף, אותו השממון והאדישות על הפנים, ויחד עם זה טבועה עליהם ההכרה הודאית, כי אפס מוצא ועור אין. שרקו עורר את אחד מתלמידיו, את מייג'י, לכתוב דיסרטציה מפורטה בדבר "היהודי הנודד". בחבור זה מביא הרופא הצעיר תמונות פוטוגרפיות של חוליו היהודים ומשוה אותם לתמונות העתיקות*. אין ספק שציור זה של היהודי, הנודד כל ימיו מבית-חולים לבית-חולים, מרופא אחד למשנהו, ואינו מוצא לו מנוחה, ציור של יהודי חולה זה נתרבח על-ידי החוקרים האלה והיה למושג כולל ומקיף; מושג זה נוצר על-ידי מעוף דמיון עשיר, שיש בו יותר מן הפיזיות החפשית משיש בו מפרי החקירה המדעית המדויקה. והנה מושג זה צלי כל ספק הוא שמשך אליו את שימת לבם של החכמים השונים, והוא שנתן לכל השאלה על-דבר חוליי-העצבים בקרב היהודים גון מיוחד, כולם החלו להביט עליה מנקודת השקפה אחת — לראות פה תכונות מיוחדות של הגזע העברי. חקרו בשאלה זו, בדקו ומצאו, שבין החולים המבקרים את הקליניקות והאמבולטוריות השונות נוטלים היהודים חלק הגון. המספרים הסטטיסטיים שנתפרסמו, הראו לנו באופן בולט עד כמה רופפים ומרוגזים העצבים של היהודים ועד כמה נוטים הם למתלות שונות.

אבל אם נסתכל בעין בוחנת במספרים סטטיסטיים אלה, או נתפלא לתמימות הגדולה ולשטחיות של האנשים, שאספו אותם. מאספיה המספרים האלה העלימו עיניהם לגמרי מתנאי המקום והזמן, המשתנים כפעם בפעם. הם עסקו באנשים חיים, כאשר יעסקו בכדורים, שיצאו מדפוס אחד ודומים לגמרי זה לזה; בידם היה רק מספר מועט מאד לפי ערכם של החיוגות, והם באו לדון על

(* אני בעצמי עלה בירי לפגוש עצמן אחד, יליד עירי ליטאיט קטנה, ש'רגל מחלחל בקר את כל הרופאים המפורסמים באירופה, ובסרו של מייג'י ראיתי את תמונתו הפוטוגרפית. הוא בא אלינו וברגש גאון הראה לנו את מחלבו של ש'רקי בעצמו, וכמתב כתב עליו שרקו כך: ממליץ אני על לא-יוצא זה לפני כל הרופאים ובתי-חולים שבכולם.)

(Je recommande ce pauvre diable a tous les medecins, toutes les cliniques).

סיהם מן הפרט על הכלל, לכייל כללים ולהוציא מסקנות חשובות ומקיפות; ולא עוד, אלא שאת החלטותיהם בטאו במספר ידוע של פרוצנטים, כאילו היתה בידם צמת-מדה הנדסית מדויקה. ביחוד העלימו עיניהם מאותו החזיון, שאפשר אותם החולים עצמם חוזרים ונשנים בסטטיסטיקות שונות, אילו הפצתי להרצות פה בפרוטרוט את המספרים השונים, שנאספו בידם, ולגלות את השגיאות המרוכות בהם, הייתי יוצא מגדר מאמרי. אביא רק דוגמא אחת: בכל החבורים השונים, שנכתבו בשאלת מהלות-העצבים של היהודים, רגילים לציין את העובדות, שאסף הפסיכיאטר הוינאי המפורסם קרפס-עבינג בדבר „שתוק-הרעידה“ בין מאת מקרי המחלה הזאת, שמצא החוקר בבתי-החולים ואצל אנשים פרטיים (מחלה הנודעת בשם מחלת פרקינסון, על שם הרופא הראשון, שתאר מחלה זו) היו שלשים יהודים, מכאן אנו שימעים, שהיהודים עלולים ביותר לחלות במחלה קשה זו, והנה לפני שנים רבות פרסמתי גם אני חבור בנוגע לשאלה זו, ובו הרציתי על שלשים מקרים, שעברו לפני עיני; בין החולים האלה, אם לא יטעני וכרוני, היו רק שלשה או ארבעה חולים אינם-יהודים; יתרם היו כולם מישראל. באופן זה יוצא לנו מספר פרוצנט של חולים יהודים, העולה עוד הרבה על המספר שמצא קרפס-עבינג. אבל האמת נתנה להאמר, שגם החומר שלי גם החומר שאסף קרפס-עבינג אינם נותנים לנו כל מושג נכון בדבר התפשטותה של מחלה זו בין היהודים. החומר שלי נצבר בפוליקליניקה שמבקריה היו כמעט כולם יהודים. מה שנוגע לחומר, שאסף קרפס-עבינג, הנה, כפי הנראה, גם החומר הזה לא נאסף מבין אנשים יוצאי מקום גיאוגרפי אחד, כמו יושבי ווינה או אפילו תושבי מדינת אוסטריה. כנראה, נהרו אל קרפס-עבינג החולים מכל קצוות אירופה, אבל לא כל השדרות הצבוריות שוות היו בין מבקריו. מחלת פרקינסון היא מחלה כרונית הנמשכת שנים רבות. אם איזה בן-כפר או אפילו עירוני אינו-יהודי יחלה במחלה זו, ישאל בעצת הרופא בעיר הקרובה, אבל לא ירחיק ללכת ממנה והלאה. אחרי שיודע לו, שמחלתו לא חוכל להרפא, ישלים עם מר גורלו ולא יוסיף ללכת לדרך רחוקה כדי להתרפא. לא כן היהודי; היתם שלו אל מחלתו אחר הוא לגמרי. היהודי החולה יפנה את כל מחשבות לבו וכל הגיון רוחו רק למטרה אחת – להתרפא. אם רופא אחד לא הושיע לו, יבקש לו רופא אחר ורפואות אחרות. כל מכשול וכל מעצור לא יעכבו את החולה או את קרוביו, לא ימנעו בעדם מחפשי דרכי-רפואה חדשות. אם כסף אין לו, משתדל הוא להשיגו בכל אמצעי שיהיה, או יקח מן הצדקה. החולה היהודי שואף רק אל הרופאים הרחוקים, אל הרפואות יקרות-המחיר, אל מקומות-הרחצה היקרים. כדי להציל את הבריאות אין דבר יקר בעולם – אומר הפחגם העברי. מה הם הגורמים הנפשיים, המעוררים את היהודי להוקיר כל כך את הבריאות, עד שכל עמל וכל הוצאה אינם גדולים פשבילו ובלבד שימצא את הבריאות ההולכת ומתחמקתו כנראה, גורמים כאלה רבים הם. ראשית כל, נסועה בלב היהודי במעמקיו אמונה שלמה בכח המדע ובחכמים נושאי כליו. האגדה העממית מספרת לנו, שכל רופא ההולך לרפא את החולה, מלאך מלה אותו בדרכו; כל מה שגדול הרופא מחברו, ירבה כחו של המלאך

ההילך אתו. על פי הבנתו של היהודי, הבריאות – היא המתנה היותר יקרה, שנחנה לו לאדם, והאדם הייב לשמור עליה ככבת עינו. הרב רשאי (ומצווה) להתיר להולה גם דברים אסורים, אם כך היא דעתו של הרופא. סקוה נפש דוחה שבת ומאכלים אסורים מותרים להולה מסוכן, בעיר שאין רופא ואין עזרה מדיצינית הגונה, אל ידור שם אדם. הרבה גורם כאן הקשר החזק שכל יהודי קשור למשפחתו, אותם הנימים הדקים הנמתחים בין בני המשפחה, שעין זו לא תכחנם ולא תבינם.*.

על פי השקפת עולמו של היהודי לא נתנו החיים למרק עונות, אין עולם הזה עמק הבכא ופרוודור לטרקלין בלבד, לא נתנו החיים, אלא להרבות בהם מצווה ומעשים טובים; כי לא המתים יהללו ית. כל מה שיוסיף האדם לחיות, כן יהיה עוד ספוק בידו ל"חנף" בעולם כמה וכמה תקונים ולקיים את המצווה. הרבה פעמים שמעתי מפי חולים חסידים ואנשי מעשה, שהיו מתאוננים באזני על שהם הולכים מן העולם קודם זמנם ולא הספיקו עוד לעשות את כל מעשי הצדקה והחסד, כמו שהיו רוצים. בנשמה היהודית אין דיטרמיניות, אין הכנעה לפני הגורל העורר ***, אבל יש לעומת זה אמונה בחדס עליון, אפילו בשעה שחרב חדה מונחת על צוארו של אדם, אמרו חז"ל, אל יתיאש מן הרהמים. בכל אופן, עובדא זו למעלה היא מכל ספק, שהיהודים אוהבים להתרשא ולדרוש ברופאים רבים. על פי זה יבאר לנו, מדוע מספר המיתות של הילדים קטן הוא בין היהודים מאשר בין אינם יהודים, כאשר תראה לנו הסטטיסטיקה. אותה התאווה ואותו החשק לשאול בעצת הרופאים, המביאים לפעמים לירי תוצאות נלעגות, אינם נובעים מרפיפות עצביו של היהודי, כמו שתושבים אחרים. שרשי נטיה זו מונחים עמוק בלב היהודי. אך לא פה המקום לבאר אותם בפרטות; בכל אופן, את מקורה של נטיה זו אנו צריכים לבקש בנשמת העם, בתכונות נפשו.

לא נבוא כאן לעשות אנליזה מפורטת של המספרים השונים, שנחפרסמו עד כה בשאלת התפשטות מחלות העצבים בין היהודים. אפילו סטטיסטיקה אחת לא תחזיק מעמד בפני הבקורת; כי כל החוקרים האלה העלימו עיניהם מן התכונות המיוחדות של הנושא: זה הוא – האדם החי, הומר נודד ומשנה מקומו,

* יותב הטורים האלה שמש הרבה שנים בתור אורדינאטור בבית-חולים, שרק נוצרים היו נמצאים בו, ויחר עם זה היה מקבל חולים באמבולטריה אחת, שרק יהודים לבדם היו מבקרים אותה. באופן זה יכולתי להשוות את שני סוגי החולים, לראות איך משתנה היחס, שעמים שונים מתיחסים אל מחלתם, אל הרופא, אל הרפואות, וכן להשוות את יחס הקרובים אל חוליהם שאר-יבשרם. כל זה מעניין מאד, ולא בסובן האמני והפסיכולוגי בלבד, א.א. במובן האנושי בכלל, כשם שבחייהם בני-האדם משתנים זה מזה, כך, כנראה, משתנים הם זה מזה גם במחלתם ובמייחמם.

** הלא זכרתי אנו את התפילה: ותשובה, ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה.
 הרבה תפילות נתקנו על החולה שיתרפא מחליו; זאת אומרת לנו, שיש לשנות את מהלך המהלה לטובה, ואלים מן הצד השני אנו אומרים: אין סומכין על הנס, ובכן יש לנו לקדם פני הרעה, להלחם במחלה. בכלל, מנקודת הפסיכולוגיה הישנה, מעניין היה הדבר לאסוף את ההשקפות השוררות בעמים השונים על הרפואה, ביחס אל השקפת העולם הכללית ולאמונת הדתיות שלהם.

שאינן לקבוע בו מסמרות. הלא מצאתי בירחונים שבאמריקה תמונות של החולים שלי מורשא

בכל אופן, הסטטיסטיקה שלנו, באותה הצורה, שהיו סאספים אותה עד כה, אין לסמוך עליה כלל, אם רוצים אנו לפתור את שאלתנו באופן אובייקטיבי, כי כולה בנויה על יסודות רעועים. והלא שאלה זו מענינת היא מכל הצדדים, הן מנקודת המבט של הקליניקה והן מנקודת הפתולוגיה המשוה. שאלה זו יש לה גם ערך מעשי, ערך צבורי גדול. כי ברוסיה נמצאו 7-6 מליונים של יהודים. כל זמן שהאוכלוסים הללו מוקפים היו גדר ברקנים של תחום המושב, היה לשאלה זו רק ערך עיוני. אפשר היה לגודל ליהודים ולהצטער בצערם, אבל לעזור להם לא היה מן האפשר. כי הממשלה הצארית הלא בכונה תחלת שמה לה לסיסמא - לכלוא עם שלם במסגר צר. אם אפשר לומר כך, היתה זאת, שיטת התאים". עוד וזכרים אנו את הפתגם השגור בפי פליווע וסוביידנוסצב רבנו: שלישי של העם היהודי מות ימות, שלישי השני יעלה מן הארץ ויהגר, והשלישי השלישי ימיר את דתו. עלינו להורות, כי כל החוקים שנוצרו בשביל היהודים אך מטרה אחת היתה להם: להחיש את בוא העת המקוה הזאת, למהר את כליון היהודים ברוסיה. בתנאים כאלה אך למותר היה לעסוק בשאלה זו של ערכה האבגני של היהודים: התלין הצארי כבר פתר שאלה זו על פי דרכו הוא. אבל עתה, אחרי שבממלכה זו זרחה שמש החופש, אחרי שבין יושביה נמצאו מליוני יהודים, שככליהם הכבדים הוסרו מעליהם, עתה קבלה שאלה זו ערך מיוחד. חשובה היא ביותר, אחרי שגם ירדיו היותר טובים של העם העברי (לומברו, נורדוי) חושבים, שעצבי היהודים רפופים הם ועלולים למחלות שונות, המביאות לידי התנונות של הגזע כולו. מובן מאליו, שפתרון שאלה זו לא ישפיע על היקף הזכויות של הקבוצה המשפטית - של העם, בממלכה חפשית כל אורח נהנה מכל הזכויות בשלמותן, והרשות בידו לפתח את כל כחותיו וכשרונותיו - די לזה הטעם היחיד, שהוא אורח. אבל כנקודת האבגניקה חשוב לנו לדעת, אם נכון הוא המשפט על התנונות העם העברי ועל חולי העצבים המרובים בו. אם אמת הדבר, אז צריכים נהיה לתקור אחרי שרשיו וסכותיו של חויון מעצב זה ולבקש דרכים להלחם בו.

כמו שנוכחנו כבר, אין התחבולה הסטטיסטית, שהשתמשו בה עד כה, מספיקה כלל. הרשמים הפרטיים, שאיזה רופא עצבים קבל מחוליו, לא יוכלו, לשמש לנו בתור תעודה מדעית. כדי להתקרב אל עצם שאלתנו בתרתי לי דרך אחרת; הדרך היא דרך עקיסים, אבל בעזרתה נוכל להציג את פתרון שאלתנו על בסיס יותר אובייקטיבי ויותר מקביל אל האמת.

הנברופתולוגית של זמננו יצרה לה השקפות קבועות ומסוימות - לכל הפחות מסוימות הן בשרטוטיהם הכלליים - על הגורמים של מחלות העצבים וסכותיהם הראשיות. יש עוד מקום לחלוקי דעות בין השיטות השונות בפרטי הדברים, אבל ביסודותיה הכלליים עומדת תורת גורמי המחלות האלה על בסיס מוצק ומקובלת היא בפי כל. נראה לי, שאם נגש אל השאלה, עד כמה מצויות מחלות העצבים בקבוצה עממית או גיאוגרפית ידועה, צריכים אנו

קודם לכל לברר לנו, אם שכיהים בה הגורמים השונים, המעוררים את המחלות הללו.

במונח זה, אף המספרים, שנאסף על-דבר מציאות גורמים אלה, יש להם ערך ידוע; כי כאן אנו סופרים ומונים לא את האנשים החולים, שכל אחד מהם הוא סובך מורכב של המון חזיונות, שבאמת לא נתנו למשקל ומנין; כאן אנו סופרים חזיונות בודדים ופשוטים.

המדע הנברוסתולוגי של זמננו מחלק את מחלות-העצבים השונות על פי מוצאן ומקורן למחלות אנדוגניות, כלומר, למחלות שמקורן בגוף עצמו, ולמחלות אקסוגניות, אלו הבאות עליו מן-החוץ. בשם מחלות אנדוגניות קוראים אנו לכל המחלות שהיו מקננות בגוף היחיד כבר מתחלת לידתו, אלא שאז היו עוד מסותרות וסמויות מן העין, או לכל-הפחות היחיד מתחלת חייו כבר עלול היה להיות בהם. מושג זה קרוב הוא מאד למושג של "ירשת-התכונות" וה"עלוליות למחלות מתחלת ברייתו של האדם". לסבות אקסוגניות חושבים אנו את הגורמים החיצוניים, שנתגלו במשך חייו היחיד והכניסו ערבוביא לתוך שטף חייו הרגיל; רובם של הגורמים האלה באים רק במקרה על האדם. אף הגורמים האלה יחשבו: חבול הגוף (טרומא), הרעלה בארסים שונים וחליים מתדבקים הגוררים מחלות-עצבים שונות בגוף האדם.

הרבה יש ללמוד מאותם העקמומיות והשנויים שחלו במשך הזמן בנקודת הזמבט על חפקידם של שני מיני הגורמים האלה, המעוררים את מחלות-העצבים. יש שאנו רואים, שהחוקרים נותנים את משפט הבכורה לגורמים האנדוגניים, ויש שהם חושבים אותם לספל ואת שאר הגורמים לעיקר. כך, אם נעין באיזה ספר-למוד, שנתחבר במחציתה הראשונה של המאה שעברה, נמצא, כי את מקורן של מחלות-העצבים השונות היו מבקשים אז רק בסבות חיצוניות: במחלות הגוף או בחלואות וטרדות הנפש. רק אחרי ששיטת דרווין שמה לאבן הפנה לתורתה את שא"ת-הירושה בעולם החי, אז שמה גם תורת-העצבים את לבה אל גורם זה וסיד הכניסה אותו לתחום חקירותיה, והנה בשנות השמונים של המאה שעברה החלו לבכר בין הגורמים של מחלות העצבים את הגורמים הפנימיים, החללים בגוף עצמו, על הגורמים החיצוניים; אז תפסו הגורמים האנדוגניים מקום בראש. אבל בסוף המאה שעברה חוזרות ההשקפות ומשתנות. החבלות השונות של החקירה האנטומית והקלינית השתלמו אז השתלמות מרובה, ביחוד במקצוע החקירה של הסיפיליס. התורה של שמירת-הבריאות הפרופסינולית וגורמי-המחלות החללים במלאכתו של האדם התפתחה והסתעפה ותהי למדע שלם; גדלה בתוך הצבור תנועה כבירה הלוחמת בשכרות, ועל ידה נתגלתה לנו השפעתה המרובה של השכרות על התפשטות מחלות-העצבים; עלה הדבר ביד החוקרים לגלות את המוצא האינפקציוני של הרבה מחלות-עצבים רעות וגאמנות, כמו דלקת קרום המוח, הדלקה של עצבים-מרובים, כל העבודה העניקת הזאת, שמלאה הנברוסתולוגיה במשך עשרים או שלשים השנים האחרונות, הרחיבה את תחום הגורמים האקסוגניים ונתנה להם את משפט הבכורה על האנדוגניים; ערכם של אלו היה פוחת והולך בעיני החוקרים. כך

עלה בידי החוקרים להראות באופן מתקבל על הלב, שהגורמים הראשים של רוב מחלות העצבים המצויות ביותר המה אלה: האלקוהול (לרבות כל המשקים המשכרים), הסיפיליס, וגם כל שאר המחלות המתדבקות. בגורמים אלה תלויות רובן של מחלות העצבים; לא רק אלה שבהן יחלה האדם בימי חרפו ובגרותו נובעים מן הסבות הללו (והלא שני חייו אלה של האדם יש להם ערך מיוחד מנקודת ההשקפה הצבורית); סבות אלו מעוררות מחלות-עצבים גם בין הילדים, כ"עון אבותיהם". כך הוא, למשל, הסיפיליס המוקדם או המאוחר של הילדים; כך יודעים אנו גם כן, שבני השכורים הם רפי-אונים ומחוסרי כל כשרון לעבודה וכיוצא באלה.

אם נצא מנקודת השקפה זו, המקובלת עכשו אצל חכמי הנרופתולוגיה, כדי לדעת, אם באמת נתפשטו כל כך מחלות-העצבים בין היהודים, או צריכים אנו קודם לכל לברר, עד כמה מצויים אצלם הגורמים המולידים את המחלות הללו. חקירת שאלה זו לא תקשה ממנו כל-כך, מפני שלא נבוא להשוות זה לזה פרטים ויחידים, שיש בהם המון חזיונות מורכבים ומיוחדים במינם, אלא גשוה זה לזה חזיונות בודדים, שנקל לתפסם ולמצוא דמיון ביניהם. כמובן, גם פה יהיה עלינו להזהר מלכייז כללים ולדון מן הפרט על הכלל. אבל בכל אופן, מכיון שהעמדתנו שאלתנו על יסוד מוצק זה, תהיה בירנו האפשרות לגשת אל עצם השאלה באמת-מדה יותר אובייקטיבית.

כל החוקרים, שעסקו בשאלת השכרות, מודים פה אחד, שאצל היהודים היא חזיון בלתי-שיכח כלל, ביחוד בין החלקים האדוקים של האומה. אחרי שהתנועה נגד השכרות התפשטה באירופה, ותעמולה גדולה היתה מתנהלת נגד מדה מגונה זו, חקרו, החוקרים שאלה זו במדינות רבות ובערים גדולות ובררו אותה כל צרכה. נתגלה הדבר, שאף-על-פי שבין היהודים מעט לפי ערך מספר האנשים הנזירים מן היין, אבל שכרות לפרקים או שכרות כרונית, הגורמת מחלות-גוף שונות, נמנית אצל היהודים בין העובדות יקרות-המציאות. פכחיותו של העם היהודי ידועה לכל; עובדה זו חדרה אפילו לספרות האנטישמית, שנתנה לה טעם לפגם משלה, כמובן. חושב אני למותר להביא פה מספרים, המאשרים את הדברים. בעיר וורשא, למשל, עבדה במרץ רב החברה לעזרה מהירה, חברה זו היתה מנהלת דיני-חשבון מפורט של כל מקרי החללים, שעברו תחת ידה, וביניהם היתה מונה גם את מקרי ההשתכרות, שהיו נקרים לפניה. בוורשא, כידוע, הופסים היהודים בערך שליש מחושבי העיר. רובם הם - סוחרים קטנים, בעלי מלאכה, בעלי עגלה ונושאי סבל, כלומר שייכים הם לאותם המעמדים, שמהם יוצאים רוב החולים העוברים על-ידי חברה זו. והנה בדין-חשבון השנתיים של החברה היה מעורר את שימת לבו של הקורא אותו הפרוצנט המינימאלי של היהודים הנמצאים ברחוב שכורי יין.

הסבה של פכחיות העם היהודי לא נתבררה עוד כל צרכה. כנראה, היא מורכבת ומסובכת מאד. יש חכמים שהעלו השערה כזו: במשך אלפי שנות קיומה של האומה נוצר בה "חיסוס" (אימוניות) נגד השפעת היין; אמרו, שבימי קדומים היה העם העברי שטוף בשכרות, ולכן נוצר בו נעץ מעם כה התנגדות

להשפעת המשקה. באור זה נתנה הספרות האנטישמית, אבל אין אלה אלא דברי הבאי, ראשית לכל, לא נודע כלל, ששתי האלקהול תוליד איזה חיסום נגד השפעתו. להפך, הנסיונות, שנעשו בלבורטוריות השונות בילדי השכורים, מוכיחים, שהבנים האלה חלש כח התנגדותם ועוד חזקה עליהם השפעת האלקהול. חוץ מזה הרי חיסום שכוה צריך היה להולד גם בקרב עמים קדמונים אחרים, שבדאשית התגלותם על בימת ההיסטוריה עוסקים היו בנטיעת כרמים כמו היונים, הגרמנים, הסלבים. והלא המציאות מעידה לנו את ההפך.

מן הצד השני, גם מן הספרות העברית העתיקה רואים אנו, שהיהודים היו מתיחסים המיד יחס שלילי אל השכרות. הרבה מסופר בגנותה בכחבי הקדש: לוט נשתכר – ושכב עם בנותיו; נח שתה יין, ויחשב לו הדבר לחטא. בני אהרן שותי יין אסור להם לבוא אל המקדש, ואם נכנסו, חייבים מיתה. על פי התלמוד שותה יין אסור לו להתפלל ולדון. גם האגדה העממית מרבה לגנות את השכורים. בודאי, הרבה גרמו במוכן זה חיי המשפחה הטהורים של היהודים ועסקי פרנסתם, הדורשים מחשבה צלולה ודעה פכחית. סוף סוף אחת היא לנו, איפה נמצאות הסכות של חזיון זה. העובדה בעצמה נשארת קיימת, והיא מעידה לנו, שהיהודים חפשים הם כמעט מהשפעת רעל זה, מהשפעת האלקהול המרבה כל-כך להרוס את כלי-העצבים שבגוף האדם. בדבר זה אין להטיל ספק. גם אותן המחלות הבאות כעין תולדות ישרות של הרעל מתמידה באלקהול אינן מצויות אצל היהודים.

תנאים מורכבים הרבה יותר נמצא, אם נבוא לחקור גורם אטיולוגי אחר של מחלות-העצבים, גורם עוד יותר חשוב – מחלת הסיפיליס. החכמים המלמדים סניגוריה על העם היהודי אומרים, שהסיפיליס נפגש בין היהודים לעתים הרבה יותר דחוקות משהוא נפגש בין שכניהם, ביחוד מחלה זו איננה מצויה כלל אצל יהודי פולין וליטא, החיים עוד על פי טופס החיים הישן.

החכמים מבארים חזיון זה על-ידי הנשואים הקדומים הנהוגים בין היהודים במקומות האלה ועל-ידי הקשר החזק שהיהודי קשור בו אל משפחתו, בודאי הרבה גורמת לזה גם הסכחות של היהודים, כי כידוע, הרבה פעמים מתדבק האדם בסיפיליס, כשהוא שכור מן היין. אמנם עלינו להעיר, שהחקירה האובייקטיבית, שנעשתה בנירון זה, כדי להשוות את התפשטותה של מחלה זו אצל היהודים אל התפשטותה אצל אינם יהודים, לא נתנה לנו שום תוצאות ברורות. אחרי שבחנו את נסיוב-הדם של הרבה אנשים על פי הריאקציה של וסרמן, נתגלה להם, שמחלה זו מקננת בסתר בגופם של הרבה אנשים, שחשבו עצמם לבריאים. וראי יש להבחין בין היהודים האדוקים, החיים עוד בצורות חייהם הישנות באולין ובהלק מארץ ליטא, ובין יהודי הדרום ויהודי רוסיה המרכזית, שכבר פשטה ביניהם, ההשכלה האירופאית. יש לשער השערה מתקבלת על הלב, שהראשונים עודם נקיים לפי ערך ממחלת הסיפיליס, וסבות שונות גורמות לזה, בכל אופן כל הרופאים העוסקים בחומר גברופתולוגי מציינים אותה העובדה, ששחפת חוט-השרדה והשחוק המתקדם – שתי מחלות העצבים האלה הן תולדותיו של הסיפיליס – אינן מצויות אצל היהודים, כך מצא מינור בין

1700 חולי-עצבים אינם-יהודים. 2,60% חולים בשתוק המתקדם; ובין 696 יהודים - רק 0,80%. עובדא זו י"ב בה ענין רב, שהרי מינור אסף את החומר שלו במוסקבה, במקום שהיהודים טעמו זה כבר מ, ע"ץ הדעת של ההכלה (רוב יהודי מוסקבה היו בעלי השכלה גבוהה וכדומה). הרופא גאיק-עביץ בוורשא, שהיה נפקח על המחלקה של חולי-העצבים בבית-החולים היהודי, מעיד גם כן, ששחפה חום השדרה יקרת המציאות היא בין היהודים; למסקנא זו בא הרופא הזה אחרי שחקר מספר רב של חולים יהודים ואינם-יהודים, גם במרכז יהודי גדול כעיר ווילנא מצא סטמבו בין 200 חולי-עצבים, שהיו נמצאים בבית-החולים, רק מקרה אחד של שחפה חוט השדרה. מכאן אנו שומעים שיש לשער, שהתפשטות הסיפלה בין היהודים סתוה מהתפשטותו בין שכניהם; אבל אם גם לא נודה בזה, הרי בכל אופן לא נפרצה סחלה זו ביניהם במדה מרובה ולא עוד אלא שיש ירים לחשוב, שבחלק הגון של האומה אין סחלה זו מרבה לאכול כמו בין אינם-יהודים.

קודם שנעבור אל הגורמים האקסוגניים האחרים, נסקור סקירה קלה את הגורמים האנדוגניים. על-פי-רוב מוצאים אנו כאן שנויים אנסומיים הנכרים בעצם מבנה-רקמת העצבים, שנויים שחלו בה מתחלת ברייתה. מחלות אלו הן סרי סבלי-הירוסה של מחלות אבות, או שבני המשפחה תכונה מיוחדת נטועה בהם - עלולים הם לחלות במחלות אלו. בנידון זה, כמדומני, לא נעשו שום חקירות מדויקות עד כה; לא נתברר לנו כלל עד כה, שבנוגע למחלות אלו תהינה איוו תכונות סיחודות נטועות בגזע היהודי. כמובן, מעניין היה מאד לחקור חקירה מפורטת משפחה שלמה, כלומר, את כל שלשלת היחס שלה, את הדורות השונים ממעלה למטה ומלמטה למעלה. הרושם הפרטי, שקבלתי אני מן החולים שלי, רושם המיוסד על מקרים רבים, שעברו לפני בוורשה ובפולין המדינה, מעיד, שמחלות אנדוגניות אלו באמת נפרצות הן לפי ערך בין היהודים; אמנם המונוגרפיות וההבורים השונים הנוגעים במקצוע המחלות האלה נתחברו בערים גדולות, שהחולים היהודים מעטים בהן. אבל דבר זה איננו נוכיח לנו כלום, כי החומר לא נתפרסם עוד בשלמותו, מפני שקשה מאד לאסוף, ביחוד בעירות קטנות. נדמה לי, שמחלות אנדוגניות אחדות העוברות בירושה, כמו הדימסרופיה של השרירים (שנוי ההונה והגידול שלהם) נפגשות לעמים רחוקות בין היהודים. אבל, מחלת-פרידריך, השתוק של הידים והרגליב הבא לסירוגין, המיגסטיניה, נפרצות הן לפי ערך בעמנו. יש מחלת עצבים אחת העוברת בירושה, חולי קשה שאין לו רפואה, הנמצא כמעט בין היהודים לבדם, ואין לנכרים חלק בו. זו היא, מחלת סאיזארס* או, האידיויסוח האמוריסית של המשפחה*, ששולט בה העורון הגמור*. אבל יש להעיר, שרוב

* סחלה זו אסור שהיא מעניינת לא רק בעיני רופאים, כי אם גם בעיני יתר הקוראים לפני 25 שנה היו בבית-החולים של גולדפלאם בווארשא, סוכת הסורים האלה שמש בו בתוו אסיסטנט, מקרים אחדים של מחלה מסיבה היו הם חולים ילדים כעוד בחרשים הראשונים ש" ריבה נחלו בהם סימנים של ספסום השכל, ויחד עם זה גם עורון גמור. הורמנויה של שני החויגנות השונים האלה בכתאחת עוררו תהון רב בלב הרופאים. ההורים של הילדים, שהם

המחלות הללו, שיש להן ערך מדעי רב בתורת הנברופתולוגיה, אין ערכן במובן האבנני גדול ביותר, כי מחלות אלו אינן משפיעות בכלל על הכשרון האזרחי של האדם ואינן מוזיקות (על-פירוב) להתפתחותו הרוחנית. רובן של המחלות הללו מתגלות עוד בילדותו של האדם, לפעמים עוד בשנות חייו הראשונות. מחלות אלו מתקדמות מעט מעט, הולכות ומחגברות, ורק לעתים רחוקות מגיעים חולים כאלה לשנות בגרות ומולידים בנים, ולכן לא שכיח כלל, שורישו את מחלתם לאחריים. סוף סוף, הם מתים בדמי ימיהם ונכרתים מחוק עמם. אנשים כאלה זקיקים לאפוסטרופסים, שיפקחו עליהם ויטפלו בהם. אבל אין הם משתתפים בחיי הצבור, ובכן אין בידם לפעול עליו שום פעולה משמירה. יחד עם זה צריכים אנו לנגוע פה, ולו גם בשרטוטים כלליים (*), בשאלה אחת הקשורה בשאלת התנגות היהודים. זו היא השאלה בדבר הנשואין בין שאר-יבשר בקרב היהודים. כי, כידוע, היהודים שומרים בזהירות על סהרת

עצמם היו על-צירוב כריאים. ספרו, שנס סטני זה נולדו להם ילדים כאלה, אלא שכולם לא נוציאו שנחם השניה ומחו מחך אירוסיות ועורון. ביחוד היה הוכר כעניין, שאם באו להסתכל בקרקע העין, מצאו שם שנויים מיוחדים כפינם, שלא מצא כמותם עד כה שים דופא-יעינים בעולם. כדור היה שבאן יש לנו עסק עם מחלה מיוחדת לצמרי, אבל הרופאים עוד נמנעו כלפראם לתאר אותה, כי חכו לפקרים חדשים של המחלה, שיכררו עוד יותר את מהותה. הוכר הדבר, והחרימם של חילדים היו קרובים זה לזה, והנה אחריהם סן ההורים הללו נולדו לנזי-יורק. שם הולדו גם כן ילדים חולים במחלה זו. או פרטום הרופאים סא וואנס את המקרים האלה ויקרא למחלה על שםם. כתבירו הדגים הרופא זאכס, שהנרי הילדים באו נווראשא. אחר-כך נודע עוד הרכה מקרי מחלה זו. ביחוד בין יוצאי פולין, ליסא, נליציה. אונגריה. כל מקרי המחלה האלה-מלבד יוצאים סן הכלל אחריהם, היו כבס-חח יהודים. הרופאים האלה הוסיפו בדבריהם, שמתלה זו גוררת אחריה סיחה, כי קשים וצומימ, השנויים, שהיא מכניסה לתוך מרכיב-העצבים. אבל לפעמים יולדו במשפחות אלו גם ילדים כריאים ונורמליים. בעת האחרונה נתפרסמו פקרים אחרים של מחלה-כשהיא, זו נתגלו בימי רב-חיות ובמשפחות בני-יפת.

(*) לדאבוננו עלינו להוכיח פה את המנגע שנתבסס בין יהודי פולין וליסא, שלא לרשאר את האדם רוק אפילו אם רוא חולה העלול להוריש מחלתו לבניו אחריו. כבוכן, יש ידים לחשוב שעל-ידי נסויים כאלה פרים ורבים החולים ביס-אל, עם טשטם קרוב זה, העלול להביא הפחד נורע לאומה, עלינו להחכם בכך כחומינו, כיהוד צריכים לזכור את זאת כיני עמידותו של העם העברי - הציונים. תחת העם העברי על אדמתו תהיה אפשרית רק בתנאי, אם התומר האנושי-שיסע לשם, יהיה כריא. כבוכן זה צריך יהיה להשתמש במחלה באמצעים חריפים, מעין ה"חוקי" כנגד הכניסה לארץ, הנהוג בארצות הברית. ביחוד חשוב הובר, שהציונים ילמרו להביט על הנשואין לא כעל מעשה ביטי, שהארם עושה בו ככל מה שיהיה עם לבו, כי אם כעל אקס צבורי חשוב, שבו תלום עתידותו של הגזע, פריחת העם ותקותו - הגור הבא. אם יש ידים לחשוב, כי כן הנשואין יולדו זרים חלוציים, יש לאסום באיזור חסור, ביחוד צריכים להזהר כזה הציונים, בשעה שהם באים לבנות פחדם את חיי העם. יש מן הצורך לעשות נאדרי-ישראל תעולה גדולה גם נגד השיטה של ילד אתר או שנים, הבניאה סוף סוף לירי כליון הגזע אפילו אם גזע זה יש לו תעשיה עשירה, יחוסים ריפלוסביים רחבים ומוסדים כפרותיים גדולים. הספרות האבנני הקרישה הרבה חבורים לשאלה זו, ביחוד לשאלת התנגות העם בצרפת. נחוק כאלה, שנס הספרות הציונית תיכוס לה ידעה תגינה בשאלות אלו ותכניסן לתוך חוג השאלות המעסיקות אותה. הקונגרס הציוני העתיד להתאסף בוראי שיעסק בשיפת-לב מיוחדת בשאלות אלו. הלא בכדי לבשם שאיפות אלו בחיים דרוש זמן ירוץ, גם הקיסוד והאפקטריות לא יוכלו לקצר את הוסן ולהחיש את האיריאל של האבנניים.

בזעם, ולכן נמנעים הם מנשואי תערובות. אילו חפצתי להתעמק בשאלות אלו, שהולידו ספרות גדולה ומרובה, צריך הייתי לצאת מחוג מאמרי. כאן אסתפק רק בהערה קצרה: הרבה חקירות ונסיונות מדעיים נעשו בצמחים השונים להרכיב מין בשאינו מינו; גם התולדה בעצמה יש שערבבה בזעי בני-אדם שונים ועשתה בעצמה נסיון ענקי בשאלה זו, והנה תוצאותיהם של הנסיונות הללו לא היו מזהירות כלל וכלל מנקודת המבט האבגנית. הנה, למשל, התושבים של מדינת אמריקה הדרומית, הם כמעט כולם גידולי, כלאים כאלה, פרי תערובה בין בזעי אמריקה הקדומים ובין בני-יפת שגלו לשם. אבל מה נתנו ומה הוסיפו לנו עמי, כלאים אלה? מה הכניסו לאוצרה של התרבות האנושית? והלא התנאים ההיצוגיים נוחים היו להתפתחותם, וגם האקלים טוב שם וסוגל לחיות בו חיי תרבות. ולבסוף אנו רואים שם רק ריב ומדנים בין המפלגות, רק מלחמה צבורית פנימית, שלא תפסק אף רגע; כל זה מוכיח, שהעמים השונים נעדרים כל כשרון לצבוריות ולכל עבודה פוריה. והלא המה משתמשים בכל המצאותיה של התרבות האנושית הכללית (הכח האלקטרי, מסלול-הברזל, אוניברסיטאות). בדרומה של אפריקה אומרים הבריות: גם את האדם הלכן וגם את הכושי ברא האלהים, אך את האדם יליד ה, כלאים ברא השטן. כלל אמרו חכמי האבגניקה: ישא לו מין את מינו. חקרו וברקו בעמל ובריוק רב את, שלשלת היחס של סוסי המרוץ המפורסמים, והנה הוברר, כי רק על-ידי שמירה מעולה על סהרת הנוע, ולפעמים גם על סהרת המשפחה, שלא יכנס בה דם זר — רק על-ידי שמירה כזו נוכל להוסיף ולהעמיד ולדות מובחרים ומצוינים. מה שנוגע לאותה הדעה, המוצאת לה במי עד היום כמאמרים פובליציסטיים, שעל פיה כל עם ועם עובר בחייו כל אותן התקופות, שעובר אותן גם היחיד: ילדות, בחרות ושיבה, כלומר: כל עם ועם סופו להתנונות על-ידי הזקנה ולעבור מן העולם — דעה זו משוללת כל יסוד מדעי ואין לה על מה שתסמוך. התולדה איננה יודעת עמים, שתש כחם בחמת זקנה ונפקדו מרוב ימים, עמים, שינועו גויעה טבעית. רואים אנו עמים, שנתגלו על בימת ההיסטוריה, הזהירו עליה ככוכבי שביט לומן קצר, וכלעזית שבאי כן נעלמו במהרה (הבבלים וכדומה) בעודם באבם. לנוכח עיני העם העברי פרחו עמים רבים, ולנוכח עיניו נבלו ועברו מן העולם — והוא נשאר חי. אבל לא מתוך אמיסת כח של זקנה נועו העמים האלה, לא אחרי בלותם אבדו, כי-אם סבה אחרת היתה בעוכריהם: צורות החיים שלהם היו מאובנות וקפואות יותר מדי, הם לא ידעו להתגלגל לתנאי ההיסטורית המשתנים. לתוך חיהם לא נכנס זרם חדש, זרם רענן ומפנה של ערכי תרבות חמרית וערכים מוסריים חדשים. והלא קורות עמי אירופה, אם נתחיל מן המאה ה-10, מאשרות את דברינו על-ידי מופתים חותכים. כך איטליה זו, ארץ האפיפיורים, שהיתה גוססת ונוטה למות, שבה לתחיה וגם התיצבה בין העמים החששים והנאורים, ולא על-ידי תערובת דם זר היה הדבר, כי-אם מתוכה ומעצמה קמה לחיים חדשים.

נדבר-נא דברים אחדים על הנשואין בין שארי-בשר, השכיתים, לכאורה, בין היהודים, שבהם רגילים לחיות את הסבה של התנונות האטיות. אם נחקור

שאלה, זו שהולידה ספרות שלמה, ונתעמק בה, נראה שאינה פשוטה כל-כך, כמו שחושבים. בכלל, ההשקפה על נשואין שכאלה, השלטת כרום הצבור, מושפעת מן האיטורים והגזרות, שקבעה הכנסייה, איטורים, שביסודם הונחו לא טעמים ביולוגיים, כי-אם נמוקים אחרים לגמרי. על פי חקירות ונסיונות רבים, שנעשו, יש להחליט, שילידי הנשואים בין בני המשפחה מצטיינים בזה, שבאפים נעשו בהירות ובלטות ביותר כל התכונות המיוחדות של אותה המשפחה. אם תכונות אלו חיוביות הן (כמו הכשרון לגינה במשפחת בני בצאן), או מצטרפות התכונות של ההורים כולן יחד והיו בילד לכשרון מעולה ומשובח, אבל אם לבני המשפחה היתה איו נטיה שלילית, נטיה חולנית (נאמר: נטיה למחלת השחפת או לשגעון), או מן ההצטרפות של תכונות ההורים נשקפת סכנה לילדים: כי מחלות אלו אפשר שתתגלגלה בהם במדה בולטת. אבל אם שאר-הבשר הבאים להתחתן בריאים וגורמליים הם, או נשואיהם לא יוכלו להשפיע לרעה על האופי של צאצאיהם, השקפה כזו הרצה לפנינו גם החוקר המהולל ברוב ידיעותיו בשאלות הירושה — החכם ווייסמן.

מלכר הגורמים האנדוגניים והאקסוגניים נמצא עוד המון חזיונות אחרים המשפיעים על בריאות העצבים של האדם. אלה הם חזיונות שונים, שעל ידיהם חיי הנפש של כל יחיד לובשים צורה מיוחדת ומנוונת; מטביעים הם על כל נפש ונפש חותם מיוחד. יש שתחיונות אלו מעוררים גם תכונות חולניות בנפש האדם. אל מספר הגורמים הללו תחשב הסביבה, שבה האדם חי, תנאי המקום והזמן, חנוכו וגדולו, מצבו המשפטי והסוציאלי, המלאכה והעסק שהוא עוסק בהם, והתחבולות במלחמת הקיום, שבהן הוא משתמש כדי להביא את לחם חוקו לו ולאנשי ביתו. במדה שהחיים יהיו מורכבים יותר, במדה שיסתכבו היחסים שבין היחיד ושאר בני הצבור, במדה שיחרבה מספר המניעות והמכשולים בדרך חייו, כלומר, במדה שיתרבו התביעות והדרישות, שידרשו החיים מן היחיד — במדה זו תרב העבודה וירב הסבל, שיעמוס היחיד על כל-העצבים שלו. בכלל, החיים הרותחים והשוטפים של תרבות זמננו, דרכי התעשייה והמשא-ומתן, המתחזשות בה בכל יום, מעוררות באדם התרשמות מרובה, מפנקות את הושויו, עושות אותו רגשני ונוח להתרגז ולהתפעל ומולידות בו המון געגועים פנימיים ורגשות דקים מגוונים, המגיעים לפעמים לידי מיסטיח קיצונה. תרבות זו קשורה בקשר פנימי עם כל-העצבים של האדם, פועלת עליהם ונפעלת מהם פעולה חזרת מזה לזה. רגילים בני-אדם לחשוב, שלרגל עבודה ענקית זו, העמוסה על עצביו של בן-דורנו, הם הולכים ומתרופפים, כח ההתנגדות שלהם בפני המזיקים החיצונים הולך ורפה ועבודתם תחדל להיות פוריה כשהיתה; בנפש האדם מתרבה הנטיה למעקשים ולעקלקלות ופוסק ממנו הרגש של ההגיון והסבל הישר, אבל מבט זה אין להשלים עמו כלל; בכל אופן אין השאלה פשוטה כל-כך, כמו שרגילים לחשוב. אם נסתכל בתזיון זה מנקודת השקפה יותר רחבה, מנקודת המבט של ההתפתחות ההיסטורית, או בעל-כרחנו נבוא לידי החלטה, שהעצבים של בן-דורנו נעשו גמישים וחזקים יותר ועבודתם נעשתה פוריה יותר משהיתה. לפנים. כך גם

הפסיש החוק מסופץ וכוכית, ואולם את העשת הוא מררד', אם נשית את נפש האדם המורדני לנפש האדם הקדמון, או גם אל האדם העתיק ויליד יון ורומא), ואפילו אם נקח את האדם הבינוני שבתוכנו, כמה נמצא בנססתו עושר של אסוציאציות, שפצ של הרגשות שונות והמון מושגים, שלא היו בעולם לפנים. מה עשיר הנסיון שלו, מה רחב חוג מבטו אפילו בר כי רב דחד יומא יודע עכשו דברים שלפני אלפי שנה ידועים היו רק ליחירי סגולה, לבחירי האנושיות. הן לא הכח החמרי, כה האנרוף - כי כח האנרוף של היחיד בודאי שנחדלרל הרבה לעומת מה שהיה - הן לא הוא שעבד לו לאדם את הסבע, לא הוא הוציא ממעמקי האדמה את גנוי אוצרותיה; כל זה פעל ועשה חכשיר העצבים של האדם ההולך ומשתלם, ההולך ומחעדן, ובכך על התנוגותן של העצבים אין כאן לדבר כלל. העצבים של בן-דורנו מתרשמים בנקל, נוחים הם להתפעל על-ידי כל חזיון חיצוני. אבל עובדה זו מראה לנו רק את זה, שבנין העצבים הוא עתה מפונק מאד, זהו מיכניסמוס דק הטעון ססול מרובת, עליגו לספחו ולהזהר בו שלא יפגם.

מובן מאליו, כי כל הגורמים הללו דורשים מאת כלי העצבים עבודה מסודרת והרמונית כולה; אם תנאי העבודה והסביבה אינם נוחים, יכולים הם לסבב בנפש האדם גם חזיונות שליליים וחולניים. באופן זה יוצא לנו, שעל שני הסוגים של גורמי מחלות העצבים, שבארנו אותם למעלה, נוסף לנו מעתה עוד סוג מיוחד, קבוצה שלמה של גורמים, שהחכמים לא חקרו עוד אותם כל צרכם, כמו שחקרו את שאר הגורמים: - והו סוג הסבות הפריגניות, כלומר: הגורמים התלויים בסביבה. אל הגורמים הפריגניים שייכים ביחוד: חנוך הילד בשנות חייו הראשונות וגידולו בבית הוריו ובבית-ההספר. ידוע הדבר, באיזו זהירות ובאיזו רגשות חבה מתיחסת המחשבה המדעית של זמננו לנשמת הילד ועד כמה הפדגוגיקה של זמננו מרבה להשתמש בתורת הנפש, בהיגיינה ובכל המדעים, כדי למצוא את החנוך הרצוי לנשמת הילד. הנברופתולוגיה של זמננו שמה לנדר עיניה מסרות מעשיות, שואפת היא לרפא את הגוף והנפש, ולכן היא נוחנת ערך מיוחד לגורמים פריגניים אלה. לאמתו של דבר, כל התחבולות השונות לרפא את הנברווים השונים, כמו ה"הסגר" המושש על החולה, רואה על-ידי העבודה ואפילו הפסיכואנליזה - כולם למטרה אחת נתכונו: להרחיק או לשנות את התנאים הרגילים, למנוע בעד החולה לחסס בפצעי נפשו ולהחדש את גורמי הסביבה לטובה. ועלינו להודות, שהתחבולות הללו, אם רק תנאים רעים חיצוניים לא יסרעו בעד פעולתם, נותנות פרי רב ומביאות לידי תוצאות סוהרות. בנידון זה שונה היא האטיולוגיה הפריגנית מן האטיולוגיה של הגורמים החיצונים והפנימיים; מיוחדת היא במינה לגמרי. כי את הגורמים המפסידים, שבאו מן החוץ, קשה לסלק; הסיפילים, המשקים המשכרים, או הניקוטין והעופרת, שהרעילו את הגוף הרעלה מתמידה, חיבולי הגוף - כולם משאירים בעצבים רושם שלא ימחה, אפילו אם נרבה לרפא אותם בכל התחבולות שבידנו ולא נחשוך ממנו כל עמל ויגיעה בשביל זה, יש שכל יגיענו יהיה לשיא ולא נראה כל פרי בעמלנו. לא כן הגורמים הפריגניים: הם אינם

מכניסים שניים אורגניים, שנוי קבע, לתוך העצבים עצמם. נסתלקו הגורמים – חזרת הבריאות הרבה פעמים לכמות שהיתה. ולכן משתדלת הנברופתולוגיה להפנות את האנרגיה הנולדת בכלי-העצבים בדרך רצויה, כדי להשתמש בה לצרכי עבודה מועילה; שואפת היא לחלק את העבודה כהוגן בין העצבים השונים; באופן זה היא מחזירה לגוף את ההרמוניה הנחוצה לו, כדי שעבודתו תהיה סוריה. ולפיכך, כשנקום ונשלים בגוף הרמוניה בין כחותיו השונים ונעשה שלום ביניהם, (עלידי שנוי בית-הספר, אם רע היה, עלידי מנוחה, עלידי מה שנוציא מן הלב את הרעיונות המכאיבים), יש שעולה בידנו באופן מצוין לרפא את החולה ולהבריאו,

והנה, כמובן, תתיצב כאן לפנינו השאלה: עד כמה נתפשטו בין היהודים המחלות הבאות מתוך סכות סריגניות? ראיות מספריות מדויקות אין לנו לדבר. אבל מכמה טעמים יש לחשוב, שמספר הפרוצנטים של החולים האלה בקרב היהודים אינו פחות מאשר בין הנכרים; ולא עוד אלא שיש לשער, כי המספר היחסי של החולים האלה גדול בין היהודים ביותר. רואים אנו, שהחולים, ששמשו לשרקו חומר לחכרו על היהודי הנודד, כולם שייכים לקבוצה זו (נברסטנים, פסיכוסטנים). הם – רוב בנינו ורוב מנינו של קהל המבקרים באמבולטוריות פרטיות אצלנו ובחמי חוץ-לארץ המפורסמים. עלי-רוב המה חולים, שמכאוביהם לא יפיעו בעדם למלאות עבודות שונות והדרשות עמל רב ועבודת מוח (פבריקנטים, סוחרים, סיכנים-נוטעים, בורסאים, רופאים ואדבוקטים). גם בשעת מחלתם מוסיפים הם ליהנות מן העולם הזה ולהיות חיים שלמים ורחבים. כל הנברופתולוגים, שהיה להם עסק עם חולים כאלה, מעידים, שרוב החומר הזה מספקים להם יהודי רוסי ופולין. ולכן חולים אלה ימצאו לרוב בערי האוניברסיטאות הסמוכות לספר הרוסי (ברלין, קניגסברג, ברסלוי, ווינה) ובשקומות-הרחצה, שכניישראל מרבים לבקר בהם (קסינגן, וויסבדן, מרינבדן); בשאר ערי הרחצה, כמו האלי גרץ, שטרסבורג. שיש בהם גם כן רופאי-עצבים מפורסמים, יודעים את החולים האלה רק על פי השמועה ולא ראו אותם מעולם. גם ביתר המרכזים הגדולים שבאירופה, שאוכלוסי היהודים מרובים בהם (פרנקפורט דמיין, אמסטרדם), מרובים הם חולים אלה; אבל החולים האלה נפרצים ביותר באותם האמבולטוריות ובתי-החולים, שמבקרים בהם ה"דוקים", כלומר המהגרים שמקורם באו מרוסיה. לא כן הרור החדש, שהורתו ולידתו באמריקה; מספר מרוגוי העצבים פוחת והולך בקרבו, אבל לעומת זה הולך ונתרבה בו מספר חולי הסיפיליס והשכורים.

איפה נבקש שרשי חיון זה? מדוע מחלות פונקציונליות אלו, מחלות הנובעות מגורמי-הסביבה הרעים, נתפשטו כל-כך בין היהודים? כמובן, לא בזה נמצא את הסבה, שתכשירי-העצבים של הגזע יש בהן נטיות נפסדות מיוחדות, מומים ידועים במובן הביולוגי מתחלת ברייתם. כי הלא ראינו, שרק חלק אחד של האומה, היושב בשטח גיאוגרפי מיוחד, רק הוא עלול לחלות במחלות אלו. הלא נוכחנו, שיהודי המבורג ופרנקפורט דמיין, הנמנים גם כן על הגזע העברי, כמו שנכיר בנקל על פי רשימת פניהם, אינם מרבים לחלות

במחלות אלו כיהודי רוסיה, גם יהודי אמריקה, בני המהגרים הטמים אחריהם. גם הם נבדלים בענין זה לטובם מאחתהם ויבואו פולין ילידא - הם בעצמם לחלות במחלות הן, זאת אמרת, שסבת הדבר תלויה לא במחנה העבדים עצמם, כי אם בלגאי הסביבה, רק יהודי רוסיה חיהם היו קרובים מהמין סתירית אלו, מלאים היו אינורמליות יחלונתו כל זה בהכרח גרם הסבה מרובה לאיתם חששירי הנוף, שלליהם הנטיס היהודי את עבדותו המרובה, את ככל חייו הקשה - הם העצבים שלו. בחיי יהודי רוסיה ופולין לא היינו מובאים אנה מלחמת הקיום הרגילה הנפגשת בכלל באירופה. בחיים אלה הייתה מלחמה, יהודי' סוציאלי' בעד כל פרוסת לחם, בעד ליומת מים וכעד מעט אויר לנשימתו. זו הייתה מלחמה בעד הזכות ללון מחוק לרכובדהנשוא. בעד הזכות להכנס לבתיהספר ואפילו בעד הזכות להתרואות. מהמין, לא פה הטקיס להרבות דברים על המצב המשפטי והסוציאלי של יהודי רוסיה. כינוי המשטר הישר, הוא החוקים כעבול היהודים - אי יתור נטקו הנזרות עליהם - נטרפו ל,עלחן ערק' שלם בספר המשפטים הרוסי. ההגבלות היו מנויות לפעמים לידו אנוניות קובינה, פוגעות היו אפילו בזכות היותו אלמנטריות של האדם. אפשר לומר, שברוסיה לא היה אף יהודי אחד יד, שלא הרגיש מעצמו ומבשרו את האנוכיות של הרדיפות ואת ריב הנזרות. אף כאן מקום לסקור בסקירה פרטית את חיי היהודים ברוסיה בנידון זהו ולכן לא אדבר על העניות הנוראה, על הנפשות והדחוקות בין היהודים בעירות ליבא, אלה, אנשי האויר' הידועים לנו בליבר. בכל יום היו אנשים אלה מוכרחים להביא להם דרכים הדשות, לשון ולבניה את הרויות חיהם הפורחים באויר בעצם בפעם, והכל בכדי להבוא בעט לחם בר לחם ולבני ביתה לא אפשר את דבר הענויים המשוונים, שכילו אותם מאחינו, שהיו נוכעים במסך הרשים רבים ברוסיה המרכזית לרגל עסקות המרובים - לפעמים לרגל עסקי בליונים - הם היו עוסקים ביום במסחרם ובליולה היו לטוס ברכבות, בבתיהנתיבות, בחיגי' הפוליציה או בבתים' אחרים כן המדרגה התחתונה שגןן להם בנידון זה יפי בה חסיה יתרה מטעם הכמשהה... לא אזכיר כאן את צעירינו, שאחרי שגמרו את חיק למודיהם, היו מוכרחים להכנס לתוך קטגוריות ולהיות לכתובים עשומים, החן שיוסקי כמדע שאהבה נפשה. אבל ברוך אני להזכיר

" בריו מרס בשנת 1913 בחברת הנברלינינים במילין היאה אינפוזיום את הקד' שלו יתהיו צעירי חילם במחלת-עצבים אנושה שסבלו אף היא רובלה ליבוא על הארס אלא י"כ קנה, יתחבב המסרטים הזה אמר: מהו יהודי יחי - אחת משנות חייו הרוב שפיר שניב אצלו, וכלכדי אם נשתמש במחננו שי' בירת כבוד קטן, שחיי האדם נבנית לא יפיר מעבר שבות היותו ע" הארסה, בריאם לשי ההתחמקות שעבדי ליליה, עמו. אחריתו פע מסיבאטייני, ח"ק 55 דף 1025, יאופנההב היא ימד את ההחלטות החיובים רק בחיים את חיי הנפש שלהם, את שאיפתיהם וסאליהיהתם ידע רק קבוצים, ידענו אחרתהם בעלבים ובחילונים אחד בחיל-לאיך אירע לי לדבר בחיג צר שי ירשאי עצבים משיבסדים באחיהם לילייה חיי יהודי פולין, צעיריהו את שימת לבם על מצב בחי הספר אנליט, החלעו - מסר האחד - שיכרתו אלו, שאום מסריתם, קן חסר מעניינים וכל הקטגוריה שלייה.

אז בנתיציון הטהורות, אשר נאלצו לקנות את זכותן לטוב לקח בבתי-הספר - בכחור של כרטיס זהוב... ובה נגיד על הקרבנות היחידים ובלתי-ישרים של המגורופים, שהיו כמלאים את בתי-החולים בנורסה ובחוק-לארץ! הלא בכספות האסגנוניות פתורים כחלה מיוחדת, - כחלת יהודי רוסיה, בשם, נברחה עלידי פיגורוס... כך היו חיים חיים י"י פחד, של רצון ודאגות, של סירעניות ובהלל: מוכן הדבר, שהיום כאלה בהכרח שהספיעו השפעה פתולוגיה על נפש היהודים, ביהוד על אותם האנשים, שהוננו בלב רק, בנפש דקה ורגשנית, הנוחה להתפעל ולהתרשם מן הסביבה החיצונה. להפך, אפשר שנשחטם לשראה, כי לשרות כל התנאים השרים והאכזריים, למרות כל חיי הדראון האלה, יכול היה היהודי לעבוד עוד, ולפעמים היה רואה גם פרי בצבדוהו - כי גמישים וחיוניים כל כך היו עצביו של היהודי אבל כל זה - הבו יקוח - עבר לפני טוב; ענה עלינו להשוב על התקנות המשקפות לנו בעינינו. רוצה הייתי לעורר את שיבת-לכם של הקוראים על צד אחד ברדוסית היהודים, שיש לו ערך אבגני רב - על התנאים שבהם היה נתון ההנך של צעירי צמנו.

רבה היהודים אל הספר יודע מספר. לא לחנם קראו להם הצרבים בימי הביניים, צ'צ'אל-בתאצ' - עם הספר. כמעט כל יהודי יודע לקרוא, לכל-הפחות עברית, כלבד בקרים יוצאים מן הכלל. למוד בני היהודים בתלמוד-תורה נהוג אצל היהודים כקדמת דנא, אפילו בקהלות היותר עניות. התלמוד אשר לקרא אפילו ספר בעד התלמוד. בלי כל ספק הרבה נרמו כאן סעמים דתיים, וגם סאלית-חיים סעסיות הנוכחות ככל אפני היוו של היהודי (המסחר שלו). בכל אופן, ההכרה, שהלמוד נהוץ לו לאדם, נטועה עמוק בלב היהודי; שאיפה זו התגברה ביותר בתקופת ההשכלה, כשהתחילו לצאת בשפה העברית ספרי חיל בהנדסה, בתכונה, בידועות הטבע ובקורות דברי-הימים, ויפישיתו של יפת חדרה לאהלי סם. גם דרישית החיים ותביעותיהם ההולכות ורבות (עסקי-מסחר גדולים, המסחר של הובלה והוצאה לחוק-לארץ) הפחיתו מעט מעט את ערכם של הנמוקים הדתיים ובכרו עליהם את הכוטיבים המעשיים האחרים. תקופה זו הלה בכיף ימי כליטתו של אלכסנדר השני. שערי בתי-הספר התיכוניים והעליוניים (אכנס היו גם יוצאים מן הכלל -) נפתחו לפני היהודים, והיהודים הרבו להשתמש בזכותם זו (ביחוד בליסא ובחבל הדרומי-המערבי; בפולין היו היהודים נמנעים בתחלה מבתי-הספר הכלליים). אפילו הורים אדוקים והורים בעצמם על קיצו של יו"ד לא נמנעו כשלוח את בניהם לבתי הספר, שלהם, שהיה בהם גם חילוי שבה.

אבל כשהלך אלכסנדר השלישי, וביחוד בימי ניקולי השני, בא קריסיס גסור במקצוע זה. סגרו לפני היהודים את בתי-הספר העליונים; כתחלה - רק את הטכניים, אחר כך באה הנירפה גם בסביל שאר בתי-הספר הגבוהים. הניע, תור הו"ב בסביל הצעירים העברים, כלומר הקופה, שבה היו טולם שיואפים ורודפים בכל כחותיהם אחר חידליה של זה בן אתריה באה תקופת ההגרה.

מנקודת ההשקפה הנברולוגית פעלו גזרות אלו ביחד עם גרוש ילדי היהודים מבתי-הספר פעולה גרועה ומפסידה על העצבים הרבה יותר ככל הרעלה כרונית. הילני קי אמרה, שהמאה העשרים תהיה לדור הילד, כלומר: כל טובי המחשבה האנושית במקצוע המדע, האמנות והטכניקה יפנו את כל לבם ואת מעינות רוחם רק למטרה אחת — להיטיב את חנוכו של הילד, לונך את האויר הטובב את נשמתו של האדם בילדותו ולססח את נצניו הכיסי. הפדגוגיה של זמננו פעלה הרבה במקצוע זה. השתתפו בעבודה רחבה ומקפת זו גם פדגוגי רוסייה יכמובן, יצאו מן הכלל הפדגוגים של העולם האופיציאלי. אבל הילד היהודי — גורל מיוחד היה לו. משנות חייו הראשונות היה פוגש בדרכו רק סייגים ומכשולים אנטי פדגוגיים לגמרי. מוקף היה אויר חולני של „חמישיות“ בשביל המחלקה המכנינה ושל בחינות. במחיר יקר היה קונה הילד לפעמים „חמישיות“ אלו*) — יש שאבדה לו כל מנוחה לבו והיה בא לידי רפיסה רוחנית ומוסרית גמורה; מלחמה זו היתה מרעילה ימטמאה את נשמתן של הילד**). מן המחלקה הראשונה ועד האחרונה היה הילד עובד תחת להט החרב המתהפכת של ה„חמישיות“, על נפשו היה מעיק ככל ההכרת, שהוא בודד ונבדל מכל חבריו שאינם יהודים. כנשמתו היתה תקוה מהולח בדאגה, כי כל עבודת פרך זו תפתח לפניו את שערי מדרש המדע: האוניברסיטה. והאוניברסיטה היתה לא רק המקום לקבל שם השכלה ספציאלית, כיאם קודם לכל גם האמצעי לרכוש לעצמו לכל-הפחות זכויות אדם. האמידים היו נוסעים לתוך-לארץ והעניים נעשו ל„אקסטרינים“ ושגנו והגו בלמודיהם כמעט עד שנטרפה עליהם דעתם.

בתנאים פריגניים כאלה גדל הדור הצעיר. הרבה מהם קכלו חיכול ידוע במלחמה קשה זו, תחת שימלאו כעס ומרירות, כמו בלבם רגשות אחרים: הם יצאו על בימת החיים — והחלטה אחת בנפשם: לשחרר את ארץ מכורתם מתנאי-הזועה, לנתק את הכבלים, שהעמיקו את פצעה של נשמת היהודי. אבל גבורי-רוח כאלה מעטים היו לפי ערך, הרוב יצא, ובמעמקי נפשם חרותים רשמים קשים ומכאיבים של מלחמות הרוח, ולפיכך נעשו הרבה מהם למבקרים תמידים אצל רופאי העצבים.

אבל מנקודת המבט האבגנית אין לחשוש הרבה בנוגע אל העתיד. הלא הראיתי למעלה, כי הרשמים, שמשאירים הגורמים הפריגניים, בהבדל מן התנאים האקסוגניים והאנדוגניים, הם רשמים ארעיים, שנתנו להמחק. הכשירי-העצבים של היהודי נשארו שלמים ומום קבוע אין בהם. בשעת סערה אין הטלגרף והטליון עובדים עבודתם כראוי; עברה הסערה, האויר נטהר מן העבים — סיד הזורים הם, נושאים על חוטיהם מחשבות אדם ושאיפותיו, מעבירים אותם

*) אירע לי לראות נערים בני 10-9 שנה, שהיו נבחים בנתיחת בתיים שיש גיבניות כדי לקבל ציוני חמס. בשביל כל נמניה צריך היה לזמן ספרי-ליד כיהודים! בסובן, שלפעמים היה נולח אחר כך חוליעצבים קשה.

** הלא ידעו הילדים, שלהוריהם רושה פריסקציה ובסה היא נקנית לפעמים.

לא לפי פרסאות. כך היא גם גפסם של בני־האדם מרוגזי העצבים; עברו לסכיבה יותר נוחה — מיד חוזרים עצביהם לתחיה ולרעננות. הריבולוציה הרוסית בטלה את ההגבלות שלנו — זהו רופא נפלא לעצבי בני ישראל. הקומפלקסים המסותרים של פרייד, אלה פצעי הגמש והקוצים המכאיבים בה — בסלו ועברו מן העולם. ברוסיה החפשית לא יוגה מקום לעצבניות שלנו. היהודי הגודר ישאר רק בעולם האגדה והדמיון.

אגמור דברי בהרצאת רעיונות אחרים, שיש להם ערך מעשי. כל אחד, היודע את נפש היהודי מקרוב, לא יהיה מסופק אף רגע, שהצעירים היהודים ינהרו אי־האוי־כרסיטאות הפתוחות מחרבה טעמים מעשיים, והעיקר, על פי כח האינרציה, המחלקה למשפטים והמהלקה לרפואה, הן שתשיכנה אליהן את לבות הצעירים. במהלקות אלו יש חזקה ליהודים, יש טרדיציה ידועה. אבל מנקודת המבט האבנגנית אנכי שואל, אם דבר זה רצוי הוא לנו. בשביל היהודים יותר טוב היה, שהדור החדש יחוק את כחו הגופני, שעצביו, אחרי שעבדו זמן רב בתנאים קשים וטרים, ינחו מעט מעמלם, יספגו לחיכה רשמים חדשים, והרצון והאנרגיה של צעירינו יחגלו עהה במקצועות חדשים. לכן חושב אני, שיותר טוב היה, כי צעירי בני ישראל יכנסו אל בתי הספר לעבודת אדמה ולטכניקה. מן הנחוץ הוא להעסיק את המחשבה היהודית במקצועות חדשים; קשרי־מחשבה חדשים יביאו תועלת מרובה למוח היהודי, ואולי נספסש על־ידי זה את השכליות והחריפות היתרה שבנפש היהודי. המלאכה הארגונומית והטכנית יש בידה במובן ידוע לקרב את היהודי אל הסבע, לאמץ את שריריו ולרזו אותו. מובן הדבר, שאין להלחם בנטייתו, שהצעיר מרגיש בעצמו למקצוע ידוע אבל הלא ידוע לנו, שרוב הצעירים הנכנסים לבתי־הספר העליונים אינם נותנים לעצמם שום חשבון ברור בנוגע אל המקצוע, שהם בוחרים לעצמם. הלא עד כה הכל היה תלוי במקרה, בני הנעורים יש להם לב רגש, גשמעים הם לכל רעיון נשגב וערים הם לכל מפעל לאומי. נראה לנו, שאם ינהלו במובן זה תעמולה ידועה, אשר תגלה את הסעמים האלה ואת ערכם, או אפשר היה להפוך שאיפה זו אל בתי־הספר העליונים לתנועה מסוימה בעלת אופי מיוחד. מן הנחוץ היה, שעסקני הצבור שלנו ידאגו ליסוד סטיפנדיות חדשות; באופן שכזה יקל עלינו לגשם רעיון זה החשוב לנו כל־כך במובן הסוציאלי והאבנגני. העם היהודי, ביציאתו על בימת העמים בתור אורח בעל זכויות, צריך לדאוג לא לחיי שעה כיאם לחיי עולם; לא למהר ולהפיק את התועלת המוחשית מזכותיו החדשות, כיאם לחזק ולחדש את כח גופו לטובת הדור הבא. שום מניעות סטולוגיות אין לזה.

תּוֹכֵן וְצוּרָה

...ואנע מיר טויער, טויער מאלע:
אללעס גיעבט זיך רייכליך אינד גערע. -
נאטור האט וועדער קערנע
נאך שאלע. -
אללעס איזט זיך מיט איינעם מאלע.
דיך פריפע דו נור, אללערמיסט,
אכ די קעהרען אדער שאלע זייסט.
גאטע.

פ ת י ח ה

תּוֹכֵן וְצוּרָה שני מושגים הם. וכל אחד משני המושגים האלה מסמן סהות ידועה, המרית או רוחנית, מוחשית או מופשטת. והגת מאז התחילו בחירי האנושות לחקור במופלא טהם, געשו נסיונות להשלים בין שני המושגים האמורים וגם לאחדם אחוד גמור, אלא שגדול כח הדעה הקדומה היודעת לתפוס רק את הקליטה או את הלבוש של המושג, ולא את נשמתו ועצמותו, וגבר הריאליסמוס התמים והפריד בין אחים, והמושגים תּוֹכֵן וְצוּרָה לא רק שלא נתאחדו אחוד גמור, אלא שהיו גם לשני הסכים בעיני רבים.
ותּוֹכֵן וְצוּרָה נתונים לא רק לעצמים מוחשיים, כי־אם גם לכל מושג מופשט. ואף כי כאן, בהנחה זו, הוא עקב־אכילס של החוקר הריאלי התמים, והיה לו להכוות מהכלה של ההנחה האמורה: אם גם בכל מושג מופשט רואים אנו תּוֹכֵן וְצוּרָה (המושג, בצאתו מגבול אבסטרקציה סהורה ובהתגלמו ב מ ל ה - וזהו חוק ולא יעבור) - הרי הסלה קובעת לו מובן עצם הכרתי, ובעצם הרי התּוֹכֵן משמש בטיסה של הצורה, אין לכאורה כאן מקום ל ס י ר ו ד, ואם אין תּוֹכֵן, צורה מנין אלא

שהריאליסמוס התמים * אינו חודר לנבכי החקירה ותופס הוא את ההנחה בלי הגיונה העמוק ומוסיף הוא להבריד בין תוכן וצורה ולהקביל את התוכן לצורה. ובאופן זה חדרה לעולם המחשבה אותה הצורה המפרידה בין שני המושגים, הבוראה בעולם המושגים מיני בריות של פלג גופא: תוכן בלי צורה או צורה בלי תוכן. מטשטשת תורה זו צד אחד של המטבע ומסחפת במטבע בעלת צד אחד. אולם חרט מעלים בידם בעלי שטה זו צד מטושטש הוא גם כן צד, אם גם נראה כמטושטש, והמטבע נשאר אמנם בעלת שני צדדים.

* * *

דעה חדשה מצאו להן מקום בזמן האחרון בפובליציסטיקה הישראלית על בטולו של התוכן הלאומי הישראלי והערצת הצורה הלאומית הישראלית ולהפך, בטולה של הצורה והעמדת היהדות על התוכן גרידא. ואם ההשקפה האחרונה נראית רק כחדשה, כי יש לה יסוד בהיסטוריה הישראלית (קליטת זרים לתוך היהדות, אם קבלו עליהם עול תורה ומצוות) לפחות בהשקפה ראשונה (ובאמת, יחד עם תכני היהדות קבלו עליהם בהכרח הגרים גם את הצורה: את היהדות ההיסטורית שבעבר והשתוף בתקות שלעתיד לבוא), הנה ההשקפה הראשונה, הערצת הצורה וההתנגדות לתוכן, היא דעה חדשה בהחלט אצלנו, שלא היתה כמותה בימי קורותינו, וכדאי הוא לעמוד עליה.

I

הגדרה והערכה

הגדרה והערכה. במושגי השמוש האלה בטיתודולוגיה משתמשת בפילוסופיה הטרנסצנדנטלית שיטת ההכרה האימננטית-טרנסצנדנטית, כלומר: שיטת ההכרה המורכבת מהפסיכולוגיה הטרנסצנדנטלית והלוגיקה הטרנסצנדנטלית. התוכן הוא הערכה, הצורה היא הגדרה. השיטה האמורה כופרת במטפיסיקה הטהורה, השוללת מעצם ההכרה את היסוד הפסיכולוגי בהחלט ומכירה את מהות העצם האימננטית, ומפני שהאימננטיות חשודה היא על פסיכולוגיסמוס אמפירי סגושם, המגלה בעצם ההכרה פנים שלא כהלכה, פנים אנטרופומורפיסטיים

* בהשקפה ראשונה נדמה, שרוקא הריאליסמוס התמים, שאין לו אלא מה שעניו ראוות ואין כחו יפה בהשטה, בבקורת ובנחוח מהותם העצמית של האובייקטים שמחוצה לנו, אינו מכדי על פי מהותו בין תוכן וצורה ועליו לקבל את העצם כמות שהוא משחקן לעיניו. אולם באמת אין כחו של הריאליסמוס התמים יפה לא רק בהסרת מהותם העצמית של העצמים וטרנסצנדנטיותם, כי אם גם בהדחתם; ואם העצם או תמונתו היתה מנות ועומד — ולו גם בחור אבסטרקציה — אין כחו של הריאליסמוס התמים יפה להרכיבו ולהעמידו על מהותו השלמה.

וריאטיסמוס תמים, נזקקת שיטה זו גם למטפיסיקה שליש ולרביע ומדה בטרנסצנדנטיות של עצם ההכרה גם כמשפטנו הפסיכולוגי. היסוד האימננטי שבפסיכולוגיה הטרנסצנדנטלית מבליט את תוכן העצם ותנאי הנושא שלו, מעריך אותו (והערכה עוסקת ב"מצוי", כלומר בתוכן, ועל פי טבע ברייתה היא אימננטית ופסיכולוגית), אולם אינו מגריר; היסוד הטרנסצנדנטי שבלוגיקה הטרנסצנדנטלית מבליט את הצורה ותנאי הנושא של העצם ומגרירו (ההגדרה עוסקת ב"ראוי", כלומר בצורה, ועל פי טבע ברייתת היא טרנסצנדנטית ולוגית). והואיל שהעצם אינו יכול לבוא לפני משפט ההכרה ערטילאי בחור צורה בלי תוכן, משתפת שיטה זו את הפסיכולוגיה הטרנסצנדנטלית עם הלוגיקה הטרנסצנדנטלית ומכירה שכח השופט תופס את עצם ההכרה כשהוא מורכב ועומד בתוכן ובתנאי הנושא שלו ובצורה ובתנאי הנושא שלו.

רשומם של מושגי השמוש המיתודולוגיים הללו היו גיכרים בפובליציסטיקה הישראלית בתקופה האחרונה, שנסו להשתמש בהם כנחות המהות הלאומית של עם ישראל ולהוכיח, שהתוכן, כיון שהוא מותנה בתנאי נושא ("מצוי"), הוא בגדר הערכה ואינו בכלל הגדרה. מה שאין כן הצורה. הצורה מותנה בתנאי נושא. היא באה בעקיפין ובהטלת חובה ("ראוי") על נושאה והיא מגדירתה. לדעת אחרים, המוצא הגזעני, ולדעת אחרים, הלשון, הארץ, השתוף או הרצון להשתתף בהיסטוריה — המה תנאי נושא, שיש בהם בכדי "לקלוט ולפלוט" את הפרט, המה המלט האוחז את הלאום, אם גם יתנדף ויתרוקן התוכן, הלכך הנוע, השתוף או הרצון להשתתף בהיסטוריה, הדבור העברי, הישיבה בארץ ישראל, אם גם אינם מבוססים על שום בחינה דתית או רוחנית, הרי הם עיקר גדול ובסיס בטוח לשמירת היהדות מכליון והתנונות.

אולם נסיונות אלה בפובליציסטיקה הישראלית מופרכים הם גם מצד המיתודולוגיה וגם מצד ההיסטוריה.

מושג השמוש, הגדרה והמושג, צורה, שהושאלו לנחותה ולהגדרתה של המהות הלאומית, אין כהם יפה אלא בהפשטה טהורה, כאידיאות האפלטוניות ובמחמטיקה העוסקת במספרים מופשטים, כשאין העצם לפני משפט ההכרה וכשההכרה היא משוללת כל יסוד של הויה. ובנידן הגדרת המהות הלאומית, כיון שעצם ההכרה עומד בתקפו ומכריז על הויתו, אינו יכול לבוא לפני משפט ההכרה מופשט וערטילאי בחור צורה בלי תוכן, נשוא בלי נושא.

ואצל אותם המנסחים מוצא גזעני הרי עומדת עוד פירכא אחרת בצד, כהי שמירה או, השתמרות? לאומית? המושג שמירה אינו מושג מותל, שאינו תלוי ביחוס מצב. הגדרת השם לבד אינה מסמנה את המושג שמירה בכל מלואו. המושג שמירה תלוי בתנאי מצב וביחוס מאורעות, והריהו יחוס י. כיון שאנו סגדירים את הענין במלה, שמירה או, השתמרות, עלינו להשיב על השאלה ההגיונית המתגלית מאליה: שמירה ממה והתשובה באה: מן

(*) כמובן, אין למושגים "מצוי" ו"ראוי" בפילוסופיה הטרנסצנדנטלית אותו הסובן המקובל כמדע הנורמטיבי. ה"ראוי" שבנינו כא להעמיר את עצם ההכרה על ישות האמתית ולנאול אותו מ"חוקרו" האמטירית ולא. לכרוא חרסה" ישות וצורה חרסה, ככנורמטיביות.

הופעות היסטוריות שיש בהן כדי לטשטש את הצורה הלאומית או את ה"אני" הלאומי; ואם הבחינה הלאומית מגבילה את יהדותו של הפרט בעל כרחו ומתוך כסיה או הטלת חובה טבעית הכרחית, הלא אין כאן מקום ל"שמירה", שהשמה מרוטת? המוצא הגזעי, הלא אינו צריך לשום הגנה? ה"אני" הלאומי מסתמר מאליו ושום טשטוש אינו יכול לשלוט בו?

II

היסטוריסמוס

והרי ההיסטוריה, יש אמנם כופרים בהיסטוריה. גם הכפירה בהיסטוריה שיטה היא, אולם גם צריכה להיות מיתודולוגית ולא ליהפך לפוטוריסמוס היסטורי. ההופעות ההיסטוריות, לגבי הכופרים הללו, אינן בגדר החיוב וההכרח לשעתן, ולפיכך אינן גם סימן לבנים. אולם ענין אחד הוא ההופעות בתור אובייקטים מוגבלים, שמקריים הם ואינם בגדר ההכרח לגבי האישיות ההיסטורית וענין אחד לגמרי הוא — הנושאים ההיסטוריים ושאפותיהם ההיסטוריות, בתור סובייקטים מגבילים. כי אם נכפור גם בנושאים היסטוריים, לא יהא לנו בתור אישים פרטיים ובתור קבוצים לאומיים כל עבר והיינו חיים רק על ההווה והעתיד, ואם כן, היכן הוא הקריטריון של ההגדרה הלאומית והצורה הלאומית בכלל?

וההיסטוריה מוכיחה, כי לא הלשון ולא הארץ ולא המוצא הגזעי, ואינו דין שלא השתוף בהיסטוריה, היו לישראל גם בתקופת הנביאים וגם בשאר התקופות הגורמים העיקריים להגדרת הלאומיות הישראלית. כל תוכחות הנביאים היו מוסבות כלפי דלדול התוכן ולא טשטוש הצורה, בזמן שבני ישראל ישבו על אדמתם, דברו בלשונם והשתוף היסטורי לא נפגם בלי ספק. הצורה* (במובן השטחי הרגיל) לא נפגמה כלל וכלל.

וההיסטוריה, כלומר, העבר, אם גם לא נודה בהופעות ומאורעות תכליתיים וברצון היסטורי תילאולוגי, הוא עיקר גדול לאישים פרטיים ולקבוצים לאומיים. העבר הריהו חוט חיים שאינו פוסק הנמחה מהעתיד הראשון, כלומר: מרגע ההויה הראשון של הנושא, שלא נתגלם עדיין במושגי העבר וההווה, והלכך יש לו לעבר ערך הווה ועתיד בשביל נושאו היחיד או הצבור, הפרט או הכלל.

(*) רואה אני כאן צורך להעיר, שאחרים מהמובלציסטים הישראלים מחלטים במאמריהם בשחי המשמעות של המושג צורה: במובן הפילוסופי, האריסטוטלי, המשמשת הגדרה, וגם כמובן השטחי הרגיל: "צורה" בתור לבוש וקליטה, שיכולה לשמש גשוא לא במובן הלינגוויסטי, כי אם כמובן הדקדוקי, שהיא — הצורה — מקריית לגבי הנושא הנדון ואינה יכולה לשמש ליבה הגדרת. וערוכ פרשיות זה מורגש גם אצל המעורלים שבמובלציסטיים שנתקלים, לפעמים, בכאבר אחד בשני המובנים. והוא: שמאמרי זה מוסב כלפי המובלציסטיקה המערכנת את שני המובנים של הצורה, מתוכן אני להוכיח בו את בטולה של הצורה לבני הגזרת המהות הלאומית בשני המובנים בו יחד.

ורואים אנו אמנם עד כמה מוקירה האנושות, ולפעמים, גם מבלי הרגש את הנמוק הנכון, כייאם על פי אינטואיציה את קורותיה וכל אומה יאומה העומדת על בסיס לאומיותה מעריצה את דברי ימיה מפני שברור הדבר, שאם אין עתיד, אין גם הווה ועבר, ואם אין עבר והווה, שאיפה לעתיד מניין? וכל כבוד לאומי ושמירה לאומית עצמית ומלחמה בעד קיום לאומי שאנו רואים בהוה וקוראים בהיסטוריה, מה הם כל אלה אם לא הרגשה כמוסה, ערפלית, אינטואיטיבית, של הבריאה הנמשכת מימי בראשיתו של הנושא והעבר הרחוק והקרוב שלו, שנפרד כתוס ארוך מהפקעת הגדולה והארוכה באין קץ, שאנו קוראים לה עתיד?

ואם העבר עומד אצור בגנוכי האנושות, וכמה שיתאחדו הכופרים בהיסטוריה להלחם נגד ההיסטוריה, יתנוססו בכל-זאת לתלפיות בתי סוזיאום והאנושיות לא תסתפק בתקופות הרחוקות של העבר הידועות לה, ועוד תחפור בעבי האדמה, לגלות עקבות הזמנים, שנטבעו בתהום נשיה, ולא תתקרב דעתה עד שתגיע אל נקודת החיים הראשונה, אם כל אלה יוסיפו להמשך עוד, אז מוכרחים אנו להודות, כי לא הצורה לחוד שמשה לעיקר ויסוד לגבי עם ישראל.

 III

הבדל מיני והבדל סוגי

בצורה, באותו המובן האריסטוטלי – ולא השטחי הרגיל – המשמשת הגדרה אישית לפרט ולקבוצה, ראוי להכיר אותם המצבים הסובייקטיביים שבנושא הנבדלים לא רק הבדל סוגי המצבם את ההיקף של המושג, כייאם גם הבדל מיני (המצבים הסוגיים המקובל בלוגיקה בנוגע להגדרת העצם כל-עיקרו אינו בא אלא משום שהכללה המינית אינה מבליטה את ההבדל הסוגי של העצם, ואדרבא, ההכללה המינית תופסת רק את הצד השווה הכללי שבסוגים, המטשטש את ההבדלים הסוגיים. וההבדל המיני – מרחיב את היקפו של העצם או המושג). והבדל מיני אפשר למצוא – בהגדרה לאומית – רק בסיוכו לוגי של לאום זה או אחר ולא בתוצאה של אותם המצבים הפסיכולוגיים כהלשון. לא די לנו שאנו מגדירים את הלשון הגדרת צורה. על כרחנו אנו צריכים להגיע אל אותם יסודות התוכן, שהכשירו את הקרקע בשביל הצורה. הלשון הנוצרת על-ידי התעשרותם של אותם יסודות התוכן והתפתחותם, שהרוח הלאומי או הנשמה היוצרת של האומה, ובנידן דידן, הרוח הישראלי או הנשמה הישראלית, יצרום במנהגיו של הלאום ובמדותיו, ואנו מגיעים בעל כרחנו אל הבסיס העקרי אל התוכן. ומלבד זה, הלשון אינה יכולה לשמש צורה באופן מוחלט. הלשון משמשת אורה, בשעה שאנו מדברים על הלשון באופן מופשט, לשון בני האדם, החיים והמות ביד הלשון, הלשון כתור אמצע למדרגת המדברים, אולם

לא כשאנו מדברים באופן מוחשי על לשון עם זה או אחר. בנידון דידן משמשת הלשון תוכן, ולהפך, כל מה שנקרא מתוך השקפת ראשונה תוכן, כהמוסר, הצדק או האלטרואיזמוס, המה נכנסים אל גדר הצורה. מפני שברעיון המוסרי מתבלטת הצורה האישיית של הלאום ובו, ברעיון, יש לא רק הבדל סוגי, כִּי־אם גם הבדל מיני.

ביתר ביאור: בשעה שאנו מדברים על הלשון בכלל, מרגישים אנו כמושג זה אטריבוט של צורה. הלשון בתור קטגוריה מסמנת מדרגה ביאולוגית שלמה, שאנו קוראים לה בשם "מדברים", ובוה אנו מביעים את ההבדל המיני, האוניברסלי והמוחלט, שבין המדרגות הביאולוגיות. הלשון בנידון זה מבטט את הצורה האישיית של האדם בכלל, של מדרגת המדברים בכל היקפה. בהגדרה זו, כלשון, אנו נותנים צורה שלמה מסוימה של הנושא האדם, המין, שאנו דנים עליו, מה שאין כן אם אנו דנים על הלשון באופן מוחשי, לשון עם זה או אחר. ההבדל בין לשון ולשון הוא יחוסי, הבדל סוגי, ואין בו כדי לסמן צורה והגדרה, כִּי־אם תוכן והערכה. ומטעם זה, הארץ, ההבדל האתנוגרפי, אינה יכולה גם כן לשמש הגדרה צורתית, מפני שהבדל זה הוא גם כן הבדל סוני ויחוסי ולא מיני ומוחלט. ומעליותא יש לרעיון המוסרי, שיש בו כדי להגדיר הגדרה של צורה, והבדל הרעיון הוא הבדל מיני ומוחלט.

בנידון עם ישראל אפשר לומר, כי עם ישראל הצטיין בשאיפתו אל מוסר הצדק ואל מסקנתו ההגיונית, אל האלטרואיזמוס, ובוה נבדל עם ישראל הבדל מיני וגמור משאר העמים. שאר העמים יכולים אמנם גם כן לקלוט באיזו מדה מרוח היהדות, ואינם מסוגלים ליצור, כִּי־אם לקבל את המוסר מן המוכן. עד כמה עולה יפה להן, לאומות העולם, קבלת המוסר מכלים זרים, זוהי שאלה אחרת. אולם אפשר לנו להעריך את הערכים של הבחינה הרוחנית כתאריה של הצורה הישראלית.

IV

ערך המוסר

כדי לסתור את הנחתי הקודמת על דבר חלוקי השטה בגדר התוכן והצורה, אפשר לשאול: כלום רגש המוסר יש בו כדי להגדיר צורה לאומית? ומהו הרגש המוסרי הנטוע בלב המין האנושי בכלל, שעליו מדברת הפסיכולוגיה ומהו השכל המעשי והמוסר האוטונומי האוניברסלי, שלהם הקדיש קנט את שיטתו המוסרית? ובכלל, אִי־אפשר להכחיש את מציאותו של רגש המוסר בקרב לבות כל בני האדם? ועוד יש לשאול: אם גם נניח, שהשאיפה אל המוסר נוצרה בקרב היהדות, הלא רואים אנו, שהמוסר נעשה סוף סוף לקנין כל האנושות, ואם רואים אנו בזה נצחון רוח היהדות, הלא נצחון הרוח נבנה מחורבנה של האומה? כל מה שרוח היהדות מתפשטת יותר מחוץ לגבולות ישראל, מטשטשים יותר

גבולות האומה? בנוגע לשאלות הראשונות, אפשר להשיב: שום שיטות עיוניות אין בכחן לבטל ול הכחיש מציאות היסטורית. עובדא היא, שכל השיטות בדבר רגש המוסר הנטוע בלבות בני-האדם, וגם אותה השיטה המוסרית של קנט הבועטת בגלוי כמוסר ישראל ועושה אותו פלסטר (*), כל השיטות הללו הלא הן פרי התנך, שחנך המוסר הישראלי את האנושות אלפי שנים, ועוד לא בטלה תעודת ישראל בנידן זה. ולפיכך, בכל מקום שאנו רואים את נצחון המוסר והצדק, רואים אנו בו את נצחון רוח ישראל, ויש בו, כמוסר הישראלי, כדי לסמן צורה לאומית ולהגיד כי הבחינה הרוחנית (וגם הבחינה הדתית, כי יש בכלל מאתים מנה, כלומר: בבחינה הדתית אצורה מתחלת ברייתה גם הבחינה הרוחנית) היא גורלו ונחלתו של עם ישראל. לא בחיל ולא בכח, כי אם כרות! והכח והבחינה המדינית הם נחלת שאר העמים (*): על חרבך תחיה. לחרב היה חפקיד ידוע גם בקורות עם ישראל, אולם חפקיד זה היה טפל לגביה. בכל אופן לא היתה החרב טפוסית בשביל עם ישראל, מגן אם יראה ורומח... אתה בא אליי בחרב ובחנית וכיודין - ואני בא אלייך בשם ה' צבאות... וידעו כל הקהל הזה, כי לא פחרב ובחנית - האטריבוטים של המדיניות - יהושיע ה'... כל הכתובים האלה טפוסיים הם בשביל עם ישראל, וכמו כן אין המוסר טפוסית לשאר העמים. אפשר לשאר העמים להרגיו את יצרם הטוב על יצרם הרע ולקבל את המוסר העברי - כמו שעשו אמנם רוב העמים הקולטוריים, אולם תמיד יזכיר להם המוסר את עוונם ותמיד יהא להם המוסר כעין אבסטרקציה מונח בספר ובארון ולא יתפוס אצלם עולמית מקום מכריע, מלבד אצל יחידי סגולה מחסידי אומות העולם, היוצאים מן הכלל. ובתשובה זו כרוכה גם התשובה על השאלה: שהמוסר נעשה לקנין כל האנושות ונצחון רוח היהדות נבנה מחורבנה של האומה על-ידי טשטוש הגבולות הלאומיים, בהתפשט רוח היהדות מחוץ לגבול ישראל. לא, תעודת ישראל לא חבטל עולמיתו תמיד יהא אופי המוסר בשביל עם ישראל וצביון זר ומשונה יקבל המוסר הישראלי אצל שאר הלאומים.

ח ת י מ ה

אי אפשר לבטל את ערך הלשון והארץ גם בשביל עם ישראל, אולם אין הגורמים הללו, לא מצד המיתודולוגיה ולא מתוך נקודת-ראות היסטורית, עקרים יחידים ומיוחדים בשביל עם ישראל.

(*) עיין ספרו של קנט: "דיע רעליגיאן אינגערהאלב דער גרענצען" וכו', הוצאת קירכאך, עמוד 135-134 ולהלן.

(**) כוונת הדברים כאן היא, שהבחינה המדינית אינה משמשת כחור הנדירה צורחית לעם ישראל, אולם ערכה גדול כחור קנין ערך ויכוח הקיום של כל לאום יסוד הוא לכל.

ובאמת, בהגיונו של דבר, אי אפשר לבחון כל עצם, בין בטוחש ובין במופשט, לחלקי תוכן וצורה. אמת הוא, שהתוכן בורא לו מישומו ערכים, שהם בגדר צורה (במובן לבוש וקליפה) הנבדלים הבדל סוגי ממולידים התוכן, ואומרים אנו, כי יש לתוכן צורה, אולם גם צורה זו ננוגה היא מאוצר החיים של התוכן ואינה מוחלטת. היא משמשת צורה באופן יחוסי, בהתאמה אל התוכן יוצרה, אולם מחי מכאן את התוכן מחוללה והנה הצורה, שהוצגה לפניך קודם לכן ערומה מחגלית לפניך בבסיס תוכן ותוכן אחר, ובאמת אין צורה בלי תוכן, כמו שאין גם תוכן בלי צורה. צורה אינה בכלל ערטילאית. צורה הגיונית ערומה וערטילאית אינה במציאות. כיון שאנו נותנים לצורה הגדרת מושג, סימון השם, הרי קדם כבר התוכן, שהוא באמת בסיסה של הצורה. על צורה ערומה ולוגית אפשר רק לחלום לראות בדמיון ובהויה, וצורה זו הולכת ומתמזמת אם אינה נעקרת מגבול הויה ואינה מוגדרת הגדרת מושג ואינה מקבלת אחיזה בתוכן. הנריק ריקרט*, שאם איני טועה, גדלה השפעתו בנוגע למתוד על מעולי הפובליציסטים שלנו (ביחוד על ידי ה, פילוסופיה של ההיסטוריה** שלו) מוכיח, שגם במתמטיקה, העוסקת רק במספרים מופשטים אין צורה בלי תוכן ואינו מודה גם במהות הלוגית הטהורה של המספר.

ומהו התוכן הלאומי? התוכן הוא הנשמה המחיה את האומה. התוכן נוצר על פי אותם תאי החיים ההיוליים של היצירה הקודמת, שהתפצלו והסתעפו לכמה תאי חיים חדשים – וזהו סוד התפתחותה (***) של האומה – ושכולם, כל תאי החיים החדשים, היו כעוברים בנרעין בתא החיים הראשון בכח, בתחלת היצירה של הנושא, ואותן הנטיות הטבעיות האישיות של תא החיים הראשון, הפרוטופלסמה של האומה, גורמות ויוצרות את התוכן העובר בירושה מדור לדור, עד סוף כל הדורות, והתוכן הזה הוא עיקר גדול בנוכח הנושא הלאומי ומשמש לו צורה.

יש שאנו מדברים על התוכן: על המוסר, על הרוח הלאומי, על השקפת העולם הלאומית – כולם המה בגדר תוכן בהתאמה אל שאר הערכים, כהגזע והלשון, שהם בגדר הצורה (במובן קליפה ולבוש), אולם כל בחינה באנפי נפשה, בחינת התוכן ובחינת הצורה, בלי התאמה, מורכבות הן כל אחת לחוד גם כן מתוכן וצורה. הצורה באה מאליה בכל מקום שיש תוכן. כיון שהיסוד הראשון של התוכן נוצר או התגלה – הרי תיכף מקבל הוא צורה ידועה. אלא שיש שאנו לוקחים את התוכן ומפרידים אותו מהצורה (ההפרדה היא רק במחשבה ולא בפועל; בפועל אינם נפרדים)

* במאמרו: איינהייט אונד איינס, לוגוס.

** במאסף הפילוסופי, שהוקדש ליוכל השמונים של קינו פירט: ריע פילאזאפיע אים בענין רעס צוואנציגסטען יאהרהונדערטס. המו"ל: וו. ווינגדעלבאנד – היידעלברג.

*** ההתפתחות מעשירה את הסובייקט, אולם אינה משפשת את צורתו ואת היסוד הפרמגנטי של אישיותו. (אם אין הסובייקט רוצה לבוא לידי טרנספורמיסוס גמור, שהוא אבוד עצבו לדעת לגביה).

זמשויס איתו לאיוו צורה שנתרוקנה מתוכנה נכמחשבה ולא בפרעל, וגם הצורה וגם התוכן נראים לנו כשני מושגים.

המושג יש לו היקף ידוע. המושג יהדות כילל ומקיף את כל ערכי התוכן והצורה גם יחד. ואם אנו מביילים את ערכי הצורה של היהדות מערכי התוכן, מגביילים אנו את המושג יהדות ומקטינים את היקפו, ובסימונו המושג העיקר לנו ההכללה וההיקף השלם.

בב ותורתו

(לתולדות הפילוסופיה הדתית)

חיים אנחנו עתה בומן של הריטה וסתירה. כלי התוחח מהרטים ומחריבים את כל העולם כולו. הגיע זמן של שנוי ערכין.

כל הערכין והאוצרות התרבותיים נחרבים. האידיאות הרמות והקבועות נחלצות ממשבצותיהן: לא רק מחליפות מקום זו עם זו, אלא מתרונקות לגמרי, פושטות צורה ולובשות צורה אחרת. בתקופה זו של דם ואש ותמרות-עשן נהפכות האמתיות לשקרים והשקרים – לאמתיות; כל המחשבות, שנחממשו והרעיונות שיצאו לפועל – נהפכו לחוכא ואטלוליא.

הכל תוסס, הכל רופף, הכל רופס.

אין כל פיא, כי בשעה שכזו הולכים ונחרבים גם כל אותם הבניני הדתיים, הגדולים והקטנים כאחד, שיסודותיהם נתרופפו זה כבר. כל מלחמה ומלחמה הורסת לא רק את שלטון התברותי הקים, אלא ראשית לכל את יסודי הדת – ושני הרברים האלה הלא הם הצדדים המאירים בחשכת הלילה הארוך והממושך.

מן חיריה הראשונה של כלי המשחית, שבהם משתמשות הממשלות לשפוך אוקינוסים של דם, נשקפת תמיד סכנה גדולה לאותן הממשלות עצמן, כי בשורה הראשונה מביאות הן הרס ואבדון לקיום הדת והאמונה, שהן הן התומכות בהן – ובכן מביאות הן הרס ואבדון לקיומן עצמן. אותה היריה הראשונה מצרפת ומוקקת קצת את האויר המחניק...

ההיסטוריקן של האמונות והדתות יבוא עתה למתוח קו תחת כל הזרמים והתנועות הדתיים. כותב היסטוריה זו מוכרח יהיה לתת מקום חשוב גם לתולדות התנועה הדתית, התפתחותה והתפשטותה, הנודעה בשם „בביסמוס“ או „בהאיסמוס“. ואולם באותה שעה, שהתנועה הרילוגיונית הזאת עשירה כבר

בספרות מיוחדת בשפות אירופיות שונות*) מעטים מאד הקוראים עברית, ששמעו את שמה. ודוקא אותנו, היהודים, צריכה היתה התנועה הזאת לענין מאד, מפני שבין תלמידיו של הנביא בב ומעריציו נמצאים כיום הרבה הרבה יהודים**.

השם האמתי של נביא בב, המנהיג הרוחני של הכנאים בימינו הוא — אבס אפנדי. הוא מתגורר בעכו, לא רחוק מחיפה. העיר עכו הקטנה והמרהיבה נעשתה ממש למקדש חדש, לאותו המקום הקדוש, שאיליו נוהרים אלפי אלפים בבאים, הבאים לשם מכל פנות העולם, כדי לקחת משי. הנביא הקדוש את פניו תורתו.

כשעה שהייתי בארץ-ישראל, נסעתי לעכו לראות את הנביא. חשבתי לשהות בביתו רק שעה קטנה, אבל על פי המנהג המזרחי מוכרח הייתי לשהות אצלו מעת-לעת, מאחרי שהנביא לא נתן לי את הרשות להקדים לנסוע. או עלה בידי לשהות קצת על קנקניו ועל אלו של תלמידיו, עדיין אי-אפשר לי להרחיק ממוחי את הרושם, שעשה עלי פרצופו של אותו הנביא. לפני עמד זקן ושבעימיים, ופניו ממש כפני נביא מימי קדם: שערות כסף ארוכות ומסולסלות יורדות מעל ראשו; וקנו ארוך ולבן כשלג ועינים יפות, שחורות, מביטות כך והודרות לתוך תוכה של גשמתך... פניו — צבע כרוגזה ועל מצחו קמטים, שיש בהם סימני יסורים וענויי נפש. בכל פעם ופעם שאתה נסתכל בפניו, פני חכם אתה מוצא — ואפילו בהיותך כופר ומין מאין כמוך — בכל שרטוט ושרטוט שבקלסתר פניו מעין קדושה אלהית, אותה הקדושה המרחפת על אחדים מיצוריו של כוריליו או דירר.

התנועה הדתית של ה"בבסימוס" או "בהאיכמוס" התחילה בארץ פרס בשנת 1844. מיסדה ויוצרה היה איש צעיר לימים, בן עשרים וארבע שנים, ושמו עלי-מוחמד, שקרא את עצמו בשם "בב", ופרושו: "שער" — שם פסולרי בין המושלמים, המשתמשים בו כדי לציין בזה את הדרך המובילה לאלהים, כי דרך ה"שער" מתגלה רצונו של הבורא לאדם.

עלי-מוחמד בא לעולם בתור ריפורמטור של האמונה השלטת. הוא הביט על עצמו כעל מהדש הבא לתת תורה חדשה, שבה תתגלה האלהות בעצמה, והיא תנחל את מקום כל האמונות שנתישנו ותשנה את תנאי החיים והאנושיות.

(*) מילכד מאמרים רבים, ארוכים וקצרים, בעיתונות אירופה ואמריקה המספלים בתורת הבבאים יש להכיר את הספרים האלה: "Le Behalsme" מאת הסופר הצרפתי ררייזוס, והספר האנגלי: "Pihelps: Abbas Effendi, Hislife and Teaching". שני הספרים האלה כתובים כדיו הכתוב של אבס-אפנדי ופלאים שיר תהלה למחוקק הבבאי. כל וועטר הוא בן צד אחד ואינו דפשי מסובייקטיביות.

(**) מספר היהודים המחוקקים בתורת בב עולה כארץ פרס לערך עשרים אלפים איש.

אמנם הוא בעצמו אינו מוכשר עדיין להיות אותו המחוקק, היוצר האמתי של האמונה החדשה, כי הוא רק סולל-דרך, ואולם הוא יסנה מקום לבתירייה האמתי, שיבוא אחריו, וזה, רק זה יהיה באמת להתגשמות האלהות ולגביא האמת, וממנו יצא דבר אדני לכל העולם כולו.

אין אני בא — הטיף עליימוחמד — אלא לעורר את הלבבות, ללבן את הנשמות, לטהר ולזקק את בני-האדם, כדי שיהיו מוכשרים לאותו היום הגדול שבו יופיע שליח ארני האמתי בכל הדרו ויפיו. מטרחי רק לטהר ולקדש אתכם, לצרף את הלב מכל פגם של חטא והונאה עצמית, לטטוש את המוח המטומטם של בני האדם הצוללים עדיין בים של חטאים וחיים גופניים. תורת היא רק סרוודור, ותורת הנביא שיקום אחרי, הוא הוא הסרקלין, שבו יפשוט האדם את בגדי החול שלו וילבש את אדרת קדשו.

כך הטיף עליימוחמד. כדי לאמת את דבריו, השתדל להביא פסוקים גם מתורת משה והקוראן, שבהם מצא רמז על התגלותו של הנביא, שליחיה, אשר בוא יבוא באותו זמן, שאליו הוא מנבא.

התגלותו של עליימוחמד היתה בפתע פתאום. אין איש יודע את מוצאו ומקורו. תלמידיו ומעריציו מספרים, שהוא הצטיין בתור דברן יפה ובעל שכל חריף. כשרונו בתור גואס, היה גדול כל-כך, שהיה לוקח ממש את לב כל שדמעי. אפילו מתגנדי, שבאו להלחם בו, היו מושפעים כל-כך על-ידי נאומיו, שקשה היה להם לפתות פה ולהשיב לו.

הורע, שזרע עליימוחמד מצא את הקרקע הנכונה: במהירות עזה התפשטה תורתו בכל פנות ארץ פרס ורכשה לה נפשות רבות, עד כי לא היה מקום, ששם לא נמצאו מעריציו של עליימוחמד, שהיו נכונים תמיד להקריב את נפשם בעד האמונה החדשה. כהני הדת השלטת בפרס, שעמדו בראשונה באפס מעשה התחילו פתאום להתארגן, לאסוף את כל כחותיהם ולהתאחד, כדי ללחום בדת החדשה, לעקור אותה מן השורש ולהשמיד את כל המאמינים והמחזיקים בה. הממשלה הפרסית תמכה אותם במלחמת-מזוה זו, או התחילו רדיפות, שאי-אפשר לשער דוגמתן. הבהאים — אמר אבס-אפנדי — סבלו צרות וענויים, שאין כמוהם בדברי ימי העמים האחרים, חוץ מעם-ישראל. מאות ואלפים נשחטו, נחלו ונהרגו. נהרגו על קדושה-שם מתוך אהבה ואמונה בלי מצרים. רוח גבורתם של הבהאים היתה גדולה כל-כך, שבמנוחה ובשאת-נפש סבלו את כל הצרות והיסורים, שעברו עליהם. אהבתם ומסירת נפשם למורה-המחוקק שלהם היתה באמת בלי סוף ובלי גבול, יכמעט שלא היה במשך כל ימי הרדיפות אף אחד ביניהם, שנודעוץ לנוכה פני המוח ובגד בתורתו החדשה. אומץ רוחם ומסירת נפשם של הבהאים אנו יכולים להכיר, למשל, במיתתו של הבהאי הידוע מורוה-קורבן-עלי, אחד מאותם הבהאים הרבים, שנהרגו בחודש ספטמבר בשנת 1850. בשקט נפש ובצחוק קץ על שפתיו עלה מורוה-קורבן-עלי על הגרדום. התלין הכה בחזקה על ראשו מאחוריו, והחטיא את המטרה: הזקן נפצע ומעל גבי קדקדו נפל לארץ רק התרבוש שלו. או הרים הזקן את ראשו וקרא בקול רם:

אשרי אדם שכור־אהבה, העומד לרגלי אהובו ואיננו יודע מה נסל: ראשו או התרבוש אשר על ראשו..."

מספר הבבאים, שנהרגו ונשחטו על קדוש אמונתם, היה גדול עד מאד, הבבאים מעידים כי מספר ההרוגים והמעונים עלה ליותר משלשים אלף איש, ולפי דברי רודסיהם נהרגו רק עשרת אלפים איש. רוב הבבאים נהרגו בראשית התפשטותה של האמונה הבבאית.

בשנת 1850 הרגו, בעיר טבריו, את עלי־מוחמד, מיסד האמונה החדשה (*). רבים חשבו כי במיתתו של המחוקק והמנהיג יבוא הקץ גם להאמונה בעצמה, אבל תקומת היתה תקות שוא. להפך: הריגת עלי־מוחמד וכל הרדיפות והצרות, שסבלו הבבאים, העלו שבעתים את מספר המאמינים בבב. אחרי מיתתו של הבהיקק התגברו ורבו הרדיפות פי שבעה, ואולם למרות כל אלה התפשטה האמונה החדשה ביתר שאת ומספר המחזיקים בה עלה עוד בשנת 1908 ליותר ממיליונים אחדים נפש איש, הבבאים שלחו מטיסים רבים לכל פנות העולם, ובכל מקום שבאו הכתה האמונה החדשה את שרשיה.

יורשו הרוחני של עלי־מוחמד וממלא־מקומו היה תלמידו מורה־חסין עלי שהיה בן למשפחה עשירה וידועה בטרס. הוא היה אז כבן שלשים וחביב סאד על הבבאים. עלי־מוחמד בעצמו קראהו בשם „בגה־אולה“ (בחיריה).

בשנת 1852 התנקש בבאי צעיר אחד בחיי השך הסרסי. התנקשות זו עוררה התמרמרות נוראה נגד הבבאים, התחילה עוד הפעם תקופה של פרעות, שחיכות והריגות. רבים מן הבבאים, שנשארו במקרה בחיים, נאסרו, וביניהם היה גם המנהיג בגה־אולה. את כל האסירים אסרו בכבלי־ברזל קשים בצואריהם וביחי־הכלא שלהם היה כמין כור מתחת האדמה, שאין אור ואויר הודרים לתוכו. כדי להגדיל את יסוריו של בגה־אולה, מנהיגם של הבבאים, היו שוטרי הממשלה מביאים אותו בכל פעם ופעם למקום ההרגה והיו מכריחים אותו להביט בעיניו, איך מענים את תלמידיו והורגים אותם.

כעבור ארבעה חדשים, נוכחה הממשלה, כי אין לבגה־אולה שום שייכות, אינו שתהיה, להתנקשות הבבאי הצעיר בנפש השך. בכל זאת לא חדלה ממנו, ותוציאהו מבית הסוהר רק אחרי שתלה מחלה אנושה. אז גרשו אותו ביחד עם הרבה מתלמידיו לבגדד. הנסיעה היתה נוראה ואיומה, יותר מחדש ימים עשו בני משפחתו של בגה־אולה בדרך בנסיעתה לבגדד ביחד עם המון מעריצים ותלמידים. רעבים ויחסים הלכו מעיר לעיר ומכפר לכפר. סלטולים, גדודים, רעב, מחסור ויסורי מחלה היו המלוים הנאמנים שלהם בכל זמן נסיעתם. בנו הבכור של בגה־אולה, אפס־אפנדי, המנהיג הרוחני של הבבאים בימינו, חלה מאד בדרך, והבבאים היו מוכרחים לשאת אותו על כפיהם כל הדרך, כי לא היה בכוחו לצעוד ברגליו. במצב שכזה באו לבגדד. בגה־אולה שב מעט מעט לאיתנו והתחיל עוד הפעם להרביץ תורה. אבל מקץ שנה לשבתו בכגדד החליט להתבודד ויברח מביתו ואיש לא ידע את מקומו.

(* המסורת הרוסית אינאולה גרינוסקאא ציירה את חיי עלי־מוחמד ותלמידיו

נדרמה יפה בשם „ככ“.

שרויה בצער ישיבה משפחת הנביא ולא ידעה איפה לבקשו, או בא בבאי אחד, תלמיד של קוראתוֹלֵינן (תלמידה של עלי־מוחמד, שהצטיינה ביפיה וחכמתה) והוא החליט לבקש ולמצוא את הנביא ויהי מה. כארבעה חודשים רכב על תמור קטן בין רוכסי ההרים, בקש בכל מערה ומערה, עד שעלה בידו סוף כל סוף למצוא את בנה־אֹלֵה. אחרי בקשות רבות נאות לו הנביא לשוב עמו הביתה. אי־אפשר לצייר את השמחה ששררה בביתו, כשראו את בנה־אֹלֵה. בנו אַבְס־אֶפְנִי נפל לארץ, נשק את עפר רגליו, ובדמעות קרא: „אבי, אבי! למה עזבתנו, למה עזבתנו!” בכו כל האנשים, שעמדו באותו מעמד, בכה גם בנה־אֹלֵה. כשנתים התבודד בנה־אֹלֵה ולא היה בביתו. כששב, נהפך באמת לקדוש בעיני כל. מספר מעריציו ותלמידיו הלך הלך וגדול מיום ליום, ביניהם היו גם ערביאים רבים מארץ פרס. נהרו אליו מעריצים כאין מספר.

הפחה המפקד בבגדד היה אז אחד מקרוביו של בנה־אֹלֵה, ואולם את בנה־אֹלֵה שגא תכלית שנאה. הוא הודיע לממשלת פרס, כי אי־אפשר לתת לבנה־אֹלֵה להתנורר בבגדד, מאחרי ששקפת ממנו סכנה גדולה לדת המושלמים. אז פנה השך הפרסי לשולטן עבדול־חמיד, וזה צוה את הפחה להביא את בנה־אֹלֵה עם כל תלמידיו לקונסטנטינופול. גורה זו עוררה התמרמרות גוראה בלב כל יושבי בגדד. בשעה שנסע בנה־אֹלֵה מן העיר, היתה דימונסטרציה גדולה נגד הפחה. ערביאים למאות נפלו ארצה ולא נתנו לו לנסוע. מכל פה התפרצו צעקות וקריאות:

„מורנו אתה, מנהיגנו אתה, ובלעדיך אנו כצאן בלי רועה!” הפחה היש מונרח להשתכש בכחם של אנשי חיל ושוטרים, כדי לפזר את ההמון. ארבעה ימים לפני גרושו מבגדד גלה בנה־אֹלֵה לבנו הבכור אַבְס־אֶפְנִי, כי הוא, בנו, הוא אותו בחירי־ה, שאֵליו נבא עלי־מוחמד. סוד זה גלה גם לארבעה מתלמידיו היותר קרובים. כשהגיע יום גרושו מבגדד, בקש בנה־אֹלֵה מאת חלמידיו, שלא יצאו מן העיר ושישארו על מקומותיהם, אבל הרבה מהם לא הסצו בשום אופן להפרד מעל רבם. בשיירא, שיצאה מבגדד לקונסטנטינופול בלויט שוטרים ואנשי חיל, היו חוץ מבנה־אֹלֵה ומשפחתו עוד שבעים וחמשה איש. גרוש זה היה בשנת 1863, מקץ י"א שנה שבאו לבגדד. כארבעה חדשים עשו בדרך. בבואם לקונסטנטינופול אסרו אותם והובילו לאדריאנופול. פה באה גזרת השולטן לפזר את כל הבבאים למקומות שונים, איש איש למקום אחר, כדי שלא יהיה שום משא ומתן ביניהם. הפחה באדריאנופול, שהתודע לבנה־אֹלֵה והתקרב אליו, אהב אותו אהבה עזה ולא רצה למלא אחרי פקודת השולטן. אבל עבדול־חמיד דרש בחזקה, שיקיימו את דבריו. אז הציעו הקונסולים, הרוסי, האנגלי והגרמני לבנה־אֹלֵה, שיבקש את השולטן, לתת לו את הרשות לצאת מטורקיה ולהשתקע הוא ובני משפחתו במערב אירופה. הנביא החננד לזה וענה לקונסולים: „רב תודות לכם בעד סרחתכם ודאגתכם לי. רוצה אני לשבת בין אחי; מה שאני מטיף — תורת אמת היא, ובשבילה הנני מוכן להקריב את נפשי, רק פה אוכל להביא תועלת לאנושיות, ולא בסביבה זרה לי לגמרי. אשאר פה ויעבור עלי מהו”.

או יצאה גזרה חדשה. כלילה אספו את כל האסירים ושמו אותם כאנית מלחמה טורקית והובילו אותם בים, והכבאים לא ידעו לאן. לא נתנו להם אפילו לחם לאכול. בדרך רעבו, והרבה מתלמידיו של בנה'אולה השליכו את עצמם, כרוב יאוש ורעב, אל תוך הים וימצאו להם את קבורתם בגליו הנועפים והרועשים. מקץ ימים אחדים באו לחיפה, ומשם הובילו אותם לעכו, עשרים פרסאות מחיפה; אל המקום ההוא שלחו אז כל העבדינים והחוסאים לעבוד עבודת פרך. תיכף, כשבאו לעכו, אכרו אותם בכבלים ושמו אותם במאסר. מצבם היה נורא ורע. בבית-הכלא קור, חושך, רפש וצחנה עד כדי להחנק. הרבה מן הבכאים מצאו להם שם קבר. הממשלה אסרה ליושבי עכו למכור להם לחם לאכול. בעמל רב עלה סוף סוף לאבס'אפנדו לקבל את הרשיון מאת הפחה לקנות להם לחם בפרוטות האחרונות, שנשארו בכיסם. אבל אשרם זה לא היה לאורך ימים. מקונסטנטינופול נתקבלה תעודה אופיצ'אלית, כי הבכאים הם, חוסאים טוליטיים, גנבים, רוצחים, השואפים לעורר את העם למעשים רעים נגד השולטן הטורקי, ומפני זה אין לרחם עליהם, לא היה קץ לצרות ולתלאות, שהשתרנו אז על צוארי משפחת בנה'אולה ותלמידיו. רדפו אותם עד להשמיד לא רק באי כח הממשלה, אלא גם יושבי עכו. על הלחץ, שלחצה אותם הממשלה הטורקית מכבר, נוספו עוד צרות וענויים חדשים: רדיפות, בזיונות, עושק משפט, סמלות והגבלת זכות, שלא היו כמוהם.

אבס'אפנדי, בנו של בנה'אולה, היה אז צעיר לימים, יפה תואר וחכם גדול. אביו אהב אותו אהבה עזה, ובבית-הסוהר גלה לכל תלמידיו, כי בנו זה יהיה ליורשו הרוחני ולמנהיג הבכאים. אביו קרא לפניו בבית-האסורים את ספר הלוחות' וספר התורה של הבכאים, ואבס'אפנדי כתב את כל הדברים אשר שמע מפי אביו על הנייר. בשנת 1902 מת בנה'אולה בן שבעים וחמש שנים, אבס'אפנדי בנו ירש את מקומו אחריו והוא עתה הנביא והמנהיג של כל הבכאים. אחרי מות אביו חפצה ממשלת טורקיה לשחרר אותו ואת תלמידיו ורק נתאי התנו, שהוא יפנה לשך הפרסי ולעבדול-חמיד בבקשה על-דבר השחרור אבל אבס'אפנדי חשב לו לעלבון גדול לפנות בבקשה לשני המושלים האלה. אז החליטו באמריקה לנסוע לשך הפרסי ולבקש עליו. לפטרה זו נסעו לפאריז ומשם שלחו טלגרמה לאבס'אפנדי ובקשו ממנו, שיתן להם את הכמחת, אבל הוא ענה להם ויבקשם שלא יפנו בנידון זה לממשלת פרס וטורקיה.

רק אחרי המהפכה בטורקיה, כשנתנה שם מעין חירות. נתנה חירות גם לבכאים. מן העת ההיא נהפכה העיר עכו למקף שניה, שאליה נוהרים מאות אלפים בבאים, לשמוע חורה מפי הנביא בב'אבס'אפנדי ולראות את פניו.

אלה הם דברי ימי הבכאים בקצרה. צדקה, אהבה ולב טוב – במדות אלה הם מצטיינים ומשתדלים להצטיין. כלם אוהבים עבודה, לבושים בגדים טהורים ופשוטים, פניהם מביעים על-סירוב שכל וכח פנימי. רגילים הם הבכאים להביט איש על אחיו כעל בני משפחה אחת, אנשים קרובים זה לזה המקושרים בקשרי אהבה וסמיכות ומסירת נפש. כל אחד נכון להקריב את נפשו בעד חברו.

בחייהם החברתיים — אחדות, שיון וחירות. אין להם מעמדים ואין יתרון לעשיר מן העני. באסמותיהם ובבחייתפלותיהם אין מקום מיוחד בשביל החכמים והעשירים. חוק ומשפט אחד לכולם. למופת להם נתנו את מנהיגם ורבם, את אבס אפנדי: פעם אחת בקרה בכיתו מטרוניתא אחת ידועה. בשעת האכילה ישבו כולם סביב לשלחן, ורק שפחתה של אותה מטרוניתא עמדה מן הצד בפנת החדר. אז קם אבס־אפנדי ונחן כסא לאותה שפחה ובקש אותה לשבת לימינו ולאכול. בעולמנו זה — אמר — אין גברת ואין שפחה. הבורא אוהב את כלנו אהבה אחת ושוה".

בתייהם הפרטיים של הבכאים גדול מאד האלמנט הריליגיוזי, ורק שאינו מגיע עד להתלהבות. תכלית חייהם וישותם היא האהבה: אוהבים הם את רבם הנביא ואוהבים הם איש את אחיו. אהבכם זו הוא המעין, שממנו שאבו תמיד כח וגבורה בששך כל ימי חייהם, העשירים כל־כך בצרות ורדיפות.

II

מהות הבפיסמוס

תורת־בב כוללת אותה התורה שבעל פה, שנתן לבכאים בנה־אולה. בנו אבס־אפנדי כתב תורה זו על הנייר והוסיף עליה הרבה משלו בצורת פירושים, ביאורים והוספות. לתורה זו קוראים הבכאים „לוחות“.

העיקרים של התורה פשוטים מאד: הראשית והתכלית של החיים הוא אלהים. הכל מה שחי — האדם, החיה, הצמח והדומם — יצורי אלהים הם, אחים בני משפחה אחת, ומפני זה יתושו של האדם אל העולם הוא יתוש של אחוה. זוהי בעיקרה כל התורה,

ואולם מעניינים ביוחד הם ההוספות והפירושים שנתן לה אבס־אפנדי. בדבריו אנו מוצאים מאמרים פילוסופיים עמוקים, ואלמלא הוטל עליו להיות נביא ובחירה, ואולי חי לא בארץ המזרח אלא באירופה. היינו בלי שום ספק מביטים עליו כעל פילוסוף בעל שיטה מסוימה. כשאנו עוברים על־פני ה„לוחות“ שלו, אנו מוצאים בהם רעיונות ושברי רעיונות של פילוסופים שונים, קרמונים ואחרונים. בדברו על הטבע הוא געשה פנתיאיסטן גמור, ודבריו מזכירים לנו לפרקים קרובים מאד את ברוך שפינווא. נקודת מבטו של בעל ה„לוחות“ על האהבה ועל הטוב והרע דומה במקצת לזו של קייב טולסטוי. אבל כשאנו שומעים, שאבס־אפנדי, בכתבו את תורתו, לא ידע אפילו את מציאותם של אותם הפילוסופים, מוכרחים אנו לבוא לידי הכרה, שתורתו של אבס־אפנדי היא מקורית לגמרי.

על־פי תורתם של הבכאים אין אלהים פרטי; הבורא אינו גוף, אלא הוא מהות כל היצורים. שלשה שמות לאלהים: אהבה, אמת וחיים. אלאה — אומר אבס־אפנדי — הוא עצם טהור; בכל מקום שאתה פונה, שם תמצאהו. אלאה

בכל זה כל בוי, בלי גבול הוא ובלי סוף. כמו שאי אפשר לאדם למצוא מבטא נכון, כדי לסמן בו את האין-סוף, כך אי אפשר לו להגדיר את ישותו של אֱלֹהִים במלים. ואולם משום שיש לו לאדם הכרח לבטא באיזה אופן שהוא את מושג האלהים, לקרוא מה שהוא אוהב ומכבד באיזה שם, לכן הוא קורא לו בשם "אהבה" או "אמת", מפני שבשמות אלו נסתר הבטוי לגבוה מעל גבוה, לדבר היותר קדוש בעולם ובחיים. אכן החיים, האהבה והאמת אינם אלהים, מפני שאֱלֹהִים בעצמו הוא מקור החיים, האהבה והאמת, וכל היצורים שבעולם הם כאספקלריה, שבה נתזת, מתבצבצות ומתרכזות קרני הודו של היוצר. תכלית קיומו של העולם היא ההתגלות והאינרבידואליזציה של אותו העצם-היוצר היחידי, הנצחי ואין-סוף, כלומר, יצירת מרכזים באותו העצם, שבאמצעותם ועל ידיהם אנו יכולים לדעת את עצמנו ואת אֱלֹהִים. הייתי - כך כתוב בקוראן - כאוצר נעלם, חבוי וסמוי מן העין. הפצתי כי ידעו אותי, יצרתי את העולם, אשר בו אני מתגלה, למען יכירו אותי ויראו את פני."

יש רוח ויש חומר, הרוח מתגלה רק בדרך התפתחותו, בשעה שהוא מצטרף עם החומר על-ידי נסיונות שונים. אז מתעשר הרוח בעושר של כשרונות ואמצעים של הרגשה, הבנה והגיון. הרוח כשלימותו זו מתחבר עם צורת אדם ומן ההזדווגות הזאת יולד בחיק האדם הרגש של הכרת עצמו. הרוח הוא הכה היוצר את כל דבר ממדרגה נמוכה למדרגה יותר גבוהה.

בלעדי אלהים אין לך דבר נצחי. כל דבר נוצר למיתה, והמיתה אינה באה אלא לשנות מה שבלה ולחדש מה שנתישן. היצירה זקוקה לשנויים ולתחדשות. בלי שנויים וחלוף צורות אין חיים ואין תנועה. אין היצירה יכולה להיות קוסאת ולהשאר תמיד על מקום אחד; משתנים התנאים - מתחדשת היצירה. המיתה והריסת הצורה השלטת - זוהי דרישת החומר וטבעו. מאתה ההריסה נוצרת ההתחדשות.

יש ארבע מדרגות של הרוח, המתגלות בצורות שונות בתולדה: רוח הדוממים, רוח הצמחים, רוח החיות ורוח האדם. ארבע מלכויות אלו מאותדות חוליה על-גבי חוליה בשרשרת התפתחות הרוח, וכל אחת מאותן החוליות היא התפתחותה של חברתה, להלן בתורת-בב אנו מוצאים השקפה שלמה ומפורטה על כל אותן ארבע הרוחות. כהמלומד היהודי י. ק. פוז (* רואים גם הבבאים את יסוד החיים צפון ונחבא בכח הדוממים,

בכלל התולדה כולה, לפי תורת-בב, היא יצירה אלהית, שבה מתגלה אלהים גדולים. כל הר וגבעה, פרח וציץ, הימים והנחלים, השדות והקבעות וכל יתר יצורי הטבע נוצרו כולם, כדי שהבורא יתגלה בהם. הטבע הוא אלהים. הרוחות - מלאכיו, הירח והשמש הלוהטת - משרתיו. הבורא מלא את הארץ קניניו ואת כל הקנינים הללו, מן היים הגדול ורחב הידים עד הנחל היותר קטן, מן הרמש ועד הליתן, לא יצר הקדוש ברוך-הוא להשתעשע בהם או להשביע רצון למי שיהיה, אלא חלקים הם מאותו העצם האין-סוף הנקרא "אֱלֹהִים".

אם צמאה נפשך לראות את אלהים — אומר אבס-אפנדי — הבט לארץ. שים עינך בטבע, בהודו ויפיו. בכל אשר תסנה — אלהים לפניך. סנה לך אל ציץ השדה וראית והנה אלהים נראה אליך ממנו. ולכן כרע על ברכיך לפני כל היקום והלל את אלהים. שירה לו, זמרה לו, ויהי כבוד היוצר לעולם ועד. האדם הוא היצירה העליונה בין כל יצורי היקום-האלהים. בדמותו ובצלמו נוצר. נשמתו — קרן אור מזהירה, שחלק לו היוצר מכבודו. על האדם להשתלם, להטהר ולהתקדש. תכלית חיי אנוש — השאיפה להיות בא־כחו של היוצר על פני האדמה. אהבה עצמית ותאוות נופניות מעבירות את האדם מן העולם־האלהים ועושים אותו אינו ראוי להקרא בשם „אדם“.

על האדם להיות חסטי בכל, ואין בעולם דבר או כת, שיוכל להפוך אותו לעבד, לשלול את חופשתו ולאסור באזיקים את ידיו. העבד המשועבד אינו יכול לשרת את היוצר, כי רק את החופש ואת האמת אוהב הבורא. העבדות היא נגד האמת ונגד החופש.

הנביאים ושליחי אלהים אינם יצורים מיוחדים היוצאים מן הכלל, אלא כולם אנשים פשוטים ורק שעלה בידם להטהר, להתקדש, להתפתח ולהשתלם עד שהיה באפשרותם להניע למדרגה גבוהה־אלהית, שהיוצר בעצמו מדבר מתוך שפתותיהם. אנשים כאלה היו משה, סרתוסטרא, בודה, ישוע, מוחמד ונביאי־יבב. כל דבריהם דברי אלהים חיים, אלא שתורתם של הבכאים היא יותר ברורה ויותר צרופה, מפני שבני־האדם בומננו מושלמים יותר והם מסוגלים להדור לתוך האמת והקדושה יותר מהדורות הראשונים.

תורת־יבב שמה לה למטרה להשלים בין כל האמונות. בעיני הבכאים אין אמונות שונות, אלא יש דת אחת בעולם, ורק שהיא בעלת גונים שונים. בורא אחד לכל בני האמונות. כל בני האדם הם זרמים הנוזלים ממעין אחד, ולכן החוב הקדוש המוטל עליהם הוא להיות איש את אחיו בשלום, באהבה ובאחדות. הירליגיה האמתית היא האהבה, אהבת הבורא ויצוריו. בשעה שאנו אוהבים את כל היצורים, אנו אוהבים את היוצר. אם עושים אנו דבר טוב לאדם, עושים אנו את הטוב לאלהים. צריכים אנחנו לאהוב לא רק את הקרוב לנו, לא רק את עמנו אנו, אלא את כל בני־האדם ואת כל העמים בלי שום הבדל, כי כולנו הנוו עלינו לאילן גדול אחד“.

מנקודת השקפה זו באים הבכאים לידי החלט, שאסור לשלם רעה תחת רעה. ולא זו בלבד, אלא מוצאים אנו בתורתם גם את הפתגם הידוע של ליב טולסטוי: „אל תתנוד רעה“. ההתנודות לרעה ושילום רעה תחת רעה מגדיל, למי דעת בב, את סכום הרעה והרשע. ובתורתם כתוב לאמרי: „חייב אדם לשלם טוב תחת רע, לסלוח לאדם גם אם הכאיב לנו והרע עמנו“. אם רואה אתה אדם העושה רע, אל תנער בו ואל תקצוף, להפך: רחם אותו, נוד לו, כי אין הוא יודע את אשר הוא עושה וסופו לסבול צרות ויסורים. האם ינו־נא כי בעצם הרעה צפון העונש“.

אם רוצה אדם להתאחד עם הבורא ולהתחבר אליו, צריך הוא לסלק את עצמו מן התענוגים העוברים והחולפים. חייב אדם להתרחק מן הצדדים החמריים

והגוסניים שבחיים. העשירות והשאיפה אליה – סימן רע הוא לאדם. מותר לו להשתמש בכל אותם הדברים ההכרחיים, שיש לו צורך בהם באותה שעה או שמביאים לו עונג באותו רגע, אבל אין הוא רשאי להיות תלוי בהם ומשועבד להם. למופת בנידון זה הוא אבס-אפנדי, המנהיג הרוחני של הבבאים בזמננו. הוא חי בתכלית הפשטות, כדי שישאר בידו די כסף לעזור לאחרים. לובש הוא בגדים פשוטים ביותר וזלים ביותר ובביתו אין שו סימן לעשירות.

בתורת בב אין זכר לגן-עדן ולגיהנום באותה צורה שיש להם בדתות האחרות. מעשים טובים – אומר אבס-אפנדי – מביאים את האדם לאלהים – וזהו גן-עדן. הגיהנום – זהו הבטוי של יסורי החרטה העולים ומשתרגים על צואר האדם הרע והחוטא.

מנהגי הדת פשוטים מאד אצל הבבאים. כהנים וכלי קודש אין להם. בוחרים הם מקרבם אנשים אחדים המטפלים בדרכי הצבור, בעניני בתי-הספר ובעניני הקהלה. האמצעים לדברים אלו הם לוקחים ממס מיוחד, שהם מקבלים מן הירושות.

הבבאים הם נגד המנהג השורר בארצות המזרח לקחת נשים רבות. לוקח אדם לו רק אשה אחת. אם האיש או האשה מתחרסים אחרי נשואיהם והם רוצים להתיר את אגודתם, נותנים ומקבלים הם את הגט כאופן נקי מאד. חייב אדם ללמד את בנו ואת כנותיו תורה. אם האב אינו דואג לחינוך זה, החובה מוטלת על הקהלה לדאוג לו. כל אחד מחברי הקהלה מוכרח לעבור וללכד את עצמו ואת בני ביתו. אם חולה הוא, מתחייבת הקהלה לדאוג לו ולביתו.

אסור לבבאי לשחוק בקלטים, לשתות יין וכל מיני משקאות חריפים וגם אסור לו להשתמש באופיום.

רציחה, גנבה, רכילות ונבול-פה – אלה הם החטאים היותר גדולים אצל הבבאים.

כל בבאי צריך לאהוב לא רק את חברו בלי הבדל דת ואמונה, אלא גם את החיות.

תורת בב גומרת בזה שהיא מנבאה, כי יבוא יום ולכל האנושיות תהיה שפה אחת מאותן השפות המתהלכות בעולם. רק שפה אחת לכל בני-אדם – אומר בנה-אלה – יכולה לאחה ולאחד את כל האדם בכל העולם כולו. השתדלו ללמד את בניכם אותה השפה, כדי שכל הארץ תהיה למדינה אחת וכל בני-האדם למשפחה אחת.

צריך אדם – מוסף אבס-אפנדי – להתיחס באהבה וכבוד לכל האמונות והדתות בלי שום הבדל. אחת היא באיזה שם קוראים לאלהים. אחת היא באיזה טעם קורא האדם לעצמו: יהודי, בודאי, נוצרי, בבאי וכדומה. העיקר הוא – חיים שיש בהם אמת וצדק, אהבה עמוקה וטהורה ומעשים טובים.

III

קטעים מספר „הלוחות“.

א

הוי בנים קדושים השותים יין טהור מכוס האמת! – התהברו־נא והתאגדו לאגודה אחת עם כל העמים והלאומים אשר בארץ והייתם קשורים כלכם בחוטי משי אשר יד האהבה רוקמת.

כל עם ולאום איננו עולם לעצמו, הרחוק איש מאחיו כאגמי ההרים הצודדים, אשר לא יחברו איש עם רעהו. כולם אחים המה בגי משפחה אחת. התהברו־נא עם כל בני־האדם אשר דמיהם שונות והייתם למשפחה אחת וגדולה אשר אחוה והרמוניה שוררות בביתה לעולם ועד.

ב

אשרי איש העושה טוב לכל אדם כי ישא ברכה מאת אלהים. נקי כפים ובר לבב כל הדואג לאושר רעהו. אלהי האהבה לא יעזבנו. אוי לאדם אשר רגש השגאה מתגנב אל לבו. גלמוד ועני הוא, תולעת ולא איש.

כי באפו ישמיד יוצר האהבה את הארס השונא את אחיו. פרוי מארץ יאבד ובצאת רוחו לא יהיה זכר לו. הוי העושים דבר אלהים למעיו שנאה!

ג

על שלשה דברים העולם עומד: על האהבה, על האחוה ועל השלום. לא האמונה היסוד כי אם האהבה. אשרי אדם העולה על מטתו בלילה בלב טהור משנאה ושמץ איבה. באהבה יצר אלהים את כל יצוריו ושקולה אהבה כנגד כל המצוות. חדל לך בן־אדם מגלות את חטאות רעך פן יגלה היוצר את חטאתיך. זכור כי היוצר אלהי האהבה רואה את הכל ויודע את הכל והוא מוחל וסולח.

שמעו בני־אדם לקול אלהי האמת:

כל יצורי העולם פרי עץ אחד המה, עלי ענף עבות אחד, נטפי ים אחד, אוי לאדם האוהב רק את עמו וכל הקרוב לו ואשרי אדם האוהב את הכל פלי הבדל.

חרב האהבה והאמת תדה מפלד עשת וחזקה מלהט קיץ. הרימו את החרב הזאת בשם אלהים, בכחו וגבורתו פרצו אל תוך ערי לבותיכם והחריבו מבצרי השנאה והשקר.

ה.

כה אמר אלהי האמת והחיים:

הוי בן הרוח! יהי לכבך אוצר טוב מלא קדושה ואהבה ואורה, לב זה
בחרתי למשכן לי ובו יסדתי מלכות אלהים נצח, מלכות קדומים אשר לא
תחלוף עד עולם.

הוי בן־אדמה! אהבני למען הכירך את אהבתי אליך.

כי אהבתי — מלכותי. כל הבא אליה והיו פתוחים לו שערי גן־עדן: עולם
מלא חיים ויופי, הוד ורוך. כל העומד מנגד לי חייו חיי חפתה, ימיו כצל
נטוים ולא אור ואפל ולא נגה לו.

הוי בן־האמת! מנע פיך משקר וחדל לדבר על חסאת אחיך כל־עודך חי ותוסא.
אל תלעיב באחיך כי פניו פני ועלבונו עלבוני.

ו

שמעו בני חיים לדברי אלהי חיים:

חיו, חיו יאמר אלהיכם.

מרחם הוצאתיכם לחיות חיים יפים, חיים אשר חיים בהם.

רוחי מרחפת על כל היצירות, הטבע — נשמתי.

על כל הר וגבעה, על ההרים והרכסים, על הארזים ועצי היער, על כל
פרח ציץ ועל כל הנרדסים והורדים, על הימים והנהלים משתפכת נפשי,
הבו גדל ליקום וכל צבאיו, כי כלם עצם מעצמי, רוח מרוחי נימים
דקים מנשמת נשמתי.

אל מי תדמוני ותערכוני כי רוחי בכל והכל בי!

הארץ והשמים נחונים לי ולכל הנוצר בדמוחי ובצלמי.

שים ירך בן־אדם אל הפרה וקטפתו. הבס בו והכינות את היותי,

שמה בחייך בי כשמהחך גם אני שמחן —

רקוד כצבי קל־רגלים או כאגל טל על עלי שושנה!

ז

אשרי איש חי חיים טהורים, חיי אהבה, חיי אמת.

אם לב אדם מלא שמחה, גם בכית־האסורים יאושר, אם לבו מלא תוגה
ומכאוב — אמלל הוא נס בגן־עדן.

כי אור מנורה מאיר גם בחדר וגם במחלות עפר מתחת לאדמה.

אשרי אדם חי ובלבו תאותו לא בוערת.

התאוה סס משחית המישן את הלב עד בלתי הרגש עוד מכאובי אחרים.

כל השואף לתאוה חייו נשתפכים להבל וריק.

אדם נולד חפשי. כל הגוול את חפשו והיה כמושיב אותי, את אלהי

החיים, בכית־האסורים,

צטיר! שבור את נחושתך וכתת את כבליך כי אין חיים בלי חפש ואין

תנועה בלי ררור!

IV

ואת היא בקצרה התורה שנתן בב, על תורה זו, על השיטה הפילוסופית שבה, יכולים בודאי לכתוב טרקסטים שלמים. יעשונו אחרים, המתעניינים בשאיפות הדתיות השונות שבעולם, עבודה זו. מטרת עבודתי הקטנה הזאת הייתה רק לתת בשרוטים אחדים השקפה על מעט הפילוסופיה שבתורת-בב, שעל-אודותיה לא ידע ולא שמע בודאי הקורא העברי; חיי בב ודעותיו הם אנדה יפה ומלבבת, אנדה היונקת מעולם האצילות.

כשעה שאותם הסופרים המעטים, שכתבו על תורתו של בב בשפות אירופא, היו בעלי צד אחד וטוביקטיביים ביותר; מאחרי שכולם הם מתלמידיו וממערציו. השתדלתי לנתח קצת את התורה הזאת ולהעביר מעליה את הצעיף הדתי המכסה אותה, כי לא האלמנטים הרליגיוניים חשובים לנו, אלא היסודות הפילוסופיים שבה.

אזנו לא יכול לעניין כלל אבס אפנדי בתור מחוקק ונביא ובחיר אלהים, אלא בב הריבולוציונר-הפילוסוף, ההורס את הישן ורוצה לבסס איזה דבר חדש; אכן תהים רחבה ומבדילה בין תורתו ובין התורות הדתיות ששלטו זה מכבר.

בב הוא פילוסוף-ריבולוציונרן. עומד הוא תחת השפעתה של תורת בודהא, אותה התורה היפה, שהשפיעה על פילוסופים וחוקרים שונים משופנהויאר ועד טולסטוי, ואשר אפילו פרידריך ניטשע השב אותה לתורה יותר יפה ויותר נעלה מן הנוצרות הקופאת, חסרת-טעם, שכל והגיון.

אמנם משתמש בב בדעותיו של בודהא, ואולם הוא מעבד אותן ומביאן לידי שלמות יתרה. למשל: לפי דעתו של בודהא נוצר האדם מארבעה אלמנטים: עפר, מים, אש ורוח, ובמותו שב עפרו לעפר, המים - למים, האש - לאש, הרוח - לרוח, והרגש - נשמת האדם - מתרומם ועולה אל האטר ושם הוא נעלם ואיננו. אז יבוא בב והוא מפתח את הרעיון הזה ומדבר על ארבע מדרגות של רוח המצויות בתורה: רוח הדוממים, רוח הצמחים, רוח החיות ורוח האדם. מארבע הרוחות האלה נברא העולם. ארבע הרוחות האלה ארבע מלכויות הן המאוחדות חוליא על-יבוי חוליא בשרשרת ההתפתחות של הרוח וכל אחת מאותן החוליות היא התפתחותה של חברתה הקודמת לה. האדם הוא היצירה העליונה בין כל יצורי היקום-האלהים.

בודהא וכב גם שניהם אינם מאמינים בהשארת הנפש ובעולם הבא. אין זכר לגן-עדן ולגיהנום בתורת שניהם. אבל בב מדגיש ביותר את שני המומנטים האלה ומבאר, כי מעשים טובים מובילים את האדם לאלהים, מעלים אותו למדרגה גבוהה - אלהית, וזהו - גן עדן, הגיהנום, לפי דעת בב, זהו הבטוי של יסורי החרטה המענים ומציקים לו לאדם הרע והתוטא.

גם בודהא וגם בב מנשאים את הטבע ומעריצים אותו, שניהם הם פנתאיסטים גלגלים ואדוקים. אבל הפנתאיסמוס הבבאי מזכיר לנו את זה ע'

שפינוזה, באותה שעה שאין שום ספק בדבר, שכך לא קרא ולא ידע אסילו את מציאותו של אותו הפנתאיסטן העברי הנדול.

האם לא שפתי שפינוזה דוככות בתורת כב, בשעה שאנו קוראים את הדברים האלה:

רוחי מרחפת על כל היצירות. הטבע – נשמתי.

על כל הר וגבעה, על ההרים והרכסים, על הארזים ועצי-היער, על

כל פרח ציץ ועל כל הנרדים ותורדים, על הימים והנהלים משתפכת נפשי.

הבו גדל ליקום וכל צבאיו, כי כולם עצם מעצמי, רוח מרוחי, נימים

דקים מנשמת נשמתי.

לפי הסקירה הראשונה דומים מאד בכ ובודהא בשיטותיהם – אבל אם

נעמיק מעט, וראינו כי הקרובים האלה רחוקים מאד איש מאחיו, בשעה שמתוך

תורתו של בודהא מציץ היאוש העמוק שתור על-גבי שחור, הפיסימיות נוקבת

ויורדת ומורידה עד לענקי ההום, – הנה תורתו של כב, להפך, מלאה חיים

וחדות החיים.

שמח בחיך כי בשמתך גם אני שמח! –

רקוד כצבי קל רגלים או כאגל טף על עלי שושנה!

כך מצוה את האדם אלתי החיים שבתורת כב.

כי –

מרחם הוצאתיכם לחיות חיים יפים, חיים אשר חיים בהם,

ומתוך נקודת-יבט זו כואס בב בחיים, שיש בהם צער ותוגה ויסורי

נפש:

אם לב אדם מלא שמחה, גם בבית-האסורים יאשר, אם לבו מלא

תוגה ומכאוב – אומלל הוא גם בגן-עדן.

ומתוך אהבת החיים וחדות החיים נעשה בב לריכוזיונרן, הוא מוחא

מחאה עזה נגד השתעבדות האדם ושלילת החופש. אדם בלתי חפשי אינו יכול

לחיות חיים יפים, ומפני זה חייב אדם לשאוף לחופש גמור.

וכה ידבר אלהים אשר לפי:

אדם נולד חפשי, כל הגזול את חפשו והיה כמושיב אותי, את אלהי

החיים, בבית האסורים.

מה יפים הדברים האלה! כב, שלא שמע ולא ידע את ז'ן ז'ק רוסו, בא

ומדגיש אותו הפרינציפיון, שהוא היסוד העיקרי בדעותיו של הלוחם הצרפתי.

חופש האדם יקר כל כך, שהוא בא לעורר, להלהיב ולקיים את האדם

הבלתי-חפשי וקורא אותו למרידה:

אסיר! שבור את נחשהיך וכתת את כבלך, כי אין חיים בלי חפש ואין

תנועה בלי דרור!

דברים כאלה אנו שומעים בפעם הראשונה מפי מחוקק דתי, פה כמעט

שסותר בב הריכוזיונרן את בב המטיף בחורתו האומרי: אל תתנגד לרעה,

כי בעצם הרעה כבר צפון העונש – אותם הדברים שבהם השתמש אהרי כך

גם טולסטוי ביכדו את תורתו הוא, ואתה הקריאה למרידה נעביתה לדיכיונה

בשביל הבבאים, שלחמו בממשלת פרס העריצה וכשך הפרסי, והודות להם באה הריבולוציה בפרס.

בשביל כב אין מעמדים כלל וכלל במציאות. הוא מטיף אחוה ושיוון לכל בני-הארץ. שונא הוא את העשירים ואוהב את העניים. אבל בזה אנו רואים את השפעתו של בודהא על כב. גם בודהא אומר: „יקר בעיני העני מן העשיר, שונא אני את האנשים בעלי מדרגה גבוהה, כי הבורא בעצמו מבכה תמיד את מוצאו הרם והנעלה“...

תורת כב היא מין מהפכה בעולם הדתי. כב מוחה נגד הדתיות הקבועה. כל הדוגמות, המצוות והמנהגים הדתיים הוא חושב למותר. העיקר באמונה — אהבה, אמת ויושר. בתור מוטו לתורתו של כב יכולים אנו להביא את הדברים היפים של לוקרציוס:

„Nec pietas ulla est velatum saepe videri
Vorti ad Cupiden, at que omnes accedere ad aras —
Sed mage facta posse omnia mene tueri“ *

גם תורת כב מתעטפת בטלית של דת, אבל היא עושה זאת מתוך הכרח, כי אין ההמון מוכשר לקבל אינו תורה שתהיה, אם אין האלהיות והדתיות מרחפות עליה. אילו חי כב באירופא, אז בודאי היה רק חוקר פשוט ולא היה למחוקק דתי, אבל כב נולד בפרס, בסביבה דתית, ומפני זה הוא מבטט על עצמו כעל נביא ובהיר אלהים. אבל מה זה נביא?

גם בסביבות דתיות מתהוות ריבולוציות. סביבה אחת נלחמת עם השניה. באיכח הסביבה הנלחמת נקראים בעולם החולני בשם גואמים, מובליציסטים, אגיטטורים, אך בעולם הדתי קוראים להם „נביאים“.

הנביאים מטיפים אמת חדשה ושואפים לחדש את החיים ותנאי החיים. אבל קשורים הם עם הטרדיציה ואינם יכולים לשחרר את עצמם מן העבר. רק בסביבת אנשים העומדים על מדרגה יוהר גבוהה בסולם התפתחותם והשתלמותם מפסידות הטרדיציות את קדושתן ואת הכח המושך שלהן, ואז באים הנביאים ומרגישים כי האמת שלהם חדשה היא לגמרי ומדברים על-אודות תורה חדשה. אבל גם פה יש חבור עם העבר: מיסד הדת הנוצרית מצטדק, שאינו בא לתת תורה חדשה, אלא להוסיף על תורתו של משה, וגם מוחמד סומך את עצמו על משה ועל מיסד הנצרות.

הנביאים לא היו חוזים ומגידי עתידות, כמו שחושבים הרבה, אלא היו כהסוציולוגים והפובליציסטים בומננו. „אין הנביאים — כותב דרמשטטר“ — יכולים להגיד עתידות. הם יודעים את עמם, את חייו ומצבו, והודות לקונצפציה הפילוסופית וההיסטורית שיצרו, הם מבינים ויכולים לסמן את הדרך, שבה

* אין זאת יראת אלהים לעטות מעטה רת ולהתסלק לפני כל המזבחות, כי יראת אלהים היא היכולת להביט על כל העולם בלב טהור ובנפש זכה ובהירה.

** ראה ספרו: Les, Prophtes, דף 137.

לך העם הזה במשך הזמן, ואת תנאי החיים, שבהם יהיה נתון, אם ישתנה הסצב. אותם מעניינים הריוולטטים שיהיו, אם אידיאה זו או אחרת תצא מן המחשבה לפועל, אבל אין הם יכולים ואין הם רוצים לדעת את הפרטים והעובדות הקונקרטיות. לחוש עתידות ולנבא מה שיהיה בעתיד – עבודה זו מוסרים הנביאים כידי שרלטנים.

הנביאים – סובלציסיטים, ריבולוציונרים ומורי דרך. כמו המשוררים והפיסנים, כן גם הם יוצרים מתוך רוח הקודש והתעוררות. נתונים הם בשעת יצירתם במצב של התעוררות ועלוי של עצבים המביאים אותם לידי מראות וחזיונות ומעמד חולני. הנביאים אינם מלומדים פלגמטיים; אלא בעלי טבע היסטירי. כל התעוררות היא מחלה, ומפני זה חשבו את הנביאים בימי קדם לאנשים חולים (נביא – איש הרוח). כך סונה אוטבא בן רבי למוחמד הנביא ואומר: „אם רוח הקודש דבקה בך ושולטת בך עד שאינך יכול להשטר ממנה, ומפני זה אתה מתנבא – נשלח לך רופאים מומחים, נשלם להם, והם ירפאו אותך“.

מטוג הנביאים האלה היה גם בב. סוציולוג הוא וריבולוציונר, ורק שנוֹד בסביבה דתית מלאה חושך ואפלה. כשעה שהוא נתון במצב של התעוררות ורוח הקודש, הוא נתון במצב של איש חולה וכא לידי מראות וחזיונות. במצב שכזה ראיתי אותו בביתו בקרב תלמידיו הרבים והוא מסיף להם את תורתו.

חיים אנחנו עתה בשעת שקיעת הרוח וירידת האצילות.

כל האידיאלים הרמים נחרבו ונהרסו. מעט מעט החחילה הנשמה מתגוללת בסחי וגועל. — המלחמה הנוראה הרסה את כל הקנינים התרבותיים. אבל אין לך רעה, שלא תצא ממנה טובה: המלחמה תהריב את השלטון החברותי הקיים ועל חורבנו תבנה אנושיות יותר בריאה ויותר חזקה, חשית מעול העבדות הנצחית, ואולם בשורה הראשונה יהרסו בלי שום ספק יסודי האמונה החללה השוללת את הופש האדם.

כי האמונה התפלה מקהה את המוח, מטשטשת את הרגש הבריאי, מחלישה את האנרגיה הרעננה ועושה את האדם למשארית תוססת ומתערכסת בלי אונים. והיה כי תחרב – אז כל אש אוכלה, כל להכה בווערת לא תצלחנה להצית את הניצוץ, שכבר עומם –

אז יבוא כותב דברי ימי הדתות והאמונות לכתוב את ההיסטוריה הריליגיוזית, שבה יתן מקום חשוב גם לכב הפילוסוף, הרפורמטור והריבולוציונר, המעטים כמותו בין מחוקקי הדתות האחרים.

מבוא לתורת המטפיסיקה

אם נבוא להשוות זו עם זו את ההגדרות הרבות, שהפילוסופים השונים נוהגים למטפיסיקה ולמושג המוחלט, נמצא, שאף-על-פי שהחכמים נראים כחולקים, יש דעה אחת, שכולם מודים בה, היינו: שידיעת העצם נקנית בשתי דרכים שונות, הנבדלות זו מזו הבדל עיקרי. בדרך האחת אנו הולכים סתור סחור מסביב לעצם ונשארים מחוצה לו; בדרך השניה אנו נכנסים לתוך תוכו של העצם, אנו חודרים לפנימיותו. הדרך הראשונה תלויה בנקודת ההשקפה, שממנה נצא להביט על העצם, ובסוג הסימבולים, שבהם נבטא את ידיעתנו. הדרך השניה איננה וקוה לשום נקודת השקפה ואיננה מתבטאת על פי שום סימבול חיצוני. על אופן החקירה הראשונה יש לומר שהיא מסתפקת בידיעה יחוסית. הדרך השניה – במקום שהיא בגדר האפשרות – נותנת לנו ידיעה מוחלטת.

נקח, למשל, את תנועת הגוף בחוך החלל. תנועה זו אני יכול לתפוס באופנים שונים, וצורתה משתנית לנגד עיני לפי אותה הנקודה בחלל, שממנה אני מסתכל בה. אם הנקודה, שממנה אני מסתכל, מקומה קבוע בחלל, אז תגלה לפני התנועה בצורה אחת; אם נקודה זו מתנועת בעצמה ומשנה את מקומה, אז תראה לי התנועה אחרת לגמרי. יכול אני לסמן תנועה זו באופנים שונים. דבר זה תלוי בנקודת המוצא, שאליהן אני מיחס תנועה זו, כלומר, בקבוץ צירי הקואורדינטות, שעל סיהן אציין אותה, כלומר, יכול אני לבחור לי כתפצי את הסמלים, שעל פיהם אני, מתרגם ומציין את התנועה. משני הנמוקים האלה (השתנות ידיעתי עם השתנות נקודת מבטי וסוג הסמלים המציינים אותה) אני חושב את התנועה לתנועה יחוסית. כי בין כך ובין כך אני בעצמי נשאר מחוץ לגוף המתנועע. לא כן כשאני בא לדבר על תנועה מוחלטת; אז אני מיחס לגוף איזו פנימיות, כאילו איזו נפש שוכנת בו. בכח הסימפטיה שלי אני מעמיד עצמי במקומו ואני כאילו עובר בכח דמינוי לתוך הגוף הזה וחודר אל קרבו, אל עצמיותו. אז הרגשתי תשתנה בהתאמה לזה: לפי מה שמקום הגוף יהיה קרוע או לפי מה שישנה את מקומו ויתנועע הרגשתי תשתנה גם כן לפי השתנות אופן התנועה. אותה ההרגשה, שאני מרגיש אז.

ושהוא כובש את כל הנפש ומושל בה בלי מצרים. ובכל זאת אף הכרת רגש זה אי אפשר לה שתשאר כמות שהיא אפילו במשך שני רגעים החולפים זה אחר זה. כי כל רגע מכיל את זכר הרגע העבר, שנשאר אחריו, שכמובן לא היה נמצא עוד ברגע העבר; הכרת־נפש, שבה אפשר היה למצוא שני רגעים שונים לגמרי, יכולה להיות רק הכרה נעדרת זכרון. הכרה כזו היתה בכל רגע אובדת כולה ושבה לאסס ובכל רגע היתה חוזרת לחיה, ציור כזה יש לנו בהכרח בנוגע לכל מה שמתחולל בנפש בלי הכרה.

נמצא לנו ציור אחר. נצייר לנו ספקטרום בכל רבבות גוניו; המעברים שבו בין גון לגון אטיים הם ובלתי נפרים. נצייר לנו, שזרם הרגשתנו שוטף דרך ספקטרום זה, באופן שהוא קולט לתוכו בזה אחר זה כל גון מגויו; כהרגשה זו היו מתחוללים בזה אחר זה, בהדרגה, כל אותם השנויים הנמצאים בגוני הספקטרום. באופן שהרגשת כל גון היתה מסכמת את שנוי הגון הקודם לה ובה היה טמון הגון העתיד לבוא אחריה. אבל גם ציור זה איננו מספיק. הגונים של הספקטרום המתחלפים נמצאים זה מחוץ לזה. הם עומדים רצופים בטטח. אבל בשטף הזמן לכשעצמו, בהמשכה לכשעצמה, אי אפשר לצייר לנו כל מציאות של זה בצד זה. בה אין דבר נמצא מחוץ להכרו, ובכלל כל מציאות בחלל מן הנמנע בה.

או נמצא לנו ציור אחר. נדמה נו גומי קטן עד בלי תכלית, שצמצמו אותו — אם אפשר הדבר — עד לירי נקודה הנדסית. נחזור עכשו לפשט אותו מעט מעט. אז תפשט הנקודה ותהיה לקו, הקו יתמתח וילך הלוך וארוך. נשים לבנו לא לקו זה, כי אם לפעולתנו המולידה אותו; נחשוב שפעולתנו זו, אף־על־פי שהיא נמשכת בזמן, היא כולה אקט שלם אחד, שאינו נתון לחלק לחלקים; נאמר, שפעולה זו נעשית בלי הרף. אם אירע אחת הפסק במעשנו, או הפסקה זו תחלק את פעולתנו לשתי פעולות בסני עצמן, שכל אחת מהן גם כן שלמה ומוצקה. נניח, שמתחלקת לא הפעולה, כִּי־אם הקו הנולד על ידה. קו זה הוא הרושם, שחרמה הפעולה בחלל. נעלים עינינו מן השטח, שבו מצטבצמת התנועה, נתחשב כך עם התנועה עצמה, כלומר עם פעולתנו הכותחת ומפשטת — עם התנועה לכשעצמה. תמונה זו תהיה תמונה יותר נכונה של התגלות ה־אני שלנו בתוך ההמשכיות.

אבל גם תמונה זו אינה עוד שלמה כל צרכה. כל השואה לא תספיק לנו. כי התגלות ההמשכיות יש בה אחדות ורבוי כאחד. מצד אחד יש בה אחדות של תנועה מתפתחת, ומן הצד השני יש בה רבוי הגונים המתגלים לעינינו. שום משל אין בכחו למסור לנו את שתי הצורות הסותרות האלה כאחד. אם יבליט את צדה האחד של מטבע זו, יעלים עיניו בהכרח מצדה השני. אם אצייר לי את הספקטרום ברבבות גוניו, הרי לפנינו דבר מסוים ועומד, אבל ההמשכיות אינה גמורה ומסוימת, אלא היא הולכת ונוצרת בכל רגע. אם אני חושב על הגומי המתפשט, על הקפיץ הנמתח ומתכוץ, או מוכרה אני להעלים עיני משפעת הגונים, שהיא אופית בשביל ההמשכיות המתפתחת. אני רואה אז רק תנועה פשיטה, רק את הדרך,

במובן זה, ורק במובן זה, מושג המוחלט הוא שם נרדף עם מושג השלם בתכלית השלמות. אם נצלם לנו איוו עיר מרבבות נקודות מבט שונות, ואחר כך נאסף יהדו את כל התמונות שיצאו לנו, אז תהינה התמונות הללו ממלאות בתאור המקום אחת אחר הברתה, כל תמונה תוסיף איוה ציור וקו חדש, שלא נבלט בתמונה השנית, אבל כולן יהדו לא יוכלו לשמש לנו במקום אכסמפלר אחד – במקום המקור, במקום אותה העיר, שבין בניניה אנו מטיילים לפעמים. אם נתרגם איוו פואימה לשפות שונות, אז כל תרגום ותרגום יבליט בה איוו גונים הדשים, ואם נשוה את כל התרגומים זה עם זה, אז יחפן לנו כל אחד את הנטיות מן המקור הנמצאות במשנהו, כל תרגום כאילו יטשטש את הגונים המיתורים, שנולדו בתרגום השני ביחסו אל המקור, באופן זה יתנו לי כולם יחדו תמונה פחות או יותר שלמה של הפואימה המקורית. אבל כל התרגומים יחד לא ימסרו לי לעולם את מהותו הפנימית של המקור כמות שהיא. תמונת הגוף שנצטלם מנקודות מבט שונות, תרגום שנעשה על ידי סימבולים ידועים – כולם בהכרח ישארו פגומים לעולם, בלתי שלמים בהשואתם עם הגוף המקורי, אשר את תמונתו אנו מציירים ואת תוכו אנו מציינים בסימבולים שונים. לא כן המוחלט. המוחלט הוא שלם בכל פרטיו, הוא כולו מה שהוא, זה הוא במלוא המובן, אהיה אשר אהיה.

בלי כל ספק יש תושבים, מפני אותה הסבה עצמה, שמושג המוחלט ומושג ה,אין-סוף אחד הוא. אם אחפון לספר למי-שהוא, שאינו שומע יונת, אותו הרושם הפשוט, שעושים עלי שירי הומירוס, ובשביל זה אתרגם את השירים לפניו, ואחר כך אפרש את תרגומי, ועוד אוסיף לתת פירוש לפירושי ובאור ספורט, אז מדי הוסיפי לבאר אותו אוכל להתקרב אל המקור קירוב גדול, אבל לעולם לא יעלה בידי למסור את הרושם של המקור בשלמותו. אם אתה מרים למעלה את ירך, אתה מוציא אל הפועל חנועה פשוטה, המשאירה בקרבך רושם פשוט. אבל אני, העומד מן הצד ומסתכל באותה חנועה, אני רואה, כי ירך שנתה את מקומה מעט מעט, כי בדרך הליכה עבדה נקודה אחת בחלל ואחר כך נקודה שניה; אבל בין הנקודות האלה אני מוצא עוד המון נקודות אחרות, ואת כולן עברה ירך בדרכה; אם אתהיל למנות אותן – אין הן נתונות להספר, כי אין להן מספר. ובכן אם אני צופה במוחלט מבפנים, מתוכו, אז יראה לי כעצם פשוט, אבל אם אביט עליו מבחוץ, כלומר ביחס לעצמים אחרים, אז יהפך ביחס אל הסימבולים המבטאים אותו למטבע של זהב המתפרסת לכמה פרוטות, ואת הפרוטות יש לחזור ולפרוט וכן עוד ועוד. יש כאן לפנינו דבר, שמצד אחד אנו תופסים אותו כמות שהוא בשלמותו, כדבר שלם שאינו נתון להתחלק, ומן הצד השני יש לגלות בו תכונות עד אין קץ, קיום אלו הבאים יחד אופיים הם בשביל עצם אין-סופי.

מכאן יוצא לנו, שהעצם המוחלט יודע לנו רק על ידי צפייה פנימית, על ידי ,אינטואיציה". להפך, כל היחסי מתגלה לנו בדרך אנליזה, מה זאת אינטואיציה? בשם אינטואיציה קוראים אנו למין סימפטיה שכלית, שעל ידיה נוכל לצייר אותנו בדמיונו עומדים במקום הגוף ובתוכו ונוכל להתמזג עמו כליל

כמות שהוא עם כל מה שיש בו מיוחד במינו ועם מה שאין לו דומה, וממילא אין לו גם בטוי. להסך, האנליזה היא תחבולה, שעל ידיה אנו מגלים בכל דבר יסודות ידועים לנו מכבר, כלומר, אנו מוצאים בו אותם הצדדים, שבהם הוא דומה לעצמים אחרים. כדי לחקור איזה עצם בדרך האנליזה, עלינו לציין אותו בתור דבר תלוי בעצם זולתו. כל אנליזה אינה על פי מהותה אלא תרגום, זהו כסויו של העצם על-ידי סימנים, זהו המון ציורים, שאנו מציירים את העצם מנקודות מבט שונות ומגלים בו את נקודות המגע בינו ובין עצמים אחרים הידועים לנו מכבר. לסיכך האנליזה היא שאיפה נצחית, שלעולם לא תמצא ספוק לה, צמאון לתפוס את כל העצם, להקיף אותו מכל צדדיו, שלעולם לא נוכל לרוות אותו. אבל האנליזה בעל כרחיה הוטל עליה ללכת אך סחור סוור, מחוצה לעצם, להרבות בנקודות מבט עליו עד אין קץ, כדי להשלים אח תמונתו בקיום חדשים, ובכליאות התמונה נשארת בלתי-שלמה. היא מגבבת סימבולים על סימבולים, כדי לשכלל את תרגומה עד קצו, אבל התרגום נשאר פגום. כך היא מוסיפה לעשות עד בלי תכלית. האינטואיציה, להסך, היא תחבולה פשוטה.

אחרי שבררנו כל זה, נקל להבין, שמטרת המדע החיובי היא האנליזה לפיכך עוסק המדע קודם לכל בסימבולים. אף המדעים היותר מוחשיים בין מדעי הטבע, אותם העוסקים בתורת בעלי החיים דנים על הצורה החיצונה של גופות החיים, על האורגנים שלהם ועל יסודותיהם האנטומיים, מדמים צורה לצורה, ובצורות המורכבות ביותר משתדלות הן למצוא יסודות יותר פשוטים. במלה אחת: גם בחיזיונות החיים הם חוקרים רק את הסימבול הנראה לעינים שלהם. אבל אם יש בירינו אמצעי לתפוס את המציאות באופן מוחלט, תחת לחקור אותה באופן יחסי; אם אפשר להכנס ולחדור אל תוכה, תחת להסתכל בה מן הצד, מנקודות מבט שונות; אם יש להביט בה באופן של אינטואיציה, תחת להפריד ולנתח אותה בדרך האנליזה; כלומר, אם יצויר הדבר, שנקיף את כולה כמות שהיא, מבלי לציין אותה על-ידי כטוי חיזוני, על-ידי תרגום או סימבול, — או התורה המלמדת אותנו דרך זו תהיה מטפיסיקה. ובכן: המטפיסיקה (בנגוד למדעים החיוביים) זהו מדע, המשתדל להטע

יש לכל-הפחות מציאות אחת בעולם, שידיעתה באה לנו מתוכה, בדרך הבטה של אינטואיציה, ולא בדרך אנליזה. זוהי האישיות שלנו כמו שהיא שוטפת בומן, זהו האני שלנו, כשהוא נמשך והולך. אפשר הדבר, שבלעזיו לא תהיה כל סימפטיה שכלית לשום דבר מחוצה לנו, אבל בנוגע לנו לעצמנו רגש כזה בודאי ישנו בלב כל אחד ממנו.

בשעה שאני מעיף מבט סנימי אל תוך נשמתי ובא להסתכל באישיותי שלי, או ראשית לכל — נניח שאישיותי נמצאת במצב של מנוחה ואינה טועלת — מבטי נתקל באותם הרשמים הנכנסים לתוך נשמתי מן העולם החיצוני; רשמים אלו מונחים מלמעלה, על-סני הנשמה, בשכבתה העליונה, כגלד קופא ומוצק. רשמים אלו בהירים הם ובלטיס; מסתדרים הם רצופים זה בצד זה

או לכל־הפחות אפשר לצייר אותם כעומדים רצופים. הרשמים הא"ה מתקבצים יחד והיו רגופים שונים. אחר כך, כשאוסף להכיס לתוך פנימיותי, אמצא שם המון זכרונות, שיש להם איזה קשר וסמיכות עם אותם הרשמים; וזכרונות אלו משמשים לנו כדי לבאר ולהבין את הרשמים; נדמה, שזכרונות אלו זה עתה פרשו וצפו מתוך עומק אישיותי, כאילו הרשמים הנוכחים הדומים להם משכו ודלו אותם מתוך נבכי הנפש. אבל גם הרשמים וגם הזכרונות האלה אינם עוד ה"אני שלי. הם כסו את ה"אני שלי אך מלמעלה בשכבה דקה. לבסוף אני מרגיש, איך בכל רגע מתגלות בי רבבות שאיפות, הרגלים ישנים, הרגלים של תנועות ושל מעשים ידועים, המון פעולות, שגם להם יש קשר פחות או יותר אמיץ עם רשמי ועם זכרונותי אלה. כל יסודות הנפש האלה צורתיהם בולטות ומסוימות, ובאותה המדה שהם נבדלים ושונים זה מזה, הם נדמים לי נבדלים ונפרדים מעצם ה"אני שלי. הם יוצאים מפנימיות החוצה, ומצורפם ביחד. מתהווה ההיקף החיצוני של הכדור (אם נצייר את ה"אני שלי בדמות כדור), השואף תמיד רק להפשט ולהתרחב, ובשטחיותו הוא מתמזג ואובד בעולם החיצוני. אבל אם אשנה את מגמתי ואלך מן ההיקף אל המרכז, אם אבוא להתעמק בקרבי ולבקש את הגרעין הפנימי של ה"אני, את התוך המוצק שלי הקיים ובלתי־משתנה, אמצא תמונה אחרת לגמרי.

מתחת לגבישים המאובנים האלה, בעלי הצורות הבולטות, תחת שכבה שטחית זו, מוצא אני איזה שטף נובע בלי הרף, שאין למצוא לו דוגמתו בכל מה שערב לפני עד כה. מצבים שונים מתחלפים כאן זה אחר זה. כל אחד מהם, כשהוא בא, הוא מכיל את אלה שקדמו לו והוא נושא בקרבו את המצב העתידי, שיבוא אחריו. כאמת צריך לומר, כי את הד בו י אני מוצא במצבים אלה רק אחר שכבר עברתי מהם להלן, ואני מביט מאחרי, אל העבר שלי, ומתקה על עקבותיהם. אז, באותו הרגע שהרגשתי אותם, היו מאורגנים כל כך ונלכדים זה בזה, נשבה בהם רוח אחת חיה כל־כך, שאז בשום אופן לא הייתי יכול להגיד איספה נגמר בנפשי מצב אחד ואיספה מתחיל השני באמת. למצבי הנפש האלה אין ראשית ואחרית, אין התחלה וסוף, כל אחד מהם הוא ההמשך של חברו, והלה מוסיף לחיות בקרבו.

אם תרצו, הרי כאן מגלה נפתחת ומגוללה לפניכם; כי אין לנו בעל־חיים שלא ירגיש, שמגלת חייו הולכת ומגוללה אל קצה. כי החיים – הם הזדקנות אטית. אבל כמו כן יש לומר, שזו היא כריכה, כאותו החוט שכורכים על־גבי הארג. כי בדרך חיינו העבר שלנו הולך כצל אחרינו; על חשבון ההוה האבד הולך וגדל, הולך ומתפתח העבר, העבר כאילו מאסף בדרכו אל קרבו את חללי ההוה. והלא כל הכרה אינה באמת אלא זכרון.

אבל על צד האמת אין כאן לא כריכה ולא גלילה. שתי התמונות האלה מעוררות בקרבנו ציור של קיום או של שפחים שחלקיהם דומים זה לזה, ויש לשום קטע אחד של הקו על הקטע השני, עד שיתמזגו לגמרי. לא כן בחיי הנפש; בנפש החי בעל ההכרה אין שני רגעים שוים, קחו אמילו את הרגש הפשוט בתכלית הפשטות, ציירו לכם, שרגש זה שולט בנפש בתמידות

בשעה שאני בעצמי נמצא כביכול בתוך הגוף המתנועע, אינה חלויה עוד בנקודת ההשקפה, במקום שממנו אני מסתכל בתנועה, שהרי כאן עומד אני בתוך הגוף עצמו. מעתה אין אני זקוק עוד לסמלים, כדי לבאר ולסמן על ידיהם תנועה זו; כי מכיון שיש בידי המקור — התנועה עצמה כמות שהיא — כל תרגום ופירוש מיותרים הם לי (כי כל סמל אינו אלא תרגום התזוין), נאמר בקצור: אני תופס עתה את התנועה לא מחוצה לה, כִּי־אם אני בא אליה מתוכה, אני משיג אותה כמות שהיא, ממנה ובה. אז יש לי אודותיה ידיעה מוחלטת, ידיעה אבסולוטית.

אז נתן דוגמא אחרת: נקח איוה גבור של רומן, שהמחבר ספר לנו את הרפתקאותיו ופרטי חייו. הרומניסטן יכול להרבות בהרצאת תכונותיו של הגבור, בתאור אפיו ומדותיו הנפשיות; יכול הוא כחפצו לשום דברים במי גבורו ולתת לו לפעול פעולות עד אין קץ. ובכל־זאת — כל היגיעות, שיגע המחבר כדי לתת לנו תאור שלם של גבורו, אינן שוות למוֹלֵ אותו הרגש הפשוט והחמים, שהיה נולד בנשמתו, אילו יכולתי להתמוג עם הגבור, לעמוד במקומו, ולו לרגע אחד. במקרה כזה היה נדמה לי, שפעולותיו של הגבור, שיתותיו ותנועותיו, נובעות מתוכו באופן טבעי, כאילו יוצאות הן ממקור נשמתו. אז לא היו כל מעשיו ותנועותיו אלא כפרטים מקריים, המצטרפים ונוספים על אותו הציור של אוסי הגבור, שאני עושה לי בדמיוני; פרטים אלו לא היו אז פרטים המעשירים את ציור דמיוני, המוסיפים לו עתרת גונים חדשים, ויחד עם זה לא היה בכחם לעשות את תמונתו שלמה ומוצקת — מעור אחד. להפך, אילו נתנו לי את הגבור כמות שהוא, בשלמותו, אז היה נדמה לי, שכל רבבות העובדות, שבהן מגלה המחבר את אפיו של גבורו ותכונותיו, אינן מוסיפות כלום על שלמות הציור ואינן נותנות שום גונים חדשים לתמונתו; העובדות הללו נובעות מאליהן מתכונתו, הן נאצלות מעצמותו, מבלי שמהותו או אישיותו תתמעט או תופתת על־ידי זה (כאותו המאור, שממנו נאצל האור ואיננו סוחת כלום). אבל עכשו, כל התאורים שהמחבר מתאר בהם את גבורו, כל מה שהוא מספר עלי — הוא נותן לנו על־ידי זה נקודות מבט שונות עליו. כשמציינים את הגבור בשפע קוים ושרטוטים, אין זה אלא שמדמים אותו לאנשים או לעצמים וזלחו היוצעים לי מכבר. ובכן אין הם אלא סימנים שבהם מציינים את אישיותו ומבטאים אותה באופן סתות או יותר סימבולי. כל הסימבולים ונקודות ההשקפה השונות משאירים אותי מחוץ לאישיות; סוף סוף הם מסגרים לי רק על אותם הצדדים השווים בה ובאנשים אחרים, אבל אינם מגלים לי מה שיש בה משלה, את עצם מהותה. אותו עצם המהות של האישיות, אותו הסייחוד במינו, שעד עולם לא יחזור ולא ישנה, כל מה ששייך אל האישיות לעצמה — את כל זה אי אפשר לראות מן החוץ, כי על־פי המוסג עצמו יש כאן לפנינו פנימיותה של האישיות ותוכה, ועצמיות זו אי אפשר שתחבטא בסימבולים וסימנים, שהרי אין להשוות מדתה ושיעורה עם גופים אחרים, כל התאורים והספורים, כל החקירה האנליטית משאירה אותי בגבולות הידיעה היחוסית. רק התמונתו עם עצם האישיות הייתה נותנת לנו ידיעה מוחלטת.

שההכרה עוברת בה מגיל אחד למשנהו. אבל בחיינו הפנימיים כל זה מתגשם ביחד. שם נמצא גם את עשרם של הגונים וגם את אחדותה של המגמה, ביחד עם ההתפתחות הרצופה בלי מעצור, אין שום ציור, שיוכל למסור דבר זה, אין שום דמות, שתהלים אותו כראוי

אבל עוד יותר קשה יהיה לתאר אותו על-ידי מושגים, כלומר על-ידי מושכלים מופשטים, בין שנשתמש במושכלים כלליים ובין שנקח לנו לעזרתנו מושכלים ספציפיים. בלי ספק אין שום תמונה יכולה למסור לי בשלמות אותו הרגש המיוחד במינו, שמעורר בי שטף ה"אני" שלי במקורי עצמי. אבל באמת אין מן הנחוץ כלל למסור לזולתו אותו הרגש. מי שאינו מוכשר אעצמו להסתכל באותו שטף של ההמשכיות, אשר בה מהות עצמיותי וברעינה הפנימי - לזה לא יגלה אותה שום דבר שבעולם ושום מושג לא יועיל לו וכל ציור לא יסכון לו. המטרה היחידה של הפילוסוף היא לערר את האדם לעבודת נפש ידועה, שהרגליה-שכל, המביאים לו תועלת בחיים הממשיים, משימים על פי רוב כבלים עליהם. אבל לציור יש יתרון אחד על המושג: הוא אינו מוציא אותנו מן העולם המוחשי, שום ציור לא יוכל לשמש לנו במקום ההסתכלות עצמה לתוך שטף ה"אני", לתוך ההמשכיות; אבל המון ציורים שונים, השאולים מעצמים שונים, יש בכחם, על-ידי מה שהם מרכיבים פעולתם למול נקודה אחת, להטות את הכרתנו אל אותה הנקודה, שבה תתגלה לפנינו בבת-אחת האינטואיציה. אם נבחר לנו ציורים שאין להם קשר זה לזה ונקח אותם ממקצועות שונים, אז נמנע בעד כל אחד מהם לרשת שלא בצדק את מקומה של האינטואיציה עצמה; כי כל ציור יהא נדחה מפני אחיו. אם נביא אותם לידי כך, שכולם, למרות כל אשנויים שיש בצורה החיצונה שלהם, ידרשו מרוחנו ליחד את שימת-לבנו ולרכזה לנקודה אחת, מעין מדרגה אחת של התאמצות. אז נוכל להרגיל מעט מעט את הכרתנו למצב מיוחד במינו, למצב מסוים ידוע, לאותו אמצב שבו צריכה ההכרה להחזיק, כדי שתתגלה פתאם לעצמה בכל מהותה, מבלי כל צעף. אבל בשביל זה מן הצורך הוא, שהכרתנו תסכים להתרכזות זו של כחותיה, כי בלי כך לא תתגלה לעצמה. אנחנו מביאים אותה לידי אותו מצב, שהיא צריכה לתפוס, בכדי שבעצמה תפנה למטרתה את כל זמנצי כחה ותגיע לידי אינטואיציה. משום זה לא יצלחו כאן מושגים פשוטים, שהרי אלו אינם במציאות באמת אלא הם רק סימבולים, הבאים במקום העצמים, שהם מסמנים, ולכן אינם דורשים מרוחנו כל התעוררות מיוחדת. אם נסתכל בהם בשימת-לב, אז נמצא, שכל אחד מהם מפשיט ונוטף לו מן העצם אך אותם הצדדים השווים בו ובעצמים אחרים. אנו רואים, שכל מושג על פי מהותו אינו אלא בנין אב והשוואה בין עצם זה ובין עצמים הדומים לו, הרבה יותר משיש שווי כזה בציור. אבל מכיון שבנין-אב זה גלה לנו איזה דמיון, מכיון שהתדמות זו היא תכונת העצם, וכל תכונה אינה אלא חלק בעצם ההוא, אפשר להוכיח בלי כל עמל, שאם נצרף יחד את המושגים ונסדר אותם כשהם רצופים, אז נוכל להרכיב את העצם השלם מחלקיו הבודדים ואז יצא לנו מהם הערך הדומה השכלי שלו. זהו הטעם שאנו חושבים,

כי בהכרנו יחד את המושגים של האחדות, הרבוי, הרציפות וההתחלקות עד תחום ידוע או עד בלי תכלית, או נעשה לנו מתוך צרום ציור נכון של ההמשכיות. אבל באמת נשקפת לנו מכאן הסכנה. באותה המדה, שהמושכלים המופשטים מביאים תועלת לאנליזה, כלומר לחקירה המדעית של העצם ביחוסו לעצמים אחרים, באותה מדה עצמה אין בכחם לשמש לנו במקום האינסואיציה, כלומר במקום החקירה המטפיסית של הגוף, המבקשת בו כל מה ששייך לו לעצמו, בפנימיות מהותו. מצד אחד, כל המושגים האלה בהצטרפם יחד יתנו לנו רק דמות מלאכותית של העצם; הם יסמנו לנו כאופן סימבולי את צדדיו הכלליים, שהם כאילו מחוסרים כל צורה עצמית וכל אינדיבידואליות, ולשוא היינו מקוים לתפוס על ידם את המציאות; באמת הם מסתפקים בזה, שהם נותנים לנו רק את צלה של חמיאיות. אבל מן הצד השני, ביחד עם שגיאת־הדמיון הזאת כרוכה כאן גם סכנה גדולה. המושג לא רק שהוא מפשיט את התכונות, אלא שהוא גם מכיל אותן. כשהמושג מסמל איזו תכונה פרטית, אין זאת אלא שהוא משתף בה המון עצמים אין מספר. הוא נותן להם פירוש חפשי, ובאופן זה הוא מסרס אותם ומשנה בו פחות או יותר. כשאנו נותנים את התכונה לתוך העצם המטפיסי, שהיא שייכת לו, או התכונה והעצם מתמוגים יחד. התכונה. לובשת צורה לפי מדתו (של העצם) ומקבלת את שרטוטיו. אבל כשאנו מוציאים אותה מתוך העצם המטפיסי ומגבשים אותה במושג, או התכונה מתפשטת עד בלי תכלית, יוצאת היא מן התחומים הצרים של העצם, בית־קבולה מתרחב, והיא מוכשרת להכיל או עצמים אחרים. לפיכך המושגים השונים, שאנו בוראים לנו בדבר תכונת העצם, מסמנים מסביב לו כמו עגולים רחבים המקיפים אותו מבחוץ, עגולים שקטרם רחב יותר מקוטר העצם, עד שאינם הולמים אותו וריוח ישאר ביניהם. והרי בתור עצם היו התכונות מתמוגות גם זו בזו. לפיכך נחוץ לנו למצוא איזו תחכולה מלאכותית, כדי לשוב ולמצוא התמוגות זו. לצורך זה בוחרים אנו אחד מן המושגים ומשתדלים לצרף על ידו את כל האחרים. אבל צירוף זה ישנה לפי סוג אותו המושג שנבחר לנו בתור נקודת־מוצא. למשל, את המושג, אחדות שברבוי יש לדרוש לפני פנים, הכל לפי נקודת־המוצא שנבחר לנו. יכולים אנו לצאת מנקודת האחדות או מנקודת הרבוי. הכל יהיה תלוי במשקל שניחס למושג זה או אחר; יכול נוכח להפחית או להותיר בשומת ערכו, הכל לפי רצוננו; כי המושג שנפשט מן העצם אין לו משקל בפני עצמו והוא אינו אלא צלו של העצם. ובכן עולות ומתיצבות פה לנגדנו שיטות שונות, ומספרן כמספר נקודות־המבט השונות, שמהן נצא להסתכל במציאות שלפנינו, או כמספר העגולים ההולכים ומתרחבים עד בלי תכלית, שלתוכם אנו מכניסים אותה. לפיכך הלקוי הספמי, שיש בכל המושגים השוטמים, הוא לא רק בזה, שהם מנתחים את האחדות המוחשית, החיה והתמימה של העצם, להמון בטויים סימבוליים, שמספרם מקביל למספר המושגים, אלא שיש בזה עוד מגרעת אחרת: המושגים האלה גורמים לפירוד דעות בסילוסוסיה ועל ידם היא מתחלקת לכני כחות יגונות; כל אחת מן הכחות בוחרת לה נקודת־מבט אחת, אוחות בה ואינה

מסתלקת ממנה, בודה לה ציונים וסמלים מיוחדים ומתחרה בכל השיטות החולקות עליה התחרות שאין לה תכלית. אחת משתי אלה: או שהמספיקה אינה אלא משחק ברעיונות, סלפול הגיוני בעלמא, או שהוה מקצוע עמוק וסריזי שנתן לרוח האדם לענות בו. אם מדע אמתי הוא, ולא התעמלות המוח בלבד, אז בהכרח עליה לצאת מגדר המושגים ולעבור לתחום האינטואיציה. כמובן, אי אפשר לה להמנע מן המושגים, אחרי שכל יתר המדעים דרכם לספל במושגים; והמספיקה הן לא תוכל להתקיים בלי המדעים האחרים. אבל מהותה האמתית והעצמית של המספיקה תתגלה לפנינו רק באותה השעה, שהיא יוצאת מחוץ לתחום המושג, או לכל הפחות כשהיא משתחררת מן המושגים המסוימים והמאובנים ויוצרת לה במקומם מושגים חדשים, מושגים שאינם דומים כלל לאותם, שאנו רגילים להשתמש בהם; כלומר, היא יוצרת לה אז ציורים גמישים, שכולם תנועה ושטף, ציורים כמעט נוזליים, המסוגלים ללבוש את הצורות המשתנות והחולפות, המתמקות ממבטנו, הצורות השוטטות של האינטואיציה. אל הענין החשוב הזה עוד נחזור בהמשך דברינו. כאן די היה לנו להוכיח, כי את ההמשכיות שלנו אפשר לתפוס באופן בלתי אמצעי על-ידי האינטואיציה; באופן כלתי ישר, בדרך עקיפים, יש להעירה ולעוררה בנפש על-ידי תמונות ורמיונות, אבל כשום אופן אי אפשר לכלוא אותה בהחום צר של ציור, המתבסא במושגים, אם נשאיר למושג את מובנו הרגיל והאמתי.

ננסהנא לצייר לנו לרגע את ההמשכיות בתור רבוי. באופן זה יהיה עלינו להוסיף ולבאר עוד, שהחוליות של הרבוי הזה אינן נפרדות ונבדלות זו מזו, כמו שנבדלות חוליות של רבוי אחר, אלא נלכדות אחת באחת ומתמזגות יחד. אמנם בכח דמיונונו נוכל ליחס גבולים מוצקים וקביעות להמשכיות שחלפה, שמקומה כבר בתחום העבר; אנו יכולים להפרידה לגורים המסודרים זה בצד זה, ואחרי כן למנות את מספר החלקים הבודדים; אבל באמת אין אנו מפרידים מה כלל את ההמשכיות עצמה, כי אם את הזכר הקופא, שהשאירה זו בעבר, את הרושם הקבוע שחרתה ההמשכיות השוטפת בדרך הלוכה. לפיכך צריכים אנו להודות, שאם רבוי יש כאן, הרי זה רבוי מיוחד במינו, שאין לנו כיוצא בו. אבל אם כך, האם אין לנו זכות לאמר, שהמשכיות יש בה אחדות? אמנם אותה הציפות, אותו העדר ההפסק והריות בין היסודות השונים, המוסיפים לחיות איש באחיו וכל אחד מהם הוא ההמשך של חברו – הלא בכל זה יש אחדות ידועה, כשם שיש בכל זה גם רבוי; אבל אחדות זו היא אחדות נעה, המתחלפת ומשתנית בלי-הרף, אחדות חיה מנוונת, שאינה דומה כלל לאותה האחדות המופשטה, הקבועה והריקנית, שנתגבשה במושג, האחדות המחלטה. האמנם לא נחלים על סי זה, שההמשכיות יש בה רבוי ואחדות כאחד? אבל נפלא הדבר: כמה שאעסוק במושגים אלו, כמה שאשתדל למצוא ולדעת באיזו מתכונת ובאיזו כמות נכנס כל אחד מהם לתוך ההמשכיות, כמה שאבקש תחבולות חדשות כדי לצרפם ולהרכיבם, כמה שאשתמש באמצעים דקים מן הדקים של מין כימיה של השכל – לא יעלה

בידי אחרי כל אלה למצוא איזה דבר הרומה אף במקצת לאינטואיציה הפשוטה של המשכיות, לאותה ההסתכלות החיה בקרבי מאל"ה, ואני צופה בה באופן בלתי אמצעי, ורק אחרי שבכח ההסתכלות אכנס לתוך המשכיות, או אבין מיד, איך תוכל המשכיות להיות אחדות רבוי גם יחד, ואז אגלה בה עוד המון צדדים אחרים. ובכן כל המושגים השונים לא היו אלא נקודות ההשקפה מן החוץ, שמהן הסתכלו בהמשכיות; גם כל מושג ומושג לבדו, גם צירוף כל המושגים יחדו לא הועילו לנו לחדור אל עצם המשכיות.

אבל בכל זאת אנו חודרים לתוכה, חודרים רק על-ידי אינטואיציה. במובן זה אפשרית היא ידיעה מוחלטת, ידיעה תמימה סנימית בנוגע לשטף ה"אני" שלי ולהמשכיות אישיותי. אבל אם המטפיסיקה יש לה צורך ורשות להשתמש באינטואיציה, הנה המדע מצדו יש לו צורך לא פחות מזה באנליזה. רק כשמערבבים ומחליפים זה בזה את שני התפקידים של האנליזה והאינטואיציה השונים זה מזה שנוי גמור, רק על-ידי בלבול זה של הדרכים השונות בולדות כל המחלוקות בין השיטות השונות, כל המדגים והמשאזומתן בין הכחות.

ואמנם משתמשת הפסיכולוגיה בנחות האנליטי, כמו שמשתמש בו כל מדע אחר. את ה"אני", שנמן לנו בראשונה בדרך הסתכלות פשוטה, מפרידה היא ליסודות, מבחינה בו הרגשות, דמיונות, ציורים, ואת כל תכונה ותכונה היא חוקרת לכשעצמה. באופן זה היא נותנת במקום ה"אני" השלם - המון יסודות נפרדים, אותם הקרואים "עובדות פסיכולוגיות" בודדות. אבל האם תיסודות האלה יהיו ל"ק"י? כאן טאון עצם גרעין השאלה, ורק משום שעד כה לא היו נוגעים בה, לכן יש שהיו מעמידים את שאלת האישיות על בסיס שלא יצויר לה כל פתרון. אין להטיל ספק בדבר, שבכל מצב נפשי של האישיות, מכיון שמצב זה שייך לה ולא לזולתה, נשקפת כל הנפש בשלמותה כמו שהיא. אין לנו מצב נפשי, ואפילו אם יהיה פשוט בתכלית הפשטות, שלא יכיל את כל ההוה והעבר של האישיות שחוללה אותו; בכלל אי אפשר לרגש להיות מובדל מתוך האישיות ולהיות למצב בודד בפני עצמו אלא אם כן ניחס לו בכח ההפשטה והאנליזה קיום עצמי. אבל כסו כן אין כל ספק, שאלמלא ההפשטה והאנליזה, לא היתה אפשרית כלל התפתחות המדע והתקדמותו. ואם כך הוא, איזו היא התחבולה שעל ידה מבחין הפסיכולוג את המצב הנפשי הבודד ובאיוה אופן הוא מיחס לו מהות עצמית ובלתי תלויה בדבר? ראשית כל הוא מעלים עיניו מן הגון המיוחד של האישיות, אותו הגון שאין למצוא לו כלל בטוי במלים כוללות השגורות בפינו. באופן זה תתיצב האישיות לפנינו פשוטה יותר משהיא באמת; אחר כך הוא מבחין בין כל גוניה, עומד על שרסוט ירוע שהוא מתענין בו, מציג אותו לבדו ועוסק בחקירתו. נאמר, למשל: הוא נגש לחקור איוו נטיה של הנפש. או יעלים עיניו מן הגון המיוחד לאותה נטיה, אותו הגון, שאיננו מתבטא במלים, שעל פיו משתנה אותה נטיה שלי מכל נטיה של נפש זולתי. את כל שימת לבו הוא מפנה אל עצם התנועה, אל מעוף השאיפה, שבו תתנשא הנפש למור איוו מטרה; באופן זה מפריד הוא מצב מיוחד של הנפש ומציג אותו לבד

והנה לצד המיוחד הזה באופי הנפש, לנקודת מבט בודדה זו, שממנה הוא יוצא להסתכל בחיינו הפנימיים, ל"סכימה" מופשטה זו של הנטיה החיה הממשית, מיחס הוא קיום מיוחד של עובדה פסיכולוגית בפני עצמה. תחבולה זו, שמשמשת בה החוקר, דומה לעבודת האמן, שבדרך מסעיו בהיותו בפאריז בא לצייר איוה מגדל ממגדלי היכל נוטר-דום, המגדלים האלה מהוברים הם עם כל הבניין ואינם נפרדים ממנה; והבנין מחובר לקרקע ועומד רצוף לבתים אחרים; הבתים מצדם אינם אלא חלק העיר פאריז. לתכלית זו עלינו קורם כל להבדיל את המגדל שלנו ולהפלותו מיתר הבנינים; משום זה בוחרים אנו מכל החזון השלם רק צד אחד בודד, רק מראה אחד ידוע - את המגדל היחיד של נוטר-דום. ואחר כך - המגדל בנוי כולו אבנים שלמות, שנסתדרו רצופות זו בצד זו; עליידי אופן סדרן המיוחד לובש הוא את צורתו העצמית; אבל האמן אין לו עסק באבנים, הוא מציין רק את תבניתו הכללית של המגדל. באופן זה, במקום הסדר הפנימי המאורגן של העצם כמו שהוא במציאות, עושה האמן רק שרטוט חיצוני וכולל, שרטוט של סכימה, לאמתו של דבר אין הציור שלו מקביל אלא לנקודת מבט אחת, שממנה נביט על העצם, אינו פתאים אלא עם תחבולה אחת, שבחרנו לנו מבין המון תחבולות ודרכים אחרות. כל דברינו אלה יאמתו גם ביחס לאותה התחבולה, שעל ידה מפשיט ומבדיל החוקר הפסיכולוגי את המצב הנפשי המיוחד מתוך שטף האישיות השלמה. המצב הפסיכולוגי אינו אלא רשימה, קצת נסיון להקים את העצם ולציירו באופן מלאכותי. זהו העצם השלם, שמסתכלים בו מתוך אספקלריא מיוחדת, נקודת מבט פשוטה, שמצאנו בה ענין מיוחד, ומשום זה בחרנו אותה על כל האספקלריות האחרות. ובכך - לא חלק של הנפש לפנינו, כי אם יסוד נפשי, לא על-ידי הפרדה קבלנו אותה, כי אם עליידי הבחנה, עליידי אנליזה.

עוד משל: התייר שבא לפאריז ועשה לעצמו המון ציורים ותמונות של העיר, יכתוב בלי ספק תחת כל אחד את השם, פאריז, כדי לעזור לזכרונו. ומכיון שראה את העיר הזאת באמת ובלבו שמורה האינטואיציה השלמה שלה, יכול הוא להשען על זאת ולקבוע את מקומו הנכון של כל ציור וציור ולסדרם כהוגן; יכול הוא באופן זה למצוא את הקשר ביניהם. אבל אי אפשר כלל לכתב בדרך זו להפך - לדון מפרטי הציורים על כלל העיר. גם כשיהרבה מספר הציורים השונים שבידנו עד בלי תכלית, גם כשהיו נאמנים ומכוונים למקור בתכלית הדיוק, גם כשנכתוב מתחתם את שם העיר פאריז לאות שהם טעונים צירוף וחבור יחד - גם אז לא יעלה בידנו להתרומם עד לידי אינטואיציה, מכיון שהאינטואיציה לא נמצאת בנפשנו מתחלה; אי אפשר לנו כלל להקים בדמיונו על פיהם את הרושם השלם של העיר פאריז. מאחר שלא ראינו את המקור - את העיר עצמה. סבת הדבר - שהציורים הללו אינם כלל חלקי העיר, כי אם רשימות והעקבות שעשינו לנו מן המקור השלם. נקח לנו משל יותר בולט, שבו תגלה לעינינו הסימבוליות של הציורים באופן בהיר ביותר. נאמר, שלפנינו ערבבו בלי כל כור אותיותיה של איזו פואימה, שתכנה נעלם מכנו. אילו היו האותיות הללו חלקי הפואימה, או הייתי יכול לנסות להקים את

הפואימה, לבנותה מחלקיה; מצרף הייתי את האותיות למלים באופנים שונים, עד שסוף סוף תקום לפנינו מתוך צרופי האותיות הפואימה כמו שהיא, כשם שהילד מצרף את גורי התמונה אחר לאחד ומקים מהם את התמונה השלמה. אבל הרעיון לנסות כחי בדרך זו לא יעלה כלל על דעתי, אף לא לרנע אחד. לפנינו פה לא חלקי הגוף עצמו, כי אם קטעי הסימבולים שלו, בטויים חלקיים, וזהו ענין אחר לגמרי. לפיכך אם יורע אני מבתחלה את הפואימה, או אוכל להציג כל אות ואות על מקומו הראוי לו, ובלי כל עמל אצרף את האותיות למלים, אח המלים למבטאים וכן הלאה, אבל להפוך את הסדר — לבנות את הפואימה לתחלה מאותיותיה, אי אפשר אפילו אם אנסה לעשות כן ולהציג את האותיות זו אחר זו, גם אז יש לי תקוה להצליח בדרכי רק אם אצייר לי בראשונה בדמיוני איזה תוכן פנימי של פואימה זו; באופן זה אני יוצר לי מתחלה בהשערתי אינטואיציה. ואחרי שהתנשאתי בדמיוני למדרגת האינטואיציה, שוב יורד אני לתחום הסימבולים הפשוטים, המשמשים לה לבטוי, הרעיון המזוה, שעל פיו יכול אני להקים ולבנות מתוך היסודות הסימבוליים לבדם את העצם כמו שהוא — רעיון זה הוא תפל כל-כך עד שלא היה עולה כלל על דעתנו, אלמלא היינו מבררים לעצמנו מתחלה כהוגן, שלא בקסעי העצם אנו עוסקים כאן, אלא בקסעי הסימבול החיצוני.

והלא בדרך מוטעית זו הולכים אותם הפילוסופים, המשתדלים לצרף את האישיות ולבנותה סתוך מצבי הנפש הבודדים. יש שהם מסתפקים לתכלית זו במצבי הנפש לבדם, ויש שהם מוסיפים עליהם עוד איזה חוט של קשר מפרי דמיונם, שעליו הם חוזרים את המצבים הבודדים ומאגדים אותם יחד. גם האמפיריים גם הרציונליים בשגיאה אחת נכשלו. אלה ואלה חושבים את הבטויים החלקיים לחלקים ממשיים של העצם. לפיכך הם מערבבים את נקודת ההשקפה האנליטית בנקודת ההשקפה של האינטואיציה, את המדע במספטיקה.

הראשונים (האמפיריים) צדקו בזה שהם מחליטים, כי הנתוח הפסיכולוגי אינו מנלה לנו כלום במהות האישיות, מלבד מצבי הנפש השונים, ובאמת זהו תפקידה האמתי של האנליזה, כמו שנובע לנו מעצם הגדרתה. בשביל החוקר הפסיכולוגי לא ישאר אלא להפריד את האישיות, כלומר לציין את מצבי נפשה. לכל היותר יש שהחוקר מצרף את כל מצבי הנפש השונים לסך-הכל אחד, שהוא מציין בסמל ה"אני", כאותו האמן הרושם תחת כל תמונה מתמונותיו את המלה "פאריז". על אותו הבסיס, שעליו נשען הפסיכולוג ושעליו הוא מחויב להיות נשען, אין ה"אני" אלא סמל המזכיר לנו את האינטואיציה הקדומה — האינטואיציה שאמנם מכוסה היא עתה בערפל — שהיא המציאה לפסיכולוגיה את הנושא שלה; אבל ה"אני" אינו אלא מלה בעלמא, וטעות גדולה תהיה, אם נחשוב, שבעוד אנו עומדים על בסיס זה, נוכל לבקש מבעד למלה זו איזה עצם ממשי. בטעות זו נכשלו אותם הפילוסופים, שלא השלימו עם הרעיון, כי במדע הנפשי עליהם להשאר אך פסיכולוגים בלבד, ולא יותר כמו, למשל, קן וסטיוארט מיל. על פי התחבולה שבה היו משתמשים, היו החוקרים האלה פסיכולוגים, אבל על פי המטרות, שהציבו לעצמם, נשארנו מטפטיים. הם

שאפו לידיעה שלמה, לאינטואיציה, אבל על פי איזו עקמומית משונה של דיוק אמרו להשיג אינטואיציה זו בדרך האנליזה, שהיא אינה באמת אלא שלילה גמורה של כל אינטואיציה. הם מבקשים את ה„אני“ בתוך מצבי הנפש הבודדיסן; אבל הלא אותו רבוי הצדדים שבנפש אינו יוצא לנו אלא אחר שנתייב מחוץ ל„אני“ ונרשום לנו המון ציורים שונים של האישיות, שפעת תאורים סימבוליים, שיש בהם פחות או יותר מן הסכימה, מן ההפשטה. לפיכך גם אם נרבה לצרף את מצבי הנפש השונים זה עם זה, אם נגדיל את הסמיכות ביניהם, אם נחקור את הרוחים שבין מצב למצב – ה„אני“ עצמו חומק ומשתמט מהם ולא ימצאוהו, וסוף סוף הם רואים בו אך צל עובר. על פי אותו הנימוק עצמו אפשר היה להחליט, שה„איליאס“ מחוסרת כל טעם, שהרי כל השתדלותנו למצוא תוכן והגיון בריוח שבין אותיותיה הלא היתה לשוא. ובכן, שיטת האמפיריות הפילוסופית נולדה על-ידי ערבוב נקודת-המבט של האינטואיציה בנקודת-המבט של האנליזה. שיטה זו לפי תכנה ומהותה מבקשת את המקור בתוך התרגום, במקום, שכמובן, לא ימצא. אחרי שעמלה יהיה לשוא, כופרת היא במציאות המקור מאותו הטעם, שהרי חפשונו בתרגום ולא מצאנוהו. דעה זו מביאה אותנו בהכרח לידי שלילה גמורה; אבל אם נסתכל בה ביתר עיון, נראה שדעה זו מבטאה רק אמת גלויה ונראית לעינים: היא אומרת לנו, שהאנליזה והאינטואיציה – הם שני דברים שונים. מן האינטואיציה הראשונה המעורפלה, הממציאה למדע את הנושא של חקירתו, עובר המדע מיד, בלי כל הדרגה, אל האנליזה, המרבה בנקודות מבט בלי הכליית על העצם שלנו. חיש קל הוא מדמה לו, שבכח האנליזה יעלה בידו להקים ולבנות על-ידי צירוף נקודות-המבט השונות את הגוף עצמו כמו שהוא. היפלא בעינינו שסוף סוף הוא רואה את העצם, והנה הוא חומק ועובר ממנו, כמו שיארע בילד, הרוצה להקים לו שעשוע מוצק משרטוטי הצללים המתרקמים על-גבי הכותל?

אבל! באותה שגיאה של ראייה עצמה נכשלת גם השיטה החולקת עליה, שיטת הרציונליות. גם היא מכניסה תיכף לכתחלה בנקודת המוצא שלה אותו ערבוב התחומים, שבו שוגה האמפיריות, ולכן גם היא קצר כחה להשיג את מהות האישיות. גם היא חושבת את מצבי הנפש השונים לקטעים, שנבדלו מתוך ה„אני“ המאחד ומחבר אותם. גם היא כמו האמפיריות שואפת לאתח את הקרעים כדי לחזור ולהקים מהם את אחדותה של האישיות. גם היא רואה סוף סוף, שאחדות ה„אני“ משהמסת ונעלמת ממנה כצל, למרות כל היגיעות שהרציונליות מתיגעת בלייהרף לרדוף אחריה ולחפסה. אבל אם האמפיריות סוף סוף תיעף מן ההתנגדות, שהיא פוגשת על דרכה, ואז מתיאשת היא מתחלתה ומחליטה, שבנפש אין כלום, מלבד רבוי המצבים השונים, הנה הרציונליות עומדת על דעתה ומוסיפה לחייב את אחדות האישיות. אמנם מבקשת היא אחדות זו בתחומם של מצבי הנפש השונים; ולא עוד אלא שאת כל התכונות וההגדרות, שהיא מוצאת בדרך האנליזה, מוכרחת היא ליחס למצבי הנפש השונים (שהרי האנליזה, על פי עצם המובן, נותנת לנו רק את מצבי הנפש בלבד). באופן זה, אחרי שמצבי הנפש נטלו להם את כל התאורים, לא נשאר

לאישיות כלום, מלבד איזה מובן שלילי המחוסר כל הגדרה. מצבי הנפש השונים נטלו להם באנליזה זו כל כה שיש בו אפילו צל קל של ממשיות; הם קפחו את „אחדות האישיות“ והעמידוה ריקה, והיא נשארה כצורה בלי חומר. על מצבי הנפש האלה – אחרי שנבדלו ועמדו בפני עצמם – על שפעת צללי ה„אני“ האלה, שבהם רואה בעל הנסיון האמפירי את ערכו הדומה של ה„אני“, באה הרציונליות ומוסיפה עוד מובן אחד משלה, כדי להקים ולבנות את האישיות – איזה דבר בלתי ריאלי עוד יותר, חלל ריק שבו מתנועעים ונוודים הצללים הללו, היא יוצרת בדמיונה, אם אפשר לומר כך, מקום משכן לצללים האלה, אבל איך חוכל „צורה“ זו, המחוסרת כל צורה, להגדיר ולבטא את האישיות החיה, הפועלת, המוחשית, ולהבחין בין ראובן ובין שמעון? היש להתפלא שהפילוסופים, שהבדילו צורה זו מתוך האישיות, באים סוף סוף לידי הוכחה, שגם היא קצר כחה להגדיר את האישיות? הן הם מוכרחים להרחיב מעט מעט את ה„אני“ הריקן הזה להיות לבית־קבר ענקי, שאין לו קרקעות, החדל להתיחס דוק לראובן או דוק לשמעון; הוא מכיל כל מה שנשים בו; יש להכניס לתוכו גם את האנושיות וגם את האלהים וגם את המציאות כולה. רואה אני, שאין בין האמפיריות והרציונליות כאן אלא דבר אחד בלבד: האמפיריות מבקשת את אחדות ה„אני“, אם אפשר לומר כך, בתוך הדבקים שבין מצבי הנפש השונים; את הדבקים הריקים האלה היא חוזרת וממלאה במצבי נפש אחרים, וכן הלאה עד בלי תכלית; באופן זה הולך ה„אני“ ומצטמצם בדבקים הפותחים והולכים; במדה שתמשיך האנליזה את עבודתה, במדה שתמלא את הדבקים במצבי נפש חדשים, במדה זו יקצר המקום הפנוי שנשאר בשביל ה„אני“, עד שיתקרב אל האפס הגמור. הרציונליות, להפך, חושבת את ה„אני“ למקום משכן, לבית־קבר בשביל המצבים השונים ובאופן זה היא מוצאת לפניו חלל ריק, שאין לנו כל יסוד להציב לו תחומים ולכלוא אותו בגבולות ידועים. החלל הנה מתערך בעד כל גבול שנציג לו, הולך והתרחב, עד שהוא שואף להתמוג ולהבטל – לא באס, כי אם באין־סוף.

באופן כזה אין ההבדל שבין האמפיריות המדומה, כאותה של טן, ובין השקפות העולם הטרוסצדנטליות ביותר, כאותן של הפנתיאיסטים האשכנזים, גדול כל כך, כפי שרגילים לחשוב. אלו ואלו משתמשות במתודות דומות. עיקר תכנון הוא זה, שהן נושאות ונותנות ביסודות הסימבוליים של התרגום כאילו היו לפנין קסעי המקור. אבל לא כך היא הדרך של האמפיריות האמתית. היא מציבה לה למטרה להתקרב ככל האפשר אל עצם המקור, לחדור לתוך שטף חייו ולהרגיש ולתפוס כמו בכח הקשבה שכלית את פרפורי נשמתו; זאת היא האמפיריות האמתית, והיא גם המספסיקה האמתית. אמנם בדרך זו עומדים לפנינו הרבה מכשולים ועכובים, שהרי כאן כל מושג מן המוכן, שבו משתמש השכל לתכלית עבודתו שבכל יום, לא יועיל לנו כלום. הן אין דבר קל מלומר שה„אני“ זה רבוי, או שה„אני“ הוא אחדות, או שהוא סינתיזה של אחדות ורבוי כאחד. האחדות והרבוי הם כאן ציורים מוכנים, שאין אנו צריכים לגזור אותם ולסגלם לפי מדתו הפרטית של הנושא, כדי

שהיהו הולמים אותו בדיוק; הם מוכנים ומוגמרים זה כבר, ועלינו רק לברר אותם מעל גבי הגל; משפטם כמשפט בנד, שקונים מן המוכן, והוא מקביל גם לראובן וגם לשמעון, מפני שלכתחלה לא נגזר לפי מדתו הפרטית של היחיד ואינו מבליט את תבניתו כל צרכה. לא כן האמפיריות האמתית, הראויה לשם זה; היא מתחשבת עם מדת הגוף הפרטית ומוצאת חובה לעצמה לחדש את גיעותיה כשבביל כל עצם ועצם שהיא באה לחקור אותו ביהוד. בבביל כל עצם היא גוזרת ומכינה לה מושג מיוחד, המסוגל להלום יפה יפה רק אותו, ולא איזה עצם זולתו. אמנם קשה בכלל לקרוא אותו בשם מושג, שהרי כל עיקרו אינו מקביל אלא לעצם יחידי. האמפיריות הזאת אינה עושה צרופים מן המושכלים, שיש להם מהלכים בתוכנו, כמו מושכלי האחדות והרבות. להפך — אותו הציור, שהיא מביאה אותנו אליו, תמים ופשוט כולו. אמת, אחרי שכבר נתרקם ציור זה, יכולים אנו להבין, מדוע זה אפשר להכניסו גם לגדר האחדות וגם לגדר הרבות, וכן עוד, אף-על-פי שמושגים אלה רחבים ומקיפים הרבה יותר ממנו. בקיצור, פילוסופיה כזו לא תבחר לה אחד מן המושגים המוכנים ולא תלוה אל אחת מן השיטות הקיימות. היא תבקש לה רק את האינטואיציה המאוחדת, ומאחר שהיא מעמידה את עצמה ממעל לפירוד השיטות השונות, לפיכך יש בידה בנקל לרדת ממרום גבהה וללון בעומקם של המושגים השונים.

כי האישיות יש בה אחדות — דבר זה ידוע מכבר. אבל משפט זה אינו מלמד אותי כלום בדבר הטבע המיוחד והעצמי, שאין לו ביוצא בו, כלומר בדבר אחדות זו שהיא אחדות האישיות. כי ה"אני" יש בו רבוי — גם כזה אני מודה. אבל צריך אני להכיר, שרבוי זה אין לו חבר ואין לו דומה כלל בין כל סוגי הרבוי שבעולם. בבביל הפילוסופיה חשוב לרעת, אי זו אחדות ואי זה רבוי ואי זו מציאות, מציאות המתנשאת ממעל לאחד וממעל למרובה המופשטים, היא נעשית לאחדות מרובה של האישיות? ולידי ידיעה והבאה זו תוכל הפילוסופיה לבוא רק אחרי שתזכה באינטואיציה הבלתי-אמצעית, האינטואיציה הפשוטה, שבה מסתכל ה"אני" לתוך עצמו ורוכש לו את ידיעותיו. מכאן תוכל האינטואיציה לבוא אל האחדות, או אל הרבוי, לפי אותו צלע ההר, שבו תרד מטרם פסגתה; כמו כן תוכל להגיע לאיזה מושג אחר שיהיה, בכדי להגדיר ולסיים בו את חיי האישיות השוטפים. אבל נחזור על דברינו: כל תערובה ובלבילה, שנעשה לנו מן המושגים, לא תתן לנו שום דבר דומה לאישיות הנמשכת בזמן.

אם תתנו לי גליל מוצק, או נקל יהיה לראות, שמבטיסו עד פסגתו הוא מהקצר והולך והוא שואף להצטמצם בנקודה הנדסית אחת, וכן מפסגתו עד בסיסו הוא הולך ומתרחב והיה לעיגול ההולך ומתפשט עד בלי תכלית. אבל גם נקודת הפסגה וגם הבסיס לכשעצמם, ואפילו אם נשים את שניהם יחד על גבי שטח, לא יתנו לנו שום ציור אמתי של מהות הגליל עצמו. כך הוא גם בנוגע לרבוי ואחדות של חיי הנפש; וכך הוא בנוגע לאפס, שבו הולכת האמפיריות ומצמצמת את חיי הנפש, ובנוגע לאותו איך-סוף, שעד אליו מרהיבה אותם הרציונליות.

המושגים, כמו שנראה במקום אחר, נולדים תמיד תאומים; מושג מושג ותמורתו נוצרים יחד; אין לנו מציאות מוחשית בעולם, שאי אפשר יהיה להביט עליה בבת-אחת משהי נקודות מבט, שכל אחת מהן היא ההפך הגמור של הברחה, והיוצא מזה הוא, שנקודת-מבט אלו מתגבשות במושגים, שהם הפכים זה לזה, מכאן באה התיזה והאנטייתיה. לשוא נשתדל להשלים ביניהם בדרך ההגיון; כל עמלנו יהיה לשוא, מפני אותה הסבה הפשוטה, שבכלל אי אפשר ליצור כלום מנקודת-מבט ומתוך מושגים. רק כן העצם, כמו שהוא נתפס בדרך האינטואיציה, נוכל למצוא הרבה פעמים בלי כל עמל מיוחד מעבר אל המושגים הסותרים; כאופן זה אפשר לראות, איך נובעות מתוך המציאות עצמה התיזה והאנטייתיה. ובכן אפשר יהיה להבין, כמה חולקות הן התיזה והאנטייתיה שלנו ובמה הן שוות.

אמנם לתכלית מסרתנו זו צריך יהיה לשנות לגמרי את המהלך הרגיל של עבודת שכלנו. 'לחשוב' – פירוש הדבר כמובן הרגיל: לדון מן המושגים על העצם, ולא מן העצם על המושגים, כיצד נקנית ידיעת המציאות כמובן הרגיל? לוקחים אנו מושגים מסוימים מן המוכן, נחננים אותם לשעורים ומצרפים במתכונות שונות, עד שיצא לנו במקום העצם המציאותי איוה ערך דומה לו, המשמש לנו תמורתו במעשה. אבל לא נשכח, שעבודת שכלנו הרגילה אינה מחשבה לשמה. בכלל שואפים אנו אל הדעת לא לשם הדעת עצמה, אלא בכדי להשיק מידיעתנו איוו תועלת או למצוא ולרעת איוו הדרך שנבור לנו בחיינו המעשיים; בקיצור: מבקשים אנו תכלית לשם איוה ענין חיוני. חוקרים אנו לרעת אם העצם שלנו מתחס לסוג זה או לסוג אחר. אם שייך הוא למין זה או למין אחר מן הסינים הידועים לנו מכבר, וכן כאיוו תחבולה עלינו לבחור ומה הוא המצב שנתפס בו. הפעולות והמצבים האפשריים האלה אינם אלא מגמות, שמושגים אלה תופסים במחשבתנו, מגמות שאנו מגדירים פעם אחת, וידיעה זו מספיקה לנו בשביל כל המקרים הבאים; לנו נשאר רק ללכת אחריהם ולבלי סור מהם. באופן זה מביאים אנו את תורת המושגים לידי מעשה, משתמשים אנו בהם בנוגע לעצמים. כשאנו מודדים את העצם בקנה-המדה של המושג פירוש הדבר כך הוא: אנו שואלים את העצם, מה לעשות בו, ואיך יפעל הוא עלינו? כשאנו מדביקים לעצם תפקא של איוה מושג או מציינים אנו בבטויים מדויקים וברורים את סוג הפעולה, שעלינו לאחוז בה בנוגע לעצם, או שאנו לומדים ממנו, באיוה מצב עלינו לתפוס, לפיכך כל ידיעה כמובן העצמי של המלה בוחרת לה תמיד רק מגמה אחת והיא נובעת רק מנקודת-מבט מסוימת. אמנם יש שהתענינות שלנו מורכבת לפעמים מאד, יש שהיא יוצאת משאיפות שונות, ולפיכך יש שבכדי לרכוש לנו את ידיעות הדבר אנו בוחרים מגמות אחדות ומחליפים אותן זו אחר זו וכן אנו מחליטים את נקודות השקפתנו וכרכים במספרן. רגילים אנו לקרוא לזה ידיעה, רחבה' ומקפת' של העצם. ואו אין אנו מצמצמים את העצם במושג אחד בלבד אלא מיחסים אותו למושגים אחדים, שיש לו שייכות אליהם לפי רעתנו. איך יוכל עצם אחד להתיחס בעת ובעונה אחת לתחומים של מושגים

שונים? שאלה זו אינה מתעוררת בקרבנו, ובאמת אין לה כל ערך מעשי. לפיכך טכני הוא ומובן מאד, שבחינו המעשיים משתמשים אנו במושגים, מצרפים אותם ומשנים מתכונתם, וכל קושי וכל סתירה פילוסופית לא יצאו לנו מזה – על פי הסכם כללי אנו נמנעים אז מן ההתפלספות. אבל ללכת בדרך זו, שיש לה זכות של קיום בעולם המעשה, להכניסה גם לתחום הפילוסופיה, לדון גם שם מן המושג על העצם, שם, שלגד עינינו רק מטרה אחת, להשיג את העצם כמות שהוא, בו ובתוכו, וכל כונתנו לשמה – אם גם שם נשתמש באותן התחבולות, שנבעו רק מתוך שאיפות מעשיות ידועות, ונוסיף ללכת באותן הדרכים, שעל פי מובנן אינן אלא נקודות השקפה חיצונית על העצם – או רק בוגדים אנו במטרתנו ומביאים את הפילוסופיה לקרבן לכל המחלוקת שבין השיטות השונות. באופן זה אנו מכניסים לכתחלה את הסתירה והקרע לתוך לבו של הנושא שלנו ולתוך המתודה עצמה. אחת משתי אלה: או שבכלל אין פילוסופיה במציאות, ואת העצמים עלינו לדעת רק ידיעה מעשית המשמשת לנו רק כדי להפיק מהם תועלת, או שהפילוסופיה כל עיקרה אינו בא אלא להכנס בכח האינסואיציה לפנימיותו של העצם ולתוך חוכו.

אבל בכדי להכין אינסואיציה זו מה סיבה, בכדי להגיד בדיוק איה נגמרת האינסואיציה, ואיה מתחילה האנליזה, עלינו לחזור על הדברים שאמרנו למעלה על שטף ההמשכיות.

וכשנחזור יתברר לנו, שהמושגים והסכימות השונות, שאינם אלא תולדות האנליזה, כולם מצטיינים בתכונה אופית אחת: כל ומן שנסתכל בהם, הם עומדים קבועים לפנינו, בלי כל תנועה ושנוי; מתוך שלימות החיים הפנימיים הבלתי לי איו מהות זסיכולוגית, ואקרא לה, הרגשה פשוטה. אני חושב, שכל אותה השעה שאני עוסק בחקירתה, היא נשארה כמות שהיא, ואילו מצאתי, שבמשך אותו הזמן התחולל בה איזה שנוי, הייתי מחליט, שלפנינו כאן לא הרגשה אחת, אלא הרגשות אחדות, שבאו זו אחר זו; לכל אחת מן ההרגשות המתחלפות הללו הייתי מיחס שוב אותה הקביעות ואותו הקפאון, שיחסתי תחלה להרגשה השלמה. אם אוסיף להעמיק את האנליזה שלי, או אוסיף להפריד ליסודות יותר פשוטים את יסודות הנפש שאמצא, ואז אפריד גם אותם שוב, וסוף סוף אניע או לידי יסודות, שלפי ראות עיני אינם עשויים עוד להשתנות. בהם, ורק בהם, אמצא את היסוד, את הבסיס הקבוע, שעלי אשען בכל חקירתי, הנחוצה להתפתחות המדע. אבל לאמתו של דבר אין לנו מצב נפשי, ואפילו אם יהיה פשוט בתכלית הפשטות, שלא ישתנה ויתחלף כל רגע, מפני שאין הכרח מבלי זכרום ואין מצב נפשי הולך ונמשך, שלא יספח בו על הרגש הנוכחי גם זכרון, של רגעים שעברו. הלא זהו כל תכנה של המשכיות. המשכיות הפנימית – זוהי חיים שאינם פוסקים של הזכרון, הנמשך והולך גם בתור ההוה, בין שההוה יכיל ציור בהיר, ציור בולט של העבר ההולך וגדל ונמתח בלי-הרף, ובין שההשתנות שאינה פוסקת של ההוה תעיד לנו, שההוה נושא על שכמו סבל כבד, משא ההולך ורב, הלא הוא סבל העבר; סבל זה הולך וגדל כל עת שנפשונו הולכת

ומדקנת. אלמלא השארת העבר בתוך ההווה לא היתה מן האפשר שום המשכיות. בלעדיה יש לנו רק חיי רגע, חיים לסרוגין. אמנם יכול אני לזכות עצמי מאשמה זו, שמטילים עלי, כי מיד שאני מבחין ומפריד את המצב הנפשי, אני מוציא אותו על-ידי זה מתוך זרם ההפשיות. יכול אני להשיב על זה כך: כל מצב נפשי בודד, יסודי, שאליו אני מניע בדרך האנליזה שלי, גם הוא עודנו תופס איזה ומן. האנליזה שלי, אומר, מפרידה את חיי הפנימיים למצבים שונים; כל אחד מהם בן מינו של השני הוא; אבל מכיון ששיוון המין הזה משתרע רק לרגעי מספר, לפיכך אפשר לומר, שהמצב הנפשי הזה לא חדל להיות נמשך בזמן, אף-על-פי שכל שנוי אינו מתחולל בו. אבל מי זה לא יראה, שמספר הרגעים המסוים, שאני מיחס למצב נפשי האלמנטרי, אינו אלא סמל, אלא ציון, שכל מטרתו היא להזכיר ולומר לי, שאף-על-פי שאני חושב מצב נפשי זה לכן מין דומה, מכל מקום על פי האמת גם הוא הנו מצב הולך ומשתנה, הולך ושוטף בלי-הרף. כל מצב, אם אתבונן בו כשהוא לעצמו, אינו אלא "התהוות" נצחית. מתוך "התהוות" זו, מתוך שנוי בלי-הרף זה, בחרתי לי אינו דרך פשרה, איזה, שביל זהב" ממוצע בין הקציות, ומשער אני שממוצע זה הוא קבוע ובכלתי משתנה; באופן זה יצרתי לי מצב מוצק, וממילא אינו אלא מין סכימה, יליד ההפשטה שלי. מן הצד השני: הפשטתי מן המושג את תכונת ה"התהוות" שלו ותחת התהוותו ותמורתו המיוהדת יצרתי לי "התהוות" בכלל, מבלי כל יחס לאיזה עצם פרטי; ל"התהוות" זו קרא אני, ומן, ואני אומר, שמצבי תופס זמן ידוע. אילו הסתכלתי בו ביתר עיון, או הייתי מוצא, ש"זמן" מופשט זה הוא מוצק וקבוע בשבילי, כמו שקבוע הוא אותו המצב הנפשי, שאני נוהן לתוכו; מוצא הייתי אז, ששטף הזמן אפשרי הוא רק בצורת השתנות איכותית הזורמת בלי הפוגה; אבל מבלעדי האיכות ישאר הזמן רק כבימת-חיון, שעליה מתחוללים השנויים; הוא יתגבש לאיזו סכיבה קופאת ומוצקה. אז יכול הייתי להוכח, שהשערה זו, שבניתי לי בדבר זמן בן ערך דומה, לכתחלה לא נוצרה אלא כדי להקל מעלי את עבודת הרמיון וההסוואה בין המשכיות מוחשיות שונות; היא מרשה לנו למנות את הנאורעות המתחוללים בבת-אחת ולהשוות מדתו של שטף-המשכיות אחד למדתו של שטף אחר זולתו. סוף סוף הייתי מבין, שבשעה שאני מציף אל המצב הנפשי הפשוט את מספר הרגעים, שתפס בזמן, לא באתי אלא להזכיר בזה, שאת המצב הזה הפרדתי והבדלתי מתוך ה"אני" השוטף בזמן; באופן זה מציין אני את גבוליו וקבוע לו תחומים, כדי שאוכל להבא לחזור ולהביא אותו לידי תנועה, לשוב ולהפכו מסכימה פשוטה, שבה נתאבן עתה לפני, לצורה חיה ומוחשית, שהיה לובש מבחחלה. אבל מכל זה אני מעלים עיני, מפני שבאנליזה אין לנו ענין מעשי בכל זה.

פירוש הדבר – האנליזה כל עסקיה במוצק ובכלתי משתנה. האינטואיציה, להפך, מכניסה עצמה לתוך זרם התנועה עצמה, או, בלשון אחרת, לתוך המשכיות, כאן עובר לפנינו הקו המגביל בין האינטואיציה ובין האנליזה. העצם הריאלי, המוחשי, יש להכירו על פי סימן זה; כולו הוא שטף והתחלפות. ולהפך,

את היסוד יש להכיר על פי זה, שהוא קבוע ובלתי משתנה, כמו שנובע מתוך הגדרתו עצמו, שהרי אינו אלא סכימה, מין חיקוי שעשינו לנו כדי להקל עלינו את הבנתו של המקור; לפעמים אינו אלא סמל וציון בלבד, אבל בכל אופן אינו אלא כתמונה פטוגרפית של המציאות השוטפת. טעות יהיה לחשוב, שמסכימות אלו נובל לחזור ולהקים את המציאות כמות שהיא. לעולם לא יהיה מיותר לשנן לנו כלל זה: מן המציאות אל האנליזה אפשר למצוא מעבר, אבל בשום אופן אין ללכת מן האנליזה אל האינטואיציה.

מן ה„התחלפות“ השוטפת אוכל לשאוב לי בטח וכמה ציורים שונים, כמה תכונות ושנויי גונים ככל העולה על לבי; כל אלה יהיו רק ציורים קבועים, תמונות קופאות, שעשתה לה האנליזה מן המציאות השוטפת, הנתונה לנו על פי האינטואיציה, אבל כל הציורים השונים האלה גם יחד לא יתנו לנו שום דבר, שיהיה דומה ל„התחלפות“ עצמה, מפני שהם כולם אינם תלקי ההתחלפות, כי-אם יסודותיה הפשוטים, וזהו ענין אחר לגמרי.

נקח, למשל, אותה ה„התחלפות“, הקרובה ביותר לתולדה אחת – את התנועה בתוך הלל. יכול אני לצייר לי תחנות ונקודות עמידה בדרך התנועה, שבהן יוכל להתעכב הגוף הנע. להן קורא אני בשם „מצבים שונים“ של הגוף הנע או „נקודות“, שהוא עובר עליהם בדרכו. אבל מצירוף המצבים האלה, ואפילו אם יתרבה מספרם עד בלי תכלית, לא אוכל לחזור ולהקים את התנועה. המצבים האלה אינם תלקים של התנועה, אלא העתקות וציורים של התנועה. אפשר לומר, שאינם אלא השערות שאני משער ליי מניח אני, שבהם יתעכב הגוף בדרך תנועתו. אבל באמת לא ימצא הגוף הנע לעולם בשום נקודה מן הנקודות הללו; לכל היותר יש לומר, שהוא עובר בדרך; אבל עבירת הגוף בדרך הנקודות, שאינה אלא תנועה, אין לה שום שיכות להתעכבותו, שאינה אלא מצב מנוחה. את התנועה אי אפשר לשים לתוך חקביעות והמנוחה, שאם לא כך, הרי נמצא, שהתנועה היתה מתמוגת עם המנוחה, ובוהו הלא יש סתירה פנימית. הנקודות אינן נמצאות בתוך התנועה בתור תלקים; אין הן עומדות אפילו מתחת לתנועה בתור מקומות משכן של הגוף הנע. באמת אינן אלא מצע, פרואקציה, שאני מציע תחת התנועה; מקומות הן, שבהם היה נמצא הגוף הנע, אילו היה מתעכב בדרכו ונח בהם. ובכן לאמתו של דבר אין הן מצבים, אלא השערות, השקפות שכלנו או נקודות המבט שלנו. אבל האם אפשר לבנות עצם מצירוף נקודות-מבט?

ובכל-זאת בכל פעם שאנו באים לדון על התנועה ועל הזמן, שהתנועה משמשת לו בתור ציור דמיוני, משתדלים אנו לעשות כך. מתוך אותה שגיאת הראיה, שנשתרשה עמוק בקרב תבונתנו, שעל פיה אנו רואים בהכרח באנליזה את הערך הדומה של האינטואיציה, אנו מבחינים קודם כל בדרך התנועה מספר ידוע של תחנות, של מקומות עמידה, שבהם יוכל הגוף לנוח, וסוף סוף מוכרחים אנו לראות בהם תלקי התנועה. אחרי שידגו קצרה לחזור ולהקים מתוך הנקודות את התנועה כמות שהיא, שמים אנו בריות שבין הנקודות עוד המון נקודות אחרות, ובאופן זה חושבים אנו להתקרב בכל הקירוב האפשרי

אל השטפיות, אל עצם התנועה. אבל אחרי שהשטפיות משתמטת ממנו עם כל זאת ואין היא נמצאת לנו, נותנים לנו תחת המספר המסויים של נקודות – מספר, ההולך ורב עד בלי תכלית. כך משתדלים לנו בכח רעיונו, המגבב נקודות על נקודות עד בלי תכלית, לחקות ולזייף את ההנועה התמימה והמציאותית של העצם הנע. אך כל עמלנו הוא לשוא. סוף סוף מחליטים לנו, שאמנם מתווה התנועה מתוך צירוף הנקודות, אבל מלבד הנקודות הללו כוללת היא בהכרח עוד איזה מעבר מסתורי ובלתי מובן ממצב אחד למצב שני הבא אחריו. נמצא הדבר, שאי-הבנה זו אינה נובעת מאותה הסבה לבדה, כמו שאנו רגילים לחשוב, שהעמידה בכלל מובנת לנו יותר מן התנועה, שבמחשבתנו לנו המנוחה קדמה לתנועה. נרמה הדבר, שמסתוריות ההופעה נובעת מזה, שאנו יוצאים מתחלה מן העכובים והתחנות ועל-ידי צירופם רוצים לנו לעבור אל התנועה, זהו דבר שאי אפשר, אבל הוא נקל היה ללכת בדרך אחרת – מן התנועה אל הקביעות בתור מעבר אטי, על-ידי מה שצריך לנו, שמהירות התנועה הריכת ופוחתת, עד שהיא מתקרבת אל המנוחה, עלינו להתרגל לראות דוקא את התנועה כהופעה הפשוטה ובהירה ביותר; כי העמידה אינה אלא הגבול הקיצוני, התחום האחרון, שאליה שואפת התנועה, בשעה שהיא הולכת ומתעכבת, תחום שיש לנו לצייר בדמיונו, אך מעולם לא יחגשם בשלמותו בטבע. את מובן הפואימה ותכנה בקטנו בצורת אותיותיה; חשבנו, שאם נרבה לחקור את האותיות הללו במספר עצים, אז נגיע עד הבנתה; אבל הבנתה מחמקה ועלמת ממנו, ואחרי שהתיאשנו מתוחלתנו, אחרי שאנו רואים כי אך לשוא נבקש את הקטעים של תוכן הפואימה באותיות הבודדות, אז משערים לנו, שאת החלקים של תכנה הכמוס יש למצוא בריוח שבין האותיות. אבל – נחזור עוד הפעם על דברינו שלמעלה – האותיות אינן חלקי העצם; הן אינן אלא יסודות הסימבול לבדם. המצעים השונים של הגוף הנע אינם חלקי התנועה; אין הם אלא נקודות בחלל, שבו מצטמצמת התנועה לסי השערתנו, חלל קופא וריקן זה מעולם איננו נתפס כמו שהוא, וידיעתו נקנית לנו רק על-ידי התבונה, וגם הוא כאמת אינו אלא סימבול. אבל איך תוכלו, מתוך שתשתמשו כל העת בסימבולים, ליצור „יש מאין“ – לבדוא לכם את המציאות?

ואולם סימבול זה מקביל להרגלי המחשבה שלנו היותר קדומים, הנוטעים עמוק בנו. אנו רגילים להעמיד עצמנו במקום קבוע, שבו אנו מוצאים נקודת סמך לעבודתנו המעשית; והנה מתוך קביעות וקפאון זה הפצים אנו לברוא לנו את השטפיות. באופן כזה עולה בידנו לקבל אך הקוי בלתי-מוצלח, זיוף של התנועה המציאותית; אלא שפחיים המעשיים הקוי זה מכיא לנו תועלת יותר משהיתה נותנת לנו ההסתכלות האינטואיטיבית בעצם הגוף. שכלנו יש לו נטיה כבירה לחשוב אותו הרעיון. שבו הוא מרבה להשתמש, לכהיר ומובן ביותר. לסיכך נדמית הקביעות לשכלנו לדבר מובן יותר מן השטפיות, המנוחה לפי דעתו קדמה לתנועה.

מכאן נובעות כל השאלות החמורות בהכנת התנועה, שהתחבטו בהן החכמים עוד בימים קדמונים. שאלות אלו נולדות תמיד מתוך אותה הסבה,

שאנו באים לדון מן החלל על התנועה, לעבור מן הקו, שהגוף הנע חרת בדרכו בתור רושם תנועתו, אל עצם התנועה, ממצבי המנוחה והקפאון – אל השטפיות, ומעבר זה בין המנוחה והתנועה אומרים אנו להשיג על-ידי צירוף המצבים הבודדים, אבל באמת קודמת התנועה למנוחה, היחס של מצבי הגוף השונים אל התנועה אינו יחס של חלקי העצם לעצם השלם, כיראם יחס של המון נקודות-מבט שונות על העצם – לחמימות העצם השלם, כמות שהוא במציאות. טעות זו היא שגררה אחריה עוד המון פרובלימות ארורות. אותו התפקיד, שיש לנקודות הקבועות ביחס אל התנועה של העצם הנע, יש גם למושגים של חכונות העצם השונות ביחס אל השתנות האיכות שלו, באופן זה, אחרי שהפרדתי את שנויי העצם למושגים שונים, נמצא, שהם היו לכחזות קבועים וקופאים, שפרשו מן המציאות הנוזלת והמתחלפת. "לחשוב" איזה עצם – מירוש הדבר פמובן הרגיל הוא: לצלם לנו מתוך שטפיות המונה קבועה אחת או ציורים אחרים. כלומר: באמת אנו שואלים מזמן לזמן את עצמנו, באיזה מצב נמצא הגוף, כדי לדעת, איוו תועלת יש להפיק ממנו. אופן מעשינו אלה הוא טבעי מאד ויש לו זכות קיום גמורה באותה המדה שאנו עוסקים בחקירת המציאות לשם צרכינו המעשיים. עד כמה שהידעה מכוונת לשם מעשה, די לה לכנות את המצבים היותר חשובים, שתופס העצם ביחס אלינו, וכמו כן לדעת את המצבים השונים בנוגע לעצם שאנו צריכים להתייב בהם. זה הוא תפקידם הרגיל של המושגים המוכנים ועומדים; הם ציונים ו"היכרים", שבהם אנו כציינים את דרכה של ההתהוות. אבל אם נבקש לחדור על ידם לתוך הטבע הפנימי של העצמים, אז אנו באים להשתמש גם בנוגע לטף המציאות באותה התחבולה, שנוצרה מתחלה רק בכדי לתת לנו נקודות-מבט קבועות וקופאות עליה. אז אנו שוכחים, שאם המטפיסיקה אפשרית היא בכלל, אז אין זאת אלא שאנו צריכים להתאמץ בכל כחותינו, והתאמצות זו נקנית רק בעמל רב ולפעמים גם פיסורים רבים, וכל כונתה – להתגבר על הנטייה הטבעית של שכלנו, כדי להכנס בבת-אחת, כמו על-ידי איוו התפשטות השכל, אל תוך העצם הנחקר; בקצרה – כדי ללכת מן המציאות אל המושגים. ולא מן המושגים אל המציאות. היפלא הדבר, שהפילוסופים רואים לפעמים קרובות, והנה העצם, שהם שואפים לתפוס, משתמט ונעלם מהם, כמו שמשתמט העשן מיד הילדים, האומרים לכלוא אותו בכאם הקמוצה? כך במשך דורות הולך לו המשאימתן והמהלוקת בין השיטות, וכל אחת מהן מאשימה את כל השיטות האחרות, באמרה, שהן העלימו עיניהן מן המציאות.

אבל אם המטפיסיקה בהכרח עליה להשתמש באינטואיציה, אם נושא האינטואיציה אינו אלא טף ההמשכיות, ואם ההמשכיות עצמה יש לה מהות פסיכולוגית – האם לא יצא לנו מזה, שהפילוסוף מוכרח יהיה להכליל רק בתוך חוג הסתכלות פנימית – לתוך גפשו עצמו? האם לא יהיה אז כל תוכן הפילוסופיה ותפקידה – להסתכל בחיים, כמו שמתכל הרועה המחנכים במים השוטפים לפניו אם כך נאמר, אז נכשל באותה השניאה, שלא חרלנו מהזהיר עליה עוד בתחלה הסקירה שלנו. אז נכפור בטבע המיוחד של ההמשכיות, באפיה

האקטיבי, הפועל, ובכח הכפיה, אם אפשר לומר כך, שיש לאינטואיציה המטפיסית. אז כאילו נעלים עיננו מזה, שרק המיתודה שהראינו למעלה מרשה לנו לצאת מגדר האידיאליות, וכמו כן מתחום הריאליות; היא מרשה לנו לחייב את מציאות העצמים העומדים במדרגה גבוהה או נמוכה ממנו, אף-על-פי שבמדה ידועה הם נמצאים בקרבנו; היא מרשה לחשוב, שעצמים אלה קיימים יחד, ורק על ידה יש להפיץ את עב הערפלי, שבו הליטה האנליוה את כל השאלות העומדות ברובו של עולם. מפלי לגעת פה בחקירתם של כל העצמים השונים האלה, די לנו להראות, שאינטואיציה זו אינה מעשה פשוט ובודד, אלא המון מעשים בלי קץ; כולם מתיחסים למין אחד, ויחד עם זה כל אחד יש לו גון מיוחד בפני עצמו; נראה, איך רבוי-הגונים של האקטים הללו מקביל בדיוק למדרגות השונות של ההויה.

אם רוצה אני לחקור את ההמשכיות בדרך האנליוה, כלומר — להפרידה למושגים קבועים ומוצקים, אז על פי הטבע של המושג והאנליוה מוכרח אהיה לגשת אליה משהי נקודות מבט מתנגדות זו לזו תכלית נגוד; מתוכן אשתדל אחר כך לשוב וליצור אותה. צירוף זה יש בו באמת דבר פלא, כי לא יובן כלל, איך זה יצטרפו יחד דבר והפכו? צירוף זה אין בכחו לתאר לנו לא את רבוי המדרגות ולא את התחלפות הצורות; כמו בכל הפלאות, יש לנו או להאמין בו אמונה עורת או לפסוד בו ולמסוך ידינו ממנו. אומר אני, למשל, שמצד אחד נמצא רבוי מצביי ההכרה המתחלפים זה אחר זה, ומן הצד השני ישנה אחדות המצרפת אותם יחד. ההמשכיות היא סינתיוה של האחדות והרבוי הזה, היא מהלך מסתורי, המתחולל באופל ואינו מרשה להבהין בו גונים ומדרגות שונות. לפי השערה זו ישנה — ובהכרח שתהיה — רק המשכיות אחת, זו היא אותה ההמשכיות שבה רגילה לעסוק הכרתנו. אם בכדי למצוא אשור וחוק לעיונונו זה נתאר לנו את ההמשכיות בתור תנועה המתחוללת בשטח, את התנועה עצמה נראה כבא-כח הזמן והחגשמותו, ונשתדל לצמצם אותן במושגים, אז יצא לנו מצד אחד מספר רב של נקודות על-גבי שביל התנועה, שנוכל להרבותו כחפצנו, ומן הצד השני — אחדות מופשטה המצרפת אותן, כאותו החוט שנמתחה עליו מחרוזת של פנינים. צירוף זה של הרבוי המופשט עם האחדות המופשטה — אם נניח, שהוא בכלל בגדר האפשרות — הוא דבר מיוחד במינו, שאין למצוא בו שום גונים בחבור המספרים באריתמטיקה. אבל אם חתת מה שנשאף להפריד על-פי אנליוה את ההמשכיות ופאכת אין זה אלא יצירת סינתיוה של המושגים, נחרור אליה קודם כל בכח האינטואיציה, או יולד בנו איוה רגש מיוחד ומסוים של התאמצות הנפש, שעל-פי מהותה והגדרתה אינה אלא בהירה הפשית בין המון המשכיות כונות. אז נוכח, שיש לנו עסק פה עם כמה וכמה המשכיות השונות זו מזו, אף-על-פי שכל אחת מהן, אם נצמצם אותה במושג, כלומר, אם נסחכל בה כן זחוף משהי נקודות הכבס המתנגדות זו לזו, נמצא בה הכרה כמוסה של רבוי ואחדות.

נבטא את רעיונונו זה ביחר דיוק. אם אביס על ההמשכיות כעל רבוי של רגעים המתלכדים זה אל זה על-ידי אחדות המבריחה אותם מן הקצה אל

הקצה וחורות אותם כחוט החורז את הפנינים, אז, גם אם ההמשכיות האמורה תהיה קצרה מאד, הלא גם אז ירבה מספר הרגעים עד בלי תכלית, ואני אוכל לקרב את הרגעים האלה זה אל זה קרוב גדול כחפצי; אבל תמיד יכנסו אל בין הנקודות ההנדסיות הללו עוד נקודות הנרסיות חדשות, וכן הלאה עד בלי קץ; באופן זה, אם אסתכל בהמשכיות מנקודת הרבוי, אז בהכרח תלך ותעלם ותאבד מנגד עיני, תורה לאבק דק של רגעים, שכל אחד מהם אינו נמשך בזמן, כי כולו חולף; ומן הצד השני, אם אביט על האחדות המצרפת את הרגעים האלה יחד, אז אמצא שגם היא מן הנמנע היא שתמשך, שהרי, על פי השערתי, כל מה שיש בהמשכיות מן העשוי להשתנות ונתן לתמורה ולהתחלפות, כל מה שמסוגל להמשך במלוא מובן המלה, אותו יחסנו לרבוי הרגעים. אחדות זו, כל מה שאוסיף להתעמק במהותה, תתגלה לפני כמצע מוצק וקופא של המתנועע; כמהות הזמן משוללת היא זמן ולה יקרא „נצח“ – היא נצח של המות; כי הלא אינה אלא תנועה מחוסרת כל שטפיות, שבה – גרעינה ונשמת אפה של התנועה. אם נתעמק בחקירת השיטות השונות העוסקות בשאלת ההמשכיות, אז נראה שאין ביניהן אלא דבר אחד בלבד: אחדות מהן כוחרות להן משני המושגים האלה מושג אחד ומיחסות לו ערך יסודי, ואחדות מבכרות עליו את משנהו – יש מהן שעומדות על נקודת המבט של הרבוי; מנשאים הם למדרגה של מציאות מוחשית את הרגעים הנוזלים של הזמן, שהוא כאילו נטחן על ידם ונתפרר לחלקים דקים; את אחדותה של ההמשכיות, המוסיפה לזרות את הגרעינים האלה לאבק דק, חושבים הם למובן מלאכותי יותר הרבה; האחרים, להפך, מקימים להם למציאות את אחדותה של ההמשכיות. מכניסים הם את עצמם לתוך הנצח. אבל מכיון שהנצח שלהם נשאר עם כל זה מופשט, שהרי הוא ריק ריקנות גמורה – כי כאן לפנינו נצחיות המושג, השולל לפי השערה זו את המושג המתנגד לו – לסיכך אין להבין איך יוכל להיות ולהתקיים בתוך הנצח הזה הרבוי בלי קץ של הרגעים המתחלפים. לפי ההשערה הראשונה תלוי העולם על בליטה בהכרח הוא שבכל רגע יאבד ויחזור לתוהו ובכל רגע ישוב מתוכו לתחיה. על פי ההשערה השנייה יש במציאות רק האינסופיות של הנצח המופשט. כאן נשאר לנו כמו כן בליימובן, איך זה האינסופיות אינה כלואה וסגורה לעצמה ואיך זה תרשה לכל העצמים השונים להתקיים במחיצתה? אבל אם כך ואם כך – על איוו נקודה שנציג את המורה של שענונו, הזמן ישאר לנו רק כתערובה של שני מושגים מופשטים, ששום מדרגות וגונים שונים אי אפשר למצוא בהם. גם בשיטה האחת וגם בשנייה נמצא רק המשכיות אחת השוטפת וכוחפת את הכל. זהו נהר שאין לו חופים ואין לו קרקע, הזורם מאליו, מבלי כח ניכר, ומגמתו נעלמה ממנו ולא נוכל לדעתה. גם תמונה זו – שהמשכיות היא נהר, נהר זורם ושוטף – באה לנו מתוך אותה הסבה, ששתי השיטות מביאות לפעמים קרבן למציאות, המשתמשת בפוזר המחשבות שבה לפעמים בהגיון. אבל מכיון שהן חוזרות ונכנסות לתוך תחומן, מיד הן מקפאות את זרם הנהר או עושות אותו לגדל מוצק אחד בלי סוף או מפזרות אותו להמון גבישים דקים עד אין קץ; אבל תמיד הן מהפכות אותו

ל עצם שיש לו בהכרח איזו שייכות לקצאון ולקביעות של איזו נקודת השקפה שתהיה.

שונה לגמרי תהיה התמונה, אם בכח האינטואיציה שלנו נעמיד את עצמנו בכתיאחת לתוך הזרם המוחשי של ההמשכיות. אז, כמובן, לא נמצא כל פעם הגיוני בהנהגה, המשערת המון המשכיות מרובות הצדדים ועסירות הגונים. על צד האמת היא אפשר לנו לצייר בדמיונו, שלא תהיה בעולם שום המשכיות אחרת מלבד זו שבנפשנו אנו, כמו שאפשר לנו לצייר, שלא יהיה בעולם שום צבע אחר מלבד, למשל, הצבע המוזהב. אבל כשם שהכרת הגון בכלל, אילו היתה קשורה כולה בקשר פנימי עם הגון המוזהב ולא היתה תופסת אותו באופן חיצוני, היתה מרגישה את מקומו האמתי בין האדום והשוקף, ולא עוד אלא שבמחשבתה היתה צופיה מבעד לגון זה את כל עתרת גוני הספקטרום בשלמותו – שהרי שנוי רצוף זה ההולך מן האדום אל השוקף נמשך והולך גם בכל גוני הספקטרום – כמו כן גם האינטואיציה של ההמשכיות שלנו אינה משאירה אותנו תלויים על בלימה, כמו שמשאירה האנליזה השלמה, אינטואיציה זו מביאה אותנו לידי מגע בלתי-אמצעי עם כל המון ההמשכיות ברציפותן; כסולם השנויים האלה נובל אז לעלות או לרדת כחפצנו: בשני האופנים גם יחד יש בידינו להרחיב את גבולות נפשנו על ידי התאכצות גדולה וכבירה, שיש בה מעין כפיה והתגברות על נטיחתו הטבעית; בשני האופנים גם יחד אנו יוצאים מבעד לתחום האני' שלנו. באופן הראשון פונים אנו אל ההמשכיות ההולכת ומתפורת, הולכת ומתפשטת; דפיקותיה ופרפוריה הם יותר תכופים ומהירים מטרפורי נפשנו; לפיכך הם מפרידים את הרגשתנו הפשוטה, הם ממוגים ומבטלים את האיות שלה בתוך פזור הכמות; וכשנגיע לאיזה גבול קיצוני, נמצא סוף סוף אז השויון הדומה השלם, את ההכפלה השלמה, שבהם אנו רגילים לראות את החומריות. אם נבחר לנו את הדרך השניה, אז נלך ונתקרב אל ההמשכיות ההולכת ומצטמצמת, הולכת ומתרכות, נעשית אינטנסיבית יותר ויותר; הגבול הקיצוני שבבילה יהיה הנצח. כאן לפנינו לא הנצחיות של המושג, שאינה אלא הנצח של המות, כאן לפנינו נצחיות חיה, וממילא נצחיות נעה ושוטפת; ההמשכיות שלנו תתראה ביחס אליה כרעידת גלי-האור בעינינו אנו; זה יהיה צמצומה של כל המשכיות, כמו שהחומר הוא פיזור. בין שני התחומים האלה נתונה האינטואיציה, והיא נתנועעת לכאן ולכאן תנועה זו היא המספיקה עצמה.

להעביר פה לעינינו את כל המדרגות השונות שבדרך תנועה זו – זה אינו בגדר האפשרות. אבל אחרי שתארנו פה את המתודה בדרטוטיה הכללית ונסינו בפעם הראשונה להשתמש בה, אפשר לא יהיה למותר לסמן בבטויים מדויקים בכל הדיוק האפשרי את הכללים, שעליהם היא נשענת. רוב הכללים שנביא להלן, כבר מסרנו את ראשי הפרקים שלהם במאמרנו זה בהנחיות ובראיות המעידות על אמתותם. אנו מקוים לתת להם אישור יותר שלם ומשוכלל, כשנעבור אל יתר השאלות.

א. יש במציאות ממשות חיצונית, הגם שנתנה לרוחנו באופן בלתי-אמצעי, השכל הישר של האדם צדק בנדון זה, בשעה שהוא מתנגד לדעות האידיאליות והריאליות של הפילוסופים. ב. ריאלייות זו היא שטפיות. אין בעולם עצמים מוכנים ומוצקים; יש רק עצמים הולכים ומתהוים. אין מצבים קיימים ומשתמרים כמו שהם; יש רק מצבים משתנים. המנוחה היא תמיד מדומה, או יותר נכון, יתוסיח. ההכרה שיש לנו בנוגע לאישיותנו, בהיותה שוטפת בלי-הרף, מכניסה אותנו אל פנימיותה של המציאות. בדמותה ובצלמה של זו מצירים אנו לנו כל מציאות אחרת. ולפיכך כל ריאליות היא טנדנציה, אם נסכים לקרוא בשם טנדנציה לשוני המגמה בשעת התהוותה.

ג. התפקיד הראשי בשטף החיים המעשיים שהושם על שכלנו, המבקש לו נקודות-סמך מוצקות, זהו, לצייר לו את המצבים והעצמים. מזמן לזמן הוא מצלם לו את השטפיות השלמה של הריאליות שאינה מתחלקת ועושה לו ממנה תמונות, כמעט צלמי-רגע. באופן זה מקבל הוא הרגשות ומושכלים. באופן זה הוא גותן במקום הזורם בלי-הפסק את השוטף לסרוגין, תמורת השטפיות הוא מעמיד את הקביעות, ותחת הטנדנציה במהלך השני הוא קובע המון נקודות קבועות, המציינות את המגמה של השני ושל הטנדנציה. תמורה זו נחוצה בשביל לשון בני-אדם, בשביל ההבנה בחיי יום יום, ובמדה ידועה ומסוימת, שאת גבולותיה נגדיר עוד בהמשך דברינו, בשביל החיים המעשיים וגם בשביל המדע ההיוכי. שכלנו נשמע כאן לקול נסיתו הטבעית, ולפיכך הוא משתמש מצד אחד ברשמים קבועים ומן הצד השני במושגים מוצקים. הוא יוצא לכתחלה מן הקבוע והמאובן, ואת התנועה עצמה הוא משיג בתור פניקציה של המוצק, הוא מכניס עצמו לתוך מושגים מוכנים ועומדים, וכל שאיפתיו הן – לפרוש את רשתם לתוך זרם המציאות השוטפת, כדי להעלות ולרוג ממנה איזה שלל, ככל אשר יעלה בחכה; בלי שום ספק אין כוונתו לרכוש בשבילנו ידיעה פנימית ומטפיסית של המציאות, כי אם להפיק ממנה תועלת. כי כל מושג (וכמו כן כל הרגשה) אינו אלא שאילה, שאנו שואלים בחיינו המעשיים את המציאות ודורשים ממנה תשובה קצרה. הן' או לאו', כיאות לנו בחיים המעשיים. אבל על ידי זה מעלים שכלנו עינינו מן המהות האמתית והעצמית של המציאות.

ד. המעצורים הנמצאים על דרך המטפיסיקה, האנטינומיות שהיא מעוררת, הסתירות הפנימיות שהיא נכשלת בהן, התפרדותה לשיטות שונות הצוררות זו לזו והנגודים בין הסיסטמות השונות שאין להשלימן – על-פי-רוב ממקור אחד נובעים כולם. כדי לקנות לנו ידיעה לשמה של המציאות, אנו אוהזים באוהן התחבולות, שבהן השתמשנו בחיי יום יום על-מנת להפיק ממנה איזו תועלת מעשית. הסתירות הללו באות מאותה הסבה, שאנו קובעים לנו מקום בתוך הקבוע ובלתי-נע, ומשם אנו אוהזים למתנועע ומבקשים לתפסו בשעה שיעבור לפנינו, תחת אשר יותר פשוט היה, שנתיצב בתוך המתנועע עצמו ונעבור אתו יחד את כל המצבים הקבועים. השגיאות נובעות מתוך זה שאנו באים

להקים ולבנות את המציאות, שכולה שאיפה וממילא כולה שטפיות, על-ידי מושגים וכללים, שכל עיקרם לא באו אלא לשלול ממנה שטפיות ותנועה זו. מצירוף העכובים והתחנות בדרך תנועה, אפילו אם נרבה מספרם עד בלי תכלית, אי אפשר ליצור את התנועה; להפך אם נקח את התנועה, או אפשר להוליד ממנה כמה וכמה תחנות ועמידות, עד שתתעכב ותהיה אסית יותר יותר. בלשון אחרת: מובן מאלי, שבכח דמיוננו אפשר להוציא את המושגים הקבועים מתוך המציאות השוטפת, אבל אי אפשר כלל לחזור ולהקים את שטף המציאות מתוך המושגים הקופאים. ובכל זאת הן רואים אנו כי הדוגמטיות, באותה מדה שהיתה כונה שיטות, היתה עושה דבר שכוה.

ה. מובן מאלי כי לא הצליחה. את חוסר הכשרון שלה לעבודת יצירה אנו מכירים בכל השיטות השונות שלה, בשיטות הסקפטיות, האיריאטיות, הקריטיות; בכלל בכל התורות הכופרות בכח השכל ובכשרונו להשיג את המוחלט. אבל מזה, שאי אפשר לנו לבנות את המציאות החיה והשטפה על-ידי מושגים חסרים כל גמישות, מזה אין עוד שום דאיה, שגם בדרך אחרת לא יעלה בידנו לתפוס את המציאות. כל הראיות, שאנו מביאים, כדי להוכיח, שהידיעה שלנו נשארה יחוסית בהכרח, כולן לקויות הן מתחלת ברייתן. מיוסדות הן גם הן, כמו מיוסדה הדוגמטיות שעליה הן מתנפלות, עלוה, שכל ידיעה יוצאת בעל-כרחה מנקודת-המבט של מושגים אשר קויהם ברורים ושרטוטיהם מוצקים ועל ידיהם עלינו לנסות את המציאות השוטפת.

ו. אבל האמת היא, ששכלנו יכול ללכת להפך — מן המציאות אל המושגים יכול הוא להתייב בתוך המציאות השוטפת ולזרום אתה יחד בכל נפתולי דרכה המשתנה בלי-הרף; בקיצור: יש בידו לתפסה על-ידי סימפטיה שכלית, שקוראים לה אינטואיציה. אמנם דרך זו יש בה הרבה מכשולים ומניעות. מן הצורך הוא שהשכל שלנו יתגבר על עצמו, שיטה את זרם מחשבותיו מדרך המלך, מן הדרך הכבושה; מן הצורך הוא שיהתך בכל רגע את הסוגים שלו וישוב לצקת אותם מחדש. רק בדרך זו יגיע אל המושגים המוכשרים ללכת שלוביזרוע עם המציאות בכל נפתוליה ומעקשיה ולתפוס את תנועת החיים הפנימיים של העצמים. רק בדרך זו תברא טילוסופיה מתקרמת, שתהיה חפשית מכל המחלוקות שבהן שקועות כל השיטות השונות. רק היא יכולה לפתור לנו את כל השאלות באופן טבעי. להתפלסף — פירוש דבר זה הוא: להטות את מסללתנו לאחור ולתת למחשבותינו מגמה הפוכה משהיתה להן עד כה.

ז. אבל הטיה זו לא התחוללה מעולם באופן מסודר, מתוך כונה תחלה; ואולם ההיסטוריה העמוקה של המחשבה האנושית מעידה לנו, כי רק להטיה זו אנו חייבים תודה על כל דבר גדול שיש לנו במקצוע המדע ועל כל דבר תיוני שיש לנו במקצוע המטפיסיקה, התחבולה היותר גאונית לחקירת העצמים מכל

מה שנמצא בבית גנזיו של השכל האנושי — זאת היא האנליזה של הערכים הקטנים עד בלי תכלית; וגם היא נולדה על-ידי נטיה כזו של השכל מן המסלה הישנה. ההנדסה של זמננו היא כולה שאיפת-השכל, המתאכץ לשום תחם המוצק את ההולך ונוצר, כדי שנוכל לתפוס את התהוות הערכים. כדי שנשיג את התנועה לא מחוצה לה ולא בתוצאותיה, כי אם מתוכה, מתוך נטיה להשחנות; בקיצור — כדי להשיג את הרציפות השוטפת של שרטוטי העצמים, אמח הוא, שכל עסקיה רק בשרטוטים, שהרי אינה אלא תורת הערכים לבר. אמח היא גם כן, שכל התוצאות המזוהרות באו לה רק על-ידי זה, שהיא המציאה בשבילם סימבולים ידועים, ואם בשעת לידתה של ההמצאה הגדולה, כשהיא עולה במהוה של הגאון, טמונה האינטואיציה, הנה כשבאים להשתמש בה במעשה, מתגלה אלינו הסימבול החיצוני לבר. אבל הטפיסיקה — לגוד עיניה אין שום תועלת מעשית, ולכן על-פירוב עליה להמנע מלבש את האינטואיציה שלה בסמל. אין היא מוכרחה לשאוף לתוצאות שיש להן ערך מעשי, ולכן יכולה היא להרחיב עד בלי תכלית את גבולות חקירתה כהפצה. מה שתפסיד ביחס אל הדיוק והתועלת, כשנשוה אותה אל המדע, את זה תרויח בערכה וברוחב היקפה. אם ההנדסה היא תורת הערכים, אם התחבולות ההנדסיות יש להשתמש בהן רק בנוגע לערכים, אין לשכות, שהכמות שונה שנוי תכלית מן האיות בשעת התרוממות; אפשר לומר, שהיא — התחום האחרון של האיות. לפיכך טבעי הוא הדבר, שהטפיסיקה נוטלת לה את הרעיון המפריה מן ההנדסה, כדי להרחיב את חוג פעולתה על כל התכונות — על המציאות כולה. אין זאת אומרת כלל, שהטפיסיקה מחויבת לתת לנו הנדסה אוניברסלית — זה הדמיון המתעה של הפילוסופיה שבדורנו. להפך, כל מה שתוסיף הטפיסיקה לצעוד קרימה, כן תפגוש בדרכה עצמים שאין להם תרגום ובטוי כסימבולים, אבל לכל הפחות תחלת משאה ומתנה ברציפות ובשטפיות של המציאות תהיה במקום שבו, שמגע קסמים זה יחולל לנו שם תוצאות נפלאות ביותר. היא תסתכל בעצמה בראי, שיראה לה את תמונתה עצמה; התמונה תהיה תמונה מצומצמה מאד, ומשום זה גם בהירה מאד. היא תראה באופן ברור, שהתחבולות ההנדסיות שאולות הן מן המציאות המוחשית, ולכן תוסיף ללכת בדרכה ומגמת פניה — אל המציאות המוחשית, ולא בדרך התחבולות ההנדסיות. לפיכך, כדי לרכך את הרבר לכתחלה, נאמר מיד, שאפשר נמצא בבטוי יירות יותר מדי ויהד עם זה גם עונה יתירה: נושא הטפיסיקה — היא דיפרנציאלית ואינטגרציה איכותית.

ה. בשביל מה העלימו החוקרים עיניהם עד כה מן הדרך הזה והמדע בעצמו טועה היה ולא ידע את מוצאן ובקורן האמתי של התחבולות הללו? דבר זה מתבאר לנו בזה, שהאינטואיציה, אחרי שתפסנה פעם אחת, מוכרחת היתה לבקש לה אופן כטוי שמושי, המסתגל להרגלי-מהשבותינו הישנים; כלומר, היא היתה מיכרחת להתגבש במושגים מסוימים וקבועים, לתת לנו באופן זה נקודות סמן מוצקות, שהיו נחוצות לנו כל-כך. מכאן נולד לנו כל מה שאנו קוראים מדיוק או מכון, מכאן באה הרחבת חוג פעולתה של המיתודה הכללית על כל

המקרים הפרטיים, אבל הרחבה זו ועבודה זו של שכלול המיחודה ההגיוני יש שהיא מחוללת במשך דורות שלמים, בשעה שהאקט, שהוליד את המיתודה, היה נמשך רק רגע. משום זה נוטים אנו הרבה פעמים לראות במכשירים ההגיוניים של המדע את המדע עצמו*, ושוכחים לגמרי את האינטואיציה המטפיסית, שחוללה והולידה את כל אלה.

רק על-ידי מה ששכחו את מציאותה של האינטואיציה באו לנו כל אותם הטענות והפלוסופים, שהרצו לפנינו עד-עתה הפילוסופים והחוקרים השונים על דבר, היחוסיות שבהכרה המרעית, יחוסית היא רק אותה הידיעה, הנקנית על-ידי מושגים קיימים מכבר, ההולכת מן הקבוע והמוצק אל הנע והשוטף; אבל יחוסית אינה הידיעה האינטואיטיבית המעמידה את עצמה בתוך המתנועע עצמו, ובאופן זה היא שוטפת יחד עם זרם חיי העצמים. אינטואיציה כזו תופסת את המוחלם.

באופן זה מתאחדים המדע והמטפיסיקה בנוגע לאינטואיציה, אילו היתה לנו פילוסופיה אינטואיטיבית במלוא מובן המלה, היתה מביאה לידי התגשמות את התמונות המטפיסיקה עם המדע, שאליה אנו שואפים כל-כך זה כבר, אם היינו מצליחים לברוא מטפיסיקה בתור מדע חיובי – רוצה אני לומר: מטפיסיקה העלויה להתפתח ולהשתלט השתלמות באין סוף – או היתה מטפיסיקה זו מעוררת את המדעים החיובים להכיר את ערכם האמתי, שהוא גדול והשוב הרבה יותר משהם מדמים בעצמם. הפילוסופיה היתה מכניסה מדע יותר הרבה לתוך המטפיסיקה ומטפיסיקה יותר הרבה לתוך המדע. תחוצאה הישרה מעבודה זו היתה הקמת קשר ותבור בין האינטואיציות של המדעים החיוביים השונים, שהן עולות מהם במשך ההיסטוריה שלהם רק מומן לזמן, וגם זה רק בכחו של הגאון.

ס. כי אין שני אופנים שונים להשיג על ידם את כהות הדברים וכי שרשם של כל המדעים השונים צפון במטפיסיקה – כך בכלל היו חושבים הפילוסופים הקדמונים, אבל לא זה היה עיקר טעוהם. טעותם היתה בזה, שכולם היו מאמינים אמונה שלמה, אמונה שהיא טבעית כל-כך בשביל השכל האנושי, כי השנוי אינו אלא בטויה והתפתחותה של הקביעות. מכאן היה יוצא, שהפעולה היא הסתכלות במדרגה קלושה, שההמשכיות היא דמיון מתעה ותמונה מתנועעת של הנצח שאינו מתנועע והנשמה היא ירדתה ונפילתה של האדיאה. כל הפילוסופיה הזאת, המתחילה מאפלטון ומביאה אותנו אל פלוטין, אינה אלא התפתחות כלל אחד, שאפשר לבטאו באופן זה: העצם הנה כולל יותר ממה שיש בנע; מן המוצג מגיעים אל המתנועע על-ידי הקטנה פשוטה*. אבל האמת מעידה לנו דוקא ההפך.

(*) בנוגע לענין זה ועוד לשאלות אחרות הנזכרות במאמר זה עיי' במאמריהם המצוינים של לירוא ורויסנש ושל וויילבוא בעתון, רוור די סטטיק.

המדע של זמננו נולד באותו יום, כשהעלו את התנועה למדרגה של מציאות קיימת בפני עצמה. תחלת יצירתו היתה באותו יום, שנלילי, בגללו כדור על-גבי שטח משופע, החליט לחקור את התנועה, הירידה מלמעלה למטה, כמו שהיא לכשעצמה, מבלי לבקש את באורה במושגים החיצונים, במושגים, מעלה או, מטה, - שני מושגים קבועים, שאריסטו חשבם למספיקים בכדי לבאר על ידם את כל חזיונותיה של התנועה. ועובדא זו אינה בודדת בקורות המדע האנושי. חושבים אנו, שרוב החדושים הגדולים, אותם החדושים ששנו לגמרי את המדעים החיוביים או בראו מהם מדעים חדשים - כולם דומים לאותו המשקיע את האנך שלו למעמקיה של ההמשכיות השלמה. במדה שהמציאות הנחקרת היתה חיה יותר, במדה זו הוסיף האנך שלנו לחדור למעמקיה.

אבל האנך השוקע לתוך נבכי הים, דולה משם חומר נוזל. השמש מיבשת במהרה את החומר, ולפנינו נשאר אך משקע גרעיני חול מוצקים ונבדלים זה מזה. גם האינסואיזיה של זהמשכיות, הדולה ממעמקי נבכי ההויה, בנפול עליה קרני השכל, מיד היא קופאת ומתגבשת במושגים מאובנים, נפרדים וקבועים. בתוך השטפיות החיה של העצמים מבקש שכלנו אותן הנקודות, שבהן מתעכבת התנועה או שבהן אפשר לה שתתעכב; הוא מציין את רגעי יציאתה ואת ביאתה; זהו כל מה שיש בו ערך בשביל השכל האנושי, עד כמה שהוא רק שכל אנושי. לחפוס את מה שמתחולל בריוח שבין הרגעים האלה - זהו כבר למעלה מכחות אנוש. אבל הפילוסופיה אינה בכללה אלא התאמצות לצאת מתחומי המצב האנושי.

החוקרים אהבו ביחוד להסתכל ולהתעמק באותם המושגים המציניים כמו ציוני-דרך את שביל האינסואיזיה, במדה שהוסיפו לחקור את המשקעים האלה של הפקטים הללו של האינסואיזיה שנתגבשו בסימבולים, במדה זו הוסיפו ליהס לכל המדע שלהם רק אופי סימבולי, וכן הוסיפו להדגיש סימבוליות זו ולהגשימה בתוך המציאות. במהרה חדלו בכלל להבחין במדע החיובי בין המלאכותי ובין הטבעי, בין התוצאות שנתנה לנו האינסואיזיה הבלתי-אמצעית ובין עבודת האנליזה הגדולה והכבירה, שגבבה התבונה שלנו מסביב לאינסואיזיה. ככה סללו את הדרכים והכשירו אותן בשביל התורה החושבת את כל ידיעותינו ליתוסיות.

אבל גם המטפיסיקה מצדה עלמה הרבה בשביל מטרה זו.

איך אפשר היה, שאבות הפילוסופיה של זמננו, שהיו בעצמם גם מטפיסיים וגם מחדשי המדע החיובי ומפלסי נתיבות, איך אפשר היה שיחסר להם הרגש של התנועה הרצופה של המציאות? איך אפשר היה שיעמדו מן ההוץ ולא יכנסו לתוך זה שאנו קוראים לו זרם הפעולה המוחשית? על צד האמת היו גם הם אינסואיטיביים הרבה יותר משהשבו בעצמם. בכל אופן הרבה יותר משהוודו להם בעצמם. אם נשתדל למתוח קו נמשך ובלתי נפסק בין האינסו-איזיות השונות, שמסביב להן התארגנו השיסות השונות, נראה, שיהד עם קיום רבים הנפגשים זה עם זה והוזורים ונפרדים אחר כך, יש ככולן מגמה אחת

של הרעיון והרגש, מגמה ידועה ומסוימת. איזה הוא הרעיון הכמוס הזה? איך גבטא את הרגע ההוא? אם נקח לנו עוד הפעם מאת האפלטוניים את אופן הבטוי שלהם, אחרי שנשחרר את המלים ממובנם העצמי, הפסיכולוגי, ונקרא בהם אידיאה לערבוין ידוע של קלות ההשגה ובשם נשמה לאיזה כליון נפש הומה, או נוכל לומר כך: איזה זרם פנימי, זרם כמוס מכריח את הפילוסופיה החדשה לבכר את הנשמה על האידיאה. משום זה שואפת גם היא, כמו המדע שבדורנו, ואולי עוד יותר ממנו, לסור מן הדרך שהלכה בה המחשבה העתיקה, ומבקשת לה מסלות חדשות, המתנגדות תכלית נגוד לישנות.

אבל המטפיסיקה של דורנו, כמו גם המדע של דורנו, פרשה מסביב לחיינו הפנימיים רשת עשויה רקמת סימבולים באין מספר, ושוכחת היא לפעמים, שאם יש לו למדע צורך בסימבולים בשביל התפתחותו האנליטית, הנה בשביל קיום המטפיסיקה נחוץ לנו לפרוש ולהתרחק לגמרי מן הסימבולים. גם כאן כבר מלא הטכנולוג את תפקידו, את עבודת ההתבצרות והבטוח, עבודת ההבדלה וההבחנה או עבודת החדש הבנין, אלא שהליכוי את עבודתו צורה מיוחדת. לא נחשב כאן הרבה על ענין זה, כי הושבים אנו להרחיבו ולפתחו במקום אחר. נסתפק בהערה זו: שכלנו, שעיקר תפקידו הוא לעסוק ביסודות מוצקים, יכול לבקש מוצקות זו או בעצמים או ביחוסים שבין העצמים. באותה מדה שהוא עוסק במושגי היחס, הוא בא לידי סימבוליות מדעית; באותה מדה שהוא עוסק במושגי העצמים, הוא בא לידי סימבוליות מטפיסית, אבל בשני האופנים גם יחד נובע סדורם של הדברים מתוכו. בכל מאדו היה חייב עצמו להפשיי ובלתי-חלוי בשום דבר, תחת שיודה לנו בגלוי, כי עליו להכיר טובה לאינטואיציה העמוקה של המציאות, היא מכסה את מעשהו, עד שלעינינו לא יחגלה כלום, מלבד הסדור המלאכותי של הסימבולים. לפיכך אם נאהז כמובן החיצוני, הפשוט, של דברי המטפיסיים והוקרי המדע ואם נחשב על המהות הממשית של מעשיהם, אז אפשר לחשוב, שהמטפיסיים חפרו מחתה למציאות העלה עמוקה ואנשי המדע גשרו אותה בגשר יפה מלמעלה, והזרם עצמו, השוטף וסוחף את העצמים; עובר בקוץ בין שני מעשייהושב אלה ואינו נוגע בהם אף כחוט השערה. אחת התחבולות העיקריות, שאהב קנט להשתמש בה בבקורת שלו, היתה זו: חפס את המטפיסי ואת איש המדע בדבריהם, חצא בהם סתירות והביא את הסימבוליות של המדע והמטפיסיקה עד התחום יחד קיצוני, שאילו היו יכולות דרך אגב להגיע ולבוא מאליהן, אם רק יתחיל השכל לדרוש לו חופש בלי ניצרים המסוכן כל-כך בשבילו. מכיון שהיא הכירו אז בקשר הקיים בין המטפיסיקה ובין האינטואיציה השכלית, לא קשה היה לקנט להוכיח, שהמדע שלנו — כולו יחוסי הוא והמטפיסיקה — כולה מלאכותית. מכיון שבשני האופנים גם יחד הביא את חופש השכל עד להכלית הקיצונה, מכיון שהסיר מעליו את משא האינטואיציה השכלית — אוחו המשא המשמש לו כנטל פנימי המכיא את הספינה לידי שווי-משקל — מיד נראה לו המדע ביחוסיו השונים כלבוש חיצוני של הצורה והנטל-סיקה עם עצמיה ב.בוש

של החומר. היש להתפלא אחר זה, שהמדע נדמה לו כמסגרת בתוך מסגרת - והמטפיסיקה — כצל רודף אחר צל?

הפצעים והמכות שהוכו המדע והמטפיסיקה על-ידי בקורתו של קנט היו נאמנים וגדולים כלי-כך, עד שגם היום לא התרפאו עדיין מהם. שכלנו ישלים ברצון עם ההכרח לראות בכדע רק ידיעה יחוסית ובמטפיסיקה רק פלפול גרידא. גם עכשו עוד נדמה לנו, שבקורתו של קנט נכונה היא בנוגע לכל מדע ולכל מטפיסיקה: אבל באמת אינה מכוונת אלא כלפי המטפיסיקה של הקדמונים, וכמו כן כלפי הצורה העתיקה שבה הורגלו הפילוסופים שבזמנו להלביש אותה, וכות גמורה יש לנו להשתמש בה נגד כל מטפיסיקה, המתמרמת לתת לנו סיסטימה אחת ומסוימה של כל העצמים, ונגד המדע, האומר לתת לנו סיסטימה אחת ושלמה של יחוסים — כלומר, נגד כל מדע ומטפיסיקה הבא ל באותה הפשטות היתירה, שהיא אופית בשביל הארכיטקטורה של מושכלי אפלטון או של היכל יוני. אם המטפיסיקה אומרת להבנות מן המושגים הקיימים מקודם, אם אינה באה אלא לסדר כאופן מלאכותי את המושכלים שהיו לנו מכבר ושהם אנו משתמשים, כמו שמשתמשים בחומר ובלבנים כדי לבנות איזה בית; — בקצרה: אם היא דבר לכשעצמו גם מלבד מה שהיא מרחיבה בלי-הרף את גבולות רוחנו ומלבד מה שהיא מתאמצת לצאת בלי השך אל מחוץ לתחומי המושכלים הפועלים שלנו ואפשר גם מחוץ לתחומי הגיונונו הפשוט, — אז ברור הוא ביותר, שתהא נעשית מלאכותית, ככל היצירות של השכל השלם. ואם המדע וולו יהפך להיות האנליזה או ליצור ציור מופשט, אם הנסיון לא יהיה אלא בכדי להוכיח בפועל את אמתותן של האידיאות הבהירות, אם תחת שנצא לכתחלה מחוץ רבוי האינסואיציות החודרות לפנימיותה של ההנועה העצמית של כל מציאות, ורק שאינן מהמזגות ונכנסות זו בזו — אם תחת כל זאת ישאף המדע להיות להנדסה כללית כאין סוף ולסיטימה שלמה אחת של יחוסים הפורשת רשתה על כל המציאות ואוחזת אותה במצודתה, — אז מדע זה יהפך וולו ויהיה יחסי ותלוי בשכל האנושי. כשנתעמק בקריאתה של בקורת השכל הצרוף, נדאה, שהמדע היה בעיני קנט מין הנדסה כללית כו, והמטפיסיקה היתה מין אפלטוניות במהדורה חדשה. על צד האמת הלא החלום על דבר ההנדסה הכללית הוא הוא אותו עולם האידיאה, ורק שהאידיאה אונה עוד עצם אלא יחס או חוק. קנט חשב את החלום הזה, שחלמו אחרים מפילוסופי זמנו, לדבר שאינו מן הנמנע (c). ועוד יותר מזה: הוא חשב, שכל ידיעה מדעית אינה אלא קטע בודד, או יותר נכון, אינה אלא חוליא מן ההנדסה האוניברסלית. למן העת ההיא שמה לה הבקורת למטרה, להקים בסיס בשביל הנדסה זו, כלומר, להגדיר, מה יהיה אפיו של השכל ומה יהיה טיבו של העצם, כדי שההנדסה הרצופה תוכל לגשור ביניהם גשר. ואם כל נסיון שיהיה יכול להכנס ולעצמם כחוך המסגרת הקבועה של שכלנו הרי יוצא כזה ואם לא נניח, שיש במציאות איוו הרמוניה

(*) עיין בנוגע לזה במאמרו החשוב מאד של ראדולסקי-מיטרי, להחפתחות היתרו של קנט על דבר יחסי הסבה הטבעית בחבורות, למודים פוליטוביים של וואונדט (הלק ס).

שנוצרה בכחשבה תחלה), שהשכל שלנו הוא המארגן את הטבע ורואה את עצמו בו כמו באספקלריה. ככאן יוצא שהמדע הוא אפשרי, שהרי כל כחו אינו אלא ביחוסיות זו, והמטפיסיקה אינה אפשרית, שהרי לא נשאר לה כלום, אלא לשוב ולהקות באופן של פרודיה את העבודה החשובה של סידור המושגים, שכבר כלא המדע באופן סריוזי בנוגע ליהוסים, ולהרחיבו על צללי העצמים. נאמר בקיצור: כל הבקורת של השכל הצרוף סוף סוף אינו אלא באה לידי מסקנא שאם האפלטוניות אין לה זכות קיום, בשעה שהיא חושבת את האידיאות שלה לעצמים, חוזרת היא ומקבלת זכות זו, בטעה שהיא עושה את האידיאות שלה ליהוסים, ובאופן זה נעשית האידיאה המסוימת ועומדת, אחרי שהורידה משמים לארץ, לבסיס כצלי להמחשבה ולהטבע, כמו שחפץ אפלטון בעצמו. אבל כל הבקורת של השכל הצרוף בעצמה נשענת לכתחלה על הנחה זו, ששכלנו מוכשר רק לאפלטוניות, כלומר, מוכשר רק לצקת את הנסיון שלנו לתוך רפוסים קבועים ולהליטו צורות שקדמו לו במציאות.

כאן מונח עצם גרעין השאלה. אם היריעה המדעית היא בעלת צורה זו, שאמר קנט לתת לה, אז הלא יש לנו מדע פשוט הקבוע זה מכבר ולא עוד אלא שהטבע בעצמו קבעו מכבר, כמו ששיער עוד אריסטו; כל החדושים וההמצאות הגדולות אינם באים אלא להעלות אור, ניצוץ אחר ניצוץ, על פני השטח של אותו ההגיון, הטבוע לכתחלה בעצמים, כמו שמדליקים בלי של תג כחרוזה פנסיגזו מסביב לפסל, כדי להאיר ולהבליט את כל שרטוטיו. ואם הידיעה המטפיסית היא באמת הידיעה באותה צורה, שחפץ קנט לתת לה, אז סוף סוף תגיע לאותה האפשרות השווה של שני מצבים סותרים זה את זה, אשר יש לו להשכל בכל הכרובלימות הגדולות; ידיעה זו תהיה תמיד מקרית, תמיד ארעית, תמיד תהיה עליה לבחור בין שתי החלטות הקבועות ועומדות בכח בתוך הנצחיות: הסתירות תהיינה נוחות לה את החיים ואת המות. אבל לאמתו של דבר הלא אין כלל במדע שבוכננו אותה הפשטות של הקו הישר ואין כלל במטפיסיקה שבזמננו אותה העקביות הקיצונה של שני הפכים הסותרים זה את זה.

המדע שבזמננו אין בו לא אחדות ולא פישטות. מסכים אני, שהמדע שלנו נשען על מושכלים הנראים לנו סוף סוף ברורים ובהירים, אבל הם נעשו ברורים ובהירים רק אחרי שהשמוש התמידי, שהשתמשנו בהם, הגיה עליהם מעט מעט את אורו. על החלק הגדול של זיום חייבים הם תודה לאותו האור, שנאצל עליהם מתוך העובדות הסיגנות ועל-ידי השמוש המעשי בהם; כי בהירות המושג אינה בעצם אלא בטחון נאמן, שבא לנו בהמשך הזמן, אשר יוכל נוכח להשתמש באותו מושג לתועלתנו.

הרבה מן המושגים האלה היו נראים בלי כל ספק בתחלת ברייתם מעורפלים ובלתי ברורים, שהרי קשה היה להקייל אותם יפה יפה אל המושגים הישנים, שהיו מקובלים במקצוע המדע זה מכבר; אפשר גם כן שנראו לנו בתחלתם

מופרכים כמעט או גם כדברים שאין להם שחר. מזה יוצא לנו, שאין תפקידו של המדע לסדר את המושגים יפה יפה, לשלב אותם יחד עד שיעמדו רצופים זה בצד זה ויהלמו זה את זה בדיוק. כל אידיאה אמיתית ופוריה אינה אלא מגע בלתי-אמצעי בורם השוטף והי של המציאות, אבל אין מן ההכרח כלל, שהורמים כולם יהיו מכוונים כלפי נקודה אחת, אמנם לאתר שהמושגים מתחככים יחד זה בזה, עד שקצותיהם הבולטות מתעגלות, סופם ממילא להשלים זה עם זה.

מן הצד השני גם המטפיסיקה שבומננו אינה בנויה החלטות קיצוניות כל כך, עד שלא תהיה אפשריות להשלים בין הסתירות שבהן. בודאי ובודאי שכך היה הדבר נעשה, אילו אפשר היה לקבל בעת ובעונה אחת ובאותו המקצוע עצמו את התיזה והאנטיתיזה של האנטינומיה. אבל להתפלסף – הלא פירושו של זה הוא: להתיצב בכח האינטואיציה אל תוך המציאות המוחשית, אותה המציאות שהבקורת מסתכלת בה משתי נקודות מבט המתנגדות זו לזו, נקודות מן החוק: התיזה והאנטיתיזה. אם לא ראיתי מעולם את הגון האפור, לא אוכל בשום אופן לצייר לי, איך יכל זה להדור לתוך הגון הלכן והשחור. אבל מכיון שראיתי את האפור, אבין על נקלה, כיצד אפשר להביט על האפור מנקודת-מבט כפולה – נקודת השחור והלבן. השיטות המיוסדות על האינטואיציה מתהמקות מכל בקורתו של קנט ומשתמטות מכל טענותיה, באותה מזה שהן אינטואיטיביות באמת; והשיטות האלה הלא הן כל המטפיסיקה כולה – אם רק כונתנו אל המטפיסיקה החיה של הפילוסופים ולא המטפיסיקה שקפאה ונתאבנה והיתה לתיזות, אמנם יש הבדל גדול בין השיטות השונות. אבל לאמתו של דבר אין זה אלא הבדל בין כתות התלמידים, שנתקבצו מסביב לדגלם של מורים גדולים אחדים. אבל האם גדול וכולט כל-כך ההבדל גם בין המורים עצמם? יש איוה דבר העומד מעל לכל חיקי הדעות שבין השיטות, איוה דבר פחות וברור, כשקיעת האנך היורד לתוך עומק גדול או קטן של היב; אף-על-פי שהתמרים, שהוא דולה ממעמקי, שונים הם, אבל תמיד נוגע היא בקרקעיתו של אותו אוקינוס עצמו, בחמרים השונים האלה רגילים לעסוק התלמידים; זה הוא תפקידה של האנליזה. גם המורה בעצמו, באותה מדה שהוא מבטא ומבאר ומתרגם ללשון מושכלים מופשטים את אשר גלה רוחו, במובן ידוע איננו אלא תלמיד לעצמו. אבל אותו המעשה הפשוט – אותו הרגע של התחלקות הרעיון, זה שהסיע ממקומה את האנליזה והוא מתחבא מבעד לאנליזה – אותו המעשה נובע מתוך כשרון אחר לגמרי, השונה ניכשרון ההפרדה וההבחנה. על פי הגדרתנו, זאת היא האינטואיציה.

נסכסגא את דברינו: כשרון זה אין בו שום דבר מסתורי. אין בינינו אף אחד, שבשעה ידועה לא התגלה בו כשרון זה. כל מי שחבר, למשל, איוה חבור ספרותי, יודע, שאהרי כל החקירה שחקר במשך זמן רב על דבר הנושא, אחרי שאסף את כל החומר הדרוש, אחרי שעשה לו את כל הצינונים הנחוצים לו, דרוש לו עוד דבר אחד, גדול הרבה יותר, בכדי שיוכל לגשת אל עבודת היצירה: דרושים לו מאמצי כח מרובים הנקנים לפעמים בעמל רב, כדי לעבור

בבת-אחת אל תוך העצם הנחקר, כדי לשוב ממעמקים אותה הדחיפה הנפשית, שעלינו להתמכר לה לגמרי כדי עבודתנו. מכיון שרוחנו קבל דחיפה זו, הרי הוא עומד כבר בדרך נכונה: הוא חוזר ומוצא שם את כל הידיעות שאסף מתחלה ועוד אלפי פרטים אחרים; דחיפה זו הולכת ומתפתחת ומסהעפת להמון בטויים באין קץ; במדה שנוטיף ללכת אחריה, כן נוטיף לגלות אחס, ולעולם לא נגיע לאותה המדרגה שנאמר, כי הכל כבר גלוי לנו והכל כבר הוגר עד תומו; והלא אם נפן פתאם להחבונן אל הדחיפה שהרגשנו מאחרינו ונבקש לתפסה בכף, תתחמק מכנו ולא נמצאנה; כי לא היתה זאת עצם ממשי אלא מגמה של תנועה, ואם אמנם מוכשרת דחיפה זו להתפתח ולהתרחב עד בלי תכלית, ואולם יחד עם זה היא פשוטה בתכלית הפשטות. גם האינטואיציה המטפיסית היא ממין זה. כאן יש לנו, במקום החומר בשביל היצירה הספרותית, סכום של הסתכלויות ונסיגות, שנצברו על-ידי המדע החיובי. כי אי אפשר לקבל בן המציאות אינטואיציה שכלית, כלומר, טימפטיה וקורבה נפשית לכל החבוי והכסו בה; לעולם לא נמצא את הנתיב אל מצפוניה, אם לא נתקן את עצמנו לקראתה ולא נקנה לנו אמון בעיניה על-ידי מה שנשקיע את עצמנו בהויגותיה וגלוייה החיצוניים לזמן רב. לא די לנו לקנות את ידיעת הצובדות היותר חשובות; עלינו לאסוף אותן במספר רב ועצום, להתיך אותן, לצרפן, עד שכל הסיגים, כל המחשבות שלא נתבשלו, כל המשפטים הקדומים והמוטעים, שהחוקרים מכניסים אותם מבלי דעת לתוך הקירטם, ישביחו איש את אחיו במצרף שלנו, ויבטלו זה את זה. רק בדרך זו תתגלה לנו הממשיות הגסה של העובדות. אפילו בנוגע לאותו האופן הפשוט, המסוגל ביחוד להסתכלותנו, אפילו כשהאני שוקע במעמקי נפשי, גם אז מאמצי הכח של האינטואיציה הבהירה אינם מן האפשר, אם לא שנצרף תחלה מספר רב של אנליזות פסיכולוגיות ונדמה אותן זו לזו. אבות הפילוסופיה החדשה ויוצריה כולם היו אנשים, שרכשו להם את ידיעת החומר המדעי של זמנם במלוא כל היקפו. ומה שבמשך יובל שלם ראינו קצת ליקוי במטפיטיקה, מה שנתכסחו בענן ונתערפלה — יתבאר לנו על-ידי אותה הסבה, שבזמננו קשה מאד, וכמעט מן הנמנע הוא לפילוסוף, לבוא במגע ומשא עם כל המדע בשלמותו, מפני שיותר מדי הסתעף עתה המדע ונתפזר מאד. אבל אף-על-פי סאי אפשר להגיע אל האינטואיציה המטפיסית אלא מתוך רכישת ידיעות חיוביות, גשכיות, בכל-זאת אין היא כלל סך-הכל פשוט או סינתזה של הידיעות הללו. נחזור על דברינו: היא שונה ונבדלת מהן, כמו שהדחיפה, הגוררת אחריה תנועה, שונה מן הדרך שעבר בו העצם המתנועע; כמו שההתמחות של הנוצה בתוך השעון נבדלת מן התנועות הנראות לעין במיכניסמוס של השעון. כמובן זה אין המטפיטיקה באה כלל לכייל ולסכם את הנסיון, ועם כל זה אי אפשר להגדירה אלא בתור יון שלם בשני עצמו.

תרגם י. ה. ייבני

פסקי הטעמים

I

פסקי הטעמים הוראתם היא: הכרעת קריאת המליצה על־ידי ציונים הנקראים טעמי הנגינה, כדי לקרוא אותה ברגש זמרתו והם כמו ה„סווארה“ אצל היהודים, הפרוזודיות אצל היונים והפסלמודיות אצל הרומאים. כל זמן שהשפה חיה ומדוברת בין העם, אין היא נוקקת כל כך לציונים, לסמנים ולפסקי טעמים, כי היא נושאת את עצמה בלי עזר רב. האכסיוס והאידיום (אפני הדבור) של כל שפה חיים כעצם מעצמה ובשר מבשרה ולא יפרדו ממנה בשום אופן, ואולם כאשר חקר חקופת הגסיסה לאיוו שפה, מאיוו סבה שתהיה: אם שתתנשא להיות למשרתת להכמה ולמדע בבתי האקדמיות, או שתתרומם להיות ללשון הקודש בין הכתנים והכמרים, או שתבהר להיות ללשון ערומים בין הדיפלומטים, או כי תגורש, פשוט, מפני שפה חדשה היורשת מקומה בין העם, וחוושה הטבעי יסור מעט מעט ממנה ועמודיה יתמוטטו, – אז תוקק מאד לתמיכה ולסעד על־ידי עזרת ציונים שונים. בתקופה כזאת נולדו הציונים של השפה הסנסקריטית בין היהודים העתיקים; בתקופת המעבר מן האליליות אל הנצרות נולדו הציונים בין היונים, ואחרי כן גם בשפת רומי, בעת אשר נתקדשה לעבודת מקדשם; וכן קרה גם לשפת עבר בין היהודים אחרי אשר נגרשה מעט מעט מקרב העם ונתעלטה להיות ללשון התורה והעבודה בסוף ימי הבית השני^א). וכמו בכל העמים, כן התפתחו גם בין היהודים שלשה סגנוני נגינה (אקצנטים). של השפה הקדושה: לרנה, להפלה ולקריאה ב).

א) אוסקר פליישר: ניימקן־סטוריען, ח"א, דף 47, 57. ועיי' גרץ, בעשיכטע דער יודען. ח"ט, דף 225, ב) ריע ענטוויקלונג דער זינאנאנאלען ליטורגיע, מאת המחבר, ועיי' בהקדמת מסורת הנטורת לר' אליהו בתור, ובערך „חונות“ בכרך הרביעי של „אוצר ישראל“ מאת המחבר.

אמנם לא נוכל להגביל בדיוק ומן המצאת פסקי הטעמים בין היהודים, אבל
 אנו יודעים כי נתקבלו באיוז תקופה לפני חורבן בית שני, סמוך להמצאת
 הפרוזודיה וציוני הנומים, אצל היונים על-ידי המדקדק והבלשן היוני אריסטופנס
 הביצנטיני¹). בשנת 160 לפני התאריך הנוצרי, שתכליתם היתה גם שם לחזק את
 חוקיהם (Nomen) על-ידי מנגינות הקריאה אשר שררו כבר בין העם בעל-פה
 כתחבולות לשמירת זכרון. (אריסטופנס נולד לערך בשנת 264 לפני הספירה החדשה
 והיה תלמידם של עראסטוס² ושל וינוודוטוס³ ורבו של אריסטרכוס והצטיין מאד
 בתור מבקר שירי הוטירוס ובתור מדקדק גדול וממציא סגנון הפרוזודיה (או
 אדקנסוס) וכל ציוני קריאותיהם ומנגינותיהם). וכמו בכל העמים כן גם בין היהודים
 אין המצאת פסקי הטעמים מתחסת לא למומרים ולא למנגנים מן החוץ, כי אם
 למורי בתי-הספר ולמדקדקים, למען תיגוקות של בית רבן. ובתלמוד יומא דף ג'ב:
 „איסי בן יהודה אומר המש מקראות אין להם הכרע: שאת משוקדים מחר ארור
 וקם, ופירשׁ: אין להם הכרע לדעת היכן הם נוטים“. ועל כן נקראו פסקי הטעמים
 בפיו המדקדקים גם בשם „תנועות“, יען כי הם מסובבי התנועה של הרעיון הפנימי
 שבמליצה. וההמון קרא אותם בשם יוני „טרופוס“ (נטיות), כלומר: הכרעה לנטיית
 הקל, כהטרופוס של היונים לקריאת הפרוזודיה שלהם. בשם פרוזודיה
 יקרא אריסטופנס להד הנעימה של המליצה הזמרה; ותשמש הפרוזודיה
 היונית לצחות המליצה והטעמתה לשלשת האופנים האלה: על הברה
 האחרונה, אוקסיסטון, מלרע; על הברה שלפני האחרונה, פארוקסיסטון,
 או על הברה הראשונה, פיריספומינן, מלעיל. מאחת, שמושי הפרוזודיות
 נאו הֶאֱדָנְטוּס אצל היונים הקבילו אל שמוש פסקי הטעמים של היהודים,
 וכהראשונים כן האחרונים התפתחו מקריאה פשוטה לקריאה שירית, וממנה
 לקריאה זמרתית. למשל, הנגינה העליונה, הרמה (אָקְטוּס), והנגינה השפלה,
 השוקעת (גֶרוּויס) של הפרוזודיה היונית, או מלעיל ומלרע של טעמי נגינות
 היהודים, היו ליסוד מוסד לבנין המילודיה, ולא-כל-שכן לחכמת ההרמוניה
 החדשה ולכל הליפותיה; כל רעיון זמרה וגם כל חוליה מן הרעיון הזה
 (טקט), יתפרד לשני חלקי ההטעמה (אָקְצֵנְטוּאָצִיָה): לְכַבֵּד (תיזיס) ולְקַל (אָרוֹיס),
 ומה רב ההבדל אשר בין שני החלקים האלה כבנין הדגש והרפה, או המנוחה
 והתנועה, בבואו יחידי בתור נעימה, ועוד יותר בבואו במגע עם כל חלקי
 ההרמוניה! וביחוד מה נכבדה יריעת טבע שני החלקים האלה בוונגם עם המליצה.
 ורק אחרי ידיעה זו נוכל להעריך כראוי ערך פסקי הטעמים של העמים העתיקים,
 וביחוד של עם ישראל, ותועלתם עד היום הזה.

1) עיי' אנציקלופדיה כריסטיא, ח"ב, דף 510, היקאני 1893, וגם פֵיִיֶר: ניימקוֹ-סטוריען, ח"א.

קשר הזמרה עם המליצה מתהווה על-ידי שני מיני הטעמה: א) על-ידי הטעמת הכח (אֶקְצַנְטוּאֲצִיָּה דינאמית), ב) על-ידי הטעמת הזמן (טמפוס) הנקנית במדה ובמשקל הנקרא „אֶקְצַנְטוּאֲצִיָּה אגוגית“. על-אודות הראשונה שורר הסכם גמור בין המליצים ובין המזמרים, יען כי רק על ידה יגיעו שומעי המליצה והזמרה אל קוטב הרעיון המרכזי הצפון בשתייהן להתעוררות פנימית. אולם ההטעמה השניה תעורר לרוב מחלוקת בין המליצים ובין המזמרים, יען כי היא מתבטאת אם על-ידי שעור הזמן או על-ידי מספר ההברות. המליצים (המטריקנים) ימדודו תמיד את משקלי הטעמה לפי מספר ההברות אשר בחרו, הפשוטות או דכזולות (דיפתונגים); באחת, מרתם היא הברתית (סילאבית); אולם המזמרים (הריתמיקנים) יקחו להם לקו המדה רק את הזמן (טמפוס). מספר ההברות לא מעלה ולא מוריד בעיניהם, ולפעמים יבליעו הברות אחדות בחטיפה אחת, או ימשיכו הד הברה אחת כאורך הברות קצרות אחדות. הראשונים ימצאו את הזמן בהברות, והאחרונים – את ההברות בזמן. כמובן נתהווה כל ההבדל הזה אחרי אשר נתבגרה הזמרה ונוסדה על אשיותיה החדשות; אולם בעת העתיקה היתה כולה טפלה ליסודות המליצה ופסקי טעמיה.

II

פסקי הטעמים בתור תוי זמרה

כי הזמרה עתיקה בכלל בין היהודים, בזה לא יטיל שום איש ספק; ואולם השאלה: אם היו ליהודים הקדמונים גם תוי זמרה באיזה כתב, או הסתפקו רק במסורה שבעל פה, שאלה זו הייתה לסלע המחלוקת בין החוקרים והולידה תשובות שונות, ולפעמים גם סותרות זו את זו, יען כי מוחלט הוא, שבימי קדם נילדו הזמרה והמליצה תאומים, ומשקל השיר היה גם למדת המנגינה; ועל כן נאלצו חוקרי הזמרה העברית לבקשה בשני מקורות: ב נ ק ו ד ו ת (ווקאליים) ובטעמים (טרופים). לפי שיטת המ נ ק ד ים נבראו הטעמים בתחלה רק לשמוש הלשון, להכריע על ידיהם את פירוש המלות והמשך הענין (הרמנוטיקה) ורק בזמן מאוחר סגלה אותם הזמרה גם לתשמישה היא, שלא בטובתם. וראיה לזה: כי הטעמים אינם יכולים להלביש כל הברה מליצית הד מיוחד, כי אם ישמעו ויביאו תמיד אשכול של כמה הדים בבחי'אחת, קבוצה שלמה של קולות שונים על-ידי הברה אחת, ויתר ההברות תשארנה כסרה העודף בלי הד כלל; ואין צורך לומר, כי להדריג סולם של קולות על שלבי הזמרה זה אחר זה אי אפשר בשום אופן על ידיהם. ועל כן באו לידי מסקנא, כי כבוד הטעמים במקומם מונח, המה רק ציוני הלשון ולא ציוני ההד, ולזאת יקראו אותם רק בשם: „טעמים“ ולא נגינות, ו

כי הנגינות אשר נדחקו ונכנסו אל היכם לא היו כלל במחשבתם של יוצריהם, ורק בעת מאוחרת כמכו עליהם יוצרי הזמרה; והציונים הזמרותיים המה לדעתם רק הנקודות.

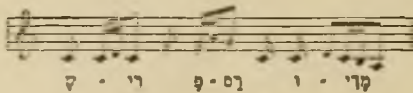
אחד מתכמי הזמרה והוקריה, הכומר שפידל מעיר ואבלינג בשווייץ (אישער, כי כבר בימי דוד ושלמה זמרו היהודים על פי סולם של חמש מדרגות (אנטאכורד) העורך במדרגה אחת על הסולם היוני של ארבע מדרגות (סטראכורד) וסחות במדרגה אחת מהסולם של שש מדרגות (הקסאכורד), אשר השתמש בו גוידון הצרפתי במאה הי"א למספרם. לשלבי הסולם הזמרותי של היהודים יקח שפידל את חמש הנקודות: "א" "א" "א" "א" "א", כזו:

U	ך	קבוצ או שורק
O	ף	קמץ קסן, חטף קמץ או חולם.
I	י	חיריק.
E	"	צירה, סיגול, שוא, חטף סגול.
A	-	קמץ, פתח, חטף פתח.

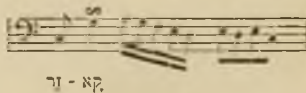
"א" היא המדרגה התחתונה והראשונה; "א" או "א" היא המדרגה השניה (ב); "א" היא המדרגה השלישית; "א" היא המדרגה הרביעית; "א" החמישית והעליונה (ג), והוא מוסיף עוד לשער, כי התנועות הגדולות שמשו לאות משיכת הקול (אנדגטי), והתנועות הקטנות לאות מהירותו (אלגרד). אולם האותזים בשיטת נגינת הסעמים, או בקצור, המטעימים, מחליטים: כי פסקי הטעמים נבראו מתחלתם רק לשמוש הזמרה, והם היו תוי הזמרה (נוטים) הראשונים בין היהודים לחיהק המסורות העלולות להשכח או להשתבש בעל פה; כאגוד בתלמוד, מגילה ג': ויבינו במקרא, אלו פסקי טעמים, ואמרי לה: אלו המסורות, שכחום וחורום וייסודם (ד), ואם אמנם הכללו רק ראשי פרקים של מנגינות או קשר של הדים, למשען לזכירת המסורה (ה), בכל זה לא נגרע בזה ערכם וחשיבותם.

(א) שפידל: אונמערטוערסליכע שווערן פאן דער אלטען דאזוידישען וינקונסט נאך איהרען דייטשיך אינסערטירענען שטימען, טאנען, גאסען. סטוטגארט 1740.
 (ב) עיי' אשכול הכופר להקראי יהודה הרסי, סימן קס"ג והמלכים וילידו חמש קולות, או (בחולם), ט (בקמץ) אי (בחיריק), א (בצירה), או (בשורק).
 (ג) עיי' י. נ. פארקעל, אילנעמיינע געשיכטע דער מויק, ח"א, דף 157.
 (ד) עיי' לעאפא"ד א. ארעגנד: איבער דען שפראכגעזאנג אונד ריע הערשטעלעכארקייט דער אלטעברעזיאישען וואקאלענטוויק. ח"ב, ברלין 1867.
 (ה) אוסקר פלישער בספרו הג"ר, ח"א, דף 3, 21, 21.

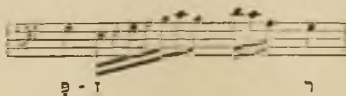
יען כי בעת ההיא לא היו עוד אצל שום אומה תוי זמרה יותר ברורים ומפורטים. כי כל ציוניהם של היהודים, המצרים והכנענים (שני העמים האחרונים נחשבים, לפי דעת הוקרי הזמרה, למציאי תוי הזמרה הראשונים על ידי כתב היתדות וכתב החרטומים - הירוגליפים -). וגם ה"נומים" של היונים רחפו בין מסורה שבעל פה ובין זמרה שבכתב, כאשר ראינו למעלה. ולפי דבריהם אם כי עניים הם פסקי הטעמים בערך אל תוי הנגינות של גווידון בביאור איכותם. עולים הם כערכם על תוי האחרון בקצור כמותם. ובשלטי הגבורים לר' אברהם הרופא הספרדי נאמר, כי נוהים הם סעמי הנגינות אשר ליהודים, לציין על ידיהם מנגינות שלמות, מתוי הנוסות אשר המציא גווידון במאה הי"א. הנקראים "סולמיסציה הגווידונית", כי תחת אשר בסיסטמה הגווידונית יציין כל תו רק חד אחד, ואם נחפוץ להשמיע איוה רעיון זמרחי שלם, או גם מילודיה קטנה, חלק מהרעיון, עלינו להרבות בתוים לאין מספר, - הבינו היהודים להשתייץ מילודיות שלמות של איוו הרים שונים נקשרים יחד על ידי תו אחד. למשל, נקח את המילודיה הנעימה במגלת אסתר:

ואם נעתיק את המנגינה הטרופית הזאת לתוי גווידון, הלא עלינו לכתוב שלשה תוים חדשים על כל תו הירוגליפי ישן. למשל, הציון, זרקא ידרוש בשבילו אחד עשר תוים גווידוניים.

ומי ידבר על אדות הציון "פורי", הנפלא בקצורו. המשמיע סלסול גרוני של שנים עשר תוים מודרניים, כזה:

פסקי הטעמים הצבריים מקבילים בכלל לטעם המזרחי המסולסל והמצועצע ולסגנון השפה העברית המצוינת בקצורה. החכם אוטא וויטמברג מחליט, כי ידעו

היהודים לא רק את הסולם הזמירתי של שבע מדרגות וסדרו את שלבי באותיות הא"ב עד ו', כִּי־אם גם השתמשו בהרמוניה על־ידי נגינת הטעמים. כהן:

ס	יסופך על ידי	מנח וסלוק
ד	סיקנדי	טפא וגרש
		גרשים
ס	סרז	מרכא וקרא
		מביר
פ	קירסי	כרקא כסוקה
ט	קווינטי	זקף קטן וקור
		זקף גדול
		מהפך ואתנחתא
א	סקסטי	סגול
		רביעי וזקא
		דרגא
		ירח ושלשלת
ה	ספטימי	תלישא קטנה וקרגי ק"ה :ס

לפי דעתו, נגינת הסילוק וסוף פסוק תנוה תמיד על הקול היסודי שבמנגינה (טוניקה), כמו שתנוה האתנחתא על הקול החמישי (דומיננטי) ומרכא כפולה על המדרגה הרביעית, ועוד ג). המזמורים הכפולים המסומנים בטעמים כפולים, כשירת דוד (שמואל ב', כ"ב; תהלים י"ח) וההלל, הודו לה' קראו בשמו' (דברי הימים א', ט"ז; תהלים ק"ח), הטעמים השונים שלהם מקבילים לשני מיני מנגינות אשר נסאו עליהם המזמורים בין בעלי המסורה: האחת היא דיקלמציה חפשית (פרוזאית) והשניה היא מליצית (שירית).

והנה גם היום, אחרי שהשיגה כתיבת הנוטות החדשות את מרום שכלולה, עד כי יש בידנו למסור על הנייר אף קוצו של יוד עם התג שלו, הלא בכל־זאת הולכות גם עתה כל המנגינות אחרי צפה וטעמן תלוי בתפיסת המומר או המנגן ואיך הוא פותר את הנואנים, הכל לפי ערך חנוכו הכללי, כסרוננו הטבעי ודקות הרגשתו הפרטית, עד כי אם יזמרו שני מזמרים, או ינגנו שני מנגנים נעימה אחת

א) אברהם ברוך בעל חספה, דף VI, נוטינברג.

ב) ארענדס בסטרו הני"ל. עיי' גם בס' אשכול הכיפר הני"ל סימן קס"ג, וז"ל: "והגיון הטעמים לנו להכין אשר הם טעמים שרמים ועודים ושם אין טעם לא גריש ונכין בין מלין ומלין וקף וכבר".

כמו שכתוב, תִּבְדַּל בְּכַל־זוֹת בַּתְרוּגָה לְאוּן הַשׁוֹמְעִים, וְזוֹ סוּד הַחַיִּים שֶׁל לְשׁוֹן הַנְּשֵׁמָה, אֲשֶׁר לֹא תוּכַל בְּשׁוֹם אֹפֶן לְהַתְּהַפֵּךְ לְאִיזוֹה גֹזֵר שֶׁל מַתַּכַת הַנְּמַסֵּר מִיַד לַיָּד כְּמוֹ שֶׁהוּא, אוֹ לְמַכּוּנָה נְפוּחָה הַמְצַלְצֶלֶת תְּמִיד בְּקוֹל אֶחָד וּבְסַגְנוֹן אֶחָד בִּיד נּוֹפְחָה, כְּלִי הוֹסֵפָה וְגִרְעוֹן, וְהַשׁוֹמֵעַ יִתְרַגֵּשׁ תְּמִיד לֹא מִן הַכְּתִיב־ כִּי־אִם מִן הַקְּרִי, כְּלוֹמֵר, לֹא מִגְּלֵמָה הַחִיצוֹנִי, כִּי־אִם מִהַנְּשֵׁמָה אֲשֶׁר שָׁם הַמַּחְבֵּר בְּמַגִּינָה בִּין הַשִּׁטִּיף־שֶׁלָּה, אֲשֶׁר עַל הַמּוֹמֵר הַמְּשַׁכֵּיל לְבּוֹא עַד סוּדָה וּלְהַעֲשׂוֹת עַל־יָדֵי זֶה שׁוֹחֵף בִּיצִירְתָּהּ, — הָאִם נּוֹכֵל לְהַתְּפַלֵּא עוֹד, כִּי קְרִיאַת פְּסָקֵי הַטְּעָמִים, אַחֲרֵי עֲבָרָם דֶּרֶךְ אֶלְפֵי שָׁנִים וְאֶלְפֵי אֶלְפִים פִּיּוֹת בְּכַל שָׁנוֹת גְּלוּתָנוּ, תִּתְפַּרֵּד עִתָּה לְנוֹסְחָאוֹת שׁוֹנוֹת ? !

ארבע מסורות למגנינות פסקי הטעמים (עיין הגיטות).

ההבדל אשר בין הנוסח של יהודי רוסיה ובין זה של יהודי אשכנז דק מאד, והוא נובע רק לטעמים אחדים, כאשר כמו כן יבדל מעט גם הנוסח האשכנזי הכללי מהנוסח הפרטי המקובל בעדת ברלין א). השנויים הקלים הללו הם תולדות אהבת הצעצועים והסלסולים של החונים הקוראים. הדלה מכל הנוסחאות היא זו של מצרים ואפריקה; הרכה מכולן והעשירה בסנטימנטליות ובמשעשעים אלכסונגיים ופצילי קולות (חרומטים) היא הספרדית; הרחבה מכולן והיותר זמרתית היא האשכנזית־פולנית והרוסית־ליטאית. האחרונה נתפתה על־ידי החונים מנעימי הזמירות המצוינים בארצות אלו, שהכניסו לתוכה אבק הזמרה החדשה, אשר ארץ ספרד, וביחוד מצרים ואפריקה, לא זכו ליהנות מניו מגנינותיהם, ולכן נשאו ביושנן וקשיותן. לפי דעת החכם פטיס, הגירסא המצרית היא העתיקה מכולן, כי הגולים מימי הבית השני הביאו איתה שמה ב).

כאשר ראינו נוסד ההבדל הזמרתי של הטעמים על שנוי המקומו; אולם ישנו עוד הבדל שני, התלוי בכלל בשנוי העתים: כי פרשיות ידועות, שנתקבלו לקריאה בחגים, בצומות וב־ימים נוראים, מנוגגות אז באופן אחר מבשבת פשוטה. גם אז ישתדלו להקביל זמרתם אל הוראת שמות הטעמים: לשלש ברמה את השלשלת, לפזר עגולים על הפזר, להתפשט בהרחבה על הפשטא, לגוה במנוחה על האתנחתא ולסיים את הנשימה האהרונה על סוף פסוק ועוד, — אך בניעימה אחרת, המקובלה לחגים לחוד, לימים נוראים לחוד ולצומות לחוד. על השאלה: מתי וביד מי נשתנו נעימות הטעמים האלה לפי המועדים השונים — לא נוכל

א) א' פריעדמן, דער זינאנאלע בעזאנג, דף 8. ברלין, 1904.

ב) פטיס, היסטואר זשענעראל דע לא מוזיק, ח"א, דף 445.

להשיבו; רצוננו פה הוא רק לתת שם ושארית בכתב להמסורת רבת-הפרצופים המקובלת בכל תפוצות ישראל.

נגינת הטעמים לקריאת ההפטרה לשבת פשוטה

(עיין הנוסח דף 379).

נגינת הטעמים האלה בהפטרה עולה ברכותה וביפיה הזמרת על נגינת הטעמים של קריאת התורה. שם מצלצל הד אימפרטיבי, קול של פקודה, קול של מחוקק המצוה מנבנה את העם חוקים ואזהרות, מצות עשה ומצות לא תעשה. יפה נשמע הד מטיף ונביא, והיהדות הנבואית שבהפטרה מיוסדת לא על חוקים, כִּי־אם רק על מוסר הקרוב יותר אל בינת אדם, על אנושות והגיון, ועל כן גם פתרונה הזמרת יתר נוח להתקבל על האזון ועל הלב. מה שראוי לשים אל לב הוא, כי בקריאת התורה יוצאת נגינת סוף פסוק האחרון שבפרשה כנגון „מול“, אם כי כל הנגינה של הטעמים היא כנגון „דור“, — כעין אחרית שמחה חוגה; ובנעימת ההפטרה של שבת פשוטה, המשרכת דרכה בין יגון ושמחה, וצלחה (מול) מרובה מחמתה (דור), תסיים עם כל זה תמיד בחתימה טובה של „דור“. כל הנעימה של ההפטרה הזאת בנויה על הסולם האיזולי של היונים או על הפרצוף הראשון של „טעם של ישחבח“ (עיין חזנות כרך ד'), ובחתימתה יצלצל הסולם היאסטי בכל בהירווחו, ועליו יזמר המפסיר את כל הברכות שאחר ההפטרה עד „מקדש השבת“, והחזן מתחיל את „יקום פורקן“ כפרצופו הראשון, הדומה בבנינו להסולם המיקסולודי של היונים, הנחשב לקרוב ביותר אל הסולם היאסטי.

נגינת הטעמים לקריאת ימים נוראים

(עיין הניסוח, דף 379-380).

הנעימה הזאת נושאת עליה הדרת שיבה, והיא עתיקה מאד אף כי בנינו הוא כבנין הסולם המיקסולודי ויסודה (טוניקה) הוא על המדרגה „F“, היא הולכת ומשחרעת אנה ואנה ורובצת כולה על המדרגה השנייה „G“, סובבת סתור סתור בלי קץ עד סוף פסוק, ואז תפיל כל המשא על הקול היסודי „F“, סבובים כאלה על קול טפל שבסולם נשמע רק בהשירים של העולם העתיק. הקול הטפל אשר נתחבב במקרה על מחבר הנגינה ואשר נשא על־ידי זה את כל הכבודה מתחלתה ועד סופה קראו היונים בשם „מידא פרוזודיא“ והרומאים בשם „טונוס קורנס“ א, והיה לרוב על המדרגה החמישית שבסולם. אך כל קול וקול היה מוכשר לקבל

(א) עיין פנחס מינקובסקי: „דער זולצעריומוס אונד דיע מאדערנע וינאנצגאלצע ליטורגיע“ דף 16, ווינה, 1905.

עליו התמנות זו, וחבה יתרה נתנה להמדרגה השניה (סקונדי) עד החתימה, ואם היה בדעת המחבר לפסוק סיום גמור, נתגלה הקול היסודי ממחבואו ותנת המנגינה על מקומה הראשון. גם פה מלפפת הנעימה ופוסחת על שתי השעפים של „מול” ושל „דור” עד תומה, ואו תשטיע חתימתה הסובה ב„דור”.

נגינת הטעמים לקריאת מגלת איכה

(עיין הנוטה, דף 380).

נגינת הטעמים של מגלת איכה ברורה כהחל ועד בלה: תוכה, השתפכות הנפש ויגונה, בנוי על סולם האיאלרי, או על הפרצוף האחד של „סגנון ישתבח” שלנו התופס שלישי מומרת מקדשנו העתיקה, כזה: $D' e \frac{1}{2} f' g' a \frac{1}{2} b c' d'$. — כמובן רבו צעצועים שונים בקהילות השונות על כל פסקי הטעמים האלה, שהרי אי אפשר להחזיק שווי משקל בהשתפכות הנפש על קינה לאומית כזאת.

נגינת הטעמים לקריאת מגלת אסתר

(עיין הנוטה, דף 381).

קריאת הטעמים של מגלת אסתר תכיל ערבוביה של נגינות הטעמים: שבת פשוטה, של הנביאים ושל קינות, יען כי עשירה היא המגלה הזאת מכל המגלות בצבעיה השונים, לרגלי התמורות הפתאומיות הסוחפות זו את זו, ההופכות את החזיון מן הקצה אל הקצה, ואת גבוריה מיאוש לגאון ויגאון ליגון ולאבדון, כרצון המלך הטפש. והערבוביה החולפת במהירות רבה כל-כך עד להשתוממות, היא מתבלטת גם כן בחלופי טעמי הנגינות. —

כל הנגינות האלה ושנויהן על-ידי המקום או על-ידי הזמן, אשר חשבתי עד הנה, ראויות בכל-זאת להיות גקראות בשם „זמרה שבכתב” או „מנגינות קבועות”, יען כי כל תו מהטעמים האלה נותן לנו הד קבוע וברור בנוסח המקובל במקומו ובזמנו, עד כי נוכל גם עתה להגיש איזו מליצה עם תוי הטעמים האלה לכל קורא בתורה וגם לכל תינוק של בית רבו, ולציין עליהם רק „נוסח ספרד”, „נוסח אשכנז”, „נוסח מצרים ואפריקא” וכדומה, ויקרא אותה בנעימה כחפץ המחבר. אולם יש עוד מנגינות קדושות, אשר באו אלינו במסורה איש מפי איש על-ידי מורי בתי הספר, על קריאת מליצות שונות כתורתנו, כעין „שירת היס”, קינת „ואני בבואי מפרן ארס”, או „ומרדכי ידע את כל אשר נעשה”, ועוד רבות, העשירות מאד כתכנון, ורק שהן חסרות איזה יחס אל המלות וכל ישותן תלויה באויר. גם על המנגינות האלה רופפת הדרת שיבה ומקובלות הן כמעט בכל קהלות ישראל, אבל רק על-ידי הסכמה כללית, ולא על-ידי פתרון הטעמים, ועל

כן הן נקראות בשם "זמרה שבעל פה" או "מנגינות כסירהיות". ואם אמנם קנו להן גם האחרונות זכות אזרח בישראל, לא פחות מהראשונות, בכל זאת פורחת אזרחיותן באיור ולא נוכל לעמוד על תחילת בריאתן ועל שם מחבריהן, ורק הטלמידים והטורים שפרו אותן בשבילנו כאוצר נחמד.

הקורא המוסיקאלי הבקי בכפרות הציונים הזמרתיים והאקצנטים של כל העמים העתיקים, כגון ה"לי" של החינים, ה"ראגא" וה"זו"ראג" של ההודים, המודי וה"גומיס" של ההילינים העתיקים, ה"סרוודיות" והטרופים של היונים המאוחרים, ה"כקקה" של הערביאים וה"האנטיפונאריים" הגריגוריאני אשר היה מרותק ברתוקות זהב להבימה במקדש פטרוס השליה נרוטי ונשרף, ויש ממנו העתקות, — הקורא הנה, כשיראה את ההיהו ובוהו השוררים בפתרון הניסחאות והגרסות השונות אשר צצו על כל תו מפני הספקות, יבוא בהכרח לידי מסקנה ברורה על אדות ציוני פסקי הטעמים, כי הכילו כתב זמרתו הגון וקשר נגוני, רב יותר מכל ציוני העמים האחרים; כי אלמלא כך, לא היו משאירים לנו אחרי אלפים שנות טלטול ונדודה מארץ לארץ רק שלש או ארבע נוסחאות, כי אם ערב רב של נוסחאות שונות.

2. נוסח אשכנזי ופולין.

א - וי

טא - פש - ד - ש - מה

הא - ש - טי - כא - מר

ז - ש - טא - הרי

לא - א - ו - טא - הרי

יָם - שֶׁ - בָּרַךְ - וְלֹא - אֵל
 נֶת - מַטְוֵה - חֲמֵשׁ - לְאֶלֶף
 תַּלְמֵי-אֵת

№ II. גוסח ספרד.

נֶת - מַטְוֵה - נֶלֶם
 יְהוָה - אֱלֹהֵינוּ - אֵל - אֱלֹהֵינוּ
 יָם - שֶׁ - בָּרַךְ - וְלֹא - אֵל
 יָם - שֶׁ - בָּרַךְ - וְלֹא - אֵל
 יָם - שֶׁ - בָּרַךְ - וְלֹא - אֵל
 יָם - שֶׁ - בָּרַךְ - וְלֹא - אֵל
 יָם - שֶׁ - בָּרַךְ - וְלֹא - אֵל
 יָם - שֶׁ - בָּרַךְ - וְלֹא - אֵל
 יָם - שֶׁ - בָּרַךְ - וְלֹא - אֵל

№ III. גוסח אפריקה ומצרים.

יָם - שֶׁ - בָּרַךְ - וְלֹא - אֵל
 יָם - שֶׁ - בָּרַךְ - וְלֹא - אֵל
 יָם - שֶׁ - בָּרַךְ - וְלֹא - אֵל

י - ל 2 - קח 1 - קח 1 - קח 1 - קח
 נה - קח 1 - קח 1 - קח 1 - קח
 נה - קח 1 - קח 1 - קח 1 - קח
 נה - קח 1 - קח 1 - קח 1 - קח
 נה - קח 1 - קח 1 - קח 1 - קח

№ IV. נוסח רוסיא וליטא.

נה - קח 1 - קח 1 - קח 1 - קח
 נה - קח 1 - קח 1 - קח 1 - קח
 נה - קח 1 - קח 1 - קח 1 - קח
 נה - קח 1 - קח 1 - קח 1 - קח
 נה - קח 1 - קח 1 - קח 1 - קח

נגינת הטעמים לקריאת מגלת אסתר.

קי ביר נחישו נחישו באישים פרימה
 לה חייבאיכות נחישו נחישו
 ים - ס - נר ברית נא - דר
 סיקם סף תא - מ - את נח - מו תא - סם
 נן - ק - ק - ו - נח - נו

מנגינות ברכות ההפטרה לשבתות.

אים - בי - בנחר - ב אשר - למ - עו - ה לך - מ - עו - הו - ל - א - ני - דו - א - תה - א - רך - ב
 מת - א - ב רים - מ - א - נ - ה הם - רי - דם - ב - צה - ר - ו - בים - נו
 דו - עב סה - מ - י - דם - רחמי - ב - חרי - מו - ה - ני - דו - א - תה - א - רך - ב
 רק - צ - ו - מת - א - ת - אי - כו - נ - ו - מו - ג - אל - ר - י - ס - י - מו
 ג - י - ס - י - מו - ר - י - ס - י - מו

מנגינות ברכות ההפטרה לימים נוראים.

כָּבִי תִיבֵּן שִׁיר אֶל־לִבִּי לְךָ ייִ-הוֹי־אֱלֹהֵי אֲתָנָה אֲדִיבֵּן
 בָּא רִשְׁמֵ אֲנִי תִּתְּתֵּן הַסְּרִיב־דִּבְרֵי בְּתִירֵי וּמִסֵּט אֵלַי
 דִּי־יִשְׁבֵּן דְּהַלְוֵיבֵּן חַיִּי מִי־תִי נִי־דִיאֲתִיאֲדִיבֵּן מִתְּ
 דִּק־זֶן אֶל־מִי־תִי אֶל־מִי־תִי מִתְּאֶת־דִּק־זֶן אֶל־מִי־תִי אֶל־מִי־תִי

תורת השלומים

אברות הזמן רקומות אור וצל,
זיו לבנת צפירת-זוף ושתור הליל.
שיא הרי רום ומצולות תהום
גיד פלס-עולם יעצרו דם.
בתקופות סהר ונכני גל
קרב עו בין יש ומחסור חל.
קרק אור חשמל המוקב רב
ימסרד אפסי-עד בקו.
בין גלגל-רום בחצל אין-גבול
הארץ גלמוד תחול חול.
גוף ספל היא בתהו שט,
בן-מור עודף זעיר וקט,
או ניצוץ אש, העף כחץ
בישימון חשכת ליל-אין-קץ.
שריג זפן מלתרג על עץ כביר-און —
דמיונו כאדם משפע רב-הון,
מתפתלה הזמורה ולוחצה בעווז,
ומאום מן הגזע לא תוכל חמוס.

ובכן אל תתירא בן-אוני נרש -
 לא יגזל האל אף משפט העש.
 כלילות דפנים מתקשטים מדברות-הדרור
 ויבזרה לתקיף לכוד ממשל ונבור.
 נתקפה גורלך ? אל תדאג שור ! טס
 קל-כנף ממרחק לך חבל-מנת ;
 וכל מה שזכך הטבע באשר הוא שם
 אם שט הוא ברם או באבן הוא גם,
 מצולות-ים יעבר, יבקע לבתל
 ונדבך אתריך וקוף כצל.

בעודני נער וכבר חשקה נפשי לכתוב מהקר על השלומים; כי עוד
 מקדמות נערותי סבור הייתי, שבנידון זה יתרון לחיים מן התיאולוגיה ונעלה
 דעת העם על התורה אשר יורוהו הדרשנים. החעזרות וההוכחות, אשר כהן
 אפשר להוציא את הלך הזה, היו מצודדות את דמויני בקסמי חליפותיהן
 הרבות לאין קץ, ולא משו מנגדי אפילו בשנתי. כי תעודות כאלה משמשים
 כלי המלאכה אשר בידניו, הלחם אשר בסלנו, מאורעות השוק, אחוזת הנחלה
 ובית הדירה שלנו, ברכות השלום, הנגע והמאס שבין הבריות, החיבות והמלכות,
 השפעת אפיו של אדם, טיבם וכשרונם של כל הבריות. ועוד סבור הייתי, כי
 לקח זה עלול לגלות לבני-אדם את מאור האלהות ואת הפעולה ההוה וקיימת
 אשר לנשמת העולם הזה, החפשיה כליל מן המסירה והקבלה, ומתוך כך יוכל
 לב האדם להשקיע את עצמו באין מעצור בתהום אהבת עולם, בהתיחדו עם
 אותו היש, שהיה ויהיה מעולם ועד עולם, מפני שהוא מצוי ומתקיים באותה
 שעה קיום כמש. ועוד נדמה לי, שאלמלי אפשר היה להביע את התורה הזאת
 בדבר ים, שיש בהם אף מקצת מעין אותם גלויי הזוהר, אשר בהם אמת זומתגית לנו
 לעתים, כי אז היה יכול כזהיר להאיר לנו בשעות האפלה הרבות אשר בימי
 חיינו ובנחיתות העקלקלות שאנו הולכים בהן, ולא יתן לנו לתעות מעל דרכנו.
 חזוק לתשוקתי זאת כצאתי לאהר זמן בדרשה אחת ששמעתי בבית
 התפלה. הדרשן, שהיה נודע להללה כירא ותרד, נשא את משאו, בנוסח הרגיל
 אצל הדרשנים כמין זה. על יום הדין שלעהיד לבוא. מוצא דבריו היה, כי אין
 דין ומשפט נעשה בעולם הזה, כי דרך הרשעים צלחה וכי כנה הצדיקים אך
 צדה ועוני; ואחר הדברים האלה בא לידי מסקנה, על סכך ההגיון ופסוקים
 כתבתי הקודש, כי אלה ואלה יקבלו את גבולם בעולם הבא כפעלים. קהל

השומעים לא מצא כנראה בתורה זו שים פגם. כפי שאפשר היה לייבחהו, נפוצו הנאספים, כחום עבודת אלהים, מבלי להעיר על הדרשה אף הערה כל-שהוא. אפס מה היה צביונה של תורה זו? מה היה כונתו של הדרשן באמרו, כי הצדיקים אומללים הם בחיי העולם הזה? וכי סבור היה, כי בהים וקרקות, משרות כבודות, יין, סוסים ובגדי תפארה דק נחלת פורעי מוסר הם, תחת אשר אנשים יראי שמים חיים חיי עוני ובוז, אלא שסופם לקבל שלומים לעתיד לבוא, בהנתן גם להם לאחר זמן אותם הקנינים עצמם: מניות של בנקים, שקים מלאים דינרי זהב, צלילי ציד ויין שמפני? זה היה כנראה הגמול המכיון ברבריו, הוא ולא אחר. או האומנם כן לזה, שהצדיקים יקבלו בשכרם את היכולת להתפלל ולשבח את המקום באין מעצור? לאהב את הבריות ולשמשם? הלא את זאת יכולים הם לעשות גם עכשיו. המסקנה הנכונה, אשר המחזיק בהורה זו צריך היה לבוא אליה, תהיה מעין זו: גם לנו צפויים ימים טובים כימים אשר לרשעי הדור בעולם הזה, או, אם יחשוב את מחשבתו עד גמר תכליתה, יאמר כזאת: אתם חוטאים עכשיו ואנו נחטא לאחר זמן; חוטאים היינו גם עכשיו, אלמלי היה סיפוק בידנינו; והואיל שאין הדבר עולה בידנינו, אנו מצפים לתשלומים ביום מחר.

הטעות שבדעה הזאת מונחת באותה הסברה המתמיהה, כי רשעי העולם מצליחים, כי בעולם הזה אין גמול צדק. כמה סמויות עיניו של אותו הדרשן הנזכר, שהיה מעריך את מהותה של הצלחה נעלה בחיים לפי אותה הערכה השפלה המצויה בשוק, תחת להוכיח וליסר את העולם לנגד אור האמת, להכריז על ישותה של הנפש ועל אדיר כחו של הרצון ולקבוע מתוך כך את אמת המדה של האמת והרשע, של הצלחה והשקר.

דעות פחותות כאלה אני סוצא גם בספרי הדת ההמוניים שבדורנו והשקפות מעין אלה מביעים גם חכמים וסופרים, כשהם נושאים ונותנים דרך אגב בענינים ממיין זה. סבור אני, שהתיאולוגיה העממית שלנו, שדחקה סלפניה את אמנות ההבל, נצחה את זו רק נצחון חיצוני ולא עיקרי. אבל באמת מעולים הם בני האדם מן התיאולוגיה שלהם; חיהם שבכל יום ויום מוכיחים ומעידים על השקר שבה. כל נפש נדיבה, השואפת אל על, פורשת מן התורה הזאת בפועל וכל הבריות מרגישים לעתים את כל הזיוף שבה, אלא שקצרי יד הם לברר אותו בראיות. כי בני-האדם חכמים יותר מכפי שהם יודעים זאת בעצמם. אותם הדברים, שהם שומעים בבתי-הספר ומעל הקתדראות שבבתי-הכנסיות מבלי להרהר אחריהם, קרוב לודאי שהיו מעוררים בקרבם ספקות ופקפוקים טמירים, אלמלי היו שומעים אותם מפי אנשים בשיחה פרטית. כשאדם מביע בחבורת אנשים שונים את דעותיו על ההשגחה ועל תוקי האלהות, משיבים לו תשובה של שתיקה, המוכיחה לאיש המבין הוכחה ברורה למדי שאין דעת השומעים נוחה מן הדברים ששמעו, אלא שאין ביכולתם לקבוע לעצמם בנידון זה השקפה משלהם. בפרק הזה ובפרק שלאחריו אנסה לציין מעשים ועובדות אחדים, הזכורים את דרך גלויי של חוק השלמים ובאשר אהיה לאין ערוך, אם יעלה בידי לשרטט אף את החוג היותר מצער של דרך-המעגל הזאת.

פולריזציע, או פעולה ופעולה שנגדה, אני כוצאים בכל מקצועות הטבע: בחייך ובאור, בחוש ובקור, בפעולות היים וכורדותיהם, במין זכר ובמין נקבה, בנשימת האויר והפלטתו של הצמחים ובעלי החיים, בהשוואה שבין הכחות והאיכות אשר לנוולים שבגוף בעלי החיים, בהתכונות הלב ובהתרווחו, בתנועות הגלים של הנוולים והקול, בכחות הנמשכים אל הכרוז ובבורחם ככנו; באלקטריה, בגלגוליות ובקרבנה החימאית. הבה מגנט אל קצה האחד של המחט ומיד יתגלה בקצה השני מגנטיסמוס שנגדו. כשהקצה הדרומי כושר, הקצה הצפוני דוחה. כדי לרוקן במקום זה צריך אתה לעבות במקום אחר. שניות שאינה פוסקת חוצה את הטבע כילו לשנים, עד כי כל דבר ודבר אינו אלא מחצית העצם והוא דורש לו מחצית אחרת, שתעשהו לעצם אחד שלם. כזה הוא: רוח וחומר, איש ואשה, זוגות ושאינם זוגות, סוכייקטיבי ואובייקטיבי, פנים וחיצון, כעלה ומטה, תנועה ומנוחה, הן והאו.

וכשם שאתה מיצא שניות זו בעינים כך אתה כוצא אותה בכל חלק מחלקו. בכל חלק מועט הולכת והזורת חלילה כל שיטת הדברים בשלמותה. בכל קוץ וקוץ של עץ הארץ, בכל גרגיר דגן ובכל נפש חיה יש מעין דוגמא של עליית המים וירידתם, של יום ולילה, של איש ואשה. פעולת הניגוד, העצומה כל-כך בעיקרי חיונות הטבע, הולכת ונשנית גם בתחומים הצרים הללו. כך, למשל, הכירו חכמי הפיזיולוגיה, כי בממלכת בעלי החיים אין יצורים בעלי יתרון, אלא שאיזה מין השלום ידוע משהו את כל יתרון ואת כל כגעת. שכן המוחר שבהלק אחד מן היצור יוצא בהפסד הכרעת שבהלק אחר כמנו. אם הראש יהצואר ארוכים יותר כדי, בנהיג שהגויה ואברי הקצוות קצרים יותר כדי.

מופת אחר בנידון זה משמשת לנו תורת הכחות המיכניים. כל ריוח שאנו מרויחים בכח, אנו מפסידים בזמן, והפוכו של דבר. עיד מופת אחר אנו מוצאים בנסיות התקיפות או נטיות ההשלמה, שכוכבי הלכת נוטים ממחלכם, מופת כיוצא באלה היא גם השפעת האקלים והקרקע על ההיסטוריה המדינית של בני-האדם. האקלים הקר כחזק ומקשה את גוף האדם, אבל אדמתו הצנוטה אינה מולידה לא קדחת ולא תנינים, לא נכרים ולא עקרבנים.

שניות זו מיטבעת גם בטיבו והיותו של האדם. כל הפרזה גוררת מגרעת וכל מגרעת גוררת הפרזה. כל מתוק יש בו מן החמוץ וכל רע יש בו מן הטוב. כל כח, שהיא מקור תענוגות לנו, גורמת לנו כמדה לא פתיה מזו גם יסורים, כשאנו משתמשים בה שמוש לרעה. וכל המדכא את המצת שבקרבנו, כאבד אותה לרעת. בעקב כל קורטוב של רוח יתרה כרוך קורטוב של שטות. תכונות כל דבר שאכדת, אתה מוצא דבר אחר; וחמורת כל דבר שרכשת, אזה מאבד דבר אחר. ברבות העשר ירבו גם איכילו. אם כנס אדם רכיש יותר מדי, ניטל כמנו הטבע בעצמו מה ששם אל תוך ארוננו. הוא מרבה את ההון. אבל כמית את בעליה, הטבע עוין את הבעלותיות ואת הדברים היוצאים מן הכלל אין גלי היס, המתרוטמים למעלה, שואפים לרדת אל השטח ולהתישר באות-דמהירות, שמשכית חנאי העולם השונים שואפות להשתיות ולהתפטר. המיד אתה מוצא

איוה מקרה של השוואה, המשפיל את הרם, את התקיף, את העשיר והמצליח עד לכדי מדרגת שאר הבריות. אם יש אדם, שאין הצבור סובל אותו, משום שהוא קשה ורתחן ביותר, ועל פי טיבו ומעמדו אורח גרוע הוא — אדם נרגן ופריץ, שיש בו ממדתו של שודד ים — והנה חננו הסבע קהל בנים ובנות יפים, המבקרים את בית-הספר הכפרי ומצליחים בלמדיהם, ואהבתו ודאגתו אליהם מרככות את רוחו הקשה ומושכות על פניו הזועפים חוט של חסד וידידות. כך כתאמץ הסבע לרכך גם את החלמיש ואבן השדה, להרחיק את חויר היער ולהעמיד תחתיו את הכבשה ולשעם ולשקול את כל דבר במשקל אמת.

הכפרי חושב את השלטון והמשרה לדברי חפץ נעלים. אולם נשיא מדינת הברית שבאמריקה קנה את זכות ישיבתו בבית הלבן בכחיר יקר. זכות זו עולה לו על-סירוב במחיר כל מנוחת נפשו וכל מבחר סגולותיו ומדולתיו. כדי לתפוס לזמן מועט מעמד נשא כזה בעולם, עליו להנהגלל בעפר לרגלי אדוניו, שמידם בא לו השלטון, העומדים זקופי קוכה אחורי כסא כבודו. או אולי מתאזים בני האדם לנדולתו של איש הרוח, שהיא גדולה ממשית ומתמידה ביותר? אבל גם יתרונו של זה אינו יתרון גמור. מי שהתנדל והתנשא בכח רצונו או בכח מחשבתו והורם על למעלה מאלפי אדם, עליו מוטל גם סבל הגדולה הזאת. עם כל שפע אור חדש באה גם סכנה חדשה. מי שנגה עליו אור אלהים באמת, עליו להיות עד מעיד על האור הזה ולהתגבר בלי חשך על הרגשות והנשיות, המספיקים לו קורת-רוח עמוקה כל-כך, בהתמכרו באמונה לנלווי הנפש הנצחית, ההולכים ומתחדשים בכל עת. חייב הוא לשנוא את אביו ואמו, את אשתו ובניו, ואם יש בו כל הסגולות, שהעולם מוקיר, כעריץ וחזמד אותן — עליו לבזז להערצתם של הבריות ולצער אותם על-ידי התמכרותו הנאמנה לאורו ואמתו ולהיות מתוך כך למשל ולשנינה בטיהם.

החוק הנעלה הזה קובע את סדרי המשפט והמשטר של הערים ואוביות העולם. אך שוא אסוף יתקוממו כנגדו, יתנקשו בו ויתקשרו עליו. אין הדברים טובלים להיות הולכים ונהוגים ימים רבים בדרך רעה: "Res nolunt diu male administrari" אף-על-פי שלמראית עין אין מצבור אשר יעצור בפני הרעה הממשטשת ובאה, אבל מצבור כזה קיים ועומד ולא יתמרמה להגלות. אם אכזריה הנמשלה הרי חיי המושל נתונים בסכנה. כשאתה מעלה את שער הסהירה יותר מדי, לא תרויה כלום. אם משפט העונשין יהיה חמור ביותר, לא יחייבו השופטים את הרשע בדין. ואם משפט העונשין יהיה קל ביותר, אז תבוא תחתיו נקמת גואל הדם. אם סדר-השלטון הוא דימיקרטיה איומה, הרי המועקה שלה נתקלת בהתנגדות מצד שפעת המרץ והכח המרובה המתעוררת בקרב האזרחים והחיים לזהים מתוך כך להט קודח ביותר. חיי האדם לאמתם וספוקם, כנראה, דרכם בכך להתקיים כנגד לחץ קשה ביותר וכנגד הצלחה מרובה ביותר ושלא להשתעבד אף שעבוד כל-שהוא למקרי הזמן לכל חליפיהם ותמורותיהם. השפעת אפיו של האדם מתמדה וקיימת בכל צורות השלטון למיניהם ואין בנידין זה בין טורקיה לבין אנגליה החדשה ולא כלום. ההיסטוריה כוכיהה לנו היכהה ברורה

למדי, כי תחת שלסון העריצות של מלכי מצרים הקדמונים היה האדם בן חורין באותה המדה. שתנאי התרבות שבימים ההם הכשירוהו לכך. התזוונות הללו מוכיחים, כי העולם כולו בא לידי גלוי בכל אחד מחלקיו היותר קטנים. כל דבר ודבר שבטבע כולל את כל הכחות של הטבע כולו. כל דבר עשוי מחומר אחד טמיר ונעלם. וכך מכיר חוקר הטבע בכל צורות ההויה לכל חליפותיהן רק טפוס אחד ההולך וחוזר חלילה. עד כי בעיניו אין הסוס אלא אדם רץ. הרג-אדם שוחה במים. העוף-אדם פורח באויר. והעץ-אדם משריש בארץ. בכל צורה חדשה אנו מוציאים לא רק חזרה על עיקרי אפיו של כל הספוס כולו. אלא את כל פרטי החלקים. כל המגמות. ההתפתחות ועכובי ההתפתחות. הכחות יכל השיטה אשר בכל צורת הויה אחרת. כל משלח יד. עסקי. מלאכת מחשבת ומשא ומתן אינו אלא תמצית העולם כולו ויש בו משום שתוף לכל מעבד ומעשה אחר שבעולם. כל אחד מהם משמש סמל גמור לחיי האדם. עם הצלחתם ופגיעהם. נסיונותיהם ואויביהם. מרוצתם וסופם. וכל אחד מהם צריך בין כך ובין כך לסגל ולכוון את כל מהותו של האדם ולהיות עומד ומכריז על נורלו כולו.

העולם מקפל את עצמו ומצטמצם בטפה של טל. אין המיקרוסקופוס יכול למצוא יצור חי, קל שבקלים, שיהיה פחות משוכלל ושלם משום שהוא מצער ביותר. עינים, אזנים, חוש הטעם, חוש הריח, תנועה, כח התנגדות, תאות האכילה ואברי הלידה המקיימים את המין לעולמי עד - כל אלה מוצאים להם די מקום להתכנס אפילו ביצור הקטן שבקטנים. וכעין זה הננו משקיעים גם אנו את כל חיינו בכל מפעל, שאנו עוסקים בו. מהותה האמתית של תורת מציאות אלהים בכל מקום כלולה בזה, כי אלהים מתגלה במלוא כל הויתו בכל אוב שבקיר ובכל נימה שבקורי עכביש. ישותו של העולם משתדלה לבוא לידי גלוי בכל נקודה קטנה שבקטנות. באשר הטוב - שם גם הרע, באשר הקרבה - שם גם הרחיה ובאשר הכח - שם גם הגבול שהוגבל לו.

העולם הוא אפוא עצם שיש בו רוח חיים. כל הדברים שבעולם יש להם תכלית מוסרית. המתגלית בקרבנו אנו בתוך הרגשה, מתגלית פחוץ לנו בתור חוק. אנו מרגישים את האצילות המושפעת ממנה; ובעולם החיצוני, בדברי ימי העולם, אנו רואים את כל כח גבורתה, שיש בו מן הגזרה. היא ממלאה את חלל שם העולם כולו והעולם נברא על ידה. משפט הצדק אינו נדחה לאחור זמן. צדק גמור מפלס את מאזני משפטו בכל פנות החיים. *Oi Hiboi Dine dei eupipruslu* - הקוביה של אלהים זכה תמיד במשחק. העולם דומה לעולם הכפל או להשוואה מתימטית, אשר אם אתה הופכם אף כל צד שאתה רוצה, תמיד אתה מוצא אותם כשהם שוים ומקבילים. קח לך את כל סיפיה שאתה רוצה, לעולם יהא בדרך ערכה כהויתו, לא פחות ולא יותר. כל סוד עומד להחגלות, כל מעשה פשע - עונשו בצדו, כל מעשה צדקה - שכרו בצדו, כל עול מוצא את תקונו באין רואים, אבל בודאות מוחלטת. אותו הדבר, שאנו קוראים לו בשם גמול, אינו אלא אותו ההכרח העולמי, אשר על פיו מתגלה הכלל בכל מקום שמתגלה אחד מפרטיו.

באשר עשן, שם אש. אם רואה אתה יד או אבר אחד, בידוע שגם הגוף שלו כאן הוא.

כל מעשה משלם שכר לעצמו, או בלשון אחרת: משלים את עצמו בשתי פנים, אחת בעצם הדבר גופו או בטבע הממשי, ואחת במסכות המקרים, או בטבע החיצוני הנראה לעין. כני האדם קוראים לגלגולי המקרים בשם גמול, אבל עילת הגמול מוטבעת בעצם הדבר גופו ואינה נראית אלא לעין הרוח. הגמול הצפון בגלגולי המקרים החיצונים נתפס וניכר עלידי השכל; דבק הוא בעצם הדבר ואי אפשר להפרישו ממנו, אבל לעתים הוא הולך ונמשך ימים רבים ולפיכך אי אפשר להרגיש בו אלא לאחר כמה שנים. העונש גופו יכול לבוא לאחר זמן ארוך משנעשה מעשה הרשע, אבל בוא יבוא, לפי שהוא כרוך אחריו ומלווה אותו. הפשע ועונשו צומחים ועולים כרוכים בקנה אחד, העונש הוא פרי, המתבכר באין רואה, כשהוא חבוי בפרחי התענוגות. הסבה והמסובב, האמצעים והמטרות, הזרע והפרי אינם ניתנים להפרד זה מזה, משום שהמסובב כבר מנצנץ ופורח בתיך הסבה, המטרה מוטבעת בתוך האמצעים והפרי צפון בזרע. אולם בשעה זו עצמה מבקש להיות דבר שלם ומתקומם כנגד הפרדתו, אנו משתדלים לפורר את עצולתנו פזורים פרורים, להפרידה ולסגלה לעצמנו. כך, למשפ, כדי לספק תענוג לחושים, אנו מפרישים את הנאת החושים מעל צרכי אפייני ותכונתנו. מאז ומעולם היה האדם מעסיק תמיד את שכלו השנון בפתרון שאלה אחת יחידה: כיצד מפרישים את הנועם החושי, את הגמרץ החושי, את המזהיר החושי, וכ' מעל הנועם המוסרי, העומק המוסרי והיופי המוסרי; זאת אומרת: מתיצעים היו לחתוך את קרום השטח העליון הזה חתוך דק וחד כל-כך, עד שלא תשאר תחתיו שום תחתית, להשיג צד אחד בלי הצד שכנגדו. הנפש אומרת: אכול! אבל הגוף רוצה לפנק את עצמו. הנפש אומרת: האיש והאשה יהיו לבשר אחד ולנפש אחת, אבל הגוף רוצה רק בקרבת בשרים. הנפש אומרת: רדה ומשול בכל הדברים שבעולם לשם הצדקה! והגוף רוצה לרדות ולשלוט בכל לשם טובתו והנאתו.

הנפש שואפת שאיפה נטרצה לחיות ולפעול בכל הדברים שבעולם. היא רוצה להיות לבדה דבר שבממש יחיד ומיוחד בעולם. כל הדברים כגון: התוקף, התענוג, הדעת והיופי, צריכים להיות כפופים ונכנעים לה. האדם היחיד שואף להיות פרט חשוב בפני עצמו, להטיף את מרותו על הבריות, לקנות ולרכוש קנינים לטובת עצמו. ובכן הוא רוכב לשם רכיבה, מתקשט כבגדים לשם הקישוט, אוכל לשם האכילה, ושולט על הבריות, כדי להתראות ולהתגדל. בני האדם מבקשים גדולה לעצמם, חומדים משרות, עושר, תוקף ותהלה. כסבורים הם, שהיות גדול הרי זה משמע, לסגל לעצמו את הצד האחד שכתבע, הנעים, בלי הצד שכנגדו: — המרי.

חלוקה והפרשה זו נתקלת תמיד בהתנגדות אליה. חובה עלינו להביר, שיד היום הזה לא הצליח עדיין שום אדם בעל פרויקטים אפילו הצלחה כל-שהיא. המים, שאגו חוצים בכף ידנו, שבים ומתלכדים מאחורי ידנו. התענוג ניטל מן הדברים המענגים, הריוח — מן הדברים, שיש בהם כדי להרויח, העצמת

— מן הדברים הנמרצים, באותו רגע שאנו מכקשים להפריש אותם מחוך העצם השלם. לחצות את הדברים ולבור מתוכם רק את הנעים לחושים בלבד, הרי זה מן הנמנע לנו לא פחות מלכצוא צד פנימי בלי צד חיצוני, אור בלי צל. גרש את הטבע בצד הפתח — שוב ישוב בעד החלון.

החיים מקיפים את עצמם תנאים הכרחיים, אשר הסכל משתדל לעקוף אותם ואשר האחד או השני מתפאר, שאינו מכיר בהם ושאנם בוגעים אליו; — אבל רק בשפתיו הוא מחפאר כך, כי באמת מוטבעים ועומדים התנאים הללו בנפשו פנימה, ואם גם יעלה בידו להכת'ק מהם במקום אחד, ישובו וישתערו עליו ממקום אחר יותר חשוב. מתוך הסתלקות זו, שהסתלק מהם לפנים ולמראית עין, התכחש לחייו וברח מפני עצמו וכחטאו זה כרוך גם עונש מות. כל הנסיונות, שנעשו להפריד בין הנועם ובין הפרס, שהוא צריך לשלם במחירו, היו מהטיאים תמיד את המטרה במדה מרובה כל־כך, עד שמעולם לא היה נעשה שוב נסיון כדומה לזה — כי לנסות כדבר הזה אינו אלא שגעים — אבל מכיון שמחלת המרי והתקוממות תוקפת את רצונו של אדם, הרי היא הולכת ופוגעת גם בשכלו פגיעה קשה כל־כך, עד שהאדם פוסק מלהכיר בכל דבר את האלהים בשלמותו, אלא הוא רואה בכל דבר רק את הצד החושי, המצורד והמגרה את היצר ולא את הצד החושי הגורם קלקלה והפסד. הוא רואה רק את ראשה הנחמד של בתי־הים ולא את זנב הדרקון שלה, וכסכור הוא, שיש ביכלתו להפריד את הדבר, שהוא חומד אותו, מעל הדבר שאין הוא רוצה בו. מה נפלאו דרכיו, היושב בדממה בשמי שמים, אף נשגב, יחיד ומיוחד, אשר בהשגחתו, אלא תסיף ולא תחדל, הכה תכה בסגורים את אלה, שאין מעצור לתאוותיהם וליצרי לבם*.

נפש האדם נאמנה לודאות הללו בצירוי המשלות. בדברי הימים, בתורת המשפט, במשלי העם ובשיחות הבריות. בטוי מכוון לדבר היא מוצאה לה שלא במתכון גם בספרות. כך, לדוגמא, היו היוגים קוראים ליופיטר בשם „רוח עליון“, אפס לפי שהיו מיחסים לו על פי המסורה הרבה מעשי שפלות, לפיכך שלא במתכוין היו נותנים ספוק לתביעות ההגיון שלהם על־ידי־כך, שצמצמו את כח יכלתו של אף רע שכזה. הם שללו ממנו את תקפו ועשוהו חסר־אונים כאחד המלכים אשר באנגליה. פרומיתיוס ידע טוב כמזם, שלא היה מגלה ליופיטר אלא במחיר; טוב אחר כדומה לו היה גלוי וידוע למיגרורה. אין ידו תקיפה לשלוט ברעמיו אשר יצר, משום שמפתחות אוצרותיהם שמורים ביד מיגרורה.

מכל האלים כלם רק אני יודעת הנפתחות

לדלהים המוצקות אשר לאוצר,

בו ישנו רעמיו את שנתם**

* אבגוסטין הקדוש: ורויים. ספרא.

** מן הסרנדיה. אי"ו ח" צשר לאסכיליס.

זוהי הודאה גמורה, שהתערבותו של הכל מתמדת וקיימת בעולם וכי הכל זה תכלית מוסרית לו. גם הכיתולוגיה הודית מסיימת סיוט מוסרי שכזה; ובכלל נראה לנו, שמן הנמצע הוא לברות איוו פפולה ולהפיץ אותה בין העם, כשאין רעין מוסרי קבוע בה. אברורה שכחה לבקש, כי יוחן אהובה בטנת נעורים, ואף-על-פי שתינונוס בן אלמות הוא, הרי אינו אלא זקן. לא כל גופו של אכילס אין חבלה שולטת בו, כי מי הקודש לא נגעו בעקב רגלו אשר בו אחזתו טיטיס אמו בשעת הרחיצה. זיגפריד אשר בשירת הניבילונגים אינו בן אלמות גמור, כי בשעה שרחץ את בשרו בדם הדרקון, נפל עלה על גבו ואותו המקום כסי העלה נשאר בן תמוחה. ואמנם מן המוכרח הוא שיהיה כך. כל דבר שיצר אלהים יש בו פרצה. דומה הוא, כאילו משפנ" הנקס והשלום הזה הולך ומתגנב תמיד בלי דעת אל כל מקום, ואפילו אל הוך אותה השירה החפשית, אשר בה נסה דמיון האדם ליצור לעצמו מעין שבת שבתן ולפרוק מעליו את כבלי החקים הישנים — הלא היא אותה החבטה לאחור, אותה דחיפת-החזרה אשר לכלי התותח, המעידה על כך, כי החוק ההוא הוא גורה מוחלטה שאין לעמוד כנגדה, כי אין שום דבר בטבע ניתן במתנה, אלא הכל טעון תשלומים.

זוהי התורה הקדומה על דבר הנימוסים, העומדת על המשמר בעולם ואינה פוטרת שום עול מעונש. הפוריות, כך סחו הקדמונים, נטפלות אל הצדק ומשמשות לו בנות לויה, ולו תט השמש ממסלתה בשמים, כי אז ענש יענשוה. הפיטינים סחו, כי חומות אבנים, חרבות ברזל ורצועות עור היו נוטים בסתר רצון למעשי הפשע שעטו בעליהם; כי האזור, שנתן איקס במתנה להקטור, הוא אשר נקשר בו גבורה של טרויה אל גלגלי מרכבת אכילס ויסחב אל שדה המערכה. וכי החרב, שנתן הקטור במתנה לאיקס, היא היא אשר בה נפל איקס הלל. ושוב הם סחים שבשעה שתושבי הסוס הקימו מצבת פסל לתיאגנס, שהיה מבעלי הנצחון במשחקים, התגנב אליה בליעה מי שהיה אחד המתחרים עמו וינסה להפילה ארצה, כשהוא מכה בה הלך והכות, עד שלבסוף צנחה מעל כנה ותפול, ואולם במפלתה מעכה תחתיה את משברה וימת.

הקול, הבוקע ועולה מתוך שיחות הבדים האלה, קול אלהים הוא. הוא בא מכה מחשבה, הנאצלה על המשורר שלא לרצונו. זהו החלק המעולה שבכל סופר, שאין בו כלים משל עצמו, שאין הוא מביר ויוודע אותו, השופע ועולה מתוך עצם מהותו ולא מתוך כחה-המצאה הנפרו שלו. דבר זה, כשאתה מעיין ביצירותיו של אמן אחד, קשה לך לעמוד עליו, אלא מתוך עיון והסתכלות ביצירותיהם של אמנים הרבה, אתה בא לידי הכרה, שאין זה אלא רוח כולל המיוחד לכלם כאחד. לא את פידיאס אני מבקש לדעת, כי אם את מפעלו של האדם, שחי באותה התקופה הקדומה שבדברי ימי היונים. אמנם ערך שמו וקורות ימי חייו של פידיאס חשוב עד מאד כשביעל ההיסטוריה, אבל בשעה שאנו עוסקים בבקורת במשמעותה היותר עליונה, הם רק מבלבלים את דעתנו. מן הצורך לנו רק להבחין מה היה האדם מבקש לפעול בתקופה ידועה, אלא שנתקל בעכוב, או, אם נדבר בלשון רכה, נצטמצם בפעולתו בחוקף ההשפעה.

והשפיע עליו בנתיים רצונו של פיריאס, של דנטו ושל שקספיר, היא המה כלי השרת, שבסיועם פועלת האנושות את פעילותיה בכל דור ודור, לירי בטויו יותר נמרץ באפקטום זה במשלים המצויים אצל כל עם ועם, אשר מאז ובעולם היו משמשים ספרית של התבונה, או הרצאת דברי אמת מוחלטת באין הגבלה.

ככזבי הקודש של כל עם ועם, כך משמשים גם המשלים מקדש לנלווי הרוח והאינטואיציות. דברים, שהנרפים והריקנים שבשעלים, הכרוכים אחרי כראה עיניהם, לא היו מחירים לו לריאליסטן להביעם בלשונו הוא, מתירים לו באין מוחה כנגדו להביעם במשלים. וחוק החוקים הזה, אשר הדרשנים בבתי-הכנסיות, סיד זקני העם ומורי בתי-הספר העליונים כופרים בו, מטיפים אווה בכף עת ובכל שנה בכל השוקים ובכל בתי המלאכה על ידי המוני משלים, אשר תורתם אמת וכפזיה בכל העולם כפעלי הכנף והזבובים.

כל הדברים משנים הם, זה לעומת זה. על דאטפת אטפון, עין תחת עין; שן תחת שן; דם תחת דם; מדה כנגד מדה; אהבה תחת אהבה; תן ויתן לך. מה לך? נאום אלהים, הבה שכר בבושך וקחננו. — מי שאינו עו, לא יצליח במאום. — כמדת פעלך ישולם לך, לא פהות ולא יותר. — אשר לא יעבד—לא יאכל. כורה תחת בה יפול. — קללת חנם אליו תשוב. — השם ככל בצואר עבדו, כורך את קצהו השני בצוארו שלו עצמו. — עצה רעה תחבל את יועצה. — השד — שוטה שבעולם הוא.

כך נאמר בכתוב, משום שכך נהוג בחיים. פעולתנו משתעבדת ונקבעת שלא בטובתנו על-ידי חוק הטבע. אנו מתינעים להשיג תכלית קטנה העובדת מחוץ לטובת הכלל. אבל פעלנו כופה את עצמו בכח מגניטיסמוס שאין עמידה בפניו, להיות נוהג והולך בטורה אחת ובכיוון עם הצירים שהעולם סובב עליהם. אין אדם מדבר, אלא אם כן הוא שופט את עצמו. בכל מלה היוצאת מפיו הוא מתאר לנגד עיני איש שיחו, מדעתו או שלא מדעתו, את עצם צורתו. כל דעה אמורה בפה פועלת פעולת-תורה על אוכרה. למה היא דומה? לפקעת של חוטים, שקולעים אותה אל המטרה וסקצה השני נשאר באמתחת הקולע. או טוב מזה למשול אותה לכידון המוטל אל גב תנין והוא מתיר בדרך מעופו הלוך והתרח כריכת חבל המונחת בסירת הדוגה. אם הכידון אינו טוב, או שלא הוטל כשורה, סכנה בדבר, שמה יקרע לגורים את השיט או יטביע את הסירה בים.

אין אדם עישה עול, אלא אם כן הוא גורם עול לעצמו. „מעולם לא היה אדם, שהתנאה באיזה יתרון ויתרונו לא נהפך לו לרועץ“ אמר ברק, האדם הפורש את עצמו מן הכלל ומתמכר לחיי תענוגות, עיניו טחות מראית, שבשעה שהוא רודף אחר ההנאה לסגלה לו לבדו, הוא מזיר את עצמו ממנה. והאדם הפורש את עצמו מן הכלל בדברי אמונה ודת, עיניו טחו מראות, שבשעה שהוא מסתדר לנעול את שערי השמים בפני אחרים, הוא נועלם בפני עצמו. אם תתנהג עם בני-האדם כמו שמתנהגים עם הרגלים אשר במטהק השח או עם כדורי הכסף, סיפך להתענות כמותם. אם תקשיח את לבך מלבם, סיפך לאבד את לבך, החושים מבקשים להפוך את כל בני-האדם: את הגשים, הילדים

והעניינים, לדברים שאין בהם רוח חיים. המשל' ההמוני: „אם לא אוציאנו מכיסו, אוציאנו מעורו" — פילוסופיה עמוקה הוא. כל עבירה שאדם עובר על חוקי האהבה והשויון ביחסינו החברתיים, — עונשה בצדה תיכף ומיד. ענשה של זו הוא הפחד. כל זמן שאני שרוי עם חברי בשלום, אין פגישתו גורמת לי מורת רוח. אנו נפגשים כמים הנפגשים במים, או כשני זרמי אור הפוגעים זה בזה ומתלכדים יחד, כך מתלכד ומחמוג זה בזה טבעו של כל אחד ממנו. אבל מכיון שהיחס שבינינו חדל מהיות פשוט ותמים, מכיון שנסייתי להתבדל ולהתפלג ממנו, או לסגל לעצמי טובה, שאינה טובתו, מיד חברי מרגיש בעלבונו והרי הוא מתרחק מפני כמרחק, שהתרחקתי מפניו; שוב אין עיניו מבקשות לפגוע במבטי ציני; אז תפרוץ מלהמה בינינו: בקרבו תתעורר משטמה ובי יתעורר פחד.

כל הקלקלות הישנות שבחברה, כל כנוס של רכוש ושלטון שנעשה ברשע — אף עליהם נפרעים במדה כיוצאה בזה. הפחד — מורה מומחה ומחוסם הוא מאין כמוהו והוא הכרוז, המכריז על כל מהפכה, הממששת ובאה. הוא מלמדנו את האחת: בכל מקום שהוא מתגלה, שם רקבו וקלקול. עורב מנקר בסגרים הוא, ואף-על-פי שאינך רואה היטב על פני מה ווא מרפרף, בירוע הוא, שבאשר הוא שם אורב המות. קנייניו שרוים בפחד, חוקינו שרוים בפחד ומפלגות המשכילים שבקרבו שרויות בפחד. יש אשר הפחד היה מרחף עידן ועידנים מעל לשלטון מדינה ואוצרות רכושה והיה מנהם ומקרקר ומנבא רעות. עוף נתעב זה לא לחנם בא לעולם. הוא עומד ומכריז, שיש עולות גדולות בעולם, המבקשות את תקונן.

ממין זה היא גם אותה הצפיה לתמורה, המתעוררת בקרבנו תמיד לאחר שתפסק פעולתו, שאנו עסוקים בה לרצוננו. המורא מפני שמי צהרים זכים באין עב, טבעת האסמרגד של פוליקרטס, וזיראה מפני רוב טובה, האינסטינקט המעורר את כל אדם בעל נפש נעלה לקבל על עצמו עול נזירות גאה עם כל המעשים הטובים הכרוכים בה — כל אלה אינם אלא רעידות מאזני הצדק העוברות וחולפות בלבו וברוחו של האדם.

אנשים בעלי נסיון שבעולם יודעים היטב, כי נבחר מכל הוא לפרוע מס בעד כל פסיעה ופסיעה בדרך החיים וכי יש אשר קורטוב של קמצנות עולה לו לאדם במחיר הון יקר. המליוה נעשה בעל-חוב לעצמו. וכי מה הרויח אדם, שגמלו עמו מאה חסדים והוא לא השיב תמורתם אף אחד? כלום הרויח במה ששאל מאת שכנו, בין מתוך רשלנות ובין בערמה, את סחורתו, את סוסיו או מעותיו? הרי מיד תתעורר בלבו של זה ההכרה, שעשה מעשה חסד, ובלבו של השני — ההכרה שחסד נעשה עמו, זאת אומרת: הכרת היתרון מצד זה וההכנעה מצד זה. המשא והמתן הזה נשאר תרות בזכרונו של הלוח ושל חברו וכל עסק חדש משנה, הכל לפי טבעו, את יחס הגומלין שבין איש לחברו. עד מהרה יוכח לדעת, כי סר'רוב במרכבת חברו מוטב שגשברו רגליו וכי „מחיר יקר מאין כתייה הוא משלם תחת הפך, הבא לידו מתוך בקשה ותחנונים".

אדם חכם יתנהג על פי התורה הנאת בכל מקצועות החיים ונלוי וידוע יהיה לפניו, שמן החכמה היא לעמוד הכן לפני כל תובע ולפרוע את כל חבוינת צדק, שתובעים מזמנו, מכשרונותיו וכלבו. הוה פורע בכל עת; שהרי סוף סוף מוכרת תהיה לשלם את כל חובך שאתה חב. יש אשוי בני-אדם ומאורעות יפרידו זמן מה בינך ובין הצדק, אבל אין זה אלא ארכה. סיסך לשלם את כל מה שאתה חייב. אם חכם אתה, תהירא מפני אושר ההולך ומוספע עליך עד כלי די. גמילות-חסדים—תכליתה של הטבע היא. אלא שתחת כל חסד שנמלץ עמך, חייב אתה לפרוע מס. גדול אדם, המרבה לעשות מעשי חסד במדה שאין למעלה ממנה, שפל אדם—וזהו הדבר השפל היחידי בעולם—הנהנה מחסדי אחרים ואינו גומל חסדים תמורהם. לפי סדרו של עולם אין אנו יכולים להשיב חסד לאלה שנמלץ עכנו חסד, או יש אשר הדבר יעלה בידנו רק לעתים דחוקות. אולם מן ההכרח הוא, שהחסד שנמלץ עמנו יהיה מושב למי שיהיה בד כבוד, גמול תחת גמול פרוסה תחת פרוטה. השמר לך, פן יצברו בידך נכסים ועושר יותר מדי. עד מהרה יעלה בהם רקבון וירמו תולעים, מהר ובזבו אותם ככל אשר תמצא ירך.

חוקים קשים, אלה, שאין רחמים לפניהם, נוהגים גם במקצוע העבודה. עבודה זלה ביוחר, אומר הפקח, היא עבודה יקרה ביותר. כשאנו קונים מטאטא, מחצלת, מרכבה וסכין, אין אנו קונים אלא שמוש ידוע, שאנו משתמשים כהגיון הבריא לצורך מצרכי יום יום. אין טוב לפניך מלשכור גנן מומחה לגנן, או לקנות הגיון בריא בשמושו לצרכי הגנות; כיוצא בזה המלח ששכרת, אינו אלא הגיון בריא בשמושו לצרכי הספנות; תפיסת הבית שלך אינה אלא הגיון בריא בשמושו לצרכי הבשול, התפירה והשרות; הסוכן שלך—הגיון בריא בשמושו לצרכי החשבונות והעסקים. מתוך כך אהה מכסיל את הויתך, או פושט אתה את עצמך על כל קנייך. אכנס מתוך שהדברים בעלי שניות הם מטיבם, לפיכך אין שום אונאה מצויה לא כמקצוע העבודה ולא בחיים. הגנב גונב משל עצמו; הרכאי מרמה את עצמו. כי מחיר העבודה לאמתו—דעת וצדקה, והעושר והקרדיט אינם אלא סימניהן החיצוניים של אלה. הסימנים האלה. כמעט של נייר, ניתנים להזדייף או להגנב, אבל העיקר שבהם, כלומר: דעת וצדקה, אינו ניתן להזדייף או להגנב. המגמות הללו של העבודה אינן יכולות להתקיים אלא על-ידי מאכזי רוח באמת ובתמים ועל-ידי פעולה הנובעת מתוך נמיקים טהורים וברורים. הנוכל, הרמאי, השחקן אין ביכיתו לסגל לעצמו מתוך הסבע החמרית והטוכרית אותה הדעת, שהפועל קונה ביניעו ועמלו, שהוא עמל באכונה וביושר. זה משפט הטבע: קום ועשה מעשה ונחלת הוקף ועוז, וא"ה שאינם עושים מעשה, אין להם שום זוקף.

עבודתו של האדם לכל חליפית צורותיה, ממלאכת הקצעת חורח של יחד ועד בנין עיר ויצירתו של אבוס, אינה אלא כופת אחד ככיר ועצום, כי חוק הנמולות שולט בכל העולם כולו שלטון גמור. השווי הגמור שכין הניתנת והיקחה, התורה, שאין לך דבר שאין לו כחיר וכסאין משלמים את כחירו, לא ינמן דבר זה אלא דבר אחר, ושכן הנמנע הוא להשיג את שויו,—הורה

זו מתגלית בכל רוממותה גם על עמודי הפנקס הראשי בכתו המסחר וגם בחשבון ההוצאות וההכנסות של המדינות, גם בחוקי האור והחושך וגם בכל הפעולות והזרת-הפעולות שבטבע. מן הנמנע להטיף ספק בדבר, שהחוקים הנשגבים האלה, אשר כל אדם רואה אותם כשהם פועלים את פעולתם במעשי החיים שהוא מצוי אצלם, אלה חוקי המוסר החמורים, המזהירים על חיד החרט שהוא עושה בו את מלאכתו, אשר הוא ממדד אותם בקו-האנך ובאמת-המדה שלו, המתנוססים בבהירות יתרה בצרופי סך-הכל שבחשבון החנוני ובדברי הימים של אחת המדינות כאחד—כי כל החוקים האלה מחכבים על האדם את אומנותו, ואף-על-פי שנוכרים בהם רק לעתים רחוקות, הרי הם הם המרוממים ברוח דמיונו את משלה ידו לידי מדרגה גבוהה, שאין למעלה ממנה.

הברית הכרותה בין הצדקה ובין הטבע מכריחה את כל הדברים שבעולם להתקומם בשנאה בפני הרשעה. חוקי הטבע הנעלים וכחותיה רודפים ומלקים את הבוגד, הוא בא לידי ההכרה, שכל הדברים נוצרו לשם האמת ולשם מעשים טובים ישאין בכל רחבי העולם מקום מחבא, להחביא שם את הנבל. עשה מעשה פשע ומיד נדמה כאילו התכסתה האדמה נכסה שלו, כעין מכסה השלג ביערים, הנגלה את עקבותיהם של כל עוף-קורא ושועל, של חולדת סנאים והפרפרת. אי אתה יכול להשיב את ההגה שהוצאת מפיך, אי אתה יכול לכוות את עקבות מדרך רגליך, אי אתה יכול למשוך את הסולם למעלה, מבלי להשאיר מקום כניסה אל הבית, או סימן שאתה התגנבת אל תוכו. איזה אור ומפת, המוכיח את עונך על פניך, עולה ומבצבץ בכל מקום. חוקי הטבע וכחותיה—המים, השלג, הרוח והחם המושך—הם הם יהיו נפרעים בן הגנב.

ומעבר מזה נוהגת בכל תקפה מרת החוק האמור גם בנידון מעשי הצדק. אהוב—והיית אהוב. כל אהבה היא קבועה ומדויקת דיוק מתמטי, כשני חלקי השואה אלגבראית. האיש הטיב יש בו מן הטוב המוחלט, הצורך את כל דבר כאש ומשנתו לפי טבעו הוא, עד שאי אתה יכול לעשות לו לאיש כזה שום רע; וכמו מחנות אנשי הצבא ששלחו המלכים לקראת נפיליאון היו משליכים, בהתקרבו אליהם, את דגליהם ומאויביו נהפכו לאוהביו, כך גם כל מיני פורעניות, כגון מחלה, צול ועוני, מתהפכים ומתהיים למיטיביו של האיש הטוב:

הַרְחוֹת מַפְיֹת וְהַיִּים מַפְּקִים

גְּבוּרָה לְאַמִּין וְעֲצֻמָּה וְרוּחַ אֱלֹהִים.

אֲבָל הֵם עֲצֻמָּם אֶפְסֵי הֵם (תהר*)

אפילו הרפיון והמחסור נוטים חסד לאיש הטוב. כשם שאפילו מקצת גאיה שיש בו באדם גורמת לו נוק, כך אין מום באדם, שלא יהא גורם לו תועלת כל-שהיא. הצבי אשר במשל הידוע היה מתנאה בהדר קרניו ומגנה את רגליו, אך כבוא הציד, רגליו הצילוהו, אבץ קרניו, שנאחזו אחר כך בסכך

(*) משירי הפיסן האנגלי וורדפו רט.

היער, הכריעוהו. לכל אדם יקרה מקרה בימי חייו להיות מחויב טובה למגרעותיו, וכשם שאין אדם מכיר בהכרה ברורה את האמת אלא אם כן חסא לה, כך אין אדם מכיר היטב בתקלותיהם ובכשרונותיהם של הבריות, אלא אם כן נתקף באוהן התקלות וראה בנצחינם של אותם הכשרונות על חסרונותיו הוא. אם יש לקוי באפיו של אדם, המעכב בעדו מלחיות עם הצבור, אנוס יהיה מתוך כך לחיות יהידי ולסגל לו את ההרגל של עזרת עצמו, ובכן ימלא, כדוגמת הצדפה הפצועה, את פגמתו במרגליות.

גבירתנו צוהת ועולה מתוך חולשתנו. ההתמררות המזיינת את עצמה בכחות נעלמים, אינה מתעיררת בקרבנו קידם שיהיו דוקרים ופוצעים אותנו ומתנפלים עלינו בחכה שפוכה. אדם גדול מוכן ומזומן בכל עת למעט את דמותו. כל זמן שהוא מיסב על מושב ההצלחה הרך, סכנה בדבר שמה יתנמנם. אבל כשהוא מטוטל ומעונה ונוחל מפלה, תקוה לו שיהא לומד דבר-מה. אז אין לו על מי להשען אלא על בינתו ועוצם ידו; הוא יקנה לו קנינים חדשים, יכיר את בערותו, יתרפא ממחלת זחית-הדעת, יסגל לו מתינות וסגולות וכשרונות שיש בהם כמש. אדם פקה ספיה ועובר לצד המתנפלים עליו. זקוק הוא לדעת את מקום החולשה שלו יותר משהם זקוקים לכך. הפצעים שנפצע יעלו קרום ויהיו נושרים מעליו כעור בלה, ובאותה שעה שקמיו יבקשו להריע עליו תרועת נצחון, והנה הוא ניצל מידם וכולו תמים אינמוס. טובה גנות משבח. מאוס עלי כשמצדדים בזכותי באחד העתונים. כל זמן שכל הדברים הכתובים בו ערוכים כנגדי, מרגיש אני בטחון ידוע בהצלחתי. אבל בשעה שנאמרו בזכותי דברים מתוקים כרשב, הריני חש את עצמי כאדם המוטל לפני אויביו ואין עוזר לו. ובכלל כל פורענות שאינה מאבדה אותנו, הרי היא טובה ומיטיבה לנו. כשם שיושב האי סנדוויץ מאמין, כי כהו ואומץ רוחו של אויבו המומת בידו עוברים אל קרבו הוא, כך אנו קייטים אל קרבנו את כחו של הנסיון, אשר נמדנו בו.

אותם השומרים עצמם, המגינים עלינו מן הכליון, המחסור והשנאה, מגינים עלינו גם מפני אהבת עצמנו והאוונאה. בריח ונגר אינם מן המוכחרים שבמוסדותינו, וכיוצא בזה אין הערבונית במסחר סימן לחכמה. בני-אדם מיצרים ודואגים כל ימי חייהם דאגת הבל, שמה ירמו איתם. ברם אי אפשר לו לאדם להיות ברומה בידי אחרים חוץ מבידי עצמו, כשם שאי אפשר לו לדבר להיות קיים ושלא להיות קיים בעת ובעונה אחת. בכל עסקינו ומעבדינו הוה ונצוי צד שלישי הדומם ושותק. הטבע המוטבע בתוך הדברים והרוח המיוחדת להם מקבלים על עצמם את האחריות. כי כל הוזה ואמנה, שאנו כורתים, יתקיימו בדיוק, ולפיכך אין שום שרות כשרה ונאמנה עלולה להפסיד אפילו הפסד כל-שהוא, ואם האדון שאתה משרת אותו כפוי תודה הוא, הבה שרה איתו בוריוות יתרה. גיל את החוב המגיע לך על אלהים. מיכטח אתה, שכל פרוטה ופרוטה תושב לך משלם. וכל אשר יארך זמן הפרעון, הרי מוטב לך; כי כך דרכו של שר האיצרות הוזה לשלם רבית ורבית על רבית. קורות הרדיפות שגרדפו בני-האדם, אינן אלא קורות היגיעות לרמות

את הטבע, להריץ את זרם המים אל מעלות הנהר, לקלוע חבל מן החול, ובנידון זה אחת היא לנג, כמה היה מנינן של הנפשות הפועלות, אם רבות היו או רק נפש אחת, אם מושל עריץ היה הרודף או אספסוף. האספסוף הוא קבוץ של בריות היוצאים מדעתם לרצונם ומחנלים בעצם ידיהם את עעשי השכל וההגיון. האספסוף הוא אדם אשר לרצונו ומדעתו הוא משפיל את עצמו לידי מדרגת חיה. הזמן המיוחד לפעלו הוא הלילה. עלילותיו חסרות שכל הן ככל עצם מהותו. הוא כופר בעיקר ורודף אותו; הוא מבקש לעקור את המשפט; הוא עלול לנוול ולזהם את הצדק, בהעבירו באש ובחמסו בתים ובעליהם. מעשיו דומים לתעלולי הנערים. המקלחים מתוך צנורות של מכונת כיבוי זדמי מים השמימה, כדי לכבות את הזרורי השתר. הרוח שאין היר שולטת בו מניחה בעושי הרשעה את חמתם הם. המעונה על קדוש השם אינו עשוי להתבונן. כל מכת שוט הפוגעת בבשרו מכריזה את תהלתו בעולם; כל בית כלא, שהוא עצור בו, יהפך למעין תפארה מאין כמוהו; כל בית וכל ספר שהועל על המוקד מאיד את העולם כולו; כל דבור ודבור שכבשוהו או מחקוהו בחוקת היר — הולך ומרעים קולו מסוף העולם ועד סופו. שעות של הגיון בריא ושל ישוב הדעת מתרגשות ובאות תמיד גם על הצבור וגם על היחיד, ואז האמת מתגלית והמעונים על קדוש השם יוצאים זכאים בדינם.

ובכן כל הדברים שבעולם מטיפים ואומרים, כי גלגולי המקרים מהבל הם. רק האדם הכל הוא. כל דבר הוא בן שני צדדים, אחד טוב ואחד רע. כל יתרון — מס מוטל עליו. אני מלמד את עצמי, שתהא דעתי נוחה מכל. אבל תורת הגמולות אינה תורת „הבל הבלים“. מעוטי הדעת בשמעם את דברי האמת האלה, שאלי ישאלו: מה נועיל אפוא כי נעשה את הטוב? הן מקרה אחד לטוב ולרע; כשאני מסגל לי דבר טוב, חייב אני לפרוע במחירו, וכשאני מאבד דבר טוב, אני מוצא לי אחר תחתיו; ובכן אין הדבר בין כל המעשים.

יש דבר הנעלה לגבי נפשו של אדם מענין הגמולות, הלא הוא עצם טיבה ומהותה היא. הנפש אינה גמולות ושלמים, אלא חיים ממש. הנפש הוה. מתחת לכל אותו הים הסוער של המקרים והחזיונות, אשר מימיו עולים ויורדים במדה ובקצב מדויק, מונח תהום־הקדומים אשר להויה הנמשית. הישות, או אלהים, אינו דבר יחוסי או תלקו של דבר, אלא השלמות בעצם. ההויה היא חיוב בלתי מוגבל, שאין עמו שום שלייה, השם קצב ומשקל לעצמו וקולט לתוכו את כל היחוסים, את כל החלקים ואת כל העתים והזמנים. היא המקור שממנו שופעים ויוצאים הטבע, האמת והצדקה. החטאת אינה אלא העדר ההויה או הסתלקותה. האפס, השקר יכולים להחשב בצדק לאותו הלילה הגדול, לאותו הצל, שעליו מצטייר כל היקום החי שבעולם. אולם לילה זה אינו עלול להוליד שום דבר או לפעול שום דבר, מפני שאינו קיים במציאות. אין ביכולתו לפעול מוטב ועד רע. אמנם יש בו מן הקלקלה וההפסד, עד כמה שרע הוא שלא להיות מלהיות.

בראותנו זאת הרשע מחזיק ברשעו ועומד במרדו ואינו בא לידי משבר ולא לידי עונש כלי־שהיא הניאה לעין, מתעירר בנו הרגש כי

אכונגנו, שנפרעים כן האדם על מעשיו הרעים, רק רמה תרמה איתנו. אכנס אמת הדבר, כי היללותו של הרשע אינה כוצאה לה עוררין לא בקרב בני האדם ולא בקרב כלאכי השרת. אבל האם משום כך עלתה בידו להגות את המטפס? הלא כמדה זו שהוא כרוך אחרי הרשעה, והסקר, הוא הולך ומתנכר אל הטבע וסותרחק ממנו, בבחינה ידועה מסמש כבר דבר זה אית ומופת לאיש המבין, כי יש כאן עול ושחיתות. אבל אם גם לא נרגיש בזה, סוף סוף עתידה היא שחיות-כליין א להשות את חשבוננו של עולם השואה גמורה ומדויקת.

וכיוצא בזה אי אפשר לומר גם כן, שאין הצדק והיושר נקנים אלא מתוך הפסד ואכזר של איזה דבר. אין הצדקה גוררת עונש ואין החכמה גוררת עונש, מפני שבצעם רק חוספת טבעית הן לההויה. במעשה צדקה שאני עושה אני קיים קיום לאמתי; כשאני פועל צדקה, אני מרבה את קניני העולם ורכושני אני נוטע נטיעות במדבריות שכבשתי מאת התהו והאפס ורואה אני את החושך, כשהוא נסוג, הלך והסוג כעבר לתחום האיפק, אין הפרזה באהבה, אין הפרזה בחכמה ואין הפרזה ביופי, בטעה שהמדות האלה מושגות ומובנות בצעם משמעותן הברורה. אין הנפש סובלת תחומים וסייגים והרי היא מצדדת תמיד בזכות האופטימיסמוס ומעולם לא נטהה אחרי הפסימיסמוס.

חיי האדם הם תנועת-קדימה ולא עמידה במקום אחד. האינסטינקט שבקרבנו - אמן ובטחון הוא. ביחוסו אל האדם מסמטש האינסטינקט שלנו במלים, יותר ו"פתות" במובן מציאות הנפש והויתיה ולא במובן העדרה; איש אמיץ לב גדול מאיש רך הלב; איש האמת, הנדיב והחכם - אדם הוא במדה יתרה כן השוטה והנכל. הטוב שבמדת הצדקה אינו גרם הפסד, משום שהוא ממזותיו של הקדוש ברוך הוא בעצמו, או ששים שהוא הויה מילשת מאין דימה ה. הטוב החטרי טעון שלומים, ואם הוא נקנה בלי יגיעה וועת אשים, אין לו שורש בקרבו וכל רוח מצויה תדפנו כמוך. אבל כל הטוב הניהן מיד הטבע - קנין הנפש הוא ונוח הוא להיות נקנה אם נשלם בעדו במיטב המטבש של הטבע, זאת אומרת: בעבודה המשעשעת את הלב ואת הסכל. לא אוסיף עוד לבקש לעצמי טוב שלא עמלתי בו, ככו לבשל, לכצוא קררה מלאה זהובים קבורה באדמה, משום שידוע אני, כי יביא לי רק סבל וכשא חדש הכבוד מנשא. לא אוסיף עוד לבקש לעצמי טוב חיצוני - אחוות נחלה, כבוד, שררה, נפשות. כי השכר שהם מכניסים אינו אלא למראית עין, החת אשר ההפסד שבהם ודאי וברור. אבל ההכרה, שיש גבול בעולם ושאין כל חפץ בדבר לחפור מטמונים, הכרה זו חפשית היא מכל תקלה ופגע. היא נמצאיה לי קורת-רוח ומנוחת נפש עולמית, שאננה וזכה. אני מצבצב את גבולות האסון העולל לבוא עלי והנני כשיג את עובק החכמה אשר בדברי ברנהרד הקדוש: שום דבר אינו עולל להויק לי זולתי אני בעצמי; הרעה, שאני נושא וסובל, כוטבעת בקיבי גופי ובעולם אינו סובל יסורים של אמת אלא באשמתני אני. בטבעה של הנפש כוטבעים ועובדים השלומים בעד העדר השיוון שבחנאי החיים. הטרנדויה האמתית של הטבע מיונחת, כנראה, באותו ההבדל

שבין האדם המעולה ובין הפחות. כיצד יכול האדם הפחות שלא להרגיש בצער; כיצד הוא שלא לחוש כעס ומורת רוח לזה שהוא „מעולה ממנו? כשאתה מתבונן אל מעוטי הכשרון, מיד יתקפך רגש של צער ואי אתה יודע את נפשך. כמעט שאתה מתיירא להביט בעיניהם וחושש אתה, שמא יקללו את האלהים. וכי מה יעשו בריות שכמותם? עינינו הרואות שצול גדול נעשה להם. אלא בשעה שאתה מסתכל אל המעשים מקרוב, מיד יעלמו אי-השווונות האלה הנדמים לך כהרים גדולים. האהבה ממצטת אותם כשמש הממסכה את הרי הקרח הצפים על פני הים. מתוך שלב אחד ונפש אחת היא לכל בני האדם כלם, לכן מסתלקת ואובדת אותה מרירות ההכרל שבין שלו ושלי. שלו שלי הוא. כמוני כאחי ואחי כמוני. כשאני מרגיש, שחברי הגדולים ממני מאפילים עלי בצלם ומתרוממים עלי, הרי יכול אני בכל זאת לאהוב, הרי מוכשר אני בכל זאת לספוג ולקלוט אל תוכי; ומי שאוהב, מסגל לעצמו את הגדולה שהוא אוהב ועושה אותו לקנינו שלו. ומתוך כך מתברר לי, כי אחי הוא שומרי ומגיני, הפועל למעני, כשהוא חושב עלי מחשבות ידידות לאין קץ, וסגולתו זו, שהעצרתיה כל כך ושעוררה בקרבי הרבה קנאה כל כך, רק שלו היא. כך דרכה של הנפש לסגל ולהקנות לעצמה את כל הדברים שבעולם. ישעיהו הנביא ושקספיר – קטעים של הנפש העולמית הם, ומתוך אהבתי אותם אני כיבשם ומיחדם לעצמי יחוד רוחני. כלום צדקתו שלו אינה שלי? אם אין רוח בינתו עלולה להיות נעשית שלי – אות הוא שאינה רוח בינה כל עיקר.

כדומה לזה הן גם קורות טבע האסון. החליפות וההמורות, המפסיקות הפסקות קצרות את אשרם של בני אדם, אינן אלא אוהרותיו של הטבע, המיוסד על חוק הצמיחה והגידול. על פי ההכרח הפנימי הזה מסתלק כל נפש ממערכת כל הדברים המצויים אצלה, מאיחיה, ממולדתה, מחוקיה ומאמונתה, כשם שהרקיבה מתוך קונכת-האבן היפה שלה, מפני שאין מדתה מכוונת עוד לשעיר גדלה ומעט מעט יוצרת לה בית דירה חדש. לפי שצור גבורתו וכת רוחו של היחיד הולכות המהפכות האלה ונעשות תכופות ביותר; אלא שברוח מעילה ומוצלח ביותר הן מתמידות והולכות ושוב אינן פוסקות, וכל יחוסי החיים תלויים עליו ומקיפים אותם ברפיון כקרוב שקוף ונוזל, אשר בעדו בולטת וניכרת הצורה החיה, מה שאין כאן אצל רוב הבריות, שהיחוסים האלה משמשים רקמה נוקשה רבת חליפות, המורכבה מהמון דטות ואשר טיבה עשוי להתחלף והאדם מתענה בה כמו בבית האסורים. אי לזאת נבראת היכולת שחוג השקפתו של האדם ילך הלך והתרחב, עד כי האדם של היום שוב לא יכיר באדם של יום אתמול. וכואת צריכה להיות גם הביאוגרפיה החיצונית של האדם בקרב הימים: מדי יום ביומו עליו להתפשט את המעשים והיחוסים שכלו ומתו, כמו שהוא מחליף בכל יום את בגדיו. אבל לנו, הנתונים במצב הדלדול, הקופא תחתיו ואיו מתקדם, המתקומם כנגד כח-ההתפשטות האלהי תחת להשתתף עמו בפעולותיו, לנו באים גידול זה והתפתחות זו רק מתוך דחיפות. אין לנו יכולים להפרד מאוהבינו, אין לנו יכולים לזנוח את המלאכית המזוים אותנו. אין לנו מרגישים ברבר, שהם נפטרים מאתנו רק בכדי לפנו?

ביום לאראלים. אנו מעריצים את הישן ועובדים אותו עבודה זרה. אין אנו מאמינים בשפעת עשרה של הנפש, בנצחיות המיוחדת לה ובמציאאותה בכל. אין אנו מאמינים, שיש איזה כת ביום זה, אשר יוכל להחזיר את עם יפי יום האתמול, או לשוב ולחדש איתו. רפי ידים אנו שוהים בין חרבות האוהל הישן, אשר לפנינו מצאנו בו לחם ומחסה וכלי מלאכה, ואין בנו אמונה, כי יש בכחו של הרוח לפרנס, להלביש ולחזק אותנו מחדש. סבורים אנו, שמן הנמנע הוא למצוא שוב דבר-מה שיהיה יקר כל כך, נעים כל כך וחביב כל כך. והנה אנחנו יושבים ובוכים בכיה של חנם. קול אלהים קורא: „קום ולך הלך ולכת קדימה!" אין אנו יכולים לשבת לעולם בין חרבות העבר. אבל יחד עם זה אין אנו יכולים גם לבטוח בחדש, וכך אנו הולכים לדרכנו, כשעינינו מופנות לאחורנו, כאותם בעלי המום המביטים אחורנית.

אכן גם השלומים והשכר תחת הפגעים הרעים הבאים על האדם סופם להתגלות לעין החבונה, אם גם לאחר הפסקות של זמן ארוך. מחלת הקדחת, פצעי מום, פחי נפש קשים, אבדן הון ואבדן ידידים נראים בשעתם אבדה שאינה חוזרת, שאין לה תשלומין עולמית. אבל מרוצת השנים, השוטפת ומתמדת לבטח, סופה לגלות את כח המרפא העמוק, המוטבע ביסודות של כל החיוניות שבעולם. מיתת ירדנו היקר, מיתת אשתנו, אחינו ואוהבנו שבשעתה לא היתה בעינינו אלא אבדה שאין לה תמורה, לובשת כעבור זמן-מה צורת מורה דרך או מלאך טוב; כי בנוהג שהיא מחוללת מהפכה בדרך חיינו, מביאה לידי סיום תקופת ילדות או תקופת נעורים, שהיתה מצפה לגמר חתימתה, מפסיקה את עסקנו הרגיל, את תפיסת הביח שלנו או אורח חיינו ומכשירה את ההתחדשות של כל אלה בצורות חדשות הנוחות ומכוונות ביותר להתפתחות אפינו וגידולו. היא מסייעה לנו או מכריחה אותנו לרכוש לנו מכרים חדשים, או לקבל השפעות חדשות, אשר ערכן יהיה חשוב מאד בשבילנו במרוצח השנים הבאות; והאיש או האשה, אשר אלמלי נשארו בהויחט היו דופים לפרה גן הגדל בחמה, שאין די מקום לשרשיו מתחת ויותר מדי זהרי חמה לראשו כמעל, — מעתה, כאשר נפרץ גדר הגן והגנן התרשל בטפולם, יהיו לתאנה עבתה ביער, אשר בני אדם באים אליה מן הסביבות הרחוקות לחסות בצלה וליהנות מפירותיה.

הרבם כאנגליית י. ל. ברוך.

לְזִכַּר הָרִמָּן כֵּהֵן

(נ א ז ס *)

מנהג קדום הוא לעם ישראל לדרוש לכבוד אורחים חשובים דרשית בעלות שני פנים: בכבוד אכסניא ובכבוד תורה. בפרק התשיעי במסכת ברכות אנו מוצאים דוגמאות נפלאות מן הפתיחות של הכמינו הקדמונים, כשנכנסו לחרם ביבנה. גם אנחנו, מורי ורבותי, נחאספנו היום לקדם פני אורח נעלה, פני הפרופיסור הרמן כהן מרברג, היושב פה לפנינו: זקן, שקנה חכמה והרביץ חכמה ברבים באוניברסיטה בעירו, זכה וזכה את הרבים, העמיד תלמידים הרבה ויסד אסכולה חדשה בעולם הפילוסופיה האנושית, הפיה רוח חדשה בשיטת קנט הישנה, על יסודותיו של אותו גאון הוסיף עוד יסוד אחד, והוא – המשפט, ותצא שיטת קנט במהדורה חדשה, לא שערוה הכמי אומות העולם, את המלה הקדושה „אחד“ הוציא החוקר כהן מנרתיקה העברי, להאיר בה לארץ, ויבוא לידי מסקנא, כי האחדות המוחלטת זוהי היסוד של כל היסודות כן במדע כן במוסריות, וכל הנוטה משיטת האחדות הגמורה, מיד נופל ברשת של שגיאות הגיוניות ומוסריות. מנקודת-המבט הזאת בא לידי החלטה מדעית, כי אומה קדומה זו, היחידה בין האומות, הגלחמת כל ימיה בעד רעיון האחדות המוחלטת, השפיעה הרבה במהלך המחשבה שלה על כל העולם כולו, לזכך את הרעיון ולטהר את הלבבות, ועל אומה זו להמשיך גם הלאה את כוח יחודה הקיצוני, אלהיה של אומה זו, האל היחיד והמיוחד, הראשון והאחרון מבלי ראשית, נקרא בצדק בשם „מלך העולם“, כי דק אם תגבר אמונה זו

(*) את הנאום הזה, אשר נשא הנאום המהולל לכבודו של הפילוסוף המהולל בבואו למוסקבה ובהיותו בביח-הכנסת, אנו נזכרים בזה בלשונו ובצורתו, צורת נאום – והיה זה לציון לנפש המת. את אשר חשב המנוח לשמע חוכתה זו מאהבה ואם לקח מוסר, אין אחני יודע, ואולם רב לנו אם נדע, כי בכלות הנאום נגש החוקר אל הנאום הגדול לו וענה עברית גם היא: „אילו לא באתי אלא לשמוע דברים אלה – דיי“.

בארץ, אז, ורק אז, יגיע באמת תור הזהב גם להמדע גם להמוסריות, אשר נבאו עליהם נביאי ישראל. ובכן מלמד אותנו פילוסופנו הגדול, כי לכל חכם לב לא רק אי אפשר להתיחס בשליטה לאמונת ישראל, כי-אם להפך, מחויב הוא לחוקה ולצמתה, להכריז עליה ולהסבירה הסבר אחר הסבר, כי לא כמו שחשבו הכופרים בשם המדע כן הוא, כי אם להפך שבהפך. הם אמרו, כי בשעה שתחלש האמונה הסמויה, יגבר כח המדע, ולא הראו כי גם בכלל זה יש יוצא מן הכלל, והוא—אמונת ישראל, אשר בנוגע אליה היחס הוא הפכי לגמרי: באותה מדה, שיחסר לאדם מאמונה טהורה שבטהורות זו, באותה מדה ממש יחסר לו הרבה מן המדע, כי אמונה זו בעצמה היא המדע היותר גדול והחומר היותר איכותי להתפתחות המדע על היסודות היותר נכונים. פילוסופי התלמוד דלה הפילוסוף הרמן כהן מרגלית יקרה: „הרוצה ליחנק, יתלה באילן גדול“—ובא הוא ויבחר לו לאילן התליה את קנט ויקרא על שמו את תורתו החדשה בעולם המדע והמחשבה האנושית: לאחד את עולם העיון העילאי עם המעשה אשר יעשה האדם וחי בו, ולטתון עד אשר דק את המחיצה בין שני עולמות אלה עדידי המוסר הרתי של היהדות, כי היא היא הפילוסופיה האמתית, אשר „צדק ומשפט מכון כסאה“.

ובשעה שקנט חזה שני עולמות, אשר האדם הוא עובדם התמיד, בא אורחנו הנכבד והוציא את המאור שבתורה, הנכלל בשתי המלים: „לעבדה ולשמרה“, אשר משמעותן, כי עולם אחד ומיוחד או מאוחד הוא הקרקע, אשר אדם המעלה נזון ממנה: בעולם ההכרה המדעית הוא בבחינת שומר, ובעולם ההכרה המוסרית הוא בבחינת עובד. ובכן היהדות עם דגלה של עבודה ושמירה, הבאות כאחת, היא היא הפילוסופיה הכהנית—ואידך זיל גמור. אם הרבה מגדולי ישראל שקדמוהו התאמצו להראות, כי היהדות אינה מתנגדת אל הפילוסופיה, בא הכהן והראה, כי היהדות היא תוך תוכה של הפילוסופיה. בשעה שהראשונים למדונג, כי אפשר להיות גם יהודי גם פילוסוף, בא זה והראה, כי אי אפשר להיות פילוסוף בלי יסודי היהדות; כי אלו שלש עשרה מדות האמורות בתורה, ראשן „אהבה וחנינה“ וסופן „חסד ואמת“, ואלהי ישראל הוא אל רחום וחנון, ארך אפים ורב חסד ואמת, אשר לא רק דכות הגוף אין לו, אלא גם לא ישיגוהו משיגי הגוף, כי לאחדותו אין סוף, לראשיתו אין ראשית, למציאותו אין עת, ואחריתו הוא מעולם ועד עולם, ובשביב כך שמו המדעי הוא „היה, היה ויהיה“; ובשעה שהשם הנכבד והנורא הזה מפורש יוצא מפי כהני המדע, לא רק הכהנים, כי אם גם העם, אשר אין לו דריסת הרגל כלל בהיכלו, כורעים ומשתחיים ואומרים: „ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד“.

היוצא מזה: (א) כי מצווה האדם להתדבק בקונו וללכת בדרכיו בשלש עשרה מדותיו; (ב) כי האהבה לאחדות הבורא ויחודו מושכת אחריה מסירת נפש, להפקיר בגללה גם את כל הרכוש גם את דפיקת הלב כל ימי החיים וגם את החיים בעצמם; (ג) כי אלהי ישראל לא רק כי אינו אוסר לדעת אותו, כי-אם מצוה וחומר ומצוה: „דע את אלהי אביך“, אבל בתנאי של „ועבדהו“,

כדי שלא תהיה שום מחיצה בין ההכרה והמוסריות, כִּי־אם אחדות גמורה חיה שלטת ביניהן לפי הדגל, תורה ועבודה מאהרי שהאחת בלי השניה היא יהדות מזויפת, לקויה בתוכנה ומופרכת מעיקרה; (ד) היהדות מכרות; וכל מאמינים שהוא — אלחיה — שופט צדק, השוה ומשוה קטן וגדול, כלומר, אלחיה אינו טובל עושק סוציאלי, ונביאה נבא, קבורת חמור, כלומר, שלילת כבוד האדם אפילו לאחר מיתה, להבונה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט, אשר יעבוד ברעהו חנם וסועלו לא יתן לו, ורק מי שאכל ושתה, ובאותה שעה עשה, משפט וצדקה — אז טוב לו, דן רין עני ואביון — אז טוב לו (ולא רק לו, כִּי־אם לכל העולם כולו), הלא היא, הדעת אותי, גאום אדוני; ה) הדעת אותי, זהו, גאום אדוני, כלומר, דת זו לא רק כי אינה גוערת בדעת, כִּי־אם גם מזהרת עליה בשם אדוני כאשר השכיל מאד לשיר שירה לדורי דורות רבי יהודה הלוי: הבהיר כאור מזהיר בלי מסך ולא מכסה, כי תדרוש בסוף ובראש, במפלא ובנססה, ישחבה ויחפאר, ויתרומם ויתנשא; ו) מפני שיהדות היא שיטת האחדות, המקום את השמים והארץ וכל צבאם, על כן אין הפרט בולט בה ובתורתה, כִּי־אם הכלל, כי הכלל הוא האחדות המוחלטת של כל מיני הסרס. בשעת קיום מצוותיה היא — היהדות — מברכת כלשון רבים: אשר קרשנו וצונו, בשעת ודיווה היא מתודה גם כן כלשון רבים: שחטאנו, אשמונו, כי אין לה מצוה כִּי־אם מצוות, אין לה חסא, כִּי־אם חסאים, אין לה אשם, כִּי־אם אשמות, אין לה שבת להסרט כִּי־אם להכלל, ואפילו לבהמתה. יום השביעי שלה הוא, שבת לאדני אלהיך, ובשביל כך, מפני שאינת שבת שלך, כִּי־אם לאדני אדון עולם, הטוב לכל ורחמיו על כל מעשיו, ינחו בה גם עבדך ואמתך ושורך וחמוךך וכל בהמתך וגרך אשר בשעריך, כי אין לפני אדון זה לא אדונים ולא גבירות, לא עבדים ולא שפחות, לא בעלי חיים מופקרים לעבודת סרך, לא אורחים ולא גרים, כי בשעה שתורתו שלטת בעולם אין קטן וגדול, ועבד חפשי מאדוניו, ועל פי מושג זה לא רק השבת, כִּי־אם כל המועדים נקראים בשם: מועדי אדוני.

גם השבת גם המועדים נתונים נתונים לבני ישראל על פי הכלל, כי הכל לאדני ולמוסריותו הגדולה, ולא להסרט ומושגיו הפרטיים; וזה הכלל הכולל את הכל: אין פרט ליהדות, כִּי־אם כלל.

הנה עינינו הרואות, אדם המעלה, כי טיילתי מעט ביערות חדש שלך כאחד משומעי לקחך, ומה מאושר אנכי לקדם את פניך, כהן המדע, בכרכת ברוך הבא בבית אלהי ישראל, אשר בשמן המשחה שלו נמשחה הפילוסופיה שלך מא' עד ת', וכתלמיד הדין לפני רבו הרשני נא נגד צעירי בני עמי ונגד זקניו לומר לך בפה מלא, כי באותה מדה, אשר כורעים ומשתחווים אנחנו לפני המצאתך המדעית, כי חכמת ישראל והחקירה על עם ישראל היא להתעמק ולבנות שיסות שלמות מדעיות כדי לידע, להודיע ולהודע, כי כל ההתפתחות של הרעיון הדתי בישראל נוסדה אך ורק על אצילות מוסרית, וכי אצילות המוסר היא הוך תוכה של היהדות, נשמת נשמתה ותקות כל תקוותיה, באותה מדה עצמה נפשנו היהודית מרגשת עלבון בהעדרת ישראל, אשר הרימות על

נס בצורה מצומצמת והוספת עליה א"כין ור'קין למעטא, המעטים מאד את דמותה. ראה זה אחת אומר לנו, רבנו, כי כל משמעת הקיום של עמנו הוא אך ורק הפצת הרעיון המשיחי שלנו בעולם הגדול, כי רק השלום החברתי זהו חקן עולם במלכות שדי, כי אך ורק זאת היא תעודתנו, המיוחדת אותו בכל כדור הארץ, כי רק הודות לה ובשבילה אנחנו קיימים, ובלעדיה אין שום משמעת ושיוון לקיום ההיסטורי של שבטי יה, כי רק זה חלקנו לעשות את הרעיון האלהי שלנו למנת כל העולם כלו, וכי גלותנו וכל צרותינו ועונינו והשפלות שסבלנו הם כדבר הכרחי, הנובע מאמונתנו השונה מכל יתר האמונות והדעות, אבל זה כבר עבר ובטל מן העולם, אין עוד רדיפות, ואנחנו היים עכשו בכל מקום בממלכתנו ובשביל ממלכתנו, כי כבר חדל גוש, שבתה האיבה. אבל שיטתך זאת היא מופרכת מן החיים, כאז כן עתה כבודנו למרמס, חיינו הפקר, לעינינו עושיקים עמלנו, וכבימי ירמיהו כן גם עכשו, גם אחרי אשר היינו לאם לשתי בנות מפורסמות, שתי האמונות הגובעות מן הרעיון המשיחי שלנו, על צוארנו גרדפנו, יגענו ולא הונח לנו. וכשם ששיטתך זאת היא מופרכת מן החיים, כך היא מופרכת מן היהדות, כי אותו הנביא, אשר נבא על הרעיון המשיחי על פי מושגנו אנו, הוא גם הוא נבא: וחפרה הלכנה ובושה החמה כי מלך אדני צבאות בהר ציון ונגד זקניו כבוד. וכל הנביאים נבאו פה אחד על שיבת ציון, ואטו כרוכלי איזול ואחשוב לסני תלמיד חכם שכמותך את כל דבריהם מתוך האש בנושא זה, מן הנבואה הראשונה עד האחרונה? וכחלי בית התפלה, אשר זכינו לראות אותך בו עומד בתפלה כאחד משלומי אמוני ישראל, באים ומעידים כי שבטי יה' אלה, כמו שאתה מכנה אותם, קוראים את עצמם, כלשון אבי כל התפלות והתהלות, כשם, עם אלהי אברהם, כמכרזים, כי לא שבטים אנחנו כ"אם עם. ואבי כל הנביאים ורבים של כל ישראל קבל פקודה מאלהי ישראל: לך נחה את העם אל אשר דברתי לך. ובפי כל הנביאים הבאים אחריו נקראו בני ישראל כשם, העם הזה ולא עוד אלא שמשתפים תמיד את העיר והעם, באמרם: על עירך ועל עמך. ומי כמשה רבנו רב ומורה, והוא אמר כלפי שמיא ולדורי דורות: וראה כי עמך הגוי הזה, ואמר עוד: ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך מכל העם אשר על שני האדמה. והנביא ירמיהו, אשר נבא על הגלות וטעם את טעמה, נבא: אליך גוים יבואו, ולא להפק — והזר ונבא: כי יבואו זרע בית ישראל מכל הארצות, אשר הודחו שמה, וישבו על אדמתם והוא גם הוא נבא עוד: אם ימושו החקים האלה מלפני, נאם אדני, גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים. הרי חצי הנבואה שלך, וחציה כנגדך. אתה אומר, כי החקים לא ימושו, אבל בתור גוי אחד בארץ אין לישראל משמעת, כי כבר נעשה גוי בכל הארץ. ברור, כי שיטת, בכלל הארץ היא סתירה לשיטת, בארץ, והנסיון הורה כי בעלי השיטה הראשונה מבכרים גם את הקי, כל הארץ על פני הקי, הארץ, ואיך לא ימושו, החקים האלה מלפני החקים הללו? הלא מאלהם ילכו בדרך כלל הארץ, אם תגפר שיטת, בכלל הארץ? וגם אותו הנביא, אשר נבא על עצם התעורה: והלכו גוים לאורך

גם הוא הדגיש: „חיל גוים יבאו לך, ולא אתה אליהם, וחתם את כל נבואותיו במללים מפוצצות: „כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה, אשר אני עושה, עומדים לפני תמיד, ואום אדני, כן יעמוד זרעכם ושמכם“. והנה כל שיטתך הפילוסופית עונה כך, כי תלמיד ותיק אתה לתורת משה ונביאיה, וכאן העם העברי שואל: „דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים?“ ראה אתה אומר לנו, רבנו הגדול, כי בשביל אלה מבני ישראל, שנחרבה יהדותם, עלינו לבנות קתדרא ללמד תועי רוח בינה, ואו יכירו וידעו וישבו מטעותם. אבל מה נעשה לדברי הנביאים: „מלכה ושריה בגוים אין תורה, גם נביאיה לא מצאו חזון מאדני“, „כי מציון תצא תורה, ודבר אדני מירושלים“?

מורנו ירבנו אחרי הדברים האלה, בקדמנו את פניך בברכת, ברוך שחלק מחכמתו ליראיו, מבקשים אנחנו סליחה ומחילה מכבוד חכמתך וגדולתך המדעית ונוטלים ממך רשות למסור בפניך מודעה רבה, כי את שיטתך, שהיהדות היא נשמתה של הפילוסופיה האמתית, אמה של כל התרבותיות שבעולם הגדול, ושלבעדי הרעיון של אחדות אל יתיר ומיוחד, אלהי המוסריות, אין כל תרבות אירוסית אמתית, אין כל פרוגרס אמתי ואין אתיקה אמתית במציאות, — את השיטה הגדולה הזאת מקבלים אנחנו באהבה עלינו ועל זרענו עד סוף כל הדורות באותה ההתלהבות של אבות אבותינו, בשמעם את הקול: „אנכי אדני אלהיך“; אבל לשיטה זו נצרף עוד שיטה אחת, אשר גם היא שיטת הנביאים, כי לא שבט אנחנו כי-אם עם וכי עתידים אנחנו להגאל ולשוב לארצנו, וחכמתנו רק אז תחדל להיות בויה ככל מיני חכמת המסכן, ואז ורק אז, תהיה נהדרה ותקיפה מבית ומבחוץ. על פי שיטה כפולה זו, אשר באמת היא יחידה ומיוחדת בפי כל נביאי היהדות מצרף עם ישראל לתפלת: „ובכן צדיקים יראו וישמחו, וישרים יעלוזו“ גם את תפלת: „ובכן תן כבוד אדני לעמך, שמחה לארצך וששון לעירך“. מאמינה היהדות אמונה שלמה בהעברת ממשלת ודון מן הארץ, מאמינה היא, כי עולתה תקפץ פיה וכל הרשעה כלה כעשן תכלה, אבל מראש צריכה האומה, הזורעת את האמונה הטהורה הזאת, להחליץ ממסגרי, ולא לחגם שר לה המשורר הנפלא רבי שלמה אלקבץ: „התגערי מעפר קומי, לבשי בגדי תפארתך עמי“, כי לממלכת כהנים אי אפשר לכהן בלי בגדי תפארת, וגוי קדוש לא יוכל להתנבא במחנה, באכלו לחם טמא בגוים. והנני נפרד מעליך בדברי נעים וזמירות ישראל: „כי חוק לישראל הוא, משפט לאלהי יעקב“. חכמי התלמוד בתורת כהנים שלהם בארו, כי המשפטים הם דברים, האמורים בתורה במשפט, ואילו לא נאמרו, כדאי היה לאומרם, אבל התקים הם נורות, שיצר הרע מבפנים ואומות העולם מבחוץ משיבים עליהם ושואלים: „למה לנו לשומרם?“ ובאת אתה בתורת כהן שריך ובאת, כי כל התורה כלה היא „משפט“, והנני עושה סימן לשיטתך כולה את דבר הכתוב הקצר שהזכרתי ומבאר אותו באופן כזה: כל מה שלישאל נחשב לחוק, לאלהי יעקב נחשב למשפט.

תרגומים

הינריך הינע.

ים הצפון.

מחזור ראשון.

תרגם דוד פרישמן.

קרוב אלהים ולהבינו רחוק:

אף בהיות השאה

ועסקה התשיעה עמה...

האלדרלין

ים הצפון

א. פתר מלכות

שירי, אתם שירי הנאמנים,
עורו, עורו, החלצו קלכם!
הריעו בחצוצרות,
והצלו לי על-המגן
את-הנערה הצעירה הזאת,
ומשלה מעתה בקרב לבי קלו
והזתה שם למלכה.

תחי המלכה! הטלכה הצעירה תחי!

מן-השמש ממעל
אקרע את-הנוקב האדם הנוצץ,
ואארוז ממנו נור
לראשך המשוח.
מיריעת השמים, ממשי התכלת הרערת,
אשר שם ספירי הלילה יהלו,
אגור-לי נור יקר,

והיה לי לאדרת מלכות,
לעמות בה, המלכה, את כתפיד.
לשרים בחצר אתן־לך
סוגים הדורים־וקופים,
ופרצינות גאות וסמנצות אומרות כבוד.
את־שאר רוחי אשים לרץ לפניך,
את־דמיוני לליץ בחצרך,
ולציר נאמן, עם־הדמעה בחזתמתו,
אצוה לך את־לעגי.
אכן אני כגפשי, השלבת,
אני לפניך אכרע על־הארץ,
ועל־כר משי אדם
אניש לך, עם־שכועת אמונים,
את־מעמ הבינה,
אשר הותירה לי לפלטה בחטלת לבה
רעותך הנהגת לפניך פה במלוכה.

ב. בין הערבים

על שפת הים התנחל
 ישבתי נכה מחשבות ונלמוד.
 השמש נטתה. העמיקה ומשלך
 פסים אדמי להבים עלי-המים,
 והגלים הלבנים, הגלים הרחוקים,
 מרדפי שבלת הים,
 וצפו, רעשו, עלו ויקרבו —
 נהי קול רעש, קול לחש ושריקה
 וצחוק נהמות ונגח ושאה,
 וקול זמר ביניהם כשיר ערט מתוק —
 אז הייתי כשומע ספרים נשקחים,
 שיחות מני קדם ערבות ורחוקות,
 אשר לפני, בעודני נער,
 שמעתם אזני מפי ולדים שכנים,
 כשבתנו יחד בערבי גשפי קיץ
 לפני שער הכות על-אבני הסדרגות,
 רוכצים לארץ ומספרים בךמקה,
 והלכות הקסנים מקשיבים,
 והעינים מאירות מתשוקת דעת;
 ודעת ההיא והנערות הגדולות

עליך עיצו פרחים נותני ריח
יזכות אליהם לון קמלנו,
פגיהן פני שושנים,
ומשקמת הן ואז הרחם ששפן.

נ. שְׁקִיעַת הַשֶּׁמֶשׁ

הַשֶּׁמֶשׁ תְּמוּזָן לְהַבִּים יוֹרֵד
 אֶל־הָאוֹקְיָנוֹס לְבִדְהַקְסָה,
 אֲשֶׁר הַתְּפִלִּץ פִּתְאֹם עַד לְמַרְחֹק,
 צִלְמֵי עֶרְפֶּל מְבֹלֵי אוֹר אֲרַמְדִם
 פּוֹשְׁמִים אֲחֲרָיו, וּמְנַגֵּד,
 מִבֵּין צַעֲיֵפֵי עֵבִים סְקִטְרֵי סָהוּ,
 מְגִיחָה הַלְבֵנָה,
 נוֹגֵת פְּנִים וְחֹרֵת סוֹת,
 וּמֵאֲחֲרֶיהָ בְּעֶלְטַת מַרְתְּמִים,
 כְּנִקְדוֹת אוֹר, מְצִיעִים הַפּוֹקְבִים.

יָמִים הָיוּ וּבְשָׁמַיִם הִזְהִירוּ
 לִוְגָה בַת הָאֱלִים וְכֹזֵל הָאֵל,
 בְּעַל עַם־אֶשָׁה יָתֵד,
 וּמִסְבִּיב לָהֶם שָׂרְצוֹ הַפּוֹקְבִים —
 הַזְלֵדִים הַסְּטָנִים וְהַמְטִימִים.

אֵד הִנֵּה הַזְלָכִי רְכִיל הַפִּיתוֹ סְדוֹן,
 מְתַפְרְדוֹ כְּאִיבָה הַשְּׁנִים —
 הַצֶּקֶד הַנְּעֻלָּה, הַצֶּמֶד הַמְאִיר.

עֵתָה יוֹמָם בְּרַמְעַת תִּפְאָרְתוֹ
 מִתְהַלֵּךְ בַּמְרוֹם אֱלֹהֵי־שֶׁמֶשׁ,

ועל הדר נדלתו
 משפתחים לו ומזמרים לו בלי השך
 בני אדם גאים מקשי אשר.
 אכן בלילה
 נוסעת לונה במרום,
 האם האמלה,
 עם ילדיה-כוכביה היתומים,
 והיא מזהירה דוֹשם בינוקה.
 ונערות שמופזות אהבה ומשוררים פגנים
 מקמירים לה דמעות ושירים.

לונה הרקה! לכה לב אשה,
 ועוד בכראשונה תאהב את-בעלה היפה.
 לפנות ערב, חרדה ולבנת פנים,
 תארכ טבין עבים קלים.
 תביט בכאב ללב אחרי ההולך,
 ועוד קעט וקראה לו בפחד לכה: בא!
 בא! הולדים שואלים לך. —
 אכן אלהים-שמש קשה הערף
 כראותו פני רעיתו ולקטו פניו
 במשנה ארנקו,
 מתרון אף ומטכאוב,
 סהר ונרד באפס חגיגה
 אלימטת אלמנותו קרת ההחום.

ככה הביאו מתרחרי ריב
 מכאוב ומחמה

גם על־ראש אלים, אלי נאחים.
והאלים האמללים בשמים סמצל
נוסעים רני סצקות
על־נתיבות אין קץ וחדלי תנחמות.
ולמות לא יוכלו,
והם נשאים עמם
את־ענים הנואץ.

אבל אנכי האדם,
נסע השפל וברוך המוח.
אנכי לא אחזונו עוד.

ד. לילה על-שפת הים

קר הלילה נחבל כוכבים,
 והים פער את-פיו;
 ועל-פני הים, שמוח על-נחונו,
 לבץ באין תאר הרוח הצפוני
 ונהק חרש בקולו העמום,
 וכנגנן ועם עת ייטב לבו עליו,
 ישפוד את-לחננו על-אזני הסטים,
 וספר להם ספרי הזלזות רבים,
 הגרות עצמים נוספות שר נרצח
 ושיחות קרמים מאפסי נורנגיה,
 ולרגעים, עד לסרחוק, ישחק וייליל
 ויקרא שירי לחש מכפר האדה,
 ומשלי רוגים
 סלאי השבת מרי וגבורות קסמים,
 ערבי גלרי הים הלכנים בשמסם
 ישמערו למעלה ונהרעו בקול,
 שבוני הזלזות.

בעת ההיא ועל-גדות הים השפוחות,
 על-פני החול שקפי העבלה,
 יצעד איש נכרי — ולבו בקרב
 מזוככ פי שבעה קרות עם-גלים.

אל־כל אשר יצער,
 ונתוו גיזצות לרגליו ורקשוקלפות קונכיות;
 והתבססה היטב האיש באדרתו הלכנה־יבקה
 ויצעד בתפוזתו כמו הלילה הסער.
 ונהג אותו לכסח האור הקסן.
 הנוציץ בנעימות וקרץ אליו
 מסבת הדוג הגלמודה.

הגה יצאו המיסקה האב עמ־בנו,
 וכרד לבדה באין איש נותרה
 בחוף הספה בת הדג,.
 בת הדג היסקה מינסות.
 אל־הפירים תשב,
 ואזנה תקשיב להמלת סיר המים
 הספכה חרש פמנבאת לנעימות באות.
 וזלזלים יבשים תשליך אל־האש
 ונפחה בה.
 והתלקחו האורים הארמים.
 וקרנו סנגהם בקסם זינם
 פנייה הפרחים
 ובתפיה הלכנות והצחות,
 הנשקפות מן־המארב פנבלמות
 סמוך הכתנת העבה והשחופה,
 וקרן גם האור עלי־גדה הקסנה
 הנחפנה לרכום את־שולי שמלתה
 על־זרקה המעננה.

ה. פוסידון

אוחת השמש התרסקו
 עלינו הים הסתגלגל עד לפרתוק.
 סדהסורד הנחירה בפרתק הספיקה,
 הנביקה לשאת אל-ארצי אתי
 ואולם הריח פנים בה יתה,
 ואני עד לשבתי שוקם בחול הלפון
 על-שפת הים המזופה,
 ואקרא את-שירת אודיסוס
 השירה תלשנה המדשה גרדעולם,
 אשר סבינות עליה בסגרי רהות, קום
 נשקה עלי בגלגליתיה
 נשפת רוח בני האלים
 עמאבים האדם הסותר
 ומבדחשים הפורחים שלי-הלם,

 לצי הסהור הלף באמנה
 עם בן-לארסם בנדדיו ומצוקותיו;
 עמו נשם בנפש האבת
 אדי-שלסן וריב, אשר אמנחו הבנתה,
 ששם סלכות קווי ארזקו,
 נדתי עיור עמו לשב ולחקלם בשלום

במקום הזה יתקיים המצוה
 וזהו המצוה אשר יצא
 מפי ה' אל משה ואל
 בני ישראל ביום הזה
 ויאמר ה' אל משה
 ואל בני ישראל
 ויאמר ה' אל משה
 ואל בני ישראל

ביום הזה יתקיים
 המצוה אשר יצא
 מפי ה' אל משה
 ואל בני ישראל
 ויאמר ה' אל משה
 ואל בני ישראל

ביום הזה יתקיים
 המצוה אשר יצא
 מפי ה' אל משה
 ואל בני ישראל
 ויאמר ה' אל משה
 ואל בני ישראל

אל לה וראו השקרי שקרני!
 לא אנו לרעה אף באנשי השקר
 באנשי הרעה
 ולא אנוז לך אתה עבד הרעה
 בני אנוז לנו אנשי השקר
 הן אמת השקרי שקרני שקרני לא הנכסני
 לא הנכסני שקרני אף שקרני אנוז לנו
 בשקרת פיראטות השקרת
 לא הפלג אנשי אף הנכסני אמת שקרני
 שקרני בני פיראטות

וְלִיךְ מִקֶּלֶב לֹא הוֹשִׁיעַ צַדִּיקָה

וְכָרַח מִכֶּסֶד פִּלְשִׁתִּים.

כִּי כִּי אֵל מִיִּשְׂרָאֵל.

וְיִשָּׁב הַיָּסֵד וְיִקְלַם.

וְעַל הַיָּצוֹן הָיָה לְצוֹן סוֹהֵיב מַלְאָךְ.

שֶׁשָּׂא מִמֶּנֶּה הַיָּסֵב

אֶפְסֵי־קִרְיָתִי דְהַדְיָאֵת הַיָּסֵב.

וְכִנְתֵי נִירוֹס הַיָּסֵב.

ו. התגלות לב

עלה הערב ברסדווייו,
הים הלך הלוך וסער,
נאני על־שפתו יִשְׁבְּתִי נאבט
בסחול הנלים הלבן,
ולבי נָאָה כי כמו ים,
ותשוקה עוה כמו אל־מוקֶרֶת תקַפְתִּי
אלוך, את המונה נכפפה,
המרחפת על־סיבי תמיד,
ותמיד קראה אֵלַי,
תמיד, תמיד,
בהמות קרוח ובשאון הים
ובאנחת לבי בקרבי אָנִי.

בקנה רך כתבתי על־פני החול:
אנגס, אהבתיך
אך נלים זרונים השתפכו
על־עדות לבי המתקה
נימחו אותה.

הזי קנה מתרוצץ, הזי חול מתמולל,
הזי נלים מהמוננים, ככם לא אבטת עזרו

השמים מהקדורים, הלב בי מתהולל,
 ואני ביר חוקה אעקור מיערות נורוניה
 את־הנשא מכל האלונים
 נאמבל אזהו
 בלוע האטנה תלהט, וכעט ענקים זה
 רנה האש
 אכתוב על־יריעת השמים השחורה:
 אננס, אהבתיך!

בָּדָל לַיְלָה וְלַיְלָה אִו יִתְלַקַּח
 פֶּתַח אֵשׁ הַלְוָה לְנֶצַח בְּמִרוֹם,
 וְדוּרֵי רוּחוֹת אַחֲרֵינוּ, כְּלִינֵינוּ וּנְכֵרֵינוּ,
 יִקְרְאוּ בְּתִרְעָה אֶת־דְּבָרֵי הַשָּׁמַיִם:
 אֲנָנִס, אֶהְבֵּתִיךָ!

ז. לילה בתא האניה

ליום נתונות פנינים,

פוכבים — לשמים,

אך ללבי, ללבי נתונה,

ללבי נתונה אהבה.

גדול הים וגם השמים,

אך גדול מהמה לבי הגדול,

ונפה מפנינים ומפוכבים

מנהירה וסאירה אהבה.

את, גערה, הרפה, הקטנה,

גשיינא אל לבי הגדול;

לכי, הים ושמים

ננעים משפעת אהבה.

אל־רקיע שמי התכלה

באשר פוכבי זיו יהלו,

לו נכלתי לחץ אל־טפתי,

לחץ בעו וככה מרה.

אלה הפוכבים עיני

אהובתי הם; פי־אלך

נוצצים הם וקרצים שלום
לי מרקיע שמי התכלת.

אל־רקיע שמי ההכלת,
אל־מול עיני אהובתי
אשא כפי עם תפילתי,
אף אתחנן אף אוהילת:

עיני חמד, אורות חסד,
עשו נא ברכה את־נשמת־י:
חננו ואמות, חננו וארכוש
אתכם לי עם־שמיכם יחד!

כני עיני השמים
נופלים זיקי זהב חרדים
במו הלילה; אז נשמתי
תרחב, תרחב בי באהבה.

אתן עיני השמים!
בכר־נא, בכו אל־תוך נשמתי,
עד מדמעות כוכבי זהר
תשטף, תעבר על־נשמתי.

גלי ים הגיעו ערשי,
ומתשבות שטופות תלומות;

זכרונך האני אשכח לזכר
בכבוד ויום צדקה וחסד.

בקר הצהר הפתוח
אכילס בוכבי על מצויים:
העינים הנחפדות,
האהובות של-אהובתי.

העינים הנחפדות
שזכרית לי מעל לראשי
וען הוחרנה אף הארקה
לי כרקיע שמי התבלת.

אל-רקיע שמי התבלת
אכילס סאשר ערבלי קנת,
ער יחס ארבל לכן
העינים הנחפדות.

* * *

אליקורות קרשי האניה.
שעם גרנד ראשי ורפץ בהלוטופיו.
סתפרצים הסשקרים. הסטברים המתחוללים
והם רוששים והמים
הרש לי עיראזני:

הוי אדם גבקר!
הנה ורף קצרה ורחוקים השמים.

והכוכבים טפצלו תקועים שם מוצק
 — ביתדות נהב —
 ולשוא כליון לבד ולשוא קלא־אנהתד,
 ולו עמה ישנה ונחשבה לה לחכמה.

* * *

בחלומי נארא והנה ערקה רהוקה,
 מעלפת כלה שלג צח ודומם,
 נאני ספחת לשלג הצח לי אשכב,
 נאיִשן גלמוד שנת המוקה הקרה.

אך מני שמי האפל בי הנימו
 על־קברי משה עיני הכוכבים,
 עינים הנחמדות! והן תהירו
 בשלנת כמסה ומלאות רק אהבה.

ת. סערה

הסערה טתהוללת
 ורפעה בשוקה הגלים,
 והגלים, סיו קצף וזקופי שצף,
 נצבים כמו גדי, והתנודרו כמו תיים
 הררי המים הלכנים;
 והאניה הדלה מטפסת אליהם
 בחסנה ובקמל.
 ופתאם תפול לאחור ונרדה
 בתהומות חשך פעורות לע.

הזי שבלת ים,
 את אם היפעה העלה סוֹהֶקֶצֶף,
 אם אמה שלי־האֶהֶבָה — חמלי עלי
 ראי, הנה כצל בלהות מתעופף
 השלן הלֶקֶן, כי ירח לז פגרי,
 ולוטש חרממו אל־עץ התרני,
 ושאף, רעב לטרף, אל־הלב הלָזָה,
 אשר רנגזת הריע לתהלת בתך תמיד
 נאֶשֶׁר נכדך, הזד הקפון,
 בחר בו לשימו לז למשחק.

לשוא תחנתי ותפלתי!
 קולי ינוע בסופת הסערה.

בתרועת סלחמה אשר לרוחות.
 קול שאון ושריקה ויללה ונהם —
 רק איננה כִּי־בית המִשְׁנָעִים שֶׁל־קולות!
 ובינותיהם תִּבְחַן אֲנִי הַיָּמָב
 פְּלִיטֵי קולות נִבְל לִזְקָחֵי לֵב
 וְשִׁיר כְּלִיזֵן נֶפֶשׁ אֲדִיר וְפָרוּעַ,
 עֲדֵי־הַמוֹס הַנִּשְׁמָה וְעֲדֵי־קֹרַע הַנִּשְׁמָה —
 נֶאֱנִי אֲנִי הַכְּרָתִי אֶת־הַקּוֹל.

בְּמַרְחָקֵי חוֹפֵי שׁוֹטְלַנְדְיָה,
 שָׁעַם מִתְנַשֵּׂא הָאֲרָמֹן הָעֵתִי
 אֶל־מֹל הַיָּם הַזֶּעֶף,
 שָׁם עַל־יַד הַחֲלוֹן עִם הַמִּשְׁקוֹף אֲשֶׁר קָפַר,
 עוֹמֶדֶת אֵשֶׁה יָפָה, אֵשֶׁה חֵלָה,
 עוֹרָה זָדָה וְצַחַת וְחוֹרָה הִיא כְּשֵׁיט,
 וְהִיא עַל־פִּי הַנִּבְל פִּרְסַת וּמִוִּמְרַת,
 וְהָרוּחַ פָּרַע צִמּוֹת שֶׁעָרָה הָאֲרָכּוֹת
 וְנִשְׂא אֶת־שִׁירָהּ הַקָּדָר
 עַל־פְּנֵי מַרְחָקֵי הַיָּם הַסַּעַר.

ט. דממת ים

דממת ים! השמש משליך
 את־קרניה עליהם,
 וכפז המשוטט מחרוש
 האניה תלמי ירק.

עם־הקשומ ישוב פלח
 על־הכסן ונחרז סתוק;
 נצרו רובץ מול־התרן,
 קופף הוא, וקפרט יטליא.

מני תלאת פניו נשקף
 אדם לקיז; גון ארב
 לרחבי סיו ומכאב יציץ
 מני עיניו זו הגדולות.

כי זה רב החובל עומד
 עליו, גער בו וקוצף;
 נגב! נגב! הן נגבת
 דג פלוח פן־החבית.

דממת ים! סחוף הגלים
 ישלח ראש דג קטן, ערום.

וּבְתַחֲמֵם בְּאֵזֶר הַחֶמְדָּה

וּבְתַצְנוּנוֹת יָד בְּזָבֹו.

אֵךְ הִשְׁלֹו מִפְּרוֹם שְׂמִיִם

צָנָה שְׂתֵאֵם עַל־הַיָּנָה.

חֲתַף סָרְפוֹ בְּחֶרְמָמוֹ

וְעַל הַתְּגִשָּׂא אֶל־הַתְּכַבֵּלֶת.

י. חזון תעתעים בים

ואני על־שפת האניה שכבהי,
 נאבט בעיני חלם
 אל־המים הזכים בחלקת הַזְכוּכִית,
 נאצמק להביט נאצמק עוד —
 ער־אם בעמקי תחום הים
 נראו לי — בראשונה ברמדותי ערפל,
 ומעט מעט בהירי צבע יזחר —
 נגי כחי תפלה ומגדלים,
 ולאחרונה — בהירה כשמש — עיר שלסה,
 עיר עתיקה מערי ארץ השפלה,
 הוסייה כְּאֶרֶם.
 נכבדי עַם, אַנְשִׁים מְאֹדֵי שְׂחֹרִים,
 עַם־סְלֵסְלֵי צוֹאֲרוֹנִים לְכָנִים וְשֶׁרְשָׁרוֹת קְבוֹד
 וְעַם־תְּרֻבּוֹת אֲרָכוֹת וְזָנִים אֲרָכִים,
 סְהֻלָּכִים בְּכֶכֶר הַשּׁוֹק הַתּוֹמָה
 אֶל־בֵּית הַמוֹעֵצָה גְבוּהַת הַמַּעֲלֹת,
 שֶׁשֶׁם מְצֻבּוֹת אֲבֹן, צִלְמֵי קִיסְרִים,
 עוֹסְדוֹת עַל־הַמַּשְׁמֵר עַם־שֶׁרְכִיט וְשֶׁלַח,
 מִזֶּה נְהַלְאָה, לִפְנֵי סוּרֵי בַתִּים אֲרָכִים,
 מְקוֹם שֶׁם חֲלוּגוֹת בְּהִירֵי זְכוּכִית
 וְאֵלוֹת קְצוּצוֹת מַעֲשֵׂה עַמּוּדִים,
 סַתְּהֻלָּכוֹת בְּחֻלוֹת בְּשֵׁאֵן פֶּשֶׁן,

ענגות קומה, ופניהן — שושנים
 מסבות כענות מצנפות שחורות
 ושערות זקב הסתפרצות חוצה.
 בחורים גאים לבושים בנדי ספרד
 עוזרים בדמטה ומברכים לשלום.
 נשים כאזת בימים
 לבושות שמלות לכת-כהות ובלויות מעט
 נשאות סדורים ושחילי תפלה,
 נתפוזות והולכות הלוך ומפך
 אל-בית התפלה הגדול.
 כי האיץ בהן צליל הפעמונים
 וקול העגב הרעש.

ואותי גם אותי תוקפת חרדת הסתרים
 אשר לצלצל הרחוק!
 כליון נפש לכלי חק, מכאוב עמוק
 מתנגב אל-לבי,
 אל-לבי זה אשר כמעט רק נרפא;
 ויש כי אדמה אשר שפתים מתקות
 נשקו לפצעיו ער-נפתחו שנית
 והם זבים שנית את-דמם —
 נמפים אדמים ותמים,
 היודרים לאט וכלי מעצור
 על-בית ישן, העומד שם מפתח
 בעיר הים העמקה,
 על-בית ישן ונבה נג

העומר מטמים וריק מאדם,
 ורק כי אל-חלונו מלטמה
 'ושבת גערה,
 וראשה סמוך על-כף ידה,
 כילדה צוובה ונשכחה —
 ואני הכרתיה, ילדה צוובה ונשכחה!

הנה עד למצמקים אפוא, סגמקי ימים
 נחבאת לברזח מפני,
 כילך בהקשותו ערפו,
 ולא יבלת לעלות עוד,
 נחשבי לך שם נכריה בין-נכרים
 טאות טאות שנים,
 ואני מלא עצב כלי-הנשמה בקשתיהך
 בין-כה וכה על-פני כלי-האךמה,
 ושכתי ובקשתיהך תמיד,
 אותה, קאהובה תמיד,
 אותה, האוכרת טאז,
 אותה, הנמצאה לעת קין —
 הנה סצאתיה, ואני שב להביט
 פניך המתקים
 ועיניך הסאירות ונאמנות
 ולחוק פיה הנחמד —
 ולנצח לא אענבך עוד,
 ואני הנה יורד אליך

וְיָדֵי פְּשִׁימוֹת,
וְעַל-לִבֶּךָ אֶתְנַפֵּל —

אֵילִם בְּעוֹר מוֹעֵד
אֲחֻזֵי רֶכֶּת הַחֹבֵל בְּרַנְלִי
וּמִשְׁכְּנֵי טַעַם שֶׁפֶת הָאֲנִיָּה,
יִבְרְגוּ קָרָא כְּמִצְחָק:
„הִזְקַמְרֵה, הָאֵם הַשְּׁתַנְעֵת?“

יא. טהרה

לין לך שם בתהומות זמך,
 אתה חלום השנעון,
 אשר לקנים בלילות אין מספר
 חפת את-לכי בתקות שוא.
 ועפה היית לחוון העתעים בים,
 לבראני גם בעצם נכון היום —
 לין לך שם בטעמקים עד-עולם,
 נאני הגה משליך אליך שמה
 גם בל-מכאובי וגם בל-חטאי.
 ואת-צנוף הפגמונים אות לאולה
 אשר נלצל לי תמיד מסביב לראשי
 ואת-עור הנחש החלק וקר,
 כסות הקנפה,
 החבוש לנשטתי בל-הימים,
 לנשטתי החלה,
 לנשטתי הנשמה,
 אשר כחשה באלהים וכחשה במלאכים —
 האח! האח! הגה הרוח בָּאָה!
 יפרשו המפרשים! מה-נמומים הם ומרתפים!
 על-חלקת הים הנשא בםתרו את-שחתו
 מחפז האגיה,
 וצהלה בתרוצה הנשמה הננאלה.

יב. שלום

במרום השמים עמדה השמש.

ועבים צחורים השתערו עליה;

הים שקט תחתיו.

ואני שוכב הונה אצל משוט האניה,

הונה וחלם — חציי ער

וחציי גם, נאבט פני הקשית

גאל העולם.

בלבושו הלכן המנפנף

ותהלה וגדלו כענק

על־יבשת ועל־ימים;

עלה עד לשמים ראשו,

ואת גדיו פרש עם־ברכתו

על־יבשת ועל־ימים;

ותחת לב נשא כתבו

את־השמש,

את־השמש האדם ותלהם;

ולבו־השמש האדם ותלהם

שפק את־קרני חסדו

ואת־אורז הפתוק רוח האהבה.

הסאיר ופחפם,
על־בֶּשֶׁת וְעַל־יָמִים.

דְּלִילֵי פְּעֻמָּנִים שְׂמוֹ כַחוֹנְנִים
אָנָּה וְאָנָּה; קִשְׁכוֹ כְּאֲנוּי הַבָּר
בַּעֲבוּת שׁוֹשְׁנִים אַת־הָאֵנִיה הַמַּחֲלִיקָה,
מִשְׁכּוּהָ כִּמְשַׁעֲשָׁעִים עַד־אֵל הַתּוֹף הַיְרוּק,
אֲשֶׁר שָׁם בְּנֵי אָדָם שׁוֹבְנִים בְּמַגְדְּלֵי עַד
בַּעִיר נִעְאָה.

הוּי פִּלְאֵי שְׁלוֹם! מַה־שְׁלֹנָה הַעִיר!
קָם לְדַמְסָה הַשְּׂאֵזֶן הַמְשׁוּמָם
אֲשֶׁר לְמִלְאֲכוֹת הַהוֹמּוֹת וּמִיַּגְעוֹת,
וּבְרַחְבוֹת הַמַּטְהַרּוֹת וְשׁוֹקֵקוֹת
הֵלְכוּ בְּנֵי אָדָם לְבוֹשֵׁי לְבָנִים
וְנִשְׂאֵי כַפּוֹת הַסְּרִים;
וּבְאֲשֶׁר שְׂנִים נִפְנְשׁוּ,
הַבִּיטוּ אִישׁ לְאָחִיו קְרִבֵי לִבָּב,
וּבַחֲרֶתֶת אֶהְבֶּה מִלֵּאֲתֵי מַחַק קְלִיחוֹת
נִשְׁקוּ אִישׁ לְאָחִיו בְּמַצְחָם
וְלִפְרוֹם הַבִּיטוּ
אֶל־הַלְּבֵי־הַשְּׂמֵשׁ אֲשֶׁר לְנֶאֱל,
הַשּׁוֹלֵחַ לְאָרֶץ, כַּפֵּר וְקָרֵן,
אֶת־קְרָנֵי קְמוֹ הָאֵדָם,

ומאשרי אשר טִשְׁלֵשׁ עָנּוּ;
 וְהִי מִכְרֶךְ יְשׁוּעַ הַמְּשִׁיחַ!

• • •

לו ברית אמה את־החיון הזה,
 סה־נתן נַתַּתְּ בְּמַחִירוֹ,
 אמה אהוב לְבָבִי,
 אֲשֶׁר דָּלָה כְּכֹה בִּקְרַתְךָ וְאֲשֶׁר דָּלוּ כְּכֹה סְתַנִּיךָ
 וְאֲשֶׁר תּוֹקָה כְּכֹה אֲמִינְתֶּךָ,
 עֲדֵאִם בְּאוֹלַמְךָ הָאֶחָת פִּעְרִיץ הַחוּט הַמְּשִׁלֵּשׁ.
 וְאֶת־הַכֶּלֶב וְאֶת־הַצֶּלֶב וְאֶת־כָּף הַרְגֵל
 שְׁלֵג־בְּרַמְךָ הַנְּעֻזָּה תִּנְשֵׁק יוֹם יוֹם,
 וּמִפְסֶת לֶךְ אִם אִם בְּמַעֲלוֹת צְרַקְתֶּךָ
 עֲדֵל־הַיּוֹת שֶׁר יוֹעֵץ, וְאַחַר גַּם לִשְׂרֵי קִשְׁפֹּט,
 וְלִיזְעֵץ מִיזְעֵצֵי הַחֲצֵר בְּאַהֲרִיתֶךָ
 בְּעִיר הַחֲסוּדָה,
 שְׁשֵׁם הַחֹל יִנָּץ עִם הָאֲמוּנָה וְחָדוּ,
 וּמִי הַשְּׁפָרִיאָה הַקְּדוּשִׁים הַהוֹלְכִים לְאֵם
 וּכְבֹסוּ הַנְּשֻׁמוֹת וְלִשְׁמֹו הַמָּה עֲרֵדֶק —
 לו ברית אמה את־החיון הזה,
 אמה אהוב לְבָבִי,
 בִּי־אִז לְמִסְפָּר נְשֵׂאתוֹ לְאִגְשֵׁי הַמַּעֲלָה,
 וּפְגִיף הַרְפִּים וְעִינֶיךָ הַקְּרָצוֹת
 יִתְכַסּוּ אִז בְּעֵגֶן תַּפְלָה וְעִנְוָה.

וְהַאֲשֶׁה הַנְּשָׂאָה
מֵלֶאֱתֵי חֲרָדָת קָרֵשׁ וְגִילַת רְעֵדָה,
הַכָּרַע עִמָּךְ יְהוָה עַל־בְּרִיָּה,
וְעֵינָה הַקְּרַנֶּת בְּאִשְׁרָה
חֲבֵצֵר טוֹב, כִּי תוֹסִיפָה לָּךְ עַל־טַכְרָךְ
מֵאֵת כֹּכַר כֶּסֶף עוֹבֵר לַסּוֹחֵר,
וְאֵתָה תַכְפִּיר בְּשִׁפְתֶיךָ בְּמַעַל יְרֵךְ;
יְהוָה מְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל תְּמִיד!

שירים

המפרש

על פני הים ינסגף חרש
בין אדים כחולים מפרש צחור.
מהי תור לו בקצוי ארץ?
כה עזב במולדת אור?

הרות שורק, הזמים גלים,
התרון נע בשאון עז...
לא אשר יתור בין ערפלים,
אף לא מאשר הזו גם.

ממחמיו ירוץ גל נהרת,
ממעל קהל קרן פוג,
יד הוא, הוא ישאף רק סערת,
אלו כה קלום ושנת...

בַּת־הַגְּלִים

1

בַּת־גְּלִים אַט צִפָּה עַל חִכְלַת הַיָּאוֹר
 וּמִקְפָּה הַסֶּהַר בְּאוֹר;
 הִיא חִפְצָה לְזֹרֵק עַד לְסֶהַר מֵעַל
 אֶת קֶצֶף הַכֶּסֶף לְגַל.

2

וּבִשְׂאוֹן וּסְעָרָה הַנִּיעָה הַתְּהוֹם
 הַעֲבִים הַשְּׁקוּפִים מְרוֹם;
 וּבְרֵן בַּת־הַגְּלִים הַקְּשִׁיבוּ לְשִׁיר
 הַחֲפִים עִם סְלִיעֵי־הַיָּר.

3

יִשְׂרָאֵל בַּת־גְּלִים: בְּעֵמֶק הַתְּהוֹם
 יִדְמָדְמוּ זְהָרֵי הַיּוֹם;
 דְּגֵי זָהָב בַּמְחֹלוֹת שֵׁם יִצְאוּ בְּסֶף
 בְּדְבִירֵי הַבְּדִלַת הַנֶּף.

4

וְשֵׁם עַל מַרְבְּרֵי חוּל מִזְהִיר, חוּל סְחוּף־
 הַצְּלָלִים, בַּמַּעֲבָה הַסּוּף.
 לוֹ יְנוּם הַגְּבוּר הַרְחוּק, הַזָּר,
 הַשְּׂבִי כִּנְחָה הַקָּר.

5

בְּלִילֹת הַשְּׁחֹרִים מִהֲנֹאתָ בְּלִי חֶק
 אֶת קִוְצוֹת הַמָּשִׁי לְסָרֵק;
 וּמִצְחוֹ וּשְׁפָתָיו מִהֲיָשֶׁק בַּחֶם
 עַת יִנְרָח, עַת יִשְׁחַק הַיּוֹם.

6

אֵךְ קָרָה הוּא וְאֵלֶם, לֹא אֵנֶע עַל מֵה,
 לְנִשְׁקוֹת הַלֵּהט לֹא זַע;
 הוּא יִשָּׁן, וּבְנֹחוֹ בּוֹרְזוֹת נֶשֶׁשׁ
 לֹא יַעוֹר מִלְּטִיפוֹת הָאֵשׁ.

7

כֹּה שָׂרָה בְּתַגְלִים לְסִלְעֵי הַחוּף,
 וּלְעֶצְבָּה הַכְּמוֹס אֵין סוּף;
 וּבִשְׂאוֹן וּסְעָרָה הַנִּיעָה הַתְּהוֹם
 הָעֵבִים הַשְּׁקוּפִים מְרוֹם.

דְּלִית צִיּוֹן

דלית חן, בת ארץ פְּלִיאִית,

הגידי נָא לִי, אי עלית?

על איזו הרים, איזו בקעות

שְׁשֻׁנָה, פָּרַחַת אֶף יְפִית?

הַלֶּטֶף אִימָךְ קוּ נִהְיֶה,

גַּל גְּדוֹת הַיַּרְדֵּן, יָרֵדוּן שָׁב?

או על הַלְכָנוּן רוּחַ קָרָה

בְּדִיף סֶלְטָה בְּאֵף?

ותמר זה צְמַחַת עֲלִיו

הַיֵּשָׁא רֵאשׁוּ עוֹד לְרֵם?

הַיִּמְשָׁךְ עוֹד בְּשַׁפְעַת צִלְלִיו

עֵין הַרְךָ, עֲלֶיךָ מִנִּי חֵם?

או ארִי מַגְעָעִים קָשִׁים

כִּבְרַת יְבֵשׁ לֹא כֹל עֲנָף לְחַ?

וְעַל הָעֵלִים הַנִּכְמָשִׁים

חֹל דְּרָכִים צְמָא עֲתָה נָח?

הַגִּידִי־נָא: בְּרַגְשׁוֹת קְדוּשָׁת

מִי הִבִּיא אוֹתָךְ עַד הַלָּוִם?

הַמְצוּקוֹת נִפְשׁוּ הָאֲנוּשָׁה

הוּא שִׁפְךָ לָךְ בְּדַמְעוֹת חֵם?

או נזיר הוא ומצוקות תלד
 מוזרים לו כהבלי שוא,
 ולקבו זך פלכב תילד,
 לא תקדיר מצחו חשבת עב.

צל אלוה את חוסייה,
 וכשומר ברית לפני ארון—
 הקדש עומדה את, נליה,
 לסוכך עליו ולגן?

אמלולית שקופה .. נר הנשמה...
 ארון הברית... את — סמל זך...
 ושלום חלום עם נעם דמקה
 עליך ומסביב לך.

הסיף

אהבתי אותך, חבד בהיר, קר,
 סיף פִּרְדָּה חד המוהיר לי בדמסת
 לטשף גרוזי דם למועד נקם קח,
 פֶּרְקְסִי גא השחינה למלֶחֶמָה.

נד חבצלת זכה לזכרון חם
 הגישה אותך לי ברנע פרדה נזנת
 ותרטב בראשונה לא מורם דם,
 כי אם מדמעת אור, זה פגנת כאב ותונת.

נךמס בי בלי ניד הציטו עיני־שחור
 ותן מלֶאֱוֹת סוד ועצב־רז מרעיסות
 וכעשתך הזאת לפרפור בַּרְק האור
 הן הצתו, אף עממו חֲלִיפֹת.

לבן־לִוְיָהּ לִי נפת, סיף חד,
 אֹת אהבה אלֶם! ובנדודי תהי לי
 למופת, כי כמוף אהיה עדי עד,
 כמוף תמיד עו וקר, ידיד בְּרָזְלִי

המשורר

בברק קשוי פו תניתי עוד נוצצת,
ולתקה נסלא הוא מקבוח:
בהקמת רזים כמוסה נחשלה העשת
מורשת מנרח למיד קרבוח.

לפרש הרים גאה עבדה הרבה ימים
באמון ובלי לדרש שכרה:
על הרבה הרבה גניות כתבה כתבת דמים,
ורבים השריונות אשר קרעה.

היא לקחה חלק גם בשמחות ושעשעים
ובצלצל ענתה למתגרים.
במה לה נחשבו פתוחים ועדיים?
קשויים נבזים ומנורים!

קוזק עו ללב פשטה מעל גו החלל
על גדות הקרק. במלחמה.
ובחנות ארמיני מכר את השלל,
ומבלי ניד תנוח שמה.

החוצה השלך כבר גונה הרעוע.
שנשבר במלחמה כי קשתה.
יבעדיי פו תנוצץ כצעצע
ואי מוראה ותהלתה?

לא יראג ליה עוד איש, לא תגע יד רגילה

יצחצחה, ללסף אותה באהבה;

לא יקרא איש עם שחר, בעלות התפלות,

את כתב הרז אשר על להקה...

כן קף גם צרכה, המשורר של דורנו!

דור רך, בדאגות נקלות עמוס...

אי דברך, דבר האש, הכנעת בי נפשנו,

הקשבנו לו ברטט כמוס?

הן הנה זמן וצליל שירתך הגאיונה

אש קרבות הצית בכל עין;

בלעדיך הנה עם כתפלה בלי לבונה,

פסג עליזים מבלי יין.

כרות אלהים על ראשי ההמונים

גיביך רחפו הנאצלים,

הם צלצלו בעז בשמחות וביגונים

כצלצל פעמון המגדלים.

אף עתה קץ הדור בשפתך הנאצלה,

לברק השקר כל מבטיו...

העולם נזן ככר וכאשת זנונים קלה

בכחל ושרק יכסה קמטיו.

התעור עוד, הנביא, לבע מהתלות רהב,

ולנקם טרבה יעודה?

או מהנדן לעד לא תשלף את הלהב,

שכסה רקב ותלודה?

עֲנִיִּים

עֲנִי שְׁחָקִים הַנְּעִים וְנָדִים,
שְׁרָשְׁרוֹת פְּנִינִים עַל תְּכֵלֶת שְׂדוֹת קְרוֹסוֹ
גֹּלִים כְּמוֹנֵי, מִצְּפוֹן גִּפְרָדִים,
חֲדָא, קְשׁוּכֹי לְנִכְמֵי דְרוֹם.

מִי זֶה רֹדְפֶכֶם? הַרְצֵה יַד גִּזְלֵי!
קִנְיָא אוֹ שְׁנָאָה אוֹ חֲכָכִים נִכְתָּרִים!
אוֹ אוֹלֵי נַחֵם מְרַצְצֶכֶם גִּזְלֵי!
אוֹ דְבַת רַעַל שְׁלִרְעִים יִקְרִים!

לֹא! רַק כִּי קָצַתֶם בְּעֲרֵכֶת הַשְּׂמֵמָה;
וְרַ לְכֶם חֶשֶׁק, אִף הַגְּנֵה מִזִּזְרָת...
קָרִים וְחַפְשִׁים הַנְּשָׂאוֹ בְּרֵכֶת,
קְלֵי נוֹף מוֹלְדֵת יְבֻלֵי גִזְוֹת מִרְת.

חַנּוּכַּת הַקֶּבֶר

1

בסערת תרועות גיל, במחיאת כף צוקלת
תקדם פרוציה עצמוחיו של-גבורה,
שָׁנַח נפשו דם מרתק לשלשלת
בלי תקוח דור, בלי קנן איתה.

2

בההלת חגף קר מתנפלה תבל כלה
לספאות על הרם, לכפר על הרשע,
נקמין בער, ריק, מתעלם בהמולה
קעושה מעשה רב, כחף מפשע.

3

אף קרבי תבער אש, בלבבי יחמר חרון;
מהנבער כל החג, התרועעות עם הרעות!
ולצרפת ארים קול ואקרא לה בגרון:
הוי עם איל, הוי גוי לא-בינות!

4

את כבודך ותהלתך, הודך וגאונך,
את-כל הקדוש, כל הנשגב פה בחלד
בלעג ספק ריק נכסת בנגליך,
כנסך את צעעעיו ילד.

5

התהלה ביתה לך לאתנן החננים,
 החפש — למרצת התלנים,
 ומסורות דורותהוד, אילנותיעד ענפים
 קעפת בה מאחור ומפנים.

6

אכדת! כבר לטש שן לך כליון;
 אך אז הופיע הוא לצרפת הא ללה
 כמשיח אדני ובעיניו עז וגאון
 וביניו — רוח והצללה.

7

ובצל שרביטו שב אליכם און הקדומים,
 נתבט תכל יה רועדה ונסערה
 על מחלצות ההוד בם כסכס, הערומים,
 הקומות מנצהונות התפארת.

8

הוא נקא עז וגא כנשר בשמים,
 תהלתו מלאה עולם, שמעו על כל שפה,
 תוך חרבות כתלי וין, במדברות מצרים,
 בין שגיי בירת ווכיה הנשרפה.

9

ומה עשיתם אתם, מה אני פעלתם,
 צת נפשו לשם בכת, צת נלבק במרחקים?
 ערצרתם זת שלטונו אשר בו נגאלתם
 ותלטשו היתכם בנחשכים.

10

ועת סבוהו שונאיו, או מחיל ופקדים
 הכיתם בסגורים, עד בל תראו קלונכם
 ותבגדו כאשה בו, וכעבדים
 הסגרתם אל האויב את גאונכם.

11

אתיכל, גם משפט אנח מנו או חסרתם
 ובירו מעל ראשו הסיר העטרת.
 אף גם את גבו הרף לשונא או הסגרתם
 את בנו, שקכר לקם למשמר.

12

ובאזיקים הגלה למרחקי ימים
 ומספר מר לגבור קשרו הלגינות...
 ונדעף דם פנר בין סלעי אי נשמים
 לחום יגונים וזכרונות.

13

הוא נפל חלל למשטמה ולנקמה,
 אכול געגועי אש עמקים וגסתרים
 וקדר הורד בור בגלימה המלקמה,
 וקביב לו רק שומריו האכזרים.

14

אך שנים עברו חיש ונעמו, עם נפחלים,
 מחגעש: לט הוא! נשיקה את עפרו!
 נצפינו, גרעין רז, שעקה פרי העולים,
 בחימות אשר נהו מהדרו:.

15

ולארצו שב הגבור. שנית ההמונים
 מסביבו ירעשו בעיר המלאה תשאות,
 ובארון, כליף ההוד, את שרידיו האחרונים
 הם טומנים בתשבחות ובתרועות.

16

אך הנה חסצם נמלא, נמלאה תשוקתם,
 ובלבם את מקומה לקחה כבר אחרת,
 ובסילם כה וכה בצחוק אויל על שפתם,
 הם רומסים שרידי התמארת.

17

וצר לי עד מאד, שעוררו עפרו,
 וצר לי, שהפריעו קדושת הדמיה
 מקביב לענק, שחלם במדברו
 על שלות צד, על שנת ונשיה.

18

ואם יגיע יום ורוח שר הצבאות
 אל קבר חדש זה, עפרו בו ינות,
 קמרחק יבוא להתראות, —
 מהיצר ומהיחר או לרוח!

19

ומהיתגעגע אז בכאב על אי מאסרו
 הנם באפסי ים, מתחת שחקים זרים
 ששמרו שם הים, כמוהו גא, נאדרי,
 ושרו לו שיר נצחם המשקריב

מִלֶכֶת הַיָּם

רוֹחַץ הַנְּסִיף אֶת סוֹסוֹ בַּיָּם,
פָּתָאם לֹו נִשְׁמַע קוֹל קוֹרָא מִיָּם.

מִכָּה הַסּוּם אֶת הַמַּיִם בְּאֵף,
בִּזְחַר וּצְוֹהֵל וְהִלָּאָה הוּא צָף.

נִשְׁמַע קוֹל קוֹרָא: „אֲנִי מֵלֶכֶת תְּהוֹם,
בּוֹא נָא עִמָּדִי, אֲשַׁקֶּךָ בְּחֶם”.

הִנֵּה בֵּין גְּלִים הוֹפִיעָה נֵד צְהוֹר,
צָדָה הַגְּדִילִים שֶׁלִּירֶסֶן הַעוֹר.

נִרְאָה אֶתְרִיקָה רֹאשׁ הֵן, רֹאשׁ פֶּאָר
דְּשֵׁאֵי מַעֲמָקִים עֶסְרוּהוּ כּוֹר;

עֵינָהּ, עֵין תְּכֵלֶת, עֲמוּקָה לְמֵאד,
חֶשֶׁק שֶׁלֶקֶת בָּהּ הַצִּיֹּת יְקוֹד.

אֲגִלִּי מִשְׁפָּרִים עַל צְוֹאֵר הַעֵין
יְרַעְדוּ, יִגְהוּ כַּפְּנֵי הַחֵן.

הֶשֶׁב הַנְּסִיף אֹז: „חֲפִי כַּמַּעֲסוֹ”
מִהָר וְחִפְשׁ צִמְזָה בְּיָד.

ידו אמיצה, למודת הקרב.
 בוקה המלכה, אך בקיה לשנא.

מפליג הגבור בין גלי הים,
 יצא אל חפו ונקרא בענים:

חישו, עמימי, ובואו הלום,
 שורו, מה-שָׁלֵל הבאתי היום...

לָמָּה זֶה תחשו, לא תפתחו פה?
 או הנדהמתם מיפי כזה?

קקר לָאחור הגבור העז,
 גנת - וידעך ששונו וגו.

רָאָה: לפניו בְּדַמְמָה, בְּלִי קוֹל,
 עֵיתֵיכֶם פְּלֵאֵי תִפְרָפֵר בְּחוּלֵי;

זָנְבָה זָנַב נחש וירק הגו,
 חדש תתפתל, תרטט מכאב.

משפתותיה זו קאף הצחור,
 לָבְשׁוּ עֵינֶיהָ אֶת קדרות הגור.

חֹסְרוֹת יִרְיָה חֲזוֹרוֹת בְּחוּלֵי,
 תִלְחֹשׁ תּוֹכְהָ נַעֲלָמָה בְּלִי קוֹל...

רֹכֵב הַנְּסִיךְ וּמְהַרְהֵר לֹו דָם...
 יִזְכֹּר לְנִצָּחַת אֶת מַלְכַת הַתְּהוֹם...

לא לך, לא לך אהגעגע יום ילי,
 לא לי, לא לי ברק זפנך הנאדרי;
 אני בך אהב אז ענית עברי
 ונעורי אשר נרפדו כצל.

עת מבטי דם עליך נח
 ונאב תחום עיניך האבלת,
 אז לוחש לבי ליתת כוד אבלת,
 אך לא אליך לבי דמם לת.

עם רענת אני דם אסיח אן,
 אחפס את פניך בפניך,
 לפתיה קננכו - בלשדך,
 ובניך - ברק עינים, שכבר הן

* *

מבעד למסוה קר, שכסה את פניך
 קול צדן צלצל לי, הנעים כחלום,
 ובפרקה שחקו שושני שפתותיך
 ונאצו וקשכו עיני תהום.

מבעד לרק הלוט ראיתי אז, חיקת,
 את צחור צנארך־שש, אביבות לחיך־חן,
 גם קוצת־שחור שובכה לי אוי נשקפת,
 שתעתה לקד על גב השן.

ומני רמזי סוד האלה או לי ברא
 דמיוני פני יפתי, מלאת קסמי הוד
 ובלבי אשא תמיד את חוון הנהרה,
 אצננו, אשיחנו בגעגעי סוד.

ותמיד נדמה לי: אל שיחות רבות רגש
 שמעתי כבר; אף קול מסתרים דם לי שר,
 כי אחר פגישה זו אנחנו עוד נפגש
 ברכס רעות קם כידידים שמכבר.

תָּמַר

על ציוק סלע־שחור עומד אָרִיס

בעמק הצָר של דריוֹל

במקום שם הטֶרַק

וְנוהם באפל הגל.

שם תָּמַר המלֶכָה חִיָּתָה,

בחוקה הצרה הזאת,

למלאך בִּיפְיָה דַמְתָּה,

כשטן מלאה הוֹחַ...־

ושם מדי ליל בְּעֶרְפֶּל

התִּלְקַח אור קטן, אור פוֹ,

הוא רָמַז לעוֹבְרִים בְּשֶׁפֶל,

הבטיח מְרֻגָּז וּשְׁנָה.

וצלֶצֶל קול תָּמַר, קול זמר,

הוא כִּלּוֹ אש חֶשֶׁק, אש־סוֹד;

הוא צוֹדָה ומשכר כחמר,

בו שלטון וגבוּרָה נהוֹד.

ולקול התעלמות בא בער

כא גְבוּר, בא עֶבֶד, בא שֶׁר,

ויפתח בדממה השער
הסרים הזועף וסר.

על ערש רבודה ורפה
הנזפה אהלות ומר
המלכה לאורחה סתכה,
ושוחקות עיני-השחור.

היין בגביעים רוחם,
וגויה נאחזת פגו,
ובחשכת הליל יתיפח
קול פרא, קול אשר וכאב;

כאלו שכורים מאהקה
בחורים ובתולות בלי ספור
חג כלולות נאדרי, חג טאנות,
יחגו בצריח השחור.

ואולם קו שחר מרמה
כי יפז את רכסי ההר,
ישחררו אפל ודממה
בצריח הקודר, הצר.

רק ישאג, כי בא בין המצרים,
הטרק בנקרת דריל,
ובכו, נאנחו משברים
באפל, וגל ירדף גל,

וגויה קריקה, מחרישה
הם ישאו בבכיה לתהום;
בחלון אָז תלבין דמות אשה
וצלצל קול פרקה מרם.

ויהי קול הפרקה מהנעים,
מה ענג ומלא קסמי סוד,
כמבשר תענגות נפלאים
ולטיפות של אהבת קוד.

היגס ד' שמענוביץ.

מִלְשֵׁירֵי יוֹלְיוֹס סְלוֹבְצָקִי

עִם שְׂקִיעַת הַחֲמָה עַל הַנְּהַר

עצב הנני, אלי! שם המון גִּרְגִּים
גִּרְנֵי זֵיו וְאוֹר, יְצִקְתָּ מַעֲרָבָה;
והכֶּפֶה סוֹה בֵּין גְּלֵי תַכְלֵת מִיָּם
כּוֹכְבֵי קֶזֶז לְרִבְבָה.
אֵף כִּי תוֹהִיב יְאוֹר וְשֶׁסֶק לְקַסְמֵנִי -
עֲצֹב, אֵל, הַנְּנִי!

כְּשֶׁנְּלִים רִיקוֹת, נוֹטְאוֹת רֹאשׁ גְּרָקוֹת,
אֶעֱמוֹד גֵּא וְשֶׁסֶף נְהַרָה מַעֲבָרִים,
כֶּךְ וְדוֹמֵם קָבָה יְדוֹת צְלִי אֲנִקָּה
לִי בְעֵינֵי נְרִים.
אוֹלָם אֶתָּה, צוּרִי, גְּלוֹי לִקְבֵי תְרַאֲנִי -
עֲצֹב, אֵל, הַנְּנִי!

כִּלְדָּה עַל מוֹת אִמָּה מִתְנַפְּחַת,
גִּמְשֵׁי בִי עוֹגְמַת וְתַבְקָה קָרָה,
עַת אֲבֵט דוֹמֵם בְּשֶׁמֶשׁ הַשׁוֹלֵטֶת
לִי אֵת אֶהְרֹן וְהָרָה.

אף כי נחר, אדע, יקסם עשר שני -
 צצב, אל, הנני!

צל שפת יאזר העיתי תפוש הירוני תגת,
 נהרנק מאה פרקז מן התוף ולפניו
 נסידות רפרפו ולעיני עגו עוקת,
 פשטו גו וכןף.

צל אדמת המולדת ראתן פעם ציני -
 צצב, אל, הנני!

כי הייתי חולם תמיד על נאות קברים
 ולא דרזה נפשי שלנת המולדת,
 בהלף שממה דל, שלברקי נעם אקורים
 נפשו בו רועדת.
 ובלי נעם איפוא קברי קלטני -
 צצב, אל, הנני!

את לכן עצמי תראה, כי שפיהי,
 תסת מצבות אבן בלתי משמרות,
 אך אני קל; מי קנא בק קנאתי
 בעפר הקברות.
 ומשכב פלאי תצע לי להשכיבני -
 צצב, אל, הנני!

אם צייתי ולדי תם פנוף מולדת
 העתר קעד נשמחי - יאמר לי לקבי,

כי ספינה בדרךך את גפשי תנוקדת
 לא אל ארצי תביא.
 וגם לתפלת עוללים לא תחנני –
 עצב, אל, הנני!

צל זהרי רום ורקבות גונים,
 רפדו את השחק קלאכי אלה.
 אנשי גיא ופיטו זתרי רבות שנים,
 הבט וקוצ.
 אף אנכי לא נקליתי עוד בעיני –
 עצב, אל, הנני!

תרגום: י. ליכטנבוים.

משירי מ. קונופניצקה

א. מזמור

עוף כלפי וורם
לכליל שחף הרום
קול שירתי ההמה ברעקה!
מץ כל פנינת טל, מץ
מפל פרח וקוץ
יסקב השבלים בשדה!

עוף, התרומם ושיר
דל פני צער וניר,
הלצה, הלצה לארץ הנקרה!
לך מילדתי, לך
במה שירי הזך,
וברסתי לך שלוקה הנקרה!

הוי, מה מתוק הצליל,
הכל ושיר בגיל
ובי נפשי מה חרדה עגמה...
לו רק נסימי שאל -

בא ללבי הכלי;
אך הלב לא יבקש מאומה...

סהר יהל בעל,
חרש ישטף הגל,
ט' בללים במים זהב ואורים...
לו תמצתי אני -
גם הקו היה לי;
אך לא אשק לנשים עכורים.

גיל וכאב לי כיום,
חי עוברים בחלום,
סביב ילחש דברמה, ישבע;
בלב יהמה דברמה.
יבכה, יצהל וזע,
ישאף לצבוט הלב - וגוע.

יהי הלילה מה טוב!
גפשי סבאת לרב
יפעת ארצי הברוכה ונאוהו
לו לי כנפי הפרוב -
התרוממתי לעוף
אל ממלכת הזהר הרחבה!

ט

ב. ביער

I

צרב חור, ערפלי ערב;
 עצב רד ויךעף יום.
 ובמשעולי יער צרים
 יתע צל מאחרי דם.
 אינו רומז לי וקרא,
 אף במרחבי איךסוף
 ייף לעיני שחר ימי,
 וביפעתו יקהר נוף.
 אינו רומז לי וקרא,
 שכור חלום ומלשף רז,
 רק היער ער ומעורר
 שיר עברי מני שנת
 ומשירת תם נהרת
 נגה רך על גפשי רד,
 חרש אחע לי עם שעיפי,
 יתע צל מאחרי אט,
 וזין סבכי יער נמתח,
 פס מרפרף, שקוף, קל -
 רשרוש עלה בחיק ערב
 וברק פנינים, פניני טל.

וממרום ומתחת
 פנינת קל אל עיני תט
 ובזהרורי יער חורים
 צערי שנת וצילי הד...

II

דמם אתע לי עם עצפי
 במעמקי יער רם,
 אשמע צילי אנת צלי
 המתפתל פה ושם.
 לא אבקשו, לא אונחו,
 אך מהצר ללבי, צר,
 ומה אפחדה ואירא
 הפנות ראש מול פני הזר.
 לא ארדפה, לא אנוסה,
 ולא אדע קעד ובכות
 אך מה רב, מה רב העצב,
 עם הצל הזה לתעות.
 ועם בא הערב יִהְיֶה
 במסתרים לבי בי:
 נפשי, נפשי זו מאתרי
 תעה לה בשבילי דמי.

III

בין משעולי קצית התרשה
 ובגבולות יער ש-

נוֹגַה אַעמֵד וּמֵאחֲרַי
 מִבֶּט עֵינַי חֲרַשׁ צָף.
 וּמִסְבִּיב אֵין מֵאוּקָה:
 צַעֲרָף עֲרָסֵל נַח בַּחַיִל
 עַל הַפֶּל וּפְנִינֵי סִלְלִים
 הֲרַעֲיָף עַל פְּנֵי דְשֵׁאֵי שְׁבִיל.
 אֲנַחַת דְּמָמָה רַק תִּרְפָּרֵף
 בֵּין עֲפָאִים כְּבִדֵי סוּד,
 וּמְנוּף מִרְחָקִים פִּלְאֵי
 מִשֶּׁק כִּנְף בַּא בְּנֹדָה.
 אֵשׁ הַמְדוּרָה כִּבְתָה כְּלִיל
 הֲרַחֵק שֵׁם בְּשֵׁרוֹת אֵין קֶץ
 וּבֵאוּר זֶר לְעֵין
 תַּעֲהָ שְׁבִיב וּמִפְרָכֵס גֶּץ.
 רַק עֲשֵׂן הַשְּׁחוּר מִתְמַר
 סְפִית דָּךְ וְאֵהֵל דֵּל.
 רַק אֲרֵנִי אֵל נְאֻמִּים,
 פִּרְחִים יוֹצֵקִים רֵית קֵל.

IV

חוֹרָה אַעמֵד וּדְמָמָה,
 עֵינֵי תְצַלֵּל לָהּ בְּאֵסֵל
 שְׁבִילֵי יַעַר, שְׁבֵאַנְחָתוֹ
 יִחַרֵד לְקִרְאָת וּרְעוֹת לֵי.
 אֲשֵׁבָה לִי עַל אֲבֹן אֵלְמָה, —
 פַּחַד פִּתְאֹם נַח עֲלֵי.

כי בקשתי את נשמתִי
בְּאֶפְלוּלִית קַרְנֵי גֵיא, -
גַם בְּעֶשֶׂן הַמִּתְמַר
עָלִי חֲרַשְׁת עֵץ וּסְכָךְ,
גַם בְּחֲצִיר מְרֻטֵב טַלְלִים
וּבְאֵד לַיְלָה קֶל וְלַח.
נִטְפֵי דָמַע חַמִּים יִפְלוּ
עַל חֲצִיר יַעֲרִים מֵת
וְהִיָּסַר לְקִרְאֵת נַפְשִׁי
יִשְׁלַח אֲנַחֵת בְּכִי וּרְחַת.

ג. אַל דודי, אל נא תט אַלי...

אל דודי, אל נא תט אַלי
 עס־בקר גיל ונתרה,
 אל דודי, אל נא תט אַלי,
 כי תהי לך, כלאביב חי,
 עֶצְבֶּךָ נפשי נָרָה.

בא, בא אלי עם סגריר יום,
 עם בקר בציר בא נא,
 בא, בא אלי עם סגריר יום,
 בעֶסֶף אוֹתְנוּ תִכְלֵת רוֹם
 צִעִיף עֶרְפְּלֵי יְגוֹנָה.

אל דודי, אל נא תט אַלי
 בַּקְמוֹת הַלֵּב וְכָאֵב,
 אל דודי, אל נא תט אַלי,
 בַּפְרָח פְּרָחֵי תֵם בְּגִיָּא
 וְצִלֵּל מְגָלִים רִיף.

בא, בא אלי עת רוח שנת
 על עיני תט בנשיקה,
 בא, בא אלי עת רוח שנת

יֵלֵיל גַּסִּיקְתִּי לְבֵלֵי הַת
בְּחֹשֶׁכֶת לַיִל מַחְנִיקָה.

בֹּא, בֹּא אֵל מְקַלֵּט מַחְשְׁבוֹת עַד
וּמְלוֹן נִשְׁיָה שָׁמַם,
בֹּא, בֹּא אֵל מְקַלֵּט מַחְשְׁבוֹת עַד,
בְּסֹאֵן אֶרְנִי שְׁחֹר בְּלִבְד
עַל קֶבֶר רֶךְ וּדְמָם.

מַרְגָּם: י. לַיִכְטֵנְבוּיִם

שירים

Nevermore

זכרונות, מה־תבקשו?— יום סָחוּ בִּיגוֹן סַעֲלָמָה
שְׂטוּף רַךְ וּדָךְ וְרוּחַ דְּמִית סוּד עֲגִימָה,
וְקַרְקוֹר עוֹרְבִים מָר. נִהַרְתָּ רוּחַ עֲמוּמָה
בְּרַצְדָּה נִחָה לָּהּ עַל עֲרֵבֶת פֹּז עֲרָמָה.

וּשְׁגִינוּ נֶלֶךְ כִּמְהֵי נִגְהוּת הוֹד, צוּהֲלִים,
וְעַל כִּנְפֵי רוּחַ רַךְ הַתִּנְפֵּף שְׁחֹר תִּלְתְּלִים.
וּבְקוֹל כְּלֶחֶשׁ כְּרוּב וּכְטֹהֵר הַמִּית גִּלִּים
בְּדַמְמוֹ שְׁאַלָּה: „אֵי רֵגְעֵי אֲשֶׁר קָלִים?”

כֶּךְ עֵינֵי דְבִקּוֹ בָּהּ. אֵךְ שִׁפְתֵי הַלֵּב נִדְמָה
וּבְתִצְחוֹק דוֹמָמָה שֶׁלְחָתִי לָּהּ, לְחַמָּה,
יִשְׁפָּתִי רַעְדוֹ וּמִצְמִצּוֹ רַךְ יָדָהּ.

הוּי, פְּרָחֵי הוֹד רְאוּשׁוֹנִים, פְּרָחֵי אֶבֶב רְכִים
וְקוֹל כְּלֶחֶשׁ כְּרוּב וּכְגִלְיָי קְמֵי מַפְסִים
עַתָּה שִׁפְתֵי תָם לְנֶפְשִׁי נִשְׁבְּעוּ בְּרַעְנָהּ |

מלנכוליה

לכבי כבר לא ירנין דבר נדמיה:
 לא שדמות לחם מלאה, שדות שבלים גבוהים,
 לא צלצול פג, לא נד במשוך בקרן רועים,
 לא זתר שתר עולה, לא יגון השקיעת.

כה זרה שירת מזמור לי ושיר הודנה,
 תר האדם לי, ומגדל גא ומרמם,
 וקליד מאוני קדש ברקיע שומם,
 ופזר, ככה מזר גורל עם לי היה.

באל לא אאמין עוד, ואזנח דברי נצות,
 ולי הלצה מה עתיקה - האהבה!
 הוי, מה הלאחני זו עם חיי יסוד.

וכפחד לבי בי, כי שעת הקנת באה;
 כסירת עץ עזובה, משחף למרי וזעה,
 יה לקראת סופה נפשי חלף מלאחי פחד.

הזיה

הִנֵּנִי לֹא בְרִירָה לִי בִלְבַב עֹבֶרֶת,
 וּמְצִירָה תְּמוּנַת אִשָּׁה לֹא נִרְעָה לִי ;
 אֲנִי אֹהֲבִים כִּבְרָה אֵת זֶה בְּרָמִי,
 אֲךָ הִיא לֹא תְּמִיד אַחַת הִיא וְלֹא אַחֶרֶת.

הִיא אַחַת רַק בְּבִלְיוֹן נַפְשֵׁי לֹא תִּתְעַלֵּל,
 וְלֵה חֲלוּמֵי זֶה הַבּוֹעֵר נִתּוֹן כִּלּוֹ,
 וְדַמְעוֹת רוּחָחוֹת מֵאֲהָבָה שׁוֹמְרוֹת גְּבוּלוֹ,
 וְעֹגְמָה אֲתִי הִיא וְאֲתִי דָם תִּסְלֵל.

מַה צָּבַע מִחֲלָפוֹת שְׁעָרָה? הַצָּבַע מוֹזֵר לִי.
 מַה שְּׂמָה? רַק אֶזְכּוֹר: מִצְלָצֵל שְׂמָה בְּפִי
 כְּשִׁמּוֹת כִּלְחִמּוּדֵי. שֶׁהַחַיִּים רַחֲקֵי שְׂבִי'לָם.

כַּמְבַּט פֶּסֶל דּוֹמֵם קוֹפָא לֵה מִפְּקָה
 וּבִקּוּלָה הַחֲרִישִׁי קָכָה אֲשֶׁמַע עִתָּה
 הַמּוֹנֵי קוֹלוֹת קְרוֹבִים לִי בַעֲנַן צִלְיָם.

רשמי לילה

ליל אפל. גשם סוחף שחק עיטה עבים.
 ותרחק שם מצטירים סמלים ונתרבים.
 והולכים שוב ונבנים חומות ומגדלים
 ובתי מנור גבוהים שוכני בעבי צללים.
 כסביב מישור רחב וגרדם שם גבוה.
 ויסד התלית נחה דמם ובלי נוע.
 אך אי מזה לכתע רוחות וועה באים,
 וגניות פוצות שרירים יוצאות במחול פראים,
 ועורבי שחר מנקרים בשרן בתרטום,
 וחאבי שלל ארבים לרגליהן דמם.
 שם חרש קוצים מגדל פרע, כל ענפים,
 בדממת עצב מניד עליו הנדפים.
 ופה מובילים דם אסירים קרועי בגדים
 ויחפי רגל - והנשמים קמו נדים.
 ורועד זהר כל על מחשוף התרבות,
 הנוצץ בעד זרם נטפי דמי לרבות.

רוֹטְסְקִים

ראשונים לזעמות רעב,
ולקרעי כסות יומם ראשונים,
ישרכו עם עיני הוקב
את דרכם - אביונים גאיונים.

הנבון ייסרם בדברים,
הכסיל יעמוד דמם, משתאה
בבוסם, יקדמום הנצרים,
הנצרות - בלעגן הנאה.

זה בווי לכל ומרדסים,
דלי קצה לבוז ולמטטמה
הם חולמים בחשכת נשפים
קלומות מהוללי אימה.

ואלם רק ידם הדלה
צל נימי העוגב רועדת
הנפש געועים מתמלאה
הומה הלב למולדת.

קזקב עיני תכלתם נושבת
לצדלי כנגינה אבליים

אהבה לסוד האלקות,
למתי עולמים ואלים.

תעו הלאה, תעו הלאה, הנרים,
גדחים מכל בין החומות,
מעל-גני עדנים מסגרים,
על גדות זמיר-נועה ותהומות.

האדם והיקום תמימי דעים
יד נתנו לסירכם דוקם,
כי זקופה קומתכם, הנאים,
חזב עלומיקם לא עקם.

על תקנת הלב הגאיונה
ואמונת ילדותכם השהירה
תגמלכם התבל בחרונה
יבאבני חצצה הנורא.

בין קוצי השממה החרבים
תסחב גזיתכם השרופה,
וצנקה לשלגי הגבים,
בתעוהכם כחללי סופה.

כל יד בכם תהיה, כל קפה
ובמותכם כה נלים ורעבים,
גם עצמת פגרכם שקפא
תהינה לנרא לזאבים.

שקיעה

מרחקי ערבים
 לטופים ארגמו
 נתוגת קרנים
 מלבינות בדמן.
 זאת תוגת דמיה
 לנפש אובדה
 עם שירה של שקיעה
 עגמה וחרדה.
 וזקרי אדים
 בזהות דמדומים
 מתלקחים הרדים
 וחולפים עגמים.
 מתלקחים הרדים
 חלומות עלומים.
 וחולפים כאדים
 בזהב הדמדומים.

דמדומי ערב פלאי

דמדומים רועדים... זכרונות חיש ונשאים
 בארגמן מרחקים. דביר צפית פלאים.
 על קרני שמש זיו מטשטשה בדממה
 מסחת וילון נף, יריעת סוד מאדמה,
 נשיקת בוערות, קודחות, טהורות להב -
 חבצלות, ציצים, כרובים ומרחקים
 התרקמים חיש במשחק צללים רכים,
 מלטפים שחקים, להטים מטרוף דעת
 ומוצצים דם הם בנפשם הגנעת.
 ובלהטם בעז וברקדם רקוד צללים,
 על נפשי השרו תאות קודחות כנחלים -
 ובנרמת גלי דמי שוטאים ונשאים
 דמדומים רועדים וצבא זכרונות פלאים.

טיוֹל סְנִימְנִטְלִי

קָבַר לַחֲשָׁה אֵשׁ שְׁקִיעָה כְּתוּנָה נִסְמָה
 נִרוֹחַ רֶף לְטֶף הַבְּצִלוֹת בְּדַמְקָה
 הַבְּצִלוֹת לְבִטָּה וְדוּמְמִית־פְּרוּכָה
 הַרוֹעֵדוֹת חֲרָשׁ עַל מִימֵי מְטוּחֹת...
 יְחִידִי מֵלֵא מִסְתַּרִי יַגּוֹן אֵלֶיךָ
 בֵּין שִׁיחֵי אֲרָבִים מִתְלַחֲשִׁים עִם בְּרָכָה
 וְקָרְפֵל מִתְנַשֵּׂא עַל רַחְבֵי עַמְקִים
 קַחוּרֶשׁ מִזְמוֹת מִבְּנֵי הַשִּׁנְקִים
 נֶאֱנַסֶת בְּרַבּוּרִים תִּתְרוֹמֵם עֵיפֶת
 וּבְאַיֵר בְּנֶף צַפּוֹר בְּרַעְדָּה נִפְנָה...
 נֶאֱמַע יְחִידִי בֵּין סְבָכֵי הַשִּׁיחִים
 נַעֲרַפֵל מִתְנַשֵּׂא בְלִבֵּן תְּכַרִּיכִים
 נְעוּסָה מִרְחֻקִים וּמִשְׁפְּרֵי בְרָכָה
 נְעִין חֲבָצְלוֹת מִתּוֹרֹת הַחֲסִדָּה
 הַבְּצִלוֹת לְבִטָּה וְדוּמְמִית־פְּרוּכָה
 הַרוֹעֵדוֹת חֲרָשׁ עַל מִימֵי מְטוּחֹת

שֶׁעָה מְבָרְכָה

צֵל כַּפַּת שְׁחָקִים כְּהִים אֲרָגְמָן הַסֹּהַר ;
 צֵל שְׁדֵמוֹת שְׁקִיעוֹת שְׁנַת עֲרֶפֶל מִתְנוּעָצ
 נַח דָּם ; כִּקְנֵי סוּף יִקְרָקִים, בְּשִׁיחֵי יַעַר
 רְסָבִים, כַּסּוֹפֵת רֹאשׁ תִּקְרָקֵר לָהּ בְּכַרְדָּע.

כִּבְר סָגְרוּ כּוֹסוֹתֵיהֶם פִּרְחֵי לַיִל בְּדַמְמָה ;
 וּבִהְמֹזֶן רַב צִפְצְפוֹת כְּדַמְיוֹנוֹת פְּרָאִים
 מֵאֲפִילוֹת יִשְׁרוֹת גּוֹ בְּמִרְחַק שְׁדֵמָה נִקְחָה
 תוֹלְעֵי יוֹחֲנָה מִבְּהִיקוֹת גִּין הַדְּשָׁאִים.

מִתְעוֹרְרִים נִשְׁוֹפִים, וּמִשְׁחֹר עֲסָקִים
 יִתְרוֹמְמוּ עִיפֵי סִיסָה מִעֲלֵה מִעֲלֵה ;
 יִתְרוֹרִים חוֹרִים רוֹעֲדִים בְּמִרוֹמֵי שְׁחָקִים
 וַיִּוְנִס לְבַנֵּת גּוֹ בִּיגִיָּהֶם עוֹלָה : לֵיָּהּ !

זמיר

עם בנמי הצעור העפה בחרדה
 להקת הרהורים בנפשי רעדה.
 נתקש בעלה אילן זהב תחזיבם -
 משם יציץ לבי הנשבר ומגים
 בארגמן גלים ונהר החקדים
 וחלומות שנדחו מלבי ונדים.
 הנקר מתקדם... ורוחות ערבים
 סביאים הגלים לחפם ושבים.
 ובמאסל ערבה כלחש תעלמה
 גרעת תלונתם הקודרה ועגמה.
 דמיה; רק קול משנות גער מה רקס
 יהמה בעלה שיר המיה ליקה -
 נדמם מתרפס ויבך בדמיה -
 שיר המיה לצפור, בחלומות ראיתיה...
 מה צגם דמי לילה לנפשי ואפלו!
 בלבנת ירח ההולך ואף לו
 תגלה בכבדות וברחשי דקמה
 מלכת ליל קיץ עצובת נשמה,
 והנפנף האילן ועמו השוקה,
 ותנסנף עמום הצפור חכוכה...

קפריסות

שיר התפלות

כמו אגנת תם כלנו,
 כמו אגדה קצרת אורות;
 קוצות שחור ארכות לט
 עם צינים קחולות־טהורות.

הולכות אנו שלובות ורוע, —
 ספץ אקד בט מולך;
 נקלומנו — דמות אלה
 ולבנו — עין הקדלת.

צל השדמות גרוץ שמחות,
 עת היום לערוב רפה;
 נרדוף, גדלוק מול הברכות
 אחרני נובב או פרפר יפה.

לט מגבעות רועים נאים,
 מפל מקט הן מגנות;
 טקלות נכות לבנות צבצים
 כחבצלות הקדינות.

דוֹרְיוֹאנִים אוֹרְבֵי סַחְרִים,
 שֶׁר וּדְכַס עִם כָּל רַחֵן
 רַחֲשֵׁי חֵן וְעֵדֶן דְּבַרִּיג
 לְנִי יִלְחָשׁוּ עַל אֹן.

אֶךְ מִרְמֵי יַחַשׁ גְּעֹבֹר,
 מֵהֵר מֵהֵר חֵישׁ גְּעֹבֹרָה;
 וּמִתְנַגְּפוֹת בְּאֶזֶר
 קִוְצוֹת שַׁחֹר וְשִׁמְלוֹת אֹרָה.

כִּמֵּה רַבָּה שִׁנְאֵתָה
 לְבִרְיוֹנִים, רוֹזְנִים אֱלֹהִי;
 אוֹלָם יֵשׁ כִּי גַם עֲלִינוּ
 תַּעֲבֹר רוּחַ כֹּה אֲבִלָה.

וּלְקִבְנוּ הוֹלָם בְּנֵי
 מְנֵי חֵלוֹם וּדְמֵי יְגֹנִים
 וּמִירָאָה סֵן גַּם אָנוּ
 נֶאֱתַב אֱלֹהֵי הַבְּרִיוֹנִים.

טרנדה

כאנחת דממה ממאפל קברים
 כילל ערירי,
 כה בעלה חרש ממקלט סתרים
 אל נפשך שירי.

וילטף אזנך ויגשק דמך
 צליל מגדולינה.
 ונפשך תצא מכאב בשמעך
 המית קרנה.

וחרש אשיר על עיני זהרף:
 שתי פנינים נסוח,
 על לבנת שדך וערן בשרך
 ושחור מחלמות.

כאנחת דממה ממאפל קברים,
 כילל ערירי,
 כה בעלה חרש ממקלט סתרים
 אל נפשך שירי.

ך צליליני הזמים: מברכת אלה
 גניתך ברוכה.

לה נששי תעגס בנךדי לילה
 בלי שנת ובנוחת.

ושירי יקגת בנשיקות גוצות
 על שפתי שני,
 בצחוק אכזרי ללב מכאבות -
 קלאכי! שטני!

וי'טף אנך וינשק דמך
 צליל קנרולינה.
 קנפסף תצא מכאב בשמעך
 קמית קרנה.

נגה ירח

גשמתך ליוטה רז קננת סתרים,
ששם מתהוללים בצל ערבים
נסיכים עוטי מסוה ומזורים
במחול משחקים ובשיר עונבים

ולקולות צלילי המנגינה
ישירו לאהבה שיר אדירים,
אך נפשם בגאון אשרם לא קאמינה,
ולאור ירח רועד ישאף שיקם.

לאור ירח רועד לו בדקמה
ומכסיף זמירי ליל בעצי יערים,
וזרמת נגה חזרה ונכלמה
תשפוף אל פונטני שש יקרים.

חרש

ילדת תם! בדמי דמדומים
 פחת שוכה, כפוקה ראשה,
 נתן יד לאהבתנו -
 לדמיה זו הקדושה.

גמן יד או או יתחזק
 חזון הלב וחלום הנשמה
 גיעת סבכי הארנים,
 שכורי רץ ולטוסי דממה.

עצמי, עצמי עפעפקי,
 תהוריד יפני, סמה,
 ומתוך לבך נרש
 נרי תנחף זו הנשמה.

ובאזנינו גם הרוח
 ילאט לו אגרת פלאים,
 עת מתחת רגלי שנינו
 אט ירחף בין הדשאים.

ובכרת דמי הערב
 מזלולי הארנים,
 על פאבנו זה הנלעג
 ישיר לט זמיר עדנים.

שיחה סנטימנטלית

בגן שומם, בשבילים שעלג עטמו
שני צללים זה־עמה לאטם חלפו.

אור עינם ככר גֵּזַע, צליל קולם מה אט
ובדברם לא נשמעו מליהם כמעט.

בגן שומם, בשבילים שעלג עקפו,
שני שלדים הזכירו הנמים חלפו.

— התזכרי בבעור אהקתני כיקוד?
„צל מהזה תקצת כי אזכרה עוד?”

— הלפך בהזכירך את־שמי עודו הולם?
התחזי את־צלמי בחלום עוד? — „הוי הולם!”

— הוי אשר מה נפלא מלא תשאות חן,
עת לכדו שפתנו! — „כן, אילי הוא כן!”

— אָז שמי תכלת היו ותקנה עס־אורים!
„התעופפה התקנה לשחקים העהורים.”

— פה הלכו כסכך הצל עלי־ד צל —
ושמעה את־קולם רק און הליל.

רוזנבלאט בורכארדט.

ספר יורם

תרגום מגרמנית דוד פרישמאן.

לפני שנים אחדות פרסם רודולף בורכרדט, סופר שחציו משורר וחציו פילוסוף, את ספרו הקטן „יורם“, שהדפיסו בתור כתבי־יד רק בשביל מספר קטן פילוסוף, את ספרו הקטן „יורם“, שהדפיסו בתור כתבי־יד בשביל מספר קטן של מבינים. הרושם היה חזק. איש מודרני בוחר לו את הצורה העתיקה, סגנון ביבלי והרצאה ביבלית, בורא לו מין איוב קדמוני, ורק שרגשותיו הם רגשות מודרניים דוקא. ואיוב זה מתוכח גם הוא עם אלהיו הזועם ושואל מעמו כי יראה לו את עונו מפורש („את אצבעך שים על חטאתי“), כדי שידע אם בצדקה באה עליו כל הרעה אשר מצאה אותו. אין הוא שואל כי יעביר מעליו את הרעה, כי ישוב ויחננו, כי ישיב את שבותו ויוסיף את כל אשר היה לו למשנה ויברך את אחריתו מראשיתו ויתן לו ארבעה עשר אלף צאן וששת אלפים גמלים ואלף צמר בקר ואלף אתונות ושבעה בנים ושלוש בנות וכו'. לא. בשעשועי ילדים כאלה יכול היה רק איזה אלהים קדמוני לכפר פני איזה אדם קדמוני, אחרי שנחם על הרעה, והילד הגדול האיר מיד את פניו וישב והי מאושר. לא — בכל אלה לא יושע ליורם זה אף כמעט (אשר אבד הנה אבד: את האבדה לא תמחה גם כי תשיב לתתה לי שנית. אשר מת הנה מת ואת המות לא תעביר מנגדי גם כי תעורר את המת“). אדרבא, נכון הוא בשס”ה כל גידיו וברמ”ח כל אבריו לקבל בכל רגע באהבה את כל היסורים הרבים, שבאו עליו, ולהצדיקם עליו. ורק את הדבר הקטן הוא שואל מעם האלהים הגדולים והתקיפים: אראה נא ואוכחה נא כי באה עלי כל זאת בצדק וכיושר — ואז ירגע בי לבי ואוכל למות במנוחה. הלשון היא לשון אדירה וגאה ועזה. כאבני ברד נופלים הדברים, כסלעי שיש יורדים, הם עצומים וגדולים מכח אנוש. רגע אחד נחשבים אנחנו בעינינו כנתונים בעולם אחר. איזה כח איתנים התפרץ וסוער לעינינו. תשעת הפרקים הקטנים של הספר האמנותי הקטן הזה מכילים אוצר של פרובלימות מודרניות היוצאות ומתפתחות מתוך שרשים קדומים מאד, המוטיבים מוטיבים קדמונים, ורק שמהם נסתעפות שאלות מודרניות רבות: האלהות והאנושות, החטא והעונש, החיים ומניעות פרי הבטן, האהבה ויחס המינים זה לזה, הרוח

והטבע — כל אלה מובאים פה בחשבון. הריב הזה עם האלהים מזכיר לנו את האדיר ביותר, ששירת העולמים הטרגית ושירת הגבורים עם שירת האמונה נחנו לנו מאז ועד עתה. 'אולם היותר נשגב הוא אותו הקול הנפלא היוצא לנו מתוך ההרצאה — קול שאפשר הוא החקוי היותר טוב לספר הביבליה, שיש לנו עד היום הזה. ומה זה קולה של הביבליה הלא ידענו: מן הצרופים שלו יוצאת לנו הלשון היותר אדירה, שכתבו בה בני האדם עד עתה.

את הספר הזה חשבתי לי לחובה לתת בתרגום עברי. אם המחבר, שסוף סוף לא היתה לו האפשרות לכתוב את הביבליה שלו אלא על פי חקויים לשפתו של לוטר, הצליח כל כך בספרו, הרי אי אפשר הוא שהספר בתרגומו העברי, כשהוא כתוב ביבליה ממש, יהיה רשמו קטן מזה.

ספר יורם

א.

א. אלה הדברים אשר כתב מרדכי בן־נבריאל הארמי על־
ספר ויקרא לו נפלאות תולדות אדם.

ב. איש היה בישראל מבני השבט הנרי וישב בעין־פרו
אשר עם הברכות האחוזות.

ג. ושם האיש פינחס בן־עמינדב בן־פתור מבני גד ושם
אמו יעל.

ד. ויהי האיש חקים עם־אנשים טוב וישר ועם־ישראל נאמן
וישב האיש בכית אבותיו ויעש סקנה וקגנו ויסתר עם־ערכיו
הלוד ושוב סגב ועדיים וסזכב אל־מזרח.

ה. וירב רכושו מאד וילך הלוד ורב ויצא שמו עד־מדין
אשר עם־ערב ועד־פְּשְׁרִים.

ויהי לו בן ושמו יורם אשר ילדה לו אשתו ולא היה לו
אחר וולתו.

ז. ויחמדו את־הנער גל־ראיו נהי לשמחה ללב אביו ונגד
 וקניו נחמה.

ח. פי משנה ברכה ברכו אלהים נהי תם ומזב תאר אדמוני
 וצח ועם־תוצים רץ הנה ויחלהך לפני־אלהים ישר מנעיו.

ט. ויגדל הנער ויהי לא־יט וימן לו פינחס אביו את־השבט
 ואת־שמה הגברים אשר ילגש ויבקש לו אשה לבקבור ורעו.

י. ויסצא לבנו אשה את־איובל בת־זכרי בן־אליעזר מבני
 גד וימן אותה לו לאשה.

יא. ויקח אותה יורם לו לאשה כתקת ישראל כפהוב.

יב. והאשה לא הרמה לאישה ולא ילדה לו בן או בת.

יג. אז ידבר פינחס על־לב בנו יום יום ויחגן לו ולא תדל
 אשר יגוש את־האשה כחק לישראל ונתון לה ספר פריחת כמטפס
 העקרות פפתוב בתורה.

יד. ולא אבה יורם לשמוע לו ויכבר את־לבו וימר לו על־
 אביו על־הדברים אשר דבר.

יה. פי היתה האשה כרה ונחמדה טאר טובת תאר ועננה
 ונפשה המימה כילדה ויורם אהבה.

יו. ניצו אותה יורם ונשב האשה עמו כלבבו.

יז. ויקח לו פילנשים על־אשתו אולי תחיינה בו ורעו.

יח. ובהרבנות אח־פילנשיו ולא ילדו גם הנה וזלתי האחת
 ומלד לו בן.

יט. ויורם עין אותה ואת־תילד אשר ילדה לו.

כ. והאשה אשה כשרית טמחרסתא אשר בארץ כשרים.

כא. ויהי לתקופת הימים וימצאנה אותה עם סנאפה ויוציאנה
אל־טחויץ לעיר ויסקלוה באבנים לגכח פני אלהים כי ונתה
תחת אישה.
כב. ואת־הילד אשר ילדה העביר יורם ולא יסף לרעתו
קל־הימים.

ב.

א. ופינחם וקן מאר בא ביםים ויתעצב אל־לבו על־בנו כי
הכביר יורם את־לבו.
ב. ויהי כי קרה רוחו לו וילך וישכב.
ג. וישן את־שנתו ויחלום חלום.
ד. בחלומו והנה תאנה עומדת בין העצים בגנו ותמאנה
אינ־לה עלים ואינ־לה פרי מק שרשה וכתוב עליה עקרה.
ה. ויחלום עוד חלום שני על־הראשון וירא את־התאנה והיא
עומדת ביום רעם והגשם הולך וסער והנה נתמו כל־שרשיה
צרמים פלם ולא יכלה עוד התאנה להתחזק על־הסקום אשר
היא שם.
ו. ופינחם חלם בשלישית וירא את־העץ ותפל אש עקלחון
מן־השמים ותאכל אותו כאכול החיה הסורפת את־חית השלום
ולא נותר ממנו שריר תיים ויאכל עם־נועו.
ז. וישמע פינחם והנה קול קרא אליו מן־הפערה לאמר:
אנכי הוא אלהים אשר נתן אתן ואשר לקח אקת אכן נתמתי כי
עשיתי את־הארם.

ח. והטראָה טראָה ראַשונָה אַזער גראַתה לפינחס פי לא
רָאָה טראָה מעורו.

ט. גַּחַרְר פִּינְחָם חֲרָה גְדוּלָה וַיִּיָּא אֶת־אֱלֹהִים נִדְבָר אֶל־
לְבוֹ לֵאמֹר:

י. הֲלֹזָה וְנִגְנַתִּי וְשִׁכַּחְתִּי וְאֶת־אֱלֹהִים לֹא יָדַעְתִּי וְאֶת־קוֹלוֹ לֹא
שָׁמַעְתִּי בְּלַחֵי הַיּוֹם.

יא. אִשֶׁר בְּלִילוֹת יַחֲפֹשְׁנִי בְּנִדּוּר שְׁנַתִּי מֵעֵי וְהִבְהִילְנִי
בְּמָרְאוֹת זְבַחַיִּוֹנוֹת וַיִּסְרְנִי.

יב. לְמַעַן הִשָּׁפַט אֶתִּי הַרְעוֹת לַעֲמַת הַטּוֹבוֹת וְאֶת־עָרְרִי מוֹל
זַרְעֵי וְשִׁלְּם לִי כַנְמוּלִי.

יג. נִהִי מִסְחַרְת בַּהֲיוֹת הַבְּקָר וַיִּצּוּ בֵּינֵהֶם וַיִּקְרְאוּ לוֹ חֲכָמִים
וַיִּזְדַּעֵי בֵּינָה לַפְתּוֹר לוֹ אֶת־הַלּוֹמוֹ.

יד. וַיִּרְבוּ מֵאֵד לְבֹאֹ וְלֹא מֵצֹא כְּהֵם אִישׁ יֹדַע חֲלוֹמוֹ
לַפְתּוֹר אֹתוֹ וַיִּתְקַצֶּף מֵאֵד וַיִּנְגָרְשֶׁם מֵעַל פְּנֵיו.

יה. נִהִי אַחֲרַי כֵּן וַיִּצּוּ לַעֲשׂוֹת אֶת־קַרְבְּנוֹ לַעֲלָה וְהַנִּישׁוּ
קָרְבַּן אֲשֶׁם וְאֶת־הַחֲטָאֹת יַעֲשׂוּ בַּחֲצֵרוֹ לְכַפֵּר עֲלֵיו לִפְנֵי אֱלֹהִים.

יו. וַיִּזְרַם כָּאֵ מִן הַדֶּרֶךְ וַיִּרְא אֶת־הַפְּרִים וְאֶת־הַקֹּדְשִׁים אֲשֶׁר
בַּחֲצֵר וַיִּתְמַה מֵאֵד וַיִּגַּשׁ אֶל־אָבִיו וַיִּשְׁאַל: מָה אֵלֶּה לָךְ אָבִי.

יז. וּפִינְחָם הָיָה כַנְכַּלָּם לַעֲיָנִי בְּנוֹ וַיְבוֹשׁ וַיִּתְרַגַּו וְהוּא חָלָשׁ
וְאִין אוֹנִים לֹא יְדַבֵּר וְרַק נִפְטִיר בְּשִׁפְתָּהּ וַיִּזְרֵד רִיר כִּי וְקַן הָאִישׁ מֵאֵד.

יח. וַיִּזְרַם שֶׁם אֶל־לְבוֹ וַיִּדְבֵּר בְּקַרְבּוֹ וַיֹּאמֶר: רֵאָה הִנֵּה שָׁב
אָבִי נִהִי כִילֵד קָטָן וְלֹא הַבְּלִים אֶת־אָבִיו עוֹר נִדְבָר אֵלָיו רְכוֹת

פְּדַכְר אֶל־הִילֵד וַיִּצּוּ אֶת־עַבְדּוֹ וַיַּעֲבִירוּ אֶת־הַפְּרִים מִן־הַחֲצֵר.

יט. וימי שני תמי פינקס תשעים שנה ושמים שנים ניהי
 שבע חיים וימת ויקבר עם־אבותיו בעין־הפרו אשר עם־הברכות
 האהוזות.

כ. ואת־כל רכושו הניה לבנו ירשה עם־מספר כל־הקררים
 ועם־משקל כל־הקספי.

כא. ונהב וזהב שחוט וגנים עם־קרמים והשרות אשר עם־
 הקמים ומחוץ לנכול ועל־סביביו.

כב. ויסתר את־הארץ גם הוא ככל־אשר עשה אביו.

ג.

א. ניהי בהיות יורם בִּבְנֵי־שְׁלֹשִׁים שָׁנָה נִקְּם לַנְּסוּעַ.

ב. ויסע יורם למען סחרו וַיְדַבֵּר אֶל־אִשְׁתּוֹ וַיֹּאמֶר:

ג. ראי הנה אנכי יוצא לדרך וביזם תשטי אשוב.

ד. ואת פה שי־מי־נא עינדך על־כל אשר לי ולא יבלע לז
 ולא יהיה מטחית ברכושי.

ה. אל תאספי זר הפיתה פן תהיה בך הבת עם נקה ואל־
 תאסרי לאיש הנה חררי.

ו. כי אם את־העקדים צוי והכינו לְכֹל־אִישׁ הַבָּא אֶרְחָה
 וְיִשְׁבּוּ עִם־הָאֱהָלִים וְהִנְדוּ לָהֶם כִּי בְשׁוּבִי אֵימִיב עִמָּם שְׁבַע־תִּימִים.

ז. ואיש כי יסור אליה בשמי והביא עמו סִבְתָּב או חותם
 ושאל סמך לְכֹל־מִסְמָךְ וְעַל־הַתְּרַבִּית;

ח. וקשית לו כצדקתו אל תגרעי ממנו ספת שכרו מעם
 ואם תרבה כי חק הוא לאמרו

ט. כי יעוב איש ביתו להיות בדרך משלשת ימים ומקלה
והפקיד האיש תחתיו איש או אשה להיות תחתיו בכל אשר יפנו
ולא יתנה שמו לחסאה בקרב האדם.

י. נתען איובל נתאמר: את־קל אשר תצוני אדוני אעשה.
יא. ויזרם חבק לאשתו בניו ובשפתיו כי לבו עלו בו
ויתרפק עליה רגע מעט.

יב. ונקם יזרם אתרי כן ויצא לדרך וחמשים עבדים לקח
עמו חמשים להפיע את־העדרים והי שמח וטוב לב.

יג. והי ביום השני בהיותו רוכב הוא נעקדו על־טפת נחל
פשיון ויבאו ער־המדבר.

יד. ושם לפנים ברישה עיר הנגים אשר השמיד אותה
אלהים מעל פני האדמה בחטאתיה.

יה. ויפלו עליהם השודדים מבני כש ונתחוקו מהם והיו
כל־עקדיו מאכל לפי הרבם וימותו כלם בחרב לא נקלט מהם
בלתי־אם אחר.

יו. ויזרם התאמן עליהם וילחם בהם בכל־אשר יכול ויפיהו
וימתצו את־ראשו והי לו פצעים רבים מאד ויחלש ויאסרוהו
בכבלים וינהגוהו אותו ואת־עקדיו שבי למכור אותם לעבדים
לקחת בפרם.

יז. ויזרם התעלף ולא ידע את־נפשו וינהגוהו עמם אסור
בחבלים.

יח. ויבאו ערסכר־יה היא העיר הגדולה בכשרים וימכרוהו
לאיש כשרי בשלשה שקלים כסף ושני קבשים ונעזבו את־יזרם בניו.

יט. והעבד אשר נמלט מיד השוודדים קם אחרי לכת האנשים
 כי נחבא אל-סמחת לאבני הנחל.
 כ. נהי עם-לבז לשוב עד-לעין הנפרו לספר את-כל המוצאות
 אותם.

כא. ונרץ העבד הלודג ורוץ שנים עשר רים ולא הוסיף
 ונרץ שלש כפרות דרך ולא הרחיק כי פגע בו אלהים וימת שם
 במדבר.

ד.

א. ויזרם הנה עבד בארץ פשרים ונדבר באזני אדוניו אשר
 קנה אותו ויאמר:

ב. בי אדוני הנה אנכי לך לא לעור ולא להועיל לכן לו
 שמעתי ושלחת אל-ארצי ואל-אשתי ולקחה אשתי מרכושי ככל
 אשר ייטב בעיניך ונתנה פדיון נפשי.

ג. ואלהים הטה את-לב-הכשדי וייטב הדבר בעיניו ויצו
 את-בן-אחיו לצאת לדרך לארץ ישראל לבעבור יפדו את-יזרם
 וישם האיש נעלים ברגליו ושמלת דרך שם על-בשרו.

ד. ויצו ויביאו לו את-מבחר בקמותיו וישכ על-אתגו ויפע
 יום ולילה.

ה. הוא בדרך ויבא ער-הפקום אשר יקראו לו בא-דגון
 אשר עם-מסלת הסוחרים העלה מדינת ונקם עליו אלהים רוצח
 ויפגע בו אלהים בפקום הנה נכהו ארצה ולא יסף עוד לבוא אם
 לפניו ואם לאחור.

ו. נהי במלאת הימים אשר על-בן-אחי הכשדי לשוב למכרה
 עם-כפר הפדיון ולא שב;

ז. ויפלא הדרך בעיני הפשדי ויצו ויביאו את־יוֹרם לַפְּנֵי
לְמַעַן חַקְרוּ וַיַּדְבֵּר אֵלָיו קְשׁוֹת כִּי מֵלֵא חִמָּה וַיֹּאמֶר אֵלָיו: רַק
הַמִּלֵּף בִּי.

ח. ופני יֹרם חִנְרוּ חִסְנָה וַיִּפֹּל עַל־פְּנָיו אֶרְצָה וַיִּקְרָא:
אֲדוֹנֵי אֲדוֹנֵי.

ט. ואַחַר כֵּן קָם וַיִּצְדַּק נִפְשׁוֹ בְּעֵינֵי אֲדוֹנָיו וַיֹּאמֶר: לֹא כִי
אֶרְצָה סָרְפֹו אִם שׁוֹדֵד שִׁבְהוּ אִם מִקְרָה הוּא לְכֵן הַתְּמַהֲמָה.

י. שֶׁלַח לָךְ עוֹד אַחַד אֶל־אֶרְצֵי אֵל פִּקְשָׁה אֶת־לִבְךָ לְבַעֲבוֹר
וַיִּמְלֹט אֱלֹהִים אֶת־נַפְשְׁךָ מִצָּר וְלֹא תִהְיֶה כַּךְ רָעָה.

יא. וְהַפְּשָׁדִי הִטָּה אֶת־לִבּוֹ וַיֵּאֱזוֹת לוֹ גַּם־הַפְּעַם כִּי גִתָּן
אֱלֹהִים בְּלִבּוֹ גַּם אֶת־זוֹה וְגַם אֶת־זוֹה אִם לַעֲשׂוֹת וְאִם לְחַדּוֹל וַיִּבְחַר
לַעֲשׂוֹת וַיִּצַּו אֶת־אַחַד מֵעֲבָדָיו לֵהִיֹּת גְּבוּן לְדַרְךָ.
יב. וַתַּעֲבֹד שָׁנָם אֶת־מִתְנִיּוֹ וַיִּקָּם וַיִּלָּךְ.

יג. וַיְהִי כִּפְּאוֹת אֱלֹהִים אֶת־עַבְדֵי הַפְּשָׁדִי בְּדַרְךָ וַיִּחְמוּל עֲלָיו
וַיַּחֲסֵם עַל־הַרְסֵם הַנִּשְׁפָּךְ וַיִּרְחַמְהוּ.

יד. וַיִּצַּו אֱלֹהִים אֶת־אַחַד מִמְּלֵאכָיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו: לָךְ רַד מִן־
הַיָּסוּסִים הַרְמִים וְצֹא אֶת־שִׁבְעַת שַׁעְרֵי הַכְּרֹזֶל וַיִּצְוֶהוּ אֶל־הַעֲבָד
לְחַפּוֹת לוֹ בַּלְכָתוֹ.

יה. וַיְהִי כְּעֲבוֹר הַעֲבָד בְּדַרְךָ וַיֵּרָא וַהֲגָה מֵלֶאדָּךְ אֱלֹהִים עוֹמֵד
עַל־אִם הַדַּרְךָ בְּמַדְבָּר.

יו. וְהַמֵּלֶאדָּךְ נֹצֵב בַּלְהֵב אִשׁ לְבוֹשׁ לְבוֹשׁ חֹשֶׁךְ וּלְבִגְתָּ עֵינָיו
כְּלִבְגַת כּוֹכְבֵי בָקָר.

יז. וַיִּקְרָא הַמֵּלֶאדָּךְ מִרְהַלְקָהָ אֶל־הַעֲבָד וַיֹּאמֶר: לָךְ שׁוּב
כִּרְנֹעַ אֶל הַסְּקוּם אֲשֶׁר וַיֵּצֵאת.

יח. והעבד נפל על־ברקיו באשר עמד ויפדוש את־כפיו
אל־המזרא הגדול וירא את־מזתו לנגדו.

יט. ויאמר: הנה לא ירעתיך אדוני ואני פה בדרך לבוא
כנענה ארץ הדרום כי שלח שְׁלַחֵנִי לפרות סעביו איש יהודי
אשר בכשדים.

כ. ומלאך אלהים בעמדו הגדיל נזראותיו כי חרה לו
ועט את־הלהקה כמעיל לו סביב ולא נותר ממנו פלתי־אם
שסף הלהב.

כא. ויקרא המלאך מן־הלהט בקול גדול שבקעים מקראשונה
ויצעק: התאמר בלבך לעצור את־רגל אלהים על־דרך אלהים?
שוב אל־המקום אשר ממנו באת.

כב. ויחרד העבד תרדה גדולה ויקם ויפן על־עקביו וישב
בדרך אשר בא.

כג. ובשובו ארצה כשדים ויבוא למכרניה אל־בית אדוניו
ויתמהו אליו כל־יודעיו מלפנים.

כד. נאלם פיו טדבר ואזניו נאסמו משמוע אשר לא יבוא
בו הדבר ולא יצא מפנו.

כה. ויהי פי הִבִּיאֹהוּ לפני הפשאי לענות אותו על־דבר
הרכו ועל־פקדתו אשר הפקיר עליו וירא והנה הוא קְשַׁחַק באשר
ישחק המשעע ולא ידע לדבר.

כו. או יפיר יורם יד מי היתה נגדו ויהי דוקם לנכה
אלהים ויחל לעבוד את־אדוניו את־קונהו ויעבדהו בעננה ויהי לו
לעבד נאמן.

כו. וַיִּשְׁמְעוּ אֲדֹנָי עַל־הַעֲבָדִים וְעַל־מִשְׁרָתָיו כְּגֹנִים וְגַם
 אֲשֶׁר בְּכַרְמֵם וְלִסְקִיד לְכָל־אֲנָשָׁיו אֲשֶׁר בְּבִתְיָיו.
 כח. וַתַּעֲרַת רֹאשׁ יוֹרָם הַלְבִּינָה בְּכַרְם יַעֲבְדוּ כַּמְשֹׁלֹשׁ
 חֲדָשִׁים.

כט. וַשְׁנֵי יָמֵי עֲבֹדָתוֹ חֲמֵשׁ שָׁנִים וּבִשְׁנַת הַשְּׁשִׁית וַיִּקַּח
 אֲדֹנָי הַכְּשָׁדִי וַיַּנְחֵל אֶת־כָּל רְכוּשׁוֹ אַחֲרָיו לְבָנָו וְאֶת־כָּל אֲשֶׁר
 הָיָה לוֹ.

ל. וַיֵּצֵא אוֹתוֹ בְּכַרְם מוֹתוֹ לְשַׁלַּח הַכְּשִׁי מִן־הַעֲבָדִים אֶת־
 הַאֲנָשִׁים אֲשֶׁר עֲבָדוּ אוֹתוֹ בְּאֲמֹנָה וַיְהִי גַם יוֹרָם אֶתֶר מֵהֵם.
 לא. וַיָּקָם יוֹרָם לְטוֹב אֶל־אֲרָצוֹ.

לב. וַיַּעֲמֹס יוֹרָם אֶת־כָּל אֲשֶׁר לוֹ עַד־אֲחֻזָּתוֹ שְׁנֵי סָלִים
 מִיַּמִּינָה וּמִשְׁמָאלָה אֲשֶׁר עַם־יִדּוֹת הַכּוּר.

לג. וַיִּטֵּם מִשְׁמָאל אֶת־לְבוּשׁ הַקְּבוּד עַם־חֶרֶב קָסָנָה וְעַם
 מִשְׁחַת שָׁמֶן בְּחֻצֵי הַשָּׁקֶל וּשְׁלֵשָׁה אֲבִיחִים שֵׁם מִיָּמִין וְהֵם נְבוּבִים
 מֵלֵאֵי מַיִם וּמַעֲט צֶדֶה לְדַרְךָ לְקַח עִמּוֹ וַיֵּצֵא לְדַרְכּוֹ סָקָן שֵׁשׁ
 שָׁנִים תְּמִימָת.

לד. וַהֲדַרְךָ נָרְכּוּ אֲשֶׁר הִלְךָ בָּהּ עַם־חֲסָשִׁים עֲבָדָיו הַחֲמָשִׁים
 מִסִּיעֵי בְּהַמּוֹתָיו וְהֵם הִלְכוּ הַלֹּךְ וְשׁוֹרֵר מֵאַחֲרֵי חֲמֶשֶׁת הַעֲדָרִים.
 לה. וְאֱלֹהִים הַבַּיִת אֵלָיו מֵדֵי לְכַתּוֹ בְּדַרְכּוֹ הַלֹּךְ וַיִּנְסַע יוֹם
 וּלְזָלָה וַיְהִי אֱלֹהִים מֵהַכָּה לוֹ עַם־הַיִּזְרָה הַזֶּה וְעַם־הַעַמְטִי.

ה.

א. וַיְהִי כִּי קָרַב יוֹרָם אֶל־אֲחֻזָּתוֹ וְלֹא הָיָה בֵּינוֹ וּבִין־בָּתֵּי
 אֲבוֹתָיו בְּלַת־יָרֵאִם כַּמֶּשְׁחָתִי אֲבָן נִיפּוֹל עָלָיו רֹחַו וַיְהִי הָעָרֶב סָסְבִּיב.

ב. וכי רַל לא קם רוח לבוא אל שער ביתו פנימה וישב
 מחוץ על־אבני הנִרְרַת אשר אל־הפּרכּוֹת וַיִּרְעַד מִרְפִּיּוֹן יָד.
 ג. וגם אשר געור רוח הלילה לעלות מן־הקֹהֶלֶם וַיִּרְעַד
 בַּל־בְּשָׂרוֹ.

ד. ניהי בְּסָרְם לילה והנשים יצאו מן־הַבָּתִּים אל־הַפּרכּוֹת
 לשאוב מים וַיִּפְרְוּ וְאֶת־הַנְּלָדִים אשר עִמָּהֶן לא הכיר.

ה. וַאֲהָדוֹת מן־הַנְּשִׁים ראוהו וַתִּדְבַּרְנָה אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ
 לאמר: רק אין זה פִּי־אִם אִישׁ נְכָרִי הוא פי כָּהָ עָנָה בוּ לְבוֹשָׁה
 וַתִּמְנָה לוֹ לַשְׁמֹת סִדְלָן וַתִּשְׁקִינָה אֶת־בְּהֵמָתוֹ.

ו. וַאֲהָדוֹת לא נָתַנוּ אֵלָיו לֵב וַאֲהָדוֹת הִרְבּוּ לְהַגּ וַתִּעְשִׂינָה
 לָהֶן צְחֹק וְהוֹלִלוֹת אִשָּׁה עִסְרָעִיתָהּ כָּאֲשֶׁר תִּעְשִׂינָה הַנְּשִׁים הַבָּאוֹת
 אֶל־הַבָּאֲרוֹת וְלֹא הִיָּתָה בָּהֶן אִשָּׁה אשר הִבִּיחָה אֹתָהּ.

ז. וַיִּוְרַם הָיָה גְבוּד וַיִּדְבַּר אֵלֵיהֶן כְּשֹׁדִית וַיִּשְׁאַל לְאִשְׁתּוֹ וַתֵּן
 לֹא הִבִּינּוּ לוֹ וּלְדַכְרִיּוֹ.

ח. וְאִשָּׁה יָצְאָה מֵאֶחָד הַבָּתִּים לְשֹׂאֹב מִים וַתִּגַּשׁ אֶל־יָרְכָם
 וַתֹּאמֶר אֵלָיו: קוּם הָאִישׁ וּבֹאֵת בְּצֶל קִוְרָתִי וְרַחֲצֵם אֶת־רַגְלֶיךָ
 וְהָיָה לְעַת בִּקְרָר וְהָיִית גְּבוּן לְרַךְךָ פִּי עֵיף אִמָּתָה.

ט. וַיִּוְרַם רָאָה כְּעִינָיו אֶת־נִחְלַת אֲבוֹתָיו וַחֲנַת זָרִים וַתֵּנוּ לוֹ
 בָּהּ סָקוּם לָלוֹן וַיִּצַר לוֹ וַיִּוְרַד עֵינָיו אֶל־הַמַּיִם אשר הוא יוֹשֵׁב
 עֲלֵיהֶם וַיִּבַּס בְּמַיִם אֶת־שִׁמְלָתוֹ וְאֶת־תְּאֵר כְּנָיו.

י. וְאֶת־הָאִשָּׁה אשר קָרָאָה לוֹ עָנָה דְּכָרָה.

יא. וַתִּדְבַּרְנָה הַנְּשִׁים אֵלֶיהָ וַתֹּאמְרָנָה: מַה־לָּךְ פִּי תִדְבְּרִי בו
 הַסֵּרֶם תִּרְאִי אֶת־כְּנָדָיו אשר נְכָרִי הוא וְאֶת־לְשׁוֹנְךָ לֹא יִשְׁמַע פִּי
 אִינְנֵנוּ עֹבְרִי וַתִּלְכַּנְהָ אֶל־בְּתִיהֶן אִשָּׁה עִסְרָלְיָהּ.

יב. וְיִזְרַם עֵדְנֹו מִכִּים אֲלֵי־בֵיתֹו סַגְדֵּי בַּהֵל הַעֲלָטָה מִסְבִּיב
וַיִּחְרַר כִּי לֹא הִכִּיר אֶת בֵּיתֹו מֵאָז.

יג. כִּי גָרַן הָיְתָה תַּחַת נֶגַן הַתְּאֵנָה וַתַּחַת הַכֶּרֶם שָׁדָה לֹא עָבְדָה.
יד. וַיִּקַּם נִיגַשׁ אֲלֵי־הַסְּקוֹם וְלֹא מָצָא אֶת־הַשֶּׁעַר אֲשֶׁר בָּנָה
כִּי כִסּוּ סַבְכֵי חֲרוֹל אֶת־טְבוֹא הַדֶּרֶךְ וַיַּעַל מִמֶּנּוּ רִיחַ בְּרָחִים עַז
וַיִּטְלֵא לְבוֹ פַחַד וְרוּחַ עֹועִים וַיִּקַּף אֶת־הַבַּיִת וַיִּלֶּךְ סְבִיב.
יה. וּבְלַבְתּוֹ נִהְיָ בְּגַנְבֵי כַּעֲבֹו וַיִּבּוֹא אֶל־הַתְּצַר הַמַּחְתּוּמָה
לְכַקֵּשׁ אֶת־הַדֶּלֶת וְלֹא מָצָא אֹתָהּ.

יז. וַיִּמְצָא בְּתִיב בֵּין־עַנְפֵי הַסַּבּוֹת וַיִּלָּךְ לְאוֹר הַיָּרֵחַ וְהוּא
אֵל יָדַע אֶת־הַתְּתִיב מֵאָז וַיִּבּוֹא שָׁמָּה.

יח. נִהְיָ בַּהֲתַהַלְכוֹ בְּחַשְׁדֵּי וַיִּפְטַל בַּפְּכִים וַיִּרְא אִשָּׁה עִם
אוֹר הַלְּבָנָה וְהוּא נֹוצַצַת בִּיקָר אַרְנָסוֹן וְאֶדְגִּיָּה זֹהֲבָה נֹותָנִים קוֹל
בְּצַלְצִים לְמַרְחֹק.

יט. וְהָאִשָּׁה בְּרֹאוֹתָהּ אוֹתֹו וְאֶת־לְבוּשׁ הַנְּכָרִי אֲשֶׁר עַל־
בְּשָׂרוֹ וְלֹא הִתְחַלְחַלָּה מִפְּנֵי כִי־אִם הִלְכָה בְּלֹט לְעַמַּת בֵּיתָהּ
וַתִּקְרוֹץ לוֹ בְּעֵינֶיהָ.

כ. וְיִזְרַם הַבֵּין כִּי אִשָּׁה זֹנָה הִיא כִּי הִבִּיר אֶת־רוּחַ
נְאֻמוֹפִיָּה בְּסַמֵּי מַשְׁחָתָה וּבְרִיחַ שְׂמִלוֹתֶיהָ וַיִּגַּל לְבוֹ כּוֹ כְּרַעַע הַהוּא.
כא. וַיִּחְרָץ כְּלָבוֹ לְשֹׂאֵל אֶת־הַנְּקָנִים מִסְּחָרַת הַיּוֹם לְהַגִּיר לוֹ
אֶת־סְקוֹם אִשְׁתּוֹ.

כב. כִּי הַבֵּין יִזְרַם אֲשֶׁר מְכַר סְכָרָה אִיזְבֵּל אֶת־נַחְלָתָהּ
וַיְהַלְלֶנָּה בְּלָבוֹ עַל־זֹאת כִּי יָדַע כִּי יִבְצַר מִמֶּנּוּ לְשַׁבַּת עוֹר בְּסְקוֹם
הִנֵּה גְבוּיַת אֲבוֹתָיו אַחֲרֵי גְלִי־הַקְּרִים אֲשֶׁר הִיוּ.

כב. ויורם אמר אל-לבו: אעשה-נא לי חג הפעס ואימי
את-לבי אחרי הרעה ואסוף את-ראשי בשמן ואשכב עם-האשה
הזאת ונלך ויגש אליה.

כג. והאשה הפנתה את-ראשה אחורנית אליו ותרום לו
בעיניה ותמלל בנדיה בבראשונה ותשחק בקול ואל-הבית קראת
אל-שפחותיה להביא את-המנורות ותעמוד בפתח השער בחשך
ותחכה לו ולמנורות.

כד. ויורם נגש אליה השערה ויתרפק עליה ויתפס את-
שוקיה ואת-שריה ותמסוך בקרבו את-עגבת פיה כננרים
לוהמים.

כה. אז תבאנה שמים שפחות ומנורות בידיהן להאיר
להם ויפר יורם והנה היא אשתו אינבל בת-זכרי והיא אשה
זונה.

כו. והוא בין-זרועותיו יחבקנה בבית אבוקיו מקצה השנה
הששית לצאתו.

ו.

א. והאשה הבירה את-אישה כי יורם הוא ותפן ממנו לאחור
ותסוב עדי-הקיר.

ב. ויורם נתן אות לשפחות המביאות את-המנורות ללכת
קשם ולעזוב אותו עם-אשתו לבדו והשפחות הביטו אשה בפני
אחוקה ואחר כן בפני האשה.

ג. וגם גיורם תביטו על-דבר אשר הנה להן למצות.

ד. והיו כמו ענל בבאז ערפֿרשֿת דֿרכים והפיט אליהאיש
אשר לשבח יובילהו ואת־הדרך לא ידע לבחור משֿמיהו והיתה
ה־רָאָה ג־שִׁמִּי עִינֵי כֹה־גִּיטֹו.

ה. ויזרם רָאָה את־רָאָתוֹ ויִסְשׁוּל בְרוּחוֹ וַיִּצוּ אוֹתוֹ שְׁנִית
לסור מִשָּׁם וּלְחִכּוֹת ע־רִקְרָאוּ.

ו. והשִׁפְחוּהוּ הַקְלוּ בּוֹ עֵקֶב אֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵיךָ רַחֲמֵיךָ
לוֹ וְתִלְעַנְנָהוּ לְאָמְרוֹ: מִי אֵתָהּ כִּי תִצּוּנֵי עַל־פְּנֵי הָאִשָּׁה רַק אֵיךְ־נָה
כִּי אֵתָהּ הוּא הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עַל־כָּל מַלְכֵי הַצִּפּוֹן.

ז. אוֹ סָרְעָה אֵתָהּ כִּי כִכָּה תִעֲנֶה כִּךְ שִׁכְלַחֲךָ אוֹ אֲדוּנֵי
כָּבֵל.

ח. ויזרם בְּשִׁסְעוֹ כִּדְבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּבְעַר בּוֹ אַפּוֹ לְהַשְׁחִית
וַיִּרֶם אֶת־קוֹלוֹ וַיִּצְעֵק.

ט. נִיאָחוּ בְּמִנּוּרָה אֲשֶׁר בֵּינֵי הָאֲחֹת וְהוּא תְלוּיָהּ בְּסַפְעוֹתֶיהָ
כִּמוֹ קָלֶע.

י. נִירֻצֵּץ יוֹרֵם אֶת־וּלְגַלְתָּהּ וְאֶת־טַפְרָקְתָּהּ בְּמִנּוּרָה עֶשֶׂר
פַּעֲמִים וְתַפּוֹל אַחֲרֵינִית בְּרַמְיָהּ וְתִשָּׁבֵב בְּרַמְיָהּ מַעֲקֵלָהּ וְתִהְיֶה קַרְטֵשָׁה
וּמִנְפֵצָה כְּנַחֲשׁ רִצּוּץ.

יא. וְתִהְיֶה הֶקְמָקָה סָבִיב וַיִּדְבֶּר אֶל־הַשִּׁפְחָה הָאֲחֵרֶת נִיאָמְרוֹ:
הִנֵּה אַתָּוֹן עוֹמֶדֶת בְּחוּץ אֶצְל הַבְּרֻכּוֹת הָאֲחוֹת.

יב. צֵאִי וְהִבֵּאתֶהּ אֶל־הָאֲרֻנָּה וּפְקַדְתִּי עַל־אֲחֵד הַנְּעָרִים
וְרַחֲמֵיךָ אוֹתָהּ אַחֲרֵי מִסְרֻזְתֶּיהָ אַחֲרֵי לִכְתֹּם בְּדֶרֶךְ וְנָתַן לָהּ
קַסְפּוֹא.

יג. וְהַשִּׁפְחָה רָאָתָהּ כִּי גַמְלָתָהּ מִסּוֹת וְתַחֲרָד לְנַפְשָׁהּ וְתַסְהֶר

החוצה כְּאִשֶּׁר אָמַר וַיֹּרֵם יֵשׁב עַל־הַמַּמְפָּתַן בְּסֶף בֵּיתוֹ כַּחֲשֵׁה לְבַלְתִּי
 רְאוֹת פְּנֵי אִשְׁתּוֹ וְהוּא עֹבֵר גֹּדֵד בַּמְדְּבָר אֲשֶׁר בְּנַפְשׁוֹ כִּי לֹא רָאָה
 בְּנַפְשׁוֹ בַּלְתִּי־אִם שְׂסוֹת מְדְבָר.

י. וְאַחַר הִחַל לְדַבֵּר אֶל־אִשְׁתּוֹ וַיֹּאמֶר: רְאֵי הִנֵּה אֲנֹכִי
 וְצִמְתִּי לְדַרְךָ נָקִי הָיִיתִי לְפָנֶי אֱלֹהִים וְלֹא עָוַל בִּי לִפְנֵי אָדָם.

יח. וְאוֹתָךְ צִוִּיתִי תַחֲמִי בְּבֵית הַנָּה וּבְכָל נִסְלַתִּי בַחֲסֵת
 הַהוֹלֵךְ בְּדַרְךָ כִּי הָיִיתִי בְּדַרְךָ מִשְׁלֶשֶׁת יָמִים וְהִלָּאתִי.

יז. וְעַתָּה זֶה שִׁבְתִּי וְאֲנֹכִי תָמִים עִסְנִפְשִׁי וְלֹנְגֵד אֱלֹהִים
 אֵין בִּי דָפִי.

יז. וּמִמָּד לֹא דָרַשְׁתִּי דָבָר בַּלְתִּי־אִם אֶת־עֲדוֹת פִּיךָ עָקַב
 אֲשֶׁר הִפְקַדְתִּיךָ תַחֲמִי לְמַעַן תּוֹכְלִי לְהַתְּצִיב עָפִי בַמִּשְׁפָּט וּלְמַעַן
 תַּהְיֶה לְךָ צְדָקָה לְנֹכַח אֱלֹהִים.

יח. וְהֵאשָׁה צְדָקָה אֶת־נַפְשָׁהּ וְהֹאמֶר: מִי אִתָּה.

יט. וַיֹּרֵם אָמַר בְּלִבּוֹ: רַק אֵין זֶה כִּי־אִם בָּלַע הַפֶּחַד אֶת־י
 בִּינְתָהּ וַיַּעַן אוֹתָהּ וַיֹּאמֶר: אֲנֹכִי יוֹרֵם בְּנִפְיָנְחָם בְּעֶלְךָ אֲשֶׁר אָרַשׁ
 אוֹתְךָ לוֹ כְּאִמּוֹנָה.

כ. וְתוֹסֵף הָאִשָּׁה וַיַּעַן אוֹתוֹ מִן הַחֲשֵׁכָה לֵאמֹר: רַק שָׁקַר
 תְּדַבֵּר בִּי לֹא יִרְעַמְתִּי בְעַל אֲשֶׁר אָמַר: הָיִיתִי לוֹ לְאִשָּׁה. אֲכַל אִם
 כְּדַבְרֶיךָ קָרְיָהּ כִּי־עַתָּה קָרְאִנָּה לְבַגְדֶּךָ אוֹלִי יָבוֹא הַבּוֹתָה וְעוֹר
 לְךָ גַם הוּא אֶתְרִי דַבְרֵי הָאֵלֶּת וְעָנָה כִּי אֶת־כַּחֲשֵׁי.

כא. וַיֹּרֵם גַּאֲלָם פִּתְאֵם מִדְּבַר עֵינָיו לוֹ לִלְלָה בְּלִבּוֹ וַיִּקָּם
 וּבִשְׂרוֹ כְבֹד וְהָאִשָּׁה הוֹסִיפָה וַתַּצַּעֵק: הִנְנִי בְדַרְךָ לְעֲשׂוֹת בִּי כְכֹל
 אֲשֶׁר עָשִׂיתָ בְּשִׁמְחָתִי. לֹא כִנֹּר בְּעֵלִי נִתְמִי כִּי־אִם בִּנְיָ רֹצֵחַ. לֹא

ביד אדוני הסנרת' בי'אם ב'ד זר, אין לי בטחה מלפניך בלתי
אם ככל אשר היתה לשפחתי.

כב. כי הנה אין לי סמך בן.

כג. ניהי כשמוע יורם את-הדברים האלה ותחשק גפשו
סתאם לראות גם פניה בדברה ונר אין ויפן ויצא.

כד. נרין אחרי העפחה אליהסכה וינזף לשוב להביא אתי
המנונה והשפחה נראה ותאמר: פי אדוני חוסה עלי ראה הנה
כהסתך רעבה וגעה ער למרהוק.

כה. ויורם ענה ויאמר: תרעב כהסה ער-מנת ואל-תמזת
גפשי לשחת ויקח את-המנונה סנה.

כז. וישב ויבא את-המנונה ער-פתח השער וישם אותה
על-ונו ונרא והנה אסמו נצבת אליהקיר ובזכה אינה.

כח. בי'אם כעין פורח היתה כקוסתה, בנזיה כמנדלות, הרר
מלאה עס-מורא, לנוכח חכים באנה ביום מלחמה ושדיה כמפרשים
נחמדים נפוחי רוח.

כט. ובעמדה נכחו ותבט בו לא ידעה מנור ולא היו תחנונים
עסה בי'אם קצף והור.

ל. אז ופתח יורם את-פיו לאמר: וכה היית וסהורח
למאר, צעירת נשים היית אשר ברחובות וכברוה וירוסמוה
כקהל.

ל. רמיה לא היתה כפיד ולא רבקה מסאה אל-גמשך, לא
לסעני עשית עקב היותך עפי בי'אם למענה, את-שערך קלעת

בעֲנָה וְלֹא הָיָה הָרוֹם לָךְ לְמוֹשָׁב אֲשֶׁר לֹא נִהְפָּךְ בְּעֵינַי לְכַפֵּא
מַלְכִים.

לא. עֲמָרָה הֶעֱנָה דוֹסֵם בְּשִׁלְחָךְ אֶת־יָדְךָ וְכִי תִשְׂאֵי עֵינֶיךָ
לְמַת וְהִקְיִן לְחַיִּים. חַי אֲנִי אִם לֹא רַבִּית גְּפִלְאוֹתֶיךָ מִנְּפִלְאוֹת
נִבְיָאֵי אֱלֹהִים.

לב. פָּקַד אֱלֹהִים אוֹתְךָ לְמוֹפֵת לְהַפּוֹךְ נָאִים לְעֲנִוִים וְחַלְשִׁים
לְחַזְקִים. לְנַחֵם רַעֲבֵי נַחֲמָה וּלְבַעֲבוֹר הַיּוֹת עַל־הָאָרֶץ לִב נְדִיבוֹת
וּזְלָתוֹ, נִפְשׁ בְּצַלְמוֹ וּרְמִיזוֹנוֹ עַל־אֲדָמוֹת, וְאִישׁ לֹא יִהְיֶין לְנַגּוֹעַ
אֵלָיו.

לג. כִּי־הִנֵּה נִצְרַתֶיךָ עִמִּי כְּאֲרוֹן הַבְּרִית הַגְּדוּלָּה מִלְּפָנַי
עֵינַי אָדָם וּבְקִדּוֹשׁ הַקְּדוֹשִׁים אֲשֶׁר מִתַּחַת לְכַפֶּרֶת וְאֲנִי הִנֵּה לֹא
קָרַבְתִּי אֵלֶיךָ מַעוּדִי לְרַעַתְךָ עַד־אִם נִשְׁקַמְתִּי בְּרֵאשׁוֹנָה אֶת־רַגְלֶיךָ
וְאֶת־בְּרַכְיֶךָ אֶל־פְּנֵי סַטְחָנוֹ בְּמַלְכוּת אֶל־פְּנֵי כֶסֶף.

לד. וְכַל־זֹאת עֲשִׂיתִי לְמַעַן נִפְשָׁנוּ אֲשֶׁר לֹא נִטְמָא אֶת־נַפְשָׁנוּ
לְפָנַי אֱלֹהִים וְלְפָנַי כְּבוֹד אֱלֹהִים לְהִיזֹת כְּבֹהֶמָה.

לה. רְאֵי אֲשֶׁמִי הִנֵּה אִתְּ אִמְרַת אֵלָיו: אֵין לִי בֶן מִמֶּנָּה.
הַלֵּשׁ אִפּוֹא בֶן לָךְ מִנְּאֻפּוֹפֵי הַנּוֹזִים וּמַעֲנֵבֵי שְׂרִידֶיךָ אֲשֶׁר מִתְּנִיחֵם
חַגְוִרִים וּזְקָנִם סוֹבָה וְאִם יֵשׁ לָךְ בֶּן מִן־הַצָּרַעַת אֲשֶׁר לְרוֹכְבֶיךָ
בְּסוֹסִים? קוֹמִי וַעֲנֵי אֶל־מִירְאִי: לְמָה עֲשִׂית זֹאת?

לו. וְהֵאֱמָה נִשְׂאָה אֶת־עֵינֶיהָ וְנִפְטַם כּוֹ וְתַעֲנֵן: הִנֵּה מֵרֵאשׁ
דְּבַרְתִּיהָ וְאֶף בְּרַבְרֶיךָ בֶּן הוּא: אֵין לִי בֶן מִמֶּנָּה.

לז. וְיִרְאֵם עֲזָרָה וַיִּלְךְ וַיֵּאֱסוֹף אֶת־כַּנְפֵי שְׂמַלְתּוֹ עַל־פְּנֵי סַחְגָיו
וַיַּעַל אֶל־עֲלִית הַקִּיר אֲשֶׁר לְבֵיתוֹ לְשַׁכֵּב שָׁם וּלְהִשָּׁפֵט עִם־אֱלֹהִים.

ז.

א. וַיְהִי כַעֲלוֹתוֹ בְּמַעְלוֹת וַיַּעֲבֹר אֶת־הַעֲלִיָּה הַשְּׁלִישִׁית
וַיַּחֲטֵאֶנָּה.

ב. וַיַּעַל עֵיד וּזְכָף לַעֲלוֹת מֵאֲשֶׁר הָיָה עִם־לְבָבוֹ וַיֵּבֵא הַגִּנָּה
וְלֹא מִצֵּא שֵׁם מִטָּה כִּי־אִם אֶת־זִמְמֵי־בָשׂוֹת הַעֲרוּכּוֹת שֵׁם אֲשֶׁר יוֹשֵׁם
עָלֶיהֶן עֲנָבִים לִפְשָׁן כְּבִשְׂפָט.

ג. וַיִּשָּׁכַב עַל־אֶרֶץ הַמִּינְבָּשׂוֹת וַתַּעֲלֶינָה הַקּוֹרוֹת בּוֹ נִמְכָּאֲבָנָה
לוֹ וַיְהִי כְדַבֵּר אֱלֹהִים אֲשֶׁר כָּתוּב:

ד. לֹא יָבֵא יַיִן אֲדֹנָי כִּי־הֵיבֵקָב וְלֹא מִכֶּצֶף דָּגְנָבִים הַלְחִים
בַּנְּתוֹת אֲשֶׁר כַּרְגָּלִים וַיִּרְכָּוֶהוּ נְאוֹם אֲדֹנָי.

ה. כִּי־אִם מִעֲנָבִים יִכְטִים וְזָק אֶת־יַיִנוֹ הַטִּיב אֲשֶׁר תֹּאמַר
אֵין לְהֵם וְאֲשֶׁר בּוֹ הֵם לַפְתָּאִים נְאוֹם אֲדֹנָי.

ו. אֲשֶׁר וַתִּרְכּוּ בַשְּׂדֵּה עַל־אֲשְׁפּוֹלוֹת הַגֶּפֶן בְּהָאָרֶץ הַקַּיִץ
וְעַל־הַמִּינְבָּשׂוֹת יִגְדּוּ כַּמְתִּים וְהִזוּ כַּפְּרֵי הַיָּם. כֹּהֵם זָק אֶת־
סַתְקֵי לְהַשְׁכִּיר נְאוֹם אֲדֹנָי אֱלֹהֵיךָ.

ז. וַיִּזְרַם שׁוֹכֵב עַל־מִשְׁבָּבוֹ לַדְּרוֹשׁ מִשְׁפָּם וַיִּקַּם חַיִּץ בֵּינוֹ
וּבֵין־אֱלֹהִים לְהִיוֹת טַבְדִּיל בֵּינֵיהֶם וַיֹּאמֶר:

ח. מִה־עֵינֵי וּבִפֶּה חֲטָאתִי כִי כָקָדַת עָלַי וְהַשְׁפַּרְתַּנִּי.

ט. וְאִם זָק אֲנִי כַעֲיִידָךְ וְאַתָּה כָרַת אֶת־הַבְּרִית עִם־מִשְׁהוֹ:

י. חֵי אֲנִי אֲמִיתָנוּם מִפְּנֵי וְאִם־כִּנְפֵי שָׁחַר קִטִּים לָךְ חֵי אֲנִי

אֲסִמְטֶהֶר.

יא. מות האחד כמות השני. משפט אחד להם, וקרית האחד

כקרית השני.

יב. ואמה אלית בנפשך את־אלות הקרית אשר לא יקרית
בל־קשר עוד סמי הטבול ונשבעת לנה לכלמי שחת את־אשר
עשה.

יג. ואם לנמר היית להקיא את־בלעך. הנני ועשיתיך לנמר
אשר ישוב לבלוע את־קיא.

יד. כי בנפשך ערבך לי אשר לא תשחת הארץ שנית עם־
היקום ועד יורם.

טו. אשר ערב ערבתיך בבריתך לדורות עולם באות הקשת
בענן ואשר התהלך תתהלך לפני בקרב עמי בבקעיד בין־צבאות
מלאכיד וסקרת.

טז. ואם לא סקרתם ואת־בריתך הפרתם ואת־שבועתך נשבעתם
לשוא:

יז. הנני ואשבור במו עיני את־קשתך בתוך הענן ואקחנה
מקרב לבי ובצבאות מלאכיד אשב ברוח פי והתעופפי כצמר נוצה
רבה וכלית ונשמדת גם אמה כעצב ריק פחת אשר נשבעתם לשוא
והבאתי עליך טבול מעט גם אני ונמחית מעל פני האדמה.

יח. יהי קדבר יורם יהיו דבריו נוראים עד למאד וישמע
אותם אלהים ויצרילו על־הדברים הטרים ויצו למלאך לאמר: לך
ךר אלהאיש הנכבב ונחמתו נרר המלאך.

יט. ויתניב המלאך בפתח הגג לבוש כנפים ומהי על־שקתיו
חמלה ויבט בעינים קרות ומהינינה כצלמי עינים.

כ. וַיִּבְרַךְ אֶת־יוֹרָם בְּעֵינָיו וַיֹּאמֶר: אֱלֹהֵיכֶם
וְאַחַר בֶּן פְּנֵה נִלְךְ בְּאֶשֶׁר בָּא.

כא. וַיֹּסֶף יוֹרָם לְרִיב אֱלֹהִים וַיַּחֲזֹק בְּדַבְּרָיו סִבְרָאשׁוֹנָה
וַיִּדְבֹר אֱלֹהִים שְׁנִית וַיֹּאמֶר: לֹא פִי הִרְאָה הַקְּרָאנִי אֶת־עֵינָי
עִלְמִי וְאֶת־אֶזְעָזְעָךְ שֵׁים עַל־הַסְּאֵתִי וְאִרְאֶה נָם אָנִי.

כב. אֲשֶׁר אָבֵד אָבֵד, וְנָם בְּהַשִּׁיכֶךְ אֶת־שִׁבּוֹתַי – אֶת־דְּבַר
הָאֲבֵרָה לֹא תִסְהֶה עוֹד; וְאֲשֶׁר סַח סַח, וְנָם בְּעוֹרְךָ אֶת־סִמִּי
לְתַיִם – אַחֲחֻקוֹת לֹא תַעֲבִיר עוֹד מִגְּנֵדִי וְנָם בָּהֵ לֹא אֲבַכְהָ.

כג. בְּאֶשֶׁר בְּכִיתִי בַשִּׁבּוּיָה לְכָל אֲשֶׁר אָבֵד מִמֶּנִּי וְלֹא אֶזְעַק
בְּכָל אֲשֶׁר זְעַקְתִּי עַל־יַד הַכְּרוֹכוֹת וּבְאֲשֶׁר זְעַקְתִּי בַּפֶּתַח שַׁעַר בֵּיתִי
כִּי־עָמָה אֶשָּׁב עַל־אֲחַת הַמִּיּוֹבְשׁוֹת וְלֹא אוֹסִיף לְבַכּוֹת.

כד. וְלֹא אֲשַׁאֵל מֵעַמֶּךָ דְּבַר בְּלִמִּי רַק כִּי תִרְאֵנִי כִּי בַצְּדָקָה
וּבִישָׁר בָּאָה לִי כְלִזְמוֹת אֲשֶׁר אָבֵד יֵאבֵד לִי כְבוֹדִי וְאֲשֵׁמִי וְעַבְדִּי
עַם־כָּל מוֹלְדוֹתַי וְאֲשֶׁר הָיִיתִי לְאֶמְלָל.

כה. וְאֲשֶׁר בַּצְּדָקָה וּבִישָׁר מֵתוּ הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר רָצַחְתָּ עַל־כֵּל
דְּרֶךְ מַדְרֵכֵי חַיִּי לְמַעַן תִּסְמָח בְּנַחֲמָה נַפְשִׁי.

כו. וַיּוֹרָם נָשָׂא אֶת־עֵינָיו אֶל־פֶּתַח הַגֶּגֶן לִרְאוֹת אִם יִתְיַצֵּב
הַמַּלְאָךְ לְהִיזֵת לְמַלְיָן עַל־הָאֱלֹהִים לַפְּהוֹת אוֹתוֹ מִיַּד יוֹרָם וְלֹא
יָרַד הַמַּלְאָךְ לְהִתְיַצֵּב שָׁם.

כז. וַיִּשְׁטַח יוֹרָם בְּלִבּוֹ עַל הַדְּבַר הַזֶּה.

ח.

א. וַיְדַבֵּר יוֹרָם בְּשִׁלְשִׁית וַיֹּאמְרוּ לָמָּה עָשִׂיתָנִי סָרְדַּת מְבַעֲרִי
אֲשֶׁר נָרְעִי לֹא יַעֲבֹר וְלֹא אֶחָדוּ בְּאַרְצָךָ עִמָּאֲבוֹתַי אֲשֶׁר לִסְנִי וְלֹא
יִהְיֶה לִּי קִים עִמָּאֲשֶׁמֶי אֶחָדִי כִּי צָדְקוֹ רַב־יָהּ וּבְצַדְקָה עָשִׂיתָה
כִּי־אָתָּה נָתַתָּ לָהּ צְדָקָה.

ב. וְאָנֹכִי אֵין מוֹעִיל בִּי אֲשֶׁר פָּתְאָנָה וּבִשְׂאֵה הַיְיָמִי הַמְּחַכָּה
לְמַעַנָּה.

ג. וּמַסְרָה לְבָרֶק וְאוֹת לְמִנָּת וְאִין־אוֹנִים בְּצַרְתָּ אִיד וְקִיא
צֵאָה עַל־פְּנֵי הַאָּדָמָה אֲשֶׁר יִצְרָמָה מָהוּ וּמִבְּהוּ בְּכֹאֲתָהּ וּמְקִיא
צֵאָה הִנֵּה צִלְמָךְ אֲשֶׁר בּוֹ בְּכֹאֲתָנִי?

ד. כִּי בְּצַדְקָם סָתוּ אֲבוֹתַי וּבְתָם לִבְבִּי שִׁבְעֵי חַיִּים וּסְלֹאִי
יָסִים וּסְלֹאִי בְּרַכְתָּהּ.

ה. הִיא אֲשֶׁר לֹא עֹנָם סְקַרְתָּ עָלַי לְבַקֵּשׁ אֶת־הַמָּאֲתָם מִסְּנִי
וְלָכֵן עָנְנִי הַפַּעַם וְאֶת־עֲרוֹתֶיךָ חוֹדִיעֵנִי.

ו. כִּי אֵין בְּמִלְאֲכֶיךָ נֶם אַחַר אֲשֶׁר יִגְבֹּר עַד לְקִינֹר אֶת־פִּי
נֶאֱשׁ־יַעֲסִים עַל־נַפְשׁוֹ אֶת־עֹנֹךְ נְגִדִי וּוְלָתִי אָתָּה לְבֹדֶךָ כִּי תִבּוֹא
וּתְנַלְּה אֵלַי בְּמַרְגָּם אֲמוֹת.

ז. וַיּוֹסֶף יוֹרָם וַיִּבְטַם אֶל־פֶּתַח הַגֵּן לְרֵאזוֹת אִם תִּחַתָּה
סָרְתָהּ.

ח. הִיא נִרְאָה מְחַשְׁבֵּנָה לְאַלְתֵּימִים וְהִיא בָּבָה מִחוּדָה נִגְהָה

אש גדול ולא ראה את־הפראה בלתי־אם בְּגִיד עֲפָפָה סָעַט
וּתְפִינָה עֵינָיו בְּסַגּוּרִים וְלֹא הוֹסִיף עוֹד לְרֹאוֹת.

ט. וְאֶת־הַעוֹמֵד בַּפֶּתַח לֹא הִפִּיר וְלֹא יָרַע מִיָּדָה יָצָא
לִקְרֹאתוֹ לַעֲנֹת אוֹתוֹ הַדְּרָוּם.

י. וְלֹא רָאָה כִּי אִשְׁתּוֹ הִיא כִּי רָאָה לְבָקָשׁוֹ וְהִיא נִשְׂאֵת
בְּנֶדֶה שְׁנַי מַרְבָּדִים וְנָר וְתִגְלַת אֵלָיו וּמִשְׁכִּיבָהּ עַל־הַמַּרְבָּדִים
וְתִשְׁכַּב עִמּוֹ גַם הִיא וְלֹא דְבָרָה דְּבָר וַיִּפֹּר מִן־הַחֲשֵׁכָה כִּי רָעָדוֹ
סָנְיָהּ.

יא. וְהִמָּטָה אֵין עֲמוּדִים לָהּ וְאֵין מוֹמֹת לְבַעֲבֹר הַסּוּק
אֶת־הַאֲפִרְיֹן מִמַּעַל וַיִּשְׁלַח אֱלֹהִים אֲרָבָעָה מַלְאָכִים וַיִּרְדּוּ מִשְׁעָרֵי
הַפְּרוּל מִן־הַשָּׁמַיִם.

יב. וַיַּעֲמֵדוּ כְּלֵהֲלִלָהּ עַל־אַרְבַּע פְּנוֹת הַמָּטָה כְּרוּחַ לְבוּשֵׁי
כְנָפִים וְנִגְלִיהֶם סַגּוּרֹת וְהָפָה סְבִיטִים לְנִבְחָם וְעֵינֵיהֶם עֵינִים
אֲשֶׁר לֹא הִסּוּתָנָה.

יג. וַיִּפְרָשׁוּ סַפַּת רוּחַ עַל־פְּנֵי הַמָּטָה כַּשְּׂמֶלֶת אֲרָג אֲשֶׁר לֹא
יָנַע בָּהּ אִישׁ וַיִּשְׁוֶה עַל־פְּנֵי שְׁנֵיהֶם לְסָף עַל־יִזְרָם וְעַל־אִשְׁתּוֹ כְּלִילָה
הָיָה בְּשִׁכְבָּם יַחְדָּו לֵב אֶל־לֵב.

יד. וְהָפָה מְטָבִיעִים אִישׁ אֶת־אֲחִיו בְּדַמְעוֹת.

ז.

א. וְהִיא סַפְחַתָּת בַּהֲיוֹת הַבְּקָר וַיִּסְבּוֹר יוֹרָם אֶת־כָּל אֲשֶׁר
לֹו וְאֶת־חֲלֻקַּת שְׂדֵהוּ וְאֶת־הַבָּתִּים וַיִּמְכְּרֵם לְיוֹאֵל בְּנֵי־אֲמִנֹן חוֹתָן
אָבִיו בְּעֵין הַסְּרִי.

ב. ויסע הוא ואשתו עם-גִּרְיֹו צְמוּנָה לְשׁוּב אֶרֶצָה כַּשְׂדִּים
לְנוֹר שָׁם כִּי אֹתָהּ יָרַע.

ג. וַאֲיֹבֵל הִרְתָּה לְאִשָּׁה וַיִּסְעוּ בַּפְּרָכָר שְׂמוּנָה תְּרֻשִׁים.

ד. ובמלאת הַיָּמִים נִמְלַד בֶּן וַתִּינַק אוֹתוֹ וַתַּגְדֵּל שָׁעָר לְבֶן לֹו
לְמִיּוֹם הַיּוֹלֶדֶת אוֹתוֹ וַתִּהְיֶה לְאוֹת לְלִילָה אֲשֶׁר הָיָה בּוֹ.

ה. וְהָאִשָּׁה אִשָּׁה רַבָּה וְסַפְּקָה סָאֵד עָנַג בְּשָׂרָה עָלֶיהָ וְלֹא
הָיָה לָהּ דִּי הִלֵּב בְּשָׂרֶיהָ לְהִינִיק אֶת־הַיֶּלֶד.

ו. וַיְהִי בְּבָאָם לְסִכְרֵיהָ עַד־בֵּית הַכְּשָׂדִי אֲשֶׁר גִּמְכַר יוֹרָם
לְעַבֵד לֹו וַיִּשְׁאַלֹּו אֶת־צִי בֶן הַכְּשָׂדִי לְאִשָּׁה מִיִּנְקַת אִמִּי־יֵשׁ אִשָּׁה
מִיִּנְקַת בְּאֶתֶד סַמְתִּיו.

ז. וַיִּמְצְאוּ שָׁם אִשָּׁה עִבְרִיָּה אֲשֶׁר יָלְדָה גַם הִיא וַיִּתְּנוּ לָהּ
אֶת־הַיֶּלֶד לְהִינִיקוֹ וַיִּשׁוּבוּ אֶל־אֲטֹלִיָּהֶם.

ח. וַיְהִי בְּהִנִּיק הַמִּיִּנְקַת אֶת־הַיֶּלֶד בְּכִית הַכְּשָׂדִי וְאֵשׁ אֱלֹהִים
יָצְאָה וַתַּפּוֹל סוּן־הַשָּׂמַיִם עַל־אֶהֱל יוֹרָם עַל־יִתְדוֹתָיו וַתֹּאחֲזוּ בְּאַרְפֵּעַ
פְּנוֹת הָאֶהֱל וַיַּעַל יוֹרָם בְּאֵשׁ הַהִיא אֶל־אֱלֹהִים וַיִּסַּת הוּא וְאִשְׁתּוֹ
בְּאֵשׁ וַהֲעַבְדִּים נִמְלְטוּ וְלֹא סָתוּ.

ט. וַיִּגְדְּלוּ אֶת־הַיֶּלֶד בְּאַרְצָן כְּשָׂדִים וַיִּאֲמְנוּהוּ וַיִּירְאוּ אֶת־
אֱלֹהִים.

י. וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיְהִי לְגִבּוֹיָא אֲשֶׁר לֹא יָרַע אִישׁ אֶת־שֵׁמוֹ
וַיִּמְקְרְאוּ לֹו מִשִּׁית.

יא. וּרְבִים יָרְעוּ כִּי פָנִים אֶל־פָּנִים רָאָה אֱלֹהִים אוֹתוֹ וַיִּדְבַר
אֵלָיו בְּאֲשֶׁר יִדְבַר אִישׁ לְאָחִיו.

יב. וְכִי בָא אֱלֹהִים אֵלָיו כִּי כָלְתָה נַפְשׁוֹ אֵלָיו לְסַעַן הָיִיתוּ
 קְרוֹב לֹא בְּתוֹב בְּסַפְדִּים.
 יג. וַיִּשְׁאַשֶׁר בְּסַעֲרָה בָּא אֵלָיו לְסַעַר אֶת־לִבּוֹ וַיֵּשׂ אֲשֶׁר בָּא
 בְּקוֹל דְּסָסָה לְקִצֵּת דִּימָם כְּמֹהוּ.
 יד. וּבְקוֹל הַטְּמֵמַת בָּא לְבַעֲבוֹר הוֹרְחוֹתוֹ וּלְבַעֲבוֹר לְסַדּוֹ
 וּבְקוֹל הַסִּיחַ לִילוֹת בְּתַלְיִלִים וּבְכַגְרִית לְזַמֵּר לְסַנְיָו.
 טו. אִו בְּקוֹל אֲשֶׁר לְקַשֵּׁי רוּחַ בְּעֵלּוֹת הַיְגוֹן בֵּין הַעֲרָגִים.
 טז. לְבָכּוֹת עִמּוֹ יַחְדָּו לְחַכֵּל וּלְכַל אֲשֶׁר בָּהּ.

שירים

סוניטות עפו"ם

I

עוד יש בשרה מאב ויהודה,
בגלגל ובפדן ארם
מצבות - אה אבן גלמודה,
משחזה הנדיבים בעם.

מוצקה וקשה וגלודה,
כביום בו הקכה בעים,
שוקעת, הילמה, כרפסודה
שננעצה בשרטון בים.

בחלומה: - שוב פרחו העיים,
ובא המון חוגג ולויים
בקול שופר ומנענעי'פנו.

ובאו אלפני האבנים,
ונלוו ואמרו הבנים:

נצהיני אבותי - דור עזו!

H

שחף קָא קובל על-אשדות הלימן,
 קובל השחף העקן, הָזָר...
 אפל ולא אפל מתמר מתימן,
 שפּשף פּליצוקי סנייה הקר.

שירת קדומים גוססת בצורים:
 מדברות הרומים עוד חיים בָּנָא...
 רקמות אנָה... שִׁירוֹת ברבורים...
 מלך, השחף, כי באת צד כהן

בצם כי ירעם על רחבי המים
 והציף הקצף איתני הגיר,
 חרס אריאל כי גם בִּין-עֲרַבִּים,
 השיזו מנגהו ולהם השניר, —

שירת השחף, שיר זועם, גנערת,
 שירה יתומה ו... אתי הוד,
 בְּלֶהָ, מתגעגעה אל ארץ אחרת,
 עוסייה, קיבלת, כי נכוף הלוט...

III

קָהַבְתִּי כִּי־אֲרֹאֶה אֶת־כַּכְבֵּי הַפְּנֻעִים
 כִּי־אֲחֹז בְּהֵלֹו בְּסִפּוּר הַנֶּסֶם!
 קִסְמִיו עוֹד עֹפֵה וּבִלְיֹוֹת אֲשֵׁמְנִים
 לֹא אֲזוֹת מִסְתוּרִיךָ, טוֹד קָבִיב וְחֵם.

כִּטְנִיֹו נֶאֱקָפוּ, אִף שָׁבְתוּ הַמְּנַעְנָעִים,
 הָרִיעוּ לְכַכּוֹדוֹ בַּמִּקְדָּשׁ בְּרַב־עָם,
 וּבְיַעֲרֹת תִּקְרִים מִבֵּין הַסּוֹסָנִים
 לֹא אֶלְיוֹ יִתְפַּלֵּל הַעוֹבֵר בַּיָּם.

הֵן, סְחִי נִגִּיהַ עַל־דְּרָכַי טִימְנָהוּ
 וְעִינַי תַּחֲוִינָה בְּשִׁנִּיר, בְּאֲמָנָה,
 אֲשֶׁאֲלֶה לְדַרְךָ הַגִּלְגָּל וְדָן.

וְאֲדַרְשֶׁה בֵּין עַי־הַרְבוֹת מִשְׁחִירִים
 לְעַמּוֹת וּלְמוֹצָחוֹת אֵלִים עֲרִירִים,
 מֵאִין כְּרַעִים לְמוֹ בֵּין יַד־הַזֶּקֶן.

שירים

דפק אילן בחלון, שמתני פני לחלון.
קודר הומה הרוח, שחק לווטה בעב.
מהילי תדפק, האילן? מהילי תלמש, האילן?
— בא אחיך ממרחק, הולך קרב הסתו..

ובעוד רגע ראיתי: אחי הולך וקרב.
עז ונוגה כאחד מבט עיני השחור,
בלוי סחבית לבשרו, בצת דרכים על רגליו,
גשם מצליף על פניו בקלוחי הקר.

והוא נצב לנגדי קר ושחור ועמק
והוא לאס בעלמות: „בוא, הגיע היום!
זרה תעתעי הקיץ, הלאה קסמי הכנב,
רק התוגה היא כנה נאפלת התהום.”

ואני לו הקשבתי אף הכנתי לרעו,
אך לי אמרה הידידה, אך לי אמר הנדיד:

— הן עוד לזהם היין, הן עוד סוער המחול,
למה פתאם דממת? למה תעמוד בלי ניד?

הם לא ראו את אחי, הם לא ידעו את אחי,
למה ברחמי נפלאים, הוד יגונו הרב..
הקי שחו את יינם, המה יצאו במחולם,
ואני דם הקשבתני מה שלאט הסתוו..

בני אדם יושבי חשך וצלמות...

בחוץ הרוח בוקה ומנללת
 בסדרי חשך וכבצעד הדלת
 לתפלת אמי אזני דם קשבת:
 „בני אדם יושבי חשך וצלמות.”

מתפחה אמי, צירחה הַכִּפְרָה.
 הגשם שוקק, רוח בוקה מרה,
 אף לוחשים הצללים בעצבת:
 „בני אדם יושבי חשך וצלמות.”

מכרכים רבי אור ותשואות באתי,
 לנוח רגע קסן בבית הורתי,
 אף תרש שקטה נפשי הדואבת
 „צלילי, יושבי חשך וצלמות.”

כבר עורו עיני אורות חיים מתעים,
 הכבירו אזני צִיִּילִי קרנה נסים.
 מה מתוק בכנף, אפי האוהבת:
 „בני אדם יושבי חשך וצלמות.”

ערבות לי המלים העצובות,
 שם ניר נשמית קרובות נעובות,
 שם משהו מן השלייה שבכות:
 „בני אדם יושבי חשך וצלמות.”

* *
*

הנה נכחד כל חוץ מלב,
לִקְבֵּ לֵאָה וְרִיק בְּלִי כָאֵב.
הנה נֶאֱלָם הָעוֹלָם עַד תָּם,
עוֹלָם אֶפְסוֹר וְרִיק בְּלִי חֵלוֹם.

וּמָה חֲרָל, מָה קִיפָא כֵּל עֵץ ו
זו לֹא תְנוּמָה, זו אַחֲרִית, זו
גֵּלוֹ, גֵּדוֹ הַחַיִּים בְּלִי שׁוֹב,
עַל הַפְתָּל בְּלִי נוֹעַ נָם וְבוֹב.

אֲנִי יוֹשֵׁב בְּזוּיֹת בְּלִי נִיד,
עַל הַפְתָּלִים מֵה לֶקֶן הַשִּׁיד,
סוֹבֵב, סוֹבֵב הָעוֹלָם עַל צִיר,
זָמַם יִשָּׁן הַזְּבוּב עַיִן הַקִּיר...

ולא אדע אם בציר או אביב...
הקיצותי משנה אַרְכָּה
והעצים ערמים מסביב
ובאוויר צפיה עמקה...

משוקץ אם עולה התרס?
קכה קכה חללו של עולם..
נַגְגוּרִים בשמי העופרת —
מאם עצוב או צוהל נה קולם?

וסחשבים ונגהות עמדי,
קפאון יאוש עם להט טאנייס...
ולא אבוע מי עומד על ידי:
מפנת או אולי החיים —

גשמים כבדים מתנפחים בפליטות,
 קה'גלמודים בלי ברקים ורעמים...
 ככה כבדו שעפי בפליטות
 בלי חלום, בלי תעתעי הקסמים.

היו דרכים ארפות ומושכות
 ומרחקים בלי גבולות ופצרים...
 עתה לילה. עלטה ודממה.
 ובדממה מרוצת עכברים.

גשמים כבדים מתנפחים בפליטות -
 אולי ירוו אף נפרו אדמה?
 אל מה אשנה שעפי בפליטה?
 אמם דממה ופריס השממה...

רוצו, רוצו, עכברים ופליטות,
 עד ששחר יניסכם תרדים.
 אף מי יחריד בלהותי החירות?
 אף מי יניס שעפי הכבדים?

מִקְרָן זוּיִת

השמש עוֹדָה מערפֹּלָת,
 אֶךְ אוֹרָה כֶּהָה מִסְתַּנֶּנֶת.
 בְּפִיחַ דְּמָמָה, הַמְבִשֶׁלֶת
 בַּמַּטְבַּח חֲרָשׁ מִתְרוֹנֶנֶת.
 מִבְּעַד חֲלוֹנֵי אֲנִי נִשְׁקֶף:
 עַל חֶבֶל נֶעַה לְמַלְאֵה קְרוּעָה,
 הַכֶּלֶב דָּם בְּזוּיִת יִשְׁכַּב,
 הַשׁוֹעֵר עוֹמֵד מִבְּלֵי תְנוּעָה.
 אוֹר קָר, דְּלוּחַ; שֶׁלֵּג עֶכוּר,
 תְּלוּדַת עַד שֶׁל תֵּי שֶׁעָה...
 כֹּה הִיָּה תְמוּלָה, כֹּה יִהְיֶה מַחַר.
 אֶף נִפְשֵׁי אֵלֶמָה וְנִכְנָעָה...

II

וִיְהִי בַהִיּוֹת הַדְּמָמָה וּבְנִפְלֵ הַשֶּׁלֵּג
 וּבְנִבְלֵ הַבְּקָר הַשׁוֹמֵם,
 נֶאֱשַׁב בְּחֻדְרֵי דוּמָם.
 הַקְּשִׁבְתִּי לְרִטְיַקַּת לְבוֹ שֶׁל עוֹלָם
 עוֹלָם דְּלוּחַ וְיִשָּׁן,
 הַהוֹלֵךְ וְנִמּוּג כְּעָשָׁן.

ואד מתאבד מרום וממטה.
רק אגלה כבדה בשלג תבוסס
בדמי העולם הגוסס.

והעגלה אינה. הדממה תעסיק
חרש מטקטק השעיר
שלג נופל עלי שאין...

לנגוהות לבנה אורירים...

מה שקוף הלילה, מה חור רקיע,
 מה שלגי התכלת מזהירים!
 לא קר משב רות, רק חרש גניע
 זלזלים צמוסי ספירים.

במחוגת פגנים אורירים ושקופים
 דם צפה הלבנה חולצת.
 דם קמים, צלהבות ארגמן אפוסים,
 מאוני נשמתי דוממת.

מקברה הלכן כשדמה צחרתך
 הפלה למרחק צופיה:
 "הוי למה בוששת? הוי חושה, הוי מהרה,
 ונצא במחולות דמיה.."

— מלבן אהבתך, ממחולות הדממה
 ענפתי, חורתי עד מות.
 לסערה וסופה כי עורגה הנשמה,
 למחולות ונשיקות שלהבת..

סה שקוף הלילה, מה חור רקיע,
 מה שלגי התכלת מזהירים..
 מה יוקדים מאוני, מה דמי יריע
 לנגוהות לבנה אורירים....

מנדה

בין צאלי קדומים באבק הדורות
 קצף נהלקתי, צל עם צאלי קדומים;
 בין צאלי קדומים זרה לי שפת אורות
 ורמוזי שמש היו לי חתומים.

ועת לנתיבות שמש שטופות זהר
 התעני גורל חני השוממים,
 קייתי כאי שחור בחוף ים הזהר
 וצלי על כל סביבי הלך אימים.

התנכרה לי אז תבל יח היספה,
 ראוני ילדי חמד ונבקהו,
 על שפתי בנות פורחות שחוקן קסא
 ובערוגות פרחי חן נכלו.

ומרדף מני מכאוב, מרדף-פלמה
 לי שנית חשתי מסלס באפלה
 ובינות צאלי קדומים, צאלי בלימה
 העריתי שירת נמשי האבלה.

אף שרתי לא על עלבון העוקמים,
 אף לא על עוות דין נשאתי קינה, —

כֹּל שְׁפוּנֵי מַאֲנֵי הַנְּרָדִים
תִּקְצוּ מִכֹּל זוּיָה, מִכֹּל פְּנֵה,

וַיִּחַדּוּ בְשֵׂאוֹ קוֹל בְּשִׁיר גַּעְגּוּעִים,
שִׁיר שׁוֹתֵת דָּם עַל שֶׁמֶשׁ מִתְנַפֶּרֶת,
עַל שְׂבִילֵי אוֹר בְּמַרְחֵי חֵן עֲדוּיִם,
עַל חֲמַדַּת הַיָּם נוֹהֲרֵה-סוּעֵרֶת.

עַל צְאֵי קְדוּמִים וְעַסוֹ לְמוֹלֵי
וּבַפְּנֵי עֲפָרוֹ בְּאֵבֶק הַדּוֹרוֹת
וְאֵל תְּעִיתִי, נְכָרִי גַם בְּגִבּוֹלֵי,
קִנְדָה גַם מִצְלָלִים גַם מְאוּרוֹת.

בגן המלך
 קול תפיש וכנורות,
 בגן המלך
 מבהיקים אלפי אורות...
 מה-ליו? מי ליו?

וליל האביב
 פלפונים מזיל בשקיו
 וכוכבי אב
 קורצים לי משמיו...
 מה-ליו? מי ליו?

קול שחוק שמעתי,
 שחקה המלכה...
 קול שחוק שמעתי,
 שחקה וגסתלכה...
 מה-ליו? מי ליו?

שלמה מסכון
 שחקה ואיננה...

שלמה מקבן!
אשמך אי יחבנה...
מה'ליו מי ליו

הוי מלך אביון
בלי מחלצות מלכים...
הלילה הצמיק,
גרדמו הפרחים.
מה'ליו מי ליו

מצבה

לילה רך וסלול נריחני
 משיב רוח צח באברות משוי
 נמה האדמה, ממרחקים
 עפים הדים רפים ונדפים;
 ענפי האילנות מול חלוני
 זעים קלא זעים באפלה,
 קוי כסף קרים לכוכבים
 קורצים בעד רשת העפאים.
 דמם אני יושב אל הש"חן,
 רושם את שורותי החרישות.
 כתבת על הגל של מנגינותי,
 כתבת על מצבת קבר חיי:

נטמן פה בן אדם, שהתעוהו
 אלהיו במדברות הזמנים
 מני עבר שב לדור הקים,
 מהלך שנות אלפים ממקור חיו.
 תעה גלוי עינים וכל יראה,
 תעה פקוח און וכל ישמע,
 ראה רק את סתרי שנות גשיה,
 שמע רק את צלילי דורות גזו:

היו חלומותיו - פרחי קברים,
היה להט לחשו - זבח מתים,
ובשפת רפאים שכוחת חלד
הצרה שירת חיו הערירים..

לילה רך וטלול וריחני
משיב רוח זה באברות משוי,
קבה גרי כהה מנשימתו,
מלאה עלייתי חשך רצון..
גשמטה גוצתי מתוך ידי,
ראשי צנח דמם על השלחן,
קוי כסף קרים לכוכבים
קדרו בעד רשת הקקאים.
קרים כמו חני וחרישים,
קרים כמו חני ונגלמים
קראו את הכתבת ההרשית,
קראי העתיקים והחידים...

אהבה

אני קויתי, יום וליל קויתי,
 כי יהיה פלא...
 בנהם החרף נהמה קרה, ריקה
 על ארץ רבה,
 עת שמת דם, קלות שחור, עיף,
 מלבי רצוף,
 וראשי נהדק אל הכר המסאב,
 כמבקש מפלט,
 אני קויתי, יום וליל קויתי,
 כי יהיה פלא...

בנהם החרף מהמה קרה, ריקה
 על ארץ רבה,
 עת שמת דם, קלות שחור, עיף,
 מלבי רצוף,
 וראשי נהדק אל הכר המסאב,
 כמבקש מפלט,
 אז דם לי גנבה זרמת עטים חדש
 ברהטי דמי,
 ואכתן לבלוב כמוס, שנשוג פלאי
 בדמי מעמקי...

מה לבלב ומה שגשג במעמקי ז
 אף בל ידעתי..
 מה רחש, מה התרחש במעמקי ז
 אף בל ידעתי...
 אף קשב רב הקשבתי יום ולילה
 לרחש פלאי,
 אף קשב רב הקשבתי יום ולילה
 בטרם אמות,
 וטרם אמות, טרם יבוא אביב
 בא הפלא...

עוד טרם יבוא אביב, טרם יבוא
 ושרחי גמל...
 מקל אפקים קיצים נאכיבים
 אלי יגהרו
 ליהנות מזיו שרחי, אשר גמל,
 שרח פלאי,
 ומטות טרפיו מלא כל רחבי גפשי
 רחבי עולם.
 הנשאו פתחי עולם ויבוא פרחי,
 פרח פלאי...

ופתחי עולם נושאים ראש ושרים:
 -אהבה, אהבה!
 וקיצים ואביבים שוחקים ושרים:
 -אהבה- אהבה-"

קלוח דם מלבי קל מונק
ויסעפע: „אהבה..“
נקות מציץ מבין סרפי סרחי
ותוקה: „אהבהו“
ולבבי שותת דם ושר גנע:
פלא, פלא...“

יוסף ליכטנבוים

נגינות לילה

I

אלם מסרפס בערבות דמיה

להב השקיעה.

תעה יום חרף במאפל ערבת,

תעה ונגע.

יצוף הערב. בלי המיה גאלת

על סף הרלת,

ירד לו ליל ברטט אנחה,

ירד ובקה.

בנפנפו כנפו מראשותי משכבי,

יסקוד את נוי -

נמשי לילה, כי תתבוסס ברמה,

תקשיב בארץ.

II

על דלתות לגי איום פפותיו

התדפק לילה -

ונששי נחה בשחור ורעותיו

אלמת מכאב.

ניזרע סביבי בעותי אמלו

פעור הלע -

ולהוט צעגועים לבבי צף לו

זמרקק אחר.

אך חיש קקמתני חכזלת ברוקת.

ואחד אחד

שגרתני דפם לנוף המנוחה

תלומות דני.

III

מרטוף ערב רץ מרחבי נוף נעלמים,
נחלומות סעוני סוד עוד רעפים זלזלים
ועל מרכדי שביל צעניעי יום נרדמים
ורעדה כנף ליל בין קוצות התלולים.

גלי צלילי רן בלב, גלי מלת רן בעקמת,
מה טוב אהב הכל לנפשי השוקקה;
וטוב לי, טוב לגדר בשעת דמדמים יקה
בקרא הלילה לי, כילדת תם אל חיקה.

IV

בעצבו יהע ערב
 על ערבת סתו ערמה,
 ובחרדת אם יניע
 שדות גיא בגשית תנוקה.

נחלומות לב עגמים,
 לאפיקי מרחק כלים -
 נייף שיר צפור דומם
 בין עצים חשופי עלים.

והילך ומתעטף
 װם סתו במאפל שדמה,
 ונחלומות לב תלטף
 נגינת ליל דוממה.

V

אין איש בְּנֵי אֵל

עָלֵי, כְּרוֹב הַבַּיִת, אֵלֵי

הַחַיִּיפוֹת עַל כַּנְף הַלַּיִל סְרֵדָה -

אֵין אִישׁ בְּנֵי אֵל, אֵין אִישׁ בְּנֵי אֵל

צִלֵּי רֶךְ, צִלֵּי רֶךְ -

כֵּס גַל בִּיאַר וַיִּפֶּן

בַּקְדוֹת כִּבְהֵי הַקָּה וּבְמִקְוֵה, נִעֲזַר

בִּיאַר צִלֵּי רֶךְ, בִּיאַר צִלֵּי רֶךְ -

עַף נִשְׁטוּף, עַף --

אֶלְנֶךָ לְבִי עַף

עַל כַּנְף הַרְנוֹת הַסִּפְרֵת רֶךְ וְעִנְיָנִים -

עַם נִשְׁטוּף עַף, עַם נִשְׁטוּף עַף

טוֹב כֶּךְ, טוֹב כֶּךְ--

עַד לַיִל הַדוֹקֵר נַח

עַל פְּרִיט עֲסָקִי נִיא יִבְעֵלֹת הַרִים -

טוֹב כֶּךְ אֶרֶב לְלֵב, טוֹב כֶּךְ

עַל כַּנְף הַלַּיִל,

אֵלֵי, אֵלֵי, כְּרוֹב אֵלֵי,

הַחַיִּיפוֹת כַּחַם הַהֲרָה וְרֵעִית

עַל כַּנְף הַלַּיִל, עַל כַּנְף הַלַּיִל.

VI

צמור רָנָה לָהּ
 בין עֲסָאֵי שׁוֹקָה -
 וּבְעָרְבַת לֵב
 שִׁינַת נֶעֶר בָּקָה.

סַחַת אֶרֶן רָךְ,
 בֵּין זְלוֹלֵי רַמְמָה
 צִלִּיל נְגִינַת לֵיף
 מִן הַמְרַחֵק הָמָה.

נַפְשִׁי, נַפְשִׁי בִי
 טִירַת שְׂכוֹל עֲזוּבָה,
 בִּי אֶהְיֶה קֶבֶר
 קֶסֶה לָּהּ מִכְלוּבָה.

עִם דְּכֹרוּקֵי יוֹם
 לְהֵשִׁי לֹא תִרְוּמֶם
 אֲיִי מִקְדָּשׁ אֵל,
 שׂוֹמֵם כֹּכָה, שׂוֹמֵם.

וּבְנִדְוֵי לֵיף
 בְּאַצְעוֹת מְרוּזָע,

נוספות שקט רך,
ערשי לא תנע.

תמת ארן רך,
בין זילי דממה,
צליף נגינת ליל
מן המרחק המה.

זכרון עצב בא
על כנף יונה רכה,
ומעיני תס
תשטוף דמעה זכה.

VII

בערב היום תעיתי לי ברחבי בקעה,
 בעטוף צעיף אפל שחק ובנלב הסופה,
 ומשק כנף בא מתרזת גיא עתיקה -
 כנף צפור שחורה רפרפה עלי בעופה.

הסופה יללה עלי ביללת קברים
 משדמות שוממות, מגיא ומורד גבעה,
 אך היו רפים כה ללבי המשברים,
 כי חנקה סופת און בשדמות לב פי שבע

אך הנח סתי עם שללו עבר לו ברעה
 נסרף רך בפיו מטרפי פארה -
 הסופה מתה בי להמית סופת שדה
 ובוצף רפרפה עלי כנף צפור שחורה.

VIII

צִלִּיל לַיִל וְאַנְחַת בְּכוֹת:
 דְּנָה כָּאֵב וּלְהוּס עֵוֹת
 וּמְרֻדָּף סְעָרָה,
 שְׁדוּד שְׁנַת לַיִל אָנִי
 בְּלִי תַפְלַת זֶךְ וְדָמִי,
 בְּלִי סִנְה צָרָה.

עִם נַפְשִׁי, נַפְשִׁי אֵט
 אֶל רֹאשׁ נְחִיבוֹת חֶטָּא,
 וְאַנְחָה אֱלֹהִים:

מֵאַרְבֵּי הַנְּנִי נֵט,
 סְחוּף סְעָרַת לַיִלָּה, חַת
 וּלְכוּד אֶפְלָה.

וּכְעוֹלָל נַעֲנֹב, רָךְ,
 צְרוּב דְּמַעוֹת חֵס וְשֶׁחַ,
 בְּאִין הוֹרְחָהוּ,
 לִי מִכָּאֵב לֵב וּמְרִי:
 אִין מִחְבָּא שְׁקֵט לִי,
 כְּבֵשׁ רֹאשִׁי, חֶטָּא.

ושדוד צפית חם
על פלאי בא החלום,
חלום הנער -
בין חומות עיר ועם,
כצל, גם פה גם שם,
צין און אסער.

IX

פנסי ליל חרדים
 בחלל רחובות כרך,
 ומסוה דק של-אדים
 על ראש מגדלים נח.

וקם הכל. האלון
 בכר הרכין ראש וחת;
 ובין תרכי חלון
 עד נק ועקבות שנת.

מה צליל ממרחק המה,
 כצליל בשממות דביר;
 מה היטה לה לדמקה,
 כי תבך בהלל העיר;

מה תאכל הצפצפה,
 צטויה שמלת שחור;
 מה אנחת בכי רחפה
 בין סלעי גדולת היאר;

הנשמות כרוכים גזעות
 כחלום לצלילי שיר;

או הלנית מת ברחובות
כי ממה כבר העיר?

העת לעטיפת שחורים,
ולאכל רב העת? —
פנסי ליל — כאורים
מסביב למטת מת.

כל אפס. אין מאומה,
אין גבול וחוף וכרך;
רק שירת ליל עגמה
בגינת פכות תפך.

X

ערפל תעט תבל
וק'דרה בזמיה
צל שממתה תעטוף
כקבר ריק בלי גויה-

קגור עפעף אוריד ראשית
ונפשי בלי שאל דבר,
ושכולת חיק דם תתע
כגוית סת בלי קר-

XI

הערב נרד בין חומות קריה,
 ולמה יבכה הלב הדל?
 מה תפלת תחנון על שפתי הרדת?
 מה נפשי, נפשי פני אל תחל?

מלבינה כהה עוד כפת מנור
 ותבל טובעה בערפלי אד.
 לא לי הרדם, כי נפשי חולה
 ושרויה כלֵה בתהומות חטא.

ותבל נמה, וחבר צללים
 בין חומות קריה בכנפיו צף.
 ושעת מנוחה לעולם באה
 מעצבון נצח ורגו שוא.

לא לי הרדם, לא לי הרדם,
 כי בליל זה יבכה הלב הדל
 בתפלת תחנון על רב חטאיו.
 ונפשי, נפשי פני אל תחל.

XII

שְׁקִי טָלְלִים, קֵץ צַעַד,
 דְּבִיר עֲדָנֵי הַמְּבַרֵךְ
 קִדְמָתִי בְּשִׁיר -
 אֶף חֲרַשׁ נִדְחָתִי
 וּסְגוּרִים בְּעֵדִי
 כֹּל שְׁעָרֵי הַדְּבִיר.

יִבְדֹּד אֶת־כַּבֵּט
 בֵּין קוֹצִים מֵעַנִּים
 וְאַחִיר בְּדָמִי
 בְּלִי הֲרַעַם מְרִי שׁוֹפֵי,
 וְחִלּוֹנֹת עֲלֻבוֹנֵי
 תִּקְרַשׁ עַל פִּי.

וּכְסִירַת שַׁעֲשַׁע
 אֲשׁוּטֵט סְמוּי אֶפֶל
 וְדֹרְכֵי - לֵאמֹן?
 כִּפְרֵי נִשׁוּר סַעְרָה
 כִּתּוּם אֶבֶק וּמִשְׁלֵךְ
 מֵאַחֲרֵי הַגֶּן.

XIII

פה אחיה לוי מכבד באין מטרה,
 מבלי הלחם עוד, מלחמת שוא,
 כי זר אני לכל ואח לסערה
 הנושקה מני ים בין ערפלי עב.

וכילד שכוף אם ושכוף שדי,
 אשתעשעה לכדי בין סלעי חול,
 ונשמת ליל רק אלמת שפה
 מדובב את נשמתי מבלי קול.

נטוב לוי כן. באין זרועות אשה פתוחות,
 באין בת־צחוק נהרה אלי מכבד, —
 אני יחדי פה ושכוח שני
 ומאום לא יכאב לוי ומאום לא צר.

ה.ו

בפרח עולם זה לנגהות שחר עולה
 ומלבלבים צצי הגן ופרחי קר -
 מי ישמע אז בומר תכל חרש
 ולי השר, ולי השר?

ובגוע כל עם אפל הדמדומים
 ונושרים מגי צץ ציץ רץ וטרפי פרי -
 מי ישמע אז בבכות לה תכל חרש
 ונפשי בי, ונפשי בי?

XV

הוד לילה. רקיע וסלעים וחולות,
 ואנכי לבד -
 מה טוב לך לנפשי בחכלת ערבה
 לטבע לעד.

ארגנים וחלומות שוקטים באויר
 ביערות הנוף,
 וקשיה במים. ורוח קליפה
 כבד עמדה מנשב.

דמיה. דמיה. ומצפים מרחקים
 לפלא כי בא.
 ושוקט העולם על אשרו ומתחל
 לטללי יא.

דמיה. דמיה. אין חוף ואין סכלית
 אין גבול ואין זמן.
 ושוקט הכל על הלזמו ומקשיב
 לעולם די רן.

ואנכי לבדי. בין כלעים וחולות
 ישתרע השביל -
 יש גיל עוד ואשר בדרך לסני,
 יש אשר נגיל.

אפרסמון

הרי אפרסמון קטור -

שמן למאור.

נמשכים הם טורים על טורים

מאפסי ערבות לאפסים.

בצוק תהלה, באין אחרית וגבולים,

פורשים, מפליגים שרשרות ורקטים

לימי הנצח הקדושים

ושבים כלעמת שיצאו...

מי יסו את כתרי השמל

תחבויים לפסגות ההרים -

מטרת הגיג אנוש ורוחו?...

אז נגלי מי גסו אל סלעי הקרים

בצניפי כוכבים העומדים להצות?...

או און מי שמעה הד נרגרים נתלשים

מחיק הרי נצח ונאלם אל שפריר השחקים

להעלות בנשף למאורות

על בִּמְתֵי ים המלֶת הנורא?...

ועיני מי צדו נתיב בן הקרים,
 הקאה ולמטה,
 אל תהומות הים מתחת,
 ואחר לצרוג מלמטה למעלה,
 להתלות ולשעשע על לבו של-אדם
 ולשוב עם רוחו והגיגו
 שנית שמיקה זו...

הרי אפרסמון טהור -
 הרי מעינות מפוזים, מכים,
 מתפתלים בתביון מצריהם,
 ונכעים, מדשיאים ומפרים, מבינות הקרים
 למעלה, למטה ולעברים...
 מי קהור וזכה לשמוע את המית הנקטים
 הנזפלים בדממת הנשפים
 על לב ימים צמאים, אל חיק יערות כמושי-
 על שרב קרי שדפה, אל פי עוללי פרחים,
 על פלגים מוריקים ואילנות מצהיבים...
 ועל ראש אנזש עיף ונרקם...
 שופעים הנקטים וטמירים נרדו,
 יסלילו, ישגיאו ויאבדו...
 ויש אשר יגל גם, דם משתרע
 וגליו מתחטאים, והוא רובץ יגע;
 אט ירחץ הסהר בתהומו השאנן
 ורוחות של שלום מטילות על פגיו...
 ופתאם כנופיות של דגים מושיטים

ראשיהם לאויר הלידה,
 מתגלים, נטמרים, ושוב עולים ושוקעים.
 ורטט הים אז והמה בחשאי.
 התבין את שועת הים?
 את צמאון המים למים?
 ורטט סנוורים למים?...
 ביצר הסבוך, העמק, האפל,
 אמיר לאמיר כי יכף את ראשו,
 רחוק נגה אלם ומתלתל רך רוחות,
 וצלילים נפלאים ירעמו, ינחו
 על מצע הדשא החרישי...
 וכמו פעמי תלומות במהנה...
 קול משק, קול נשמות הצומחים
 המשוטטות כאדים סביב גזעי גופיהם
 צמאות מטללי מטה לטללי מעלה -
 התדע, התבין השיח?...
 ותינוק המטל בעריסה,
 כי יפקח בלידה את עיניו הצחות והב
 וילקק וילחך בלשונו הקטנה
 רישן בשניה -
 התבין?...

הרי אפרסמון סהור,
 הרי תלפיוח,
 זבי השמן הטוב ומרעיפי חולצות ואלאים
 על הרים של-מסה -

נקיה כי תלא שין איש לכפוג מנקרת הצור
 ולהקיף משם מרחבי שמים
 נתקצר יד רוחו להצית מוקבים לאדם
 ובשמות לאלים
 ולהפליג לאחרית ענין,
 ועלה ורחף על תועפות הרים,
 ולקט שם אורות לשמש וקנינים ללוחות...
 וספר באשמרת העליה עם גלגל החמה הרחוק
 והקשיב קול הלמות הפטיש מאחרי רקיע השחקים,
 והוסג מעט פתח העולם בלבבו.
 ועמים מתחת ישתוממו לעולי הפסגות,
 לעוצמי עינים ולמטי אונים...
 לנשקפים על פגי כל הישימון...

הרים של מעלה!
 ובי השמן הטוב על רקיעי הערב,
 עד-ישיט ויצהר ירח בחסאי
 על ח'קת התכלת;
 וכובב כי ידה ויצנח לשולי רקיע,
 ואין אמר ואין דברים...
 בעננה הידה תצבור מלא מרחב העליה,
 ואין רחש ותנועה...
 ואמיר שרעף אדם יתנער ויצוץ
 מעבר הפרגוד לקצוי נתיבות ודרכים –
 ודרכי אלהים ישרים ונעימים...
 ובשמה תמלט אל ביתה לפנים והשוב –

ואדם לא ידע בבואה ובצאתה...
 ושירות רחוקות פרכיבי ערניים
 שפי תרעפנה, תנוחנה, וקרחה כל
 וגבה כל חזון ועמקה כל ציון;
 וצף הרוח על פנסי המשוקה,
 לרפוק צל שערי היכלות בעולים,
 עקלאו אוצרות ופלאות ונצורות,
 לסני ולפנים...

מי יעלה בהררי הקדש?
 מי יעפיל על הרי השמן הטוב,
 הרי אפרסמון?...

שירים

בעירות עזובות

גמקתחים הקרים הירקים,
גמים את שנתם הבוטהים.
לבני עננים על ראשם
קשהטחים השחקים הקודתיים.

קסא הנחל נידים:
מה ט'בה לי קטמת ירקון?
לא ינום ולא יישן רק אקד
על שפתו האילן הנקון.

דובב האילן מצער,
משיח דאגתו באגחה
על נגרות שפג מהם אורם
בפנה עזובה, גשפחה.

II

אט שתת הפצע את דוני
 היה לבבי כה דומם;
 „אם צטון ואם אשר, הוי אל,י,
 עולמך מה שומם, מה שומם!“

היתה לי ילדה, גיל שמש,
 בחיר שידי כתבתי בשבילה.
 עובתי הילכה על דרפי,
 ולקני רק צלה, צל צלה.

לא! לבי לא כלה לנשיקות,
 לא! לבי לא חת ממכאובים,
 כבר ששטש הזוהר על שולי
 מרחקי החלומות הטובים.

III

נחפז הנחל ירקון,
 נחנק עד דפא נשמתי.
 ציון עשגי נחל שם תועת
 נה כמה בלי משום סירתי.
 יצרותי עד סביב לנחל,
 אין לבוא עד יצרות רחוקים.
 לבדד אתהלך בעידה,
 באבק שקבילים צרים וריקים.

בציר

בין צרוגות הגן כבר הצציר מתגנב,

כמרגל בסתרות;

דם מסתפל לצדדים וגחוף מחנף

על שפתיו הקרות.

אז יגש לעצים ויפזר את צה.

הא שלום וברכה?

למה נעים אילגות? אם זו רוח רחוקה,

אולי אנטה?

וכף כסות משי על עלים הוא מעביר:

הא ברכה ושלום?

טרפי עלים מתפוצים. אושה בופלה קאוי -

למה קרדו העלים?

על המשאות

הרב לב עולם, נתרוגן לנצח מאור המעמקים
 נחפס חלידה ושממון.
 אוברים חלומות הדורות ואגדות מעינות מסכים
 ועומד ומפהק הנמון.

ואיש אינו גאבק עם קינת ודם אינו הימה נסוער,
 ואין עוד קשה ערף, עז מצח -
 בא הפליון וימצא הדלת לא נעולה ואין שוער,
 ניבלע לנצח, לנצח.

וארץ אם תתן יבולה ואילן אם נעניק את פריו,
 מה בצע בפריו ויבולה?
 עזבוש שוממים בני אדם ניזכו בנות ביתם בקריה,
 נידקאם צד עפר שם עליה.

אך טהור השם כמלפנים. מביטים כוכבים ונדים
 בליחות הנוגים ממרומים
 לאדם המגר לשחת, לכליון עם זחלים, גמדים
 ירע לם שוקע בתהומים.

נְכַאֲיִם

ז

בְּדָד

בעמקי לבי המכאוב הצורב עודו לא נרדם,
אך לצעוק נראתי,
פן ישמעו והעליתי
רחמי רעים עלי, רעים העומדים במרדם.

ורוחי עלי כי ישתפק עם דמדומי ערבנים
וכלי גיב הפלה,
לא אוציא מלה:
אל נא ידע בארץ כי אאמין עוד באלהים.

וכאוב אכאב בסתר ודקמה אעסה כמדי
ודמעתי בי תבלע:—
לא אל לי ולא רע!
סם העולם לגוע ואותר אנכי לבדי.

הפכפך

בְּקִרְאֵי לְבָבִי וְלִמְסַפְדֵּי אֶל לְדַבְרֵי תְּאֵמִינוּ,
 כִּי שֶׁקֶר אַךְ תִּהְיֶה לְשׁוּגִי:
 מִלֵּאָה כּוֹס נִפְשִׁי עַל שִׁפְתָּה צְחוּק וּמִשְׁטֵמָה,
 בְּיָהֳלִי לִי לְמִסְקָה – יִגְוִי.

וּבְצַחְקִי, וּבְצַחְקִי, וּכְלִי מִפְּרֵפֶר מִצְחוּק,
 לִי גִוְדוֹ בְּרֵאשִׁיכֶם בְּדַמְמָה;
 בּוֹאֵשׁ קְרָאתִי לְחַיִּי, עֲלוּמִי וְאֶהְבְּתִי,
 וְאֶשְׁנָא, הִזֵּי, אֶשְׁנָא נַחְמָה.

וּדְעוּ נָא כִּי עֲזֹרְכִי מִדְּנִים וּכְנִי מִהַפּוֹכוֹת
 בִּי שְׁנַיִם: – אֲנִי וּרְצוֹנִי;
 חֶפְצִי לֹא אֹצִיא לְפַעֲלוֹתַי, וּמַעֲשֵׂי לִי שְׁנוּאִים,
 וְנִרְיָם לִי גִילִי וְיִגְוִי.

וּדְעוּ נָא כִּי אֶדָם אֲנִכִּי, הַפְּכַפְךְ וְעֵרוֹם,
 הַחֹמֶד בְּפִרְיָאָה לֹו לְצִוּן,
 הַשּׁוֹסֵם אֱלֹהִים רְחוּקִים וְקִרְבֵי אֶהְיוּ יֶשְׁנָא,
 וְשֵׁשׁ, וּבֹכָה עַל אֶף הַרְצוֹן.

2

לילה

דממה. בשעה זה יורדים כרוכי מרום

מטה -

אפלה. בשעה זה טסים סוככי מעלה

להאיר העלטה -

יש סלם בו יורדים הפרובים ועולים.

הקה,

תני ירך ונעל בו אליהמרומים;

קצתי בערבה.

יש ירך קה בוקעים כוכבים האפל

להאיר.

נחפשה הכוכבים שאבדו שם, והיה

ליל חיינו בהיר.

אך צר כי שורפים הכרובים סלמם

ברדתם,

וכוכבים שאבדו דרכם בערפל

לא חשוב עת לרתם.

תפלה

אלֵּי, אֵלֵּי

אָנָּה בָּרָא לִי רַע אֲשֶׁר יִהְיֶה בֹדֵד כְּמוֹנִי
וְלֹא יָדַע כְּמוֹנִי מְנוּחָה,

אֲשֶׁר קָל תַּיִוּוֹ יִהְיֶוּ כַּחֲנֵי הָאָסוּר בַּכַּבְלִים
וְכוֹרַע עַל עֲבָרֵי פִי שׁוֹחָה,

וְאֲשֶׁר יִשָּׂא בַּלְבָבוֹ חֲלוּמוֹת זֵיו לְאֵלִים.

הַקְּלִים מִן הַבְּרַק וּמִן הַשֶּׁמֶשׁ יָפִים.

וְאֵף אֶחָד מֵהֶם לֹא יִפְתָּר.

אלֵּי, אֵלֵּי

אָנָּה בָּרָא לִי רַע אֲשֶׁר יִבִּין לְמַעֲמָקַי

וְלֹא יָכוֹז לִי וּלְתוֹנָתִי,

וּבִסְרָם עוֹד לְפָנָיו מְצוּקוֹת סְתָרֵי אֲשַׁפְּתָה,

תְּדַבֵּר אֵלָיו נִשְׁמָחִי,

הַמְּלֵאָה אֶךְ נִכְאִים קוֹדְרִים כְּלִיל אֲשַׁמְנִים.

הַסְּפוּגָה בְּכִי יְנֻשׁוּסִים, יִלְלֵת תַּנִּים,

וְעַל חֲטָא שֶׁלֹּא חָטָאָה – תּוֹסֵר.

אלֵּי, אֵלֵּי

אָנָּה בָּרָא לִי רַע אֲשֶׁר יִהְיֶה יְתוּם הָאֲשֶׁר

וְלַמּוֹד הַצְּלָלִים הַנּוֹגִים,

ולא ירא בסר תקוה בהגמלו, ולא ידע
סוד אהבה בתענוגים,

ובשורו מדי פעם, בהנשא על כנף הסער,
את אשר לבו נענה ברב חכלים יהר,
דומם ואין קול, ונפשו היתה שלנה.

אלי, אלי

אנא ברא לי רע אשר לא יאור את החיים
בהיות דרכם לקניו סתומה,
אשר משפעת משאלותיו הגדולות והנצורות
לא ישאל ולא ירוש מאומה,

ואשר נכיר כל אפסותו בעולם וחדלונו,
וקמצפה אלי-חסד יצפה אל רקבונו
ואל המות לא ישמור איבה.

בְּקֵרֶת

מנדלי מוכר ספרים

(אישיותו ודרכו ביצירה)

בן אדם, צופה נחתך לבית ישראל.
(יחזקאל ג).

I

מנדלי מוכר ספרים שחק לו מולו: שום סופר עברי חוץ ממנו לא זכה, שתהיה מקדשת לו ספרות גדולה כליכך. איני בא לדון בדבר עד כמה נחוץ היה בשבילו ועד כמה חשוב היה בשבילו אותו הטפול המרובה בו, אבל עובדא היא, וראויה לשימת-לב, ודאי יש בו מה שמחבבו כליכך על הכלל. בכל אופן שיהיה: מנדלי כתב הרבה על היהודים והרבה יהודים כתבו עליו. כמעט חשבנו, שכל המרבה לספר במנדלי הריהו משובת. אבל דוקא זה תמוה! כי, לכאורה, על אישיותו היוצרת של מנדלי עצמו אין לומר אלא מעט: פשוט הוא ובהיר כליכך. שום פנות סתר ושום מדרונות אין בנפשו; התחכמות יתירה ומעשי להטים ביצירה לא ידע; אין הוא מרעיש אותנו ככבושיו וחדושו הגדולים. להפך, אנו עומדים ומשתוממים על הקלות הנפלאה המרחפת על פני יצירתו הגדולה, שחיי תקופה שלמה הולידה, מבחוץ אין לראות אפילו צל של עמל ויגיעה בבנין הגדול של מנדלי: כאילו הלך וגדל וייף מאליה! אומרים: זהו סוד קסמם של כל הקדמונים, אבל מנדלי הן הוא עצם טעצמנו ובשר מבשרנו האמנם הוא כבר זר לנו ככה?

ועוד: כל מה שתרכיבה החקירות ויתוספו דברי הבסורת כל הענינים השונים הנוגעים בתכונה של יצירתו, כן הגדל תמהוננו על מנדלי עצמו, שהוא לכאורה פשוט ומובן כליכך, ועל דרכי יצירתו, שהם, כמדומה לנו, גלויים וקלים כליכך. כי לאמתו של דבר, כמו שנקל להשיב בהרחבה על שאלת המה, בנוגע לתוכן כתביו, כן יקשה לענות בקצור על שאלת המה, בנוגע לדרכו בספרות. ופרישמן יוכיח. זה אמני-הצמצום, הסופר כל אות ואת היוצאת מתחת עטו, כשבא לדבר על מנדלי מו"ס בכרך השני של, הוצאת ועד היובל, כתב עליו באריכות, שלא כדרכו מתמול שלשום, אלא הספיק עם

כל זה להגיד עליו כל מה שעלה לפניו להגיד, אבל אם לא הוא ולא ביאליק האירו לנו את כל אפיו כולו של מנדלי ואת כל נתיבו בספרות, הנה סמנים מובהקים החשובים לנו מאד נתנו לנו גם שניהם, וכל מי שנגש לקרוא ולהבין את מנדלי, אינו יכול לעבור מזה בלי שישים לב אל שני המאמרים של ביאליק ופרישמאן, הנמצאים בראש כרכי ב' וג' של כתבי מנדלי, והוא מוכרח לקבל אותם ולבנות עליהם את בנין רעיונותיו החודש, כמו על יסוד קים ואיתן. כי לגרוע מדבריהם אין כמעט כלום, ורק אפשר עוד להוסיף.

הסימן היותר חשוב, שנתנו שניהם במנדלי, והו ההידוש, אלא שהאחד מדגיש ביחוד את, הראשונות¹ והקדמוניות² שבאפיו וקורא לו „אמן לאומי“, והשני מטעים בכלל את עצמיותו ומקוריותו האישית של מנדלי ומגדיר את יצירתו בשם „אמנות של יהודי שביהודים“. מסופקני אם ימצא מי שיכחיש שתי הנחות אלו, ולא יסכים גם לרובם של יתר הרעיונות, היסים והנכונים של שני המאמרים השונים זה מזה. אבל – עברה כבר חקופת ה„יובל“, חלף כבר גם זמן ההספדים, ועתה אין אנו מסתפקים עוד בזה, שאנו יודעים, בתוך שאר ידיעות חשובות, כי למנדלי יש לו אוטן מיוחד של הסתכלות, אוטן מיוחד של הבנה ותפיסה, אוטן מיוחד של סבניקה, אוטן מיוחד של ציירות וקוד³ (פרישמאן), או כי מנדלי הוא אמן בפני עצמו, אמן יהודי ו„ראשון“, והוקי יצירתו בתוכו⁴ וביאליק. עתה חפצים אנו לדעת – אי זהו האופן המיוחד של דרכי יצירתו של מנדלי, ומסתגנפשו של האמן העברי הנפלא הזה – מה יז?

יושב כרכים, כשהוא יוצא למרחבי השרה, מבטו נעשה תועה והוא אינו מוצא את ידיו ואת רגליו. מדוע? – הפתרון קלוז אדם זה הורגל יותר מדי לרחובות הישרים, למרצפות ולמדרכות, ובטוח הוא תמיד בתכנית הקבועה של העיר הגדולה, כי היא תוביל אותו אל המקום אשר אליו ישא את נפשו, גם בלי השתתפותו שלו האקטיבית. שם הרחוב ומספר הבית – זהו עיקר הדבר שבן־כרך צריך לדעת. את השאר יטבירו לו בנקל בעל העגלה, השוער או סתם עובר ושב... בעיר אין לאדם המבקש דרך שום יסורים של הבחירה החפשית. לא כן בשדה, ביער או בהרים. שם אתה נצרך קודם כל דבר לאורגנטציה משלך. שבילים ומשעולים מכל עברים, והם מתפתלים ונכנסים זה בזה, בורות ושיהין מימינך ומשמאלך – אנה תלך ובאיוה נתיב תבחר? את מי תשא? ואיך תשא? אתה בעצמך מוכרח למצוא את הדרך הנכונה, ואם לא – תעה תתעה זמן רב.

הרגשה מעין זו ישנה אצל כל אדם הבא מספריות העמים אל כתבי מנדלי. אין שום אפשרות למוד אותו במדות המקובלות בהן, ואין ההגדרות הנהוגות אצלן מקבילות ליצירתו. איזה יוסי „פרא“ נסוך עליה, והוא המבדיל אותה מכל היצירות של בני העמים וגם של בני עמנו. נקח־נא, למשל, את דרכי הספרות הידועים של האמנים השונים למיניהם, שהגדרתם נכללת פחות או יותר במלים: רומנטיות, ריאליזם, אוביקטיביות, אפיקה, ליריקה וכדומה. כמה משונה הוא צלצולן כשתאמר לחבר אותן עם השם מנדלי מוכר ספרים!

תאמר: ריאליסטן הוא בתיאורי החיים והסביבה, - אך מה תעשה כשירת הילדות ובציורי השבת הרכים והרומנטיים, שגם הם נמצאים אצלנו? ואם תאמר: סופר אובייקטיבי הוא מנדלי - יבואו אז הדפים המרובים של כמה יבון סובייקטיביים ויטפחו על פניך. וההזיות החולניות שב"סוסתי" - באיזה שם כללי תגדירן? הומור רך הבא מלב טוב וסטירה עוקצת ואכזרית, בהירות הציור ואליגוריה, לשון הדה ובת-צחוק של חבה, - מה גדולה היא הערבוביה באמצעי היצירה אצל מנדלי! ועוד גם זאת: אמנות צרופה ומזוקקת אצל פיבל'ציסטיקה בינונית, עד שאינך יכול להחליט בשום אופן: האם היה אחוז בכלל, אמנות לשם אמנות או ה"תועלת" הצבורית היתה לנגד עיניו? אכן זו היתה מקוריותו של מנדלי: הוא לא ירע ביצירתו שום כללים ושום חוקים, כאלון פרא גדל על סלע צחית, וישלח שרשיו וענפיו לכל עבר. אבל כאלון זה עבר גם הוא דרך ארוכה של התפתחות אטית וחשאית, שאינה נראית לעין העובר ושכ, אלא לזה שידע את ראשיתו של האלון או לזה שמכיר בקמטי קליפתו את מהלך חייו. מהארג הביתי העשוט יצאו, כעבור שנים רבות, מעשי הרקמה הנפלאים של אחרוני יצירותיו של מנדלי. מתוך שלא לשמה של האמנות בא לשמה, מן היחס האישי עבר במשך הזמן אל היחס הדברי, ומן הסטירה - להומור הטוב והסלחן; אבל כל הסמנים האלה נמצאים כלם ביצירתו, כמו שאנו מוצאים באלון את ענפיו הזקנים יחד עם צעירי יונקותיו. כי יצירה נפלאה היה מנדלי עצמו. הוא היה לא רק צירה של תקופת חיים שלמה, אלא גם של דמות עצמו. הוא עצמו, כמו שהוא וכמו שנתגלה בכתביו, הריהו, הבור" מענין, בספר הקבצנים" מתאר כנדלי את פגישתו של פישקה החנר עם איזה מחבר עני, שנודמנו במקרה על מעלות בית אחד הגבירים. המחבר העני מן החדשים, החושב את בן-פגישתו לחברו לצרה, שואל אותו: מה שם חבורך? פישקה! - עונה החנר. - והיכן הוא חבורך? - שואל שוב המחבר. הרי אני בעצמי עומד כאן לפניך! - עונה פישקה. וזהו תשובה ספליית. גם מנדלי מו"ס יכול לענות לכל אחד מן המחברים החדשים, גם העניים גם העשירים, כשיבואו לשאלו לחבוריו. - הרי אני בעצמי לפניכם! כי יצירת-עצמו זו תשאר המיד המענינת ביותר את הקורא, גם לאחרי שנתרחק רחוק זמן ומקום מתכנם של חבוריו.

לפנים בישראל ובעמים, כשהיו נגשים לאחת היצירות הגדולות של זקני הדור, היו מרגישים, כי יצירתם והם היינו הך. אולי היה הדבר תלוי כזה, שמערכי הלב של הקדמונים היו יותר פשוטים ויותר קלים להצטמצם ביצירה ספרותית או אמנותית, ואולי היו כאן סבות אחרות; אבל עתה רואים אנו, כי רוב האנשים נוהגים להכדיל בין היוצר ליצירתו. אצל מנדלי אין להעכיר קו חוצץ כזה, כי גם בגידון זה הוא כולו קדמון. מתוך כל שורה ושורה של כתביו אנו מרגישים את ה"גבור" התמידי שלו, את עצמו. בראשית הפצת חכמת הדפוס היו נוהגים כארצות רבות לקבוע מתחת כל עמוד ועמוד של כל ספר נדפס את חותם המחבר או את התימת ידו, לאות כי אין שום תרמית וזיוף בספר המוגש. גם כתביו של מנדלי מו"ס נושאים עליהם מתחת כל שורה

את חותמו העצמי. כל ציור וציור שלו נושא את צביון מנדלי באופן בולט כ־כך שאין שום צורך במומחה, שיבוא ויכיר למי הכתב והחותמת. יותר מזה: מתוך שרטוטי הדמויות הרבות של גבורי מנדלי, מביטים עלינו תמיד פני מנדלי עצמו, כמו שיש לראות תמיד את פניו האמתיים של המשחק רב־הכשרון מתחת למסקה וההעווית, שהתפקיד המקרי דורש מהנו.

רבים אומרים: מנדלי אמן יהודי הוא, אבל אי הסימנים של האמנות היהודית? האמנם רק זה הסימן השלילי שבה, שאינה דומה לשום אמנות שבעולם? לכאורה, דיה סקירה קלה בכתבי מנדלי כדי להוכיח, שדרכו לתאר אנשים ותזיונות אינה כלל וכלל דרך יהודית. למשל, אין הוא מחטט בסטרי הלב ואינו בודק את הנפש לאור הנר של ה"פסיכולוגיה". להפך, הוא שם לב רק ל"חיצוניות", ועל ה"פנימיות" לא ידבר כמעט. זהו לגמרי לא מדרכי היהודים. צאו וראו בכל היצירות של האמנים העברים הגדולים, שהגיעו לגדולה אצל הגוים, אם לא תמצאו בכלם נטיה מיוחדת לדברים שבלב ולעוועי נפש. אצל מנדלי אנו רואים ממש את ההפך הנמור: לו יש עסק רק עם הנגלות. ובכן, כמה מתבטא אֶפֶיה היהודי של אמנותו? הוה אומר: בתנועה.

במקום שההתעמקות הפנימית חסרה לו ליהודי, שם מתגלה ביחוד ערכה של התנועה בתור יסוד תיוני חשוב. התנועה היא קו אפיי גם בכל יצירה ויצירה של היהודי. רוהו מהיר ומתנועע תמיד כמו גופו. שניהם נודדים הם בהלל העולם ואין להם אחיזה כל־שהיא בחיים. כל רגש וכל חוש יהודי הוא מהיר לשנות את מקומו וצביונו, ויחד עם אברי גופו תועים באויר, מתנדודים ומתנועעים תמיד גם מחשבותיו ורשמיו. איזו ג'סטיקולציה פנימית — ג'סטיקולציה נפשית הייתי קורא לה — מלווה את כל מעשיו ורעיונותיו של העברי. והיא־היא המציינת כל־כך גם את מנדלי. אצלו היתה התנועה לאחד היסודות הראשיים של הרגשת־עולמו ושל יצירתו.

2

המתנה היותר חשובה והיותר אופייית שנתנה למנדלי, היא: כשרו ההעווית והחקוי. אלו הן שתי תכונות האחוזות זו בזו ומשולבות יחד. ביסודן מונחת קלות התנועה של המחשבה ושל שרירי הגוף השונים. יש שמתפתחת מהירות ופזיזות מיוחדת של תנועות הגוף, ואז קוראים אנו לזה כשרון של ה"ג'סטיקולציה", ויש שהעווית הפנים קלות עד מאד אצל איזה אדם, ואז אומרים אנו עליו, כי מימיקן הוא. אצל מנדלי היו שתי תכונות אלו מפותחות עד להפליא, ובהן מסתמנת יצירתו כולה. כבר בילדותו היו, כנראה, קבועות באפיו, ופיו הוא המציד על זה. בספרו "בימים ההם", שיש לו ערך אבטור ביוגרפי רב, מספר מנדלי על עצמו: "כל בני ביתו של ר' חיים ואנשי שלומו מהנכנסים ויוצאים שם, היו מחבבים את שלמה'לי בשביל בדיחות־דעתו ותשובותיו המחוכמות על קושיות ואבעיות ידועות לחדד את הילדים, וביורת

בשביל שהיה מהיר להכיר בטביעות עינו כל תנועה זרה ודיבור משונה של אדם ומפליא לחקות אותם בכל פרטיהם מעשה אמן, עד שהרואים כמעט שנתקעו משחוק. ולחקות את גיטל המתורגמנית, הדרשנית הזו בעזרת נשים - זה היה משוש דרכו. מעוה פניו - ונראתה גיטל כביכול בצורתה ובצביונה ובמעשיה: כיצד היא מנשקת את המזוזה בכניסתה, וה'יפא' שעליה ביתידה האחד קולט לתוכו יד ימינה, והשני געור וריק ותלוי כרסיו; כיצד היא עוקצת שפתיה ואומרת: „אל למושעונו" ברוב חן; כיצד היא כופפת את גבה כחתול עד שכתף אחת עולה ואחת יורדת, פיסת ידה תחת סנטרה ואצבע אחת על לחיה, וכיצד היא מקמטת פניה ומנענעת חוסמה, נושאת עיניה למרום ומדברת בלשון תחינות, בהזכרת שם שמים ומלכות ובדברי תשבחות והודאות: „השבת והגדולה למלך חי וקיים, רבון העולמים, ברוך הוא וברוך שמו, פודה ומציל ומפרנס את עמו ישראל בחסד וברחמים" ... מתבלת דבורה בשברי פסוקים, במשלים ומדרשי חכמים מספרי, נחלת צבי" ו, רבנו בחיי". הכל רואים בתעלולי שלמה'לי ושוחקים" ... (בימים ההם פרק ד'), ואף אנו שוחקים בראותנו את תעלולי שלמה'לי זה, שגדל בינתים ונעשה למנדלי מוכר ספרים. כתביו המרובים, מן הראשונים ועד האחרונים, מעידים עליו כי הוא היה באמת, מהיר להכיר בטביעות עינו כל תנועה והדיבור משונה של אדם ומפליא לחקות אותם" - בספרות. לא זכיתי לדעת את מנדלי פנים אל פנים, אבל משער אני כי גם בחיים הריאליים היה מהיר להעויות ולכל מיני חקויי תנועות, בכל אופן, בספרותו מנדלי הוא בעל ההצויות הנפלא היחיד במינו. כשהוא בא לתאר את היצוניותו של מי שהוא, אתה מרגיש בכל שרטוט ושרטוט שלו כאילו היה מושח בפורך את פניו עצמו, מעביר עליהם במכחול ומשנה אותם עד שהם נראים לפעמים כמסקות, אף כי כמסקות חיות. וזהו עיקר הפלא! ציורי פנים ויצירת מסקות, כשהם לעצמם, הם אמנות, אבל גדולה ביחוד היא האמנות להחיותם. כשרון נפלא כזה נתן רק למשחקים הגדולים על הבמות. משנים הם את פניהם, שמים עליהם שכבות עבות של כהל ופורך ופרוכוסים שונים, ואחרי כל זה הם מפיחים רוח חיים במסקה שעליהם ובוראים פנים חדשות. מנדלי היה בכתו להחיות לפנינו כל תמונה אלמת. הנה, למשל, תאור חליקה הצעפים, על-ידי וקנוחינו, בימים ההם". מי שלא ראה שתי הנשים בשעה חליקת הצעפים, האיך הן עומדות זו כנגד זו בכובד ראש, בנפנוף ידים וכתפיים, בבליטת כרס ובציודור ראש, בעקימה חוטם ובסיקור עינים, והאיך הן שוחקות זו לזו במתק שפתים ומרירות כאחד, וזו שולחת לזו מדובשה ומעוקצת, דברים געימים ושנונים - מי שלא ראה זאת לא ראה טוב מימי, אין דומה להם במשחקים ובמשחקות בבתי-קרקסאות, וכל בתי-תיאטראות שלנו כונן הזה הכל הם בפניהן" (בימים ההם, פרק י"ד).

אכן הבמה העברית העתידה לבוא תלמד הרבה ממנדלי ותמצא אצלו חומר רב עד מאד, אף-על-פי שהיה רק מספר, והדרמה היחידה שלו לא עלתה בידו כלל. אבל הוא היה הסופר הראשון והיחיד, שהתיחס בשימת-לב

מרובה לשרטוטי הפנים ולתנועותיהם, למכניקה הפשוטה והגלויה של שרירי האדם השונים. עומדים אנו ומשתוממים, שומעים את מנדלי מוסר לנו בשפה לא מדוברת את הריחמוס המיוחד של אמרות גבוריו השונים, ידוע, כי אצל האלם מפותחות עד מאד תנועות הגוף והפנים שלו. מנדלי מוסר ספרים היה במובן הפסיכולוגי כאלם, יען כי השפה האחת, שבה חספ להביע את הדבורים השונים, היתה נראית בשעחו עניה יותר מדי בשביל האמן שבקרבו, והשפה השניה, שבה נגש לכתוב, היתה כמתה בשביל האדם החי שבתוכו. מה עשה מנדלי? הלך והעשיר את השפה היהודית המדוברת ועשה אותה לשפת ספרות יפה. את השפה העברית החיה ונסך בה רוח חיים של לשון מדוברת.

כשאנו קוראים את התאורים הקצרים והמצוינים של לוי בחור ושיינצה (בעסק הבכאי), של ריזא הסונדקאית ושל לייזר-יעקב (סס), של לייביצ'י ושל שאר הנשים בכתבים השונים, של האדמוני ושל שאר הקבצנים למיניהם – כשאנו קוראים את כל התאורים המרובים של הטפוסים והאישים השונים ורואים עד כמה הפליא מנדלי לחקותם בדברים מעטים, שלא הציר הוא העיקר בהם אלא המעשה, אנו מוכרחים להחליט: כי מנדלי נברא להיות משחק על הבמה. ואילו היתה לירתו באומות העולם, היה נעשה בלי ספק לסופר קומדיות נפלא או למשחקי-קומידן נודל.

ובאמת, כשרון מיוחד יש לו למנדלי להרגיש את הנלעג אף במקום שאינו נראה לשום עין. הוא מוסר גם לנו הרגשה זו ומעורר בנו את השחק. כולנו שוחקים בחיים לפעמים קרובות, אבל לא תמיד בא שחקנו מפני שהרגשנו וראינו באמת באותה שעה את הדבר הנלעג, יש שהשחק בא רק משום חקוי לאנשים אחרים השוחקים באותה שעה, והוא מתדבק באדם בלי הכרחו. לא כן כשהוא דבר-ספרות או אמנות מעורר בנו שחק, אז מתגלה לפנינו עצם הנלעג וננו נסקחות. לאמתו של ז'בר, נוח האדם לצחוק, כי הצחוק מרחיב את הדעת ומקל את עול החיים. אלא מאי? אדים כבדים ואפורים מכסים מפרק לפרק את עין השמש וממיתים את צלילי השחק ברגע הראשון. אז בא הסופר או האמן הקומיקן ומציל אותנו מן ההרהורים הרעים, בהראותו לנו על הקטן ועל הנלעג שבכל המעשים הנראים כאיומים וכמעיקים.

אבל מהו נלעגו האין זה מושג ורגש טובי-קטיבין?

על מדוכה זו ישבו כבר רבים, וכמספר המתענינים בשאלה זו כן מספר הסתורנים. אנו אין לנו להחזק עליה הרבה, כי מי שיפרק את השאלה מהו טוב בעצם, מהו יפה בעצם וכדומה, זה יענה גם על השאלה מהו נלעג בעצם. וגם על הסימנים היחוסיים של סבת השחק יש לדבר הרבה, אך די לומר לנו לעניננו, אם נמצא רק קיום אחדים של הנלעג. על ידם יתברר לנו יחוסו של מנדלי אליו.

רבים אומרים, כי ההרגל האנושי הוא הדין והשופט לכל חיון, ועל פיו יצא דינו לשחק או ליחס סריחו. לפי דעה זו, כל דבר אי-רגיל היוצא מגדר האינרציה הרוחנית והממשית של האדם, הריהו נלעג, אבל זה אינו כן. הריחם היא, כי כל דבר חדש ואי מצוי מעורר ראשית-כל תמון והשתוממות, ולא

שחוק. ורק אז הוא נעשה נלעג, כשמתגלה איזו דיסהרמוניה במצבו או בו בעצמו. כי העדר ההקבלה בין חלקים שונים של איזה חזיון או בין החזיון וסביבתו, רק דיסהרמוניה כזו היא הסבה התכופה ביותר לשחוק. למשל, אם נראה איש עני מחזיר על הפתחים, הלבוש בגדים קרועים מטולאים ומלוכלכים, והוא חובש לראשו צילינדר חדש ומבהיק; או להפך, אם נפגוש באדם הלבוש על פי המודה האחרונה, והוא נושא על רגליו מטליות בלות במקום נעלי תפארת – האם לא נשחק עליהם? או, למשל, אדם עומד ומדבר ארוכות במקום שצריך לעשות מעשה מהיר, דון קיחוט הנושא נאום באזני רועי העוים, בנימין השלישי ועוזרו סנדריל בשעת למודי הצבא בקסרקטין, ועוד ועוד – מהו כאן נלעג: העדר הרגילות והמכניות או העדר ההקבלה? נניח שיש לנו איזה חזיון, שהנושא והנושא שלו הם סריוויים עד מאד, אבל אם אין ביניהם שום הקבלה ובא המקרה או האמן ומקשר את חלקיו זה לזה, או יעורר בנו כולו שחוק. ובכן על-פירוב לא הדברים עצמם ולא החזיונות הם הנלעגים, אלא הרכותם המשונה, שאין בה הקבלה, היא הנלעגה. ואם בחיים בכלל כך, בחיי היהודי על-אחת-כמה-זוכמה. חיינו המיוחדים מלאים תמיד נגורים, והדיסהרמוניה היא חלקנו מעולם. היש להתפלא, כי נלעגים אנו לפעמים קרובות? ולא זו בלבד, אלא יש שאנו נעשים מאוסים ויש שאנו נעשים טרגיים, אך גם תכונות אלו הן בטויים חיצוניים שונים להעדר ההקבלה הפנימית של חיינו; כי רבות הן המדרגות של הדיסהרמוניה והספעותיה על האדם.

המדרגה הראשונה היא זו של הנלעג. היא באה ללמדנו, נ אין שום התנגשות או התנגדות בין הקים השונים של החזיון הדיסהרמוני, אלא שהם פשוט מין בשאינו מינו; הם אינם מויקים לא לנושאים ולא לאחריים, אלא נלעגים הם. הרבה דברים גרמו להתהוותם, ואצלנו הנה מהלך החיים הוא הנותן לנו דמות של נושי, הלבוש בגדי אירופה ומטייל בחוצות ערי הבריה: בני-האדם עוברים עליו ושותקים. גם על היהודי יאמר לפעמים קרובות ה"גוי" הנאור והמשכיל, כי נלעג הוא. אך על-פירוב יאמר על העברי, כידוע, כי מאוס הוא. מדוע? יען כי העדר ההקבלה, המציינת את חיינו ואת יחוסינו לעולם הסובב אותנו, אינה מקרית ואינה חולפת. הנלעג, כשהוא נשנה וחוזר, הוא נעשה מאוס, וזוהי המדרגה השניה של הדיסהרמוניה. אם איש, שקולו צרוד ואין לו שום השגה בזמרה, יתן פעם את קולו בשיר, או נשחק לו, אבל כשיבא לזמר לפניו בקולו הצרוד והשורק בכל יום ויום במשך שעות רבות, או יעורר בנו לא שחוק, כי-אם נועל נפש. כי השחוק בן הרגע משהרר אותנו מהרגשת העדר ההקבלה הקלה, ולפעמים יתעורר בנו עוד קודם שהובררה לנו מהותו של הענין הנלעג. לא כן הדיסהרמוניה הקשה התלויה בחזיון המאוס ומעוררת בנו לעג ובוז. על דבר המעורר רק שחוק אי אפשר ללעוג, בלתי אם יש לך כונות ירעות: שאיפה חנוכית ורגש נקם או תכונות נפשיות גרועות, כמו גסות רוח ואכזריות. כשאדם לועג למישהוא הנה טבע הדברים מחייב, שיהיה איזה נושא הלעג, כי הלעג הוא תמיד פעולה יוצאת בנגוד לשחוק, שהוא רק פעולה עומדת. אדם צוחק, לעצמו הוא צוחק, כי הצחוק

הוא אינדיבידואלי, תחת שהלעג הוא רגש צבורי. גם הלעג משחרר, כמו השחוק, את האדם מן ההרגשה המעיקה של העדר ההקבלה; אבל אוי לך אם באת לידי מעמד, שאחרים לועגים לך, כי מעיק הוא הלעג על האיש שעליו הוא נתך. והוא הדין במהתלות ולצנות, שהן המעבר מן השחוק אל הלעג.

בספרות ובאמנות מחגלים השחוק והלעג בשני סכסיסי יצירה מיוחדים: בהומור ובסטירה. והנה: מנדלי מוכר ספרים לא יכול היה להיות הומוריסטון ממש, יען כי סביבתו היתה מעוררת רק כעס ומרין; אבל להיות רק איש ריב ומדון גם כן קשה היה למנדלי מפני תכונות נפשו המיוחדות ונטיותו לשלוח וליצירת שקט. מה עשה מנדלי? היה כורך אותם יחד, את הסטירה ואת ההומור, ונותנם לפנינו, פעם מרגישים אנו את המרירות שבלענו, ופעם – אח המחקות שבשחוקו, אבל הרגשות אלו תלויות כבר ב נ ו, כי אצל מנדלי אחר הוא המקור: הנלעג והעדר ההקבלה שבחיינו באותה החקופה.

וזכרני בלילות הסדר, כשהיינו מגיעים באמירת ההגדה של פסח עד לכן עשה הלל, היינו אנחנו הילדים משתדלים להרבות במצה ולמעט במרור, והסבא, להפך, היה מרבה במרור וממעט בכריכת המצה. מדוע? אולי היה המרור נעים ללחך הסבא כמו המצה לחכנו, או אולי היה לנו די מדורים בקורט האחר, בשעה שסעמו הפגום של הזקן דרש עוד יותר ממכסת כזית, איך שיהיה, מנדלי מוסי' הוא גם כענין זה אמן יהודי. והראיה: מסעות בנימין הסלישי' ועוד; מנדלי מצליף בשוטו על ימין ועל שמאל, כי השחוק הקל והתמים נר הוא כמעט לרוח היהודי שבגלות. היהודי אוהב ללעוג לפעמים לחברו, להתלוצץ עליו, אבל לשחוק מלב טוב אין הוא מסוגל כלל. וכאמת, מאין הכוא בדיחות הדעת, אם כוס החיים מלאה ראש ולענה? לענת החיים היא הנותנת טעם לפגם בכל הומור יהודי ומפרכת אותו לתול או לסטירה. יש תקופות שלמות בחיי עמנו שנטלה מהן לגמרי ברכת הצחוק. זוהי קללת אלהים. אנשים שאינם יודעים כלל לצחוק, מה אומללים הם ומה מרובים הם בינינו סרקסמוס, מהתלות ועוד – זה נמצא אצלנו לרוב, אבל לא צחוק שאנן. וגם מכחולו של מנדלי היה טבול יותר מדי בירק המרה ובמזיגת חומץ ורובש יחד. זוהי אחת הסכות שמרובות כל-כך אצלו הקריקטורות, עד שתתעורר בנו לפעמים השאלה: גניתו זו של מנדלי להחסס בבעלי-מומים גופניים ורוחניים מהיכן היא באה? כל אותם ביבי השופכים וגלי אשפה, כל אותן הנששות המאוסות והכוזבות, כל אלו הכעור והנוול הרב – במה זכו, שמנדלי תאר אותם בדיקנות מרובה כל כך המעיה על התענינותו הגדולה ועל מסירותו לדרבים המחוארים? האמנם היתה אצל מנדלי איוו נטיה פנימי? אל השלילי שבחיים, כמו שאנו מוצאים אצל סופרים אירופיים שונים, כמו בודליר, פו, הופמן, דוסטובסקי ואחרים?

מכאוב הוא הרעיון, כי האמן היהודי הראשון, שקם לנו בספרותנו החדשה, לא היה, בשם ביצירה אלא, כורסקי, אך לא בו האשם. הוא נולד, כעמק הכנא, וסכיכתו היא שהולידתו. לא שמנדלי היתה לו נטיה למכוער ולנאים שנחיים, להעדר הנורמלי ולשלילי שבאדם, אלא סביבתו היא שהיתה לה נטיה חולנית כזו, ומנדלי היה רק שליחה.

הלא כה דבריו, ובאמת מה לי לספר על חיינו בדורותי? גדולות ונצורות!
 הרי לא אני ולא בית אבא לא היינו מפליאים את העולם במעשינו. דוכסין,
 איטרכוסין ואסטרטיגין ובעלי מלחמות לא היינו; על יעלות הן ועלמות
 יפהפיות לא עבנו; להתנגח כעתודים איש עם חברו או לעמוד כעדי ראייה
 על דם אחרים בדוקרב לא נסינו; וכיצד מרקדים עם כלות ובתולות במשחה
 היין לא ידענו; ולצוד ציד נפש היה בשדות וביערים לא יצאנו; לקצוי
 ארץ וימים רחוקים לא נסענו ואיים חדשים לא גלינו; בסוד משחקים
 ומשחקות לא באנו, ועל שרים ושרות ותענוגות בני-אדם ממוננו לא בובנו.
 קיצור הדברים, כל הפרפראות לספור המעשה, שיהא ערב וממשיך לב
 הקוראים — כל אלה אינן אצלנו, ובמקומן יש לנו חדר ומלמד וריש דוכנא,
 שדכנים, חתנים וכלות, רברביא עם זעריא, טפליא ונשיא, יבמות ועגונות,
 אלמנות ויתומים, נשרפים ויורדים מנכסים, חוזרים על הפתחים לערבי שבתות
 ולמועדים ולראשי חדשים ולימים, בטלנים וגבאים, מקבלים וקופות של צדקה,
 כל מיני פורעניות וכל מיני דלות ועניות ואבינות ומיני פרנסות משונות. זו
 חיינו, אוי ואבוי! חיים עכורים, שאין בהם נחת וקורת רוח, לא הוד ולא זיו
 ולא נוגה להם, (בימים ההם הו:).

מן החיים העכורים האלה יצא מנדלי מוכר ספרים, והוא נעשה
 צופם וסופרם. מנדלי ראה את הנלעג וציר, ראה את המאוס ותאר, ראה את
 היפה ולא כסה עליו. כי אמן הוא מנדלי, אמן הראה את היש.

3

יש באים וטוענים: מנדלי ספר בגנותם של ישראל, מנדלי חטט ונקר
 בכעור ובנוול הרב שכחי עמו והראה באצבע על הבערות האיומה והקפאון
 הנורא שבדלפון וקבציאל, מנדלי מכזה בעינינו את גבוריו ולשון עקרבים
 לשונו. בקיצור, מנדלי מו"ס קטיגורם של ישראל הוא. כך היא דעת אחרים.
 באים אחרים, עונים ואומרים: לא, כי אהבת ישראל היא המדברת מתוך
 גרונו של מנדלי. הוא הוא שגלה את המאור הנפשי שבבריות השפלות והעלבויות,
 והוא שתירר וציר באהבה רבה את אביוני ישראל ואת בני העניים, בהראותו
 על מעינות היופי והטוהר שבאיזה איזיק נפחא, הרצל נגר וישראלים
 סמרטוטר ובגשתו אל פצעי לבם של איזו גבנית והגר בהשתתפות לבבית
 ואנושית גדולה. ועוד יוסיפו סניגוריו של מנדלי: מי עוד כמוהו רחם ולבב
 את ילדי ישראל הגלמודים והאמללים ושר לנו על בוקר חייהם העגום בנעימה
 רכה ובחמלה גדולה כל-כך? ומי עוד כמוהו כבש את רגש הגועל הטבעי
 שבקרבו ועסק בלי ליאות בהתענינות ובמסירות נפש רבה בפרטי החיים
 הקשים והמכאיבים של כנסת ישראל בגולה? הן גם סטירתו היא פרי
 האבחון.

כך הן הטענות והמענות; ושניהם רחוקים מן האמת.
 הן עצם מציאותה של סניגוריה כזו על סופר עברי היא קצת משונה.
 ובנוגע למנדלי היא משונה כפלים. המבקר הספרותי האמתי ימאס בה, כמו

שיתרחק גם מן הקטיגוריה, כי אין המבקר אדביקט. אפילו בשביל הוקר הספרות הבא אין ענין רב בדמעותיו של מגדלי, יען כי אותם הרעיונות הבורדוים הפזורים בכתביו אין להם כמעט שום ערך בדורנו. כלנו יודעים, כי כתור פובליציסטן ומשכיל לא היה מגדלי עומד בראש זתנועה החשובה שבחינו, ואף שהשפעתו על מהלך הרוחות ומהפכות הנפש של בני דורו היחה גדולה מאד, אבל ערכו האמתי וגם העולמי תלוי רק כיצירותיו האמנותיות, שאין בהם אף צל של פובליציסטיזם, כי באמנות אין מקום לא לדברי קטיגוריה ולא לדברי סניגוריה. אלה ואלה בשכחים ברבות הימים, כאשר יעבור זמנם, רק היפה והאמתי בהחלט הוא חי וקים לעולם. למגדלי היה חוש של אמן גדול, והוא שמנעהו מלהמשך יותר מדאי אחרי מלחמת הרעות בדברי יצירה. הוא לא היה לא גביא ולא חזנה, הוא היה רק צופה לבית ישראל, המעט לנו זה, שהסתכל בחיי עמו וספר לנו מה שראה? בעיני החקרנים הפובליציסטיים אפשר שיראה תפקיד זה קל ערך, אבל בשביל היצירה העברית הוא חשוב למדי, מאוסרים אנו, כי לפחות תקופת חיים אחת של קורות עמנו מצאה לה את סופרה, שתארה וציירה כמות שהיא לזכרון עולם, ובצדק אמר פרישמן, כי לו בא מבול לעולם והציף בחשרותיו את עירות ישראל שברוסיה בתחלת המאה הי"ט לספירת הנוצרים ולא היה משאיר מהן ומכל המונגן אף שריד ופליט, ובמקרה ובדרך נס נצלו כן המבול הזה כתבי מגדלי הגדולים, ספר הקצנים, כעמק הככה, בימיט ההם ומסעות בנימין, או יוכל היה ההוקר הבא להקים על פיהם שוב בדמיונו את חיי אבותינו אלה לכל פרטיהם ודקרוקיהם.

ובנואה נזרקה מסי: של מי שאמר זאת. עתה בא כבר המבול האיום, ועינינו הרואות את הנעשה. אותו אורח החיים ואותן צורות הקיום, שהלכו והתנונו מאליהם במשך עשרות השנים האחרונות, נעקרו שרשיהם ונהרסו לגמרי על ידי הסופה האיומה, שהתחוללה בימינו באירופה כולה בצורת מלחמת העמים הגדולה. רובם של ניקמות מושבותינו, שנשתנו כבר הרבה בשנות חייו האחרונות של מגדלי, נחרבו עתה לגמרי, ואין לנו שיעור מהם אלא ספרותנו, שכחתי מגדלי תופסים בה בנדון זה את המקום הראשי וכמעט היחיד. אנו הגנו העדים האחרונים, שראו עוד לכל הפחות את בית הקברות של דלפון, קבציאל ונסלון. עתה נהרס גם הוא, כי שפעות הקלגסים ומסעי החילות עברו על ערי תחום המושב, העבירו בהן את הריציהם ואת מחתרותיהם והחריבו אותן בכוריהם ובפצצותיהם.

הדור הבא יהא נצרך כבר לספרי עזר שונים, כדי למצוא על המפה את ערי מגדלי, ואת הדלפונים והנסלונים יהיה מוכרח לחפש בכל קצוי תבל ובכל מדינות רוסיה השונות, כי רובם יצאו דחופים ומבוהלים בשעת המהפכה, חרבת כסלון, בסלה ולפון ואבלה קבציאל - הנתעצב על זהו ודאי היו דברים, שעל אברתם היינו שפחים בדיענר, אלמלי היינו רואים כי צורות היים אחרות באו במקומם, ודאי היו בהם הרבה חיונות חיים, שלבנו יהכה להם ונפשנו תככה עליהם במסתרים; וודאי מלאים אנחנו צער והתמרמרות לזכר המעשים, שעשו לפני עירותינו שכנינו האכזרים והפראים. אולם כל זה נחשב כבר לתלום בלחות.

שעבר ואינו. כמעט ששכחנהו, יען כי מראות איומים חדשים באים עלינו לדכא את חיינו. אבל כאשר נחפץ לשוב במחשבה לעברנו הקרוב, מוכרחים נהיה לפנות אל ספר הזכרונות הנפלא, שנשאר לנו בצורת כתבי מנדלי. שם נמצא את התאור היותר מדויק ויותר נכון של הכית היהודי עם כליו ורהיטיו, חיזוניותו, פנימיותו וסביבתו, של יושביו, הלובם, מלבושם, ארחות חייהם, של הרחוב היהודי ובריותיו בין שהם בני ברית ובין שאינם בני ברית, בין שהם מסוג המדבר ובין שהם שייכים סתם למין החי, בין שהם מממלכת הצומח ובין מממשלת הדומם. בשעה שמנדלי הקיף במבטו את חיי בני דורו, החליט, כי "חיים כמותם להם נאה ולהם יאה להכתב בספר הזכרונות" (בימים ההם, ה'). וכן עשה. כזקן היושב ומספר לנכדיו את עלילות תקופתו ואת כל מה שראתה עינו ושמעה אזנו, כן היה מנדלי בכל כחביו. בזהירות ובמתנות היה מוציא מילקוט־חיו וזרון אחרי זכרון ונדמה היה כאילו הוא עצמו מרגיש ויודע, שהוא סופר הקהל. פעם נראות לו יצירותיו רק כספר זכרונות, ופעם הוא מביט עליהן כעל דבריהיסטוריה, אבל תמיד הוא מדייק בלשונו וזהיר בכל שרטוט קל. כי ירא הוא שמה ילך לאבוד איזה קו אופי של חיי הסביבה, ומשום זה הוא נוטה להאריך אף במקום שיש לקצר. הוא אומר: "ספר דברי הימים לישראל תובע מאת הכותב, שענין זה האמור כאן יתפרש יפה ולא לקצרו, כדי שלא יהא הספר חסר כלום, והדורות הבאים – אוי, מי יודע – אפשר שלא יבינו, והדברים יהיו סתומים ותחומים" (שם). היש להתפלל על מה שכתביו של סופר כזה דומים לפנקס נפלא המשותף להרכה קהלות קדושות? לא פרט זה או אחר הוא המענין אותו, אלא הצבור כולו, כמו שהוא, ומכיון שהוא הפיץ לתאר ביתר בהירות ושלמות את חיי התקופה, הוא מוכרח לטפל בפרטים רבים לאין מספר ולגלות גם בהם את היופי הגנוז שבכל חזיון וחזיון.

הנה הוא מספר, למשל, על דבר הוקנות של אותו הדור – היתאר אותן כשהן ערומות? איזה אמן היה עושה בכלל מעשה שטות כזה? ובכן צריך היה מנדלי להלביש את הוקנות, ומכיון שהלבישן, איך לא יזכיר את הפאר של כל המלבושים, את הצעיף שעל ראשיהן אחרי כן, כשהזכיר את הצעיף, ראה חובה לעצמו לספר גם על מיני הבה, שממנו היו עושים אוחו, ולתאר גם את אופן חליקת הצעיף בפרטות ובדיוק רב, וכן עוד. וזרון אחד היה גורר אחריו וזרון שני, ותאורי העבר היו אצלו כמעין המתגבר. במדה שהיה משקיע את עצמו בים הזכרונות, היו אלה עוליים וצפים מעל קרקע נפשו וחוננים עליו מסביב.

כי שנים הם דרכי היצירה האמנותית: על פי הרושם החי ועל פי הזכרון, האחד סובל ומתענה, או שמה ומתענג, ותוך כדי ענוי או תוך כדי עונג הוא מרגיש התעוררות ליצירה וצורך פנימי לבטא את חיי נפשו אלה על־ידי דברי אמנות. השני חי לו לפי תומו ועושה את מלאכתו מבלי שיחשוב על דבר יצירה ומבלי שירגיש נחיצות בה, ורק כעבור זמן רב, כשפצעי לבו העלו כבר קרום וגם שמחת הנפש שבה כבר אל גבולותיה, רק אז ירמוז לו לאדם פתאום הנוגה הרך של השבת העבר לתחיה, והוא יתחיל להוציא צלילים חדשים מנימי הכסף של הזכרונות. אם טובים ויפים הם זכרונותיו או רעים ומעציבים –

עצם החזיון נשאר כמו שהוא: איזה צעיף רך פרוש עליהם והוא החולק להם צביון מיוחד, כי הטוב שבהם אינו משכר יותר מדי, וגם הרע אינו מביא עוד לידי יאוש. יצירת זכרון זו יש בה לפעמים הרבה יותר לבביות ואנושיות אמתית משיש בילידי התחיה הרוחנית. ובאמנות צרופה היא עולה תמיד על חברתה. ביצירות כאלו, הנבראות אחר השריטות, ריטמוס אמנותי פנימי והורח חיים התגבשות יפה של ההרגשות ושכלול צורה, ריטמוס אמנותי פנימי והורח חיים אוניקטיבי, איזה שלווה מיוחדת במינה מרחפת עליהן, ודומות הן לברכת מים שוקטת בטרי הרים עתיקים. לא כן היצירה הבאה מן הרושם התי, גליה כנחל שוטף מן המדרונים. כת עלזמים הוא המפכה בה, ובכחה זה היא כובשת את הלבבות, גם אם אין בה כשהיא לעצמה שום חשיבות מיוחדת, והלא ידוע הדבר: כשארם נער, כל מה שעניו רואות ואוניו שומעות מעורר בו מיד גרוי גפש, אבל כשארם מזקין, הוא מספר בנחת ובמתינות את זכרונותיו.

יצירת זכרונות כזו היא גם יצירתו של מנדלי.

אמנם בכתביו הראשונים מרגישים אנו עוד את הד הקולות של מלחמת הניער, אבל גם בהם מוצאים אנו כבר את הסגנון המיוחד ואת אופן הדבור, האופי בשביל כתביו-זכרונות. וכל מה שמנדלי הוסיף ליצור, כן גדלה שלוחו האמנותית וכן יפתה מתינתו. אין להרגיש כלל בסגנונו את כבושיו המלוליים הגדולים ואת חדושיו הרבים.

קוראים אנו בו שורה אחרי שורה ודף אחרי דף ואין אנו מרגישים שום עיפות. אך האמת נתנה להאמר: לפעמים קרובות יציגנו קוצר-רוחנו. לא הורגלנו למתינות כזו ולשלווה כזו. הן כלנו, בני דורנו, מהירים ופזיזים אנו. נחפזים אנו תמיד בחיינו ובהרגשותינו, כאילו היה המות עומד אחר כתלנו — והוא הן עומד! — וכאילו אין לנו פנאי לעולם. בין שאנו יוצרים איזה דבר ובין שאנו חיים סתם, נשרפים אנו בהבהבה פיננו, והיינו הם כולם חיים של התפוצצות. אבל זקני האמנים הגם המיד שלווים בהייהם ומתונים ביצירותיהם. בשעת הקריאה בכתבי מנדלי נדמה כאילו היה אומר גם לנו, כמו שענה לאלתר יקנה'ו, בשעה שדחקו לספר את עצם המעשה: „המתן קצת, ר' אלתר, אמרתי לו בניחותא, הבהילות למה ז' (ספר הקבצנים)“.

ובאמת, למה היא הפזיזות? האם לא הספיק מנדלי לספר כמעט את כל מה שהיה לו לספר? ידע זקן נפלא זה כי אין סופר כמוהו מת וחצי טפורו בידו. איזה בטחון מיוחד במינו היה אצלו, כי הוא ולא אחר יעשה לכותב דברי ימיה של תקופתנו, ובטחוננו זה, מדעת או שלא מדעת, הוא שנתן לו סבלנות גדולה כל-כך להתעכב על כל פרט ופרט ולדייק בכל אות ואות, כאילו היה לוטש אבנים יקרות.

במכתבו לשלום-עליכם הוא כותב: „אין היצירה באה אלא בזעת אפים, וכל דבור ודבור סעון לטוש. זכור-נא ולא תשכח: לטוש, לטוש...“ מה נאים הדברים לאימרו!

אפילו הערה קטנה הבאה אצלו כלאחר יד או איזה פרט קטן ולא תשוב יוכיחים לנו, כי אצל מנדלי היתה טביעות-עין לא רק של אמן, אלא גם של

תלמיד־חכם. כי נפלא הדבר, כמה דיוק מדעי יש למצא בתאוריו השונים והמרוכזים! כמובן, באה דיקנות מדעית זו אצלו שלא במתכוין, אבל אופיית היא להלך רוחו ומערכי לבו.

רבים חושבים אותו לאביו של הורם הריאלי בספרותנו החדשה, דעה זו נכונה היא בעיקרה, אבל טעונה תוספת בירור. היינו: אמת, כי מנדלי הקים תלמידים רבים בריאליזם, אולם הוא עצמו לא היה ריאליסטן. הוא היה יותר מריאליסטן. על פי אפני תפיסתו את החיים ואמצעי התאור שלו שיך מנדלי לאתו המהלך הספרותי, שזולה הצרפתי היה דברו. איני בא לדון בדבר, אם הושפע מנדלי מאסכולה ספרותית זו או לא הושפע ממנה, אבל על פי טבעו ואפיו העצמי היה נטורליסטן ולא מקרה הוא שנתן לנו בעברית את תולדות הסכע: יש בו נטיות של חוקר טבעי. הוא אינו בא לחפש ולגלות עמוקות במסתרי הנפש ובמערכי הלב, אלא מתענין בכל מה שנראה לעינים. דיו למנדלי במה שעיניו רואות ובמה ששאר חושיו מרשמים. וכפי שנראה בפתיחתו לסטורו, בימים ההם מתיחס הוא בבטול גמור ל„חזיונות שוא שלא היו לעולמים אלא בדמיונם“ של הסופרים. העיקר הם אצלו ה„מאורעות“, חיי העם הממשיים, ומשום זה אין לו לכותב, לפי דעתו של מנדלי, שום זכות אפילו לברר וללבן לפי ראות עיניו ושקול טעמו, אלא מחויב הוא לאסוף ביצירתו את כל החומר הרב של חיי דורו בשביל הדורות הבאים, תביעה כזו היא תביעתו של איש המדע, ומנדלי בא בעצמו לספר על דרכו בספרות בדברים כאלה:

שלמה מחבר הוא ועישה את הכסלונים מעין לספריו, כלומר שהיה מסתכל בכסלונים ומכין אל כל מעשיהם כדרך הטבעיים שמתבוננים בטבע הברואים ומדברים על הבהמה ועל הרמש ועל כל בעלי החיים למיניהם, ולאחר שהיה צופה ומביט להכסלונים ונללו לו תעלומותיהם, ארהם ורבעם, שבתם וקומם וכל דרכיהם של מין הברואים הללו, היה מציר אותם בעט סופר כמו שהם צבועים ובצביונם (בימים ההם). הדגשתי בכונה את הדברים האופיים ביחוד, כדי שיבורר, איך הביט מנדלי עצמו על יצירתו. „מסתכלי“, צופה ומביט“, „מבין“, „מציר כמו שהם“ – כל אלו ההגדרות כמה מקבילות הן לתאור הנטורליסטי שבאמנותו אבל עוד יותר מהגדרות תיאוריות כאלו יוכיח לנו איוה קטע מכתביו של מנדלי, קטע אחד כני אלף, עד כמה גדולה היתה דיקנותו של מנדלי וכמה חרד היה על כל פרט ופרט של „הנטורה“, שלא יעבור עליו בשתיקה. אף בספרות העולמית קשה למצוא אמן, שהשם „סופר“ יאה לו כל־כך, כמו שהוא יאה למנדלי. הלא הוא סופר ומונה כל נקודה ונקודה, כל קו וקו וכל תנועה ותנועה שבעולם הסובב אותו.

הנה, למשל, תמונת הסכיבה שלפני האכסניה ב„ספר הקבצנים“ – עינו של מי יכולה היתה לתפוס את כל אותם הדברים בבתאחת ולספר עליהם אחר כך בסבלנות מרובה כל־כך, וכמעט בעונג מיוחד? רק מנדלי הוא האיש, וכחו גדול כל־כך במקצוע זה עד שהוא משעבד גם אותנו לדרכו המיוחדת בהתרשמות ומכריחנו לסמוע בעונג לתאוריו מרוכי הפרטים, אנו קוראים.

אותו הפונדק הקיפוהו ככרום עגלות וקרונות של אכרים עוברים ושבים. קצתן פניות, אין בתוכן כלום, אלא מעט קש וגבבא, וקצתן טעונות כלים וכל מיני סכר, שהבעלים לא הספיקו למכרם בעיר ונשתיירו אצלם, או שלקחום שם בשוק לצורך תשמישם. על-גבי עגלה אחת שוכב חזיר מוצנע כולו בתוך שק, שילח משם ראש חוטמו לאויר העולם ונואק, ואנקת אסיר זה הולכת למרחוק ומועצה את האזנים. ועגלה זו, שהיא טעונה פכין וקררות, פרה מנומרת ומחוסרת קרן אחת, קשורה לה מאחוריה, והיא מתחבטת ומתאמצת בכל כחה לפרוק החבל מעל צוארה ולרוץ לכפר לראות את שלום רעותה בדיר של בהמות שם. שני שורים תמימים, מלומדים בעבודה ונושאים עול קונם, שירכס מגודלה וכרסם נאה, עומדים ומעלים גרה בכובד-ראש ובעיון גדול, ובאותה טעה עוז של פונדקאי, שפחו עליה יצרה, קופצת ועולה על העגלה המלאה והגדושה, מתגנבת ומכניסה ראשה לתוך תרמיל מלא, וכשטועמת מלוא לוגמיה, מיד היא מוציאתו משם בעיטוש ובכשכוש זנב, לועסת בחפזון, בנדנדוד לסתות וזקן כדי ששים נענועים ברגע, ואגב עיניה משוטטות לכל דוח מפני חשש סכנה. בלב כפרי דל וכחוש, שנתנאל מן הכהונה וניוון לעת זקנה מקופת האשפה של הצבור, חזר ברגל אחת וטובך של שערות תלוי לו בזנבו, מרחיע ובא, נושא עינו לעגלה מרחוק ועומד ומסתכל ביראת הכבוד, ואחר כך הוא מעיז ופוסע ובא, מחפש ומריח ומוצא עצם יבשה, שכבר אין בה טפה של לחלוחית, וממהר ונרתע עם מציאה זו שבפיו לאחוריו, משתטח על הארץ ומגרם את העצם, כשראו שו מצודד ומונח על כפיו. סוס חבוש, שנפשו קצה בבטלה ארוכה, לעמוד ולהתנמנם גלוי-עינים ותלוי שפה ואזנים, נמלך בדעתו להקביל פניהם של צמד בקרים, שעומדים כנגדו ואוכלים מספוא מתוך שק אחד, ולהצטרף להם לזימון בסעודת הערב, אבל בדרך הלוכו גרם החטא והוסבך סדנא של עגלתו באופן עגלה אחרת וחשבה להתהפך ונתבהל סוסה של זו וקפץ ועלה מבין העבותות ובעט בחברו הסמוך לו, נתרעם זה הסוס העלוב וצהל ועמד קוממיות, נתרעשה העז וקפצה על כלב הכפרי ולחצה את זנבו ועמד הכלב וברח פסוח ודלוג על שלש רגליו, מילל וצועק צעקה גדולה ומרה" (ססר הקבצנים).

הטעמתי את המקומות המצטיינים בפרטיוחם המיוחדת במינה, אבל באמת כל הקטע כולו נפלא: כך יצייר מנדלי תמיד, והראוי לשים לב לזה, שהציור המובא הוא רק תמונה ארעית, שבאה כלאחר יד. הכרח הגיוני חיובי על פי מהלך הספור כולו אין לה, כזה יקרה בתאורי מנדלי לפעמים תכופות, כי בשבילו אין תמונה ראשית ואין תמונה צדדית או נוספת. הכל הוא בשבילו עיקר. באותה הדיקנות עצמה, שהוא מתאר את סני האדם, הוא בא לתאר גם את תבנית המנורה או את פמני העגל או את צבעי האבע, נפלא הדבר, כמה הרבה מנדלי לראות ויחד עם זה כמה דייק לראות. בנוהג שבעולם, אדם נירבה לראות, אינו יכול לשים עין על כל הפרטים, ולהפך, יש שמרוב עצים לא יראה היער". אבל אצל מנדלי אנו מוצאים גם את זה וגם את זה.

סופרה של כנסת ישראל ותאור מפורט של מקטרתו של איוה ר' אלתר — מה מוזר הדבר! משתוממים אנו בשעה שאנו מוצאים בין התמונות הגדולות של הטבע ושל ארחות-החיים גם מיניאטורה מעין זו:

„אלתר מוחה בבית-ידו של חלוקן את הזעה מעל פניו ומוציא מחיקו מקטרתו של זכוכית לבנה, שצורת יפדפיה עליה; נוטל את המסמר התלוי בצמיד שעל פיה ונורף קנה המקטרת הקצר, העשוי חוליות חוליות: החוליה העליונה עצם שחורה ומעוקמת, התחתונה אף היא עצם, והאמצעית, הגדולה שבהן, מעשה עבות שזורה ומרוקמת „בזוגין דקין“ (ספר הקבצים).“

מזיגה נפלאה כזו של הרחבת הראות ודיקנותה היא חזיון נפלא ובלתי מצוי, בין בחיים ובין ביצירה, ואצל מנדלי היא מתגלית בכל מעשי ידיו, בין שהוא מתאר את הסביבה ובין שהוא מצייר את האנשים. תאורי הכלל שלו אינם בולעים את חאורי הפרט, ובתוך קני הנמלים, שעליהם הוא מספר, יש לה לכל נמלה ונמלה אופי מיוחד שלה.

אך צריך להודות, כי למרות כל זה, ואולי דוקא משום זה, אין בין יצירי מנדלי אפילו אישיות שלמה אחת העומדת בפני עצמה, חוץ מאישיותו של מנדלי מ"ס. הפרצופים מרובים, גם הספוסים מענינים, אבל תכנית מרכזית אין אצלו. רואים אנו לפנינו איזה בליל אנשים וחזיונות, וזה המשמש אותנו בתור מורה דרך ביצירתו בכל זה נמשך על-פיריוב אתרי עצם התאור והספור ואינו מבדיל בין עיקר לטפל. מצב קשה! אמת, כי כשביל מנדלי אין טפל כלל בעולם ואצלו הכל עיקר, אבל אנו ביהוסינו הממשיים והריאליים אין אנו יכולים לחיות בלי נקודות מרכז ובלתי בחינת העיקר. יחס חיוני כזה, שאינו מבדיל בין העיקר לטפל, מביא תמיד לידי פזור נפש גדול, שאינו מרשה לאדם להשתתף בחזיונות החיים, ומי שאלה לו יכול להיות רק מסתכל, אבל לא לקחת חלק במהלך המאורעות. אצל כל סופר אחר היה הדבר מורגש כמגדעת במערכי הלב, אבל אצל מנדלי הוא כמעט טבעי: כי ההסתכלות היא יסוד יצירתו. ומשום זה אנו יכולים לקחת מכתביו איזה קטע בודד ומקרי, לקרוא אותו ולהתענג עליו, כאילו היה זה כשהוא לעצמו איזה דבר שלם. מדוע? מפני שאצל מנדלי אין כלל שום סבך של מאורעות, ומפני שהוא אחד הסופרים המעטים, שאפשר לנללות ממנו מאות כריסטומטיות, וכל חזיון וחזיון יראה לפנינו כעולם מלא בפני עצמו. אולם יחד עם זה יכולים אנו גם להשמיט מכתביו דפים שלמים ורבים, מבלי שנרגיש הסרוגם בהרצאת הענינים. ושוב היא אותה הסבה בעצמה: חוסר ההשתלבות במאורעות. כמוכן, צר יהיה על הדפים החסרים בספר, שהם בעלי ערך עצמי קים, אבל בשביל הענין כלו אינם נחוצים בהכרח, והעדרם אינו מפריע אותנו להתענג על השאר ולהתרשם ממנו. חזיון נפלא זה מראה לנו כי יצירתו של מנדלי היא בטבעה אמנותית שבץ. לא מקלעת פרחים ולא רקמת אריג, כיאם משבצת

אבנים יקרות. אם תחסיר במשבצת אבן אחת לא יפחת תין ערכן של הנשארות, אבל אם תוציא מן האריג נימה אחת או לולאה אחת מן המקלעת הרי אתה טאבד את כולה. אילו היה מנדלי ביצירתו בעל סינתיות, היה סיוור הסבט לרועץ לו, אבל בעבודת האנליזה שלו אין הוא מרגיש בנחיצותו של קוסב המרכז. רבים התעכבו כבר על המבטא, שני מנדלונים בקרבי ודרשו בו מה שדרשו, אבל לאמתו של דבר אין בהתפלגות כזו שום חדוש, כי מי מאתנו יכול להתגאות בשלמות הנפש? יותר מדי מסובכים הם החיים, וגם את האדם לא עשה אלהים כלל וכלל, "ישר". שני אנשים, לפחות, חיים תמיד באדם, והלב האנושי הוא לא רק במובן הפיזיולוגי, אלא גם בחייו הפנימיים בן שני חלקים שונים הנראים כשני לבבות, ולפיכך מבטאו הידוע של מנדלי אינו כלל אוסיי בשבילו. אלא נגד זה מן הראוי היה לשים עין ל"רישא דקרא", היינו לתחלת המאמר, שבו נמצא המבטא על דבר "שני המנדלונים", כי ראשיתו של אותו קטע ב"ספר הקבצים" היא היא החשובה מאד להבנת מהותה של יצירת מנדלי, והנה הם דבריו: "כך היא דרכי מעולם: מגמיעה יתרה כל-שהיא, כגון בפורים או בשמחת תורה, פי נעשה כמעין הנובע, ואני מדבר על העצים ועל האבנים, משחק מטוב לב שחוק תמים, דבש וחלב תחת לשוני, ומתק שפתי יפה ללב שומע כרטיה למכה; בשעה זו גופי מתפשט ונעשה קלוש כדבר שאין בו ממש, מנדלי מתפזר לחלקים דקים וההלקים סובבים ומדפדפים באויר העולם, שלא להרגיש היכן הנקודה הפנימית והעיקר שבהם". ראויים הדברים להשמעו המשל אומר: נכנס יין יצא סוד, וכאן רואים אנו כי על-ידי הדבור לבד על היין יצא הסוד, סוד יצירתו של מנדלי. סוד זה מהו? הוה אומר: מנדלי, האמן נמצא תמיד במצב של "גמיעה יתירה", ומשום זה אין ביצירותיו מרכז ואין להרגיש בהן את הנקודה הפנימית, האחת. כבר ראינו כי אצלו אין עיקר ואין טפל, מפני שהכל מעורר עליו במדה אחת את שימת עינו. יחס כזה אל העולם בא לו לאמן שכמדלי משום ש"גמע" יותר מדי מן החיים ונשחקר. ובאמת הכי דבר קל הוא לצאת מתוך איוו דלפון או כסלון מרופשה ונדחה, מאחורי בית-המדרש מבין חברת בטלנים הווים — ולראות פתאום את עולם אדני היפה והנשגב בתכלת שמיו וברבוי יצוריו, במרחבי שדותיו ובמעבה יערותיו? האפשר היה שלא יתרוצצו העינים ולא יתבלבלו הרשמים? זו עתרת היופי, התנועה והחיים, כשנתגלתה לפתע לעיני בן-קפוליה, נעשהה בשבילו כעין "גמיעה יתרה" והוא נשאר כבר לכל חייו כסנור-המבט, עם כל מעלותיה וחסרונותיה של תכונה נששית זו.

ומרובים כל-כך היו רשמיו מן החיים והמראות שראה, עד שלא הספיק אפילו לשכלל את כלם ולתת להם צורה אמנותית קבועה; הלא הן הרשימות של מיני הקבצים השונים, שמנדלי הסתפק רק בזה שהוכיר אותם בשמותיהם ונתן באור קצר למעשיהם, או התנועות והקיום הבודדים של ה"גבורים" המקריים המרובים או סתם התאורים של חטמים, אזנים, עינים ועוד חלקי הגוף השונים, המסוזורים בכתביו מבלי שיהיו להם בעלים, כולם דומים הם

לאסקיזים של אמן ומראים לנו את אופן התהוותם של רשמי מנדלי ואת מהלך תפיסתו. כהירשילי בשעתו כן גם מנדלי בשעה שהיה יוצא לשער האשפות" של איזו קבציאל, דלפון וכדומה, היה רואה לפנוי ראשית כל לא תמונת חיים שלמה אלא אספקוף גדול של בני עוני והמון צורות ופרצופים שונים, חוטמים שרועים, הרומים, אדומים ונפוחים, מיני שפתים ולסתות משונות עם הטטין ובעובעים, מצחות מזיעים ומפוחים – צורות מכוערות וצורות נאות, שהעניות מנוולתן, כמושות ומקומטות בלא עת, ערבוביה של גופות: כפופות ועקומות וצנומות, חשופות ועטופות סחבות וסמרטוטים, והרגלים רגלי עוני, פעמי רלים, עקבות מגולין, בהננות ואצבעות מציצות מתוך נעלות בלות וסנדלים מסומרים" (בעמק הבכא).

מרשימה משונה זו אנו רואים, כי האדם מישראל מתפלג ומתחלק בעיני מנדלי לאברים אברים מיוחדים, המונחים על שלחן המנתחים. ואמנם הוא אצלנו הסופר היחידי, שעסק באנטומיה של גבוריו. הנאה יתרה היתה לו לצייר בפרטות אחד את אבריהם השונים של אנשיו, ולפעמים היה מטיל בכונה מומים בגבורי ספוריו רק כדי להתענג על השנויים האנטומיים שבגופם. ואף על-פי שהיה מקיף בראיתו את כל דבר מכל צדדיו, היה תופס אותו רק חלקים חלקים. בעינו החרה היה מנתח את תמונותיו ודמויותיו. דרך כזו ביצירה אמנותית, תחלתה באופן תפיסה מיוחד. ואין תכונה זו מקרית אצל מנדלי. קטע שני, הבא אצלו בספרו האחר כמעט באותם המבטאים עצמם, מוכיח לנו זאת. כי כשמנדלי בא לחאר את פנימיותו של בית המלון ב,ספרהקבצנים" הוא אומר: "ומיד כדמות אברים מבצבים ועולים לתוך האופל בזה אחר זה. נראו חוטמים למיניהם, שקועים ושרועים, משורכבים ורחבים כאבטיחים וקשואים; ואחר החוטמים – מיני זקנים ארוכים וקצרים, כדים ומתודדים, ואחריהם קדקדי שער ובלורית ואחריהם פרצופים, צורות זכרים וצורות נקבות". שוב שיטת הנתוח! אך בתאור זה יש עוד קו מענין: ההדרגה והסדר הזמני שבהתהוות הרושם. זהו אחד הקיים היותר אופיים ביצירת מנדלי. על-פי-רוב כשאנו מתרשמים מאיזה חזיון, רק פרט אחד או שנים הם הנותנים בתחלה טעם לכל הרושם כולו והם המעוררים בנו את המושג הראשון והכללי של עצם הדבר. זוהי הדרך היותר קצרה בהכרת הדברים, ורוב האמנים מחזיקים בה. אולם יש אמנים, והם המעוט, שרשומיהם מן החיים מצטברים ונאספים יחד כאריח על-גבי לבנה. תפיסתם דומה או לסולם, שעל שלביו הם צריכים לעלות בהדרגה ובסדר כדי לסקור מראשו את הסביבה כולה, אחרי שהביטו על כל פרט ופרט שלה בעברים דרך כל שלב ושלב. אך בשכר עליהם האטית והמורדרגת הם זוכים אחרי כן להיקי-ראות גדול, וכשהם מגיעים כבר לפסגה, כל החיים משתרעים אז לפנייהם בכל יפים, והם רואים את כלליותם אחרי שראו כבר את פרטיהם.

אחד מבני עליה המעטים האלה היה מנדלי.

4

התרשמות מדויקת ומנתחת כזו דורשת, כמובן, זמן ירוע עד שהיא יוצאת אל הפועל, משפיעה על האמן ומעוררתו ליצירה. אבל במה דברים אמורים? כשמשתתף בה רק חוש אחד או שנים, אחרות לגמרי הן התוצאות כשעומדים לו לאדם כף חושיו לשרתו, כדי להכיר על ידם את העולם הסובב אותו, או מתקבלים, כמובן, הרבה רשמים יחד, ואין הדיוק והנתוח מפריעים את מהלך ההכרה. איך היתה מתגלית הרגשת העולם אצל מנדלי? הנה כך מספר הוא עצמו: „מה שלפני ולפנים בבית המלון לא היו החושים שבי מרגישים את הכל, כולם בכת אחת, אלא בזה אחר זה. החוטם נטל חלקו בראש—נשתתק החוטם נתרגלו האזניים— —הנחלאו האזניים ניתנה רשות לעיניים, שהיו תועות בחשכה מתחילה, להבדיל בין דבר לדבר ובין צורה לצורה“ (שכז).

כך היה מנדלי מכיר את העולם. הוא היה משתמש בכל חושיו יחד והשגתו היתה מרובת הדרכים.

ביאליק נתן פעם ציור מצוין של מנדלי מו"ס על-ידי מה שדמה אותו לפסל קדמון החוצב את פסליו מסלע פרא. רעיון יפה, אבל הדמיון הוא לאו דוקא. אצל העושה בחמר וחוצב בשיש, וגם אצל המסתכל ביצירותיהם, באים הרשמים ביחוד על-ידי חוש המישוש, כי את הפסל אין אנו מכירים לא על-ידי חוש הריח ולא על-ידי חוש השמיעה אף לא על-ידי חוש הראיה בעצם; כי זה שאנו מביטים עליו, הוא באמת רק מישוש מוסט, מעין מישוש בעיניים. לא כן מנדלי. פהות מכל הוא אמן החרט. הוא יותר מדי ער לצבעים ולצילינים משיעשה את השיש האלם והחור לשלית יצירה. הוא מלא תנועה יותר מדי לאוהב חליפות משיוכל להסתפק בפסלים קופאים. יכולים אנו לצייר לנו מה היה נעשה ליהודיו של מנדלי ול„גבוריו“, לו היינו שוללים מהם את קולם ואת אופני דבורם, את צבע מראיהם ולבושיהם ואת תנודות אבריהם וגופם, אין שום ספק כי פרצופם בשיש לא היה נוחן לנו תמונה בולטת כל-כך כאותה שאנו מקבלים בכתביו. וגם את זה אין לשכוח, כי מנדלי הוא אחד הפיסוליסטים המצוינים שלנו. ציורי הגוף שלו, הבאים בתור קטעי חיים נוספים לתמונות האנשים והסביבה, הם בכל מקום עשירי-צבעים ומרובי-גונים דקים מן הדקים. רק איש כמוהו, שהוא צייר על פי טבעו, יכול היה להרגיש את ישי הטבע. וגם במקצוע זה נשאר כמו שהוא: מרבה לראות ומפרט לתאר. מצייר הוא בעת ובעונה אחת גם את צבע השמים וגם את כנפיו של איזה ילד או זכוב, גם את הדרת היער וגם את ביב השופכין; כי אין הוא בא להכריע מה חשוב בעולם ומה לא חשוב. כל חזיונות הטבע, כמו כל החזיונות הצבוריים, יש להם בשביל עין האמן האמתי חשיבות אחת וקשר אחד זה עם זה. היקום בולו יש לו אצל מנדלי קשר אמיץ עם הסביבה האנושית, ואין להפרידם זה מזה. אחת היא במת החיים, והנפשות הפועלות בתיאטרון הנצחי והעולמי הזה כולן זכות אחת להן, בין שהן דוממות, בין שהן סתם חיות ובין

שהן גם מדברות – ביחוד מורגשת אחרות זו של כל היקום בתמונה המצוינה של ליל הקיץ, בעמק הבכאי, פרק ח'. הילדים, חשופי-השטף, הנשים, שכתנותיהן לא פרופות, היהודים השוכבים בחוץ הנויים ומשיחים, הפרות והעזים המטיילות ברחובות, ונגהות הלבנה התועים בחלל האויר – כולם יחד הם כבני סביבה אחת, שכל אחד ואחד בא למלא את התמונה הכללית ולהשרות עליה הוד מיוחד. כשאנו מעלים אותה בזכרוננו והיא קמה לפנינו בכל צביונה הנפלא, שרק מנדלי יכול היה לתת לה, אז מתחנור לנו, כי אלה החיים, אותם חיי היקום, שחוט חסד אחד עובר בהם למרות הרבוי לאין קץ של צורותיהם וזוניהם, ואנו עומדים משתאים כשאנו באים באמצע התאור הריאלי והממשי לשורות מזהירות מעין אלו: קוי פז מנוגה הירח בוקעים בין גגות בתי חומר, יורדים ונמשכים על בני החבורה והולכים ומתרפקים ועולים על הכתלים ומפזזים על הגדרות – ותופע נהרה על החול מטפס שם ומשחר לסרף ועל פרות רבוצות באמצע הרחוב ומעלות גרה, מכשכשות בזנבן וחובטות את עצמן על הירך ועל השוקים ומתאנחות וגונחות מקרב כרסן¹ (בעמק הבכאי, שם). כמה דקה היתה הרגשת היופי ומה עדין הוא המשורר בציור זה של החיים המכוערים והשלייים. אין זאת כי בנפשו עצמה היה מקור אורה.

בהרות הכסף, שהאירו את החול המטפס על הגדר ואת הפרות הרבוצות ברחוב, האירו יחד עם זה, ולו גם לרגע, את העירה היהודית כולה, שמנדלי בא לציירה ראשונה. כי מנדלי מוסי היה סופרה הראשון של עירתנו. בלי רומנטיות וברי רחמים תאר אותה, בקצף מרתית ובארס מפעפע ספר עליה, ועם כל זה היה חוזר אליה בכל פעם ופעם לתארה ולציירה. אמת כי הוא שונא אותה עוד יותר מכפי שהוא שונא את יושביה, ואם להם הוא מתחס לפעמים בחמלה, הנה בשבילה אין אצלו שום מדת רחמים. הוא ממטיר עליה בכל כתביו אש וגפריה, והוא שופך לפעמים את חמתו גם על יושביה בעבורה. רק על הבהמה שבתוכה הוא חס תמיד. כי מרחם הוא את בעלי החיים. באהבה יזכירם, אפילו ב"סוסתי", שהיא באמת אליגוריה צבורית המדברת על רוע הלב של האדם ועל צער האומה הדוויה והסתופה, אפילו בה מורגש, שמנדלי מגין על ה"סוסה" לא רק משום שהיא הסמל של אומתו, אלא משום שהוא אוהב ומרחם את בעלי-החיים בכלל. כתאוריו המרובים של הפרות, העגלים, הסוסים והכלבים השונים, רואים אנו ראשית לכל, כי מנדלי מוסי מוצא לו מרגוע אמתי רק כשהוא מתרחק מחברת בני-האדם. לו היינו מקבצים יחד את כל התאורים והספורים השונים המוקדשים אצל מנדלי לבעלי החיים, היה מתהווה ספר חיות גדול ונפלא, שאין דוגמתו אפילו בספרות לועזית, ואף כי אצלנו, ובשבילנו הלא זוהי מהפכה רוחנית כבירה! סופר עברי המתענין בבעלי חיים, יהודי, משכיל² המתעסק בפרות, סוסים, כלבים וכדומה – היתכן? עלידי תאוריו אלה הכניס מנדלי לתוך ספרותנו דף חדש לגמרי. הוא קרבנו אל היקום כולו: בהרגשת הטבע, בציורי הדומם והצומח, אפשר שיש לו יורשים בין הבאים אחריו, אבל כיוסויו לבעלי החיים הוא נשאר מיוחד במינו. מנדלי בעלמו תרגם ליהודית את "פרק השירה" הידוע, אבל במשך כל חייו ישב

וכתב ביהודית וגם בעברית, פרקי שירה מקוריים, היפים הרבה יותר מאותם המסורתיים, יען כי לא ב"פסוקים" ידברו אלינו יצורי העולם, אלא בכל ישותם עצמה, כפי שהיא מתוארת על-ידי האמן הגדול. כבן עניים זה, שכל ימות החורף היה כלוא במרתף אפל ולה וכבא האביב יצא החוצה, כן שמח מנדלי לקראת כל גבעול וכל שיח, כל עוף וכל חיה. הוא נהנה מכולם הנאה רוחנית ונפשית, ואת כל מאה הברכות ביום הוא מוציא עליהם. אפשר שבשביל זה מעטות כל-כך ברכותיו לאדם...

בנסעו בדרך עם בן-פגישתו ובראוחו את זיו העולם, אין הוא יכול להתאפק מלקרוא: "ר' אלתר, הוי, מה טוב! ר' אלתר, הוי, מה יפה! עולמו של הקדוש ברוך הוא נאה! עולמו של הקדוש ברוך הוא חי!" (ספר הקבצים).

קריאה זו מלזה את כל יצירתו של מנדלי, אף-על-פי שהוא מספיל לפעמים קרובות בעוד ובנוול שבהיים. למרות כל אלה הוא שר את שירת החיים. כי יצירתו כולה בכל היקפה הכביר היא תפלה רוממה לחי המרגיש את חינותו. זוהי אפותיאווה של היקום. יער ושדה, עיר ואנשיה, רוחות ערב וצילי בוקר – כולם יחד מצאו את בטוים בשירתו. להנאתו של מנדלי ולהנאתנו נבראו כולם, ואין כל פלא כי אפילו רלפון המרופשה הוציאה מתוכה את הירשילי ושלמה'לי ואהרי כן את מנדלי.

שלוש תחנות גיאוגרפיות היו בחייו הפרטיים, והן היו מעמדים חשובים גם בדרכי התפתחותו. בין קפוליה וקרמנצוג, שבבילים עקלים ומלאים אבני גנף, הלך לו בשעתו יתום עברי אחד ונעשה לסופר-משכיל בישראל בשם שלום יעקב אברמוביץ. כאשר יצא מקרמנצוג ובא לאודיסה נהפך אברמוביץ זה לאמן עברי נפלא במינו, הידוע בשמו מנדלי מו"ס. מכאן יצא ונתודע לכל ערי מושב בני ישראל ונעשה ל"סבא", לנשיא הספרות שלנו, בן-זקונים וקן זה של העם העברי היה ראשית אונה של התקופה החדשה ביצירה העברית.

חיי עוני וצער הולידוהו, אבל הוא כולו כמו שהוא היה מומור שיר לחיים. רעננותו, שלא חדלה אף בוקנותו, חכמתו הרבה ומתינותו המשונה, שציינו אותו עוד בצעירותו, השפעתו הכבירה וכשרון העבודה הכביר שלו, אריכות ימי וחדושי הלשון שלו – בכל קו וקו מתגלית חיוניותו העצומה של מנדלי וגם כח החיים של עמו מולידו.

5

הדרת השיבה ויסי העלומים התאחדו במנדלי באופן פלא: דומה היה לאלון חסון, שגועו נשאר רענן אף לעת וקנה. ההיית ביער אהרי שובם של כורתי העצים? הראית פה ושם קטעי גזעים עומדים, ופי הכריתה שלהם טוען וקובל כלפי שמים?

הרכן ראשך וראה:

הרבה עגולים הולכים וסובבים את העץ, הוא לבו, ואם חפץ אתה לדעת שנות ימי חייו עד אשר בא עליו הכורת, עליך לספור את העגולים. עגול עגול

לשנה. כולם טובבים זה את זה וכולם לפניך: גם עגולי השיבה וגם טבעות העלומים. במרכז נמצאים עגולי הנוער ועליהם נתוספו מסביב העגולים האחרים.

אך יש שחוכו של העץ נעשה נבוב, ואז ישארו רק עגולי החוץ והקליפה. על עץ כזה מתו ימי עלומיו ואין לו כבר תקנה. אף אם יבלבב ויעשה פירות, תחסר לו הדרת הנוער ועדנו.

וגם באדם כך. כמה אנשים אבדו להם אלהי נעוריהם, ורק הקליפה החיצונה עם עגולי הזמן המאוחרים הם המכטים על הלב, שהוקין והעלה רקב. אך מעטים הם הלבבות, שיש לספור ולראות בהם את כל שכבות הזמן, שעברו עליהם בסובבן זו את זו ובסגרון כולן יחד על עגולי הזהב הזכים של ימי הנוער. לא רבים הם שהוקינו והשאירו באחד ממחבואי הלב צנצנת דם עלומים אחת למשמרת. כבר עבר מהם סער החיים הרעננים והשואנים, אבל בעורקיהם נשאר איזה כח דוחף, ואיזה אור רך ומשמח עודנו בא ומאיר את פני הזקנים האלה ומבעיר בלחיהם החורות והמקומטות את אודם הבציר.

זקן כזה היה מנדלי.

טבע הדברים מחייב, שהנכדים אינם רואים את אביב ימיו של זקנם, ואם יתעורר בלבם החפץ לדעת את נעוריו, הם מוכרחים לפנות לזכרונותיו עצמו או לספורי בני גילו. רק לפעמים רחוקות מאד עולה בידינו להרגיש את דפיקת הלב הצעיר ביצירות-החורף של זקני היוצרים, ובקושי רב מבחינים אנו בקול הבוטח והמתון של שנות העמידה, את צלילי הצער והשמהה של הילדות הטהורה. לא כן מנדלי, בסקירה ראשונה נדמה, כאילו היה זר לנו, כאילו היה לבוש תמיד אדרת-שער ואת הנעשה פנימה בלבו לא יגלה בשום אופן. אבל כאשר תבטח בו ותלך אחריו אל בית גנזיו, יהפוך פתאום את פניו אליך ותראה בו נער שובב העומד ומחקה את העויותיהם השונות של פרצופים שונים וגם את העויותך אהה. זקן קונדס היה.

באגדות העמים יסופר על מיני מעינות פלא, שבשעה שהאדם טובל בהם, זקנתו ניטלח ממנו והוא נעשה שוב צעיר, מעין פלא כזה הם זכרונות הילדות הטובים. מנדלי היה טובל בהם שחרית וערבית והיה עומד תמיד ברענותו. ולא רק בזכרונות הטובים היה מחדש את נעוריו. הן אמן היה, והאמן נהנה תמיד גם מן הטוב גם מן הרע.

ואנחנו אֶלֶּנָא נשתאה על אריכות יסיו. אכן גם כשרון נפלא זה היה אצל מנדלי. כי היים ארוכים הם עתה לא רק מתנת אלהים, כי־אם גם כשרון גדול, יש אנשים שחיהם כשהם לעצמם הם מלאכת מחשבת. מנדלי סוֹס היה אחר מאמני החיים האלה.

אנו כולנו הולכים ונשרפים בחיינו, אך אותו הדור, שמנדלי היה אחד ממנו, נראה כאילו מחומר אחר קורץ. בני גילנו ובני הדור האחד שקדם לנו, הם גם השה וגם העצים לעולת התמיד של החיים. כי חיי האנושות בזמן הזה נעשו כעין רעד־אדמה ממושך ויצירת האדם נעשחה בעיקרה יצירה של התפוצצות. לא כן זקני העולם. כסלע קרמון הם עומדים על מכונם ואינם מרגישים שום זעזוע, הם אינם ממהרים כל־כך לחיות: יש להם פנאי, ובשעה שאצל

בני־גילו של מנדלי התחילו כבר עולים עשבים בלחייהם, נגש הוא לאחדות מיצירותיו המשובחות. הוא היה חי ויוצר, כאילו לא השב כלל על־אודות פנות היום. במתינות והרחבה יצר. ואם בכל־זאת מת זקן אמיץ זה בודאי רק כמו מתוך ההרגל הטבוע באדם מימים קדמונים למות סוף־כל־סוף, ובאמת אלמלא הרגל אנושי מגונה זה צריך היה מנדלי מוֹסֵס לחיות עוד ולִיצור. כי מקור החיים לא פסק אצלו כלל. הוא, בן החשעים, היה כבן עשרים ליצירה.

לכאורה נדמה, כי לא ידע כלל נעורים בחייו, אבל זהו רק למראית־עין. הוא היה אחד מן האנשים המקדימים להוקין, אבל כמו כן היתה בו גם תכונתם השנית: שאינם חודלים להיות ילדים אף בזקנותם. הוד העלומים והדרת השיבה גם יחד חופפים על יצירתו של מנדלי, וזהו סודו.

אומרים שהוא מת עתה. קשה להאמין! באמת רק האדם והסופר שלום יעקב אברמוביץ מת, ולא מנדלי מוכר ספרים. אותו היוצר ואותה היצירה המיוחדים במינם, הידועים בשם „מנדלי“, נשארו חיים בכתביו. ולא עוד אלא דוקא עתה התחיל לחיות משנה חיים, כי כתביו כשהם לעצמם הם יצירת פלא, והם גם עדי החיים לעברנו הקרוב. לעינינו מתה העיריה היהודית, אבל ספקסה חי, ומי שיגש אליו, ירגיש מיד בין שורותיו את קולו הרענן של מנדלי ואת זעזועי השרירים על פניו, המלאים חיות נצחית. כי דברי אמנות חיה קיימים ועומדים לעולם.

וויטסק, ניטן הרעיה.

ג. שופמן*

בקראנו את ספורי שופמן, מלפפת את חושינו אותה הקדרות והכבדות, הנושמת מתורבה שוממה ואפלה, או מסמטאות עוובות, שבתללן גוע הד פסיעות בודדות.

לא את האנשים ההולכים לבטח דרכם, לא את העלילות המצטרפות לשלשלת החיים השוטפים במסלה הישרה — מצייר לפנינו שופמן; עין האמן שלו משוטטת תמיד בשבילים המתפתלים, במבואות המעוקלים, והאסלים, מסתכלת בכל הצלמים המשחחים, בכל המון טשטושי הנפש ולקוייה. שופמן הצייר המציא לו צבעים בהירים ובוולטים כל-כך לצייר את הכהה והדלוח שבחיים, הוא מתאמץ למצוא את הבטוי העז והמוצק לקלישות ולחורון, לעיפות ולחולשה של המון יצוריו. רובם של היצורים, ששופמן מטפל בהם, מתהלכים בעולם מתוך תהיה נפשית: תוהים הם על עצמם, על סביבם, על כל הרוחש וחי במעגל תייהם, והחיים עצמם זרים להם, כל פסיעה, שהם פוסעים בה, תאיכם, וכל נגיעה ממשית עמהם — תועזעם ותטרידם.

העלם החלש והחולני (בבית זר) מלא אינו, פחדנות מטושטשת מפני הסביבה הנרה, שהוא צריך להכנס אליה לפרקים, כל היותו נתונה במבוכה וגרוי תמיד, ואין הוא יכול להרגיש את עצמו לבטח אלא בחסות רעו הבריאי. ואולם כראותו את המתהוללים הבריאים והעליונים, כשמתגלית לפניו שפעת החיים והעלומים, נשמטת הקרקע מתחת רגליו, ואין הוא, מוכה הקדרות הנצחית, מוצא נחמה אחרת ואחיוה כל-שהיא אלא ברעיון, שאותו, היום אשר בו ינתק פתיל החיים של כל אלה — מוכרה הוא לבוא סוף סוף בזמן מן הזמנים. כזה הוא רגש הנקמה התוקף את החלש לנוכה החזק. בצרות-עין שכנו יביטו שדודי החיים והנחשלים על הבריאים והעליונים.

ואמנם אנו של שופמן הדקה מבחנת היטב בבנות הקולות הנוגות, ההומות בלבם של החלשים. אותו שאול המלא תאות נקמה חולנית עד ליד

* כתבי ג. שופמן. ספורים ויצורים. הוצאת "מוריה". אודסה. תרע"ו.

זועה, אותו היצור, העלוב כל-כך כרפיונו לנוכח כל החסון והרענונות שמסביבו, מעורר בנו גם רגשי עצב עמוקים. כשאנו רואים אותו שוכב בבית זר בחשכת הלילה ומהרהר בכדידותו הגדולה, בעצבות המחלחלת בכל חלל העולם האפל, בגופו הרך אשר מחלה חשאית אוכלת בו ומוצצת ממנו את עסיס נעוריו — הוא נעשה קרוב ללבנו, ונימת העצב הרועדת בנששו מוצאת הד לעומתה גם בנפשנו.

ואותה הרגשת הפחד מפני החיים, הלקוי הנפשי של האדם המתירא להרים את עיניו ולהתכונן על סביבו — הם כיוצאים להם אה בטוֹיִם בשורה שלמה של ספורי שופמן. כפי הנראה, מרדסת הרגשה זו את המספר ולא תרפה ממנו, והוא מתעמק בתהומה הקודר, ממציא שם וכנוי לכל קניט ותנועה של הפחד הנפשי והכהות הנפשית, מראה כל צל וכל כתם הצף ועולה להעיב את חייהם של היצורים העלובים והאומללים האלה.

בספרו ה"מחיצה" מנסה שופמן להרים קצת את המסך, המאפיל על עולמם הפנימי של הבריות האלה ומעביר לפנינו את דמותו של הסטודנט בדלון, הנושא בלבו סבל כל המצוקות של אותה ה"מחיצה" העומדת בינו ובין החיים, בין ישותו העלובה, הפתחנית, המתכווצת, ואיתו ה"כלי", אותו ה"חוק", המלא חוסן ושפעת כח. עומד בדלון עם משא כבר זה שבנפשו, מרגיש בכל חושיו את המגע הקר של אותה ה"מחיצה" המעיקה עליו באופן אכזרי כל-כך, וחסר אונים הוא להרוס אותה ולהתסרץ החוצה, כל פסיעה שהוא פוסע, כל צל של כל דבר המתגלה לפני עיניו המורדות תמיד, כל קשקוש, ניד וזיע של אותו ה"חוק", — מטשטש את חושיו, מטיל פחד וקדרות בכל ישותו, עושה אותו לעלוב ואומלל. בדלון נלחם עם עצמו, עם הרכרוכיות הנפשית שלו, רוצה הוא להמלט מ"מחיצת הקסמים", להתלכד עם כל ועם הכלי, אבל די לו לראות הלוויה נוצרית, לשמוע צרצור של צרצר, איזה גירוד חסוף, — די הד קל, נשיבה קלה של אותו האין סוף, והוא יוצא מנוצח; לבו רופק, פניו געשו פרועים, עיניו נוצצות כדמע, וכל מראהו מעורר רחמים וגועל נפש כאחד.

וכשהתגבר בדלון פעם אחת על אותו הכח הנעלם ואינו נתפס, שדחה אותו מעבר ל"מחיצה", וכשנסה פעם לשוב את ככלי הפחד הנצחי, ששם עליו הגורל, יצא החוצה בליל חורף הקר והשקט, רץ על-פני הכרים עטופי השלג, רץ כמתהולל, משקיע ומחלץ רגליו על-פני השלג העמוק והתפלא והתרעם בתוך כך על אותה השאנונות המלגלגת, שהסתתרה וארבה בעמקי נפשה מתחת לכל חרדתו זו. הוא האיץ להסתער ולהתנעש ובא במרוצה עד אילנות בודדים, חבק את גזעיהם העבים, המשורטים והקרים, רץ והסתובב במעגל, הסתכל בירח, טבל ושססף את ידיו בשלג... (כתבי שופמן, צד צ"ח).

אולם זו היתה מין תאות שגעון רגעית, מין פרפור של נפש חולנית ומורעלה; את "מחיצת הקסמים" לא הרס. בדלון הוא מן הנידונים לחיות כל ימי חייהם בכלוב הצר של ה"אני" הפחדני שלהם עם הנטל הכבד של ההרגשה להיות מנדחי החיים, אשר ערפל עב יכסה כלפניהם את הדרך אל הכרחב. כי הנה אם שאלו מתירא מפני החיים והאנשים, — הרי חלש הוא, חולה הוא,

ואין החולה יכול בעצם טבעו לראות את הבריאים והעליונים; אם גם יונה (יונה), החולה במחלת השחפת, מרגיש את החיץ המבדיל בינו ובין כל החוץ, — הרי אף הוא אינו אלא יציר חולני, שהטבע גול ממנו את חוסן החיים, את היכולת להתדבק בהם באסן מוחסי, ולפיכך הוא חי עם הזיות משכרות¹ רוך אחרי צללי תענוגות הבשרים, חי בהם בדמיונו החולני; ואולם אותה המחיצה, המעיקה על בדלון, יש בה גם משום הלעג האכזרי של הגורל. בדלון בא בחברת אנשים, מבקר בתים רבים, למד בחוץ-לארץ, חלם גם כן לצאת, אל אחיו הנדכאים והרעכים ולומר להם מלה, אלא ש, איזו רשת טמירה האפילה תמיד על עיניו, והוא לא ראה בחיים כלום, ולא התבונן לכלום.

כדלון הוא מן הצלמים הנשחתים מן החיים, מיצורי הנועות המתהלכים בצדי הדרכים, ששופמן האמן אוהב לפסוע אחריהם בפסיעותיו המדודות, להסתכל בהם, להציץ לתוך הנעשה בעומק הויה כהה זו ולסמנה לפנינו בצביונה הזועם.

ובצדי הדרכים של החיים מתהלכים לא רק יצורים כבדלון, יונה, שאול, המתיראים מיני כל מגע עם האין סוף, הנחנקים בעונה הצרה של האני² ונופלים תחת ריבם. שופמן רואה שם גם בהרות-אור, קלות ומנוחת נפש, השופעות על גדחי החיים.

הנה מתהלך לו בעולם אדם כנתניה (כחום היום³), חדל-אישים ומשוגע קצת, גרוש הוא מאשתו זה כחמש-עשרה שנה, יושב יחידי בבית, חי לו את חייו המיוהדים, מומר לו קטעי נגונים ההומים תמיד בנפשו, מסנה את עיניו ולבו אל מראות הטבע, אל היצורים הרוחשים בו, מתדבק בטבע, באדמה, בריחותיה, מין דביקות נפלאה; כשהוא רואה את הגנה של שכנו הנוי⁴ טרישקא, תדבקנה עיניו אליה לשעה ארוכה; כשעולה לאפו ריח זבל המובל אל השדה, הוא נטוץ אחריו ככת משונה. נתניה הוא בעצם אדם עלוב ונדה, חי חיי בדידות מוזרים ומשונים, בשטף החיים הישרים נפקד מקומו, אבל אין כבלי האני⁵ מעיקים עליו, כי לבו ועיניו נתונים למראות הטבע, ובתוך רחבי החלל הגדול המלא אורה וזיו הוא מתבטל בעיני עצמו. המלמד הבטלן, החקרן המזור, המטרף המתפלסף לפני תלמידו בריל על האלהים, מכיון שהוא יוצא אל החלל המלא זיו, הוא נעשה אדם אחר, אחד מן היצורים של עולם האורה, והוא מדבר באזני בריל תלמידו, שרדף אחריו מתוך תאות כעס, דברי התרפקות ורוך על צרור של ציצים ריחניים, שנראים זרים ומשונים כל-כך בפיו של אדם כמותו.

גם נתניה הוא מן האנשים ההולכים בשבילים המעוקלים של החיים, מחדלי האישים של העיררה היהודית, מאותם זמפורשים והמובדלים, המטילים איזה סחד על סביביהם, אבל הקדרות שבהיותו מתרככת על-ידי האור השופע עליה מ,זיו העולם⁶.

מן האנשים המזורים, הסטושטשים, המשוגעים קצת, הוא גם מרדכי (ליז הדרך⁷). ונס לאדם מטושטש זה יש איזה מין עולם פנימי, איזו שנת

מיוחדת, שבה הוא מתיחד עם נפשו התוהה, מרדכי זה יושב לכתוב מוזנות דוקא בשעות הדממה שבאמצע הלילה. וכשהוא כותב שורות אחדות, מרגיש הוא חום בתוכי אוניו וקור בברכיו ובכפות רגליו: מרטט הוא רטט היצירה."

וכשהוא תועה יחידי בחשכת הבית, הוא מנגן נגוני עצב מוזרים. והנגונים העצובים מעלים בנפשו מראות הטבע והחיים הנוגים, משיבים עליו ריח יאוש, ריח המת...

אותו מרדכי, הבית היטן שעומד ליד הדרך השמש העולה לדוברובנא, העניים המהורים על הפתחים עם תרמיליהם הקרים וכל התמונות הקודרות, ששופמן מצייר שם בבהירות נפלאה כל-כך, — על כולם טרויה אותה הקדרות המיוחדת של איזה עולם נבדל, של שביל נדח בדרך החיים. והדברים נחקקים בלבנו. תמונתו של מרדכי בעל העינים הדלוחות והאפלות, היושב על התנור הקר בחשכת הלילה ומנגן נגוני עצב מוזרים — לא תמוש ימים רבים מלבנו, כי זהו כחו של שופמן למצוא את הבטוי המוחשי לעצב שבנשמה, את הגשר בין העולם שאינו נראה ובין מראות החיים הגלויים. שירת העצב של שופמן נרקמת מקורי היש, כל הרגשה דקה שלו מתגלמת בתמונה מוחשית חיה ובהירה, ולפיכך לא תמחה מלבנו, כשם שלא תמחנה מלבנו כל אותן התמונות של קדרות החיים ושמותם, שהוא כעלה למיננו.

II

על העיקר שאיננו, רשרשה השולכת, האילנות הערומים למחצה הושיטו את שרעפותיהם הזרות והעקימות כלפי הרקיע המעונן, שנהפך כילו ללא אחת, קודרת, נצחית, תהומית (שם 93).

על אותו העיקר, שאיננו בחיים, מרשרשים גם הרבה הרבה דפים מספורי שופמן, שירת הלאה הקודרת והתהומית עולה ובוקעת מן הגן השמש העומד בשלכת, ששמו יצירת שופמן.

אוהב שופמן להתהלך בשדרות החיים, כשגועיהן נעשים עדומים וטר מהם נח הלבולב, אז מבחינה אזנו ברשרוש העלים המהפזרים ומתגלגלים על הדרכים החורות, עינו צופיה אל הכמישה, הדלדול וההתערטלות של הנשמה, ומסתכלת בנר החיים בשעת כבוחי. צנה מקפדת, עקת נפש, שממות נשמה, עצבת חיים כלים ואובדים ותקות נכזבות — כל אלה נושבות מספורי שופמן. היצורים שלו, אם שהם מתהלכים בעולם עיפים וכבדי נשימה, רצוצי גוף וכפופי נשמה מסבל חיים והסתו הנצחי שלהם, ואם שהם לוגמים מכוס החיים לגימות חסופות מתוך תיאבון חולני ואין תאות חייהם מתמלאת ונפסם נשארת ריקה.

הלל סנפיר (קטגות), עלם חסין ויפה-תואר, מלא דוקא תאית חיים והוא מתעב בכל לבו את הפילוסופים. נפלי החברה האלה יוצקים עופרת בכנפיו. לכאורה אין הוא סובל כל אותם העיניים העומדים ברומו של עולם, ואין לב והצעיר פנוי אלא לעליצות החיים, לקלות ולתענוגות, אבל, לכשירצה,

הוא גדל בכל זאת, כלומר, כאחד מנפלי החברה, וכשהוא טועם בחטיפה מפירורי החיים, הוא נוהם אחר כך במין נהימה של נפש נעקרת משרשיה: „קטנות, קטנות. נהימתו של הלל היא אותה הקובלנא האלמת העולה מתוך הנפש על העיקר שאיננו: קטנות!

ערער קודר עקור בשרשיו המעופרים, מעוקם ורקוב לב' — כך מתאר שופמן את אחד מגבוריו גדליהו שור („טיוול“), שיצא מבית הכלא והולך ומדבר על איוו, מלה חדשה, מלה אחרונה, שהוא ישמיענה. בחור עלוב זה, שנטף שנים של תעיה ללא סבה וללא חכליה מעיק עליו, רוצה לפזר את העננים המחוללים את כל חייו הפגומים והחורים, והוא מתאמץ לאהוו, כאותו הטובע האוחז בשבולת, באיוו, מלה אחרונה בהתלהבות הסרח שורש וטעם, בדבקות עלובה ונלעגה — אבל לשוא. רעו הצעיר מועזע את רקבוננו, מבליט באכזריות של נקמה את אבדן חייו, ולאזני גדליהו שור מתגלים, בורות תוהו, תהומות. בשבתו בבית-האסורים, היה מוצא עדיין איזה מקלט בדמיונו, שנשאהו לאידך גיסא, מעבר לחומה, והנה הוא יוצא למרחב, מתהלך חפשי לנפשו, והאידך גיסא. שהיה חי בדמיונו, חלף ואיננו. שום „לאן“ אין לו, והוא נשא על כפיים עץ בלב ים.

כך באה המציאות המרה, האכזרית, ומקפדת את קורי הדמיון. האחווה האחרונה נשמטת מתחת הרגלים ועל ההווה העגומה מרחפת הלא התהומית... אין מפלט — יד אחת — לוחש גם דובין (במאסר), שרק עשרים ושלש שנים הוא חי על-פני האדמה, וכבר עומד הוא לעומת כל בעוטי החיים ונפשו מסרפרת בתהום הנוראה, שנחשפה לנגד עיניו, שוכב דובין על האצטבא שבבית הכלא, ואצטבא זו הורגשה עתה תחתיו חלקלקה ביותר, ויחד עם חלקלקות זו הורגש גם קושי האחווה שבכדור הארץ כולו, שפועו, כדוריותו ושם 83.

לגדליהו שור אכדה האחווה אחרי צאתו מן המאסר, דובין מרגיש את „קושי האחווה“ בעוד הוא מתגלגל עובב על האצטבא, ועל שניהם מעיקים הסובך והעומק של ההווה, חלומות הבעות הכבדים של החיים, לפני עיני דובין מרחפת החמונה הזעומה והמבהילה של התלוי, שחברו ספר לו עליו באפלת הלינה; וגדליהו שור רואה תמונות קודרות של „עיני פרה שחורות“, של פגישות, עם כלב נודד בשעה מאוחרת בלינה, של רוקים וקנים, של חלומות וזעה ויתמות, והעיקר איננו, ואיזה כח נעלם דוחף אותם לתוך התהום, כי עיני שופמן מציצות תמיד לתור התהומיות שבחיים, לתוך צירוטי ההווה.

עוברים אנו על הרבה הרבה מספוריו, ומכלום בוקעת ועולה לפנינו קובלנא אחת על השעמום, על החולין, על הריקות, על העיקר שאיננו בחיים. הנה מתהלכים בעולם שני הרעים אובסקורוב ושמיר, נודדים בארצות שונות, ומתוך שעמום, מתוך אפס מעשה, מתוך פחד הריקות, מכזבוים הם את הלב לבטלה ב„הכוכי אהבים מזויפים“, והחיים חולפים בינתיים, חולפים החיים.

וכששחק לו האושר לאובסקורוב לבסוף ועיניו האפלות, שסתיו תמיד היה מציץ מתוכן, קרנו מזוי עיניה האביביות של יוליה ונראה היה שנמצא איזה עיקר בחיים, וכשנפתח מעין עלומים משובב, שהרוה גם את שמיר, ושני הרעים היו שותים לשכרה מן היופי המלא קסם והמלבב — באה פתאום רוח סערה וקטפה את פרח האביב; יוליה מתה, סר לבוב החיים, פנ שכרונס, ושוב שלכת נוגה ושוב מרשרשת שממה, חזרה העצבות התהומית אל העינים, והן נושאות בקרבן כקדם את היגון העולמי.

כך נוגה וקודרת היא האהבה אצל שופמן: גם מתוכה עולה שירת ה"לא" התהומית, כי כל המעשים והעלילות, בני-האדם וחייהם, הגונים ושברי הגונים שבחיים, כולם סבוכים ומטורפים אצלו, כולם נראים כאילו היו נטוים באלכסון... מתלכדים הם לפקעת קודרת, לגוש אפל מעיק. אזנו של שופמן מבחינה בקולות ובכנות הקולות העצובים של הנגינה האיומה המרחפת בשלכת החיים, והתמונות שהוא מצייר מחרידות בעבי צלן, באוסף הפנימי שבהן, והדברים שהוא מספר לכאורה מתוך שלוה עמוקה — סערת תהום מודעוּעַת בהם, ושועה אחח מנהמת בהם. על העיקר שאיננו...

III

על פני כל המראות, ששופמן רואה בעולם, מרפרף איזה מלאך זועת, המשרה עליהם קדרות, והם מתגלים אלינו, כאילו היו מגיחים מתוך לוע שחור. לתוך שטף החיים מתפרצת תמיד אצל שופמן איוו שריקה עגומה המקלקלת את ההרמוניה שבהם, כי השריקה עוברת ונעשית מעט מעט לקול סלצות, לצוחה איומה.

מבינות להמון המנומר נוקרים בהיסח הדעת הסוסים השחורים עם עיניהם האפלות ("תלוי"). אלה הסוסים השחורים עם העינים האפלות נצבים תמיד לעינינו ביצירותיו של שופמן. חמיד הם נוקרים אלינו בהיסח הדעת, רודפים אחרינו, ואין מנוס ואין מפלט מהם. ואם אינס רגע — אז לכל-הפחות צלם המבעיה עובר לפנינו ולאחרינו, ואז נתק הקרקע מתחת כפות רגלינו, הכל צולל לתוך איוו תהום אפלה, נמחים גבולי החיים, העבר, העתיד, בכל הישות מפעפע איוו דבר מוזר ורחוק... כל הטובך המשונה, שהיה באותו יום קיץ בהלל הכרך ("תלוי"), הטשטוש של הצורות והמראות ה"תד שאינו נתפס, שהעיק על הלב" — פתרונם היה במלים: "על ההר נמצא תלוי". וכאילו צלו שאינו נראה של התלוי השרה על הכל אותה הקדרות הנושמת מתוך התמונות וההרגשות, ששופמן מצייר שם.

כאותם העננים הקודרים, המגיחים מן המאפליה הנעלמה ורוכזים על אופק השמים ומעיבים את זהרם, כן יגית תמיד אצל שופמן מן המאורה האפלה שבחיים צל המות האורב במסתרים. כמעט כל האנשים, שהוא מעביר לפנינו, צל המות מרחף על ראשם. ולפיכך ועומים ונוראים כל-כך מחזות החיים של שופמן, כי בעיקרם אינם אלא מחזות המות, והרי כל מה שבא

קודם לו, כל המעשים והעלילות, כל הגלגולים המשונים הבאים על אנשיו, כל המון הרחישות והגרויים הנפשיים, התנועות הדקות והכמוסות, ששופמן מגלה בגבוריו, — כולם אינם אלא שלבים שלבים המובילים אל תהום המות, קיום קיום של מעגל נורא, שאליה הם נצמדים המיד, השליט העליון בהיותם של אנשי שופמן, המבלה את עסיו חייהם מעט מעט או מתפרץ בה כחיה רעה בהיסח הדעת, הוא המות, רובם של הגבורים מתים אצל שופמן קודם זמנם.

וכשם שהחיים, שמתאר שופמן, הם פקעת אחת של בעותים ווועות, חלומות בלהות כבדים ומחניקים, כך גם המות אינו בא אלא כעין הטבעת השחורה האחרונה שבשלשלת. לא את המות בהודו הטרגי, לא את משק כנפיו החשאי הוא שומע, — המות אצל שופמן הוא מין מצוקת אימים, פרפור בין החיים ובין הבא לאחר זה, אכזריות פראית של מלאך חבלה.¹

על פי סבוכי הדברים המשונים, המשונים כבר יותר מדאי, ועל פי העצבות התהומית אין טועמים כמותה אפילו בשעת אסון היותר נדול. הבינה ברזניה, כי אין כל זה אלא חלום רע, ובכדי להחליץ ממנו בבת-אחת, אמצה את כל כחותיה להתעורר משנתה, אבל בשעה שהתלין עם סדקי העינים הארוכים והמלגלגים שם את העניבה על צואר אחיה בידו האחת, חגק אותה, את ברזניה, בידו השנייה, ובדממה, מבלתי יכולת לגוע ולבכות, הביטה אל הגלגל הערמומי והקר עד הרגע האחרון² (שם 103).

מתוך חלום זועה זה מתה בחניקה הנערה המזורה ברזניה, זו הדמות הטרגית המתהלכת בין החיים המטורפים של הנדחים ומחוסרי האחיות שבעיר גליצאית זרה. כל בכורי החיים של נערה כברזניה המתגלגלת בשנת השש-עשרה לימי חייה באיזה ריסטורן, וולדיבוסק³ מגואל, ונדודיו של עלם רך כאחיה מישה, שעל צוארו העזוב והקורר צל העניבה מרפרף, אינם אלא מעין פתיחה לפרק הבא אחריהם, מסגרת לתמונת המות האיומה.

ואותו דניאל קוראן (הפליט⁴), המתגלגל בבת-יכלא, עובר את כל בעוהי החיים המתגלים לעיניו בכל תהומיותם, בורח מבית הכלא, כשהוא מסכן את נפשו, מתגפל באיזה צמאון חולני על פורוי החיים בעיר הנכריה שמעבר לגבול, הימים המעטים עוברים עליו מתוך שכרון של הוללות, תענוגות בשרים חסופים. חלומות זועה, — כל רצועת החיים של קוראן אינה נראית אלא כמין ריצה קדחתנית לקראת המות, כזה שמתגלגל מעל הר גבוה והוא נדח בכח הדחיפה מטה מטה.

וכמו ברזניה, שחויקתה באה בלוית מראה הוועה של תלית אחיה מישא, כך מתגלים גם לעיני דניאל קוראן ברגעי חייו האחרונים והקודדים מראות האימים המחרידים של תלית אחיו אשר. גם הוא מבלה את הלילה האחרון של חייו כמו ברזניה בבית המינקה, מתוך הרגשת דחי ויתמות מעיקה. הגורל האפל האורב לאנשים אלו, רודף אחריהם בשבילים המתפתלים, הרחוקים זה מזה ומדביקים בשביל האחרון, בשביל המות...

ברזניה מציצה בחלום לתוך התהום האפלה, שבה מפרפר אחיה, ואותה הירד המקפדת את פתיל חיתו של אחיה דוחפת גם אותה לתוך התהום, ואף

דניאל קוראן מדמדם כל הלילה ורואה בדמדומי המבעיתים את אחיו היוצא לתליה, ומתוך נשיבת המות, המלפפת את כל היותו, שוב אינו יכול לצאת מן המעגל הנורא, ושניהם הולכים לקראת המות כנידונים, שהרי על כל חייהם המעטים והרעים מרחף צליו הקודר, שאין מגוס ומפלס ממנו.

ובשבילו של המות ידביק הגורל גם את שני היצורים העלובים, סימון המשוגע ואמו הזונה הזקנה שרה (בקצוי כרך¹). שניהם מתים בלילה אחד, וגם מיחתה של שרה היא מיתה של בעותים, באיזה מגרש אפל ושמש, מתוך תעיה כאופל מתגלה אליה פתאום המלאך שהור־הכנסים בדמות איזה פרנציסקו. וכמה מציינה מיתה זו:

גל פחד קר הקפיא את המפרקת, ^א הארכזבות, ונסחלק הדבור כמו בחלום. אך יחד עם זה פגה היראה הקודמת, יראת התעיה – כאילו עכשיו כבר נמצאה הדרך הנכונה² (שם 204).

נראה לך, כאלו איזה קול־סתרים היה לוחש לה כל ימי חייה: זוהי הדרך הנכונה³, וכל אותה התעיה במגרש האפל, וכל חייה העלובים והמזומים „בקצוי כרך” – לא היו אלא כדי לבוא אל הדרך הנכונה.

אל הדרך הנכונה⁴ באה גם הגיה, זה היצור היפה, צמת השדה⁵. הגיה באה אל שבילי החיים הנדחים, אל הסימטה העקלקלה ש„בקצוי כרך”, ולא באה, אלא „נפלה”. והשיבה הגיה על החיים המסואבים שבסימטא ריחות יער רעננים, והכל נחרענן שם, ועסיס העלומים המפכה ביציר ישה זה ירוה כמעין את „חנוקיה־הכרך”. והרי בפרשת חיים אנו עומדים – אבל גם כאן היה אורב המות במסתרים. הגיה מזה מיתה פתאומית... „מיתה פתאומית” כבר נעשתה אופית בשביל שופמן.

זוהי הדרך הנכונה⁶ – לוחש על אוון הקורא קוֹדו של שופמן, שהד פחדים עולה תמיד מתוכו; ולפיכך שמה ילדה רכה כמו לארקה (אח⁷) קץ לחייה בשחרית חייה, גם היא לא יכלה עוד לשאת את סבל אהבתה למונדק, ומונדק נדחף לחוך התהום על ידי אחיה של לארקה. וכן הולכת דורה (בשרב⁸) אחרי הקטטה האחרונה עם בעלה ומסביעה את עצמה בנהר, ויוליה (אהבה⁹), זה סמל היופי, שלא נשאר כמותו בין החיים¹⁰, מתה בתבלי לידה.

כך הולכים ספורי שופמן ומתמחחים כרצועה אחת שחורה, רצועת מות איומה ומבהילה.

שופמן הציר עומד בשתי רגליו בתחומי המותשיות. חיים ממשיים ופרצופים ממשיים משמשים לו חומר ליצירה ומפרנטים את חושינו, אבל עיני האמן שלו חותרות למרוחק, אל מעבר להמוחשי והגלוי, ומציצות מבעד לצעיף התצלומות המרוש על הדברים, שהוא רואה.

כאותו הפלג השוטף מתוך סלעי הרים ענקיים, מתגלגל במורד ונעלם בדרך שטפו למרחקים בלתי־נראים, כך נובעת הסחכלותו של שופמן מעצם

החיים, משטפם הבלתי טוסק, ונעלמת לתוך נבכי ההויה האנושית הטמירים, כל קו ושרטוט שלו חיוני הוא, בהיר ובולט, הזמנות שלו נראות לפעמים כאלו היו חצובות שיש ממש, אבל הצטרפותן של התמונות והעמדתן זו בצד זו מולידה איוו הויה סמלית חדשה. לשופמן, כמו לאחד מגבוריו, לויץ (בין ההומות), מתגלה במראות החיים, הצד הפנימי, האמתי, השרשי, רואה הוא לפעמים את הנעשה מלפנים למסך ההויה, ולפיכך עצובים ומופלאים כל כך הדברים, שהוא מראה ומספר.

הנה מצייר לכם שופמן בית עומד בקצה העיר (ליד הדרך), ולכאורה אנו רואים כאן תמונות מן הרגיל ומעשים מן הרגיל, או שאין אנו רואים מעשים כלל, ואף על פי כן אין אנו יכולים להסתחרר מן הרושם שעושות עלינו התמונות ש"ליד הדרך". ציורי הנוף של לילות התורף הקרים והשוממים, העניים הנודרים עם תרמיליהם הקרים, הנראים פתאום בלילה, אותו מרדכי עם ננוויו העצובים, שנושב מהם רוח מות, השריקות הרחוקות הקטועות, החולפות, העליוות-עצובות, כחולות... של מסלת הברזל, שנשמעות בבית השמש מעבר לדניפר ויללת הזאבים בגנים השוממים – כל זה מתלכד לתמונה אחת מרהיבה עין בהוד הקודר שבה. רואים אנו איוו הויה של לילה מיוחדת ומופלאה.

שופמן יודע מאין כמוהו בספרותנו החדשה את הסוד למזג את היסוד המוחשי והריאלי עם היסוד המיסטי שבחיים.

בקר כהה, קלוש, החל להסתכל בעד רשת השבכה החלודה וכל זה נרתע לאחוריו, התרחק והתחיל להבלע לאט לאט במשקעי הכתלים המסוידים, אלה המשקעים הקרים המאובקים והמאופלים. נתהוו הכל שוב רחוק, מסובך, עמוק (שם 65).

המשקעים המאופלים של בית הכלא מתמזגים עם כל הסובך והעומק שבהויתו של דובין, לאיווה מין דבר אפל כל כך, המעיק עליו עד כדי חניקה.

ומחד מיוחד, הפחד העתיק הישראלי ממלא את האויר, משתטח על הערבות המשופעות ומשחיר בלילות מבעד לחלונות, הוא חודר גם לתוך עליה הגג, שבקבוקים ריקים מתגלגלים שם בחול ויורד ומקונן גם במרתף האפל על תפוחי האדמה שבקרקעיתו (שם 94).

כך לובש גם הפחד אצל שופמן צורות מוחשיות כל כך. הריאליזם מתלכד עם המיסטיקה.

שופמן מעלה לפעמים על הברד שתי תמונות זו בצד זו, שנראה לכאורה כזרות זו לזו. הנה, למשל, תמונתה של הניה, המוטלת מתה במטתה, ותמונת בעל הבית, השוכב בבית הזיעה. התמונה הריאלית של בית הזיעה, חלל התנור המשחיר כעין לוע ענקי פעור וצרצור הצרצר – שבה נחתם הספור – למה היא באה כאן? ואולם אם נצרף את שתי התמונות יחד, מתגלה לעינינו הקשר האמתי, השרשי שבדבר. הגוף השמן והמבהיק של בעל הבית והטנים של הניה, שקבלו גירוי הרחמים התינוקי – שתי נקודות הן של היקף חיים אחד הנובעות זו בזו. לאורה של האחת נחשפת התוהו של השניה, החלל השחור של התנור וצרצור

הצרצר בבית הזיעה הבודד נראים לנו כאן לאיזה סמל של אותה הקדרות והעוזבה, של אותה הטרגיות הצפונה בפנים עם גירוי הרחמים התינוקי של הגיה הכתה.

ומשום ששופמן רואה את ה"צד הפנימי" שבהויה, את המאידך גיסא, את ההרמיניה העילאית - הוא מעביר לפנינו המון המונות ומראות, שנראים כנפרדים זה מזה, ויש בהם עם כל זה איוו אחדות שרשית. כל קטעי הקולות של החיים, כל הצלילים העוממים, היתומיים המרחפים בחללם - אונו הדקה תוססת בהם וכולם מתלכדים אצלו לנגינה אחת.

וגם בבטוין של התנועות הנפשיות הסמויות מן העין, של התעיה בלבירינט האפל של ההרגשות המטובכות, העמוקות, התהומיות, של תפיסת הנעשה, באמצע, כשנתקת שלשלת החיים - גם כאן אנו רואים את שופמן בתור אמן החופס את החוויות מתוך הארה פנימית ומבהיקת.

החסוט הפסיכולוגי, ההסברה, המצוים אצל מספרינו החדשים, זרים הם (מלבד אשר באיוו מספריו הראשונים) לשופמן.

וכשם שבעולם הפנימי, בעולם התנועות הנפשיות, אין שופמן מראה לנו את השתלשלות ההרגשות, אלא את גלויין, כפי שהן מאורות לפתע פתאום בברק הסחלכותו, כך גם בציורי החיים הדיאלטיים שלו לא את ההיקף הוא מציר, אלא את הקיים המיוחדים; קטעים קטעים הוא מגלה לנו. כאדם העובר בקפיצה דרך הפרצות המרפרפות לפניו, כך מעביר שופמן את הקורא דרך הפרצות של חיי גבוריו ומשהה אותו על-גבי הרצועה המתמתחת על-פני כל הפרצות והתהומות המרפרפות. שופמן יודע לסמן מצב נפש מסובך בשנים שלשה קוים חיוניים, לחשוף עולם מלא באיזה רמו דק, באיוו מלה אחת, ועל כן קטנים כל-כך בכמותם רוב סטוריו, מפני שהוא מצמצם את כל עומק חפיסתו הבהירה בנקודה העיקרית. אין הוא רגיל להסתובב סחור סחור, להסיל כחמי צבעים ולפור את זממניו לבטלה; שלים הוא במכחולו שליטת אמן ומשעבדו לצבעים המבהיקים ביותר; הסחלכותו היא הסחלכות מרוכזה ביותר.

בכלל מתגבר אצל שופמן היסוד הציורי והסקולפטורי על היסוד הספורי. העלילות עצמן כאילו שריות אצלו בצל, העיקר הוא המראה ורושם המראה, את המעבר מעלילה אחת אל השניה אין אתה רואה, אלא כל העלילות יחדו מצטרפות בדמיון הקורא לרקמה אחת שלמה המרפרפת תמיד לעיניו.

ב"אהבה" מצמצם שופמן רומן שלם בשנים-עשר דפים, מגולל עלילות חיים מנומרות ומורכבות על-פניו בד קצר כל-כך, המתמתח רק בדמיונו של הקורא לכל רחבו והיקפו, במאידך גיסא הוא עושה קפיצות משונות כל-כך בחיי גבוריו, ואין אתה מרגיש בפרצה, בחלל הריק, בין ברוניה הילדה בת ששה-עשרה ובין ברוניה, שהיתה לאחד שתי שנים לאם בנו של רומנקה, אינו נראה שום גשר, אבל הקורא המסתכל יגשור לו את הגשר לפי הרמוים הדקים של שופמן. בציר, באמצע אין אתה רואה שום פרצופי אנשים, שום צורות חיים, ואסילו שמות הגבורים אינם נזכרים, הכל כאן מין גמה של תנועות והרגשות נפשיות, של מדאות וגוונים משתנים ומתחלפים, אבל רשומם חי

בדמינוך חיים מלאים. כי שופמן הוא מאתם היוצרים המזינים את דמיון הקורא, המשאירים לו תמיד איוו פנה חבויה; עד קצה המסך לא יגיע לעולם. יצירתו של שופמן לא נועדה בעצם אלא לקרוא ותיק, כאותו היין החריף המשומר לעדיני הטעם; סגומי הטעם לא יתפסו בה כלום. העינים הפשוטות – גוניו של שופמן יטיחו על גבן הטחה מזעזעת ומטרידה והתמונה עצמה לא תרהיבן ולא תעזבן עדנה אסתית.

ועוד סגולה מיוחדת אתה מוצא אצל שופמן. מלבד הצוריות הבהירה שלו, ספוגים ספורו איוו ריחניות חריפה שכמעט אין דוגמתה אצלנו. כשמייר שופמן את החורף, עולה באפך האויר המוצק והחזק, הנשימה הקרה והמקפאה, המגרה ממש את אפך. האלול של שופמן הוא כולו ריחני; התפוחים האדומים המציצים מתוך המרתפים, רשרוש העלים הצהובים המתגלגלים על פני הדרכים החורים, החפירה בערוגות תפוחי-האדמה, כל זה חי ביחוד בריח. והכרך – כמה ריחני הוא הכרך אצל שופמן. כל השטף וההמיה הטרופה, כל הצלילים והקשקשים המנסרים בחלל, כל חלופי הגונים והריחות, כל הרוחש וחי בכרך – כל זה מתגלה לפנינו בתאורי שופמן. בצירי הנוף של שופמן אנו רואים את הצייר האימפרסיוניסטן המעלה על הבד את כל אשר עינו תופסת בערבוביה הסואנת.

וגם ב"קצוי הכרך", בסמטאות המעוקלות, באויר המסואב רוח "החטא" משוטטות עיני שופמן, וגם ריח אויר זה חריף כל-כך אצלו. ואם לפעמים מגיעה ריאליותו של שופמן בתאורי חיים כאלה עד כדי הפרזה פוגמת (כמו, למשל, בצויר "קטנות"). הנה האמן שבשופמן רואה את עצמו חפשי מכל עול, ומה שהוא תופס בהסתכלותו, הוא מצייר לפנינו, והסתכלותו האמנותית אינה בועטת בו גם כשהיא נחה על כיעור החיים. גם הסחי והמאוס, הכהה והרלוות לובש צורה אחרת על-ידי מגע היצירה, מזדכך בכור האמנות בפרצופיהן של נשי ההפקר, כמו הניה, מניה ועוד, יש גם איוו יופי עצוב המרהיב את העין.

בעברנו על כל ספורי שופמן, יש שתכבד עלינו הנשימה מתוך האדים הכבדים והמחניקים, יש סירעד לבנו לקראת ההמיה העצובה של החיים הערומים בשרשיהם, לקראת הרשרוש העגום של השלכת; ויש שפחד שחור, הפחד מתוך עירומי ההויה, יתקפנו.

עצוב וקודר הוא ספר הספורים של שופמן, אפשר שהוא הספר הקודר ביותר של הבלטריסטיקה העברית החדשה. אבל בשדרות השלכת הארוכה מתהלך לו האמן עם מכתול הקסמים שלו וזימן הצבעים העסיסיים והרעננים בידיו, ועל פני השדרות השוממות – הן הן הבד שלו – מבהיקה האמנות החיה. הבהירה והמוצקה, אפשר שהיא המוצקה ביותר בבלטריסטיקה החדשה שלנו.

חדש רישן

(הרהורים)

א

באחד משיריו האחרונים (אחד אחד וכאין רואה - כנסת) מתודה לפנינו ביאליק על המשבר הקשה, שהתחולל בנפשו, עתה, מספר הוא לנו, שכח המסלות לאלהיר וחיינו נגאלו. מרגיש הוא שאבד לו אותו רגש של החדוש בעולם, אותה הרעננות זה תום של רשמי ילדותו, והוא מצפה עתה יום ולילה לרגע אחד, והרגע הזה יביא גאולה לכל חיינו; ברגע זה תשוב ותופיע לפניו הילדות, יקר חזיונותיו יפקדוהו, ואז יניד עפעף הנצח בצהר קרוע במרום, וצבא תמונות ילדותו יספו עליו ארחות דרכים, ושוב יעמוד נפעם לפני עולם פלא בטהרו, גן נעור יתחום זרוע סודות ופלאים.

כן, עתה אבד לו הכשרון להשתומם, לעמוד משתאה לפני חידות העולם, להתרשם באופן בלתי אמצעי. אין לו עוד אותם הרשמים הקדומים, שלא חלה בהם יד ולא נסה אליהם דבר שפתים. נשאר לו אך להתגעגע וליחל לאותו הרגע, רגע של סדות, שבו יצופו לפניו זכרונות ילדותו.

חשוב הוא להשוות שיר נעגועים זה עם שיר אחר של ביאליק, המלא גם כן נעגועים וכלות נפש - עם דמדומי חמה. ואמנם, כנראה, רב המרחק ביניהם. אז ערגה נפשו לאיי הזהב - זו בחלומות ראינוס, זו צמאנו אליהם כאל ארץ מולדת - מולדתה הרחוקה של הנשמה. זה היה עולם קסם, המתגלה וקורץ אלינו אך בחלומות; אבל זכרו נשאר לנצח בנשמה, הר קולו מצלצל בה, והוא מעמם את כל זוהר חיי האדמה, עושה אותם לגיהנום. הלא זהו, באמת, המוטיב של המלאך בשירת לרמונטוב, זה הוא הג'אני מאמין של האפלטוניות - אותה האמונה בתקופה אגדית, שבה עמדה הנשמה בעולם האצילות, עולם שכולו טוב וטהור לפני כס יה והקשיבה לשירת מרומים; כל צילי עולם השפל אינם אלא הד קול צרוד של שירה זו, וכרון ואנבנקיה בנשמה המתגעגעת למקורה. זו היא אפלטוניות, אבל לא בצורתה הילוטופית,

כִּי־אִם בְּלִשׁוֹן הַשִּׁירָה, הַחַיָּה שֶׁלֹּא מַדַּעַת בְּתוֹר הַרְגֵּשָׁה בְּלִבָּם שֶׁל הַרְבֵּה בְּנֵי־אָדָם וּבְכָל אֹפֶן בְּלִב כָּל מְשׁוֹרֵר, שִׁישׁ בּו נִימוֹת רוֹמַנְטִית.

אוֹתוֹ רַעִיּוֹן עֲצוּמוֹ נִמְצָא עוֹד בְּסִפְרוֹתָנוּ הָעֵתִיקָה – בַּאֲגֵדָה שֶׁלֹּנָה. הֲלֹא כֹה דָרַשׁ עוֹד ר' שְׁמַלְאי – „לִמָּה הָעוֹבֵר דּוֹמֵה בְּמַעֲי אִמּוֹ... נָר דּוֹלֵק לֹו עַל רֹאשׁוֹ וְצוֹפֵה מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ... – שְׁנֵאמַר: מִי יִחַנְנִי כִּירְחֵי קֶדֶם... בַּהֲלֹו נָרוֹ עָלַי רֹאשִׁי.”

כֹּל זֶה מִתְגַּלֶּה גַם בְּשִׁירוֹ שֶׁל בִּיאָלִיק „עַם דַּמּוּמֵי הַהֵמָּה.”

וְגַם עֲכָשׁוּ מִתְגַּעְגַּע הַמְשׁוֹרֵר לְעוֹלָם עֵבֶר וּמִצְפָּה לְתַמּוֹנוּתוֹ וְלִהְדֹ קוֹלוֹ הַזֶּה. אֲבָל עוֹלָם זֶה, שֶׁהוּא מִיחֵל אֵלָיו עֵתָה, לֹא בְּשֵׁמי מְרוּמִים הוּא, לֹא בִּין אֵי הַזֶּהָב שֶׁל שְׁקִיעָה. עוֹלָם זֶה הוּא כּוֹלוֹ אֶרֶצִי. אִין זֶה עוֹלָם אֲגֵדִי, עוֹלָם שֶׁנוֹצֵר בְּדַמְיוֹנָנוּ, כִּי־אִם עוֹלָם מִמְשִׁי, עוֹלָם שֶׁהִיא קִיָּים וְנִמְצָא לְפָנֵים, וְכֹל אִדָּם הִיא לֹו חֵלֶק בּוֹ. הֲלֹא בְּגִן־עֵדֶן זֶה שֶׁל הַיִּלְדוֹת הִיא נִמְצָא כָּל אִדָּם. לֹא „אִיִּדִיאוֹת אֶפְלִטוֹנִיּוֹת” הִיּוּ מִמְלֹאוֹת עוֹלָם זֶה, כִּי־אִם רִשְׁמִים רַעֲנָנִים, מוֹהֲשִׁיִּים וְחִיִּים, רִגְשׁוֹת שְׁכּוֹלָם חִידוֹשׁ וְתוֹם וְטַל שְׁחֵרִית מִסּוֹךְ בָּהֶם, לֹא לְשִׁמִּים מִמְעַל הַתְּנַשָּׂאָה אִו הַנֶּפֶשׁ – בְּכָל שְׁרָשִׁיָה הִיתָה יוֹנֵקֶת מִן הָאֲדָמָה, וְהָאִדָּם הִיא סוֹפֵג אֹר שֶׁמֶשׁ לְתוֹכוֹ, כֹּאשֶׁד יִסְפּוּג הָאֵילָן הַטּוֹבֵל כּוֹלוֹ בְּאוֹר בּוֹקֵר וְכֹל עֵלָה וְעֵלָה בּוֹ טוֹבֵעַ בְּאוֹרָה... לֹא קָפְאוֹן וּמְנוּחָה הִיּוּ בְּעוֹלָם זֶה, כִּי־אִם חִיִּים הוֹמִים וְעוֹבְרִים עַל כָּל גְּדוּתֵיהֶם, שֶׁהִיּוּ מִמְלָאִים אֶת לִבְבָנוּ הַקֶּטָן... עוֹלָם „אֵי הַזֶּהָב” הָאֶפְלִטוֹנִי וְעוֹלָם הַיִּלְדוֹת נְדָמִים לָנוּ כְּשֵׁנֵי הַפְּכִים. רַחוּקִים הֵם כְּרַחוּק שָׁמַיִם מֵאַרְץ, כְּרַחוּק הַנֶּצַח מִן הָרֶגֶעַ.

כִּךְ נִדְמָה לְכֹאֲרָה. אֲבָל אִם נִקְרָא אֶת שִׁירוֹ שֶׁל בִּיאָלִיק בְּעִיּוֹן, נִרְאֶה כִּי אֲצִלוֹ אִין הַהֶבְדֵּל בֵּינֵיהֶם גְּדוֹל. הוּא מִצָּא אִיזָה קֶשֶׁר בִּין שְׁנֵי הָעוֹלָמוֹת הָאֵלֶּה. בְּעוֹלָם הַיִּלְדוֹת, שְׁכּוֹלוֹ הוֹמָה וְכוֹלוֹ חוֹלָף, מִסְתַּכֵּל בִּיאָלִיק „מִתּוֹךְ עִפְעִף הַנֶּצַח”. בְּרַגַּע זֶה נִשְׁקֵף אֵלָיו הַנֶּצַח, הַנֶּצַח בְּשִׁלְמוֹתוֹ, וְעוֹלָם הַיִּלְדוֹת בְּעֲצוּמוֹ, זֶה גּוֹף מְכוֹרְתוֹ וְיַעֲרוֹ שֶׁהוּא מְצִיֵּר כְּל־כֶּךְ בְּפִשְׁטוֹת, עוֹלָם אֶרֶצִי זֶה נִתְעַלָּה וְהַתְּנַשָּׂאָה פֹּה; בִּיאָלִיק אֲצֵל עָלָיו אִיזָה זֶרֶק, אִיזָה טוֹהַר שֶׁל שָׁמַיִם, אִיזָה – „לֹא מַעֲלָמָה הַדִּין”. בִּיאָלִיק הִפֵּךְ עוֹלָם יִלְדוֹת זֶה לְאִיזָה עוֹלָם אֲצִילוֹת מִיּוּהַד. מְקוֹמוֹ שֶׁל עוֹלָם זֶה גַם כֵּן אֲגֵדִי, הוּא נִמְצָא עֵתָה „בְּחִיק תֵּבֵל וּבְאוֹצֵר עוֹלָם”, הַמוֹכִיר לָנוּ אֶת אוֹצֵר הָאִיִּדִיאוֹת שֶׁל אֶפְלָסוֹן, אִיזָה קָפְאוֹן וְשִׁלּוּהַ מְסוּכִים בְּתַמּוֹנַת יִלְדוֹת זֶה, שְׁאִינֶם נִמְצָאִים בִּילְדוֹת הַמְּמַשִּׁית, בִּילְדוֹת שְׁבַמְצִיאוֹת. זֶה הִיא הַמְּנוּחָה שֶׁל זְכוֹרֹנוֹת רַחוּקִים, זְכוֹרֹנוֹת מִיָּמִים עֵבֶרוּ. בְּמִשְׁךְ הַזְּמַן נְדָמִים בְּנַפְשָׁנוּ הַשְּׁאוֹן וְהָרַעַשׁ, כָּל הַתּוֹלָף וְהַדֵּל אוֹבֵד וְכֹלָה, כָּל הַמְּלַחְמוֹת וְהַסְּעֵרוֹת הַיּוֹלֵכוֹת הַלּוֹךְ וְשׁוֹכֵן, וְזְכוֹרֹנוֹת יָמֵי הַיִּלְדוֹת שְׁטִים בְּקֶרְבָנוּ בְּמְנוּחָה, צוֹלְלִים בְּשִׁלּוּהַ וּמִתּוֹךְ דוּמִיָּה. כִּךְ יִצְלָלוּ עָבִי שְׁקִיעָה בְּאוֹדֵם הַרְקִיעַ. כִּךְ סוֹבְבִים בְּדַמְמָה הַגִּלְגָּלִים בְּתוֹךְ אִין־סוֹף, לֹא לְחַנֵּם הַשְּׁתַמֵּשׁ פֹּה בִּיאָלִיק בְּצִיּוֹרִים הַלְקוּחִים מִתְּנוּעַת הַכּוֹכָבִים, עוֹלָם הַיִּלְדוֹת מְבִיט עָלָיו „כֹּאִילַת הַשְּׁחַר מִמְרוֹם”. הַתְּמוֹנוֹת „יִסּוּלוֹ עָלָיו אֶרְחוֹת וְרִכָּם”, כְּכּוֹכְבֵי לַיְלָה טָסִים הֵם בְּקֶרְבָנוּ.

וּבִתְמַת נְדָמָה לָנוּ, שִׁישׁ אִיזוֹ אֲסוֹצִיאָצִיָּה פְּנִימִית בִּין הַתְּמוֹנוֹת הַשּׁוֹנוֹת הַלְלוֹ; יֵשׁ אִיזָה קֶשֶׁר נִפְשִׁי בִּין צִיּוֹר הַגִּלְגָּלִים הַשְּׁטוּטִים וְהַזְכוֹרֹנוֹת הַרַחוּקִים.

ומעין זה מציירים אנו לנו את ה"אידיאות" בעולם האצילות. סבת הדמיון והשווי הזה, כנראה, מונחת ב"פשטות" המיוחדת והטוהר שיש בכל הציורים האלה: בתנועת הכוכבים יש לנו תמונת-ראיה פשוטה, ששים ציור אחר אינו מעורב בה; כמו כן בשטף הזכרונות הרחוקים יש רק תמונות פשוטות, מפני שהרכה מן הפרטים נשכחים ואוברים, ומשום זה נצייר לנו בהם איזה סוהר ובהירות מיוחדת.

בכל אופן הוריד פה ביאליק את הרומנטיות האפלטונית ארצה, או להפך, את הארץ, את עולם הילדות הרים למדרגה של עולם האצילות, שאליה מתנועעת הנשמה כל ימיה ועורגת לתום ול"חידוש" של רעיונותיו, ובאמת עולם זה היה במציאות. יכולים אנו לכפור ב"אידיאות", באיי הזהב, בצלילים שהקסיבה הנשמה לפני בואה לאויר העולם; בכל זה נראה רק מילידי דמיונו של האדם, אבל חור הזהב" של הילדות, שעליו מספר עתה ביאליק, היה בחיי כל אדם, היה במציאות; כל אחד ואחד ממנו זכה לפנים לאותו החידוש ואותו התום של הרשמים, ולכל אחד ואחד ממנו אוהב העולם הזה, אוהב לנצח.

ומי יודע אם ציור אפלטוני זה של "עולם האצילות", שלפני ה ל י ד ה, לא נתקיים במקצתו בקרבנו (כתור הרגשה רומנטית, ולא כתור שיטה פילוסופית) בהשפעת "עולם האצילות הארצי", עולם הילדות, שזכרו תמיד חי בנפשנו?

ב

להרהורים מעציבים מביא אותנו שיר זה.

שומעים אנו, שבגדלותו של האדם, נגאלו נתיבות חיו" לבלי שוב יש מראה תכלית לרקיע, שרק עין הילד תזכה לו ולא תוסיף". רק עין הילד רואה, עולם פלא בסהרו, גן נעור וחתום". אז בילדותנו, כל העולם כולו עמד עמנו יחדו בילדות רענונו; גם היא, קרני אור השתעשעו בנו, הכוכבים – גם כן ילדים קטנים – הזהירו, והעבים הצחורות ילדות היתה בהן, ותמהון היינו מלאים על כל צעד, ושאלות שאלות התיצבו לפנינו בכל. עתה, כשגדלנו, נתיסן העולם עמנו ביחד, נתחלל טהרו, ואנחנו, אבדו לנו המסלות ללבו". אבד לנו הכשרון להשתאות ולהשתומם, אותו הכשרון שהוא מקור החיים האמתי. הכל אנו יודעים, ולכל אנו מוצאים שם ומוסג.

האמנם כך הוא הדבר? האמנם אין תקון ל"התישנות" זו ודרך תשובה אין? נדמה הדבר, כי לפעמים יש עם כל זה איזה תקון.

כן – יש רגעים כאלה, רגעים חשובים בחיינו אנו, כשלפנינו, יקרע צהר במרום", וגם לנו יתגלה, עולם-גן נעור וחתום".

אלה הם הרגעים של הרגשות הכבירים; רגעים – של סערות בנפש כאופן שונה יתגלו הרגשות הללו. לפעמים הם באים מתוך אסון גורא, מתוך אבדה שאיננה חוזרת; לפעמים זהו רגש אהבה המתלהט בקרבנו; או לרגל סכנה גדולה הנשקפת לנו, אבל רגעים כאלה יש ויש, ואין אדם שינצל מהם – לאסונו, או לאשרו.

ברגעים האלה הגדולים נפשנו מזדעזעת כולה עד מעמקי צפונייה, עד שרשיה הגנוזים, ורעד פנימי מתחולל בנו, מגלה תהומות ועורם ערמות, והכל מתהפך בנו, והכל משתנה פתאום. ואם נביט אל העולם, והנה חדש הוא לפנינו, עולם שלא ראינו אותו עד הנה.

ברגעים כאלה הולך ונמס הגלד העב של האדישות ושיון הנפש, שכסה אותנו, אותה הקלפה של הישן, שאנו מתכנסים לתוכה, מתמוזת ונופלת, ואנו עומדים ערומים לפני העולם, והעולם עומד ערום לפנינו, ואנו משתאים ומשתוממים שוב אל כל חזיון, והכל חדש, הכל מעורר תמיון.

ברגעים כאלה יש שנשמות דברניות תאלמנה, והן עומדות ותוהות לפני חידת ההויה; ונשמות אלמות, להפך, סוצות פיהן ואומרות שירה, ברגעים כאלה יש שמעיונות יצירה יתפרצו פתאום כנפש האדם – ברגעי חייו הגדולים... אז כאילו מחדש נולדנו, וכל העולם נברא עתה בריאה חדשה, ובששת ימי הבריאה אנו עומדים, והעולם מתרקם... וגם מכרינו הטובים, מיודעינו מכבר, כלי ביתנו המקיפים אותנו, הגג האדום של הבית הסמוך וענפי האילן למולו, כל אלה כאילו נראה אותם בפעם הראשונה, בשפה אחרת ידברו אלינו – ברגעי האהבה או הצער הגדולים...

וגם נפשנו חדשה היא לנו אז, חדשה לא שערנוה... כל השריון העב שלבשנו תמיד, כל ההרגלים הישנים, שהתאבנו בהם, נשמדו פתאום, ותוהים אנו לפני מעמקי נפשנו, רואים אנו את הגלים המכים בת – ברגעים האלה הגדולים...

מה היא הסבה? כנראה, יש ברגש החזק הזה, שתוקף את האדם, משהו מכה האיתנים, מן האלמנטים שיש כטבע, ממקור הקדומים שלו, וברגעים כאלה אנו מרגישים כת זה, אנו מרגישים את הרוח הגושבת על סביבנו, שומעים את המיתה, והיא מטלטלת אותנו בסערה, ורואים אנו את הצוקים העזים והקשים במקום שהיתה רק אדמת בקעה רחבה.

מלבר זה יש צער בכל רגש חזק, ובצער יש קרע נפשי, ובקרע הזה אנו מרגישים מבלי דעת קטע מן הקרע הגדול, מן התהום העצומה הרובצת בתוך הבריאה ובכל יצירה, וברגעים כאלה נמתחים אלפי חוטים בינינו ובין רבבות יתר היצירים, בינינו ובין הצמתים והחיות, בינינו ובין העבים הנפזרות ונקרעות לאלפי קרעים ברקיע. שוב אנהנו אחים לכל, ושוב מתגלה בנו אותו הקשר האמיק, שישנו בין כל ילידי עמק הבכא, בין כל צאצאי משפחת הברואים הגדולה, קורבה זו לכל צמח ולכל חי, שבילדותנו היתה חיה בנו מאליה, באופן בלתי-אמצעי, קורבה זו, שאנו שוכחים בימי החול של חינו, שבה אלינו ברגעים האלה הגדולים, ומשום כך אנו אז – כילדים...

זאת ועוד אחרת: הרושם החזק זהו אור בהיר, אור חדש פנימי, שנגה בנו. הוא, כמו שאומרים הפסיכולוגים, אוצר מגונוי על כל רגשותינו, על כל רבבות רשמנו, ותוקף את כל הנפש. כאילו ברק פתאום יוצא מתוך האפלה, והאיר לנו את העולם ואפילו את הפנות החבויות ואת הבכאים בקצה האופק ואח מחשכי העבים מלטעלה ואת כל פרטי הפרטים מחדש.

ואם נביט אז על העולם והנה חדש הוא וזה עתה יצא מתחת סך הבריאה.

כאוסן זה רואים אנו, כי תום ההרגשות לא לעולם אובד לנו. גם לנו הגדולים יש שיראה העולם, כגון נעול ותתום מלא חירות, יש שגם אנו רואים בו המון חיוניות, שלא חלה בהם יד ולא נסה להם דבר ששתיים, יש שגם בגפשו תרועה נאלמה וטל שהרית מבהיק על כל העולם וכזיו קדומים של חדש הוא נוצץ לפנינו.

אמנם לא קטן הוא המחיר, שהאדם משלם בעד זכות זו — לראות בלידתו ובחדושו של עולם. מרם לנו וממיטב נשמתו הוא משלם בעד זכות זו; יש שלבו יסבר בסערה, יש שאשרו יאבד לנצח. יוכל היות שיאמר האדם, לא הן ולא שכרן. אבל הן אין שואלים כלל לרצונו. הסערה באה... ואף גם זה לא יהיה קל בעינינו; אל-נא נשכח כי בשעה זו צופה האדם במעשה בראשית וכאילו נברא העולם לעיניו, כי בשעה זו כל אדם נעשה ל"אדם הראשון", המביט בשחריתו של העולם, כאותו רגע ויכה האדם בעולם מלא אין סוף, וכוכבים חדשים ושמש חדשה וגם גון תכלת חדש לרקיע — ככל הוא זוכה מבתחלה, באותו רגע הוא זוכה מחדש בכל מכמניו אין קץ של ההווה, והוא נומע בפעם הראשונה מכוס החיים, שאיש לא נגע עוד בה ואיש לא חלל עוד טהרתה. אז רואה הוא נחיצות ביערות קדומים, יערות מסוככים, שרגל אדם לא דרכה בהם; תבל — בתולה עומדת לפניו כטהרת עלומיה...

וגם נשמתו חדשה היא. ב"אני" חדש הוא זוכה, שלא ידע איש עד רגע הרגש הגדול את תהומותיו ואת צפעונו ושמשי...

ברגעים כאלה עולים מימי הבריאה הראשונים, ולכן הומים עוד בהם מעינות יצירה, מעינות בריאה נסתרים, כאותם ימי עד והררי געש שנשארו עוד מאותם הימים, כשכל האדמה היתה גוש רותח ואוקינוס של אש — סרידי להב קרומים הם, המתלהטים או בקרבנו. אז זוכים אנו בניצוצות של אותה האש הקדומה הבורעת ביצירה וגם אנו יורשים מפליטת הניצוצות הללו. דועכים היו הניצוצות דורות אחרי דורות והנה שוב החלקו ל"בת-אש"...

ואם רגעים כאלה יהיו בחיי אמן — הוא שואב מהם, ממעינות היצירה החבוים, כל ימיו ונעשה ליוצר, ולכל אדם הם מקור זכרונות, שמהם נוונה נשמתו כל ימיה. כבר חלפו הרגעים, כבר הם מתכסים בערפל — והנשמה עוד רוקמת מהם את אגדות חייה. כי הזכרונות, העבר של האדם בתוך נפשו, זו היא אגדה, שיוצרת לה כל נשמת אדם, אורגת לה כל ימי חייה לעצמה בסתר באין רואים, מוצאת בהם את שיריה וציליה, את עצבה ואת שמחתה...

וברגעי חיינו אלה, רגעים מכאיבים המשברים לבות אדם, אל-נא נכנס בקליפתנו, נציץ-נא יסר אל הברקים והרעמים, אל-נא נסחיר פנינו מהביט אל האלהים, טוב לפעמים להרגיש את ספינתנו בשואה בקצף על הגלים, להרגיש כי נשאים אנחנו, ואין אנו יודעים אם כבר נגזר על ספינתנו להשבר או אם נראה עוד איוה חוף הרש... כחנשאים הגלים, החיף מכוסה בערפל, אבל נפלא יהיה החיף — רב לנו אם נחלום.

ג.

תפקיד זה, שיש לאהבה ולאסון בחיי היחיד, ישנו למהפכות ולמלחמות הגדולות בחיי האנושיות. הזועות והסופות שבצבור מחדשות פני חבל - זה אמת. מחדשות הן, לא רק משום זה שהן מהרסות את צורות החיים הישנות ומפנות מקום לצורות חיים חדשות. לא - חדוש אחר יש בהן, יותר עיקרי וחשוב, כי הוא מתחולל בשרשו של העולם - בנשמת האדם, אפילו אם ישאר העולם כקדמותו ולא ישתנה בו אפילו כקוצו של יוד - גם אז עלינו לומר, שהוא התחדש כולו ונעשה אחר לגמרי. כי חדוש זה הוא טובייקטיבי, חדוש זה אירע בנפשנו פנימה. המהפכות מזעזעות את נפש הצבור, מביאות אותו לידי רעש גדול. אנו, שהורגלנו אל המחשבה, שכל יום יהיה דומה לחברו, ולמדנו להביט על הזמן כמו על חלקה אפודה ובת גון אחד, אנו זוכים כולנו ברגעים אלה באותו הכשרון הגדול להשתומם ולהשתאות, ובכל רגע אנו נבהלים, ובכל רגע אנו מחכים לחילדות פתאומיות. ברגעים כאלה מתחדש הקדוש ברוך הוא את עולמו לעיני כל יושביו ואנו רואים, בהמיר ארץ, אלה הם, שמים חדשים וארץ חדשה, שראו הנביאים, בשעה, שהראשונות לא תזכרנה - הם, הנביאים, הכינו את כח, החדוש הזה. ואפילו אם כלום לא ישחנה בסדרי הצבור - מה שאי אפשר באמת - בכל זאת התחדש העולם ממסד ועד הטפחות, ואפילו חית השדה והצמחים וההרים נתחדשו אז, כי נודעו אז לבות בני-האדם, כי חרדו הנפשות המסתכלות ורואות בעולם. ובמובן זה אין הריבולוציות המתחוללות אלא בטוי היצוני של אותה המהפכה הפנימית, שהתחוללה בנפש האדם; אפשריות הן רק אחרי שישנה הצבור את רוחו ואת כל הלך מחשבותיו הרגיל, אחרי שלבו סר מן הקביעות והקפאון. רק משום שנתחדש מבט האדם ורק אחרי שעבר הפרוצס העמוק המתחולל בנפשו פנימה, - אפשר שישנה אחר כך את מעשיו, כך באים בהיסטוריה אחרי ימי החול ימי מועד, ימים המגלים חדשות ונצורות, ימי המשבר בנפש הצבור, בנפש האנושיות כולה.

ד.

באופן זה באנו לידי מושג חדש: מושג של חדוש החיים, חיי היחיד וחיי הצבור. באמצע חיי האדם, כדמי הצהריב, בשעה ששמשנו עומדת כבר בלב השמים, אנו מתחילים לחיות מחדש ואנו רואים טוב בחדוש העולם. מושג זה הוא באמת חדש בטבע. הוא כאילו מתנגד לכל התנהגותו של הטבע, לשלשלת הברזל של המאורעות. סובב לו העולם, נמתחת שלשלת הסבות, חוליא עוצה בחוליא, מאורע משולב במאורע, בעקביות גמורה שוטפים החיים. בה אין חזרה לאחור ואין הפסק. מה שנזדקן ונתישן - ילך ויבול ואין לו תקומה. אין זכרונות של עבר נמחקים, אין כפרה לשגיאה, הכל נכתב בספר החיים הגדול - דף אחרי דף, כלום לא יפקד שם - כידי כל אדם יתחם.

כך אומרים לנו חוקי ההויה, חוקי הברזל של הסבה והמסובב. והנה פתאם – פתח נפתח לנו במבצר ההויה. צוהר חדש נקרע בתוכה. רואים אנו איך מתוך סערת הרגש, מתוך רושם החיים החזק, כאילו נפסקת שלשלת המאורעות ומתחילה מאלף-בית, ואנו עומדים שוב בראשית היצירה.

רואים אנו איך מתוך הרושם החזק והסערה מתחדשים חיי האדם, ואנו עומדים במובן זה שוב מבתחלה.

ולכן יש לרעיון זה של, חדוש הנפש, חדושה באמצע הקיום, כת אופטימי גדול, מעין תחומים; הוא מורה אותנו, כי לא דלו עוד מקורות חיינו, כי יש עוד לשד בנוענו.

כי יש לעץ תקוה... אם יוקין בארץ שרשו, מריח מים יפריח – אומר איוב. לא כן האדם – האדם אין לו מה ליחל.

אבל באמת לא רק לעץ יש תקוה; גם לאדם – כל זמן שהוא חי – יש תקוה לשוב ולהפריח מריח הרגש הגדול, מריח הסערה הגדולה.

במובן זה יש כח משחרר גדול ברגש החזק, בסערת הנפש. הוא משחרר את האדם מכבלי ההויה, מן האיגרוציה הגדולה שלה, הוא מציב את האדם מעל לכל שטף המאורעות, כי בכלום יש אך הודקנות – ורק נפש האדם יש בכתה לשוב ולהתחדש, להתחיל פתאם חיים חדשים...

כך באנו לידי מושג פסיכולוגי של מסכר נפשי, המשחרר את האדם. מושג זה מרים את הנפש הזולת על האדמה ונותן לה כנפים ומעוף רחב... אמנם, יש לנו עוד מושג, רחב הרבה יותר, גם כן מושג פסיכולוגי – ובמדה ידועה גם מטפיזי – הנותן חרות עוד יותר גמורה לרוח האדם. והו מושג הבחירה החפשית. רגש זה של הבחירה נטוע בלב האדם. אם נאמין בה, אז האדם הוא חפשי לגמרי במעשיו מן החוק של, הסבה והמסובב.

אבל גדול ההבדל בין שני המושגים האלה. הבחירה היא *deus ex machina*, שהמציא לו האדם, באמרו להנצל מתוך המסבות. בין הבחירה ובין חוקי הטבע – תהום רובצת, שאין לסתמה; את הקרע שביניהם אין לאחזה. הכל צפוי והרשות נתונה – על שאלה זו אין למציא תשובה.

הבחירה מוציאה את האדם לגמרי מעולם הטבע; היא מנתקת לגמרי את הקשר בינו ובין העולם החיצון, ובמובן זה מציגה אותו בודד ויחיד, זו היא *splendid isolation* שיש בה גאות ידועה, אבל יחד עם זה היא תלישה, תלישה גמורה, מאילן הבריאה. זו היא, סכינא חריפא דמפסקא שלשלת המאורעות.

לא כן מושג החדוש, שראינו כאן. הוא אינו מוציא כלל את האדם מן העולם, שהרי סוף סוף מקור הכחות הפורים, שהתעוררו בנשמה, מקור החידוש, מונח בהודעזעות ובסערה, שבאה מן העולם החיצון. בסערה זו לא נפסק הקשר בין האדם והטבע. להפך, בה ראינו את האחוה, הקורבה הפנימית המתגלית או בין האדם ובין הכחות הקדומים של הטבע. הסבה היא חיצונה וטבעית, מושג הבחירה הוא מרד בטבע, התקוממות נגדו, ביד חזקה ובוריע

נטויה". לא כן החדוש, הוא אינו אלא שחרור הנובע מן הטבע עצמו, העולם החיצון הוא הנותן פה את החירות לאדם; מתוך הסערה שואב האדם את כחותיו החדשים, ממעמקי ההויה הוא דולה ומתוכה הוא מתדש נעוריו.

קרוב מאד למושג ה"חדוש" מושג קדמון אחר, מושג התשובה. מה פשוט נראה לנו המושג הזה, מה מובן וישן! הלא הורגלנו כל כך עוד מימי ילדותנו לשמוע את המלה "השובה", עד שנעשית לנו כמעט כמלה בלי חוכן, עד שדשנו בה ואין אנו מרגישים בה כמעט כלום. אבל באמת, אם נתעמק בה, נראה, כי זו היא אחת היצירות היותר נפלאות של המחשבה האנושית, שיש בה מעוף גדול, מעוף לשחקים ועד כוכבים.

כי בטבע עצמו אין תשובה. אם יולד רע בעולם, הוא הולך ומתגלגל, מעוות לא יוכל לתקן, זה הבא על הערוה והוליד ממנה ממור, תולדות חטא גוררות תולדות חדשות. הרשומים שנחרתו בטבע לא נתנו להמחות, בטבע אין חזרה לאחור, יש אך פסיעה לפני, אך שטף מזה והלאה, לשוא תהפץ להביט מאחריך, לשוא תאמר לתקן את שגיאותיך. משגיאותיך צמחו כבר רבבות תוצאות, ושטף המאורעות לא יתן אותך להתעכב, לעמוד אפילו רגע, הוא סוחף אותך רק לפני, רק הלאה...

אבל בא האדם והמציא לו מושג חדש, והוא אומר כך: אם גם דבקו עונות בנפש האדם ורבו כתמיה, אם גם נגואלה בפשעיה ונפלה נפלה — יכול הוא להזור בתשובה, בא יום המשכר הנפשי — הוא שב מעוניו, ואז כל חטאתו לא תזכרנה. "תכבסני באזוב ואטהר, תחטאני — וכשג אלביך". הוא עומד שוב כילד, נקי מחטאיו, גר שנתגייר — כקטן שנולד דמי, כל זה אינו אל דמיון, שנדמה לנו, כי הוא חטא — הן נפש חדשה לפנינו, והיא לא חטאה, וכל שגיאות לא היו לה...

כן. מי שנתון כולו תחת התיפנוזה של כחות הטבע, לא יוכל לצייר לו את מהות התשובה. כי בטבע אין תשובה, היונים, בכל התעמקותם בשאלה המוסרית, כמדומני שלא ידעו כלל את מושג התשובה. בטרגדיה שלהם לא נמצא לה כל זכר.

ואם בא בנפש עם מושג התשובה, סימן הוא, שהוא סר מחיי הטבע והקשר עמו וההכנעה לפניו נעשו זחוחים. עם כזה כבר מבין את ערכם של חיי הנפש.

מושג זה, כנראה, חדשה היהדות. ביחוד: יחזקאל הנביא, האוהב כל-כך וכדגיש כל-כך את המושג הזה, ובאמת המושג הוא כולו עברי. בשפה אחרת מושג זה לא יתבטא בדיוק נכון כל-כך. בעברית אומרים, "תשובה": חידוש וחזרה אל המקור, אל ההתחלה והבראשית. נטו לתרגם אותה לשפה אחרת — ולא תעלה בידכם; באמת אין למושג זה שום תרגום כצורתו.

ולכן אל-נא נערבב מושג זה באותה התשובה של ימי הבינים, שעל פיה היה האדם צריך לבלות כל ימיו בסגופים ותעניות, כדי לשוב מעונותיו.

החשובה בעצם מוסגה אין לה כל שייכות אל המוכן האפל הזה, שכא להחשיך על האדם את אור השמש.

לא. התשובה היא, חדוש נפש האדם – זה הוא כח ריבולוציוני, כח מעורר לחתיה, כח התומך נפשות נכשלות ומעורר בהן תקוות ומעורר אותן לעבודה. לא אופל יש בה, כייאם ווהר ואמונה כבירה באדם.

ובספרות החדשה כבר הרבו לטפל במוכן זה. אבל שימו לב, שהתשובה באה תמיד אצלם מתוך סערה נפשית, מתוך משבר פנימי קשה; מתוך רגש המזעזע את יסודות הנפש. זה הוא מושג פסיכולוגי, ולא מושג מוסרי בלבד.

כך עוד אצל הנביאים תשובת העם באה מתוך הסערה, מן המלחמה והצרות, שבאו מן החוץ. כך הבין את התשובה גם דוסטויבסקי, זה הבקי כל כך בחדרי הנפש. הוא ידע את חבוט הנפש ופרכוסיה, בדרכה אל החדוש (החטא וענשו). הרגישו אותה גם שקספיר (המלך ליר), גם טולסטוי (התחיה). כולם בקשו אותה בנבכי הנפש, בתוך מעמיקה ראו את מקורה. ורק אמן גדול אחד לא ידע את התשובה, מפני שהיה יותר מדי מושפע מכחות הברזל של הטבע. זה היה איבסן, הוא לא ידע תשובה, וידע רק עקידת. עון אבות על בניים (צללי זועה).

כך נוצר לנו המושג, שבו מתנשא האדם מעל לעקביות העורת של הטבע, שהאדם מחדש עולמו בחייו ומביט בעיני ילד על העולם. הנה כן נוכל להבין את הגלוי הגדול, שגדו לנו כאן הנביאים – את הריבולוציונית, שיש בהשקפתם זו.

רעיון התשובה והחדוש היה לרעיון מרכזי אצלם, לרוח החיה בכל דבריהם. אם תשובת היהיד התבלטה ביחוד בדברי יחזקאל, הנה רעיון תשובת העם כולו היה לרעיון, שממנו שאבו הנביאים את כל התנחומים, שהיו מנחמים את עמם בצרותיו. הוא היה למאור, שבו היו מגיחים את דרכי ההשכה, שובה ישראל – אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה... אחרי שאמרו: יבשו עצמותינו – אכרה תקותנו – ישוב לחיים. לאמר הן ישלח – ואת – ישוב אלי, מחיתי כעב פשעך – שובה אלי כי גאלתיך. במקומות אין קץ היה רעיון התשובה בדבריהם למקור אורה, ורבבות גונים ובטויים ידעו למצוא בו, אלפי צורות ירעו להלבישו.

יותר מדי אנו נמצאים תחת רשמם של חוקי הטבע, ולא מרוב טבעיות, כמו שהיה אצל העמים הקדמונים, מאמינים אנו בשלשלת הברזל ובפקידת. עון אבות על בניים, כייאם אפשר דוקא מהוסר טבעיות. אנו מרגישים היטב, שרשמי הטבע ופעולותיו לא נתנו להכחות, וקשה לצייר לנו, שהיטן ישוב להדוש.

ובמובן זה יש לנו ללמוד הרבה מן הספר הקטן של הנביאים. הרבה הרבה יש לנו לשאוב משלהבת דבריהם ומהרגשת העולם המיוחדת שלהם. יש לנו לשאוב מהם אמונה, אמונה בחדוש – ובתחיה. כי מלא ספרם הקטן זוהר. הנחמה שלהם היא באמת תנחומים לאנושיות האומללה, תנחומים, שאמנם נאמרו בעיקרם כלפי ישראל, אבל באמת יש בהם לעורר כל לבבות דווים להגיה כל פנים. מצוינים הם בבטחון העז – בכחות התחיה והחדוש.

ה

מושג ה"חיוש", שבאנו אליו, מכניס שני לתוך שטף המאורעות הרגילי. מכיון שבמקומות ידועים נפסקת שלשלת הסבות ובשעות ירועות בא חידוש בחיי האדם, והוא מתחיל, מבתחלה". לפיכך אי אפשר לנו לצייר לעצמנו את מהלך החיים בתור קו אחר ההולך אך לפנינו.

מכיון שיש בהם חידוש והזדקנות, הבאים בחלוף זה אחר זה, צריכים אנו לצייר לעצמנו את החיים בתור גלים עולים ויורדים, עולים לפסגת הזקנה ושוב יורדים ומתחילים מנקודת אפס, כרוכסי הרים, שבמקום אחד טובעים בתכלת השמים, ושוב שרטוטיהם יורדים כמעט עד השפלה — ותוורים ועולים. במלים אחרות: — לתוך חיי האדם נכנסת איזו פריודיות, חילוף תקופות, "מתזור" ידוע. אמנם אין "מתזור" זה מוחלט, הישן אינו תוזר ונשנה, אלא שהכל בא בצורה חדשה.

וההיסטוריה בעצמה, שהרבה גורמים בה למשברי הנפש של הצבור, משברי נפש התוקפים עמים שלמים, ולפעמים את האנושיות כולה — על כרחנו נמצא בה אותו הריתמוס של גלים עולים ויורדים. אחר שהזדקנה האנושיות, משבר קשה בא עליה, סערה מתהוללה והוא מחדש נעוריו.

ואפילו הישן מאד — גם כן יש שיחזור ויתיה.

ריתמוס זה מתגלה ביתוד בתחית העבר הרחוק.

אלפים שנה נרדמו פסילי תרבות יון ושרידי גאוני שירתה, עד שבא הרינסנס והחזירים לתחיה, והם עמדו לפעול בין בני-האדם.

שלוש מאות שנה תרבות אוקרינה, ויום אחד בא, ועם אכרים חזר וקם.

וכמה דורות נרדמו הנביאים, נרדם זכר חיי עם על אדמתו — ופתאם

התעוררו, פתאם באה התחיה, שאינה אלא חידוש הישן.

כי הישן אינו מח, הוא אינו אלא נרדם, מחכה הוא עד שתבוא שעת

הכושר, ויתרומם גל ההיסטוריה וירימהו על פסגתו.

נרדם העבר. אבל יום הנה בא, ובשופר יתקע, ומקיצים לפנינו הנרדמים

הגדולים, כל החושבים ואנשי הרוח, וקהל גדול עומד על רגליו וחיים יהמו...

אבל אין זה אותו העבר, שהיה אז, זהו עבר אחר, ישן שנתחדש, במדה זו יש

לו לעבר גם כח ריבולוציוני גדול, מין נקודת סמך ארכימדית, שבהשען עליה

יש להפוך את העולם.

נחזור לאותו השיר, שממנו התחלנו.

נפש כיאליק, כפי שאנו רואים, מרגישה צורך מיוחד באותו חידוש.

שאנו אומרים; עורגת היא על "תם ילדות", בכח התשובה מעצמו קשה לו

כפי הנראה, להאמין: אין הוא בוסח שאחר, שנגאלו ארתות חיינו, ישובו

ויטהרו. בשביל זה הוא יותר טבעי, יותר מדי קשור לאדמה, והמושג של

התשובה הוא, במדה ידועה, נצחון על האדמה ועל הארציות.

ביאליק, כפי הנראה, הוא מאותם המשוררים המוכשרים ליצור את יצירותיהם רק מתוך תום נפשי, מתוך שפעת הכחות הרעננים, שלא חלה בהם יד.

כי ביאליק של הברכה, זהר, ואיך בא לספרותנו כולו תמים, כולו שלם. ביצירתו היה הומה איזה כח פרא, כח קדומים. איו אלמנטריות מיוחדת היתה סוערת בשיריו. ממעבה יערות ווהליניה בא אלינו, וכל סערות נפשו וכל כח עלומיו היו שמורים אתו.

אבל פרא זה יצא במגע עם תרבות אירופה, הכניסו אותו לתוך כלוב מסוגר – כי מה הם חיינו אם לא כלוב זה? והתרבות והי הרפלקסיה היו לדליה, לגוזו את שערו של שמשון זה, אולי תצלה לעשותו, כאחד האדם...

לשירתו התמימה אפשר שהיתה לרועץ דוקא אותה רחבות המבט. ביאליק הוא מאותם האמנים, שיכולים ליצור דוקא מתוך צרות המבט, מתוך תמימות של ילד. הלא השכינה בעצמה הצטמצמה וכנסה אורה כדי לברוא את העולם – כך אומרים המקובלים. ולו, לביאליק, אכדו התום והפראות ואתה רעננות הרגש – ועל זה הוא מתאונן בשירו.

ומשונה הרבר: הוא, שהחדש היה לנשמת אפו ובנפשו יש לו שנהא אורגנית לכל שביד ישן ולכל מלה ישנה (גלוי וכסוי בלשון), דוקא הוא השקיע עצמו כולו בתוך הישן, נעשה למכנס שלנו, לבחטט בגוילים ישנים, הלא זאת היא הסתירה הרגילה כל-כך אצל בן עם שיש בו זקנה ובחירות כאחר, אבל לא ביאליק האמן התעניין בישן. ביאליק האבן אינו יודע את ארון הספרים (לפני ארון הספרים), ביאליק האמן אוהב שמש ודרור ותום... זה עשה ביאליק המוסרי, ביאליק איש המחטבה והמעטה. ומי יודע, אם לא יסן זה הוא שנטל ממנו את תומו וגול ממנו את אשו הגדולה... אבל, כפי שראינו, יש לפעמים חיקון להתישנות זו, ותיקון זה בא לפעמים מתוך הודעזעות רוח גדולה, מתוך רגש חזק גדול. אפשר שעוד נזכה ונחזור לראות לא את ביאליק החושב, כיאם את ביאליק האמן.

רגעי הסער הם מקורות החדש גדולים, כהם מפכים מעינות חיים כבירים, במובן זה אבני בוחן גדולות הן, אבני בוחן לאנשים ולעמים, ימי דין גדולים כחיהם. האדם או העם שלא למד כלום בימים אלה ולא שכח כלום, ואינו מוכשר עוד לחדש – סימן הוא שכבר נס לחו.

ואף אנו, היחידים, אל-נא נשכח את ערך השעה. הלא

אין זאת, כי זמן העולם ונתנו

היוצר הליטה הנה על גב סקנו

ישום בכח ויאמר: חנק.

ובאותה השעה, כשהיוצר מרדד ורוקע מחדש את עולמו באש הגדילה.
אז התאמץ נחאמץ-נא לאצול לנו גם אנו איזו ניצוצות ממנה, איזו ניצוצות
או של להבת קדומים, אש בראשית זו של היצירה, והיו לנו המכמנים
האלה גם אחר כן, כשיבאו ימי החול, הימים האפורים...

למשפחת השילוקים

(חקר אופי אנושי)

רק איש אחד ישנו בספרות העולם, שנקרא בשם "שילוק", אבל מסופקני, אם ימצא מי שיחליט, כי אחר הוא שילוק ואין שני לו. הרעת נותנת, גם בלי חקירות יתרות, כי רבים הם השילוקים, אף-על-פי שהם נבדלים בשמותיהם, בגורלותיהם ובהרבה מתכונותיהם. למרות שנויי השם והמצעים יש בכלם נרעין נפשי אחד המקשר אותם בקשר משפחה חזק ועצום ומגלה בהם מתחת ללבוש החיצוני השונה את הטפוס האנושי האחד. כשנתבונן לחיים הסובבים אותנו ונחמק באותם שקדמו לנו, נוכח על נקלה ונראה מה מרובים הם השילוקים למחצה, לשליש ולרביע, ואין צריך לאמר, כי שמינית שבשמינית שילוקיות יש למצוא תמיד לרבבות בכל דור ודור ובכל קבוצה אנושית. עדות לזה – הגם אמנם רק עדות במקצת – הרי לנו אותה העובדה, ששילוק השקספירי נחשב בעיני כל לסיפוס ספרותי. ולא רק לאישיות בודדה ויחידה במינה, שנבראה במקרה בתור "אויקום", כיוצא מן הכלל. כי מכיון שמדברים על טיפוסיותו של שילוק, הרי ברור, שפרט זה בא ללמד על איזה כלל ידוע ושבחתך כלל זה רבות הן דמויות האדם, שהוא הפרט, סופסן. ועוד לרעת, שזה כבר נוכחנו דיינו על-פי נסיון ההכרה והחיים, כי חוץ מהרעיון העברי על האלהות אין בעולם יחידות גמורה לא במציאות ולא במחשבה; כל יחיד הוא תמיד רק אחד הרבים, כמו שכל חזיון חיוני וטבעי אינו בשום אופן יחיד במינו בהחלט. אמנם כי אחד הוא שילוק השקספירי, אבל בספרות העולמית הוא מתגלה אלינו כפעם בפעם בהסתר שם ופנים. וגם זה מובן, כי עוד לפני שקספיר היה טיפוס אנושי זה חי ופועל בחברת האדם, אלא ששקספיר קרא לו בשמו, וכך נודע ברבים. וגם אלמלא היינו חייבים תודה להדרמטיקון הגינאלי בעד האמתיות האמנותיות והחיוניות, שגלה לנו על-ידי יצירתו זו, היינו צריכים לשמות על קביעת שם זו. כי גדולה קריאת השם לדבר, שעל ידה הוא בא לידי גלוי ופרסום ולידי חיים עצמיים ונצחיים בהכרתה של האנושיות ובעולם הרגשותיה. ויותר מזה: כל תזיון חיוני, שחפס לו מקום ידוע במהלך החיים או בממשלת הרוח ושמו העצמי נקרא עליו להבדילו ולהגדירו מפין יתר החזיונות, מפריא על-ידי פרסומו

את החיים ומוליד בעולם המציאות וההכרה הרבה תזיונות חדשים הדומים לו פחות או יותר. תזיונות צאצאים אלה מתיחסים אל התזיון־אביהם באותו היחס השורר בין צמחים שונים בני מין אחד לצמח היסודי, שממנו הלכו והתפתחו כלם בזמן מן הזמנים. כן גם שילוק של שקספיר הוא ראש וראשון למשפתה גדולה של טפוסים אנושיים מיוחדים הנפגשים אצל סופרים שונים. שקספיר קבע צורתו, ובאו אחרים והוסיפו על דמותו, מדעת או שלא מדעת, קוים ושרטוטים חדשים, שעל ידם הולך ומסתמן ביתר בהירות הלך־הנפש המסובך של אותו האופי האנושי המיוחד. וכשאנו באים לשאול, מה טיבו של שילוק, שכך ידובר בו, מוכרחים אנו לפנות ראשית־לכל אל מחוללו בספרות, אל שקספיר.

שקספיר – תלי תלים של ספרים נערמו כבר על קברו של גאון בריטי זה, אבל בכל פעם, כשאנו קרבים אל ירושתו העשירה ומכינים את עצמנו בהכנה רבה לגלות מתוכה את סוד יצירתו הפלאית, מתפרץ פתאום וקם לפנינו מאליו רוחו הענקי בכל גדלותו הפראית. מתוך מרחקי הנצח הקרים הוא מביט עלינו זר ומוזר, וקופסת הקסם של יצירתו צפה לה סגורה ומסוגרת על פני ים הרעיונות של אנושיות ואינה טובעת בהם. אבל בעד חרכיה חודר אלינו מעט מעט אורה הגנוז של נפש דגולה זו, עשרו הרוחני של שקספיר נראה לנו תמיד כאיזה פלא אנדי ויצירותיו המרובות, ועד היום יש לגלות בהן מעמקי־לב שאין למצוא דוגמתם אף אצל דורות שלמים של סופרים, נדמות לנו כמעשי להטים. כי, אם לאמנות, מי כמוהו אמן נפלא הבורא עולמות חדשים ומחיה אותם ברוחו? ואם לידעית נפש האדם, מי כמוהו יודע מערכי לב אנושי?

כל דור ודור מתעשר על חשבוננו ומגלה בו עמוקות. כל סופר וסופר המתעכב אצלו, מוצא אוצרות איך־סוף של יופי עליון והכמה עליונה, ולא רק ביצירותיו המובהרות כמו, המלך לירי, המלט, רומיאו ויוליה, מקבט ועוד, אלא גם בבינוניות שבהן.

ולא זו בלבד אלא שכל יצירה שלו היא עולם מלא בפני עצמו, המזהיר ומבהיק ברבבות נגהותיו. מספר הרשמים המתקבלים על־ידי יצירותיו הוא כמספר עיני המסתכלים, וגם בכל יצירה ויצירה כשהיא לעצמה מגלים בני־האדם הרבה פנים שונות.

אמת כי כל מה שיצא מתחת ידו של קוסם נפלא זה עורר תמיד חלוקי דעות לאין קץ. לכל דרמה שקספירית יש היסטוריה שלה, וקורותיהן של יצירותיו שונות ומשונות. האחת – אינה פוסקת מלעורר את המחשבה ואת ההתענינות עד היום הזה; השנית – שנו בה פעם החכמים את משנתם וחדלו, כאילו קבעו בה סממרות. לטוב השני הזה שייכת גם אותה הדרמה, הידועה בשם, שילוק או, הסוחר הוויניציאני. בנוגע אליה אין כמעט פלוגי דעות יסודיים, ואם יש שהדעות נפלגות, כולן הן פנות מהלך אחד והן נמצאות בחוג מחשבה אחד. ביחוד התפתחה כעין שפלוגה ביחס לגבור הראשי של הדרמה, ששמו העצמי נקרא על כולה, אבל כשחפצים אנו לעמוד על אופים האישי של השילוקים ולמצוא דרך אל מערכי נפשם, צריכים אנו קודם לכל לפרוק מעלינו את עולה של ההשקפה הכבושה ושל ההרגלים הרעיוניים, בנוגע לראש המשפחה השילוקית.

1. אבי המשפחה

הרעיון הראשון המתעורר בנו, כחשבנו על שילוק, הוא, כי הוא יהודי. אבל מחשבה זו באה באמת רק מתוך רגילות רעה. אכן מזור הדבר קצת, שכמעט כל המבקרים רואים חובה לעצמם, בהגיעם ל"שילוק", לברר ביחוד את השאלה היהודית הנכללת, לסי דעתם, כדרמה זו. שאלה זו היא הציר שעליו סובבים תמיד רוב הווכחים הספרותיים, האמנותיים והפילוסופיים בדבר הגפשות הפועלות ב"שילוק" ובדבר החזיונות עצמם. מתוך המון הכותבים על דרמה זו – הלא זה שלש מאות שנה, שהאנושיות התרבותית מתענינת בשקספיר – תשעים ותשעה למאה מעמידים תמיד את השאלה:

הבא שקספיר ללמד קטיגוריה על היהודים, שבראו את ספוטו של שילוק או החפץ היה להיות לסניגורו של העם העברי? מנקודת מבטה של הבקורת הסובלציסיטית, שכל השאלות מותרות לה, מפני שהיא נגשת אל היצירה האנושית באמת המדה של הדעות המתהלכות בחוץ ואין לה שום עסק בחיי הגפוש הפנימיים, אפשר שיש מקום לשיקול דעת כזה על "שילוק", אבל מי שאינו להוט אחרי שאלות מופשטות ומקריות ועיניו ולבו פנויות רק לעצם היצירה ודרכי חייה, זה לא יתעכב הרבה על שאלת היהודים שב"שילוק". בכל אופן לא ממנה יתחיל את התודעתו לאומי האנושי המיוחד במינו, אנו היהודים יש לנו חוש והקשבה מיוחדים לעניני אהבה ושנאה גועית ורתית – וזה מובן, כל מוכה מרגיש תמיד מרחוק את תגועותיו של מקל התובלים באויר. משום זה לא היינו צריכים כלל להתפלל, אילו היה נגש הקורא העברי אל שילוק האדם במחשבה תחלה של "זכאי הוא" או "חייב הוא". אבל המבקר הזר, שיש לו הרבה אמות-מדות ספרותיות למוד בהן את יצירות הרוח של האדם ואינו חשוד על סובייקטיביות יתירה, מבקר לועזי כזה ודאי שצריך היה ויכול היה להרגיש עד כמה אין יהדותו של שילוק ולא נוצריותם של בעלי דברו הנקודה אמדוכית כדרמה זו. ובכל-זאת כמעט בכל הספרות הגדולה, שנכתבה על שקספיר, רבים הם המטעימים והמדגישים דוקא את הקו המקרי הוזה של גבורי כדרמה, כאילו היה, באמת, יסודי ומרכזי במהלך החיוון. תמוה הדבר, אבל כך הוא, אמנם יש לישב אותו קצת בזה, ש"השאלה היהודית" היא תמיד שאלה העומדת על הסרק ומרחפת באויר, ומשום זה עינינו נשואות אליה תמיד לחפשה ולגלותה בכל מקום שיש לחוש את מציאותה. ואפשר יש עוד לישב חיוון מזור זה אצל מבקרי שילוק על-ידי אותו המוגולוג הגינאלי שבמערכה השלישית, שבו הביע שקספיר את הצער העברי בעמקות גפלאה כל-כך, שהוא נושך אליו את שימת כל לבו של הקורא והשומע ומכניע את הלך מחשבותיו. אבל אם כה ואם כה – עד עתה מתעכבים הרבים רק על ההתנגשות הדתית, הגועית או הלאומית, שבין שילוק ואנטוניו, אולם השכל הישר מחייב, כי שאלת היהודים בצורתה המודרנית או באיזו צורה אחרת לא יכלה למלא תפקיד מרכזי ועיקרי ביצירתו זו של שקספיר.

שקספיר לא יכול להרגיש את כל חריפותה של שאלה זו ולא יכול להקריש לה שימת לב גדולה כל-כך: קודם לכל מפני שהוא עצמו בודאי לא ראה כלל יהודי בימיו ולא הכיר כלל בחיי היהודים. בימיו לא היו באנגליה שום יהודים, יען כי גרוש אנגליה היה זמן רב לפני שקספיר, ושיבת היהודים היתה אחריו. אמנם יכול היה שקספיר לראות יהודים בחוץ לארץ, אבל ידוע כמעט בודאי, שהוא לא יצא אף פעם מארץ מולדתו, ובכן צריכים אנו להחליט, כי שקספיר ברא בכונה תחלה יצירה עמוקה וחשובה לשמה של השאלה היהודית, מבלי הרגש התעוררות נפשית חיה. דעה כזו, המעט שהיא מוטעית, אפילו אם היתה נוגעת ביצירה אמנותית סתם, היא מתוסרת כל טעם ספרותי וכל הרגשה אמנותית בכלל, ובנוגע לשקספיר ביתוד. אף אילו היה מיוצאי הניטו, לא היתה יכולה שאלה זו להכנס לתוך שילוק, מפני שביצירתו של נשיא האמנות העולמית אין בכלל שום שאלות ותשובות. מי שעין לו לראות ביופי ואוון לו לשמוע את קול היצירה האמתית, יודע כי המדה גנוזה ונלויה אחת יש אצל שקספיר, חוסר הטנדנציה שמה. מתוך כל סבך הקסם של יצירי פלא, באותו החוש הדק והמיוחד במינו ליגונו וששונו של האדם, מפליאה אותנו ביחוד הניטרליות הגמורה של שקספיר ותמימות דרכו. כל כגמה, איוו שתהיה, פוגמת תמיד באמנות, וכל משורר אמתי מואס במדה מגונה זו, ואף כי שקספיר, היוצר היותר חפשי והיותר גא שבספרות העולם! לפניו אין שום משוא פנים ואין בכלל שום העמדה לדין. שקספיר אינו שופט ואינו פובליציסטן, שבביל תכונה תמירתו זו של האמנות העליונה עומד שקספיר בכל יפיו ובכל אמנותו עד היום הזה. והניטרליות הגמורה היא המרחפת גם על הדרמה, הסותר הוויניציאני. רק בעמידתו זו של שקספיר מ מעל לכל הענינים, שהוא נובע בהם, אפשר לכאר את העובדה המוזרה, כי למרות הוכחים המרובים אין האנשים יכולים לבוא לידי דעה אחת: המקטרג הוא שקספיר על היהודים או מגין עליהם? הן לא בשפת חידות ידבר ביצירתו זו – ומדוע מתהוים חלוקי דעות? הלא רב הוא המרחק מסנגוריה, שיש בה יותר מן השוט, עד קטיגוריה שיש בה יותר מן לאר שפוט; ובכל זאת יש אומרים: אוהב ישראל היה, ויש אומרים: צורר יהודים!

אולם האמת היא, כי בשילוק אין אנו מוצאים לא הן ולא לאו בנוגע לשאלה היהודית, יען כי אין בדרמה זו בכלל שום יחס ישר אליה. אמנם יש בין הנספחות הפועלות בה יהודים ונוצרים, ואמנם שגי בעלי הדתות השונות נמצאים בינם לבין עצמם במצב של ויתורוצוו, אבל אין שום רגלים לדבר, כי דוק א יהדותם של אלה ונוצריהם של האחרים הן מרכז הכובד של כל הדרמה. די לנו כי משורר, שלא ראה יהודי מימיו, חדר באופן נפלא כל כך לתוך עמקי הלב העברי ודלה משם א ג ב א ו ר ח א, בהיותו שקוע בדעיונות והרגשות אחרות לגמרי, קיים אמתיים ואסיים, שערכם קיים לעד. האין די לנו כפלא, ששקספיר גלה במקרה בטיפוס האנושי שלו את היהודי? ואכן יהדותו של שילוק היא מקרית לגמרי לגבי הרעיון המרכזי האמתי של הדרמה, ראה לזה הן המהדורות השונות של הפכולה, שמהן שאב שקספיר את שתי הארג

הנפלא שלו. כווריינטים העתיקים של עצם הספור אין היהודי נזכר כלל. בהם יוספר רק על מלוה ברבית סתם, שדרש מבעל חובו, בתור קנס, את כשרו החי. במהדורות המאוחרות של הספור, שכהן השתמש, כנראה, שקספיר, כדרכו תמיד, מסופר כבר על יהודי מלוה ברבית. שקספיר חזר על ספור המעשה כמו שהוא, אבל אין שום ספק בדבר, כי כשהתחיל להתעסק בחיזיון ולהחיות את העצמות היבשות של הפפולה בסקודת הוד רוממות נפשו היוצרת, קמו לנגד עיני רוחו הכביר גם שאלות חיים צדדיות, שנבעו מתוך היחוסים החזורים של גבורי הספור. אהבה ליהודים או שנאה להם – במקרים ידועים אפשר שהן אבן בוחן לטהרתה של השקפת עולם זו או אחרת; אבל כל השקפת עולם תלויה תמיד בחזיונות סבוכים עד מאד של חיי הישוב האנושי. גם העמים הסובבים אותנו יחוסם אלינו תלוי בהרכה גורמים חיצוניים ופנימיים, שהן על-פי-רוב, ואפשר כולם, רק זמניים, וככל אופן אין לראות בהם יסוד אנושי נצחי. שקספיר, כידוע, היה לו חוש מיוחד וכשרון מיוחד להתרומם מעל כל שאלות זמניות ולהסיח דעתו מן המקרים והיחוסים החולפים. נפש האדם הנצחית כמו שהיא, שמחתיה ואנחותיה הקטנות עם הגדולות, פרחי הרע הצומחים מקרקע הנצח שלה ולובן חבצלותיה, שאינן נובלות לעולם, כל מה שעומד וקיים מששת ימי בראשית וגם כל ההולך ונברא בכל רגע ובכל שעה, כדי להגדיל את החיים ולהאדירם – הכל מצא לו את בטויו ביצירתו של שקספיר. הכל, ואפילו הרק והקל, הנבוה והמאוס. אבל על כגון אלה אין הוא מתעכב בכונה ואינו מכין מטעמים לתן החקרנים השונים. וויינגר אומר על שקספיר, כי אצלו, אין לעולם מרכז, היינו, כי עיני הגשר שלו תועות בכל העולם כולו מבלי מצוא להן מנוח על איוה עצם ידוע. אבל אין זה אמת. בעולמו של שקספיר, שהוא כל עולמו הגדול והיפה של היוצר העליון, ישנו מרכז, והוא האדם. ויותר מזה: גם בעולם קטן זה ישנו על פי שקספיר מרכז, יען כי מרכז כל המרכזים הלא היא נפש האדם. בכל יצירתו מרגישים אנו כי זהו הציר, שעליו סובבים כל החיים וכל החי. אין זה אומר כי האדם הוא השליט בעולם וכי כחותיו הם הפועלים, כמו שאין לאמר, כי הארץ סובבת על צירה מפני שהציר מסובבה. אבל שקספיר מראה לנו את נפש האדם כצפורה אגדית המרתפת ממעל לכל היקום ונתונה בו בכל-זאת, כאילו היתה טוה מתוכו רשת זהב לה לעצמה. עולמות נבראים ונחרבים ושוב נבראים, שמים וארץ מתקרבים זה לזה ומתרחקים ושוב מתקרבים ו,נשקי הדדי, והמקום הפלאי של כל אותם החרבנות והבניות, של אותן הפגישות והפרידות, מקום-המגע הוא – לב האדם. הוא, הטמיר והגנוז מעין רואים, משמש גשר לרצי הגורל הבאים ממרחקי העולם והומן, לבשר לאדם את אשרו או את אסונו. ושם עומד גם הסולם, שעליו עולים ויורדים פלאי-החיים, להאיר בנגהם את התהומות הסעורים מסביב.

בשירה היה שקספיר ארדיכל של גשר נפלא זה ושל סולמירו זה, ולא היה סר לצדי דרכים להקים מעכרות על שלוליות מים ולהעמיד מעלות עץ אצל עליות קיר. ואם היה בורא סיפוסים עמוקים של בן עם זה או אחר וביאר באור הקסם את חיי התקופה ואת יחוסי הדור, הנה העיטר היה אצלו תמיד

האדם הנצחי, באשר הוא אדם, ויסודי נפשו. ככפת השמים הנשאת מעל ראשינו, נוגעת ואינה נוגעת באוסקיה באדמה בכל מקום שעינינו נוגעת, כן הוא הגאון האנגלי: נפשו תרתף מעל לחיים, אבל רגליו עומדות בסוהות על האדמה. בצדס נוכל לומר עליו את דברי שלמה אבן גבירול, שאמר על עצמו:

וגוי יהלך על האדמה

ורוחי תעלה על העננים.

אם נקח בתור דוגמא את רומיאו ויוליה שלו, אף-על-פי ששניהם איטלקים גמורים על-פי תאוריהם ואף-על-פי שכל הסביבה כולה היא ריאלית, בכל-זאת נראה מיד שיש לנו בהם לא רק ווג אוהבים בני איטליה, כיראם טפוסי אהבה עולמית ונצחית. כן גם טימון האתוני שלו, קליאופטרה המצרית, ריכרד האנגלי, המלס הדני, ליר הסקסי ועוד, כלם הם גם יונים, גם מצרים וגם אנגלוסקסים, אבל העיקר בהם היא אנושיותם ולא לאומיותם. מתחת למלבושים השונים ומתחת לעור השונה של גבוריו מפרכס לב אדם, וחי אדם הם ההומים ומפכים בכל יצירתו של שקספיר – וגם בשילוק. אמנם נפלא כשרונו של שקספיר כזה, שגם הלבוש החיצוני של גבוריו הוא אצלו מלא יופי והדר, והטפל נעשה אצלו לפעמים קרובות גם עיקר גדול, אבל אם שואפים אנו לדעת את סוד הקסם של יצוריו, אנו צריכים שמיד לחפש בתוך הלבוש הזמני והמקומי את הנרעין העולמי והנצחי של חזון רוחו. שילוק הוא יהודי, ויהדותו מתגלית לפנינו על-ידי תאור גיניאלי. אנטוניו הוא נוצרי, וגם נוצריותו מתוארת בכשרון רב. אבל גם יהדותו של שילוק וגם נוצריותו של אנטוניו וחבריו הן רק לבוש לנפשות האנושיות, שאותן בא שקספיר לתאר. הית כבר מי שאמר, כי לא יהודים ולא נוצרים בא שקספיר להראות לנו, אלא נדכאים ומדכאים. אבל גם דעה זו, שאמנם יש בה יותר מקורט של אמת, כמו שיש הרבה אמת עוד בדעות אחרות ושונות על גבורי הדרמה, אינה יכולה לבאר לנו, מדוע נעשה הטיפוס האחד למדכא, והשני – לנדכא. ומה היא הסבה הנפשית העיקרית, שהביאה את שני האנשים האלה לידי מלחמה ועשתה את האחד למענה ואת השני למעונה?

תשובה לשאלה זו יכולים אנו למצוא רק אז, כשנכיר, ששקספיר תאר לנו שני סוגים שונים של מערכי לב אנוש, בהפגשם יחד במשעול החיים הצר. אמנם הרגיש שקספיר בחושו הגיניאלי כי בעברי ובנוצרי ימצא את האנטיפודים היותר קיצוניים לשני הטיפוסים האנושיים, שעלו במוחו. אך ההבדל הנפשי המפריד בין בן-חזונו האחד לרעהו, הוא המביא אותם לידי מלחמה מסותרת ואחרי כן גם גלויה, אבל לא הבדל הדת. רק אז, כשהסתמנו כבר שגויי הנפש והלב והוכרזה המלחמה, מלחמת-זכות-והצטרפו גם חלוקי הדת והגזע לאבן הגוף הראשית.

לפני זמן לא רב ביותר חלק היינע את האנושיות כולה לשני טיפוסים אנושיים: ליהודים ולחילינים. ובפירושו הוסיף אז כדי שלא יצא שום מכשול, כי אין בדעתו להעביר קו בין בני דת אחת ושניה או בין בני גזע

אחד ומשנהו, אלא בין יסוד נפשי אחר ומשנהו. חלוקה כזו, אלא שהיא יותר עמוקה וכוללת, והעיקר, חלוקה אמנותית נפלאה, עשה כבר שקספיר בשעתו, ובמהלך החזיון שב, סוחר הוויניציאני"אנו מוצאים כבר את הסימנים המובהקים להגדרתם של שני הטיפוסים האנושיים השונים. וכיוון שההבדל ביניהם הוא נפשי, יש למצוא גם בין היהודים טיפוסים, הילינייים" פחות או יותר על פי הגדרתו ש"היינע, והיינע עצמו יוכיח. ובין הנוצרים" על פי הגדרתו של שקספיר יש לפגוש גם בטיפוסי, שילוק", ושקספיר עצמו יוכיח. אנטוניו, בסניו, גרציונו, פורציה ועוד מצד אחד, שילוק, חובל, ובמדה ידועה גם שקספיר בכבודו ובעצמו מצד שני – הנה הם נושאי הזרמים הנפשיים השונים, המתנגדים זה לזה לא רק במעשים שבכל יום ויום, כי אם גם בהשקפת העולם, בהרגשת החיים ובמערכי הלב. במאמרו הרים שקספיר את הצעיף מעל פנת חיים אחת, האיר לנו את מחבואיה והראה לנו מה בין שילוק ובין האחר", הנקרא אצלו בשמות פרטיים שונים, אבל שם הלואי שלו הוא אחד, על-פי שקספיר, נוצרי" ועל-פי היינע, היליני". לפנינו עוברים שני סוגי נפש שונים ואנו רואים את ההבדל ברקמתם ובמבניהם, את הנגוד ואת ההפרש שבדרכי חייהם ובגורלותיהם.

2

עיד בתמונה הראשונה, בשעה שאנטוניו יושב עגום ועצוב שלא כדרכו נוחן שקספיר בפי גרציונו את הדבורים הסימפטומטיים: –

יותר מדי אתה קשור להבלי העולם,

ולשוא אתה ככה ראג להמה.

ראיתי אנשים בעולם, שכניהם זועטים

כפני אגם קופא. החרש יחרישו,

כאלו מלאו פיהם מיס; לא כן אני.

אני אה שיבתי ההולכת וקרבה

בצחק ומהתלות אקבל בבאה.

תחת הקפא לבי בעצב ורצנת

את דמי בעורקי ארתים בין ושקר.

דברים אלה מובנים די צרכם וגם ברורים למדי. במלים אחרות פרושם הוא: למה תתעב, אחיז חטוף ואכול, חטוף ושחה, היום עוד חג, מחר – חול. לעזאזל כובד-ראש וראגות! תחי קלות-הזיעתו כזו היא באמת סיסמת החיים של כל חברת אנטוניו. להם אין החיים אלא חג אחד גדול, וכובד-הראש זר לגמרי לרוחם. על-פי טבע ברייתו ועל-פי התנאים התיצוניים המיוחדים שהולידו את הטיפוס האנושי הזה, הוא נעשה מקל גדול בשאלוח

החיים. במקרה או על פי איזה הכרה חיוני שמיר הוא נעשה תמיד לאדון החיים, וכל צרה שתבוא הנפכה מיד וממילא כלפי הסרים למשמעתה, העובדים בשבילו בועת אפס. אצל יהודים בודדים מסוג אנושי זה היו בין אבותיהם גם עמלים וטרורים, שמלחמה היתה להם בחיים ובועת אפס קנו להם את נצחונם ואשרם. סוף סוף היה מי שצבר בעד הגרצינים המאשרים את ההון הרב ונתן להם את האפשרות להיות עליונים ושאננים — אם על ידי עבודה, אם על ידי גול — אך בכל אופן במרצם ובכחם העצמי רכשו להם הרורות שקדמו לגבורי שקספיר את מה שרכשו, אבל הגרצינים באו כבר אל המוכן. אבותיהם חסמו וגולו, רצחו וגנבו, והם ירשו את כל הרכוש הרב והתענגו על כל טוב. הם אינם מרגישים כלל בצער החיים, ולהם אין כלל שום מושג מהמלחמה הגדולה, שהאדם נלחם עם עצמו ועם סביבתו עד שעולה בידו להחזיק מעמד בים הגדול של צרות ועגיויים. גם אנטוניו וגם חבריו הנגלים אלינו בדרמה השקספירית הם בני עשירים, בנים לתקופת עושר בחיי עמם. בעושר זה הם משתמשים מלוא חפניהם, מבלי שתעלה כלל על לבם המחשבה, כי האדם צריך גם לתת משהו לחיים ולא להיות רק מקבל. הם מתחסיים לחיים כבן יחיד מפונק לסביבת הבית שלו, כזה וזה הוא הפצוי — ימלא"נא הפצוי, מצוה המפונק וקל החיים. וראה פלא: יש להם מול למפונקים. דרישותיהם מתמלאות לפעמים קרובות, והם עצמם פטורים מן הדאגות. החיים הם בשבילם רק שחוק. את תפקידנו בחיים אנו ממלאים, כאילו היינו עומדים על במת התיאטרון — אומר בדרמה אנטוניו לחבריו. יש שהמשחק הוא צוהל ועליו — תפקידם של האנטונים הוא כזה על פי רוב — ויש גם שהמשחק עצוב קצת, אבל האנטונים יש להם תרופה בדוקה נגד העצבות. והוללות שמה, אם סתוקה כוס החיים לחכם, הם שותים ממנה עד תומה, אבל כשמתערבבת בתוכה קצת מרירות, הם מחליפים אותה בכוס היין. רק אל דאגה! אנטוניו וחבריו אינם יודעים כלום ואינם חפצים לדעת כלום מסבל החיים ומצווייהם. הם רק משחקים. שמחים הם ומבלים את עתם בטוב, ועוד הם מתענגים על שחוק החיים העליו. בקרוס בכבודו ובעצמו משמש לפניהם ובינוס מסייעה בידו — היש לך שמחה גדולה מוזה ופתאם בשעת המשחק העליו, היינו באחת משעות החיים הטובים, אנטוניו מתעצב קצת. מה ראה העליו כזה? אכן צדק גרצינו בהעירו למוטר את אוגו. צדק, כמובן, מנקודת השקפתה של כל החברה היפה, שהחיים הם לה רק משחק תיאטרוני. בתקופות שונות של חיי האנושיות השתנו בשביל טיפוס אנושי זה רק המשחקים, אבל המשחקים נשארו דומים איש לרעהו ביסודי רוחם ונפשם

כך, למשל, רואים אנו ביון העתיקה בכל מקום שחרבותה מגעת, ביחוד בתקופות האחרונות של שלטונה, שאצילי העם, שריו, מלומדיו וחכמיו וגם אזרחיו סתם, היו יושבים כל הימים מסובים לפני השלחנות הערוכים, אוכלים ושותים ונהנים מזיו החיים. בין אכילה לאכילה ומשתה למשתה היו עוגבים ונואפים וממציאים להם מיני משחקים שונים ומשונים ורודים באף ובחמה בעבדיהם. אף עבודת האילים היתה אצלם רק משחק, ועד עתה קשה לנו להחליט מה היתה יראתם להם: אמונה או עונג. הם היו קלי דעת, עליונים

ושמחים, צוהלים ושאננים, ולבם היה מופנה לכל יפה ומזהיר. כילדים השתעשעו בחיים, והמחוננים שבהם יצרו להם בובות של שיש, בובות לשחוק ולשעשועים. אלה הם הפסלים היוניים הידועים המרהיבים את עינינו ביפם, ויחד עם זה הם מאוסים עלינו בגלל שטחיותם וקרירותם. מתוך קלות־דעת ופזור רוה היו בוראים להם אלים יאלות לאלפים, עד שמספר אליליהם היה מספר אנשיהם. אלה היו, באמת, ילדים עליונים, ולפעמים יקנא בחייהם הקלים אחד מיורשי שילוק החדשים. ביון זו העתיקה היו הרבה הרבה אנטונים, גרצינים וסלרנינים. שם היו הם כמעט הרוב המוחלט.

וברומא? גם שריה, חכמיה, עשיריה וטוהריה היו אוכלים ושותים, מקיאים ואוכלים שוב, מבליים את ימיהם בכתי מרחצאות ובאמבטאות, עורכים משחאות ונהנים מעולם זה, שהיה בשבילם כולו טוב. בשעות הפנויות משכרות והוללות היו מתענגים עונג רב על ענויי העבדים והשבויים, נצים זה בזה והורגים זה את זה מרוב בטלה והפקרות הרוח. הם היו מנצחים גדולים בחיים ורכבו על במתי האושר. גם בשבילם היו החיים רק משחק תיאטרוני, והאנטונים, הגרצינים והסלרנינים היו גם ביניהם מרובים כל־כך.

וכן היה גם בבבל, גם באשור, ובתקופות שונות גם בישראל ויהודה. האם לא צעקו הנביאים השכם והערב על השאננים והבוטחים, האם לא הוכיחו את הקריה העליונה, השטופה בחיי הוללות, המלאה מאחרים לשבת בבתי היין והשכר? האם לא דרשו בנגותם של קלי הרעת, הווללים והטובאים, השקועים בתענוגות בשרים, ושום דאגות ומחשבות אחרות אין להם?

כן, גם אצל בני עמו של שילוק רבים היו האנשים טיפוסם של אנטוני וחבריו. טפוסים אלה נמצאים בכל מקום ובכל זמן, יען כי נצחיים הם ואנושיים; ואולם ביחוד הם מתרבים בשעה ששמשה של איזו תקופה מתחילה לשקוע ובשעה שיומו של איזה עם הולך ופונה. בשעת בין השמשות כזו בחיי עם הולכים החיים ומתעדרנים מבחון, אבל מבפנים הולך הרקב ורב. זהב וכסף מתרבים, אבל גם עצלות והתפנקות מתרבות. תנאי החיים נעשים קלים ומרובי גונים, הצרכים והתאוות מתגברים, העשיר יעשיר והעני יענה עוד יותר, רעב ווללות מתחילים לשמש בערבוביה והתהום מרחיב לועו יותר ויותר... ביחוד באות תקופות כאלה אחרי פוליטי או כלכלי גדול של המדינה. אבל טפוסים בודדים ממין זה יש תמיד בחוך מעמד העשירים ובחוך אותם העמים, שכו להיות אדוני החיים ולהשתרע על אחרים. עליהם אומר הפסיכיאטר הנודע קרפלין: האנשים שרכשו להם רכוש רב והורישוהו לבניהם־צאצאיהם כלים מחוסר התעוררות הרצון. מתוכם מתהווים טפוס־התנונות, וביתור הולכי בטל, חסרי רצון, אנשים שטחיים, ההיים רק על תענוגותיהם, ווללים וטובאים, ריקים ופוחזים. מציאותם של טפוסים אלה במספר רב — סימן רע הוא לאומה ומראה כי אומה זו, מתוך צרכיה הספונקים וחייה העשירים, אבדו לה השאיפה והיכולת לפתח באוסן רצוי ותכליתי את כל כחותיה במלחמת הקיום (מחלות הגסס), ריפיון. האין דברים אלה נכונים כולם בנוגע לאנטוני ולשאר חבריו, שבלו את ימיהם כמשחאות ובהוללות ואברו לגמרי את הרצון העז לעבודה, למלחמה

ולחיים? מהו אנטוניו אם לא חדל-אישי, שאין לו שום מאמץ חיוני ושום מרץ, שאינו יכול לא לאהוב ולא לשנוא כהוגן? הלא כשהוא מוחל בבית-המשפט לשילוק את, "חטאו" נגדו, הוא עושה זאת לא מפני שהוא נוצרי, "רחמן": בתור "נוצרי" הנה התנקם בשילוק אויבו וענשו בעונש היותר חמור, אבל בתור אדם הוא עושה עלינו רושם של איזה שטיא. את ממונו הוא מפזר לכל רוח, וגם כל הענין הקשה והמסוכן עם שילוק בא לו רק מפני שערב לאחר. ועוד: למה חכה עד אשר יעבור זמן הפרעון של השטר עם התנאי האיום בשבילו? האם לא יכול היה למצוא אצל מכריו וידידיו את הסכום הנחוק לפי הערך? לו חפש וטרח, בודאי שהיה מוצא, כי הלא סוחר ידוע היה בויניציה וגם ידידים היו לו הרבה. אלא מה? רשען הוא אנטוניו ועצו וקל-דעת. אילו היה שילוק נתון בצרה כזו, היה בלי שום ספק מוצא תחבולה להנצל מיד הנושה האכזרי שלו ומן הפח שטמן לו. הוא היה לוקח בודאי מיד מלוה אחר את הסכום הנחוק, ולו גם ברבית גדולה מאד, או היה קובץ גמילות-חסדים, או היה ממשכן את חפציו, אבל בשום אופן לא היה מפקיר את חייו כיד שונאו החפץ במותו. לא כן אנטוניו. הוא כאילו לא היה בו כלל לב אדם העובד במרץ בלי הרף, כיוצא אגודת אזוב במקום לב. וכזה הוא בעל דברו של שילוק העז!

ובסניו? כולו-מראשו ועד כף רגלו טובע בחובות, וכל יום חדש דורש ממנו הלוואות חדשות. נפשו הריקה עשתה שותפות עם כיסו הריק, ושניהם אוספים נדבות על יד ומחורים על פתחי החיים. צרכיו קלי ערך וגם ספוקם קל. ובאמת, מה דרוש לו לאדם שכזה? הוא אוהב בגדים חדשים — ולשם זה הוא לזה לו כסף על ימין ועל שמאל; הוא אוהב לאכול הרבה ולשתות — ולשם זה הוא הולך אל מכריו וידידיו הרבים ומבלה את ימיו במשתאות. יש לו צורך בכסף — והנה הוא נוסע אל פורציה העשירה, כדי לקחתה לו לאשה. מה קלים ופשוטים החיים לבחור כזה! הנסה הוא בעצמו את כחותיו בעבודה? שקספיר אינו מספר לנו בדבר נסיונות כאלה ובדבר חפץ כזה מצדו של בסניו. וגם אנו מסופקים, אם מסוגל הוא בכלל למחשבות כאלו. בלי שום דאגות ובלי שום עול — מה טוב לו!

ולורנצו? זה המדבר גבוהה גבוהה על הלבנה ועל הכוכבים ועל יפי הטבע כולו — האין הוא גנב פשוט, הגונב ממון וגונב נפש? כשעה שהוא גונב משילוק את לב בתו וגם אותה בעצמה, אין הוא שוכח לקחת עמו גם את הכסף ואת התכשיטים הזרים. הרואים אנו לכך הפחות בשעת מעשה זה איוו פעולה אקטיבית מצדו? הנלה לכל הפחות איוו אנרגיה בגנבה? אפילו דבר זה אין אצל לורנצו! חבריו הם שהכינו את הכל לבריחתה של יסכה, שתברח עמו, וגם היא עצמה, הבת הכוגדת של שילוק, אינה מחכה כלל עד שיבוא גואלה זה ויקחנה. היא הולכת לקראתו והוא ווכה גם בה וגם בכספו של שילוק כמו מן ההפקר. ובסוף כל הסופות הוא מקבל עוד בבית המשפט מתנת עורף מן הגזל החדש, שגזלו השופטים הצדיקים משילוק ב"דין". אכן יש מזל לסוחר עליז זה!

ואנטוניו, זה הגבור המרכזי של הדרמה? אפילו בשעה שקרה האסון לספינותיו אין הוא דומה כלל לאיש שנטרפו ספינותיו בים. רק רגע קטן הוא מתעצב, אבל נוח הוא להנחם וקל להתחיל שוב את חייו העליונים. וגם חבריו משתדלים בכל כחם שלא ישקע בעצבות ודאגות. חבריא זו, כשאיט ממנה נפטר כחברו, שואל הוא תמיד: „מתי נשמח שוב?" (מפרכה א'), כאילו לא היה בעולם אלא שמחות! רבבית האנשים המשועבדים להם עובדים בשבילם בועת אפס, והם אוכלים את הפירות. רק עבודה אחת יש להם, ואותה הם עושים על צד היותר טוב: הם מאבדים את כל מה שרכשו אחרים בשבילם. בתגרות המרובות והאכזריות, שהיו בין אציר לאציר, המלחמות התדיריות, החרבן והכליה, שהיו מביאים בכל מקום שכף רגלם היתה דורכת בו – בכלום מתגלית שאיפה אחת שתמית לאבד. כל הנסיכים הקטנים עם הגדולים של ימי הבינים, כל הפיאודלים והעירוניים היו כמעט תמיד שקועים בחובות, מפני שהיו מאבדים את רכושם במשחקי הבל ובחיי הוללות. ה„גבור“ בסניו, שאצל שקספיר, מתנאה בזה, שחיי עברו עליו בתענוגי תוהו, שבהם אבד את כל כספו, ואנטוניו הוא שמטן ומאבד הון, וכן – כולם. רק דמות אחת ישנה ביניהם, שהיא משכמה ומעלה גבוהה מכל החברה, אבל זוהי דמות אשה, ואוי ואבוי לאנטוניו ולכל הצד שכנגד שילוק. שאשה הצילתם מצרתם. פורציה, אף-על-פי שהיא יורשת עשירה, הולכת בטל ומבלה עולם, בכל-זאת היא חריפת שכל ובת רצון חזק. היא היותר אנרגית שבכל החברה האנטי-שילוקית. לא רק בלבוסה היא נראית כגבר, כי אם גם בכל מעשיה ודבוריה. היא עולה על כולם לא רק ביפיה ובחנה – שקספיר לא קמץ בתאורה היפה ובהוד דיוקנה – כי-אם גם בשכלה ובפעלנותה. כולם הם אובדי עצות, אך היא לבדה יודעת כיצד לבוא לעזרתם. אלמלא פורציה, שמהרה לבוא בהסתר פנים לבית המשפט, לא יכול היה אנטוניו להמלט מיד שילוק ובאופן כזה יוצא, כי גם אנטוניו, גם בסניו וגם לורנצו הם כולם גברי דנשי הצילום... מציאותה של פורציה בתוך חברת האנטוניים מרגישה עוד יותר את אצטותם של הגברים, אבל הצד השווה שבכולם הוא – קלות החיים. גם היא כמוהם מאושרה, שמחה ועליזה. כשאנו קוראים אצל שקספיר על חיי החברה האנטונית ורואים אותה באחוזתה של פורציה בשעות האושר והשמחה, מתגלית לפנינו חבורה זו בתור מושב לצים נצחי ובתור ועד של מבלה עולם. שקספיר משתדל לגמור את הדרמה הקשה של „שילוק“ בתמונה יפה ואוררית של ליל כסף מלא קסם, אבל – כוור הדבר – אנו מרגישים איוו אי-נעימות דוקא בתמונה מרהיבה זו. אין זאת אומרת, כי כל המערכת החמישית של הדרמה אינה מקבילה למהלך החזיון, או אינה אמיתית. לא. גם היא ריאליית כולה וגם היא עמוקה. אבל אחרי שראינו את כל הנעשה בארבע המערכות הקודמות של דרמת-חיים זו, קשה לנו להתענג יחד עם לורנצו הפוחז והגנב על נגוהות הלבנה הזכים ועל כוכבי הכסף השרים שירת אל ברום. שלותם זו של הרשעים ואוצרות היופי והעין, שנפתחו לסניהם, מעוררים בנו רק רגשי צער על צילי הטוהר של הנגינה של מעלה ועל קרני האור של היופי העליון ההולכים לאבוד. אך מה נעשה וכה חסץ לא רק שספיר, כי

אם לפעמים קרובות עד מאד גם שר החיים בכבודו ובעצמו. הוא המצמיח שושנים על רכבי חייהם של העליונים ומעלה קוצים במשעוליהם הצרים של כבדי הראש. — באנטוניו ורעיו אנו מוצאים הנהגת חיים של אנשים הפטורים מכל מצוות, והם נראים לנו כנושאי העולמיים של קלות החיים. יחד עם זה רואים אנו בהם את הטיפוס האנושי המיוחד, שקם והתהווה בשעת הדמדומים שבין ימי הבינים ובין התקופה החדשה בתולדות עמי אירופה. בשעה זו של בין השמשות, במוצאי ההג של תקופת ה"תחיה", עלו לרוב בשדה החיים עשבים רעים אלה של אוכלים ואינם עושים, ווללים וסובאים, עצלנים ורשלנים. הטיפוסים של הגרצינים והסלרינים היו מצויים אז בכל הארצות, ושקספיר נתן לנו בלי כוונה ולא במחשבה תחלה ראי נאמן ליחוסים הזמניים ולחיים הריאליים של תקופתנו. בדורו ובסביבתו היה בשבילו הרבה חומר ממשי, חיוני ואנושי, כדי להתעורר על ידם ולחדור לתוך מחבואי הנפש של אותם הספוסים הנצחיים, אשר את דמותם חקק לזכרון עלים ביצירתו הסוחר הווינציאני".

זמנו של שקספיר היה מצוין בכמה וכמה דברים, ומכל המעלות הסובות, שנבנו בו החשובה ביותר היא חייה המלאים של אותה תקופה. אז, בימי המלכה אליזבת, שררו באנגליה הוללות וקלות-דעת, שלא היו כמותן בקורותיה. נפשי חשק ותהלוכות מסקות ומשתאות תכופים, שהצטיינו בעשירות מופלגה ובסזרנות גדולה של עורכיהם, מלבושי חמד, שעשועי יקר, זהב וכסף לרוב וכל מיני תענוגים — כל אלה היו מרהיבים את דעתם של בני הדור ההוא. פריצות המדות ומעשי שרירות, מלוי כל המשאלות וספוקם הקל של כל הצרכים, שלטו אז שלטון בלתי מוגבל בחברה האנגלית. כמובן, היתה גם אז תהום גדולה בין מרום העם ורלתו, אבל צעקת המעונים ואנקת האובדים היו נבלעות בשאון החיים העליונים של החברה העליונה והמעמד הבינוני. אז היתה לונדון רק קריה עליזה, ששריה ועמה כולם היו עצרת ווללים וסובאים, בוגדים ומנאפים. קריות עליונות כאלו היו אז באנגליה הרבה, ולא מקרה הוא, כי באותה תקופה עצמה התחיל להתפשט, בתור כח מתנגד להוללות פרועה זו, זרם נפשי ודתי חדש, שהגיע במשך זמן מועט להשפעה על כל החיים הפרטיים והחברתיים של האנגלים, ועקבותיו נכרים עוד גם כיום הזה.

זרם נפשי זה היתה הפוריטניות, שנצחונותיה הראשונים חלים עוד בימי שקספיר ונוגעים גם בו וביצירתו. ביסודה היתה, כידוע, אדיקות דתית וצירוף אמונה, אבל מעט מעט הכניעה לה גם את השקפת העולם כולה של מחזיקיה וגם את הרגשותיהם. אד כבד של כובד-ראש ודאגה התפשט אז על כל החיים וכסה את נפש האדם בצעיף אפור וירקרק של שממון. כל מי שנפשו התחילה סולדת בהוללות ושכרות, כל מי ששנא רעש ושאון וכל מי שהיה על פי טבעו כבד-ראש ושקט ונחבא אל הכלים, זה נעשה לפוריטני. וגם אלה שעיפו מחיי ההפקר הצטרפו להם, ואז התחילה המלחמה של גזווי הראש בקלי הראש. השאנגנות והעליזות היו שנואות ביחוד על הפוריטנים, ומשום זה נלחמו בעקשנות גדולה כל-כך בחיצטרון ובמשחקים, שהיו נחשבים בעיניהם כ,מושב לצים" וכחבר פוזזים וכופרים. כמעט כל אנגלי פוריטני יכול היה לחתום בשתי

ידי על דברי שילוק הידועים על תהלוכות המסקות של האנטונים וחבריו. ומה מוזר הדבר, כי דוקא קרוב לאותו זמן ששקספיר כתב את "שילוק" והראה על הנגוד העמוק בין השילוקים והאנטונים ונתן בפי שילוק את נאומו נגד תהלוכות המסקות של ה"נוצרים" ונגד קלות דעתם ועליזותם, אסרו הפוריטנים בעיר מולדתו של שקספיר, בעיר סטרבסורד, את המשחקים בתיאטרונות. כעבור איזה זמן התחילה בכל אנגליה תקופה של גזרות ואסורים נגד המשחקים והתיאטרון בכלל. האין זה לעג הגורל? אבל מי יודע, אם לא מלחמת הדעות, שהתהוותה לנגד עיניו במעמקי הנפש של בני דורו, היא שנתנה לשקספיר את האפשרות הריאלית להבין ולהכיר את דרכי החיים של שני הסוגים האנושיים, שעליהם אומר סלרינו:

מה רבים המזורים בעולם זה המשנה!

האחד תמיד צוהל, ואם אצבע תראה אותו

או קול כי תוציא באזניו מן החליל -

כבר הוא ממלא את פיהו שחוק וצעג.

השני, הפנו, זועם, וועף תמיד,

ולו גם נסטור בעצמו עמל יעמל

לעורר צחוק על שפתיו.

(מערכה א, תמונה א.)

חלוקה זו, שנעשתה על-ידי סלרינו, נתמלאה ונתרחבה הרבה על-ידי שקספיר עצמו בתאורים השונים המסוזרים כדומה לרוב.

3

שילוק במערכי לבו הוא ההפך הגמור מאנטיגו וחבריו, ובמקצת הביע על ידו שקספיר עצמו את יחושו לאנטונים. רבים היו סביב שקספיר הבטנים והגרצינים, אבל הוא בקהלם לא התחשב. בעמל רב הגיע למצבו הרם. אף רגע לא ידע מנוחה בחייו. ובין העלזים והשאננים לא היה מקומו. מעורר בעל-עגלה ועד לסוסר דרמטי ובעל תיאטרון, שכל חבריו היו מתקנאים בו, מגונב ציד הנלקה בשוסים ועד לגאון האנושיות ונשיא תרבותה - לעבור דרך כזו במשך שלשים-ארבעים שנה אינו כלל וכלל מן הדברים הקלים. על-ידי תיי הוללות וחבוק ידים אין להגיע משפל המדרגה עד עמדה רמה כל-כך בחיים. איש כזה, שהתרומם ממעמקי החיים עד הר-ההר, אינו יכול על-ידי מסכות חייו עצבם להיות עוד על צרם של מבלי העולם העצלים. שקספיר לא היה בסוד החוגגים אף-על-פי שהיה עשיר נצחונות. חייו ויצירתו היו שורה ארוכה של מלחמות קשות. מאביו האכזר הנס ונוהר-החוזרים של העירה החדת לא קבל ויליאם שקספיר בירושה שום רכוש רוחני, נפשי או אסילו גשמי. הוא עצמו קנה לו את עולמו, ולא בשעה אחת. הוא, היוצר הגינאיילי היחידי שקם לאנושיות

באותה התקופה, ידע היטב כי בכל יצירה ויצירה ישנה חוץ מרוח-הקודש גם מדר עבודה, וכי אין השכינה שורה על מושב לצים, שקספיר ידע כל זה וברא את טיפוסו של שילוק.

היה שקספיר תמים דעים עם שילוק בכל? מסופק הדבר מאד. הוא לא יכול היה להיות פורטיטני, מפני שהיה בעצמו יותר מדי שכור-חיים ואהב יותר מדי את קסמיהם ולהטיהם. זה ששר על גמדי הליל ונגינת הגנהות, על רשפי האהבה ורוחות העמקים, לא היה גם ממתי סודו של שילוק. אבל בחברת האנטונים והגרצינים היה גם כן זר לגמרי, בין בהרגשת החיים שלו, בין בכשרונותיו ובתכונותיו ובין במוצאו ובמעמדו החברותי. הוא הן היה רק אחד המשחקים העלובים, שכל שדרות החברה האנגלית התיחסו אליהם בבוז כמו אל ריקים ופוחזים, והם היו נחשבים לעבדי הלוורדים, שבחסדם היו תלויים. באחת הסוניטות שלו מתאונן שקספיר בלב גשבר על מצבו הבזוי בתור משחק על הבמה, וכל חייו שאף, כנראה, לצאת ממעמד שפל זה, בין האנטונים הרגיש את עצמו כמו בין זרים. הרבה יותר קרוב היה לו שילוק, וכאשר הלך והסתמן בחלום נפשו היוצרת הטיפוס האנושי המתנגד לטיפוס של אנטוניו וחבריו, ויחד עם זה נוכר, כי נושא הספור העתיק הוא יהודי, חלף אותו הרעיון המוצלח, כי היהודי שילוק יהיה האנטיפון הגמור של אנטוניו, ובאמת אצל מי נוכח לחפש ולמצוא כובר-ראש במדה הגדושה ביותר, אם לא אצל בן האומה המרוסה והדוויה, שאסור לה להסיח דעתה אף רגע אחד מן הנעשה מסביב לה? ומאין תבוא עליותו אם כל חייו השוממים הם אבלות אחת פמושכה? ההוא, היושב אל עקרבים ובנפשו יביא לחמו, ההוא יתעורר ויתעלס? לא לו גיל כעמים, בשעה ששילוק עובר על פנינו בחוצות הקריה, אנו מרגישים בפסיעותיו הכבדות ובגבו הכפוף, כי החיים הם נטל כבד ומעיק, ולא משחק תיאטרוני. מה שהוא לאנטונים שחוק, בכי הוא לשינוקים. ומשום זה שונא כל כך שילוק את חגיגותיהם של הנוצרים. הוללותם ועליצותם עליו לזרא. וקלות דעתם מרגיזה אותו ומעוררה בו רגשי בוז להם. כשמגיעה אליו השמועה, כי בשעת המשתה בביתו של בסניו יצאו במסקות, הוא קורא גרעש ונשחד:

מה? הבמסקות? שמעי נא לי, יסכה,

את הוללות כלן סגרי היטב היטב

ובשקצף תף וקול המון וקול שאונ,

אל מגשי לחלון וראשך אל תוציא,

לראות בפנים הצבעים של הנוצרים

הקלילות כלם, אָנִי ביחי, סגרי:

אל יחדור לְנִי הכשר הזה ותם

שאון הבליהם התפלים.

ומנקודת השקפתו צדק בדבריו אלה, כי רואה הוא בהמולה פרועה זו רק חלול החיים. כל פסיעה ופסיעה בעולם ספוגה בשבילו כובד־ראש, ובכל דבר ודבר הוא רואה את ההכרת החיוני העומד ומצליף על־גבי כל חי ואומר לו: גדלו בתו יסכה קנאה גורקה בה לחיים הקלים של הגוים, והיא ברחת מבית אביה, אומרים כי אשה סחם קל־דעת היא, אבל יסכה היא יותר מקלת דעת: היא — פרועה, וחוק מזה נמשכה יותר מדי אחרי השלוח המאירה המרחפת על חיי האנשים, וכה חאמר לעבר לנצילות לפני לכתו מבית שילוק:

צַר לִי עַל דְּבַר אֲשֶׁר תִּלְךָ מֵעַמּוֹנוּ;

בִּיתְנוּ כְּגִיהֶנֶם — וְאַתָּה הֵן שֶׁר עָלִינוּ.

וסוף סוף הלכה היא אחרי שר עליו שכוה ודבקה בו: הלא זה לורנצו. בעיניה מצאו חן לא רק האדונים, הלורנצים, הבסנים ועוד, אלא גם עבדיהם, יען כי צד שוה ראתה בכל, ויפה ראתה. קלות החיים של הנוצרים העבירתה על דעתה ועל קונה. היא מצטערת על לנצילות ההולך, אבל אביה שמח. התאור שהוא נותן לנצילות זה הוא לגמרי אחר: —

בְּחֹר לֹא רַע, אֲבָל זֹוֹלָר וְסֹבֵא נֹרָא.

שׁוֹנֵא עֵמֶל וְאוֹהֵב שְׁנֵה הַמִּיד,

אוֹכֵל וְאיֵנו עוֹשֶׂה — הַאֲמֵלָא כְּרֵמֵי עֲצִילִים לֹא?

(מערכה, חמ. v)

ובאמת אין מקום בבית שילוק לשדים עליונים, האוכלים ואינם עושים. ביתו כמו פניו, עטוף תמיד צללים. אלה הם צללי הדאגה והמחשבה המלוים תמיד את בוני־החיים בדרכם ומחרידים את מנוחת השאננים ומחרידים אותם מרבצם. שילוק מלחמה לו בשאננים. לנצילות אינו מעורר בו שום שנאה לעצמו, יען כי שילוק בו לו, אבל אחר הוא יחוסו לאנטוניו. שילוק מכיר היטב כי לנצילות הוא רק עבד פשוט, שאין לדרוש ממנו הרבה, אבל אנטוניו וחבריו היו לאדוני החיים, ואם עצלים הם ומבלי עולם, אז אל יהכו משילוק רחמים בדיון. באיזה בוו ורגש שנאה הוא מדבר על הדל הגא, שקרא שמיטה ואבד את מכונו! לו היה אנטוניו פושט יד, לא היה מעורר בלב שילוק משטמה ולעג רב כל־כך כמו שהוא מעורר בו על־ידי מה שפשט את הרגל. אנטוניו ידע לא בד ממון, שילוק ידע לרכוש ממון — המעט הוא נגוד זה שבין שני סיפוסים אלה? אך הלא גם בחרת תכונותיו נבדל שילוק מהאנטונים. הם — קלי דעת, הוא — כבוד־ראש, הם — חומדי־לצון ועליונים, הוא — עסוק וסרוד במסחרו, הם — מאבדים והוא — רוכש, — איזה קשר נששי אפשרי ביניהם?

שקספיר עצמו ידע היטב את ערכו של הרכוש ואת טבעו, יען כי גם הוא היה מעשי, מעשי קצת יותר מדי. ידוע, כי כל ימיו שאף לרכוש וכי סוף־סוף עלה לו לשמחתו הגדולה להגיע אל כסרתו, להיות לבעל־בית ככל האנשים, ולא להקרא בשם משחק או דרמטורגן. שהיו לבו ולשנינה בפי החברה האנגלית. אותן הידיעות המעטות, שנשארו לנו על דבר חיו הפרטיים,

מראות לנו כי שקספיר לא היה כלל מסוג ה„שלומיאליס“ מרוחקי־הממשות, שאינם יודעים צורת מטבע. אדרבה, בשעות הפנאי היה משתדל להרבות הונג על־ידי חכירה של גבית המסים, וגם — אוי לי אם אומר — על־ידי עסקי רבית. מחברו של המלוה ברבית שילוק, שבגנותו הוא מדבר, לפי דעה רבים, — הוא עצמו כלוה ברבית? כן הוא הדבר. אבל אין לתמוה על זה הרבה. באותם הימים נתנו את כספם בנשך רבוא רבבות אנשים מקרב הנוצרים, וגם מקרב היהודים היו נושכים ומלוים למאות. בעסקי רבית עסקו או הנוצרים העשירים לאלפיהם, עסקו כמה וכמה פיאודלים וגם עירוניים סתם. וגם שקספיר עסק קצת ב„מסחר“ זה. ויותר מזה: על פי כתב־אשמה אחד, שנשאר לזכרון בנוגע לשקספיר, אנו רואים, כי המשורר הגניאלי היה מתיחס אל לזיו באכזריות והיה לוקח מהם רבית גדולה מאד. הדבר הזה מוזר, אבל עובדה היא עובדה ולבארה קצת אפשר רק על־ידי השאיפה החזקה לרכוש, שפעמה בלב היוצר הגדול.

מה שנוגע לשילוק יודעים אנו רק זאת, כי היה מלוה ברבית, אבל משום דברים אטורים או מתנגדים אל החוק לא שמענו עליו. שילוק עסק במקצוע החינוכי היחידי, שהשאירו לו אדוני החיים לפרנסתו, ובמקצוע זה ברא ערכים חברותיים וכלכליים חדשים. הוא היה הבונה של המשטר הכלכלי החדש בעולמנו, שהשפעתו וערכו בחיינו החברותיים אין לשער. מנקודת השקפתנו בדורנו אפשר מאד שמלאכתו של שילוק אינה נקיה ביותר, אבל ראוי לקרוא את הדברים בשם האמתי: כל אותם האנשים, שהיו נותנים את כספם בנשך דרך אגב ובסתרי, היו באמת נושכים, אבל שילוק היה שולחני. עתה מבדילים אנו בין מלוה ברבית ובין קמטור. אבל או לא היו עוד בעולם בנקים, ובין מלוי ברבית המרובים של הנוצרים היה שילוק הבנקיר הראשון. ואת אומנותו זו קבלו בירושה בני בניו הפקחים שבפאריז, בלונדון, בווינה ובפרנקפורט, וגם בכל מקום שיד הסדר הכלכלי בדורנו מגעת. אותו המעשה המשונה בליטרת הבשר, שדרש אבי וקנם של הרוטשילדים והמנדלסונים מאנטוניו, אינו צריך כלל וכלל לצער אותם, יען כי שום יחס לעצם מסחרו של ראש משפחתם אין לה, וגם שום דבר המתנגד להון אין בו. קנס זה, שדרש שילוק מאנטוניו, היה פרי ההתנגשות האישית ביניהם, התנגשות חשובה ורב־ערך של שני סיפוסים אנושיים.

לכאורה נראה, כאילו היתה אצל שילוק איזו תאוה מגונה לכסף. לפעמים יש שגדמה לנו, כי עיניו המזהירות בוהר מיוחד לשמע צליל הדינגרים וכי המלה „דוקטים“ מצלצלת באוזניו כדברי שירה. אבל זוהי טעות. אין אנו רואים כלל, ששילוק אוהב את הכסף לכשעצמו בתור תכלית ומטרה בפני עצמן. מתוך מה ששקספיר סתם ולא פירש, אנו דנים, כי לכל הפחות כילי לא היה שילוק, הוא מתנגד רק לפורנות, יען כי מוחו אינו תופסה כלל, בשעה שידידו תובל מספר לו, כי בתו הכוגדת נתנה לאיזה אדם בברחה את טבעת הזהב של שילוק עם אבן הברקת בעד קוף אחד, שילוק צועק: „הנח לי, למה תכאיב לי?“ הוא אינו יכול להבין, איך אפשר לתת בעד קוף, שהוא דבר אין חפץ בו.

טבעת יקרה, ששויה רב כל-כך. שילוק אינו מבין כלל את מערכי לב בתו, שנשבתה כבר בין הגויים. בטיעה שהוא שומע, כי היא הוציאה בערב אחד בהיותה בגינובה שמונים דוקסים, הוא צועק טוב מתוך צער ותמיהה יחד: „שמונים דוקסים בערב אחד! שמונים דוקסים!“ (מערכה ג') הן זהו ממש אבוד ממון בידים! מעשים כאלה הם למעלה מהסגתו של שילוק הרוכש. איך אפשר לאבד בידים דבר חשוב כל-כך ונחוץ כל-כך — לפלא לו הענין ולמורת רוח.

הכסף! הן שילוק היה הראשון, שהכריז על ערכו והסביר להמון העליונים, כי גם הכסף הוא שוה כסף, ולפעמים הוא חשוב הרבה יותר משהו כסף. הכסף! הן הוא היה האמצעי היחידי לחייו וכלי זינו היהירי במלחמתו עם הסובבים אותו. שילוק קורא לכספו „יסודות בית“, וכאמת זהו היסוד היחיד לקיומו. קרקעות לא היו לו, יערות וארמונות גם כן לא היו ברשותו. רכושו היחידי היה במטלטלים, וכל נכסי דניידי שלו היו רק הדיגרים והדוקסים ואבני היקר. עמם יכול לעבור כארץ לארץ, ואותם יכול היה לקחת עמו בשעה שגרשוהו ממקום מושבו או בשעה שהיה מוכרח לברוח על גפשו. בכספו היה קונה לו את חייו ואת מעמדו בחיים — ואיך יפקיר את ממונו? בדבריו עם הסובבים אותו הוא מטעים את הצד החשוב הזה שביחוסים החזורים. גם הרוכש עצמו יודע עד כמה צריכים היו אנשי ויניציה להתחשב עם זכויותיהם של „הזרים“ שהיו מעשירים את הריפובליקה במשאם ובמנהגם.

זרים — מי הם? הוה אומר: יהודים או סתם סוחרים חרוצים שונים, היינו, שילוקים בכלל.

ובאמת, מה היה שילוק בוניציה? — הארץ, שעליה דרך, של אחרים היתה. השמים כחולים, הפרושים על ראשו, זרים היו בשבילו. איפה נולד ואיפה יקבר? מי יוכל לענות על סאלה זו! נודד הוא ועובר מארץ לארץ כמעתי הנוודות והעוברות מיד ליד. שניהם שוים. אלמלא התועלת שמרגישים בו אנשי ויניציה, היו מגרשים אותו או לא היו נותנים לו לכתחלה להשתקע בעירם. כמו של שילוק היה רק בכספו וברכושו החמרי, שפרץ אצלו והלך וגדל והפריא גם אחרים. השתלבות המקרים ומהלך החיים עצמם עשו אותו למשורר הרכוש.

אבל שילוק היה לא רק משורר, כיאם עובד מעשי. הוא הוא שנתן דחיפה עצומה להתפתחותם של עמי אירופה ותרבותם, והוא הוא אחד מראשי הבינים של החיים החדשים. במרצו הרכ ובכשרונותיו המיוחדים עזר להרים את מצבם של האזרחים, הגדיל את עשרו וגם את עשרם: הוא נתן להם כסף כפי צרכי סדור חייהם, ועד היום הזה הוא תומך במ בכספו. הוא, האיש שילוק, בנה להם אניוה, הקים להם חומות בצורות, סלל בשבילם מסלות ברזל וחשמל ופתח בהם עצמם את השאיפה לעבודה ועורר בהם את טעם הרכוש. בספרו הידוע „היהודים בזמן הזה“ כותב ד"ר רופין: „עכשיו עם נפילת חברות האומנים ניטל עוקצו של חלול-הכבוד מסאיפת הבצע של היהודי. הן כמעשהו יעשו כיום גם הנוצרים. הואיל וסאיפת הרכוש של הפרט והרדיפה אהרי ריות

נעשו ליסוד היסודות של החיים הכלכליים בכל העולם. משאם ומתנם של היהודים נחשב מעכשו ל"יושר", מפני שכלכלתם העממית של הגויים נעשתה יהודית.

ואמנם כן, שילוק נעשה מורס ורכם של האנטונים כשאיפת הרכוש ובאופני הגדלתו. ההיה שילוק בתכונה זו דק יהודי? בשום אופן לא. את כל זה עשה אותו הטיפוס האנושי, שהתגשם בחיים וגם בספרות בדמות שילוק היהודי. שילוק האיש הקים את חומת התרבות האנושית והיה מוכרח מזמן לזמן לעסוק בכדק הפרצים, שהאנטונים והגרצינים היו עושים בקלות דעתם וברשלנותם.

מי היה אנטוניו? גם הוא היה סוחר, אבל סוחר וויניציאני ולא זר. הוא היה בביתו, ודבר זה כשהוא לעצמו חשוב עד מאד. את כל נעימותיו של מושג זה — "בביתו" — יכולים להבין רק הנודדים הנצחים. אנטוניו יושב לו בהיכלו, אבל בכל מקום שהוא בא הוא מוצא את "היכלו". כל ויניציה היא שלו, ושילוק הוא אורחו. בדצותו הוא מכניסו, וברצותו — מגדשו. גם לאנטוניו היה כסף רב, אבל הוא אינו מרגיש כלל בנהיצותו, כי כאשר יתם הכסף מכיסו ימצא לו אנטוניו משרה בפקידות העיר או בפקידות הריפובליקה. יעשו לקונפוטירי, לפידטון או ילך סתם לארצות זרות לגזול, לחמוס ולערוץ. ל כן שילוק, אם הוא יענה, טוב לו מותו מחייו. לפני אנטוניו פתוח כל העולם — מה יעשה אנטוניו ולא ישמח? והוא עלו ושאנן!

באותה שעה שהחלק היותר חשוב של עמי הארץ היה שקוע בתענוגי בשרים בני רגע וחלק אחר של החברה היה בורח מן החיים ומסתתר בבתי המנזר מפני שאונם, בתקופה זו של הזיה מתוך שכרות או מתוך סגוף, היה שילוק היתדי, שלא אבד ממנו חוש המציאות ונשאר עומד איתן על הבסיס התיאורי הריאלי. ואם בכל־זאת נשאר עני וחסר־כל, לא בו האשם: האנטונים גולו ממנו את רכושו, כמו שגולו ממנו את בתו ואת חיי נפשו. אבל מי שיבוא ויאמר: כי אנשים אלה שללו ממנו את הונו מפני שנתכוננו להתעשר ממנו, אינו אלא טועה. אנרגיה כזו לא היתה אצל חברת אנטוניו אפילו במחשבה. המעשה היה יותר פשוט: המקרה אנה לידם להשתמש ברכוש זר — היסתלקו מאפשרות כזו? בזכותם של הגרצינים והסלדינים יש לומר רק זאת, כי במובן ידוע הם עושים מה שעושים מתוך קלות־דעת וחוסר כובד־ראש. חסר היה להם טעם הרכוש. אפילו כשהיו באים לארצות זרות והיו חומסים את הנכבשים, היו מאבדים בידיהם גם אז את כל מה שהיו כובשים. יותר משרכשו לעצמם, היו מהרסים. בכל מקום שהיו באים לשם בחיילותיהם, היו מביאים עמם חורבן וכליה. בשביל מלוי אינו תאוה ארעית ופתאומית היו הסלדינים והגרצינים נכונים להרוס ולהחריב עולמות שלמים, והם היו מתרבים בלי שום מוסר כליות. רק אותם האנשים, שהיו יוצאים לכבוש להם ערים חדשות ומקצועות חיים חדשים, אף־על־פי שהיו מביאים הרס ואבדון על סביבותיהם, היו עם כל זה קצת יותר קרובים על פי ארצם ושאפותיהם לשילוק, אבל הגרצינים האמתים היו לאנושיות כקוצים לשדות בר.

מה עשו ה"אנטונים" בהישפניה, כשבאו לאמריקה מיד אחרי הגלותם? הם הרשו עד היסוד תרבות עתיקה של האצטיקים והאינקים, הורישו והשמדו את שאר השבטים ואת יסודות חייהם, החריבו את אוצרות ההון של הארץ הנפלאה והביאו כליה על יושביה. מה עשו ה"שילוקים" ילידי אנגליה, כשבאו אחרי כן לאמריקה? הפוריטנים האלה, שכל הרגשת עולמם היתה שילוקית, החיו את הארץ, הניחו את היסוד לחיים חדשים והביאו תרבות עצמית גדולה. הראשונים החריבו והאחרונים בנו — איזה מהם עדיף? אך שאלה זו אינה מעניננו. לנו חשוב רק לסמן את הטיפוסים האנושיים, והם הלא קבועים ועומדים, בין בחיים ובין בספרות.

בשביע אנטוניו וחבריו ולשם תענוגות הרגע שלהם היו המעולים שבבני עמם יושבים ועובדים בזעת אפם, כמו שעבדו בשבילם כל האכרים וכל העמלים. האמנים הגדולים, הציירים והמשוררים היו נחשבים למשרתים בחצרות הנסיכים והדוכסים והעשירים סתם, ולהנאתם של האנטונים ובחסדם היו בחירי האנושיות האלה של אותן התקופות חיים ויוצרים. ליאונרדו ד'ארוינצי, כיכאל אנגליה, רפאל סנציו, טיצימן, פטרקא ועוד היו באמת רק שכירי יום אצל האנטונים והגרצינים, שלא עשו כלום חוץ כמה שהתענוגו על עמלם של עבדיהם הנעלים. הם בתמצית הנפש הרוממת ובאש אלהים שלהם יצרו והגדילו את הרכוש הרוחני, באותה המסירות ובאותו המרץ שהאחרים ושאר העמלים הגדילו את הרכוש החמרי. על כלם יחד היה סוֹך כנפיו בורג'יא, מדיציו או איזה גראציאנו סתם. גם שקספיר עצמו היה נחשב לאחד מ"עבדי" הלוֹרד סותמפטון ואחר כך לאחד מעבדי המלכה אלישבעת והמלך יעקב. נאון היצירה האנושית ידע היטב כי כל יצירתו וכל חייו עברו עליו רק כדי לשמח את האנטונים. מחשבה זו יש בה די מרירות לצער את לב היוצרים, אבל הם לא חדלו עם כל זה להגדיל את הרכוש האנושי.

הם יצרו את הרכוש הרוחני של האנושיות, אותו שוה כסף, והשילוקים יצרו את הכסף בשביל אותו שוה כסף. הצד השני שבשניהם הוא, כי גם אלה וגם אלה הבינו את ערך הרכוש ושאפו אליו. גם בין השילוקים הטיפוסיים היו הרבה אנשים, שהגדילו את כסותם של הקנינים הרוחניים, אבל שילוק עצמו הוא, על פי שקספיר, רכשני חמרי. אמת כי רק מקרה הוא, ששילוק צובר כסף ואינו אוסף תמונות יקרות או קולקציות אחרות. הוא היה עובד באימה החריצית ובאותה מסירות הנפש גם בכל עבודה חיובית אחרת, שמטרתה להגדיל את היש, ובאמת יוצאי חלציו שבפאריז ובלונדון עוסקים גם עתה בזה ובה.

שילוק רוא רכשני מכף רגלו עד ראשו ועצם קיומו הוא בעין כרוז על הר'וס, שגורק לתוך העולם. בו מתבלטת הבלטה יתרה איתה ההרגשה הכמויה מן העין והצפונה ככל היש, שאפסקה אף פעם להודיע על עצמה על-ידי מציאותם של כל הדברים. כי כל הבריאה כולה העידה על הרכוש כמו על יסוד חיוני. יסוד זה מונח בקיומם של הדוממים. שגם האבן האלמת, מקומה שהיא תופסת באויר העולם או באדמה, שלה הוא ושום עצם אחר אינו יכול

לתפסו, והוא מתגלה גם בתור חוש היולי ואינסטינקטיבי אצל כל החי. הצפור בונה את קנה, וקן זה נחשב בעיניה במשך זמן ידוע לרכוש, ואין לזר דריסת הרגל בו. החיה מוצאה לה מאורה, והמאורה נעשית לקנינה, שעליו היא מגינה ונלחמת. היש בלויי חיים אלה סימני רכשניות אמיתית? כמובן, לא. אבל את ראשוני פעמיה של הרגשה חשובה זו אנו רואים גם בזהרורי ההכרה המדומדמת של הקנין אצל בעלי החיים, וגם אצל האדם הפרא. גם האדם בראשית התפתחותו קונה לו את עולמו רק על-ידי כל מה שבא אל ידו, אבל לצבור רכוש, חמרי או רוחני, להגדיל את היש ולהאדירו, את זה לא ידעה עוד האנושיות בילדותה. האדם היה חי על המקרה כעוף השדה וכחית היער, וליום המחר לא דאג. רק מעט מעט התפתחה אצלו ההכרה, כי בלי רכוש אין יצירה, ובאין יצירה אין חיים. רק אחרי שרכש לו האדם אמצעי קיום, הלך הלך ושעבר לו את הסביבה הדוממה ואת הבריאה החיה. כשהאדם בא עתה לברוא דבר חדש, יש לו כבר יסודי יצירה לרוב וחומר חיוני אין קץ, וכל יצירה חדשה באה ומוסיפה תפארת לחיים.

עני נחשב כמה – ואמת של חיים עמוקה מצאה במשל זה את בטויה. יש לנו סימנים שונים לסמן בהם את חזיון המות, אבל סימן אחד בודד לכל אדם בכל זמן, והוא, כי המות הוא ראשית לכל אבוד הרכושיות, פקיעות זכות הבעלים של המת. המת אין לו כלום משלו, וגם העני המוחלט אין לו כלום. אמת, כי עניות מוחלטת כזו אינה בחיים, חוץ מאצל בר-מינן אמת, יען כי אם יש לאדם כסות לעורו, גם זוהי רכוש, ואם יפה מראה הוא או חכם, יפיו וחכמתו הם קנינו. אבל אף-על-פי שאין בעולם מחוסרי רכוש לגמרי, יש עם כל זה הרבה אנשים, שאין להם כל שאיפה אל הרכוש וכל טעם בו. אלה הם האנטונים, הגרצינים וחבריהם.

אפילו האדם הבינוני הס תמיד על ממונו ואינו נפרד בנקלה מעל רכושו, יהי מה שיהיה, חמרי או רוחני. כשהשטן חפץ לנסות את איוב הוא מיעץ לאלהים: „ואולם שלחנא ידך בכל אשר לו אם לא על פניך יברכך“. כי ידע השטן עד כמה יקר לאדם „כל אשר לו“, ולפעמים קרובות, יקר לו מאמונתו באלהיו, רכשניים הרדים אלה אינם, כמובן, תמיד יוצרי קנינים חדשים, אבל בלי כונה וכלי מחשבה מצדם הם מסייעים למהלך החיים ולגידולה של היצירה האנושית. דומים הם לאותם גרגרי החול העלובים והדלים, שהרוח נושא אותם ומקבצם למקום אחד, ומהם יבנה הר חמד בארץ המישור השוממה. יאהב לו כל אחד את קניניו החמריים והרוחניים על פי דרכו והשגתו, ישתדל נא להגדיל, לשפרו, ורק שלא יאבד כלום ולא יפור את ירושת הדורות לכל רוח, כמו שעושים ה„אנטונים“, קלי-הרעת העליונים.

משום זה קשים תמיד לאנושיות כספחת כל המסתלקים בכונה מרכושם, כמו הנזירים, הפרושים ועוד. מדבר אני בנזירים האמיתיים, ולא בצבועים ובמקולקלים שבהם, המאוסים סתם מחמת שקר ותעוב. אף הישרים שבנזירים, שנפשם כחלה בהבלי החיים ולבם כמה להתפשטות הגשמיות, מעכבים את הגאולה, ויותר משהם מביאים תועלת רוחנית, הם גורמים הפסד ממש. הם

שנואים ע"י שילוק לא פחות מן האנטונים הצלויים, יען כי שניהם הם מביי עולם ואביונים. גם אנטוניו וחבריו, יהי רכושם גדול ככל אשר יהיה, אביונים יהיו עם כל זה, שאינם מרגישים בעשירותם. כנגד זה אין בין בני עמו של שילוק במציאות כלל אותו הטיפוס של אכיון ונזיר, שאנו פוגשים אצל בני דתו של אנטוניו. היהודים, כמעט כולם, היו והוים תמיד רכשניים. אם רכוש חמרי לא היה אצלם, רכוש רוחני היה אצלם תמיד בשפע, ועל-פירוב היו אחי שילוק משתדלים בכל כחותיהם, שגם הרכוש הנשמי לא יחסר. אותו החוק העתיק, שאסר על הכהנים להיות בעלי נחלה, נתן להם רכוש אחר בצורת מתנות כהונה, אבל לא ברא מעמד של אביונים המוכרחים להנור מתענוגי החיים, וגם אותו החוק הנפלא, שצוה להשאיר בשביל העני לקט שכחה ופאה, עשה על ידי צויו זה את העני הישראלי לבעל-רכוש. כל עני היה בטוח בהפקו, שהבטיחו לו מנהגי החיים ומצוות התורה, והוא לא היה עוד עני. אפס כי לא יהיה כך אכיון – והיה, באמת, ברכה עברית מצוינה, ושילוק העברי אינו חפץ להיות אכיון. בפרט זה מפני העניות ובשאיפתו הכבירה לרכוש של אותו הטיפוס האנושי הכללי מתגלית גם עבריותו, והיא השופכת לנו אור בהיר על הקיום הנפשיים האלה, כמו ששייכותו של שילוק לעם העברי מקלה עלינו לחדור לתוך קיוו הנפשיים האחרים: לתוך תכונת כבוד-הראש והראגנות והזעפנות שלו, ועוד.

4

הרכשני של שקספיר הוא יהודי, ובוה התגלה שוב חושו האמנותי הנפלא של הגאון הבריטי לצלוץ בנבכי הנפש האנושית ולדלות מרגליות ממקים שהן מצויות בו ביותר. ואף-על-פי ששקספיר היה יכול לבחור בכל אנגליפוריטני בן דורו בתור נושא הסריויות של החיים, ובתור נושא דעון הרכוש היה יכול לבחור בכל איטלקי או צרפתי או סתם בן עם אחר, שמערכי לבו הם ההפך ממערכי לבו של אנטוניו, בכל-זאת רואים אנו כי שילוק הוא יהודי. פדוע? יען כי בו התאחדו כל אותם הקיום הנפשיים השונים המסמנים את הטיפוס השילוקי, ויען כי תנאי חייו החיצוניים מכריחים אותם להגלות יחד. כשאנו רואים את שילוק מתיחס אל החיים ככבוד-ראש ומבזה את מבלי העולם ואת הילדיש הצלויים, כשאנו רואים את שאיפתו לרכוש ואת שנאתו לפורנים ולמאבדים, אנו מבינים זאת היטב: הוא – יהודי. אצל כל בן עם אחר היינו צריכים לבאר את התהוותה של הרגשת העולם השילוקית על-ידי גורמים פריטיים שונים המשולבים בתנאי החנוך, המעמד, יעוד; אבל אצל שילוק הכל מובן לנו מיד: היא – יהודי.

הראית מימך יהודי קל-דעת, שלא יעורר עליו את שימת-לבם של הסוכבים אותו? הראית מימך יהודי עליו ושמה, ככלי שתהיינה סבות חשובות עד מאד לעליזותו ושמתו? ויהודי שלא ישאף לרכוש – זהו כמעט יהודי לא גורמלי, מין חקוי גרוע לאותם האנטונים או סתם משפע על-ידי חברתם התעללה והמפוקרה. בכל יהודי ויהודי חי כבר אותו שילוק מתחלת

בריתו או יש בו לכל הפחות שמינית שבשמינית של שילוק. כל יהודי קטן בילדותו האכלה הוא כבר שילוק גדול. אבל כמובן, לא כל שילוק הוא יהודי. אפילו המוולוג הידוע של שילוק במערכה השלישית אינו אופיי כלל רק ליהודי. כל המתעניינים בחזיונו של שקספיר אינם נמנעים להתעכב על גאוס זה כאילו הוא מרכזה של כל הדרמה. אבל גם זוהי טעות רבים. בחמת רוחו הנסערה מוציא שילוק מפיו אשד של שאלות מרות, המעלות קצף אדום כדם. כל שאלה מתפרצת כאנקה. רוערת ומפרכת ומזעזעה את האויר השאנן של וויניציה העליזה. שילוק צועק:

„מדוע הציק לי אנטוניו? מדוע? משום שאני יהודי. אך האין ליהודי עינים? האין לו ידים? החסד הוא כל חוש אדם וכל רגש אנושי? האין אנו חיים על המזון כנוצרים? האין אנו נפצעים עלי ידי איתם כלי הזיין עצמם הפוצעים גם אתכם? האין אנו סובלים עליידי מחלה ומחסור כמוכם? ולחלינו האין אותה התרופה הטובה לכם טובה גם לנו? האין אנו סובלים עליידי קור בחורף ועליידי שרב בקיץ כמוכם הנוצרים? האין אנו מרגישים כשדוקרים אותנו, ואין אנו צוחקים כשמסוללים בנו? וכשמרעילים אותנו, האין אנו מתים? ואם עולכים בנו, האמנם לא נתגסק?" (מערכה ג', תמונה א').

משא זעם זה, שנאמר מפי היהודי נגד הנוצרים, יכול היה באמת להיות נאמר גם מפי כל עשוק ומעונה נגד עושקיו ומעניו. אלמלא היה שילוק יהודי, אלא אכר פשוט המשועבד שעבוד גמור לאדוני הארץ והסובל עלבונות אין קץ עליידי בעלי היכולת והשלטון, האם לא היה גאווה זה מכוון יפה כלפי „האדון" אנטוניו? כל החושבים, כי דמי עורקיהם אדומים יותר מדם חבריהם וכי כל העולם כולו לא נברא אלא לשמש אותם, עלולים תמיד לשמוע מפי העשוקים והנעלבים „נאומים" כאלה. מקום זה שבדרמה השקספירית, יותר משהוא מראה לנו את הצער היהודי, הוא מגלה לנו את המחאה העזה של הנגול והמעונה בכלל. ורק משום שאנו יודעים, שאומרים הוא יהודי, אנו מבינים את טעמם הריאלי של הדברים ואת מרירותם הממשית.

אך בכה אנו יודעים כי שילוק הוא יהודי? האמנם מאמינים אנו לשקספיר אמונה סתם? הלא באמנות אין מקום לאמונה! לא היוצר הוא הקורא שם ליצירותיו, כי אם הקורא, וכה ששקספיר קורא לגבורו „יהודי", אינו חשוב לנו כלל וכלל, אנו בעצמנו צריכים להכיר בגבורו את היהודי. רק אז נאמר כי שקספיר צייר באמונה מה שאייר, ובכן, המכירים אנו בשילוק את אחינו אם לא? מסופקני אם ימצא מישהוא, שיענה בשלילה. אם טוב הוא או רע, אבל משלנו הוא. כל זעזוע קל של רוחו, כל תנועה קלה שבגופו, הלוכה, מדברת — הכל מעיד בו על יהדותו. אלמלא היה שום זכר מלולי ליהדותו של שילוק, היינו, אלמלא היה שקספיר מזכיר כלל את השם „יהודי" בכל הדרמה, גם אז היינו אומרים: מה דומה שילוק תאיש הלז ליהודי!

הנה עומדים, למשל, לפנינו במערכה הראשונה שני אנשים ומשוחחים, אף שמתיהם לא נעמיד בצדי שיחותיהם, ונראה, הנכיר מי מהם הוא היהודי?

- א. אומר: שלשת אלפים דינרי זהב? טוב.
 ב. לזמן של שלשה חדשים, אדוני.
 א. לזמן של שלשה חדשים? טוב מאד.
 ב. ככר אמרתי לך, שאנטוניו ערב על הכסף.
 א. אנטוניו ערב? טוב.
 ב. ובכן חפץ אתה לעזור לי בצרתי ולעשות עמי חסד? מתי אשמע תשובהך?

א. אומר: שלשת אלפים דינרי זהב, לזמן של ג' חדשים ובערבוחו של אנטוניו?

ב. אומר: כן, אבל תשובתך טה היא?

א. אנטוניו הוא איש טוב. (מערכה I, תמונה III)

מי הוא היהודי משני המשוחחים? זה המסומן באות א, או המסומן באות ב? כדי לענות על השאלה, אין מן הצורך כלל לשים לב לתוכן השיחה, כי אם לצורתה, לאפני הדבור של המשוחחים. כשאנו רואים, איך המדבר הראשון חוזר על כל דברי איש שיחתו, איך הוא עונה על כל שאלה בשאלה אחרת ולבסוף הוא עונה לגמרי, שלא ממין הסענה, אנו מחליטים, כי האיש המסומן באות א, הוא היהודי.

ולא רק בשיחה זו, כִּי־אם גם ביתר המקומות נמצא שאופן דבורו של שילוק, רגשותו, התעוררותו ופרכוסי המוח שלו מזכירים לנו את אחד מאחינו בני ישראל. מצד אחד — אמרות קצרות, נרגזות ומלאות פזיזות ותנועה, שאלות ומלות קריאה הבאות זו אחר זו, עקיצות ומחמאות הכרוכות יחד, וכדו שני — נאומים ארוכים הנאמרים בהתלהבות, בהגזמה ובמשלים, — האין סגנון מעורב ומרוסס זה אופיי לשילוק היהודי? אלו הקפיצות שבסגנון, אותה החריפות — איך גלה אותן שקספיר? פלא! וגם בסגנון הנפשי, היינו, היחס הנפשי ששילוק מתיחס בו לסיבתו, האין אנו רואים גם בו את היהודי? ראוינא באיזה בטל-ובזו מתיחס שילוק לכל החברה האנטונית בשעה שהוא מדבר על חי המשפחה שלה שאינם טהורים. האין בדבריו אלה מעין אותו הבטול, שהיו מתיחסים בו לכל, גוי, וצרף זקנינו התמימים יושבי התחמים?

וכמה יהדות טפוסית ברושם המיוחד, שעושה על שילוק מעשה הבנידה של בתו היחידה! שילוק שואל את מותה, כמו שהיה שואל כל יהודי כשר את מות בנו המשוּבד. צעקותיו האיומות: „יסכה בתי שלי!“ פולאות את האויר ומזעזעות את הגפש בצער העצור בהן. שומעים אנו בהן לא רק יסורי אב שכול בכלל, כִּי־אם את צערו של אב עברי שכי. ענות נפשו מתפרצת ברעש ובשאון, בצעקות יאוש וברגשות מרובה, אבל כמה תוגה אלמת וחשאית בקריאה הקצרה: „יסכה שלי! בתי שלי!“

בשעה שהוא חפץ, יכול שילוק לעצור ברגשותיו גם הן שלא יתפרצו החוצה. לא תמיד הוא עצבני. אבל אז עוברת האש הכלואה בקרבו אל תוך דבריו וכל הנפגע בהם יכוה. במקום קצף היסורים עולה על שפתיו האירוניה, אותה האירוניה העברית המיוחדת בסיגה, הדוקרת באלפי מחטים בבת-אחת ועוקצת עקיצת עקרבים רבים, ובכל-זאת דקה היא ומוהירה ויפה. מהתלותיו של ה"גוי" הן על-פירוב דומות להרמת גרון או לחטום גס במסמר חלוד. לא כן שילוק העברי. גם כשהוא חפץ להמית את שונאו, הוא בורר לו מיתה יפה בצורת נשיכה. במלחמתו עם שונאיו אין לו לשילוק שום כלי זיין, וכחו אינו אלא יפה, אבל סיו מזויץ בלשון חדה.

קראו-נא כעיון את דבריו לפני המשפט ובשעת המשפט: כפה הכרת ערך עצמו ואיזה סרקסמוס חודר! אפילו קודם המשפט, בשעה שלא היה עוד בסוח כלל בנצחוננו על אנטוניו ובשעה שאנטוניו היה עוד "השליט", אפילו אז נראה מכל הנהגתו כולה כי רוחו רוח עז. הוא אינו כלל בטל ומבוטל בעיני עצמו. הוא מדוכא, אבל אינו רכא. במתינות ובמנוחה הוא מטפטף אל תוך נפש שונאו את רעל ההתול טפה אחר טפה. בשיחה כזו אין הוא סמהר עוד ואין הוא דולג עוד מענין לענין. לשון המחטים שלו מזההפכת לה לאטה, וכה ידבר - היהודי" שילוק עם "הסיניור" אנטוניו:

עד כמה פעמים, אדוני, חרפתיני
 על דבר עסקי השונים ועל משפחתי.
 כפפתי גבי ואאסור את לשוני,
 יבלי ענות שמעתי כל-דברך,
 כי הספין עמי לסבול תמיד דוקם.
 רוצם, כלב קראת לי לפעמים,
 בק על השתמשי במה שלי בצדקה;
 צקה, אין זאת, יש תהץ בי לך,
 ואמה אומר: שילוק, תן לי כסף!
 עקה פוצר אתה בי, ואולם
 מה היה לפני ימים עוד לא כבים?
 או בעל כעב נלב נגזה עלי ירקת,
 רקסתני ארצה ונגב גרשתי...
 ועתה הגה כסף דרוש לך? ואנכי
 מה אענה? הלא לבלב כסף? כלב
 אין לו שלשת אלפי דגרי וקב.

או איילי, אָדון, תצני לְכַרְוֵעַ ארצה
 וְלֵאמֹר לָךְ בְּיָרְאָה וּנְשִׁימָה עֲצוּרָה,
 בְּפִיק שְׁנַיִם וּכְלֵוָה אֶל מַלְוָהוּ :
 הוי, אָדון נְצַלָּה! בַּיּוֹם הַרְבִּיעִי הָאֲחֵרוֹן
 הוֹאֵלֶת לִירוֹק בְּפָנַי, וּלְמַחְרָתוֹ
 גִּרְשָׁתַנִּי וּגַם תִּרְפַּמְנִי: קָלֶב, קָלֶב,
 וּלְכֹן, רֵאֵה, בְּעַד בְּקֶדֶךָ זֶה הַגְּדוֹל,
 אוֹחִיָּלָה, קַח כַּמְנִי עִתָּה כַּסְפִּי!"

(מִדְּבָרָה I, ת. III)

כך מדברת האירוניה העברית מתוך גרונו של שילוק. אין בה אף צל של עלבון לגבי הצד שכנגד ואין בה פגיעה בכבודו. דומה, כאילו שילוק עצמו היה נהנה מהחלוף הדק. אבל שילוק הפקח והמעשי יודע, שלא כדאי לדחוק את המהלך הטבעי, ומשום זה הוא זהיר בדבריו ואינו נסחף אחרי הזרם החזק של רגשותיו. הוא מהלך בשונאו, אבל עם זה הוא כובש את יצרו המסיתו לעשות כלשהו באיש חרמו. ורק כשהגיעה השעה האחרונה למלחמה העצומה בינו ובין אנטוניו, הסיר שילוק את כל המעצורים ונתן חופשה גמורה לגלי הנפש המרה שנצרכו בלבו במשך הרבה שנות קלון וענויים. או נהפך האמול השקט והדק לנחל שוטף של רותחים המציף ומטביע את האויב ובוא בבשרו כמכות אש. או דומה כאילו מתנקם שילוק באויבו וחפץ להשמידו ולאכזרו. אמרתי בכונה, כאילו מתנקם, יען כי נקמה אמתית אין אנו מוצאים סוף-כל-סוף בהנהגתו.

רבים חשבו כי הנקמה, בתור קו יסודי במערכי לבו של שילוק היהוה, היא הציר שעליו סובבת כל הרמה, ועל סמך הנחה זו נבנו השערות רבות שונות ומשונות, שאין להן שים ערך אמנותי ופסיכולוגי. אבל דעה זו מוטעה היא בעיקרה. אמת כי בדברי שילוק השונים, וביחוד בנאומו המובא למעלה אנו מרגישים צילילי נקם, אבל הם דקים וצודקים כליכך, עד שאין לדרשם לבנאי. הם מראים לנו רק על שלמות נפשו של שילוק ועל הרגש של הכרת ערך עצמו. אי אפשר שלא להודאת, כי אמת הגיונית ונפשית גדולה נכללת בדברי שילוק:

„אם יהודי יעֲלִיב נוצרי, במה תִּגְלָה
 חֲמַלֶּת הַנוֹצְרִי – בְּמַה אִם לֹא בְּנִקְמָה!
 וְאִם יִצְרִי יִעֲלִיב יְהוּדִי, בְּמַה תִּהְפֵּךְ אַפּוֹ.
 צֵל פִּי תוֹרַתְכֶם אִתָּם, סְבֻלֹת הַיְהוּדִי?
 בְּמַה? הֲלֹא כִּי יִשְׁאֵף אֶל הַנִּקְמָה!"

הָבו וְאָלֶיךָ אָפּוּא בְּדַרְכְּכֶם הָרַע.

וְאִם גַּם יִקַּר מַחִירָה לִי, אֲנִכִּי

אֲשַׁמְרָה תּוֹרַתְכֶם זֹאת וְכִּי אֲנַצְחָהּ...

(מערכה III, תמינה I)

אמנם מוריו של שילוק במעשים הרעים היו בעלי דברו עצמם, ואולם התלמיד לא עלה עליהם במקצוע זה. אנטונים מתגאים תמיד בתורת החמלה, שבין מחזיקיה נחשבים הם, ואולם בשעה שהציקו לשילוק וענו אותו, לא זכרו את תורתם זאת. רק בשעה שהסכנה רחפה עליהם וידו של שילוק היתה על העליונה, הצלו על לבם את דבר החמלה והרחמים. ביחוסיהם של האנטונים לעמו של שילוק, וגם לשונאיהם הפוליטיים והדתיים מקרב אהיהם בני עמם עצמם, בשעת מעשה האכזריות שהיו עושים בכל יום ובכל שעה בשם אלהיהם או בשם מלכם, לא היו זוכרים כלל את האהבה ואת האחוה, שצום רבם – ושילוק צדק בדבריו. הוא נוכח וראה את כל זה גם אחרי כן, בסוף המשפט. לא שילוק התנקם באנטונים, כי אם להפך, הם התנקמו בו. חסדם היחידי, שעשו עמו, הוא זה, שהשאירו בחיים את חיתו, אבל גם את זה עשו רק להתעלל בו. אמת כי את שילוק-האדם לא המיתו, אבל את האדם שבשילוק המיתו ואת נפשו רצחו. בחפצם לנקום בו, הטיחו עליו את העונש הקשה ביותר: אסרו עליו להיות מה שהוא. שכול, עניות וצלב – מה נוראים יהיו מעתה חיוו של שילוק היהודי הטפוס, שאהב כל-כך את בתו היחידה והיה קשור כל-כך לרכוש ושנא כל-כך את בעלי הצלב! אכן רק זו היא נקמה מלאה חמלה...

מעשה שילוק כשהוא לעצמו אינו נכנס כלל בגדר הנקמה, מפני שדרישתו המשוגה בדבר ליטרת הבשר החי יש לה מיבן אחר לנמרי. לו חסך שילוק להנקם באנטוניו, היה יכול להסתפק בקנס של ממון. ויותר מזה: קנס גדול של ממון היה „מעשי" יותר הרבה ומקביל יותר להשקפת עולמו של שילוק הרכשני. אבל אנו רואים כי שילוק מסתלק אפילו מזה, כשרוצים לשלם לו כפלים, ודורש דוקא את בשרו החי של אנטוניו, ככל הכתוב מפורש בשטר החוב, בסרקסמוס חריף מאד מדבר הוא על בשר האדם, שאין לו לעת עתה שום ערך ממשי, ואולם מדרישתו אין הוא חוזר. רואים אנו מעט מעט כי לא הנקמה היא המפעמה בלב שילוק, כי אם רגש השנאה. שילוק שונא את אנטוניו שנאה עזה ועמוקה, שאינה יודעה רחם, ושנאה זו אינה כלל שנאת חנם. ראינו כבר את כל הטוב, שעשו אנטוניו וחבריו לשילוק, וחוף מזה נוכחנו כבר עד כמה חשובים הם הגנודים הפנימיים והיסודיים במערכי הלב של שני הטיפוסים האלה. האנטונים הם צורריו ומעליביו של שילוק, גוזלי בתו ותומסי הונג, בעסקי הפרנסה הם יורדים לחיוו ובעניני דת הם אונסים את נפשו – בשביל מה אפוא יאהבם שילוק? בכל יום ויום הם מתעללים בו ויורקים בפניו, מעליבים בו ומציקים לו, ולא עוד אלא שבתכונותיהם הם הנגוד הגמור לו – ואיך זה לא ישנאם?

ושילוק נעשה למשורר השנאה. הוא אינו מרבה ברברים ככלל. ומשום זה אין לבקש אצלו שירת שנאה. פשוטה כמשמעה, אבל דבוריו הבורדים חמפוזים בדרכה. ספוגים די צרכם ברעל. וגם כולו אומר שנאה. אף פגישה אחת עם אנטוניו. גרצינו או אחרים אינה עוברת עליו מבלי שיגלה את שנאתו העזה לטולם. הוא עצמו אומר בשעת המשפט, כי השנאה היא אצלו אינסטינקטיבית. עורת ונפשית. בפני הדוכם אינו חפץ לתת שום באורים לרגשו זה. אבל גם שילוק וגם אנו יודעים מפני מה הוא שונא כל כך את האנטונים.

והמעט שהוא שונא אותם. הוא חפץ את מותם ושואף להמיתם. גם זה ברור לכל. ואין לכסות כלל על שאיפתו זו של שילוק. יען כי טבעית היא אצלו. ובעיקרה היא אצלו גם צודקת.

כסניו הפוחז לובש פתאום צדקות. מעמיד פניו כתם ושואל: „האם ממיתים בנייהאדם את כל מה שהם שונאים?“ אבל שילוק עונה לרשע כרשעתו: „האם אין בנייהאדם תפצים להמית את כל מה שהם שונאים?“ והאמת, מה היה עושה כל אחד מהאנטונים לשונאו? האם לא היו נלחמים כולם בשונאיהם, האמתיים וגם המדומים, עד כלותם?

אילו היה אנטוניו בעל אגרוף, היה ודאי מתחיל עם שונאו תגרה בשוק זהיה הורגו שם, ואילו היה קצת אנין בדעתו, היה שוכר לו איזה בריק, שירצוהו או ישים ריש במאכלו. אך אם גם בזה וגם בזה היה מואס, היה קורא את שונאו למלחמת-הסנים. ובמחשבה תחלה וברעה צלולה היה מסיחו לנגד עדים. האם לא כך התנהגו ומתנהגים האנטונים עם שונאיהם?

שילוק חפץ במותו של אנטוניו — אמת, הודבר הזה הוא חסא! והגרצינים, הסלרינים ועוד, האם היו והויים כולם רק דורשי טוב איש לאחיו? לשילוק יש לכל הפחות סבות חשובות ויסוד פסיכולוגי עמוק לשנאתו. מה שאין כלל לחברת מתנגדיו האוכלים לפעמים קרובות כליכך איש את בסר רעהו. העיון האובייקטיבי מראה, כי בעצם אין שילוק כלל האדם היותר רע שבדרכה, להפך על פי שקספיר נראה ברור, כי שילוק היה סרוך לגבי דברים כאלה, כמו מלחמה באויב, יען כי בחר בדרך היותר כשרה היותר רחוקה, תחת להשתמש באמצעים יותר פשוטים ופחות אניניים, כמו שהיו עושים הסובבים אותו.

שילוק עשה חוזה עם אנטוניו במחשבה תחלה להכניעו, אבל הוא מתנה תנאים שלא קשה היה למלא אחריהם. הן אפילו אם יבצר מאנטוניו לשלם את הסכום הקטן בערך, הלא יכול היה למצוא איזה מכר עשיר, שהיה מציל אותו מן הפת. כך מוזר עד מאד הוא התנאי. נראה מיד, ששילוק נמשך כאן אחרי „החידוד“. רואים אתם: חדשה תעשה בעולם השטרות: קנס כשונה של בסר אדם! מה תאמרו להמצאה כזו?

חושד אני בשילוק כי בתור יהודי היה החידוד כשהוא עצמו. העיקר אצלו, כי אילו בקש אחרת, למה העמיד בסכנה את מבוקשו? הן קנס זה צריך היה להכריח את אנטוניו לשלם את החוב במועדו!

ובכן אחת משתי אלה: או ששילוק לא הפץ כלל במיחתו של אנטוניו, ורק בדרך הלצה המציא את התנאי המשונה, כדי לבנות על-ידי זה את אנטוניו, או שידע בבירור, כי אנטוניו לא יוכל בשום אופן לשלם את החוב, מפני שהוא עומד לפשוט את הרגל. אבל אם כך הוא הדבר, יכולים אנו רק להתפלא על שכלו הבהיר של שילוק ועל חשבונו הנכון, שראה מראש את נפילתו של אנטוניו, באותה שעה שלא עלה דבר זה על לבו של שום איש. זהו שראינו: חוש המציאות היה לשילוק.

חושו הריאלי של שילוק הוא שאמר לו כי צריך הוא להלחם עם אויביו רק על פי הדין ועל-ידי בית-דין, יען כי רק על פי החוק יש להם לשילוקים בחור יהודים איזו תקוה לדרוש משפט מן התקפים. בחור איש המתחסס בכבוד-ראש אל התיים ויסודותיהם, וגם בחור יהודי סובל, האמין שילוק כחוקים, ובשעה שאחרים היו באים בכח הזרוע ובכח הפשע הגלוי או הנסתר, בא שילוק רק באמונתו בצדקת החוק. אבל גם בזה טעה. שונאיו באו עליו בערמה ובעקיפים.

רבים אמרים, כי שנאתו של שילוק לאנטוניוס בקשה לה סיפוק נפשי בנקמה. ובאמת משתמש שקספיר כמה פעמים במשך המחזה במבטא „נקמה“; אבל כדאי לשים לב לאותה עובדה, שב„סוחר היניציאונגי“ אנו פוגשים את חזיון הנקמה בצורה בלולה והיולית. גם המושג עצמו וגם השם, שנתן לו על ידי היוצר הגדול, לא הובלטו די צרכם בדרמה, ומשום זה ראוי לנתח את החזון הפסיכולוגי הזה, כפי שנתגלה אצל שילוק, יחד עם רגש השנאה יהיה לו לקו נפשי זה ערך גדול עד מאד במהדורות הבאות של הטיפוס השילוקי.

שילוק עצמו מדבר הרבה על שאיפת ה„נקמה“ שלו, אבל אם נניח שהנהגתו עם אנטוניו באה מתוך נקמה, אז תגלה לפנינו איזו „נקמה“ מיוחדת במינה. כולנו יודעים כי הנקמה היא רגש סובייקטיבי והתגלות נפשית פרטית, שאין לה שום שייכות להכרתנו המוסרית והמשפטית. נקמה ומשפט — הם, תרתי דסתריי. אבל אצל שילוק צריכה „נקמתו“ לקבל דוקא אישור בית-דין, וזוהי הזרות שבדבר, להוציא מעשה נקמה אל הפועל על-ידי המשפט — זהו ערבוב משונה של שתי השקפות עולם מתנגדות, יען כי במקום המשפט שם העונש ושם השלומים, אבל בשום אופן אין שם נקמה, שבה משתמשים רק מחוסרי ההכרה המשפטית או האנשים התרבותיים בשעה שנשתתקה הכרחם המשפטית או המוסרית. בכל-זאת אנו רואים, כי אותו המעשה, ששילוק בעצמו קורא לו „נקמה“ עובר דרך בית המשפט ונעשה על-פי החוק, מכאן ראייה, שאין זו נקמה במובן המקובל. שילוק חפץ להשמיד את אנטוניו, לא רק מפני שהוא חפץ להתנקם בו, אלא מפני שהוא חפץ לראות בשלום וגמול. שני מושגים אלה, הרחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב, באים עם כל זה פעמים רבות זה במקום זה. „נקם ושלם“ אינו „היינו הך“. המישג האחד הוא פסיכולוגי-אינסטינקטיבי, והשני — מוסרי-משפטי. אצל גבורו של שקספיר לא נתבררה עוד כהוגן התגלותו הנפשית, ומשום זה אנו מוצאים אצלו גם את יסודותיה של הנקמה וגם את קויה האופיים של שאיפת השלומים. שילוק

השקספירי שונא את אנטוניו, את הפרט, ומשנאתו הפרטית הואת צמחה שאיפתו לנקום בו. אבל יהו עם זה שונא שילוק את אנטוניו בחור טפס אנושי, ומשנאה אידיאלית זו יצאה השאיפה הטבעית כעיקרה לראות במפלתו של אנטוניו העליוז, העצל והולך בטל. שילוק האדם חפץ פשוט כמותו של אנטוניו, אבל שילוק הטיפוס חפץ לנצח את אנטוניו, ועל ידו את כל האנטונים. ומשום זה גדלה כל־כך המבוכה בבית־דין, הוויניציאני: לכאורה הלא היה הצדק עם שילוק, יען כי בא בשם השלומים, אבל יחד עם זה מירגש היה, כי גם השאיפה לנקמה מסתרת ביניה לדרישות הגמול. ואם כך הרבר, איך יוכל בית־דין לאשר מעשה, הנמצא לגמרי מעבר לגבול המוסר והמשפט? תוצאות המשפט ידועות לנו, וגם זה ידוע לנו, כי לא שאלה משפטית זו היא שעוררה את השופטים לזכות את אנטוניו בדין, אלא טעמים פרטיים אחרים.

אצל צאצאי שילוק, שנתנלו אלינו בספרות ובחיים אחרי שקספיר. גראה, כי קיים נפשיים אלה של נקמה וגמול התפתח אצלם, השתנו והתפרדו ובאו גם לידי בהירות יתרה של התגלות נפשית כשהיא לעצמה. בשילוקים החדשים כבר נתהוותה ההתפרטות וההתגבשות המיוחדת של שתי הגהימות הפנימיות של נפש האדם, כל אחת בפני עצמה; אבל אצל ראש המשפחה אנו רואים, כי הערבוביה ההיולית שוררת עוד בהן. לעומת זה הבליט שקספיר את יתר הקיום היסודיים של הטפוס האנושי הזה, המסמנים אותו כראוי ומבדילים בינו ובין הספוס שכנגד של האנטונים, הגרצינים ואחרים.

שני טיפוסים אנושיים אלה נלחמו זה בזה, וחשוב מאד סופה של ההנגשות כבירה זו בין שני הזרמים החיוניים; אבל ה"סוף" שבדרמה אינו כלל סופה של המלחמה בין אנטוניו ושילוק. אצל שקספיר נצחו את שילוק, אבל בחיים נמשכת המלחמה, ולעת עתה ידו של שילוק על העליונה. בהתאבקות התדירית בין קל־הדעת וכבד־הראש שבחיים, בין ההולך בטל ובין העל, בין המבזבז והמאסף, ובין המאבד והרוכש, היו מנצחים עד עתה השילוקים. וראיה לזה היא התרבות והאנושית ההולכת וגדלה, אילי הרכוש החמרי הרב שבעולם מצד אחד ונשיאי הדע והאמנות מצד שני—כולם יצאו מבית מדרשו של שילוק ולא מכיה המשחה של אנטוניו.

אולי יהיה מי שיאמר, כי כערכי הרוח הצרופים אין האנושיות מתקדמת כלל וכלל; אבל מנקודת הראות הרואית כולנו מיכרחים להודות, שבכל יום יום אנו צועדים קרימה בצעדי ענק. מי הוא המאסר את צליתנו זו לראש ההר?

תאמר: לנצחוט העצל, האוכל ואינו עושה? או אולי בסניו השקרן והבובון? לא! את שבילי העתיד מפנה לנו אחר. הוא גם הולך אתנו ובינינו, וקולו רסריווי והבוטח הוא המכוון את צעדי חיינו. הוא למר אותנו לבנות, גם כשבאים השכורים להרוס והוא צוה לנו להחזיק מעמד, גם אם תתכוטט הארץ תחת רגלינו. אל־נא יאבד אף רגע אחד לבסלה!— כזו היתה הסיסמא של אותו האיש הפלאי, כי יותר מכל שנאה נפשו את מבלי העולם. השדים

העליונים" השקועים בהוללות ושכרות מרגישים המיד פחד מפניו, אבל לנו הוא מורה דרך.

מי הוא זה האיש הפלאי? הוה אומר: שילוק.

לכאורה יוצא לנו על פי שקספיר כי אנטוניו מנצח את שילוק, אבל מי שיפין היטב בדרמה, יוכח, כי שקספיר מספר לנו אחרת לגמרי. הוא אינו אומר כלל, כי הטיפוס האנטוניו נצח את הטיפוס השילוקי, אלא שהנוצרי אנטוניו נצח את היהודי שילוק — וזהו הבדל חשוב. על דבר נצחוננו של אנטוניו בתור טיפוס לא יכול שקספיר לכתוב, מפני שאצמלי כך לא היה זה אמת, וחולמו של שקספיר הוא המיד האמת; אבל מפלחו של היהודי בתור מקרה בודד אפשרית היא, כמובן, עד מאד. וחזן מזה, כלום יכול סופר נוצרי לכתוב אהרת לפני קהל נוצרי? ואמנם במשפט, שהיה בין היהודי הוויניציאני שילוק ובין הסוחר הנוצרי אנטוניו בבית-דין הנוצרי בעיר וויניציה, נוצח היהודי, אבל במלחמת החיים שבין היהודי ובין הנוצרי לא נצחו האנטונים: עדים אנו כולנו כיום הזה —

נבדלה דרמה זו משאר הדרמות והטרגדיות השקספיריות, שאין איש מת בה, והסבה לא מונחת בזה, ששקספיר קורא ליצירתו זו בשם קומדיה. החזיון העובר לפנינו במחזה זה הוא טרגי באמת, וגורלו המר של שילוק מועז את נפשנו עד היסוד. אולם מקרה מות או רצח במובן המקובל אין בכל הדרמה. וזהו כמין סימבולי.

הלא גם אנטוניו וגם שילוק לא מתו עד היום הזה. הם חיים בינינו, האחד בעליונותו ובקלותו והשני בכובד ראשו ובצערו.

אמת כי היחוסים החוזרים בין אנטוניו ושילוק נשתנו ונסתבכו הרבה, וגם הטפוסים הם עתה אחרים לגמרי. אבל הרקמה היסודית של הגנפש עמדה בעינה וגם הרבה חזיונות חשובים נשנים וחוזרים לעינינו.

גם עתה שומעים אנו על כל פרשת דרכים את קולו ספוג הצער והיאוש של שילוק השכול בצרחו מר: "יסכה שלי! בתי שלי!" הן גם עתה עוד גונבים הגרצינים את לב בנותיו ובניו. והאם חדלו כבר יוצאי חלציו של שילוק לרוץ אחרי ה"שדים העליונים", העבדים הלנצלטים? ערירי הוא שילוק. אמלל ונעלב. צערו ויסיריו נעשו יותר עמוקים ויותר שחורים, אבל יחד עם זה נתעשרה נפשו בצלילים חדשים.

כאז בן עתה בוגדים בו רבים מיוצאי חלציו וגושיאים לזרים את רכושו ואח קניניו, כמו שעשתה יסכה, ושילוק עוד לא ראה את הנקמה הגמורה באויבו, ועודנו שואף ומקוה לשעת השלומים, שבוא תבוא. את רגש הנקמה הפרימיטיבית שכח כבר, אבל מאמתו של חוק הצדק ומבטחוננו בשלום וגמול עוד לא התיאש.

וגם האנטונים עוד לא פרעו לעם העברי את שטר חובם, יען כי החזק הוויניציאני צודק וישר ומלא חמלה הוא גם היום, כמו שהיה אז.

II. צאצאי שילוק

I

מלחמה קשה וארוכה היתה לשילוק באנטוניו, ובודאי שהיתה נגמרת
בנצחוננו של שילוק, אלמלא ההרגל היהודי שלו לגמור כל התאבקות בדין
תורה. שילוק חפץ היה לנצח את האנטונים דוקא על פי דין, אבל המשפט
הויניציאני, המיוסד כולו על תורת החמלה והרחמים של בני חברתו של אנטוניו,
חייב את שילוק. ודינו של שילוק יצא: רכושו — לתרם, והוא — להמרת דת,
ואם לא יתפוץ להסכים לתסדם זה של האנטונים, אחת דתו למות. שילוק
שמע בלב גשבר משפט צדק זה ואמר:

תנוני נא עתה ללכת. קה רע לי, קה נע!
את פסק דינכם תשלחו הביתה אלי;
קם אחתם עליו!

ברגלים כושלות ובכדוך נפש יוצא שילוק מבית הדין הויניציאני, ויותר
אין אנו רואים אותה הוא גו ונעלם מנגד עינינו. אין אנו יודעים כלל מה
קרה לו אחרי כן: המלא את הבטחון וחתם על פסק הדין? או אולי נמלך
בלבו בשונו הביתה ובחר במיתת חניקה תחת ההמרה ומת על קדוש השם,
ככל אשר עשו מאז ותמיד גם יתר השילוקים? — אין אנו יודעים דבר מכל
הנעשה אחרי כן! שקספיר מראה לנו, כי התאבקותם הגדולה של שני טיפוסים
האנשים נגמרה במפלתו של שילוק בתיר יהודי. הנכנע שילוק באמת?
ההשלים סוף סוף עם האנטונים וכתר עמם ברית חדשה, ברית שלום? מסופקני.
דבריו האחרונים של שילוק, הנאמרים בעצב חודר ובצער עצור כל-כך,
טעידים כי גדולה ורבה היתה המבוכה, שבאה עליו ברגע האחרון אבל לא
איש כשילוק יכנע. בין בתור אדם ובין בתור יהודי, תקיף שילוק יותר מדי
ברעתו. קשה להאמין, כי שילוק ישכת פחאים את שירת השנאה, שרעשה
ונעשה בקרבו כאש. אי אפשר ששילוק כבד-הראש והרוכש יעשה על נקלה
לאחד מחברת מבלי העולם העליונים ושעל-ידי המרת הדת מתוך כפיה יתלונף
לגמרי הניגוד הנפשי העמוק בין שני הטיפוסים האנושיים. ובכן מחעורת
בנו בעל כרחנו השאלה: מה היה בסופו של שילוק? מה קרה אותו ומה
נעשה עמו אחרי כן, החל מאותו הדגע, שיצא מבית המשפט? מכאן ששקספיר
אינו מספר לנו את הדבר, מוכרחים אנו ממילא להעמיד בסוף הדרמה את
ההספה: „המשך יבוא“.

וההמשך אמנם בא, אם כי לא מיד שקספיר.
הרבה סופרים נסו את כחם אחרי שקספיר לתאר בספרות העמים את
הרנעים השונים והחשובים של הדרמה השילוקית. במשך הזמן נעשתה דרסה
תיוגית זו מרובת גונים ועשירת מאורעות, כל אחד היה רואה בה סהרהורי
לבו ומגלה קיום נפשיים חדשים ב„גבוריה“ ותגודות חדשות בעצם התזיון.

אולם אנחנו לפי שעה אין לנו עסק בכל אלה, אנחנו פה לא נחפוץ אלא לשים לב אל ה"עיבוד", שמצאה לה אותה האידיאה ביצירות אחדות של השירה העברית הצעירה.

יותר כשלוש מאות שנה עברו משעה שנגלה הטיפוס הספרותי של שילוק. במשך הזמן נראו בחיים ובספרות הרבה מהדורות שונות של טיפוס זה, אבל הן היו קשורות זו בזו בקשר פנימי, כטבעות בשרשרת, וראשיתן היתה נעוצה בתבנית הראשית שיצאה מתחת יד שקספיר בתור דוגמא למופת. גם אותו שילוק בעצמו שעליו מסופר ב"סוחר הויניציאני", אפשר מאד שנהפך לאחר עוד בימיו של מחוללנו, אבל על אותו שילוק השני לא ספר שקספיר האנגלי.

עליו בא לספר בזמנו המשורר העברי שאול טשרניחובסקי בפואימה "ברוך ממגנצה". אצל שילוק זה, יהדותו היא הציד שעליו סובבים וחוזרים כל המאורעות הבאים עליו, התנגשותו עם העולם החיצוני והנהגתו הנוראה תחלתו וסופו ביהדותו. קוי נפשו האנושיים-הכלליים נושאים עליהם חותם יהודי, וענויי האדם שבו ספגו אל תוכם את הצער היהודי. גם בו יש הרבה סיפוסיות, אבל סיפוסיותו האנושית נבלעת בדמות יהדותו. וכשה שונא את האנטונים ומתנגס בהם, אין שנאתו האיומה ונקמתו הבוערת נובעת אך ורק מחוץ נגודים נפשיים שבין כבוד-הראש ובין קל-הדעת שבחיים או בן הרוכש ובין המבובז או אפילו בין המדוכא ובין המדוכא סתם. בברוך ממגנצה דביתו מכל מחכוייהם כפתני מות כל יסוריו וענויו ורצו מסביב לפצע היהודי שכלבו, וכולם יחד ירעיפו עליו רעל. כשילוק של שקספיר כן גם הוא אינו במובן האמנותו אלא פרט אחד. איש אמלל אחד שהמר לו שדי, אבל פרט זה בא ללמד על הכלל.

הטרנדית של ברוך ממגנצה מתחילה באותו הרגע שהדרמה השילוקית נגמרת: טשרניחובסקי כאילו בא לספר לנו מה שקרה את שילוק אחרי שובו אל ביתו ואחרי חתמו על פסק הדין, שהאנטונים הוציאו עליו. כאשר נפרדנו מעל שילוק, לא ידענו עוד מה יהיה אתו, אבל כשפגשנוהו עתה בדמות ברוך ממגנצה, היה כבר "אחר המעשה", שעשה להיותו ולהות האנטונים. הן יודעים אנו, כי לא אחד היה שילוק ולא אחד - ברוך; מספרם היה מניע בתקיפות שונות לרכבות. לפעמים היו גוזלים מהם אז רכושם, על פי דין והיו מכריחים אותם גם כן, על פי דין לצאת לשמד, ולפעמים היו, פשוט, מתפללים על בתיהם, חומסים והורגים בהם וכופים איתם להמרה. אם כה ואם כה היו האנטונים, מנצחים באופן כזה לפעמים קרובות את השילוקים. ההיה נצחון זה גמור? קיומו של העם העברי הוא התשובה היותר ברורה על שאלה זו. ההיה נצחון זה קל ופשוט? מעשיו של ברוך ממגנצה יוכיחו לנו, בכמה עלה להם לאנטונים נצחונם על שילוק.

גם שילוק החדש הזה נכון מפסק דינם של האנטונים החדשים ונפחד ממראה יד השלוחה של גרצינו החדש, שהציע לו חבל לתליה, וגם הוא ענה בקול נעלה: אני כסכים. אבל אצל שקספיר יורד פה המסך, ואצל

טשרניחובסקי הוא מירם אך רק מרנע זה והלאה, ואנו שומעים את שילוק
החדש מספר מה שהיה אחרי כן:

עַת מְבִית הַתְּפִלָּה שְׁבֵנוּ.

אַתְּרֵי כְלֹת הַשִּׁירִים,

הַבִּיאֹנִי וְיִשְׁמֹנִי

בְּבֵית מַקְלֵס הַנְּזִירִים¹

(ג'יון ממגנצה).

בבית נזירים זה, תחת כנפי סמל חמלתם ואהבתם הכוזבה של האנטינים,
בתוך מקלט זה למבלי העולם ולעצלים היותר מאוסים, התעוררה כלבו של
שילוק השני ההכרה המציקה של עלבונותיו הנוראים עד עזה ושל ירידתו
האיומה החדשה. פה הוברר לו גם כן, כי תקותו היחידה לגמול ואמונתו
התמימה בחוק השלומים לא נתמלאו כלל, וכי להפך: השאננים העליונים
מתעלטים באהביכ באחוזותיהן של הפורציות השונות, והוא העמיק רדת כטה
והוסיף יגון על יגון. איה הצדק? ואיה השלומים?

ואם כן, אם אין גמול ושלומים, תבואנא הנקמה! תעלינא לבת רעל
זו ותמלא את כל סתר הנפש ותהפרץ החוצה בסופה וזעם ותהינא היא
עצמה השופט והדין, אם אין דין ואין משפט. כה גמלה כלב שילוק השני
מחשבת הנקמה שלו.

התמינה האיומה של אבדן אחיו בני עמי, הפרעות הנוראות שכעיר
מגוריו, שחיסת בנותיו על ירו ולבסיף כשילון מעצמו – כל אלה המאורעות
המתירידים, שבאו עליו כחתף, אפפו את נפשו של היהודי הפשוט מכל עברי
והביאוהו במצר. מה יעשה עתה?

יִרְעֵתִי, שְׁצִוֵּתִי

לְעֵשׂוֹת אִיזוֹ דָּרָר,

אך מה אַעֲשֶׂה – נַעֲלֵם מְנִי...²

(סג)

אולם בשעה שנשאר יחידי לנפשו בחדרו הצר שכמנזר ומבטו נע
במקרה אל הנר הדולק בפנה לפני תמונת קדשם של האנטונים, אז התעוררה
פתאום נפשו הרצוצה והדוויה כמו מתוך התעלפות. ביום העבירוהו על דעתו
תמונות הזועה, שסמזו את עיניו, אבל כאשר ירדה חשכת הליל וכסתה במעטה
השחור שלה על הדם השפוף ועל הרמעות הרותחות וגם על הרוצחים והמענים,
שישנו את שנתם התמה, כאשר קמה בחוף השלום, התפרץ בלב ברוך
מבפנים סער איום. וסער זה הים בנפשו הטהורה של היהודי הפשוט
נחשולים גדולים של שנאה וגלים אדירים של נקמה.

בשעה ששילוק השקספירי מדבר על שנאתו לאנטיניו הנוצרי, מרגישים
אנו ברור, כי לא נוצריותו של אנטוניו היא העיקר בשנאה זו; אבל כשאנו
שומעים אז קללתו האיומות של ברוך ממגנצה, אנו מבינים איזו אש בוערת

עושה שמות בלבו בעטים של האנטונים. גוי אכזרי זה הוא שהבעיר את אש הנקמה הפראית בנפש ברוך. אנטוניו דן את שילוק באש, אבל גם אותו דן ברוך באש. אצלו מוצאים אנו את הנקמה ההיולית, שאין בה שום הכרה עליונה ושום השגה אובייקטיבית, וגם לא של הכרה בכלל והשגה סתם. זוהי התפרצות אינסטינקטיבית של צער עצור וכלוא במעמקי הנפש הסובלת. ברוך ממגנצה אינו יכול לחשוב על דבר הרעיון של גמול, יען כי בכלל קשה לו לחשוב, מפני הזעזוע הנורא שבא עליו. הוא יודע רק את יסורי נפשו, ופיו יזקף משטמה. שילוק השני, בהיותו שכור עלבונו וצער, אורר ומקלל ושוֹפֵך חֲמָזוּ ברעל ובזעם, ודבריו עפים כנצוצי להבה. איזו אש אכזרית מציצה מתוך עיני היאוש שלו ומאירה את כל דמותו באור בלהות. הוא חפץ לראות לפניו לא רק את "ליטרת הבשר" החי של אויבו, כי אם את כל גויתו, את כל פגרו המכבס ואת כל עולמו בחורבנו. הוא מספר לנו, איך –

„מגנות בית התפלה פחי העופרת הנתכים בשלהבת היו לאש נגרת“.

אבל אנו רואים במשך כל הפואימה, איך נתכה העופרת, שרבעה והככידה על נפשו ועל כל חייו, והיתה לים מרתח, ל"נחל שוטף, גל להבות". ברוך ממגנצה אינו תיבע לדין את מי שהוא, אלא צועק ושואג כחיה פצועה. הוא בא אל קבר אשתו ומדבר עם המתה דברי יאוש, שרק מי שבא כבר עד הגבול האחרון של הצער האנושי יכול להוציא אותם מפיו. הוא אומר אז :

„לוי הנית גם את יונתי,

ואתך גם אנכי,

לְעֶרְפֶּדָה זֶה יֵצֵעַ נְמִימִי,

טָרַם יִיבֵשׁ כְּחִי –

לְיִלָּה, לְיִלָּה נָקוּם נְעִלָּה,

נִשְׁתַּה, נִרְוָה, עַד נִשְׁכַּרְה,

דְּמִי אֶל חֲאֲכָרִים”...

(סג).

לדבר כך יכול רק איש הנמצא מעבר לגבולי ההכרה הצלולה ואתנם כחיה טרופה נראה ברוך ממגנצה בזעמו: הן חוץ ממצעו הנוראים האחרים שחט בעצמו את בנותיו האהובות והיקרות לו! אב עברי השוחט בעצם ידיו את בנותיו – היש מדה יקצב לקללות, שהיו צריכות להתפרק מפינו על ראש אותם האנשים, שהביאוהו לידי כך? אב השופך דם ילדיו – גם זוהי תקלה נוראה הנאה על נפש האדם. אבל אב עברי השוחט את ילדיו האהובים מרוב אהבתו להם ומרוב חרדתו עליהם – משבר נפשי כזה איום מכל איום ונורא מכל נורא. אחרי משבר כזה – היש להתפלא על אכזריותו של ברוך? הוא נעשה באמת לא חר.

יען כי נפשו הרעלה כמשטמת השטן ואין שום דבר, שיעמוד בפני שאיפתו לנקמה. אחרי יום המבוכה אצל שילוק זה מובן לנו הכל, וגם ספורו על העיר הבוזרת אינו מתמיה איתנו:

ואני בחוצות נצתי,

לראות הנמולה

לראות באויבי, גְּהִיזָהֶם

נפשם האמלה

— — — — —

— — — — —

צחוק לי, צחוק לי: בהתיפח

נשים בחוצות קרת

גְּהַמְלֵט מן הבית

איש כסותו בוערת!

שילוק השני צוחק, וצחוקו מה איום! צחוקו של שילוק הראשון, בשעה ששמע את דבר מפלתו של אנטוניו, היה צלול וקצר, כצחוק הבא מתוך שכל בהיר והכרת ערך עצמו. אחר הוא לגמרי צחוקו של ברוך ממגנצה. כך צוחקים בביח המשוגעים.

מאין בא לו צחוק פהא זה? החדש הוא לגמרי, ורק המשבר הנפשי הולידו, או קשור הוא ואחוז באירוניה ובסרקסמים של שילוק הראשון? שאלה זו חשובה לנו גם לגבי קביעות סדר הדורות אצל השילוקים. הצד השווה שבצחוקו הפרוע של ברוך וצחוקו של שילוק הוא אותו הצד השווה שבשני טיפוסי שילוקים אלה, וגם ההבדל ביניהם תלוי בדמותם השונה. ברוך ממגנצה הוא לא רק אב שכול ולא רק איש מעונה, בייאם אב יהודי סעונה, שכל יסוריו קשורים זה בזה וזורקים אותו מתהום אל תהום.

היש לראות כבערה הנוראה שהבעיר ברוך, רק נקמת אב אומלל? כשום אופן לא. כעין ראייה לזה חוכל לשמש לנו ההשוואה של ציור זה עם אחד מציורי מופסן המובחרים, המצייר לנו נקמת אם. כשאנו נזכרים בציירו "הפראית", מתבאר לנו ההבדל הרב בין האם הצרפתית, הדנה את שונאיה בשרפה, בנקמה מהם את נקמת בנה הנהרג, ובין האב העברי השולח אש בעיר חרמו.

באותה אמנות החיאור המיוחדת לו למופסן, מספר הוא על דבר זקנה אחת בימי המלחמה בין צרפת ובין פרוסיה. כפר מגוריה של הזקנה היה כבר ביד האויב, אך בנה היחידי היה במחנה הצרפתי מעבר לגבול הקרוב, והיא לא קבלה כמנו זמן רב שום ידיעה. בינתים השתקעו בביתה הריק של הזקנה ארבעה חיילים פרוסיים. ה"שונאים" האלה היו צעירים ופיגם, וכל אחד מהם

הזכיר לה את בנה היוזד העומד ליהרג על-ידי בני גילם של אותם הארבעה. אולם הפרוסיים היו בחורים טובים, עוזרים לזקנה בעבודתה והתיחסו אליה כמו אל אם.

חיילים רבים היו מתקנאים בארבעת החברים שמצאו להם דירה טובה, ואכרי הכפר התקנאו בזקנה, שאנה המקרה לידה דיירים הגונים כליכך מקרב חילות השונא.

באחד הימים קבלה הזקנה פתאם מכתב, המודיע כי בנה היחיד נהרג במחנה על-ידי השונא. אולם הזקנה לא הורידה אפילו דמעה אחת. חרש שלשה את המכתב המעצב לתוך כיסה, וכאשר שבו דייריה מעבודתם, הכינה להם הזקנה את ארוחתם והאכילתם די שבועם. אחרי כן בקשה מהם, שיכתבו בשבילה על פיסת נייר את שמותיהם ואת כתבותיהם. החיילים התפלאו על בקשה משונה זו, ואולם עשו את בקשתה. אז הביאה הזקנה קשר רך ונותן ריח טוב והכינה בשביל דייריה משכב טוב בעלית ביתה. כאשר נרדמו ארבעת החיילים הפרוסיים ויישנו את שנתם המתוקה אחרי הארוחה הטובה, סלקה הזקנה את הסולם המוצב אל העליה, סגרה את כל החלונות והבעירה אש בכל ביתה.

כך התנקמה ב,שונאים, חבריהם של הורגי בנה היחיד, הזקנה הצרפתית. מופסן קורא לה פראית, ואלמלא היתה אצל ברוך ממנצה אלא מעין סבה פרטית זו לנקמתו, יוכלנו גם אנו לקרוא לו "פרא". אבל לשנאתו האיומה של האב העברי יש דחיפות יותר חזקות ויותר אנושיות מכפי שאנו רואים אצל האם הצרפתית. ברוך רואה את עצמו כשליח צבור וכעושה רצונו של הצדק המחולל הוא מעורר את אשתו המתה וקורא לה :

וְנִקְמְנוּ מְעֵינֹת דָּמָנוּ,

נָקָם יָקִי דָּמַיִם.

חֲרַפְתָּ בָּנוֹת, נָשִׁים מְעֻזּוֹת,

פָּגַרְי עוֹלָיִי יָמַיִם.

וְנִקְמְנוּ כָּל קְדָשֵׁינוּ,

כָּל שְׁטַמְאָה יָדָם.

מבול גדול של דם ודמעות צריך היה להציף את הארץ, כדי שנפשו של ברוך תצמיח מתוכה פרחי רעל כאלה. רק היאוש האחרון של חלש מעונה ונעלב הביאה את היהודי הכשר בן הקהלה הקדושה מגנצה לידי מעשים נוראים, שהקריאה, תמות נפשי עם פלשתים" מרחפת עליהם ומצדיקתם. על-ידי מעשי הרצח והאכזריות שלו מתחייב ברוך בנפשו וממיתה, אבל מוצא אחר אין לו עוד. מקלטו היחידי נעשה עתה הנקם ובקרנתו של מזבח דמים זה הוא מחזיק. בין ביסוריו ובין בגלויו צערו נראה לנו שילוק השקספירי לגבי יורשו הרוחני כילד עלוב לגבי נמר פצוע. שום

דבר אינו יכול עוד לענין אותו, את שילוק השני הזה, ושום מחשבות אינן יכולות להסיח את דעתו מאסונו הגדול. וכשהוא נזכר כמו מתוך חלום כתייו הקודמים, שהיו שקטים ושלווים כל-כך ומלאים תום ודרך, כשהוא מספור בבנותיו הטהורות, שהיה חרד עליהן כל-כך והיה אוהבן כל-כך ועתה שחסן ושרפן—אז נגלית אלינו בכל פחדיה ומוראיה הההום האיומה שנכראה בין עברו האידיש ובין ההוה שלו הטרני. אותו, הגן הקטן ואותו אוהל הישרים הבית השלוי—

„נה לבן הקירות והשמש, שגגו העלה אויב כך“

— איפה הם עתה?

גם שילוק השני כשילוק הראשון היה מאמין באלהים ואנשים. הוא היה מתפלל בשלומה של מלכות, היה כאסקופה הנדרסת ונשא בדומיה את יסוריו ועיבונותיו. גם הוא האמין בשעתו בחוק, הוויניציוני, אבל אחרי המשפט הצודק ואחרי שנודעו לו רגשי המלה והאהבה של האנטונים בני מגנצה, נעשה שילוק לאחר. מעולמו הקודם לא נשאר לו כלום, לא קנינים חמריים ולא רוחניים. הונו נגזל, בגוהיו נגנבו או נשחטו, וגם נפשו הומתה—מה לו עתה עולם אכזרי זה?— אם קלי הדעת ומאבדי ההון מנצחים, אם השקר והרע מרימים ראש והפראים האכזרים עושים שמות בחיים ובאדם— מה בצע ברכוש ובבנין? ... האם לא טוב שהכל ילך לאבדון, ועל ארץ החנפה הזאת ויושביה העריצים תבוא כליה? וברוך מוצא, כי כך יותר טוב. אין צדק בעולם?— חושב לו שילוק השני— ומה בכך? אדרבה, אל-ינא יהי שום צדק, או תהיה רק שנאתי. מת הצדק— תחי הנקמה!

בשעה שברוך הבעיר אש במנזר, שמה שמחה גדולה לקראת החורבן ההולך ובא על עיר חרמו. מראה האש והפצתה המהירה מרחיבה את דעתו, משכרת אותו ומרוה את נפשו הצמאה. והאש אוכלת סביבה, באה במגרשים— והוא שמה, גם ביתנו לה לאכלה— והוא מאושר. מה איום הוא שילוק זה! על דבר נקמתו בצורריו ועל דבר מעשי אכזריותו, שעשה בעוצביו, הוא מספר בהתרוממות הרוח ובפתוס של משורר, כאילו היה מתענג עליהם ונהנה מהם. ובאמת הוא יומר על השרפה:

ומה נהדר נר הנשקה,

למו העליתי!

אל היאור קצאתי לראות,

טזיו ונהייתי.—

האין זו הנאת השטן עצמו? אנשים ונשים רצים כמשוגעים ואין להם מסתר, בנינים נופלים ונהרסים, יללת האומללים הגיעה עד לשמים— וברוך נהנה! כמה כבד ואי-אנושי וערל לבו של אדם זה!— יאמר רך הלבב וקצר הראות, אבל מי שיעמיק חקר, יוכח כי אכזריותו זו של ברוך באה אך

ורק משום שהוא אנושי, אנושי יותר מדי. ללב האנן אין שום משברים ושום קטסטרופות, וכשם שאינו מרגיש את העלבון ואת הצער, כך אינו מרגיש את הנקמה ואת העונג היחידי והאחרון שבה. מי שהגיע למקומו של ברוך ממגנצה ואת נפשו שלו הציל, זה יכול להאשים את המסכן האכזרי ולירות בו אבן, אבל לא לשאננים משפט. מה שלא עלה ביד שילוק הראשון, עלה ביד הבא אחריו: וויניציה השנואה בא לה גמולה. שילוק הראשון בשעה שראה את חמלת האנטונים, שהיא כוזבת, ואת רחמיהם, שהם רחמי צפעונים, ונוכח כי ערירי וחלש הוא בתוך עדר הואבים – כפף ראשו ונאלם. גם שילוק השני החיל עד שהרגיש את העופרת שהכפידה על מעיניו, אבל הוא לא שתק. הוא צועק ומקלל, גם ממעשה לא ימנע ידו. רואים אנו אותו כראות אדם מישראל, שאין לו שום מפלט ומנוס, אבל צערו הנורא מצא לו מוצא, וגם הוא עצמו לא אבד לגמרי. מענין הוא, כי גם טשרניחובסקי אינו מספר לנו את קצו של ברוך ממגנצה. כנראה, אמר לו חוש המשורר שלו, ששילוק אינו מת. שילוק נעשה לפעמים אובד עצות או יצא מדעתו, אבל למות אינו יכול, מפני שכל זמן שחיים האנטונים בעולם, מוכרח גם שילוק לחיות. והוא, באמת, חי וקיים על סביבינו ובתוכנו בעצמנו. אמנם באו בהלך נפשו ובמערכי לבו שנויים ידועים, אבל גם בחיים וגם בספרות עוד הוא חי. יסוריו עתים הרתיחו, עתים קפאו, אבל תמיד הלכו והצטברו. צערו פשט צורה ולבש צורה, אבל לגמרי לא חלף.

שילוק השני נעלם מנגד עינינו, אך בינתים נולד שילוק השלישי.

2

הרבה שמיטות ויובלות עברו והחיים הלכו והתפתחו, שספו והשתנו. היחוסים האנושיים קבלו צורה חדשה, אבל בעיקרם היו למקדם. בתוך החברה האנושית התחילה שוב להיות מורגשת מציאותו של שילוק. הוא חדל להיות יושב עוד ברחוב היהודים דוקא, וגם את מלבושיו כבר החליף באחרים. גם פניו חדלו כמעט להיות כמו שהיו תמול ושלשום, ואולם פנימיותו בעיקריה נשארה כשהיתה. החיים החדשים השפיעו עליו הרבה, העשירו את נפשו בהרגשות חדשות והעמיקו את הישנות. ההתנגשויות המרובות, שהיו אצלו עם האנטונים בזמנים שינים, חזקה ואכזוה, והוא עתה מלומד מלחמה, יותר משהיה. אף-על-פי שתהרימו את כספו פעמים אין מספר ואת כל אשר לו שללו האנטונים ממנו „על פי דין“ „ונגד הדין“, הספיק עם כל זה לצבור לו שוב הון רב. בכספו נבנו אניות לרוב, הוקמו צרים גולות, נעשו מסילות שונות ונכבשו מדינות רבות. על-ידי מרצו הרב הלך הרכוש האנושי הלך וגדל, ועורר גם אצל האנטונים שאיפה לעבודה. אנטוניו וחבריו התחילו מחקים את שילוק בתכונותיו היסודיות, ושילוק גם הוא התחיל מצרו להשתדל להדמות לאנטוניו – בקיצור, היחוסים החיצוניים בין שני הטיפוסים האנושיים השתנו לכאורה, אבל עמדתם בחיים לא זזה ממקומה.

בין השנויים החיצוניים יש לחשוב גם את זה, שהשילוקים כבר חדלו לעסוק רק בעסקי רבית ונשך. להפך, כבר יש שהם משלמים רבית גדולה לאנטונים. רכושו של שילוק התרבה במשך הזמן מעצמו, וגם רבים מבני חברתו של אנטוניו התחילו להרניש טעם ברכוש חמרי, וגם רוחני. השילוקים נעשו בונים לא רק בצולם המסחר והתעשייה כיאם גם במקצועות חיים ותרבות אחרים. שילוק הוקן נאסף אל עמו זה כבר, אף-צ'לפי שאין איש יודע בבירור מתי ואיך ואיפה, ואולם צאצאיו התפזרו בכל הצולם והתחילו עוסקים כל אחד במקצוע האהוב לו. האחד נעשה לרוטשילד המלוה למלכים או לפאלין הכונה צי מסחר בגרמניה, השני הלך ונעשה לביקונספילד והגדיל את חטנה של ארץ ורה, השלישי ישב וכתב ספר גדול בשם "הרכוש" הוא ה"קפיטלי", והרביעי הלך וארגן את מחנה הסופלים והעמלים. נמצאו בין השילוקים גם כאלה, שהגדילו את אוצרות הרוח האחרים של האנושיות וחדשו שיטות חיוניות שונות - אבל כולם עבדו ועמלו, רכשו ובנו. כולם נשארו נאמנים לכלל היסודי של זקנם הוויניציוני, שהיה שונא תכלית שנאה את לנצלוט העבד, משום שהיה אוכל ואינו עושה כלום, ואת אנטוניו האדון, משום שהיה סתם מבלה עולם. שילוק הוקן גרש, פשוט, את לנצלוט העצל מביתו, אבל צאצאיו עשו אחרת: הם הלכו לחנך את הלנצלוטים, וכך יוצא, שקרל מרקס נותן להם תורה חדשה, פרדיננד לסל מארגן אותם, וברנשטיין, אדלר והאזע עומדים בראשם ומדריכים אותם. מן הצד השני מקהילים המנדלסונים והבלייכקריים את האנטונים ולומדים גם עמהם פרק בדיני ממונות. השנאה למבלי העולם מקשרת את כולם ומאחדת אותם, והם נושאים ביד רמה את דגל הסריוויות והשאיפה לבנין. כך היא מסורת המשפחה. בינתים הולכת המשפחה השילוקית הלוך וגדול. ובין יוצאי ירך שילוק נראים גם טיפוסים חדשים. התכונות שבאו בירושה מן הדורות הקודמים מתפלגות ומתפזרות, אחרי בן מתקרבות ונאחזות שוב בסבך חדש, וכך תבראנה מהדורות חדשות של שילוקים, הדומות פחות או יותר אל הטופס האיטלקי הישן או אל הטופס ממנצה. ויש גם שאין להכיר כלל בצאצאים את מוצאם. ורק קו אחד או שנים מקוי הנפש השרשיים יעידו עליהם כי מורע שילוק הם. למשל, האנרכיונים המרובים שמבני ישראל, אין להם לכאורה שום קשר עם שילוק הבונה והרוכש, ואפילו לא עם ברוך ממנצה, שהוא היה הירס מתוך נקמה והם שואפים להרס רק לשם הרס וכליון. אולם די לנו להתעמק בשכבות הנעלמות מעין ההכרה שבמערכי לבם של האנרכיונים, כדי להוכיח, כי גם הם בנים נאמנים לתורת אביהם. בכל אופן, המרץ והתנועה בודאי שבאו להם בירושה מוקדם וגם השנאה העמוקה לעולם של השאננים והעליונים ממנו היא. הם התרחקו מבית הוריהם, אבל בגוים לא התערכו, ואם גם התערכו פחות או יותר הגה את תכונות המורשה העיקריות לא החליפו באחרות. דומים הם לצפרות שהרחיקו נדוד והסתגלו לארצות החדשות, אלא שנשארו אצלן ההרגלים הישנים. סוג אחר לגנרי של השילוקים הם אותם האנשים, שירשו גם את שילוק הוקן וגם את ברוך ממנצה, אחדו בקרבם את קוי הנפש של

שני אלה, ומצוותם יצאה אצלם נפש חיה חדשה הקשורה עם כל זאת בקשר חזק לראשי המשפחה. כמו אצל שילוק הראשון יש בטיפוס השילוקי החדש אותם הנימים האנושיים הכלליים, ששקספיר טיה מהם את אופיו של גבורו, וכמו ברוך ממנצצה של טשרניחובסקי כן גם הוא יהודי סובל, וגם הוא ספג אל תוכו את צער כל האומה. הוא רחב-עין יותר משילוק הוויניציאני ועמוק יותר משילוק המגנצאי. מחשבותיו ומצשיו באים מתוך השפעת הגומלין השוררת בין מצרכי לבו ובין סדר העולם החיצוני.

שילוק זה השלישי נמצא עוד במצב של התהוות בחיים, אבל בספרות כבר מצא את בטויו אם גם לא את השלם.

גם הוא כוקנו, נכירו של שקספיר, לא ידע שום אידיאליות ושום תענוגים. כבד-ראש הוא ומתנגד קיצוני לכל קלות-דעת ומעשי הוללות. גם הוא מרניש את עול החיים ואת כבדם, ובשבילו אין כלל בעולם שמחה וניל. ימי חול ארוכים ללא הג וללא מועד, ימי מצעה שאין אחריהם שבת — אלה הם ימיו. פניו זועפים ומכוסים בעננים. על עיניו ילינו תמיד צללים, כי הלא הוא „איש האימות, זעום העצפנים“. כן קרא לו ביאליק ב„מגלת האש“.

מה שקספיר ראה באנושיות כולה, ראה ביאליק בעם העברי: הם הם שני היסודות הנפשיים החשובים, השוכנים בלב האדם האחד כשני מרכיבים, או המסמנים שני טיפוסים אדם שונים, הפועלים בחיים ככחות מתנגדים זה לזה.

ביאליק מספר, כי בשעה שהלכו הגולים בדרכם האבלה, שמעו כולם מן הדממה קול צעדה בטוחה וקצובה, אך גם הגולים וגם המשורר בעצמו אינם יודעים אל נכון של מי היא צעדה זו המשפיעה עליהם לטובה: אם של העלם בהיר העיניים או של „איש האימות זעום העפפנים“. ובאמת, מי יודע? מה עודד את העם העברי במלחמתו האיומה עם החיים הצרים לו ועם צורריו המרובים, — האם בהירות העיניים, שביסודה אמונה תמימה וחלומות זוהר, או כובד הראש וקשיות העורף הזעומה והקרה? וגם האנושיות כולה בדרך התפתחותה המלאה אבני נגף וקוצים, — מי הוא המכוון את צעדיה: העלם הצליו והשאנן ש, הביט שמימה, או זה האיש הזועם, שהיה מביט ארצה? קשה להחליט, אבל ברור הוא, כי שניהם הולכים תמיד עמנו ומלוים את האדם במשעולי חייו. פעם יהיה לנו האחד למורה דרך, ופעם ינהג אותנו השני, אך מבטיהם של שניהם שלוחים לפנינו תמיד, והשגחתם הכפולה היא המשמשת סעד ומשענת להלך הדל והעובב בנתיבות המעוקלות של החיים. כמה פעמים היה בא אל החברה האנושית זרם של סריויות וסגפנות בתור ניגוד לחיי ההוללות והתענוגים, כמו שהיה הדבר בימי סבונרולא בקרב האנטונים האיטלקיים עצמם ובימי הפוריסטים השונים באנגליה ובארץ השפלה, וכמה פעמים היה להפך: „העלם הבהיר“ המנצח על המחולות, והעליוות וקלות הדעת היו מגיעות למרום השפעתן — בקורות הימים מוצאים אנו הרבה חומר ממשי לתיאור היחס החוזר שבין שני הטיפוסים האנושיים ש:צאו תחלה את בטוים באנטונו ובשילוק ואחרי כן ב„עלם הבהיר“ וב„איש

האימות, אלה הם האביב והסתו שבלב האדם וכמו שאין איש יכול לומר: „אי אפשי בסתו ואיני מודה בו“, כך אין ביכלתו להתנכר ל„איש האימות“, אף אם קרובים אנו במקרה על סי מערכי לבנו לשאננים ולעלזיזים. בכל אחד ואחד ממנו חי „איש האימות“, השאלה היא רק מי הוא המדבר מתוך גרוגנו. יש שקולו נחבא והוא עצמו מסתתר באחת הפנות החבויות של הכרתנו ולכנו, ואנו מסרנו את עצמנו לרשותו של בעל החלומות והתקות המזהירות, להנשא על כנפי הוזהב של העלומים והאביב. אבל יש שאנו מרגישים שחור האביב בחיינו חולף ועובר, יען כי נתברו החלומות והתקות כוסו בצעיף ערפל, ואז מתעורר בנו רוח הסתו הזועם והקודר, הושף את צמחי נפשתינו ומפזר לכל עבר את זהרי הפלא, שהאירו לנו. אנו הולכים וקרבים לתחומו של איש האימות, הפורש עלינו את כנסיו השחורות ומכניסנו תחתן, אחריו שנפקחו עינינו לראות את כל הכיעור שבחיים ואת כל הקדרות שבצער האנושי. באותו הרגע סגור־הלב שלנו נפתח לקראת האוש, בא אתו גם שר האוש „זעום העפעפים“ ומשתרר עלינו. והו גורלו של כל אדם בתור אדם, אבל על היהודי יש לו „איש האימות שליטה מיוחדת. יותר מדי מלומד הוא היהודי בצרות ובצער, עד שיהא בכחו להתענג על החיים ולהשאר זמן רב „בהי־עינים“.

ביצירתו זו של ביאליק, שמרובים בה כל־כך היסודות האישיים האינדיבידואליים, מתגלה לעינינו בעת ובעונה אחת גם הטיפוס הלאומי העברי וגם הטיפוס האנושי האוניברסלי: הלא אין זאת הפעם הראשונה שביאליק גורל לפנינו את מגלת לבו, הרך והיפה, ומבין השורות ספוגות הכאב הלאומי מציצות עלינו עיני הצער והזעם האנושי־כללי. וגם איש האימות, דמות דיוקנו, נאמנה ונכונה בין שאנו רואים בו את היהודי הסובל ובין שאנו מסיחים את דעתנו מיהדותו ורואים בו רק את בן־האדם המצוננה. כי איש שראה כבר בעיניו —

„את תהומות קאבדון

ותחת הפנת יחודו...“

ווצוללות פאבנים בקרקם עגית קל עולמים

ישןצת עולמים...“

— איש כזה אינו יכול עוד להתיחס אל החיים בקלות־ראש, להיות עליז ושמח ולשחק באבנים באצבעות רגליו. יהיה מי שיהיה, יהודי או אינו יהודי, — מרצל הוא כבר ברעל הזעם. הוא כואב במכאובי הרבים, ועל צרות הדורות שאין להן תקנה הוא נעשה קודר וזועף. ובשעה שהוא רואה על סביבו מחנה של מעונים וסובלים, תתעורר בלבו המחשבה: אולי גמלה כבר גם אצלם המחאה העצומה? ואז הוא מתחיל לשיר להם את שירת המשסמה והכליון. וכה יספר ביאליק על שילוק זה השלישי: — והנה כאשר השקה הגורל

הזעום את הגולים האמללים מי ראש, קם פתאום איש האימות זעום העפעפים ויאמר: אחי, האם לא שכחתם עוד את סיר המטטמה והכליון? (מגלת האש). כמה פעמים שמע כל אחד ממנו את השאלה הזאת עולה ובוקעה ממעמקי נפשו הכואבת? האין יש ש„איש האימות“ חי בקרבנו, ולו גם בסתר בתוך הצל? על שאלתו היסרה לא תמיד תנתן לו תשובה ישרה, יען כי פעמים הרבה פחדנית היא קבוצת הגולים, וגם ביאיכה היא יראה להרים קול נגד עוסקיה. אך מה שביאליק מספר על בני הגולה ב„כגלתו“ נכון הוא, ואמת פסיכולוגית יש בדבריו. הוא אומר: „ויהריוו הבחורים ולא ענו דבר כי בוסו להדות אשר לא ידעו את הכירה ההיא מעולם (סס). הם לא ידעו, אבל אנחנו יודעים אותה, הם הלא רק שלשום יצאו בגולה ורק תמול ראו ראשונה את החמס העולמי ואת האכזריות של בני־האדם, אבל אנו? אנו הספקנו כבר להוציא מקרבנו הרבה שילוקים והרבה ברוכים ממגנצה ומורמיוה ומאלפי קהלות קטנות וגדולות, ועוד לא הוקל לנו. למה נכחד? — פעמים הרבה נותן לנו הגורל המר את „שירת המטטמה“ כנחמה אחרונה ויחידה. ולא רק „אנשי האימות“ שבנו, אלה בעלי האוש ונביאי הזעם, היו משביחים את המית נפשם האמללה בשאיפה ובהקוה לשלום וגמול. בכל שנה ושנה יושבים לארץ יהודים עדינים וטובים, טהורי לב ובעלי עינים כשרות ותמימות, ואומרים מתוך הכרה ברורה וצלולה: „תבוא כל רעתם לפניך ועולל למו כאשר עוללת לי“ (איכה א') או „ארץ אל תכסי דמם ואל יהי מקום לזעקתם, עד יסקוף וירא אדני משמים, וינקום נקמתו ונקמת עמו ונקמת תורתו ונקמת רח עבדיו אשר שפכו דמם כמים“ (סליחה לערב יוה"כ). כך מסיח לו לפי תומו היהודי הפשוט, וכמובן אין הוא חושב כלל באותה שעה בדבר ה„נקמה“ בשונאיו. המאמין האמתי אינו יכול בכלל לשאוף לנקמה, יען כי בטוח הוא שהאלהים ישלם לרשע כרשעתו. רק זה שאינו מאמין בחוק השלומים, בא בעצמו להנקם מאויבו, אבל המאמין התמים, ש„איש האימות“ שבקרבו כתחיל להציק לו, משליך את יתבו על אלהיו, יען „כי יום נקם לאדני, שנת שלומים לריב ציון“ (ישעיה ל"ד). האמונה בשלום וגמול עודדה תמיד את רוחו של היהודי הסובל והמעטיה את יסוריו. בלעדיה אין לו חיים, בשעות היותר קשות של קיומו הלאומי היו נביאיו מחזיקים את רוחו בהבטחות השלומים. וכאשר היו שמי חיוו מתקדרים והוא היה רואה את עצמו על פי התהום, מוקף מכל צד שונאים מבקשי רעתו, די היה לו לראות בחשכה הלילה את המלים: „כי לי נקם ושלם“, ולא נפל עוד רוחו עליו ולא התיאש עוד מעתידו. רעיון השלומים כשהוא לעצמו נושא בחובו ספוק רוחני גדול, ובשביל הסובל החלש הוא הסעד היחיד. מה יעשה הנעלב, שאין בכחו להתנקם בעצמו במעליבו, אם לא יבטח בחוק הגמול? ואיך ישלים עם צרותיו, אם לא יאמין כי סוף סוף תבוא הנחשת תחת הברזל ותחת הנחשת יבוא הכסף ותחת הכסף יבוא הזהב? אבל לא כל נעלב מסתפק רק בספוק רוחני כזה. התקוה הפסיבית לשלומים אינה מניחה עוד את דעתם של סובלים אלה, והם חפצים לחוות בעיניהם ממש את גמול הרשעים. יותר מזה: משנאתם המרובה למעניהם הם שוכחים לגמרי את

היעודים הטובים המכטיחים להם עצמם את האגרא לפוס צפראי. הם חפצים לראות ביחוד מה יעלה להם, לצוררים האכורים. והנה הם מתחילים בעצמם לדחוק את הקץ ונגסים לצרער את יסודות החיים השאננים והשלמים של שונאיהם. אז הנוצץ בעיני השילוקים האלה, אש שחורה, ומבין שסתותיהם תתפרץ שירת ההרס והמשטמה האיומה. הם שרים:

מתהום האבדון העצוי לי שיבת התקו.
 שחורה באווי לבבכם,
 שאיה בגוים ופוצו בנעומי אלת
 ותמו גחליה על ראשם;
 וזרעתם בה אבן וכליה על כל שדמותיהם
 ואיש איש סביב ארבע אמותיו.
 וזלכם פי יתלף עלי חבצלת גנתם -
 ושחרה ומתה;
 ועינכם כי תפגע בשישם ובפסק משפיתם -
 ונשבר כחךש" -

(מגלת האס).

ואיש איש סביב ארבע אמותיו - כמה תאות הרס בלבו של שילוק זה! שאיפת הכליה שלו חוקה ועמוקה יותר מזו של ברוך מטגנצה, והיא גם אידיאלית יותר ורוממה יותר. לו אין כלל צורך בנר דולק כדי להבעיר אש במשכנות שונאיו האכורים. אשו של "איש האימות" היא אש נצח, שאינה כבה, אש רוחנית. שילוק השלישי בא לזרוע אבדן וכליה על ידי שירת החרבן, על ידי צלליהם העגומים של המעונים ועל ידי מבטי עיניהם ההולות של הנעצבים. לא הוא המהנקם, כי אם העלבון והצער עצמם באים לדרוש להם שלומים. משטמתו אינה אצלו ההעררות נפשית של איזה פרס, שהפרצה בסבת משבר נפשי, ולא בשביל עצמו הוא עושה מה שעושה. אצל איש האימות אי אפשריים הם דבורים על ה"ערפד", כמו שאנו שומעים מפי ברוך כמגנצה. הוא מסכים לספוק פרטי ואף לא ליעוד לאומי: משפט צולמי ואוניברסלי הוא דורש.

הנביא הקדמון היה מדבר ככה: "שמעו דבר אדני בני ישראל כי ריב לאדני עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ. אלה וכחש ורצה וננב ונאף פרצו ודמים בדמים נגעו. על כן תאבל הארץ ואמלל כל יושב בה בחית השדה ובעוף השמים וגם דגי הים יאספו" (הוישע, ד'), ואיש האימות המודרני מדבר מתוך גרונו של המשורר העברי ואמר ככה: -

„הָה, מִי יִתֵּן וַיֵּאָצֵר גַּם יַגְנֹכֶם הַגְּדוֹל
 בַּחֵיק הָעוֹלָם כֹּלֹ,
 וְרוּן מִמֶּנּוּ עֲרֻבוֹת שָׁמַיִם וְעֲרֻבוֹת שָׂדֵי,
 כּוֹכָבִים וְדָשָׁאִים
 תִּי בַהֶם, וַיִּפְעַמֶם, וְנוֹשֵׁן וְהַתְחַדֵּשׁ עִמָּם
 וְכַמּוֹתָם יִבֹל וַיֵּשׁוּב וַיִּפְרָח...“

(בישליק, ידעתי בלי ערפ"...) .

שניהם קוראים לדין את כל העולם כולו על אנשיו וצבאיו, כי כל היקום כמו שהוא עם כל יפיו וחמודותיו אשם בחמס וברשע השוררים על הארץ. זה העלבון האכזרי וההתעללות הגסה בתמימים וצדיקים, שכל אחד מהם מרגיש כי כל הארץ לו גרדום, זו צעקת הנהרגים וזו שלות ההורגים — כולן יחד הן

„אוֹת קָנָן עַל מַצַּח הָעוֹלָם וְאוֹת כְּשִׁלּוֹן
 לְזֵרוּעַ אֱלֹהִים הַשְּׁבוּרָה...“
 (סס)

הנביא המאמין אינו יכול, כמובן, להסכים ל„אות הכשלון“, ומשום זה הוא בטוח ב„יום אדני“, שבוא יבוא. אחר הוא לגמרי מצב נפשו של שילוק השלישי. הוא צועק: „אם יש צדק — יופע מיד!“ ולחכות אינו הפץ. אף שילוק הראשון טען בשעתו כאזני הדוכס בבית המשפט: „ואם יעלה על רוחכם להשיב פני, ירוק אירק בפני החוק שלכם ואקרא: חמס! והיתה נא סכנת נצח מרחפת על פני הריספובליקה שלכם ועל פני הופשחה“. אפילו הוא, הסוחר הוויניציוני, שהעזי ראשונה לקרוא לדין את החברה החנפה של האנטונים, הבין כבר כי ענוויו הם סכנה למשטר הצבורי. עוד הוא איים בנקמה ובשלומים המוכרחים לבוא, אלא שהוא מאיים רק על מדינת וויניציה, ואיש האימות מכריז על הסכנה הנשקפת לסדר העולם כולו. שילוק המודרני אומר על הצער היהודי-האנושי, כי

„בְּלֹא קוֹר וּדְבָרִים אֶל הַשְּׂאוֹל וְאֶל הַשָּׁמַיִם יִצְעַק
 וַיַּעֲקֹב אֶת גְּאֻלַּת הָעוֹלָם...“
 (סס)

בעלי דברו של שילוק הראשון גם כן הרגישי בסכנה הכרוכה ביחוסיהם אליו, ומשום זה באו עליו בערמה. אבל עברו יובלות שנים והאנטונים נוכחו, כי לעת עתה עוד לא נדרש כלל דם המעונים ודמעות העשוקים. אותה העובדה של „רשע וטוב לוי עורדה את רוחם של החומסים העליונים. דמם של רבוא רבבות הרונים ומעונים הרוה את שדמותיהם של הסלרינים והגרצינים ולכאורה אין מי שיפקוד עליהם את עונותיהם ויגמול להם כגמולם לעיני הסובלים. דוסטויבסקי הרוסי, זה הגאון החולה, נתן פעם בפי אחד מגבוריו מאמר כזה: „אם בשביל תקנת העולם מן ההכרח הוא שתשפך דמעת ילד

קטן אחד — ילך לו לאבדון העולם כולו ואל חשפך דמעת הילד! אולם
המתקנים השונים של העולם שופכים בלי הרף לא רק דמעת ילד אחד, כי
אם גם ילדים רבים ודם גדולים ווקנים. יהד עמס עונדים הסובלים השונים
בטפוסו של ברוך כמגנצה ומקריבים עוד קרבנות אדם בזוך תקן ובחור נקם.
אך גם זוהי רעה חולה, נגד זה בא שילוק השלישי וקירא:

„וארור האומר: נקום!

נקמה קזאת, נקמת לם ילך קטן,

עוד לא ברא השטן —

ויקב קדם אַת קמהום...”

(ביאליק על הסחיסה.)

אין לשום אדם, יהיה מי שיהיה, זכות להתנקם בצורריו, מפני שנקמתו
ההיא רק חלול הצדק העולמי והסדר העולמי. כדי שלא יהוסף רצח על רצח,
נחוק הוא, שהאדם בכלל יחדל להיות השופט העליון והמעניש הראשי. העול
עצמו יתנקם-נא בעושהו- והוא יתנקם! כך מבין שילוק השלישי את הנקמה:

„ויקב קדם עד תהומות קחשקים

ואכל בחשך וקתר ש”

בל מוסדות הקרץ הקמקים”

(כז)

ובאמת, האדמה מתחת רגלינו תחוחה והיא כופגת אח הכל, גם את
רסיסי הסף הטהורים וגם את זרמי הדם השפוך. מחוץ נדמה, כאילו לא נודע
כי באו אף קרבה, אבל באמת אין אף טפת דם אחת הולכת לאבוד. בנידון
זה פוסח איש האיות על שתי הסעפים. הוא אינו כטוח בחוק השלמים,
אלא דורש אותו. הוא שואף לגמול, לא מפני שהוא מאמין בצדק העולמי,
כי-אם מפני שהוא חפץ שיהיה איזה הגיון בסדר העלמי. הצדק בכלל הוא
מושג מוסרי, גם הגמול בעיקרו הוא הכרה משפטית, אך שילוק השלישי כבר
ניכח והרגיש ברפיונם העלוב של המוסר והמשפט, ומשום זה הוא ניטעים
בטענותיו רק את שאלת הקיום של הקוסמוס ואת הפגיומות שביקום כולו. הוא
מאיים לא על המשפט ה„וויניציוני“ ועל סדרי חייהם של האנטונים, כי-אם
על שווי-המשקל הקוסמי כולו. איש האיות שואף להחריב את העולם הרע
והבוזב, מפני שהוא רע וכוזב, אבל תאות נפשו אינה כלל וכלל ההרס לשם
ההרס. משטמתו העזה יש לה סבות עמוקות וחשובות במערכי לבו וביחסי
החיים הסובבים אותו, אבל אין לנו שום יסוד לומר, כי נפשו הכואבת
והנואשה אין לה עוד כל תקנה. אין אנו יכולים לדעת, איך הוא מתיחס
לעולם הבא ולעתידה של האנושיות. ביאליק לא ספר לנו את זה, ורק השערה
לברה בענין זה היא מן האפשר. הנה השואה פטיכולוגית אחת עולה על הלב:
הנביאים, שנבאו ללכיון ואבדון של הארצות החוטאות ודרשו, נקם ושלמים,
האמינו בכל זאת בנאולת העולם ובהחזרתו למטוב. הם שרו את שירת החרבן

על הארצות השונות וגם על מולדתם ושמתו לקראת מות העליונים והשאנגים, החומסים והעשוקים, אבל יחד עם זה שאפו במעמקי לבם לבוא הטוב המתולט. פניהם הזועפים והקודרים, שהפיקו בוז ושנאה לחוטאים, היו משתנים לגמרי בשעה שהיו רואים בחזון את העתיד היפה של עםם ושל האנושיות. אז היו עיניהם העצבות והאפלות נעשות בהירות ולשונם החדה והחריפה נהפכה ללשון נחומים ואהבה. כך היה הדבר ב„אנשי האימות“ העתיקים. אולי מאמין גם איש האימות המודרני באפשרותם של חיים ישרים חדשים — אמונה כזו אפשרית אצלו — אבל אצל ביאליק אין אנו מוצאים שום זכר לזה, בכלל נותן לנו ביאליק לא אופי שלם של שילוק השלישי, כי אם קוים אופיים בודדים של יסודי הגפוש השילוקית החדשה. היבוא ביאליק למלא אחרי השקפת עולמו ואחרי מערכי לבו של אותו הטיפוס העולמי, או איזה משורר אחר יקום ויבוא להחריב ולהעמיק את אופיו של איש האימות — הימים הבאים יגידו.

אין אנו יודעים בבירור, אם נכון שילוק השלישי לקבל על עצמו את מרותו של העולם הבא ואם חפץ הוא בו, אך לעומת זה ברורים לנו למדי יחסיו לעולמנו זה, שאנו חיים בו. ביאליק הראה איתו לנו בשנות העליה שלו, כשרגשותיו חזקים ועצומים ותאר אותו גם בשעה של חולשה, כשיאשו מתגבר. בשעה כזו חדל איש האימות להיות איוס. אז הוא חדל למחות נגד העולם החיצוני ולטעון כלפי חוץ במרי וחמה, אלא הוא מתכווץ כלפי פנים ומתחיל להוכיח את אחריו. יש לשאול: אם זהו סימן ירידה לאיש האימות, או להפך, זהו תהילתו שפנה אל אחריו ב„שירי הזעם“? מפי אבותינו קבלנו, כי גבור — זהו הכובש את יצרו, היינו, כי הגבורה האמתית באדם הוא לתקן את עצמו, אבל כך מדברים תמיד החלשים, שהתיאשו מתקנת העולם החיצוני וניכחו כי במלחמה עם הסביבה ועם הגורל הם יוצאים וידיהם על ראשם. הגבור האמתי בא תמיד לכבוש את יצר העולם ולא את יצרו הוא נלחם הוא לא כלפי פנים כי אם כלפי חוץ. לא לחנם אנו רואים כי אחרי כל מפלה שנוחל לו האדם, כשמציקים לו מוסר הכליות והבושה, הוא שיפך את חמתו על הקרובים לו. וגם שילוק ההיסטורי, כל זמן שהיא חזק ושלם ברוחו, הוא נלחם עם „וויגיציה“ כולה, אבל כשכחותיו עוזבים אוחו, היא הולך ללחום עם אחריו ב„סינגונה“ שבגיסו, או נלחם בו בעצמו. ומעניין הוא, כי באותו הפתוס עצמו ובאותו העוז, שבהם היה מתנפק קודם באיביו, הוא בא עתה אל איהביו להוכיחם וליסרם. הריחמוס נשאר כמו שהוא, וגם החריפות האכזרית נשארת כעניה, רק העצם, „הפצול“ נעשה אחר. כן, למשל, מתחיל שילוק השלישי:

מִשָּׂאָר הַצָּרָה לְדוֹרוֹת — צָרָה לֹא נִסְפָּדָה

וְרַמְעַתָּךְ אַתָּה תֵּאצֵּר דְקִצָּה בְּלִי שְׂפִיכָה,

וְבָנִיתָ עֲלֶיהָ מְבַצֵּר-בְּרָזֶל וְהוֹמַתְנִי וְנִוְשָׁה

שֶׁל חֲמַת־מָוֶת. שְׁנַאת־שְׂאוֹל וּמִשְׁטָמָה כְּבוֹשָׁה.

וְנֹאחֲתָה בְּלִבְבְּךָ וְגִדְלֶתָ שֶׁם פִּכְתוּ בְּמֵאֲרֹתוֹ

וינקתם זה מזה ולא תמצאו מנוחה ;

והרעבתם והצמאתם אותו—ואחר תהרס חומתו

ובראש פתנים אכזר להקשי תשליחננו" —

(ביאליק, נעיר ההייגה)

ואחרי כן? הירעיף רעל הצער את חיי הרוצחים והצורחים? הישא פתן זה את האיבה הנצחת ויירק איתה על ראש האנטונים האכזרים? לכאורה, צריך היה להיות כך, אבל ביאליק מראה לנו את שילוק שלו בשעה שהפנה את פניו כלפי אחיו, ומשום זה הוא גומר את קריאתו הארסית בדברים שלא הכינו להם. הוא אומר :

„ועל עם עברתך וחמלתך ביום רעם תצוננו“...

(סס)

אמת כי למחאה פנימית כזו אין שום נחיצות בגבורה יתירה, אך שילוק אינו חושב בשעה זו על מלחמה באויביו. לבו נתון בצבת הברזל של היאוש האחרון, והארץ נשמטת מתחת רגליו. רק מתוך עוז רוחו, שאינו עוזב אותו אף רגע, הוא מחליט לשפר במקצת את הרגעים הקשים הנראים לו כאחרונים. הוא מקהיל או על סכיביו את כל המתאישים ואובדי העצות, יוצא עמם במחול ושר להם :

„והלך וקזק וקבר מחולכם,

ופניכם הצהילו וצהלו קולכם,

ואל ידע אויבכם ואל ידע אוהבכם

את כל המתחולל בקרב לבבכם!“

(ביאליק, למנצח על המחוללות).

בהבלגה זו על היגון ובהעלמת הצער הפנימי רואים אנו שוב את גבורתו של שילוק גם בשעות החולשה שלו, לאחרי שזוב את מערכות המלחמה החיצונית. וזהו מעשה רב אצל שילוק השלישי. למרות רגשותם הטבעית למדו כבר השילוקים מהוך הגסיון המר לשלוט ברוחם וברגשיהם. אפילו ברוך ממגנזה, שנפשו הטרגית היא אימפליסיבית כל־כך, כבש את משטמתו עד אשר גמלה נקמתו. אבל הוא לא יכול בכל־זאת להתגבר לגמרי על דכרוך הנפש, ודבריו נעשים לפעמים נוגים כל־כך. לא כן שילוק השלישי. הוא, ועום העפעפים ושחור הפנים, מגיע ברגעי היאוש שלו לידי הסדרגה היותר גבוהה של העליונות המחרירה ושל השלוה האיומה... שילוק ופחולות, איש האימות וגיל— שני הפכים אלה נעשים אפשרים רק אז, כאשר אבדה כבר כל תקוה לנקם ולשלומים.

או ישיר שילוק:

„לא דין, ולא רחמים, לא נקם ושלם—

ולמה תחרישון? — פה שימו לאַלֵּם!

פה שימו לרגל, ניו להב קצפה
 ותגד חמסכם לאבני הרצפה!
 והיה מחולכם מחול עושים וגבורה,
 להצית את קל סכיבותיכם כמדורה,
 ובסופת המחול ובנהם הזמירות –
 יגפצו ראשיכם אל אבני הקירות!"

(סג)

כך נגמרת שירת-היאוש של שילוק השלישי. ככל אדם חלש ורך לבב
 קורא גם הוא לבדיחה מן המערכה ולאבוד עצמו לדעת. סוף כזה אינו
 כלל וכלל בנוסח השילוקים. מעמד גפש זה אפשר להבין רק כהרגשת מעבר
 מברוך ממגנזה לאיש האימות, ומצבי גפש כאלה המקשרים את הסיפוסים
 השילוקיים השונים זה לזה יש אצלם לרוב. קודבת המשפחה השוררת ביניהם
 היא הגורמת לקיום המשותפים המצטרפים גם לתכונות משותפות.

והגה אחת מתכונות המשפחה היותר חשובות, שאנו מוצאים אצל
 השילוקים, היא הסרקסמוס שלהם. תכונה זו, בהכדל מן התכונות העיקריות
 שנוכרו למעלה, מסמנת לא את מערכי הלב ולא את שבילי ההתפתחות, כי
 אם את סגנון הנפש של משפחה אגוטיית זו.

ההתול המר הוא תמיד גלויה של האיכה העצורה ומשטמת הסתר, ואנו
 יודעים כי לא תמיד יכול היה שילוק להרשות לעצמו את העונג להתנקם
 בגלוי כאויבו, ולו גם כדכרים. שילוק הריאלי, הקשור לחיים ברכבות נימים,
 לא היה יכול לסכן את קיומו על-ידי שנאתו הגלויה לצורריו. מוכרח היה
 לשנות את טעמו ולהיות זהיר בדבורו. על-ידי זה התחדדה לשונו ומחשבתו.
 ופעמים הרבה היתה לשונו החדה פוצעת קודם לכל את חכו בעצמו. מרוב
 כעס עצור ומכאובים חכיים נושך שילוק לפרקים את בשר עצמו, אבל מוצא
 כזה אינו תרופה נכונה לשחרר את עצמו לגמרי מן הצער העמוק. כששילוק
 לועג לעצמו ומצליף בשוטו על גופו עצמו, הוא רק מסיח את דעתו מיסודיו
 ובא לידי הקלה פורתא. אבל הדמעה העצורה אינה נדפת לעולם. חריפותה
 ומרירותה הולכות ומשתמרות. וכשמגיעה שעתה להתפרץ, היא נגלית בצורת
 ארס נחשים מעורב במי ראש. אנו רואים אצל שילוק השקספירי, בשעה
 שאנטוניו כבר היה כמעט כמנוח, כי דבוריו ונאומיו גהפכים ללשון עקרב
 אמתית הנושכת ומרעילה כאחד. הם מעלים קצף ומפעפעים, ומרעיפים אט על
 פצעי האויב טפות טפות של ארס קודח. אנטוניו, סלרינו, גרצינו ועוד, כולם
 נכרים בגחלתו של שילוק בשעת המשפט שלו עם אנטוניו. וגם עוד לפני המשפט
 מתגלה הסרקסמוס השילוקי — בצחוקו. הצחוק בא בכלל לפעמים קרובות במקום
 הדבור, ויש שהוא משמיע יותר הרבה משמיעות המלים. כי הצחוק הוא
 בעת ובעונה אחת גלוי הרגש וכסיו. בו מוצא האדם שחרור ממועקת הלב,
 אבל בו הוא מסתיר לפרקים גם את יגונו וששונו היקרים לו. הוא המקצור

היותר חשוב בשפת הרמזים העולמית, שהארם לא חדל עוד להשתמש בה עד היום הזה, והוא גם אמצעי אינדיבידואלי ואוניברסלי להבעת חיי הנפש של האדם. אף-על-פי שהצחוק חספי הוא מהכבלים המפיקים על לשון האדם, יש לו לצחוק עם כל זה הרבה פנים שונים והרבה אופני גלוי שונים. אינו דומה צחוק הילד התמים לצחוקו של האיש המנוסה בחיים, ולא הרי הצלילים הבהירים והמדרדרים של האושר כטבעות הצחוק ההיסטירי או הצחוק העיף של המתאש. תנועות הפנים והעיוותיהם בשעה שהארם צוחק מטורפות מאד והן נתונות בקשר שאינו פוסק עם תנועות הנפש וועוזעיה באותה שעה. ולא רק באותה שעה אלא גם בכל רגעי החיים שקדמו לה, כי האדם ניכר בצחוקו כמו שיש טננון מלודי המקביל על-פירוב לסננון הנפשי של האדם, כך יש טיפוסיות בצחוק.

בשעת השיחה הקצרה במערכה השלישית של הדרמה של שקספיר, כשנודע לו לשילוק דבר טירוף ספינותיו של אנטוניו, אנו שומעים מפי שילוק הראשון: "תורה רבה לך, תיבל חביבי! בשורה טובה! בשורה טובה! חה-חה-חה!"... שילוק צוחק למקוטעין ובצחוקו זה המצומצם והפשוט מתבטא שוב הסריויות העזומה, מרצו החזק ופכתותו המיוחדת של ראש המשפחה השילוקית. על פי דבורו ורמזי הסרקסמוס שלו כבר ראינו עד כמה הוא בו לאנסונים, ואנו כרגישים שוב אותו הרגש של בוז ביתר עז באותו הצחוק הקצר. אף-על-פי שרגשנותו היהודית יכולה היתה להגלות באופן סוער יותר, מקמץ שילוק בהבעת שמחתו. ולא די שהו שמח לאיד שונאו — אלא שהוא צוחק און. תנועה נפשית זו לכשעצמה היא שילוקית טיפוסית.

גם ברוך ממגנצה צועק: "צחוק לי, צחוק לי", בשעה שהשרפה האיומה מתפשטת בעיר והאנשים האמללים רצים אנה ואנה כמשוגעים; אבל צחוקו של שילוק השני הוא היסטירי, צחוק פרא, אין הוא בא כלל בתור תוצאה הגיונית ונפשית ישרה, אלא מתפרץ מן הלב בשכרון הנקמה יחד עם הקללות הנוראות, וכמוהן הוא כולו ריפלקטיבי ופתאומי. צחוקו של איש האימות אחר הוא לגברי. זהו צחוק צליל וברור, צחוק שנולד בעונתו וגמל כל צרכו. שילוק השלישי החביא אותו בקרבו, רוח אותו מרורים ואינו מוציא אותו לבטלה, רק כדי למצוא בו ספוק פרטי וזמני: הוא צריך לשמש לו כלי זין במלחמה. הצחוק בא לו כתכונה נפשית יסודית וכקוֹאֵב ולא כתולדה פסיכית.

באיש האימות רואים אנו ראשונה את הצחוק בשורה אחת עם המשטמה ושאיפת ההרס, כאחד האמצעים בעבודת החרבן וכאחד המניעים לשנוי חיים ידועים.

ושחוק קחו עמכם, שחוק מר כלענה, אכזרי,

אשר בו תמיתו...

(מגילת האש).

כה ידבר איש האימות אל קהל הגולים המעונים והסיבלים, והשילוקים השונים שמעו לעצתו. הם סגלו לעצמם את השחוק המר, כל אחד על פי דרכו, כטרוהו סדור לדור, ומומן לזמן היו מפריעים בו את מנוחתם של

האנטונים. בשחוקם היו מרעידיים את כתלי היכליהם ומזעזעים את יסודי-חיהם, אבל יש להעיר, כי לא תמיד היתה פעולתו של הצחוק אחת. לא תמיד היה ממית. הפעולה של צחוק השילוקים היתה תלויה קודם לכל בטירה שהיה מציב לו אותו שילוק, ושנית חשוב היה מצבם התיוני של האנטונים הנפגעים על-ידו. זכו-היה הצחוק השילוקי נעשה להם סם חיים, לא זכו-היה נהפך להם לסם מות. יש שהיה מרגיז את האנטונים מרבצם, מדכא אותם עד עפר וערשה בהם כלה, כשחוקו של ברנה והיינה; אבל יש שהיה מציף על גבי הלנצלוטים העצלים ומעוררם לעבודה, בגאומיהם החריפים והמתוכמים של רבבות העסקנים השונים מבין היהודים בכל מקצעות החיים. ולא מהפכה מדינית אחת כבר נעשתה בעזרתו של שילוק! מהיר הוא במלאכתו, מלאכת ההרס, ובכל מקום שהארץ מתחילה להתמוטט, הוא הבועט ראשונה ביסודותיה הרקובים. כי בקרב רבבות הסובלים הוא האיש, שסבלנותו צריכה היתה לפקוע זה כבר, ובין גלי השנאה והנקם של העשוקים הרבים, משטמתו היא השחורה והרוחת ביותר. הוא בז ושונא גם להמון הלנצלוטים העכרים הגסים, וגם לתבר האנטונים, האדונים הרעים, אבל הוא נותן בפייהם את „שירת החרבן“.

* * *

כשאתה מתבונן לחיי השעה ולכל הנעשה מסביב לעינינו במדינה הגדולה והאדירה, שהיתה מפילה בשעתה את חתימה על רוב העולם ועתה ירדה פלאים ונעשתה גיא חזיון למהפכות חברתיות נוראות, אתה מתחיל להרגיש הרגשה ברורה כי אצבע הגורל היא, להראותך מין „עמק יהושפט“ של עם גדול ורב ולהשמיעך את שאון אשדות החיים הענקיים, שצילי ידי קולותיהם נקלטו בזמנים שונים ונאחזו ביצירותיהם של נאוגי הספרות.

דרמה חיונית זו של עמים רבים ושלמים, שברא שר החיים, זה היוצר הגניאלי יותר גדול, אינה יכולה להיות נראית ומובנת לנו עתה כל צרכה, מפני שאנו בעצמנו נמצאים בשעה זו על גבי הבמה בקרב המשחקים, אבל בתוך הסופה המתהוללת סביבנו המסמאה את העינים בגלי האבק שהקימה, יאירו את שבילי המחשבה שלנו המאורות הגדולים שביצירי הרוח המעולים של האדם. הטיפוסים האנושיים, שדמות דיוקנם חקקו החוזים והמשוררים הגדולים לזכרון עולם, משמשים לנו בשעות ערבוביה אלו כמורה הציור ליורדי הימים וכאשי הכפרים לתועה בדרכים.

והנה כשאנו לוקחים בידינו את יצירותיו של שקספיר, אותה „ביבליה“ של עמי אירופה, הולכים ומתבארים לנו מקרי היום ואנו מתחילים להכיר פחאום בנפשות הפועלות בדרמה של החיים שלפנינו את הטיפוסים שיצר הדרמטורגן הגדול ואשר הסופרים והמשוררים הבאים אחריו שכללו אותם. מתחת ללבושים השונים מתחילים להגלות אלינו במהדרה חיה וחדשה ריכרדים, הינריכים, קירולנסונים, ברוטוסים ואחרים. ואת המקום המרכזי תופס לו שילוק, זה הירוק בפני חוקי „וויניציה“ כולה, מפני שמלאה חמס, זה המבעיר אש במגנצה ונהנה מזוהה של הבערה האיומה מעשה ידיו, זה הזורע

על סביביו בכל, ארבע אמות"י הרס ואבדון לעולם הכוזב והחונף וזה המקעקע את בירת השאננים כולה ודורש מן העליונים והבוטחים שלומים ל, שופת העולמים ול, ענות כל העולמים. שילוק זה התי הוא יהודי. היש בזה מקרה? האין לראות את חוק השלומים באיחה העובדה עצמה, שמבין העשוקים ביותר יוצאים מהרסייה ומחריבייהם של העושקים? לא לחנם נחשב היהודי בין העמים לאיזה, אנסן טריבל"!

במשך תקופות שנים רבות הולך שילוק ונודד בלי הרף בדרכי החיים, ובכל מקום בואו, כשהשעה רצויה, הוא מתחיל לצעוק חמס ולקטרב על העולם ומבעיר אש בבתי האנסונים העליונים.

עד עתה לא עלה עוד בידו לפוצץ את, שמש הרמיה" ולחדש את פני העולם, ומשום זה, כאשר ייעף מעבודת ההרס שלו, יתעורר בו חוש הרושכ והבונה והוא מתחיל בחווק החיים. ושוב הוא נעשה ראש לבונים, ועדר הלנצלוטים נמשך אחרייו. אחר כך, כאשר יקו שוב נחלי הדם והרמעות והצער האנושי מצעק מגנביהם, יקום שוב, איש האימות", יקרא מלחמה על השאננים האכזרים, ויתחיל לכלות ולהרוס את סדרי החיים הרעים כדי לעבור שוב לרכישה ולבנין, וכן הלאה, חזור תלילה.

שילוק ההיסטורי עומד איתן בארץ. בימינו יפזר ורעוני חיים ירוקים ובשמאלו ירע פרחים אדומים. כשהוא פותח את ידו האחת—נגלים יערות עד וערי מסכנות, מכרות זהב ובתי-חרושת, וכאשר ירים את ידו השניה—יקומו פתאום מחנות מחנות של עמלים אמללים, שיאושם הוא ככטאטא השמר לכל היופי והנועם שבחיים העליונים. שילוק היה משנה את טעמו פעמים הרבה, אבל מערכי לבו היסודיים לא היו משתנים. גם השפעתו על החיים שונה היא בזמנים שונים, ועולותיו מתחלפות לפי השנויים החיוניים האובייקטיביים והוורות ושובת, כחורף וכקיץ במהלך התקופות.

כך יבוא הסער לפני הנשם, ירים עמודי אבק, יעקור עצים רקובים, יהפוך בתי חמר עתיקי ימים, יקרע חלונות ותריסים ויביא את כל היקים לידי תנועה והתעוררות. אז יבואו גם מסרות העזו בקצף וזעם להגדיל את תמונת ההרס המדומה. זרמי המבול יבריחו את הנחלים מאפיקיהם, ישפכו על שדות המרעה הרחוקים, יטביעו את משכנות השלמים, יתלשו כל גבעול הלש וישברו כל ענף מדולדל. אמנם גדול הנזק, שגרמו הסער עם המטר, אבל במה נחשב הוא לעומת התועלת החיונית שבהם? וכמה יופי נצחי בעצם מילכם ובהתגליתם אף יללת רוח כזאת היא שירה, ושאוץ המים הרבים בשטפם נגינת חיים היא. מסרות העזו ישקו את הארץ המתעלפת בצמא, ירוו את שדות הבר ויחיו את הצמחים. וגם אצל, אנשי האיכות" מתחת לעפעפיהם הזעומים מזהירות העינים הבהירות. כי הסער הגדול בא חסיד לטהר את אויר העולם.

ביבליוגרפיה

וספורו גרמס בירחן רוסי כללי, הרי אנו רואים בו נסיון לתאר את נפשו של האינטליגנט היהודי, זה שיצא מרחוב היהודים ושואף להכנס לעולם הגדול.

וטעות גדולה טעה המחבר, שכשביצע התלוישים המעטים האלה הוציא גורדין קשה על העם היהודי. אבותינו החביבים לא נאה להם כלל השם „אבק“ אף-על-פי שהגורל הטפל עליהם „לעוף מארץ לארץ“, „אבק“ הוא זה שאין לו אחיות כלשהיא בקרקע, ולפיכך הוא סורה; מה שאין כן העם היהודי, שיצר לו קרקע רוחנית, התופסת לו מקום בעולם, השם „אבק“ חולס במקצת את האינטליגנט היהודי, זה שנעקר מאדמת מולדתו ונשאר מורה באויר.

היו ימים אשר „הגבור“ הזה היה אהוב וחביב על הסופרים היהודים, שראו בו את כן העליה, השואף לצאת מאסלה לאורה, מפנה צרה לעולם רחב ידים, מן הלאומיות אל האנושיות, ואולם כן באו עוד פרובוקטורים חולק כבוד „גבורים“ האלה, ולא עוד אלא שהוא מעבירם לפנינו בשעת כשלונו ורסינום, גבורי הספר הם מן „הנמלטים“, לאחר שרוכאה ברוסיה „הריבולוציה הראשונה“. הם חיים בטאירז היו „גולים מוליסיים“, מכלים כל ימיהם ברכוחים, בחטטים ושמשושים – ושואפים לגאולה, בכת החייה נגלו מעשוי של זנוף „היהודי“, ואחרי כן באו עוד פרובוקטורים קטנים מורע היהודים, המפלגה נזוועזעה, התכרים נתסלגו, פרור הלבבות נחגבר, וביחוד יצא הקצף „קצת בגלוי והרבנה בסתר“ על כל עם היהודים.

בספור של „אבדרי סובור“ אנו שומעים דרם של המאורעות ההם. גבורי הספור מסמיעים זה לזה וגם לעצמם „דרי חשוכה“, „ידויים“, משמשו במעשיהם, מתאם נפקחו עיניהם לראות, כי „גברים הם לרוסיה ורוסיה נבריה להם“. והגברים עושים רושם מעין זה של שחיות פדווי מלחמה בכוח חוליים, הקובלים על מולם, שגם להם לעמוד כמערכת, ואינם יודעים על סוים מה שטכו דמם, זו היא מרגייה (וגם קומריה) של החלש האומר גבור אני, של רך הלבב היוצא

„אבק“

זה שמו של ספור מחיי ריבולוציונרים יהודים, שנרמס לפני ארבע שנים בירחון „רוס“ מיסל^{*)} ויצא אחרי כן בספר מיוחד^(*). אחד מגבורי הספור, ברנטמן שמו, מוציא גור דין קשה על הריבולוציונרים היהודים: „...אנו היהודים – אבק פורה. אל אשר יסאנו הרוח, שם נעוף. רגע אחד נשב, אבץ רק עד הנשיבה הנאה. ישב ויטבנו על גבי הריבולוציה – ועתידים אנו לעוף, כשם שעשו אבותינו החביבים מארץ לארץ...“ – יש להציב מצבה על קברנו, על קבר עמנו, על קבר מה שקשור עמנו, אין משם באלה, שעמם הוא אבק מורה, שעמם הוא בכל זמן ובכל מקום גברי. ולפיכך גורה היא על כל בני העם הזה, לאן יילכו ובשם מה יילכו, גורה אתה: לעוף...“ – האבק והריבולוציה שני הפכים הם. הריבולוציה זקוקה ליסוד ולגו, ולגו אין לא זה ולא זה... – האבק רובק במנוחה על הארץ, עד שתקום רוח כלשהיא. רוח מצויה – ואנו סורתיים...“ (ע' 46).

זו היא כל התורה כולה, שבא ספור זה ללמדנו, ואירך – כל אותן השיחות הארוכות והקצרות הנמשכות על מאה ושמונים ושלושה עמודים – אינן אלא מירוש לעיקרי התורה הזאת.

אילו נכתב הספור הזה בירי סופר שאינו יהודי, היו הקוראים מוצאים בו סטרונ גדול על היהודים, והמתכב היה נחשד על אנטישמיות, שהרי הוא מעמע את רמוחם של בני ישראל, ולא עוד אלא שמבנה אותם בשם „גברים...“ ואילו גרמס הספיר הזה בעתון ציוני, היה יכול לשמש אניטציה יפה להרעיון הציוני, האומר לברוא לעם היהודי קרקע מוצק חתח רגלי, כדי שיחול להיות אבק פורה... עכשו שמחבר הספור הוא איש יהודי,

*) Андрей Соболев — Письма (романъ) 1916. „Съверные дни“.

העברים. אבל אז היו נותנים לנו מהדורה חדשה של כתבי מרץ בהוצאת "תושיה" והכתבים האלה, שיצאו בירשלונו שאין דוגמתה, גורמים צער לכל סכנוי כשרונו של מרץ ועוד יותר - לכל יודעי הלשון העברית. להוצאה הזאת נכנסו מעט מכתבי העברים של מרץ, שלא עבר עליהם המחבר כדי לחקנם ולהגיהם, כדרך שנהגים סופרי אומות העולם, והרבה מכתבי הו'יגונים, שהורגמו לעברית בידי בעל מלאכה.

ולסיכך אמרה "מוריה" לחקן את העון הזה כנגד אחד מסופרינו הגדולים וכנגד לשונו הלאומית, שכולנו חייבים בכבודו. והנאי התנה עם המונח, שיתקן ויגיה בעצמו ידו את יצירי רוח העברים בפרוזה ובשירי, וגם "הירגם עברית בעצם ידו" משל כתביו בשם המדוברת.

אבל עברו ימים ושנים וכתבי מרץ לא זכו לראות אור הרומם. אף-על-פי שהקדוים אל המנות עומדים ומזידים, כי "פסתוקק היה ל. ל. מרץ לראות את יצירי רוחו הישנים והחדשים יוצאים לאור במהירות עברית חדשה".

בהקדמה לספר "מפי העם" מנסים בעלי "מוריה" לגלות אור הרומם. אף-על-פי שהקדוים אל המנות עומדים ומזידים, כי "פסתוקק היה ל. ל. מרץ לראות את יצירי רוחו הישנים והחדשים יוצאים לאור במהירות עברית חדשה". בהקדמה לספר "מפי העם" מנסים בעלי "מוריה" לגלות אור הרומם. אף-על-פי שהקדוים אל המנות עומדים ומזידים, כי "פסתוקק היה ל. ל. מרץ לראות את יצירי רוחו הישנים והחדשים יוצאים לאור במהירות עברית חדשה".

הארכתי קצת בספור המאורעות של תולדות הספר הזה, מפני שהדברים האלה, לסי רעתי, יוכלו לשמש תומך יפה לסי שיבא לתאר את אופן עבודתו ודרך יצירתו של י. ל. מרץ.

על מיב הספר עצמו, על ערכם הטיפשי של "מספרי העם" לא טה המקום לדבר. מלבד שכבר דשו רבים באוחו עיני, קשה לזין בו בצד המפעם זה, שבמספרים הללו אחז מוצא גדולות של י. ל. מרץ גם את כל המניחות הגדולות והקטנות של כשרונו. יש אסוף מן הצורך לכתוב על יצירתו של מרץ בכלל, ודבר זה אינו מעניני העם.

רצוני היה לספר על דבר התרגום העברי של כתבי מרץ המדברים ולבשר לקראים

למלחמה, שי' סתון המספר לגלות מחרונות, של אדם הנות להתלהבות ואינו מסוגל לעבודה פתוחה, של בעל דמיון הנב להיות איש מעשה.

בסערת המלחמה, בשעת ציצול ההרבות, ומה גם בזמן נצחון, אין בני-אדם מכירים ומבדילים בין הגבור האמתי ובין זה שכחו רק כסיו, ומפעמים שנוהגים כתר גבורים לאדם, שרק לשעה קלה נמצאה רוח גבורה בו, שעשה מעשה גבורה ברגע של התעוררות, שהשליך נפשו מנגד מעם אחת. אך את ערכם של גבורי הרגע האלה אפשר להכיר בשעת נסיגה לאחור, וביחוד בשעת פמלה.

"גבורים" מעין אלו הם גבורי הספור, של אנדריוס וכו'. השם "אבק" שבו הוא מכנה אותם, נאה להם. אך חמה אני, אם חנונו של "האבק המודר" באה להם כחיטה מאת עמם; ויותר מתקבל על הדעת, שקנו חנונה זו בבית מדרשה של האינטלי-נציה הרוסית, שבספר רגליה החא בקו ימים רבים.

הסתכר-נא בטרצופם הרותני, הטו און על שיחותיהם ותמוניהם... לא! אבותיהם יחבליבים של אלו לא היו דומים להם. עשילו במקצת מן המקצת. אם נכרים הם, בתודעת עצמם, להעם הרוסי, הנה נכרים יש גם להעם היהודי. מור התסורה נשמתם - יחתי ל"אבק"...

מ. בן-אליעזר.

מפי העם

עדיין לא טסקה המלוקת בין חובבי שפת אידוש, וחובבי שפת עבר' על דבר מרץ. הראשונים אוחזים בו ואומרים, כולו שלוני, ואין לעברים חלק ונחלה בו; והאחרונים כביאים כמה וכמה ראיות, כי מלבד שהיה מרץ סופר עצמי היה גם סופר לאומי, ובין שכן, אי אפשר שלא תהא נפשו דבוקה בלשונו הלאומית. והנה באה הוצאת "מוריה" והביאה לנו בתרגום עברי ספר אחר מספרי מרץ, שהמנות עצמו וגם כל קהל הקוראים חשבוהו למבחר יצירתו. זה הוא ספר יהודי, לא רק ספר כתוב יהודי - אמר מרץ על ספרו זה, כיצא בלשון היהודית. עתה הוא מונח לפני בצורה עברית.

בעל-רב מאד יצא הספר הזה. אילו היו רוצים בעלי "מוריה" לתרגם את מרץ על ידי אחרים, אפשר שכבר היו מוניהם למנוע כל כתביו בעשרה כרכים, כמי שהכריזה לפני עשר שנים, בשעת שנתה ממנו את זכות ההוצאה של כל כתביו

*) כתבי י. ל. מרץ. - כרך ראשון: מפי העם. - הוצאת "מוריה", אודיסה הרע"ח. -

להיות מתרגמים לעברית על ידי אתרים, אכן יש להמליץ על י. ג. פרץ את המחגם הידוע בנוסח המוקדם; זכה — מלאכתו נעשתה על-ידי עצמו, לא זכה — מלאכתו נעשתה על-ידי אחרים.

מ. בן-אליעזר.

„העבר הקרוי“

זה כמה וכמה קיראים תגרי בתוגי אנשי המדע על אשר הקהל יודע את תולדותיהם ומעשיהם ומחשבותיהם של המסוררים והסופרים, ואפילו של הבינאים, שעולם האמנות לא היה חסר כלום בהערס, בעוד שדברי ימי היהם של שאר בני עליה, חכמים, עסקנים, פילוסופים, ואף הגדולים שבהם, אינם יודעים כלל וכלל אפילו לבני דורם.

כמובן, לא מה המקום להביא את החשובות שנסמעו מצד המסוררים והסופרים, כמאם להוכיח כי בדין ובישר זכו וזוכים הם למרכיבים בעולם. רוצה אני להעיר כאן רק על סכה חשובה, שהיא הנורמה לפעמים לאנשי המדע, שלא יתפרסמו מפורץ לחגוג פעמים מאד ביניהם אנשי העם, הממוננים בכשרון לתאר מצופם הרוחני של כהניהם באותו אופן, שכל קורא יבצא בתאר זה צורה אמנותית, המעוררת בלבו של המסתכל בה עונג ומחשבה.

ולפיכך ראוי להעלות על גב אחד מן הספרים, המתוב בידי אדם, שאין המפרטן צומנותו, שמתאר את מצופם הרוחני של אנשים לא מעולם הספרות, והספר נקרא בעונג ומעורר בלב הקורא חבה רבה אל העולם המתואר בו.

כונתי אל ספרו של מ. מ. ווינוברג „העבר הקרוי“* (זכרונות ותאורים מחיי פרקליטים ועסקני צבור פורסמים ברוסיה, הספר הזה כולל תמשה-עשר מאמרים על-אורות אנשים שונים, שהמתכיר העוסף עשה בעבודתו הצבורית והגורל נפל עליו להסתרים ולספר אחרי מותם. גם על מי חכנו ונס על פי צורתו אין בו בספר הזה שלמות, אלא כתוב הוא מגלות מלכות, שכל אחת מהן גובעת בהכרח במקצת, מפני שיונן ככלן מתארות עולם מסותף הן — עולם הפרקליטים והדינים.

בין הפרקליטים הרוחנים, שמתאר לנו מ. מ. ווינברג בספרו, אנו מוצאים אתרים, שהקהל אינו יודע כלל את מנהגיהם, ואתרים מהם גודעים רק מעט מאד, ורק שלשה מהם פורסמים ביותר בין הקהל, ובין שלשה אלה

העברים בשורה טובה, כפי נוסף באוצר ספרותו העברית אחרי הספר שכתבו ראה בו את כתר יצירתו הפיוטית. אך — אוי לי אם אומר — לא איש בשורה אנכי היום. אין כונתי להגיד בזה, כי התרגומים גרועים ולקויים, כאותם שאנו מוצאים בכתבי פרץ מהוצאת „חשיה“, סוף סוף יודעים את „מדינה“ להקיר יותר עריכה של יצירה ולא יבואו לזלזל בה. אך הספר „מפי העם“ הוא רק „תרגום“ ולא יותר... ועל זה ודאי שיש להצטער!

בשאנו באים לתרגם לעברית כתבי סופר נכרי, מחויבים אנו לכתלה להשלים עם הדברים, כי בשום אופן לא נמכור בלשוננו את נפשו של הספר המתורגם. למרגה זו לא הניעו אפילו המתרגמים מלשון עניה ללשון עשירה, ולא ילל-לשון של עשיר-עניב אי אפשר להראות מופת כזה בתרגום מלועזית לעברית. לישנונו לפי טעה לא מסוגלה למסור את רכבי כל הגונים שבלשון אירופית, וגם אין העברי בדרך כלל מסוגל לתורו אל חוץ חובו של העולם הנכרי ולרדת למעמקי פעמיו, כל מה שמתרגם עבדי מחויב לעשות — הוא רק לשאוף אל השלמות בעבודתו ולקרב אליה יותר ויותר.

אשר כן הדיב בתרגום מיהודית לעברית, יש בלשון זו הרבה יצירות יפות במקומן, שיש להן ערך מחוג או יותר לשעה, ואין שום צורך לתרגמן לעברית, ואולם יש גם אחרות, שסורס בשמתן היא עברית, שרק במקרה (אם גם שלא מאוגם) נכתבו היודית, ואת אלו צריכים אני להכניס לאוצר ספרותנו הלאומית, כל ספר שכזה, אף-על-פי שערבו הספרותי הוא בינוני, ואין צורך לומר אם הוא למעלה מכינוני, חשוב בעיניו הדיב יותר מכמה וכמה ספרים מתורגמים מלועזית, ואמנם גודל גרופה היא לספרותנו, שיוצרה הכולל של הספרות היהודית מן דלי סוכר ספרים עמד וכתב שנית את ספריו לעברית, כל מי שקורא את כתביו של „הסכנא“ בשני השנות שלול, אנו מכיר, היכן הוא „הספור“ והיכן התרגום.

וכוח נרולה היא לפרסום על-יכס, הסופר היהודי העצמי, שעמד נואף לכתביו ותרגם אותם לעברית באופן שאין למעלה הימנו בשינוי ונכחמו — ער כמה שמתרגם יוכל להניע לכן.

מה שאין כן בנוגע לכתבי פרץ. לא עמדה זכות לא להשיבי אף לא לספרותנו, שיהא הוא עצמו (בעצם ידו — כמו שהלמו בעלי „מדינה“) מתור את יצירותיו למקור העברי. הלך גדול (ואולי יותר חשוב) מכתביו וינן הסורס הספר העברי ולא מן הרחוב היהודי, רק על פי איוו טעה נפל פרץ לחץ. הספרות העממית, בעוד שסורס בשמתו הוא בעולם האצילות היהודי, ודוקא הוא לא זכה, שהתא נשמתו גנוה באוצר ספרותנו הלאומית, וספריו צריכים

* М. М. Винаверъ, Недавнее. (Воспоминания и характеристика) Петропаль 1917.

סמעיצייו ואטר נשק לו, ומניו כל סאסובר הביעו כרנע זה מעין וועח וראשו נרעע לאחור, ער שנפלה הנשיקה על צוארון מעילו.

לאחר שתי עצות שהזכרתי היה נעלם ואיש לא ירע מקומו, אם הלך אל מחוץ לעיר, ששם היה רגיל לטייל ברגל יחידי ארוכות או השקיע עצמו בחוף סמרינו. הפכה ירעה להשיב לשואלים רק שתי מלים: "איננו בבית".

את שיחותיו היה מחבל בהלצות, והלצות אלו הגינו עליו, שלא תחודר אל נפשו עין זר, עין של טרונים". אלה הם קעים מעטים מתאורו של מ. מ. ווינבר, הקורא מרגיש, שעומד המהבר לפני חידה ומבטח פתרונה, ובסמארו לא בא לתת לנו את המחרון, אלא בלל לפנינו את פשטת החידה, שכל אחר ימצא פתרונה על פי דרכו.

סאסובר הכיר עצמו לעבודה מדעית, אך בתור יהודי היה עליו לעובד מתשבתו וזנעשה פרקליט. כיון שלא המירוחי רחי - היה אושר - המירוחי עכורחי". מחוך הסקפה ראשונה יכול אדם להתחיל, כי כגון צפון פתרון החייה. אבל כגון שאחה מוטיף להסתכל במרצוף סלאי זה, אין סתרון זה נתחן סמוך לך, מרגיש אתה, שאלמלי זכה פאסובר להיות גם טרופיסור, היה נשאר "מרוס" ונעלם "מרוחק" גם בעולם זה.

הידת חייו של סאסובר היא יותר סטיכולוגית מסוציאלית, הרי לפניך אדם גאון, שבנפשו יש גאונות בכח ולא בטויל, שרוחו עוקר הרים ולא עולה על הרים, שעניו החרה כופה בהרבה עולמות ואף עולם אחד אינו כולו שלו, שלבו רחב כמתחו של אולם ואינו קולט מן העולם אלא מוריס סרוינים, שהוא שליט בעולמות רבים ובידו אין על ברוא עולם כל-שהוא: סאסובר לא ברא שים שימה מאיתרה, וגם לא היה לו רעיון יסודי אחד. אמילו באותו המקצב, שעבד בו כל ימי חייו. עניני רות רבים מאד העסיקו את לבו, עד שאי אפשר בהיקף רחב שכזה להיות יוצר".

שיחותיו של סאסובר היו הערות בדרות נפלאות, שונות למי ענינו וגמטרות לסי מהותן".

הצעירים היו שואלים: איה גאונותו, איה סברונו? הרי אמר גיטה גאון ניכר ברובי סרו רוחו", ואיה גודלתו של סאסובר? הן לא כתב אמילו סורה אחת, אף רעיון כללי אחד לא הביע". ובכל-אזאת אומר מ. מ. ווינבר: "העצת זו מפני כח זה ואבטוריסה זו היתה בת מעין סחד, לא ראיתי אום שבנעמרו יראה את עצמו עליון עליו, אף לא ראיתי איש - ולא עוד אלא שקשה לי לתאר לעצמי כזאת - שסאסובר ירכין ראשו לפניו".

ו זה היה החייה, שנתשנפסח בדמות

נמצא יהודי אחד ושמו אלכסנדר בן יעקב פאסובר, המאמר על-אודות האיש המוטלא הזה עלה ביד המחבר ביהוד, באוסן שהיא "גולת הכותרת" שבספר הזה.

כיון שלש המפורסמים, שהזכרתי, הוא המפורסם פחות מן הקהל הגדול. הפרקליט סאסובר יטש, מלכר שהיה גואם מפורסם, כתב ספרים ומאמרים גדולים על עמודי הספרות העולמית, והפרקליט מרוסצב הלא זכה להיות היושר-בראש בדומה המפלגית הראשונה, שמחאה תקיפה חדשה בחיי רוסייה, ואולם סאסובר לא פרסם בדפוס אמילו סורה אחת מנאמיו מבחי"ה הדין, וגם מן העבודה הצבורית התרחק כל ימיו, ולפיכך לא נתפרסם שמו ברבים, ואף-על-פי-כן עומד הקורא ומסתכל במרצוף רוחני זה בחוף עיון מרובה ותמוך התענינות אמן קן, מפני שמרצוף זה יש בו מסורות האמנות.

מ. ווינבר הצליח למצוא מלים מכונות וקוים גאומיים כמאמרו על דבר מלאסובר לא רק משום שכן עמו הוא וקרוב יותר לנפשו שלא מדעתו, מפני - וזה הוא העיקר - שסאסובר נשאר כל ימיו חידה לבני דורו, ואמילו להמקריבים אליו, שוכנו להיות חבריו ותלמידיו, וחומר כזה מוכשר לעשות מפני צורה לוקחת לב.

על-אודות סאסובר יטש ומרוסצב אפשר לכתוב כתבה, בהערצה, בהחלבהות, הכל לפי החיטותו של הכותב, אלה האנשים האלה ולמי הזכרתי, שהוא מעריך את שפטיהם, אבל קשה לצייר, שיבוא אדם ויכתוב שיר לירי על-אודותיהם: נפשם בגלויה יותר מדי, ואין המיוס סורה על הנגלה אלא על הנסתר, לא מן פאסובר. גם מי שאינו משורר ובעל דמיון, גם מי שיש על עסק רק עם הנגלה - ואיש כזה הוא מ. מ. ווינבר - כשהוא בא להסתכל במרצופו של בן עליה זה, יוצא הוא מעולם של עשיה ונכנס לעולם של אצילות, הוא הסמוך לעולם המיוס.

הוא ירד אל קברו ואיש לא ירע ולא הבין לכו; ומי ירע אם יבוא יום באיזה זמן מן הוסיטו והוא יהיה מוכן יותר, הוא שעבד את כח דגונו לשמור על תעלומות נפשו, שלא יהודר איש אל קרשי קדשיו". גיור היה האיש מסבוע, אם הוא היה פקח מאד, וגם כל העולם בדרות אחרונים, כדו ש"תיחא אל המרבר" או ש"מחך עורף להבלי העולם ולא יאה מוכרח לסוף לו מסלה בחוף דרך החיים של בני דורו. אך הוא האמאן עד כמה שאפשר לכבוש שגילו מן הדד, להטיר נפשו רק מסע מן המסע ולקחת מאת הצבור רק טועם מן המועם. ידידות, אהבה - כפי שרגילים אנו להבינו - כאילו זרות היו לרוחו. קשה לי לתאר את סאסובר מקורב למישהוא מדבר ברוב בלתי-מועיל. גם את יור הוסיט לאיש מתוך לביתו רק בעל-יג, ומעשה שהיה ביום יובל, שקם אחר

מן שאגת העלומים עם ריח בכורי החיים בלבזובם, ומצב שכוה, שמצד אחד הולך ונוצר מדע עברי בכלים נכרים ומצד שני הוא נוחח כעין יוצא דופן לתוך הסמרות לעיני החיים - היתה פגיעה-כבוד למדע העברי ועיבוי להתפתחותו.

ואמנם עור לפני שנים אחרות נעשה הנסיון לקביעת מדור שכוה בעברית על-ידי הוצאת "מודיה", כנגסה להוציא מאספים בשם "רשומות" בעריכתו של א. ררויאנוב, והמאסף הראשון כבר היה מסודר בדפוס, אלא שבאמצע קפצה עלינו הרוגה של המלחמה, מקצה מסרשה את כל ספרותנו וגם נסיון זה נתקפת.

ועתה הנב באה הוצאת "היים" למלא את הצורך החשוב הזה. יציאתו של "העבר" היא אסוף חיוון חשוב בספרותנו, ומה גם שהמערכת של "העבר" באה ומעידה: ש"העבר איננו בית-עלמין, שאנשים באים לפארו במצבות נהדרות, גם לא ירמה למוזעאום, שמלקטים בו סרירי עתיקות חסרי רות ונשמה, הוא עבר חי מלא לח, שממנו ישלשל ההוה שלנו, המחירב עמו באפלי חוטים, ואף שמתול להקימו בצבעיו הרעננים לכאר ולעין את תולדות היהודים והיהדות, ביחוד ברורות אהרונגים" (מעודת "העבר"). - בהטחה זו מצד המערכת מעודת אח הקודא, המבטק את הנחיות להעבר הישראלי.

ואולם כשרק נעוף עין ב,הוכן הענינים", מיד מתגלית אלינו ארעיות מפליאה בעצם החומר ועיבוביה מורה קצת של התקופות. בת-יקף של יור רחוק ושנכת (ספר הסידים" של י. צינברג) עולה ומצטרפת להד הימים הקרובים לנו, העבר הרחוק מתלכד עם העבר הקרוב, עם ההוה ממש.

ויותר עם החומר ההיסטורי באים עם מאמרים סתם, שאין להם שום שייכות אל העבר, כמו מאמרו של שאול גינובורג על אברהם שאפו, שאינו מגלה קו חדש ביצירתו של מאפו לכשעצמה ואינו נטפל גם בצד ההיסטורי שבחיוון זה; או, למשל, מאמרו של זלמן עפשטיין על המנוח מגדלי - כלום מקומו בירחון היסטורי? ומה ענינו של מאמר כמו "אנשים ומעשים" מאת ש. רוונפלד לכאן? איכנס ה,אנשים והמעשים" וחיי העיידות היהודיות בפולין בשעת המלחמה וזרם המליכים ראויים היו שיכתבו בספר, והרבדים נקראים באמת בענין רב, - אבל מאמר שכוה היה מכיר את מקומו בכל מכתב עתי שהוא ולא ב"העבר" דוקא.

וטלבו הארעיות של החומר, מורגש ב"העבר" עוד לקוי גדול, שהרבה מן המאמרים שנדפסו בו תורגמו, כפי הנראה, לעברית מלשון אחרת והמערכת ניצרה לא שקרה כלל וכלל על תקנה הלשון והסגנון, ולפיכך נקראים הרבים המהורגמים ככבדות, והשבושים הלשוניים צורמים את האוזן ממש.

פאסובר, ולפיכך עומד מ. מ. ווינבר לעני דמות זו ומרגיש, שרק על פי הסימנים החיצוניים - אמונות, פעולותיו, דבריו - אפשר ליתר לו מקום בחברת בני דורו, הפרקליטים המפורסמים, ואולם על פי פנימיות נשמתו מובדל ומורש הוא מכולם, הם בעלי כשרון, פחות או יותר, והוא - גאון.

כשאתה קורא את דבריו של מ. מ. ווינבר על גדולתו של פאסובר ועל אופן חשבתו ועל הכח המיוחד שהיה לו להרום ולבנות בדיוק קל בנין שלם ולהאיר בהערה כלאתר יד אור חדש על ענין מסובך - עולה מבלי משים על לבך רמותו של גאון אחר שבעולמנו היהודי, - הוא הגאון טוולנא.

הרי גם זה לא שאיר לנו אחריו ספרים גדולים ולא יצר שיטה שלמה - וגם הוא היה סרוצ... אלה-ת-פאסובר אינה אסוף חידה חדשה בעולמנו: חידה עולמית היא.

מ. בן-אליעזר.

העבר

רבעון לדברי ימי היהודים והיהדות. העורך ש. גינובורג, המשחתפים בעריכה: ד"ר מ. א. אייזענשטאט, בצ' כץ, ראווענפעלד. הוצאת "חיכ"ב. כרך א. חשון-טבת תרע"ח.

הצורך לקבוע מורר מיוחד בספרותנו למדע ההיסטורי הישראלי, מלקוטי עתיקות ותעודות היסטוריות ולכל החומר המוגמר, השוקף אור על חיונות העבר שלנו, הורגש זה כבר, הכל מודים, שהאסטים ומכתבי העתים, אשר הוקדשו לחקר העבר בלשון הרוסית, כמו "Историческое обозрение", "Эр. Старина", היו גידולים זרים בלשון וז. כשהיה אדם קורא כל אותן התעודות והישומות, הכתובות בנוסח העברי היהדות שיהן בלשון נכריה, היה מרגיש איוו אי-נעימות. הבה מן העצמיות ומן המקוריות המיוחדת השוכנה על ענינים כאלה לפי בלשון הקדמונה או העתיקה היתה הולכת ואוברת בלשון נכריה, וחון מה היה הלב קובל כנגד מה שאספים את אבקי הוהב של העבר וכל העושר ההיסטורי שלנו לתוך כלים זרים, והרי כולם עבריים הם, ולמה זה יועד על אכטניה ארעית ותולפת? - ומן הצד השני היו מוזקרים לעינינו מתוך מכתבי העתים העבריים כל אותם המאמרים ה"ספציאליים", שהיו שריה "עתיקות" היה עולה מהם, והיו גראים למשונים בהיותם נחונים יחד עם השירים והספורים ושאר היצירות, שעלחה

להשפעתם של הטקלינים היהודיים על גרמניה הצעירה, על סטריה וחוקריה. על צעם חקופה זו כבר כתב שמוען ברנפלד מונוגרפיה גדולה על תולדות הריפורמציה הדתית, ולפניו - ד"ר י"ל קנמור ב. מאסף שלו, שהוציא, ובכלל הרבו בזה לחובב כספרות היהודית בגרמניה - אבל לקרא העברי, שאינו מצוי אצל זו, יש ענין רב בדברים שמספר לעיון על הסאלונים היהודיים, ואם כי פרזופיהן של גבורות הסאלונים רחל וורנהגן והגריסה הרץ, שהרבה מדובר בהן במאמר זה, לא כמו לפנינו בשרטוטיהן החיים, כי הלא המחבר אינו מתאר ואינו נכנס לתוך העולם הפנימי של נשים מצוינות אלו, אבל גם מה שהוא מספר על פי מקורות ידועים, ריו, שרגיש על מיו בחזיון זה המיוחד במינו.

הרשימות בדבר מ. ראטנר ורגינורי גרשני, שנכתבו על פי התורם שמנא בארביין של הכולסת הקיובית, כבר נתפרסמו על-ידי אוחו המחבר עצמו לפני שנה ומחצה בעתון קיוב. מיסל, ואם היתה בהן איזו תמעה בראשית ימי הריבולוציה בשביל עתון יומי, אין רשימות קצרות אלו מספקות להיות חומר למאסף היסטורי. כיהוד קלוסיס הרברים בנוגע לגרשני, זה הריבולוציוני רב-הפעלים. מה שה' גאלאנז מספר עליו אינו אלא טפה מן הים ממש, אפיוודות בודדות מקורות חיוי רבי העליה.

בעל-המחשבות מספר ב"העבר" קצת מן האנטובוגרפיה שלו... וקצת מרשטי החיים בגרובין - זו אחת האכזריות של התנועה המוסרית" ער כמה שזומר המחבר על הגלויים החיצונים של התנועה המוסרית, אינו מגלה בהחלט מאכזר חדשות, כי קרמו בזה ש. רוזנפלד בספרו על ר' ישראל סלנטר, ומה שנוגע לצעם התנועה הזאת, לעולם הפנימי של בעלי המוכר, הנה לחובי לא הציגו גם שניהם, כי טיף טוף הם דנים על חזיון זה מאגשים העוברים כבחוץ. אמנם בודגשת איזו חגיגות באוהם המיאורים של חיי הגערים בבית הספר" שבגרובין, וכן בתיאור פרזופיהם של ר' נאסי ור' סמחה ווסל, אבל דוקא צד זה אין לו ערך היסטורי מיוחד, והעיקר, שהשפעת גרובין בכלל על התנועה המוסרית" היתה קטנה וזלה.

א. שטייקרבר מנסל בחזיון השוב; בצוואות בימי הוד היסן, שכן משפחות בעין חומר ספרותי לתאר על מיו את צביון החיים הדגליים, חיי יום יום, חיי המשפחה, ואת גזרות הקיום הישראל הממשי בכלל בתקופות שערבו.

הכהבר בחבונן באפני צוואות שונות ועומד על אחת מהן, שהיא כפוסית" כשירארכלית, כיהוד, ועל פיה הוא תיאר את הקיים המיוחדים, המציניים את העבר הכשראיראלי הכלא הוד אצילות נפשי" ומטריה נעלה.

אמנם בככתב-עתים רמו "העבר" לא יפי הזורה בלבד הוא העיקר, - כל תשיבותו היא התוכן ההומן; אבל ברונוגרפיה היסטורית-ספרותית, כמו מספר תסידים, המטפלת בחיזונו יצירה, או במאמר על מאמר, הרי גם שלמות הצורה והסגנון מלתא היא.

ועוד יותר כן הלוקיים בלסון, גדולה הקלקה שבתרגומים כגון אלו, שאין מציניים אותם בשם "הרגום", לפני שנים אחדות, אחרי שברדיוצבסקי השמיע את מתארו העזה על שטטשו הגבולים בספרותנו, היו נוהגים זמק"מה לפתות את התרגומים בציון "הרגום", ועכשוו מעלימים שוב את העין מחזיון זה, וכך מדמיסים ב"העבר" שורה שלמה של מאמרים, שרוח הלשון חזרה מנכבצת ועולה מכל שורה כמש, ועוברים על זה בשתיקה. והרי ירחון היסטורי וראי שאינו צריך לזייף את ההיסטוריה!

רבים עוד הלוקיים ב"העבר" גם בנוגע לשיטת סורי-החומר וגם בנוגע לצורתו, אבל לפומח אלה הביא לנו גם דברים, שערסם ההיסטורי אינו מעט.

בין הדברים האלה יש לציין את היומן של המשורר י. ל. גורדון, המתחיל משנת ה"רנ"ב, היא השנה האחרונה לחייו, היומן הזה נרפס בפעם הראשונה ב"העבר", והרבה רכומים חיים ימצא בו הקורא ממערכי לבו של המשורר ההולח והעייף, שהגיע או למעגל חייו ויצירתו האחרון, וגם הד מלך הרוחות, ששעט אז בספרותנו נגיע אלינו מתוך דפים אלו, רואים אנו את אכי השירה העברית המודרנית בהכנה קצת תחת ככל שניו האחרונות, ככדירותו כל מי שפרש כבר לקדן וזית, לא לשיר את שיר לבו, אלא מתוך איזו עיפות. אבל יחד עם זה עדיין היו צופית עיניו הבוחנות כל גורדון את כל הנעשה בספרותנו, ער כמה ער היה חושף על המשורר כלפי הרוחות החדשות, שהתחילו מנשכבו בספרות העברית, יש לראות בהערכתו שהעיקר את ספרי "הוצאת בן-אביגדור" ("העבר" - צד 31).

והקובלנא המרה, שהיתה צובסת את לבוח כל סופרי ישראל על סדרת הפרנסה המעלינה, ועלה גם מתוך יומן זה על גורדון, תקופה ארוכה של כל חייו עמר האיש בדרום פסגת השירה והסכרות, ובאחרית ימיו הוא חיזונו על קבוה שברה, על איזו תמשים רובל חמוס, שמציע לו צדבונים - שמי יתקדו עבים, כהלחי כחתרסה, ובעת רעה ועצבון וזאת גם פרנכתי נפסקה. לקחת את הכתר הכופע אשר עפרון אומר לתח לי, לא יתנוי לבי, כי במוהו באין לעומח צריכי" (שם 36).

על תקופה רבת עלילות ותהמונות ביהדות הגרמנית, ימי הסאלונים היהודים בחבלין בהחלח האה הי"ט, עומד י. לעווין המנפה להחקיח על שרשי רחיונוח המדיניים וההברחיים, ששכסירו את הקדקע

ובא המנין הקטן, אנשים כפורים בשר, המסורים לעברית ככל מקום וככל שער, והם כונים להם כמה לסקום בריח, ותהי נא הבמה קטנה ודלה סבעתים מן הקדומות, ויהיו נא הדברים המרובים שם דברים פשוטים ובלוי שאר רוח, ואולם הן לא לעושר רוחני, לא ליצירה ספרותית כבודתים כאן, הלא עצם ההתוותה של תוברת שכזו אחרי כל הגלים הזרונים שעברו על גולי הארץ האחרונים, כסעל של יצירה הוא, כי המטרה, שהיתה לעיניהם של אלה, היא לבלי לתת לנהלת שחכמה ותעומם בצנת הנכר.

ואני לדפוף בחוברת, ותכיבה היא עלי יותר מספרים שלמים שתכנם עולה על תכנה, כי נראת היא לי לסעל של המלה העברית היתה גם בנכר, וכאשר יבואו הימים, ונאסף כל החומר הרב של הימים הקודמים האלה לתוך מתי גזיית של כולות, ונראה לה שם מקום גם תוברת קטנה ודלה זו — כי גם בה נראה מרשוטי ההתאבקות של המלה העברית בער קיומה בנכר.

ג. גרינבלאט.

השיבות היסטורית יש גם לסקירה על פכולת ההברה, כל ישראל חברים, ההעובדה על ידי ג. טרויוס על פי ספרו של גוסטב לוי.

מלבד האמורים נמצא ב"העבר" הרבה חומר היסטורי, כגון: הפנקסי קהלת מטטילאב" על ידי ש. דובנוב ו"עתיקות חילנה" על ידי ד. מנידן; מכתבים של ערטר לר' שניאור זקס, העודות בדבר צרות היהודים בימי המלחמה האחרונה, רשימה סלאה פנין לתולדות המרד בפולין" מאת ש. ו. סטניסלבסקי, ביבליוגרפיות מאת פ. דיקשטיין וב. דזנאבורג, שאין להן בעצם שיבות אל הדפוס ההיסטורי.

הספר מסיים במכתבים של הכנות ד"ר י. קצלבסקי, ב"עבודת הקורא הפשוט על החומר ההיסטורי, על התעודות הזונות ועל יתר הדברים המתנהלים ככבודות ומגושי על לפנה ברוכה זו, על לכתבים הקלים והיפים האלה, אז ידגיש בהם את הפונג החיונה, סמרגישים תמיד בשעה קריאת רוב דברי המנוח; גם על הסכתבים האלה שפוך אותו הקסם וההן, אותה האצילות הנפשית, שהרבים כל כך לספר עליהם יודעי הזונות.

ג. גרינבלאט.

על נהרות בבל

У РЪКАХЪ ВАВИЛОНСКИХЪ.
Национальная еврейская библиотека
въ мировомъ поэзии. Составилъ
Л. Б. Шаффе. Изд. „Сафрутъ“
Москва 1917.

הליריקה האומית — זהו מסכן הקסאים והפלאות של העם, שכנית התעלמות שלו, ואותה ישרי כפני עצמו. צער האומה ונכאיה המסורים, המית רוחה חלואה בעצמם — התבין זאת נפש זרה? וכמה כירור הוא התזיון, שהד צילי הלייריקת האומית היהודית מגיע לאזינונו ככל רוחות העולם.

אכן נוראה היא האגדה על היהודי הנצחי. המים השרניים החרותים על מצחו, החידות והרזים האיומים המרתפים על סניבו, כל אלה מוכיחים בלי כרך את העין הזרה הסואפת לתעלמות. ומי בעל רוח נדיבה ונפש עדינה ורכה, ולא כסנה אונז את שופתו האיומה, הבוקעת מחללי הדרות ומטילה זועה על כל הולכים לבטח דרכם?...

וכך עולות זעיר שם זעיר שם מן השירח העולמית קולות ובנות קולות נוגות ה, ומיירות ישראל, וכך ייערו ויהבו מיתרים בודדים בכנורות העולם הקדורים, שהם גם, תגום לבנות צותנו".

ואותן בנות הקולות הנוגות של בת השירח

בנכר

קובץ לעניני ספרות ולשאלות הזמן. יוצא לאור על ידי אגודת התחיה באלכסנדריה בעריכת יוסף אהרןוביק, חוברת א.

מונתה לפני ההוברת הדלה והצנומה ואני מדפוף רגע בעלים המעטים, קורא את הדברים, סתם דברים לעניני השעה, ורגע אשים עיני בסער ההוברת, והסם "בנכר" צובט בלי כרך את הלב, איוו בת"קול נוגה בוקעת ועולה ממלה זו.

באלכסנדריה של מצרים, בעיר היוסבת על כפתן ארץ ישראל, נכתבו הדברים, והכתבים מגולי ארץ ישראל הם, והחורך יוכף אהרנוביץ, אחד מכוני הפועל הצעיר, זו הבמה היפה של אנשי הרוח בארץ ישראל החדשה — גם הוא גלה למקום נכר, סערת המלחמה עקרה אותם משרשי חייהם, קפדה את החוסים המאגרים אותם אל הארץ, שהיתה להם לפולדת, ותשלמים אל תוך החיים הזרים, והם יושבים עתה כעבר לבנול כולדתם. לאזנם מגיע הר ההיים אשר בה, והלב, כמה הובה הלב לכל הנעשה שם בעבר השני, והמלה העברית היתה מה תהא עליה? כלום גם בורדינה יצא לעלת בגולה, וגם היותה עקרה משרשה לא תאלם?

לשירה העברית ובסאימתו להראג מעסימת את אלה שאינם שואבים יידישה הראשון. והספס נהג בה קצת זלוול.

ג. גרינבלאט.

ספרות

Сборники 'САФРУТЬ' под редакцией Л. Якоб (книги I-II) Москва. Изд-во 'Сафрутъ,' 1938.

מבול החברות והקונטרסים הקטנים והזלים, שהצריך בעת האחרונה את השוק הספרותי שלנו, הקים שאון מסריד בעולמנו. המלה הריקה והגרושת המחלכת באספות ובמיטינגים חדרה גם לתוך ספרות זו והתי למון, רוחני, שאמנם נוח הוא לעיכול למון הקוראים אשר אין לבם מנוי לעיון כל-שהוא, להתעכב שעה קלה על הספר, אבל אין בכל זה כדי להזין את המחשבה.

„ספרות-קונטרסים“ מביאה לעולם את „עם הארציות“ מן המין היותר גרוע. ולא לחנם נחמדו אצלנו עם מתן החופש והחיים „המונחיים“ היודיים, הדברים רמות ונשבות על כל מה שחרזו, ורשום על כל מרעי העולם – והלא הקונטרס הוא הסוג מתוך ברובם.

ולפיכך יש לקדם בברכה את הנסיון של הוצאת „ספרות“, לתח לקרוא היהודי בלשון הרוסית מוזן רוחני ומשג, שיש בו כדי להעמיק את הלכתו ולהרחיב את הוב יריעותיו במקצוע המחשבה והתרבות העברית. בשני המאספים, שיצאו עד עכשיו, וביתוד בראשון, (השני מוקדש רק ליוכל העשרים של הקונגרס הציוני) נתנה הפערכה דברי ספרות ומחשבה מנוסים, סובליציסטיקה עיונית, המטנה להאיר חזיונות חברותיים, שספלו בהם, הארה בהירה ומקיפה וכיוצא באלה, שטון סריווי מורגש בהם.

יופה עושה המערכת, שנותנת מאמרים מחורגמים כמו „הכה ואנה“ של ביאליק, על הפיתוח היהודי של מרסיין בורבר ועוד; כאמרים בלה ודאי שנגזרים את דעת הקורא יותר ממנה דברים בקיריים שבמאספים.

הסובליציסטיקה המקורית שבמאספים מטפלת בכיור העובקת הסובליציסמה הציונית. ה. גרינברג נכנס לתוך ספן העיונים בדבר האינדיבידואליות הלאומית, מגדיר את המושג אוטיליטאריסמוס בתור שולל הלאומיות ואירוטיסמוס בתור מחייב הלאומיות, עוסק על עצם מהווה של „האני הלאומי“, שנחלקים בו החוקרים, אם הוא ישות מוקדקת וקופאה בעלת צורה וגוון בקיפו או בעלת תנועה המתחרשת ומשמנית תמיד, עובר במרוצת הרברים אלי תנאי הקיום האינדיבידואלי של האומה ומכים שהאבטוטיסמוס הסרסואלי אינו מנין על

העולמית, אשר נודה על „נהרות בכל“, אסף המסדר לתוך ספרו זה.

שומעים אתם את הצלילים הסוערים במרי עזם וקצפם של כירון, שיש בהם הד הצער היהודי מעין „גלגול“ של צער הקרומים הוומה בקינותיהם של המקוננים היהודים. לעינים מתיצבת חיה בכל בלהותיה גם תמונתו של „אחשוורוש“ העיף עד כוח מתלחת נדודיו הנצחיים, מהתאבקוהו המרה בליים הוודיים, וכל המראות הקדומים של ארץ ישראל, של החורבן, של הגלות, – בולם עולים אלינו מתוך ספר סירים זה, מתוך שירתם של מסוררי העולם.

לנו היהודים קרובה היא השירה על נהרות בכל, קרובה ללבנו, ואנו עומדים משתאים למסע צלילים מתוך כנורות ודי. האמנם יצא הור פתח להיכל המלכות שלנו?

ומתוך איזה צמאון נפש מיותר, שיש בו משום גריו היצר, אתה עובר על המון השירים של המסוררים הודים, מקשיב לכל ציל, מסתכל בכל מראה, שהם מעלים לפניך, ואין אתה מוצא בהם את ההרגשיות הפנימיות, האינטימיות של היהודי, – שכינת היגיון של האומה הישראלית לא נגלתה להם.

מסירת הנכרים אתה עובר אל שירת ישראל, העולה „נהרות בכל“, וגם מסירה זו הכניס ל. יס ה את הצלילים המדבאים ביותר, המתלבללים עלינו במסרות-סערה, הקובלים, סואנים, ולמפעים גם שורקים... מן הליריקה הלאומית שלנו בחר המאסף את שירי הוועם והתוכחה, שירי הפחוס וטמם שירים, שיש בהם משום הריטוריקה הלאומית בכלולה השני (יונגר, גליקמאן, גיטין, ליומאן ועוד), שהיה לנו לרא.

הליריקה הלאומית הזכה, האלגיה העברית רות היגיון הדומם, כמעט שאין זכר להן כסתר, והלא שבידים כמו „פציו“, „לכיל“, יש הרבה יותר מן הליריקה הלאומית משיש בכל אותם השירים הריטוריים והקולגיים שנכנסו לתוך הספר.

בכלל הכנים ומאסף לתוך ספרו את הליריקה העברית רק טפין טפין קטנים, מלבד שירי ביאליק, טשניוהובסקי ושיר אחד של יעקב בתן, אין שם מן השירה העברית כלום; והיתכן שלא מצא ל. יס ה בשריתנו יותר מן הליריקה הלאומית, ובלום אין לנו שירים עבדים ליריים יותר מאותם השירים של מוסיס רונטלר, אברהם רייזין ודוד איינהרן, שנכנסו לכאן?

הוא לא לבאר את הדבר רק בזה, שאותם השירים העבריים, שהיו בכל ספק מאמרים את קובץ השירים, לא תורגמו עדיין רוסית. כלום לא בראי היה לתרגם אותם מסר חסוב ומחודר שכזה, המוח ללפנינו, והסם הדבר ביותר, סגני של. יס ה ידוע בחבתי

ציריקובר ומ. יארבלום-אניוטיין.
 ב. גולדברג עוסק בתולדות הדיקלי-
 רציה האנגלית ועבודתה הגדולה, שהכשירה
 את הקרקע לתהלתה.

אחת מן המטרות, שהציג לנו המאסף,
 כפי מה שמעידה לפנינו המערכת, היא,
 להקנות לקוראים שאינם נוקטים ללשון העברית
 את דעת המטרות העברית והאמנות העברית,
 ובמקצוע זה נתנה המערכת חרנומים משירי
 ביאליק, שפרניבוטבקי ושניאור. חרנומים מן
 השירה העברית ככלל היו לנו גם עד עכשיו, אלא
 שהפעם נעשו חרנומים על-ידי אמן השירה
 הרוסית כמו תיאודור סולזגוב והמפורד
 הצירי הצעיר וולדיסלב חודוסיביץ.
 חיון זה, שמשוררים רוסים מרחיבים את
 השירה העברית, היש הוא ומרניו לב. הקסע
 מתוך הפואמה של שניאור, בהרים" בחרנומו
 של ש. מהרשק יצא ירמיו קצת.
 הגלטריוסטיקה הקורית שב"מפרוט"

דלה ממש עד כיו לתמה.
 בספרו של הסופר הרוסי היהודי אנדריי
 סובולף, לך על" מרפירפ איזו נימה נוגה
 מנזכרכי לבו של האינטליגנט היהודי מן
 הנודדים שבחוקי-לאיך, עטוב את עמו בשכיל
 אהובתו הניצוית, לקח אותה לאשה ועד
 מהרה נגדה בו - ותיירו ועלמיו נחברו, ריקניגו
 גורלה מכרסמת את לבו והוא נודד וכתלשת
 בעולם עם נשל ציון שבנפש, מבקש
 מנוחה ואין. הרברים מסופים כחמימיה
 לכבית, ואלמלא הכנים הממסר את הטנוציה
 של האינטליגנט בעל התשובה - היה
 הספור הכתוב בקיום חיים עושה רושם
 יותר טוב.

האגדה של אנ-סקי. המנישה" כבר
 נרפסה בעתונים יהודית, וכמרותה לי גם
 בעברית. ובעתון יכירנה מקורה.
 הרשימה הספרותית של בעל משבות
 על מגדלי סוכר ספרים חזרה עד
 מאד, המחבר טרפת, נוגע ואינו נוגע בעצם
 יצירתו של האמן הגדול, ורעיון מרכזי אחד
 אין סם, ותמהו הרכל, שהיה בעל שבת
 כתב ביהדות מאמר גדול הבקיף את יצירתו
 של המנוח, אמנם מתמצל המחבר בכוף מאמרו,
 שאין לחת ברשימה חטופה זו כרקטריוסטיקה
 שימה של גנאטייתו של מגדלי, אבל לא על אשר
 החסור יש לקבול, אלא על מה שכתבו כבר
 קלושים הדברים קצת יותר מדי.
 המאסף השני של "מפרוט" כולו ציוני
 והדברים שבו סובכים שם על התנועה
 הציונית במשך עשרים השנים האחרונות.
 מקס נרדוי מביא סך-הכל של נצחונות
 הציונות במשך השנים במקצועות שונים
 וכאמצות שונות. מ. גלסון סוקר על
 האבולוציה הרוחנית של הציונות ומציין
 אח כל הורמים והנסיות, שעברו עליה, עד
 שהגיעה ליוציבונה הטינוטי. נ. ביילקוב -
 סקי, דר' בוכמייל, ב. עמי רוב -
 מתשבות כספיים כל אחד את זכרונותיהם.

השתמרה הצורה האינדיוואלית האומית -
 ומגיע אל הציונות, שרק היא נלחמת על
 האינדיוואליות האומית - והשתמרותה של
 זו חלילה אפוא רק בה.

המתבר נתן כאן צורה מסוימה להדעות
 וההשקפות, שנשמעו בנידון זה בספרות
 ישראל, ובסובן יש לתקו על כמה מהנחותיו,
 וביתוד על אותו הטון הכבוס של הוהר
 עתידות, שבו הוא מרבר על גטיסח עמי
 המועט, שנידונים לטמיעה נמורה וכו' וכו'.
 שפילת הגלות" שכו כבר נפרזה יותר
 מדי, ואם אפשר בעולם המחשבות ליצור
 סכיות ולשדר את כל ההרורים, הרי מחנפנות
 כל אותן הסכיותם בציאות, כי, אם האינדיוו-
 דואליות האומית שלנו להשתמר רק
 על-ידי הציונות - מה יהא אפוא נורלם של
 כל אותם המיליונים, שישארו מהין לחתומי
 והלא טוף טוף עתידת גם הציונות נוטה לינוק
 מן הגיליה הרבה הרבה וורות, ומחסייהם הם
 הדברים הפחוטים של המחבר על גטיסח
 הגלות, כגור טים לנו לפי שעה רק איהו
 רמו של היה תרשה.

ס. נפסטיין מתחקה על דרכי הריכוז
 לוציה היהודית, מנתה לפנינו את הכח
 הסרעלים ברובוציות בכלל שהחוללו באי-
 רופא והגיעו אחרי תעיות ובשלוונות של
 סחירה כלתי פוסקת אל דרך הנכונה של
 הטינועה הריבולוציונית, המיחית רק את
 החשד, שנאום בכיסם ההיסטורי, בנוד והיים
 של העם, - ועובד מסים אל הריבולוציה
 היהודית, היא הנועת ההשכלה והממיעה,
 שהתחילה לשס סחירה כלכר ואמרה לעקוד
 את תיי ישראל מנועם ומשרשם, וכשם שלא
 הצליחה האנטייתזה של הריבולוציה העולמית,
 שמוס שהעלימה את עזינה מן ההיסטוריה
 ואמרה לשבו את הכבית ולשטמן עם זה את
 היין, כך לא הצליחה הטמיעה גם בחינה,
 פססה את הרצל ונתנה נקום לטינועה הריי-
 בולוציונית-הציונית.

הקו האופי שבשני המאמרים האחרונים,
 הוא, ששניהם נותנים הערבה תרשה התבוללות
 ורואים בתנועה זו מעין תרשה מוכרת
 בהשכלות הריבולוציונית היהודית.

לעולם שני מאמרים אלו, שאף אמנם
 אינם נמלים תורות חדשות, אלא שגם
 נרין שלם של רעיונות ונחונים היקף כככם,
 גראה לנו עין קמחא טתינא מאמר. הציונות
 והתרבות" של מ. מרגולין. אף רמו
 של איהו רעון הדש או הארה חדשה או צורה
 חדשה אין ביו אין בו אלא אותם הדברים
 המסוצבים על ישראל כבא, על נצחון
 הרוח, על האינדיוואליות הנשכנה" של עם
 ישראל, ובדומה מן הפזמונות של הגאונות
 האומיות, המרניזה כל-יך שטינוג, וכמרט
 במאסף. העמקת הסרובליסות העיקריות של
 המחשבה האומית.

מקורות מקיפת ומאירות את הגעשה
 ניהדות האסריקנית והצרפתית נותנים ע.

להצמקת הצירנות, כראה המאסף השני את הציונית כצבה ומנהיגיה הראשיים. ויהם של כובד־ראש אל הדברים הנאמרים ברושש בשני המאספים גם יהד, והקורא, שבשכיליו נועדו, ימצא שם הרבה דברים יפים והשובים.

נ. גרינבלאט.

כדברי ההכנות להקונגרס הראשון ובדבר הקונגרס עצמו, ברוב ענין נקרא המאמר של צ. יפה על הרכן ספירא, יש במאסף עוד כאמרים יטנים ומתורגמים, ציונים לנפשות העסקנים הציוניים שנפסדו לעולם ותצורות נועפות לקונגרס הראשון. אם המאסף הראשון נתן הרבה תועם

ביבליוגרפיה

מן הסערה

יש שהפרולטריון מבין היחפים - זה מ"י הרקבון של הסדר הישן - נגרר גם הוא ונסחף עם התנועה הפרולטרית, אלא שימי מצבו בחיים הוא נוטה ביותר להחמכר אל השאיפות הנעלמות של הריאקציה. ואמנם המעשים בכל התקופות הריבולו- ציוניות הובילו, כי הספקות של הסופרים הנוברים נעשים לזראיות בכל מקום ובכל זמן... אין לך ריבולוציה, שלא תהא נכשלת בבני-אדם שאינם מהוגנים, ורוקא הם הם, שנוטלים תמיד מקום בראש, אחרי שהריבולוציה כבר נפרצה בבח השפעתן של האבטורימאות המפורסמות, שהקדישו להריבולוציה את כל מחשבותיהן, את כל ידועותיהן וכל אושר חייהן...

בבוקר עבות אחר אנו רואים, כי השלטון על ההמון הריבולוציוני נמצא ביד "יחף" זה או אחר. כמו שהשלטון על ירושלים נמצא פתאום בידי א ש מ ד א י, ומריר העם האמתים, מחוללי התנועה הריבולוציונית, ומשהררי הארץ מעול הערצים נעים ונדים, דוויים וסתופים, בין העם, וצווחים ככרוכוא, בשלמה המלך בשעתו, שהראה לכל את חבט יתומו ואמר: "אני שלמה מלך בירושלים", אבל שומע אין להם. כי היחפים כבר עלו למעלה ראש, ואין כל אפשרות להדוף אותם ממרום שבחס, כי "יחפותם" שומרת עליהם כמגן, או יותר נכון, כענן כבד, מפני שאין שום אדם נקי דעת יכול לגשת אליהם ולהחגור בהם מלחמה כחיה מאושה זו. שאין כל בריה יכולה להתנושש עמה מפני ריחתה...

ה"יחף", שהמוני הוא על פי טבעו וחבונתו ולא רק על פי הברתו, מבין את סיבו של החמקן לפניו נגלו תעלומות נסיותיו הגסות ולשונו הנלעצת של ההמון, והוא יורע לתפוש אותו בלב, להחניף לו ולצודו בתרסו בתחבולות, שאין דעת האדם הישר והריבור לוצינר החמים טובלת איתו, והוא מוכרת לעוב את מקומו בריבולוציה ולגום פסגה בחוסס מהודק ובלב דוי...

ה"יחפים" והריבולוציה

ובי לא נלעג הדבר? צריך אדם להיות גדול ומומחה לרבים, כדי שחיה לו הרשות להוציא אדם מינו דברים פשוטים, שאמלי היה אומרם אדם בינוני, היו הבריות משתקים יתרו או שהיו גותנים בו עיניהם כבזו כמו בעם-הארץ ושוטה... ובכן יבוא-נא טולסטוי ויאמר הוא, מה שאנו, בני-אדם קטנים, איננו רשאים אפילו להוציא משינו:

...ואיך הוא השוין במשטר הסוציאלי- דימוקרטי? - תמה הוא - באיזה אופן אפשר להביע אליו? שררי זקוקים אנו למי-שהוא, שיבוא ויחלק למרובים את הרבוש הנצבר על ידי המועץ? והרי מחלק זה, טוף טוף, יהיה בשר ודם פשוט עם כל המעלות וההסרונות של כל ילודי אשה. או שמא מלאכי מרום ירדו לשם חלוקה זו? ומכיון שיברר זה יהא תלוי בדעתם של בני-אדם פלוגי ופלוגי, ואטילו יהיו אלו מן המשובחים שבינו, הרי הם יהיו שולטים בנו כשם ששלטו בנו אחרים לפניהם. ובאופן זה הלא טוב אין שום שוין מחקיים?!

שמה מוצאים אתם את מחשבות הוקן מ"יטנה טויינה" בנוגע לאופן חלוקת הרבוש סרימיטיביות בקצח, ומשום זה אפשר שאתם טולטים למפרע את חשדיו בנוגע לאלו, שהמשטר הסוציאלי-דימוקרטי יהיה מטור בידו? אבל הלא על הדבר הזה, שחשש לו הגרף הוקן ושאלו רואים אותו עכשיו במעשה דבל יום ויום, עמד עליו גם קרל מרקס בעצמו! אמת, שהוא לא חשש להפגעת השוין ההברותי בכונה על-ידי המשטר הפרולטרתי הבא, אבל לפי היה נוקפ, בשעה שהיה חושב על דבר תקופת הריבולוציה.

והלא כה דברו במקום אחר:

— הנה בן האדם תולעת הולך וגדל, הולך ואמין כל־פני אדמתו, עוֹדֵדֵם וְלֹא יִכְנַע מִמֶּנּוּ לְהִיֹּת כְּאֲלֵהִים, לְכַרֹּת כָּל הַבְּבוֹת אֲשֶׁר הִכְתִּיבוּ, הַכֶּכֶם וְהַכּוֹת. לֵכֶּה אֲשׁוּא אֲהֶה לְךָ זֹמְרוֹ אַתָּה, גְּזוֹלֵי תְּעִלֵּית לְנֶצַח אוֹתוֹ בְּכִרְתֶּהָךְ וּבְהַלְקָתָךְ לְסוּגָךְ וּבְאָרֶס הַיּוֹבֵס אֲכָר עַל כַּסְמוּחֶיךָ...

וישמע הורמיו בקול אחיו הכבוד ויבחר כמחנתו הפצום את כל מלאכי הטוב ויורידם ארצה אל בני־האדם...

ומלאכי הטוב ישי פניהם הם ונתמדים למראה; קולם מלא רוח והניה, בעוד אשר לבם יהנה רק היות ונכלים! אולם האדם שלא רק לפנינים יראה, ויקנו את לבו לאהבה אותם לדבקה בהם — — —

ויכניסם האדם בהוך אהלו וימסילם בכל מעשי ידיו ויכרע לפניהם על ברכויו.

ולא ירע האדם כי את גזיביו אסף אל ביתו וכי רעף זמות וכיליון הביאו לו בבנפיהם מלאכי הטוב, אשר כאו אליו, כמצודדים וכאורבים נאמנים לסוף־ם, האל הוֹפֵס...

כי רק מהומה ומבוכה הביא הטוב אל חיי בני־האדם, כל איס ואיס והשקפתו על

הטוב, כל איס ואיס ובחירתו בטוב; ובסם הטוב, בסם הצדק, בסם הקודש, ואף בסם

האדם ואשרו, ובסם הגהבה לאדם, שהיא הכלית הטוב, לפי דברם של־יחי הורמיו, בסם

כל אלה הלהו מריבות ביניהם; את אשר יבנה האחד, יתחיר השני, ואת אשר יהלל

האחד, יחלל השני, ואתי יד האדם גאור, והפכו לשיי הרבות אצות מבורכות והומות

בצורות, אשר עמלו בהן הבונים בעמל ויגיעה רבה, ודם אהים מוגר כמים זה זורות

לא־לפים...

ומלאכי הטוב עומדים מקרוב וסחשקים ואהרימן אדונם שבע רצון...

כי יותר מאשר הפילו המנפות וכל התחלואים וכל משללות המלאכים הרעים, הפילו מלאכי הטוב בני־האדם, שגואי־נפש האל הוֹפֵס.

כי הלא רק בסם הטוב, רק בסם האמת, בסם הצדק, בסם האהבה לתופי בינה ולרפי אונים בצו מסעי הלב, נבנו כמות האינקוֹ-ויציה, הוקמו גרומי הריבולוציה והוכרזו הדיקטטורה של המרוליסריון!...

כי הלא רק בסם המרגורס, והלא רק בסם המלחמה ברדרס, רק בסם ההתקדמות, רק בסם החליכה לפנים נפרכות פתח המלחמות והסחיטות וההייגות הרבות בין בני־האדם הנאורים למדי.

כי הלא רק בסם האושר, רק בסם העולם, סכילו קודש, רק בסם גאולת האנוסיות

יכא גוי אל גוי חרב!...

אולם מאין לו לחלוע עור, המטפס על דף ארך, לרעת אם הוא הולך לפניו או נכוד לאחור!... וכי יש מקום למוסגים, לפנים?

ובין כך וכך וה'יתף" נכאר הכלים היהידי על העם וגומר את הריבולוציה לפי טעמו ולפי הסגיסות הנעלמות של הריאקציה, שהוא בהתאמה לפעצו בהיים, נוטה לתן ביותר!...

וכי באמת כד כאן מגיעה, השפעתה של האיסיות על מולך הענינים ההיסטוריים? — נוואי יתבהה המרקסיסטן האדוק — והלא רעיון כזה רית אפיקורסות, רית איגודיבירי — אלטיסום גוף הימנו?...

אולם ברצוני לא לפסוק הלכה בנוגע לתפקיד האיטי בהיסטוריה בכלל, כי

אם להראות על גבולי השפעתם של יסודים יוועים על מהלך הריבולוציה...

שהרי אם אפילו יש מקום לחשוב, כשהיס"כ

כוריה במרוצתה הרגילה והסכימה נסמעת

רק לתוקים, הרסומים לה מאיסית ההויה, ואין סום גורם חיגוני יוכל לשנות את

דרכ, אך־על־פירכן אין זה ענין לתקופת ריבולוציה, אפשר טבל סדר הברותי קבוע

יס לו גדרים וכללים, שאין כל כת מן הצד

להמייס את יכלתו של הרצון הפרטי

היסביע את המתווע על התנועה

המאסית ועל מהלך הענינים ברגע

התהוותם, בסעה שהם נמצאים

במצב הנקרא בכוימה, כטטום סנצדול.

למרות קביעות התוקים הכימיים בנוגע

לריאקציה של היסודות הטונים ולהרכבתם

או להפרתם זה מזה, הלא כבר נתאמתו

חוויות זמניים שחורים לתוקים הללו, אם

רק הריאקציה הלה, בסעה שהיסודות

גורמים ומתהוים!...

אמת, שהשפעה זו אינה על פי רוב אלא

מקירת ומריאת, וסוף הסדר החדש, בהתבססו,

להכניע אל התוקים והגדרים הכלליים והנעתיים,

— אולם הלא גם אנו אין אנו דלים אלא בנוגע לתקופת המעבר, לרגע של הריבולוציה!...

II

הטוב והרע

ויהי כאשר לא יכול אהרימן, האל

הוועם, וישלח את רוח בני־האדם על־ידי

הרע, וישלח בהם את הטוב לאבדם ולהוים —

... כי סלל המתגל האדם אל כל המנפות

ואל כל התחלואים ואל כל משלחות מלאכים

רעים, אשר נגף בכל האל הוועם אותם יום

יום, וישר אליהם ויובל להם, ויש אשר גם תועלת הטיק מהם, עד כי חול לירוא מפניהם...

ויסת אהרימן את הרפיון אהיו באדם, ויאמר אליו לאמר:

ואני צופה מראש את היום הגדול ההוא, שהארץ יפתח את פיו לברך על א ש ר ו המוגבר, וברכתו זו תספק פתאם באמצעותה ותמקד על שפתי, בהקבלו בן-רצע תחת ערמות ההרס של כל העולם כולו!... האם זהו ה"טוב", והוא ה"אשר", וזהו הפורגס, אשר אליהם יסאף האדם?...

והאור" במרחב שאין לו ראשית ואין לו אחריה?... האם אין המושגים הללו כעידום רק על קוצר בינתנו, רק על רעתנו המובנה?... וכי ליאנוס, בעל שני הפנים, אפשר דעצור לפנים או לאחור? והאמת מה היא, כי נדוגל בשמה?

קַל נַפֶּשׁ וְנַפֶּשׁ נְאֻמַת שְׁלֵה,

כֵּל אִמְתּוּ וְאִמְתּוּ וְשִׁקְרָה שְׁבַח...*

והאור" על שם מחנב אל המטבח לנסק בלאט לשפתח אמו, ולבו מלא אושר!... והזק? - אחמל לחץ העשיר את העני ומצן ממנו את חלבו ואת דכו - ויהי לצדיק בעיניו. היום גבר העני חילים וראחו גברון העשיר ויחנשו - ויצדק אף הוא... והתכלית? - כן, כן, התכלית הלא הוא טוב אותו הפורגס, אותו הצעד לפנים של קומץ קטן נבחר מתוך כל יתר רבבות ורבות רבבות הצורים שבתבל - אותו הקומץ הנקרא "אנוסיות" - - -

אלס נניח לרצע, שאמנם כן, יש בעולם פורגוס ויש בעולם גרגס, ואנו מחויבים לחבר פורגוס לאשר של אותו הקומץ האנושי... הלא באופן זה אין אני יודע אם יש בעולם אכזריות גדולה ולעג גורל להאנוסיות מסתדה זו, שבין "התקומות" תרוח ובין הגרגס המחסי של החומר. געו בעצמכם: כשעה שאחונא הגיעה למדרגת ההתפתחות היותר גבוהה, באותה שעה עצמה מתחילה סוקעת שמש המדיני... ואם נסכים באמח, שדרסת הדמוקרטיה פתח או יותר התקדמה עכשיו בעניניה המוסריים לעומת מצבה המוסרי בדורות הקודמים, - הלא אין עריצות גדולה מו, שדואק עכשיו התחילה הדיגנרציה שלה!...

וציירו לעצמכם גם זה: האנוסיות בכללה מוסיפה להתפתח, מוסיפה להתקדם, והתקומות זו, כמוכן, מובילה אותה אל האור" ונצחי, שאליה מנבאים נביאי הפורגוס מכל המינים, מיטעיהו, ויכוע הנצירי, כוללסוי ועד קרל מרקס; ציירו לעצמכם כי בעור רבע שעה לפני בוא הרצע הגדול, הרצע ההיבומרי, שבו צדיקים לפתוח לפני האדם כרתי בן עדנו, ומתאום, הוי! כבחה השמש, אורה גרע, אנרגיוחה כסלה, וכל התויה הפכה בן-רצע לתוהו ובוהו בקול נפץ אדיר...

וּעֹלָם עַל עֹלָם יִתְקַצֵּץ

וּכִיכֵב עַל פֹּכֵב וְיִתְפַּקֵּץ.

הואל חורבן זה של העולם אינו דמיון כוונ, הלא ההכונה המודרנית יכולה להביל מראש גם בריוק הנדסי את שעת קפאונה המוחלם של השמש, שהולכת ומצטננת מסעה לשעה ומרצע לרבע...

והאחו כי גרות, ותשאני על בנפח ותצמידני על גבעה גבוהה ותלולה - כן סספר טורגניכ, בקירוב, באחד ס-טיריו בפרוות" - וארא והנה אשה יפה לפני, אשר בעיניה להסה אש ירוקה, ושערה היה ירוק גם הוא וגם שמלתה עליה הייתה ירוקה - ואבט אליה ואבירנה: - הלא זאת היא ההויה! הלא ווהי אם כל חי ואם כל יציר!... והיא יסבה על גל טכובה ירק וטכטה בעיני טכטה עטוקה, ואני השתמחתי לרבייה על הארץ ולא ברעתי עיני מפניה המפיקים דאנה...

אמי! אם כל חי - קראתי בהטון לבי - מה זה תצמיקי ככה לחשוב? ומה היגון הנסוך על פינד המרהיבים?... אין זאת, כי אם לארס, לבחיר יצוריק, תדאני?...

ואם כל חי נעצה בי את מבטה הירוק ועל שפתי פושגים עבר צחוק קל. - לא כן, בני, כי גורל הפרעוס האומלל העציב את רוהי! מה רפה הוא, מה דל הוא יציר כפי זה! הן יד קטן ימכענו באצבע!... ואני כבקשת החבולה להחליט ולחבריא את שרירי הרקים!...

...ובכל-זאת לא תחול האנוסיות לראות את עצמה במרכו של עולם, כאילו צערה וששונה, אשרה ואסונה הם עיקר כל העיקרים בהויה...

ורק מנקודת-מבט זה היא מעריכה את כל הנעשה ואת כל הנמצא תחת השמים... ואינה פשטה ואינה רוצה להבין, באבת ולוי אמריקה מארע חשוב הוא לא מצד תועלתו הטובה לחברת האנוסיות, וכי אם יקום בומן מן הזמנים קילומבוס תרש וגלה אמריקה חדשה בין הרי יוק"ח שבסביבות הציר הצפוני, לא ימחה סכו לעולם אף-על-פי שאמריקו תרשה זו לא תוכל להיות למקום ישוב אמילו לרוב הלבן... ואינה מבינה ואינה רוצה להבין, כי האיש שהמציא את הדינמיט, מעלתו אינה פחותה ממעלת הממציא את הסירוס ננד מחלת האבציעות...

כי לא ה"ההקדמות" ההברותית, שכספירית באופנים סונים ונבדלים כמימנים של חוהי עתידות, שהאדם סוחר את דבריו חברו, ולא ה"טוב", שפילוחי הורביו, אחי אחירמן, מראים אותו בצרמתם לכל אדם בכמה פנים, בהתאמה לפניוהי ורהרוהי לבו, ולא ה"צדיק", ולא ה"אהבה" ולא ה"אורכ", כי-אם היצירה, כי

ונחבא לאחרי ענן שהור וכבר, שאין כי בריה יכולה להביקע אל עוביו, ורק איזה טפח כמגו נתגלה לעינינו במקרה: איזה רגע בודד אחד מן הנצח, שאי לו תחלה ואין לו תכלה, נחרת ונחקק במקצתו על-נבי לוח האבנים של איזה דורס רסובות, רק רומנס כדולדל, בלי קשר ובלי המשך, גרסמ ונכתב על חתיכת פפירוס של איזה אלמוני, - ולפי הספח הזה אנו רוצים לטער את דבר מהותו של הענק החסון והגבוה ערו שחקים; לפי הרגע הבודד אנו רוצים לדון על הנצח כולו.

איזו מאורעות בודדים, איה תקופות בודדות נאחזו, כדגים במצודה, והגיעו ליידינו בכל אלפי רבבות המאורעות, שקרו ועברו על העולם במשך של אלפי אלפים ורובא רבבות דורות, - ואנו מדברים ודנים על דבר היסטוריה, על דבר הגיונה, על דבר חוקתיה, תכונותיה ודרכיה!... איזה פסוק מצוי ככתב של הרטובים על גבי כלע בורד בתוך ערכות החול של סהיה; איזה ציור מלא חירות בעפרה עתיקה באסיה הקטנה; איזה פתגם סגור על פי איזה סרא בגנלי; איזה סבר של כלי-הרש במברות עתיקות באספמיה, איזו כחובת על-גבי קבר עתיק בגליה, - ואחר כך איזה היירוס, ואחר כך איזה תמצידים ואחר כך איזה טיפוס ליינס; ואחיהם איזה גזיר דומיניקני, הרוסס את רסימותיו על גבי הקלף, ואחריו איזה פרוטסור מלומד, ואחריו איזה חוקק קדמוניות!... וכך זה אינו מקיף יותר מהרף עין של הנצח, - לא יותר כאינו עשרות אלפי טיפוס בודדות ומדולדלות, - והרי לפניכם הגדע ההיסטורי, המתיכר לגלות לנו את העלוסי התולדה, עברה ועמידה, מה שהיא ואת אשר היא שאמת להיות ואת אשר היא סחויבת להיות!...

אם הבניה, כי אם הגלוי של כחות ההויה הכמוסים כסופל ופתרון הירומיה הסתובות, היא היא הסטרה היחידה של האדם בחיים... תכלית ההויה היא ההויה עצמה בכל היקפה, ותכלית היצירה היא היצירה עצמה בכל פניה... האם יש כגכה אחרת לצייר מלבד ציודל שהוא עשה? ואילו גם ידע, כי ציורו יאכר ברבות הימים ויסנח מלב, כי הצבע יטוססס והבד יבלה ויקרע, - האם יובל לעצור כרוחו ולתכבש את יצירתו?... וגם האדם רק ליצור נברא, רק לבנות עלי אדמות נקרא, וזו כל תכליתו. לא לבנות את הדר אכלו, אשר ימלא סם את כרסו מעדנים, ולא את חדר מסבבו, אשר יחבק סם את חיק אה-לע, אף לא את בית בקדשו, שיחמלל סם לפני האללים, אשר כדה מלבו, כי אם לבנות את העולם כלו בכל תאיו ויציעיו, כל אתר לפי כשרונו ונטייתו הפנימיות... ורק בזה נבחנת הדרך הנכונה, סיבור לו האדם, הכבקס את האמת. כל הדרך המובילה להרוס אפילו בנין אתר ולהשמיד אפילו נפש היה אמה, - של אחרים היא... ורק בני השטן, האורבים לאדם ומתאצמס להסתור לו הסמלה הישרה, יסיתוהו בחלקת לשונם לטחור תחת לבנות, לעקור תחת לנסוע - - - בסס הסוב, בסס ה"צדק", בסס ה"אוסר", כי הסוב לאחד רע הוא בפניו השני, ובא ובתרימו ואכר יקרא לו האחר אושר, לאסון נחשב לרעהו, ובא ומתפרן ולאשר האחר יאמר קרוש, יקרא השני טא, ובא ומסקבני... ועל האדם גרסס ונהרס, ואחיס כאחיס יתגרו מלחמות. ובכור טסן בנילו כותא כף וקרא: - הכה אהיימן באלפיו, והורמינו ברבנותיו - - -

111

ההיסטוריה מה תהא עליה?

ובכן האם בופר אתה בהאכספאריא ההיסטוריה, כשאיתמה לנקודה ידועה? וכי אין אתה מאמין בדקת ההיסטוריה בכל חיוניותה? האם אין כל הנפשה נבון ויציב? האם עדיין אין הגיון ההיסטוריה ותכליתה מחוורים לנו כל צדכם?... - האם אין כל חיוניות ההיסטוריה מוכרחים ומחויבים ס' פי חוק ידוע ומנסה?...?

ובתוך כך באיזו תפירה עמוקה נמצאת ארכובת שלר של היפופוטמוס קדמון והוא נחמת לנו ידים לטער הספרות כרבר עולמית אחרים ויצורים אחרים, שהיו לפני רבבות דורות ונספרו ונחברו, וסוכסס נסחה ולא גרסס אפילו על-נבי סוס סלע בברבוריות אפריקה... וגם מצאה זו רק מקיחת היא, רק בודדת היא; רק איזו ארכובה אובדת ונרקבה, רק איזו עצם קטנה של ארכובת אובדת ונרקבה... ובן האדם יתפאר בלבו, כי יודע הוא וכייר את ההויה, את אשר עבר עליה ואת אשר עור יביע לה, מאין היא באה ולאן היא הולכת!... במקרה כבר נגלתה אמריקה ושנתה את

אלפי אלפים ורובא רבבות דורות הולך פעולם ונרקס, הולך ונארה. ואסיתו נבלע פערעלי הנצח, ואחריתו צולע בנכבי אין-סוף, וכל משך רקומו ואורנו נסתר כפינינו

והעבור, שהיוצר נמשם בו את האידיאה שלו, קשה הוא ופקס וכסום אופן אינו נבצע בבתיאחת לזה שגובל ולש בו...!

ובנידון זה בעל תוצסה אני, ואומר, כי ההיסטוריה שוגה לעמים הכופות; גי יש בהיסטוריה תקופות שלמות, שהן טעות הרפס, שהן עוות היצירה, ושעל כן ההיסטוריה בעצמה סמורה וסבה, פלופס אותן ולתקנן...

ולו גם נמשכה הסעות מאה שנה ואלף שנה! - כמה נחשב זמן כזה כשביל ההיסטוריה? יומיה וקורשא כריך הוא... שמה רוצים אתם, שאבוא ואקרא בשם את כל הסעותים של ההיסטוריה, שכבר הוגנו על ידה, ואת הסעותים, שההיסטוריה כבר עסרה עליהן, אלא שעדין הגהתן לא נגמרה?...

הסתכלו בעין פקוה אל חוינונת החיים שבעבר ושבהוה, ומצאתם את היחתי על נקלה...

בכל אופן לא תוסיפו לאמר: כל הנעשה נכון ויציב, כי רק היוצר אתם מפעילים וביצירתו שאינה מוסקת...

כי רק זהו היוצר האבתי, שכבודו על

וטועה ומתקן כלי רדף - - -

וגם אל תוסיפו לייק את ההיקים ההיסטוריים, שאינם כשננים, על יסוד עובדות כרדים נכבדים, כי אין הכיזה המוגבלת והנגלית באה ללמר על אינסוף הנעלם...

והיוצר היושב על האבנים, כל זמן שהוא בוחן ובודק ומנסה, עדיין לא קבע ולא ברר בעצמו את חוקי יצירתו, כי אם שאיפתו דברו היא לנגד עיניו ואת אוסני התגשמותה ואפשרותה עדיין הוא מבקש - - - בכל אשר הוא בונה ובכל אשר הוא בנת...

מי כל העולם, במקרה כבר הוטצא אבק חשרטה חתך את פני כל החיים, במקרה כבר נבנתה מכונת הקיסוד וחרסה את כל החשא ומתן ואת כל האינדוסטריה... הארס בא ובונה על יסוד זר השפרות של היסטוריה!...

אבל כמה אמריקות עדיין מתכות לגורלן ההגלות אף הן; כמה אבקות שרפה וכמה מכונות קיסוד עתידים עוד להמצא ולסנות מחדש את מולך ההיסטוריה מן הקצה אל הקצה!...

מה נורע לנו מן העבר של הנצח, ומה יכולים אנו לשער על דבר ש ת י ד ו של הנצח? !...

• •

ורק אחת אני יודע, רק אחת ברורה ומחוררה לי, ההיסטוריה היא שלשלת ארוכה, בלי ראשית וכלי אחרית, שלשלת ארוכה של היה בלתי מוסקת, של היה הדורשת את תקונת ורואסת להכרה עצמית של בוחתיה וגלוי אצרותיה הרבים הסונים בת...

ההיסטוריה היא שלשלת ארוכה של בנין, של בנין בלי ציוון מוקדם וכלי תבנית מוקדמת; שלשלת של נסיונות בלתי מוסקים, השואפים לשכלול והתפתחות.

אבל הגם אפשר לבנות בלי ציוון מוקדם וכלי תבנית מוקדמת, מבלי לשנות, מבלי לעות, מבלי שהיה צורך במשך עכורת הכנין לפרוק בבאן ולתקן בבאן?... רק אחת אני יודע, כי היוצר האמן, בונה עולמות ומחריבן, מפני, שכל שהוא עושה, אינו משביפו רצון, מפני שאין המעשה מקביל לעולם אל האידיאל, והאמן אינו מוסק כלכמר ולתקן את מעשיו. כי כל יוצר אינו נמלס מן השניאה ומן הסעות, ועוד גדולה סוּו: החוטר הגם